МАЙ БИРЗИ ДЕЛГЕРЕЗИН!

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАЙ 1 СРЕДА № 104 (5508).

Өртээ 2 көп.

КОММУНИЗМНИҢ ТИИЛЕЛГЕЗИНЧЕ, БУРУНГААР!

Үлетпүрнүң, көдээ ажыл-агыйның бүгү ажылдакчыларынга, совет интеллигенциязынга, бистиң алдарлыг Чепсектиг Күштеривистиң дайынчыларынга, бүгү делегейниң пролетариадының байырлалы — Май Бирни таварыштыр байыр чедирип тур мен.

Н. С. ХРУЩЕВ.

ЧАСТЫҢ, КҮШ-АЖЫЛДЫҢ, ТИИЛЕЛГЕНИҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Бистиң улуг Төрээн чуртувустуң кырында Май бирниң хүнү дээп келди. Ажыг кыштың бектээшкининден хосталгаш, оттуп, серген келген бойдус безин частың бо кайгамчыктыг хүнүнүң эртенинде хүлүмзүрүп турган дег сагындырар. Хоорайлар, суурлар, тудугжуларның, тараажыларның, малчыннарның турлаглары санаа чок кызыл туктар-биле, бистиң амыдыралывыстың утка-шынарын илередип турар дайынчы кыйгырыгларның чалбыыштыг сөстерин бижээн лозуңнар-биле шиметтинген.

Балтий далайдан Оожум океанче, Памирниң дагларындан Соңгу доштуг океанче калбарып чоруткан бистиң чуртувустуң чер бүрүзүнде хоорайларда болгаш ажылчын суурларга кайа-даа—ынак найысылал Москвага, Ленинградка, эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, Улуг-Хемниң чагырыкчыларының чаа хоорайы, Сибирьниң хоорайларының хеймер дуңмазы — Дивногорскиге, Саян ГЭС-ти тудар черниң шинчилекчилериниң турлаанда, хүннээректиг Тываның чүрээ—Кызылга, чурттуң өске-даа хөй-хөй хоорайларының кудумчуларынга часкы чечек ышкаш каас-шиник кеттинипкен, ырлыг-шоорлуг, каткы-хөглүг хөй миллион совет кижилер Май бирниң чыскаалдарынга үнер.

Совет улус Май бирниң байырлалын частың, күш-ажылдың, тайбыңның, тургузулганың байырлалы кылдыр демдеглеп чанчыккан. Төөгүлүг чеди чылдың бешки чазы бистиң чуртувустуң улустарының амыдыралында шылгараңгай болуушкуннар-биле демдеглеттинип турар. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлеринге үндезилээш, партия органнарын бүдүрүлге принцивин ёзугаар эде тургузарын дооскан, совнархозтарны улгаттыр каттыштырган, партия-күрүне контролюнуң чаңгыс ээй системазын тургускан. Партияның Төп Комитединиң шиитпирлерин ёзугаар төп ажыл-агый органнарының структуразын эде тургускан.

Бир неделя мурнунда бистиң чуртувустуң улустары Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгени хүнүнден бээр тозан үш чыл болган оюн демдеглээн. Ленинчи хүнге совет улус күш-ажылчы улуг чедиишкиннер-биле ужурашкан. Коммунизм тургузуушкунунуң ленинчи планнарын күүседир дээш демисежип турар совет кижилер улуг баштыңчының төрүттүнген хүнүнүң бүдүүзүнде шапкын болгаш терең суглуг Енисейни чагырып алган.

Чеди чылдың бешки чылының бирги кварталында совет чурттуң үлетпүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери күш-ажылчы улуг чедиишкиннерни чедип алган. Бо дугайын чүгле бистиң Тыва автономнуг республиканың ажылчы чоннарының ажыл-херектериниң түңнелдери тодаргай чугаалап турар.

Бо чылдың бирги кварталында Тываның үлетпүр-бүдүрүлгелери күрүне планын 8,8 хуу ажыр күүсеткен, пландан ажыр дөрт чүс 13 муң беш чүс рубльдиң продукциязын Төрээн чуртка берген. Республиканың үлетпүрүнге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планы 3,8 хуу ажыр күүсеттинген. Ол болза бистиң өзүп орар аныяк үлетпүрүвүс, ооң кайгамчыктыг кижилери чыл планын күүседир болгаш ажыр күүседириниң аргалары бар дээрзин көргүспүшаан, чаа чедиишкиннер дээш чүткүлдүг ажылдаарынче оларның шиитпирлиг чоруун болгаш күзел-соруун мобилизастап турар. Үлетпүрнүң, ылангыя найысылалдың мурнакчы бүдүрүлгелериниң коллективтери боттарының чедип алган күш-ажылчы көргүзүглериниң чурагайларын бижээн транспарантыларны тудуп алгаш чыскаалга үнер өөрүшкүлүг болганнар.

Үлетпүр ажылдакчыларының колонназының мурнуку одуруу-биле эртер, социалистиг чарыштың тиилекчилери—коммунистиг күш-ажылдың коллективи дээш демисежип турар хоорайның электростанциязының, Элегестиң шахта эргелелиниң коллективтеринге, Кызылдың бирги, респотребсоюзтуң автотранспорт контораларының коллективтериниң кежигүннеринге байырлалдың иниргилен мактаддын лозуңнарын салыр.

Бистиң республиканың көдээ ажыл-агыйының алдарлыг ажыл-ишчилери улуг байырлалга боттарының улуг ажыл-херектери-биле ужуражып турар. Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир, ылангыя күрүнеге садар талазы-биле эрткен чылдан бедик көргүзүглер чедип алдынган. Пландан ажыр эътти 12,5 хуу, сүттү—6.3 хуу хөйнү саткан, малдың баш санын өстүрериниң планы 16,3 хуу ажыр күүсеттинген. Социалистиг чарыштың тиилекчилери —Таңды болгаш Чөөн-Хемчик районнарының ажыл-ишчилеринге Май бирниң байырын чедирбишаан, ам-даа улуг чедиишкиннерни оларга күзээлиңер!

Чеди чылда Тывага чурттуң улуг тудугларының бирээзи «Тывакобальт тудугнуң» коллективи Май мурнунуң социалистиг чарыжынга алган хүлээлгезин ажыр күүсеткен дугайын байырлал бүдүүзүнде рапорттаан. Улуг-Хемни кежилдир көвүргүнү тудуп турар көвүрүг тудугжуларының найыралдыг коллективи ийи айларда кылыр хемчээлдиг ажылдарны чүгле 18 хонук иштинде күүсетпишаан, Тываның хөгжүлдезинге улуг ужур-дузалыг ол тудугну август 11-де, совет тудугжунуң хүнүнде доозарын хүлээнгеннер.

Бистиң республиканың ажылчы чоннарының чоргаарланыкчылары— бүдүрүлгениң болгаш культура тургузуушкунунуң мурнакчылары 80 кижини байырлал таварыштыр республиканың хүндүлел самбыразында киирген. Олар болза бистиң эң дээре кижилеривис, орук айтыкчылары сылдыстарывыс: көдээ ажыл-агыйның, үлетпүрнүң, транспорттуң, тудугнуң мурнакчылары, улус чырыдыышкынының, кадык камгалалының, культура-чырыдыышкын ажылдакчыларының шылгаракчылары-дыр. Оларның аразындан бүгүдеге сурагжаан мурнакчылардан ангыда чаа кижилер хөй. Олар болза хойжулар, саанчылар, кадарчылар, хаван ажаакчылары, чолаачылар, янзы-бүрү мергежилдиг ажылчыннар, тудугжулар, тускай эртемниглер-дир.

Төрээн чуртка Тываның чериниң үнелиг байлаа—Ак-Довурактың дагдүгүн бээр төлээде, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бирги ээлчээн бо чылдың үшкү кварталында ажыглалга киирери Тыва АССР-ниң бүгү ажылчы чоннарының хүлээлгези. Ол сорулганы чедиишкинниг шиитпирлээри «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң коллективиниң Төрээн чурттуң мурнунга улуг шылгалдаңы тудары ол болур. Оларга бөгүн чаа чедиишкиннерни күзээлиңер!

Бөгүнгү байырлалды республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилери часкы хову ажылдарының амгы харысалгалыг хүннерин халас эрттирбес дээш, чурттуң мурнакчы ажыл-агыйларының кыйгырыын ёзугаар шөлдерде ажылдап турар. Частың бо эң эки хүннеринде оларның ажылының түңнелдеринден элбек дүжүттүң үндезинин салдынар. Бо херекке улуг чедиишкиннерни бистиң алдарлыг тараажыларывыска болгаш механизаторларывыска күзээлиңер!

1963 чыл, чеди чылдың бешки чылы коммунистиг тургузуушкуннуң бүгү фронтуларынга улуг ажыл-херектерниң чылы болур дээрзинге бүзүреддиг бис. Ооң магадылалы болза бистиң партиявыстың Төп Комитединиң ленинчи удуртулгазы, совет кижилерниң маадырлыг күш-ажылы болур.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Бүгү күштерни СЭКП-ниң Программазын, партияның XXII съездизиниң шиитпирлерин күүседиринче!

Коммунизмниң тиилелгезинче, бурунгаар!

ССРЭ-ниң Камгалал министриниң
ДУЖААЛЫ

Москва хоорай. № 99 1963 чылдың Май 1.

Эштер солдаттар биле матростар, сержантылар биле старшиналар!

Эштер офицерлер, генералдар биле адмиралдар!

Бөгүн совет улус болгаш оон алдарлыг Чепсектиг Күштери бүгү чурттарның ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының делегей хүнү—Майның бирзин байырлап турар.

Бистиң Төрээн чуртувус бо кайгамчык байырлалды СЭКП-ниң XXII төөгүлүг съездизиниң айытканы коммунизмни тургузарының өндүр улуг программазын амыдыралга боттандырар дээш бүгү улустуң демиселиниң байдалында демдеглеп турар. Төрээн Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле Совет Эвилелиниң улустары индустрияның улам чаа-чаа аажок улуг бүдүрүлгелерин көзүлбээн энтузиазм-биле тудуп, тургузуп, чер болгаш мал ажылының продуктуларының элбекшилин дээш эрес-маадырлыг демисежип, эртемниң болгаш техниканың хөгжүлдезинге ёзулуг маадырлыг базымнарны кылып турар.

Социалистиг дем каттыштырылгазының бүгү чурттарының улустары Май 1-ниң хүнүн чогаадыкчы күштерниң чечектелиишкинин-биле уткуп турар.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак, ажылчы чоннарның күзел-соруун болгаш үндезин эрге-ажыктарын илергейлеништаан, тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказын шудургу болгаш чайгылыш чокка чорудуп, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырар дээш, маргылдаалыг айтырыгларны чугаалажылышкыннарның аргазы-биле шиитпирлээр дээш могаг чок демисежип турар.

Ынчаарга АКШ-тың империалистери болгаш оларның эвилелчилери Совет Эвилелиниң тайбыңга ынакшылдыг саналдарын боттандырарынга кандыг-даа янзы-биле моондактап, чепсегленииишкиннерин эңдере бүдүрерин күштелдирип, делегейниң термоядролуг дайынын өөскүдүп үндүрериниң угаазылал чок планнарын кылып турарлар.

Бистиң Төрээн чуртувустуң болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының айтыл чок чорууның эрге-ажыктарын удуртулга болдурбушаан, Совет күрүне чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаар, ооң шериг күчүзүн күштелдирер дугайында могаг чок сагыш салыышкынны салып турар.

Ленинчи ханы мерген партияга удурткан болгаш улус чоннуң кызыгаар чок деткимчезин ажыглап турар Совет Чепсектиг Күштер доктаамал дайынчы белеңде турар болгаш бир эвес дайзын, бистиң Төрээн чуртувуска болгаш биске аңы-дуңмалышкы социалистиг чурттарже халдаашкынны кылырын диттигиптер болза, кандыг-даа агрессорну социалистиг чурттарның армиялары-биле дем каттыштырып алгаш чылча шаап шыдаар аргалыг.

Армияның болгаш флоттуң дайынчылары! Май 1-ниң байырлалы-биле холбаштыр силерге байыр чедирип база амыр-мендиңерни айтырып, силерниң харысалгалыг болгаш хүндүлелдиг күш-ажылыңарга чаа-чаа чедиишкиннерни күзеп тур мен. Политиктиг болгаш шериг билиглерин могаг чокка шиңгээдип алыңар, дайынчы техниканы болгаш боо-чепсекти шудургу өөренир, дайынчы чуруму бүгү хемчег-биле быжыглаңар! Доктаамал серемчилелдиг болуп база Төрээн чурттуң мурнунга бодуңарның хүлээлгеңерни алдарлыг болгаш төлептиг күүседиринге кезээде белен туруңар!

Ажылчы чоннарның делегей байырлалын демдеглээри-биле ДУЖААРЫМ БОЛЗА:

Бөгүн, Май 1-де, бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы—Москвага, эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга болгаш маадыр хоорайларга артиллерияның чээрби даштаашкыны-биле салюттаар.

Ажылчы чоннарның эп-сеткил каттыштырылгазының делегей хүнү, бүгү чурттарның ажылчыннарының чаңгыс эвииниң болгаш аңы-дуңмалышкы ёзулуг хүнү—Май 1-зи делгерезин!

Улуг совет улуска болгаш оон алдарлыг Чепсектиг Күштеринге алдар!

Коммунизмни тургузар дээш демиселге совет улустуң сорук кирикчизи болгаш удуртукчу күжү—Ленинниң тургусканы Совет Эвилелиниң алдарлыг Коммунистиг партиязы делгерезин!

ССРЭ-НИҢ КАМГАЛАЛ МИНИСТРИ СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ МАРШАЛЫ Р. МАЛИНОВСКИЙ.

Фидель Кастро Рус Москвада

СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев Куба Республиканың революстуг чазаның премьер-министри, Социалистиг революцияның чаңгыс аай партиязының национал удуртулгазының бирги секретары Фидель Кастро Рус-биле апрельдиң 29-та Кремльге ужурашкан.

Н. С. Хрущев биле Фидель Кастронуң аразынга беседа болган, ук беседа найыралдың байдалынга эрткен.

Ол-ла хүн Фидель Кастро Рус Кремльге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневке барып чорааан.

Л. И. Брежнев биле Фидель Кастронуң аразынга чылыг, чүректиң ханызындан беседа болган.

• • •

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди болгаш Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Министрлер Чөвүлели Фидель Кастро Руска алдар болдуруп, апрель 29-та Кремльдиң Улуг Ордузунга шайлалга кылган.

Куба таладан Социалистиг революцияның чаңгыс аай партиязының национал удуртулгазының органдырлары талазы-биле секретары Эмилио Арагонес Наварро, Социалистиг чаңгыс аай партияның национал удуртулгазының кежигүнү, Кубаның революстуг чепсектиг күштериниң министриниң оралакчызы Серхио Дель Валье Хименес болгаш Фидель Кастрону үдеп чоруур өске-даа кижилер шайлалгага киришкен.

Совет таладан СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев, эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, Н. М. Шверник, Л. Н. Ефремов, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, В. И. Поляков, Б. Н. Пономарев, А. П. Рудаков, В. Н. Титов, А. Н. Шелепин болгаш албанның өске-даа кижилери шайлалгага киришкен.

Шайлалга үезинде эштер Н. С. Хрущев биле Фидель Кастро чылыг, найыралдыг чугаалар солушкан.

Куба революцияның төөгүлүг ужур-дузазының дугайын, Кубаның национал маадыры, Кубаның социалистиг революциязының баштыңчызы — Фидель Кастронуң шылгараңгай ачы-хавыязының дугайын, социализм болгаш коммунизм дээш, тайбыңны быжыглаары дээш, марксизм-ленинизмниң тиилелгези дээш демиселге биеттиң нити эчис сорулгаларывыстың дугайын эш Н. С. Хрущев чугаалаан.

Эш Фидель Кастро бодунуң чугаазынга Совет Эвилелинге келгениниң баштайгы хүннериниң дугайында бодалын чугаалаан болгаш аңы-дуңмалышкы хүндүлээчел чоруу болгаш куба улуска ынакшылы дээш совет кижилерге ханызы-биле өөрүп четтиргенин илереткен. Улуг ленинчи партияның коммунизмни тургузарының болгаш ажылчы чоннарны кижизидериниң талазы-биле кайгамчык улуг ажылының дугайын ол чугаалаан. Коммунистиг партияның ленинчи Төп Комитединиң болгаш Совет чазакты баштап турар, революстуг Кубаның улуг болгаш шынчы өңнүү эш Н. С. Хрущевтуң шылгараңгай ажыл-чорудулгазының дугайын Фидель Кастро чүректиң ханызындан чылыы-биле чугаалаан. Тайбың дээш, социализмниң болгаш коммунизмниң тиилелгези дээш каады демисежир бис деп, Фидель Кастро медеглээн.

Шайлалга кончуг найыралдыг байдалга эрткен.

Фидель Кастро болгаш ону үдеп чоруур кижилер ол хүн В. И. Ленинниң мавзолейинге барган болгаш чечектер боодалын салган. Чечектер боодалында мынча деп бижээн: «Өлүм чок Ленинге. Майор Фидель Кастро Рус, Куба Республиканың премьер-министри».

Кежээ Фидель Кастро болгаш ону үдеп чоруур кижилер ССР Эвилелиниң Улуг театрынга Чайковскийниң «Куулуг хөл» деп балединн көргээнер. Куба революцияның баштыңчызы-биле кады төп олуттарга Н. С. Хрущев, Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-ниң Камгалал министри маршал Р. Я. Малиновский олар олуруп турганнар.

Көргүзүг эгелээриниң мурнунда ийи чурттарның күрүне гимннерин күүсеткен. Көрүкчүлер совет болгаш куба удуртукчу ажылдакчыларга диннмиттиг адыш часкаашкыны-биле байыр чедиргеннер.

(СЭТА).

Частың мурнакчыларынга алдар!

ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Бүгү совет чурт Май Бирге белеткенип турган хүннерде бистиң республиканың бүгү-ле булуңнарындан — колхозтарның болгаш совхозтарның ховуларының ажыл-ишчилериниң өөрүшкүлүг медээлер кээп турган. Улам-на хөй ажыл-агыйлар, бригадалар болгаш звенолар чеди чылдың бешки чылында көдээ ажыл-агыйның бүгү культураларының бедик дүжүдү дээш демиселче кирип турар. Саратовчуларның болгаш черкассчыларның үлегери-биле Тываның тараажылары байырлал мурнунуң болгаш байырлалдың хүннерин шалыпчы күш-ажылдың хүннери болдурарын чарлаан. Бо хүннерде Көк-Тей совхозтуң механизатору эш Уханов тергиин эки ажылдап турар. Ол «ДТ-54» деп трактор-биле хүнде 8 гектарны аңдарар нормалыг тургаш, 11—12 гектарны эки шынарлыг аңдарып турар.

Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунда эш Балган удурткан трактор-хову ажылының бригадазының кежигүннери байырлал мурнунуң ээлчээнге кирбишаан, бедик хүлээлгелерни алган. Механизаторлар боттарының сөзүн быжыы-биле ээлеп, хүн бүрүнүң онаалдазын 25—30 хуу ажырып турар.

Улуг-Хем районунуң «Х Улуг хурал» көдээ ажыл-агый артелиниң трактористери Сендажы Деспижек, А. Полев олар чер аңдарарынга болгаш тараа чаштырарынга ийи хире норманы күүседип турар. Оларга чүгле Каа-Хем районунуң «Совет Тыва» колхозунуң механизаторлары И. Сафонов, В. Ондар болгаш Д Лакпа олар деңнежип болур. Оларның бүдүрген ажылы база бедик, бүдүн чартык — ийи ээлчег нормалар болуп турар. Кызымаккай күш-ажылдың ындыг чижектерин хөйнү көргүзүп болур.

«Онаалда күүсеттинмээнде ховудан үнмес» деп девиз бистиң республиканың чүс-чүс тараажыларының болгаш механизаторларының хүн бүрүдеги херээ апарган. Туруш чок, чударгай час болуп турза-даа Тываның тараажылары часкы хову ажылдарының темпилерин хүн бүрүде өстүрүп турар.

Бии-Хем болгаш Каа-Хем районнарга бо чылын час онза озалдаан. Эрткен үеде кылдынмаан чүүлдерни кыска хуусаада күүседип алырын оралдашпышаан, бии-хемчилер болгаш каа-хемчилер онаалдаларны хүн бүрүде ажыр күүседир, ажылды чүгле кончуг эки шынарлыг чорудар деп шиитпирлээннер. Олар эрткен чылдарда ышкаш боттарының сөзүн ээлеп, үнелиг шаг-үени аваа эрттирбейн, часкы хову ажылдарының бүгү комплекизин эки болгаш кыска хуусаада чорудар дээрзи чигзиниг чок.

Ол районнарга часкы хову ажылдарын ынчаар эгелээни, республиканга темпини нииттиг-биле көдүрер дээрзи чигзиниг чок. Чүге дээрге апрель 30-ге чедир ында 20 муң гектар чер аңдартынган, 44,1 муң гектарның шыгы базырттынган, 16,5 муң гектар черге тарааны чажып тараан. Апрель 29-та немелде өзүлде чер аңдарар талазы-биле 2,5 муң гектар, шык базырар талазы-биле —6,5 муң гектар болгаш тараа культураларын чажып тарыыр талазы-биле—2,8 муң гектар болган.

Май бир эгелээн Тываның чер ажылдакчылары саратовчуларының болгаш черкассчыларның үлегерин эдербишаан, часкы хову ажылдарын чорударынга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип ажыр дээрзи чигзиниг чок.

Байыр-биле, эштер тараажылар!

КҮШ-АЖЫЛ, ХОСТАЛГА, ДЕҢ

ТАЙБЫҢ

Чаа-Хөлдүң шырайы

Аймырлыгда, Капмылдыгда
Аидазыннар черни хээлээн.
Чыжыр алдын доозун ойнап,
Шынаа бүрүн хүлүмзүрээн.

Чаа-Хөлдүң делгемнери
Частың келир—шырай кирер,
Майны чылдын ынчаар үткүүр—
Магалыг чаа чаңчыл болган.

Удавас-даа көөр силер,
Узун, делгем Чаа-Хөл уну,
Чиндиҗир көк эзимнер дег,
Чиңцейидир чалгыйн-ла бээр:

Кулузун дег кукуруза,
Хыраганыш дег кызыл-тас-даа
Эрээн, шаттар шынааларның
Эриин ажып сыпышпастаар.

Кыры-биле күш-ла ужар,
Кыдыы-биле машина эртер,
Ээймнерни адаарган
Ээрем далай чалгып ойнаар.

Күдүн оортан алдын тараа
Күрүнениң савазынче:
Асфальтылыг орук дургаар
Аажок көвей шууҗа бээр

Сарыг бүрү душкелекте,
Шала күскээр топтап көргер:
Таалаан, чоргаар хүлүмзүрүг
Тараажының шырайында!

Чүтле черниң арнын көрүп
Чүрек өөрүп, магадавайн,
Чуртун ынчаар каастап турар
Чурукчуну ырлап тур бис.

Чеди чылдың бешки чазын
Чедиишкинниг эрттирер дээн
Чаа-хөлчү тараажының
Чанындан кээп көрүп тур бис.

Механизм — техниканы
Мерген билип командылап,
Харам шөлдү эжиргеди
Хааннап шыдаан колхозчу-дур.

Улуг Таңды арты, мурну,
Узун Хемчик, Өөк, Туран...
Кайда, кандыг шөлдер чогул,
Кайнаар-даа көр—дөгере ындыг.

С. САРЫГ-ООЛ.

БӨГҮН АК-ДОВУРАКТА

Ак-Довуракта бөгүн база ёзулуг байырлал. «Тыва даг-дүгү» комбинатты — келир өйдеги тыва аар үлетпүрнүң эң баштайгы улуг тудуун боттарының угааны-биле, энергиязы-биле, күш-ажылчы холдары-биле тудуп тургузуп турар хөй националдыг кижилер байырлалда. Ажылчын суурда частың, күш-ажылдың болгаш чалыы назынның ырлары чаңгыланып турар. Комсомолчу шалыпчы тудугнуң кижилериниң ажыл-ижи, күзел-соруу болгаш келир үези Майның бирги чаазының эртенги хаязы ышкаш. Ак-Довурактың шөлдеринде чаа-ла үнүп орар часкы чечектер дег, шак ындыг аныяк болгаш чырыткылыг чаагай. «Совет кижилерниң амгы салгалы коммунизмниң үезинде чурттаар» деп, төрээн партиязының Программазының өндүр сестери оларны хей-аът кирип турар. Бүгү-эвилел ужур-дузалыг тудугнуң кижилери коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга олар боттарының үлүг-хуузун киирип турары-биле чоргаар болгаш өөрүшкү хөгүүглер.

Чоокта чаа-ла кидис өглер хонажы, эргеннер, адагаштар, чавыт кажаалар турган черниң арып шырайы чаартынган. Төөгүлүг чеди чылдың планын амыдыралда боттандырып турар совет кижилерниң тайбың тургузукчу ажыл-ижинден Ак-Довурак чаартынган, чаагайжып, алдаржып турар. Бөгүнгү Ак-Довурак, оон кижилери, ажыл-ижи чүгле Тыва АССР-де эвес, улуг Төрээн чуртта билдингир.

«Торгу алдынын» — даг-дүгүн болбаазырадыр фабрика тудуунуң дагларлан-даа бедий берген дөрткүбешки каъттарында, бус-турбиналыг электростанцияның бедик хоорзаларында, тудугжуларның ийи-үш каът чаагайжыды туттунган чурттал га бажыннарында, өөредилге болгаш ниитиниң чеменелге черлеринде, культура одагларында байырлалдың кызыл туктары, шимелдери часкы чымчак салгынга чоргаар киискип тур. Төрээн Коммунистиг партиязын, Совет чазаан, коммунизмниң тургузукчузу маадырлыг совет чонун, аас-кежиин, тайбыңны, күш-ажылды алгап йөрээн Май бирниң дайынчы лозуңнары улуг тудугнуң участок, бригада бүрүзүнүң ажылчын туруштарында, туттунуп турар объектилеринде астынган. Мында ам, кайда-даа амыдырал өөрүшкүлүг ырлар, музыка, танцы, акы-дунма найырал, дөскел чок чалыы назынның ынакшылы.

«Амыдырал, сеңээ ынак-тыр мен,
Ам-даа улам чаагайжы, сайзыра-ла...»

Аныяк тудугжуларның ынак ырызының мындыг одуруглары бөгүнгү Ак-Довуракта онза күштүг дыңналып турар.

«Фабрика тудуунуң чылда 15 муң тонна даг-дүгү болбаазырадыр бирги ээлчээн 1963 чылдың сентябрь 25-те ажыглалга дужаар деп Төрээн чуртка берген сөзүвүске ээ болуул!» Тудугжуларның хүн бүрүдеги күш-ажылының кыйгырыы ындыг. Шак ол сорулганы шиитпирлээри дээш оларның ажыл-ишинге байырлал мурнунуң күш-ажылчы ээлчээ көскү үре-түңнелди берген. Ол дээш тудуг участоктарының, объектилериниң, бригадалар болгаш звенолар аразында калбарган социалистиг чарыжының мурнуку одуруунга хүн бүрүдеги ажыл нормазын 150—170 хуу күүседип келген бетончуларның Михаил Гореевке баштаткан бригадазының кежигүннери, Монгуш Кара-оолга удурткан дашчылар, фабриканың кол корпузунуң тудуунда М. Сарыгларга баштаткан бригаданың бызанчылары, В. Черныйның болгаш В. Вишневскийниң, В. Пичутина биле И. Шестакованың удурткан арматурщиктери болгаш малярлары шуглуп үнген. Байырлал мурнунуң күш-ажылчы ээлчээниң тиилекчилериниң түк тудукчулары болуп, бөгүнге сеңнээр чаа-чаа белектерлиг ужурашканнар.

Тудугжуларның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның байырлалга уткуштур кызымаккай ажылының түңнелинде чеди чылдың бешки чылының бирги кварталының онаалгаларын бус-турбиналыг электростанцияның тудугжулары 141 хуу, фабрика тудуунда ажылдап турар № 1 үлетпүр участогунуң коллективи 142 хуу, чуртталга тудугларының тудугжулары 230 хуу күүсеткилээн.

«Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң бүгү ажыл-ишчилери бөгүнгү байырлал бүдүүзүнде Москва Кремльдиң Улуг Ордузунга болуп эрткен РСФСР-ниң үлетпүр болгаш тудуг ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга эш Н. С. Хрущевтуң чугаазын бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, чаңгыс күзел-сорук-биле сеткил ханып дыңнааш, боттуг ажылга удуртулга кылдыр хүлээп алган.

«Коммунизм тургузуушкунунуң өндүр улуг херээ — ол дээрге миллион-миллион кижилерниң маадырлыг күш-ажылы, дириг чогаадыкчы чоруу-дур, ол дээрге совет улустуң коммунистиг бедик идейлиг-дир» диген сөстер тыва аар үлетпүрнүң баштайгызы — Ак-Довурак даг-дүгү комбинаттың бүгү тудугжуларын улам чорук киирген.

Т. ТАЛГАНЧЫК,
«Шынның» корреспондентизи.

АЖЫЛ ХҮНҮ—БАЙЫРЛАЛ

РЕПОРТАЖ

Суббота. Хат-кавысканныг, кыржык соок эртен. Дөге дааның «Делегейге тайбың» деп бижиктиг шишпик бажынга хүннүң эртенги херели дээп келири-биле деңге-ле, Николай Ивановтуң бригадазы бүрүн составы-биле ажылдап кирипкен.

Дарганнарның, эптекчилерниң херлип каккан маскаларының, электрилиг үттекчилериниң болгаш моторларының даажы Улуг-Хемниң дожуунуң кырынга эртенги ыржымны өттүр дииңиреп-ле үнген. Каңнакчыларның электрилиг дуңзаалакчызының чидиг ак чалбыраажы кайыракта-на шолбаннаалдыр чырыткылаңайнып, кап эриңге демирлерни кызыткан болбаазын херүктерден оттар чалбыыштаалып, бирээзи-ле үжен тонна чүък көдүрер күчүлүг көдүртүр техникалар чоргаар чүве дег чылар-чылбас шимчеп эгелээн.

Дан бажында, чамдык хоорайжылар ам-даа чылыг шуглаандан, чымчак дөжээнден турбаан өйде, ам артында-ла дош кырында демир-дес-биле ажылдап турар кижилер эртенги часкы соокту, дыңзыг хатты мырынай тоо бодавайн турлар. Оларның эрес-омаан, аваангыр-туттунгуруң, аразында найыралдыың чүү дээр боор. Дөскел чок тура-соруктуг, демкуштуг ол коллективтиң ажыл-ижинге ында бүгү чүве чагыртып, хем унунда чоон-чоодур кырган теректер, элезин-даштыг кадыр эриктер безин «уйгузундан одунгаш» оларга адаарган, чаагай херек кылып турар диминерниң «ижи бүдүп, чоруу чогузун» деп турганзыг болду.

Ындыг эртежи, ындыг организастыг, ажылга бердинген чүү бригадал, кымнарыл ол!

Ол дээрге республика ужур-дузалыг чугула тудуг—Улуг-Хемниң кежилдир демир көвүрүгнү боттарының холдары-биле тудуп тургузуп турар №5 көвүрүг отрядының Николай Федорович Ивановка баштаткан комплекстиг бригадазы-дыр. Бригадада шупту 37 ажылчыннар бар. Оларның кижи бүрүзү эптекчи, дарган, электри каңнакчы, механизатор чижектиг өске-даа тускай мергежилдерлиг, үр чыл стажтыг.

Бешки көвүрүг отрядының күш-ажылчы орууң, допчу төөгүзүн санап чугаалаар дизе улуг очерк, тооҗу херек. Акы-дуңма социалистиг чурттар Болгарияга болгаш Румынияга-даа, совет-кыдат «Найырал» демир орук шугумунуң участогунга-даа, Молдавия—Одесса—Сибирь — Тыва дээш узун чаагай орукту эрткен ёзулуг күш-ажылчы гвардия-дыр.

— Сегирип алдынар бе, бирээ, ийи, үш! База катап, че бе бирээ, ийи... Бөлүк ажылчыннар аар, узун каң хоорзаны өскээр чайладып турлар. Ол хоорзаны дамчыштыр чоруткан хей-биле эптекчилер көвүрүгнүң чаа оргазынга ээрилге уштарын дугурар болбаазын херекселдерни хөделдирип турган. Бүдүн чартык шак дургузунда изиг түлүк ажылдар чорупп турган 63 метр узун дургтуг, кырынга ийи машина олуй-солуй маңнап эрте бээр калбак демир «кажааны»—белеткеттинген оорганы көдүрерин'ге белеткеп турары ол-дур.

9 шак четкелек чорда мырынай чаа-ла дош кырынга чыткан демги узун демир «кажаавыс»—оорга 1,5 метр өрү көдүрлү берди...

— Хайлыг хатты. Бо биске моондактап тур. Ол эвес болза ам бо үшкү оорганы салыштар ийик бис. Хатыың намдаарын манаар апарган-дыр ийин—деп мастер Дмитрий Федорович Иванов бистиң-биле беседага чугаалаан. Ук бригаданың хоочун кежигүнү бо кижиниң күш-ажылчы стажы 26 чыл. Бо үениң дургузунда чуртуң ол-бо черлеринге 100 ажыг көвүрүглерни тудушкан. Чүгле Енисейниң унунда ам моон-биле үшкү көвүрүгнү тургусчуп турары ол-дур.

Бригаданың ажыл-ижиниң үре-түңнели бүгүдениң караанда көскү. Частың болгаш күш-ажылдың байырлалы—Май 1-ге алдар болдурган күш-ажылчы ээлчегге турушкаш, СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларынга харыы кылдыр, көвүрүг тудугжуларының коллективи ийи-үш дакпыр күженишкиниг ажылдап, мурнакчы технологияны шиңгээткеш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн хүн бүрү бедидип турар. Оон ачызында бо чылдың бирги кварталының планы 126 хуу күүсеттинген. Апрельдиң планы ийи дакпыр ажыр күүсеттинген. Май 1-ге чедир көвүрүгнүң ийи узун оргазын эптээш, тепкииштер кырынга салыр турган, ону апрельдиң бирги чартыында-ла күүседипкен.

12 шак. Бригада кежигүннери хары угда дүштеп чоруптарлар. Бригаданың сууру оларның ажыл шөлүнден ырак эвесте. «Прорабская» деп адрестиг штаб-бажыңга келдивис. Баштай чеменипкен ажылчыннар мында шалың ап, солуннарның чаа номерлерин номчуп, дыштаныр орлар.—Кинотеатр «Найырал». Биске 20 билеттен артырып каап көрүнер. Бөгүн бисте байырлал. Билеттерни Юрий Туленков аныяк, ынчанмыже, дээре монтажниг'ивис барып алыр эвеспе... Участок начальниги, прораб Юрий Григорьевич Чепкасов телефон-биле ынчаар чугаалашты. Ону аныяк ажылчыннар долгандыр турупкан, каткы-хөглүг хөөрешкен турлар.

Ханада азып каан табельди көрдүвүс. Бригада кежигүннериниң күш-ажыл сагылга чурумун оон эскерип болур. Апрельдиң эгезинден бээр ажыл хүнү эртенгиниң 6 шактан, кежээкиниң 7 шакка чедир үргүлчүлеп турар. Ажыл шагы үзерден туржук, озалдаар кижилер безин чок.

— Бисте кижи бүрүзү ак-сеткилдиг, эки ажылдап турар. Шупту кадр ажылчыннар болдур ийин бо. Коллективтиң мурнунга бодунуң хүлээлгезин күүсетпейн баар кижи бисте чок. Ынчангаш ол-бо кижини онзагайлап чүү дээр боор аан. Эптекчилер Василий Костецкий, Иван Назаренко, Александр Катулин, слесарь Иван Купченко, кран башкарыкчызы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Иван Козлитин, электри монтёр Борис Ометух, компрессорщик Николай Егоров сүт-сүт дигилээш шупту хүн бүрүнүң улуг нормазын 1,5—2 катап ажыр күүседип турарлар болгай. Дмитрий Джуганга баштаткан он бир бызаңчылар коммунистиг күш-ажылдың бригадазының адын чедип алганнар—деп бригадир эш Иванов чугаалаан.

«Берге кайдал — ында бис.
Шак бүрүзү үнелиг.
Күш-ажылчы хүннер —
Биске байырлалдар».

Ажык эжиктен мындыг одуруглар дыңналып кээп турду. «Че, чоруптаалы, оолдар!» диген соонда хамык эрлер көвүрүгнүче калбартыр базыптылар.

Чиге-ле 1 шак турда Улуг-Хемниң дожуунуң кырында ажыл база-ла түлүктей берди. 4 шак чартык турда, кажан үшкү оорганы тепкииштерге салыры-биле көдүре берген дүште, ону чурукка тырттырган бис.

Кежээкиниң 6 шак ажа дужуп чорда, көвүрүгнүң үшкү узун оргазы бодунуң мөңгеде чыдар туружунга салдына берген! Воронежтиң көвүрүг заводунга бүдүрген металл конструкциязындан эптеттинген барык-ла 200 метр узун дурттуг көвүрүг оргазы Улуг-Хемниң кырында шөйдүнген. Ол болза бешки көвүрүг отрядының Николай Федорович Ивановка баштаткан бригадазының Май 1-ге алдар болдурган күш-ажылчы белээ-дир. Төрээн партиязының Кыйгырыгларынга телептиг харыы болдурган патриотчу ажыл-иштиң көргүзүү-дүр.

Ниити узуну 400 метр көвүрүг оргазының арткан кезээн эптеп салырын база чоокку хүүсаада доозар дээш, а көвүрүгнүң ниити тудуушкунун август айның бирги чартыында бүрүн доозуп, ажыглалга киирер дээш бригада бүгү күжүн салып, улам шудургу ажылдап турар.

Ол көвүрүг тудуу — Улуг-Хемни совет кижилерниң чагырып ап турарының база бир илергей чижээ-дир. Ында ажылдап турарларның бөлүүн ажыл хүнү ынчангаш байырлал.

Чуруктa: көвүрүг тудугжуларының бир бөлүү (солагай таладан оң талаже) Ю. Туленков, А. Наместников, В. Пальцев, Н. Иванов (бригадир), П. Гетман, Д. Иванов (мастер), Ю. Чепкасов (прораб).

О. МАНДАРЫЙ.
фото авторнуу.

Хайныккан улуг үүле

«Барлык» совхозтуң суурундан төп хову турлаанче чоруп олурарга, Барлыктың делгем шөлүнде часкы хүннүң эртенги херелинде чиргилчиннер янзы-бүрү хевир-биле көстүп турду. Турлагга кээрге, иш-үүле часкы тарылгаже угланган деп чүве дораан билдине бээр. Кызыл булуңнуң эжиинде: «СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин боттандыраал!», «Часкы хүн—чылды чемгерер дээрзин утпа!», «Сөглээн сөзүң ээле, алган хүлээлгең күүсет!» дигилээн лозуңнар, плакаттар номчукчунуң караанга көстү бээр. Хову ажылы эгелээнден бээр дөрт удаа кино көргүзүү, үш лекция номчулгазы болгаш өске-даа тайылбыр ажылы чоруттунган дээрзин кызыл булуң эргелекчизи, комсомолчу Хертек Кара-кыстың демдеглелинден көрдүвүс. Кызыл булуңда номнар, брошюралар болгаш ойнаар чүүлдер хөй.

Бүгү делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге уткуштур социалистиг чарыш бригадалар болгаш чаштырылга агрегаттарының арзынга калбарган. Трактор бригадаларының аразынга шилчир Кызыл тукту Аксы-Барлык салбырда Ооржак Чамбалга удурткан бригада быжыг тудуп турар. Ол бригада чер чарарының болгаш чаштырылганың онаалдаларын үргүлчү ажыр күүседип турар. Тракторист Сарыглар Мергендей хүнде тараа чаштырар нормазын 140 хуу күүседип, чажыкчылар арасында шилчир туктугашты салбайн турар. Трактористер Күжүгет Делгер-оол, Кара-Сал Биче-оол, Сарыглар Товариштай хүнде илииртээшкиниң нормазын 110—120 хуу күүседип турарлар. Коммунист Хомушку Кара-оол «ДТ-54» трактор-биле хүнде чер чарар нормазын 105—110 хуу күүседип турар.

Часкы хову ажылдарынга бедик көргүзүглерни чедип ап турар мурнакчы механизаторларга совхозтуң дирекциязы өртектиг шаңналдарны тыпсып турар.

Дүштеки чем сөөлүнде, совхозтуң клуб эргелекчизи Д. Шактарга удурткан уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилериниң концерти болган. Концерт соонда турлагга ажыл-иш база-ла хайныгып эгелээн.

Часкы хову ажылдарында ажыл-ишчилерниң чедиишкинниг ажылдаарынга оларның аъш-чем хандырылгазын экижидери чугула айтырыгларның бирээзи. Столоваяда эът, далган, саржаг, макарон, сүт болгаш өске-даа продуктулар-биле чемнерни белеткеп турар. Ыракта ажылдап турар механизаторларга чемни изии-биле чедирип бээринче кичээнгейни салып көрүнер деп, директор эш Макальский столовая ажылдакчыларынга айтыышкынны берди.

Турлагның кайы-даа талазынче Барлыктың ховуларын көөрге, трактор агрегаттарының ажылдап турары диңмиттиг-ле чүве. Май 1-ниң байырлалынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш барлыкчыларның демиселин сөөлгү хүннерле агаар-бойдустуң чамдык таарымча чок байдалдары улуг шаптыктап шыдаваан. Совхоз апрель 30-ге чедир эрте чажар тараа культураларының 54,5 хуузун чажып тараан. Чаштырылга агрегаттары илииртээшкинни, каток-биле хөрзүнү дескилеп бастырарын катайхаара чорудуп турарлар.

Часкы хову ажылдарынга «Барлык» совхоз колхоз-совхоз бүдүрүлгезиниң Чөөн-Хемчик эргелелиниң ажыл-агыйларының мурнуку одуруунда чоруп турар. Совхозтуң тараажылары тараа культураларының чажылгазын майның бо баштайгы хүннеринде дооскаш, мал чеми культураларының, картофельдиң тарылгазын чорудар.

Д. ОДАҢ-ООЛ.

Чөөн-Хемчик районунуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң комсомолчу механизатору Партизан Монгуш часкы тарылга ажылынга идепкейлиг киржип турар. Ол ам 70 ажыг га черге кызыл-тасты чаштырган. Хүн нормазын 100—110 хуу күүседип турар.

ЧУРУКТА: Партизан Монгуштуң чаштырылганы чорудуп турары.

О. Хевеңмейниң тырттырган чуруу.

ЧАА СЕЯЛКА

Кировоградта «Кызыл сылдыс» заводтуң кылып эгелээни «СКПН-6» деп кукуруза сеялказының баштайгы бөлүү үнген. Бөлүктей чаштырар пунктирлиг ол чаа сеялка хыналданы чедиишкинниг эрткен.

Ол сеялка техниктиг-ажыглал талазы-биле Американың «Мак-кормик» фирмазыныңдаа шыдарлыг, ырак та бүдүрүкчүлүг, оон 600 килограмм хире чиик.

«СКПН-6» — үрезинни олуртпушаан, уңга чемишчилиглгенн база төгер. Оон бүдүрүкчүлүү дөрбелчин-уялаичак арга-биле чаштырар сеялкадан барык үш катап хөй. Ол болза Украинаның машина тудукчуларының часкы күш-ажылчы белээ болур.

А. МАЙЗЕЛЬС.

ЭРГЕ, АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ ЁЗУ, ААС-КЕЖИК

Литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары! Чогаалдарның партийжи болгаш улусчу чоруу, бедик идейлии болгаш уран-чечен мергежилгези дээш демисежиңер! Коммунизм тургузукчуларының маадырлыг ажыл-херектериниң өндүр чаагайын болгаш магалыын, бистиң амыдыралывыста чаа, коммунистиг харылзааларның тиилелгезин тодаргай көргүзүңер!

(Май 1-ге СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

МАЙ БИРНИҢ ЧЫСКААЛЫНДА

Маңнык торгу кызыл туктар киискип чалгып,
Марш ырлар өрү-куду диңмиреп тур.
Майның Бирде сорук күштү уургеткен
Парад чыскаал чалгыгланып эртип туру.
Араан-шараан колонналар баштап алган
Ажыл-иштиң шолбаннары базып олур.
Чогаадыкчы, тургузукчу шолбаннарга
Совет чону — Ура, Байыр! — чедирип тур.
Алдын сыдыс хөрээн кыпсы чайынналган,
Ажыл-иштиң маадыры малчын баштаан
Казарчылар, саанчылар, тудугжулар,
Комбайнерлер, ажылчыннар чоруп орлар.
Эмдик чыткан хөрзүн черни андара каап,
Элбек дүжүт шелү кылдыр тарып турган
Эриниң эри тракторист делгем-делгем,
Эштеринге будун деңнеп базып олур.

Часкы чаашкын чаап келзин — харын сериин!
Часкы салгын эстеп келзин — харын хөглүг!
Чалбыыштаалган кызыл туктар киискизин,
Чаңгыланган хөглүг ырлар салгыннаазын!
Челээш, херел чайынналзын — харын чараш!
Черниң кыры когаарарзын — харын чаагай!
Чергелешкен оолдар, кыстар чечен ырга
Чечектелген төрээн чуртун йөрээзиннер.
Коммунистиг даартавыс дээш ажылывыс,
Хову-шөлде, хоорай, суурда кылганывыс —
Эстеп баткан Улуг-Хем дег эгээртинмес,
Экти бедик Саян сын дег улуг чаагай.
Майның Бирниң байырлалдыг чыскаалында
Базымнарны ам-даа деңнеп базаал эштер!
Партиявыс кыйгырыынга сорук киргеш,
Маадыр-ишче, чаагай чолче бурунгаарлаал!

Л. ЧАДАМБА.

Айтыкчы орукта

Күчүлүг базымнар каттыжып,
Хүрешкерже чыскаай туруп,
Делегейниң чурттар сана
Деткижип, боттарын билчип тур.

Чаңчыккан байырлал — Майның Бир

Чалгыгланган күчү кирип,
Кайын тура диңмиреп,
Каргыстар төрезин силгип тур.

Часкызыг өзүмнер немежип.
Чаа делегей делгемин улгадып,
Очаландан кедилел дээш
Ораннар кыйгыржып, катчып тур.

Дайынның бырааан сыккаштың
Далайдыва чидир октап,
Тайбың чечээ—күш-ажылга
Талажы-өңнүктер болур бис.

Айтыкчы орукта совет чурт
Ачы, күчүзүн чоңга сөңнеп.
Келир үеже дидим базып.
Херелин диптерже чажып тур.

Өскелиг сеткилдер бисте чок—
Өртемчейге тайбың күзээр бис!..
Ынчангаштың Майның Бири
Ырыга, ажылга алдаржы!

О. СУВАКПИТ.

Чалыы оолдар эннешпес-даа

Калзаң деп ат дыңнаанымда,
Караамга мээң демги-ле бир —
Холунда бо мастеронтуг
Хоочун дашчы коступ келир.

Кеткен чолдак хөректээжин
Кеппээн малгаш мылчай шыпкан,
Хүлүмзүргей хүрең арны
Хүнге удур чайнаан турар.

Шуужуп келген тууйбуларны
Шугумнаштыр чыскаай салгаш
Ээлдирииң былчай шапкаш
Эптей-эптей баскылаар-даа.

Кызылда воң кирипшээни
Ныйбаан, тутпаан бажыңнар чок:
Кайда-даа бөл бедип үнген
Каъттары хөй корпустар ол.

Шалыпкыны, амылгыры —
Чалыы оолдар эннешпес-даа,
Тудуп, эптеп, салып турда
Тулган шевер дашчы чуве.

Чээрби чылдар мурнундагы
Шевергими ам-даа олчаан
Кевей тууйбу куржаангылай
Көдүрүп-ле үнүп орар.

А. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Чурукчу В. ЖАРИНОВТУҢ плакады.

Чүрээниң чажыды!

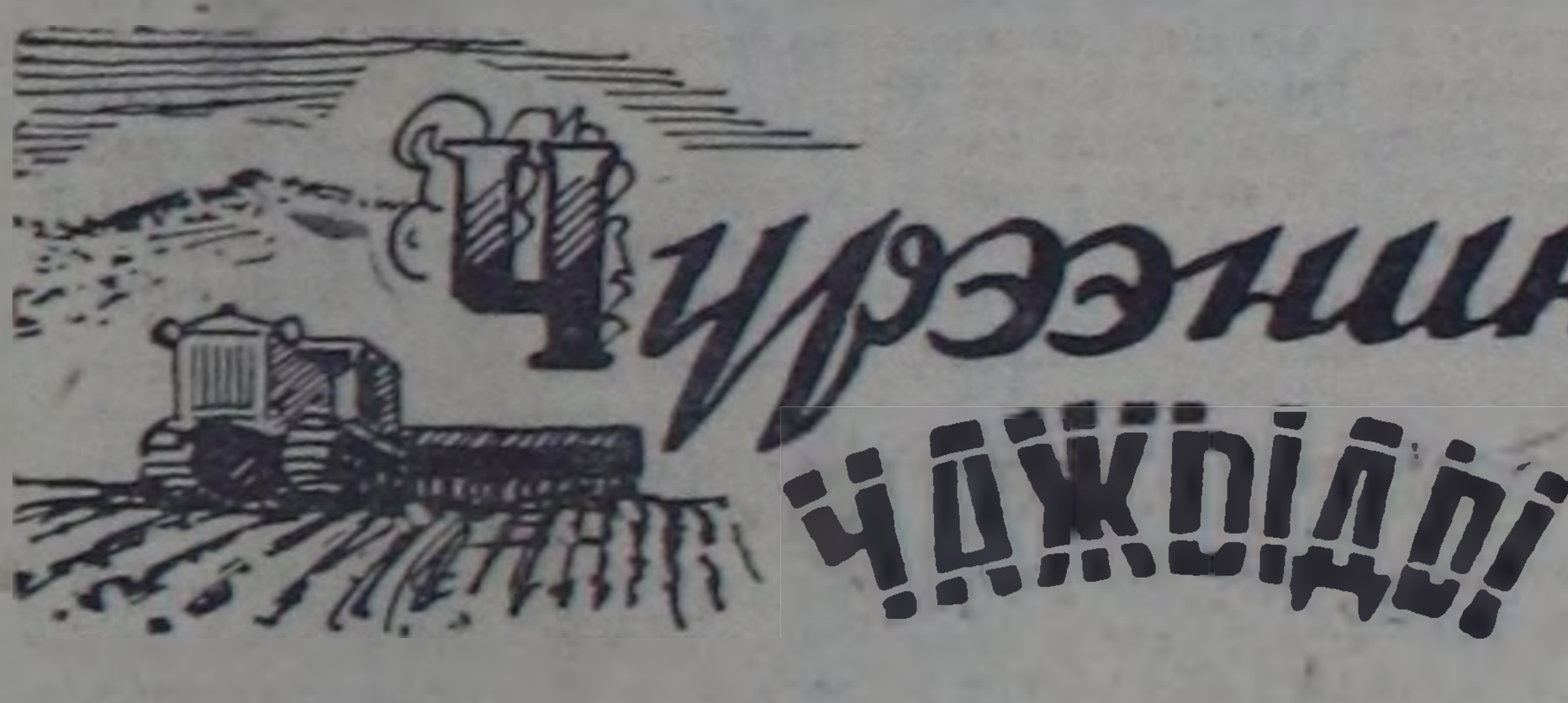

Рассказ

1.

СОВХОЗ. төвүнден «хол сунгаш-ла чедип болур», үш километр хире черде трактор-хову бригадазынга Салчак Сандакович кежээликтей чеде берген. Эргижирээн куу бөрүгүн чүшкүүзүнче аткаар тыртып, бажының дыдыраш дүгүн чүрбээштеддир үндүрүп алган, ындында-ла кара-хүрең арны бензин-үске кылан-кара апарган аныяк оол тракторнуң кабиназының аскында сандайланып алган олурган. Танывазы кижини көрүп кааш, оол айтырыг-даа салбайн, бо-ду-ла чугаалап эгелээн:

— Бригадир Чигир-оол ховуда, шупту медээ ооң бодунда. Дүнеки ээлчегде ажылдаар — мени солуп зар ажим манап ор мен.

Демир-оол оолче бажын согаш кылган, ол база-ла ынчаар харыылаан. Салчак Сандакович ооң ындай чүнү-даа айтырбайн, чап-чаа андарган, шыксыг ол чыт чытталган кара черниң кыдыы-биле базыпкан. Оол ооң соонче көрүп-каап, дем-не карманындан уштуп алганы кээшпезин улам-на чоонналдыр ораай берген.

Бедегер чоон, кирбей салдыг бригадир Чигир-оол андарган дилиндектиң чаа-ла хемчээп дооскаш, демдеглеп бижип турда, Демир-оол анаа ужурашкаш, бодун таныштырган:

— Районнуң партия комитединиң секретарының оралакчызы Демир-оол.

— Монгуш Хоорович Чигир-оол, — деп, бригадир адын адааш, Демир-оолдан удур айтырган:

— Чүрбээштиг оолду көрдүңер бе, дарга?

— Ийе. Тракторда кээшпе ораап орду-ла.

— Кээшпе че? А, ол — Даш-оол-дур!

— Ээлчег хүлээп алыр ажин манап ор, — деп, Демир-оол ооң дугайын билиндирген.

— А, озалдааны ол-дур, көрем, тракторну куруг тургуспайн, Даш-оол андарып турган болза...

— Харын аан.

— Ол Даш-оол дээрге, боостаамда сөөк чыдыпканы-биле хөмей-дир, — дээш педегер бригадир, канчаары ол чүве ийик, чүве чугаалаар дээш боостаазы туруп, шедиргелениш чорууй чугаалаан:

— Эртткен он хонукта Даш-оол ажылга бир удаа озалдады, бир хүн нормазын база күүсетпеди. Оюн-концерт дээнде, буттары чалгаар-ла боттары салчып ыңай боор апарган.

Демир-оол ааның тыппайн баргаш:

— Кандаай чоор? — деп, кайгап айтырган.

— Бежээниң-не суурже базыптар-дыр. — Бригадир ооң, эпчоксунган хевирлиг: — Ажылдай бергенде, а кедергей тол боор, — деп, мурнундагы чугаазын чазамыктап каан.

Аныяк механизаторнуң ажылкижинде ол четпестерни ам кээп хенертен эдип-чазап шыдавазын билгеш, Демир-оол дарга, хейде-ле, ходун чангаан.

— Ооң дугайын соонда чугаалашкай бис аан, дарга. Бистиң кедергей ажылдаар сылдыстарывыс бар болдур ийин. Көрбес бе, мурнакчы тракторист Элбек дөө оргадан ажып кел чор!

«Бодунуң сылдыстарының» дугайын парткомнуң ажылдакчызынга мактап чугаалааш, бригадир база катап-ла Даш-оолдуң аажы-чаңын сактып келген:

— Даш-оол ийи дугаар класстың тракторизн атты чедип алган. Тракторну чаа. Чежени-даа андарып, чардырып шыдаар эр-дир, ынчалза-даа ажылдан озалдай бээр чүзү дээр силер оон?..

Бригадир чугаазын орта ара үзүктелдиргеш, чаа чардырган, тараа чашкан черлерни Демир-оолга көргүзер дээш кедээр базыпкан.

Салчак Сандакович чарган дилиндектер аразында чиңге куу орукчугаштап базып ора, Даш-оолдуң дугайын үргүлчү-ле бодап чораан. Бригадирге аныяк оол, «боостаазынга сөөк чыттырыпканы» дег, шаптыктыг болурунуң мурнунда, бригадир Чигир-оол тракторист Даш-оолга хамаарышкан чамдык бергелерни шыдажып эрткен магат чок. Ынчалза-даа хөй санныг ол «арга-хемчеглер» ёзулуг-ла арга-хемчеглер боор шыдаан бе ынчаш? Хем бүрүзү-ле үндүр аккан үнер дестүг болур, ону бригадир дилеп тыпкан бе? Чүрек бүрүзүнде бодунуң дулгуурү бар, ону бригадир Чигир-оол таарыштыр шилип ап шыдаан бе? Канчап билир, ол дулгуур аныяк трактористе эң-не нарын болуп-даа чадавас.

2.

ОЛ-ЛА кежээ Демир-оол совхоз клувунуң чанынга чеде берген. Хенертен-не, баян үнү дыңнап клан. «Азы радио чоор бе?» деп бодаан. Чок, ылап-ла баян үнү.

Ооң аянныг, хөөг үнү чоорту-ла дыңзып орган. Салчак Сандакович кезек када, ында-мында чок, кайгап турган. Клубче киргеш, даштында «Белеткел өрээли» дээн бижиктиг хаалганы ажыдыпкан. Баян үнү соксай берген.

— О, силер-дир силер аа?! — деп, Салчак Сандакович шала ойташ кылынгаш, айтырган. Ооң мурнунда — тракторист Даш-оол бо турган.

— Кирип болур бе?

— Болур, болур, дарга.

Парткомнуң төлээзи ында диван кырынга барып олуруп алган. Узун стол кырында, кыланайнып турар чаа баян, ооң чанында гидара чыткан. Соңга баарында — ноталарлыг юпитер тургузуп каан.

— Ойнап көрүңерем, дүңмам, силерге шаптык катпас мен, бодум музыкага кончуг-ла ынак кижи мен — деп, Демир-оол, бүрүүзүн миннинген дег, дилээн.

— Бо ырны ам-даа эки өөренип албаан мен.

— Көрүп болур бе? — дээш, Салчак Сандакович юпитерден ноталарны ап алгаш, кичээнгейлиг номчуй берген.

Даш-оол олче карак салбайн көрүп орган.

Салчак Сандакович баянны тудуп алгаш, тыва ырны аянныг, оожум тыртып эгелээн. Даш-оолдуң арны ыя аразында өскерли хона берген: бир-ле чүвени чедир билбээн, аңаа хомудап орган ышкаш хевир ам арнында читкен, шөйбек кара кирбиктери, сонуурган кайгаанзыг, өрү астыңдыр дүглүнген.

Амыдыралында чүгле ийи удаа ужуражы каапкан кижизи ам кээп баянга ол хире экн ойнай бээрге, Даш-оолга ол кижи чоок, таныш, эргим ышкаш сагындырган. Бир-ле улуг күш, сонуургал оларны улам чооккушлаштырып, сагыш-сеткилин каттыштырып турганзыг.

Баян үнү соксаан.

— Даш-оол, ам силер ойнап көрүңерем.

— Даш-оол юпитерге өске нотаны салып алза-даа олче көрбейн ойнап орган. Баштайында баян үнү арай-ла дидим эвес ышкаш дыңналган. Салчак Сандакович оолга шаптыктавазын бодааш, куду көрнүп алгаш олурган. Чоорту-ла, аялга быжыгып, делгем, хостуг апарган.

Баян база катап-ла ыттавайн барган. Ийилээ ыыт чок олурганнар. Ол ыржымны Даш-оол үрепкен.

— Төрээн черим Кара-Даг суурдан мында келген мен. Ол суурну билир силер бе, дарга? Ат-сураа-даа шоолут үнмес, ажыл-херээ-даа эки алдаржывас, бичии суур-ла болгай. Ынчалза-даа ында өг-бүле бүрүзү хөгжүмчү дизе частырыг эвес боор.

Школага биске ырны бот-тывынгыр композитор кижи башкылап турган. Эх, ол башкым — ыраажы-хөгжүмчү башкым ам кайда иргин?.. Ол менээ нотаны, хөй-хөй ырларны өөредип каан. Сагыжымга бо-ла кирип, караамга коступ кээр-дир ийин...

Музыка-биле кады, трактор, кедээ ажыл-агый машиналарын база өөренип турган бис. Мен болгаш мээң өөрүм оолдар, уруглар кедизинде барып малчыннар, механизаторлар болзун. Төрээн чуртка хөй тарааны тарып өстүрүп берзин дээш бистиң башкыларывыс кончуг-ла сагыш салып турганнар. Бир-ле катап ыры башкызы бистерни кый деп алгаш: «Баларчы-даа, тракторист-даа — кым-даа болзуңарза, музыканар черле кагбаңар, аңаа ынак чоруңар» деп чагаан.

Механизация училищезинче мээң өөренип чоруур дей бергенимни билгеш, башкым менээ мынча дээн: «Музыкаң кагдың халак, Даш, ол сени амыдыралга база-ла өөредир, кижизидер». Сөзүнде дыңнаарыңга, ол башкым аар аарааш сураглыг болган. — Даш-оол узады улур тыынган.

Училище дооскаңым соонда, хуваалда ёзугаар мында келген мен. Баштай-ла бо клубту кээп бакыладым. Клуб боду тергиин-не эки туттунган, а эргелекчизи Борбак пат эр-дир. Шынап-ла, тура-сорук чок, чон-биле ажылдай албас кижи-дир.

Баяным тудуп алгаш Борбакка чеде берген мен. Бот-тывынгыр уран чүүл ажылын экижидерин сүмелээримге: «Ындыг-дыр» соон бодалынга каттыжар мен. Сени кым дээр ийик мон? Даш-оол бе? Кончуг эки-дир. Үргүлчү-ле ховуда турар, оюн-концертке киржип шыдавас боор сен ийин он» — деп мындыг. Оон бээр элээн үе эрти. Борбак биче хөделгеп, концерт-даа көргүзүптер-дир.

...Хем бүрүзүнүң агып баткан бажы бар, кижи бүрүзүнүң сеткил-чүрээниң дулгуурү база бар. Салчак Сандакович ол минуталарда ынчаар бодап орган, ам кээп бодал-сагыжы, тө чештинген дег, каттыжып, түннеттинген. «Тракторист Даш-оол ёзулуг-ла хөгжүмчү-баянист кижи-дир, ооң чүрээн ажыдып турар чажыт дулгуур ол ышкажыл!» деп, Демир-оол шиитпирлиг боданган.

— Бригадир Чигир-оол менээ ажынып тур ыйнаан харын. Чүге ындыг деп бодаар силер? Авам Кара-Дагда угбам сугже чорупкан. Уруунуң уругларын тур ажаажып бээр дээни ол. Мында бажыңывыста бичии Миша арткан, ону эртен, кежээ карактап көөр, оон ыңай мында, музыкага сонуургалдыг аныяктар бар чүве, оларны өөредирим база бар. Ажылдан биче озалдай бээрим шын чүве харын...

Даш-оол чугаазын ара соксаткаш, соңга караанче көрүнген.

Салчак Сандакович клубтан үнүп чорупкан.

3.

ЭРТЕНИНДЕ Даш-оол сугнуң бажынын бир-ле кижи дыңзыг соктаан.

Чаа турган Даш-оол хаалга артындан:

— Кымыл бо, бригадир бе? — деп айтырган.

— Ийе, мен, мен!

— Монгуш Хоорович, адыр, кеттине шаап алыйн!

Бригадаже бар чыда, Монгуш Хоорович, Даш-оолче хүлүмзүрээш, эскерип айтырган:

— Ойнап турунда, ана, ырларың хана өттүр ужугуп турган дег-дир, сени бүгү суур дыңнаан деп бил, дүүн кежээ сенээ ужуражы каантар дээш дап берип тура, өскээр ээптим ышкажыл.

... Каттышкак-каттышкак даглар эдээнче чоорту бедип үнген делгем ховуну тракторлар, быштак дег дилдирип, чайжок ажылдап турганнар. Бир-ле дескинигниң соонда, Даш-оол кээшпезин ораай бээр аразында, ооң кабиназынга тракторист Элбек кирип келгеш:

— Долгап ор, ажим, мен маңаа олурайн — деп, чугаалаан.

Дескинип алган дилиндеги төнгүже олар ийилээ кабинага кады олурганнар. Ол аразында Даш-оолду Элбек каш удаа доктаадып, моторун хына, ээриндерин көр, скоростузун оожум ната деп чагып, оон черип дески болгаш түскай хемчээлге ханы аңдарарын кайгаарап чораан.

* * *

ПАРТИЯ комитединге хуралчыгаш болган соонда. Салчак Сандакович кабинединге келгеш, түскай хапта суп алган бызаанчызын ап алгаш кудумчуга үнүп келген. Даш-оол ону машина чанында манап турган.

Салчак Сандаковичиниң совхозка сургакчылап барганы кылыр ажылы хөй болган, а тракторист Даш-оол хүндүскү-даа, дүнеки-даа ээлчеглерде ажылдап-ла турган. Олар ийилээн кежээ клубка-даа, Даш-оолдуң бажынынга-даа баян, гидара, бызаанчы-биле кады ойнап, музыка болгумунге улусту өөредип эгелээн.

Хөглүг ырлар, суурнуң чурттакчыларының безин дыңнап көрбээни чаа-чаа аялгалар чүгле суур төвүнге эвес, харын трактор-хову бригадазынга, фермаларга база-ла дыңналып турар апарган. Тракторист биле партия ажылдакчызының кады ойнааның хөй-хөй көрүкчүлер, педегер чоон, кирбей салдыг бригадир Чигир-оол-даа, дагда чурттап орар хөй-зу-даа, чайның каазы — чүзүн шокар чечек ышкаш оолдар, кыстар-даа сонуургап дыңнааннар.

А. НУГУУРАК.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле Тываның уран чүүлүнүң, чечен чогаалының, культуразының элээн хөй мурнакчы ажылдакчыларынга хүндүлүг аттарны чоокта чаа тывыскан.

Чурукта: (солагай талазындан бирги одуругда артист О. Намдараа, чогаалчы С. Сарыг-оол, профессор А. Пальмбах, цирк артизи В. Оскал-оол, уран сиилекчи М. Черзи. **Ийиги одуругда:** Чадаанада музыка школазының директору С. Бухтуев, цирк артизи К. Хензиг-оол, культура ажылдакчызы К. Дамдың, артист А. Даптаң болгаш чурукчу В. Демин.

Фото В. Лутковтуу.

МАЙНЫҢ БИРДЕ

Француз чогаалчы Жан-Пьер Шаброльдуң рассказы-биле

Эмиль мынча деп чугаалап эгеледи:

— Ынчаарда Май бирниң хүнүнде «ынак-тыр мен» деп сөстү Мариэттага чугаалаан мен. Ол «ынак-тыр мен» деп сөстерде бүгү-ле чүве ында: Куда, амы-тын, бүгү кады чурттаалга.

— Мариэтта чүү деп харыылады?

— «Мен база ынак-тыр» мен диди.

— Ол-ла бе?

— «Ол-ла бе? деп чүңүл? Ол дээрге магалыг чүве-дир. Ылаңгыя Май бирниң хүнүнде болган. Ол болза байырлалыг чыскаал хүнү. Магалыг-ла болган. Муң-муң ажылчыннар Бастилия шөлүнден Республика шөлүнге чедир мөөн-мөөн чыскаал-биле чоруп турган. «Бастилиядан» «Республикага» чедип, ол аразы ажылчыннар квартираларының чүрээ, Парижтиң чүрээ.

Эмиль биче доктаагаш, чугаазын мынча деп үргүлчүледи:

— Мариэтта-биле ийилээ чыскаалче чорупкан бис. Хөй кижилер аразынга кыстырып, иттирип чордувус. Чыскаалганнар аразынга бис ийиниң беттарывыска чыпшыр кыстырары бисче дыка-ла эки болуп турган. Бис шупту улус-биле кады «Интернационалды», ажылчыннар ырларын ырлажып, ажылчыннарның негелде лозуңнарын бир үн-биле катаптажып чоруп-ла турдувус. Чүгле бодувустуң заводувустуң эвес, а өскелээ заводтарның ажылчыннарының негелдезин катаптажып чораан бис.

Бис бодувусту дыка-ла күштүг кылдыр бодап, артында-ла чалгыныг ушудуп турар ышкаш кылдыр сагындырар турган.

Ынчаарда мен Мариэттага «ынак-тыр мен» деп чугаалаан мен. Мариэтта база мен ышкаш өөрүшкүлүг болган, чүге дизе «ынак-тыр мен» дээримге безин, аңаа чиктигзинмээн. Мээң диттигилиен сөзүмнү Мариэтта катаптаттырганын ам-даа утпас мен ийин. Чурттаар бажың, ооң иштиң дериир херекселдер дугайын бодап келгеш, артында-ла чүү боор ону кылдыр боданган мен. Мариэтта биле бис ийи ышкаш чоокта чаа ынакшыжыан аныяктар-даа, ашак-кадай болуушкуннар-даа бистиң чаңывыска чоруп турганнар. Хол-холундан туттунчуп алгаш, чаңгыс үгже чоруп турар ол бөдүүн кижилерге база бис ышкаш чурттаар бажыңнар херек.

Олар тайбыңны чедип алырлар. Ол дугайын чугаалаваан-дыр мен. Чыскаалганнарның бир чүгула негелдези тайбың-на болгай. Ол хүнде кижилерниң сорук күштүүн бодап келгеш, дайынның оруун дуй туруптар күш бар дээрзин билип чордум.

Кижилерниң күштүг агымы-биле кады чоруп оргаш, олуржуп алырын, атомнуг дайынның айыылынга таварышпас чаа кижилерни азырап өстүрерин-даа бодап чордувус. Үр-даа болбайн, вишня быжа бергенде олуржуп алган бис.

— Оон чүү болганыл?

— Оон бе? Дараазында чылда вишня быжып турда баштайгы уруувус төрүттүнген, ооң дараазында чылда база бирээ...

Эмильдиң байдалы бергедеп орган. Садып алган квартиражыгаштың өртээнге хөй түңнүг акшаны ай санында кирер, бажың иштиниң херекселдериниң хөлезининге база эвээш эвес акша төлээр. Мариэттаның, үш уругларның идик-хевинге, аъш-чеминге акша эвээш артарын ол чугаалааш, кезек ыыт чок олур. Мынча деп айтырдым:

— Хомудавас сен бе?

— Чүү чүвеге?

— Май бирде Мариэттага чугаалапкан сөзүңге хомудаавас сен бе?

Эмиль хүлүмзүрээш мынча диди:

— Чүү дээриң ол! Майның бири бистиң чүректеривиске чораан чүвени билчип алырынга дузалааң-на болгай...

Ынча дээш, ол ыыт чок олур.

— Канчап бгардың? — деп айтырдым.

— Боданып олур мен. Майның бири дээрге, ынакшыл-биле дөмей-дир.

— Чүге?

— Сеткил сагыш хайныгып келир, чүге ындыызын тайылбырлаары безим берге-дир. Бот-бодум билчиринге кызыгаарлар-даа, шаг-үе-даа шаптык боор шыдавас.

Телеграф дамчыдып, медээлеп тур

Куба чазактың медеглели

ГАВАНА. Апрель 27. (СЭТА). АКШ-та чаштынып турар контрреволюстуг идегеттер дээрбечи халдаашкынны база катап үүлгеткен.

Кубаның революстуг чазааның медеглелинде айтып турары болза, апрель 25-те 22 шак турда ийи моторлуг самолёт, Гаваннаның чоогунда турүп турар «Нико лопес» деп нефть болбаазырадыр заводтуң кыры-биле ужуп эртээш, 100 фунт деңзилиг бомбаны октаан, а ол ышкаш «напалм» хевириниң частыр чүүлдерин шыгжаан ээзэн каш банкаларны дүжүрерге, олар чазылбайн барган. Ук самолёт соңгу чүгтен кестүп келген болгаш оон соолунде ынаар дедир ушуп чоруй барган.

Ол халдаашкынның соонда, соңгу америк информация агентилелиниң тараткан дыңнадыынга Александр Рорк дээрзиниң Вашингтонга журналистерге медеглели кестүп келген: «ийи моторлуг самолёттуң иштинге мен чораан мен, нефть болбаазырадыр заводту бомбалап турган бис». Ол дугайын Куба чазактың медеглелинде база чугаалап турар.

Апрель 25-те болган бо дерзии үүлгедиг, АКШ-тың девискээриңден ужуп үнгеш, дедир ол девискээрге ээп келген самолёттуң үүлгедии болганда, ол ышкаш оон экипажының бир кежигүнү, үстүнде айыткан ышкаш, медеглелди кылган болганда, ол бүгүге хамаарыштыр соңгу америк эрге-чагыргалар мынчага дээр кандыг-даа хемчег албааны, бир эвес бомбалар частыышкынындан хамааты кижилер кокаралга таварышкан турган болза, Каттышкан Штаттарның чазаа оон харысалгазындан ойталап шыдавазы илергей дээрзин ол факт көргүзүп турар.

Ол медеглелде оон ыңай чугаалап турары болза, бистиң чуртувуска удур контрреволюсчу идегеттерниң өнчүк чеңгээлиг үүлгедиглерин соксадырынче угланган хемчеглерин ап чорударын АКШ-тың чазаа бүгүдеге чарлап дыңнаткан хирезинде, ол ужудуушкунну чорутканы ол медегледи эң-не кармызы-биле үреп турарының дугайын херечилеп турар.

Бир эвес Каттышкан Штаттарның чазаа Кариб далайда дээрбечи үүлгедиглерге удур угланган болунуң медеглелин, делегейниң хөй-нинтизи ёзулуг хүлээп көрзүм деп саназа, апрель 25-те болуушкун ышкаш фактыларны болдурбас талазы-биле хемчеглерни алыр ужурлуг.

Шак ындыг дээрбечи үүлгедиглер дээш, оларның чедирип болур когаралы дээш харысалганы Каттышкан Штаттарның чазаанга Кубаның чазаа онаап турар.

Кубада байырлаашкын

Ханы найыралдың илерээшкини

ГАВАНА. СЭТА-ның корреспондентизи М. Бузиевскийниң дамчыдып турары болза:

Бо хүннерде ышкаш шак ындыг политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүн, куба болгаш совет улустарның аразында шын сеткилдиг ханы найыралының шак ындыг изиг илерээшкини Кубага кажан-даа турүп көрбээн.

Фидель Кастро Совет Эвилелинде. Ам Кубаның бүгү ажылчы чоннарының көрүжү Советтер чуртунче угланган. Фидель Кастрону Москвага чүректиң ханызындан хүлээп алганы, Кызыл шөлге ажылчы чоннарның митингизи — Хосталганың Ортулуунуң маадырлыг улузунуң кижээнгейиниң төвүнде турүп турар.

Н. С. Хрущевтуң болгаш Фидель Кастронуң чугааларын радио-биле дамчытканын бүгү кубалар улуг кижээнгей-биле дыңнаан.

Ынчаарга бөгүн кала-даа баарга, кым-биле-даа чугаалажырга, кижиле бүрүзү акы-дуңмалышкы ийи чурттарның чазактар баштыннарының чугааларын чугаалажып көрген, куба революцияның баштыңчызы, америк дипте баштайгы социалистиг күрүнениң удуртукчузу Фидель Кастрону совет кижилерниң чүректиң ханызындан хүлээп алганы-биле холбаштыр улуг өөрүшкүзүн илередип турарлар.

Фидель Кастронуң Совет Эвилелинде чоруп турарын улуу-биле сонуургап турар. Внуково аэродромга ужуражыышкын болгаш Кызыл шөлге митинг дугайында пленкада биживтинген репортажты Кубаның бүгү-ле радиостанциялары ээзэн каш катап дамчыткан. Н. С. Хрущев биле Фидель Кастронуң митингиге чугааларын кежээ база катап бүрүнү-биле дамчыткан.

Фидель Кастронуң Совет Эвилелинде аян-чорууңга бүгү кубалар изиг байырны чедирип турарлар. Сураглыг куба чогаалчы Алехо Карпентьер СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга мынча дээн: бистиң улустарывыс амгызы ышкаш кажан-даа шак мындыг чоок турбаан. Бистиң чурттарывыстың аразында чер хемчээли дыка-ла кызырлы берген ышкаш кылдыр сагындырар-дыр.

Гаити-доминикан харылзааларга хамаарыштыр

ЛОНДОН. (СЭТА). Америк күрүнелерниң организациязында Гаитиниң төлээлекчизи Доминикан Республика-биле Гаитиниң дипломаттыг харылзааларын үскен дугайын апрель 28-те чарлаан дээрзин Рейтер агентилел Вашингтондан дыңнаткан.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Доминикан Республиканың чазаа удурланыышкынның нотазын апрель 28-те Гаитиге чорутккан. Нотада демдеглеп турары-биле алырга, апрель 27-де Гаитиниң полициязы болгаш солдаттары Доминикан Республиканың Гаитиде элчин чериниң бажыңынче халдап кирген.

Дювальениң чазаанга удур чоокта чаа илереткен сүлчээге киришкен гаити офицерлер ол элчин черинге чаштынып турганнар, ынчангаш халдаашкын үезинде оларны тудуп хоругдаан.

Доминикан Республиканың чазаа Гаитиниң полициязын элчин чериңден доп-дораан чайладырын болгаш «чедирген когаралдың оруун төлеп эгидерин» негээн. Нотада «эргежок чугула шинтпирлиг хемчеглерни алыры-биле» кыжанып, идип үндүрген негелделерни хандырарынга 24 шак хуусаа берип турар.

Агентилелдерниң дыңнадыгларында демдеглеп турары болза, Доминикан Республика шериг судноларын Гаитиниң эриктеринче чорудар бодап турар.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк күрүнелерниң организациязында Гаитиниң төлээлекчизиниң медеглээни болза, Доминикан Республиканың Порт-О-Пренсте элчин черин гаити полицияның болгаш солдаттарның ээлеп алганын Доминикан Республиканың чазааның буруудадып турары «чуртта чазакты солуурун күтүүр» сорулгалыг.

АП агентилелдиң Вашингтондан дыңнатканы-биле алырга, бир эвес Доминикан Республиканың талазындан чепсектиг халдаашкынның кыжаныы боттаны бээр болза Гаити «бүгү-ле чедингир чепсектер-биле камгаланыр апаар» деп медеглелде демдеглээн.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ийи чурттарның аразында дипломаттыг харылзааларны үзеринге чедиргени Гаити биле Доминикан Республиканың аразында амгы үскүлежиишкинниң шиңгыызын америк информас агентилелдерниң дыңнадыгларында демдеглеп турар.

«Нью-Йорк таймс» солуннуң корреспондентизиниң Порт-О-Пренстен чорутккан дыңнадыында демдеглээни: Гаитиде доминикан элчин чериниң бажыңын солдаттар болгаш хамааты милицияның кежигүннери бүзээлеп алган. Чепсектиг хамааты милиция Гаитиниң найысылалының кудумчуларында таңнылдап чоруп турар.

Доминикан Республикада шериг албанныгларны шөлээледирин соксаткан.

Гаити биле Доминикан Республиканың аразында телефон болгаш телеграф харылзаазы үзүлген.

Ийи чурттарның аразынга «чепсектиг үскүлежиишкинниң айыылдыы» ЮПИ агентилел айтып турар.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк күрүнелерниң организациязының чөвүлелиниң хуралы апрель 28-те Вашингтонга болган. Гаити биле Доминикан Республиканың аразында үскүлежиишкинни ол хуралга чугаалажып көрген.

ЮПИ агентилелдиң Вашингтондан дыңнатканы-биле алырга, америк күрүнелерниң организациязының чөвүлелиниң даргазы Гонсало Фасио тургустунган байдал «кончуг шиңгыы болуп турар» деп айыткан.

Лаоста чугаалажыышкыннар

КХАНГ-КХАЙ (Лаос). (СЭТА). Лаостуң ызыгуур салгаан премьер-министри Суванна Фума Вьентьяндан ызыгуур салгакчызы Суфанувонг биле чугаалажыышкын кылып, ында чеде берген.

Ужуражыышкыннар чоруп турда бистер, амгы байдалдың дугайында бодалдар солчуп, чоокку хүннерде ээзэн нептерээгей үндезиннерге чугаалажыышкыннарны эрттирерин шинтпирлээн бис деп, журналистерге кылган медеглелинге премьер-министр чугаалаан. Нео Лао Хак Сат партияның удуртукчулары Кувшиналар шыназынга байдалды чогумчудар талазы-биле боттарының планын биске чорударын аазаан чүве деп, ол демдеглээн.

Америк империалистерниң болгаш генерал Носаванның шериг манёврлерин чорудуп турар апарганын барымдаалааш, чүгле Кувшиналар шыназында байдалга хамаарыштыр эвес, харын-даа бүгү Лаоска хамаарышкан айтырыгларны чугаалажыр ой келген, деп ызыгуур салгакчызы Суфанувонг бодунуң ээлчээнде медеглээн. Национал чаңгыс аай чорукту, тайбыңның политиказын болгаш Лаостуң нейтралитедин камгалаар сорулга-биле эргежок чугула хемчеглерге хамаарышкан айтырыгларны ажылдап кылыр, бирги ээлчегде 1962 чылдың Женева дугуржулгазын шиңгыы сагыыр дугайында чугаа чоруп турар. Чугаалажыышкыннар чорударынга эптиг кылдыр чүнүң-даа мурнунда Женева дугуржулгазын ёзугаар нейтральчы шериглерниң болгаш Патет Лаонуң кезектериниң контролюнуң адаанда турүп турар, хостаттырган районнардан носаванчы шериглерни үндүрерин чугула. Ызыгуур салгаан премьер-министр Суванна Фума апрель 27-де Вьентьянче ээп чоруй барган.

Ыядынчыг суд чорудулгазы

БОНН. (СЭТА). Барыын-германия эрге-чагыргалар база бир ыят чок политиктиг суд чорудулгазын тып үндүргеннер. Бременде тус черниң судунга ГФР-де Германияның хоругдаткан Коммунистиг партиязының көскү ажылдакчызы, ГКП-ның Бременде бөлүүнүң даргазы турган Майер-Буэр судтаттырып турар.

Майер-Буэр 1931 чылдан бээр ГКП-ның кежигүнү болуп келген болгаш гитлерчи Германияның үезинде кадыг-дошкун истеп сүрүүшкүнге таваржып келген. 1933 чылдан 1940 чылга чедир ол фашистиг кара баштыннарга болгаш өлүм лагерьлеринге олуруп эрткен.

Ажылчын аңгының херээ дээш маадырлыг демиселчи ам база катап суд мурнунда турүп турар. Фашизмниң үезинде немец улуска нацизмниң төгеп турган ханныг ёзуун дидими-биле сойгалап келген. Бо удаада ону Боннуң айыылдыг политиказын дидими-биле шүгүмчүлээни дээш судтап турар. Ол ышкаш Майер-Буэр болза, 1961 чылда бундестаг соңгулдаларынга бодунуң кандидатуразын идип үндүрүп турганы дээш буруудаттырып турар. Бонн чазактың дайзынзырак угланыышкынын шинтпирлии-биле сойгалааның конституциялыг тургузугже болгаш чазак кежигүннеринче «халдаашкын» кылдыр Майер-Буэрни буруудадып турар.

Бо аас-кежиктиг, омак-хөглүг оолдар, кыстарны көрүңер. Олар — Кызылдың бүдүрүлге өөредилгелиг он бир чылдың № 2 ортумак школазының өөреникчилериңдир. Частың, тайбыңның, аас-кежиктиң улуг байырлалы — алдарлыг Май бириниң байырлалын бо чалыылар эки өөредилге-биле, хөй-нитиниң ажылынга идепкейлиг киржилге-биле уткуп алганнар.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Частың болгаш күш-ажылдың байырлалынга

Частың болгаш күш-ажылдың байырлалы — Май 1-ни уткуп Кызыл хоорай байырлал шинчи кирген. Часкы хүннүң чидиг херелдери лозуннар туктар-биле каастаттынган кудумчуларны улам аян киирип турган. Найысылалдың төп кудумчузу — Ленин кудумчузу бо. Ол кудумчунуң эң-не бажында турар кирүнениң Кызылда башкы институду. Тываның кедээ ажыл-агый техникуму болгаш Кызылдың № 2 он бир чыл болгаш № 7 школалары делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының байырлалы — Май 1-зин канчаар уткуп турарын сонуургап көөрү-биле анаа чеде бердивис.

Тываның дээди өөредилге чери — башкы институду. Үжен чылдар бурунгаар, бодунуң национал ужук-бижии безин чок чораан тыва улустуң оолдар, кыстары ам институтта марксисчи-ленинчи эртемни, төөгүнү өөренмишаан, боттарының тускай мергежилинге хамаарышкан эртемнерни өөренип турарлар.

Институттуң ректору А. Ч. Кунза бистиң беседавыска мынчаар чугаалаан:

— Турүп келгени — 10 чылдарда бистиң институт 900 ажыг башкы кадрларны өөредип белеткээн. Ам олар республиканың барык-ла бүгү школаларында ажылдап, уругларны коммунистиг ёзуга кижизидер херекке идепкейлиг киржип турарлар. Май 1-зин кончуг эки өөредилге, хөй-нитичи ажыл-херектер-биле уткуп турар моон адаанда студентилерниң аттарын чоргаарал-биле адап турар бис. Ондар Уйнукаа, Артына, Зотов, Клавдия Киселева, Мария Дазаа, Светлана Очур-оол болгаш оон-даа өскелер.

Оон-биле кады бистиң мурнувуста бир кол сорулга болза биске бижыглаан — республиканың өөредилге-дуржулга школаларынга өөредилге-кижизидилгелиг, шинчилел-дуржулгалыг ажылдарны чорудары болур. Чырыдыышкын Министерствозу болгаш башкылар билии бедидер институт-биле кады ол ажылдарны келир өөредилге чылындан эгелеп чорудар бис. Чорудар ажылдарның планын тус-тус кафедралар планнап турар. Ийи чылчылар чок өөредилгени республиканың школаларынга чедип алырынга бо эгелеп чорудар ажыл улуг болгаш чугула херек болур.

— Кедээ ажыл-агый техникумунуң студентилери улуг байырлалды ажыл-ишчи ёзу-биле уткуп алганнар. Агрономия салбырының 2,3,4 болгаш зоотехниктер белеткээр салбырының 2,3 курстары апрельдиң төнчүзүндэн эгелеп бистиң өөредилге баазаларывыс болур дуржулга станциязынче болгаш «Межегей» совхозче практикалап чорупканнар. Кол мергежилдериңден аңгыда, трактористиң, чолаачының болгаш өске-даа мергежилдерни олар база-ла чедип ап турар. Ынчангаш олар часкы хову ажылдарынга киржирлер — деп, техникумнуң директору Д. А. Колесников чугаалады.

Бо техникумнуң доозукчулары — кедээ ажыл-агыйның хөй-хөй тускай эртемниглери республиканың колхоз, совхозтарында чедиишкинниг ажылдап турар. 1949 чылдан бээр 294 агрономнар, 301 зоотехниктер, 249 мал эмчилери болгаш 159 бухгалтерлер техникумну дооскан. Оларның аразындан: Улуг-Хем районда Жданов аттыг колхозунуң зоотехниги Дөмүр-оол Уйнук-оол, «Улуг-Хая» совхозтуң агрономү Монгуш Бегзи, Бай-Тайгада «Малчын» колхозтуң зоотехниги Д. Демир-оол, дуржулга станциязының эртем ажылдакчызы, зоотехник Сарыглар Кувискаал болгаш оон-даа өске хөй-хөй оолдар, кыстар үлегерлиг ажылдап турарлар.

Эш Колесниковтуң уламчылап чугаалааны:

— Бистиң студентилеривис хөй-нитиниң ажылынга дыка идепкейлиг улус. Хоорай чаагайжыдылгазынга идепкейлиг киржип, хоорайның үстүү талазында найыралдың аллеязын ажаап өстүрүп турарлар. Өөредилгениң тергиин нери бисте хөй; олар — Виктор Дандар, Надя Мочалова, Седен Суваж, Барасал Бүрбү болгаш өскелер-даа.

Кызылдың № 2 школазын дооскан янзы-бүрү мергежилди чедип алган хөй кадрлар республиканың ажыл-агый, культура амыдыралында киржип турар. 1947 чылдан бээр школаны 576 кижи дооскан. Бүдүрүлге өөредилгези бо школада бедик деңнелде эртип турар.

Оон дугайын школа директору С. М. Ортун-оол мынчаар чугаалады.

— Апрельдиң эгезинден бээр бистиң 11-ги классчыларывыс бүдүрүлге өөредилгезиниң экзаменнерин дужааган. Шупту 75 кижи библиотекарьның, кижизидикчилерниң, киномеханиктерниң, штукатурщунуң болгаш чазаныкчының мергежилин тус-туста чедип ап, разрядтарны алгылаан. Ам кол сорулга доозарының экзаменнерин чедиишкинниг дужаары. Кончуг эки өөредилгелиг өөреникчилерни манаа адап болур. 11-ги классчылар З. Байыр-оол, М. Кыдар-оол, Н. Долунча, 10-гу классчылар М. Бичий-оол, М. Маады болгаш өскелер-даа.

Улуг байырлалды бистиң студентилеривис болгаш школачыларывыс өөредилге болгаш күш-ажылга мындыг чедиишкиннер-биле уткуп алганнар.

Б. ДИРЧИН.

Байырлалда чүү болурул?

Май 1—2-де. байырлалга турас-казткан спорт маргылдаалары болур.

МАЙ 1-ДЕ:

Культураның болгаш дыштаныыгаңың Гастелло аттыг парыгынга хол бөмбүү болгаш баскетбол шөлдеринге спорттуң эки-тура нииттилелдериниң чыннды командаларының эш-хуузунда ужуражыышкынның хүндүскүнүң 2 шакта көрүп болур.

Парктың национал тыва хүреш шөлүнге, 32 шилиндек мөгелерниң хүрежи хүндүскүнүң 2 шактан эгелээр.

«Совет Тываның беш чылы» стадионга эрткен чылын республика чемпиону, пассажирлер АТК-зының командазы-биле «Динамо» нииттилелдиң шилиндек ойнакчыларының бир дугаар-ла эш-хуузунда ужуражыышкыны 3 шакта эгелээр. Олар футбол сезонун оон-биле ажыдар.

МАЙ 2-ДЕ:

Парктың спорт шөлдеринге хол бөмбүүнүң талазы-биле херээженнерниң, баскетболга — оолдарның спорт эки-тура нииттилелдериниң чыннды командаларының ужуражыышкыны 2 шакта эгелээр.

«Совет Тываның беш чылы» стадионга пассажирлер АТК-зы биле «Динамо» нииттилелдиң оолдар командаларының аразында эш-хуузунда ужуражыышкыны 3 шакта болур.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шуужуп каап турар булуттарлыг хүн болур. Республикага чамдык черлерге биче хар чаар, Кызылга хар чагбас. Хат ой-тавында. Агаарның температуразы: республикага — 10 — 15, а Кызылга — 13 — 15 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИРИП МОРЛА, МАЙНЫҢ БИРИ!

Кышты Апрель кырлар ажыр сывырткан.
Кырывыста хүннүң караа чидий берген.
Чактер ишти, ыжык черлер когаарарды.
Чиирбейлер бүдүктарда сыргаланды.
Байырланчывын!
Магаданчывын!
Бажыңнарже,
Кудумчуже
Кирип морла,
Майның Бири!

Доштү тиилеп, бектен үнген хемнер батты
Төрээн чуртта куштар үнү дыргыннады.
Ховуларны тракторлар, тараажылар
Хондур, дүңдүр алгап-мактап ханмастады.

Байырланчывын!
Магаданчывын!
Бажыңнарже,
Кудумчуже
Кирип морла,
Майның Бири!

Шимелдеге хоорай, суурлар бүргеттирди.
Шиник хевин кижи бүрү кеттиниpти.
Ажылчы чон найырлалга сөңүн тутту —
Ажыл-ишчи белектерин белеткеди.
Байырланчывын!
Магаданчывын!
Бажыңнарже,
Кудумчуже
Кирип морла,
Майның Бири!
Ада Ленин Кызыл Тугун холга туткаш,
Айыраң-чайт кудумчуга чыскаалыр бис.
Сеткил чаңгыс, найыралдыг чурттарынче
Черниң бүгү кижилерин кыйгырар бис.
Байырланчывын!
Магаданчывын!
Бажыңнарже,
Кудумчуже
Кирип морла,
Майның Бири!

С. СҮРҮҢ-ООЛ.

СӨЗҮВҮСТҮ ЭЭЛЕП ТУР БИС

Саанчы болуру — бистиң чуртувуста хүндүлүг мергежилдерниң бирээзи. Бистер, саанчылар боттарывыстың хүн бүрү күш-ажылывыс-биле төрээн колхозувустуң нинти байлаан көвүдедиринге салыышкынны киирип турар бис. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кедээ ажыл-агыйны шапкын хөгжүдер дугайында төөгүлүг шиитпирлери, совет кижилерниң чаагай чоруунуң дугайында доктаамал сагыш салыышкыны бистерни улам эки ажылдаарынче соруп киирип турар.

Бистиң колхозувус чеди чылдың бирги кварталында май мурнунуң чарыжын калбарткаш, күрүнеге сүт болгаш эът садарының талазы-биле социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Кварталда эът садарын 170 хуу, сүттү — 200 ажыг хуу күүсеткеш. Таңды парткомунуң болгаш райкүүскомунуң колхозтар аразында шилчиш чоруур кызыл тугун алган. Колхозчулар ам ол тукту тудуп алгаш Майның бирин чоргаарал-биле байырлап турар.

Төп сүт-бараан фермазының ажылдакчылары бистер сүт бүдүрерниң база ону күрүнеге садарының талазы-биле бодувуска бердинген бүдүрүлге онаалдазын ажыр күүседип, нинти чедиишкинге салыышкынныг болуп турарывыс өөрүнчүг. Коллективтиг чедиишкин кижи бүрүзүнүң эки ажылдаарындан шуут хамааржырын медереп билир бис. Ынчангаш бистиң республикавыстың — Тыва АССР-ниң чарышка нинти чедиишкиннерин быжыглаар дээш улам чүткүлдүг ажылдаарын, инек бүрүзүнден сүт саалдазын өстүрерин бистиң фермавыстың ажылдакчылары хүлээнип турар.

Бо чылын мелээ чаа саап эгелеп турар аныяк хлйнак инектерни быжыглаан. Оларны саалдага чанчыктырып өөредир херек. Ынчалза-даа оларның бирээзинден-не 1300 килограммдан эвээш эвес сүттү бо чылын саарын хүлээнип турар мен.

Саанчылар Клава Тива, Оюу Хадамба, Рая Суван болгаш мен бодум «УДС» деп саалда агрегадында ажылдап турар бис. Инектер төрүп турары-биле холбаштыр саар инектеривис немежип-ле турар. Ынчангаш күрүнеге берип турар сүдүвүстүн хемчээли база-ла өзүп турар. Чаңгыс саалда шөлүнде ийи агрегаттың саанчылар бөлүктери аравыста социалистиг чарыштыг бис. Май мурнунуң чарыжынга «Елочка» деп саалда агрегадында ажылдап турар өөрүвүстү аштывыс. Кайы-даа агрегатта инектерниң саны деңг, а бистиң агрегадывыстың саап турар сүдү оларнындан ийи катап хөй болуп турар.

Чүге ындыгыл? Чүге дээрге бистер инек бүрүзүн электри-биле саалданың соонда хол-биле база саап турар бис. Шак ынчаар соңгулап саар чоруку сүттүң хемчээлин-даа, үскүрүн-даа бедидип турар. Оон ыңай саанчы бүрүзү чүгле бодунга быжыглазан инектерни саап, оларны онза чанчыктырып, азыралын база-ла экижиткен бис. Ынчаарга «Елочкада» ажылдап турар саанчылар ол негелделерни сагывайн турары хомуданчыг.

Социалистиг чарышка бо чылын берген сөзүвүстү ээлээр дээш улам күженишкинниг ажылдаар бис.

А. ГЛАЗЫРИНА.

Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозунуң саанчызы.

ЫНАК ЧЕРИМ

Сөзү С. САРЫГ-ООЛДУУ Музыказы К. БЕГЗИНИИ

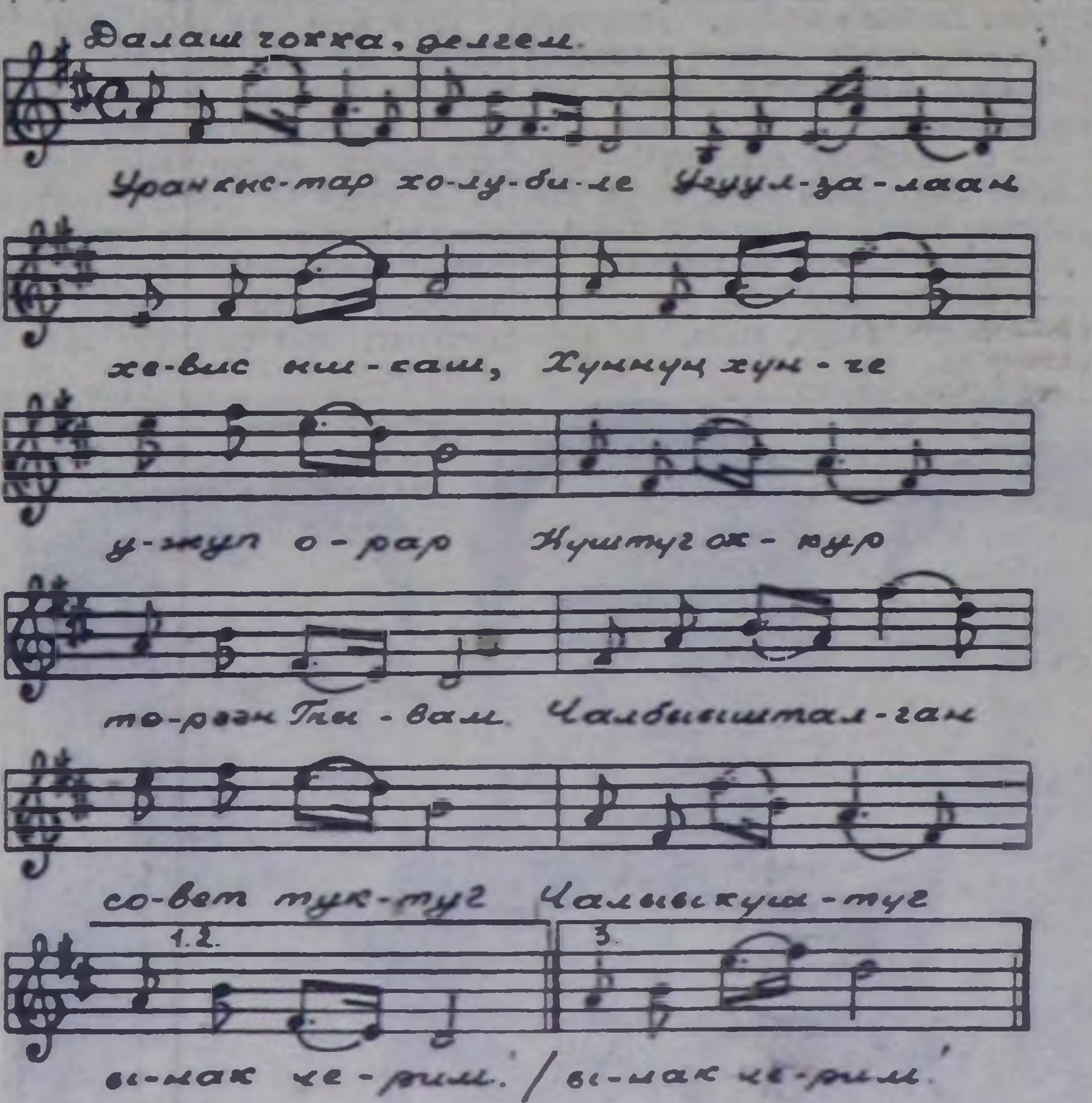

Уран кыстар холу-биле
Угуулзалаан хевис ышкаш,
Хүннүң хүнче ужуп орар
Күштүг оккур төрээн Тывам.

Чалбыышталган совет туктуг
Чалыы, күштүг ынак черим!

Эзим-арга, даглар, хемнер
Эртенниң-не чаа хеп кедер,
Хөлбелчиңнээн каас-чараш
Көрүп ханмас төрээн Тывам.

Чалбыышталган совет туктуг
Чалыы, күштүг ынак черим!

Ажаап дөтпес ажык-байлаан
Ажылчын чон ээлеп туткан,
Кежик-чолдут Совет чуртум
Хеймер кызы — төрээн Тывам.

Чалбыышталган совет туктуг
Чалыы, күштүг ынак черим!

Кинотеатрларга

МАЙ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Улуг орук» 10, 12, 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.
«ВОСТОК»: «Ийи дайынчы» 11.15, 1.15, «Суг дамыыры» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.
«БАА-ХЕМ»: «Чурттаары-биле төрүттүнгеннер» 11.15, 1.15, «Амыдыралче киргени» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: «Кызыгаар үренчизи» 10.30, 12.30, «Үшну тайм» (делгем экранныг) 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.
ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Чиполлино» 11, 1, «Черёмушки» 3, 5, 7, 9 шактарда.

МАЙ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Нара Прим» (делгем экранныг) 10, 12, 2, «Улуг орук» 4, 6, 8, 10 шактарда.
«ВОСТОК»: «Камгалап алдынган салгал» 11.15, 1.15, «Сейм эриктен үнүп ор» 3.15, 7.15, «Суг дамыыры» 5.15, 9.15 шактарда.
«БАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10, «Хар даңгына» 11.15, 1.15, «Саша амыдыралче кирип тур» 3.15, 5.15, «Амыдыралче киргени» 7.15, 9.15 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: Мультипликациялар 10, «Кызыгаар үренчизи» 12.30, 2.30, «Үшну тайм» (делгем экранныг) 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.
ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Полктуң оглу» 11, 1, «Цирк» 3, 5, 7, 9 шактарда.

Республиканың хөгжүм-шии театрынга

Май 1-де

УРУГЛАРГА БАЙЫРЛАЛДЫҢ КОНЦЕРТИ БОЛУР.

Концерт хүндүскүнүң 3 шакта эгелээр.

Май 2-де

А. Н. ОСТРОВСКИЙНИҢ «БАЛЬЗАМИНОВТУҢ КАДАЙЛАНЫЫШКЫНЫ» ДЕП ШИИЗИ (ТЫВА ДЫЛГА) БОЛУР.

Шии кежээкиниң 7 шакта эгелээр.

ДИРЕКЦИЯ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажыы № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63. редакторнуң оралакчызының 35-24. пропаганда килдизиниң 23—54. харысалгалыг секретарьның болгаш харысалгалыг дежурныйның 23-35. кедээ ажыл-агый килдизиниң 25-38. партийжи амыдырал килдизиниң 37-13. иштики информация килдизиниң 20-60. чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27. үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64. бухгалтерияның 31-75. корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00832. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үдезилеттингеи

1963 ч.
МАЙ
4
СУББОТА
№ 105 (5509).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

Өртээ 2 көп,

Италияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединге

Парламент соңгулдазынга чедип алган шылгараңгай тиилелгези дээш Италияның Коммунистиг партиязынга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди чүректиң ханызындан байыр чедирип тур.

Бо тиилелге—массаларның ортузунга партияның өзүп турар күжүнүң болгаш салдарының чайыннанчак бадыткаашкыны-дыр. Ажылчын аңгының болгаш бүгү итали улустуң эрге-ажыктары дээш, тайбынның болгаш социализмниң херээ дээш демиселге чаа-чаа чедиишкиннерни изии-биле күзеп тур бис.

СЭКП ТК-ның секретары
Н. ХРУЩЕВ.

КОММУНИЗМ ТУРГУЗУКЧУЛАРЫНЫҢ БАЙЫРЛААЛЫ

Май бириниң эртеңи бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалынга кайгамчык аяс болган. Ажылчы чоннарның эп-сеткил каттыштырылгазының хүнүнде хоорайның делгем магистралдарынга, күдумчуларынга, шөлдерининге москвачылар эртенден эгелеп чыглып турганнар.

Кызыл шөлге байырлал шинчизи кире берген турган. ГУМ-ның бажыныңың мурнунда кайгамчык улуг кызыл пөстө Маркстың, Энгельстиң, Ленининиң портреттери. Совет кижилерниң ажыл-чорудулгазының лозунгу — «Коммунизминиң тиилелгезинче, бурунгаар!» — деп сөстерни алдын үжүктер-биле бижээн. Эрте-бурунгу Кремльдиң ханаларында улустарның бүзүлбас мөңге найыралының херечизин—ССРЭ-ниң болгаш Эвилелдешкен республикаларның сүлде демдектери.

Часкы хүнүң херелдери чайнаан Кызыл шөлге, ооң чоогунда күдумчуларга Москва гарнизонунуң парадче үлүгери, төрттүлери пыгдаалыптаан. Эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, О. В. Куусинен, А. И. Микоян, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, Н. С. Хрущев, Н. М. Шверник, Л. Н. Ефремов, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, В. И. Поляков, Б. Н. Пономарев, А. П. Руданов, В. Н. Титов, А. Н. Шелепин олар Мавзолейниң төп индиринче үнүп кээрге, шөлдүң кырынга адыш часкаашкыннарының чалгыы диңмирей берген.

Партия болгаш чазактың удуртукчулары-биле кады индирге совет улустуң аалчызы, бистиң өнүүвүс болгаш эвивис, революстуг Кубаның баштыңчызы Фидель Кастро, а ол ышкаш ооң-биле келген Куба эштер турганнар. Шөлге чыылганнар оларга чүректиң ханызындан байыр чедирип турганнар. Совет болгаш Куба улустарының хөгжүмүнүң аянныг дөзүлгелеринге Москва гарнизонунуң парадче үлүгерлери, төрттүлери пыгдаалыптаан.

КОММУНИЗМ ТУРГУЗУКЧУЛАРЫНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Оон дараазында Ленинградтың алдарлыг ажылчын гвардиязы болгаш оон кайгамчык күш-ажылчы интеллигенциязы шөлче кирипкен. Ленинградчылар хоорайның болгаш областың үлетпүр нити продукциязын бүдүрер, чугула кылыгларның хөй нуруузун бүдүрер талазы-биле дөрт айларның программазын хуусаа бетинде күүсеткенин, кан шуткукчуларының болгаш пөс аргыкчыларының, машина тудугжуларының, идик кылыкчыларының, ылаптыг прибордарның болгаш даг байлаан болбаазырадыр дериглениң чогаадыкчыларының, чаа бажыңнарның болгаш метронуң тудугжуларының чаа алдарлыг херектериниң дугайын, москвачылар-биле чогаадыкчы чарышка чедиишкиннериниң дугайын ленинградчылар рапорттаан.

Украинага Карпатардан эгелээш Кара далайның эриктеринге бүгү улустуң байырлалы болган.

Киевтиң кудумчуларын болгаш шөлдерин онза өндүр чаагай кылдыр шимээн турган. Бажыңнарның баарында — Маркстың, Энгельстиң, Ленинниң, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчуларының чуруктарын аскан. СЭКП ТК-ның Май бирге Кыйгырыгларының чалбыыштыг сөстерин бижээн кызыл пөстерни кудумчулары кежилдир азыпкан.

Бистиң Ада-чуртувустуң, ленинчи партияның кижизиткени алдарлыг эрес-маадырлыг камгалакчылары, күчүлүг техника шериг парадынга кирипкен.

Оон дараазында ажылчы чоннарның чыскаалы болган. Олар боттарының бүдүрүлгечи чедиишкиннериниң дугайын рапорттаан. Республиканың үлетпүрү дөрт айларның планын хуусаа бетинде күүседип, онаалдадан ажыр муң-муң тонна металлды, хөмүр дашты, нефтини, хөй станоктарны болгаш дериглени, пөс болгаш идик аймаан чуртка берген.

Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң 2,5 миллиард пуд тарааны ажаап алыр, күрүнеге 800 миллион пуд тарааны садар, эътти, сүттү, саржагны болгаш өске-даа продукцияны бүдүрерин көвүдедир деп алган хүлээлгелерин транспарантылар дыңнадып турар.

Майның бири Белорус найысылалды каас-шиник болдурупкан.

Чыскаалдың киржикчилериниң тудуп алгаш чораан каас плакаттарында сөс бүрүзү, чурагай бүрүзү СЭКП-ның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш демиселдиң дугайын тоожуп турган.

Машина тудугжуларының колонназын автозаводчулар баштап чораан нар. Олар дөрт айларның планындан ажыр он-он автомобильдерни болгаш кожугларны бүдүрүп үндүргеннер. Трактор тудугжуларының чедиишкиннери база-ла магалыг, олар чеди чыл планының эгезинден бээр машиналар бүдүрүп үндүрерин ийи ажыг катап көвүдеткеннер. Бирги чергениң станоктарының, эң-не чагы дериишкиннерниң болгаш приборларның, улустуң херегле барааннарының тургузукчулары эртип турган. Революция мурнундагы Белоруссияның бүдүн чыл дургузунда бүдүрүп үндүрүп турганы ышкаш ынча продукцияны ам республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери он хонук дургузунда-ла бүдүрүп үндүрүп турар.

«Тайбың», «Партия», «Коммунизм» — дээн бо сөстер Таллинниң чыскаалга эртип турган ажылчы чоннарының транспарантыларынга онза хөй көстүп чоргулаан. Машина тудуунуң бүдүрүлгелериниң — «Ильмарине», «Вольта», экскаватор болгаш өске-даа заводтарының коллективтери эрте-бурунгу Вышгородтуң бедик ханаларының чаны-биле эрткилээн. Машина тудуунуң продукциязын бүдүрүп үндүрери аңаа чеди чылдарның дөрт чылдарының дургузунда ийи катап өскен.

Ташкентиге болган чыскаалга 250 муң кижи кирипкен. Хоорайның бүдүрүлгелеринге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң депнели чеди чыл планының контроль чурагайларындан дыка ажа берген деп, ажылчы чоннар медеглеп турган. Республика чеди чылдың бешки чылында Төрээн чуртка 3 миллион 566 муң тонна «ак алдынны» бээр деп хүлээнген. Ортаа Азияның бүгү экономиктиг районунуң хөвенчилери бо чылын 4 миллион 834 муң тонна хөвенни бээр.

Тбилиске болгаш Бакуга, Ереванга болгаш Фрунзеге, Алма-Атага болгаш Кишиневке, Свердловскиге болгаш Горькийге, Владивостокка, Хабаровскиге болгаш Якутскиге — бистиң ужу-кыдыы көзүлбес Төрээн чуртувустуң бүгү-ле хоорайларынга болгаш суурларынга байырлал чыскаалдары болуп эрткилээн.

(СЭТА).

Кызылга болгаш республикага Май 1-ни байырлааны

Чурукта: СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Министрлер Чөвүлелиниң бажыңының чанында индирде. Фото В. Лутковтуу.

Совет черде база катап Май Бири. Коммунизмче оруктап бурунгаар херe базымның база бир чаа чазы! Кайгамчыктыг өөрүшкүнүң, аас-кежиктиң, тайбыңның, күш-ажылдың, частың эртени хаваланып үнүп келген.

Ол эртенги чурумалды магадап, келир үе дугайында бодалдар-биле хей-аът кирген кижиниң сеткил-сагыжынга мындыг сөстер дораан-на кирип кээр турган:

«Бистиң чуртувустуң кырында коммунизмниң хүнү үнүп орар. Бистиң кайгамчыктыг чуртувустуң эргип четпес делгемнерин ол хүн бодунуң чырык-биле шыва бээр ындыг хүнниң келирин бодувустуң чүткүлдүг күш-ажылывыс-биле чоокшуладыр дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыылыңар!» Оон бээр ийи чыл бурунгаар, коммунизм тургузуушкунунуң өндүр улуг программазын берген СЭКП-ның төөгүлүг XXII съездизинге эш Н. С. Хрущевтуң бозунуң түңнел чугаазынга ынча диген.

Азияның хиндиинде, күчүлүг Енисейниң аңга бажында, аныяк совет республика — Тыва АССР-ниң найысылалы Кызыл хоорай ол эртен кажангызындан-даа аныяк, амыдырал өөрүшкүлүг апарган турду. Агаарның байдалы безин чоннуң күзээни дег. Чымыраатты хүлүмзүрээн чазык шырай ышкаш, аяс тааланчыг эртен найысылалдың ажылчы чону байырлалче далажып, эртен эрте одуган. Кайы-даа кудумчуда, кайы-даа кварталда май чыскаалының бүдүүзү, лозуңнар, туктар, транспарантылар кызыл-чайт, омак-хөглүг, каас-шиник кижилер чечектер-ле.

Найысылалдың чүрээ—Ленин кудумчузу чыскаалды хүлээп алырынга белен. Үш-дөрт каът бедик бажыңнарның кырында туктар чоргаар киискип тур. Маркстың—Энгельстиң—Ленинниң болгаш эш Н. С. Хрущевка баштаткан ленинчи Төп Комитеттиң Президиум кежигүннериниң портреттери, СЭКП ТК-ның Май 1-ге лозуңнары төп шөлдү онзагай кылдыр каастап, кижилерниң угаан бодалын хандыдып турган.

10 шак. Оркестр Совет Эвилелиниң күрүне Гимнизин ойнай бээрин билек-ле, ажылчы чоннарның чыскаалының бирги колонназы төп шөлде көстүп келди. Улуг Ленинниң тургускан Төрээн Коммунистиг партиязын, Совет чазаан, коммунизмниң тургузукчузу совет улусту, пролетаржы интернационализмни, тайбыңны, найыралды алдаржыткан лозуң, кыйгылар оон-моон чаңгыланып, күчүлүг «Ура!» улажып-ла эгелээн. Улуг Ада-чурт — ССРЭ-ниң деӊ эргелиг хөй националдыг эвилелдешкен он беш республикаларының болгаш боттарының спорт инитилелдериниң туктарын хөлбеңнедир ап чоруур мотоциклистер баштаан республиканың спортчу алдарын тудуп турар спортчуларның, күш-культуржуларның улуг бөлүү өзүп, чечектелип орар аныяк күжүн көргүзүп эртилер.

№ 1, 2, 3, . 7, 9, 11—хоорайның бүгү школаларының өөреникчилериниң колонназы эртип турда ёзулуг-ла дириг чечектер, кижилерниң чаражы, келир үези, чоргааралы-дыр. «Төрээн Коммунистиг партиявыска четтирдивис!», «Төрээн Совет Чазаавыска четтирдивис!» «Коммунизм делгерезин!» деп өткүт-чидиг кыйгылар колоннадан дыңналып кээп турган. Олар «ТАЙБЫҢ, КҮШ-АЖЫЛ, МАЙ» диген улуг сөстерни, Ленинниң, эш Н. С. Хрущевтуң, Фидель Кастронуң улуг портреттерин ынакшыл-биле ап чорааннар. ЭШ ХРУЩЕВ ДЕЛГЕРЕЗИН! ЭШ ФИДЕЛЬ КАСТРО ДЕЛГЕРЕЗИН! деп пионерлер уралап чордулар.

Маркстың — Энгельстиң — Ленинниң болгаш Хрущевтуң улуг портреттерин башкы институдунуң башкылары болгаш студентилери ап чорлар. Тывада бо дээди өөредилге чери республиканың школаларынга 900 ажыг башкы кадрларны белеткеп үндүрген. Көдээ ажыл-агый техникумунуң башкылары болгаш студентилери боттарының эмблемазы кылдыр мөңгүннелчек кадыыр болгаш масаины, беш адыр кызыл улуг сылдысты ап чорлар. Көдээ ажыл-агый болза коммунизм тургузуушкунунуң шалыпчы фронтузу дээрзин олар билир. Агрономнуң, зоотехниктиң, ветеринарның колхозчу көдээге ээлээр туружунга, алдар хүндүзүнге ылаптыг бараан болур кижилер мында бар. Техникум сөөлгү каш чылдарның дургузунда республиканың көдээ ажыл-агыйынга 840 ажыг тускай эртемниглерни берген. Өөредилге албан черлериниң ажылдакчылары, студентилер, совет аныяктарга Коммунистиг партияның, Совет чазактың көргүзүп турар улуг идегелинге шынчы бооруң илергейлеп турганнар.

Үлетпүр-бүдүрүлге черлериниң колонналарының хамыктың бажында коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң киржикчилериниң колонназы чоруп турган. Бирги кварталда республиканың үлетпүр черлериниң социалистиг чарыжының тиилекчизи, чеди чылдың бешки чылының планын хуусаа бетинде күүседир дээш чарыштың эгелекчизи Кызылдың төп электри станциязының коллективи «Коммунистиг партия делгерезин!» деп лозуң октап, чаңгыландыр уралап эрткеннер. Чарыштың тиилекчизиниң тугун коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының киржикчизи, ук бүдүрүлгениң мурнакчыларының бирээзи Владимир Аримов быжыг тудуп чораан. Оон ады республиканың Хүндүлел самбыразында. Кызылдың энергетиктери Май 1-ге алдар болдурган күш-ажылчы ээлчегге турушкаш, беш айларның бүдүрүлге программазын апрель 26-да күүсеткен. Пландан ажыр 1667 муң киловатт-шак электри энергиязын берген. Бирги кварталда автотранспортчуларның социалистиг чарыжының тиилекчизи № 1 чүък АТК-зының, республика типографиязының, аэропорттуң коллективтери боттарының күш-ажылчы чедиишкиннери-биле чоргаарланыр эргелиглер.

КОММУНИЗМ ДЕЛГЕРЕЗИН! ПАРТИЯНЫҢ БОЛГАШ УЛУСТУҢ БУЗУЛБАС УЛУГ ЧАҢГЫС ЭВИ ДЕЛГЕРЕЗИН! диген кыйгырыглар индирден-даа, колонналардан-даа дыңналып, диңмиттиг уралар, хөглүг марш музыказы үргүлчүлеп, чаа-чаа колонналар шуужуп эртип-ле турган.

Коллектив бүрүзү бөгүнге сөңнээр күш-ажылчы белектерлиг, чоргаарланыр мурнакчыларлыг. «Сельхозтехника» каттыжышкынының автобаазазы апрель айның планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. Мурнакчы чолаачылар А. П. Ярыгин, А. И. Галайко, А. С. Сасин, Т. А. Бочкарев июнь айның үлүүнге кирр ажылдап турар.

«Коммунизм — ол дээрге совет эрге-чагырга бүгү чуртту электрижидерин катканы ол болур» — деп В. И. Ленинниң кайгамчыктыг сөстерин «Көдээ электри тудугунуң» тудуг-монтаж эргелелиниң коллективи боттарының лозуңу кылдыр ап чораан. Ук коллектив көдээге электрижидилге херээн организастал чорударынга биче эвес чедиишкиннерлиг. Байырлаалга уткуштур мурнакчы бүдүрүлге коллективтериниң бирээзи болуп республиканың Хүндүлел самбыразында демдеглеттинген.

«Чер иштиниң байлаан Төрээн чурттуң эрге-ажыынга бараалгадыыл!», Тываның комплекстиг даг экспедициязының болгаш руда комбинадының коллективтериниң күш-ажылының алыс ужур-утказы ол дээрзин колоннаның бажында бүдүрүлге мурнакчыларының ап чорааны мындыг сөстерлиг транспарант чугаалап турган.

Чаа колонналар. Ында ТАЙБЫҢ, КҮШ-АЖЫЛ, ХОСТАЛГА, ДЕҢ ЭРГЕ, АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ ЕЗУ, ААС-КЕЖИК деп өндүр улуг сөстер чечектер болгаш кызыл тукчугаштар аразында чоргаар шимчеп чоруп турган. Ол дээрге кижи төрелгетенниң чырыткылыг келир үези—коммунизм дээни ол. «Коммунизмниң тиилелгезинче, бурунгаар!» Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ленинчи Төп Комитединге алдар! деп кыйгырыглар, күчүлүг ураалар улам-на үргүлчүлевишаан. Чеди чылдың бешки чылының бирги кварталының планын чедиишкиниг күүседип, пландан ажыр он-он муң рубльдың продукциязын берген респотребсоюзтуң, дааранылга комбинадының, алгы болгаш тууйбу заводтарының, Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зының, Улуг-Хемниң ньш үлетпүр ажыл-агыйының болгаш өске-даа бүдүрүлге коллективтери үлетпүр болгаш тудуг талазы-биле Бүгү-россий чөвүлел хуралынга эш Н. С. Хрущевтуң чугаазынга улам сорук киргеш, моон соңгаар-даа чаа күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болурун рапорттааннар.

Республиканың хөгжүм-шии театрының коллективи национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг тыва уран чүүл культуразының өзүп, чечектелип турарының амыдырал-өөрүшкүлүг боттуг фактызын көргүскен. Тайбыңның көк-бугаларын эмблема болдурган аккыр халаттарлыг хып дээн аныяк оолдар, кыстарның бөлүү «ДЕЛЕГЕЙГЕ ТАЙБЫҢ! КИЖИЛЕРГЕ ААС-КЕЖИК! СОВЕТ ЧАЗААВЫСКА АЛДАР! КОММУНИСТИГ ПАРТИЯВЫСКА ЧЕТТИРДИВИС!» деп кыйгырыглар-биле чаңгыландыр уралап эрткен. Ол дээрге республиканың эмнелге ажылдакчыларының, аныяк кадрларының улуг отряды-дыр.

Кызылдың ажылчы чоннарының чыскаалы Коммунистиг партия биле совет улустуң бузулбас улуг чаңгыс эвиниң чайынналчак көргүзүү, СЭКП-ның XXII съездизиниң болгаш Төп Комитеттиң оон дараазындагы пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш демиселге бистиң республиканың ажылчы чоннарының бердингенниң херечизи болган.

• • •

БИЧЕ-ТЕЙ. (Телефон-биле). Саратовчуларның болгаш черкассчыларның кыйгырыын деткивишаан, «Шекпээр» совхозтуң тараажылары Майның байырлаалын—тайбыңның, найыралдың болгаш күш-ажылдың байырлалы кылдыр демдеглеп эрттирген.

Ажылчы чоннарның делегей байырлалының хүнүнге уткуштур совхоз кызыл-тазын 3075 гектарда тарып дооскан, а эрте чажар культураларны нинтизи-биле 3495 гектарда тараан, бо хүннерде чажылда кидин тулук.

Төрээн чуртка улам-на хөй болгаш шынарлыг тарааны өстүрүп белеткээри дээш ажыл-иш бүгү участоктарда хайныккан. Ажыл-херекти эки организастааны-биле кыска үеде 4885 гектарның шыгын базырган, часкы аңдарылга-биле 2925 гектарны чарган.

Май мурнунуң чарыжынга болгаш байырлалдың хүннеринде мурнакчылар хөй илерээн. Сарыглар Өктек-оол, Моңгуш Очур-оол, Ооржак Хемер-оол ышкаш ээлчег нормазын доктаамал ажыр күүседип турар механизаторларынга совхозтуң коллективи чоргаарланыр.

• • •

САДАК-ТЕРБЕК. (Телефон-биле). «Барлык» совхозтуң тараажылары Май бирниң байырлалын организастыг күш-ажыл-биле демдеглеп эрттирген. Чүгле ол хүннерде безин 540 ажыг, а нинтиз-биле 4645 гектарны чашкан, аңдарганы 1980 гектар.

Часкы хову ажылының талазы-биле социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Аксы-Барлык бригадазы. Ол коллектив тараа культураларын майның 2-де 1120 гектарда чажып доосkаш, дирекция черинин, парткомнуң, көдээ Советтиң бригадалар аразынга шилчиир кызыл тугун тиилеп алган. Олар хову ажылын улам калбартып турар.

Тараажыларга бараалгаткан солун концерттер, чаа кинолар хову турлагларын эргип, байырлал хүннеринде улажып турган. Апрельдиң сөөлгү декадазында 106,5 гектарны аңдарган С. Товарыштай, байырлал хүннеринде ээлчег нормазын 125—150 хуу күүсеткен К. Мөктер, С. Мергендей, С. Борбак-оол ышкаш механизаторлар хойү-биле илереп турар.

• • •

БАЯН-ТАЛА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң тараажылары Дүвүренниң байлак шөлдеринде часкы хову ажылын доозупкан. Ол участоктуң шыгын базырарын эки организастаан, ында 1700 гектарны аңдарган, кызыл-тасты 1340 гектарда, чокак-тарааны 75 гектарда тараан.

Бригаданың коллективи ам чаа турлагже шилчээн. Ак-Шаттың шөлдеринде дээмниг күш-ажыл мурнукузундан-даа калбарган. Моңгуш Партизан, Куулар Седип-оол, Моңгуш Бак-оол ышкаш үлегерлиг механизаторларны хөйнү илередип турар.

• • •

ЧАА-ХӨЛ (ТЕЛЕФОН-БИЛЕ). Май мурнуунуң социалистиг чарыжынга сорук кирген «Найырал» совхозтуң тараажылары байырлаалдың хүннеринде дээмниг күш-ажылды улам калбартып турган. С. Кара-оол, Н. Күлбүзек, М. Касага, Х. Сүүр-оол ышкаш хүнүң ажыл-ишчи маадырлары бригада бүрүзүнге илереп, оларның чедиишкиннери хана парлалгазын, көргүзүг самбыразын улам-на каастап турган.

Кайы-даа баарга, бүгү-ле черде ажыл. Аймырлыг бригадазынга 19 трактор агрегаттары майның бир болгаш ийи хүннеринде мурнукузундан ыракта бедик көргүзүглерлиг болган. Бо талазы-биле бригадир Д. Долума, механик Ж. Биче-оол оларның ажыл-ишти шын организастаанын база айтыр херек.

Совхозтуң тараажылары бо хүннерде 1287 гектарны аңдарган, 2400 гектарны чашкан. Оон иштинде байырлал хүннериниң ажыл-ишчи үлүг-хуузу база киргенин демдеглээри чөптүг.

Көдээ клубтарның бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң бараалгаткан концерттери ээлчеглер үезинде, эртен болгаш кежээ бо-ла улажы берген тургулаар. Шанчы бригадазының төвүнде байырлаалга уткуштур ажыглаалга кирген делгем, көрүштүг шиметтинген кызыл булуңга чүгле тараажылар эвес, оон чоогунда малчыннар база чыылган. Михаил Кара-Салдың удурткан концерттиң номер бүрүзү аңаа чыылганнарның диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле улажып турган.

Чурттарга болгаш диптерге Май Бирниң байырлалы

Делегейниң ажылчы чоннары бүгү чурттарның ажылчын аңгызының эп-сеткил каттыштырылгазының, чаңгыс эвииниң болгаш акы-дуңмалышкы чорууның делегей хүнүн — Май бирээзин байырлалдыы-биле демдеглеп эрттирген.

ГАВАНА. Маадырлыг Кубаның найысылалынга ажылчы чоннарның чыскаалы каш-каш шактарда үргүлчүлээн. Туктар, транспарантылар, лозуңнар туткан 350 колонналар индирниң баары-биле эртип, революстуг чазакты, социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязын долгандыр боттарының сырый каттышканын көргускен. Кубачыларга бо дээрге ийи дакпыр байырлал — хостуг күш-ажылдың, ажылчы чоннарның эп-сеткил каттыштырылгазының байырлалы болгаш куба база совет улустарның найыралының байырлалы болган. Куба революциязының баштыңчызы Фидель Кастронуң Совет Эвилелинге чоруп турары ол найыралды мөңгези-биле быжыглаан.

140 муң хире ажылчы чоннар кирипкен чыскаалдың соонда митинг болган. Митингиге Кубаның премьер-министриниң оралакчызы Рауль Кастро чүве чугаалаан.

ПРАГА. Вацлав шөлге болган чыскаалдың киржикчилеринге Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының бирги секретары, ЧССР-ниң президентизи Антонин Новотный чүве чугаалап, байыр чедирген. Чыскаалга Праганың чүс-чүс муң чурттакчылары кирипкен. Улустуң чыскаалдары Чехословакияның бүгү хоорайларынга болгаш суурларынга болган. Ол чыскаалдар болза Чехословакияның Коммунистиг партиязын долгандыр ЧССР-ниң ажылчы чоннарының сырый каттышканының, Совет Эвилели-биле, социалистиг лагерьниң бүгү чурттары-биле акы-дуңма найыралды болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдеринге болгаш хамыладырынга, тайбыңның болгаш социализмниң хереэ дээш демисежиринге оларның шиитпирлиниң чайынналчак көрүлдези болган.

ПЕКИН. Май бирде Пекин байырлал шинчи кирген, янзы-бүрү өңнүг туктар чымчак салгынга киискип турган. Чыскаалчылар хоорайның кол кудумчулары-биле болгаш Тяньаньмынь шөл-биле эрткен. Пекинниң байырлал шинчи кирр кеттинген чурттакчылары найысылалдың парктарынга дола берген турган. Аңаа КУР-нуң даргазының оралакчылары Сун Цин-лин биле Дун Би-у, КУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң премьери Чжоу Энь-лай, республиканың өске-даа күрүне болгаш партия ажылдакчылары база чеде берген.

Пекинге болган байырлал хемчеглеринге найысылалдың үш миллион чурттакчылары киришкен.

ВАРШАВА. Парадтарның шөлүнде индирден Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-ның бирги секретары В. Гомулка байырлал-биле холбаштыр ажылчы чоннарга байыр чедирген. 200.000 кижи киришкен чыскаал каш-каш шактарның дургузунда үргүлчүлээн болгаш ажылчын база школачы аныяктарның колонналарының кылажы-биле доозулган. Польша найысылалга байырлал республиканың хөгжүлдезинге улустуң чедиишкиннериниң, беш чыл планының сорулгаларының күүселдезиниң көрүлдези болган.

БЕРЛИН. Ында Маркс-Энгельс-Плац шөлге шериг парады болгаш Герман Демократтыг Республиканың найысылалының ажылчы чоннарының чыскаалы болган. Каш-каш шактарда үргүлчүлээн чыскаал бүгү делегейге тайбыңны быжыглаар дээш, чепсегленишкинни бүгү-нити болгаш бүрүн дужурер, герман тайбың керээзин чарар болгаш аңаа үндезилээш Барыын Берлинде байдалды чогумчудар дээш демиселдиң лозуңунуң адаа-биле эрткен.

Байырлаалга Герман Демократтыг Республиканың удуртукчу ажылдакчылары киришкен.

Лейпциг, Карл-Маркс-Штадт, Росток болгаш ГДР-ниң өске-даа хоорайларынга ажылчы чоннарның массалыг чыскаалдары болгулаан.

БУДАПЕШТ. Часкы аяс хүнде хөй миллион венгр ажылчы чоннар Май бирге уткуштур үнүп, күш-ажылдың болгаш тайбыңның байырлалын бүгү делегейниң улустары-биле кады демдеглеп эрттирген. Май бирге холбаштырган хөй муң кижи киржикчилиг чыскаал Будапештиге болган. Төп индирде — партияның болгаш венгр чазактың удуртукчулары.

250 муң ажыг кижи киришкен чыскаал венгр спортчуларының көргускен оюну-биле доозулган.

БУХАРЕСТ. Румын найысылалдың ажылчы чоннарының Май бирде чыскаалы дөрт чартык ажыг шакта үргүлчүлээн. Лозуң, туктар болгаш транспарантыларны туткан колонналарның киржикчилери ырлап база таңцылап, индирлерниң баары-биле эрткен. Индирлерге республиканың удуртукчулары болгаш хөй санныг аалчылар турган. Чыскаал аныяктарының спорт парады-биле доозулган.

СОФИЯ. Октябрь 9-зу аттыг шөлде индирлерниң баарынга болгар найысылалдың ажылчы чоннарының магалыг чаагай байырлал чыскаалы ийи ажыг шакта үргүлчүлээн. Чыскаал болгар улустуң «Хоро» деп чаңчыл болган национал чараш таңцызы-биле доозулган. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң таңцы коллективтериниң чүс-чүс киржикчилери ол таңцыны күүсеткен. Май бирге тураскаал болдурган чыскаалдар Пловдив, Рус, Варн, Коларовград, Плевен болгаш өске-даа хоорайларга база суурларга болгулаан.

Вьетнам Демократтыг Республиканың, Көрей Улус-Демократтыг Республиканың, Моолдуң, Югославияның ажылчы чоннары Май бирниң байырлалын база өөрүшкү-биле уткаан.

• • •

ПАРИЖ. Парижтиң болгаш оон үлетпүр районунуң ажылчы чоннары байырлалды күш-ажыл палатазының бажыңының чанынга хөй муң кижи киржикчилиг митинг-биле демдеглеп эрттирген. Митингиге чүве чугаалаан ораторларның демдеглеп турганы болза, француз ажылчы чоннар Май бирни ажылчын аңгының болгаш албан-хаакчыларның боттарының эргелери дээш демиселдиң онза калбарганының байдалында демдеглеп турар.

Француз шахтёрларның улуг ажыл соксадыышкынының хүннеринде делегейниң пролетаржы эп-сеткилин каттыштырылгазы дээш Совет Эвилелиниң, социалистиг өске-даа чурттарның, капиталистиг чамдык чурттарның ажылчы чоннарынга боттарының өөрүп четтиришкинин митингиниң киржикчилери изиг адыш часкаашкыны болгаш чүрлдүгзүнүүшкүнүң үннери-биле илергейлээннер.

Марсель, Лилл, Бордо, Клермон-Ферран, Ним болгаш Францияның өске-даа хоорайларынга Май бирниң митингилери база болгулаан.

РИМ. Бо чылын Италияга Май бирниң байырлалын онза өөрүшкү-биле демдеглеп эрттирген: парламентиге болган соңгулданың мырыңай чаа чарлаан түңнелдери Италияның Коммунистиг партиязының күжүнүң болгаш салдарының улам ыңай өскенин, чурттуң политиктиг байдалында чөөн үзелдиглерниң улам ыңай кылган базымын көргускен. Италияның найысылалында база бир эң улуг «Сан-Джованни» деп шөлге эртейден эгелээш 200.000 ажыг ажылчы чоннар чыылган болгаш аңаа улуг митинг болган.

КОНАКРИ. «Пролетаржы интернационализм делгерезин!», «Быжыг тайбың, чепсегленишкинни бүрүн дужурери дээш туржур бис!», «Делегейге тайбың!», «Ядролуг шенелделер чок болзун!»—мындыг лозуңнар-биле Гвинеяның найысылалының ажылчы чоннары Май бирниң чыскаалынче үнген. Чыылганнарның мурнунга чүве чугаалап турган. Гвинеяның президентизи Секу Туренин медеглээни болза, Май бирде бистиң лозуңувус — Хосталга, Тайбың, Деӊ эрге, империализмге, колониализмге, чаа хевириниң колониализминге удур демисел болур. Бис капиталистиг эвес хөгжүлдениң оруун шилип алган бис, ынчангаш экономика талазы-биле хамаарылгалыг болгаш хожудангай чорукту эң кыска хуусаада узуткаар төлээде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн могаг чокка бедидер ужурлуг бис деп Туре медеглээн.

Чыскаалдың соонда шериг парады болган.

(СЭТА).

Чурукта: тайбыңның, күш-ажылдың, частың байырлалынга холбаштырган Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалы. Фотолары С. Феоктистовтуу.

„Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш“ делегейниң Ленинчи шаңналдарының талазы-биле Комитетте

Модибо КЕЙТА, күрүне ажылдакчызы (Мали республика).

Манолис ГЛЕЗОС, журналист, хөй-нийти ажылдакчызы (Греция).

Георгий ТРАЙКОВ, күрүне ажылдакчызы (Болгарияның Улус Республиказы).

Оскар НИМЕЙЕР, архитектор, хөй-нийти ажылдакчызы (Бразилия).

«Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» делегейниң Ленинчи шаңналдарының талазы-биле Комитеттиң хуралы академик Д. В. Скобельцынның даргалаашкыны-биле 1963 чылдың апрель 16 болгаш 17-де болуп эрткен.

Комитет 1962 чылда делегейниң Ленинчи шаңналдарын тывсыр дугайында кирген саналдарны чугаалажып көрген болгаш бо айтырыгның талазы-биле шиитпирни хүлээп алган.

Делегейниң Ленинчи шаңналдарын тывсыр дугайында Комитеттиң доктаалын мооң адаанда парлаан.

1962 ЧЫЛДА „УЛУСТАР АРАЗЫНГА ТАЙБЫҢНЫ БЫЖЫГЛААРЫ ДЭЭШ“ ДЕЛЕГЕЙНИҢ ЛЕНИНЧИ ШАҢНАЛДАРЫН ТЫВСЫР ДУГАЙЫНДА

„УЛУСТАР АРАЗЫНГА ТАЙБЫҢНЫ БЫЖЫГЛААРЫ ДЭЭШ“ ДЕЛЕГЕЙНИҢ ЛЕНИНЧИ ШАҢНАЛДАРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КОМИТЕТТИҢ ДОКТААЛЫ

Тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаары дээш демиселдиң херээнге шылгарангай ачы-хавыязы дээш «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» делегейниң Ленинчи шаңналдарын тывсыры болза:

Модибо Кейтага — хөй-нийти болгаш күрүне ажылдакчызы (Мали Республика);

Манолис Глезоска — журналист, хөй-нийти ажылдакчызы (Греция);

Георгий Трайковка — хөй-нийти болгаш күрүне ажылдакчызы (Болгарияның Улус Республиказы);

Оскар Нимейерге — архитектор, хөй-нийти ажылдакчызы (Бразилия).

Москва, 1963 чылдың апрель 17.

Мурнакчы бригада

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуунда ажылдап турар коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы К. К. Хомушкуга удурткан тудуг материалдары белеткээр бригада май мурнуунуң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкеш, алган хүлээлгезин күүседип шыдаан. Апрель айның онаалгазын бригада апрель 20-де күүсеткен, 20 кубометр тудуг дажын, 50 кубометр үүрмектээн даштың пландан ажыр берген.

Бригаданың мурнакчылары К. Хомушку, Ч. Саая, Ө. Санчыт, Т. Хомушку база коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик ат дээш демисежип турар К. Хомушку, Ш. Хомушку олар составтыг алды кижилиг бөлүк апрельдиң ийиги чартыында бир хүн 90 кубометр тудуг дажын машиналарга чүдүрүп, кижи бүрүзү хүн нормазын 300 хуу күүсеткен.

Эш К. Хомушкунуң бригадазы элээн каш чылдарның дургузунда социалистиг чарышка мурнакчы болуп, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн доктаамал бедидип турар. Бригада 1962 чылда чеди чылдың дөрткү чылының планын 126 хуу, тудуг дажы белеткээриниң чыл планын 113 хуу күүсеткен болгаш 1963 чылдың бирги кварталының тудуг дажы белеткээр планын 112,6 хуу, а ону үүрмектээр планын 111,5 хуу күүсеткен.

Ындыг күш-ажылчы бедик көргүзүглери дээш бригаданың дөрт кежигүннеринге коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп бедик аттарны тывыскан. Сөөлгү үеде оларның үлегери-биле бригадада мурнакчылар көвүдеп, ам бригаданың кежигүннери коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик ат дээш демисежип турар.

В. НАЛЗАҢ.

Идепкейлиг ажыл-ишчилер

Барын-Хемчик районнуң «Малчын» колхозунуң херээженнери ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларында идепкейлиг ажылдап турарлар. Дыка хөй колхозчу херээженнер мал ажылының мурнакчылары. Чижээ, хойжу С. Долзат эрткен чылын 100 хойдан 108 хураганны алган, ам ооң көргүзүү база бедик. Сарлык кадарчылары К. Деспижек, С. Кара-кыс сарлыктарының бызааларын чыл бүрү менди ап, колхозунга хөй баш малды өстүрүп берген. Саанчылар С. Балгар, Д. Өпей, И. Бора-кыс олар колхозтуң мурнакчыларының санында кирип турар.

Чайгы үеде туюйбу, саман кылыр ажылдарга, кыжын тайгага оттулар ыяш белеткээринге колхозчу херээженнер идепкейлиг киржип келгеннер. Боттары колхоз бүдүрүлгезинге кызымак ажылдавышаан, уругларының өөредилгезинче сагыш салып, оларны эки кижизидип турар иелер кончуг хөй. Ындыг иелерниң уруглары чурум болгаш өөредилге талазы-биле школаның тергииннери болуп турарлар.

Херээженнер культура-албан черлериниң ажылынга база багай эвес киржип келген. Колхозтуң 200 ажыг херээженнери кедээ библиотеканың доктаамал номчукчулары болуп, номчулга конференциязын организастап, ном тарадылгазында эки киржип турар.

Амгы үеде херээженнер бот-тывынгыр уран чүүлдүң бөлгүмүнде идепкейлиг киржип, чаа концертти белеткеп турар.

С. ЧЕДЕР-ООЛ.

ХӨЙ-НИИТИЧИ КОНТРОЛЬ

(Кооперацияның хөй-нийти массалыг контроль органнар ажылдакчыларының хуралы)

Кооперацияның хөй-нийти массалыг контроль органнарының ажылдакчыларының республика чөвүлел хуралы Кызылга болуп эрткен. Хуралга лаңгы, столовая комиссияларының, бүдүрүлге черлеринде кооператив контролюнуң комиссияларының даргалары, чамдык кежигүннери, хереглел нийтилелдериниң садыг килдистериниң эргелекчилери, инструкторлары, инвентаризатор-бухгалтерлер, өртектер талазы-биле бухгалтерлер болгаш оон-даа өскелер олурупкан.

Мындыг чөвүлел хуралды чыылдырганының ооң киржикчилери улуу-биле чүүлдүгзүнүп, кооперацияның хөй-нийти массалыг контролюн күштелдирер талазы-биле респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазы эш Будигечиевтиң илеткелин чугаалажырынга идепкейлиг киришкен.

Ажылчы чоннарның өзүп турар хереглелдерин хандырып, магазиннерниң болгаш нийтиниң чемненилге черлериниң ажылын экижидеринге хөй-нийтиниң массалыг контролюнуң улуг ужур-дузалыын илеткелчи демдеглээш, бо талазы-биле хереглел кооперациязының системазында байдалды тодаргай чижектер-биле көргүскен. Ам үеде хереглел кооперациязының шугумунда 24 ревизия комиссиялары, 160 лаңгы комиссиялары, 30 столовая комиссиялары, 8 бүдүрүлгелерде коопертив контролюнуң комиссиялары ажылдап турар.

Хөй-нийти контролюнуң ажылы кайда-ла эки тургустунган болдур, ында садыг, столовая черлериниң ажылы чедиишкинниг болуп турар. Чижээ, Таңдының Бай-Хаакта раймагының лаңгы комиссиязы бодунуң ажылын планныг чорудуп, отчёттарын хуучуларга кылып, саналдарын киирип, бараанннар өртектерин үргүлчү хынап, ассортиментини хайгаарап, саналдар дептерлерин доктаамал көрүп, ол хыналдалардан чогуур түңнелдерни кылып турар. Раймагтың планны чедиишкинниг күүседиринге, эки ажылдаарынга ол чорук идиглиг болуп келген. Ол ышкаш эки ажылдап турар комиссиялар болгаш комиссия кежигүннери республикада хөй.

Ооң-биле чергелештир боттарының хүлээлгелерин чогуур негелдезинге чедир күүсетпейн турар комиссиялар болгаш хыналда ажылынга кирипшпейн турар комиссия кежигүннери республикада эвээш эвес дээрзин хуралдың киржикчилериниң саналдары херечилеп турар.

Ылаңгыя республикада 24 ревизия комиссияларындан 7 комиссиязының ажылын хуучулар төлээлекчилериниң хуралдары багай деп демдеглээн.

Хыналда кылган 609 садыг черлеринден 543 садыг черлеринге садыг чурумун үреп турганы илерээн. Ол ышкаш Бай-Тайга сельпозунуң 14 магазиннериниң 12-зинге бараанннар өртээн улгаттыр садыглаар таварылгалар турган. Садыг чурумун үреп, бараанннар өртээн улгаттыр садыглаар, садып алыкчыларга чедир дензилеп, хемчеп бербес, өре-самдыгдал кылыр чоруктар колдуунда-ла хөй-нийти массалыг контрольдуң кошкаандан, кадрлар шилилгезиниң болгаш өөредилгезиниң четпезинден болуп турар. Ревизия, лаңгы, столовая комиссияларының даргаларының болгаш кежигүннериниң хуралдарын, семинарларын чорутпайн турар болгаш оларның саналдарынга дыңнангыр эвес чоруктар бар дээш респотребсоюзтуң болгаш хереглел нийтилелдериниң баштаар черлерин хуралдың киржикчилери шүгүмчүлээн.

Ооң-биле кады хуралга санал бергеннер, ылаңгыя ревизия, лаңгы, столовая комиссияларының даргалары болгаш кежигүннери садыг, столовая черлериниң ажылында нийти четпестерни илередип чугаалаары-биле кызыгаарлаттынгаш, хыналда ажылының эки хуржулгазының болгаш четпестериниң дугайын эвээш чугаалааннар. Бо чөвүлел хуралга кол чугаа болза хөй-нийтиниң массалыг контролюнуң чер-черде канчаар организастаттынганынче, ону экижидер хемчеглерже угланган турар ужурлуг ийик дээрзин демдеглезе чогуур.

Тыва АССР-ниң массалыг хөй-нийти кооператив контролюнуң комиссияларының бүгү кежигүннеринге болгаш хуучу кежигүннерге кыйгырыгны чөвүлел хуралдың киржикчилери чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Кооперацияның хөй-нийти контролюнга идепкейлиг киржип турарларга респотребсоюзтуң баштаар чериниң шаңналдарын чөвүлел хуралдың түңнелинде тывыскан. «Совет кооператив садыының шылгаракчызы» деп демдек-биле болгаш 25—25 рубль-биле 4 кижини, респотребсоюзтуң болгаш күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң Хүндүлел бижии-биле болгаш 20—20 рубль-биле 13 кижини шаңнаан. Ылаңгыя Кызыл хоорайда лаңгы комиссиязының даргазы эш Захарованы респотребсоюзтуң баштаар чериниң болгаш күрүне албан черлериниң профэвилел обкомунуң Хүндүлел бижии-биле база Кара-Далай эрининге дыштаныр халас путёвка-биле шаңнаан.

Чөвүлел хуралдың соонда хуралга келгеннерниң ажылының аайы-биле түс-түс семинарлар болгулаан.

Аныяк моторист

Д. Сыгыр-оол «Тыва» совхозтуң Кендергей салбырында ажылдап турар. Эге класстарга өөренип турган-ла механик болурун ол күзеп чораан. Техникага ынак оол кедээ ажыл-агый машиналарынга ажылдап тура чамдык механизмнерни шиңгээдип апкан. Ол ам совхозтуң тараа арыглаар машиналарынга, электри шугумнарынга, ыяш дилер станокка, хөй кыргыыр агрегаттарга моторист болуп ажылдап турар. Чурттакчыларның үрелген шактарын, дааранып база сүт тыртар машиналарын, мотоциклдерин бо-ла септей дыртып берипкен турар.

Д. Сыгыр-оол тараа арыглаар машинага ажылдап билир кылдыр эштери Д. Доржу, К. Сат, Д. Сандык оларны өөредип каан.

Топтуг-томаанныы, эш-өөрүнге эптиг-ээлдээ, хүндүлээчели, хөй-нийтиниң ажылынга ынаа Д. Сыгыр-оолдуң онза шынарлары ол. Ооң эки ажыл-ижи дээш чурттакчылар анаа чоргаарланып турар.

Т. КЕНДЕНБИЛ.

Эки ажылдап турар

Бии-Хем районда «Хадың» колхозтуң чолаачызы М. Дарты хөй чылдарның иштинде төрээн колхозунга чолаачы болуп ажылдап, машиназын камныг эдилеп, хөй-хөй ажыл-үүлени бүдүрүп турар. Ол 1962 чылда 1200 кг ажыг кывар чүүлдү камнап алган.

М. Дарты чүгле чолаачы эвес база мергежилдиг тракторист болгаш комбайнёр. Эрткен чылдың часкы тарылгазында ол «ДТ-54» трактор-биле чер андарып, нормазын үргүлчү ажыр күүседип турган, «СК-3» комбайнны боду септеп алгаш, дүжүт ажаалдазынга идепкейлиг киржип, 606 га черниң дүжүдүн ажааган. Эки ажылы дээш колхоз баштаар чери анаа немелде ажыл төлевирин болгаш өртектиг шаңналдарны тывыскан.

Ам М. Дарты чиик машина чолаачылап, хөй-нийти ажылынга киржип, бо чылдың часкы тарылгазынга идепкейлиг киржирин шиитпирлээн.

Ооң үлегери-биле А. Аранчын болгаш колхозтуң өске-даа чолаачылары эки ажылдап турар.

С. ДАНГАА.

МЕХАНИЗАТОРЛАРНЫҢ ЧАРЫЖЫ

(Репортаж)

— Дүүн каш гектарны андарып кааптың, эжим?—деп, Данзы-Белек, агрегадының эртенги техниктиг көрүлдезин кылып тура, чаржып турар эжинден айтырган. Бодунуун дыңнаткан:—Мээниин 9,7 гектар болду.

Колхозтуң хову бригадазынга часкы хову ажылдарының баштайгы хүннери ындыг соруг кирипшкин-биле эгелээн. Ындыг болбас аргажок. Бригаданың мурнунда чугула сорулга туруп турар: беш муң ажыг гектар янзы-бүрү культураларны тарыыр, а оон барык-ла чартыының чери белен эвес — ууур андарар. Ону механизаторлар эки билир: ол бүгү ажылдарның күүселдези чүгле оларның күжениишкиниит ажылдаарындан хамааржыр, харысалгалыг болгаш шынгыы шылгалда оларның мурнунда.

Ынчангаш олар хову ажылынче үнериниң мурнунда чыглып, бо талазы-биле байдалды тодарадып чугаалашкаш, агрегаттарны эң бүдүрүкчүлүг ажыглаарының бүгү-ле чаа аргаларын ажыглаар, техникага камныг болур деп дугурушкан болгаш бот-боттарының аразында социалистиг чарыштың керээзин чарганнар. Чижээ, Куулар Седип-оол бодунун агрегадының байдалын тодарадып көргеш, бо чылдың хову ажылдарының бүгү дургузунда чымчак чер андарылгазынче шилчиткени-биле 1000 гектар черни ажылдап кылырын хүлээнгеш, Монгуш Данзы-Белекти социалистиг чарышка кыйгырган. А Монгуш ол кыйгырыгны күзелдии-биле үткааш, 1500 га черни ажылдап кылырын хүлээнген. Ол ышкаш Монгуш Соскур-оол 1300 га, Монгуш Бак-оол 1000 га чедирер хүлээлгелерни түс-түзүнда алгылааш, аразында социалистиг чарышты салганнар.

Бригада апрельдиң 10-дан эгелеп Дүвүрениниң хову турлаанче үнүп, ооң шөлдерин андарып, илиртеп, үлдүредип турар. Ында черни андарбышаан илиртеп, таптай бастырар «ДТ-54» тракторлуг тос агрегаттар ажылдап турар. «Беларусьтар» илиртевишаан, чаштырып турар. Бригада 75 гектар чочак-тарааны чажып доосхан. Ону чажарынга тракторист Куулар Ашак-оол, чаштырыкчы Сат Виктор-биле база тракторист Монгуш Соскур-оол чаштырыкчызы Монгуш Эрес-оол-биле шудургу ажылдааннар.

Тракторист Куулар Седип-оол баштайгы беш хонуктуң онаалгазын 126 хуу күүсеткеш, тиилекчи болуп, шилчиир вымпелди чаалап алган болгаш беш рубль-биле шаңнаткан. Ийиги черде — беш хонуктуң онаалгазын 106 хуу күүсеткен тракторист Монгуш Бак-оол, үшкү черде — трактористер Монгуш Партизан, Монгуш Данзы-Белек, Монгуш Соскур-оол, Ондар Бады олар.

Донат ам-даа дошкуурап, дүн-хүн иштинде үзүк чок ажылдаар аргалы тараажыларга бербейн турар болзажок, баштайгы беш хонуктуң түңнелдери механизаторларның аразында социалистиг чарыштың одун улам хөрлээлеткен. Ажылды эгелеп болур үелерни бичии-да халас эрттирбес, шөлче үндүнмес үе-шакты агрегаттарның соксаал чок ажылдаарының магадылалын кылырынга бүрүнү-биле ажыглаар деп бодал-биле кижи бүрүзү холдунган.

— Эх, дүүн тракторум үрелбээч болза сенден калышпас ийик мен,— дээш Данзы-Белек эжиниң чанынга келгеш, чушкуузун дырбап, хүлүмзүрээн тур.

— Шапкан кижини шошкаан кижи мурнаар чүве дээнигай — деп бир-ле кижи чугаалай-дыр. Ол чугааның алыс утказы кижи бүрүзүнге билдингир, ылаңгыя механизатор кижи бодунуң эдилеп ажылдап турар машина-чепсээн үргүлчү хынап, оларның ээрилл бүрүзүн чогуур үезинде дынзыдып ап чоруур, бо талазы-биле далаш чорук багай дээни ол.

Монгуш Данзы-Белек дуржулгазы эвээш, аныяк механизаторларның санынга каттышпас, хоочун тракторист болза-даа, ооң агрегадының бир хүн ажыл чок турганы бодундан хамааржыр дээрзин ол чугаажок медереп билип турган.

Куулар Седип-оол эжиниң ол байдалынга сагыш човааның илереттии:

— Ажырбас, Данзы, сээң агрегаттың ам ажылдап үнеринге белен болган-дыр. Бир эвес кылдынмаан турган болза мен дузалажыр бодаан кижи мен.

— Сагыш човаанынга четтирдим, Седип. Ам база чаржып үнеринге белен мен. Эки туттас болзунарза, дараазында беш хонуктуң түңнелинде вымпелиң менче чайлып кээр чадавас эвеспе — деп, Данзы-Белек ойнай-сылдай чугаалады.

Мындыг чергелиг чугаа өске-даа трактор агрегаттарының аразынга кыптыгып турду. Кижи бүрүзү-ле бодунуң чаржып турар эжин ажар соруктуун илередип турду.

Ындыг-даа болза кажан чугаа кайы-бир кижиниң тракторунуң бир-ле четпезиниң дугайынче шилчий бергенде, кижи бүрүзү ол эжинге арга-сүмезин чугаалап, боду-биле таварышкан ындыг таварылганы канчаар эдип алганын тайылбырлап, херек кырында барып дузалажырынга белениин илередип турду. Бо болза бригаданың кежигүннериниң аразында ёзулуг эш-хуузунуң чарыжының калбарганын херечилеп турар. Күүседир сорулга нийти болгаш шагүе манавас болганда, ол нийти сорулганы чүгле нийти күжениишкин-биле чедип алыр төлээде, ындыг болбас аргажок. Ёзулуг социалистиг чарыштың негелдези шак ындыг.

Беш хонуктуң чарыжының түңнели-биле холбаштыр бригаданың Хүндүлел самбыразы база үнген. Ында мурнакчы механизаторлар Куулар Седип-оолдуң, Монгуш Бак-оолдуң боттарының онаашкан ажылын ак-сеткилдиг күүседип турар дарган Донгак Чыртакпанның, повар Ондар Дарыймааның, чолаачы Ооржак Калаажыктың аттары хереллдениp турар.

Агитхуудус болгаш «Крокодил» үнүп турар. «Крокодилдиң» баштайгы номеринде боттарының оваарымча чогу-биле каржып эртип чыда ийи лушильникти илбектештиргеш, үрээниинден ажыл саадаткан ийи аныяк механизаторну чуруп үндүрүп каан болду. Олар боттарының буруузун бригаданың мурнунга миннип, моон соңгаар тергиин, оваарымчалыг болурун аазааннар.

Кызыл-тасты чажып тарыыры эгелээн. Баштайгы хүнде чаштырылгага 4 агрегат 7 сеялкадыг ажылдаан. Ийи «СК-3» комбайн сеялкаларны үрезин-биле шалыпкын хандырганнар.

«Октябрь 30 чылы» колхозтуң хову бригадазының ажыл-ишчилери Дүвүрең шөлдеринге ажылды доосхан соонда черниң эрээниниң хиречергези-биле баштай Ак-Шаттың, ооң соонда Сыын-Чүрээниң шөлдеринче көжүп ажылдаарлар.

Үжен-чылчылар часкы хову ажылдарының талазы-биле боттарының мурнунда салдынган улуг сорулганы чогуур хуусаазында телептиг күүседиринге шиитпирлиглер.

С. ПАВУ,
бистиң корр.

Чөөн-Хемчик район.

ДАРГАН

Ондар Эрес-оол элээн үр үениң дургузунда дарганнарның хөрүүн базып, ажылынга дузалажып турган, дарганнаарынга мергежий берген. Мурнунда бир колхозка ол 4 чыл дургузунда дарганнаан. Кедээ ажыл-агый машиналарының, чепсек-херекселдериниң кезектерин ол чежени септевээн дээр, ажыл аъттарының дагаларын чылдың-на хөйнү кылып келген.

Ондар 1960 чылдан эгелээш, «Искра» колхозтуң улуг дарганы апарган. Бо чылдың часкы тарылгазынга кирер машиналарның, чепсек-херекселдерниң септелгезинге дарганның киржилгези улуг болган. Ооң септээн чүүлдерин бирде-бирээ чокка санаар болза, дыка хөй. 100 илиирни безин чүгле 10 хонукта ол септеп доозупкан.

М. ӨРГҮМЧҮ.

Чөөн-Хемчик район.

ЭКИ ШЫНАРЛЫГ ПРОДУКЦИЯ ДЭЭШ

Кызылдың алгы заводунуң кижилериниң ажыл-ижи

Төөгүлүг чеди чылдың бешки чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш бүгү чуртта калбарган социалистиг чарышта Кызылдың алгы заводунуң коллективи база идепкейлиг киржип турар. Бо чылдың бирги кварталында заводтуң ажылчыннары 19,7 муң рубльдиң идиин бүдүрүп үндүрер тургаш, херек кырында 20 муң ажыг рубльдиин бүдүрген. Чүгле март айда безин оларның кылган бүгү продукциязының иштинден кидис идиктерниң 72,5 хуузу, хөмден кылган идиктерниң 80,4 хуузу бирги сорттуу болган. Бо чедип алдынган бедик көргүзүглер болза, боттарының мурнунда салдынган белен эвес сорулгаларны чедип алыр дээш коллективтиң бүгү кежигүннериниң бүдүрүкчүлүг болгаш шалыпчы ажылдаанын көргүзүп турар-дыр.

Кызылдың алгы заводунуң бүдүрүп үндүрген идиктери бистиң республиканың хоорайларының, суурларының магазиннеринде элбээ-биле кирип турар болгаш оларны чон хөйү-биле садып ап турар. Даарап каан идиктиң эки азы багай кылдынганын садып алыкчылар эпти-ле аразында чугаалажы бээр болгай. Ынчангаш кылдынган продукцияның шынарының айтырыы эң-не кол айтырыгларның бирээзи болуп турар.

Мында сес бригада коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп ат дээш шудургу демисежип турар. Эки шынарлыг идиктерни бүдүрери дээш цехтер аразында калбарган социалистиг чарыштың бирги черин Х. Барахтаеваның бригадазы ээлеп келген. Ол бригада бо чылдың бирги кварталының планын 167 хуу күүсеткен. Ийиги черни Д. Пристенскийниң, үшкүзүн Н. Останинаның бригадалары быжыы-биле ээлеп турар. Ай, квартал планын доктаамал ажыр күүседип, өске өөрүн бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынче кыйгырып турар хөй чылдар иштинде ажылдап келген дуржулгалыг ажылчыннар мында хөй. Оларның санынга Л. Болелова, В. Тремина, В. Шилих, В. Конягин, Х. Хүрекпен, Е. Елькина, П. Казанцева, У. Селина болгаш өскелер-даа кирер.

Каш чылдар бурунгаар манаа элээн хөй ажылдарны хол-биле кылып турган болза, ам кол ажылдарны тускай машиналарның дузазы-биле чиик кылып турар апарган. Ажылды оон-даа чиңгедип алыр сорулга оларның мурнунда салдынып турар. Машиналарның ажылдаарын оон-даа бүдүрүкчүлүг болдуруп алыр дээш ажылчыннар боттарының үнелиг эгелекчи саналдарын киирип турар дугайында заводтуң директору Фёдор Дрофеевич Скрыль сеткил ханган чугаалап орар. Дүк дыдар машиналарның барабанындан дүктү дүжүрүп алыр шимчээр коробказы элээнинден ажылды саададып болур апарган турган. Ону ийи валдыг чаа коробка-биле солуур дугайында эгелекчи саналды механик эш И. Белоногов киирген. Ажылчыннар ол саналды шын деп көрген болгаш изии-биле деткээн.

Идик кылыр цехтиң начальниги Ондар Доржунуң чоокта чаа киирген үнелиг саналын дирекция болгаш партия организациязы бедии-биле үнелеп турар. Эш Доржу болза дүк дыдар машинаның дүк долгаар улуг барабанынга үш бичии барабанны немевишаан, чаа конусту тургузар деп эгелекчи саналды киирген. Амгы үеде ол дыдар машинада дөрт кижи ажылдап турар болгаш хүнде 220 ажыг идиктиң эге ажылдарын кылып турар. Ол ажылчыннарның бир чамдызы дыттынган дүктү барабандан алгаш адаанда чырыктыг калбак шилдер кырынга дескилей салып бээр, а бирээзи ол дүктү идик хевирлиг кылдыр мунгаштап турар. О. Доржунуң чаартыкчы саналы херек кырында боттаны бергенде анаа чүгле ийи ажылчын үстүнде адаттынган ажылдарны күүсетпишаан, хүндүс 300 ажыг идиктиң эге ажылдарын кылып турар апаар.

Эгелекчи чаа саналдарны амыдыралга боттандырганының түңнелинде хөй-хөй дүк болгаш алгы камнатынып келген. Чүгле март айда безин завод 3 000 рубльдиң дүгүн камнап алгаш, ол дүктен 500 ажыг кидис идикти кылып үндүрген.

Бо найыралдыг коллектив ам бүгү чон-биле бир демей май мурнунуң күш-ажылчы ээлчээнде турупкан шалыпчы ажылдап турар.

Коллективтиң ажыл-ишчилери майга чедир ай планын 104 хуу күүсетпишаан, былгаардан кылган 100 ажыг идикти, 200 ажыг кидис идикти (ооң 100-зүн камнап алган дүктен кылыр) бүдүрүп үндүрер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1,5 хуу улгаттырар, продукцияның шынарын ам-даа экижитпишаан, бөт-үнезин 1 хуу бадырар, бүдүрүлгениң девискээрин чаагайжыдар дээн хүлээлгезин күүседип шыдаан.

Заводтуң бүгү цехтериниң ажылчыннары боттарынга алган хүлээлгелерин күүсеткен. Цехтер аразында калбарган чарыштың бирги одуруунда алгы эттээр цех чорупт турар. Ол цехтиң начальниги эш Н. Гуптич бистиң-биле беседага мынча дээн: «бистиң алгы цеги мурнуку эрткен айларның иштинде багай эвес ажылдааш эки көргүзүглерлиг боор келген, ам кидис идик хептээр цех-биле идик салыр цехти база-ла ажар сорулганы салган бис. Ажылывыстың амгы байдалы-биле ап көөрге, ол сорулга чедип алдынары черле чугаажок».

Бо найыралдыг коллектив частың болгаш күш-ажылдың байырлалы — Май 1-зин хөглүг байырлап эрттиргеш, продукцияның шынарын оон-даа бедидер сорулга-биле ам база шалыпкын ажылдап кирипкен.

Алгы заводунуң коллективи моон соңгаар оон-даа бүдүрүкчүлүг ажылдап тургаш, бүдүрүп турар продукциязының шынарын улам экижидип шыдаар дээрзинге чигзиниг турбас. Ооң цехтериниң хөй-хөй мурнакчылары коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп аттыг чедип алырлар.

М. СҮГЕ-МААДЫР.

ЧУРУКТА: бүдүрүлгениң мурнакчы цегиниң ажылчыннары. (солагай таладан оң талаже): Н. Гундич (цех начальниги), Е. Смирнова, Д. Седов, Е. Гуденко, А. Бочкарёва, Х. Булугун, Х. Сат.

Фотозу **А. СОДУНАМНЫ.**

Часкы хову ажылдарының ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Саратов болгаш Черкасск тараажылдарның кыйгырыынга харыылавышаан, Тываның колхозчулары болгаш совхозтарының ажылчыннары Май Бирниң байырлалының хүннерин ховуларга шалыпчы күш-ажыл-биле демдеглээр деп шиитпирлээн. Чөөн-Хемчиктиң тарааҗылары күш-ажылчы ээлчегни чедиишкинниг чоруткан. Олар Май Бирде хову турлагларынга митингилерин эрттиргениниң соонда боттарының агрегаттарын ховуларже үндүрүп, шык базырарын, чер андарарын болгаш тарааны чажып тарыырын үргүлчүлеп турган. Район төвүнүң ажылчы чоннары байырлыг чыскаалче үнүп турда, хөй-хөй механизаторлар норманың чартыын күүседипкен турган. Ол хүн «Большевик» колхозтуң тракторизи Ооржак Мартык-оол бедик бүдүрүкчүлүг чорукту чедип ап, чер андарар нормазын 150 хуу күүсеткен. «Сүт-Хөл» совхозтуң механизатору Оннар Чылбак 5 гектар чер андарар нормалыг турган. 9 гектарны андарган. Районнуң өске-даа ажыл-агыйларында механизаторлар Майның 1—2 хүннеринде бедик бүдүрүкчүлүг чорукту база чедип алганнар.

Улуг-Хемде «Х Улуг хурал» колхозтуң механизатору эш Полев күш-ажылчы ээлчегни чедиишкинниг чоруткан. Ол Май 1-де тараа чаштырылгазынга ийи нормазы күүсеткен, дараазында хүнде чер андарарының онаалдазын ол 140 хуу күүсеткен.

Бии-Хем районнуң «Хадын» колхозунуң механизаторлары эштер Осипов болгаш Федоренко, «Искра» колхозтуң эш Кузьмин олар өске механизаторлардан көргүзүг талазы-биле дыка мурнаан. «Шекпээр» совхозта Ооржак Бораш-оол чаштырылгага чедиишкинниг ажылдаан.

Республиканың бүгү ажыл-агыйларында хову ажылдары чоруп турар. Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң колхозтары болгаш совхозтары тарылга ажылын 20 ажыг хонук чорудуп турар. Ынчалзажок ында Май 3-ке чедир андарза чогуур черниң чүгле 27.5 хуузун андарган. Тараа чаштырарының планы 21.3 хуу күүсеттинген. Улуг-Хем районда тарылгага чер белеткели тергиин багай чоруп турар. Ында андарза чогуур 39.2 муң гектар черден чүгле 3.3 муң гектар андарттынган.

«Найырал» совхозта часкы чер андарары онза оожум темпилиг чоруттунуп турар. Ол совхозтуң кол тараалаң ховузу Шанчыда чер андарыышкынында чүгле беш агрегат ажылдап турар. Ындыг чорук тарылганың темпилерин кудуладып болур.

Таңдының бүдүрүлге эргелелинде часкы чер андарзының планы чүгле 12.3 хуу, тарааны чажары — 1.4 хуу күүсеттинген. Ында чамдык ажыл-агыйлар хову ажылдарын амга чедир бүрүнү-биле калбартып шыдаваан. Ол ажылдар ылаңгыя «Революцияның чалбыыжы», «Совет Россия» колхозтарда аажок саалап турар.

«Межегей» совхозта, «Коммунизмниң херели» колхозта тарылганы эгелээри хожудап турар. Каа-Хем районга Майның 1—2 хүннеринде механизаторларның хөй кезии байырлалдың ээлчээн чедиишкинниг чоруткан. Ындыг болза-даа ында четпестер база бар. «Совет Тыва», «Бурунгаар» колхозтарда тракторларны хандырар хүлээлгелиг «Сельхозтехника» салбырының ажылдакчылары Майның 1 болгаш 2 хүннеринде ажылдаваан нар, оон түңнелинде «Совет Тыва» колхозка 7 трактор, «Бурунгаар» колхозка 2 трактор ажылдавайн аңаа хүнзээн.

Ол ажыл-агыйларга техниктиг хандырылганы багай организастаан дугайын салбырның эргелекчизи эш Верещагинге моон мурнунда сагындырган турган. Ынчалзажок ол эргежок чугула түңнелдер кылбайн турар болгаш оон түңнелинде майның хүннеринде дыка хөй санныг тракторлар аңаа турар ужурга таварышкан. Тарылгага чедиишкинниң чугула чүүлү техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаары болур дээрзин эш Верещагин уттупкан боор.

Республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга майның 3-ке чедир чүгле 69.5 муң га шөлге шык базыртынган, андарза чогуур шөлдүң чүгле 18,8 хуузу андартынган. 26.3 муң гектар черге тараа тарыттынган.

Час далаштырып турар! Дүжүт дээш демиселдиң шиитпирлиг хүннери эгелээн. Тараажылар! Тарылганың бедик темпилерин болгаш кончуг эки шынарын чедип алыңар!

ШИЛИП АЛДЫНГАН ОРУК

ЭКИ КИЖИЛЕР ДУГАЙЫНДА

Соян Шожулчаевич беш чыл мурнунда колхозунуң тудуг бригадазынга ажылдап турган-ла ала төрелиндөн салган алганы мал ажылынче шилчиирин күзей берген. Колхоз баштаар черинге ол дугайында айтырып чугаалажыр дээш баргылап-даа турган-на. Ынчалза-даа бодунуң топтуг болгаш бөдүүн чаңы-биле ол күзелин хандыр чугаалап шыдавас турган. «Өде-чара эвес, кончуушну аар» кылдыр бодангылаш, хейде-ле бодун чемелеттинер.

Ооң кадайы Суван Байыровна Менди база-ла ашаа-биле кады тудугга ажылдап турган. Суван база төрел салгаан кадарчы: оон адазы Байыр Чаңгайович Мендиниң назы-харыы ам адан ийилеп, дугүй берзе-даа колхозунуң хоюн кадарбышаан, ында хоочун хойжуларның бирээзинге санадып чоруур. Суван Байыровна кандыг-даа ажылды сегирип алганда капшагай-эрес болурундан аңгыда, чечен, чугаакыр-даа кижи.

Соянның конторадан далаш чок базып чанып олурганын кадайы көрүп кааш, «чоруу чогуваан-дыр-ла моон» кылдыр боданган. Бодунуң күзелин ол Суванга база ыттап көрбээн. Ынчалза-даа оон Тес-Хемниң ол чарыында делгем ховуларже ажыл соонда үр-ле көргүлеп, ханы бодалга алзы бээр чаңчылын пат-ла билир, угаангыр аныяк херээжен кижиге Соянның шиитпирин билип алыры берге эвес болган.

— Бөгүн эмчиге чордум, Соян — деп, Суван ашаан уткуй кылаштап кел чыда чугаалаан.

— Канчаар эмнээр дээр-дир — дээш, Соян айтырыының-даа харыызын манаваазыг, тура душпейн кылаштап олурган. Шилгедек, арганзымаар Суванның ак арны, күдер эгиннерлиг, колхозта база алак-саар диртпээн бедик дурт-сынныг Соянның хүрерген арнынга дөмейлежир аажок ылгалдыг.

— Мээң аарыымның эми чаңгыс — ол дээрге, үргүлчү арыг агаарлыг черге турары дээр-дир-ле.

— Арыг агаар че?— дээш, Соян хүрерген арның хүн херелинче углай көрнүп келгеш, ам-на тура дүшкен. Ол бөргүн уштуптарга бажының суук кара дүктери ийи талаже халайып бады келген. Суван ашааның бир-ле бодалче сиңнигип, удаа-дараа чивенейнип турган кара карактарынче улур көргеш, дегийт харыылаан:

— Ийе, арыг агаарга чоруур, суур, хоорай черлерге турум чурттаары аарыгны кедередип, харын-даа хоочургай болдуруп болур дидир-ле.

Соян үр-ле ыыт чок турган, кадайынче-даа көрүнмейн, боданган:

— Ынчаарга ам мал кадарып чорууру-ла биске тааржыр чүве эвеспе... — Оон Суванче көрнүп келгеш:—кадык-ла чорза кижи кайа-даа ажырбас — деп каан.

...Баштайгы удаа ону чылгычыладып каан. Удаваанда колхоз баштаар чери Соян Шожулчаевичиге кодан хойну хүлээдип берген. Оон эгелээш-ле Шимээниң малчын болур дээн күзели боттанган. Суван Байыровнаның кадыкшылы шынап-ла арыг агаарга чорууурга шуут экижип, ашааның кол дааныр дузалакчызы болу берген.

Беш чыл дээрге, хой ажылынга ажылдаа-ла онон чылдар-биле стаж санаар, малчын чоннуг Эрзиниң мал ажылдыгларынга бодаарга ындыг-ла улуг эвес хуусаа. Ынчалза-даа ону чуртталгазының ажыл-ишчи оруу кылдыр шилип алган Шимээ ышкаш кижилер ыя кыска үениң безин дургузунда бердинген ажылынга төлептиг үлүүн кирип, хөйге коску апаар. Соян Шимээ чыл бүрүде-ле малдың чаш төлүн менди камгалап ап, оон продуктулуун бедидер дээш бүгү күжүн салып келген. Оон адын, улгаттыр каттышкан Ленин аттыг колхозтуң бүгү ажыл-ишчилери хамаан чок, районнуң малчыннары билир апарган, моон мурнунда районнуң Хүндүлел самбыразынга-даа кирип турган.

Эрзиниң байлак оъдарлыг ховуларын ол кара чажындан эки билир. Оларны көөрге-ле карак четпес ховулар чыдар, а херек кырында топтап көөр болза,— ында-мында бүүрелчиннер-биле, ханы эвес чоогалар-биле болгаш ол-бо талазында төктүп бады келген дег бузук-бузук хаяларлыг даглар-биле кажааланы берген. Ол биче чажындан тура билири төрүттүнген болгаш ойнап өскен черлерин, Соян Шожулчаевич хой кадарып эгелээн үезиндөн бээр бир янзы кылдыр көрүп чоруур апарган. Кыштың шириин соогунда-даа, чайның кагынчыг изиинде-даа ол эргим ховуларның өөредилге номузуг солун чажыттарын ыяк «номчуп» билири хойжуга эргежок чугула дээрзин Шимээ угаап билген.

Бо бешки кыш аңаа эң шириин болган. Хар республиканың өске черлеринге бодаарга эвээш чагган болза-даа, удаа-дараа хат хадааш мал одарладыр оруктарны бо-ла дуй хөртүктеп каап-тар.

Ленин аттыг колхозтуң хойжу бригадазының удуртукчузу Ендан Эрес чайдан эгелээш-ле кышка удур мал чеминип белеткелинче бригада кежигүннерин эвилеңдеп эгелээн. Үк бригада ынчан хову сигенин 60 ажыг сараат кылдыр тургузуп алганы бо кадыг-дошкун кышты ажып эртеринге улуг ужур-дузалыг болган, аңаа ол бригаданың кежигүнү Соян Шожулчаевич база идепкейлиг киришкен.

Соок-даа, хат-даа чогум-на ынчангаш аныяк хойжуну улуг бергедетпээн, а январьның чыкылама соогунда хой оолдап эгелээни ёзулуг-ла дивиденчиг болган. Оораш-Өдекте, оон кыштаанга малдың чаш төлүн менди алыры дээш белен эвес демисел эгелээн. Соян Шожулчаевич биле Суван Байыровна барык-ла ийилээ ол өйде өгге шуут хүнзедир кире дүжер чайжок тургулаан. Шимээ хойну кадатче үндүрерде-ле төрүүр чоокшулаан хойларны 10—20-зи-биле аалга сигеннедип каар, ынчаарга безин одарга чаптаан чок кадында-ла үш-дөрт хой оолдаптар, оларны аалга чедирип эккээрге Суван база-ла беш харлыг оглу болгаш харын-даа үш харлыг бичии уруун дузалаштырган, кодаңда чаа төрүттүнген 15—20 хураганны ажааган чайжок турар.

Хой оолдаашкынының ол изиг тулук хүннеринде чаңгыс хонукта-ла 30—40 чедир хураганы олар ап турган, харын-даа чамдыкта дүүн-даа, бөгүн-даа төрүттүнгениниң ылгаар ужу-бажы тывылбайн баар. Февральды төнчүледир, март айның эгезинде ол бачым үе чоорту чавырлып турар апарган. Ам бо хүннерде Соян Шожулчаевичиниң кодаңында төрүүр 463 хойдан 464 хураган менди алдынган. Ынчангаш аныяк хойжу ийи бергени ажып эрткен: шириин кыштың дургузунда ниитиниң малын менди кыш ажырып, төрүүр 100 хойга онаааштыр 100 хураганны менди алыр деп аазаан сөзүнге эрестиг ээ болуп шыдаан.

О. НАМЧЫЛАК.
(«Шынның» тускай корр.).

Чурукта: хойжу С. Ш. Шимээ.
Фото авторнуу.

Энергетиктерниң күш-ажылчы белээ

Кызылдың бус-турбиналыг электри станциязы Май 1-ге күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уҗурашкан. Коллективтиң ажыл-херээниң дугайында станцияның директору Альберт Федорович Асеев мынча деп чугаалады:

— Котёл цеги бистиң кол цехтеривистиң бирээзи. Александр Тимофеевич Маношин ону үр үениң иштинде удуртуп келген. Ол мурнакчы цех. Цехтиң арыг-силиин көрүнер даан. Маңаа мындыг арыг-шеверни тургузары ындыг-ла белен эвес. Ынчалза-даа цехтиң начальниги болгаш коммунистиг күш-ажыл бригадаларының бригадирлери Баранов, Арамов, Степанов олар боттарының цегинге арыг-шевер байдалды тургузуп шыдааннар. Бо цехке 7 айларның дургузунда чаңгыс-даа катап авария болбаан. Суг дамчыдылгазын долузу-биле механизастаан болгаш 8 ажылчынны аар ажылдан хостаар арганы чедип алган.

Чүгле котёл цегинде эвес, өске-даа цехтерде ээзэш санныг ажылчыннар ажылдап турар. Ооң ужуру болза, күш-ажылды колдуунда долузу-биле механизастааныңда. Техника талазы-биле эки белеткеттинген ажылчыннар, техниктер болгаш инженерлерниң агрегаттарны башкарып турарлар. Бүдүрүлгеде техниктиг өөредилге эки организастаттынган болгаш бүдүрүлгениң мергежилдиг кадрларының саны өзүп турар. Оларга Зоя Радыгина, Мария Прахова, Тамара Панкратова болгаш өскелер-даа хамааржыр. Ира Лобанова станцияга 6 класс билиглиг чедип келген. Баштай аштакчы боол ажылдап турган, а оон соонда суг деннели хынаарының тускай эртемин чедип алган. Ам кежээки школаның 9-ку клазын доозуп турар.

Анатолий Кузьмич Капустинге удурткан турбина цегинде база-ла бүдүрүлгениң кайгамчык күш-ажылчы кижилери бар. Коммунист Павел Рябов слесарь боол ажылдап турар. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп хүндүлүг атты ол чаалап алган. Улуг машинист Никон Чернышев болгаш өскелер-даа база-ла ында ажылдап турарлар. Николай Николаевич Греховка удурткан электри цегиниң ажылдакчылары база коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде киржип турар. Ол цехте станция башкарылгазының улуг дежурныйы Мария Ефименко хоорай Советиниң депутады. коммунист, күш-ажылга үлегер-чижээн көргүзүп, кызымаккай ажылдап турар. Цехтиң ажылдакчылары Валентина Черкашина, Нина Борисова олар база мурнакчылар.

Местком даргазы Иван Яковлевич Макиенкога удурткан одалга-транспорт цегинде, Наталья Плавлюкка удурткан химиктиг цехте мурнакчыларның саны өзүп турар.

— Бүгү коллективтиң демниг, кызымаккай күш-ажылы, чеди чылдың дөртку чылын чедиишкинниг доозуп, бешки чылды эки эгелеп алыр арганы биске берген. Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези деп чаагай атты чаалап алыры дээш ажылдап турар бис — деп, Альберт Федорович чугаалаан.

Бо сөстерде мактанышкынның бичии-даа хөлегези чок. Ында херек кырында байдал, коллективтиң изиг күзели илереттинген. Станцияның ажыл-чорудулгазын көргүзүп турар чурагайлар үстүнде сөстерниң шынның бадыткап турар.

1963 чылдың бирги кварталының план күүселдезин көрээлиңер: план ёзугаар 6 миллион киловатт-шак энергияны ажылдап үндүрер турган болза, херек кырында 7.500 муң киловатт-шак энергияны берген азы план 125,8 хуу күүсеттинген. План ёзугаар, 1 киловатт-шак электри-энергияның бот-үнези 4,23 копеек турда, херек кырында 1 киловатт-шактың бот-үнези 3,97 копеек кылдыр чиигээн. Хөмүр даш чарыгдалы ээзэжээн. 2500 киловатт күштүг чаа агрегат үлетпүр тогун берип эгелээн. Планда 43 муң акша орулга кинирип алыры көрдүнген турда, 73 муң акша орулганы станция алган.

Коллектив май мурнунуң ээлчээнге турушкаш, кызымаккайы-биле ажылдааш, дөрт айларның планын апрель 6-да-ла күүседипкен. Апрельдиң 28-те 9 миллион киловатт-шак электри энергиязын берген. Ынчангаш, энергетиктер 5 айларның планын ажыр күүсеткен күш-ажылчы белектери-биле Май 1-ге ужурашканнар.

В. КОЗОРИЗ.

БАЙДАЛДЫ ЭКИЖИДЕР

Чөөн-Хемчик районнуң Бөра-Хөлде хөмүр даш тывыжы хүн бүрү өзүп, калбарып турар. Ында дагжылар Республиканың барык районнарын бедик шынарлыг хөмүр даш-биле хандырар дээш кызымаккайы-биле ажылдап турарлар.

Оон-биле чергелештир ажылчыннарның амыдыралында улуг четпестер бар. Ол хөмүр даш тывыжының черин тургустунганындан бээр 3 чыл ажып турар. Ынчанмыже, амдыгаа чедир ажылчыннарга чунар бажың туттунмаан. Моон ужурундан, шахтёрлар автобуска хирлиг хептери-биле олуруп, хирин бажыңынга кээп чунуп турарлар.

Нормировщик Кокуловтуң болгаш мастерлерниң ажылында улуг четпестер бар болганындан ажыл төлевирин шын эвес санаар, чамдык ажылчыннарга ажыл-хүнүн демдеглевейн эрттирипкен таварылгалар ховар эвес. Чижээ, чер өрүмнекчизи Михаил Хөлчүктүң эрткен чылдың декабрьда ажылдаан 3 хүнү чок болган. Ол-ла кижиниң 3 ажыл хүнүн январь айда база эрттирипкен болган. Нормировщик эш Кокулов ажылчыннарның аразынга ажылдың норма-чижээн, оон өртээн тайылбырлаар чорукту шуут суларатан. Оон чылдагаанындан ажылчыннар кандыг нормалыг, кандыг өртектиг ажылды кылып турарын билбес ажылдап турарлар.

Бүдүрүлгениң доктаамал кадрларын үнелеп көрбес, оларны үндүргеш чаа ажылчыннар хүлээп алыр чоруктар база бар.

Бо бүгү байдалдарны өөренип тергеш, ону экижидер үе келген.

Х. МОНГУШ.

ДӨРТЕН ДӨРТ ДИЛГИ...

Юрий Дарыма ам 52 харлыг. Ол 38 чыл дургузунда аңнап келген.

— Аңныыр ажылы кижиниң аваангыр, капшагайындан, көрүнгүрүндөн, кажар аргалыындан хамааржыр, чамдыкта ай-айы-биле чораш-даа чүве тыппас, а чамдыкта ийи-үш хонукта-ла улуг олчага таваржыр боор чүве—деп, ол чугаалап орар.

Аңныыр сезону эгелээрге-ле тайгаларга барык чыл бүрүде ол аңнап аъттаныр чораан. Бурунгу чылын белеткел конторазынга 32 дилгини, дыка хөй диңнии эккеп дужааган, а эрткен чылын, сөөлгү аңныыр сезонунда тайгаже-даа үнмейн, бодунуң кол ажылын—«Барлык» совхозтуң чылгызын кадарбышаан, дилгилеп кыштаан.

Барлыктың делгем шөлдеринде дилгиниң көвүдеп өскенин, өлүк чүүлүнге ооң чугулазын аңчы эки билир. Аңныыр сезонунуң эгезинде белеткел конторазынга келгеш, дилги кежин 120 рубль түңге дужаарын ол хүлээнип алган.

Кышкы аңныыр сезонунуң үезинде аңчы эки олчалыг болуп, ниитизи-биле 420 рубль түңге 44 дилгини өлүрген.

Г. ЕЛИСЕЕВ.

Чурукта: (солагай талазындан оң талазынче) Ю. Дарыма. Бодунуң 44-кү дугаарлыг дилгизиниң кежин белеткелчи эш Херелге ооң дужаап турары. Чурукту авторнуң фотозундан В. Акулов эде чураан.

КҮШ-КУЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ

Чамдык түңнелдер, чаа сорулгалар

Республиканың спорт организацияларының күш-культура коллективтериниң ажылын экижидер, спортту улам-на массалыг болдурар, маргылдааларны спортчу көргүзүглерни улам калбартыр талазы-биле чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Колхоз, совхоз төптеринде спорттуң бөдүүн шөлдерин комсомолчулар болгаш аныяктар кылып ап, аңаа маргылдааларны эрттирип турар.

Эрткен чылын күш-культура организациялары 1412 спортчу разрядчыларны белеткээн. Аныяк оолдар болгаш уруглардан 3187 кижи ГТО-нуң I—II чергениң нормазын дужааган. Спорттуң 673 хөй-нитти инструкторларын, оон иштинде 331 спорт судьяларын белеткээн. Бо чылын чүгле республиканың кышкы спартакиадазынга безин 15 кижи хаактың I—II разрядының нормазын күүсеткен, а 10 кижи бирги разрядтың нормазын база катап бадыткаан. Республиканың кышкы спартакиадазынга Ю. Табуев коньки талазы-биле, П. Цветков хаак талазы-биле элээн каш дистанцияларга чаа рекордтарны тургускулаан.

Эрткен чылын спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң республика чөвүлелиниң шугуму-биле безин 17 янзы-бүрү республика маргылдааларын чоруткан, аңаа 1552 ажыг спортчулар спорт эки-тура ниитилелдериниң болгаш районнарның спортчу алдарын камгалаан.

Хаак болгаш коньки талазы-биле республиканың кышкы, национал спорттуң чайгы спартакиадалары болгаш хол бөмбүүнүң республика маргылдаазы эң массалыг болган, аңаа спорт ниитилелдериниден болгаш район бүрүзүнден түс-түс командалар киришкилээн.

Аныяктарның аразынга национал спорттуң хевирлери сөөлгү чылдарда элээн калбарып турары өөрүнчүг. 1962 чылда спорттуң ындыг хевиринге спартакиадага 15 хардан 18 хар чедир назылыг оолдарның хүрежирин кииригиртирген чорук школачыларның ортузунга тыва хүрештиң калбаа-биле нептерээринге идигни берген. Бо чылын республика спартакиадазынга ындыг назылыг мөгелерниң хүрежин база планнап турар бис.

Тыва хүреш болза республикадан безин дашкаар нептерелди ап турар апарган. Оон чижээнге эрткен чылын Кызылга болган национал спорт маргылдаазын айтып болур. Аңаа бистиң мөгелеривис ниити команда талазы-биле ийиги черни алган. Ол маргылдаага О. Сюр-оол, Кошкар-оол, И. Корешников тыва болгаш бурят хүрештерниң, И. Чижов, И. Волков олар гирь спортунуң чемпионнары болгулаан.

Бисте тыва хүреш-биле чергелештир хостуг хүреш база сайзырап турар. Спорттуң бо хевиринге сонуургалдыг аныяктар улам көвүдээн, ол хүрештиң секциязында 4 бөлүк бүдүн чыл дургузунда белеткелди чорудуп турар. Эрткен чылын ол секцияларның тренерлери И. Хасанов, Н. Мережко, П. Петров олар 14 разрядчы мөгелерни болгаш 18 хөй-нитти инструкторларны база судьяларны белеткээн.

Национал спорттуң база бир хевири ча адарының маргылдаазы республикада четпес организастаттынып турар, ону аныяктарның ортузунга калбартыры чугула. Спорт эки-тура ниитилелдери бүрүзүнде ча адарының белеткелин чорударынга четчир санныг ча болгаш согун бар, ам чүгле ону организастаары, аңаа аныяк өскенни калбаа-биле кииришпирери арткан.

Республиканың «Урожай» эки-тура ниитилели кышкы спорт талазы-биле бир дугаар-ла бодунуң спартакиадазын бо чылын организастап эрттирген. Аңаа Улуг-Хем, Таңды, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Өвүр районнарның чыыңды командалары киришкен. Барыын-Хемчик, Каа-Хем болгаш Тожу районнардан командалар аңаа киришпээн. Бо ниитилелдиң районнар аразынга маргылдааларны чорудуп эгелээни көдээ спортчуларның идепкейин көдүрүп турар.

РСФСР-ниң зона маргылдааларынга хол бөмбүүнүң, баскетболдуң, хостуг хүрештиң, шыдыраның болгаш спорттуң өске-даа хевирлериниң талазы-биле түс ажыг кижиниң иштинден бистиң чамдык спортчуларывыс чедиишкинниг болуп турза-даа, ниити команда талазы-биле сөөлгү черге болуп турарывыс хараадачыг. Оон чылдагааны чүдел? Күш-культура коллективтеринде янзы-бүрү маргылдааларны ээзэш эрттирип, спортка ынак аныяктарны аңаа массалыы-биле хандылар ажыл ам-даа чедир чоруттунмайн, бүдүрүлге база дээди өөредилге черлеринде, школаларда күш-культура ажылы ам-даа калбаа-биле сайзыравайн турарында. Бистиң шыырак спортчуларывыс-биле, шилиндек командаларывыс-биле үргүлчүнүн белеткелин чоруттпайн, оларны күш-культураның мергежилдиг кадрлары-биле хандырбайн турарывыс база четпес.

Тускай тренер кадрлар, спортчу материалдыг бааза чокка бо бүгү хемчеглерни долузу-биле шиитпирлээри болдунмас. Чүгээр санныг спорт дериглериндеп республикада чаңгыс стадион бар, бүгү өөредилге болгаш белеткел ажылдары аңаа эртип турар. Ол ышкаш ында уругларның спорт школазы, спорттуң бүгү ниитилелдери болгаш аныяктарның спорт школазы катай ээлээн. Кажан маргылдаалар эгелээн үеде бүгү өөредилге болгаш белеткел ажылдары долузу-биле соксаар ужурга таваржып турар.

Күш-культуржу шимчээшкинниң массалыг болурунга улуг рольду кадрлар база ойнап турар. Республикада спортчу кадрлар, ылаңгыя школаларда национал кадрлар чедишпес. Бедик мергежилдиг тренер кадрларның чок болуп турарындан командаларны зоналар маргылдааларынга белеткээрде улуг бергедээшкинге таваржып турар. Бурстарга, семинарларга болгаш янзы-бүрү чыыштарга киржир аргаларны ажыглап турзувусса-даа, тренер кадрларның чедишпези-биле республиканың күш-культура болгаш спорт ажылында четпестер ээзэжевейн турар.

Күш-культура болгаш спорт ажылын хөгжүдеринге профэвилелдери база улуг рольду ойнаар ужурлуг. Облпрофэвилелиниң обкомнары боттарының хуралдарынга спортка хамаарышкан айтырыгларны чугаалашпайн турар. Профэвилелдериниң чер-черде комитеттери спортчу хемчеглерге көрдүнген хөреңгини шын эвес ажыглап, азы шуут ажыглавайн турар чижектер хөй. Спорт коллективтериниң ажылын удуртур, оларга дузалаар, ол талазы-биле көрдүнген хөреңгиниң чөп чарыгдаары чугула.

Күш-культура болгаш спорт ажылын бүгү-ниитиниң хереэ кылдыр көргеш, күш-культура коллективтеринден эгелеп, бүгү ажылды чогуур негелдезинге чедир чорудар болза, бистиң республикага спорттуң улам-на сайзырап болурунуң аргалары бар.

А. КУМАЯК,
спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң республика чөвүлелиниң даргазының оралакчызы.

Куулар Даржаа шүүлген

Май бирниң хүнүнде культураның болгаш дыштаныышкының Гастелло аттыг парыгының мөгелер хүрежир шөлүн күнзүскунуң 2 шак четпээнде-ле көрүкчүлер долдур олурупкан.

— Май байырлалынга тураскаатка, «Шын» солуннуң шаңналы дээш 32 шилиндек мөгелерниң хүрежи эгелээр-дир—деп судья чарлаптарга, мөгелер ниитизи-биле үрер хөгжүмнүң аялгазы-биле девип үнүпкен.

Бо хүрешке чүгле Кызыл хоорайның шилиндек мөгелери киришкен эвес, харын Таңды районда «Тииилеге» совхозтуң ажылчыннары, республикада сураглыг мөгелериниң бирээзи Ховалыг Ашак-оол, Ховалыг Хеймер-оол алышкылар болгаш өске-даа шыырак мөгелер районнардан база келген.

Мөге салыкчылары мөгелерни хей-аът киирип, оларның эрткен спортчу чедиишкиннерин көрүкчүлерге чарлап, кыйгырып эгелээн.

Бир дугаарында Кызылдың сайгарылга баазазының ажылчыны, хоочун мөгелерниң бирээзи Ондар Таткара девип үнгеш, бодунуң оңаан чиик октаан. Ол ышкаш эрткен чылгы хүрештерде республикага ат-сураа алгаан Монгуш Тувар, Куулар Даржаа, Ховалыг Ашак-оол, Ховалыг Хеймер-оол база национал спорт талазы-биле республиканың ийиги спартакиадазынга 1962 чылда оолдар хүрежиниң аразынга шүүлген, ам Кызылдың күрүнениң башкы институдунуң студентизи Монгуш Дөстей-оол болгаш өскелер-даа баштайгы салыгда оңагларын октааннар.

Бирги салыгда шыырак мөгелерниң бирээзи «Динамо» ниитилелдиң төлээзи Хомушку Кировту башкы институдунуң студентизи Петр Бадың-оол дүжүрүпкен.

Үшкү салыгда мөгелер улам-на шилиттинип, Сириң Хөрел-оол, Куулар Даржаа, Ховалыг Ашак-оол, Монгуш Дөстей-оол олар дөртелээ артканнар.

Сириң биле Даржаа, Ашак-оол биле Дөстей-оол таваржы бергеннер. Сириң Даржааны буду-биле иштинден аңдаргаш, бичии-ле болза хоочун мөгени дүжүрүптер часкан, ынчалза-даа олар кайызы-даа черге деңге дүшкен. Судья коллегиязы ийи мөгени хайым деп санааш, катап салыпкан. Бо удаада Даржаа бодунуң бүзүрелдиг аргазы-биле буттааш, Сириңни октапкан.

Ашак-оол Дөстей-оолду октааш, сөөлгү салыгда Даржаа-биле таваржы берген. Даржаа баштай хөделгеш, Ашак-оолду буттааш, барып дүжүргени. Ынчангаш Даржаа шүүлген, а Ашак-оол үжүүрлешкен.

Бирги дөрт черни алган Куулар Даржаа, Ховалыг Ашак-оол, Монгуш Дөстей-оол, Сириң Херел-оол оларны «Шын» солуннуң шаңналы-биле болгаш спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң республика чөвүлелиниң мактал бижиктери-биле шаңнаан.

К. АЛЕКСЕЕВ.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

МАЙ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Черлик куулар» (делгем экранныг) 10, 12, «Буруудадыр барымдаазы четпес болганда агартпкан» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кызыгаар үренчизи» 11.15, «Аданың бажыны» 3.15, 9.15, «Дош кырында кижилер» 5.15, 7.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10, «Кара Прим» 11.15, 1.15, «Улуг орун» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Бэн-Кап өртулуктуң чажыды» 2.30, «Маргылдашканнар руль артында» 4.30, 6.30, «Аар когарал буруудадып тур», «Маргылдашканнар руль артында» 8.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Кубаныңың аалчылары» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63. редакторнуң оралакчызының 35-24. пропаганда килдизиниң 23—54. харыысалгалыг секретарьның болгаш харыысалгалыг дежурныйның 23-35. көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38. партийжи амыдырал килдизиниң 37-13. иштики информация килдизиниң 20-60. чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27. үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64. бухгалтерияның 31-75. корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00833. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАЙ 5 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 106 (5510).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорком унуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

Өртээ 2 көп.

БӨГҮН—ПАРЛАЛГА ХҮНҮ

1917 чылда «Правда» солуннуң редакциязында. Ажылчын корреспондентилер В. И. Ленинге боттарының бижээн чүүлүн эккелгени. РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы П. Васильевтиң чураан чуруу.
СЭТА-ның фотохроникаЗы.

Бистиң парлалгавыс

«Правда» солуннуң бирги номери 1912 чылдың май 5-те үнген. Ол болза Россияга ажылчын шимчээшкининиң төөгүзүнге база бир алдарлыг хүн болган. Россияның ажылчын аңгызы, ылаңгыя Петербургтуң ажылчыннары хүн бүрүде үнер ажылчын солунну бодунуң баштыңчызы Владимир Ильич Лениниң удуртулгазы, шуут киржилгези-биле тургусканнар.

Хүн бүрүде үнер ындыг ажылчын солуннуң бирги номерин үндүреринге кижи төрелгетениниң төөгүзүнде база бир кайгамчык чаагай хүнүг, май 5-ти, улуг революсчу, эртемниг коммунизмниң үндезилекчизи Карл Маркстың төрүттүнген хүнүн олар шилип алганнар. Карл Маркстың төрүттүнгенинден бээр бөгүн 145 чыл оюн болуп турар.

Маркстың ады, ооң ажыл-херээ, өөредии өлүм чок, кезээ-мөңгеде дириг. Марксизм-ленинизм ам кижи төрелгетенниң чаа оруунче чырыдып, сорук киирип турар күчүлүг күш, миллион-миллион кижилерниң тугу, хөй-хөй чурттарның болгаш улус чоннуң идеологиязы апарган.

«Правданың» бирги номериниң үнген хүнү бүгү совет парлалганың хүнү, байырлал апарган. Бо хүннү байырлап, демдеглеп тура, бис болза «Правда» солуннуң мурнунда турган марксистиг солун дугайын, революсчу-марксистиг парлалганың мурнундагы төлээлекчилериниң дугайын өөрүшкү-биле сактып турар бис.

Парлалганың Россияга баштайгы марксистиг политиктиг органы ленинчи «Искра» турган. Революстуг демиселге болгаш ниитилелдиң амыдыралынга парлалганың ролюнуң болгаш ужур-дузазының дугайын Владимир Ильич Ленин «Искра» солунга мынчаар бижээн: «Солун дээрге чүгле коллективтиг пропагандист болгаш коллективтиг агитатор эвес, харын ол ышкаш коллективтиг организакчы-дыр».

«Правда» солун революция мурнунда чылдарда кончуг берге орукту эрткен. Ооң тургустунганының баштайгы ийи чылында хаан чазак «Правдага» удур дыка хөй шаажылакчы хемчеглерни чорудуп, хөй-хөй номерлерни хавырып, торгап, редакторларын болгаш ажылдакчыларын бажыңнап турган. Ол-ла үеде хаан чазак ону сес катап хаггаи, солунну хаап каарга-ла, ооң соонда өске аттыг-биле парлаттынып үнүп келир турган.

«Правданың» ажылын улуг Ленин углап-баштап турган, ооң солунга бижээн чүүлдери «Правданың» политиктиг шугумун, идейлиг утка-шынарын тодарадып турган. Лениниң чүүлдери дээрге коммунизм дээш демиселге партияның болгаш чоннуң үнелеп четтинмес идейлиг эртинези болур.

Ленинчи «Правда» бодунуң тургустунуп келгениниң баштайгы хүнүнден эгелээш-ле марксистиг өөредиглиниң арыг чоруу дээш, ол өөредигни хажыдып турганнарга удур шиитпирлиг демисежип, революстуг теорияны чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдүп турган. Меньшевиктерге, узуткакчыларга, ревизионистерге болгаш оппортунистерге удур эптеш чок демиселге партияның ленинчи чаңгыс эви каңналып быжыккан болгаш революцияның күштери сырый каттыжып турган.

Партийжа чорук, бедик идейлиг, чон-биле үзүлбес харылзаалыг, шугумчулел болгаш бот-шугумчулел, шынчы болуру, пролетаржы интернационализм — бо бүгү парлалганың ленинчи принциптери, ол болза хостуг, ёзулуг улусчу парлалганың үреп болбас хоойлузу апарган.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы — кижи төрелгетенниң төөгүзүнге чаа үени — социализм биле коммунизмниң тиилелгезиниң үезин ажыткан. Улуг Октябрь соолунде бистиң чуртта парлалга аажок шаңкын сайзыраан.

Ам бистиң чуртувуста совет парлалга улус чоннуң амыдыралынче шуут сиңниккен. Соңгу чүктүң маадырлыг шинчилекчилери, совет кызыгаарның эрес-дидим камгалакчылары, Сибирьниң улуг тудугларының кижилери, кур черниң ээлери, бодунуң ажылчын, хойжу-даа, улуг эртемден-даа ам солун номчувайн барып шыдавас.

Эгир чылын «Правданың» 50 чыл оюн байырлап турда, СЭКП ТК-ның Бирги Секретары эш Н. С. Хрущевтуң чугаалааны болза: «Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле ам солуннарның болгаш журналдарның күчүлүг армиязы өзүп сайзыраан, олар бистиң чуртта коммунистиг тургузуушкунуң улуг чедиишкиннериниң дугайында шын чүүлдерни чүгле бистиң чуртта номчукчуларга эвес, харын делегейниң бүгү булуңнарында номчукчуларга чедирип турарлар».

Солуннар, журналдардан аңгыда бистиң чуртта номнарны хөйнү парлап турар. Бистиң чурт бир чылда бир миллиард ажыг номну парлап турар. Ынча номну бедиди чыыр болза, ооң бедии 5 муң километр ажыг, а чаңгыс одуруг кылдыр тургузу чыскаар болза, Москвадан Иркутскиге чедир хире узун шкаф полугу херек-тир.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының мерген угааныг ленинчи национал политиказының ачызында бистиң республикада парлалга сайзырап турар. Амгы үеде бисте 3 республика солуннары бар, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң ийи солуннары үнүп турар, удавас база бир солун, Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң парткомунуң солуну «Бурунгаар» солун үнер. Бистиң республикада ном үндүрер чер, радиодамчыдылгазының болгаш телевидениениң комитеди ажылдап турар.

Тыва автономнуг областы Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика кылдыр эде тургусканы-биле холбаштыр бистиң республиканың Журналистер Эвилелин тургускан болгаш ам ооң составында ССРЭ-ниң Журналистер Эвилелиниң 70 ажыг кежигүннери бактаап турар.

Республиканың «Шын», «Тувинская правда», «Тываның аныяктары» солуннары болгаш районнар аразының солуннары, республиканың, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң ажыл-чорудулгазын хүн бүрүде чырытпышаан, чеди чылдың бешки чылының онаалгаларын күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастап турар.

Сөөлгү үеде бүгү солуннарның авторларының саны болгаш редакцияларга бижип турар чагааларының саны үргүлчү көвүдеп турар.

Бистиң солуннарның болгаш радионуң хөй санныг ажылчын болгаш көдээ корреспондентилери партия биле чазактың доктаал шиитпирлерин чер-черде күүседип турарының дугайын үргүлчү бижип, СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин, партияның чаа Программазын, мурнакчы дуржулгаларны пропагандалаарынга идепкейлиг киржип турар. Олар болза партияның шынчы дузалакчылары, бистиң чуртувуска коммунизм тургузуушкунунуң идепкейлиг киржикчилери болуп турарлар.

Көдээ болгаш ажылчын корреспондентилерниң аразында эң-не идепкейлиглер: Моңгун-Тайгада болгаш Тес-Хемде башкылар эштер Молдурга биле Чажин-оол, Кызылда чолаачы эш Целищев, эртемден эш Кызыл-оол, агроном эш Бакулин, чолаачы эш Лама, чогаалчы эш Сюрюн-оол болгаш оон-даа өскелер хөй.

Солунга авторларның бижээн шугумчулелдиг материалдарының дээштиг, түңнелдиг болуруңче редакциялар кичээнгей салып турар. Ындыг болза-даа чамдык бүдүрүлге, албан организация черлериниң ажыл-агыйларының удуртукчулары солунга үнген шугумчулелдиг чүүлдерни херекке албас, чамдыкта ёзу барымдаалап көөр чүүлдер бар. 1962 чылдың сентябрьда СЭКП Төп Комитеди солунга бижиттинип турар чүүлдерниң дээштииниң дугайында доктаал хүлээп алган. Ында чугаалап турары болза:

Парлалгага бижиттинген чүүлдерни ёзу барымдаалап, бюрократсыг көөр чорукту партийжи амыдыралдың ленинчи нормаларын үрээни, ажылчы чоннарның чогаадыкчы идепкейин чамдык кижилерниң моондактап турары кылдыр партия көрүп турар. Шугумчулел кызып турар кижилерни, парлалгага бижиттинген чүүлдерни херекке албастарны, бодунуң хууда ат-алдарын, эрге-дужаалын өскелерден, ниитиниң херээнден өрү көөр ындыг кижилерни шыңгыы хемчег алыр херек.

Совет парлалга коммунистиг ниитилелди тургузарынга улуг рольду ойнап турар. Бистиң парлалгавыс коммунизмни тургузуп турар партияның болгаш улустуң коллективтиг бодалының ёзулуг иддири.

Парлалга, радио хүннерин Кызылга демдеглээни

Дүүн, Кызылга СЭКП Кызыл хоорком унуң бажыңының хуралдаар залынга парлалга Хүнүнге болгаш радио Хүнүнге тураскааткан байырлыг хурал болган. Хуралдың хүндүлүг президиумунга СЭКП ТК-ның Президиум кежигүннерин эш Никита Сергеевич Хрущев баштадыр хуралдың киржикчилери чаңгыс үн, диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле соңгаан.

Парлалга Хүнүнүң болгаш радио Хүнүнүң дугайында илеткелди «Шын» солуннуң редакторунуң эш Д. Б. Байыр-оол кылган.

Хурал сөөлүнде концерт болган.

Бедик шынарлыг картофельге чурттуң херегледин четчири-биле хандырар

Колхозчуларга, совхозтар ажылчыннарынга болгаш көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглеринге, бүдүрүлге эргелелдериниң ажылчыннарынга, бүдүрүлге эргелелдериниң партия комитеттеринге, колхозтарның болгаш совхозтарның партия организацияларынга, көдээниң бүгү коммунистеринге болгаш комсомолчуларынга

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң

КЫЙГЫРЫЫ

Эргим эштер! СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели колхозтарда болгаш совхозтарда картофель бүдүрериниң болгаш ону белеткээриниң байдалының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген болгаш бо чагаа-биле силерге Кыйгырыг үндүрерин эргежок чугула деп санаан.

Сөөлгү чылдар дургузунда картофельди, бо үнелиг аъш-чем болгаш техниктиг культураны бүдүрери болгаш күрүнеге белеткээри улуу-биле өскен. 1962 чылда колхозтар болгаш совхозтар чуртка 4.2 миллион тонна картофельди — 1953 чылдыындан бир миллион тонна хөйнү берген. Чамдык республикаларда болгаш областарда көскү чедиишкиннер чедип алдынган. 1953 чылдан 1962 чылга чедир үениң дургузунда Брянск обласка картофель белеткээри 88 муң тоннадан 216 муң тоннага чедир, Чернигов обласка — 107 муң тоннадан 268 муң тоннага чедир, Эстон ССР-ге—44 муң тоннадан 65 муң тоннага чедир, Чуваш АССР-де — 37 муң тоннадан 86 муң тоннага чедир көвүдээн.

Хөй-хөй мурнакчы колхозтар болгаш совхозтар эрткен чылдың агаар-бойдузунуң таарымча чок байдалдарында безин картофельдиң бедик дүжүттерин өстүрүп алганнар. Чижээ, Могилев областың Кировск бүдүрүлге эргелелиниң «Рассвет» колхозунга 650 гектар черниң га бүрүзүнден 172 центнер картофельди чыып алган. Горький областың Шатковск бүдүрүлге эргелелиниң «Советтерниң эрге-чагыргазы» колхозу 240 гектар черниң га бүрүзүнден 242 центнер картофельди, Чернигов областың Чернигов бүдүрүлге эргелелиниң «Новый шлях» колхозу — 110 гектар шөлдүң га бүрүзүнден 216 центнерни, Литва ССР-ниң Радвилишск бүдүрүлге эргелелиниң «Драугас» колхозу — 53 гектар черниң га бүрүзүнден 154 центнерни алган.

Бар аргаларны билдилиг-биле ажыглаарының үлегер-чижектерин көдээ ажыл-агыйның мурнакчылары көргүзүп турар. Житомир областың Малинск бүдүрүлге эргелелиниң Калинин аттыг колхозунуң звенночузу М. С. Худолий он чылдар дургузунда гектар бүрүзүнден 400—700 центнер картофельди ап турар. Эрткен чылда Чернигов областың Менск бүдүрүлге эргелелиниң «Перемога» колхозунда Е. Г. Карапинаның звенозу гектар бүрүзүнден 350 центнер картофельди алган. Свердловск областың Красноуфимск бүдүрүлге эргелелиниң «Ювинский» совхозунуң звенночузу М. С. Мавлютова гектар бүрүзүнден 300—400 центнер картофельди өстүрүп ап турар. Новосибирск областың Сузинск бүдүрүлге эргелелиниң Киров аттыг колхозунуң комплексилиг бригадазының бригадири Ф. Н. Вист эрткен чылын гектар бүрүзүнден 205 центнер картофельди ажаап алган.

Ындыг чижектер өске-даа республикаларда база-ла эвээш эвес бар. Көдээ ажыл-агыйның мурнакчылары дүжүттү өстүрериниң улуг курлавырларын ажыткан. Бистиң аргаларывысты билдилиг-биле ажыглаанда, организакчы ажылды эки чорутканда бедик шынарлыг картофельге чурттуң херегледдерин долузу-биле хандырарының сорулгазын бир—ийи чылдарда шуут шиитпирлеп болурун мурнакчыларның дуржулгазы бүзүрелдиг көргүзүп турар.

Ындыг турбуже хөй-хөй колхозтар болгаш совхозтар картофельди өстүрерин ам дээрезинде багай чорудуп, көдээ ажыл-агыйның мурнакчыларының дуржулгазын ёзулуг ажыглавайн турар. Ооң түңнелинде чурт картофельди ам-даа эвээшти бүдүрүп турар.

Ылаңгыя эрткен чылда картофель бүдүрер талазы-биле улуг бергелер тургустунган. Агаар-бойдустуң дыка таарымча чок байдалдарының түңнелинде Белоруссияга, Латвияга, Литвага, Эстонияга, Россия Федерациязының Соңгу-Барыын болгаш Төп областарынга база өске-даа чамдык районнарга картофельдиң чамдык кезии өлген, а арткан шөлдерден чавыс дүжүт алдынган.

Көдээ ажыл-агыйның ажылдакчылары бо фактылардан шыңгыы түңнелдерни кылыр ужурлуг. Бо культураны өстүрүп турар бүгү районнарга бедик дүжүттерни алыр болгаш картофельди негеттинер санын ёзугаар алырын чуртка магадылаан турар кылдыр картофель бүдүрерин шак ынчаар тургузары биске херектиг болуп турар.

Картофель бүдүрериниң культуразын эң бедик деңнелче көдүрер төлээде, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары, бүдүрүлге эргелелдериниң ажылдакчылары, партия болгаш совет организациялар картофельди өстүрерин, ону күрүнеге садар планны күүседирин чогуур харысаалгалыг ёзу-биле медереп билири-биле көрген турарын чедип алыр төлээде, соңгаарлаттынмас чугула хемчеглерни алыр болза чогуур.

Сөөлгү ийи — үш чылдарның дургузунда колхозтарның хөй-хөй удуртукчулары, тускай эртемниглер, партия ажылдакчылары картофель бүдүреринге боттарының кичээнгейин иледе-ле кошкатканын, көдээ ажыл-агыйның бо чугула культуразын чедир үнелеп көрбейн турарын шуут чугаалаар ужурлуг.

Колхозтар даргалары болгаш совхозтар директорлары, тускай эртемниглер картофель тарыыры-биле биче үнүш-дүжүттүг, чемишчитпээн черлерни ховар эвес үндүрүп берип турар, үрезин ажылын саадатыкан, картофельди тарып олуртурун өй-шаанда чорутпайн, тарылгаларга эргежок чугула ажаалданы хандырбайн, дүжүт ажаап алышкынын озалдадып, картофельдиң улуг чидириин болдуруп турар. Картофель ажыл-агыйынга улуг айыыл болза тарыырының нормаларын кудуладып турары болур.

Дыка хөй колхозтарда картофельди тарып өстүрери ээ-харысаалга чок чорукче кирген, бедик дүжүттерни өстүрери дээш колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыннарының материалдыг шаңнал-мактал принциви сагыттынмайн турар. Бо бүгү болза чамдык районнарга дүжүт өспес, картофель тарыыр шөл кызырлыр чорукка чедирген.

Рязань областы чижекке ап көрээлиңер. Ол болза үлетпүр төптериниң ажылчы чоннарынга картофельдиң улуг берикчизи болуп турар. Картофельди тарып өстүрери аңаа бирги черге чугула сорулгазы болур ужурлуг турган. Ооң-биле кады обласста картофель уттундурган культура болуп артып турар. Сөөлгү үш чыл дургузунда Рязань область гектар бүрүзүнден чүгле 50—60 центнер дүжүттү ажаап ап турар.

Москва, Ленинград, Пермь, Тамбов, Кемерово болгаш Россия Федерациязының өске-даа чамдык областарынга картофель тарылгаларын кызырар болгаш ниити чылдаларын база белеткелин эвээжедир чорук болдунган. Белоруссияның, Литваның, Латвияның ажыл-агыйлары эвээш картофельди бүдүрүп турар.

Украинаның үлетпүр төптериниң ажылчы чоннары Житомир, Киев болгаш өске-даа областардан чыл бүрүде хөй санныг картофельди чедир албайн турар. Дыка хөй колхозтар болгаш совхозтар бедик дүжүттерни ап турар Сибирьниң болгаш Уралдың кожа областарынга бодаарга республиканың Кокчетав, Соңгу-Казахстан болгаш өске-даа областарында ол культураны тарып өстүреринге багай эвес байдалдыг турбуже, Казахстанче чурттуң өске районнарындан аъш-чем болгаш үрезин кылыр он-он муң тонна картофельди чыл бүрүде кирр сөөртүп турар.

Ындыг байдал-биле моон ыңай эптежип болбас. Картофельдиң бедик дүжүттерин тарып өстүрери, ол үнелиг культураның белеткелдерин дыка көвүдедири болза күрүнениң улуг чугула херээ деп СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели санап турар. Бо чылын картофель бүдүрер талазы-биле байдалды шиитпирлиг-биле экижидери, садып алышкын планын чугаа чокка күүседирин хандырары болгаш ооң-биле хоорайларның болгаш үлетпүр төптериниң чурттакчы чонун картофель-биле үзүктел чок хандырар сорулганы шиитпирлээри эргежок чугула.

Аңаа чугула боттуг байдал болгаш аргалар бисте бар бе? Чугаа чок бар. Сөөлгү чылдарда тускайжыттынган 500 ажыг совхозтар чуртта тургустунган. Олар болза картофель бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедиринге улуг рольду ойнаар хүлээлгелиг. Ол ажыл-агыйлар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле үлегерлиг ажыл-агыйлар кылдыр хуулган турар ужурлуг. Күштериниң болгаш хөреңгилериниң эң эвээш чарыгдалын үндүрүп тургаш, олар эң хөй санныг продукция бүдүрген турарын чедип алыр ужурлуг. Гектар чер бүрүзүн үре-түңнелдиг ажыглаарынче онза кичээнгей салыры эргежок чугула. Ол совхозтарда бүдүрүлге бедик интенсивтиг, бедик продуктулуг болгаш орулгалыг болган турарын чедип албышаан, төп болгаш соңгу-барыын талакы районнарның тускайжыттынган ажыл-агыйларынга мелиорацияны, а чамдык мурнуу чүк районнарынга—черни суггарарын хөгжүдер херек. Тускайжыттынган совхозтар болза ажыл-агыйны үлегерлиг чорударының чижээн бүгү колхозтарга болгаш совхозтарга көргүзер ужурлуг.

Картофель тарып олуртурунга, картофель тарылгаларын ажаарынга болгаш дүжүт ажаарынга хереглээр машиналар болгаш дериг-херекселдер бүдүрүп үндүрери бистиң чуртта сөөлгү чылдарда көвүдээн. Колхозтар болгаш совхозтар минералдыг чемишчидилгелерни хөйнү ап турар апарган. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга бисте техника бар, чер эки, дуржулгалыг кадрлар өзүп көвүдээн. Ам херектиң ужуру болза картофель тарып өстүрер талазы-биле ажылды билдилиг организастаарында болур.

Бо талазы-биле бистиң аргаларывыс аажок улуг. СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Курск областың Калиновка суурунда колхозта картофель тарып өстүрер талазы-биле кайгамчык эки дуржулгаже көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының кичээнгейин угландырар деп бодап турар. Сөөлгү алды чыл дургузунда колхоз гектар бүрүзүнден картофельдиң дараазында дүжүттерин алган:

1957 чыл — 150 центнер	1960 чыл — 160 центнер
1958 чыл — 198 центнер	1961 чыл — 140 центнер
1959 чыл — 225 центнер	1962 чыл — 152 центнер

Картофельдиң бир центнериниң бот-үнези мындыг болган:

1960 чыл — 2 рубль 78 көпеек
1961 чыл — 2 рубль 72 көпеек
1962 чыл — 2 рубль 2 көпеек

Бир килограмм бедик шынарлыг картофельдиң өртээ колхозта ийи көпеек болуп турар. Өске хөй-хөй колхозтардан болгаш совхозтардан мыгалыштыр калиновкачылар чүге эки дүжүттү ап, чиик өртектиг картофельди бүдүрүп турарыл?

Оларның чедиишкиннери ийи фактор-биле тайылбырлаттынып турар. Бирээде, картофельди тарып өстүрерин бүрүнү-биле механизастаан. Картофельди тарып олуртурунга болгаш ону ажылдап кылырынга холдуң күш-ажылын ажыглавайн турар. Ийиде, колхоз хөй санныг малдыг болбушаан, хөй өдекти бүдүрүп, картофель тарыыр шөлдерин эки чемишчидип турар.

Калиновка суурда колхозта картофель тарып өстүрериниң технологиязы бөдүүн болгаш өске-даа ажыл-агыйларга тааржыр. Дөпчүзү-биле чугаалаарга ол мындыг янзылыг болуп турар: картофельди күзүн аңдарган аңгыска тарып, бир гектарга 30 тонна өдекти төп турар. Олуртуганы чүгле дөрбелчин-уялаңчак арга-биле 70—70 сантиметр кылдыр чорудуп турар. Өзүлдениң мурнуу чарымында болгаш өзүлдениң соонда картофельди бок үнүштериниң хирезин көрүп тургаш, 3—4 катап илиртээр. Картофель өзүп үнүп келгени-биле ону илиртээр аргажок апарганда, ону культиватор-биле ол-бо талазынче ажылдап кылыр, ооң соонда тракторист бир катап довураан бөкпейтир. Бир гектар картофельди тарып олуртурунга болгаш ажылдап кылырынга чаңгыс кижи-хүн чарыгдаттынар.

Калиновкада ажыл-херек ындыг болуп турар-дыр. А өске ажыл-агыйларда ындыг болдунар аргалар чок бе? Ындыг болдунар аргалар бар болбайн аан. Дуржулгалыг кадрлар өске-даа колхозтарда бар. Тракторлар, илирлер, культиваторлар өске-даа колхозтарда бар.

Херектиң ужуру чүдел дээрге, организастап турарында болгаш организакчыларда-дыр, картофель бүдүрериниң болгаш садып алырының планын күүседири дээн ышкаш шак ындыг чугула сорулганы шиитпирлээри дээш бодунуң харысаалгалыг болур чоруун колхоз даргазының, совхоз директорунуң канчаар билип турарында-дыр.

Картофель бүдүрерин болгаш белеткээрин шапкын көвүдедири-биле ам чүнү кылыр херегил?

Хамыктың мурнунда ол культураны тарып өстүреринге ээ-харысаалга чок чорукту чок кылыры, эртемниң чедиишкиннерин болгаш мурнакчыларның дуржулгазын чедиишкинниг-биле хереглеп шыдаар эң-не мергежилдиг кижилерге картофель тарып өстүрерин дагзыры эргежок чугула. Картофель тарып өстүрер талазы-биле механизастаттынган звенноларны колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге организастаар, оларга тодаргай чер участоктарын, техниканы бижыттаар, оларның ажылының тодаргай планын төлевилээр, чаагай дүжүт дээш демиселге практиктиг дузаламчыны көргүзер херек. Кукуруза болгаш свекла шөлдеринге ындыг звенноларның болгаш бригадаларның чогумчалыг улуг дуржулгазы бисте мөөңнеттинген. Кайгамчыктыг мастерлер А. Гиталовтуң, Н. Мануковскийниң, В. Светличныйның, В. Первицкийниң болгаш өске-даа хөй-хөй кижилерниң аттары бүгү чуртта сураглыг. Оларның ажылының аргазын картофель шөлдеринче дидими-биле шилчидер херек. Картофель ажыл-агыйынга бодунуң орук айтыр механизаторлары турар ужурлуг.

Картофель дүжүүн көвүдедириниң үндезин айтырыы—шөлдерни чемишчидери. Чүгле минералдыг чемишчидилгелерни хереглээриниң күсели-биле ол сорулганы шиитпирлеп хоржок. Органиктиг чемишчидилгелер херек, өдек херек. Тус черниң чемишчидилгелерин бүдүрерин көвүдедириниң күсели-биле, өдекти, өдек-торф иринделерин төгериниң күсели-биле, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни шын дүүштүрериниң күсели-биле хөрзүнүң үнүш-дүжүткүр чоруун улгаттырган турупт болур. Практиканың көргүскени-биле алырга, өдек-биле болгаш тус черниң өске-даа чемишчидилгелери-биле чемишчиткен шөлге тарып өстүрген картофель шынар талазы-биле эң дээре болуп турар.

Өдекти бөлеринге, кадагалаарынга болгаш шын ажыглаарынга онза кичээнгейни салыр херек. Мал ажылы чедиишкинниг хөгжүп база малдың баш саны көвүдеп турар болганда, картофель тарыыр бүгү шөлдү өдек-биле чемишчидериниң болдунар аргазы бар болуп турар. Ажыл-агый бүрүзү чемишчидилге бүдүрер хууда фабрикалыг турар ужурлуг. Ол чорук картофель тараан гектар чер бүрүзүнге 30 тоннадан эвээш эвес өдек төгериниң аргазын бээр, ол болза картофельдиң чаагай дүжүүн алырының ылаптыг магадылалы-дыр.

Картофельди тарып олуртурунуң нормазын шыңгыы сагыырынче онза кичээнгейни угландырары эргежок чугула деп, СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели санап турар. Мурнакчы ажыл-агыйлар бир гектар черге 2,5—3 тонна үрезиннерни тарып олуртваш, гектар черден 200—250 центнер дүжүттү ап турарлар. Ынчалза-даа бир гектар черге 1—1,5 тонна үрезинни тарып олуртуп турар ажыл-агыйлар бисте база-ла бар болуп турары хараадынчыг-дыр. Картофельди чогуур нормазынга чедир тарып олуртпайн турар ындыг кижилер колхозтарны болгаш совхозтарны куду дүжүтке таварыштырып турар. Картофельди тарып олуртурунуң нормазын биле-тура-ла эвээжедип, ооң-биле дүжүтке когарал чедирип турар шак ындыг удуртукчуларны болгаш тускай эртемниглерни шиитпирлиг-биле буруу шавар херек.

Бо чылын картофель үрезининиң курлавырлары элээн хөй районнарда чегей болуп турар. Ол чорук элээн бергедээшкиннерни болдуруп турар. Картофель тарып олуртурунуң планын күүседир дээш, бүгү курлавырларны мобилизастаары негеттинер. Үрезин фондуларын четчелээриниң хемчеглерин алыр, четпейн турар картофельди чурттакчы чондан садып алырын организастаар, үрезиннерни чара кескеш олуртурун калбаа-биле практикалаар херек. Тарыыры-биле эң дээре үрезинни шилип алыры, үрезинни бүрүн нормазы-биле тарып олуртурун чедип алыры, тараан соонда чогуур өйүнде болгаш ынк болбаазырадыры эргежок чугула,—ам чугула чүүл ол-дур.

Картофель бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедирин чедип албышаан, ол культураны тарып өстүреринде ажылдап турар кижилерге материалдыг идиглиг болурунуң дугайын канчап-даа уттуп болбас. Дүжүттүг чорукту өстүреринге, ниити чылданы көвүдедиринге болгаш картофельдиң шыкарын бедидеринге, белеткелдериниң планын күүседиринге болгаш ажыр күүседиринге кижи бүрүзү материал талазы-биле сонуургалдыг болур кылдыр, күш-ажылдың төлевирин шак ынчаар тургузар херек. Картофельди тарып олуртурун чогуур өйүнде болгаш эки шынарлыг чорутканы дээш, тарып каан соонда эки ажааганы, дүжүттү чидириг чок ажаап алганы болгаш продукцияны шын шыгжап, кадагалааны дээш кижилерни материал талазы-биле шаңнап-мактаар чорук чугула.

Картофельдиң үрезин ажыл-агыйын колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге болур-чогууру-биле организастаар, үрезин участоктарын эң дээре чемишчиткен черлерге тургузар херек. Картофельдиң үрезин ажыл-агыйын эртемниг үндезинге тургузарын ажыл-херектиң эрге-ажыы негеп турар. Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилеринге практиктиг улуг дузаламчыны эртемденнер көргүзер ужурлуг. Оларның хүлээлгези—кандыг районнарга кандыг үрезиннерни тарыза чогууруун, бедик шынарлыг үрезин картофельди алыр болгаш черле болганга сорттуг үрезиннерни тарыырынче эң-не чоокку хуусааларда шилчир дээш кандыг агротехниканы хереглээрин колхозчуларга болгаш совхозтар ажылчыннарынга сүмелээри болур.

Картофельдиң эрте бышар сорттарын бүдүрерин болгаш белеткээрин бүгү хемчег-биле көвүдедиринге онза кичээнгейни салыр херек, ол чорук чайгы үеде чонну ооң-биле хандырарының аргазын бээр. Биске эптиле мындыг болгулаар: колхоз азы совхоз орай бышар сортту тарып олуртур, а ажаап алырын эрте бышар сорт дег, эрте ажаап алыр, ооң түңнелинде куду дүжүттү алыр. Шак ындыг алдагдалдарны болдурбас херек. Эрте бышар картофельди тарып өстүрери күрүнеге, колхозтарга болгаш совхозтарга ажыктыг. Эрте бышар картофельди колхозтар күрүнеге хөйнү саткан дудум, колхозчуларның орулгазы улуг болур. Эрте бышар картофельдиң тарылгазын калбартыр чорук ажаап алышкын үезинде күженишкиниг чорукту эвээжедир, күскү чүдерээшкин бетинде дүжүттү ажаап алырының, үк черни күзүн чажар культуралар тарыырынга белеткээриниң, техниканы бүрүнү-биле ажыглаарының аргазын бээр.

Ам кажан картофельди тарып олуртур үе эгелеп турда, ол харысаалгалыг ажылды чорударынга бүгү чүве белен дээрзин колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге база катап хынап көөр херек. Кижи бүрүзү чүнү база кандыг хуусаада кылыр, кандыг дүжүттү алыр болгаш кайы хире продукцияны күрүнеге бээр ужурлуунга дээрзин тодаргай билген турар төлээде картофель тарып өстүрерге ажылдап турар звенноларга, бригадаларга тодаргай планнарны, онаалдаларны чедирген турарынче сагыш салза чогуур.

Эки шынарлыг картофель бүдүрерин көвүдедир, аъш-чемге картофельди ажыглаарының ассортиментизин калбартыр, картофельден чүзүн-баазын продуктулар белеткээрин улам нептередир ужурлуг бис. Картофельден аъш-чемниң янзы-бүрү продуктуларын бүдүрүп үндүрерин организастаар онаалданы СЭКП Төп Комитеди болгаш чазак үлетпүр ажылдакчыларынга берген. Ол сорулга-биле бо чылын бедик шынарлыг эргежок чугула санныг картофельди белеткээр болгаш ону ажылдап болбаазырадыр үлетпүр бүдүрүлгелеринге өй-шаанда бээр херек. Ынчан чурттакчы чон картофельден кылган улам хөй санныг үнелиг продуктуларны ажыглаар аргаы алыр. Хоорайларның, үлетпүр төптериниң чурттакчы чонун картофель биле хандырарының сорулгалары улуг тодаргай сорулга-биле, шудургу чорук-биле шиитпирлеттинген турарын ажыл-херектиң эрге-ажыктары негеп турар.

Эргим эштер! Колхозчулар болгаш совхозтар ажылчыннары, тускай эртемниглер, бүдүрүлге эргелелдериниң болгаш партия комитеттериниң ажылдакчылары, комсомол организациялары, совет болгаш белеткел органнары бар турар аргаларны четче ажыглаар дээш бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни кылыр, бо чылын картофель бүдүрерин болгаш белеткээрин дыка көвүдедирин чедип алыр база ол үнелиг продукт-биле хоорайларның болгаш үлетпүр төптериниң ажылчы чоннарын хандырар деп СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бүзүрелин илеретти.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ. ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

ДЕЛЕГЕЙНИ ЧААРТЫП ТУРАР ӨӨРЕДИГ

(Карл Маркстың төрууттунген хүнүнден бээр 145 чыл болганынга)

Бижи төрелгетенге эвээш эвес социал өредиглерниң турганы билдингир. Ынчалза-даа оларның чангызы-даа марксисчи-ленинчи өредиг-биле канчап-даа шуут быражыл шыдавас. Ниитилел хөгжүдезинге бодунуң салдарының болгаш нептерээшкининиң, организакчы күжүнүң база революсчу салдарының талазыбиле марксизм-ленинизм болза делегейни коммунистиг үндезинге чаартыр болгаш аде тургузар хүлээдегелиг кара чангыс ёзулуг эртемниг идеология болур.

Марксисчи-ленинчи өредиг — бистиң үевистиң тугу, миллион-миллион кижилериң орук айтыр сылдызы. Ол улуг өредиг коммунизмни тургузуп турар совет улустуң ажылхереглеринде, делегейниң социалистиг системазының чедишкиннеринде болгаш делегей хөгжүдезиниң бүгү чорудулгазында ооң өзүп турар салдарында, национал-хосталгалыг демиселдиң күүлүг шимчээшкининде чуртталп, тиилеп турар.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкини улам калбарып, ханылап турар. Ол шимчээшкин амгы үеде бүтарының хүрээленинде 42 миллион 500 мун кижини каттыштырып турар, барык тозан ажыг марксисчи-ленинчи партияларның дайынчы дем каттыштырылгазы болуп турар. Ол партияларга удур реакция болгаш буржуаз экономистерниң, философтарының, теоргүүдериниң, политиктеринiң аразынган үнген капиталдың хөй санныг чалчалары чидиг демиселди чорудуп турар. Ынчалзада коммунизмниң идеяларының тиилелгезиг базымнарын доктаадыр дээр оларның ораалажышкыннарындан чүү-даа болбас. Төөгү Маркстың — Энгельстиң—Ленинниң айтканын ёзулаар хөгжүп турар!

Ажылчын ангы төөгүнүң шиитпирлиг күжү болуп демисежип үнүп келген үе бодалдарның болгаш хөделиишкиннерниң улуг кижилерин негеп келген. Ынчангаш ол үе ыңдыг улуг кижилерни, ең улуг бодакчылар болгаш революсчулар — Карл Маркс биле Фридрих Энгельсти төрүп бодаратказ. Олар боттарының бүгү медерелдиг амыдыралчурттаглазын, боттарының өндүр улуг утаанының бүгү күжүн, боттарының кайгамчык улуг организакчы генийин, боттарының изиг чүректериниң бүгү чалбыжын пролетариаттың эрге-ажыктарынга, ажылчы чоннарның эрге-ажыктарынга бараан болдурганнар.

Бижиниң кижи мөлчүүр чорук турбас. Тайбынның. Күш-ажылдың. Хосталганың, Ден-эргенин, Акы-дуңмалышкы чоруктуң болгаш бүгү улустарның Аас-кежиниин идеалдары бадыткаттынган турар ыңдыг ниитилелдиң дугайын кижи төрелгетенниң мурнакчы үгааннары чүсчүге чылдар дургузунда күзеп чораан. В. И. Ленинниң бижээни-биле алырга, «...Маркстың бүгү-ле гениалды чүдел дизе, кижи төрелгетенниң мурнакчы бодалыныи тургускан айтырыгларынга харыыны ооң бергенинде болур-дур» (Чогаалдар, том 19, арын 3).

Марксизминиң теоретиктиг үндезини, ооң сагыш сеткилиг болза диалектиктиг материализм болур. Карл Маркс биле Фридрих Энгельс боттарының мурнундыларының философия талазы-биле өредиинiң шүгүмчүлелдиг ёзу-биле эде көргеш, бойдустуң, ниитилелдиң база кижиниң бодалының хөгжүлдезиниин бүгү ниити хоойлуларын илередип көргүзүп турар ылаштыг болгаш бүдүн мироззрениени тургусканнар. Марксисчи философияның дугайын чугаалап тургаш, ол философия каанның чангыс кескиндизиниден куттунган, ынчангаш боттуг, шыныг чүүлден чайлавайн, ооң чангыс-даа чүгүлээ кезекти ап каап болбас деп В. И. Ленин чугаалаан.

Бараанның үнези кижиниң күш-ажылы-биле тургустунар деп чүвени Марксха чедир чурттап турган экономистер доктаатказ турган. Ол теорияны улам ылай хөгжүтпүшаан, капиталистерниң байырының үндезини болур немелде үнени Карл Маркс ажыткан. Ажылчын ангы бодунуң күжүн 1830 болгаш 1848 чылдарның революцияларының үезинде көргүскен. Маркс биле Энгельс пролетариаттың ангы демиселиниң дуржулгазын түпнеп көргеш, чогумна пролетариат болза капитализмни чок кылыр, мөлчүкчүлерниң дарлалындан бүгү кижи төрелгетенни хосталр, чаа ниитилелди тургузар деп түпнелди кыдганнар.

Эртемниг коммунизмниң теориязы, эртемни пролетариаттың ангы демисели-биле каттыштырган теория ынчаар тыптып келген. Маркстың бодунуң айтып чорааны ышкаш, кижиниң хосталгазының бажы—философия, эртем болур, а ооң чүрээ— пролетариат болур. «Пролетариаттан философия бодунуң материалдыг чепсээн тып алыры ышкаш, пролетариат философиядан бодунуң угаанбодал талазы-биле чепсээн тып алыр...» (К. Маркс, Ф. Энгельс. Чогаалдар, ийиги үндүрүлге, том I, арын 428). Ээ мурнакчы, ээн чайгылыш чок болгаш амгы ниитилелдиң сырый каттышкан революстуг ангызының күжү—ажылчыннарның өндүр улуу болгаш күжү ында.

Марксизм-ленинизминиң буржуаз шүгүмчүлекчилери «капиталистиг ниитилелдиң тергиндекчи ангыларының амыдыралының чараш-чаагайынга ленирээрга» ажылдың ажылчының ангының дугайын чугаалай бергенде, ол бистиң мурнувуска чүгле теоретик болгаш революсчу болуп эвес, харын бүрүн сорук киримшкинниг, чалданыш чок күзел-соруктуг улуг чүрүкчү болуп илереп турар.

Эртемни ажылчын ангының хостаарының херээнге бараан болдургаш, делегейни чүгле тайылбырлаар эвес, харын өскертир хүдээлгелиг ыңдыг теорияны тургускаш, Маркс ооң-биле эртемни амыдырал-биле чарылбас кылдыр холбаштырган.

Социалистиг өске эртемнерден марксизминиң ылгалы чүдел дизе, ону кезээ шагда өскерилбес, билиглернин доозулган системазы кылдыр көрбейн турарында болуп турардыр. Маркс бодунуң теориязын доозулган болгаш дээп болбас кылдыр көрбейн чораан; социалистерниң бүгү угланышкыннар-биле улам ылай чорудар ужурлуг эртеминиң кол үндезиннерин Маркс тургускан, оларны ооң ылай хөгжүтпес болза, социалистер амыдыралдан хожудап калыр апаар.

Марксизм-ленинчи ол теорияны хөгжүдеринге шиитпирлиг рольду пролетариаттың ангы демисели боду ойнаан. Эртеги чүс чылдың дөртен чылдарында Англияга, Францияга, Германияга ангы демисели чиңглепген турган. Ажылчын ангы бодунуң күжүн 1830 болгаш 1848 чылдарның революцияларының үезинде көргүскен. Маркс биле Энгельс пролетариаттың ангы демиселиниң дуржулгазын түпнеп көргеш, чогумна пролетариат болза капитализмни чок кылыр, мөлчүкчүлерниң дарлалындан бүгү кижи төрелгетенни хосталр, чаа ниитилелди тургузар деп түпнелди кыдганнар.

Эртемниг коммунизмниң теориязы, эртемни пролетариаттың ангы демисели-биле каттыштырган теория ынчаар тыптып келген. Маркстың бодунуң айтып чорааны ышкаш, кижиниң хосталгазының бажы—философия, эртем болур, а ооң чүрээ— пролетариат болур. «Пролетариаттан философия бодунуң материалдыг чепсээн тып алыры ышкаш, пролетариат философиядан бодунуң угаанбодал талазы-биле чепсээн тып алыр...» (К. Маркс, Ф. Энгельс. Чогаалдар, ийиги үндүрүлге, том I, арын 428). Ээ мурнакчы, ээн чайгылыш чок болгаш амгы ниитилелдиң сырый каттышкан революстуг ангызының күжү—ажылчыннарның өндүр улуу болгаш күжү ында.

Марксизм-ленинизминиң буржуаз шүгүмчүлекчилери «капиталистиг ниитилелдиң тергиндекчи ангыларының амыдыралының чараш-чаагайынга ленирээрга» ажылдың ажылчының ангының дугайын чугаалай бергенде, ол бистиң мурнувуска чүгле теоретик болгаш революсчу болуп эвес, харын бүрүн сорук киримшкинниг, чалданыш чок күзел-соруктуг улуг чүрүкчү болуп илереп турар. Революцияны чүрт бүрүзүнүң улустары төөгүнүң тодаргай байдалдарында ээн-не таарымчалыг турда өөскүдер.

«Төөгүнүң хөгжүлдези эрге-чагырганы ажылчын ангы-биле эвилелдешкен бүгү ажылчы чоннарга шилчидер дугайында айтырыгны хүннүң эдлчээнде шилгда-ла тургускан—деп, итали «Джорно» солунның директорунуң айтырыгларынга харыылап тура Н. С. Хрущев чугаалаан. — Бистер, марксистер, ол чорудулганы капитализмден социализмче шилчилгенин чорудулгазы деп адаар улус бис. Ол шилчилгенин канчаар— тайбың азы тайбын эвес арга-биле болуру кайы-бир чүрттө тодаргай байдалдардан хамаарыштыр болур. Коммунистер кажан-даа күүлүлдиг талалакчылары болуп чорбаавнар; ажылчын ангы социалистиг революцияны тайбын арга-биле боттандырарын олар оралдажып турар».

Делегей байдалында үндезин өскерилгелерни хүлээп көрбезин болгаш дайынның ыяавыла чайлаш чогунуң дугайында, делегей революциязының тиилелгезин организастаар төлээде капиталдың чурттарынга баррикадалар тулчуушкуннарын өөскүдер дугайында эрги формулаларны катаптаары — ол дээрге догматизмдир, марксизминиң камгалаары ол деп чылдак-биле аңаа өскерикчи чоруктуу кылыр дээни ол-дур.

Марксизмни догматиктиг ёзу-биле хандыр чорукталгазы шиитпирлеп турар. Делегейниң кырында күштериниң амгы үедеги деңзигүүрү делегейниң чаа дайынын чайладыр, улустарның тайбын болгаш айыыл чок чоруун хандырар деп черле боттанып болур сорулганы идип үндүрер арганы оларга берген. Амгы үеде социализм чурттарының кады ажылдажылгазы дыка быжыккан, ынчангаш империалистиг хартаачылар улустарга боттарының күзел-соруун шаандагызы ышкаш деген шыдавас апарганнар. Янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаарынче угланган марксисчи-ленинчилерниң шугуму коммунистиг шимчээшкинге көстүп көрбээн күштү берип, ооң талазынче хөй-хөй улус массаларны хандыдып, империализмге удур оларның демиселин идепкейжидип турар. Ооң тодаргай херечизи болза калбак улус массаларның монополияларга удур шимчээшкининиң көстүп көрбээн көдүрлүүшкүнү болурдур.

Делегей бөмбүрзээниң кырынга социалистиг революцияларның тиилелгези чайлаш чок деп марксизм-ленинизм өөредип турар. Революцияны чур

ПАРТИЯНЫҢ КҮЧҮЛҮГ ИДЕЙЛИГ ЧЕПСЭЭ

«...Беш хире удуртукчуларга болгаш доктаамал бижип турар литераторларга бодаарга, беш чүс, харын-даа беш муң литератор эвес ажылдакчылар бижип турар болза, ынчан солун дириг болгаш амыдыралчы болур.»

В. И. ЛЕНИН.

Корреспондент бөлүү

«Сүт-Хөл» совхозка корреспондент бөлүү тургустунгандан бээр ийи чыл чаа-ла ажып турар. Төндүр бижиттинген блокнодумну ажып каап, ол бөлүктүң төрүттүнген үезин сактып ор мен. Ынчан февральдың ортан үези чүве. Сүг-Аксы суурга чеде бердим. Корреспондент бөлүүнүң удуртукчузу, совхозтуң ВЛКСМ комитединиң секретары Монгуш Хеймер-оол салбырлар кезип, аъттаныптарынга белен турган.

— Ишкин бадарым бо. Кыштаглаашкын байдалын хынаар...—деп, ол дөпчү чугаалады.

— Биске бижиир ийне сен?—деп, дораан-на, ажыл-херек дугайын чугаалаарымга, ол хөлчок күзелдиг мынча диди:

— Чугаажок... Рейд бижиир мен...

Элээн хөөрешкен бис. Ол, совхозтуң ажыл-агый байдалын: кыштаглаашкынны, машина-техника септелгезин, үрезин арыглаашкынын, оон туржук, столоваяда кандыг-чем барын, магазинде кандыг фотоплёнка садып турарын безин тодаргай чугаалап, Сүт-Хөлден редакцияже чагаа бижип турарларның адын айтырып, сонуургады.

Ол, Ишкинче далаштыг хапты. Ооң соонда бир неделя эрткенде, совхозтуң малчыннарының ажыл-амыдыралының дугайында дөрт авторнуң ат салганы, эш Хеймер-оолдуң организастааны рейд «Шын» солунга парлаттынган. Ишкин бажында, Манчүректе малчыннарга чугула херегделдиң барааннары — шай, таалкы, дус болгаш далган чедирип бээрин үзүктелдирип, оларга бажыңнар тудуп бээриниче кичээнгей салбайн турарын ук рейдиде чидии-биле шүгүмчүлээн. Рейд черле дээштиг болган. Ооң дугайын совхоз дирекциязы биле партия комитединиң каттышкан хуралынга чугаалашкаш, малчыннарга чоокку үеде дуза чедирериниң тодаргай хемчеглерин алган.

Оон бээр-ле корреспондент бөлүү бодунуң ол хөй-ниитичи хүлээлгезин ак-сеткилдиг күүседип, редакцияның идегелдиг төлээлекчизи бөлүп арткан. Бөлүктүң организастаан болгаш бижээн чагааларын солуннуң арыннарындан хөйнү көрүп болур бис. Корреспондент бөлүү — рабкооптуң ажылдакчызы Николай Чыртакпан, (ам бөлүктүң удуртукчузу) башкылар Ондар Дарыма, Ондар Чаң-оол, Кечил-оол Экер-оол, комсомол ажылдакчызы Монгуш Хеймер-оол боттарының күзели-биле-даа, редакцияның ажыл планы-биле-даа хөй болгаш солун ажылдарны кылганнар. Кандыг-бир чүүлдү бижиир дээнде, баштай ооң-биле шупту таныжар, планын тургузар, кол өзээн бижиирин кайы-бирээзинге дагзыр, бижиттинген соонда хынаар. Чамдыкта, бөлүктүң планнап алганын ёзугаар, чаңгыс кижиге-даа бижидер, өске таварылгада, чижээ, фельетон темазын—ол талазы-биле мергежилдиг эш Дарымага, рассказ, очерк темазын—аныяк чогаалчы эш Экер-оолга дагзыр дээш оон-даа өске.

Бо чылдың апрель 27-де, часкы тарылганың белеткелинге холбашкан «Хыналданың түңнели» деп рейд парлаттынган. Ону эштер Н. Чыртакпан, М. Хеймер-оол организастаан, рейдиге олар-биле кады, механизатор М. Комбуй-оол, Сүг-Аксы кедээ Советтиң депутады О. Лопсаң олар база ат салып, бижээннер. Машина-техника септелгезиниң шынары багай чоруп турар деп ол рейд илереткен. «Кыжын-на септээш үндүрген тракторларның ам бежи септелгеде катап кирген: оларның чамдыызының кабиналары эки септеттинмээн, соңгалары өйбак, ээриин, тудуштурулга кезентеринге контроль хыналда кылбаан...»—деп, рейдиде айтып турар.

Рейдини номчааш, совхозтуң удуртукчулары элээн дүвүреп, машина-техника септелгезинче улуг күштү угландырары чугула деп шиитпирлээннер.

Корреспондент бөлүүнүң ажылын хөй-ниитиниң шүгүму биле эгелээн бо бижикчилерге — солуннуң штаттан дашкаар корреспондентилеринге моон соңгаар улуг чедиишкиннерни күзеп каалы.

А. НУГУУРАК.

Мөңге аныяксыг

СЭКП ТК-ның органы «Правданы» билбес, харын-даа номчуваан кижи ховар боор. 51 чыл мурнунда, май 5-те бирги номери В. И. Ленинниң удурткагазы-биле үнген ол солун бо чылгы парлалга Хүнүнде — бүгү улустуң байырлалында улам көрүштүг, улам чечен, улам күштүг апарган база-ла үнүп кээр. Бо дээрге мөңге аныяксыг, мөңге күчүлүг, партияның аң дээштиг чепсээ-дир.

«Правда» болгаш өске-даа солуннар кижилерни бүгү совет улустуң ажыл-амыдыралы-биле таныштырып, марксистиг-ленинчи билиглерни билип алырынга дузалап, а мээн өөредилгемге улуг башкым, сүмелекчим болуп чоруур. Ынчангаш мен школачы чылдарымдан эгелээш-ле солуннарга, сеткүүлдерге ынак болуп, оларны чагыдып ап, номчуп чоруур мен.

Хоочун «Правданың» оол, кыс дуңмалары-даа энмежок апарган, оларның номчукчулары, бижикчилери барык-ла бүгү совет улус шупту. Бистиң педагогика институдунуң коллективинде безин 39 «Правданы», хөй санныг солуннарны, журналдарны чагыдып алган номчуп турары совет парлалганың аажок өзүлдезин, чоңга хүндүткелдиин чугаалап турар.

А. ДАГБА, студент.

Бузуредип тур бис

Апрельдиң бир-ле аажок аяс хүнү чүве. Кады шериг албаны эрттирип турар эжим Очур биле ийилээн эжимниң аалындан келген белекти чаза бердивис. Ооң аразында дыка солун чүүлдер бар болду. Оларның-биле кады бир каш «Шын» солун биске «аалдап» келген болду.

Шагдан номчуп чаңчыкканывыс «Шынны» номчуп, ынак Тывавыстың дугайын сонуургап, ооң чедиишкиннеринге өөрүп турган бис. Кужур «Шын» кая-даа чедип кээр ышкажыл, кижини өөртүр, сорук кирерлир дижип ор бис. Эжим Очур ора:

— Эх, бо хойжунуң эрезин көрбес сен бе! Чагылыг хиреде, арны чайгы үе дег өөрүшкүлүг—дидир. Чурукту көрүп кааш, өөрээн, магадааным-даа аажок. Эжимниң эктин орта часкааш:

— Бо мээң ачам ышкажыл! «Элегес» совхозтуң хойжузу кижи—дидим. Чуруктуң адаанда: хойжу Оюн Суваң-оол эрткен чылын хөй бүрүзүнден 3,3 кг дук алган. Ам социалистиг чарышка киришкеш, 100 хойдан 100 хураган, бир хойдан-на 3,7 кг дук алыр деп хүлээнген деп бижээн болду. Ачамның ажыл-ишчи чедиишкиннеринге байыр чедирбишаан, Төрээн чуртувус камгалалынга эки бараан болуруң аңаа бузуредир деп шиитпирледивис.

М. ОЮН. Примор край.

ПОЧТАЛЬОН

Тес-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң хөй баш шээр малы Төре-Хөлде № 3 хойжу бригадада туруп турар. Бригаданың 18 кодан хоюн чээрби өреге малчыннар Кара-Хая, Улуг-Даш, Кежээлиг-Хөндей, Биче-Даш, Нам-Хөндей деп черлерниң делгем одарларында кадарып турар. Хойжулар солуннарны чагыдып алза-даа, чер аразы ырак, оруктан хайыы дээр янзылыг чылдагааннар-биле почтаны ында-хаая эккээр турган. Ындыг таарымча чок байдалды колхоз баштаар чери өөренип көргеш, аңаа почтачы тургузарын шиитпирлээн. Удавааңда колхозтуң шалыпчызы эш Л. Чамыян хойжу бригаданың почтачызынга томуйлаткан. Оон бээр үр үе эртпээн. Ынчалза-даа кызымак почтачының ажылында чедиишкиннер илдең апарган. Чер аразы ырак-даа болза солун, сеткүүлдерни малчыннарга өй-шаанда үзүк чок чедирип келген.

«Эш Чамыянның почтачылап ажылдаан хүнүнден эгелеп солуннарны дугаар аайы-биле үргүлчү номчуп турар апардывыс» —деп малчыннар өөрүшкүзүн илередип турарлар. Кызымак почтачы бодунуң хостут үелеринде малчыннарның ажылынга бо-ла дузалажы бээр. Ол чооккта чаа хураган кажаазы тударынга идепкейлиг киришкен.

А. НООЗУН.

„Тываның аныяктары" солундан

Шупту соруктугда

«Чаңгызы хөйү дээш, хөйү чаңгызы дээш» деп принципти сагып турар коллектив ажыл-агыйның кандыг-даа адырынга мурнакчы болуп шуглур. Бистер ындыг чурум-биле коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик ат дээш 1962 чылдың эгезинден эгелээш турушкаш, чыл төнгелекте ол атты чаалап алдывыс. Бо хүндүлүг атты алганывыс дээрге бригаданың 26 тудугжуларының чаңгыс аай чүткүл-биле ажылдааның түңнели.

№ 28 тудуг кварталында ийи улуг бажыңнарны дооскаш, ам үшкү 48 аал иштн чурттаар бажыңның тудуунда ажылдап тур бис. Тудугжуларның кол сорулгазы — чараш болгаш шынарлыг бажыңнар тудары. Бригадавыстың кежигүннери чүгле план ажыр күүседир дээш ажылдаап турар эвес, кылып турар ажылының шынарын бедидип, штукатуржуларның ажылын чиигедип турар. Канчаалдыр чиигедирил дээрге, ханаларга малгаш эки чыпшыңарынга таарымчалыг кылдыр тууйбуларның аразын бичии хос кылгылап каап турарлар. Бо чорук бажыңның ишти-даштын чүгле чаңгыс катап штукатуралааш, дүрген ажыглалче киреринге дузалыг.

Бистерге херек чүүлдер тудуг материалдары болур. Ол ышкаш, дүрген ажылдаарывыска хоюдукчулар З. Шикалова, П. Тантова олар улуг рольдуг. Чүге дизе хоюдуп каан холуксаа саадаар болза, курган тууйбуларны салыр эвес, маңаар апаар.

Бо хүннерде бистиң бригадавыс бүгү чон-биле бир демей Май байырлалынга төлептиг ужурашкан.

Г. БЫЧКОВ, коммунистиг күш-ажыл бригадазының бригадири.

„Ленинчи орук" солундан

Шык-Бажының шолбаннары

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозтуң Шык-Бажы сүт-бараан фермазының сураглыг саанчылары эштер Хомушку Куныскаал Сумбууевна, Кара-Сал Таан Домбаалаңовна, Монгуш Опуй Доятовна олар бедиткен социалистиг хүлээлгени алган, «ёлочка»-биле инек саалдазында бедик көргүзүглерниг ажылдап турарлар. Оларның кижи бүрүзүнде 35—35 баш саар инектер бызыглаттынган. Олар алган хүлээлгелерин бо чылдың январьда—159,6 хуу, февральда—126,4 хуу, март айының 120 ажыг хуу күүсеткилээш болгаш инек бүрүзүнге оңаалтыр саар хүлээлгелерин хүн бүрү улам-на ажылдур күүседип турарлар.

Ферманың профилактор саанчызы Монгуш Өшкү-Саар Хандыевна база-ла кончуг кызымаккай ажылдап, алган социалистиг хүлээлгезин ай санында ажыр күүседип турар.

О. САНДЮ.

ХАНА СОЛУН

Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозта партия организациязының хана парлалгалары партия организациязының дайынчы дузалакчылары болур боттарының хүлээлгелерин багай эвес күүседип турар. Оон чижээн колхозта партия организациязының органы «Шалыпчы» хана солунун ажылындан көргүзүп болур.

«Шалыпчы» ай санында доктаамал үнүп турар. Оон редколлегиязының кежигүннери эштер В. Донгак, Д. Эдер-оол, Э. Шагдыр олар хана солуннуң ажылын үргүлчү планныг чорудуп, бижикчи активтер-биле эки харылзажып турар. Моон ужурунда хана солуннуң номер бүрүзүнге 10—12 материалдар кирип турар болгаш оон каасталга-шимелдези база багай эвес болур. Ынчангаш чаа номер бүрүзү-ле номчукчуларның кичээнгейин хаара туда бээр.

Хана солуннуң материалдарының темалары янзы-бүрү, колхоз бүдүрүлгезиниң кол чугула ажылдары солуннуң төп черин ээлеп турар. Чижээ, сөөлзүредир үнгүлээн номерлерге колхозта мал ажылының байдалын, тудуг материалдарының белеткелдерин, часкы тарылгага белеткелдерниң чорууп турарын үргүлчү чырыдып келген болгаш ол материалдар элээн дээштиг болган деп дээрзин демдеглээри чугула.

«Шалыпчы» — четпестерниң эптеш чок дайзыны. Колхозтуң ажыл-агыйында, кижилерниң ажыл-херээнде болгаш аажы-чаңында четпестер оон көску караандан, килеңнээн чидиг сөстеринден чайлавас. Кажан шүгүмчүлелдиг материалдар редколлегияга хөй келгенде, «Крокодил» Торгалыгда деп шоодуглуг тускай номерни үндүргеш, аңаа четпестерни карикатура чуруктар-биле кады үндүрүп турар. «Шалыпчының» болгаш «Крокодилдиң» ындыг чидиг шүгүмчүлелинге хаван ажаакчызы Дамбажык, хойжулар Чолдак-оол ирей, кадай, Чамбал-оол, хлеб быжырыкчызы Биче-оол олар болгаш өскелерлээ таваршкан. Үстүнде ады үнген колхозчулар солуннуң шүгүмчүлелин шын деп хүлээп алгаш, боттары эттинип ап, эки ажылдап турар апарганы өөрүнчүг. Бо талазы-биле партия организациязы, кедээ Совет чугула хемчеглерни ап, хана солуннуң шүгүмчүлелдиг материалдарын деткип, четпестерни чайладыр хемчеглерни дораан ап турар.

Хөй санныг совет парлалганың бичии кезекчигежи «Шалыпчы» хана солун болгаш колхозта оон «дуңмалары» — «Крокодил», агитхуудустар колхозчуларның ёзулуг үну болуп, оларның ажыл-херээнге, амыдырал-чурттаалгазынга, коммунистиг кижизидилгезинге моон соңгаар-даа үргүлчү дузалары чугаажок.

ҮНЕЛИГ Ф…

Ажылчын болгаш кедээ корреспондентилерниң чагаалары дээрге редак…
циянын эң үнелиг фонтузу бо…
Эргим номчукчулар! Амыдыр…
ажыл-иштиң чер-черде бай…
реткен бижикчилерни…
хөй чагаалары-биле х…
нуң арыннары долдур…
рын билир болгай би…
«Шын» солун реда…
бурунгаар 1003 бижи…
болза ажылчын болга…
пондентилерниң саны б…
гы хүннеринге чеди…
Оон иштинден 800 а…
дакция-биле үргүлчү…
чагаалары бижип т…
лерниң эң-не хөйү Ба…
Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем…
йоннарында болуп ту…
лээр херек.

Редакцияга кээп т…
ның саны ай санында у…
турар. Тодаргайлаарга э…
баштайгы 4 айларында…
келген турган болза, бо…
ла үезинде 301 чагаа ө…

«Журналистер силер бистиң партияның чүгле шынчы дузалакчызы эвес, а ылаптыг чоок кижилери— ооң өндүр улуг херээ дээш идепкейлиг дайынчылары-дыр силер.»

Н. С. ХРУЩЕВ.

«Коммунистиг күш-ажыл дээш»

СЭКП ТК-ның шиитпирин ёзугаар эрткен чылын колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдеринге солуннар тургускан. Ындыг солуннарның бирээзи — «Коммунистиг күш-ажыл дээш» деп солун 1962 чылдың май 27-ден эгелеп үнген. Солуннуң редакциязы оон мурнунга салдынган сорулганы — партийжи сөс-биле эки үлегер-чижектерни нептередип, мурнакчы дуржулганы пропагандалап тургаш, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринге, кижилерни коммунистиг ёзуга кижизидеринге эргелелдиң партия организацияларынга, ажыл-агыйларынга дузалаар сорулгазын шын билген. Колхозчуларның болгаш совхоз ажылчыннарының күш-ажылчы чедиишкиннерин чырыдар, оларны СЭКП-ниң XXII съездизиниң база ТК-ның пленумнарының шиитпирлерин күүседиринче мобилизастаар дээш, редакция коллективи солуннуң бирги номеринден эгелээш-ле кызып келген.

Солуннуң шиитпирлеп турар кол айтырыглары болза, калбак активке даянып тургаш, мурнакчыларның санын көвүдедири, оларның дуржулгазын нептередири, эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин пропагандалаары болуп турар. Бо талазы-биле элээн хөй чугула болгаш солун материалдар парлаттынган. Таңды районнуң «Элегес» совхозунуң кол зоотехниги эш Г. Зверева «Ажыл-агыйны бодамчалыг, сагылгалыг чорудар» деп чүүлүнге ол совхозтуң фермазында бот-орулга-чарылганы шиңгээдип ап турарының дуржулгазын амыдыралдан чижектерге көргүзүп тургаш, тодаргай болгаш билдингир кылдыр тайылбырлаан. Ол ышкаш, Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы» колхозтуң хаван ажаакчызы Горбышеваның бодунуң ажылының дуржулгазын бижээнин, «Элегес» совхозтуң агроному Сигаевтиң тарылга шөлүнүң структуразын өскертир дугайында, черниң гектар бүрүзүн эң эки ажыглаар дугайында чүүлүн номчукчулар улуг сонуургалдыг номчааннар.

Көдээ ажыл-агыйның ээлчеглиг чугула кампанияларының үезинде «Коммунистиг күш-ажыл дээш» солун чугула ажылдарны кылып, тускай номерлерни, арыннарны үндүрүп турар. Эрткен чылдың хөй кыргылдазының үезинде амгы Тес-Хем эргелелиниң «Мөрен» колхозунуң дуржулгазын көргүскен улуг чүүлдү бүдүрүлге эргелелиниң кол зоотехни… …эки бижээн. Күску… …ның үезин… …туаарын… …ре…

…ти чемгерер аргаларның дугайында шыңгыы чугаалажылышкынны солун арнынга чоруткан. Хой ажылының хөгжүлдезинге чугула чүүл болур — силос-биле чемгерилгеже дидим шилчиирин хойжуларга сүмелевишаан, сураглыг хойжулар Ооржак Чываажыкович Лопсанчап биле Иван Петрович Сафоновтуң аразынга чагаалажылганы организастаан. «Сельхозтехника» каттыжыышкынының Сарыг-Сеп салбырының инженери эш Бычков «Карусель» деп саалга тургузуун Тывага ажыглаарының дугайын бижээн.

Мурнакчы дуржулганы пропагандалаарының болгаш ону нептередирин дүргедедир төлээде, солун бодунуң арнында «Мурнакчы дуржулга школазын» организастаан. Ол школага өөредилгени бүдүрүлгелерниң мурнакчылары, удуртукчулары, тускай эртемниглер чорудуп турар. Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң даргазы эш Гудковтуң, Бии-Хемде «Кызыл тараачын», «Хадын» колхозтарында хаван ажаакчылары Фисунова, Горев оларның, Каа-Хемде «Тиилелге» колхозтуң бызаа ажаакчылары Вяткина, Иродов, бригадир Санаров оларның солун арнынга кылган кичээлдери эң солун болган. Машина-трактор парктарының техниктиг ажаалга звеноларының дугайында инженерлер Бакулин, Баходин олар эки чүүлдерни база бижээн.

Солун мурнакчы дуржулганы пропагандалаары-биле кады, ону шиңгээдип алыры дээш демиселди организастап турар. Ол сорулга-биле тускай рейдилерни организастагылаан, редакцияның чанында мурнакчы дуржулганың штаттан дашкаар килдизин тургускан. Ол килдистиң киржилгези-биле солунда мурнакчылар ужуражылгазының клувун ажыткан болгаш дуржулга нептередир талазы-биле элээн каш ужуражылгаларны эрттирген.

Социалистиг чарышты чырыдарынче улуг кичээнгей салдынып, организастыг ажылдар чоруттунуп турар. Таңды районнуң сураглыг кукурузачылары П. Пикало, В. Цыпушев биле Н. Федосеенконуң ажык чагаалын солун парлаан. Хоочун хойжу Салчак Бөрзек бо темага чүүлдер бижээн.

Ажыл-херектерде четпестерни солун чидии-биле шүгүмчүлеп, оон түңнелдиг болурун чедип алыр дээш демисежип турар. «Бис чүге хожудап турар бис», «Хем дег сүт дамырак дег апарган» деп материалдарга «Хадын» колхозта күш-ажыл организациязының куду деңнелдиин, сүт саалдазының кудулаанын шүгүмчүлээн. Дыка хөй шүгүмчүлелдиг ма… …лдар чогуур өйүнде хемчег ал… …урар, ынчалза-даа чамдык… …материалдарны тооп… …ымык удуртукчулар… …оларның харыы… …р. …Хүнүн дем… …увус ре… …турар …гу-

Бижикчи-даа, чолаачы-даа

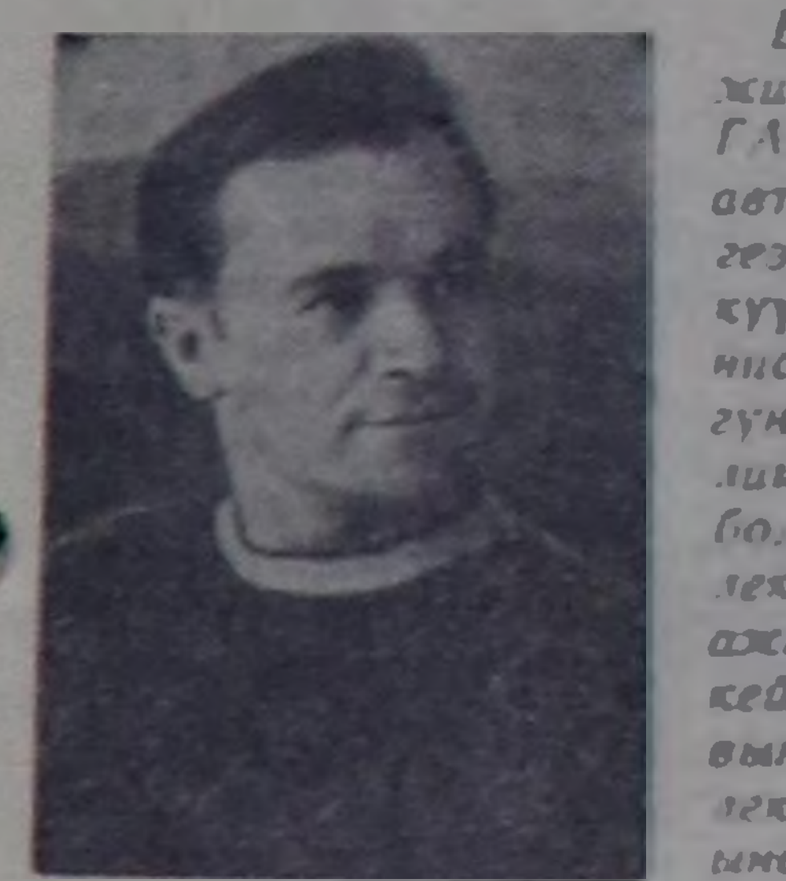

Иван Алексеевич Целищев пассажирлер АТК-зының мурнакчы чолаачыларының бирээзи. Ооң ажылдап турары чиик машиналар чолаачыларының бөлүү бо чылын 120 муң километрни капитал септелге чокка эртер, ай санында-ла кижи бүрүзү 50 литр кывар чүүлдү камнап алыр, техниканы камныг эдилээр деп бедиткен хүлээлгени алганнар. Эрткен чылын ол боду бир комплект резина дугуйну камнап алыр аргалыг болган.

Бодунуң тускай мергежилин бедитпишаан, ол ГАИ-ниң хөй-ниитичи автоинспекторунуң хүлээлгезин ак-сеткилдии-биле күүседип турар. Коммунистиг партияның кежигүнүнге кандидат эш Целищев эки бүдүрүлгечи болурундан аңгыда коллективтиң хөй-ниити ажылынга үргүлчү идепкейлиг киржип, бот-тывынгыр уран чүүл коллективин удуртуп турар. Ында партия организациязының дааскаңын ёзугаар агитатор хүлээлгезин үлегерлиг күүседип келген.

Ол бүгү-биле чергелештир бистиң солунувустуң болгаш республиканың өске-даа солуннарының арыннарынга эш Целищевтиң репортажтарын, статьяларын болгаш чуруктарын номчукчулар бо-ла эскерип каар. Бо дээрге, бүгү тала-биле идепкейлиг ажылчын бижикчи, сөөлгү үеде ооң чурук тырттырар талазы-биле мергежили өзүп турар. Ол, идепкейлиг бижикчи болурундан аңгыда бодунуң политиктиг билиин бедидеринге янзы-бүрү солуннарны, журналдарны чагыдып ал, оларны билдилии-биле ажыглап турар.

Иван Алексеевич бодунуң бижикчи мергежилин бедидер сорулга-биле республиканың дуржулгалыг журналистеринден арга-сүмени үргүлчү ал, солун редакцияларының ажылдакчылары-биле, чер-черде тускай корреспондентилери-биле үргүлчүнүң харылзаазын тудуп турар. Ынчангаш ооң бижип турар чүүлдериниң темалары янзы-бүрү болгаш шынарлыг болуп турар.

Силерниң бижикчи ажылыңарга улуг чедиишкиннерни күзедивис, Иван Алексеевич!

ЧУРУКТА: И. А. Целищев.

ХЕВИЛЕЛ

Бичиимде кедээге чораап, парлап каан номдептерни көргенимде хевилел черинде дыка-ла хөй калбак самбыралар бар боор, төй дег чыып каан турар боор деп бодаар ийик мен. Чүге дизе дептерниң бир арнын-на бир калбак самбыра, ында үжүктерни, сөстерни сиилип каан, аңаа будукту чаггаш-ла саазынга бастырып турган, хөй хуу кылдыр хоолгалап парлаар чоор кылдыр бодап чордум.

Херек кырында хевилел чери ындыг эвес болган. 1930 чылда Кызылга чаа тыва бижик өөренириниң ийи ай хуусаалыг курузунга кирип бижикке өөрендим.

Оон мен шуут-ла хевилел черинге ажылдап кирдим. Номну канчаар хевилеп парлаарының дугайында бодап чораанымның шын эвезин аңаа караам-биле көрүп билген мен.

Номнуң-даа, солуннуң-даа сөстерин, одуругларын түс-түс үжүктерден эптеп кожар. Ону үжүк өрүүрү дээр. Ол дээрге нарын болгаш берге ажыл. Бир солуннуң үжүктерин бир кижиниң хол-биле чыып эптээринге—өрүүрүнге 80 шак азы 11 ажыг ажыл хүнү негеттиннер.

Үжүктерни өрүп, солуннуң арыннарын чыскаап алган соонда, ону парлаар машинаны Кызыл типографиязынга хол-биле долгаар турган. Бир кижи машинага саазынны салып бээрге, ийи-үш кижи ээлчежип турган күш-биле долгаар. Ол машинага амга «Шын» солунну 10000 кезек кылдыр парлап үндүрерде, 15 шак хире үе иштинде хол-биле ийи-үш кижи долгаар турган.

Ындыг үеде-үжен чылдарның эгезинде Кызылдың хевилелинге—типографиязынга «Шын» болгаш «Бурунгаар» (амгы «Тувинская правда») деп бичии хемчээлдиг, эвээш тиражтыг ийи солуннарны болгаш чылда үш-дөрт номчугаштарны парлап турган. Ол үеде типографияга 20 ажыг, 30 четпес кижи ажылдап турган чүве. Оларның аразында мергежилдиг кижилер эвээш турганы билдингир.

Ону бодааш, бөгүн, совет парлалганың хүнүнде, бистиң республикада парлалга херээниң хөгжүп сайзыраанын кижи магадап ханмас. Солуннуң болгаш номнуң үжүктерин чаңгыстап чыып, өрүүр ажыл дөртен чылдарның ийиги чартыында—Совет Эвилелиниң составынга Тываның киргениниң соонда линотип деп бөдү өрүүр машина-биле солуттунган. Хол-биле өрүүр бир кижиниң 7 шакта, азы бүдүн ажыл хүнүнде кылыр ажылын линотип-биле ам 1 шакта-ла кылып кааптар апарган. Хол-биле үжүк өрүп чораан кижиге бо дээрге магалыг чүве-дир.

Солун парлаар машина дээрге оон-даа магалыг. Эрткен 1962 чылга чедир-ле «Шын» солуннуң он муң ажыг тиражын он шак хире үениң иштинде парлааш, арай боорда доозар турду. Солуннуң парлаарынга дужаары кежээкиниң 9—10 шактан озалдаар болза, даарта хүннүң солуну бодунуң үнген хүнүнде районнарже тарап шыдавас турган.

1962 чылда солун парлаар ратация дээр болбазырангай машина бистиң типографиявыста ажылдап эгелей берген. Ол машина ам 12.500 ажыг тиражтыг «Шын» солунну 30—40 минутада парлап кааптар. Ооң ачызында болгаш транспорттуң сайзыраанын-биле респу… ры үнген-не хүнүнде районнарга о… бээр апарган.

Тываның парлалга бүдүрүлгезин… жээнин ындыг чижектер тодарга… рар. Республиканың типографиязы… тышкаш 7—8 миллион тиражтыг… ны, чылда 255 муң тиражтыг 70—… номнарны парлап үндүрүп турар. … публиканың бүгү номчукчу бүрү… кезек солуну, тыва номчукчу бү… номну бистиң типографиявыс чыл… Оон аңгыда чурттуң өске-даа чер… турар дыка хөй номнарны, солун… чуп турар. Ол дээрге кайгамчыкт… дир. Чоннуң культурлуг өзүлдези… рүлгезиниң продукциязын ам-даа… оон шынарын экижидерин негеп т…

Ажылчы чоннарның ол өзүп ту… негелдезин хандырар дээш респу… фиязының хөй кижилиг коллекти… гу ажылдап турар. Бо коллектив а… күш-ажылдың коллективи деп ал… демисежип, республикада мурнакч… лерниң бирээзинге санадып турар… чүг. Тываның полиграфчылары с… ның хүнүнге күш-ажылчы чаа-чаа… нер-биле ужурашканнар.

Бистиң парлалга бүдүрүлгевис… Коммунистиг партияның болгаш С… улуг сагыш салыышкынының ачы… Тываның кайгамчыктыг чечектелии… йыннанчак илерээшкини болур.

Б. Ж…

Чурттарга болгаш диптерге Май бирниң байырлалы

ГАНА

АККРА. Гананың найысылалынга болгаш чурттун өске-даа хоорайларынга митингилер, чыскаалдар болгулаан. Радио дамчыштыр чүве чугаалаан президент Кваме Нкрума байырлал-биле холбаштыр ажылчы чоннарга байырын чедиргеш, бо хүн Гананың улузу бодунуң чуртун чаартыы чурттузарынга шинтпирлиин уламна быжыглаар ужурлуг деп, онзалап демдеглээн. «Гананы бо үеги индустриалдыг күрүне кылдыр хуулдурар ужурлуг бистин экономиктиг хөгжүддевистиң чеди чыл планын бөртандырарынче каш айлар болгаш-ла эгелеп кирер бис» деп, президент медеглээн.

ИНДИЯ

ДЕЛИ. Май 1-де эртен дан бажында Делиниң ажылчыннар чурттап турар районнарын байырлалдыг шинчиге киирип, пролетаржы эп-сеткил каттыштырылгазының демдээ—кызыл туктарны киинскидин үндүргүлеп кен турган. Дүшш үезинде ажылчы чоннарның чыскаалы эгелээн. Чыскаалчыларның колонналары найысылалдың кол-кол күдүмчулары-биле артып турган. Оон соолунде Ганди аттыг шөлге улуг митинг болган. Индияга Май 1-нин байырлалы тайбынның политиказын камгалаары болгаш агрессчи шериг блоктарынга кириштезин дээш индий ажылчы чоннарның калбарткан шинчээшкинниин, социалдыг депшилге болгаш улус чоннуң аас-кежии дээш демиселдин демдээ-биле болуп эрткен.

АЛЖИР

АЛЖИР. Алжир улус Май 1-ни бир-ле дугаарда хостуг болгаш оорушкүүлүг байырлап эрттирген. 18 чыл бурунгаар—1945 чылда чыскаалган алжир ажылчы чоннарны боолап турган чер болур күдүмчулар-биле үлетпүр бүдүрүлгелериниң, кодээ ажыл-агыйның ажылчыннары колонна-колонназы-биле чыскаалын эртип тургулаан. Чыскаалчыларның лозуннарында: «Ажылчы чоннарның бүгү делегей эп-сеткил каттыштырылгазы делгерезин!», «Алжирге социализмин тургузары дээш, бурунгаар!», «Чаа хевирлиг колониализмге өлүм!» деп сөстерни бижигилээн турган.

Оон соолунде хөй мун кижи киришкен митингиге Алжирниң Министрлер Чөвүделиниң даргазы Ахмед Бен Белла чүве чугаалаан.

БИРМА

РАНГУН. Хамаарышпас Бирманың төөгүзүнде Май 1-ни ниити национал-дың хемчээли-биле бо чылын бир-ле дугаар байырлап эрттирген. Рангунга болган Май 1-нин митингизинге 200 мун ажыг кижи киришкен. Ол митингинин киржикчилерине революстуг чөвүделдиң даргазы генерал Не Вин чүве чугаалаан. Бирмага Май 1-нин байырлалы национал-хамаарышпас чорукту болгаш тайбынны быжыглаарының оруу-биле чоруп олурар чурттуң улус чонунуң өзүл-хөлүн, сөөлүн, ажыл-агыйын, ... турар күжүн болгаш чангыс эптер көргүскен.

ЯПОНИЯ

ТОКИО. Дын илередип көргүзүп ындыг батыг болгаш бүдүн мирокижи ... тургусканнар. Марксизм-... философиянын дугайын чугаа-... тургаш, ол философия каннын ... чыс кескиндизинден куттунган, ... ынчангаш боттуг, шынныг түүлдең чайлавайн, оон чангыс-даа чугула кезекти ап каап болбас деп В. И. Ленин чугаалаан.

Бараанның үнези кижиниң күш-ажылы-биле тургустунар деп чүве-сылалдың парыгы «Мейдзиге» бодунуң ажылчын байырлалын демдеглээр дээш 650 мун кижи чыглып келген. Ажок улуг митингинин киржикчилериниң мурнунга Японияның профэвилелдериниң кол төвүлелиниң даргазы Каору Ота, ЯКП ТК-ның даргазы Сандо Носака, социалистиг партияның даргазы Каваками болгаш өскелер-даа чүве чугаалааннар. Ажылчы чоннарның эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаар болгаш чазактың реаксылыг политиказыга удур, тайбың дээш, боттарының амыдыралчы эргелерин камгалаары дээш демиселди улам-на калбартырынче угланган кыйгырыглар оларның чугааларынга чаңгыланып тургулаан. Митингинин сөөлүнде хоорайның күдүмчуларынга массалыг чыскаал болган.

Чуртка ниитизи-биле 6,5 миллион ажылчы чоннар Май 1-нин чыскаалдарынга киришкен.

АКШ

НЬЮ-ЙОРК. Анаа Май 1-нин митингизи болган. Май 1-нин хүнү боттарының эргелери дээш, Чикагонуң ажылчыннарының демиселинге манаа төрүттүнген чорукка бистер онза чоргаарланып турар бис деп, митингиге чүве чугаалаш, АКШ-тың Коммунистиг партиязының удуртукчузу Гэс Холл демдеглээн. Гэс Холл социалистиг чурттарның ажылчы чоннарынга, империалистиг тергинделге удур демисежип турар улустарга, маадырлыг куба улуска акы-дүнмаының байырын чедирген. Май 1-нин хүнүнде бүгү делегейниң ажылчын ангызының көргүзүп турар улуг чаңгыс эви дайын кыпсыкчыларының сүлчээзин узуткаарынга бүзүредип берип турар—деп, Холл чугаалаан.

Юнион-Скверге болган митингиге 5 мун чыгаа кижи киришкен. Оон киржикчилери Кубага хамаарыштыр АКШ-тың чазаанын чорудуп турар өжээнзирек политиказын соксадырын негээн резолюцияны база АКШ-та ажылчыннарга удур хоойлуну шинтпирлиг бүрүү шапкан резолюцияны хүлээп алгылаан.

ЧИЛИ

САНТ-ЯГО. Май 1-ге алдар болдурган улуг байырлалды чили ажылчы чоннарның чангыс аай профэвидел төвү организастаан. Чыскаалчыларның колонналары Сант-Ягонуң төп кудумчулары-биле хоорайның төвүнче шөйлүп кээп тургулаан. Найысылалдың төп шөлүнге митинг болган.

ФИНЛЯНДИЯ

ХЕЛЬСИНКИ. Фин найысылалдың ажылчы чоннары Май 1-ни Кайсаниеми паркка болган хөй мун кижи киришкен митинг-биле демдеглээн. Чаъс үргүлүүлеп турган болза-даа фин найысылалдың мун-мун ажылчын, албан-хаакчылары Май 1-нин чыскаалынга киришкеннер. Чыскаал тайбынны болгаш кижилерге эң эки келир үени хандырары, ажылчын шинчээшкинниин чаңгыс эвин быжыглаары деп лозуннарның адаа-биле болуп эрткен.

ГРЕЦИЯ

АФИНЫ. Грецияның ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары Май 1-ни 24 шакта үргүлүүлээп бүгү-ниити ажыл соксадышкыны-биле болгаш массалыг митингилер-биле демдеглеп эрттирген. Афинының ажылчы чоннары 20 мун чыгаа кижи киришкен митингиге тайбың, демократия, хлеб, хосталга — деп ыыдыг негелдеринги салып турганнар. Ол митинг оны чорударының чөпшээрелин эргечагыргалардан демисел-биле чедип алган грек ажылчыннарның улуг тынелгези болган.

* * *

Май бирниң өске-даа медээлерин телеграф эккеп турган. **Мурнуу-Африка республиканың** сөөк ыыгаар чаза чуртка ажылчыннарның чыскаалдарын хоруглаан. Хоруглалды африканнарга-даа, ак кештиг ажылчыннарга-даа хамаарыштырган турган. Эрге-чагыргада чүгле чепсектин күжү-биле ызыртынып турар кижилер ажылчы чоннарның эп-сеткил каттыштырылгазына кыжанып турганнар. Португал колонияларга хамаарышпас чорукту тыпсырын, Анголада дайынны соксадырын база ажыл төлевирин улгаттырарын негээн негелделери-биле хоорайның төвүнге чыскаалын чораан элээн каш чүс португал патриотчуларга удур Лиссабонга моннар түткан салазаржы полиция халдап турган.

Майның хүннерин **Австрияның, Марокконуң, Цейлоннуң, Швейцарияның, Данияның, Кипр республиканың** болгаш дыка хөй өске-даа чурттарның ажылчы чоннары база боттарының амыдыралчы эргелерин камгалаан митингилери-биле болгаш чыскаалдары-биле демдеглеп эрттиргилээн.

(СЭТА).

Марксизм-ленинизмниң тугунуң адаа-биле

СОФИЯ. (СЭТА). Карл Маркс бодунуң үезинниң бүгү социал айтырыгларынга харыыны берген болгаш идеологияга аамок улуг революциялыг боттандырган, эрткен чагыдың ... баш бурумчалыг ... ...

БУГУ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорkомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАЙ 7 вторник № 107 (5511).

Өртээ 2 көп.

КУБА ААЛЧЫЛАР МОСКВАДА

СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев Кремльге Социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының бирги секретары, Куба Республиканың Премьер-Министри Фидель Кастро Рус-биле ужурашкан. (ҮСТҮНДЕ ЧУРУКТА).

Социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының бирги секретары, Куба Республиканың Революстуг чазааның Премьер-Министри Фидель Кастро Рус болгаш ону үдеп чоруур кижилер СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң чалаанын ёзугаар Москва чанында дыштанылга черинге дыштанганнар. Селгүүстээшкин үези. (АДААНДА ЧУРУКТА). Фидель Кастронуң холунда Н. С. Хрущевтуң уруунуң оглу—Никита-дыр.

Фотолары В. Егоровтуу болгаш В. Савостьяновтуу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ШАК БҮРҮЗҮН БЕДИК ДҮЖҮТ ДЭЭШ АЖЫГЛААР

Часкы хову ажылдарының хүн демдеглели

Республиканың ховуларының ажыл-ишчилери кадээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериң болгаш курунеге садарын көвүдедир талазы-биле хүлээлгелерин чедимишкинниг күүседир дээш демисешпишаан, часкы хову ажылдарының темпилерин өстүрүп турар. Май 6-га чедир колхозтарда болгаш совхозтарда 47,3 муң гектар чер аңдартынган, 109,5 муң гектар илиирттеттинген болгаш тараа культураларының 46,5 муң гектары, ооң иштинде 39,4 муң гектар кызыл-тас, 1546 гектар чочак-тараа чажып тарыттынган. Майның 4—5 хүннеринде немелде өзүлде: чер аңдарар талазы-биле 13 муң ажыг гектар, шык базырар талазы-биле—31 муң гектар болгаш тарга чажып тарыыр талазы-биле—15,1 муң гектар болган.

Барыын-Хемчик районнуң «Мурнакчы» колхозунуң тараажыларының соон дарый «Шекпээр» совхозтуң ховуларының ажыл-ишчилери кызыл-тас тарылгазын дооскан. Ында аъш-чемниң кол культуразы—кызыл-тас тарыырының онаалдазы 107 хуу, а тараа культураларын киитизи-биле 81 хуу күүсеттинген. Ол болза механизаторларның болгаш тараажыларның кызымаккай күш-ажылының ачызы-биле чедип алдынар арганыг болган. Кадээ ажыл-агыйның бүгү культураларының элбекшил дүжүдүнүң үндезиниң тургузарынга шаг-үени болгаш энергиязы харамнан-майн ажылдап турар бодунуң ажыл херээниң ёзулуг мастерлери ында бар. Тракторист Ооржак Бораш-оолдуң чаштырыырга агрегады хүн бүрүнүң онаалдазын 25—30 хуу ажырып, эки шынарлыг күүседип турар.

Каа-Хемниң ховуларынга мурнуку чылдарда ышкаш өске районнарга бодаарга час бо чылын база орай дүшкен. Ында ам безин черниң улуг кезиин тарааны чажып тарыыр үеге четпээн. Ындыг болза-даа харын эрий берген ховуларда ажыл изиг-түлүк чоруп турар. Ол чорук кожаларын четкеш эртер арганы каа-хемчилерге берип турар. Сөөлгү ийи хүн дургузунда ында 3,3 муң гектар тараа культуралары тарыттынган. Бир эвес районнуң удуртукчулары колхозтарны тодаргай удуртур, тараажылар болгаш механизаторлар дугайында улуг кичээнгей салыр болза, аңаа часкы хову ажылдарының темпилери хүн бүрүде өзери чигзиниг чок. Ындыг турбуже ол чорук чамдык ажыл-агыйларда амдызында көзүлбейн турар. Ленин аттыг кадээ ажыл-агый артелинде (даргазы эш Бархатов, партия организациязының секретары эш Дикунов) культурлуг хандырылга багай организастаттынган, хову турлагларында аптечкалар чок. «Кызыл туг» колхозтуң хову турлаанда общежитие хиряиг.

Каа-Хемниң чер ажылдакчылары Каа-Хем райпозунга, ооң даргазы Голубцовка аажок хомудап турар. Чүге дээрге райпо чорумал садыгны аңга чедир организаставаан. Ооң ужурунда ховуларның ажыл-ишчилери аар-саар херегленип бүдүрер дээш ажылдың ындыг изиг-түлүк үезинде колхозтар төптериңче чоруур ужурга таваржып турар.

Чамдык ажыл-агыйлар техниканы анаа тургузар чорукту аңга чедир бодуруп турар. «Ленинчи орук» кадээ ажыл-агый артелинге май 5-те суг сөөртүрүн өй-шаанда хандырбаанындан ийи трактор анаа турган. Часкы хову ажылдарын ынчаар организастап болур бе, эш Сарапулов? Дүжүт дугайында силерниң сагыш човаашкыныңар кайдал, эш агроном Тараканов?

Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары часкы хову ажылдарын боттарының аргаларындан куду деңнелдиг чорудуп турар. Ол черле билдиңгир: ында техника база багай ажыглаттынып турар. Ленин аттыг колхозта 20 тракторлардан сөөлгү хүннерде чүгле 11 трактор ажылдап турар, оон артканнары анаа турар. Өске ажыл-агыйларга ышкаш ол кадээ ажыл-агый артелинге хевар эвес барып турар болза-даа эргелелдиң удуртукчулары, тускай эртемниглери ооң чылдагаанын билбейн турар.

Улуг-Хем районда часкы хову ажылдары оожум болгаш улуг четпестерлиг чоруттунуп турар. Чамдык черлерде организас талазы-биле чедимче чок чоруктуң хараазы-биле чер курган турар. «Улуг Хая» совхозтуң бирги салбырында тараа чажып тарыыры-биле 2728 гектар черни белеткээн, оон чүгле 308 гектары чажып тараан. Ынчаарга совхозтуң директору эш Моисеев болгаш кол агроном эш Метелицын ону эскет чок эрттирип, ол черун күш-ажылды багай организастаанындан болдунган деп тайылбырлап турар.

Ындыг фактылар ол районнуң өске-даа ажыл-агыйларында база бар. Ындыг болза-даа партия комитеди часкы хову ажылдарының темпилерин саададып турар кижилерге хамаарыштыр шыңгыы хемчег албайн турар. Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң удуртукчуларының болгаш тускай эртемниглериниң организакчы ролю ында база көзүлбейн турар.

Час ам бодунуң эргезинче бүрүну-биле кирген деп чугаалаң болур. Механизаторлар болгаш тараажылар! Черни белеткээринге, тараа культураларын чажып тарыырынга шак бүрүзүн ажыглаңар, техниканы эки ажыглаарын чедип алыңар! Курган када берген хөрзүн бедик дүжүттү бербес дээрзин бодаңар! Часкы хову ажылдарын кыска, эки хуусаада база эки шынарлыг чорударынче бүгү күштү салыңар!

Республикада часкы тарылганың медээзи

(1963 чылдың май 5-ке чедир хуу-биле)

Районнар	Тараа болгаш бобылар	Ооң иштинде кызыл-тас	Чочак-тараа
Барыын-Хемчик	64,6	60,1	31,2
Чөөн-Хемчик	26,8	37,6	49,7
Улуг-Хем	11,9	16,1	26,3
Таңды	4,0	5,5	0,7
Бии-Хем	0,9	0,7	10,0
Каа-Хем	7,1	7,7	21,8
Тожу	—	—	—
Тес-Хем	14,5	23,7	—
Өвүр	53,8	107,8	—
Ооң иштинде совхозтар			
«Тээли»	29,9	33,1	—
«Барлык»	78,5	68,8	120,0
«Шекпээр»	81,1	107,8	—
«Сүт-Хөл»	57,9	82,5	50,0
«Чыраа-Бажы»	34,1	46,5	45,0
«Тыва»	1,2	3,9	—
«Найырал»	28,1	32,9	61,3
«ҮТКА 25 чылы»	7,0	10,3	34,7
«Улуг-Хая»	6,5	8,7	—
«Элегес»	1,4	5,0	—
«Межегей»	—	—	—
«Тиилелге»	8,1	9,0	—
Дуржулга станциязы	—	—	—
«Көк-Тей»	11,1	17,1	21,0
«Сукпак»	16,1	28,6	—
«Өөк»	—	—	—
«Тес-Хем»	16,8	28,1	—
Республика киитизи-биле	13,5	16,1	15,8
Ооң иштинде эргелелдер			
Чөөн-Хемчик эргелели	27,8	35,9	31,1
Таңды эргелели	4,2	5,2	8,7
Тес-Хем эргелели	17,9	29,5	—

Баштайгы хүннерде

КЫЗЫЛ-ЧЫРАА. (Телефон-биле). Тес-Хем районда «Ак-Эрик» колхозтуң девискээринге час кончуг орай эгелээн. Тараажылар хову ажылының чүгле майның баштайгы хүннеринде кирген.

Тайбыңның, найыралдың болгаш частың байырлал хүннерин колхозчулар патриотчу, организастыг күш-ажылга демдеглеп эрттирген. Хову турлаанда кеску агитация кызыл айыраң, агрегаттарның эгиннеринде кызыл туктар чайнап турган.

Усть-лабинчилерниң кыйгырыын деткивишаан, колхоз тарылгазының шөлүн эрткен чылдыыңдан 1620 гектар калбартырын, азы 3318 гектар чедирерин шиитпирлээн. Ооң иштинден 2000 гектарны удур аңдарар болзажок, тараа культураларының чажылдазын он ийи хүнде доозары дээш ажыл хайныгып эгелээн.

Колхозтуң 12 трактор агрегаттары улаштыр кирипкен. Баштайгы дөрт хүн 390 ажыг гектарны илиирттээн, 80 гектарны аңдарган, 140 ажыг гектарда кызыл-тасты чашкан. Ажылдың бүдүңгүрү, эки шынары дээш чарыш тараажыларны улам сорук киирип турар.

Хүлээлге күүсеттинер

Кызыл бүлүнга отту чылыдыр салып каан, ында механизаторлар хөйлениг, а чамдыызы шыдыраалаан олурлар. Ооң ханалары кеску агитация-биле шиметтинген. Столдарны салгаш, оон кырында номнарны, солуннарны делгеп каан.

Бригадир Зинаида Топтуг-оол-биле бир аныяк тракторист оол механизаторларның часкы үеде кылыр ажылдарын, норма-чижектерин түс-түс кижилерниң ат кырында чарыштарын бижээн олурлар. Шанчының тарзалап ховуларынга чораан. Булуң-Терек салбырының механизаторларының аразында ажыл-херекке ак-сеткилдиг, сагылга-чурумнуг, үлегерлиг, хөй-ниитиниң херээнге идепкейлиг механизатор барын дыңнап бис. Хостуг шагында бригадири-биле кады ажылдап орар комсомолчу тракторист Коңгар Очурович Балчима ол болду.

Ол үлегерлиг, мурнакчы механизатор болуп турарындан аңгыда, салбырда бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң идепкейлиг киржикчизи. Чөөкта чаа район төвүнге болган профсвиледерниниң бот-тывынгыр уран чүүл маргылдаазынга база киржип чораан. Комсомолчу эш Коңгар ырлап, сыгыртып билириндеи аңгыда, гармоньга эки ойнаар. «Баштак кожамыктар» деп ырның автору, ону улам сайзыраткаш, Шагаан-Арыгның Культура бажыңының сценазынга өске бөлүк өөрү-биле кады ырлаан. Ону көрүкчүлер аажок үнелээн.

«Найырал» совхозка келир үеде быжыг, ханы билиглиг механизатор кадрлар хөйү-биле негеттинип турар. Аныяк оол өске өөрү-биле кады Балгазынның механизация училищезинче өөренип чоруткаш, ону дөрт чыл бүрүнгээр чедиишкинниг доосхан. Ам Булуң-Терек салбырының механизатору болуп, «Беларусь» тракторну башкарып турар. Оол-биле бистиң кыска чугаавыс мынчаар эгелээн:

— Мени салбырда кукуруза звенозунуң составынга киирген, эрге жок чүгле техника-биле быжыглаан, ам часкы тарылгаже эгелеп кирипкен бис — дидир.

— Бригадада илиирттээшкин, чаштырылга эгелей берген, ынчангаш бисте техника кужу чедишпейн турарын барымдаалааш, кукуруза звенозунуң трактористерин тараа чаштырылгазынга түр үеде ажыглаар дээн чүве—деп, бригадир бистиң чугаавыска кириштн.

— Соруглганарны, хүлээлгенерни чугаалап берип көрүнерем—деп, трактористен дилеедивис.

— Бодумга хүлээлге алырда кукурузага хамаарыштыр алган кижи болгай мен. Ындыг-даа болза часкы ажыл эң-не харысалгалыг, кескү бедик дүжүттүң үндезини ында болгай—дээш, эш Коңгар бригадирин хөглүг хүлүмзүрүүшкүн-биле көрдү.

Ол 460 гектар тарылга шөлүнге үрезин чаштырылгазын чорудар. Ооң тракторунуң хүнде нормазы 15 гектар, ону 20 гектардан кудулатпайн тургаш, эки шынарлыг чажылганы чорударынга быжыг бүзүрелдиг болган.

Комсомолчу тракторист Б. Коңгарның звенозу Улуг-Арттың 125 гектар кур черинге кукурузаның бедик дүжүдүн өстүрүп, гектар бүрүзүнден 450 центнер ногаан массаны ажаап алыр хүлээлгени кукурузачыларның хуралынга алган. Ынчангаш Терезин бригадазының кукурузачызы Кенден Дадар-оолду социалистиг чарышка кыйгырган.

Ажыл-ижиниң дугайында чугаалап берген трактористке четтиргенивисти илереткеш, ажыл-херээнге чедиишкинни күзедивис.

Д. АРАКЧАА.

Четпестерни узуткаар

Бора-Булак ховузу Чөөн-Хемчиктиң база бир тараалаң черлериниң бирээзи. Партияның XXII съездизи аттыг колхоз чыл бүрүде-ле оон чаагай дүжүттү өстүрүп ап турар. Бо чылын ол колхозтуң тараажылары Бора-Булактан база-ла чаагай дүжүттү өстүрүп алыры дээш ам ында часкы хову ажылдарын түлүктээшкинниг чорудуп турарлар. Трактористер Кара-Сал Пинер-оол, Кара-Сал Маадыр-оол, Кара-Сал Сүте олар ээлчег нормазын үргүлчү ажыр күүседип, мурнакчылар болуп шылгараан турарлар. Ол ышкаш тракторист кыстар Полина Сат, Моңгуш Оржунмаа база-ла мурнакчы механизаторларның одуруунда киргеннер. Культура болгаш агитас-массалыг ажылдар хову турлаанда эки тургустунган.

Ындыг болза-даа часкы тарылганы бедик агротехниктиг деңнелге, кыска хуусаада доозарынга шаптык ужураштырып турар четпестер бар. Колхозта 11 тракторлар бар, олар болганчок-ла үрелиишкинге таваржып, орта ажылдавайн баар. Каадыр-оолдуң тракторунуң сепелгезин эки кылбаанындан бо-ла үрели бээр, апрель 26-да ийи трактор үрелгеш, бүдүн хүн дургузунда кандыг-даа ажыл чок тура хүнзээн. «Сельхозтехниканың» Чадаана салбырының механиги эш Антипин часкы тарылга үезинде ол колхозта участок механиги болуп ажылдап турар. Эш Антипин болгаш колхозтуң бодунуң механиги эш Очур-оол олар тракторларның үрелиишкинин чогуур өй-шаанда кыла кааптарының хемчээн албайн турар. Колхозта техниктиг хандырылга звенозу бар-даа болза, ооң чедирип турар дузазы база-ла кошкак. Тракторларның техниктиг ажаалдазын үр үеде кылбайн турар. Чижээ, тракторист кыс Моңгуш Оржунмааның тракторунуң техниктиг ажаалдазын апрель 4-тен 27-ге чедир кылбаан. Трактористерни карак шилдери-биле хандырарының айтырыын колхозта комсомол организациязының секретары Таня Кара-Сал техниктиг хандырылга звенозунуң удуртукчузу Сат Чачыр-оолга тургузарга, ол мынчаар харылаан: «Трактористерге карак шилиниң херээ чүү боор, карак шили суп алгаш, каастаныр бе, оларны чүгле чаштырыкчыларга бээр мен» деп чула херектенген. Шынында карак шилдери механизаторларга бүрүн четчир хире бар.

Ховуда ажылдап турар механизаторларга чемни чогуур үе-шаанда чедирбейн турар. Чамдык таварылгаларда механизаторларның дүштеки чемин эккеп бербейн баарга, олар ажылын казыпкаш, хову турлаандан барып чемненип ап турганнар. Чамдыкта механизаторларны соок чем-биле чемгере бээр.

Учётчик эш Ландых механизаторларның хүнде кылган ажылының түңнелин, ажылының төлевирин чугаалап бербейн турар. Механизатор бүрүзүнүң хүнде кылган ажылының түңнелин, төлевирин учётчик кижи ажыл сөөлүнде дыңнадып бээр ужурлуг болгай. Кывар-чаар чүүлдерни канчаар чарыгдап турарының хыналдазын тургуспаан. Ол ышкаш тракторлар дугаарлаттынмаан, ол чорук кывар-чаар чүүлдериниң чарыгдалының хыналдазын кылырынга таарымча чок.

Механизаторларны чунар бажың-биле багай хандырган. Оларның ак чоорганнарын чогуур үе-шаанда солувас.

Партияның XXII съездизи аттыг колхозтуң часкы тарылга ажылында бар четпестерни доп-дораан узуткаар дээш чогуур хемчегни алыры негеттинип турар.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Карл Маркстың төрүттүнген хүнүнден бээр 145 чыл болганынга тураскаатккан хурал

МОСКВА. (СЭТА). Эртемниг коммунизмниң улуг үндезилекчизи, гениалдыг эртемден болгаш чалбыыштыг революсчу, ажылчын аңгының башкыычызы Карл Маркстың төрүттүнген хүнүнден бээр 145 чылы май 5-те болган. Бо кайгамчык хүнге холбаштырган хурал СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизмниң институдунга болган.

СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизмниң институдунуң директорунуң оралакчызы, төөгү эртемнериниң доктору, профессор Г. Д. Обичкин хуралды ажыткан.

Чүс бичее-ле ажыг чылдарның мурнунда Маркс, Энгельс чаа мировоззрениени ажылдап кылган болгаш пролетариаттың хосталгалыг шимчээшкининиң теориязын тургускан деп эш Обичкин чугаалаан.

Чүс бичее-ле ажыт чылдарның дургузунда марксизм чүс-чүс миллион ажылчы чоннарның угаан-бодалында, чүрээнде сиңниккен болгаш ёзулуг ла тиилеттирбес материалдыг күш апарган. Амгы байдалда марксизм-ленинизмни чогаадыкчы байдал-биле хөгжүдериниң эң ханы болгаш чайынналчак илередиишкини болза СЭКП-ниң XXII съездизинге хүлээп алганы партияның чаа Программазы болур. Бо дээрге марксизм-ленинизмниң амыдыралда боттанып турары, коммунистиг тургузуушкунуң хүн бүрүдеги практиказы дыр.

Карл Маркстың болгаш Фридрих Энгельстиң чогаалдарының секторунуң эргелекчизи А. И. Малыш «Маркс болгаш амгы делегей» деп илеткелди кылган. Ленинчи шаңналдың лауреады скульптор Л. Е. Кербель Москвада Маркстың тураскаалын канчаар тургускааның чугаалаан.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларын болгаш коллективтериниң кежигүннерин, бот-тывынгыр хөй-нииити организацияларның идепкейлиг ажылдакчыларын — коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң мурнакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының киржикчилерин «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» деп медальдар-биле шаңнааны

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинге болгаш ажылчы чоннарның бот-тывынгыр хөй-нииити организацияларының ажылынга идепкейлиг киржилгези, улус ажыл-агыйның курлавырларын илередиринге болгаш ажыглаарынга инициативазы болгаш чаартыкчы чоруу дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1963 чылдың апрель 26-да Чарлыы-биле Тыва АССР-де дараазында эштерни «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» деп медаль-биле шаңнаан:

1. **Арямов** Владимир Васильевич—Кызылдың электростанциязының машинизи.
2. **Ооржак** Достан Дайнамчыкович —«Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде дузалал бүдүрүлгелериниң комбинадының арматурщиги.
3. **Уйнукпан** Ховалыг Дуваковна—«Найырал» совхозтуң саанчызы.

(СЭТА).

Ажылда моондактар

Таңды районнуң «Тиилелге» совхоз часкы хову ажылдарынче калбаа-биле кирипкен. Совхоз конторазының чанында самбырада мындыг бижик бар: «Комбайнер Василий Оюн 1962 чылда 794 гектар тарааны кестиргеш, 7023 центнер тарааны бастырган. Ол мурнакчыдан үлегер алыңар!». Ынчаарга ында ажылчын комитединиң даргазының чугаазы-биле алырга, эш Оюн—часкы хову ажылдарында база мурнакчыларның бирээзи. Ынчангаш ооң ажылдап турары, чер аңдарып турар № 2 хову бригадазынга чеде бердивис. Механизаторларның ажылдап турары хайныышкынныг. Бригадир С. Веряшкин бистиң дилээнивис ёзугаар мурнакчыларын адап берди. Олар бо-дур: В. Оюн—майның 3-те чер аңдарар талазы-биле 2,5 норманы күүсеткен. Ынчаарга трактористер Михаил Бюрбю, Михаил Мельников болгаш өскелер-даа база оон удак чок ажылдап турар.

Тракторист В. Оюн-биле чугаалажып көрүвүске, ол мынча дидир:

— Бо чазын мен 700 гектар черге тараа чаштыргаш, ол-ла гектарның тараазын күзүн бүрүн ажаап алыр хүлээлгени алган мен. Бо талазы-биле эш Бюрбюну социалистиг чарышка кыйгырып турар мен. «Часкы хүн—чылды чемгерер» дижир болгай, мынчангаш шак бүрүзү ам үнелиг чүве болганда, үе шакты, тракторнуң бээр аргазын эң-не түңнелдиг-биле ажыглап тургаш, херек апаргза чамдыкта удувайн-даа тургаш, ажылдың дүрген доостурун хандырарынга салыым киирер мен. Май 6-дан эгелээш, чочак-тарааны чажып эгелээр бис. Совхозтуң бо чылын ону тарыыр дээн бүгү 300 гектар чери мында.

Мурнакчылар совхозта хөй, ол кончуг өөрүнчүг. № 7 бригаданы ап көрээли. Ында Ооржак Биликчап удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазы ажылдап турар. Олар шалыпкын, эрестер. Баштайгы хүннер талазы-биле алырга, оларның ажылы мындыг: тараа чаштырылгазынга Ооржак Ээир-оол ыдаңгыя май 2-де ажыл нормазын 112,5, Аракчаа Владимир—107, Ондар Доржу, Ондар Борис олар 100-100 хуу күүсеткилээн. Чер үдүредиринде ажылдап турар Куулар Дадар-оол болгаш аныяк тракторист кыс Моңгуш Тамара ол-ла хүн нормазын 120 хуу күүсеткен. Тамара дээрге совхозтуң кара чаңгыс херээжен тракторизи. Ол Балгазында механизация училищезин доосkаш, ында бо сезонда бир-ле дугаар ажылдап киргени ол. Ооң канчаар ажылдап турарын көргеш, аныяк оолдарның ажылга кызымаа улам дыңзып турар. Бригада часкы хову ажылдарын 20 хонук иштинде доозар, муң литр кывар чүүлдү болгаш 100 кг дизель үзүн камнап алыр деп хүлээлгелерни алган.

Ындыг болзажок бригадаларның ажылында четпестер хөй. Ол четпестер мурнакчыларның улам эки ажылдаарынга моондакты таварыштырбышаан, черле бүгү часкы хову ажылдарын дүрген чорударынга улуу-биле доткар болуп турар. Саратовчуларның болгаш черкассчыларның кыйгырыынга харыы кылдыр тараажылар майның байырлалының хүннеринде хову ажылын калбарткан, бо дугайын комсомолчу-аныяктар бригадазының кижилери бедик медерелдиг-биле чугаалап турар. Мынчангаш демги четпестер чүл ол? Септелгениң шынары четпес болганы-биле бо бригадага майның 5-те 5 трактор ажылдавайн турган. Чамдык тракторлар үе чогуу-биле анаа тургулаан, чүге дээрге «Сельхозтехниканың» заправщик кижизи ол хүн анаа орайтап келген. Ооң ыңай баштайгы хүннерде ол-бо чүүлдерни таарыштырып алырынга, ажылды шулуудадырынга хөй үени эрттирипкен. Бо дээрге совхозтуң удуртулгазы организастыг ажылды четпес чорутканындан болган. Ооң түңнели бо-дур: бо бригада май 1-ден эгелеп ажылга кирипкен хирезинде-ле, чашкан тараазы чүгле 1000 гектар четкен, а норма ёзугаар алырга, ол 1500 гектар болур ужурлуг. Үрезинни база озалдап чедирип кээп турган.

А оон өске бригадаларда кандыгыл? № 1 бригадага ол хүн 6 трактор ажыл чок турган болгаш Балгазынның механизация училищезинден анаа ажылдап турган 10 механизаторлар тургуннап чаңгылай берген, ол дугайын совхоз директору эш Алымов май 5-ке чедир билбейн турган. Бо чорук организастыг ажылдың улуг четпес болуп турарын чугаалавайн турар деп бе?

№ 2 бригаданың төвүнде механизаторлар чурттаар бажыңның тудуу ам-даа доозулбаан. «Кадээ тудуг» тудуг-монтаж эргелелиниң тудугжулары ону тудуп турар, олар байырлал хүннеринде болгаш май 5-те ажылдаваан. Механизаторларның удуур орунары-даа чок, саван тырып каан матрацтар дөженип, одаваан, шала туттунган бажың иштинде удуп турарлар. Бажыңның тудуу доозулбаан болганы-биле кухняны даштын ажык черде түр кылып алган, анаа чем белеткеп, механизаторлар ында чемненип турар. Бо бригаданың төвүнде кескү агитация чок.

Бо бүгү четпес чүүлдерниң болуп турарының чылдагаанын айтырарга, «чаа шулуудап турар улус-тур бис ийин, амдан эгелээш, бүгү чүве дүргедээр, таарыштыртынар апаар» деп харылагылаар. Часкы хову ажылдарын майның бирээде эгелээн хирезинде-ле, ынча хүннерниң иштинде шулуудаашкын болбайн турары кайгамчык чүве.

С. САЛЧАК.

Хову ажылы түлүк

БЕЛДИР-АРЫГ. (Телефон-биле). Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң «Чодураа» колхозунуң тараажылары часкы хову ажылын улам калбартып турар. Агротехниктиг негелдени сагывышаан, колхозчу механизаторлар 1125 гектарны илиирттээн, 550 ажыг гектарны аңдарган.

Эрте чажар культураларның тарылгазы бо хүннерде кидин-түлүк, кызыл-тасты 600 ажыг гектарда тараан. Чажылда агрегаттарында Сырат Карбый-оол, Борис Адыжаа, чер аңдарылгазында Оюн Бора ышкаш ээлчег нормазын доктаамал ажыр күүседип турарлар хөй.

„НАЙЫРАЛ“ СОВХОЗ БИРГИ КВАРТАЛДА

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозу 1962 чылда бүдүрүлге планнарын күүседир талазы-биле эки түңнелдерни чедип алгаш, республикада дээре ажылдыг совхоз болган. 1963 чылдың бирги кварталында мал ажылының эът, сүт продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар онаалдаларын совхоз ажыр күүсеткен.

Бо арында совхозтуң бирги кварталда мал ажылының, оон продуктуларын бүдүрер талазы-биле көргүзүглерин, малчыннарның культура-амыдыралын экижидер дээш чүнү кылып турарын, эрткен чылда ол ажыл агыйының кол көргүзүглерин айыткан материалдарны бо арында парлаан.

Малчыннарның культура-амыдыралын экижидер дээш

Малчыннарның культура-амыдырал байдалын улам ыңай экижидер хемчеглер дугайында СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң партия, профэвилел организациялары болгаш совхозтуң дирекциязы чамдык ажылдарны кылып чоруткан.

Бо айтырыгны бүгү коммунистерниң хуралынга чугаалажып көргеш, 1963 чылда күүседир ажылдарның болгаш ооң даараазында ийи чылдарда ап чорудар хемчеглерниң перспективтиг планын бадылаан. Планнаттынган хемчеглерден амгы үеде чамдык чүүлдер кылдынган болгаш кылдынып-даа турар чүүлдер бар. Ылаңгыя Шаңчыда хову ажылдакчыларының болгаш малчыннарның төп ортузу болур хову турлаанда чунар бажыңны, кызыл булуңну ажыткан. Кара-Тал, Булуң-Терек сүт-бараан фермаларынга «Родина» деп радиоприемниктерни тургускан. Ырак малчыннарга садыгжызы чок садыгны ийи черде ажыткан болгаш чайгы одарлар аайы-биле ындыг садыгларны немей ажыдар хемчеглерни алыр.

Чайгы үеде мал одарладыр талазы-биле малчыннарга таарымчалыг байдалды тургузар дээш ам үеде 5 чаа өглерни кылып берген болгаш аңаа немей ам-даа 10 өгнү кылыр.

Совхозтуң мурнакчы хойжузу Ойбааның Кызыл-Дагга хойжу бригадазында 4 аал ишти чурттаар ийи бажыңны тудуп турар, ам оларның кол тудуу доозулган. Булуң-Теректе, Булакта шак ындыг 5 бажыңны тудуп турар.

Ниитизи-биле бо чылын чүгле малчыннарга 20 аал ишти чурттаар 10 бажыңны тудар, хойжу бригадалар төптеринге 3 кудукту казып кылыр. Ол ышкаш Ийи-Барагга, Булакка, Сарголга, Кызыл-Дагга чунар бажыңнарны, кызыл булуңнарны, 36 туйбу печкаларны кылыры база планнаттынган.

Ооң-биле чергелештир боттарының культурлуг амыдырал-чурттаалгазын экижидеринче малчыннар база сагыш салыр ужурлуг. Бо талазы-биле партком болгаш профэвилелиниң ажылчын комитеди малчыннарның бөлүк чурттап турар аайы-биле хуралдарны эрттирип, бо айтырыгны чугаалажып көрген. «Эң эки арыг-шевер болгаш дериглелиг бажың дээш» деп чарышты малчыннарның ортузунга организастаан. Чамдык малчыннар ам үеде бо чарышка идепкейлиг кирип берген. Четче эвес медээ-биле алырга, 14 малчыннар «Родина» деп радиоприемниктерни боттары садып алганнар, өлээн хөй малчыннар бажыңнарын чугайлап ап, ийи-үш демир оруннарны, патефоннарны, өске-даа дериг-херекселдерни хейү-биле садып ап, боттарының амыдырал-чурттаалгазының культуразын бедидери дээш аажок оралдажып турар апарганнар.

Эң эки арыг-шевер, культурлуг амыдырал дээш демиселге боттарының үлегерин көргүзүп турар малчыннарның саны хүн бүрү улам көвүдеп турар. Шак ындыг малчыннарга Кызыл-Дагга Тыкыы, Минчит-оол, Дажы, Кара-Талда Кара-оол, Балган, Үрбүнде Дойдаа, Сертип болгаш оон-даа өскелерни киирип болур.

Малчыннарга эмчи дузаламчызын көргүзер, санитар-чырыдыышкын ажылын күштелдирер талазы-биле эмчилер Никитин, Заставный оларның эки киржилгезин демдеглээри чугула.

Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле чоруттунуп турар чамдык хемчеглер-биле чергелештир бисте күүсеттинмейн турар чүүлдерни оюп эртип болбас. Ылаңгыя Чаа-Хөл рабкоопту (даргазы эш Потылицын) шугуму-биле малчыннарга культура-амыдыралдың чугула херексел бараанларын, чижээ, хеп шкафтарын, аптараларны, радиоприемниктерни, хеп чуур машиналарны сөөртүп садыглаар талазы-биле айыткан планнар күүсеттинмейн турар. Малчыннарны тускай хеп-биле хандырарын совхозтуң дирекциязы саададып турда, ында ажылчын комитеди бо талазы-биле айтырыг бөдүрбейн турары шын эвес. «Сельхозтехниканың» Улуг-Хем салбыры (начальниги эш Бахолдин) малчыннарга херек тускай хептерни сөөртүрүн чугулага көрбейн турар. Малчыннарга кино көргүзер айтырыгны хөй удаа чугаалажып турар болза-даа, херек кырында боттанмылгазы четпес. Бо талазы-биле Улуг-Хем районнуң культура килдизи хемчег албайн, малчыннарже чаа-чаа кино-чуруктарны чорутпайн турар.

Малчыннарга медицина хандырылгазын экижидер, санитар-чырыдыышкын ажылдарын күштелдирер талазы-биле бистиң чорудуп турар хемчеглеривис дыка четпес.

Малчыннар-биле хүн бүрү ажылдаан турар болза, мал чемнери-даа, мал кажаалары-даа бар болур, малдың чаш төлү иенди алдынар, малдың кызыраар болгаш өлүп хораар чоруу эвээжээр, малдың баш санының өзүлдези-даа, ооң продуктулуун бедидери-даа хандыртынар ужурлуг. Ындыг болганда бисте бар четпестерни чайладыр болгаш планнаттынган хемчеглерни күүседир талазы-биле харыысалгалыг кижилерниң ажылынга хүн бүрүнүң удуртулгазын хандыраары, ажылдың чорудп турары, шынары дээш партийжи контрольду тургузары чугула.

Малчыннарга амыдырал-чурттаалганың эки байдалдарын тургузары — партия, профэвилел, комсомол организацияларының болгаш совхозтуң дирекциязының эң чугула сорулгазы. СЭКП обкомунуң V пленумунуң доктаалын күүседир талазы-биле өске ажыл-агыйлардан хожудап каап болбас бис. Бо ажылга коммунистерниң, комсомолчуларның ажыл-ишчи, органжакчы ролюн бедидери эргежок чугула.

Р. ХУНАЙ-ООЛ,
совхозта партком секретары.

Чурукта: семиртилге малының кадарчызы М. КЕНДЕН.
Фотолары **С. ФЕОКТИСТОВТУУ.**

1011 грамм немелде деңзи

Күрүнеге хой эътти бээр төлээде, малды тускай үзүп, семиртилгеге тургузары улуг ажыктыг. Ол дээрге баш саны эвээш малдан эки шынарлыг хөй эътти алыры болур.

Мону барымдаалааш, «Найырал» совхоз мал чемнериниң улуг курлавыры тургустунган Шаңчыга 1962 чылдың күзүнүнде семиртилге малдарын тургузуп эгелээн. Үрбүн салбырның 1961 чылда төрүттүнген 140 баш шарыжыктарын семирти азыраары-биле эрткен чылдың ноябрьда хүлээп алган мен. Кажаа-хораа чок, суг ырак черге кышкы үеде мал азыраары белен эвес херек деп чүвени билип, канчаар ажылдаза экил деп чүвени дузалакчы кадарчыларым-биле сүмележип турдувус. Биске ынанныштыг чүве чаа чемнериниң элбек курлавыры турган: Шаңчыга кукуруза силозу, концентраттар болгаш савaң дээрге эгээртиммес болган. Мал чемнери элбекте малды черле азырап болур деп быжыг бүзүрел-биле ажылдап кирипкен бис.

Баштайгы үеде шарыжыктарны сула калатка тургускан бис. Соок дужуп келгенде азыралга шуут киирген. Биске чемгерилгениң уруму болгаш нормазы мындыг турган: эртенгиниң 6—7 шактар үезинде 210 кг чарба-биле (колдуунда арбайның) чемгерер. Ол болза баш бүрүзүнге 1,5 кг онаажыр; 8—9 шактардан эгелеп ховуда саваңнарга кадарар; 11—12 шактарда суггарар; дүштекиниң ийи шактан соңгаар хүнеге чедир кукуруза силозу-биле чемгерер. Силосту бир башка 20—30 кг онаажыр кылдыр берип турган.

1963 чылдың январьдан бээр Каңмылдыг Ховуда хову турлаанга көжүп келгеш, мында чер кырында салдынган силосту норма барымдаалавайн туралааны-биле чирти берген бис.

Бистиң шарыжыктарывыстың дүнхүнде ортумаа-биле немелде деңзизи мындыг болган:

январьда—827 грамм
февральда—811 грамм
мартта—1011 грамм.

Эрткен бирги кварталдың планынга кииришпир бистиң коданывыстан 81 башты күрүнеге садарга, ниитизи-биле 8 тонна 680 кг болган, азы баш бүрүзүнге 280 кг онаашкан. Январь айда оларның баш бүрүзүнүң ортумак деңзизи 230 кг турган болгай.

Мал азыраарынга кукуруза силозу эң хоолулуг чем болур дээрзин бистер болгаш өске-даа малчыннар херек кырында бүзүреп көрүп турар. Курагаг саваң биле сигенге бодаарга, шык силос чиген мал артында белен сускавас боор-дур. Мында силосту чүгле бистиң шарыларывыс эвес, харын тевелер-даа, чыгы мал-даа чипле турар.

Бир эвес турум кажаа-хораалыг болгаш суг-биле бүрүн хандыртынган турган болзувусса, бистиң көргүзүүвүс моон-даа артык турар ийик. Маңаа түр кылган сарай адаанга шарыжыктарывысты кыштаттывыс. Шаңчының Суг-Бажы бистен элээн ырак, аңаа хүнде бир катап аппарып суггарарынга өйлежип турдувус, харын кыска хүннүң чартыы аңаа эртер турду. Семиртилге малын хүнде ийи-үштен эвээш эвес катап суггарары чугула. Мал хөй суг ишкен тудум-на курагаг чемни хөйнү чиир.

Совхозтуң дирекциязы бо чылын Шаңчының Суг-Бажының чанынга семиртилге баазазы тургузар деп турары кончуг шын. Ынчалза-даа ооң белеткелин амга чедир чорутттунмаан. Бир эвес аңаа делгем, таарымчалыг мал кажааларын туткаш, силосту ооң чанынга белеткээш, суггарыга-биле хандыртынар болза, хөй кодан малды семиртип, бот-үнези чинк эътти бүдүрүп ап болур. Шаңчыга кукуруза, чочак-тараа энир чылгызындан ам хөй тарыттынар деп турар, оон ыңай концентраттар болгаш саваң база эгээртиммес болуру чугаажок. Мал чемнериниң бо улуг курлавыры чүгле семиртилгеге тургускан малдарны эвес, харын бода болгаш шээр малдың өске-даа коданнарын хандырып болур.

Шаңчының малчыннарының күзели — бо курлавырны чөп ажыглаарын организастаары болур.

М. КЕНДЕН,
семиртилге малының кадарчызы.

ЧЕДИИШКИННЕРНИ УЛАМ БЫЖЫГЛААР

«Найырал» совхозтуң мал ажылдакчылары СЭКП Төп Комитединиң ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин күүседир, чурттың мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң көвүдедиринге боттарының улуг-хуузун киирер дээш 1963 чылда бедиткен хүлээлгелерни алган.

1962 чылда турганынга удур бо чылын мыйыстыг бода малдың баш санын 6,5 хуу, хой биле өшкүнү 21,6 хуу немей өстүрер. Эрткен чылдагызынга деңнээрге сүттү бүдүрери 8,5 хуу, эъттини—13,5 хуу көвүдээр. **Совхоз бо чылын күрүнеге 600 тонна сүттү, 780 тонна эътти, 831 центнер дүкүү садар.**

Бо хүлээлгелерни күүседирин тус-тус кварталдарга хуваагын. Квартал бүрүзүнде онаалдалар күүсеттинип турар болза, чылда алган социалистиг хүлээлгелер ам чедиишкинниг күүсеттинер. Бир эвес баштайгы кварталдың көргүзүглери хирелиг болур болза, даараазында кварталда ажыл-агый улуг бергедээшкинге таваржыр апаар. Мону барымдаалааш, чамдык органнзастыг хемчеглерни ап чорутан бис. Эът садар планны күүседир сорулга-биле күрүнеге дужаар малдарны тус-тус салбырлардан үскеш, мал чемнериниң хөй курлавыры мооннеттүнген Шаңчыга аппарып, дуржулгалыг кадарчыларга быжыглап тургускан. Семиртилге малдарының ажаалда, чемгерилгезин күштелдирип, ай санында деңзилеп, кадарчыларның төлевирин деңзи немелдезин барымдаалап чоруткан. Семиртилге малдарының кадарчыларында М. Кендениң түңнели эң эки болуп, март айда 139 баш шарыжыктың баш бүрүзүнүн дүнхүнде ортумак деңзи немелдези 1011 грамм болган. Ол ышкаш Сандакпааның азырап турган 68 казыраларының мартта ортумак деңзи немелдези 852 грамм болуп, база эки түңнелди көргүскен.

Тус-тус саанчыларның болгаш кадарчыларның арасынга социалистиг чарышты организастаан. Чарыштың түңнелдерин ай санында үндүргеш, тускай бюллетень кылдыр парлааш, тарадып турган. Ооң тиилекчилеринге шилчиир туктугаштарны болгаш вымпелдерни тыпсып турган.

Совхоз бо чылдың бирги кварталында күрүнеге сүт, эът садар хүлээлгелерин мынчаар күүсеткен: **сүт—138 хуу, эът—104,6 хуу.** Совхозтуң Үрбүн салбыры бирги кварталда сүт, эът садар онаалдаларын ажыр күүсеткеш, бо талазы-биле салбырлар арасынга шилчиир кызыл тукту чаалап алган. Сүт бүдүрериниң болгаш садарының талазы-биле дээре көргүзүглерни чедип алганы дээш сүт-бараан фермаларының арасынга шилчиир вымпелди Булуң-Терек салбырының фермазынга хевээр арттырган. Бо ферма бирги кварталда сүт садар хүлээлгезин 157 хуу күүсеткен. Үрбүн салбырның фермазының саанчызы, Улуг-Хем район Совединиң депутады комсомолчу Ш. Минчит-Доржу бирги кварталда бодунга быжыглаан инек бүрүзүнден 388 кг сүттү саггаш, саанчыларның социалистиг чарыжынга тиилекчи болуп, шилчиир вымпелди алган. Бирги кварталдың түңнелинде республиканың мурнакчы саанчыларының арасынга бистиң совхозтуң 14 саанчыларының аттары болгаш көргүзүглери база кирген.

Бистиң мурнакчы хойжуларывыстың чедиишкиннери өөрүнчүг. Булуң-Терек салбырда дуржулгалыг хойжу И. Ойбаа 516 хойдан 541 хураганны алган. Ол ышкаш мында Т. Дүрбүй 405 хойнуң, С. Сеңгит—377, Кара-Тал салбырда Т. Сертип—353, Т. Балган—279, Үрбүн салбырда Т. Маскыр-оол—381, С. Балчый—301 хойнуң хураганын бүрүн камгалап алган. Төрээн хойларындан тус-тус хураганнарны бүрүн алган өске-даа хойжулар бар. Апрель 1-ге чедир ниити совхозта төрээн 9267 хойдан 9102 хураган алдынган, азы төрээн хой санынга 165 хураган чедир алдынмайн, каражалыг болганывыс четпес.

Моон соңгаар төрүттүнген хураган бүрүзүн менди камгалап алыр дээш демиселин күштелдирзе чогуур. Чер карарып, хүн чылыы, көк үнүп турар дээш, хойжуларже кичээнгейни суларадынтар болза хоржок. Чаш малга берге үе харын моон соңгаар частың кавысканныг соок, ол шыктыг үези болур деп чүве билдингир. Ынчангаш зоотехник-ветеринарлар ажылдакчылары малчыннарны үргүлчү кезип, ылаңгыя чаш малдың байдалы кандыг турарын хайгаарап көрүп, боттуг хемчеглерни ап турары чугула.

Мыйыстыг бода малдың чаш төлүнде хоранча база бар. Апрельге чедир төрүттүнген бызаалардан 21 өлген. Бо дээрге сүт-бараан фермаларының ажылдакчыларының, ылаңгыя бызаа ажаакчыларының ажылының четпези-дир. Бо талазы-биле ветеринария ажылдакчылары база четпес ажылдап турар.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле чылда алдынган хүлээлгелерниң элээн хөй хуузу ийиги кварталга онаажыр болгай. Ынчангаш, бирги кварталдыындан улам артык күженишкинниг ажылдаар апаар бис. Чер карарган дээш саар инектерниң, семиртилгеде тургускан малдарның азыралын кошкадып болбас. Оон ыңай хой кыргылдазын организастыг чорударынга белеткелди ам-дыгааштан чорудар херек.

Ийиги кварталдың сорулгаларын база чедиишкиннинг күүселдериниң аргалары найыралчыларда бар. Ам бар аргаларны бүрүн ажыглаары чугула.

Х. КУНГАА,
профэвилелиниң ажылчын комитединиң даргазы.

Орулгалыг болган

1962 чылдың түңнелдери-биле алырга, республиканың совхозтарында бүдүрүлге планнарын күүседир талазы-биле Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозу дээре көргүзүглерлиг болган.

Кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң планнарын совхоз мынчаар күүсеткен:

	Планы	Күүсеткени
Эът (тонна-биле)	650	690,4
Сүт »	520	701
Дүк »	61,8	62
Тараа »	13187	15400
Чуургалар (муң кезек)	62	92

Бо продуктуларны күрүнеге садарының планнары база дыка ажыр күүсеттинген. Ылаңгыя күрүнеге тараа садары баштай 4600 тонна деп планнаттынган турган болза, херек кырында саттынганы 8953 тонна болган.

Чер ажылының талазы-биле совхозтуң чедиишкиннериниң чамдык көргүзүглери мындыг: тараа культураларының гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 12,5 центнер дүжүттү алыр дээн болза, херек кырында 13,8 центнер болган. Ооң иштинде кызыл-тастың дүжүдү 16 центнер, арбайның—14,3 центнер болган. Ынчалза-даа ногаа, картофель болгаш мал чеми культураларының дүжүдү планга ырак четпейн барган.

Мал ажылының продуктулуу совхозка элээн бедээн. Чижээ, саар инек бүрүзүнден 1040 кг сүт саар план 1460 кг, бир хойдан-на 2 кг дүк кыргыыр план 2,1 кг кылдыр күүсеттинген. Совхоз мыйыстыг бода малды, ооң иштинде төрүүр инектерни база төрүүр хойларны болгаш хаван өстүрериниң планнарын күүсеткен. Ынчалза-даа ниити хой, өшкүнүң, чылгының болгаш куштуң баш санын өстүрериниң планнары күүсеттинмээн.

Совхозка бир центнер тарааның бот-үнезин 2 рубль 97 көпеек деп планнаан болза, херек кырында 2 рубль 94 көп. болган, центнер хаван эъдиниң бот-үнези 82 рубль дээн болза 69 рубль, куш эъди 170 рубль дээн болза 89 рубль болган. Оон өске бүдүрген кедээ ажыл-агый продуктуларының бот-үнезиниң планы күүсеттинмээн болза-даа, мурнуку чылдарда турганынга бодаарга, черле дыка чиигээн.

Мал ажылының продуктуларын болгаш тараа бүдүрериниң база оларны күрүнеге садарының планнарын дыка ажыр күүсеткениниң, тарааның болгаш өске-даа чамдык продуктуларның планда көрдүнген бот-үнезин улам чиигеткениниң база ажыл-агыйжы эвес чарыгдалдарны эвээжеткениниң түңнелинде совхоз эрткен ажыл-агый чылында орулгалыг болган. Чүл дизе, 478 муң рубль арыг орулгалыг болур деп планнаан болза, херек кырында 505 муң 247 рубль болган. Ынчаарга пландан ажыр орулга 27 муң 247 рубль болган.

Бир эвес мал ажылының продуктуларын (хаван эъдинден өске) ногаа, картофель болгаш мал чеми культураларын бүдүрериниң планда көрдүнген бот-үнезин күүседип апкан турган болза, совхозтуң пландан ажыр алыр арыг орулгазы моон-даа хөй болур ийик.

Оларга чоргаарланыр

Мурнакчы хойжулар	Камгалап алган хураганы
И. Ойба	541
Т. Дүрбүй	406
С. Сеңгит	377
Т. Сертип	353
О. Бечилек	266
Т. Кара-оол	280
Т. Балган	279
Т. Маскыр-оол	381
С. Балчый	301
М. Кызыл-оол	238
С. Сундуп	240

Мурнакчы саанчылар	Бирги кварталда инек бүрүзүнден саггаан сүдү (кг-биле)
Ш. Минчит-Доржу	388
Д. Норжунмаа	387
Х. Уйнукпан	302
Т. Навааштай	370
Ч. Шүүче	316
Х. Дунгаа	377
А. Ошпар	309
Д. Дукур-оол	318
О. Солдуп	304
Н. Чыртык	349

Үстүнде хойжулар эрткен үш айларда төрээн хой бүрүзүнүң чаш төлүн бүрүн камгалап алганнар. Ооң иштинде Булуң-Терек салбырның хойжузу И. Ойбааның коданындан 25 хой ийистээни-биле ол хире хураганны артыкка алган. Мурнакчы хойжулар, саанчылар бо чедиишкиннерин ийиги кварталда улам көвүдедир дээш улуг күш, сорук-күзел-биле ажылдап турарлар.

Кыстың өөрүшкүзү

(Чурумал)

★

Ферманың кызыл булуңу. Оон иштиарыг-силиг. Саанчыларның ажыл-херээн хүн бүрү көргүзүп турар демдеглелдер ханада астынган. Сүт саалдазының он хонук, ай, квартал түңнелдерин мында тодаргай айыткылаан. Оон аңгыда, мурнакчы дуржулганы бижээн кедээ ажыл-агыйның хой янзы брошюралары, номнары база бар. Кызыл булуңга хүнчүң-не бир кижи дежурнайлап хүнзээр. Ол хүн аңаа Дунгаа Ховалыг бодунуң ээлчээн эрттирип турган.

— Силер шупту аныяктар силер бе?—деп айтырдым.

— Барык шуптувус—деп, ол далаш чок чугаалааш, кежээки саалданың сүдүн кудар битоннарны чаңгыс черже бөле салгылай берди.

Кежээки саалдага саанчы кыстар чыглып келгилээн. Делгем болгаш узун кажааның ийи талакы ханазының баарын дургаар саар инектер дистиндир тургулапкан. Саанчылар оларга суланы уруп берип эгелээннер. Фермада белеткээн сиген, кукуруза силозу чыл апкан. Оон-биле кады саар инектер суланы, чарбаны база чип турар. Ынчангаш оларның кужу канчаппаан-даа.

Биче када, хостуг үени ажыглап, аныяктар фермазының мурнакчы саанчызы Минчит-Доржу Шивиттиң ажыл-амыдыралы-биле таныжып, ооң арга-дуржулгазын сонуургап айтырдым.

— Онзагай арга-дуржулган бар деп чүнү хөөрээр мен. Өөрүм база-ла мээң-биле бир демей ажылдап турар. Бис шуптувус-ла саар инектеривистиң чемгерилгезинче улуг кичээнгейни салып турар бис. «Инектиң сүдү—дылында» деп үлегер чугаа бар болгай. Ол черле шын-дыр. Ам бо инектерниң азыралы кайы хире эки-дир — дээш, ол чемгерип каан инектеринче айытты. — Коммунистиг күш-ажыл фермазы деп бедик атты чедип алыр дээш демисежип тур бис. Ынчангаш бисте аныяктар «Чаңгызы — шуптузу дээш, шуптузу—чаңгызы дээш» деп принцип ёзугаар ажылдап турар. Шак ындыг демниг чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээрзи чугаажок—деп, ол өөрүшкүлүг чугаалады.

— Минчит-Доржу Шивит — ферманың мурнакчызы. Оон кызымак ажылы комсомолчу өөрүнге үлегер-чижек. Аныяк саанчы 1962 чылда 18 саар инээниң бирээзинге онаашкыр 1429 литр сүттү саап алган. Бо чылдың бирги кварталында инек бүрүзүнден 388 кг сүттү саггаш, совхозтуң бүгү саанчыларының социалистиг чарыжынга бирги черни ээлээн. Ынчангаш чылда инек бүрүзүнден 1600 кг сүттү саар дээн хүлээлгезин ол чедиишкинниг күүседип болурунуң аргазы бар.

Күш-ажыл кижини каастаар болгаш алдаржыдар. Күш-ажылдың кижизинге чон ынак. Шивит ам район Совединиң депутады.

Кылган ижинге Шивит ышкаш кызымак аныяк кыстар изиг күзел-биле ажылдап турда, ферманың ажыл-херээ чедиишкинниг болбайн канчаар. Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Үрбүн салбырының төп сүт-бараан фермазы 1963 чылдың бирги кварталында 43 тонна ажыг сүттү бүдүрген болгаш күрүнеге 28,6 тонна сүттү саткан. Оларның херек кырында планы 38 тонна сүттү бүдүргеш, 25 тоннаны күрүнеге садар турган. Аныяктарның кызымак ажылының түңнели ол-дур.

Саанчы кыс Шивит бодунуң болгаш фермазының бо чедиишкинин чугаалап турда, ооң арнында өөрүшкүзү илдең. Ийзэн саап ора, ол мынча деп чугаалады:

— Бисте шупту 8 саанчы бар. Ам саап турар инектеривис 139. «Ёлочка» деп саалданы ажыглаар чүве болза, бо инектерни чүгле 2 кижи саап болур.

— Ферманарны кажан механизастаар силер, ынчаш?

— Бо дээрге хүнүн чугула айтырыы. «Ёлочканы» тургузарын бо чылын боттандырар деп дирекция чери шиитпирлеп турар. Чогум, та кажан болур чүве. Үешагдан озалдап турар улус-тур бис ийин.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чаа эртем-техниканы ажыглап турган, улам бедидип болур — деп, саанчыны деткидим.

— Ол черле ындыг болур ужурлуг—дээш, Шивит хөглүг хүлүмзүрдү.

Саанчы кыс Шивит-биле бистиң чугаавыс шак ынчаар дооскулган. Аныяктар фермазының кежээки ажылы изиг туруп турган калды.

О. ХӨВЕҢМЕЙ.

Чурукта: Үрбүн салбырның фермазының учётчиги А. Хууракттың (солагай талазында) хүнде сүт саалдазының түңнелин саанчылар Т. Навааштай биле Ш. Минчит-Доржута чугаалап берип турары.

Совет радио—коммунистиг кижизидилгениң чугула чепсээ

Чурукчу Ю. Берковскийниң чураан чуруу.

Бөгүн бүгү совет улус радионуң чогааттынып тургустунганындан бээр 68 чыл болган оон демдеглеп эрттирип турар. Орус эртемден Александр Степанович Попов бодунуң шылгарангай ажыдыышкынын — радиону кижи төрелгетенниң чаагай чоруунга бараалгаткан.

Радио талазы-биле ажылдап турар совет эртемденнер А. С. Поповтуң эгелеп каан улуг херээн алдарлыы-биле уламчылап, чаа-чаа ажыдыышкыннарны кылып, радиотехниканы чедиишкинниг хөгжүдүп турарлар.

Совет космонавтар Ю. А. Гагаринниң, Г. С. Титовтуң, А. Г. Николаевтиң болгаш П. Р. Поповичиниң космоска ужудуушкуннары болза, радиотехникада болгаш радиоэлектроникада бистиң эртемденнеривистиң, инженерлеривистиң база техниктеривистиң кайгамчыктыг чедиишкиннериниң түңнели болур.

Бистиң чуртка радиодамчыдылганың организакчызы, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи В. И. Ленин болган. В. И. Ленин 1918 чылдың декабрьда Нижегородскиниң радиолабораториязын тургузар дугайында декретте ат салган. Ол болза Совет Россияга радио талазы-биле баштайгы эртемниичилел албан чери болган.

Чуртка массалыг радиодамчыдылгазын тургузар дугайында ленинчи идея амыдырал кырында чедиишкинниг боттанып турар. Москвадан радио дамчыдылгаларының хонукта хемчээли амгы үеде ортумаа-биле 102 шак, а республикалар, крайлар болгаш областар төптеринден радио дамчыдылгаларының хемчээли 852 шак чедип турар.

Партияның идеологтуг ажылынга, масса чонну коммунистиг ёзуга кижизидериниң хереэнге радио улам-на улуг ужур-дузалыг болуп, чоннуң хүн бүрүдеги амыдыралынче хаяызы-биле нептереп кирген.

Солуннар-биле кады радио болгаш телевидение СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлеринде база партияның Программазында салдынган төөгүлүг сорулгаларны амыдыралга чедиишкинниң боттандырар дээш демиселге идепкейлиг киржип турар. Радио болгаш телевидение бистиң чуртувуста база даштыкыда болуушкуннарны, партия болгаш чазактың чугула документилерин чонга дүрген-биле чедирер күчүлүг чепсек апарган. Төп радио чаңгыс хонуктуң иштинде чүгле «Совет медээлериниң» безин 19 үндүрүлгезин кылып, дамчыдып турар. СЭКП Төп Комитеди бистиң чуртка радиону болгаш телевидениени хөгжүдер талазы-биле улуг кичээнгейни салып келген. Чүгле сөөлгү үш чылдарның иштинде партия Төп Комитеди «Совет радиодамчыдылгазын экижидер болгаш телевидениени улам ынай хөгжүдер дугайында» ийи удаа чугула доктаалдарны хүлээп алган. Партия болгаш чазактың улуг сагыш салыышкыннарының ачызында радио болгаш телевидение, оон техниктиг баазазы доктаамал өзүп, быжыгып турар. Оон тодаргай чижээн бистиң республикада радио дамчыдылгазының болгаш радиотехниказының шалыпкын өзүлдезинден көрүп болур.

Тывага баштайгы радио дамчыдылгазы 1936 чылда эгелээн. 1945 чылда республикага чүгле 1500 хире радиоточкалары турган болза, амгы үеде 33 муң ажыг радиоточкалары бар болуп турар. Чүгле сөөлгү үш чылдарның иштинде бистиң республикада 250 км радио четкизи, 5800 ажыг радиоточкалары тургустунган. 1963 чылдың январь 1-ден эгелеп 30 киловатт күчүлүг чаа радиостанция ажыглалда кирген.

Радио комитети хөй санныг ажылчын болгаш кедээ бижикчилерниң киржилгези-биле дамчыдылгаларының шынарын экижидерин чедип ап, оларның тематиказын калбартып турар. Чүгле бо чылдың баштайгы дөрт айларының иштинде безин радио комитет 1700 чагааларны алган, чүс-чүс кижилер микрофонга чүве чугаалап, дамчыдылгаларга киришкеннер. Оларның иштинде республиканың, районнарның партия, совет органнарының удуртур ажылдакчылары, кедээ ажыл-агыйның, үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң мурнакчылары, коммунистиг күш-ажыл бригадаларының кежигүннери болгаш шалыпчылары, тускай эртемниглер, пропагандистер болгаш агитаторлар бар.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары—сураглыг хойжулар Ооржак Лопсанчап, Үрүле Кандан болгаш «Межегей» совхозтуң мурнакчы саанчызы Зинаида Карташева болгаш өскелер-даа боттарының байлак дуржулгазын радио дыңнакчылары-биле солушкан. Ынчангаш республиканың радио дамчыдылга комитединиң микрофону мурнакчы дуржулганы нептередириниң улусчу индирилапарган.

Радио комитединиң кедээ ажылагый редакциязы дамчыдылгаларның формаларын доктаамал чаартып, ооң чедиңгир болгаш дээштиг хевирлерин дилеп, мурнакчы дуржулганы пропагандалаар болгаш нептередир талазы-биле чамдык ажылдарны кылган.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң соонда тургустунган партия-күрүне контролюнуң ажылынга радио журналистер, радионуң штаттан дашкаар корреспондентилери идепкейлиг киржип эгелээн. Партия-күрүне контролюнуң чер-черде органнарының хыналдаларының түңнелин, солуннарда ышкаш, республика радиозунда калбаа-биле чырыдып турар. Ол чорук бар четпестерни чайладырынче чоннуң кичээнгейин угландырып, бюрократтарны, консерваторларны, чалгааларны болгаш мангысталчак амыдыралдыгларны хөй-ниитиниң буруу шавыышкынынче кирип, контрольдуң дээштиг чоруун улам-на бедидеринге дузалап турар.

Республиканың радио комитединиң литература-музыка дамчыдылгазы редакциязының неделя санында белеткеп турары «Шагар ары» болгаш «Чиик бус-биле» деп радио сеткүүлдери радио дыңнакчыларының үнелелин чедип алган. Ол радио сеткүүлдерниң редакторлары Олег Сувакпит болгаш Василий Журавлев дамчыдылгаларның белеткелдеринге штаттан дашкаар хөй санныг авторларны кирииштирип келген. Оон материалдарының тематиказын улам-на калбартып, бистиң амыдыралывыста бар четпестерни чайладырынга дузалыг болуп турар.

Совет радионуң ажылынга штаттан дашкаар ажылчын болгаш кедээ корреспондентилерниң калбак киржилгези, хөй-ниитиниң эгелээшкини чугула черни ээлеп турар. Амгы үеде бистиң республиканың район санында-ла хөй-ниитиниң киржилгези-биле радиодамчыдылгазының редакциялары тургустунган. Ол редакцияларның хөй кезии боттарының ажылын билдилии-биле организастап, чоннуң күжүн мобилизастаарынга партия организацияларының ёзулуг дузалакчылары болуп турарлар.

Бии-Хемниң, Каа-Хемниң, Улуг-Хемниң радио дамчыдылга редакцияларының корреспондент-организакчылары Алексей Даньков, Николай Бородулин, Анай-оол Кыргыс оларның эки ажылын демдеглээр херек.

Коммунистиг ниитилелди тургузарының өндүр улуг программазының төөгүлүг ужур-дузазын пропагандылаары, ооң өлүм чок идеяларын чонга чедирери—бистиң, радио ажылдакчыларының ыдыктыг хүлээлгевис. Совет радионуң мурнунга Коммунистиг партияның салганы харысалгалыг сорулгаларны күүседип, чонга бараан болуру—бүгү радиожурналистерге, харылзаачыларга бедик алдар болур.

Н. ШИРИПЕЙ,
Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң чанында радио дамчыдылга болгаш телевидение талазы-биле комитеттиң даргазы.

ДАШТЫНДА ЛЕНИННИГ ҮЖҮГЛЕЛ

Аңчы, балыкчы азы кадарчы дөрт кырлыг кылдыр чевуп каан, ийи узун сөөм хире, ол-бо талаларында бир-ле чүвениң дүрзүзүн ойгаш, оон улаштыр кертигилеп каан ыяш көргүскеш:

— Бо мээң хүн демдеглелим-дир дээр болза, бо хүннерде кым-даа ону аайын тыппайн барып болур. Ийе, бо хүннерде! А бир эвес 30—40 чылдарның мурнунда болза, ында кижи аайын тыппас чүве-даа чок-ла. Үжүк-бижик чок чораан тыва араттар боттарының онза чугула деп санаан чүүлдерин уттундурбазын дээш ынчаар демдеглеп ап чорааннар.

Улуг Октябрь революциязының тиилелгези Тывага мөңчүгдел, күчүлелди ширбий шаап каапкан. Тыва араттар төөгүде бир-ле дугаар хостуу-биле тынганнар. Баштайгы үжүглел тыва араттарның культурлуг хөгжүлдезиниң оруун меңгези-биле чырыткан күчүлүг чырыктың эгези болган.

1930 чылдың июнь — баштайгы тыва үжүглелдиң үнген үези. Ол үжүглелди тыва араттар сеткилиниң ханызындан улуг өөрүшкү-биле хүлээп, чер болганга бижик бөлгүмнеринге кайгамчык сонуурган өөренип эгелээннер.

Чөөн-Хемчик кожуунунуң Хөндергейниң Борбак-Арыгта ындыг бөлгүмнерниң бирээзи кызыл булуң ажыттынган. Ону Араттың революстуг шериинден чап-чаа халажып келген Дамба-Доржу башкылай берген.

Үжүглелдиң даштында Лениниң дүрзүзүн, оон иштинде Лениниң чуруун бөлгүмнүң башкызы улуска көргүзүп, улуг Лениниң дугайын оларга чугаалап, Ленин — ядыыларның өңнүү, башкызы, баштыңчызы, оларның хостуг, аас-кежиктиг амыдыралының чаалап бериикчизи дээрзин, үжүк-бижикке өөренип алырының онза чугузазын ол тайылбырлап турган. Бижилер оон ол чугаазын харамдыгып дыңнааннар. Оон эгелээш-ле чаңгыс-даа кичээл халас эрттирбейн, башкызының айытканын кызымаа-биле шиңгээдип ап турган.

Ол бөлгүмге өөренип турганнарның бирээзи—Хөндергейниң хоочун коммунизи Дастанмай Хүргүлекович Ооржак мынча деп чугаалап орар:

— Сагыш четтирген кижилер сагызының черле бодундан чарбас ижир чүве болгай. Даштында Лениниң дүрзүзүн чураан үжүглел бистиң ёзулуг-ла сагызынывыс ол болган. Ынчаарда бистиң бөлгүмүвүсте 30 хире эр, херээжен кижилер турдувус. Беш хөнгаш-ла чүү-хөө чүве-биле хүнезинненип алгаш, беш хонук иштинде улаштыр өөренип турган бис. Чоорту-ла, үжүктерни кожуп номчуптар, санның чурагайларын база таныыр апарган бис. Оон соонда өөредилге сыгайнып-ла турар ышкаш болу берген: бот-боттарывыс шылгажыр, айтыржыр апарганывыс ол-дур ийин. Мен ол үеде арбан даргалап турган мен. Оон мурнунда арбанның хамык-ла кижи, малының сан-түңүн доктаадып чадап чораан болзумза, бижикке өөренип бар чыда, хамык-ла чүвени саазынга шорбажылап алыр, солунну кижилерге номчуп бериптер апарган мен. Владимир Ильичиниң дүрзүзүн чураан үжүглел ам-даа мээң караамда ол-ла хевээр чуруттуна берген чоруур-дур ийин. Ол үжүглел бистиң караавысты шуут-ла ажыткан...

Бодунуң ол сактыышкынының уламы-биле, амыдыралдың эрткен оруктарын чап-чаа оваарып көргензиг кынны берген. Дастанмай Хүргүлекович карманындан папирозун уштуп кывыскаш, бодунуң эрткен амыдыралын чугаалады.

Оон ядыы адазы-иезин Буян-Бадыргы ноян чалчаланып чораан. Аныяк Дастанмай, нояның чылгычызының чымыжын-даа эртирген, актыг черге оор диртеш, ийи чаагынче 60 катап шаагайтаткандаа. Бо бүгүнуң соонда ол чоорту-ла байларны, дужуметтерни, оларның хардаачыларын көөр хөңнү чок болган. Чүгле демисежип турган ядыы кижи бодунуң шынныг үүргүзүн чедип алыр дээрзин ол биле берген. 1928 чылда Ооржак Дастанмай Тываның Араттың революстуг Намының кежигүнүнге кирген, 1930 чылдың самынын базарынга идепкейлиг киришкен. Оон соңгаар-ла ол арбан, сумунуң хөй-ниити ажылдарынга идепкейлиг киржип келген.

Ленинниң кооператив планы Тывага боттанып турар үеде ол бир дугаарында колхозка кирген. Ам «Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырында, назы дээн болзажок, Дастанмай Хүргүлекович кандыг-даа ажылдан чалданмайн ажылдап турар. Ол амгы үеде партия-күрүне контроль комитединиң совхозта дузалаар бөлүүнүң кежигүнү. Бодунуң хүлээлгезин ак-сеткилдии-биле күүседип турар.

Оон уруг-дарыы база-ла ажылга кежээ, төлептиг кижилер: ийи оглу чолаачы, үш оглу тракторист.

Бо кырган коммунистиң сактып чугаалааны бижик өөредилгезиниң баштайгы кичээлиниң болганындан бээр, Тывага хайныгып үнген культура революциязының чылдарында, Тываның экономика болгаш культура талазы-биле хөгжүлдези танытпас кылдыр өскерилген. Бо болза улуг Ленинниң өлүм чок номчалының ачы-хавыязы-дыр.

С. ПАВУ.

СЭКП ТК-ның Пленумунга уткуштур

ИДЕПКЕЙЛИГ ДУЗАЛААР

Каас-шиник кеттинген кижилер Балгазынның Культура бажыңынче бөлүк-бөлүү-биле чыглып кээп турган. «Совет Россия» колхозтуң төлээлекчилери олургузаан автомашиналар улай-улай кээп тургулаан. Ол хүн манаа Таңды районнуң интеллигенциязының бир бөлүүнүң хуралы болуп турганы ол.

Интеллигенция хуралын СЭКП Таңды партгомунуң секретары эш М. Сухачев ажыткан. Районнуң интеллигенциязының сорулгаларының дугайында айтырыгны бо хуралга калбаа-биле чугаалажып көрген. Илеткел кылган партком секретары эш Сухачев болгаш санал берген кижилер районнуң интеллигенциязының ажыл-чорудулгазын ханызы-биле анализтеп, моон соңгаарты сорулгаларны тодараткан болгаш бар турар четпестерни принципиалдыы-биле шыңгыы шүгүмчүлээннер.

Партияның XXII съездизи совет улустуң мурнунга улуг чаагай сорулгаларны салган. Оларны амыдыралга чедиишкинниг күүседири аажок улуг күженишкинни негеп турар. Бо улуг болгаш харысалгалыг сорулганы күүседиринге идепкейлиг киржири, партияга болгаш улуска дузалаары — совет интеллигенцияның ыдыктыг хүлээлгези болурун илеткелчи болгаш санал бергеннер чугулалап демдеглээннер.

Районнуң идеология ажылдакчылары, ылангыя кедээ интеллигенция амгы үениң негелделериниң деңнелинге туруп, сорулгаларны тодаргай билип, ажылчы чоннар ортузунга политиктиг ажылды билдилиг болгаш могаг чокка чорудар ужурлуг. Районнуң хөй санныг интеллигентилери бо негелделерни чүткүлдүг күүседип, оларга даасан участоктарда, хөй-ниитичи ажылга боттарының билиин болгаш күжүн харамнанмайн ажылдап турарын демдеглээн.

«Революцияның чалбыыжы» колхозтуң агроному, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады О. П. Чуева колхозтуң чер ажылын ажыл-херекти билири-биле, чогаадыкчы ёзу-биле баштап турар. Ол ажыл-агый эки сорттуг үрезинни, бедик агротехниканы, ажаап алыышкынның депшилгелиг аргазын шиңгээдип алганындан бедик дүжүттү ап турар. Балгазынның участок эмнелгезиниң эмчизи эш Шойму чонга ээлдек, бодунуң ажылынга чүткүлдүг ажылдап, санитар-чырыдыышкын пропагандазынга, хөй-ниитиниң ажылдарынга идепкейлиг киржип турар.

Дыка хөй башкылар школаларда өөредилге-кижизидилгелиг ажылды үлегерлиг организастаарын чедип албышаан, районнуң ажыл-ишчилериниң ортузунга улуг ажылдарны кылып турарлар. Ындыг башкыларга Тыртык-Кара (Бай-Хаакта), Ягода, Дубатова (Владимировкада), Сидорова, Гудкова (Балгазында), Хертек, Сапогова (Чедерде), Кыргыс, Иванова, Абросимова (Дүргенде) болгаш өскелер-даа хамааржыр. Башкылар Степанова, Ключникова, Попеляева, Попова олар үшкү улуунда 100 хуу өөредилге шынарын чедип алганнар.

Балгазынның болгаш Кара-Булуңнуң кедээ библиотекаларының эргелекчилери эштер Егорова болгаш Ладыгина олар номчукчулар-биле политмассалыг ажылды ак-сеткилдиг чорудуп, номчукчулар конференцияларын, диспуттарны, янзы-бүрү кежээлерни организастап турар. Ботгывыңгыр уран чүүл бөлгүмнериниң ажылынга Ооржак, Салодовникова, Мыльникова, Гончаренко олар онза идепкейлиг киржип турарлар. Инженерлер Шубин, Вяткин, зоотехниктер Зверьева, Балабай, кезер эмчи Медведев, эмчилер Краскова, Васильева оларны тандыжылар хүндүткел-биле чугаалажып турар.

Районда партия чырыдыышкыны бо чылын дыка калбарган. Ында ажылдап турар пропагандистерниң колдуу интеллигентилер. Бөлгүмнерде болгаш бот-өөредилге-биле өөренип турарларның саны дыка өскен. Ылангыя пропагандистерниң иштинден башкы А. Сидорова, хуржулга станциязында Васильев, совхоз директору В. Пашенко, эмчи Золотых, «Тиилелге» совхозта Н. Юркевич, Элегесте А. Алдын-оол болгаш өскелерниң-даа эки ажылдап турарын, ол ышкаш хөй санныг интеллигентилерниң лекция пропагандазынга, культура-чырыдыышкын ажылдарынга идепкейлиг киржип келгенин хуралдың киржикчилери демдеглээн.

Районда идеологтуг ажылдың деңнели партияның амгы негелделеринге ам-даа четпейн турар болгаш ону организастап, калбартырында улуг четпестер бар. Бо талазы-биле районнуң интеллигенциязынга чогуур улуг-хуу онаажыры чугаажок. Чамдык тускай эртемниглер өскелерге үлегер көргүзүп, чон ортузунга политиктиг ажыл чорудардан туржук, онаашкан ажылынга харысалга чоктанып, аажы-чаң, амыдырал талазы-биле төлеп чок чоруктарны кылып турарын интеллигенция хуралы шыңгыы буруу шапкан.

«Межегей» совхозтуң кол зоотехниги турган эш Грибин малдың ажаалга-чемгерилгезин экижидер, оон продуктулуун бедидер талазы-биле ажыл кылбаан, малчыннар ортузунга боттуг ажыл чорутпаан. Совхозта малдың ынчангы байдалы элээн бергедээн. Моон ужурунда ол ажылындан дүжүрткен. «Коммунизмниң хереди» колхозтуң зоотехниги эш Абрамова кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин өөренип көрбейн, зоотехниканың эң бедүүн негелделерин күүсетпейн турар болгаш арага-дарыже хандаан. Медицинаның чамдык ажылдакчылары эмнелге-профилактиктиг база санитар-чырыдыышкын ажылдарын кошкак чорудуп турар. Медпункт ажылдакчылары эштер Беляева, Кондратьева олар малчыннарже барбайн, чонга лекция, беседа кылып бербейн турар. Медицина ажылдакчыларының ортузунда өөредилге багай организастаттынган.

Школаларның өөредилге-кижизидилгелиг ажылында улуг четпестер бар. Чамдык башкылар кичээлдерни чавыс деңнелге эрттирип, өөредилгени амыдырал-биле кошкак холбаштырып турар. Моон түңнелинде өөредилге шынары кудулаар чоруктар чамдык школаларда, класстарда ам-даа үргүлчүлеп турар. Башкылар П. Попова, Кузнецова, Сырат, Маадыр-оол, Домарева олар лекция, беседа чорударынга киришпейн турар. А Баскал школазының башкызы Тандын-оол чон ортузунга ажыл чорудар туржук, сөөлгү үеде арагалап турар.

Колхозчуларга, совхозтар ажылчыннарынга лекциялар эвээш номчуттунуп, күш-ажыл талазы-биле кижизидилге кошкак болуп турар. Моон ужурунда хөй-ниитиниң корум-чуруму үрээр, күш-ажыл чурумун хажылар чоруктар чон ортузунда ам-даа бар. Райсуттуң шииткекчизи эш Шана, райэмнелгениң кол эмчизи Сараев, зоотехник Галкин, агроном Дорохов, «Победа» совхозта Грошин, Сизов олар лекция пропагандазынга киришпейн турар.

Интеллигенция хуралынга чугаалашкан айтырыгны ооң киржикчилери көдүрлүүшкүн-биле чугаалажып көрген болгаш санал берген 13 кижи чугула айтырыгларны көдүрүп, үнелиг саналдарны берген. Балгазынга болган хурал ышкаш ындыг бөлүк аайы-биле хуралдар Таңды районнуң Бай-Хаак, Элегес суурларынга база болгулаан. Бо бөлүк аайы-биле хуралдарның киржикчилери ам үеде совет кижилерни коммунистиг ёзуга, ажыл-амыдыралдың эң эки чижектериниң үлегеринге кижизидери болгаш аңаа бүгү интеллигентилерниң идепкейлиг киржири эң чугула деп демдеглээш, моон соңгаарты сорулгаларны тодарадып, боттуг хемчеглерни айтып алганнар. Ооң күүселдезин чүткүлдүү-биле чедип ап тургаш, СЭКП ТК-ның май Пленумунга төлептиг ужуражыр деп олар бир ап-сеткилдиг шиитпирлээннер.

С. ТУШКОВ.

Ажыктыг семинар

Партия-күрүне контролюнуң район комитединге дуза чедирер бөлүктерниң удуртукчулары-биле тускай семинарны Барыын-Хемчик парткому чоокта чаа организастап эрттирген. Семинарның киржикчилери ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң талазы-биле бо чылдың бирги кварталының түңнелдери болгаш арткан үш кварталдарда районнуң мурнунда салдынып турар сорулгалар дугайында парткөм секретары эш Бойдунуң допчу илеткелин, социалистиг өнчү-хөреңги камгалалының районда байдалы болгаш отчёт учётка карак чаап, күрүне мегелээр фактыларының дугайында район прокурору эш Очурнуң, партия-күрүне контролюнуң ленинчи принциптериниң дугайында СЭКП обкомунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң партия-күрүне контролюнуң комитединиң ажылдакчызы эш Сарыгларның информацияларын түс-түзунда дыңнааннар.

Эш Бойду бодунуң илеткелинге эът, сүт бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле районнуң колхозтар, совхозтарының бо чылдың бирги кварталында чамдык чедиишкиннерин демдеглевишаан, «Тээли», «Шекпээр» совхозтар, «Большевик» колхоз дээн ышкаш ажыл-агыйлар мал продуктуларын садарының планныг онаалгаларын күүсетпээнин, районга мал кыштаглаашкыны эки эвес организастаттынганындан малдың өлүп хорлаар чоруу эвээш эвес болганын тодаргай чижектерге көргүскен.

Районга часкы хову ажылдары чогуур өйүнде эгелезе-даа, «Шекпээр» совхоз болгаш өске-даа ажыл-агыйлар черни ажылдап кылырының, үрезиннерни чаштырарының агротехниктиг чуруннарын каржызы-биле хажыдып үрээнин ол база чугаалааш. Кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде бар четпестерни дарый узуткаар, чаа сорулгаларны шиитпирлээр, курлавырларны болгаш бүгү аргаларны илередип тывар, чөн ажыглаар талазы-биле контрольду күштелдирип турганы, районнуң партия, совет органнарынга улам идепкейлиг дузалажырынче семинарның киржикчилерин кыйгырган.

Семинарның киржикчилеринден «Шекпээр», «Тээли», «Барлык» совхозтарда, «Большевик» колхозта партия-күрүне контролюнга дуза чедирер бөлүктерниң удуртукчулары эштер Комбу, Биче-оол, Даңзы, Амырбит олар боттарының ажылының дугайын чугаалап, дуржулгазын солушканнар.

Районда улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга улусчу контрольдуң ленинчи принциптерин боттандырар талазы-биле чугула-чугула практиктиг билиглерни ук семинарның киржикчилери боттарынга шиңгээткен. Ындыг ажыктыг семинарларны моон соңгаар-даа практикалаар дугайында олар дилег кылган.

Ч. ЧЫЛБАК-ООЛ.

ШКОЛА АМЫДЫРАЛЫ

Багай өөренирин баш бурунгаар болдурбас

Өөреникчиниң быжыг билигни чедип алыры өөредилгениң баштайгы чылдарындан-на улуг хамааржыр. Быжыг билиг өөр үе иштинде уругларның угаан-бодалынга артып каар болгаш өөренип, билип алганын белени-биле сактып болур. Чижээ, өөренип эрткен чүүлдүң канчаар шиңгээттингенин 2—3 ай болганда хынап болур. Ол ышкаш, өөредилге чылының төнчүзүнде күүсеткен хыналда ажыл-биле өөредилге чылының эгезиндеги ажылдарның деңнелинден өөреникчиниң билииниң база эки тодарадып ап болур.

Чамдык башкылар ийи чылчыларның бар турар чылдагааны—өөреникчиниң бодунда, ооң өөренир күзелиниң база мергежилиниң кошкаанда деп бадыткаарын оралдажып турарлар. Ол шын бе? Мээң башкылап турар 2-ги клазымга Витя Соловьев деп өөреникчи келген. Оолду өөредип турган башкы мындыг характеристиканы берген. «Витя Соловьев өөредилгээ кандыг-даа сонуургал чок, ниити сайзыралы кошкак...»

Мындыг характеристиканы бижип турар башкылар боттары боттарынга сойгалап турар дээрзин өскербейн турарлар. Өөренир, ажылдаар күзелди уругларга кыпсыры, оларның сонуургалын көдүрери—башкының кол болгаш дөрт хүлээлгези дээрзин ындыг башкылар уттуп турары ол-дур.

Уругларның ниити кошкак сайзыралы, кичээнгей чок база өөредилгеге сонуургал чок болуру дээрге чүгле ол башкының эвес, а бүгү школаның болгаш өг-бүлениң өөредилге-кижизидилгелиг ажылды чогуур деңнелге чедир тургуспааның херечизи болур.

Өөредилге ажылының кол хевири — урок. Ынчангаш урокту канчаар эрттиргенинден өөреникчиниң билии кол хамааржыр дээрзи биске билдингир. Бодумнуң эрттирип турар уроктарымга кандыг негелделерни салып турарымны маңаа бижип көрейн.

Чүнүң-даа мурнунда, урок үезинде бүгү өөреникчилерниң идепкейлиг ажылдаарын чедип ап турар мен. Урок бүрүзүнүң тургузуу бот-боттарынга дөмейлешпес. Янзы-бүрү көргүзүг материалдарын хөйү-биле ажыглап чанчыккан мен. Дыл урогунга тайылбырлыг бижилгелерни хөйү-биле ажыглаар болза эки. Ол ышкаш, чогаадыкчы хевирлиг ажылдарны чорудары база-ла ажыктыг. Мээң өөреникчилеримде «бистиң чогаадыкчы ажылывыс» деп тускай кыдыраш бар. Аңаа эң эки чогаадыгларны болгаш чечен чугааларны өөреникчилер бижээннер. Оларны класска-даа, кичээлден дашкаар үеде-даа уруглар номчуп, таныжып турарлар.

Грамматика урогунга уругларга быжыглаашкын кезээнде мергежилге кылдыртып турар мен. Ук ажылды мурнап дооскаңнарга тускай онаалга бээр. Чижээ, ногаа аймаанга хамааржыр 10 сөстерни словарьдан ушта бижиир, словарьдан а кирген 10 сөстү ушта бижиир. Немелде онаалганы бээрде, кымның кайы теманы кошкак билирин база барымдаалаар херек. Шын бижилгениң берге дүрүмнеринге хамааржыр хөй-хөй карточкаларны кылып алган мен.

Өөреникчи бүрүзү чаа материалды аңгы-аңгы шиңгээдип алыр болганда, мындыг арганы хереглээним база ажыктыг болган: чаа материалды класска тайылбырлаар мурнунда, тайылбырны кошкак билип аар өөреникчилерге тайылбырлап бээр мен. Дараазында урокта бүгү класска тайылбыр берип турар үеде демги өөреникчилер ам эки билип алырлар.

Багай өөренир болгаш бир класска катап олурар чорук өөреникчилерниң онзагай байдалдарын чамдык башкыларның эки билбезинден боор турар. Мээң клазымда Сережа Бабушкин аарааш, хөй шак үскен. Ынчалза-даа аңаа немелде кичээлдерни эрттирип, уроктарга үргүлчү айтырып келгенимниң түңнелинде, Сережа өөрүнден чыдып калбаан. Витя Соловьев биле Володя Тимченко урокка болганчок-ла кичээнгей чок олурар, ынчангаш чаа теманы тайылбырлаар мурнунда, оларның чурумнут олурарын сагындырып турар мен.

Өөреникчи мурнунда өөренип эрткен чүүлдерин катаптап, быжыы-биле шиңгээдип алганда, чүгле ынчан программаның дараазындагы бөлүктерин эки шиңгээдип ап болур. 2-ги класстың Галя Ларина арифметикага дыка кошкак турган, ынчангаш аңаа бирги класстың бодалгаларын бодадып өөреткеш, оон соонда ам ийиги класстың бодалгаларынче кирген бис. Ол арга Галяга эки дузалаан.

Хыналда диктантыны бижээш, чазыгларын сайгарган соонда, 10—12 хонук эрткенде ол-ла диктантыны база катап бижээш, ону өөреникчилер боттары хынаар. Баштай бижээн диктант-биле деңнеп хынаар болгаш чаңгыс-даа чазыг эрттирбезин кызарлар. База катап частынган частырыгларны дараазындагы мергежилгелерге кирер болгаш словарьның «Мээң частырыгларым» деп кезээнге бижип алыр. Мынчаар ажылдаарга частырыглар эвээжээр, уругларның шын бижилгеге кичээнгейи бедиир.

Ийиги класска сөстерни словарьга ажык үжүктер аайы-биле рифмалаштыр бижидип турар мен. Чижээ, а кирген сөстер: малина, калина, картина, палата оон-даа өске.

Школага пионер болгаш октябряттар ажылын таарыштыр организастаары өөредилгеге улуг ужур-дузалыг. Маңаа бир чижекти ап көрээл. Мээң клазымда «Бажың тударынга кым эң-не хөй туйбуну салыры» деп чарыш бар. Туйбуларны кызыл саазындан кескилээш, 5 демдек алган өөреникчиниң адының дужунга чыпшырып турар бис. Ынчангаш уруглар улдун иштинде хөй беш демдектер алыр дээш чүткүлдүг өөренирин күзээрлер.

Өөреникчиниң багай өөредилгезин класс коллективиниң киржилгези-биле эдери кончуг чугула. Класс коллективиниң ажылын башкарып, кижизидери-биле башкылап турар клазынга Хүндүлел дептерин тургускан мен. Класс хуралынга уругларның аажы-чаңында, чаңчылдарында четпестерни болгаш эки талаларын демдеглеп, моон соңгаар кым кандыг бедикти чедип алырын дугурушкан бис. Ол Хүндүлел дептеринде маадыр пионерлерниң допчу намдары бар. Ол ышкаш, дептерге кирген өөреникчиниң чуруу болгаш характеристиказы ында бар. Чижээ, Галя Гончаренко кончуг эки өөредилгелиг, дыңнангыр, өөрүнге бо-ла дузалаар, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг, биче сеткилдиг, эш-өөрү-биле эп-найыралдыг, күш-ажылга ынак. Мындыг характеристика уругларның эки чаңчылдарны чедип алырынга дузалаар, оларны быжыг корум-чурумга кижизидер.

Ада-иелер хуралдарынга чамдык уругларны номчудуп, сан бодадып, словарьдан сөстер айтырар мен. Ада-иелер уругларының канчаар харыылаарын дыңнавышаан, өөреникчиге кандыг негелделер салырын билип алыр. Ол арга, педагогиканың өске бүгү аргалары ышкаш, уругларның өөредилгеге харысалгазын бедидер.

Үстүнде көрдүнген чижектер ийик, чылчылар чок өөредилгени чедип алырынга эки талалыг болганын бодуржулгамдан көрдүм. Багай өөредилгени узуткаарындан ону баш бурунгаар болдурбазы чиик дээрзин бүрүзү утпас болза эки.

Мээң клазымның тускай кыйгызы мындыг: «Бүгү класс дараазының клазынче шилчиир». Сөөлгү чылдарда ол кыйгырыг мээң ажылымга чедиишкинниң-биле боттанган.

В. ПУГОВКИНА,
Кызылдың № 5 школазының башкызы.

Организастыг шеф

Тожу районда «Совет Тыва» колхоз школага болгаш уруглар албан черлеринге оттулар ыяш белеткелин чоннуң бот-идепкейлиг киржилгези-биле организастап турар. Бо айтырыгны ада-иениң болгаш башкыларның каттышкан хуралынга баш бурунгаар дугуржуп чугаалашкан.

Баштайгы воскресникти маңаа чижек кылдыр айтып болур. Ажылдаарынга таарымчалыг аяс хүнде 80 ажыг кижи организастыг үнүпкен. Азас суурнуң кедээзинде ээминниң ыржымын балды болгаш хирээниң даажы, демниг болгаш хөглүг күш-ажылдың көдүрлүүшкүнү хүвүредипкен.

Ажыл-ишти эки организастаанда ооң көргүзүү база бедик болур. Шефчилер ол хүн 192 кубометрни белеткээн. Аңаа сес чыл школазының башкылар коллективи үлегерлиг ажылдааның демдеглээри чугула. Шак ындыг шеф улажып турар.

С. САЯНА.

ТЕЛЕГРАФ ДАМЧЫДЫП, МЕДЭЭЛЕП ТУР

Карл Маркстың тураскаалынга чечектер салган

МОСКВА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизминиң институдунуң ажылдакчылары Москвада К. Маркстың тураскаалынга чечектерни салган. Тураскаалдың чогаадыкчызы Ленинчи шаңналдың лауреады скульптор Л. Е. Кербель институттуң ажылдакчылары-биле кады тураскаалга чораан.

К. Маркстың төрүттүнген хүнүн демдеглээни

БЕРЛИН. (СЭТА). Делегейниң ажылчын шимчээшкининиң төөгүзүнде кайгамчыктыг хүн майның 5-ти—Карл Маркстың төрүттүнгениңден бээр 145 чыл болган оюн калбаа-биле демдеглээринге эртемниг коммунизминиң үндезилекчизиниң амыдыралынга болгаш ажыл-чорудулгазынга холбаштырган лекцияларны, илеткелдерни республиканың бүдүрүлгелеринге болгаш албан черлеринге, көдээ ажыл-агыйының бүдүрүлге кооперативтеринге, өөредилге черлеринге чоруткулаан.

Маркстың өөредииниң дугайында элээн хөй айтырыгларның талазы-биле илеткелдерни чугаалажып көөрүнге холбаштырган ийи хүннүң кады кылган эртем сессиязын ГСЧП ТК-ның чанында Карл Маркс аттыг партияның дээди школазы болгаш Берлинде марксизм-ленинизмниң институду ажыткан.

Карл Маркстың ады-биле холбашкан үнелиг документилерни чыырының, шинчилээриниң талазы-биле институттуң чорудуп турар улуг ажылының дугайын ГСЧП ТК-ның чанында марксизм-ленинизм институдунуң директору Роланд Бауэр СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан. Эрткен чылын институт Маркстың дөрт чагааларын Англиядан садып алган. Оон хууда библиотеказын чыыр талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар. Дайын сөөлүндеги чылдарның дургузунда 400 ажыг номнарны дилеп тыпкан, оларның хөй-хөйүнде Маркстың демдеглелдери болгаш чазалгалары бар.

Карл Маркстың адынга немец ажылчыннарның ийи чагааларын «Нейес дейчланд» солун бир дугаарында парлап үндүрген.

Ирак улуска дузаламчы

Ирактың соңгу чүгүнге, Мосул можуга чоокта чаа улуг үер болганын парлалгага дыңнаткан турган. Тигр хем эриинден ажып үерлээниниң түңнелинде көдээ ажыл-агый тарылгазының улуг шөлдери узуткаттынган. Хөй санныг мал-маган кырылган. Мосул хоорайның элээн хөй кварталдары бүрүнү-биле үрелип, бузулган. 23 муң чурттакчылар чурттаар бажың чок арткан. Өлген кижилер база бар.

Чаагай сеткилдиг чоруктуң принциптерин ёзугаар, ССРЭ-ниң Кызыл крест болгаш Кызыл чартык ай ниитилелдериниң эвилелиниң күүскому Ирактың качыгдаан чонунга харам чок материалдыг дузаламчыны көргүзер деп шиитпирни хүлээп алган. ССРЭ-ниң БКНЭ-ниң болгаш КЧА-ның күүскомунуң даргазы профессор Г. А. Митерев кызыл чартык айның ирак ниитилелиниң президентизи дээрги Саид Джафер Аль Шибибиге телеграмма чорудуп, совет Кызыл крест аъш-чемни (рис, чигир, хандылаан сүт) болгаш эм аймаан Иракче тускай самолёт-биле чорудар дээрзин дыңнаткан.

Дээрбечи халдаашкын

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). КУДР-ның контролюнда туруп турар Сарыг далайның эриинге америк таланың чепсектиг шериглери апрель 25-те соңгу-корей балыкчыларже дээрбечи халдаашкын кылган, ооң түңнелинде ийи балыкчы өлүрткен, бир кижини тудуп, Мурнуу Корейже күш-биле чорудупкан. Ол дугайын корей-кыдат таланың баштыңы генерал-майор Чан Чжон Хван тайбыңчыдылга талазы-биле шериг комиссиязының Паньмыньчжонга болган хуралынга медеглээн.

Ол өнчүк-чөгээлиг чорук болза Корейге тайбыңчыдылга дугайында дугуржулганы каржызы-биле хажытканы-дыр деп, генерал-майор Чан Чжон Хван буруу шапкан болгаш күш-биле тудуп алган соңгу-корей балыкчыны доп-дораан дедир эгидерин негээн.

Ол дээрбечи халдаашкын дээш харысалганы бодундан чайладырын оралдажып турар америк талага үүлгеткен кем-буруунуң материалдыг барымдааларын ол хуралга көргүскен.

Индонези улустуң демисели доозулган

КОТАБАРУ. (СЭТА). Бистиң улузувус ам-на чаңгыс аай болгаш хостуг болу берген деп, голланд колонизаторларның хөй чылдарда тергиискелдиниден хосталган Барыын Ирианның черинге «Ириан Барат» деп крейсерден дүшкүшаан, Индонезияның президентизи Сукарно медеглээн. Индонезия Республиканың чаа можузунуң найысылалы — Котабаруның чурттакчылары күрүнениң баштыңын чылыы-биле хүлээп алган. Крейсер далай өртээлинче кирериниң бетинде, чечектер болгаш лозуннар-биле шимеп каан он-он хемелер ону уткуп алган.

Далай өртээлинден президент хоорай шөлүнче чорупкан, ол шөлге массалыг митинг болган.

Төрээн чуртту хостаары болгаш Сабангтан Мераукка чедир каттыштырары дээш бистиң 1945 чылдың августа эгелээн демиселивис доозулган-дыр деп, президент чугаалаарга, адыш часкаашкыны дииңмирей берген.

Ам чурттуң мурнунда туруп турар сорулгаларны а президент чугаалаан. Оон чугаалааны болза: мурнунда бистиң кол сорулгавыс төрээн чуртту каттыштырары турган. Ам бистер ону быжыглаар, чоннуң амыдырал деңнелин көдүрер, Индонезияны күштүг, чечектелип турар чурт болдурар ужурлуг бис. Индонезия болза бүгү-ле чурттар-биле найыралдыг харылзааларлыг болурун күзеп турар. Ынчалза-даа бистер империалистер-биле болгаш колонизаторлар-биле найыралдажырын күзевейн турар бис деп, президент оон ыңай чугаалаан. Бистер оларга удур демисежип келген болгаш демисежир-даа апаар бис. Бистиң ниитилеливис ам-даа чөптүг болгаш чечектелбээн ниитилел болбайн турар, ынчаарга бистер ындыг ниитилелди тургузар ужурлуг бис.

Франкочу Испанияга дузаламчы көргүспес

ПАРИЖ. (СЭТА). Барыын Европаның чурттарының Испанияда байдал дугайында айтырыгның талазы-биле ийи хүн үргүлчүлээн онза конференциязы бодунуң ажылын чоокта чаа Парижке дооскан. Конференцияның киржикчилери дөрт резолюцияны хүлээп алган. Испанияны «ниити рынок» хевирлиг янзы-бүрү барыын-европа бөлүглелдерге кирер планнарга удурланып турар өске-даа чурттарның талазындан франкочу Испанияга экономика, шериг болгаш саң-хөө дузаламчызын көргүзүп болбас дугайын делегаттар резолюцияларынга медеглеп, Испанияда байдалдың дугайында айтырыгны КНО-нуң Ком Ассамблеязының ээлчеглиг сессиязының хүн айтырыынга кирерин негеп турар.

Испанияда дерзин үүлгедиглерни соксадыр дээш база демократияның болгаш кижиниң эргелериниң тиилелгези дээш кады шиитпирлиг демисежир деп чаагай сеткилдиг бүгү кижилерни резолюциялар база кыйгырып турар. Франкочу Испанияда политиктиг дерзин үүлгедиглерниң дугайында болгаш маадыр коммунист Хулиан Гримауну шаажылап өлүрген дугайында «ак номну» парлап үндүрер деп шиитпирни конференция база хүлээп алган. Конференцияның түңнел хуралынга Хулиан Гримаунуң кадайы Анхела Гримау олурушкан.

Каржы ыйыышкын

ТОКИО. (СЭТА). Японияның Йокосука болгаш Сасебо порттарынга доктаар эргени суг иштн-биле чоруур атомнуг америк хемелерге тыпсыр дугайында бодунуң негелдезинден АКШ ойталаар бодавайн турарын күрдепартаментиниң албан төлээлекчилери шуут медеглээн дээрзин Японияның «Иомиури» солунунуң Вашингтонда корреспондентизи дыңнаткан.

Японияның порттарынга онза таварылгаларда эвес, а өске америк шериг корабльдери-биле бир дөмей суг иштн-биле чоруур атомнуг америк хемелерге доктаар эргени тыпсырын АКШ негеп турарын күрдепартаментиниң төлээлекчилери медеглээн.

Ындыг эргени тывыспас болза, «чүгле Японияның эвес, харын база бүгү Ыраккы Чөөн-чүктүң айыыл чок чоруун кыжаныгга тургузар апаар» деп олар чүлчүраан.

АКШ-тың ол негелдезинден ойталаар чорук «улуг уржуктарлыг болур ийик» деп күрдепартаментиниң ол төлээлекчилери медеглээн.

Эстафета бар чор

Мөңгүннелчек өңнүг самолёт хежээкиниң 7 шакта Кызыл аэропортунга кээп хонупкан. Бүгү-эвилелдиң комсомолчу-аныяктарының Совет Эвилелиниң кызыгаарын дургаар бар чоруур эстафедазының киржикчилери самолёттан үнүп келгеннер. Эстафеданы кызыгааржыларның Н шериг кезээнден сержант Кисель, анаа дайынчылар Галиахметов, Дюжев, хоорайның дружинниктери Корнеев, Чаязан, Зубарев оларга дамчыдарга олар асфальдылыг каалама оруктан маңнажып ыңай болганнар.

Эстафеданы Н шериг кезээнге чедирип келген. Майор Кузнецов анаа болган митингини ажыткан. Эстафеданы Красноярск хоорайдан дамчыдып келген сержант Печёнкин митингиге чүве чугаалаан. Совет кызыгааржыларның 45 чыл болган алдарлыг оюнга тураскааткан бо эстафеданың Совет Эвилелиниң күрүне кызыгаарын дургаар бар чыдарын, бистиң алдарлыг кызыгааржыларывыс ынак Төрээн чуртунуң кызыгаарын камгалаар хүндүлүг хүлээлгезин кайгамчык эки эрттирип турарын, хөй-хөй кызыгааржылар боттарының шериг албан-хүлээлгезин эрттирип халашкаш, Красноярскиниң улуг заводтарында, бүдүрүлге черлеринде, делегейге сураа үне берген Красноярск ГЭС-те ажылдап турарын чугаалаан.

Н шериг кезээниң кончуг эки дайынчызы, эфрейтор Мак митингиге чүве чугаалааш, мынча дээн:

— Совет кызыгааржыларның 45 чыл болган оюнга бистиң кезек кончуг эки дайынчы белеткелдерлиг болгаш өөредилгеге чаа-чаа чедиишкиннерлиг ужуражырының хүлээлгезин алгаш, ону кончуг эки күүседип турар.

Эстафеданы сержант Башепоров, анаа дайынчы Сосков, дружинниктер Иванов, Непомнящий, Голубцов оларга дамчыдарга культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг паргынга эккелгеннер.

Ногаан театрның делгем залын шыгырт долу олурупкан чүс-чүс кижилерниң мурнунга эстафеданы дамчыдып келген. Бүгү-эвилелдиң комсомолчу-аныяктарының Совет Эвилелиниң күрүне кызыгаарын дургаар бар чыдар эстафедазын Тыва АССР-де чедирип келгениниң дугайын майор Вшивков СЭКП обкомунуң секретары К. С. Шойгуга илеткээн. Эш Шойгу эстафеданы хүлээп алгаш, митингиге чүве чугаалаан.

Ол митингиге майор Даниленко, хоорайның аныяктарының мурнундан эш Брюков, кызыгааржыларның аныяк өңнүктери болур хоорай пионерлериниң мурнундан № 2 школаның өөреникчизи Алеша Байыр, база комсомолдуң хоорай комитединиң секретары Ю. Путинцев олар чүве чугаалааннар.

Эстафеданы сержант Чернышёв хүлээп алган. Анаа дайынчылар Янунин, Молоков, хоорайның дружинниктери Петухов, Сотпа, Ондар олар эстафеданы дараазында этапка дамчыдары-биле ыңай болганнар. Ону Кызылдан Сагаан-Тологайга чедир автомобиль-биле дамчыдып чедирген.

Совет кызыгааржыларның 45 чыл оюнга тураскааткан Бүгү-эвилелдиң комсомолчу-аныяктарының эстафедазы доктааткан маршрут ёзугаар Совет Эвилелиниң күрүне кызыгаарын дургаар уламчылап бар чыдар.

Чурукта: Красноярск хоорайдан дамчып келген эстафеданы хүлээп алырынга белениң рапорттап турары.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Фотозу авторнуу.

«Бальзаминовтуң кадайланыышкыны»

ТЕАТР

Май 2-де «Бальзаминовтуң кадайланыышкыны» деп, А. Н. Островскийниң шиизи тыва дылга болур деп чарлал май байырлалының бүдүүзүнде-ле Кызыл хоорайның кудумчуларынга афиштерге астынган. Айыткан шак келген. Хөгжүм-шии театрының залын көрүкчүлер долдур олурупкан.

...Шии эгелээн. Сценага янзы-бүрү рольдарны күүседип турар артист бүрүзүнүң эптиг, эки ойнаарындан аңгыда, Бальзаминовта, авазында, Красавинада болгаш өскелерде-даа ойнап турар кымнар боор дээрзи көрүкчүлерниң кичээнгейин хандыкшыда хаара туда берген. Байдалдың ындыг болуру-даа чөп, чүге дээрге шииниң киржикчилери сценага бо шии-биле чүгле ийи удаа ойнап турар, театр студиязының доозукчулары-дыр.

Бальзаминов (ролюнда Людуп Солун-оол) иези болгаш бажың ажылдакчызы Матрёнадан өске кижилерни эки таныывас, ооң ужурунда өске кижилер-биле безин орта чугаалажып билбес, эртем-билиг чок бүдүүлүк кижиниң овур-хевирин шииниң бүгү дургузунда шын илередип, бедик мергежилдиин көргүскен. Оолдуң иези (ролюнда Роза Чооду) канчап-чоопла, ооң оглу эки-ле эки чурттап чоруур болза дээн сеткилин илередип олурар кадайның ролюн база-ла таарымчалыг күүсеткен.

Шии үш көжегелиг, ооң мургулайы-ла Бальзаминовтарның өг-бүлезинде болуушкуннар-биле эрттер. Оларның бажыңынга кудазы кадай Красавина (ролюнда Кара Кара-Сал) каш удаа кээп, кандыг-ла бир медээни чедирип эккеп, ылангыя Бальзаминовка бир-ле бай херээженниң кудалап турар. Красавинаның ол херээжен дугайында чугаазын оолдуң иези улуг ханымышкын-биле дыңнап, шынавыла оглу кандыг-бир өнчүлүг, бай чурттаар ийик деп бадыткадыр бодап, шынавыла ындыг болурун сеткилиниң ханызындан күзеп турар...

Бальзаминов мурнунда таныштазы Лукьян Лукьянович деп кижи-биле өңнүктежи бергени илерээр. Лукьян Лукьянович (ролюнда Сагды Кадыр-оол) ону бир-ле өлген бай кижиниң кыстарының уруунга чагаа аппарып бээри-биле айбылап, оон эгелеп-ле Бальзаминов бодун бодап, душкан болза деп чугаалап чорууру кыс азы херээжен кижилерни көөр, дужар. Ол бүгү ужуражышкынга үстүнде бижээнивис ышкаш бодунуң чөгенчиг ылбаңнааш байдалын үргүлчү-ле көргүзе бээрин эскерер бис. Ынчалза-даа ооң душчуп турары херим иштинде кажаалаткан кыстарга болгаш чыда семирип берген дулгуяк бай кадайга черле ниити ол бүдүүлүк «делегейге» азы суурыжугашка Бальзаминовтуң ол четпестери эскеринчиг эвес болбайн аан.

Красавинаның кудалап кээп турары бай, дулгуяк херээжен Белетелова (ролюнда Нина Куулар) биле Бальзаминов өг-бүле болур дээн утка-биле шии доостур. Автор шиини хаан чазак үезиниң—Москва амыдыралының чурумалдарындан деп бижээн. Ол үениң улузунуң аажы-чаңын студияның аныяк артистериниң ниитизи-биле бедик мергежилдиг ойнап көргүскенин демдеглээри чугула. Ылангыя оларның сөстү адаары, чугааның аялгазы бот-боттарынга дөмейлешпес аңгы-аңгы болганы черле таарымчалыг.

Шиини Тыва АССР-ниң урам чүүлдериниң алдарлыг ажылдакчызы эш А. Лаптаң өчулдурган. Чамдык чевен сөстер бар-даа болза, шииниң дылы урам, чедингир кылдыр өчулдуртунган. Ылангыя «хоозун чугаалар коңгадан эткир», «эрткен неделяның четвергте дүштеки чемде» дээн ышкаш чечен сөстерлиг.

Эрткен чылдың төнчүзүнде база бо чылдың эгезинде студияның студентилери Аксёновтуң «Кып-кызыл чечекчигеш» деп шиизин чүгле республика төвүнге эвес, районнарга база ойнап чорааннар. Түңнелинде көрүкчүлер улуг үнелээшкинин көдүрүп, театрже, солуннар редакцияларынче эвээш эвес чагааларны бижигилээннер.

Шии төнген соонда көрүкчүлер-биле артистерниң ужуражышкыны болган. Көрүкчү эш М. Шириап тус шиини аныяк артистерниң ниитизи-биле чедиишкинниг ойнааның демдеглээш ылангыя Бальзаминовтуң болгаш ооң иезиниң, Красавинаның ролюнга ойнаан артистерниң бедик мергежилдиин онзалап чугаалаан.

Аныяк артистер удавас үстүнде адаанывыс шиизин районнарга аппарып көргүзерлер.

С. ТАС-ООЛ.

Эмчиниң сүмези

Кижиниң кадыынга ногаанчыдылганың ажык-дузазы

Ногаанчыдылга чүгле каасталга эвес, кижилерниң кадыкшылынга улуг ужур-дузалыг. Кижилер болгаш дириг амытаннар тыныышкын үезинде агаарның кислородун бодунга сиңирип ап, углекислый газ деп ажыг хейни үндүр тынып турарлар. Одалганың янзы-бүрү хевирлери өртенгениниден база хөй углекислый газ ылгалып үнүп турар. Ынчалза-даа кислородтуң болгаш углекислый газтың агаарда хемчээли кезээде доктаамал.

Ооң чылдагааны чүдел дизе, үнүштер углекислый газты боттарынга сиңирип алгаш, кижилерге болгаш дириг амытаннарга чугула кислородту ылгап үндүрүп турар.

Ол ышкаш, ыяштар, чечектер, сиген янзы-бүрү чаагай чыттарны үндүрүп турар. Үнүштер оон аңгыда фитонцид дээр бусталыычал чүүлдерни база ылгап үндүрүп турарлар. Фитонцит бодуун организмнерни, ылангыя хоралыг бактерияны өлүрер онза шынарлыг.

Ногаанчыдылга чайның изиин, кыштың соогун чиик эрттирерин-ге, кижилерге болгаш дириг амытаннарга дузалап, кудумчунуң даап-шимээнин эвээжедип, агаарны довурак доозундан арыглап турар.

Хөй доозун, довуракты көдүрген хаттар хадыыры ховар эвес таварылга. Доозун, довурактың хөй бичии кезекчигештери ыяштарның бүрүлеринге, будуктарынга болгаш уннарынга туттунуп чыдып каар. Ылангыя, сырый бүрүлүг ыяштар дыка хөй доозунну тудуп ап калырлар. Чамдык ыяштарның бүрүлери хырбаланчак бүдүмел-биле шыптынган. Оон ачызы-биле ол үнүштер дыка хөй доозунну боттарынга тудуп чыдып каарлар.

Чаашкыннар, ыяштарда олурупкан доозунну чуп бадырып, ыяштарның доозун тудар шынарын база катап тургузуп турарлар.

Чурттакчыларлыг черлерниң чанында үнүп турар арга, арыглар серинин салгыннарны болдуруп турарлар. Изиг хүннерде арга, арыгларның талазындан кижини сергедип турар серинин салгыннар кээп турар. А дүне ажык черлерден арыгларже соок агаар дедир хадыыр.

Хүндүс, ыяштың бүрүлериниң арасында болгаш хөлегезинде агаарның температуразы ажык черлерге бодаарга ийи градус хире куду. Оон аңгыда, ногаанчыткан девискээрлерде агаарның шыгы 18—20 хуу хире бедиир. Ооң чылдагааны—үнүштерниң дыка хөй шыкты бусталдырып үндүрүп турарында.

Серин, шык агаарлыг арыгларга азы садтарга тынарга безин чиик, кижиниң турупканы дораан-на чиде бээр. Ногаанчыткан девискээрлерге чүге кижиге чиик, сергек болу бээрин билип алырда, кижиниң организминиң бир онзагай чүүлүн сактып көөр херек: агаарның температуразы соок-даа, изиг-даа болза, кижиниң температуразы ортумаа-биле доктаамал 36,5 градус. Чүге ол доктаамал боор турарыл дизе, кижиниң организми кайы хире чылыгны тургузуп турар болдур, ол хиреми дашкаар чарыгдап турар.

Кажан кижини долгандыр агаарның температуразы бедий бергенде, дер бестери ажылдап эгелээр болгаш хөй дерни ылгап үндүрүп эгелээр. Ол дер бусталып үнмүшаан, кешти сериндедип турар.

Олурткан ыяштарның чанында агаар серин, агаарның температуразы куду болганындан дер үндүрериниң органнымери «дыштаныыл» эгелей бээрлер. Ынчангаш чайның изиг хүннеринде ногаан үнүштерниң чанынга баарга кижиге тынарыы чиик, турупканы чиде бээр апаарының чылдагааны ол-дур.

Ыяштың куржаглары күскү болгаш кышкы үелерде соок хаттардан чурттаалга бажыңнарын болгаш өөн коданнарын ажыттап турар.

Чурттаалга черлериниң кадыкшылдыг байдалын экижидип турар ногаан үнүштерниң чаагай салдары ындыг-дыр.

Оон-биле чергелештир, садтар, парктар, арыглар нерви системазын быжыглаарынга улуг дузаны чедирип турар. Кудумчуларны дургаар, шөлчүгештерде олурткулаан ыяштар болгаш чадаң үнүштер, бажыңнар чанында, соңгалар караанда, балконнарда олурткулаан чечектер кудумчу шимээнин канчаар-даа аажок эвээжедип турарлар. Ындыг янзылыг хоралыг шимээнден нерви системазы камгалаттынып турар.

Үнүштүң ногаан бүрүлери хүн херелиниң эвин эрттир чидиин эвээжедир. Ыяштың ногаан бүрүлеринден херелденген хүннүң чырыы нерви системазын оожуктуруп, кижиниң кадыкшылын экижидер. Хоорайларны, колхоз, совхозтарның суурларын калбаа-биле ногаанчыдары дээш ажылдарны чорудуп турарының чылдагааны ол-дур.

Чурттаалганың болгаш албан черлериниң бажыңнарын бүдүрүлге черлеринден, мастерскаялардан, мал ажыл-агыйының фермаларындан ногаанчыткан дилиндектер-биле тускайлаары кончуг күзенчиг.

Ногаанчыдылганы чорударда, бедик болгаш сырый үнер чадаң үнүштерни 1,5 метрден, ыяштарны 4 метрден соңгаже чоок олуртуп болбас.

Кодан чоогунуң девискээрлеринге кат-чимис, шимелде үнүштериниң олуртулгазын кылыры дээре. Коданның кудумчу талазынга ыдан үнүштерниң (ыт-кадының, мыйгак-хараганның, чыжырганның болгаш өскелерниң-даа) дилиндээн олуртуру эки. Бажың мурнунуң палисадниктеринге каттыг болгаш чечектиг чадаң үнүштерни база чечектерни олуртур.

Бистиң Кызылывыска ыяштар болгаш бедик үнер чадаң үнүштер олуртуп турар үеде улуг частырыглар боор турар. Олурткан ыяштар биле бажыңнарның арасында хемчээли шын эвес. (Ылангыя, Ленин кудумчузунда № 8, Кызыл партизан кудумчузунда № 3, Интернационал кудумчузунда № 20, № 22 бажыңнарның чанында).

Уруглар албан черлериниң, школаларның чанынга ногаанчыткан черлерни тургузары кончуг дузалыг. Ол девискээрлерни ногаанчыдарда, ыяштарның болгаш чадаң үнүштерниң тениг хевирлерин тарып болбас.

Чазын болгаш күзүн Кызылга арыг-шевериниң болгаш чаагайжыдылганың айын эрттирип турар. Ол үеде кудумчуларны аштап, ыяштарны болгаш чадаң үнүштерни олуртуп турар.

Кызыл хоорайның коммунал ажыл-агыйының чаагайжыдылга конторазы 1963 чылда 2590 ыяштарны тарып олуртур ужурлуглар. Оон аңгыда, 23.200 чадаң үнүштерни (ыт-каттың, хараганның, мыйгак-хараганның болгаш өскелерниң-даа) база 100 муң чечектерни олуртурлар. Кудумчулар болгаш бажыңнар арасының шөлчүгештеринге 38850 квадрат метр черге тускай сигенни тарырлар.

Бистиң ногаан өңнүүвүстүң дугайында сагыш салыылыңар, эштер! Боттарывыстың хоорайларывысты, кудумчуларывысты, коданнарывысты улам-на чараш, чаагай болдураалыңар!

Чөөн-чүк улузунуң мындыг чечен чугаазы бар: «Кым чаңгыс-даа ыяш өстүрбээнил, ол чер кырынга чаагай чүве кылбаан».

Бо чаагай херекти бүдүрээлиңер!

П. ЧЕРКАШИН,
эмчи.

Мугур-Аксының радизи

Салчак Доржу 1948 чылда Кызылга радистерниң түр курузун дооскаш, Бай-Тайганың Мугур-Аксы суурга өөрүшкүлүг чедип келген. Аңаа келген дораан-на суурда бажың бүрүзүн радиожудар сорулгазы бодунуң мурнунга салгаш, ажылдап кирипкен. Удавааанда барык чурттаалга бажың бүрүзүнге радио киирттинген.

Мугур-Аксында ам 240 ажыг радио точкалары ажыглалда кирген. Ол суур радио дамчыштыр Кызыл-биле болгаш республиканың өске-даа хоорай, суурлары-биле харылзааны тудуп турар. Күш-ажылга ынак, биче сеткилдиг радист колхозчуларның хүндүткелин чаалап алган. Суурнуң бажыңнарының кайызында-ла радио шала үреликсей берген болдур, эш Доржу аңаа дораан чедип келгеш, үрелген чүүлдү эде шаап бээр.

Хөй чыл иштинде харылзаа ажылынга кызымак ажылдап, төрээн суурунга радио дамчыдылгазын тургускаш, оон ажылын экижиткени дээш, эш Доржуну чоокта чаа «шылгараңгай харылзаачы» деп демдек-биле шаңнаан.

Радио хүнүн таварыштыр эш Салчак Доржуга байыр чедирбишаан, аңаа моон соңгаар оон-даа хөй чедиишкиннерни күзээр бис.

И. ТОРЖУ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага бүргег хүн болур, республиканың чамдык черлеринге хар чаар. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат өй-тавында, чоорту дыңзыыр. Агаарның температуразы: республикага—7—12, а Кызылга—10—12 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Аддын сыдыстыг принцесса» 10, 12, 2. «Чигир үндүрер кулузун ортулуунга өлүм» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кара Прим» 11.15, 3.15, 7.15, «Аныяк дээрбе ээзи» 5.15, 9.15 шактарда.

«БАА-ХЕМ» «Черлиг куулар (делгем экранныг) 11.15, 1.15. «Граф Монте-Кристо» 3.15, 5.15, «Буруудадыр барымдаазы четпес болганда агартиан» 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» «Штепсель Тарапуньканы кадайландырып тур» 2.30, «Ол мынчаар болган чүве» 4.30, «Шымаага демисел» 6.30, 8.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Кызыгаар үренчизи» 5, «Суг дамыыры» 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, промышленная килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның 22-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, ниити информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47, харысалгалыг дежурныйның 23-54. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00168 Чагыг № 130. Культура министерствозунуң типографиязы

ТАРЫЛГАГА ТЕМПИНИ БЕДИДЕРИ, АГРОТЕХНИКАНЫҢ ЧУРУМНАРЫН ХАЖЫК ЧОК САГЫЫРЫ—КОЛ ЧҮҮЛ

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,

Тыва АССР-нин Дээди Совединин органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАЙ 8 СРЕДА № 108 (5512).

Өртээ 2 көп.

Часкы тарылганың хүн демдеглели

Тываның бүгү ажыл-агыйларынга часкы хову ажылдарын калбак фронт-биле чорудуп болур эң-не таарымчалыг үе эгелээн. Ындыг болза-даа хову ажылдарының темпизи амга чедир куду болуп турар. Май 7-де республикага ниитизи-биле 54,5 муң гектар чер аңдартынган, 120,9 муң гектар чер ииииртеттинген болгаш тараа культураларындан 56,8 муң гектар чажып тарыттынган, ол болза, эрткен чылга бодаарга чартыктан бичии-ле ажыг болуп турар. Улуг шөлдерде хөрзүнге ажыглаар арганы берип турар чылыг хүннер элээн каш хонук иштинде доктаай берген. Ынчалзажок колхозтарның болгаш совхозтарның хөй кезии ол таарымчалыг байдалды часкы хову ажылдарын калбартырынга кошкак ажыглап турар. Ооң ужурунда өзүлде база куду болуп турар. Май 6-да ол: чер аңдарар талазы-биле чүгле 7,2 муң гектар, шык базырар талазы-биле — 11,3 муң гектар болгаш тарааны чажып тарыыр талазы-биле — 10,3 муң гектар болган.

Ажылды республикага бир дугаарында эгелээн Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйларындан дүвүрээзиннииг медээлер кээп турар. Чөөн-Хемчик районнуң чамдык ажыл-агыйлары үнелиг часкы үени ооң-биле хөрзүннүң шыгын чидирип, бедик дүжүт алырынга айыылды тургузуп турар. «Искра» болгаш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтар холушкак, часкы хову ажылдарын чорударынга барык-ла бир дөмей аргаларлыг хирезинде түңнелдери аңгы-аңгы болуп турар. Искрачылар ажылды майның эгезинде эгелээн болза-даа тараа культураларын 1600 гектар ажыгны чажып тараан, механизаторлар болгаш тараажылар кызыл-тас тарылгазын май 8-те доозарын шиитпирлээн. Ону чедип алырының бүгү аргалары оларда бар: мында техника бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаттынып турар, культура-амыдыралдың өй-тавында байдалын ховуларның ажыл-ишчилеринге тургускан. Ол болза хүн бүрүде 500—600 гектарны чажып тарыыр арганы оларга берип турар.

Хайыраканчыларда байдал өске. Олар ховуже 10 хонук эрте үнүп, 1000 гектар тарааны чажып тараан болза-даа оларның 800 гектары хораннаттынмаан үрезиннер-биле чажып тарыттынган. Ында агротехниканың өске-даа улуг хажыдыышкыннары болдунуп турар. Ооң чылдагааны болза баштаар чер, партия организациязы часкы хову ажылдарын ала-чаягаарлаашкынче кииргенинде болур. Ынчаарга колхоз даргазы эш Куулар, партбюро секретары эш Дигик апрель 14-тен соңгаар ховуларга барбаан. Дүжүт дугайында, алдынган социалистиг хүлээлгелериңер дугайында силерниң сагыш човаашкыныңар кайдал, эштер удуртукчулар?

«Тыва» совхозтуң кол агроному эш Поминов часкы хову ажылдарын кабинетке олуруп алгаш, тодаргай эвес удуртуп турар. Ол болза эрте чажып тарыыр тараа культураларын тарыырының эки хуусааларын аңаа эрттиреринге чедирген. Май 7-ге чедир план ёзугаар тарыза чогуур 8100 гектар черден чүгле 88 гектар чажып тарыттынган. Чылдагааны болза аңаа черни кызыл-тас болгаш чочак-тараа тарыырынга белеткээринден эвес, харын чиңге-тараа, кукуруза болгаш сигеннер тарыырынга черни белеткеп эгелээнинде болуп турар. Ында ажылдың шынары база багай: черни таптай бастырбайн, кыдыра, оргалай аңдарып турар. Бо бүгү Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң тускай эртемниглериниң караанга көзүлдүр-ле болуп турда олар амга чедир эш Поминовтуң четпестерин эдпейн турары элдептиг.

Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери хөрзүннү белеткээриниң база чажып тарыырының аразынга улуг үзүктелиишкиннер болдуруп турар. Майның 7-де ол ажыл-агыйга чүгле үш муң ажыг гектар черге шык базыртынган, а чажып тарааны 700 гектар хире. Ындыг практиканың хоралыг чоруу колхоз даргазы эш Комбуга, агроном Бунновка, трактор-хову ажылының бригадазының бригадири эш Дажыга билдингир турбуже олар ону үргүлчүлеп турар.

Часкы хову ажылдарының чавыс темпилиг болуп турарының кол чылдагааннарының бирээзи болза чамдык ажыл-агыйларда техниканың ажыглалы, ажылчыннарның болгаш колхозчуларның күш-ажылы багай организастаттынганында болур. «Найырал» совхозка сугну болгаш кывар-чаар чүүлдерни өй-шаанда сөөртүп чедирбээниниден сөөлгү ийи хүн иштинде 157 трактор ээлчээ ажыл чок аңаа турар чорукка таварышкан. Хову турлаанда ажылдавайн хүн эрттирип ойнап-хөглеп турар кижилер эвээш эвес турбуже, чүгле чаштырыкчылар чок болганындан ийи чаштырылга агрегады Үрбүн салбырынга ийи хүн иштинде ажылдаваан. Ооң ужурунда часкы хову ажылдары баштай эгелээннерниң бирээзи ол ажыл-агый темп талазы-биле кудулбурап бадып турары элдептиг. Майның 7-де аңаа тараа культураларының 28,4 хуузу, ооң иштинде кызыл-тастың чартыктан эвээш хирези база чочак-тарааның 61 хуузу чажып тарыттынган. Ужуру болза ол культураларының тарылгазы доозулган турар ужурлуг. Директор эш Доржулдай, кол агроном эш Хвостов болгаш партком секретары эш Хунай-оол чүү чүвеге идегеп турарлары? Бир эвес ажыл-херекти моон ыңай мынчаар чорудар болза тарылганы ажаап алырынга чедир узамдыктырып болур.

Белеткеттинген чер четчир турганда-даа болза каа-хемчилер май 6-да чүгле 700 гектар черни чажып тарып, 560 гектарны аңдаргаш, темпизин аажок кудулаткан. «Октябрь 30 чылы» колхозта (даргазы эш Болотов) дүжүт дугайында ажыл-агыйжы сагыш салбайн турар. Черик белеткээрин, хөрзүнге өл-шыкты камгалаар дээш демиселди, эрте чажып тарыыр тараа культураларын тарыырын оожум чорудуп турар, ынчаарга чочак-тараа тарылгазынче амга чедир эгелеп кирбээн. Ол-ла ажыл-агыйның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери бодунуң кожазы «Бурунгаар» колхозтуң ховуларының ажыл-ишчилеринден өөренип алза чогуур.

Келир үениң дүжүдү дээш демиселдиң изиг түлүк хүннери эгелээн. «Чүнү тарый-дыр сен, ону ажаап алыр сен» деп улус чугаалажып турар. Кажан база канчаар тарыыры аңаа хамааржырын немеп каалыңар. Часкы хову ажылдарының бүгү комплексизин чаңгыс-даа шак халас эрттирбейн дүрген, шынарлыг чорудар деп сорулга ындыг. Ону чедиишкинниг шиитпирлээри дээрге чуртка муң-муң тонна немелде тарааны бээр, ниитиниң мал ажылынга быжыг чемсуурну тургузар дээни ол.

АГРОТЕХНИКАНЫ ШЫҢГЫЫ САГЫЫР

Эрткен чылдын май 5-ке чедир республикага тараа культураларының 33,5 хуузу тарыттынган турган болза, бо чылын чүгле 13,5 хуузун тараан. Таңды, Каа-Хем ышкаш кол тараалаң районнарда безин часкы хову ажылдары чаа эгелээн. Тарылга мынчаар орайтаан ужурунда ам дүжүттүң хуу-салымы часкы хову ажылдарын эң бедик темпилиг болгаш бедик шынарлыг чорударындан хамааржыр апарган. Ынчангаш, часкы хову ажылдарынга бо чылын кажангызындан-даа артык күженишкин негеттинип келген.

Байдал мындыг турда, чамдык ажыл-агыйларда хожудаашкындан чайлаар дээш темпини дүргедедирин оралдашкаш, а ажылдың шынарынче кичээнгейни кошкадып, агротехниктиг негелделерни каржызы-биле үреп турарының фактылары илерэп турар.

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң Дөң-Теректе трактористери Цыпин биле Афанасьев чер аңдарылгазын предплужник болгаш шлиирттээшкин чокка чорудуп турар. Ол районнуң «Найырал» совхозунуң Булуң-Терек салбырында үрезин хораннаашкынын хол-биле чорудуп турарының чылдагаанындан үрезиннер дески эвес хораннаттынып турар. Ындыг турда үрезин хораннаар «ПУ-3» деп бедик бүдүрүкчүлүг машина шанда ажыглаттынмайн турар. Тракторист Тараачын-оол «ДТ-54» тракторга чажылганың нормазын тургуспаан үш сеялка-биле тарааны чаштырып, агротехниканы бодунуң туразы-биле хажыткан. Ол салбырның агроному эш Лаптенкова тарылга шөлдеринге ховар баар болгаш ол барганда ажылды углап-баштавайн, механизаторлардан ажылдың шынары дээш негелде салбайн, анаа чөвүлекчи янзылыг боор турар.

Шанчы ышкаш суггат чок черге чочак-тарааны дагның соңгу талазынче чоокшулады тарыыр ужурлуг турбуже, ол совхозтуң мында бригадазы бо культураны ховунуң өл-шыгы эвээш талазынче иштиктедир тарып турары агротехниктиг негелдеге база-ла дүүшпейн турар. Шанчыда чер аңдарылгазын кыдыра болгаш оргалыг кылдыр чорудуп, чамдык аңдарган черлернин кыдыгларын дескилевейн турар. Агротехниканың бо бүгү хажыдыышкыннары совхозтуң кол агроному эш Хвостов биле Үрбүн салбырның агроному эш Лобаченконуң караанга аңаа бир болуушкун кылдыр эртип турар боордан аңгыда, тодаргай хемчеглер алдынмайн турар.

Ажылдың бедик шынарлыг болуру күш-ажылды шын организастаанындан дыка хамааржыр. Ындыг турбуже, Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунда трактористер боттарының ээлчээн дүн-хүн иштинде ажылдап эртирер кылдыр тургускан. Ол чорук ажылдың шынарын кудуладып турар. Тракторист Тадар-оолдуң чашкан черин көөрге, үрезинни чүгле кыдыра чашкан эвес, харын үрезиннерниң чамдыызы хөрзүн кырында көстүп чыткылаар болган.

Ол районнуң СЭКП XXII съездизи аттыг колхозунуң Бора-Хөлде хову бригадазында ажылды багай организастаанындан кылдынган ажылдарның шынары куду болуп турар. Тракторист Х. Тыртык-оолдуң «С-100» деп трактор-биле аңдарган черинин ханызы чүгле 10 сантиметр болган. Тракторист Экер-оолдуң хүнде кылган ажылы ийи норма чедип турар болза-даа, хүннүң нормазын ол билбес болгаш кымның-биле-даа социалистиг чарыш чок ажылдап турар. Тракторист урут Х. Ортунмаа база нормазын билбес ажылдап турар. Ында чашкан черлерде үрезиннерниң 20—25 хуу хирези чер кырында көстүп чыткылаар. Колхозтуң агроному эш Ч. Кенден хову ажылдарының бедик шынары дээш бодунуң харыысалгазын чүгле уттупкан эвес, харын бригадага ховар аалчы боор көстүр. Чижээ, апрель 14-те часкы хову ажылы эгелээнде агроном бригадага үш хүн көзүлгеш, оон соонда аңаа келбейн, май 5-те көстүп келген деп, бригаданың кежигүннери хомудап турар. Бригадир эш М. Бопуу боду-даа тодаргай организакчы ажыл чорутпайн, агрономун-даа сула салыпкан турарындан бо бүгү черле кылып болбас ужурлуг четпестер, хажыдыышкыннар бар апарган болгаш уламчылап турар.

Чөөн-Хемчик эргелелинин тускай эртемниглери, ылангыя кол агроному эш Бондарь эргелелди долгандыр турар ажыл-агыйларда бо улуг четпестерни эдер талазы-биле ол дораан шиитпирлиг хемчеглер албайн турарын демдеглезе чогуур.

Часкы хову ажылдарынга агротехниктиг негелделерни хажыдып турарының моон-даа өске фактылары чер-черде бар болуп турар. Тарылганың темпизин дүргедетпишаан, ажылдың эң эки шынары дээш демиселди чорудар, хамыктың мурнунда үстүнде чижектер ышкаш хажыдыышкыннарны доп-дораан чайладыр херек.

Агроном — чүгле тускай эртемниг кижи эвес, харын хову ажылдарының организакчызы, ажылдың бедик шынары дээш эң харыысалгалыг ажылдакчы болур. Черни аңдарарының ханызын, чажылганың норма-чижээн агроном тургузар болгаш кым кижи бодунуң туразы-биле ону өскертип болбас. Агроном бүрүзү бодунуң харыысалгазын медереп билир ужурлуг.

Хову бригадаларының бригадирлери, агрономнары, учётчиктери ажылдың шынарын базым бүрүзүнде хынап көөр болгаш хүнде кылдынган ажылдарның учёдун чүгле сан талазы-биле эвес, харын шынарын көрүп үндүрер ужурлуг. Агротехниктиг негелделерниң бичии-даа хажыдыышкынын анаа эрттирип болбас.

Шаг-үе орайтаза-даа, тарылганы агротехниктиг негелделер ёзугаар бедик шынарлыг чорудар болза, үнүштер дүрген өзүп үнер болгаш бедик дүжүттү алыры хандыртынар. Ынчангаш ажылдарның эң эки шынары дээш хүн бүрүнүң контролюн күштелдирери — колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдеринин, ажыл-агыйларнын, партия организацияларының удуртукчуларынын кол сорулгазы болур. Үрей кылдынган ажылдарны бурууллуг кижилернин күсели-биле катап кылдыртыр херек.

Хову ажылдарының хуусаалары — агротехниктиг чугула негелде. Мындыг болганда чамдык ажыл-агыйларда болуп турары ышкаш, шык базырыышкыны база чер аңдарылгазы биле чажылганың аразын үзүктелдирбес болза чогуур.

Часкы хүн — чылды чемгерер деп чоннуң мерген чугаазының утказы база хову ажылдарының бедик шынарын негеп турар. Төрээн чурттуң шыгжамырынга 125 муң тонна тарааны бээр дээн Тываның тараажыларының социалистиг хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседирин чүгле бедик агротехника хандырар.

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Шаңчыда тарылга кижии түлүк чоруп турар. Механизаторлар часкы тарылганы кыска хуусаада бедик агротехниктиг деңнелге доозар дээш бүгү күжүн салып турарлар.

ЧУРУКТА: тракторист Опай Ыглаашпайның агрегады кызыл-тас чаштырып тур.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

БҮГҮ КУРЛАВЫРЛАРНЫ АЖЫГЛАП ТУРГАШ

«Эки шынарлыг картофель бүдүрерин көвүдедир, аъш-чемге картофельди ажыглаарының ассортиментизин калбартыр, картофельден чүзүн-баазын продуктулар белеткээрин улам неттередир ужурлуг бис» — деп, СЭКП ТК-нын болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң ол талазы-биле чаа үндүрген Кыйгырыында чугаалап турар.

• • •

АРЫГ-ҮЗҮҮ. Бедээнин бүгү ажыл-ишчилеринге, коммунистерге болгаш комсомолчуларга СЭКП Төп Комитединиң база ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Кыйгырыын «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыннары, тускай эртемниглери, бүгү чурттакчылары бедик үнелел-биле таныжып көрүп турар. Совхозта партком секретары эш Я. Доржу телефон дамчыштыр кылган беседазынга мынча дээн:

— Картофель тарып өстүреринге таарымчалыг черлер бистиң совхозувус девискээринде хөй. Бо чылын шупту 100 га черге ол культураны тарып олуртуру көрдүнген. Ону колдуунда үш салбырга тарыыр бис: Белдир-Кежиинге, Ак-Туругга болгаш совхоз төвү — Арыг-Үзүүнге.

Оон ыңай эш Доржу амгы үеде ында картофель олуртурунга холбашкан кандыг ажылдар чоруттунуп турарын чугаалаан. Бо хүннерге чедир чүгле Белдир-Кежиинде болгаш совхоз төвүнүң бодунда белеткел ажылдары чоруттунуп турар. Бо Кыйгырыг-биле холбаштыр совхозтуң дирекциязы болгаш ында партия организациязы картофельдиң бедик дүжүдүн алырынга тускай кижилерни участоктарга быжыглаар талазы-биле хемчеглерни катап эде көөр деп турар.

Үрезин совхозта шала четпейн турар, ону чурттакчыларының хуузунда үрезиннерин садып ап-даа тургаш болза четчелеп алырының аргазы бар. Үрезинни четчелеп, черниң белеткелин шыңгыы чоруткаш, барла курлавырларны четче ажыглап тургаш, ол совхозтуң ажылчыннары бир гадан-на 100 центнер дүжүттүг картофельди бо чылын өстүрерин аазап турарлар.

• • •

ХАДЫҢ. (Телефон-биле). Бии-Хемниң байлак чемиштиг хөрзүнүнге ногаалар болгаш картофель, өске культуралардан тудак чок, магалыг дүжүткүр үнер. Ылангыя «Хадың» көдээ ажыл-агый артелиниң чымчак хөрзүннүг ховуларынга картофельден кайгамчык дүжүттү ап болур.

Ындыг турбуже мында картофельдиң дүжүдүн бедидеринче болгаш ооң ажаап алыышкынының үезинде хөй күш үнер ажылдарны механизастаарынче сагыш салдынмайн келген. Ооң түңнелинде эрткен чылын 70 га черге тарыттынган картофельдиң га бүрүзүнге онаалтыр 35-ле центнер хире дүжүттү арай боорда алган, а картофель ынчан тергиин эки үнген. Хамык ужур болза колхоз баштаар черни ону ажаап алырынче бар күштү организаставайн, эки үнген үнелиг культураның улуг нурузун черге доңуруп, хар адаанга кагганы хараданчыг.

Бо ажыл-агый чылында колхоз 40 га хире черге картофель тарып олуртурун планнаан, а аңаа хереглезе чогуур 80 тонна үрезиннен бо хүннерге чедир чүгле 30 тонна бар. Колхозтуң бухгалтери эш Түлүштуң бисеке тайылбырлааның ёзугаар алырга, колхоз арткан 50 тонна үрезинни белеткелдер шугумун дамчыштыр чурттакчыларның саткан картофелин садып алыр бодап турар.

Эрткен чылдыындан хемчээл талазы-биле эвээш-даа болза, колхоз бо чылын шынары эки картошканы өстүрер, га бүрүзүнден 100 центнер дүжүттү ыяавыла алыр деп турар. Колхоз төвүнде эш Л. Кюдька удурткан картофель-ногаа звенозу бо хүннерде белеткел ажылдарын бүрүн доосткан, черни ажылдап кылырынче кирген. Ында 10 хире херээжен колхозчулар ажылдап турар, звенонуң эргезиниге колхоз баштаар черни бо чылын чаа садып эккелген картофель тарып олуртур бир машина дээш өске-даа техниканы быжыглаан.

Дүжүт дээш демиселдиң шиитпирлиг хүннери

„Правданың“ май 6-да мурнуку чүүлүнден

★

Бо чылын мал болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрерин шыңгыы көвүдедири дээш бүгү улустуң чарыжынга миллион-миллион көдээ ажыл-ишчилер киржип турар. Бедик дүжүттүң бүзүрелдиг үндезинин салып, часкы тарылганы организастыг болгаш чогуур үезинде чорудар дээш колхозчулар болгаш совхозтарның ажылчыннары бүгү күженишкинин үндүрүп турар. Төрээн чурттуң мурнунга бодунуң патриоттуг хүлээлгезин медереп көрбүшаан, көдээ ажыл-агыйны көдүрериниң талазы-биле партияның салган сорулгаларын чедиишкиниг күүседири дээш бүгү харыысалганы тараажылар билбишаан, ховуларда улуг сорук кириишкин-биле ажылдап турар.

Орайтаан час чер ажылының ажылдакчыларының планынга элээн улуг эдилгелерни киирген. Тургустунуп келген байдал болза аажок улуг хемчээлдиг хову ажылдарын кыска хуусаада база организастыг доозар дээш чер ажылының ажылдакчылары немелде хемчеглерни алырын негеп келген. Чүгле тараа болгаш тараа-бобы культураларын барык 88 миллион гектарга тарыыр. Кукуруза, чигир свёклазы, картофель аажок улуг делгем шөлдерни ээлээр апаар. Совет кижилериниң хереглелин хандырарынга чугула рольду ойнаар, ол эң үнелиг аъш-чем культураларының нииити чымдазын көвүдедиринче партия болгаш чазак хүн бүрүнүң кичээнгейин салып турар.

Чоокта чаа СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң колхозчуларга, совхозтарның ажылчыннарынга, партия комитеттериниң болгаш бүдүрүлге эргелелдериниң ажылдакчыларынга, тускай эртемниглерге, көдээниң бүгү коммунистеринге болгаш комсомолчуларынга Кыйгырыын парлаан. Чуртка картофель бүдүрерин улам ыңай көвүдедириниң өйү келген айтырыын ол документиде көдүрүп турар. Кыйгырыгда чугаалап турары болза: КАРТОФЕЛЬДИҢ БЕДИК ДҮЖҮДҮН ӨСТҮРЕРИ, ОЛ ҮНЕЛИГ КУЛЬТУРАНЫ БЕЛЕТКЭЭРИН ДЫКА КӨВҮДЕДИРИ КҮРҮНЕГЕ УЖУР-ДУЗАЛЫГ УЛУГ ХЕРЕК БОЛУР ДЭЭРЗИН СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ САНАП ТУР. БО ЧЫЛЫН-НА КАРТОФЕЛЬ БҮДҮРЕРИНИҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БАЙДАЛДЫ ШИИТПИРЛИГ ЭКИЖИДЕРИ, ОНУ БЕЛЕТКЭЭРИНИҢ ПЛАНЫН ЧУГААЖОККА КҮҮСЕДИРИ, ЫНЧАНГАШ ХООРАЙЛАРНЫҢ БОЛГАШ ҮЛЕТПҮР ТӨПТЕРНИҢ ЧУРТТАКЧЫ ЧОНУН КАРТОФЕЛЬ-БИЛЕ ҮЗҮКТЕЛ ЧОК ХАНДЫРАРЫНЫҢ СОРУЛГАЗЫН ШИИТПИРЛЭЭРИ ЭРГЕЖОК ЧУГУЛА.

Партияның болгаш чазактың Кыйгырыынга харыы кылдыр көдээниң ажыл-ишчилери бар турган аргаларны ажыглап тургаш, картофельди бүдүрерин болгаш белеткээрин дыка көвүдедирин чедип алырының дугайында боттарының шиитпирлиин медеглеп турар.

Бо хүннерде чер ажылдакчыларының күш-ажылчы маадырлыг чоруунуң дугайында медээлер чурттуң бүгү булуңнарындан кээп турар. Хүн бүрүзү, шак бүрүзү үнелиг, хөй-хөй колхозтарның болгаш совхозтарның тараажылары чазын чажар тарааларының тарылгазын бедик темп-биле чорудуп турарлар.

Бедик дүжүт дээш демиселчилерниң бирги одуруунда Май бирниң шалыпчы ээлчээниң эгелекчилери чоруп турар. Черкасск областың «Искра» колхозу эрте чажар тараа культураларының тарылгазын доосхан. Саратов областың Чернышевский аттыг совхозунуң механизаторлары ол ышкаш тергиин эки түңнелди чедип алганнар. Ында ээлчег онаалгазын дыка ажыр күүседип турар трактористер П. Болгов, А. Рудь, А. Кисляков олар техниканы мергежилдиг ажыглаарының үлегер-чижээн көргүзүп турар. Бүгү-эвилел чарыжының эгелекчилери — Краснодар крайның Усть-Лабинскиниң чер ажылдакчылары кол культураларының тарылгазын доосхан.

Шалыпчы ээлчегиниң хүннеринде чурттуң колхозтары болгаш совхозтары миллион-миллион гектар кызыл-тасты, кукурузаны, чигир свёклазын, хөвеңни, тараа-бобы культураларын тараан. Поволжьениң тараажылары алдарлыы-биле ажылдаан: Волгоград областың механизаторлары хүн-дүн бүрүзүнде-ле барык 300 муң гектарны тарып турар. Николаевск болгаш Среднеахтубинск бүдүрүлге эргелелдериниң ажыл-агыйлары эрте чажар культураларының тарылгазын доосхан. Саратов, Оренбург, Ростов областарда миллион-миллион гектар черлерде тарааны чажып тараан. Украинаның база Молдавияның кукурузачылары, Алтайның, Казахстанның кур черлериниң ажылдакчылары, Азербайджанның база Ортаакы Азияның хөвеңчилери бо хүннерде шалыпчы ёзу-биле ажылдап турарлар. Майның эгезинде чурттуң колхозтары болгаш совхозтары 24 миллион гектар черге чазын чажар тарааларны чажып тараан.

Май бирниң шалыпчы ээлчээниң хүннеринде көдээниң ажыл-ишчилериниң чедип алган чедиишкиннерин быжыглап, база көвүдедири эргежок чугула. Бо чылын тараа бүдүрерин болгаш мал ажылының продуктуларын шыңгыызы-биле көвүдедири дээш база дүжүт дээш демиселдиң эргежиктары часкы тарылганың темпилерин хүн бүрү бедидерин, ажылды кончуг эки шынарлыг кылырын чедип алырын шыңгыы негеп турар.

Чурттуң чер ажылдакчыларынга харыысалгалыг үе келген. Келир күстүң дүжүдүнүң салымын чогум-на амгы үеде хөй чүүлдер шиитпирлээр апаар дээрзин хөөредиг чокка чугаалап болур. Тарылганы чедиишкиниг чорударынга эргежок чугула чүүл болза колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглаары болур. Бүгү машиналар хөрзүннү белеткээринге, тарылганы чорударынга ийи ээлчег-биле ажылдаан турзун, механизаторлар эң бедик түңнелди чедип алзын дээш ажыл-херекти шак ынчаар тургузары — ажыл-агый удуртукчуларының, бүдүрүлге эргелелдериниң тускай эртемниглериниң хүлээлгези болур.

Чамдык кижилерниң ажыл-херекти кайы хамаан чок көөрүн, организастыг чоруктуң фактыларын тоомчага албайн эртип болбас. Ынчаарга бо чылын дыка хөй техниканы ажыглаалга киирбээн, тарылганың агрегаттарын ажыл чок тургузуп, хөй-хөй механизаторлар боттарының онаалгаларын күүсетпейн турар. Медээге киирер дээш хөй сан сүрер, тарылганың темпизин дүргедедирин оралдашкаш агротехниканы каржызы-биле үреп турар таварылгалар эвээш эвес, ол болза дүжүтке улуг хораны чедирер.

Тарылганың темпизин бүгү тала-биле бедитпишаан, ооң шынарының дугайын уттуп болбас. Бистиң алдарлыг мурнакчыларывыс чыл сайында-ла агротехниканың негелдезин шыңгыы сагып тургаш, чаагай дүжүттү чедип ап турарлар. Хөрзүннү белеткээри база тарылганың шынары дээш шыңгыы контрольду тургузары, үрезинни чажарының нормазын хажык чокка сагыыры, тараа, одуруглар аразы сайзырадыр болгаш өске-даа культураларының тарылгазынга депшилгелиг аргаларны калбаа-биле ажыглаарын чедип алыры — агроном, бригадир бүрүзүнүң алдарының херээ. Бир эвес хову ажылдарының шынары дээш контрольду агрономнарның чорударынга хөй-ниити, партия-күрүне контролюнуң органнарынга дузалаар комиссияларның кежигүннери, көдээ корреспондентилер, «Комсомолчу-прожекторнуң» отрядтары дузалаар болза, улуг ажыктыг болур.

Сибирьниң, Уралдың болгаш Казахстанның кур черлериниң ажылдакчылары ажыглаалта киирген аажок улуг делгем черлеринге чазын чажар тарааларны тарыырлар. Ол ажылзы бедик шынарлыг база эң кыска хуусаада чорудар, ылаңгыя аңаа техниканы мергежилдиг ажыглаар төлээде күш-ажылга бедик күженишкин херек боор турар.

Бо чазын чурттуң хөй-хөй районнарынга орай тарыыр культуралар-биле эрте чажар культураларның тарылгазы барык-ла хары угда эгелээн. Украинаның мурнуу областарында, Соңгу-Кавказтың, Узбекистанның, Азербайджанның, Грузияның, Молдавияның районнарында бо хүннерде кукурузаның тарылгазын изиг түлүк чорудуп турар. Чурттуң колхозтары болгаш совхозтары ол культураны 30 миллион гектар черге тарыыр.

Бүдүрүлге эргелелдериниң парткомнарынга, колхозтарның болгаш совхозтарның партия организацияларынга, бригадаларда партия бөлүктеринге онза улуг харыысалга онаажыр. Оларның организакчы болгаш кижизидикчи ажылының деңнели болгаш дээштиг чоруу ховуларда ажыл-херектиң тодаргай чедиишкиннери-биле тодараттынар. Көдээниң партия ажылдакчызы, көдээ коммунист ховуларга, кижилерниң ортузунга ажылдаар апаар. Коммунистерниң хууда үлегер-чижээ, оларның сагыш-сеткилден беседалары, мурнакчыларның дугайында чаагай сөзү, чалгааларны хөй-ниитичи ёзу-биле буруу шавары, «Дайынчы хуудуска», «Чаңныкка» бижиттинген чүүлдерни изии-биле дүрген хемчег алыры — бо бүгү чүүлдер амгы үеде улуг ужур-дузалыг боор турар.

Агротехникага хажыдыышкыннарны болгаш чаңгыс аайлаар чорукту болдурбайн, ажылдың шынарын кудулатпайн часкы тарылганы чедиишкиниг чорудары — колхозтарның, совхозтарның, бүдүрүлге эргелелдериниң, көдээ ажыл-агый ажылдакчызы бүрүзүнүң сорулгазы ол болуп турар.

Н. С. Хрущевтуң Ахмед Бен Беллага телеграммазы

МОСКВА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев Улус Демократтыг Алжир Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Ахмед Бен Беллага телеграмма чоруткаш, Алжирниң даштыкы херектер министри Мохаммед Хемистиниң озал-ондакка таваржып өлгени-биле холбаштыр ханы кажыдалды илереткен. М. Хемисти бодунуң харыысалгалыг албан-хүлээлгезинге тургаш, аныяк алжир күрүнениң делегейге ат-алдарын быжыктырарынга, хамаарышпас чоруун болгаш тускай догуннаашкынын быжыглаарынга идепкейлиг дөгүмнүг болуп турган деп, телеграммада онзалап демдеглеп турар.

Фидель Кастро Рус Волградта

ВОЛГОГРАД. (СЭТА-ның тускай корр.). Куба Республиканың социалистиг революциязының чаңгыс аай партиязының национал удуртулгазының бирги секретары, революстуг чазааның премьер-министри Фидель Кастро Русту болгаш ону үдеп чоруур кижилерни маадыр хоорайның муң-муң ажылчы чоннары кайгамчык өөрүшкүлүг-биле уткуп алган.

Фидель Кастро-биле кады СЭКП ТК-ның секретары Ю. В. Андропов, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы В. В. Кузнецов болгаш албанның өске-даа кижилери Волградта келе берген.

Ажылчы чоннар депутаттарының Волгоград хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы С. Е. Крылов биле Фидель Кастро Рус чугаалар солушкан.

Геологтарны шаңнааны

Геология-шинчилел ажылдарын хөгжүдеринге чедип алган чедиишкиннери, ажыктыг казар байлактарның бар черлерин дилеп тыпканы дээш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1963 чылдың апрельдиң 29-тугу Чарлыы-биле Тыва АССР-ден шаңнааны болза:

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ КЫЗЫЛ ТУГУ ОРДЕН-БИЛЕ

Тываның комплекстиг геология экспедициязының начальниги — Иван Михайлович Селезневту.

«ХҮНДҮЛЕЛДИҢ ДЕМДЭЭ» ОРДЕН-БИЛЕ

1. Тываның комплекстиг геология экспедициязының бульдозеризи — Монгуш Долгаевич Быратты.
2. Тываның комплекстиг геология экспедициязының өрүмнээшкин мастери—Михаил Алексеевич Тарасовту.

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ МААДЫРЛЫГ ЧОРУУ ДЭЭШ» ДЕП МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Тываның комплекстиг геология экспедициязының улуг геологу—Николай Семенович Бухаровту.

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ ШЫЛГАРАЛ ДЭЭШ» ДЕП МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Тываның комплекстиг геология экспедициязының гидрогеологу — Лев Семенович Качуринни.

(СЭТА).

ТӨРЭЭН ЧУРТКА ХӨЙ СҮТТҮ БОЛГАШ ЭЪТТИ БЭЭР ДЭЭШ

Таңды районнуң „Революцияның чалбыыжы“ колхозунда

— Бодувустуң бүгү күжүвүстү, энергиявысты болгаш сорук киирикшикнивисти, күш-ажылывысты болгаш угаан-бодалывысты төрээн Коммунистиг партияның Программазын чедиишкиннииг боттандырарынга чагыртывылы! Коммунизм тургузуушкунунуң улуг херээнге төлептиг салыышкынны киирээли, чуртка мал-дээ ажыл-агый продуктуларының элбекшилин тургузаалы!

Сөзүвүстү ээлээр бис

Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга үстү-дүвүнчүлерниң ол кыйгырыы болгаш херек кырында үлегерлиг ажыл-ижи бистиң колхозчуларывысты улам эки ажылдаарынче сорук киирип турар. Ылангыя бистиң малчыннарывыс күрүнеге хөй-ле продукцияны бээр дээш бо чылдың эгезиниден-не чүткүлдүг-биле ажылдааннар. Оларның ажылында бир өөрүнчүг чүве чүл дээрге, бо чылдың берге болгаш үр кыштаглаашкынының эки эрткени болур. Колхоз эрткен чылын мал чемнерин четчир кылдыр белеткээн. 1600 тонна сигеп белеткеттинген. Ол хире хөй мал чемин колхоз кажан-даа белеткевейн чораан. Силосту болгаш концентраттыг чемнерни база-ла хөйнү белеткээн. Чүгле оон ачызында сүттү бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын эрткен чылдың бирги кварталындан бо чылдың бирги кварталынга 3 катап өстүрер аргалыг болган бис. **Бирги кварталда күрүнеге 67 тонна сүт садар планныг тургаш 139 тонманы саткан бис.**

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткен чорук сүт бүдүрерин көвүдедиринге улуг рольдуг болган. 1962 чылда «Ёлочка» деп саалда агрегадын тургускан бис. Оон бүдүрүкчүлүү эрги агрегаттардан ийи катап бедик боор турар.

Эрткен берге кыштың үезинде сүт-бараан фермаларының ажылдакчы бүрүзү немелде күш-биле ажылдаан, малды улам сагыш човангыры-биле ажааган, мал чемин камналгалыы-биле чарыгдаан. Сүт болгаш эът бүдүреринге инек кадарчылары болгаш хаван ажаакчылары улуг рольдуг болганнар. Ылангыя кадарчы Күнгаа Шавының дугайында чылыг сөстерни бо-ла дыннап болур. Күш-ажылга ёзулуг ынакшылдыг, ак-сеткилдиг, ниитиниң херээн хуунуң херээнден кезээде бедик көөр чорук-биле бодунуң эштериниң хүндүткелин ол чедип алган. Эш Күнгаа Шавы эрткен кыжын 100 баш шарыжыктарны үлегерлиг кыш ажырган. Оон ажааган шарыжыктарының бирээзи-ле кыжын безин хонукта 700 грамм немелде дензиин берип турган. Бо болза малды онза сагыш човангыр ажаап, азырап кыштаан. Хонукта бир баш шарыжыкка-ла 10 кг кукуруза силозун, 2 кг концентратты, а саваңны чиир шаа-биле берип турган.

Семен болгаш Елена Макаровтарның өг-бүлези хаван ажылынга эки түңнелди көргүзүп турар. Олар ийиләэ 400 баш хаванны чидириг чокка кыш ажырган болгаш харын немелде дензилиг кылдыр азырааннар.

Бызаа ажаакчылары Клава Бунина биле Оюн Бильчирмаа оларның эки ажылын база-ла мактап демдеглээри черле өөрүнчүг. Оларның кайызы-даа хонукта баш бүрүзүнге 700 грамм ажыг немелде дензиини чедип ап турар.

Марачевка сүт-бараан фермазының саанчызы Татьяна Оюн бистиң колхозувустуң саанчыларының хөй сүт бүдүрер дээш чарыжының бирги черинде туруп турар. Ол бо чылдың бирги кварталында бодунга быжыглаан инек бүрүзүнден ортумаа-биле 359 кг сүттү сагаш, колхозтуң баштаар чериниң болгаш партия организациязының саанчылар аразында шилчип чоруур вымпелин алган.

Колхозтуң ажыл-ишчилери май мурнунуң шалыпчы ээлчээнге киришкеш, бирги кварталда күрүнеге 10 тонна эътти дужаарын 17 тонна кылдыр 170 хуу күүсеткен. Оон иштинде 10 тонназы хаван эъди боор турар.

Бистиң чедиишкиннеривисти өстүреринге социалистиг чарыш улуг рольду ойнап турар. Колхоз боду бирги кварталда күрүнеге эът болгаш сүт садарының талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин күүсеткени дээш Таңды парткомнуң болгаш райкүүскомнуң колхозтар аразында шилчип чоруур Кызыл тугун алган.

Колхозтуң баштаар чери болгаш партия организациязы артель бүдүрүлгезиниң тус-тус адырларында социалистиг чарышты организастап турар. Ылангыя фермалар, саанчылар аразында, бызаа болгаш хаван ажаакчыларының, кадарчыларның аразында социалистиг чарыштың түңнелдерин ай санында үндүрүп, а тиилекчилерге «Эң эки саанчы», «Эң эки хаван ажаакчызы», «Эң эки бызаа ажаакчызы» деп вымпелдерни тыпсып турар. Амгы үеде колхозтуң сүт-бараан фермаларының аразында чарыжының мурнакчызы Марачевка фермазы болуп турар.

Бистиң колхозувус кожа туруп турар «Советская Россия» кодаа ажыл-агый артели-биле социалистиг чарыштыг. Чарыштың квартал түңнелдерин малчыннарның чөвүлел хуралының чыылдырган чугаалажып турар бис. Анаа чарыштыг колхозувустуң малчыннарын база чалап келдирип турар бис. Малчыннар боттарының кылган ажылдарының түңнелин анаа ылавылап билип ап, четпестерин шүгүмчүлежип, чедиишкиннерин быжыглаарының аргаларын дугуржуп ап турарлар.

Чеди чылдың бешки чылында Төрээн чурттуң, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың мурнунга берген сөзүвүс ээлээр дээш, коммунизм тургузуушкунунуң херээнге күш-ажылчы салышкыннарны киирер дээш бистиң колхозчуларывыс улам күжениишкинниг ажылдаарлар. Күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын май 15-тиң бетинде, а чыл планын ноябрь 1-ниң бетинде күүседип шыдаар бис.

255 тонна эътти, 480 тонна сүттү, 12,5 тонна дүктү болгаш 5500 тонна тарааны Төрээн чуртка бээр — бистиң дайынчы болгаш ажыл-агыйжы сорулгавыс мындыг.

Г. ГУДКОВ,
Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозунуң даргазы.

Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозунуң Үттүг-Туруг сүт-бараан фермазы чыл бүрүде-ле сүт саалдазының талазы-биле бедик көргүзүтлерлиг болуп, шылгарап турар. Бо чылдың бирги кварталында ол ферма ниитизи-биле 491 центнер сүттү саап ап, Таңдының мурнакчы фермаларының одуруунга кирген. Ол фермада мурнакчы саанчылар хөй. Аныяк кыс Таня Оюн сүт саалдазының талазы-биле бирги кварталда эң бедик көргүзүглүг болган. Оюн Бичеооловна 1958 чылдан эгелеп ол-ла фермага саанчылап кирген, ол алды харлыг урутга баштайгы үеде бергелер турган болбайнаан, ынчалза-даа саанчы болур дээн күзелдиг аныяк кыс ол бергелерниң аргадуржулгалыг саанчыларның дузазы-биле ажып эрткеш, ам харын ферманың мурнакчы саанчызы апарган.

Таня Оюннуң авазы Санчыт Шавы, 13 харлыг дуңмазы Чечекмаа Шавы база-ла ол фермада саанчылап турар. Олар база-ла сүт саалдазының талазы-биле эки көргүзүтлерлиг.

Чеди чылдың бешки чылында Таня Бичеооловна Оюн бодунга быжыглаан инектериниң бирээзинден-не ортумаа-биле 1500 литр сүттү саап алыр деп социалистиг хүлээлгени алган.

— Алган хүлээлгемни оранчок ажыр күүседир дээш ажылдап турар мен. Ону ынчаар ажыр күүседип болурунуң бүгү-ле аргалары менде бар — деп, аныяк саанчы ханы бүзүрел-биле чугаалаан.

Чурукта: Т. Б. Оюн.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Фотозу авторнуу.

Бистиң күзеливис

СЭБП обкомунуң V пленуму кол кичээнгейни малчыннарның амыдырал-чурттаалгазының байдалын экижидеринче угландырарын айыткан турбуже, бистиң байдалывыста кандыг-даа чаа өскерилгелер көзүлбейн турар.

Улуг-Хем районда «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Чыланныгда бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадазының ажылчыннары бистер херегле чүүлдерни садып алыр дээш, 8—9 км ырак совхоз төвүнче хүннүн-не шууҗар ужурга таваржып турар бис. Чамдыкта херээженнер, уруглар чорумал машиналардан туттунуп халбактаныл чораш, суурга чедип алза-даа, дедир чанарда продуктуларын чүъктээш, дүне, хүндүс дивейн кылаштажып турарлар.

Хүндүс ажылдап хүнзээн кижилер ажыл шагының соолунде база-ла чемненип алыр дээш ажыл аъттарын мунгаш, суурже аян-чорук кылыр таварылгалар бар.

Бо четпес чоруктуң чылдагааны болза мурнунда малчыннар турлагларынга ийи-чаңгыс удаа кээп турган автолавканың читкени-биле тайылбырлаттынар.

Ол ышкаш кижилерниң кадыын камгалап ажылдап турар медицина ажылдакчыларывыс совхоз төвүнден үнмейн турарлар. Эмчилерге шинчилер дээн кижилер база-ла хаая эвес кылаштажып чоруп тургулаар.

Мал ажылында кижилерниң амыдырал-хандырылгазынче сагыш салып, оларга аъш-чем продуктуларын чедирерин, эмнелге, дузаламчызын чогууру-биле таарыштыр организастаарын хамаарышкан организациялардан улуу-биле күзеп турар бис.

С. МУНДУКАЙ,
хойжу бригаданың кежигүнү.

Ажыл-иш хайныгып тур

— Күрүнеге эът болгаш сүт садарының талазы-биле силерниң колхозуңар Тыва АССР-де мурнакчы ажыл-агыйларның бирээзи болуп турары өөрүнчүг-дүр. Ынчангаш солун чериниден силерниң ажылыңарны сонуургап көрүп чор бис. Колхоз даргазы Георгий Семенович Гудковка бо дугайында чүүл бижиирин сүмеледивис. Ол ам чүүлүн бижип турар. Ынчаарга бодуңарның фермаңарның дугайында чүнү чугаалап болур силер, Григорий Иванович?

«Революцияның чалбыыжы» колхозтуң төп сүт-бараан фермазының эргелекчизи эш Агапов-биле бистиң ажыы дугайында чугаавыс ынчаар эгелээн.

Бодүүн болгаш ажыл-ишчи шинчилиг ол киживис айтырыгны чүүден эгелеп харыылаарыл дээрзин боданган дег хире болган. Ол мынчаар чугаалаан-дыр:

— Ийе, эки диртирн багай эвес-ле болгай. Чүнү чугаалаарыл, ам. Мактанып хире-даа эвес ийин бо. Бо чылын берге болгаш узун кыш болду. Доцаттыг час байдалды база нарыыдадып турар. Көрүңердаан, долгандыр кыш хевээр...

Оон ол чугаазы база-ла шын. Кыштаа, час-даа мал ажылынга шынавыла берге болган болдур ийин. Ынчалза-даа бо ферманың малчыннары ол бергениң шылгалдазын эки тудуп эрткен. Малды хүр чыл ажырган. Сүттү болгаш эътти бүдүрерин көвүдеткен, күрүнеге садарының квартал оналдазын ийи катап ажыр күүсеткен. Бо дээрге бир кижи-ле ийи кижи орнунга ажылдаан дээни ол эвес чүве бе. Эки ажыы дугайын түңнел боду-ла чугаалап турар ышкажыл. Ол ажылды кылып турар кижилерниң боттары-биле ужуражып таныжары чугула. Шак ындыг күзел-биле фермага чедип келгенивис ол.

— Григорий Иванович, материалдыг чаагай чүүлдерни бүдүрүп турар мурнакчыларынар-биле бисти ужураштырып көрүңерем—деп, эргелекчиден дилеживис.

— Кончуг эки-дир, харын. Оларны солунга мактап бижиир херек — дээш, эш Агапов бисти эртенги ажыл хайныгып турар черже эдертип чедире берди.

Бызаалар азырап турар кажааже кирип келдивис. Ажаакчылар бызааларны кидин-не чемгерген турлаар.

— Бетинде бызааларга чем каап берип турар кижини Анна Дагба-оол дээр. Мурнакчыларывыстың бирээзи ол-дур. Ниитиниң херээ дээш ёзулуг кызымак кижи. Район Советиниң депутады. Ам СЭБП-ниң хүрээлениге кирер дээш белеткенип турар.

Бис оон боду-биле барып ужуражып, мендилежип таныштывыс. Төрээн колхозунуң ниити байлаан быжыглаарынга бодунуң күш-ажылчы салышкынын киирип турар кижи-дир дээрзин оон кылып турган ажылындан-на бүзүреп көрдүвүс. Ол ам 35 бызааларны ажаап турар.

— Төрүттүнге-ле он хонган бызааларны биске эккеп бээрлер. Боларны эртен келгеш-ле сүт холуктуг чемнер-биле чемгерер, турар черин аштап-арыглаар, хүндүс көк сиген-биле чемгерер, суггарар... Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, боларны чаш уруг дег ажаап, азыраар улус-тур бис ийин. Шак ынчаар алды ай чедир өстүргеш-ле өске кадарчыга хүлээдип бээр бис. Бедизинде кээп хөй эът болгаш сүт бээр малывыс бо-дур ийин—деп, бөдүүн болгаш биче сеткилдиг ол колхозчу бодунуң кылып турар ажылының дугайын биске даштаа чокка тайылбырлап берди.

Мында кижи бүрүзү бодунуң онаашкан ажылы дээш харыысалгазын эки билип турарын тус-тус кижилер-биле беседаларга шак ынчаар ылаптыг бүзүрээн бис.

Оюн Санчат—молдургалар кадарчызы. Эш Санчат бодунуң кадарып турар молдургаларын барып биске көргүстү. Оон кадарып турар молдургаларындан артык семис мал бо фермада чок деп бүзүреп көрдүвүс. «Бистиң Оюнувус мал дээш дыка сагыш човангыр, ажылга кызымак-даа кижи. Ындыг кижи малчынның ат-алдарын сагып шыдаар-даа, эът бүдүреринге күш-ажылчы салышкынныг болур-даа ужурлуг» деп, ферманың зоотехник-учётчиги Валентин Попеляев ол кадарчыны мактап чугаалап чорду.

Хүлүмзүреп чоруур, чазык шырайлыг, үжен хар ажып чоруур өөе херээжен кижи биске уткуй кылаштап келди.

— Эът болгаш сүт бүдүрериниң бир кол кижизи бо-ла болгай. Тарып боозадыганың техниги Елена Варламова-дыр—деп, оон-биле бисти ферма эргелекчизи таныштырды.

Онаашкан ажыл-херээнге ынак, анаа бодунуң бүгү-ле күжүн, билиин болгаш дуржулгазын берип турар ол бодүүн колхозчунуң эрткен ажыл-ишчи оруу солун болду. Баштай беш чыл дургузунда саанчылаан. Оон соонда ийи чылда бызаа ажаап ажылдаан. Ам мал тарып боозадырының техниктиг ажылдакчызы, шуут-ла мал ажылынга чаңчыккан кижи болду.

— Бо мергежилди практиктиг ажыл-биле чедип алган мен. Мааа моон мурнунда ажылдап турган эш Сувандый бо талазы-биле мээң башкым болган. Тарып боозадылга техниктериниң ай хуусаалыг курузунга билиг-мергежилимни быжыглап өөрендим. Бо ажылга ынак мен. Түңнелим-даа эки боор турар. Эрткен чылын ферманың төрүүр инектериниң 96 хуузун тараан мен. Оларының 98 хуузу боозаан болган төрээн. Ону улуг чедиишкиниевис деп санап турар бис. Ол дээрге ниитиниң байлакшылынга салышкын-дыр. Эки салгаалдың эъткир, сүткүр инектерин мынчаар өстүрүп ап турар бис ийин — деп, эш Варламова боду бир инекти тарып тура-ла, биске шыны-на чугаалап берди.

Ферма ажылдакчыларының кижи бүрүзү тус-тус онаашкан ажылынга кызымаккайын, ол найыралдыг коллективтиң кежигүннери чаңгызы — шуптузу дээш, шуптузу — чаңгызы дээш бот-боттарынга дузалажып ажылдап турарын барык-ла ийи хүн иштинде сонуургап көрдүвүс.

Мында янзы-бүрү ажылдыг кижилер бар. Молдургалар, сувай болгаш саар инектер кадарчылары, бызаа болгаш хаван ажаакчылары, бызааларны чагыштырып эмзирип өстүрүп турар ажылдакчылар, саанчылар, инектер бызаалатдыр кижилер болгаш оон-даа өске. Ферманың ниити чедиишкини — кижи бүрүзүнүң эки ажылдаарындан шуут хамааржырын олар медереп билирлер.

Мында саалданың «Ёлочка» болгаш «УДС» деп ийи агрегаттары ажылдап турар. Оларның кайызы-даа чүгле 4—4 саанчыларлыг. Беш минута санында-ла 16 инекти саап үндүрүп турар ол кайгамчыктыг механизацияның дугайында хөйнү чугаалап болур. Олар эртенги саалда үезинде 70 ажыг минута иштинде 220 ажыг инекти саап үндүрүпкенин көрдүвүс. Агрегаттарда ажылдап турарлар шупту-ла аныяктар. Олар боттарының аразында социалистиг чарыштыг. Кижи бүрүзүнүң ажылдап турарын көргеш, «болар-ла могаарышылаарын кайын билир кижилер деп аан бо» кылдыр боданыдым.

Бо чылдың баштайгы дөрт айларында агрегаттар аразында чарыштың тиилекчизи «УДС» деп саалда агрегадында Анна Глазыринаның баштааны саанчылар бөлүү болган. Оларның саап турар сүдү «Ёлочка» агрегадында саанчыларнымындан ийи катап хөй болуп турар.

Саар инектериниң болгаш саанчыларының саны бир дөмей ол ийи агрегаттарның ажылы чүге ындыг ылгалдыг болуп турарыл? Маңаа тодаргай харыыны кол саанчы Анна Глазырина мынчаар берип турар:

— Бистер инек бүрүзүн электри-биле саалданың соонда хол-биле база саап турар бис. Шак ынчаар соңгулап саар чорук, сүттүң хемчээлинге-даа, үскүрүн-даа бедидип турар. Оон ынай саанчы бүрүзү чүгле бодунга быжыглаан инектерни саап, оларны эки сүт эдип бээринге чаңчыктырып ап турар. «Инектиң сүткүрү—ыдында» дижир болгай. Оларның чемгерилгезин болгаш суггарылгазын баксырадып болбас. Бо талазы-биле бистиң кадарчыларывыс Шавы биле Манчын-оол олар багай эвес ажылдап турарын демдеглээри чугула.

Ферманың тус-тус саанчыларының аразында чарыштың мурнакчылары Анна Глазырина биле Клава Тили олар болуп турар. «Кижи болуру — чажындан, мал болуру — кулунундан» деп улустуң чугаазындаазы ышкаш, Клаваның авазы бичиизинден тура-ла инек саарынга өөредип каан. Оон авазы ам 61 харлыг. Оон орнун уруу солуп, ам саанчылап бергени ол.

Колхозтуң саанчылары бо чылын инек бүрүзүнден ортумаа-биле 1259 кг сүттү саар деп, боттарының чоокта чаа болуп эрткен чөвүлел хуралынга дугуржуп алганнар. Ынчаарга Клава Тили бир инектен-не 1500 килограммдан эвээш эвес сүттү саарын хүлээнген. Берген сөзүн ээлээр дээш оларның чүткүлдүг ажылдап турарлары бо-дур.

М. КАРА-ТОННУГ,
«Шынның» тускай корр.

Улам эки ажылдаалы

Чаа-чаа бедиктерни чедип алыр дээш социалистиг чарыш бистиң колхозувустуң ажыл-ишчилериниң аразында калбарган. Хүлээлгелерниң күүселдезиниң талазы-биле бот-боттарының аразында хыналданы колхозчулар чорудуп турар. Кижилерни үлегер-чижектен өске чүү-даа чүве шак ынчаар бүзүредип шыдавас дижир болгай. Ынчангаш дуржулга солужар сорулга-биле мурнакчы фермаларже болгаш ажыл-агыйларже чоруп турар бис. Чарыштың ай, квартал түңнелин бодувустуң хуралывыска чыглын келгеш чугаалажып ап турар бис. «Бот-бодун деткижерге — тиилелге чедип алдынар» деп үлегер чугаа бар. 1963 чылда — чеди чылдың бешки чылында бодувустуң фермавыска социалистиг хүлээлгезин күүсетпээн чаңгыс-даа саанчы турбазын деп сорулганы мурнувуска салган бис.

Бистиң төп сүт-бараан фермавыс күрүнеге эът болгаш сүт садар талазы-биле бирги кварталда бердинген бүдүрүлгге онаалдазын ажыр күүсеткен чорук болза, мында ажылдап турар бүгү кижилерниң күш-ажылчы ниити чедиишкини болуп турар.

Чылдың берге үезин эки эртип алган бис. Малдың белен чемя төнзе-даа, делгем одарлар чаптыла берген. Инектеривистиң сүткүрү ам бедип эгелээн. Ылангыя бо хүннерде мээң бодумнуң саап турар 25 инектериминиң аразында «Ранетка» деп шоладыг инээм хүнде 16 литр, «Белопояска» 14 литр сүттү берип турарлар. Бистиң агрегадывыста Рая Суванның «Добрая», Оюу Хадамбаның «Тувинка» деп инектери база-ла шак ындыг сүткүр.

Бо чылын саап эгелеп турар аныяк инектеривис база-ла сүткүр болурунуң демдээн көргүзүп турар. Ынчангаш бистиң чылда алган социалистиг хүлээлгевис ажавыла күүсеттинер дээрзинге быжыы-биле бүзүреп болур. Улам эки ажылдаалы, өңнүктер!

Колхозтуң болгаш районнуң удуртур организацияларынга бистиң хомудалывыс бар. Фермада кызыл булуң чок. Ферманың бодунга оода-ла аъш-чемниң массалыг хереглел араганнарын доктаамал садыглаарын организаставайн турар. Оларны тургузуп бээрин негеп турар бис.

Н. ТИВИ,
саанчы.

Чурукта: (солагай талазындан оң талазынче): «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң төп сүт-бараан фермазында тарып боозадылга техниги Елена Варламова, мурнакчы саанчы Анна Глазырина, Марачевка фермазында хаван ажаакчызы Елена Макарова, төп фермада саанчы Клава Тили.
Фото **В. Лутковтуу.**

Чөөгейниң кырында сылдыс
(РЕПОРТАЖ)

Эрзиниң ховуларын дургаар шириин хат эрирни орайтаан харны чоогалар доллур ширбий хадып чоруп турган. Бо час будулгаазыныыг: бирде изиннеди хүннеп келгеш ховуның харын көгерти эргизе бергилээр, чамдыкта соок хатка үдеткен ак булуттар дээрге көжүп турза-турза, ында-мында кышкызыг харын бир-ийи хүн эрмир аажок кылдыр чаап каантар.

Апрельдиң соолгу хүннеринде Сымыраа, Чөөгей, Хатчыл, Ураганчы ынчаар шак-ла ындыг хүннер турган. Дүне кылын чаапкан хар эртенги аяс хүнде шокарлап эрип чыдар, а дүъш эртип турда соңгу чүктен келген кезек булут дээрни дуй алы бээр, кежээликтей хар катап-ла чаап эгелээр...

Частың мындыг баажылыг Тес-Хем районда «Чаа орук» колхозтуң ында хойжулары чазагларынче көжеринге шаптыктааш турупкан. Көжүп чоруптар дээрге, эртен-кежээ соогу кышкы олчаан, а кыштагларга хевээр турар дээрге малга-даа, кижиге-даа ижер хар чоокта артпаан, эриваэн харны доштадыр доңуруп кан.

Ынчалза-даа бо берге часка кым күстен эгелеп ылап белеткенген боллур, оон ажыл-херектери ындыг бергелерге торулбайн турар. Чөөгейниң мурнуу чүкче шала ийленмр шөйлүп чоруткан, малга таарыштыр бойдус боду-ла чаяганзыг, делгем ховузу бо районнуң девискээринде онза байлак одарларның бирээзи.

«Адар даң бе, атпас даң бе?» дижип, улустуң ырлажыры ышкаш, часкы даң агарып келгиже Чөөгейниң кырында сылдыстар чидер хөннү чок чүве дег чивеңейнип тургулаар. А удавайн-на ында-мында «берзеңгилепкен» часкы даглар эдектеринде, хары карарты эрээн одарларга ол чоок-кавыда колхозтуң кодан-кодан хойлары чаптыла бээр.

Чаш хураганнар болгаш оларның иелериниң алгырышкан шимээни аал коданын чалгактаан кызыл хаалдарга чаңгыланып, чаңчыкпаан кижиниң кулаанга шуут-ла дүвүренчиг апаар. Күдер дурт-сынында алгы ак ой тон кеткен кижиниң бөрт чок бажының тарамык дүктерин салгын бирде оон кадыр хаваанга эккээр, чамдыкта оларны чукшуузунче чылбайты бөле-даа бээр. Оон колдуктай кодуруп алган ийи хураганы база-ла өске өөрү-биле чарыштыр алгыржып каап чорлар. Чадан кажаада оолдарын манап алгырышкан меринос хойларны доозазындан көөрге, шуут-ла тудушкак хой дүгүнден бүткен, бир-ле хөй тынныг диириг масса шимчеп-даа турганзыг. Ону көргеш «мынча амытанның аразындан ийи-чаңгыс хойну канчап тывар боор» кылдыр чөгенир. А оларның ээзинге ол ийи хураганың иелерин тыва тыртып алыры мындыг-ла берге эвес болган, хураганнарның иелери демги имидээн өөрүнден чара кылаштажы берген, ийи хойнуң чанынга хураганнарны хуваалаан чүве дег ол, оожум аппарып салып кааш, оларның уунче бир-ле чүве чугаалады. Оон сөстери чиилээн алгы-бышкыга шуут-ла чиде берип, чүгле эриннериң шимчээни, чырыын тыртаннады хүлүмзүрүй каавытканындан, ол-даа часкыдыг сөстери болган деп билдинди...

Бо удаада бис ол колхозтуң сураглыг хойжузу Шарап Сундуйович Ситоонуң аалынга чедип келгенивис бо. Ол бодунуң ажыл-херээниң дугайын биске күзелдиг-биле чугаалап берген.

Шарап Сундуйович болгаш ооң кадайы Күнгаа Нурзатовна колхозунуң хоюн 1955 чылдан бээр малдап турар. Бо ажыл-агый чылында оларның коданында төрүүр 395 хайнак хой бар.

— Эш К. Менди-оолга удурткан хойжу бригаданың кежигүнү болуп турар мен. Бо чылын төрүүр 395 хойнуң чаш хурагааннарын бүрүн менди ап, доруктурар, бир хойга онаалтыр 3 кг 100 грамм дүктү кыргып алыр деп, салган сорулгам ол чүве. Малдың баш санын көвүдедириниң талазы-биле алган хүлээлгемни күүседир чоокшулап тур мен— деп, Шарап Сундуйович өткүт чоон үнү-биле чугаалай-дыр. Бо хүннерге чедир ооң коданында 327 хой оолдаан, мурнакчы хойжу оон 340 хураганны менди алган. Ам үеде хой оолдаашкыны ында соолзурей берген, чоокку хүннерде доостур дээрзин ол биске чугаалаан.

— Меринос хойларның оолдары дээрге тыва уксааның хойларынга бодаарга шуут-ла тас төрүттүнер, кыжын ол-ла берге чүве-дир. Амдызында бистиң бригаданың хойжулары тус-тус кыштаг, чазагларда хевээр, чер санай болганда бо шала берге болуп тур. Ынчалза-даа бис ам бригадавыс төвүн бо чылын Ышаалыкта тудуп эгелээн бис, ында моторлуг кудук, чаш болгаш улуг мал кажааларын белен кылып алырын көрүп турар — деп, эш Ситоо оон ынай чугаалаан.

Бо назы-хары 48-тен турар хоочун малчын бодунуң хүлээнген ажылынга кызымаккай чоруу-биле «Чаа орук» колхозтуң ажыл-ишчилеринге үлегер-чижек болу берген. Могаг билбес ишчи, Ситоо ышкаш мурнакчылар ажыл-агыйның бүгүнгү арнын каастап, коммунизмни тургузарынга оларның чүткүлдүг улуу өске ажыл-ишчилерни сорук киирип, оларны улам чаа бедиктерже кыйгырып турар.

Шарап Сундуйовичтиниң аалындан үнүп турувуста, хүн бедип келген, Чөөгейниң ховуларын ооң чидиг херели шонуп эгелээн. Ынчан аяс турган дээрже көргеш, Чөөгейниң кырынга даң бажында көстүп турган сылдыс сагышка кирип келди. А ажыл-херекчи сылдыстарның бирээзи бистиң чораанывыс аалдың ээзи ол.

О. НАМЧЫЛАК.
Тес-Хем — Кызыл.

Автотранспортчуларның чугула сорулгазы

Автотранспортчуларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедидер, оларның ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар, техника камналгазын чедип алыр дугайында айтырыгны Тыва автотрестиң партия ажыл-агый активиниң хуралынга чугаалашкан. «1963 чылдың бирги кварталының ажыл планының күүселдезиниң түңнелдериниң болгаш чоңга автотранспорт хандырылгазын экижидер дугайында» илеткелди автотрест начальниги В. Н. Антышев кылган. Тыва автотрест бирги кварталдың планын тонна-километр талазы-биле ажыр күүсеткен. Ылангыя Кызылдың № 1, № 3 чүък АТК-лары база Минусинск, Шагаан-Арыг, Хову-Аксы автоажыл-агыйлары бедик көргүзүглерни чедип алган.

Ынчалзажок автопарктарның техниктиг белеткелиниң планын чаңгыс-даа автоажыл-агый күүсетпээн. Хөй-хөй автомашиналарның үр үеде септелгеге турганы-биле дуржулгалыг, техниктиг кадрларның чедишпезинден, немелде кезектерниң чогундан, баш удур септелге ажылдарын чорутпайн турганының уламындан план күүсеттинмээн.

№ 2 чүък АТК-зы (начальниги В. Н. Зубкова) каш чылдар дургузунда мурнакчы болуп келген хирезинде, бирги кварталдың чүък сөөртүлгезиниң планын күүсетпээн, а тонна-километр талазы-биле планын 97,6 хуу күүсеткен. Автопарктың техниктиг белеткелиниң коэффициентизин 81 чедир бедидер турган чүгле 51 чедирген. 230 машиналарның чүгле 110 хирезин ажылдадып, арткан машиналарны септелгеге үр үеде тургускан. Ынчангаш бо автоажыл-агый тудугларга хөмүр даш болгаш тудуг материалдарының сөөртүлгезин үзүктелдирип турган.

Эрткен чылдарга бодаарга бо чылын чаартыкчы болгаш чогаадыкчы саналдар боттандырылгазы эки калбарып, бирги кварталда 45 чаартыкчы саналдар кирген, оларның 37-зин бүдүрүлгеге шиңгээткен. Эрткен чылын бүдүрүлгеге нептереткен 12 чаартыкчы саналдар 3372 рубльди камнап алыр арганы берген. Бо чылын кирген саналдарның бирээзи септелгениң технологиязын өскертип тургаш автомашина насостарының септелгезин экижидер болгаш чылда 110 рубльди камнап алыр арганы бээр. Ол үнелиг чаартыкчы саналды Минусинск АТК-зының чолаачызы И. Л. Кравцов кылган. Ындыг чаартыкчы саналдар хөй.

Бүдүрүлге планын чедишкинниг күүседиринге, ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары чугула ужур-дузалыг. Ол сорулга-биле бо чылдың капитал тудуунга 400 муң рубльди чарыгдаары автотрестиң планында көрдүнген.

Трестиң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары техниктиг билиин бедидип, 67 кижи ортумак өөредилге черлеринде, 193 кижи кежээки школаларда, 600 кижи чолаачы тускай мергежилди чедип алыр дээш өөренип турар.

— Бистиң коллектививис дөрт айларның планын хуусаа бетинде, апрель 25-те күүседир социалистиг хүлээлгени алгаш, 110 хуу күүседипкен — деп, № 1 чүък АТК-зының начальниги эш И. С. Зандеев хуралга дыңнаткан.

Ооң соонда санал берген эш В. П. Зубкова (№ 2 чүък АТК-зының начальниги) трестиң талазындан практиктиг дуза чедирбейн турарын шүгүмчүлээш, немелде кезектер чедишпейн турарын айыткан.

— Автоажыл-агыйларның удуртукчулары оруктарга озал-ондак болдурбазынче чогуур кичээңгей салбайн турар — деп, оруктарга озал-ондактыг чоруктарны болдурбазының талазы-биле автотрестиң инженери Н. А. Ковальчук саналын эгелээн. — Ол ажыл эки тургустунган ажыл-агыйларга план күүселдези эки. Автоажыл-агый бүрүзүнге бо ажылдың талазы-биле тускай мергежилдиг инженер ажылдаар ужурлуг. А чамдык удуртукчулар ону уттуп турар. А. Н. Борисов хоочун, төлептиг чолаачы, ынчалзажок бо ажылдың талазы-биле тускай мергежилдиг кижи эвестир, а ол Кызылдың пассажир АТК-зының оруктарга озал-ондак болдурбазының талазы-биле инженериниң хүлээлгезин күүседип, бо нарын, харысаалгалыг ажылдың талазы-биле тускай эртем чок болганы-биле ажылды ол экижидип шыдавайн турар. А бо талазы-биле инженер П. В. Сажин (№ 1 чүък АТК-зы) эш Борисовтан дээредевейн турар.

Абакан биле Кызыл аразының оруунда өртээлдерде столоваялар багай ажылдап, чолаачылар хонар бажыңнар соок, иштиарыг эвес, ак чөорганнар хирлиг, кышкы үеде автомашиналар тургузар гаражтар чок болуп турарының дугайында айтырыгны чолаачылар Казанцев, Ровесников олар тургусканнар.

А. ДАРЖАА.

МАГАДАН ОБЛАСТЬ. Чуурга бээр алды муң дагаалар болгаш чээрби беш муң куш оолдары турар кылдыр кылган, чаа куш кажаазы Колымада эң улуг «Дукча» совхозта ажыглалга кирген. Чемни механиктиг каап бээр, кварц лампалыг тускай херекселди совхозтуң инженери В. Н. Нехаев таарыштыр кылган. Алды муң дагааларга чемни механизм кижи чокка-ла беш минута иштинде хуваап, салып бээр болгаш ук чемни кварц херели-биле ол-ла үеде чылыдыптар.

ЧУРУКТА: чемни механиктиг хуваап, салып бээр, кварц лампалыг херексел.

Фото Ю. Муравинниң. СЭТА-ның фотохрониказы.

Кижизидилге ажылының баксырааныңдан

Эрзин районну Тес-Хемге катканы, ук черниң экономиктиг болгаш культурлуг хөгжүлдезин улам мергежилдиг удуртулга-биле хандырарынга таарымчалыг болуру билдингир. Район төвү турган Эрзин суурнуң чурттакчы чону каттыжылга сөөлүнде эвээжээрден туржук, харын улам көвүдээн. Көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери безин элээн немешкен. Ол черле билдингир, оларның саны көвүдээн тудум, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге улам-на чоок болгаш мергежилдиг дуза көргүстүнер апаар.

Эрзин суурда школа, эмнелге, культура-чырыдыышкын, садыг хандырылга черлери база-ла мурнукузу хевээр ажылдавышаан. Эде организация хемчеглери оларның ажыл-чорудулгазынга таарымча чок болгу дег кандыг-даа салдар чедирбээн. Допчулап чугаалаарга, ук суурда амыдырал кандыг-даа үзүктелиишкин чокка үргүлчүлеп турар. Ол ындыг болур-даа ужурлуг.

Экономикадан политиканы хоорулдуруп болбазы ышкаш, экономика хөгжүлдези-биле массаның коммунистиг кижизидилгези база тудуш холбаалыг шиитпирлеттинген турар ужурлуг дээрзин бистиң партиявыс өөредип келген. Ынчаарга СЭКП-ниң Тес-Хем парткому, райкүүском бо чугула айтырыгның практиктиг шиитпирлээшкининге чаңгыс таалаар чорукту болдурганын демдеглезе чогуур.

Чүл дизе, районну каттыштырып турар үеде, ооң соонда-даа парком болгаш райкүүском чүгле айтырыгның экономиктиг талазын шиитпирлээринче сундуккаш, кол айтырыг — ында демги-ле хевээр чурттап, ажылдап артып калган ажылчы массаның коммунистиг кижизидилгезиниң хереэнче кичээңгей салбайн барган. Ажылчы чоннуң хурал-суглаазыда болбастаан, лекция, беседалар-даа, дыштанылга кежээлери-даа организастаттынмайн келген. Хөй-ниитиниң массалыг организациялары-даа, суур Соведи-даа боттарының ажыл-чорудулгазын чайгаар-ла сула салыпкан — бүгү-ле чүве мырыңай-ла шыпшың апарган.

Массаның ортузунда идеологтуг болгаш организас-массалыг ажыл үр үениң иштинде мынчаар суларааны ужурунда хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, харын-даа чамдыкта кембуруулуг үүлгедиглер кылыр чоруктар суурда сөөлгү үеде көвүдеп турар. Ниитиниң корум-чурумунуң сандарааның ажыглап алгаш, чамдык төлеп чок аажы-чаңныг кижилер хулиганзыг херектерни өш-биле үүлгедип, суур чурттакчыларының амырдыжын үреп турарлар. Олар эзиртир арагалап алгаш, даңны атсыр алгыржып, улустуң соңга карактарын буза шапкылап чоруурлар.

Чурум үреп чоруур кижилерниң хөй кезиин-ле тодаргай кылып турар ажылы чок аныяктар болгулаар. Эрзин 11 чыл школазының чамдык ийи-чаңгыс өөреникчилери база сөөлгү үеде биче хулиган херектерни үүлгедип турар апарганнар.

Бо бүгү чурум чок чүүлдер районнаан келген удуртур ажылдакчыларның караанга көзүлдүр-ле болуп турар, а олар ол бак чүүлдерни үзүгкаар, чогум корум-чурумну тургузар талазы-биле хемчег-даа албайн, суурнуң партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларының мурнунга негелде-даа салбайн турары шынап-ла элдептиг. Бир эвес район организацияларының ажылдакчылары массаның коммунистиг кижизидилгезин экижидер, ында бар четпестерни узуткаар талазы-биле суурда партия, совет хөй-ниити организацияларының ажылын башкарбас чүве болза, ам кым башкарар ужурлугул, ынчаш?

Бистиң Эрзинниң колхозтары шуптузу-ла мал ажылдыг ажыл-агыйлар болгай. Мал продуктуларын бүдүрер, оларны күрүнеге садар талазы-биле бо чылын оларның мурнунга дыка улуг сорулгалар салдынып турар. Ол сорулгаларны боттандырар талазы-биле Эрзин суурда культура, садыг болгаш өске-даа албан-организация черлериниң ажылчын, албан-хаакчылары көдээ ишчилерге боттуг дузаны көргүзер хүлээлгелиг. Ынчаарга оларның ортузунда кижизидилге ажылы амгызы хевээр турар болза, олар шоолуг дуза чедирип шыдавас-даа.

К. ӨЛЗЕЙ.

Көдээ тудугларда

Барыын-Хемчик районунуң «Тээли» совхозунуң тудугжу ажылчыннары бо чылын малчыннарга эки шынарлыг чурттаар бажыңнарны тудуп бээр хүлээлге алгаш, «Барлык» совхозтуң тудугжуларын социалистиг чарышка кыйгырган.

Амгы үеде олар ийи аал иштичурттаар бир бажыңның тудуун доосган болгаш 6 бажыңның тудуун чорудуп турарлар. Бо чылын ниитизи-биле 22 аал иштичурттаар 11 бажыңны августуң 1-ниң бетинде тудуп доозар дээш тудугжулар ажылдап турар.

Ч. САЛЧАК.

• • •

«Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырында тудуг бригадазының тудуг ыяжының белеткелинде 40 хире кижи ажылдап турар. Олар 3000 кубометр ыяш белеткээр планныг тургаш, апрель 1-ге чедир 3154 кубометр ыяшты кескеш, ооң 2265 кубометрин машина оруунда үндүрүп алганнар, 1200 чудукту чонуп белеткээн.

Совхозтуң үш салбырларының төптеринге 30 аал иштичурттаар 15 бажыңны тудар. Малчыннарның амыдырал-чурттаалгазын экижидер сорулга-биле 14 аал иштичурттаар бажыңнарны малчыннарның кыштагларынга тудар, үш хойжу бригадаларның төптеринге үлегерлиг кажааларны, кызыл булуңнарны болгаш чунар бажыңнарны тудар деп планнаан. Ам үеде хойжу бригадалар төптеринде 200 кубометр, Биче-Тей суурнуң тудуг шөлүнде 400 кубометр хире ыяш дужууртунген.

Тудуг ыяжының белеткелинге үш прицептиг машиналарны тускайлаан. Ынчалза-даа үргүлчү үрелиишкинге таваржып турарындан оларның чаңгызы ажылдаап, ыяш сөөртүлгезинге күш четпейн турар. Ам кол чүве ыяш сөөртүлгезин дүргедедири болур.

М. ЧҮЛЬДҮМ.

Барыын-Хемчик район.

Оваарып көрзе

Чыл келген тудум-на Кызыл хоорайга чаа-чаа тудугларны тудуп, оларны ажыглалга кирип турар. Чаагайжыды туткан ол бедик, улуг хөй кат бажыңнарның чанынга янзы-бүрү ыяштарны, өң-баазын чечектерни тарып олуртуп турарын көөрге дыка чараш. Чайгы үеде олар чиңгир-ногаан кылдыр четчип өзүп келгенде, Кызылдың чарашчаагайынга, ооң өзүп сайзырап орарынга магадавас кижи ховар. Төрээн хоорайынга ыяш, чечек тарылгазын чорудуп, сад-сесерликтерни өстүрүп, ооң кудумчуларын, тротуарларын асфальтылап турарынга кым өөрүвес боор.

Ынчалза-даа сагыш сеткилди өөртүп келир бо чаагайжыдылга ажылдарының артында хөлегеленип чыдып турар чамдык четпестерниң бары дыка хомуданчыг. Кызылдың Суворов кудумчузунда Н. Б. Крупская аттыг библиотека, дүн-хүн чок ажылдаар № 6 ясли, № 7 уруглар сады, 150 орунуг чаа уруглар сады, идик септээр мастерская, № 9 школа болгаш албан черлери, хөй чурттаар бажыңнары бар. Чазын хар эрип турда, чайын чаъс-чаашкын болганда, бо кудумчу-биле аргыжылга дыка берге, чүге дээрге хар болгаш чаъс суу хөлбек-хөлчүктер боеп туруптар болгаш малгажы кижи кылаштаар аргажок апаар. Ынчангаш бо кудумчу-биле аргышкан улуг, бичии кижилер малгашка тайып ушкаш идик-хевин кижи көөр аргажок кылдыр малгашка борап алыр таварылгалар хөй.

Хоорайның коммунал ажыл-агый чери бо кудумчуга чаагайжыдылга ажылын организастап, кудумчуну дескилеп, кижи кылаштаар манза орукчугаштарны кылырын чурттакчылар күзеп турар.

О. САМБУ.

КАЖАН ЭКИЖИИРИЛ?

Тээли суурда районнуң коммунал ажыл-агый чериниң чунар бажыңы үр үеде ажыглалда туруп турар. Даштындан көөрге ол чунар бажың улуг болгаш арыг-силиг, а иштинге кирип келирге кижи базар чер тывылбас, ханаларының малгажы ойлуп дүшкеш шала кырында оваалаңып, ханаларының транказы корзайып турлуп калгылаан. Ындыг түрбүже районнуң коммунал ажыл-агый чери (даргазы О. Ойдуп) чунар бажыңның септелге ажылдарынче кичээңгей салбайн турар, а ол чунар бажыңның эргелекчизи эш Улаачын чоннуң чөптүг негелдезинге «силер септеп бериңер» деп удур харылап турар. Чоннуң чөптүг негелдезин ынчаар көрүп болбас, чунар бажыңның иштиарыг, чылыг болур ужурлуг.

М. ТАРЫН-БАЗЫР.

АЖЫЛ ЭКИЖИП ТУРАР

«ҮТКА-ның 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырында ажылчын херээженнерниң ортузунда ажыл сөөлгү үеде элээн экижип турар апарган. Салбырда ажылчын херээженнер боттарының ажыл-херектерин чугаалажыр дээш ниити хуралынга айда бир удаа чыглып, херээженнерни совхоз бүдүрүлгезинге идепкейлиг киириштирер, ажы-төл кижизидилгезинге оларның харысалгазын бедидер, бажың амыдыралының культуразын бедидер, хөй-ниити ажылынга киржилгезин идепкейжидер талазы-биле чугула шиитпирлерни хүлээп алгаш, оларның боттанылгазын чедип ап турарлар.

«Эң эки культурлуг бажың дээш» чарыш эрткен кварталда херээженнер ортузунга дыка калбарып келген. Салбырда херээженнер чөвүлелиниң (даргазы С. Сиринмаа) санитар комиссиязы бо чарышты эки башкарып, хыналданы үргүлчү чорудуп турган. Чарыштың түңнелинде С. Анчымаа, Оолакай, Б. Дарыймаа оларның бажыңнары арыг-силиг болган деп көрген. Культурлуг чуртталга дээш чарыш чүгле суур чурттакчылары херээженнерниң ортузунга эвес, харын малчын херээженнерниң аразынга база калбарып келген. Малчын херээженнерниң иштинде Ш. Часкалбаа, О. Анай, Ш. Анай ышкаш культурлуу-биле чурттап, ажы-төлүн шын кижизидип турар херээженнер бар. Оларның бүдүрүлгечи көргүзүглери база эки. Оларның кайызы-даа чүс төрүүр хойга онаалтыр чүстен эвээш эвес хураганнарны ап, менди доруктуруп турар.

Херээженнерни совхоз бүдүрүлгезиниң түс-түс адырларынга хазра тудуп киириштиреринче база улуг кичээңгей салдынып турар апарган. Ооң ачызында мурнунда ышкаш ажыл кылбайн, анаа-ла бажын ээлеп олурар херээженнер ам бистиң салбырда ховартаан.

Салбырның херээженнери школа болгаш уруглар бажыңының ажылынга база идепкейлиг киржип, дыка дузалыг ажылдарны кылып турарын демдеглээр херек. Ниити хуралдың шиитпирин ёзугаар чоокта чаа элээн хөй херээженнер Ак-Туруг уруглар бажыңынга воскресник организастаан. Чаңгыс-ла хүннүң дургузунда олар уругларның 400 ажыг хирлиг хевин чуггаш, баскаш дужаап бергеннер. Ол воскресникке М. Чадамба, Долума, Айлын, Кара-кыс, Дүдер болгаш өскелер-даа онза идепкейлиг ажылдааннар. Ол хире улуг дузаны чедиргени дээш ол уруглар бажыңының директору херээженнерге өөрүп четтиргенин илереткен болгаш моон соңгаар-даа дузалажырын дилээн. Ол ышкаш салбырның ажылчын херээженнери Ак-Туруг 8 чыл школазының интернадынга база каш удаа воскресниктер чорутткан. Сөөлгү воскресникте школаның столоваязын чугайлааш, чуп бергеннер. Салбырның херээженнери суур чаагайжыдылгазынга база элээн идепкейлиг киржип турарлар.

Ынчаарга совхозтуң дирекциязы, ында партия, профэвилелдиң организациялары ажылчы херээженнерниң ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг бүгү байдалдарны хандырарынче сагыш салып келген болза, Ак-Туругуң херээжен чону моон-даа хөй, эки ажылдарны кылган турар ийик. Салбырда уруглар яслизин ажытпайн турарындан ам-даа элээн хөй не херээженнер совхоз бүдүрүлгезинге киржир аргазы чок болуп турар. Чуртталга тудуу оожум чоруп келгени-биле хөй-хөй ажылчы херээженнер, оларның иштинде бүдүрүлгениң мурнакчызы херээженнер безин, мынчага чедир чурттаалга бажыңнары-биле хандыртынмаан.

Е. ДАГБА,

Ак-Туруг 8 чыл школазының башкызы.

Хөй немелде деңзи алырының идиг берикчилери

Антибиотиктер... Бо препараттар биске аажок билдингир. Оларны бистиң база даштыкы медицинада кижиниң янзы-бүрү аарыглардан экиртип эмнээринге калбаа-биле ажыглап турар. Ындыг болза-даа антибиотиктер сөөлгү чылдарда мал ажылында улам быжыг черни ээлеп турар апарган. Олар ында чүгле эмнээшкин препараттары болбайн турар. **«Хөй санныг сан-медээлер ёзугаар алырга, семиртилгениң ол-ла хуусаазында база мал чемнериниң немелде чарыгдалдары чонка чемге чарыгдаттынган грамм антибиотик бүрүзүнге онаалтыр коң эът-биле бир килограмм немелде эътти ап болур»** деп, Н. С. Хрущев РСФСР-ниң Төп районнарының бүдүрүлге эргелелдериниң ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга чугаалаан.

Антибиотиктер болза мал чемнериниң ажыглаарының коэффициентизин бедидип турар. Мал ажылының Бүгү-эвилел шинчилел институдунга, Украинаның, Белоруссияның, Литва ССР-ниң мал ажылының институттарынга болгаш Латви ССР-ниң Эртемнер академиязынга чорутткан дуржулгалар-биле антибиотиктерни ажыглавышаан, хаваннарны семирти азырааныда бир килограмм немелде деңзиге мал чемнериниң ниити чарыгдалы 8—10 хуу, а чамдык таварылгаларда—15 болгаш оон-даа хөй хуу кудулап турары доктааттынган. Ол дээрге антибиотиктер ап турар малдар дүрген өзүп, элээн хөй немелде деңзилерни берип, бир дөмей рационнарда, ынчалзажок антибиотиктер чок хыналда бөлүүнде малга бодаарга, коң эът деңзизи 20—25 хонук эрте 90—100 килограмм чедип турары ол-дур.

Мал ажылының Бүгү-эвилел институдунуң «Кленово-Чегодаево» совхозка 1960 чылда чорутткан дуржулгаларының сан-медээлери бо-дур. Хаваннар ынчан мал чеми террамицин чип турган.

Бөлүктер	Баш саны	бир баштың ортумак немелде деңзизи: Дуржулганың бүгү үезинде (кг)	Хонукта ортумаа-биле (г)	Хыналда бөлүкке хуу-биле	Бир килограмм немелде деңзиге чарыгдааны: Чемгерилге единицалары	Хыналда бөлүкке хуу-биле
Дуржулга	34	55,3	512	119	4,7	82,4
Хыналда	44	46,5	430	100	5,7	100,0

Моон алгаш көөрге антибиотиктерден эки түңнелдерни берип турары илдең-дир. Семирти азыраарының бүгү үезиниң иштинде террамицинни баш бүрүзүнге чүгле 4 граммны чарыгдаан, а олардан немелде деңзи 8,8 килограмм болган.

Белоруссияның мал ажылының институдунга К. М. Солнцевтиң чорутткан дуржулгаларынга база кончуг эки түңнелдер алдынган. Аңаа малдың мал чеми препарат—биомицин-биле чемгерип турган.

Литваның мал ажылының институдунга Л. Лукшис ол-ла препаратты чемгерилгениң ийи деңнелинге хаваннарның стандарттыг деңзизин 100 килограммга чедир дүрген семиртиринге ажыглаарының дуржулгазын кылган. Бир бөлүкте хаваннар рационга тырткан сүттү ап турган. Аңаа деңзи немелдези 509 грамм болган, а семиртилгениң бүгү үезиниң иштинде малдың деңзизи 16-дан 100 килограмм чедир 165 хонукта үргүлчүлээн. Ол малдарның деңзи немелдези хонукта ортумаа-биле 600 грамм болган.

Өске бөлүк биомицин болгаш тырткан сүт чокка чүгле үнүш чемнер ап турган. Аңаа хаваннарның семиртилгези 204 хонук үргүлчүлээн, хонукта ортумак немелде деңзи чүгле 410 граммга деңнешкен. Биомицин ап турган ол-ла ышкаш бөлүктүң баш бүрүзү 188 хонук иштинде 447 грамм немелде деңзилиг 100 килограмм четкен. Биомицин ажыглаарга семиртилгениң хуусаазы бирги таварылгада 25 хонук, а ийиги таварылгада 16 хонук кызырылган. Тырткан сүт ап турган баштайгы хыналда бөлүкке бир килограмм немелде деңзиге мал чемнериниң чарыгдалы—4,91 чемгерилге единицалары; тырткан сүт болгаш биомицин ап турган бөлүкке—4,23 чемгерилге единицалары болган. Бирги бөлүкке бир килограмм немелде деңзиге хайлыычал белок чарыгдалы—413, ийиги бөлүкке—355.

Чүгле үнүш аймаандан укталып тывылган чемнерни ажыглаанда биомицин албаан малдың бир килограмм немелде деңзизинге чемгерилге единицаларының чарыгдалдары 6, 14, ынчаарга биомицин ап турган малдынга — 5,67 чемгерилге единицалары болган. Бир килограмм немелде деңзиге хайлыычал белок тус-түзүнде — 526,8 болгаш 487,8 болган.

Бүдүрүлге байдалдарынга антибиотиктер кандыг түңнелдерни берип турарыл? Ол болза Белоруссияның, Украинаның, Молдавияның, Грузияның, Латвияның дыка хөй фермаларында, РСФСР-ниң ажыл-агыйларының хөй кезиинде быжыы-биле үндезилеттинген.

Украинаның Донецк областың Калинин аттыг колхозунуң чижээ мындыг. Аңаа хаваннарны семирти азыраар үеде террамицинни малга чиртип турган. Дуржулганы областың ветеринария килдизиниң начальниги И. Н. Анисимовтуң удуртулгазы-биле чорутткан. Малды бөлүк бүрүзүнге 100 баш кылдыр үш бөлүкке үскен. Бирги бөлүк болза антибиотиктер чок хыналда бөлүк, өске бөлүк — террамицин-биле чемгерер дуржулга бөлүү болган. Семиртилгениң 100 хонук иштинде чорутткан. Бирги бөлүкке хонукта ортумак немелде деңзи 400 грамм, ийиги бөлүкке— 560 грамм болган. Бир килограмм немелде деңзиге тус-тузунда 5,6 болгаш 4,3 чемгерилге единицалары чарыгдаттынган.

Гризин деп антибиотикти ажыглаан Москва чоогунуң «Кленово-Чегодаево» ажыл-агыйга бирги таварылгада малдың хонукта ортумак немелде деңзизи хыналда бөлүк-биле деңнээрге 17 грамм, өске бөлүкке— 29 хуу көвүдээн.

Мал чеми препараттарны—**биомицинни, террамицинни** болгаш **гризинни** ажыглаар талазы-биле үстүнде айыткан ажыл-агыйга В. И. Лепнованың үш чыл дургузунда чорудуп турар хөй санныг дуржулгаларынга үш ай чедир назылыг хаван оолдарының немелде деңзизи 13—20 хуу бедик, азы баш бүрүзүнге онаалтыр ортумаа-биле 2,5 килограмм болган.

Мынчангаш бо фактылар болза антибиотиктерни хаван ажылынга ажыглаары аажок ажыктыг дээр дугайын бүзүрелдиг херечилеп турар.

Эрткен чылын ол препараттарны бистиң чуртка доруктурулга болгаш семиртилге үезинде алды миллион ажыг хаваннарга ажыглаан. Ынчангаш баш бүрүзүнге бир дөмей эвес-даа болза эки түңнелдер алдынган. **Оларны үргүлчү ажыглаанда чүгле ынчан мал чемнерин ажыглаарының доктаамал бедик коэффициентизин берип турар.** Ону эки билир херек. Ындыг болза-даа **олар мал чемнерин солуп турар деп канчап-даа бодап болбас.**

Антибиотиктерни мал ажылынга ажыглаарының ийиги адыры болза куш ажылы болур. Оларны АКШ-та фермаларда бройлерлерниң рационнарынга хөй чылдарда ажыглаан чорук болза куш эъди алырда мал чемнериниң чарыгдалын дыка эвээжедиринге олар дузалап турарын көргүзүп турар. Бистиң чуртта он-он миллион дагаа болгаш өдүрек оолдарынга, чүс-чүс муң төрүүр дагааларга чорутттунган хөй санныг дуржулгалар ону база бадыткап турар.

Мал ажылының Бүгү-эвилел институдунуң улуг эртем ажылдакчызы О. А. Гаврилова комбинаттың технологу А. В. Блинованың киржилгези-биле Москваның куш комбинадында 42 муң дагаа оолдарынга террамицин болгаш гризинни ажыглаан. Контроль бөлүк-биле деңнээрге 10 хуу хөй деңзи немелдези алдынган. Ооң-биле кады бирги категорияның дагаа оолдарының үнери дыка көвүдээн. Ынчангаш улуг камналга алдынган.

Ол-ла антибиотиктерни Москваның куш трезиниң совхозтарынга массалыг ажыглаанының түңнелинде дагаа оолдарын камгалап алыры 75-тен 85 хуу чедир база өдүрек оолдарыны—90-дан 95 хуу чедир бедээн. Ооң-биле кады немелде деңзилер 8—14 хуу өскен.

Он чартык муң төрүүр дагааларга антибиотиктерни ажыглаан «Большевик» совхозка чуургалар алыышкыны 5 хуу бедээн.

Белоруссияның мал ажылының институдунга дуржулгаларга база эки түңнелдер алдынган. Ол-ла институтка кастарны семирти азыраар үеде антибиотиктерни ажыглааны база эки түңнелдерни көргүскен.

Бүдүрерин колхозтар аразының 20 биоцехтеринде организастаан мал чеми препарат—террамицинни 1961 чылда Украинада чүгле Донецк областа безин барык-ла беш миллион баш куштарга ажыглаан. Ол болза областың ветбаклабораториязының сан-медээлери-биле алырга немелде деңзилерни дыка көвүдедиринге, чаш төлдү эки камгалап алырынга, аарыгларны эвээжедиринге дузалаан.

Антибиотиктерни ажыглаары чүгле немелде деңзилерни бедидип, чуурга алыышкынын көвүдедип турар эвес, харын база куштарның чемнеринге балык үзүн болгаш А витаминниң өске-даа ховар чүүлдериниң немээр чорукту дыка эвээжедип турарын Братцевск болгаш Бунцовск куш фермаларынга чорутттунган дуржулгалар көргүскен.

Сөөлгү чылдарда антибиотиктерни бызаалар доруктуруп өстүреринге база ажыглап турар апарган. Оларны аңаа ажыглаары бирги ээлчегде профилактиктиг ужур-дузалыг. Олар болза он-он муң малды өлүп хораарындан камгалап алырынга дузалап турар. Антибиотиктерни ажыглаарга бызааларның өзүлдези күштелир, хонукта ортумак немелде деңзизи көвүдээр.

Бызаалар чеминге антибиотиктерни ажыглааш, оларга чалаң сүт ижиртириниң нормазын 100—150 литрге кызырып болур. Ону үнүштерден укталган чемнер-биле солуур.

Антибиотиктерни эът бүдүреринге чедиишкинниг ажыглаан болур.

Ынчангаш бистиң эртемивис, бүдүрүлге дуржулгазы, даштыкы чурттарның малчыннарының дуржулгазы мал ажылының дыка хөй адырларынга антибиотиктерниң улуг ужур-дузалыын бадыткап турар. Ынчалзажок оларны ажыглаары бисте ам-даа массалыг болбаан.

Ужуру чүдел?

Аңаа шаптык болуп турар чүүлдерниң бирээзи болза антибиотиктер бүдүрүлгезиниң чедишпези болур.

Ам чуртта чаа, улуг тускайжыткан заводтарны тудуп турар, оларның дыка хөйү удавас ажыглалга кирер. Ынчалзажок олар болза ол препараттарга мал ажылының херегцелин, ылаңгыя баштайгы үеде ырак-та четпес хандырып турар.

Украин малчыннар эки арганы тыпкан. Олар болза чамдык спирт заводтарын болгаш таарыштырылгаларын мал ажылынга арыглаттынмаан биомицин препараттарын бүдүрүп үндүрер кылдыр эде дерип эгелээннер. Ооң-биле кады РСФСР-де, Украинада, Белоруссияда, Молдавияда болгаш өске-даа эвилелдешкен республикаларда үнелиг препараттар бүдүрүп үндүрер чер-чериниң чүс-чүс үүрмек тургузугларын туткулаан.

Ол ышкаш РСФСР-ниң, Белоруссияның, Латвияның чамдык спирт заводтары антибиотиктерни бүдүрүп эгелээн. Ол заводтарны антибиотиктер бүдүрүп үндүреринге эде дериири элээн чиик өртектиг болур. Чүге дээрге олар чиик өртектиг чиг-эттиг, спирт үлетпүрүнүң артынчыларын ажыглаар.

Антибиотиктерни мал ажылынга ажыглаарының бүгү-ле эки талалары-биле кады оларның баштайгы үеде бедик үре-түңнелдиг чоруу оон соңгаар чоорту кудулаар дээрзин кезээде бодаар херек. Ол препараттарны 10 ажыг чыл дургузунда ажыглап турар АКШ-тың болгаш өске-даа чурттарның дуржулгазы ол дугайын чугаалап турар. Чаңгыс-ла малдың чемнеринге доктаамал ажыглап турар антибиотиктерниң эмнээшкин шынары кудулап турарының дугайын Чехословакияның болгаш Венгрияның дуржулгазы база херечилеп турар.

Антибиотиктерниң доктаамал үре-түңнелдиг болурун чедип алыр төлээде бир препаратты өске препарат-биле хире-хире болгаш солуп турары эргежок чугула. Ол сорулга-биле калбак нептерээн ауреомицинге (биомицин, террамицин, пенициллин) немештир АКШ-та чаа немелделерни—бациферацы, вигофакты, тилозинни, виргиниамицинни ажыглап эгелээн. Оларның чамдыктары эрги препараттардан-даа эки түңнелдиг болуп турар.

Бистиң чурттуң эртем албан черлери ындыг антибиотиктерни сөөлгү чылдарда база тыпкан. Оларга гризин болгаш витамицин хамааржыр. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Микробиология институдунга профессор Н. А. Красниковтуң лабораториязының болгаш мал ажылының Бүгү-эвилел институдунуң антибиотиктер лабораториязының коллективтери чаа препараттарның шынарларын, оларны алырының болгаш мал ажылынга ажыглаарының аргаларын өөренип көрген. Оларны ажыглаарының үре-түңнелдиг чоруу Москва областың чамдык колхозтарының болгаш совхозтарының бүдүрүлге байдалдарынга бадыткаттынган.

Чаа, элээн сайзырангай болгаш эки үре-түңнелдиг антибиотиктерни дилеп тывар талазы-биле эртем шинчилелдерин улам ынай бүгү хемчег-биле күштелдирери эргежок чугула.

Н. ЛЕОНОВ,

профессор, мал ажылының Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунуң лабораториязының эргелекчизи.

(«СЕЛЬСКАЯ ЖИЗНЬ» солуундан).

Маркстӹн идеяларының улуг тиилелгези

БЕРЛИН. СЭТА-ның корреспондентизи К. САВВИНИҢ дамчыдып турары болза:

ГДР-иҢ ажылчы чоннары немец улустуҢ улуг оглу Карл Маркстӹн төрүттүнгеН хүнүнден бээр 145 чыл болган ооң байырлыы-биле демдеглээн.

ГСЧП ТК-ның органы «Нейес дейчланд» солуунуҢ мурнуку үүлүн «Карл Маркс чурттап чоруур, ол бис-биле каады» деп эге-биле парлаан. 1963 чылда ооң адын болгаш ажыл-херээн билбес чаңгыс-даа булуҢ делегейниҢ кырында чок деп ол үүлде чугаалап турар.

Маркстӹн төрүттүнгеН хүнүнден бээр 145 чыл ооң капитализмден социализмче шидчилгеге орукту бүгү кижи төрелгетевге ажыдып берген улуг Октябрьның үезинде Маркстӹн төрээн чуртуунуң кезии — ГДР социализмче кирген үеде демдеглеп турар бис деп, «Нейес дейчланд» солун бижээн. Маркс бо үеним эртем ёзуузу-биле баш бурунгаар айыткан болгаш ол дээш мотаг чок, чүткүлдүг болгаш энтеш чок демнежиҢ чораан.

ШылгарыҢгай бодалчы болгаш революсчуну сөөлгү фото-чуруктарының бирээзинде мынчаар көргүскен: Маркс чымчак сандайда, дискээнде номнар, саазын салып алган ажылдап олурар. Чанында салып каан столчугашта база номнар, брошюралар. Бо фото-чурук бөгүнге чедир калбаа-биле сураГжывайн келген, ону «Нейес дейчланд» бир дугаар-ла парлаан.

Карл Маркстӹп төрүттүнгеН хүнүнден бээр 145 чыл болган ооң-биле холбаштыр наймыылалдың хөй-инитизиниҢ байырлалдыг хуралы БерлининиҢ «Космос» деп театрынга болган. Ол хуралды ГСЧП Төп КомитединиҢ ГДР-иҢ Министрлер Чөвүлели болгаш демократтыг Германияның Национал фронтузуның Национал совединиҢ эрттирген.

Чырык улуг залдың сценазында Карл Маркстӹн чуруу, ГДР-иҢ күрүше тугу. Хуралга ажылчын шимээшкининиҢ хоочун ажылдакчылары, күш-ажылдың мурнакчылары, интеллигенцияның төлээлекчилери чыылган. Олурушканнарның аразында—ГСЧП ТК-ның Политбюрозуның кежигүннери Э. Хонеккер, П. Фернер, Г. Варнке, ГДР-иҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ даргазыныҢ оралакчызы М. Зефрин, ГДР-иҢ Улус палатазыныҢ даргазыныҢ оралакчызы А. Бах, дипломаттыг корпустуң төлээлекчилери база бар.

К. Маркстӹн амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайында илеткелди ГСЧП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизмниҢ институдунуҢ директору Р. Бауэр кылган.

Байырлалдыг хурал «Интернационалды» ырлап күүседири-биле доозулган.

Белград — Югославияның Федеративтиг Социалистиг Республиказының эң улуг хоорайы. Ында сөөлгү чылдарның дургузунда чаа үлетпүр бүдүрүлгелери, өвередилге черлери, театрлар, чуртталга бажыңнары туттунган. Найысыялдың амгы девискээрни чоорту дамчыжап бар чыдар. Ам Сава хемниҢ сөлагай талаҢы эргинде «Нови Београды» тудуп турар, аңаа 1965 чылда 250 мун кижи чурттаар.

ЧУРУКТА: «Нови Београд». Фото ТАНЮГ—СЭТА-ның.

Тыва АССР-ниҢ Культура министерствозунда

СЭКП ТК-НЫҢ НОЯБРЬ ПЛЕНУМУНУҢ МАТЕРИАЛДАРЫН ПРОПАГАНДАЛААР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КӨДЭЭНИҢ КУЛЬТУРА-ЧЫРЫДЫЫШКЫН АЛБАН ЧЕРЛЕРИНИҢ КӨСКҮ АГИТАЦИЯ АЖЫЛЫНЫҢ РЕСПУБЛИКА КӨРҮЛДЕЗИН ЧОРУДАР ДУГАЙЫНДА.

Партияның XXII съездизиниҢ болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниҢ мурнакчыларының арга-дужулгазын база мурнакчы методтарны пропагандалаар, район болгаш көдээ библиотекаларның көскү агитацияга ажылының идейлиг уран-чечен деннелин бедидер сорулга-биле, көдээниҢ культура-чырыдыышкын албан черлериниҢ республика көрүлдезин бо чылдың апрельден ноябрьга чедир организастап чорудар.

Көрүлде эрттиреринiҢ районнарда оргкомитеттери район көрүлдезин чорутканының отчеттарын октябрь 15-ке чедир киирип келген турар.

КөрүлдениҢ тиилекчилерин шаннаары-биле уран чурулганың беш чогаалдары, даш болгаш ыяш-биле кылган дөрт комплект ажылдар болгаш өттүнүдүр чураан чуруктарның он беш комплектилери көрүлдениҢ нәйити түннелинден шилип алдынар.

Амгы үеле делегейниҢ хөй-хөй чурттарында болгаш база ол ышкаш ССРЭ-де Бүгү делегейниҢ геофизиктиг чаа чылынга уткуштур белеткелдер чоруттунуп турар.

Оожум Хүннүң Бүгү делегей чылы

Ам бо удаада үк чылды Оожум Хүнүң Бүгү делегей чылы деп адаар. Ол чыл хүнүң ажыл-чорудулгазының эвлеглиг минимумунга капсырлажып турар болгаш 1964 чылдың январь 1-ден 1965 чылдың декабрь 31-ге чедир, ийи чыл иштинде эртбен турар.

Ол үеде Хүн «оожум» болур болгаш хүнүҢ идепкейлиниҢ хөлегеленчектериниҢ, флокулдарының, чыргыкыларының болгаш ооң өске-даа илередӥшкиннериниҢ саны эвээш болур деп бодап турар. Ооң түнелинде чер атмосферазының үстүкү каттарынче ооң салдары база-ла кошкаар. Оожум Хүнүң чылында магниттиг шуурганнарның, полярлар хаяларының болгаш ионосфералар хөделиишкиннериниҢ саны кудулай бээр. Хүн каракка көзүлбес бичии-бичии өкпен өңнүг хереддерни черже хаяа дамчыдар апаар, ол алдан километр болгаш ооң бедик атмосфераның үстүкү каттарында электроннарның болгаш ионнарның бар турарын эвээжедиринге чедирер. Ооң хараазындан ионосферадан радио-чалгыглар чайынаныышкынының байдалдары база өскерлӥш-бээр, чаагыг кыска радио-чалгыгларны ыраккы харылзаага ажыглазарының аргазы эвээжеп кызырлыр.

Оожум Хүнүң Бүгү делегей чылын Бүгү делегейниҢ геофизиктиг чылынга немелде кылдыр киирген. Геофизиктиг чылды хүнүң ажылчорудулгазының максимумунуң үезинде, 1957—1958 чылдарда эрттирген. Ынчан Хүнде хөлегеленчектер хүнүҢ-не өөстүп кээп турган. Ол чылдарда магниттиг шуурганнар болгаш ионосферлерлиг хөделиишкиннер хөй болуп турган. Хзрын-даа хөй-хөй таварылгаларда олар кончуг күштүг боюп турган. Полар хаяларының чамдыкта мурнуу чүкче дыка ыракта көстүп турган. ХүнүҢ ажыл-чорудулгазының максимум болгаш минимумунуҢ чылдарында хүн эргилиишкини-биле черниҢ бодуушкынарының өскерлиишкиннерин тодарадып болур.

ХүнүҢ ажыл-чорудулгазының он бир эргилиишкининиҢ дугайында колдуунда-ла чугаалап турган, а ол окта шын эвес. ЭргилиишкиннериҢ үргулчүдели, а ол бир минимумдан өске минимумга чедир, тодаргайларга тос чылдан он үш чылга чедир ылгалдыг кылдыр санаттынар. Он бир чыл дээрге ол чүгле ортумак үе-дир. (Ындыг үргулчүделдиҢ үелери болганчок-да таваржыр, ынчалза-даа үргулчү эвес). Моон хараазындан чаа эргилиишкининиҢ кажан эгелээрин ам чугаалазары дыка берге.

Оожум Хүн чылының кол сорулгазы — хүнүҢ минимумунуҢ үезинде Черже болгаш планеталар арызының делгеминче Хүн салдарларын тодарадыры болур. Ынчангаш ХүнүҢ ажыл-чорудулгазы болгаш ооң эргилделиг өскерлиишкиннери-биле ханы харылзаа илереттинип турар чүгле географтыг болуушкуннарны өөренирн программада кирген. Ындыг болуушкуннар-ла хөй. Оларның санында, чижээлээрге, космос хереглелдери, полар хаяалары, ЧерниҢ магниттиг шөлү, чер атмосферазының үстүкү каттарында ооң иштинде ионосферада янзы-бүрү чорудулгалар хамаарыжыр.

Магниттиг шөлүҢ болгаш ионосфераның ХүнүҢ ажыл-чорудулгазындан хамаарылгазын магниттиг болгаш ионосфералыг хөделиишкиннерниҢ бала ол ышкаш радио-чалгыгларының тараарының байдалдарының кирип келирин түр болгаш үр үеде баш бурунгаар билип алырда ам безин калбаа-биле ажыглап турар.

Агаарның үр үеде чайгылыышкынчары база-ла ХүнүҢ ажыл-чорудулгазы-биле харылзашкан деп чамдык эртемденнер бодап турар.

ХүнүҢ шагда-ла өөренип эгелээн, ынчалза-даа бо херекте ам-даа тодаттынмаан үүлдер хөй. ХүнүҢ ажыл-чорудулгазының ол-ойде өскерлип турары чүүн-биле тайылбырлаттынарын, Хүнде хөлегеленчектер болгаш радиацияның частыышкынары чүге тыптып келирин, делегей делгеминче ол кандыг-кандыг кезекчигештерни тарадып турарын, база ол кезекчигештер Черже салдарны канчаар чедирип турарын бистер амга чедир билбейн турар бис. БистиҢ Хүнувус — доктаамал эвес сылдыс. Ооң даштында бистиҢ хайгаарап турарывыс өскерлиишкиннер киржилгелиг тыптыышкыннар санының даа бир эвээжээни, азы көвүдээни эвес, ол ескерлиишкиннер нарын ханы харакгерлиг.

Чижээлээрге, хөлегеленчектерни ап көрээлинер. ЭргилдениҢ эгезинде олар орталкы широталарда ХүнүҢ чартык ийи шарларынга көстүп келир. Дараазында чылдарда хөлегеленчектерниҢ куржаглары амдыызында экваторну дараазында минимум үезинде четпээн шаанда, олар хүн экваторунга чоорту холужа бээр. Ооң соонда ийи-үш чылдың дургузунда олар дөрт куржагларга көстүп келирлер. Экваторнуң чоогунда оларның ийизи эрги эргилдеге хүмааржыр, ынчаарга ортаа широтага ийизи—чаа эргилдеге.

ХүнүҢ хөлегеленчектери магниттиг шөлдерлиг болур деп чүве билдингир. ХүнүҢ төгериҢнге олар үргулчү-ле эш-эш кылдыр көстүп келир болгаш холужуп турар. Ындыг эжеш хөлегеленчектерде магниттиг шөлдер удурланышкак полярларлыг болуру тодаратгынган. Бир эвес ХүнүҢ барыын талакы кыдыынче чоок туруп турар башкы хөлегеленчек соңгу полярныы болур болза, ооң ажы,—ыяавыла мурнуу полярныы болур. Ынчангаш хөлегеленчектерниҢ болукүнүҢ магниттиг шөлү эки дагазы хевирлиг магнитке демей. Бүгү эргилдениҢ дургузунда башкы хөлегеленчектер үргулчү чаңгыс-ла полярлыг болур. Ынчайгра соңгу болгаш мурнуу чартык шарларның хөлегеленчектери — удурланышкак полярлардыг болур.

ХүнүҢ ажыл-чорудулгазының минимумунуҢ үезинде башкы хөлегеленчектерниҢ полярлыы үргулчү-ледир талазынче өскерлип турар. Оожум ХүнүҢ чылында шынап-ла ындыг чурумал байдал биске көстүп келир. Ооң соңгу чартыктарының башкы хөлегеленчектери орталкы широталарда мурнуу полярлыг, экваторда — соңгу полярлыг болур, а ынчаарга мурнуу чартык шарда хөлегеленчектер — экваторда соңгу полярлыг болгаш орталкы широталарда—мурнуу полярлыг болур.

Хүн атмосферазының адакы каъдында, фотосферада хөлегеленчектер көстүп турар. Хүн атмосферазының даштыкы каъдында, ооң өргээзинде база-ла улуг өскерлиишкиннер болуп турар.

Оожум ХүнүҢ чылында болур хайгаарадлар ол үеде ХүнүҢ даштына болгаш ооң хереддениишкининге болу бээр бүгү-ле—ам чугула өскерлиишкиннерни демдеглээр сорулгалыг. Кыска үеде хүнүҢ частыышкыннарын өөренип көөру онза сонуургаачыг болуп турар. Оларның үргулчүдели үр эвес—элээн каш минуталардан бүдүн чартык шак чедир. Частыышкыннар ХүнүҢ хереддендирип турар радинацияларының бүгү хевирлериниҢ: радионун, каракка көзүлбес өкпеҢ өңнүг, рентгеннин болгаш корпускулярлыг хереддиҢ күштелгени-биле кады болуп турар. Олар атмосфераның даштыкы каъттарына болгаш чер чоогунуҢ девискээрине улуг хөделиишкиннерни удаадараа болдуруп турар. Частыышкынар колдуунда-ла хөлегеленчектер чоогунга тыптып кээп турар.

Кончуг күштүг частыышкыннар үезинде, ылангыя олар ХүнүҢ төп куржаында болуп турар болза, ионосфераның адакы каъттарына кам минута болгаш-ла ионизацияның хенертен болу бээр күжениишкини илереттинип турар. Ооң-биле кады ында кыска радио-чалгыгның сиңниишкини база холбашкан. Ол сиңниишкин чамдыкта кончуг күштүг болур; чүге дээрге ол радио-чалгыларында харылзаа кончуг ыракка безин үстүп калыр. Ионосферада өскерлиишкиннер частыышкыннар үезинде тыптып келип турар каракка көзүлбес өкпеҢ өңнүҢ болгаш рентген хереддериниҢ агымнары-биле тургустурар. Ол частыышкынар үезинде ХүнүҢ радио-хереддениишкини база күштелип турар. Ол чамдыкта бир метр радио-чалгыгда радиолакацияга улуг шаптыктарны тургузуп турар хире улуг күштүг.

Моон-биле бүгү чүве кызыгаарлаттынып калбас. Чамдык частыышкыннарның сөлүүнде элээн каш шахтар эрткенде Антикада болгаш Антарктикада радио-чалгыгларының күштүг сиңниишкини өгелээр. Ол сиңниишкин корпускулярлыг хереддениишкининиҢ: частыышкыннар үезинде Хүндеп үндүр октаттынган протоннар болгаш электроннар — ынаар барганы-биле харылзашкан деп чүве тодараттынган. Ол кезекчигештер чырыкка бодаарга эвээш дургедээшкинниг, ооң хараазындан олар Черге улуг озалдаашкын-биле чедип келип турар. Хүн протоннары болгаш электроннары черниҢ атмосфермазынче кончуг ханызы-биле сиңнигип кирип турар; олар төөрбүжен километр бедикте шар-зондикгерге кедуртүнген кезекчигештериниҢ санакчы хемчеглери-биле полярлыг девискээрлерде демдеглеттинип турар.

Частыышкыннар үезинде Хүн хөлчок оожум кезекчигештерни хереддендирип үндүрүп турар. Олар Черге бир-ийи хонгаш чедип кээп турар болгаш магниттиг шуурганнарны болгаш ионосфералыг хөделиишкиннерни болдуруп турар. Ол кезекчигештериҢ хөделиишкиннери-биле ионосфераның үстүкү каттары изий бээр болгаш улам өрү көдүрүлүп үнүп турар. Ындыг таварылгаларда ионизацияның сырыы эвээжеп турар, чүге дээрге кезекчигештер ам улуг ишкир хемчегни эжелеп турар. Оз байдал ионосферайның үстүкү каттарындан кыска радио-чалгыгларының чайынаныышкынының байдалын өскертиринге болгаш ЧерниҢ дүнекиза, хүндүскү-даа талаларында радио-харылзааны үрээринге база-ла чедирип турар.

Хүн кезекчигештериниҢ агымнары радиациялыг куржагның хемчеглерин, база ол ышкаш ында радиацияның максимумнарының байдалдарын күштүү-биле өскерлирин болдуруп турар. Радиациялыг куржагны спутниктерде космостуг хереддерни хемчээп турган. Бүгү делегейниҢ географтыг чылында совет болгаш америк эртемденнер ажыткан. Планеталар аразында девискээрже чоорту үжүгүп турар ионосфера-биле ЧерниҢ атмосферазы-төнүп турар деп бо ажыдыышкынга чедир санап турган.

Херек кырында шыны-биле алыртга, Черни долгандыр канчаар-даа аажок улуг девискээр, чүс муң болгаш ооң-даа хөй километрге октаттынган кезекчигештер — протоннар болгаш электроннар-биле долдунган. Оларның хөй кезии Хүндеп тывылган болуп турар. Хүндеп үндүр октаттынып турар протоннар болгаш электроннар Чер чоогунда ооң магниттиг шөлү-биле туттунуп доктаап турар. Ол кезекчигештериҢ чамдыызы күштүг магниттиг шугумнарны дургаар холушпушаан, полярлыг девискээрлериҢ атмосферазының үстүкү каттарынче барып турар болгаш ында полярлыг хаяларны болдуруп турар. Оларның орнунга Хүндеп чаа кезекчигештер чедип кээп турар. Радиациялыг куржагда протоннар болгаш электроннарның курлавыры чүгле хүн частыышкынарының үезинде эвес, харын үргулчү долдунуп турары чаңгыс чок, чүге дээрге бедик широталарда полярлыг хаялар хүнүҢ-не көстүп турар.

Чамдык магниттиг шуурганнарның үезинде Черже кээп турар космиктиг хереддерниҢ күжениишкини эвээжеп турар. Чамдыкта олар чүгле Галактикадан эвес, харын Хүндеп биске кээп турар. Ындыг таварылгада космостуг хереддер күштелип турар. Бир эвес ындыг хереддерниҢ күштүг агымындан тыптып келир айыылдыг радиациялардан камгалаарынга баш удур хемчег албас болза, ол космонавтарның амызынга онза айыылдыг.

ХүнүҢ идепкейлиниҢ Черге билдинип турар бүгү байдалдарының чүгле чамдык талааларын санап көрдүвүс. Оларны чер бөмбүрзээниҢ бүгү диптеринде магниттиг, ионосферлыг болгаш метеорологтуг обсерваторларның болгаш станцияларының калбак четкилери өөренип турар. Арктикада болгаш Антарктикада бедик широталарда станцияларның хайгаараллары онза улуг ужур-дузалыг болуп турар. Бо девискээрлер үүлде агаар байдалын эвес, харын магниттиг, ионосфералыг болгаш хөделиишкиннериҢ өске-даа хевирлерин шинчилээриниҢ база онзагай черлери болуп турар.

Оожум ХүнүҢ чылында спутниктер болгаш ракеталарның дузазыбиле атмосфераның үстүкү каттарын, радиациялыг куржагларны болгаш планеталар аразының девискээрлерин шинчилээринче эртемденнер база-ла улуг сагыш салып турар. ХүнүҢ болгаш ЧерниҢ болуушкуннарының харылзаалаарын тодарадып көөрүнге ол чугула ужур-дузалыг. Оожум ХүнүҢ чылы ындыг хевирниҢ шинчилеллерин чорударынга кончуг таарымчалыг; чүге дээрге ында идепкейжи илдени-биле тургустунуп турар чүвелериниҢ хөй эвес саны ЧерниҢ кайы-даа болуушкуннары оларның кайызы-биле харылзашканын. Хүн агымнары деп чогум үүлерил, олар кандыг хевирлиг база ЧерниҢ магниттиг шөлү-биле таваржып келгенде оларныҢ-биле шиитпирлээрин чиигедип турар.

База ол ышкаш янзы-бүрү спутниктерни эртем шинчилеллеринге калбаа-биле ажыглаан турар. Оларның иштинде метеорологтуг спутниктер чер бөмбүрзээнге булутталчактың үлелегезиниҢ болгаш Хүндеп Черже кээп турар болгаш Черден делегей делгеминче чоруп турар радиацияның агымнарының дугайында бистер эрткенде Антикада болгаш Антарктикада радио-чалгыгларының күштүг сиңниишкини өгелээр. Ол сиңниишкин корпускулярлыг хереддениишкининиҢ: частыышкынар үезинде Хүндеп үндүр октаттынган протоннар болгаш электроннар — ынаар барганы-биле харылзашкан деп чүве тодараттынган. Ол кезекчигештер чырыкка бодаарга эвээш дургедээшкинниг, ооң хараазындан олар Черге улуг озалдаашкын-биле чедип келип турар. Хүн протоннары болгаш электроннары черниҢ атмосфермазынче кончуг ханызы-биле сиңнигип кирип турар; олар төөрбүжен километр бедикте шар-зондикгерге кедуртүнген кезекчигештериниҢ санакчы хемчеглери-биле полярлыг девискээрлерде демдеглеттинип турар.

Частыышкынар үезинде Хүн хөлчок оожум кезекчигештерни хереддендирип үндүрүп турар. Олар Черге бир-ийи хонгаш чедип кээп турар болгаш магниттиг шуурганнарны болгаш ионосфералыг хөделиишкиннерни болдуруп турар. Ол кезекчигештериҢ хөделиишкиннери-биле ионосфераның үстүкү каттары изий бээр болгаш улам өрү көдүрүлүп үнүп турар. Ындыг таварылгаларда ионизацияның сырыы эвээжеп турар, чүге дээрге кезекчигештер ам улуг ишкир хемчегни эжелеп турар. Оз байдал ионосферайның үстүкү каттарындан кыска радио-чалгыгларының чайынаныышкынының байдалын өскертиринге болгаш ЧерниҢ дүнекиза, хүндүскү-даа талаларында радио-харылзааны үрээринге база-ла чедирип турар.

Хүн кезекчигештериниҢ агымнары радиациялыг куржагның хемчеглерин, база ол ышкаш ында радиацияның максимумнарының байдалдарын күштүү-биле өскерлирин болдуруп турар. Радиациялыг куржагны спутниктерде космостуг хереддерни хемчээп тургаш. Бүгү делегейниҢ географтыг чылында совет болгаш америк эртемденнер ажыткан. Планеталар аразында девискээрже чоорту үжүгүп турар ионосфера-биле ЧерниҢ атмосферазы-төнүп турар деп бо ажыдыышкынга чедир санап турган.

Херек кырында шыны-биле алыртга, Черни долгандыр канчаар-даа аажок улуг девискээр, чүс муң болгаш ооң-даа хөй километрге октаттынган кезекчигештер — протоннар болгаш электроннар-биле долдунган. Оларның хөй кезии Хүндеп тывылган болуп турар. Хүндеп үндүр октаттынып турар протоннар болгаш электроннар Чер чоогунда ооң магниттиг шөлү-биле туттунуп доктаап турар. Ол кезекчигештериҢ чамдыызы күштүг магниттиг шугумнарны дургаар холушпушаан, полярлыг девискээрлериҢ атмосферазының үстүкү каттарынче барып турар болгаш ында полярлыг хаяларны болдуруп турар. Оларның орнунга Хүндеп чаа кезекчигештер чедип кээп турар. Радиациялыг куржагда протоннар болгаш электроннарның курлавыры чүгле хүн частыышкынарының үезинде эвес, харын үргулчү долдунуп турары чаңгыс чок, чүге дээрге бедик широталарда полярлыг хаялар хүнүҢ-не көстүп турар.

Чамдык магниттиг шуурганнарның үезинде Черже кээп турар космиктиг хереддерниҢ күжениишкини эвээжеп турар. Чамдыкта олар чүгле Галактикадан эвес, харын Хүндеп биске кээп турар. Ындыг таварылгада космостуг хереддер күштелип турар. Бир эвес ындыг хереддерниҢ күштүг агымындан тыптып келир айыылдыг радиациялардан камгаларынга баш удур хемчег албас болза, ол космонавтарның амызынга онза айыылдыг.

ХүнүҢ идепкейлиниҢ Черге билдинип турар бүгү байдалдарының чүгле чамдык талааларын санап көрдүвүс. Оларны чер бөмбүрзээниҢ бүгү диптеринде магниттиг, ионосферлыг болгаш метеорологтуг обсерваторларның болгаш станцияларының калбак четкилери өөренип турар. Арктикада болгаш Антарктикада бедик широталарда станцияларның хайгаараллары онза улуг ужур-дузалыг болуп турар. Бо девискээрлер үүлде агаар байдалын эвес, харын магниттиг, ионосфералыг болгаш хөделиишкиннерниҢ өске-даа хевирлерин шинчилээриниҢ база онзагай черлери болуп турар.

Оожум ХүнүҢ чылында спутниктер болгаш ракеталарның дузазыбиле атмосфераның үстүкү каттарын, радиациялыг куржагларны болгаш планеталар аразының девискээрлерин шинчилээринче эртемденнер база-ла улуг сагыш салып турар. ХүнүҢ болгаш ЧерниҢ болуушкуннарының харылзаалаарын тодарадып көөрүнге ол чугула ужур-дузалыг. Оожум ХүнүҢ чылы ындыг хевирниҢ шинчилеллерин чорударынга кончуг таарымчалыг; чүге дээрге ында идепкейжи илдени-биле тургустунуп турар чүвелериниҢ хөй эвес саны ЧерниҢ кайы-даа болуушкуннары оларның кайызы-биле харылзашканын. Хүн агымнары деп чогум үүлерил, олар кандыг хевирлиг база ЧерниҢ магниттиг шөлү-биле таваржып келгенде оларныҢ-биле шиитпирлээрин чиигедип турар.

База ол ышкаш янзы-бүрү спутниктерни эртем шинчилеллеринге калбаа-биле ажыглаан турар. Оларның иштинде метеорологтуг спутниктер чер бөмбүрзээнге булутталчактың үлелегезиниҢ болгаш Хүндеп Черже кээп турар болгаш Черден делегей делгеминче чоруп турар радиацияның агымнарының дугайында бистер эрткенде Артикада болгаш Антарктикада радио-чалгыгларының күштүг сиңниишкини өгелээр. Ол сиңниишкин корпускулярлыг хереддениишкининиҢ: частыышкынар үезинде Хүндеп үндүр октаттынган протоннар болгаш электроннар — ынаар барганы-биле харылзашкан деп чүве тодараттынган. Ол кезекчигештер чырыкка бодаарга эвээш дургедээшкинниг, ооң хараазындан олар Черге улуг озалдаашкын-биле чедип келип турар. Хүн протоннары болгаш электроннары черниҢ атмосфермазынче кончуг ханызы-биле сиңнигип кирип турар; олар төөрбүжен километр бедикте шар-зондикгерге кедуртүнген кезекчигештериниҢ санакчы хемчеглери-биле полярлыг девискээрлерде демдеглеттинип турар.

Частыышкынар үезинде Хүн хөлчок оожум кезекчигештерни хереддендирип үндүрүп турар. Олар Черге бир-ийи хонгаш чедип кээп турар болгаш магниттиг шуурганнарны болгаш ионосфералыг хөделиишкиннерни болдуруп турар. Ол кезекчигештериҢ хөделиишкиннери-биле ионосфераның үстүкү каттары изий бээр болгаш улам өрү көдүрүлүп үнүп турар. Ындыг таварылгаларда ионизацияның сырыы эвээжеп турар, чүге дээрге кезекчигештер ам улуг ишкир хемчегни эжелеп турар. Оз байдал ионосферайның үстүкү каттарындан кыска радио-чалгыгларының чайынаныышкынының байдалын өскертиринге болгаш ЧерниҢ дүнекиза, хүндүскү-даа талаларында радио-харылзааны үрээринге база-ла чедирип турар.

Хүн кезекчигештериниҢ агымнары радиациялыг куржагның хемчеглерин, база ол ышкаш ында радиацияның максимумнарының байдалдарын күштүү-биле өскерлирин болдуруп турар. Радиациялыг куржагны спутниктерде космостуг хереддерни хемчээп тургаш. Бүгү делегейниҢ географтыг чылында совет болгаш америк эртемденнер ажыткан. Планеталар аразында девискээрже чоорту үжүгүп турар ионосфера-биле ЧерниҢ атмосферазы-төнүп турар деп бо ажыдыышкынга чедир санап турган.

Херек кырында шыны-биле алыртга, Черни долгандыр канчаар-даа аажок улуг девискээр, чүс муң болгаш ооң-даа хөй километрге октаттынган кезекчигештер — протоннар болгаш электроннар-биле долдунган. Оларның хөй кезии Хүндеп тывылган болуп турар. Хүндеп үндүр октаттынып турар протоннар болгаш электроннар Чер чоогунда ооң магниттиг шөлү-биле туттунуп доктаап турар. Ол кезекчигештериҢ чамдыызы күштүг магниттиг шугумнарны дургаар холушпушаан, полярлыг девискээрлериҢ атмосферазының үстүкү каттарынче барып турар болгаш ында полярлыг хаяларны болдуруп турар. Оларның орнунга Хүндеп чаа кезекчигештер чедип кээп турар. Радиациялыг куржагда протоннар болгаш электроннарның курлавыры чүгле хүн частыышкынарының үезинде эвес, харын үргулчү долдунуп турары чаңгыс чок, чүге дээрге бедик широталарда полярлыг хаялар хүнүҢ-не көстүп турар.

Чамдык магниттиг шуурганнарның үезинде Черже кээп турар космиктиг хереддерниҢ күжениишкини эвээжеп турар. Чамдыкта олар чүгле Галактикадан эвес, харын Хүндеп биске кээп турар. Ындыг таварылгада космостуг хереддер күштелип турар. Бир эвес ындыг хереддерниҢ күштүг агымындан тыптып келир айыылдыг радиациялардан камгаларынга баш удур хемчег албас болза, ол космонавтарның амызынга онза айыылдыг.

ХүнүҢ идепкейлиниҢ Черге билдинип турар бүгү байдалдарының чүгле чамдык талааларын санап көрдүвүс. Оларны чер бөмбүрзээниҢ бүгү диптеринде магниттиг, ионосферлыг болгаш метеорологтуг обсерваторларның болгаш станцияларының калбак четкилери өөренип турар. Арктикада болгаш Антарктикада бедик широталарда станцияларның хайгаараллары онза улуг ужур-дузалыг болуп турар. Бо девискээрлер үүлде агаар байдалын эвес, харын магниттиг, ионосфералыг болгаш хөделиишкиннерниҢ өске-даа хевирлерин шинчилээриниҢ база онзагай черлери болуп турар.

Оожум ХүнүҢ чылында спутниктер болгаш ракеталарның дузазыбиле атмосфераның үстүкү каттарын, радиациялыг куржагларны болгаш планеталар аразының девискээрлерин шинчилээринче эртемденнер база-ла улуг сагыш салып турар. ХүнүҢ болгаш ЧерниҢ болуушкуннарының харылзаалаарын тодарадып көөрүнге ол чугула ужур-дузалыг. Оожум ХүнүҢ чылы ындыг хевирниҢ шинчилеллерин чорударынга кончуг таарымчалыг; чүге дээрге ында идепкейжи илдени-биле тургустунуп турар чүвелериниҢ хөй эвес саны ЧерниҢ кайы-даа болуушкуннары оларның кайызы-биле харылзашканын. Хүн агымнары деп чогум үүлерил, олар кандыг хевирлиг база ЧерниҢ магниттиг шөлү-биле таваржып келгенде оларныҢ-биле шиитпирлээрин чиигедип турар.

База ол ышкаш янзы-бүрү спутниктерни эртем шинчилеллеринге калбаа-биле ажыглаан турар. Оларның иштинде метеорологтуг спутниктер чер бөмбүрзээнге булутталчактың үлелегезиниҢ болгаш Хүндеп Черже кээп турар болгаш Черден делегей делгеминче чоруп турар радиацияның агымнарының дугайында бистер эрткенде Артикада болгаш Антарктикада радио-чалгыгларының күштүг сиңниишкини өгелээр. Ол сиңниишкин корпускулярлыг хереддениишкининиҢ: частыышкынар үезинде Хүндеп үндүр октаттынган протоннар болгаш электроннар — ынаар барганы-биле харылзашкан деп чүве тодараттынган. Ол кезекчигештер чырыкка бодаарга эвээш дургедээшкинниг, ооң хараазындан олар Черге улуг озалдаашкын-биле чедип келип турар. Хүн протоннары болгаш электроннары черниҢ атмосфермазынче кончуг ханызы-биле сиңнигип кирип турар; олар төөрбүжен километр бедикте шар-зондикгерге кедуртүнген кезекчигештериниҢ санакчы хемчеглери-биле полярлыг девискээрлерде демдеглеттинип турар.

Частыышкынар үезинде Хүн хөлчок оожум кезекчигештерни хереддендирип үндүрүп турар. Олар Черге бир-ийи хонгаш чедип кээп турар болгаш магниттиг шуурганнарны болгаш ионосфералыг хөделиишкиннерни болдуруп турар. Ол кезекчигештериҢ хөделиишкиннери-биле ионосфераның үстүкү каттары изий бээр болгаш улам өрү көдүрүлүп үнүп турар. Ындыг таварылгаларда ионизацияның сырыы эвээжеп турар, чүге дээрге кезекчигештер ам улуг ишкир хемчегни эжелеп турар. Оз байдал ионосферайның үстүкү каттарындан кыска радио-чалгыгларының чайынаныышкынының байдалын өскертиринге болгаш ЧерниҢ дүнекиза, хүндүскү-даа талаларында радио-харылзааны үрээринге база-ла чедирип турар.

Хүн кезекчигештериниҢ агымнары радиациялыг куржагның хемчеглерин, база ол ышкаш ында радиацияның максимумнарының байдалдарын күштүү-биле өскерлирин болдуруп турар. Радиациялыг куржагны спутниктерде космостуг хереддерни хемчээп тургаш. Бүгү делегейниҢ географтыг чылында совет болгаш америк эртемденнер ажыткан. Планеталар аразында девискээрже чоорту үжүгүп турар ионосфера-биле ЧерниҢ атмосферазы-төнүп турар деп бо ажыдыышкынга чедир санап турган.

Херек кырында шыны-биле алыртга, Черни долгандыр канчаар-даа аажок улуг девискээр, чүс муң болгаш ооң-даа хөй километрге октаттынган кезекчигештер — протоннар болгаш электроннар-биле долдунган. Оларның хөй кезии Хүндеп тывылган болуп турар. Хүндеп үндүр октаттынып турар протоннар болгаш электроннар Чер чоогунда ооң магниттиг шөлү-биле туттунуп доктаап турар. Ол кезекчигештериҢ чамдыызы күштүг магниттиг шугумнарны дургаар холушпушаан, полярлыг девискээрлериҢ атмосферазының үстүкү каттарынче барып турар болгаш ында полярлыг хаяларны болдуруп турар. Оларның орнунга Хүндеп чаа кезекчигештер чедип кээп турар. Радиациялыг куржагда протоннар болгаш электроннарның курлавыры чүгле хүн частыышкынарының үезинде эвес, харын үргулчү долдунуп турары чаңгыс чок, чүге дээрге бедик широталарда полярлыг хаялар хүнүҢ-не көстүп турар.

Чамдык магниттиг шуурганнарның үезинде Черже кээп турар космиктиг хереддерниҢ күжениишкини эвээжеп турар. Чамдыкта олар чүгле Галактикадан эвес, харын Хүндеп биске кээп турар. Ындыг таварылгада космостуг хереддер күштелип турар. Бир эвес ындыг хереддерниҢ күштүг агымындан тыптып келир айыылдыг радиациялардан камгаларынга баш удур хемчег албас болза, ол космонавтарның амызынга онза айыылдыг.

ХүнүҢ идепкейлиниҢ Черге билдинип турар бүгү байдалдарының чүгле чамдык талааларын санап көрдүвүс. Оларны чер бөмбүрзээниҢ бүгү диптеринде магниттиг, ионосферлыг болгаш метеорологтуг обсерваторларның болгаш станцияларының калбак четкилери өөренип турар. Арктикада болгаш Антарктикада бедик широталарда станцияларның хайгаараллары онза улуг ужур-дузалыг болуп турар. Бо девискээрлер үүлде агаар байдалын эвес, харын магниттиг, ионосфералыг болгаш хөделиишкиннерниҢ өске-даа хевирлерин шинчилээриниҢ база онзагай черлери болуп турар.

Оожум ХүнүҢ чылында спутниктер болгаш ракеталарның дузазыбиле атмосфераның үстүкү каттарын, радиациялыг куржагларны болгаш планеталар аразының девискээрлерин шинчилээринче эртемденнер база-ла улуг сагыш салып турар. ХүнүҢ болгаш ЧерниҢ болуушкуннарының харылзаалаарын тодарадып көөрүнге ол чугула ужур-дузалыг. Оожум ХүнүҢ чылы ындыг хевирниҢ шинчилеллерин чорударынга кончуг таарымчалыг; чүге дээрге ында идепкейжи илдени-биле тургустунуп турар чүвелериниҢ хөй эвес саны ЧерниҢ кайы-даа болуушкуннары оларның кайызы-биле харылзашканын. Хүн агымнары деп чогум үүлерил, олар кандыг хевирлиг база ЧерниҢ магниттиг шөлү-биле таваржып келгенде оларныҢ-биле шиитпирлээрин чиигедип турар.

База ол ышкаш янзы-бүрү спутниктерни эртем шинчилеллеринге калбаа-биле ажыглаан турар. Оларның иштинде метеорологтуг спутниктер чер бөмбүрзээнге булутталчактың үлелегезиниҢ болгаш

СОВЕТ ЧЕПСЕКТИГ КҮШТЕРГЕ АЛДАР!

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАЙ 9 ЧЕТВЕРГ № 109 (5513).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

Өртээ 2 көп.

Чурукта: май 1-ниң байырлалында, шериг парадының үезинде, В. И. Ленинниң Мавзолейиниң индиринде Н. С. Хрущев, Фидель Кастро болгаш оон-даа өскелер.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Барыын-Хемчик районнуң „Мурнакчы" колхозу болгаш „Шекпээр" совхозу эрте чажып тарыыр тараа культураларының тарылгазын дооскан!

Тараажылар болгаш механизаторлар, мурнакчыларга деңнежиңер!

КАРТОФЕЛЬ БҮДҮРЕРИН КӨВҮДЕДИР!

Тываның ховуларында часкы хову ажылдарының фронтузу хүн бүрүде калбарып турар. Чамдык ажыл-агыйлар тараа культураларының, ылаңгыя аъш-чемниң кол культуразы — кызыл-тастың тарылгазын доозуп турар. Картофельди массалыы-биле тарып олуртур өй келген.

Бистиң улус ажыл-агыйывыска, чоннуң аъш-чемиңге картофельдиң улуг ужур-дузалыын кижи бүрүзү билир. Улус картофельди «ийи дугаар хлеб» деп адап турар.

«БЕДИК ШЫНАРЛЫГ КАРТОФЕЛЬГЕ ЧУРТТУҢ ХЕРЕГЛЕЛИН ЧЕТЧИРИ-БИЛЕ ХАНДЫРАР ДУГАЙЫНДА» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң көдээ ажыл-агый ажылдакчыларынга Кыйгырыы солуннарга парлаттынган.

«Картофель бүдүрериниң культуразын эң бедик деңнелче көдүрер төлээде, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары, бүдүрүлге эргелелдериниң ажылдакчылары, партия болгаш совет организацияларың картофельди тарып өстүрерин, ону күрүнеге садар планны күүседириң чогуур харысалгалыг ёзу-биле медерел билири-биле көрген турарын чедип алыр төлээде соңгаарлаттынмас чугула хемчеглерни алза чогуур» —деп Кыйгырыгда чугаалап турар.

Бистиң республикада картофель бүдүрери болгаш белеткээри сөөлгү чылдарда элээн көвүдээн. Чамдык мурнакчы ажыл-агыйлар, он-он дээре бригадалар болгаш звенолар чыл келген тудум-на картофельдиң эки дүжүттерин чедиишкинниг өстүрүп турар. Дуржулга мөөңнеттинген. Картофельди тарып олуртур, ооң тарылгаларын, дүжүдүн ажаар янзы-бүрү машиналарны болгаш чепсек-херекселдерни күрүне бүдүрүп үндүрүп турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга техника бисте бар, чер эки, бедик дүжүттерни өстүрүп билир кадрлар база өскен. Ам сорулга болза ол аргаларны билдилиг ажыглаары-биле, эки организакчы ажыл-биле чуртка картофель бүдүрерин көвүдедир чугула сорулганы бир-ийи чыл иштинде бүрүн шиитпирлээринге идепкейлиг киржири болур.

Картофель бүдүрер талазы-биле тодаргай сорулганы СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели көдээ ажыл-агыйның ажылишчилериниң мурнунга салган.

Республиканың колхозтары болгаш совхозтары картофельдиң тарылга шөлүн чыл бүрүде калбартып турар-даа болза ону багай тарып, ажаап турары-биле картофельдиң эвээш дүжүдүн ап турар. Бо чылдың картофель тарылгазынга белеткел база багай. Картофель тарылгазынга херегтезе чогуур үрезиннерниң чартыы безин белеткеттинмээн. Колхозтар ооң 40 хуузун, совхозтар чүгле — 20,7 хуузун белеткээн. Эң эвээш үрезиннер совхозтарда белеткеттинген. Эң хөй картофель тарыыр дуржулга станциязы, «Тиңлелге», «Межегей» совхозтар херегтезе чогуур үрезиннериниң дөрттүң бири хирезин-даа белеткеп албаан. «Көк-Тей», «Сукпак» совхозтарда чаңгыс килограмм-даа үрезин чок. Ол ышкаш «Өөк», «Чыраа-Бажы», «Улуг-Хая» болгаш өске-даа чамдык совхозтарда хөй үрезин четпес. Ажыл-агыйларның хөй кезии картофель тарыыр черни база белеткеп ап шыдаваан.

Ам картофельди массалыы-биле тарып олуртурунуң бүдүзүнде кижилерниң, техниканың белеени, үрезиннерниң чедер-четпезин болгаш шынарын катап-катап хынап көөрү чугула. Механизастаттынган звеноларның чер болганга организастаар, оларга черни болгаш машиналарны бышкылаар, бедик дүжүттү алыр төлээде бүгү ажылдарны эки хуусаала, бедик агротехниктиг деңнелге чорудар талазы-биле звено бүрүзүнге дузалаар херек. Картофель тарып өстүрерин эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин чедиишкиннииг ажыглап шыдаар аргалыг, мергежилдиг кижилерге дааскаа чогуур.

Картофельди тарып олуртурунуң нормазын көвүдеткенде дүжүттен хөй немелде алдынып турарын мурнакчыларның дуржулгазы көргүзүп турар. 2,5—3 тонна үрезиннерни тарып олуртуп, тарылгаларны эки ажаап турар ажыл-агыйлар бир гектардан 200 ажыг центнер картофельди ап турар.

Бо чылын картофельдиң үрезин материалдары ажыл-агыйларда аажок эвээш, а чамдыктарында шуут чок болуп турар төлээде оларны доп-дораан четчелээр херек. Респотребсоюзтуң ажылдакчылары чоннан картофель садып алырын организастап, ооң-биле үрезин херегтеп турар ажыл-агыйларны хандырар хүлээлгелиг. Ындыг турбуже Респотребсоюз (баштаар черниң даргазы Б. К. Будсгечнев) ол херекти харыысалга чок күүседип турар. Картофель садып алыр планны респотребсоюз күүсетпээн. Райполар, сельполар үрезин картофель тып бээр дугайында колхозтар болгаш совхозтар-биле чарган керээлерин күүсетпейн турар.

Картофель бүдүрерин болгаш белеткээрин бо чылын дыка өстүрер талазы-биле улуг аргалар Тываның колхозтарында болгаш совхозтарында бар. Ам хамык ужур болза картофель тарып өстүрерин эки организастаары, картофель бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының планнарын күүседир талазы-биле колхозтарның болгаш совхозтарның, бүдүрүлге эргелелдериниң болгаш парткомнарның удуртукчуларының харысалгазын бедидери болур.

Бедик дүжүттер алырынга кижилерниң материалдыг сонуургалын бедидери, картофель тарып өстүреринге ээ-харысалга чок чорукту узуткаары, хөй органиктиг чемишчилилгелерни ховуларже үндүрүп төгери, агротехниканы шыңгыы сагыырын болгаш эртемниң база мурнакчы дуржулганың чедиишкиннериниң практикага калбаа-биле нептередирин чедип алыры эргежок чугула. Ынчан чедиишкин чайлаш чок болдунар.

«Колхозчулар болгаш совхозтар ажылчыннары, тускай эртемниглер, бүдүрүлге эргелелдериниң болгаш партия комитеттериниң ажылдакчылары, комсомол организацияларны, совет болгаш белеткел органнары бар турар аргаларны четче ажыглаар дээш, бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни кылыр, бо чылын картофель бүдүрерин болгаш белеткээрин дыка көвүдедирин чедип алыр, ол үнелиг продукт-биле хоорайларның болгаш үлетпүр төптериниң ажылчы чоннарын хандырар деп СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бүзүрелин илередип тур» —деп Кыйгырыгда чугаалап турар.

Республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчылары партияның болгаш чазактың Кыйгырыынга практиктиг ажыл-херектери-биле харыылап, чуртка картофель бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир талазы-биле чугула сорулганы шиитпирлээринге боттарының төлептиг салыышкынын киирерлер.

Кызыл-тасты чажып дооскан

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Устьлабинчилерниң кыйгырыынга ажылишчи улам сорук кирген, «Чыраа-Бажы» совхозтуң тараажылары кол культура болур кызыл-тастың 4100 гектар тарылга планын май 8-те дооскан, ооң чажылдазы үргүлчүлеп турар. Ол ышкаш чочактарааны 200 гектарда, чиңге-тарааны 1200 гектарда чашкан.

Чуртка улам-на хөй болгаш эки шынарлыг тарааны бүдүрери дээш чарыш, демниг күш-ажыл совхозтуң шөлдеринде түлүктеп турар. Бо хүннерде 7460 гектарны илиирт ээн, 8765 гектарның хөрзүнүн дыгый бастырган болгаш 4570 гектарны андарган. Чаагай дүжүт дээш чарыштың мурнуку одуруунда Чыраа-Бажының бригадазы.

Ажылды шын организастаанда

АРЫГ-БАЖЫ. (Телефон-биле). «Улуг-Хая» совхозтуң шөлдеринде ховy ажылы улам калбарган. Арыг-Бажының тараажылары совхозтуң өске салбырларындан орай эгелээн болзажок, ажылды шын организастаанындан темп багай эвес.

Коллективтиң тарылгазының шөлү барык алды муң гектар. Хөрзүнүң үнүшке таарымчалыг белеткээри, часкы ховy ажылын агротехниктиг негелде ёзугаар хандырары, бедик дүжүт өстүрүп алыры дээш чарыш кижилерни улам сорук киирип турар.

Арыг-Бажының шөлдеринде ажылыш хайныккан. Он сес трактор агрегаттары, оларны үрезин болгаш кывар-чаар чүүлдер-биле хандырган автомашиналар улажып турар.

Агротехниктиг негелдени сагывышаан, 500 ажыг гектарны илиирт ээн, 360 гектарны андарган. Эрте чажар культураларының тарылгазы эгелээн баштайгы хүннеринде кызыл-тасты 245 гектарда чашкан.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш белеткээриниң мурнакчылары

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели бирги кварталда мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир, малдың болгаш куштуң баш санын өстүрер дээш автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның социалистиг чарыжының түңнелдерин чугаалажып көрген. Бо айтырыгның талазы-биле хүлээп алган доктаалга Ульяновск, Свердловск болгаш Новосибирск областарны социалистиг чарыштың тиилекчилеринге санаан. Бо областарның бүрүзүнге РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл туктарын болгаш 10.000 рубль хемчээлдиг акша шаңналдарын тыпсыр.

Колхозтарга болгаш совхозтарга мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир талазы-биле чедиишкиннери дээш 5—5 муң рубль хемчээлдиг акша шаңналдарын дараазында областарга болгаш автономнуг республикаларга: Москва областа, Дагестан АССР-ге, Тыва болгаш Якут АССР-лерге, Амур областа тыпсырын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели база доктааткан.

1963 чылдың бирги кварталында Хабаровск крайның, Камчатка болгаш Сахалин областарның колхозтарында болгаш совхозтарында эътти, сүттү болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрер болгаш белеткээр талазы-биле эки ажылын доктаалда демдеглеп турар. (СЭТА).

„Шекпээр" совхозтуң директору эш КОБЛОВКА
Партком секретары эш ООРЖАККА

Эрте чажып тарыыр тараа культураларының тарылгазын дооскаНы-биле СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели совхозтуң ажылишчилеринге изиг байыр чедирип тур.

«Шекпээр» совхозтуң ажыл-ишчилери чазын чажып тарыыр өске культураларның тарылгазын чоокку хүннерде доозар дээш күш-ажылчы кужениишкинни күштелдирер, техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар, ол болза бистиң Төрээн чуртувустуң чонунга ховy ажылының болгаш мал ажылының продуктуларының элбекшилин тургузарынга чаа салыышкын болгаш партияның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга херек кырында боттандырары болур деп билбишаан, кукуруза, картофель болгаш ногаалар тарып олуртуушкунун организастыг чорудар деп СЭКП обкому болгаш Министрлер Чөвүлели идегеп тур.

СЭКП ОБКОМУ. ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

„Мурнакчы" колхозтуң даргазы эш КУДУРУКПАЙГА
Партия организациязының секретары эш ДАҢЗЫГА

Баштайгы бүдүрүлгечи тиилелге — эрте чажып тарыыр тараа культураларының тарылгазын Май 8-те дооскаНы-биле холбаштыр «Мурнакчы» колхозтуң ажыл-ишчилеринге СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирип тур.

«Мурнакчы» көдээ ажыл-агый артелиниң ховуларының ажыл-ишчилери часкы ховy ажылдарының бүгү комплексизин, арткан көдээ ажыл-агый культураларының, чочак-тарааның тарылгазын, кукуруза, картофель, ногаа олуртулгазын эң дээре хуусааларда, бедик агротехниктиг деңнелге чорудар дээш күштерин салып, бүгү аргаларын ажыглаар, ынчангаш чылдың бешки чылында ховy болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседиринге үндезинни салыр болгаш коммунизм дээш демиселдиң херээнге боттарының күш-ажылчы үлүүн киирер дээрзинге СЭКП Тыва обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели бүзүреп тур.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ. ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

Кукуруза тарылгазынга

«Тээли» совхозтуң бирги салбырынга кол мал чеми культура болур кукурузаны бо чылын 700 гектарга тарыыр деп планнаан. Аныяктарның звенозу ооң тарылгазынга хынамчылыг белеткенип, «Беларусь» деп чеди тракторну болгаш кожулда чепсектерин боттары септеп алганнар. Аныяктарның аразында Хертек Хүрел кукуруза шөлүнге 1000 тонна өдек төгер турган, 1500 тонналы төккен.

Кукуруза үрезини четчир болгаш арыглаашкынын чоруткан. Звеночулар өдек сөөртүлгезин үргүлчүлеп турарлар.

* * *

ССРЭ-ниң Камгалал министриниң ДУЖААЛЫ

1963 ч. май 9-та № 104 Москва хоорай

Эштер солдаттар болгаш матростар, сержантылар болгаш старшиналар!

Эштер офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар!

Эштер, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери!

Фашистиг Германияны тиилээн хүнден бээр бөгүн 18 чыл ою болуп турар.

Совет улус болгаш ооң Чепсектиг Күштери эрткен дайынның кол аарбергезин боттарының эгиннеринге чүктеп эрткен болгаш немец-фашистиг эжелекчилерни чылча шаварынга шиитпирлиг рольду ойнаан. Бодунуң социалистиг Ада-чуртун алдарлыы-биле камгалап алган болгаш фашистиг кулданыышкындан хосталырынга Европаның улустарынга акы-дуңма дузаламчызын көргүскен совет кижилерниң шериг болгаш күш-ажыл талазы-биле эрес-маадырлыг болган чоруу чүс-чүс чылдарда кажан-даа балаттынмас. Дайынга тиилээниниң түңнелинде социализмниң болгаш демократияның күштери хемчээл чогу-биле өскен болгаш быжыккан. Социалистиг улустарның акы-дуңма өг-бүлезинде болгаш оларның-биле сырый кады ажылдажылгазында Герман Демократтыг Республиканың ажылчы чоннары чаа амыдыралды тургузуп турар. ГДР-ге социалистиг ниитилелди тургузуп турары делегей талазы-биле улуг ужур-дузалыг.

Ынчалза-даа немец-фашистиг эжелекчилерни өлүмнүг-биле чылча шапканы АКШ-тың империалистери — делегейге тергиидээр деп кордап турар ол хардаачыларны чүү-даа чүвеге өөретпээн. Төөгүнүң дуржулгазын тоол көрбейн, социализмниң тиилелгелиг базымын канчап-даа тургаш саададырын оралдажып, олар болза чепсегленишкинниң эңдере бүдүрериниң, барыын-герман милитаризмни катап төрүттүңдүрериниң, делегейниң термоядролуг дайынын белеткээриниң оруунда турупканнар. АКШ-тың империалистери ГФР-ниң өжээнзиректерин агрессчи Соңгу-атлантика бөлүктелиниң шалыпчы күжү кылдыр көрүп турар. Барыын Германияда шериг-экономиктиг күштү катап тургускан. Герман милитаристер ядролуг чепсекти боттарының холунга алырын оралдажып турар.

Мындыг байдал турда, Коммунистиг партия болгаш Совет чазак болза бистиң Чепсектиг Күштеривис эртемниң болгаш техниканың амгы үедеги чедиишкиннериниң деңнелинге туруп, социалистиг чурттарның шериглери-биле сырый дайынчы эп-сеткил каттыштырып алгаш, кандыг-даа агрессорну чылча шаварынга белен турзун дээш бүгү хемчеглерни ап турар. Совет Чепсектиг Күштериниң бот-составынга, Ада-чурттуң Улуг дайынының бүгү киржикчилеринге Тиилелгениң байырлалын холбаштыр байырны чедирип, амыр-мендизин айтырып тур мен. Армияның болгаш флоттуң дайынчыларынга дайынчы болгаш политиктиг белеткел талазы-биле чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун күзедим.

Бистиң Төрээн чуртувустуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш тулчуушкуннарга амы-тынын бергеннерге мөңге алдар!

Фашистиг Германияны тиилээн хүнден бээр он сес чыл болган оюн демдеглээри-биле **дужаарым болза:**

Бөгүн, майның 9-та, бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы — Москвага, эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга болгаш маадыр хоорайларга артиллерияның чээрби даашташкыннары-биле салюттаар.

Маадырлыг совет улус болгаш ооң эрес-маадырлаг Чепсектиг Күштери делгерезин!

Бистиң бүгү тиилелгелеривистиң сорук киирикчизи болгаш организакчызы — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга алдар!

ССРЭ-ниң Камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Р. МАЛИНОВСКИЙ

Часкы ховy ажылдарының хүн демдеглели

Часкы ховy ажылдарын кыска хуусаада, эки шынарлыг эрттирер дээш, социалистиг чарыш Тываның тараажыларының болгаш механизаторларының ортузунда улам калбарып турар. Амгы үениң ол шимчээшкинин удуртукчулар болгаш тускай эртемниглер билдилиг ажыглап турар черлерде чедиишкиннер төрүттүнүп, мурнакчыларының хүрээлеңи көвүдеп турары билдингир. Болунуң күш-ажылы-биле келир үениң дүжүлүнүң салым-чолун бо хүннерде шиитпирдеп турар бүгү кижилер ол мурнакчыларга деннежип турар. Тараа культураларының тарылгазын республиканың ажыл-агыйларындан бир-ле дугаарында дооскан Барыын-Хемчик районнуң «Мурнакчы» колхозунуң болгаш «Шекпээр» совхозунуң ховуларының ажыл-ишчилеринге партия обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели бөгүн байыр чедирген. Мурнакчыжыларының болгаш шекпээржилерниң чедиишкиннери таварылга эвес: ол болза колхозчуларның болгаш ажылчыннарның кызымаккай күш-ажылының, өй-шаанда белеткенип, часкы ховy ажылдарын организастыг эгелеп база чорудуп шыдаан ол ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш тускай эртемниглериниң эрес-шудургу чоруунуң ачызы-биле чедип алдынган. «Шекпээр» совхозтуң тракторизи Сарыглар Өктек-оол ажылга бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Ол—хүн бүрүде бүдүн чартык болгаш оон-даа хөй нормаларны күүседип турар. Ол ажыл-агыйның механизатору Ооржак Темир-оол хүнде 40 гектар тараа чаштырар онаалдалыг турган, хүн бүрүде 50—55 гектарны чаштырып турар. Тракторист Монгуш Очур-оол чер андарар нормазын 30—35 хуу ажыр күүседип турар. Ынчангаш ам шекпээржилер бүгү-ле часкы ховy ажылдарын доозар дээш темпилерин кудулатпайн турар.

Бии-Хем районнуң «Искра» колхозунуң ховуларының ажыл-ишчилери шак бүрүзүн эки ажыглап турар. Олар чер андарарының, илиирт ээриниң болгаш чаштырарының темпилериң баштайгы хүннерден эгелээш кошкатпаан. Ында ам безин 900 гектар хире тараа культуралары чажып тарыттынган. Ховуларда ажылга коммунистер Федор Кузьмин, Сергей Чадамба, комсомолчу Виктор Лопатин олар шылгарап турар. Оларның үлегерин он-он механизаторлар болгаш тараажылар, оларның кожазы «Кызыл тараачын» көдээ ажыл-агый артелиниң ажыл-ишчилери база эдерип, техниканы барык-ла дүн-хүн чок ажыглап турар. Ында Мандыт Темир-оол, Владимир Остаиин болгаш өскелер-даа ышкаш тарылганың эвээш эвес мурнакчылары бар.

Айыткан эки үлегер-чижекти «Өөк» совхозтуң тараажылары болгаш механизаторлары база эдерер ужурлуг турган. Ындыг болза-даа ол болдунмаан. Совхозтуң директору эш Лихтиниң, партбюро секретары эш Пантелеевтиң, кол агроном эш Головниниң олутпай-шүшпең чорууның түңнелинде ол совхозтуң ажылдакчылары Май бирниң хүннерин шалыпчы хүннер болдурар дугайында Саратов болгаш Черкасск тараажыларының кыйгырыынга өй-шаанда харыылап шыдаваан. Аңаа часкы ховy ажылдарын Май 1-ниң ырак мурнунда-ла эгелеп болур турган. Совхозтуң удуртулгазының болгаш партия организациязының олутпай-шүшпең чоруу-биле ховy ажылдарын 5 хонук озалдадып эгелээн. Тарылга эгелээн соонда безин ол ажылдар арай боорда чоруттунуп келген: ниитиниң чемненилгези организастаттынмаан, ховy турлаглары белеткеттинмээн, ховуларда ажылдап турар кижилер хүндүс курган чем чиггеш, дүне аалдарынче чанып турган. Ооң уржуу-биле үшкү бригадада муң гектар хире чер кадып калган. Совхозтуң тускай эртемниглери техника ажыглалын болгаш ховуда ажылдап турар кижилерниң күш-ажылын багай организастап турар. Ховулардан саваңны аштап арыглавайн турар. Ооң түңнелинде хөй оюк-телик черлер артып турар болгаш черни таптай бастырып, илииртевейн, хөй ооргаларны, чалдарны кылып турар.

Республиканың көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының удуртукчулары, тускай эртемниглери болгаш механизаторлары часкы ховy ажылдарын багай эвес эгелээн. Ындыг болза-даа организас талазы-биле чедимче чок чоруктуң уржуу-биле ында тарылгага амга чедир барык-ла шулуудап кирбээн. Кара-Чырааның ховуларынга тараа культураларын шагда-ла чажып тарып болур турган. Ынчалзажок олче сеялкаларны өй-шаанда чедирбээн, оларны чедирер дээш хөй шаг-үени чидирзе-даа чер курган калган. № 5 бригадада тараа чүдүрүкчүзү септеттинмээниинден белеткээн чер база курган турар. Сеялкаларга тараа чүдүрер кижилер чок болганының ужурунда ол участок тараа чаштырарынче амга чедир эгелеп кирбээн. Ынчаарга дөртку бригадага ажыл сула чажып тарыырындан эгелээн. Ону көдээ ажыл-агыйның кол культуразы деп санап турар чадап чок боор.

Бо бүгү болза станцияның директору эш Юртаев, кол агроном эш Дорохов олар дүжүттүң салым-чолу дээш сагыш саргывас, четпестерни оюн-тоглаа ышкаш дувурээзин чок көрүп олурарының түңнели болган. А часкы ажылдарны чорударынга үлегерлиг организастаашкынның чижээн дуржулга станциязының удуртукчуларындан, тускай эртемниглериниден өске кым көргүзер боор ынчаш!

Ооң ужурунда Тываның колхозтарында болгаш совхозтарында часкы ховy ажылдарының темпилери мынчага чедир-ле шоолуг эвес болуп турар. Май 8-ке чедир республикага ниитизи-биле 170 муң гектар черни андарар ужурлуг турган чүгле 60 муң гектарны андарган, 133,2 муң гектар черни илиирт ээн болгаш 70,8 муң гектарны чажып, тараан. Май 7-де чүгле 5,5 муң гектарны андарып, 12,4 муң гектар черниң шыгын базырган болгаш 16 муң гектар чажып тараан. Часкы тарылгада ындыг темпилер бисти чүгле хандырып шыдавас эвес, харын база дүвүредир ужурлуг, чүге дээрге, республика тарылга талазы-биле эрткен чылдыындан ийи ажыг катап хире хожудап турар.

Ховуларның ажыл-ишчилери! Часкы ховy ажылдарының шолбаннарындан үлегер ап, тараа культураларының тарылгазын кыска хуусаада чорудар, кукуруза, картофель болгаш ногаалар олуртулгазынга организастыг белеткенип, ону чорудар, ынчангаш ховy ажылынга бедик дүжүттү алырының быжыг үндезинин тургузар төлээде шак бүрүзүн чоп ажыглаңар!

БӨГҮН—ТИИЛЕЛГЕ ХҮНҮ

АГРЕССЧИЛЕРГЕ БОТТУГ КЕЗЕМЧЕ

А. ЕРЁМЕНКО,
Совет Эвилелиниң Маршалы

1945 чылдың май тозу кижи төрелгетенниң төөгүзүнче реакцияның болгаш политика талазы-биле мугулай чоруктуң кара күштерин угаан-сарыылдың болгаш депшилгениң тиилээнииң байырлалы боон кирген. Фашизм биле демиселдиң кол аар үүргезин бодунуң эктинге чүүтеп эрттирген совет улус шак ол ачыр-дачыр кадыг-дошкун сегиржип алышкынга болган бүгү-де нарын өскерлиишкиннерни эки билир. Улуг назылыг кижилерге Ада-чурттуң Улуг дайынының болуушкуннары чүгле төөгүнүң үе-чадалары эвес, харын база оларның боттарының хуузда амыдыралының үе-чадалары болган. Гитлержи Германияны ашкан совет улустуң болгаш ооң маадырлыг армиязының тиилелгезиниң чырыткылыг хүнү-биле холбашкан бүгүде чүүлдер угаан-сагышта камнып-биле кадагалаттынып артқан. Мен 1945 чылдың майның хүннерин Чехословакияга, ооң найысылалы — алдын Прагага эрттирер база Волгадан Полтава чедир аар-берге орукту эрткен бистиң фронтунуң дайынчылары «үшкү рейхтиң» бүүрап дүшкениниң дугайында медээни акы-дүмна чехослован улус-биле кады канчаар үткүп ап турганывын херечизи болур үзүрге таварышкан мен. Совет шериглериң колонналары, чадаг шериглиг чүк машиналары, танкылар, бронетранспортерлар, артиллерия кайгамчык улуг хоорайның улуг делгем кудумчуларын-биле чоруп турган. Ол агышкын үе-үеде доктаап туруп чораан: хостакчы дайынчыларны өөрүшкүүр үткүп үнген чурттакчылар кудумчуларга шыгырт долган турган. Херээженнер болгаш уруг-дарыг танкыларже, чүк машиналарынче үнгүлеп келгем, бистиң солдаттарывысты куспактап, оларның оруктарынче часкы чечектерни октап тургулаан чүве...

Тиилелгеже бистиң оруувус узун болгаш шаптараазынныг берге болгам. Чуртту камгалалга белеткээринге Сталинниң алдагдалдары, ылаңгыя шериглерни дайынчы белен чоруккче чогуур өйүнде кинрбээни дайынның баштайгы үезинде элээн хөй чедимче чок чоруктарга чедирген. Гитлержилер Москвага шуут-ла чыпшыр чедип келген, революцияның төрүттүнген чери — Ленинградты блокаданың хайыра чок дээрбээ-биле бүзээлей куржакан. Севастопольду, Одессаны, Киевти, Минскини дайзын эжелепкен турган... Эжелекчилерниң аг-шериглери Донуң болгаш Волганың эриктеринге, Төп Кавказтың сыннарынга, эң байлак Кубань шөлдеринге, индустриалдыг Донбасска чеде берген турган. Дайзын амырап, бодум сорулган чедип аптым деп бодап турган.

Ынчалза-даа совет улус соруун оскунмаан, бистиң чөптүг херээвистиң алыс тиилелгезинге ооң бүзүрели тендиш дивээн. Ленинчи түкка сорук кирген, коммунистериң маадырлыг партиязынга удуртурган совет улус бодунуң хоорайлары болгаш суурлары дээш быжыг турушкан, төрээн черинииң базым бүрүзүн шудургу чүткүлдүү-биле камгалап турган. Москва чанынга болгаш Волгага, Курск чанынга болгаш Белгородка, Днепрге болгаш Дунайга, Белоруссияга болгаш Прибалтикага болган кайгамчык улуг тулчуушкуннарга дайзын чылча шаптырган, ооң соонда бистиң Төрээн чуртувустиң үндүр октадыпкан.

Бодунуң интернационалчы хүлээлгезин күүсетпишаан, Совет Армия Европанын фашизмге кулдандырган чурттарының черинге чеде берген. Кайгамчык улуг тулчуушкуннарга ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери Бухарести, Софияны, Белградты, Варшаваны, Будапешти хостаан. Фашистиг Германияның дүжүп бергенинин соонда боо-чепсээн дүжүрүксевейн турган гитлержи черлерниң Чехословакияга эң сөөлгү болуглежиишкинниң удурланыышкыны чок кылдынган, ынчангаш хосталганың түгү Праганың кырынга кимсикип үнген. Вермахтың кол күштерни Чөөн фронтуга чылча шапкан чорук гитлержи дарлалдан Францияның, Люксембургтуң, Бельгияның, Голландияның, Данияның, Норвегияның, Грецияның болгаш Албанияның хостыларын, Италияның болгаш Финляндияның дайындан үнерин болгаш оларның улустарының национал катап тургустунулгазын баш бурунгаар шинтпирлээн.

Чөптүг херек дээш бодунуң демиселинге социалистиг күрүне чаасскан эвес турган. Оны антигитлержи коалицияның улустары болгаш армиялары, а ол ышкаш, ылаңгыя Югославияга, Польшага, Францияга, Албанияга, Грецияга, Италияга онза бедик кадрлүүшкүнге четкен турган Удурланыышкынның шимчээшкини деткээн. Дайынның сөөлгү үе-чадазында гитлержи шериглерге удур тулчуушкуннарга Румыниянын болгаш Болгарияның армиялары кириишкен. Фашистиг дошкууралдың денден турганының аар-берге байдалдарында бодунуң улузунуң хосталгазы дээш Германияның ёзулуг патриоттары тулчуп турган. Чөптүг херек дээш демиселчилериниң мурнуу одургуларынга кала-даа марксчыл-ленинчи партиялар чоруп турган.

Кадыг-дошкун гитлержи өзээргелди чылча шаварының буянныг херээнге бүгү улустарның кинрген сылыышкынын совет кижилер бедиңбиле үнелеп турар. Ынчанмыже фашизмни ажып тиилээрин чедип алырынга бистиң күрүневистиң болгаш ооң армиязының шинтпирлиг ролюн ам кээп бичелеп кудуладырын орайдажырларга бис шынгыы харыны берип турар бис. Барыын чүктүң реаксылыг болуктери төөгүлүг фактыларны хажыды нүүлдеп турары билдингир болгай. Америк генерал Уокер Каттышкан Штаттарның чаңгыс корпузу бодунуң ана артиллериязы-биле Волга тулчуушкуну ышкаш ындыг тулчуушкунга ийи-де хүн иштинде «тиилеп каапкын» шыдаар чүве деп чоокта чаа мактанып турган. Пентагоннуң ол төлээлекчизи бодунуң мактанышкыны-биле амгы агрессчилериниң хөлүн чазаарын орайдашкан деп чүве билдингир-дир.

Төөгүнүң хажыдыкчыларының эптүг бодалдарын саннар болгаш фактылар чүден-даа артык бүрүү шаап турар. Германияның болгаш ооң чалчаларының ов-он корпустарга санаттының турган беш армиялары Волгоград үгланыышкынынга хөделип турган болгаш олар шуптузу аңаа бистиң Чепсектиг Күштеривиске чылча шаптырганнар. 1941 чылдан 1944 чылга чедир англи-американнарның дайылажып тулчуп турганы фронтуларга фашистиг Германияның кургаг чер шериглериниң нинти составының чүгле бирдең алды чедир хуузу турган болгай.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга чедип алдынган тиилелге болза бүгүле хөй национал совет улустуң дайынчы болгаш күш-ажылчы күжениишкиннериниң түнелги болган. Коммунистиг партия-биле бузулбас чаңгыс аптиг боон холбашкан фронтуда дайынчылар, тылында ажылчыннар, колхозчулар болгаш интеллигенция төөгүлүг маадыр чорукту кылганнар. Олар делегей империализминиң согугжу күжүн—гитлерниг фашизмни узуткаапкан.

ССРЭ-ге удур дайынга фашистиг ааратаннар бистиң чуртувуста социалистиг тургузугну чок кылыр, совет улустуң күлдынып алыр сорулганы салганнар. Гитлержи планнарның канчаар доозулганы бүгү делегейге билдингир болгай. Ынчалзажок герман империализмини чылча шапканының соонда он сес чыл эрте берген амгы үеде безин делегейге тергиндедиг чаалап алырының планнарын кылып турар карангы күштер делегейде бар боон турар ышкажыл. АКШ-ка баштаткан ол күштер герман тайбың керээни чарарынга, бистиң планнетавыстың улустарынга аар уржуктардыг болган делегейниң ийиги дайынының артышкыннарын узуткаарынга бар-да шаа-биле удурланып турарлар. Ол дайынга 30 ажыг миллион кижи амызындан чарылган, санап четпес материалдыг кежиктер узуткаттырган.

Бир эвес угаан-сарыылга чөрүшүүр империалистер делегейни термоядролуг дайынның халавынче киир тыртып диттигиптер чүве болза, оларның ол сарыыл чок тенек базымы кижи төрелгетен төөгүзүгүре көстүп көрбээн ындыг уржуктарга чедирер аналр. Ындыг таварылгада хөй-хөй улустарның болгаш күрүнелериниң турар-турбазының дугайында чугаа болур апаар. Эртемденниң санап көргенин ёзугаар алырга, амгы үеде чер бөмбүрзээниң кижи бүрүзүнге онаалтыр сезен тонна частыр чүүл курлаттына берген боон турар. Американың Каттышкан штаттары ышкаш ындыг улуг чурттуң безин оран кырындан арылдырыптар дизе, шыгжагларда кадагалаттынып чыдар атомнуг болгаш водороднуг чепсектиң үш-ле хуузу четчир боон турар.

Бодунуң бүдүжү агрессчи болган ужурунда, империализм бодунга ажыктыг эңдере чепсегленииишкинни, термоядролуг дайын белеткелин үргүлүүлеп турар. НАТО-нуң кежигүнери чоокта чаа ол реаксылыг блоктуң каттышкан ядролуг күштерин тургузарының планын ажылдап кылган дээрэи тодаргай апаарган. Олар АКШ-тың болгаш Англияның ядролуг кезектерин чангыс чудурук кыдыр чыгташ, олче Барыын Германияның болгаш НАТО-нуң киржикчилери еске-даа чурттарның чогуур күштерин кадып кинерин орайдажып турар. Ынчангаш, ракета-ядролуг чепсекче эжикти барыын-герман будесвергке ажыдып бээр, ядролуг эңдере чепсегленииишкинни улам-на калбак хемчээлдерге чорудар деп, Каттышкан Штаттарның болгаш ооң Сонгу Атлантика блогунуң талазы-биле эвилелчилериниң бодалы мырынай-ла илдең-дир. Атомнуг чепсекти бүндесверниң генералдарының эзлеп турар арсеналдарынче НАТО күрүнелериниң сайгара салып турар чоруу делегей дайынының кыжанышкынын аажок күштелдирип турар.

Совет Эвилелинге баштаткан бүгүле депшилгелиг кижи төрелгетен термоядролуг дайынны болдурбас дээш шинтпирлиг демисежип турар. Ханныг чаа дайынның айылыынан делегейни хостаарының эргежок чугулазынга угаан-сарыылдыг кижи бүрүзү бүзүреп турар. Ынчанмыже империализм политиказының хардалчылары шак ол угаан-сарыылдыг чоруктуң барымдаалакавайн турар. «Атомнуг чепсек—улустар аразының чидиг айтыгларын шинтпирлээримин эң дээрэ чепсээ» деп, олар ажыы-биле медеглеп турарлар. «Балчаалар» дээрге, туруп турар «коммунистиг агрессия» дээр чүүлдүң мурнунга «чоорту дүжүп бээриниң» орнунга, карак-кулакты дуглаап, ядролуг дайынче киргени дээре деп санап турарлар. Ынчаарга кандыг агрессияның дугайында чугаа боон турарыл? Совет Эвилели кажан-даа эжелекчи дайынчар өөскүдүп чорбаан болгаш тайбыныңың хереэн, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи принциптерин бодунуң чайгылыш чок барымдаалап турарын херек кырынга көргүскени билдингир болгай. Ындыг политика Совет күрүнеиин шуут-ла бүдүш шынарындан үнүп кээп турар.

Хөй-хөй чылдарның дургузунда ССРЭ тайбын дээш, делегейниң ийи-ги дайынын болдурбазы дээш демисежип турган кара чангыс социалистиг чурт боон келгени билдингир. Ынчанмыже ынчаарда социализминиң күштери империализминиң күштеринден кошкак турган. Ооң ужурунда агрессчилерни ол үеде кынчыктырбайн тудуп шыдаттынмайн барган болгай.

Дайын сөөлүндеги үеде ангы-ангы социал тургузуглуг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының политиказын боттандырарынга чаа үе-чада эгелээн. Кижи төрелгеттенниң үштүң бир кезии социализминиң оруунда кирген, делегейниң социалистиг системазы тургустунган болгаш бижыга берген. Совет Эвилели күчүлүг күрүне болу берген; ол делегейниң эртем-техниктиг депшилгезиниң базында чоруп, экономика болгаш шериг талазы-биле кайгамчык улуг күчүлүг боон турар. Совет улус тургузукчу тайбың ажыыды чорудуп турар; ол «СЭКП-ниң XXII съездизиниң шинтпирлерин амыдыралга боттандырып, коммунизминиң материал-техниктиг базазын тургузуп турар. Совет Эвилелиниң болгаш улус демократия чурттарының чедишкиннериниң салдары-биле империализминиң колониалдыг системазы бууран дүжүп турар. Делегей кырында күштерниң денгиргүүр байдалы социализмче ажыктыг кылдыр өскерилген амгы үеде делегей дайынының шуут чайлаш чок чоруу чок апарган.

Бүгү-ле депшилгелиг кижи төрелгеттенниң деткимчезинге даянган Совет Эвилелиниң мерген угааныыг политиказының ачызында дайын сөөлүндеги чылдарда дайынның элээн хөй улуг чөрүлдээлерин болдурбайн баар аргалыг болган. Ленинчи дашткы политиканың шынныының болгаш күштүүнүң эң тода херечизи болза АКШ-тың агрессчи бөлүктериниң тургусканы кариб кризизин таарыштыр шинтпирлээни, делегейниң термоядролуг дайынын болдурбайн баар аргалыг болганы-дыр.

«Джорно» деп итали солуннуң директорунуң айтырыгларынга харыылавышаан, Н. С. Хрущев мынча дээн: «Кариб далайның районунга кризисти узуткаан чорук, улустар аразының харылзааларынга чаза тевиишкин айылыы-биле кыжаныглыг «соок дайындан» улустар аразының маргылдааларын чугаалажышкынар аргазы-биле шинтпирлээринче эртилде болур деп улуг идегелдерни кижи төрелгетенге шынап-ла төрүттүндүрген. Ол идегелдерниң шынзыттынмайн турары харааданчыгдыр».

Бистиң партиявыс болгаш ооң ленинчи Төп Комитеди серемчилерди күштелдиреринче, делегейде тургустунган байдалды угаангыр үнелеп көөрүнче совет кижилерни кыйгырып турарының ужуру-даа ында. Империализминиң араатанзыг мөзүшынарының дугайын СЭКП үргүлүү сагындырып турар. Империализм ам-даа күштүг, ооң агрессчи чоруу ам-даа чаажыкпаан. Дайынның чайлаар арга чок чоруу чок, ынчанмыже ССРЭ-же, социализминиң лагеринче империалистиг халдаашкынның кыжанызы бар боон турар. Ынчангаш бис чурттуң камгаланыр аргалыын үргүлүү быжыглаар, тиилелгелернаң алдары-биле бүргеттирген бистиң Чепсектиг Күштеривистиң дайынчы чоруун сайзырадгайжыдар ужурга таварышкан бис.

Империалистер шак моңу сактып алыыннар: социализм чурттарынга удур агрессия болган таварыгата Совет Эвилелиниң болгаш улус демократиязының чурттарының кезедикчи чыда-хылыжы четпес хире ындыг булуң чер кырында чок. Бир эвес империалистер термоядролуг дайынны өөскүдүп кээрлер болзз, олар боттарынга өлүмнүг шиитке доктаалга ооң-биле ат салырлар. Ындыг дайынга капитализминиң чайлаш чок өлүмү ёзулуг-ла чанныктың согуушкуну дег болур. Салгын-хатты кым кинскидер болдур — ол кижи шуурган-когуурумга үеден өлүр!

★ ☆ ★

ЧУРУКТА: ракета техниказы бо чылдың майның 1-де Москваның Кызыл шөлге парадта. СЭТА-ның фотохрониказы.

Быжыг найырал

Бөгүн бүгү совет улус болгаш делегейниң депшилгелиг бүгү кижилери фашизмни ажып тиилээниниң аддарлыг хүнүн улуг өөрүшкү-биле байырлап дендеглеп турар.

Европага чиик тиилелгелер чедип апкаш, аңаа бажы эттеген гитлержи фашистерниң совет улуска дегеп келген ханныг дайыны чүгле Совет Эвилелиниң салым чолу-биле холбашкан эвес, а харын делегейниң бүгү-ле депшилгелиг хөгжүдезининг салым-чолу-биле холбашкан улуг дайын болган. Ынчангаш бүгү совет кижилер Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле Ада-чурттуң Улуг дайынынче чаңгыс кижи дег бир эттиг кодрлүп үнген, а делегейниң депшилгелиг күштери, улустары Совет Эвилелинге бүгү таланың деткимче-дузалам-чызын көргүзүп, фашизмге удур демиселге киржирин боттарының ыдыктыг хүлээлгези деп санап турган.

Тыва Республика бодунуң бүгү бар арталары-биле Совет Эвилелиниң Ада-чурттуң Улуг дайынынга киржип, аңаа дузалажырын бодунуң дөрт хүлээлгези кылдыр шын билип турган. Тыва араттар дайынның

баштайгы хүннеринден эгелээш-ле Кызыл Армияга дузалап, хөй сантүнүг белектерни, акша-көрөнгилерни, дайынчы аъттарны болгаш өске-даа малдарны чыып чорудуп турганнар.

Хөй националдыг совет улус-биле, ооң алдарлыг Чепсектиг Күштери-биле кады, хол-холундан тутчуп алгаш, фашизмге удур дайынның фронтуларынга тыва ооллар, кыстар база тулчуп турганнар. Тыва Арат Республиканың эки-турачы дайынчылары — аъттыг шериглер, танкистер, дыка хөй маадырлыг, эрес-дидим чоруктарны кылып, фашистиг Германияны ажып тиилээринге төлептиг салыышкынны киргеннер.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга чорааш, тулчуушкун үезинде маадырлыы-биле өлген улуг лейтенант Сат Бүрзекейниң фронтуга кады дайылдажып чораан эки И. Т. Кузнецовтуң Бүрзекейниң кадайы Долзатмаага чорутқан чагаазын бис бөгүн моон аданда допчулап парладывыс.

«Зиин, эргим хүндүлүг Бүрзекей Долзатмаа! Бо 1963 чыл-биле силерниң амыр мендиңерни айтырып, байыр чедирбишаан, амыдыралчурталгаңарга аас-кежиин, каң кадык болуруңарны күзээрин чөпшээреп көрүңер.

Мен 1944 чылда Тывага келгеш, эки-турачыларның эрес-маадырлыг чоруктарының дугайын тыва улуска чугаалап берип чораан болгай мен. Силерниң ашаанар Сат Сурасович Бүрзекей ынчан каргыштыг дайзын-биле чидиг демиселге эң эрес маадырлыг тулчуп, бодунуң үлегер-чижээ-биле дайынчыларны сорун киирип турган.

Сат Бүрзекейниң кылганы элээн хөй маадырлыг чоруктарын мен эки билир мен. Ынчаарга тыва эки-турачыларның маадырлыг чоруктарының дугайында ном бижиирин меңээ дааскан чүве. Мен ону улуг өөрүшкү-биле хүлээп алган мен. Мээң бижиир ажылыымның кол маадыры Сат Бүрзекей болур. Мен Бүрзекейниң дайынчы амыл-херээн эки билир болзумза-даа, ооң тайбың үеде амыдыралчурталгазын, чүүү күзел, чүү чүвеге кончуг ынан чорааның эки билбес болгай мен. Ынчангаш бо талазы-биле меңээ улуг дузадан чедирип, менче чагаалардан бижип турарыңарны дилеп тур мен. Ылаңгыя ооң шериг хептиг чуруу меңээ онза чугула болуп турар... Бо бүгүнү менче дүрген бижип, бодуңарны, ажыл-амыдыралыңарны менче бижип турарыңарны диледим.:.

И. Т. КУЗНЕЦОВ.
УССР, Ровно хоорай.

Нинти дайзынга удур демиселге төрүттүнген быжыг найырал тайбың амыдыралдың бо магалыг хүннеринде улам-на ханылап, калбарып турар-дыр.

ЧУРУКТА: Ада-чурттуң Улуг дайынынга тыва эки-турачылар-биле кады киржип чораан, маадырлыы-биле өлген гвардейжи улуг лейтенант Сат Бүрзекей.

Совет Эвилелиниң Маадыры

Украинаның 2-ги фронтузунуң командылал черинден Умань хоорайны немец-фашистиг эжелекчилерден хостаарының планын баш бурунгаар белеткеп кал турган. № 25 танк полказындан 4 танкыларны хоорайже разведкалап чорударының даалгазы бердинген. Оларның аразында Тыва Араттың Ревшериниң эки-турачызы биче лейтенант Хомушку Чүргүй-оол Намгайовичи бодунуң танкызы-биле база киргеп. Ол дайынчы даалганы бедик ёзулал-биле таңгыраглап хүлээп алган. Экипажтың составы: механик-чолаачы Чүргүй-оол (тыва), танк командири улуг лейтенант Шашкин (орус), радист Воробьев (орус), оък кожукчузу Болбаса (украин).

Эртенгиниң 4 шак. Дайынчы даалганы күүседир шак келген. Разведканың соругазы: 1. Дайыннарның аэродромун холга алыр. 2. Мурнуу Буг хеминиң көвүрүүн хоставышаап, ону камгалаар. 3. Орук-истии ажыдар.

Разведчик танкалар 10 км черни артып, хоорайны дувуредип кирбишаан, фашист эжелекчилерниң доскуулдарынга өлүмнүг харыыны берип киришкен. Механик-чолаачы Чүргүй-оолдуң экипажы хоорайның чөөн талазындан чаза булган кирген дораан-на дайынчыларның хоорай кыдыында турар аэродромунче шавар-халдаашкын-биле кирип келген. Аэродромуң камгалакчылары гитлержи «ногайлар» дүжүп бээрин баш бурунгаар күзевээннер. Чаңныктыг сегиржип алышкын эгелээн. Совет болгаш тыва разведчиктерге хүч ыйбаландыр удурланыкчылар чылча шаптырганнар. Дайзынның 20 бомбардировщиктерин болгаш 4 шүүргедекчи самолёттарын бүрүн чүмү-биле үзе кирип эжелеп алганнар. Аэродромну хостап турда, механик-чолаачы Чүргүй-оол өлүм чок эрес чоруун көргүскен.

Дайзынның аэродромун хостаанының сөөлүнде, Чүргүй-оолдуң экипажы Мурнуу Буггын көвүрүүн дайзыннардан үзе киргеш, дайзынның орук харылзаазын чара киришкен. Көвүрүг хосталган болгаш камгалаттынган. Хеминиң ол чарыынга турган дайзынның быжыглалындан шавар-халдаашкын удур эгелээн. Фашистер онон ужар-хемелерин, танкыларын хостакчы Совет Армияже угландырган. Эртенги дан карацгызы кызыл оттуң халазы болуп хуулган.

Совет Армияның шылгараингай агаар флоду, күчүлүг танк дивизиялары, маадырлыг партизаннар, эрес-дидим солдаттар, шыгаттынган большевикчи офицерлер болгаш генералдар «Ура!»-биле киргеш, чангыс-ла шактың дургузунда дайзынларны чылча шапкан. Аңаа оък-чепсектиг 80 ажыг машиналар-биле кады 800 немец солдаттарны тудуп алганнар. Эмге-дикчок аар, чиик пулемёттарның от точкаларын болгаш ямзы-бүрү частыр үредекчи чепсектерни узуткан чок кылган. Маңаа база ээш Чүргүй-оол эрес-дидим тулушкан. Совет командылалдың стратегтиг планын ёзулаар, фашист араатаннарны хоорайдан үндүр сывыргаш, барыын талакы ак ховуже кызып үндүрген. Удурлаңыр шинээ төнген дайзыннар хоорайдан үндүр сывыртқаш, айгалаң ховуже дезипкеннер.

Разведкалап үнгеш, танкист ээш Чүргүй-оол дайынчы даалгазын ынчаар эрес-дидим күүсеткен. Умань хоорай дайзыннардан хостаалган.

Танкист Чүргүй-оол бодунуң дайынчы танказы-биле хостаалганының сөөлүнде, Чүргүй-оолдуң экипажы Мурнуу Буггын көвүрүүн дайзыннардан үзе киргеш, дайзынның орук харылзаазын чара киришкен. Көвүрүг хостаалган болгаш камгалаттынган. Хеминиң ол чарыынга турган дайзынның быжыглалындан шавар-халдаашкын удур эгелээн. Фашистер онон ужар-хемелерин, танкыларын хостакчы Совет Армияже угландырган. Эртенги дан карацгызы кызыл оттуң халазы болуп хуулган.

Совет Армияның шылгараингай агаар флоду, күчүлүг танк дивизиялары, маадырлыг партизаннар, эрес-дидим солдаттар, шыгаттынган большевикчи офицерлер болгаш генералдар «Ура!»-биле киргеш, чангыс-ла шактың дургузунда дайзынларны чылча шапкан. Аңаа оък-чепсектиг 80 ажыг машиналар-биле кады 800 немец солдаттарны тудуп алганнар. Эмге-дикчок аар, чиик пулемёттарның от точкаларын болгаш ямзы-бүрү частыр үредекчи чепсектерни узуткан чок кылган. Маңаа база ээш Чүргүй-оол эрес-дидим тулушкан. Совет командылалдың стратегтиг планын ёзулаар, фашист араатаннарны хоорайдан үндүр сывыргаш, барыын талакы ак ховуже кызып үндүрген. Удурлаңыр шинээ төнген дайзыннар хоорайдан үндүр сывыртқаш, айгалаң ховуже дезипкеннер.

Разведкалап үнгеш, танкист ээш Чүргүй-оол дайынчы даалгазын ынчаар эрес-дидим күүсеткен. Умань хоорай дайзыннардан хостаалган.

Танкист Чүргүй-оол бодунуң дайынчы танказы-биле хостаалганы

Педагогика арны

Татарияның школалары болгаш бистиң сорулгаларывыс

ЧООКТА чаа Казань хоорайга школачыларның билиг мергежилин болгаш бот-тывынгырын сайзырадырынга тураскааткан Бүгү-Россияның эртем-практиктиг педагогиктиг конференциязы эрткен. Аңаа школаларның болгаш улус өөредилгезиниң төлээлекчилери 1670 кижи киришкен. Бистиң республикадан ынаар 5 кижи чораан.

Казаньның, Каргалинниң, Самекеевтиң школаларының эгелекчи саналдарын уламчылаан Альметьевскиде, Бугульмада, Чистопольда база Казаньда 45 школаларның 458 башкыларының 1000 хире уроктарынга конференцияның киржикчилери олурушкан. Бүдүрүлге өөредилгезин боттандырып турар заводтарның цехтеринге, телевидение болгаш кино экраны дамчыштыр организастаан кичээлдерин улуг сонуургал-биле көргүлээн.

Конференцияның белеткели эки болган. Аңаа чугаалашкан хөй-хөй айтырыглар педагогика эртемниң хөгжүлдезинге улуг идиглиг бербишаан, школаны эде тургузарының үезинде урок эрттирериниң системазын теория база практика талазы-биле байыдып турар. Татарияның башкы мастерлериниң дуржулгазы бистиң башкыларывыска улуг ажыктыг.

Тываның байдалынга таарыштыр Татарияның үлегер-чижектеринден моон адаанда практиктиг хемчеглерни дидими-биле, ойталаашкын чокка күүседири ажыктыг деп бодап турар бис.

Эге өөредилгениң айтырыглары татар школаларда чедимишкиниг шиитпирлеттинип турар. Ооң чажыды — эге класстар башкыларын бирги класстан эгелээш шын томуйлап, оларга хүн бүрү дузалап турарында. Бис 1963—64 өөредилге чылында бирги класстарга өөренир 5100 өөреникчилерни идепкейлиг, ак-сеткилдиг, педагогика талазы-биле мергежилдиг, башкылаашкынының чаа методиказын эки билир, уругларның билиглерже идепкейин, бот-тывынгырын хандыдып шыдаар башкыларга хүлээдир бис. Ындыг башкылар бирги класстан эгелээш дөрткү класска чедир өөреникчилеринге быжыг, ханы билиглерин берип шыдаар. Ооң утказы мындыг: бирээде, 1—4 класстарга ниң чылдары шуут чайладырывыстың аргазын бээр. Ийиде, эге класстарга кызымак ажыл болза өөреникчилерниң 5—8 класстарга баргаш, билиглерге идепкейлиин, бот-тывынгырын улам көдүрер.

Маңаа хамаарыштыр уроктарның моон адаанда ужур-дузазын, хевирлерин, кезектерин тодарадып болур. Татарияның мурнакчы башкылары Куниевскаяның, Курашовтуң, Черышеваның, Баскакованың, Кравцованың, Аургалиеваның, Мухаметшинаның, Галиеваның болгаш өскелерниң-даа уроктары эң-не солун, өөреникчи бүрүзү бичии-даа аңаа олурбас. Бистиң мурнакчы башкыларывыс эштер Богатова, Ермишкина, Адыяа, Соколова, Селина, Дожувай, Лубошникова болгаш өскелер-даа өөреникчилериниң бодангыр ажыл-чорудулгазы, билиглерге идепкейи база бот-тывынгыры дээш дидими-биле, чүткүлдүг ажылдап турарлар.

Татарияда республика, хоорай база район аайы-биле мурнакчы дуржулганың школалары, а школада — мурнакчы дуржулганың класстары хөйү-биле организастаттынган. Оларның чаа-чаа дуржулганы нептередип турары магаланчыг. Өскээр чугаалаарга, олар — школаларның школазы, класстарның тук тудукчузу боор турар. Моон-биле чергелештир, бистиң Кызылдың башкы институду болгаш башкылар билиин бедидер институт Кызылдың № 2 школазын, школа-интернатты, Сарыг-Сеп, Туран, Шагаан-Арыг, Чадаана школаларын мурнакчы дуржулганың төптери болдурар талазы-биле ёзулуг ажыл чорутпайн турары четпес. Татарияның школаларының үлегери-биле мындыг хемчегни боттандырары чугула: мурнакчы дуржулга школазынга ооң кол хүлээлгези болур — школачыларның билиглерге чүткүлүн база бот-тывынгырын сайзырадырындан аңгыда, база бир өске теманы бээр. Чижээлээрге, бир школага эстетиктиг кижизидилге, өскезинге — школадан база класстан дашкаар ажыл, үшкүзүнге — интернаттарга өөредилге-кижизидилгелиг ажыл болгаш өске-даа темаларны чоокку 3—4 чылдар дургузунда педагогика, совет дидактиканың негелдезин ёзугаар ажылдап күүсеткен турарын чедип алыр ужурлуг бис.

УЛУС өөредилгезиниң сайзыралынга база школаларның теория болгаш практика талазы-биле ажылынга хөй-ниитичи эгелээшкиннер улуг ажыктыг. Бистиң министерствонуң улус өөредилге талазы-биле чөвүлелинде политехниктиг болгаш бүдүрүлге өөредилгезиниң комиссиязы болгаш эге школаларның комиссиязы бар. Чоокку үеде министерствонуң, Кызыл хоорай болгаш районнуң улус өөредилге килдистериниң хөй-ниитичи 160 хире инспекторларын, 140 хире хөй-ниитичи методистерин школалар коллективтери боттарының шыырак билиглиг башкыларының арызындан депшидер, а бис оларны бадылаар болгаш практиктиг ажылды организастаар бис. Школаларны демократчылар хемчеглерни база чугаалажып көрүп турар бис. Өөредилге чылы төнери-биле элээн каш школаларга директорларның чажыт бадылаашкынныг соңгулдалары эртер. Бо хүнге чедир чүгле Кызылдың № 1 школазының директорунга П. В. Маркелов соңгуткан, ол багай эвес ажылдап турар.

Район бүрүзүнге школа директорларының чөвүлели турар. Ооң даргазы эң-не дуржулгалыг болгаш идепкейлиг директор болур.

Үстүнде айыткан хөй-ниитичи эгелээшкиннерниң кол сорулгазы: өөреникчилерниң билиглерже чүткүлүн, бот-тывынгырын сайзырадырын, методиктиг каттыжыышкыннарның ажылынга дузалаар, мурнакчы башкыларның дуржулгазын пропагандалаар болгаш көргүзүг-солчуушкун уроктарын школа бүрүзүнге организастаар.

Эң байлак болгаш техниканың сөөлгү чедиишкиннери-биле дериттинген физиканың, электротехниканың, химияның, биологияның болгаш черчениениң кабинеттери уругларның идепкейин, бот-тывынгырын сайзырадырынга канчаар-даа аажок улуг рольду ойнап турарын Татарияга көрген бис. Бистиң республикадан ындыг кабинеттерни тывары берге. Кабинеттерни негелдеге чедир таарыштыр кылыры, оларның дериглезин доозары, аңаа башкылаашкынны теория болгаш практика талазы-биле бедик деңнелге эрттирерин чедип алыры чүгле школа директорларының херээ эвес. Ол дээрге чырыдыышкын министерствозунуң, башкылар билиин бедидер институттуң, башкы институдунуң болгаш улус өөредилгезиниң хоорай, район килдистериниң база-ла чугула херээ болур. Бирээде, кабинеттерни хамаан чок көөрүн соксадыр, оларны тургузарынга хамаарылгалыг кижилерни өөредир. Ийиде, акша-моңгүнүү кабинеттер дериинге шуут угландырар, үште, оларны чөп ажыглап тургаш, 11 чылдың школа бүрүзүнге бо чылын оода бир дуржулга-көргүзүглүг өөредилге кабинедин шаавылап тургузар. Ол сорулга-биле министерство сөөлгү үеде 50 муң акшаны чүгле 11 чыл школаларынга кабинеттер тургузуп, дериинге бээр. Ам сорулга болза, кайы школага, кандыг кабинет тургузарын тодараткаш, аңаа эки башкыларны томуйлаары болур.

Татарияның школаларында школа директору, өөредилге эргелекчизи, партия организациязының секретары болгаш местком даргаларында улус өөредилгезиниң энтузиастарын, могаг-шылаг чок, партияның школа талазы-биле шугумун ылап билир болгаш боттандырып шыдаар башкыларны тургускан.

Чаа өөредилге чылынга чедир 20 ажыг школаларга директорларның соңгулдаларын чажыт бадылаашкын-биле чорудар бис. Школаларның удуртукчуларынга аныяк, идепкейлиг, идеология талазы-биле быжыг билиглиг ажыл-агыйжы башкыларны шилип тывары негеттинип турар. Ооң-биле кады директорларны, өөредилге эргелекчилерин база партия эге организация секретарьларын доктаамал өөредип, мурнакчы дуржулганы сагыңгыр болгаш дидими-биле илип ап, тарадып шыдаарынга кижизидери чырыдыышкын министерствозунуң, ооң хоорай база район килдистериниң хүлээлгези болур.

Б. БОЛДУР-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министри.

ПРАКТИКА ДУЗАЛААН

Өөредилге чылының үшкү улдуңу билдиртпейн эрте берген. Ылаңгыя үшкү курсчулар бистерге ол үе кончуг дүрген эрткен ышкаш сагындырган. Ол үе биске чаа дилээшкиннерниң, дүвүрээзиниңг бодалдарының болгаш өөрүшкүнүң-даа айы боор эрти.

Педагогика факультединиң үшкү курсчулары республиканың болгаш хоорайның школаларынга педпрактика эрттиргенивис ол. Уруглар кижизидилгезинге башкының хуу-да үлегери эң-не чугула болурун билип алган бис. Сээң бүгү-ле байдалыңны он-он карактар кичээнгейлиг көрүп турар: өөрүшкү азы эгеннишкин-биле кичээнгей азы магадаан хевирлиг, чок-ла болза, кандыг-даа хамаарылга чокка... Ол бүгү башкының бодундан хамааржыр. Уруглар сээң-биле бир демей сеткип, кады өөрүп турар болза, ол кайы хире аас-кежик-тир!

Мен Кызылдың № 7 школазының 3 «а» клазынга практика эрттирдим. Үшкү класстың башкызы А. Н. Кочиева уроктү канчаар эрттирзе эки, класстың чурумун тудары, өөреникчи бүрүзүнүң онзагай байдалдарын ханы билип алырынга бүгү тала-биле дузалап келген. Мээң эрттирген уроктарымны Александра Николаевна ханызы-биле анализтеп, четпестерин бо-ла айты бээр. Ол биске эң-не үнелиг. Чүге дээрге бөгүн кылган чазыымны даарта катаптавас-ла болгай сен.

Липецк болгаш Ростов областарның башкыларының урок эрттирер талазы-биле байлак дуржулгазын канчаар ажыглаарын ынчан билдим. Институтка чедип алган билиглеривисти практикага ажыглап кээрге, улам билдингир, тода апаар-дыр.

Институтка өөренип тура чедир кичээнгей салбаан, кошкак билиглер школага дораан-на билдинип кээр-дир. Чижээ, номчулга урогун эрттирериниң методиказын кошкак билир болдум. Баштайгы уроктарым солун эвес эртип турган. Александра Николаевнаның сүмелээни-биле методика номнарын хөй номчуп, номчулга уроктарынга эки белеткенип, көргүзүг материалдарын ажыглап келгенимниң түңнелинде уроктар эки эртип турар апарган.

«Хөй оранныг саннарны ийи оранныг саннарга үлээри» деп темага сан кичээлин эрттирген мен. Баштайгы тайылбырдан өөреникчилерниң улуг кезии чүнү-даа билип албаан болду. Маңаа бистиң методист башкывыс В. А. Захарищева улуг дузаны чедирген. База катап кончуг кичээнгейлиг тайылбырлааш, янзы-бүрү мергежилгелер чорутканым түңнелинде уруглар чаа материалды эки билип алганнар.

Практиканы эки эрттиреринге улуг кичээнгей салып, арга-сүмезин берип келген Александра Николаевнага өөрүп четтиргенимни илеретпес аргам чок.

Бо педпрактика мээң шилип алган мергежилим шын-дыр дээрзин база катап хандыр билиринге дузалаан. Ам чүгле институтту доозкаш, школаже ажылдап үнер өйнү четтикпейн манап тур мен. Л. КУДРИНА.

Туран 11 чыл школазының эге класстарының башкызы Алексей Дургерович Арапчор — бистиң республиканың арга-дуржулгалыг, мурнакчы башкыларының бирээзи. Ол, башкы ажылынга чээрби бир чыл иштинде үзүктел чок ажылдап келген. Бодунуң ажыл-херээнге бедик түңнелдерни чедип ап, педагогика эртемниң байлак аргаларын шиңгээдип алырынга кызымаккай чорууру дээш эш Арапчор РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп хүндүлүг атты чедип алган.

Өөредилге-кижизидилгелиг болгаш школаның хөй-ниити ажылдарынга эки түңнелдерни ол канчап чедип ап турарыл? Чүнүң-даа мурнунда, хүлээп алган класстарының өөреникчилериниң тус-тус онзагай аажы-чаңын, чаңчылдарын өөредилге чылының эгезинде-ле эки хынамчалыг билип ап турары болур. Чижээ, уругларның чамдызы өөреникчилерге мергежилдиг болур, өскелери кичээнгей чок азы чурум чок болганының ужурунда, өскелерден чыдып каап турар, а чамдыктарынга өөредип турар чүүлдү катап-катап тайылбырлап бээрге, ам эки шиңгээдип алыр. Уругларның ындыг онзагай чаңчылдарын билири, аңаа даянгаш, класстың ажыл планын чогаадыры, класстан дашкаар ажылдар чорудары, ада-иелер-биле ажылдаары — башкының ажылын дыка чиигедир, уругларның бир демниг, быжыг тура-соруктуг өөренирин чедип алыр дээрзин дуржулгалыг башкы эки билир.

Бо өөредилге чылында Алексей Дугерович 2 болгаш 4 класстарда башкылап турар. Ооң-биле кады, школаның болгаш Туран хоорайның хөй-ниити ажылынга ол идепкейлиг киржип турар. Өске өөрү башкылар-биле кады эш Арапчор «Кызыл тараачын» колхозтуң сүт-бараан фермазынга барып, ада-иелер ортузунга беседаларны, таныштырыгларны кылып, «Школага дузалаарының Совединиң» ажылын удуртуп турар.

Чурукта: РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы А. Д. Арапчор. А. НУГУУРАК.

Чолаачы, башкы, агитатор

«УАЗ-450» деп маркалыг эмнелге машиназы «Торгалыг» колхозтуң бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадаларынга, фермаларга бо-ла маңнап келген турар. Ооң чолаачызы — ортумак сынныг, каттырымзап чоруур аныяк эр, аарыг кижилерге эм чедирип эккелген, азы кым-бир кижини машиназынга олурткаш, ону колхоз эмнелгезинче чедирер дээш хапкан болур. Эмнелгениң ындыг машиналыг апарганы — колхоз төвүнден 40—50 километр черлерде чурттап турар малчыннарга дыка ажыктыг болган.

Малчыннар демги чолаачыны «Ол чүгле чолаачы эвес, башкы-даа, агитатор-даа кижи дээни кай!..» деп, магадап чугаалажып турарлар. Ийе, ол башкы кижи. Торгалыг 11 чыл школазының үстүкү класстарының машиноведение башкызы. Ол чолаачы хүлээлгезин күүседип турар-даа болза, школада чаңгыс-даа кичээлин үспээн, уроктарын солун болгаш шынарлыг эрттирип турар. Ийе, ол агитатор кижи, барган черинге-ле малчыннарга, ховунуң ажыл-ишчилеринге беседаларны, солун номчулгаларын кылып бээриче база утпас. Ооң солуннардан болгаш номнардан ушта бижип, чыып, демдеглелдер кылып тургаш тургузуп алганы — «Бүгү делегей байдалының дугайында», «Чеди чыл планының күүсеттинип турары», «Тываның көдээ ажыл-агыйы» болгаш өске-даа беседаларны малчыннарга, тараажыларга сонуурганчыг болуп турар.

Чолаачы, башкы, агитатор кымыл ол? Өвүр районнуң «Торгалыг» суурнуң чурттакчызы Сандан Тан-оол-дур.

С. БЮРБЮ.

Коммунистиг кижизидилге дугайында

«Коммунистиг кижизидилгениң үндезиннерин» өөренир бөлгүм бистиң Чааты 8 чыл школазынга өөредилге чылының эгезинде-ле организастаттынган. Ук бөлгүмге шылгарангай педагогтарның кижизидилге дугайында бодалдарын, оларның тус-тус ажылдарын болгаш совет педагогика эртемниң хөгжүлдезин, ооң бөгүнгү мурнакчы методтарын башкылар таныжканнар.

Теория кырынга өөренип эрткен айтырыгларывысты башкылаашкынга болгаш класстан дашкаар кижизидилге ажылдарынга канчаар боттандырып келгенивисти түңнел кичээлге чугаалашкан бис. Ол ышкаш, ада-иелер ортузунга педагогика темазынга чорудар лекция, беседаларны чайгы, кыскы үелерге таарыштыр кандыг угланыышкынныг чорутса эки дээрзин база-ла сүмелешкен бис.

Бөлгүмнүң удуртукчузу башкы М. Ч. Оюн тус-тус башкыларның билииниң дугайын база чедер, четпес чүүлдерни ол кичээлге айытпышаан, ук бөлгүмнүң башкыларга ужур-дузалыг болганын демдеглээн. Башкылар: С. Юша, В. Кара-оол, А. Базыр-Сады, З. Аракчаа, Т. Нурсат болгаш өскелер-даа быжыг билиглиин көргүскеннер. Үстүнде адааныывс башкылар коммунистиг кижизидилге дугайында литератураны хөйү-биле ажыглап, «Учительская газета» солунну, «Совет педагогика» деп журналды доктаамал номчуп турарлар.

Ростов, Липецк областарның болгаш Татар АССР-ниң школаларының мурнакчы дуржулгазын ажыглап, амыдыралга боттандырбышаан, боттарывыска чаа-чаа аргаларны ажылдап кылырын түңнел кичээлге дугурушкан бис. Ынчангаш келир өөредилге чылында бо бөлгүм бодунуң ажылын база-ла үргүлчүлээр.

М. КӨРГЕН-ООЛ.
Улуг-Хем район.

Аныяк башкының дуржулгазы

Башкының ажылында бир кол чүүл — уроктары чалгааранчыг, чаңгыс аай эвес, солун болгаш билдингир кылдыр эрттирери болур. Ындыг уроктуң чедиишкиниг талазы болза, көргүзүг материалдарын өөредип турар тема-биле шын холбаштыр ажыглаанындан база улуу-биле хамааржыр. Суг-Аксы 11 чыл школазының 2 «а» клазының башкызы Ооржак Лопсановна Кара-кыс клазынга янзы-бүрү көргүзүг материалдарын ажыглаарынче улуг кичээнгейин салып турар.

Ооржак Лопсановна класстың өөредилге-кижизидилгелиг ажылының улдуң планын чогаадырда, тус-тус эртемнер аайы-биле кол-кол темаларга хереглээр көргүзүг материалдарын — чуруктарны, схемаларны, таблицаларны, номнардан болгаш солуннардан ушта бижилгелерни канчаар ажыглаарын тодарадып алыр. Чижээ, арифметика уроктарынга санның дөрт аргаларын уругларга эки билиндирер дээш, чуруктарлыг санаашкын таблицаларын, азы тыва болгаш орус дылга үжүктерни чараштыр бижииниң улуг, биче хевирлерин саазынга, карточкага боду кылып ап турар. Ынчангаш ооң эрттирип турар уроктары чаңгыс аай эвес, а бот-боттарындан бир-ле чаа, солун чүүл-биле ылгалып турар. Ынчалза-даа өөреткен темаларны бир уроктан өске урокче быжыг харылзаалыг.

Өөредилге чылының эгезинде ооң клазының чамдык өөреникчилери орус дылга элээн кошкак турган. Өөрүнден чыдып каап турар ол өөреникчилерге кандыг арга-биле дузалаарын Ооржак Лопсановна баштайгы үеде эки билбейн турган. «Оларга дузалаарының аргалары-ла хөй болгай, адырам, мында кол аргазы черле чүү болуруул?..» деп, ол ынчаар бодап, кошкак өөренип турар уруглар-биле чаңгыстап чугаалажып, оларның өөренип болур арга-мергежилин тодаратан. Оларга немелде кичээлдер эрттирери, чамдык таварылгаларда, бирги класска өөренгенин катаптадыры эң-не чугула деп ол шиитпирлеп алган. Ынчалза-даа аңаа көргүзүг материалдарын урокка ажыглап турганы ышкаш кылдыр ажыглаарын Ооржак Лопсановна база-ла чугула арга болур дээрзин билген. Кошкак өөреникчилер-биле класстан дашкаар ажылды өөредилге чылының эгезинден бээр мындыг чурум-биле чорудуп келген. Школаның арга-дуржулгалыг башкылары эштер Трапицына, Далар-оол олар аныяк башкыга ол талазы-биле улуг дузаны чедиргеннер.

Ооржак Лопсановнаның уроктарынга ада-иелер бо-ла кээп олуржурлар. Оларның сагыш-сеткилин өөртүп турар чүүл болза, башкының тайылбырының билдингир болгаш тодазы, ылаңгыя чуруктарны, таблицаларны ажыглап, ооң-биле уругларның сагыш-сеткилин хайныктырып турары болур. Ада-иелер Н. Очур, М. Эртине болгаш өскелер-даа башкының ажылынга идепкейлиг дузалап турарлар.

Клазының өөредилге-кижизидилгелиг ажылын экижидери дээш ооң ап чоруткан хөй хемчеглериниң түңнелинде, ийиги улдуңда 2-ги «а» класстың өөредилгези 96 хуу турган болза, үшкү улдуңда чүс хуу болган.

О. ДАРЫМА,
Н. ЧЫРТАКПАН.

БИСТЕ КЫЛДЫНЫП ТУРАР АЖЫЛДАР

Тоора-Хем 11 чыл школазының башкылары — немец дыл башкызы Н. С. Назимова, литература башкызы Л. Тимофеева, өөредилге эргелекчизи В. Тимофеев, математика башкызы Г. Золотухина база эге класс башкылары Л. Дожувай, Л. Варочкина, Г. Селина, Терехова, Дорофеева, С. Достай боттарының башкылап турар эртемнеринге өөреникчилерниң быжыг болгаш бедик билиглерин чедип алганнар. Башкылар Дорофеева болгаш Золотухинаның удуртканы 10-гу класстары, Н. Назимованың — 9 «б», О. Чывыралдың—6 «а» болгаш Л. Дожувайның—1 «б» класстары үшкү улдуңда чүс хуу өөредилгелиг болган.

Башкылаашкында чаа аргаларны ажыглавышаан, олар өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарже улуг кичээнгейин салып, ылаңгыя класстан дашкаар ажылдарны солун эрттирип турарлар. 5—10 класстарга «Улуг орус дылга ынакшы» деп кежээ солун эрткен. Аңаа 200 хире уруглар келген. Кежээни литература башкылары Л. Тимофеева, В. Тимофеев, Л. Симекова болгаш өскелер-даа эки организастааннар.

Орус дылдың грамматиказының болгаш лексиказының (словарь составы) хөгжүлдезиниң дугайын В. Тимофеев долчулап чугаалаан. Орус дылдың байлак сөс, домаан болгаш аңаа В. И. Ленин, А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, Л. Толстой, М. Горький, М. Шолохов болгаш өске-даа алдарлыг кижилерниң, чогаалчыларның, бодакчыларның чогаалдары бижиттингенин ол чугаалаан. Орус дылды чүгле бистиң чуртувуста эвес, харын бүгү делегейде номчуп, өөренип турар. В. В. Маяковскийниң орус дыл дугайында шүлүүн ол кежээге бир өөреникчи номчаан.

Орус дыл дугайында кыска илеткелдерни, уран-чечен бодалдарны, кыска чечен сөстерни кежээниң киржикчилери чугаалап турганнар. Ооң-биле кады орус дылды шын чугаалап өөренирин чугулага көргеннер. Орус дылга шын эвес чугаалаар, ооң сөс-домаан чедингир эвес ажыглаар частырыглыг таварылгаларны олар тывынгыры-биле илереткеннер.

Орус дылдың бижик демдектерин саазында чураап тудуп алган элээн каш өөреникчилер залга кестүп келгеннер. Демдек бүрүзүн ап чораан өөреникчи «Мени эки өөрен» деп өөреникчилерни кыйгырып, бижик демдектерин шын хереглээриниң кыска чижектерин көргүскен. Ол уругларга солун болгаш ажыктыг болган.

Орус дыл кежээзи организастыг, хөглүг эрткен.

Башкы Л. К. Дожувай «Үжүглелдиң удээшкини», «Бистиң найыралывыс» деп кежээлерни 1-ги класстың өөреникчилеринге оларның ада-иелери-биле кады эрттирген. Ол болза бо өөредилге чылында бистиң чорутхан эң эки ажылдарывыстың бирээзи болур.

Математика башкызы Галина Золотухина өөреникчилер-биле кижизидилгениң хөй янзы ажылдарын чорудуп келген. Ооң организастааны математика кежээзи база эки эрткен. Аныяк башкы өөреникчи комсомолчуларның күзелдиг өңнүү. Ол, школаның комсомол комитединиң кежигүннери-биле бо-ла сүмелешкен, ажылдаан турар.

Б. ШАКТАР-ООЛ.

БАШКЫНЫҢ СҮМЕЗИ

Тайылбырлыг бижимел

Тыва дылды үжен ажыг чыл дургузунда сайзырадып, болбаазырадып келгениниң түңнелинде ол дыл ам байлак сөс курлавырлыг, быжыг грамматика тургузуглуг апарган. Ооң бүгү байлаа болгаш бүдүш-тургузуу чоннуң ажыл-амыдыралының чорудулгазын, угаан-бодалының илерээшкинин сөс, домак кырынга чедиишкиннии-биле көргүзүп турар.

Педагогика эртемниң чедиишкиннеринге даянгаш, Липецк, Ростов областарның база өске-даа черлерниң башкыларының мурнакчы дуржулгаларын бодунуң ажылынга чогаадыкчы ёзу-биле ажыглап тургаш, тыва дылга уругларны хандыкшыдар, тыва дылдың үндезиннерин өөреникчилерге шиңгээттирер, уругларның төрээн чугаазын, ооң-биле кады, бодал-сагыжын сайзырадыр, дылдың байлак материалдарынга даянып алгаш, уругларны коммунистиг ёзуга кижизидери бистиң тыва дыл башкыларының бир кол сорулгазы болур.

Ынчангаш төрээн дылдың быжыг билиишкиннерин чедип алыр аргаларның бирээзи — тайылбырлыг бижилге болур.

Тайылбырлыг бижилгени чорударга өөреникчилерниң грамматиканың билиин болгаш аас чугаазын сайзырадыр, медерелдиг сактып алыышкынын быжыдар, сөс курлавырларын көвүдедир, дүрүмнерни быжыг шиңгээдип алырын болдурар, өөреникчилерниң кичээнгейин хаара тударынга улуг ужур-дузалыг.

Бистиң республикада чамдык тыва дыл башкылары тайылбырлыг бижилгени чедиишкиннии-биле шын ажыглап турарлар-даа, четче эвес чорудуп турарлар-даа бар, шуут билбес болганда, чорутпайн-даа турар башкылар бар. Ынчаарга тыва дылды өөредирде тайылбырлыг бижилгени чорудары чугула.

Тайылбырлыг бижилгени сөстерни шын бижиринге, тус-тус домактарның болгаш харылзаалыг чугааның домактарын шын бижиринге чорудар.

Тайылбырлыг бижилгеге хереглээр сөзүглелдерниң сөстерниң санын ап көрээл. Чижээ, бирги класска апрельде 50, майда 60, ийиги класска—апрельде 75, майда 80, чедиги класска — апрельде 195, майда 220, сески класска—апрельде 245, майда 250. Класс өрүлээн тудум, сөстерниң саны көвүдеп орар.

Тайылбырлыг бижилгени чорударының аргалары: өөренип эрткен темага таарржыр сөзүглелди диктант чыындызындан ийикпе, азы өөренип эрткен чогаалдарындан азы солуннардан шилип ап болур. Ону бижидип эгелээр мурнунда тайылбырлакчы өөреникчи кым болурун башкы билип аар. Сөзүглелден бирги домакты башкы кончут номчудур чаңгыс катап номчуп бээрге, бирги тайылбырлакчы өөреникчи ол домакты катап хевээр адап чугаалааш, ооң иштинде өөренип эрткен дүрүмге хамаарышкан сөстү канчаар шын бижиирин болгаш ук домакка кандыг бижик демдектерин салырын тайылбырлаар. Ооң сөөлүнде ол-ла тайылбырлакчы домакты долузу-биле база катап адаар. Ам класста шупту өөреникчилер болгаш тайылбырлакчы боду база ол домакты бижиир. Бир тайылбырлакчы 5—6 хире домактарны сөзүглелден ынчаар тайылбырлаар. Ооң дараазында ийиги, үшкү, дөрткү, бешки дээш, ынчалдыр-ла сөзүглелди доозар.

Тайылбырлакчыларның тайылбырны кайы хире чоруткканын барымдаалап тургаш оларга билииниң демдээн салыр. Тайылбырны херек кырында чорудуп турда аңаа хөй үе чарыгдаттынмас, өөреникчилерниң теманы кайы хире билириинден хамааржыр. Өөреникчилер ол-ла үеде домакты эки шиңгээдип алтар төлээде, ону кандыг-даа частырыг чокка бижип шыдаптар апаар.

Бистер чамдык тыва дыл башкылары тайылбырлыг бижилгени мынчаар чорудуп турар: өөренип эрткен темаларынга таарышкан сөзүглелди шилип алгаш, тайылбырлакчы уругларны шилип алгаш, ам демги сөзүглелден бирги домакты башкы чаңгыс номчуп бээри билек, баштайгы тайылбырлакчы уруг чаңгыс сөстеп дөгерезин адап, бижип тургаш домакты төндүрүптер, а класстың бүгү өөреникчилери ону дыңнап, база-ла эдерти бижиир. Ындыг янзы өске бир өөреникчи 5—6 домакты, ооң дараазында кижи база ынчаар тайылбырлаар.

Бо дээрге, четче эвес тайылбырлыг бижилге-дир. Мындыг бижилге домакты дүрген сактып аптар чаңчылдарга өөреникчилерни өөредип чаңчыктырар.

Четче тайылбырлыг бижилгениң бир чижээ бо. 6-гы класска медээ, айтырыг болгаш кыйгырыг домактарын өөренип эрткен сөөлүнде бижиткен тайылбырлыг бижилгениң эртени мындыг:

Башкы:—бистиң чуртувустуң хоорайларынга болгаш суурларынга хүн бүрүде-ле чеди муң өг-бүле чаа бажыңнарже көжүп кирип турар.

Тайылбырлакчы Оюн Өшкү-Саар бо домакты долузу-биле катап адааш, — бо медээ домаа-дыр, ооң сөөлүнге улуг сек салыр — деп чугаалааш, домакты база катап адап каан. Ам шупту өөреникчилер ол сөөлгү адаашкынының сөөлүнде домакты бижээн.

Башкы:—ол дээрге, коммунизм тургузукчуларының кайгамчыктыг тиилелгези-дир.

Тайылбырлакчы домакты адааш, —медээ домаа-дыр, сөөлүнге улуг сек салыр—дээн. «Коммунизм» деп сөстү ийи «м»-биле бижиир, «з» деп үжүктүң сөөлүнде «и» кирбес. Ооң домакты база катап долузу-биле адаар. Бүгү өөреникчилер демги домакты кыдыраажынга бижип аар.

Ооң ынай, башкы айтырыг, кыйгырыг домактарын бо үстүнде ышкаш чурум-биле өөреникчилерге сайгартырар. Үжүктерни дапкырлап бижиирин болгаш өске-даа грамматикалыг сайгарылгаларны кылдыртыр.

Сөстерниң тайылбырлыг бижилгезин кол нуруузунда-ла эге класстарга чорудар, ынчалза-даа өрү класстарга таарыштыр база-ла чорудуп болур. Борта тус-тус сөстерниң шын бижилгезин тайылбырладыр. Бо арганы ажыглаарда чаңгыс-чаңгыстап томуйлап алганывыс өөреникчилерге тайылбырладыры-биле чергелештир, карточканы ажыглааш, ниити өөреникчилерниң тайылбырлаашкынын база чедип ап болур. Чижээлээрге, «торга» деп сөстүң эгезинге кандыг үжүк кирерил дээрге, өөреникчилер шупту «т» деп көргүзер. Бир эвес өөреникчи өске үнүң үжүүн көргүзүп келген болза, ол чазыпкан дээрзин билдине бээр. Ынчангаш таблицада айытканы ёзугаар элээн каш сөстерни класска-ла частырыг чокка бижип шыдаптар чаңчылдарны чедип ап болур.

З. САПОГОВА,
Чедер 8 чыл школазының башкызы.

Совет-турция чугаалажыышкыннарга хамаарыштыр

Ахурян хемге суг шыгжамырының тудуунуң дугайында айтырыгның талазы-биле совет-турци холушкак комиссияның хуралдары чоокта чаа Анкарага болуп эрткен.

Армян ССР-ниң суг ажыл-агый министри Г. А. Баграмянга баштаткан совет төлээлер, Турцияның күрүнениң суг эргелелиниң чиигине директору Н. Акмандорга баштаткан турци төлээлер хуралдарга киришкен.

Чугаалажыышкыннарның чорудулгазында талалар бирги ээлчегниң төлевилел-илередир болгаш шинчилел ажылдарының айтырыгларын, а ол ышкаш ССРЭ-ниң болгаш Турцияның черлерин суггарар, ооң чоогунда районнарга хереглеттинер электроэнергияны ажылдап үндүрер сорулга-биле Ахурян хемге суг шыгжамырын кады тудар талазы-биле өске-даа айтырыгларны чугаалажып көрген.

Ахурян хемге суг шыгжамырын кады тудар чорук ийи чурттарның кызыгаар районнарының кодээ ажыл-агыйының хөгжүдеринге ажыктыг чүүлдү кайызынга-даа бээр.

(СЭТА).

Ханойга найыралдың митингизи

ХАНОЙ. (СЭТА). Чоокта чаа Ханойнуң 10 муң хире ажылчы чоннары митингиге чыглып келгеннер. Ол митингини Вьетнамның профэвилелдер федерациязы болгаш Вьетнам-совет найырал ниитилели ВЦСПС-тиң даргазы В. В. Гришинге баштаткан совет профэвилелдер төлээлеринге аллар кылдыр организастаан.

Ханойнуң профэвилел организациязының секретары Чан Ань Лиен совет аалчыларга байыр чедирбишаан, социализм тургузуушкунунга акы-дуңманың дузаламчызы дээш, чуртту каттыштырар дээш, Вьетнамның улустарының демиселин деткип турары дээш совет ажылчын аңгыга болгаш бүгү совет улуска найысылалдың ажылчы чоннарының, бүгү вьетнам улустуң ханы өөрүп четтиришкинин илергейлээн.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарынга ажылчын аңгының болгаш бүгү вьетнам улустуң изиг байырын болгаш ханы өөрүп четтиришкинин Вьетнамның профэвилелдериниң федерациязының ТК-нын даргазы Хоанг Куок Вьет ВДР-ниң ажылчы чоннарының мурнундан илергейлээн.

Совет төлээлерниң баштыңы В. В. Гришин чылыг уткуп алыышкын дээш, совет чуртка болгаш совет улуска найыралдыг, хүндүткелдиг чылыг сөстери дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинин митингиге бүгү чыылганнарга илергейлээн.

ОДЕР—НЕЙССЕ КЫЗЫГААР— ТАЙБЫҢНЫҢ КЫЗЫГААРЫ!

ВАРШАВА. СЭТА-ның корреспондентизи **В. Кузнецовтуң** дамчыдып турары болза:

Польшаның барыын талакы черлеринде чаа амыдырал хайнып турар. Үлетпүр шапкын хөгжүп, онон муң чаа чурттаглга бажыңнары, школалар тудуп турар. Польшаның ажылчы чоннары Польшаның барыын талакы черлериниң неделязын алды удаа демдеглеп турар. Бо болза ол черлерни шиңгээдип алыр талазы-биле чедиишкиннерниң көрүлдезин база Польшаның үндезин черлерин гитлержи эжелекчилерден хостаар дээш тулчуушкуннарга өлген совет дайынчыларга тураскаал болур.

Польшаның чардынмас кезии болур барыын талакы черлерде экономика болгаш культура талазы-биле кайгамчык чедиишкиннер чедип алдынган. Ам ында 8 миллион кижи чурттап турар. Үлетпүр-бүдүрүлге дайын мурнундагы деңнелден ийи катап ашкан. Далай ажыл-агыйы шапкын темпилер-биле хөгжүп турар. Польшаның садыг флодунуң тоннажы 1 миллион тонна болуп турар. 1040 ортумак болгаш профессионал школаларда, а ол ышкаш техникумнарда 300 муң кижи өөренип турар.

Ам Польшаның барыын талакы черлериниң хоорайларында болгаш кодээ суурларында эртип турар хөй санныг хуралдарга болгаш митингилерге ажылчы чоннар Одер—Нейссе кызыгаар — тайбыңның кызыгаары деп чугаалап турарлар. Польша улустуң үнүн социалистиг чурттарның ажылчы чоннары болгаш чер бөмбүрзээниң бүгү депшилгелиг кижилери шиитпирлиг деткип турар. Польшаның барыын талакы черлериниң шапкын болгаш бүгү талалыг хөгжүлдезинге кым-даа шаптык чедирип шыдавас. Одер—Нейсседа кызыгаар — бузулбас.

Чаңгыс аай даңзының кандидаттарының тиилелгези

ЛОМЕ. (СЭТА). Чоокта чаа Того Республикага болган президент болгаш парламент соңгулдазынга чаңгыс аай даңзының кандидаттары тиилээн. Чурттуң дөрт политиктиг партиялары: Тогонуң чонунуң демократтыг эвилели, Тогонуң улусчу шимчээшкини, Жувенто болгаш Тогонуң чаңгыс эвиниң партиязының кежигүннериниң бөлүү чаңгыс аай даңзының кандидаттарын соңгулдага дешшидип үндүрген турган. Республиканың президентизиниң болгаш оралакчы президентизиниң албанынга Николас Грюницкий биле Антуан Маатчи оларны ол даңзыга киирген турган.

Соңгулданың шуут түңнелдерин ам-даа парлап үндүрбээн. Ындыг болза-даа иштики херектер министерствозунда алдынган баштайгы медээлерни ёзугаар алырга, соңгукчуларның 90 хуу хирези бадылаашкынга киришкен, оларның иштинден 95 ажыг хуузу чаңгыс аай даңзы дээш боттарының бадылаашкынын берген болгаш чаа конституцияның төлевилелин чүүлдүг деп көрген.

Эфиопияда хосталганың хүнү

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Хосталганың хүнү—Эфиопияның национал байырлалы эртенгиниң 6 шакта артиллерия салютунуң даашташкыны-биле эгелээн.

1936 чылдың май 5-те итали фашистер Аддис-Абебаны эжелеп алганнар. 1941 чылдың май 5-те Эфиопияның императору дашкаартан найысылалга ээп келген турган. Ол үеден эгелээш, бо хүнну чыл бүрүде байырлал-биле демдеглеп турар.

Аддис-Абебаның кудумчуларында кижилер дола берген. Хоорайны туктар каастаан, үрер хөгжүмнер ойнап турган. Эртенгиниң 9 шакта шериг парады болган, а ооң соонда Аддис-Абеба хоорайның даргазы хосталганың тураскаалының баарынга чечектерни салган. Байырлал ордузунга хүлээп алыышкын болган.

Чепсегленишкинни эндере бүдүрерин Шпейдель негеп турар

БОНН. (СЭТА). Европаның төп зоназынга НАТО-нуң кургаг чер шериглериниң каттыжыышкынының командылакчызы, барыын-герман генерал Шпейдель чепсегленишкинниң эндере бүдүрерин улам ыңай күштелдирерин негеп турар. Бо чылын Европага НАТО-нуң шериг күчүзү планнаттынган деңнелге чедер деп, Франкфурт-на-Майнеге чүве тугаалааш, ол онзалап демдеглээн. Ам безин Европада НАТО-нуң 24 дивизияларын тургускан, оларның он бирээ барыын-герман болуп турар деп генерал дыңнаткан. Ацаа чепсегленишкиннерни эндере бүдүрерин негевишаан, Шпейдель болза, ол дээрге «атомнуг сүртеддишкинниң» стратегиязындан ойталааны ол эвес-тир деп онзалап демдеглээн.

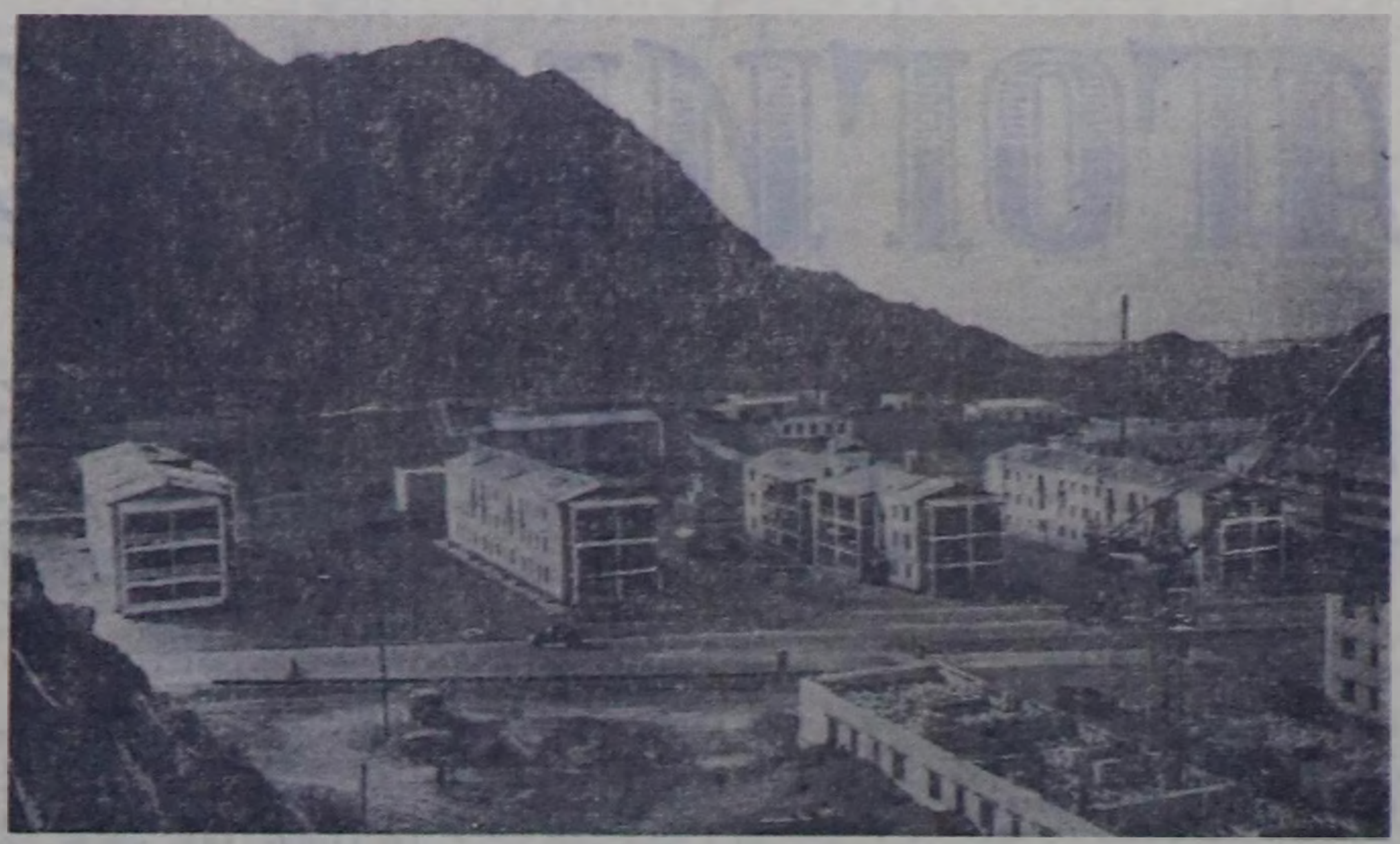

Туркмен нефтичилерниң хоорайы—Красноводскиде улуг тудуг калбарган. Чеди чыл дургузунда хоорайжылар барык бир чүс беш муң дөрбелиң-метр чуртталга шөлүн алыр. Тус черде ракушечник деп дашты тудуг материалы кылдыр калбаа-биле ажыглап турар. Ооң-биле туткан бажың үр болур болгаш ооң даштын чаап, чугайлап турбас.

ЧУРУКТА: В. И. Ленин аттыг кудумчуда чурттаглга бажыңнарының тудуу.

СЭТА-ның фотохроникасы.

Өнчүк-чөңгээ чидигленмишаан

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Доминикан Республиканың болгаш Гаитиниң харылзааларында дүшкүүрлүг чоруктуң чидигленишкини үргүлчүлевишаан. Америк телеграф агентилелдериниң болгаш парлалганың корреспондентилериниң медеглелдери-биле алырга, Доминикан Республика Гаитиже чепсектиг халдаашкынның бүдүүзүнде турар.

Гаитиде чурттап турар америк хамаатыларның «амы-тынын камгалаары-биле» америк далай чадаг-шеригни «белен байдалга тургускан» дээрзин «Дейли ньюс» болгаш «Нью-Йорк миррор» солуннар чажырбайн турар. Америк далай чадаг-шериглерниң чаа бөлүү Гаитиниң эриктеринче чоруткан. АКШ-тың Гуантанамо (Куба) шериг-далай баазазында болгаш Пуэрто-Рикода турар америк шериг корабльдери Гаитиниң эриинче чоокшулап кел чоруур. Ол корабльдерде далай чадаг-шериниң солдаттарының тускай отрядтары бар.

Доминикан Республикада шериг белеткелдери үргүлчүлевишаан. Джаимани деп кызыгаар районда муң ажыг солдаттарны, а ол ышкаш танкыларны, шеригниң аар техниказын болгаш самолёттарын мөөңнээн. Олар халдап кирер дугайында дужаалды манап турар. Парашютчуларның болгаш шериг-агаар күштериниң кезектерин кызыгаарларже чоокшулаткан.

«Нью-Йорк таймс» солуннуң корреспондентизи Шульцтиң Доминикан Республикадан дыңнадып турары чүл дээрге, шериг талазы-биле «Доминикан Республиканың күжү дыка артык». Ындыг болза-даа шериг күжүн аңаа кээргедир чорук бодунуң сорулгазын боттандырарынга чедирип келир боор деп доминикан президент Хуан Бош боду идегеп олурар. Америк парлалганың дыңнадыгларындан билдинип турары-биле алырга, Хуан Бош АКШ-тың башкарыкчы бөлүктериниң деткимчезинге даянып турар. Ол улуг эвес республиканың качыгдаан, аш чону ханныг диктаторну боду ап октаптар магат чок дээрзинге Вашингтоннуң политикчилери Боштан биче эвес дүвүреп турарлар.

Баштайгы базымнар

Баянның баскыштарын бичии салаалар дидим басқылаарга, өткүт ыр чоорту дыңналып келди. Ынчалза-даа Николай Семенович Четвертаков өөреникчизин доктааткаш:

— Бо нотаны шын эвес ойнадың, Саша! База катап ойна—диди.

Ыр база катап чаңгыланып эгелээн... Музыка школазының өөреникчизи Саша Минчимааның чаа ырны баянга ойнап өөренип олурары бо-дур...

Туранның музыка школазы ажыттынга-ла үш чыл болган. Малчыннарның, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның уруглары хөгжүм уран чүүлүнче баштайгы базымнарын кылып турарлар. Школа директору Н. С. Четвертаков болгаш башкылар коллективиниң кызымаккай чоруу-биле кичээлдер эрттиреринге таарымчалыг байдал мында тургустунган. Ынчангаш уруглар школазынга ынак, аңаа чоргаарланыр.

Езулуг музыкант болурунга улуг чүткүл болгаш шыдамыккай чорук негеттинер болгай. Бичии музыканттар, шынап-ла кызымак өөренип турарлар. Баянистер боттарының талантызын чоокта чаа «Искра», «Кызыл тараачын» колхозтарга бараалгаткан.

— Витя Сегбе болгаш Юра Бичиижик бо чылын бирги классты доозарлар. Ынчалза-даа олар ам билдингир, тода, чараштыр ойнап билир апарган—деп, башкы эш Аракчаа мактады. Композитор Д. Кобалевскийниң «Бичии полька» болгаш М. Черемухинниң «Кожамыктарын» оныяк баянистер эки ойнап билирлер.

Ю. НЕКРАСОВ.

Бужар-чүдек лагерьни хаар!

ГАВАНА. (СЭТА). Португали колонизаторлар Анголада болгаш Португали Гвинеяда национал-хосталгалыг шимчээшкинниң өзүлдезин аразы сокседыр дээш бар-ла шаа-биле оралдажып турарлар. Бо африка чурттарының хосталгазы дээш демиселчилерге удур чаа-чаа дерзии үүлгедиглерни олар үүлгедип турар. Анголаның болгаш португали Гвинеяның национал-хосталгалыг шимчээшкининиң чүс ажыг киржикчилерин португали колонизаторлар түдүп алгаш, африка диптиң барыын эриинде Ногаан Дүмчүк ортулуктарда Таррафал дээр албадал лагеринче Салазарның фашисчи чазааның дужаалын ёзугаар чоокта чаа чоруткан. Ол дугайын «португали патриоттарның хунтазының» Монтевидеода төлээлекчилери чугаалаан дээрзин Пренса Латина агентилелдиң корреспондентизи дыңнаткан.

«Узуткаашкынның ол бужар-чүдек лагеринче чаа-чаа шөлүглелерниң айыылы португали политиктиг хоругдаттырганнарның кырында диргелгениче делегейниң хөй-ниитизиниң кичээнгейин «португали патриоттарның хунтазының» төлээлекчилериниң медеглелинде көргүзүп турар.

Удурланыышкынның телеграммаларын болгаш чагааларын португали чазакка болгаш КНО-нуң кижиниң эргелериниң дугайында айтырыгның талазы-биле комиссиязынга чорудар. Таррафал дээр «бужар-чүдек албадал лагерин» доп-дораан хаарын негээр деп, «португали патриоттарның хунтазы» кыйгырып турар.

Гидраденит

Гидраденит — «гидро»— шык, «аден»—бес деп ийи грек сөстерден тургустунган, колдук бестериниң иринделип ыжып келир аарыы-дыр.

Ол халалыг аарыг канчап тыптып келирил?

Кижиниң эът-кежинде микробтар-ла хөй, ынчалзажок кеш арыг-силиг, балыгланмаан болза, олар кижиге хора чедирип шыдавас. Чүге дээрге кеш микробтарының өзүлдезинге хоралыг, ажыг суук чүүлдү ылгап үндүрүп турар дер болгаш үс бестери-биле байлак.

Кешти үргүлчү чуп арыглавас болза, дер болгаш үс, кештиң түленчи казырыктары-биле холушкаш хирленип, дер бестериниң үттерин дүй чыткылаптар, ынчап барганда кештиң ажыг реакциязы щёлочь болу берип, микробтарның өзүлдезин күштелдириптер.

Колдук кежи дер-биле холуй янзы-бүрү чүүлдерни ылгап үндүрүп турар дер бестери-биле кончуг байлак. Ол бестерни апокрип бестери дээр. Апокрино дээрге гректе «ылгаар» дээни ол-дур.

Колдук дыка дериткенде ооң кежи быштып, кестип, дер бестериниң үттерин дамчыштыр кешче стафилококктар дээр микробтарның ханылап кирер оруу ажыттына бээр. Гидраденит шак ынчаар эгелээр.

Баштай улуг эвес, хол-биле дээптерге аарышлыг шивишки тыптып келир, ооң ол чоорту улгадып эгелээр. Бир эвес хөй бестер ыжар болза, колдук адаа чүмү-биле ыжа бээр, ой-шаанда эмчиге барбаан таварылгада аарыыры хам барып, хол шуут көдүртүнместей берип болур.

Шак ындыг ыжык 10—15 хонук эрткенде чымчап, ирин төгүлгениниң соонда ам экирип эгелээр. Ол-ла аарыг чамдыкта катап өөскүп кээр, колдуктуң өске кадык черлери база шивишкилеп, ириңнелип, ыжып кээп болур.

Чамдык таварылгаларда гидраденитти кадага деп бодаан чылыг чүве-биле чиңнээш, аарыгны улам дендедивидип болур. Гидраденит кадагага бодаарга кешче ханы чыдар болгаш бажы кадага ышкаш шиш эвес, өзек чок мугур болур.

Аарыг эгелеп келген таварылгада, холду шуут дыштандырып сорулга-биле ону кастап алыры чугула. Эмчилер гидраденитти сыыртып, янзы-бүрү эмнерни аарыг кижилерге ижиртип, физиотерапевтиг аргалар-биле эмнеп турар.

Гидраденитти болдурбас төлээде, эът-кежин арыг-силиг ап, ылаңгыя колдуу дериниичел кижилер колдуун үргүлчү салициллиг ийикпе камфаралыг спирт-биле чуп турары эргежок чугула.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

КҮРҮНЕНИҢ КЫЗЫЛДА БАШКЫ ИНСТИТУДУНУҢ БОТ-ӨӨРЕДИЛГЕ САЛБЫРЫ

Биология болгаш кодээ ажыл-агый үндезиннериниң факультединиң 1-ги курузунга студентилер хүлээп алырын чарлап тур.

Өөрениринин хуусаазы 6 чыл.

Кирериниң экзаменнерин 1963 чылдың июнь 5-тен 15-ке чедир физикага, химияга, литературага (сочинение) дужаар.

Бо факультетке өөренир күзелдиглер институттуң ректорунуң адының кырынга билдиришкинин моон адаанда капсырылдалар-биле кады киирер: аттестат азы ортумак өөредилге дугайында диплом (боду-биле), автобиография, ажылдап турар черинден характеристика, күш-ажыл дептериниң хоолгазы, чурттап турар черинден справка, кадыының дугайында эмчи шынзылгазы, 4 фото-чурук (3×4 см хемчээлдиг).

Институттуң ректорады.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ БОТ-ӨӨРЕДИЛГЕЛИГ ОРТУМАК ШКОЛАЗЫ

1963—1964 өөредилге чылында 5—10 класстарга өөреникчилер хүлээп алырын чарлап тур.

Ортумак школаның хемчээли-биле билигни чедип алырын күзээн, 16 хардан өрү назылыг хамаатыларны бо школага хүлээп алыр, олар ажылдавышаан өөренир.

Школага кирерин күзээннер билдириишкинин, билиниң дугайында документизиниң хоолгазын база ажылдап турар черинден шынзылганы школа дирекциязының адресинче чорудар.

Билиниң дугайында документ чок таварылгада, школага кирерин күзээннерниң орус дылга болгаш математикага билиин хынааш, чогуур клазынга киир санаар.

Школага кирерин күзээн, ынчалза-даа билиниң дугайында документизи чок кижилер-биле бот-өөредилгелиг школага болгаш ооң өөредилге консультация пунктуларынга белеткел консультацияларны эрттирер.

Школаның адрези: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың № 6, телефон 37-95.

Шалыпчы неделя чарлаттынган

Апрель 15-тен май 15-ке чедир Кызылды чаагайжыдарының айын хооркүүском чарлаан турган. Хоорайның ажылчы чоннары ол шиитпирни чүүлдүгзүнүп хүлээп албышаан, бо аразында арыг-шевер талазы-биле улуг ажылды кылган. Хоорайның кудумчулары, сад, сесерликтери, үлетпүр-бүдүрүлге, албан-организация база өөредилге черлериниң девискээрлери, чурттакчыларның хериммериниң ишти боктан колдуунда арыглаттынган.

Ындыг болза-даа хоорай чаагайжыдылгазының кол айтырыы болур ыяш, чадаң үнүш, янзы-бүрү сиген, чечек олуртулгазы ам-даа калбаа-биле чоруттунмайн турарын бүдүрүлгелерниң, албан-организацияларның удуртукчуларының май 6-да болуп эрткен хуралы демдеглээн. Бо четпес чорукту чайладыр сорулга-биле хоорайны ногаанчыдарының шалыпчы неделязын чарлаан дугайында хооркүүскомнуң шиитпирин хуралдың киржикчилери бүрүнү-биле чүүлдүгзүнүп хүлээп алган. Ол шиитпирни ёзугаар хоорайның кудумчуларынга, бүдүрүлге, албан-организацияларның девискээрлеринге ыяштар, чадаң үнүштер, сигеннер, чечектер тарып олуртур ажылды май 12-ге чедир бүрүн доозар сорулга Кызылдың бүгү чонунуң мурнунда салдынган. Бо хүннер иштинде бүгү ажылчы чоннарны воскресникке хүн бүрү организастап турааш, ыяш тарылгазының талазы-биле планны бүрүнү-биле күүседир ужурлуг.

Үнүштерни тарып олуртуруңуң шынарын бедидер, оларга чаагай хөрзүннү, эки суггарылганы хандырар талазы-биле хемчеглерни хуралга база чугаалашкан. Чаагайжыдылганың чорудулгазын парлалга дамчыштыр үргүлчү чырыдып, бо улуг ажылдың түңнелин май 20 үезинде чугаалажып, эки ажылдаан коллективтерни болгаш тус-тус хамаатыларны шаңнал-макталга киирерин, а ол ышкаш чаагайжыдылганың планын күүсетпээн бүдүрүлге, албан-организацияларның удуртукчуларының четпес ажылын демдеглээр алаарын хурал шиитпирлээн.

Кызылчылар, төрээн хоорайны чаагайжыдарының шалыпчы неделязынга калбаа-биле киржиилиңер!

Хоочун тыва тоолчуларның бирээзи

Улустуң аас чогаалдарын бичиизинден тура сонуургап, хөйнү шиңгээдип алгаш, ханы ынакшыл-биле чугаалап чоруурларының бирээзинге Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчызы Х. Д. Сүмбүү хамааржыр.

Тоолчу-биле 1954 чылда таныжкан мен. Ынчангы «Коммунизмче орук» колхозка келгеш, аас чогаалының эки билир кижилерни айтырарымга, кымның-даа мурнунда олар эш Сүмбүүнү адаан. Ол-ла хүн ооң-биле ушурааштывыс. Эрин салын ийи чара ээрилдир чоруй үндүрген, каттыра аарак чугаалаарга, диштери агарып көстүгүлээр, элээн улгады берген, ол хирезинде карактарының чайнаан шырайындан-на шоваазы илдең кижи болду. Ынчан «Кезер тоожузунуң» бир бөлүүн кежээни дургу дыка солун ыткан. Оон бээр-ле чечен тоолчунуң аас чогаалы чыып бижиир ажылга киришкилгезин хайгаарап, ооң-биле харылзажып келген бис.

Хомушку Данзынмаевич чоннуң угаан-бодалының эртинези — аас чогаалын чыып бижиир чугула ажылга идепкейлиг киржип, ээзэш эвес тоолдарны сактып бижээш, эртем-шинчилел институдунга дужааган. Оларның иштинден «Алдын кушкаш» деп тоол тыва, орус дылдарга парлаттынган.

Х. Сүмбүү аас чогаалдарын чүгле боду чыып турар эвес, а харын бо ажылга өске эштерниң сонуургалын хайныктырып, киириштирип турар. Ооң түңнелинде Чыраа-Бажының чурттакчылары Д. Маадыр-оол, М. АГЫЛДЫР ышкаш тоолчулар улустуң тоолдарын, ырларын, төөгү чугааларын, үлегер домактарын бот-идепкей-биле дыка хөйнү бижээннер.

Хомушку Данзынмаевич даайы Кок-Шыданны, Доңгак Өшүксаар ышкаш хоочун тоолчулардан хөй-хөй тоолдарны дыңнаан болгаш илдик чок ыдар кылдыр өөренип алган. Аас чогаалын чыып бижиир ажылга идепкейлиг киришкени дээш, 1962 чылдың октябрьда болуп эрткен тоолчуларның ийиги республика конференциязының киржикчизи Х. Сүмбүүнү Тыва АССР-ниң Культура министерствозу Хүндүлел бижик-биле шаңнаан.

Сүмбүүнүң аас чогаалын чыыр ажылды үнелеп турары таварылга эвес, чүге дээрге ол партия, совет, хөй-ниити ажылдарга идепкейлиг киржип келген. Чоннуң тоолдарын, ырларын, төөгү чугааларын бижиири — хөй-ниити чугула ажыл болур. Суму даргазы, колхозтуң ревизия комиссиязының база өртке удур бөлүктүң даргазы, аңныыр инспектору, улусчу дружинаның кежигүнү — чечен тоолчу Хомушку Сүмбүүнүң кылып келгени болгаш күүседип турары хүлээлгелериниң кезии-чамдыын санаарга мындыг. Х. Сүмбүү боттуг ажыл-херектер-биле коммунизм тургузуушкунунга бодунуң үлүүн киирип, чаңгыс чер чуртугларынга эки үлегерни көргүзүп турар.

Амгы үеде Хомушку Данзынмаевич өске ажылдардан аңгыда, аас чогаалдарын чыып бижиирин улам күштелдирип, улустуң үлегер домактарын муңдан ээзэш эвести бижиир деп сорулганы салып, ону күүседир дээш ажылдап кирипкен. Чечен тоолчу ам 60 харлаан, ону таварыштыр биеэги хевээр серген, сорук кирип ажылдаарын, кадыы-чаагай бөлүрүн база бүгү сорулгаларының бүдүп чогуурун күзеп тур бис.

А. КАЛЗАН.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шуужуп турар булуттарлыг хүн болур. Республикага чамдык черлерге чаашкын болур, Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат өй-тавында, чоорту дыңзыыр, соңгу-барыын чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага —15—20, а Кызылга —18—20 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Кезээ чок хүн» 10, 12, 2, 4, 6, 8, кежээкиниң 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кочубей» 11.15, 3.15, 9.15, «Кадыр дагжыгаштар» 5.15, 7.15 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Андрюшаның аас-кежии» (делгем экранныг) 11.15, 1.15, «Чигир үндүрер кулузун ортулуунга өлүм» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Черлик куулар» (делгем экранныг) 10, «Буруудадыр барымдаазы четпес болганда агартиан» 2.30, 4.30, 6.30, «Дурьялар ужуп чорлар» 8.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА»: «Армагеддон» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харыысалгалыг секретарының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 23-35, кодээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00172. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылдан үндезилеттинген

ШЫН

1963 ч. МАЙ 10 ПЯТНИЦА № 110 (5514).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорком унуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

Өртээ 2 көп.

Тайбың, социализм болгаш коммунизмниң тиилелгези дээш

ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң удуртукчу ажылдакчыларының аразынга бижиктер солушканы

Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев олар гитлержи фашизмден немец улустуң хосталганының 18 чыл оюбиле холбаштыр ГДР-ниң удуртукчу ажылдакчылары В. Ульбрихт, О. Гротеволь, И. Дикман, Э. Корренс оларга бижик чоруткан.

Бо хүннерде кижилер делегейниң ийиги дайынының аар-берге чылдарын сактып, фашизмге удур демиселге өлгеннерниң тураскаалын ёзулап, чер кырынга тайбыңны канчап камгалап ап база быжыглаарын бодап турар деп бижикте чугаалап турар.

Делегейниң улустарынга империалистиг күрүнелерниң дегээни депсегленниишкиннериниң эндере бүрүүшкүнү көзүлбээн хемчээлдерге четкен. НАТО-нуң хөй национал азы хөй талалыг ядролуг чепсээн тургузарын ол блоктуң башкарыкчыларының белеткеп турар чоруу ядролуг чепсекке барыын-герман милитаристерни болгаш адаанзырактарны хандыдып киирерин чедирип турар, ол чорук тайбыңга айыылды күштелдирип турар. Тайбыңның дайзыннарының дээрбечи планнарын үзе шаап болур болгаш үзе шавар-даа ужурлуг...

Бижикте оон ыңай чугаалап турары болза: төөгүлүг сорулганы шиитпирлээрин — чер кырынга дайыннарны узуткаарын, быжыг тайбыңның бадыткаттыныын тургузуунарын чедип алырын чүткүп турар күрүнелерниң бирги одуруунда ГДР чоруп турар. Герман тайбың таарыштырылга болгаш анда үндезилээш. Барыын Берлинде байдалды чогумчудары — ол дээрге тайбыңны деткииринин кол айтырыы-дыр. Совет Эвилелиниң улустары Герман Демократтыг Республиканың чонунга — тайбың болгаш социализм дээш нийти демиселдиң талазы-биле бодунуң акы-дуңмаларынга байыр чедирип турар. Делегейниң социалистиг системазының база бир чугула звенозу болур ГДР онзагай нарын байдалдарда бодунуң төлептиг салыышкынын капитализм-биле тайбың экономиктиг чарышка болгаш коммунизмниң херээниң тиилелгезинге киирип турар.

• • •

В. Ульбрихт, О. Гротеволь, И. Дикман, Э. Корренс оларның Н. С. Хрущевка, Л. И. Брежневке чоруткан бижиинге бижип турары болза: Фашизмни чылча шаварынга чедирген демиселге совет кижилерниң эрес-маадырлыг чоруу, а ол ышкаш 1945 чылдың май 8-тиң соонда ГДР-ниң ажылчы чоннарынга болгаш бүгү Германияның тайбыңга ынакшылдыг күштеринге Совет чазактың болгаш бүгү совет улустуң көргүскен ак-сеткилдиг дузаламчызы болгаш деткимчези сагыш сеткилге уттундурбазы-биле артар.

Социалистиг лагерьның чардынмас кезии болур ГДР Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг өске-даа күрүнелер-биле сырый найыралга болгаш кады ажылдажылгага чорааш, тайбыңны болгаш капитализм-биле чарышка социализмниң тиилелгезин хандырар талазы-биле улустарның социалистиг өг-бүлезиниң хемчээлинге алган бодунуң хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседирин бүгү шиитпирлии-биле база катап демдеглээр төлээде, бо төөгүлүг хүнүү ажыглаарын күзээн ниик бис, эргим эштер деп, бижикте айыткап. Совет Эвилелинге баштаткан социалистиг лагерьның чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын кезээде карак огу дег камгалап чоруур бис.

(СЭТА).

Мөңге найырал болгаш акы-дуңмалышкы чорук

МОСКВА. (СЭТА). Эштер Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев Чехословакияның Социалистиг Республиказының удуртукчулары эштер А. Новотныйга болгаш В. Широкийге байыр чедирген бижик чоруткан. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш бүгү совет улустуң өмүнээзинден Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев Чехословакияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединге болгаш ЧССР-ниң чазаанга, акы-дуңма бүгү чехословак улуска национал байырлалды — Чехословакияны фашистиг эжелелден хостааныың он сес чыл оюн таварыштыр изиг байырны чедиргеш, чаагай күзээшкиннерни кылган.

Социализмни тургузуп турар болгаш бодунуң чуртунга коммунизмни тургузарынче шилчииниң байдалдарын тургузар дээш, улуг сорук кириишкин-биле демисежип турар акы-дуңма чехословак улустуң төөгүлүг тиилелгелеринге Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары шын сеткилинден өөрүп турар деп, бижикте чугаалап турар.

Нийти дайзынга удур демиселдиң чылдарында кады төккен ханы-биле быжыглаттынган болгаш эчис сорулгаларның чаңгыс эвинге, марксизм-ленинизмниң улуг өөредиинге чайгылыш чок шынчы болур чорукка үндезилеттинген, бистиң улустарывыстың бүгү талалыг кады ажылдажылгазы, эвилели болгаш акы-дуңма найыралы чыл келген тудум-на быжыгып база хөгжүп турарынга совет кижилер чоргаарланып турар.

Үлетпүрнү, кодээ ажыл-агыйны, культураны улам ыңай хөгжүдеринге, бүгү чер кырынга тайбың болгаш улустарның аас-кежик дээш демиселге чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун бистиң шынчы өңнүүвүс болгаш дайынчы эвилелчивис — Чехословакияның Социалистиг Республиказының акы-дуңма улузунга сеткилдиң ханызындан күзеп тур бис.

• • •

Эштер А. Новотный биле В. Широкий ССРЭ-ниң удуртукчу ажылдакчылары эштер Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежневке бижик чорутканаш, Чехословакияны Совет Армияның хостааныдан бээр 18 чыл болганының хүнүнде акы-дуңманың изиг байырын чедирген.

Совет улус бодунуң чедиишкиннери-биле Чехословакияның бурунгаар чоруур оруун чиңгедип, социалистиг өске-даа чурттарга ышкаш, аңаа база-ла дузалап турар деп, бижикте демдеглеп турар. Чехословакияда социализм туюлунга чедир тиилээн. Чехословакияның Коммунистиг партиязы марксизм-ленинизмниң өлүм чок өөредиин кезээде удуртулга болдуруп, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң мурнакчы отряды — СЭКП-ниң байлак дуржулгазын ажыглап турганының ачызы-биле ол түңнелдер чедип алдынган.

Совет Эвилели-биле ыяк кады ажылдавышаан, бистер тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи политиказын чорударын үргүлчүлээр болгаш улустар аразынга найыралды болгаш бот-бодун билчир чорукту быжыглаарынче, бүгү делегейге быжыг тайбыңны хандырарынче угланган базымнарны база хемчеглерни кылыр бис деп, бижикте айтып турар.

(СЭТА).

Волгоградка Фидель Кастрону чүректиң ханызындан үдээни

ВОЛГОГРАД. (СЭТА). Социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязының национал удуртулгазының Бирги секретары, Куба Республиканың революстуг чазааның Премьер-Министри Фидель Кастро Рус болгаш ону үдеп чоруур кижилер майның 8-тиң эртенинде Волгоградтан Ташкентиже ужудуп чоруткан.

Куба улустуң баштыңчызын маадыр хоорайның муң-муң чурттакчылары үдээн. Олар Фидель Кастронуң болгаш Никита Сергеевич Хрущевтуң портреттерин, киас транспарантыларны, чечектерни туткулап алгаш, кудумчуларга, шөлдерге үнүп келген. Мынча дээн дидимиттиг йөрээлдер чаңгыланып турган:

«Вива Куба! Вива Фидель!»

«Кубаның маадырлыг улузунга байыр!»

«Найырал! Тайбың!»

Аэропортка хүндүлел таңныылын тургускан, ийи чурттарның күрүне Гимннерин күүсеткен.

Хосталганың ортулуунуң төлээлерин СЭКП ТК-ның секретары Ю. В. Андропов, Волгоградтың СЭКП кодээ обкомунуң бирги секретары А. М. Школьников, Волгоградтың СЭКП үлетпүр обкомунуң бирги секретары К. Н. Чередниченко, ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы С. Е. Крылов болгаш өскелер-даа үдээн.

Ужудуп чорударының мурнунда хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы С. Е. Крылов биле Фидель Кастро чүве чугаалаан.

Куба өңнүктер-биле кады Ташкентиже ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, Совет Эвилелиниң Куба Республикада элчини А. И. Алексеев болгаш албанның өске-даа кижилери ужудуп чоруткан.

• • •

ТАШКЕНТ. (СЭТА). Социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязының национал удуртулгазының Бирги секретары, Куба Республиканың Премьер-Министри Фидель Кастро болгаш чуртка аян-чорукка ону үдеп чоруур кижилер майның 8-те Узбекистанның найысылалынга чедип келген.

Аныяк чогаалчыларның хуралы

МОСКВА. (СЭТА). «Юность» гостиницаның хуралдаар залынга аныяк чогаалчыларның дөрткү Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы бодунуң ажылын май 7-де эгелээн. Ол чөвүлел хуралды ВЛКСМ ТК, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилели-биле кады эрттирип турар. Аныяк литераторларның шуулганының составы — 170 чогаалчылар, прозаиктер, драматургтар. Ол дээрге бүдүрүлгеден, заводтар цехтеринден, колхоз шөлдеринден, эртем-шинчилел лабораторияларындан литературага келген авторлар-дыр. Башкылар, журналистер, инженер болгаш дайынчылар, эң янзы-бүрү профессияларның төлээлекчилери. Чөвүлел хуралдың киржикчилериниң хөй нуруузу — комсомолчулар болгаш коммунистер.

Чөвүлел хурал дөрт хүнде үргүлчүлээр. Пленарлыг хуралдардан аңгыда жанрлар: поэзия, проза, драматургия, сатира, уруглар литературазының аайы-биле чогаадыкчы семинарлар база болур. Семинарларны сураглыг совет литераторлар баштаар.

Чөвүлел хуралды ажыдып тура Константин Федин аныяк чогаалчыларга чаагай күзээшкиннерни күзээн.

• • •

МОСКВА. (СЭТА). Аныяк чогаалчыларның Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының киржикчилери чыглып келген «Юность» деп аалчылар бажыңының улуг залы студентилерниң хөглүг аудиториязы кылдыр сагындырып турган. Чөвүлел хуралдың ийиги хүнү — экзаменнер эгелээн чүве дег, ажылчын хүн. Москваның литераторлар бажыңының орээлдери чээрби аудиториялар болу берген — чогаалдың, шүлүглелдиң, шиниң, шүгүмчүлелдиң болгаш сатираның талазы-биле 20 семинарлар ында ажылдап эгелээн.

ССРЭ-ниң болгаш КУДР-ның геологтарының кады ажылдажылгазы

ВЛАДИВОСТОК. (СЭТА-ның корр.). ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязының Сибирь салбырының Ыраккы Чөөн чүк кезээниң президиумунуң даргазы, ССРЭ-ниң ЭА-ның корреспондент кежигүнү А. С. Хоментовскийге баштаткан эртемден-геологтарның бөлүү Корей Улус Демократтыг Республикаже чорупкан.

— Бистиң бөлүүвүс Туманганның совет-корей геологтуг отрядынга кирип турар — деп, А. С. Хоментовский СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. — Кады чорудар ажылдарның кол сорулгазы — КУДР-ның соңгу-чөөн кезээнге болгаш Совет приморьениң мурнуу кезээнге дөрт чылдарның дургузунда чорудуп келген геология болгаш руда бар черлер талазы-биле шинчилелдерни доозары болур.

ТАРААЖЫ! БЕДИК ДҮЖҮТТҮҢ ҮНДЕЗИНИ — АМ СЭЭҢ ХОЛУҢДА

ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Картофель болза аъш-чемниң болгаш мал чемнериниң эң чугула культураларының бирээзи болур. Улустуң оюу ийиги тараа деп адап турары таварылга эвес. Мооң ужурунда, СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Май бирниң Кыйгырыгларынга картофельди бүдүрерин болгаш садып алырын көвүдедиринче кыйгырган. Бистиң республиканың шөлдериниң ажыл-ишчилери чеди чылдың бешки чылында ол чугула культураны тарыырын улуу-биле көвүдедирин, дүжүттүүн бедидерин шиитпирлээш, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кыйгырыын сорук кириишкин-биле хүлээп алганнар.

Улуг-Хем районунуң «Х Улуг хурал» колхозта картофельди өстүрерин чугулага көрүп турар. Ол ажыл-агыйы үрезиннер-биле хандыртынган, черин белеткеп алган. Ам ында картофель олуртур шөлдерни суггарып турар. Таңдының «Революцияның чалбыыжы», «Коммунизмниң херели», Бии-Хемниң — «Кызыл тараачын», «Искра» колхозтарының ногаажылары даарта безин ажылдап кириптеринге белеңнер. «Шекпээр» совхоз, Барыын-Хемчиктиң «Мурнакчы», «Большевик» колхозтары үрезин-биле бүрүн хандыртынган, картофель үрезиннерин четчелеп болгаш садып алыры Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында дооступ турар.

Ындыг болза-даа картофель тарыырынга белеткелдиң байдалы республикада ниитизи-биле дүвүренчиг болуп турар: 3,5 муң тонна үрезин четпес, колхозтарның болгаш совхозтарның хөй везиинде хөрзүннү мынчага чедир белеткевээн, а чамдык черлерде картофель олуртур шөлдерни шилип албаан, картофель олуртур машиналарны септевээн болгаш тус черниң өлек болгаш өске-даа чемишчидилгелерни сөөртүрү чер бүрүзүнде соксаан. Механизация аргазы-биле картофель олуртур тускай звеноларны шилип албаан, ол херекте шуут сандаргай чорукту болдуруп турар. Картофель олуртурунга хоорай кавызының ажыл-агыйлары «Межегей», «Элегес», «Тиилелге» совхозтар, Дуржулга станциязы онза багай белеткенип турар, а бо ажыл-агыйлар Кызыл хоорайның чонун болгаш ниитиниң чемненилгезиниң бүдүрүглелерин картофель-биле хандырар хүлээлгелиг болгай. «Межегей», «Тиилелге» совхозтарының удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери картофель үрезинин артырып алыр дугайында күстен эгелеп сагыш салбааннар, ол хирезинде-ле бо талазы-биле тодаргай хемчеглерни албайн турарлар. Оларның чагыглары ёзугаар белеткелдерниң республика эргелели болгаш респотребсоюз эргежок чугула картофельди садып алган. Ынчалза-даа ол албан черлери ооң өртээн негеп турар, ынчаарга хуусаа эрткен турда-ла, картофельди сорттар аайы-биле ылгавайн турар.

Улуг-Хемниң Жданов аттыг, «Чодураа» колхозтарынга, «Көк-Тей», «Сукпак» совхозтарда болгаш чамдык өске-даа ажыл-агыйларда чаңгыс килограмм-даа үрезин картофель чок, черин белеткевейн турар. Ол черлерде удуртукчулар, тускай эртемниглер картофель өстүрерин бодавайн турар чүве дег кылдыр сагындырар-дыр!

Ындыг байдал-биле эптежип болбас. Картофель олуртурунга чедир арткан хүннерде картофельди чондан садып алыр, үрезинни ядровизастаар, а ол ышкаш хөрзүннү тус черниң чемишчидилгелери-биле белеткеп алыр талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни алыры эргежок чугула. Чурттуң мурнакчы ногаажыларының үлегери-биле ажыл-агый бүрүзүнге механизастаан звеноларны тургузары, оларга тускай чер участоктарын, техниканы быжыглаары, ол үнелиг культураны өстүрүп турар колхозчуларны болгаш совхозтар ажылчыннарын материал талазы-биле сонуургалдыг болдурары, кодээ ажыл-агыйның орук айтыкчылары — А. Гиталовтуң, Н. Мануковскийниң болгаш өскелерниң-даа дуржулгазын шөлдерге дидими-биле нептередири чугула. Кижи бүрүзү кажан, чүнү кылырын болгаш бодунуң күш-ажылы дээш кандыг төлевирни алган турарын билген турар төлээде, картофель олуртур звено бүрүзүнге чедир тодаргай онаалга берген турарынче сагыш салыр херек.

Партия организациялары, коммунист бүрүзү, кодээ ажыл-агыйның специализи, агитатор бүрүзү картофель бүдүрерин болгаш садып алырын көвүдедир дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Кыйгырыын тайылбырлаар болгаш амыдыралга боттандырар талазы-биле калбак политиктиг ажылды чорудар, социалистиг чарышты дээштиг организастаар, бедик дүжүт алыры дээш демиселге шөлдерниң ажыл-ишчилеринге бүгү хемчеглер-биле дузалаар хүлээлгелиг.

Агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок турза-даа, майның 8-те Тывага часкы хову ажылдары калбак фронт-биле чоруп турган. Ол хүннүң дургузунда республикага ниитизи-биле 5,5 муң гектар черни аңдарган, 6,6 муң гектар черни илииртээн, 11,3 муң гектар черге тараа культураларын чашкан. Ол хүн межегейжилер шалыпчы ёзу-биле ажылдаан. Олар мынчап 1500 гектар ажыг черни тараан.

Майның 9-ка чедир республикага ниитизи-биле 65,5 муң га черни аңдарган, 139,9 муң га черни илииртээн болгаш 82,1 муң гектар черни тараан. Бии-Хем, Улуг-Хем районнарының ажыл-агыйларында часкы хову ажылдарының темпизи мурнукузу ышкаш оожум чоруп турар, ол районнарга май 8-тиң дургузунда ниитизи-биле 900—1000 гектар черни тараан, хөрзүннү белеткээри-биле чаштырылганың аразынга улуг үзүктелиишкинни болдуруп турар. Ынчалза-даа ол районнарның колхозтарының болгаш совхозтарының удуртукчулары техниканы ажыглаарын экижидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни албайн, сагыш амыр олуруп турарлар. Чижээ, Бии-Хем районнуң ажыл-агыйларынга май 8-те шоолуг эвес үреликшкиннериниң уламындан 35 тракторлар ажылдавайн хүнзээн, ол чорук хөй-хөй механизаторларының, инженерлерниң болгаш техниктерниң организас чок, сагыш амыр чоруунуң уржуундан болган.

Партия организациялары болза часкы хову ажылдарының чорууп турарын хүн бүрүнүң контролюнга алыр, мурнакчы трактористерниң, чажыкчыларның дуржулгазын нептередир, четпестерни чайладырынга хүн бүрүнүң дузазын көргүзер ужурлуг. Кылган ажылдарның шынарынче онза кичээнгейни салыр, үрей кылыр, техниканы кам чок эдилээр чаңгыс-даа таварылга бүрүзүн чугаалажып көрбейн эрттирбес, коммунистерниң, комсомолчуларның болгаш хову ажылының бүгү тускай эртемниглериниң ролюн бүгү хемчег-биле бедидер херек.

Бар турар аргаларны долузу-биле ажыглаар болгаш картофельди бүдүрерин болгаш белеткээрин дыка көвүдедирин болгаш ол үнелиг продукту-биле хоорайларның болгаш үлетпүрнүң ажылчы чоннарын хандырарын бо чылын чедип алыр төлээде колхозчулар, совхозтарның ажылдакчылары, тускай эртемниглер, бүдүрүлге эргелелдериниң ажылдакчылары, партия комитеттери, комсомол организациялары, совет болгаш белеткел органнары бүгү чүүлдерни кылыр дээрзинге чигзиниг чок.

„Барлык" совхозтуң директору эш МАКАЛЬСКИЙГЕ Партком секретары эш ӨЛЧЕЙГЕ Кол агроном эш КОЖУШКОГА

Эрте чажып тарыыр тараа культураларының тарылгазын доосканы-биле холбаштыр совхозтуң ажыл-ишчилеринге СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирип, чазын чажып тарыыр арткан культураларның тарылгазын совхоз база-ла кыска хуусаада доосман турар, кукуруза, картофель болгаш ногаалар тарылгазын организастыг чорудар дээрзинге бүзүрелин илередип тур.

Тарылганы эң эки агротехниктиг хуусаада доозары, хөй кыргылдазын, мал чемнериниң белеткелин организастыг чорудары, мал ажылының продуктуларын белеткээриниң талазы-биле чартык чылдың онаалдаларын чедиишкиннинг күүседири — чеди чылдың бешки чылынга силерниң салыышкыныңар болур.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ. | **ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.**

„Республиканың эки кыргыкчызы" болгаш „хой кыргыыр талазы-биле республиканың чемпиону" деп ат дээш

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели кыргылданың оренбург аргазын шиңгээдип алган кыргыкчыларның конкурузун июнь 1-ден июль 1-ге чедир чорударын шиитпирлээш болгаш ол конкурстуң негелделерин бадылаан.

«Республиканың эки кыргыкчызы» деп атты 8 шактыг ажыл хүнү кылдыр санаарга 90-дан эвээш эвес хойларны (херээжен кыргыкчыларга норма 70 хой) эки шынарлыг кыргаан, дүктү одура кезер болгаш малдың кежин кезер чорукту болдурбаан, ышн ажаап камгалап алган кижилерге тыпсыр.

«Республиканың эки кыргыкчызы» деп атты тывыскан кыргыкчыларга мактал бижикти, а эң улуг чедиишкиннерни чедип алганнарга — 25 рубль түңнүг шаңналды база тыпсыр (эр кыргыкчыларга ийи база херээжен кыргыкчыларга — ийи шаңналды доктаадып бадылаан).

Оренбург арга-биле хой кыргыырынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң эң бедик рекордчу көргүзүүн доктаадып тургускан кыргыкчыларга мактал бижикти болгаш 50 рубль түңнүг шаңналды бербишаан, «Хой кыргыыр талазы-биле республиканың чемпиону» деп атты тыпсыр.

Кыргыкчыларның ажылының түңнелдерин үндүрер болгаш бирги черлерни тывыскан кыргыкчыларның конкурстарын Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң зоназының талазы-биле «ҮТКА 25 чылы» совхозка, Таңды болгаш Тес-Хем бүдүрүлге эргелелдериниң зоназының талазы-биле «Элегес» совхозка эрттирери төлевилеттинген.

Республиканың Министрлер Чөвүлелинден бадылаан комиссияндан конкурстуң түңнелдерин киирип келгенин ёзугаар «Республиканың эки кыргыкчызы» болгаш «Хой кыргыыр талазы-биле республиканың чемпиону» деп атты Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы-биле тыпсыр.

Тиилелге-биле, найыралдыг Индонезия

Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев олар Индонезия республиканың президентизи болгаш премьер-министри доктар Сукарнога бижик чоруткаш, улуг төөгүлүг болуушкун-биле — Барыын Ирианның бодунуң төрээн иезинге катап каттышканы-биле холбаштыр улуг индонези улуска байыр чедирген.

Барыын Ирианны дедир эгидип алыры дээш Силерниң улузуңарның чөптүг демиселиниң мырыңай эгезинден тура-ла Совет Эвилели найыралдыг Индонезияның талазынга чайгылыш чок туржуп келген. Индонези улустуң бүгү-ле өңнүктери-биле кады совет кижилер индонези улустуң тиилелгезинге өөрүп турар деп бижикте чугаалап турар.

Чурттуң национал хамаарышпас чоруун быжыглаары дээш демиселге, чечектелип турар Индонезияны тургузары дээш демиселге улам ыңай чедиишкиннерлиг болурун Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев чүректиң ханызындан күзээн.

ӨӨРҮП ЧЕТТИРИИШКИН

Н. С. Хрущев Сант-Ягоже, Чили Республиканың президентизи дээрги Хорхе Алессандри Родригеске телеграмма чоруткаш, Вальпараисо деп чили далай өртээлиниң госпиталының эмчилеринге болгаш ажылдакчыларынга ханы өөрүп четтириишкинни дамчыткан. «Батуми» деп танкерге чораан совет далайжы Валентин Поддубной аар аарый бээрге, ону аңаа кезип эмнээн болгаш эң-не сагыш човангыр ажаалданы хандырган.

Чилиге «Батуми» деп танкерниң экипажынга кылган бүгү-ле чүүлдерни совет кижилер бистиң улузувуска найыралдыг сагыш-сеткилдиң илереэшкини кылдыр хүлээп алган, ынчангаш бистер ол чорукка база-ла ындыг чаагайы-биле харылап турар бис деп, Н. С. Хрущев бижээн.

Великобританияның үлетпүр ээлериниң төлээлерин Н. С. Хрущевтуң хүлээп алганы

Лондоннуң садыг палатазының оралакчы даргазы лорд Эббишемге баштаткан, Великобританияның үлетпүр ээлериниң төлээлерин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев майның 8-те Кремльге хүлээп алган.

Англи үлетпүр ээлери Лондоннуң болгаш Бирмингемниң садыг палаталарының саналы-биле Совет Эвилелинге чедип келген.

Англи-совет экономиктиг харылзааларны улам ыңай хөгжүдериниң айтырыгларының талазы-биле найыралдыг беседа Н. С. Хрущев биле төлээлерниң аразынга болган.

Хүнде 80 гектар

Май 7-ниң кааң хүнү. «Элегес» совхозтуң суурунуң кедээ талазында суггарылга бугазының артыы шазында аңдаргаш, илииртеп каан черде сеялкалар сөөрткен ийи тракторнуң аразы элээн ырак, доозуну хүн улур буруңайнып чоруп олурган. Адаа талазында агрегаттың «ДТ-54» деп тракторунуң кырында кызыл тукчугаш салгын аайы-биле хадып олур. Бо-даа анаа эвес, тиилекчи агрегаттыр деп дораан бодай бердивис.

Агрегат шөлдүң кыдынга чоокшулап келирге, кырында комбайнның ышкаш хоолайлыг чүък машиназы ооң сеялкаларының чанынга барып турупту. Сеялкаларже үрезинни урары кончуг солун болгаш дүрген. Машинаның кузовунуң орнунда ол хире хемчээлдиг демир хааржакты долдур тараа. Чолаачы олурган черинден-не ында таарыштыр кылган механизмни ажылладырга, бүгү дерилгениң өзектери, илчирбелери ажылдап, үрезинни хоолай дамчыштыр сеялкаже саат чок уруп турар. Бо арга дүрген-даа, хөй кижи кужу-даа хереглевес, үрезинни төп буданнавас-даа болду.

— Бистиң совхозтуң септелге мастерскаязының эргелекчизи эш Петр Тупицынның 1957 чылда-ла бодап кылган дерилгези чүве бо. Кузовун ап каапкаш, мынчаар дерип алган машиналар-биле ажылдаарга саат чок, сөөлгү үеде заводка кылган мындыг дериигге база кээп турар апарган — деп, чолаачы Анатолий Степанков допчу тайылбыр кылды.

Ол аразында тракторист-биле беседа кылыр безин улуг чай алынмайн турувуста-ла, үрезин үш сеялканы дола берген.

Ол шөлде совхозтуң № 2 хову бригадазының механизаторларының кызыл-тас чаштырып турары ол. Бо агрегатты коммунист Валерий Голышев удуртуп турар. Ооң сеяльщиктери Федор Ерлин, Григорий Сабуров. Болар кожазы агрегат-биле социалистиг чарыштыг.

— Чажылга эгелээнден бээр үш дугаар хүнүвүс бо. Баштайгы хүннерде бүдүн чартык нормадан кудулатпадывыс. Хүнде нормавыс 38 га болгай. Бистиң чаржып турар агрегадывыстың трактористи Василий Владимиров, сеяльщиктер Александр Целиковский, Валентина Лескова дыка шудургу ажылдап, нормазын база ажыр күүседип турарлар — деп, тракторист Голышев чугаалады.

— Бөгүн чежени чажар деп сорулга салдыңар? — деп айтырдывыс.

— Бөгүн ийи норманы ыявыла аптар дээш оралдажып тур бис. Үрезин урарындан аңгыда, бичиидаа доктаашкын кылбадывыс. Чанывыста бистиң-биле чарыштыг эштеривис база саат чок-ла чоруп тур ышкаш.

— Байдалыңар ийи норма чугаажок ышкаш-тыр аа?

— Ол черле чугаажок боор. Дуу кел чыдар доруг аъттыг кижи учётчик-тир. Ам хемчээп эгелээр боор. Түңнелин кежээ 9 шак үезинде дыңнаар бис — диди.

Улуг үүле бүдүрүп, чай чок турган кижилерни оон ыңай саададыр аргажок. «Улуг тиилелгелиг болуруңарны күзедивис. Түңнелиңерни база дыңнаар бис» деп чугаалааш, бедик дүжүт дээш демиселдиң маадырлыг кижилериниң ажылдап турарын магадап, сеткил өөрүп туруп калдывыс.

Турлагга кээривиске, бригадада моон-даа өске мурнакчыларның барын бригадир Алексей Богданов биске чугаалады. Тракторист Николай Верещагин чер аңдарар нормазын 120—140 хуу күүседип турар. Аныяк тракторист Евгений Борисенко шык базырлыышкынынга эрестиг ажылдап, каш-ла хүн 350 га черни илииртээн. Демги В. Владимировтуң дуңмазы Петр Валдмировтуң чаштырылга агрегады нормазын хүн бүрү база ажыр күүседип турар.

9 шак чоокшулаан. Учётчиктиң келирин, кандыг түңнелди чугаалаарын бригадир-даа, бистер-даа четтикпейн манап тур бис. Учётчик-даа келген. Өске чугаалажышкын соксаан болгаш ооң кандыг түңнелди чугаалаарынче бүгү сагыш-сеткил угланган.

Учётчиктиң түңнели мындыг болган: Голышевтиң агрегады 80 ганы, В. Владимировтуң — 76 ганы чашкан. Хүнде бирээзи ийи ажыг норманы, өскези ийи норманы күүсеткени ол. Часкы тарылганың ёзулуг маадырлары бо-дур. Бирги черде эш Голышевтиң агрегады.

— Эр хейлер, шак мынчаар ажылдаар болзувусса, 1600 га тараа культураларының чажылгазын май 12-де доозуп шыдаар бис — деп, бригадир аажок өөрүшкүлүг чугаалады.

Турлагга келгелек турда-ла, бо медээ чаржып турар агрегаттарның ажыл-ишчилеринге дыңналы берген. Олар моон-даа бедик көргүзүглерни чедип алыр дээш ажылдаар бис дээн-нер.

М. ЛЮНДУП.

Таңды район.

Дуржулгазын быжыглавышаан

БОРБАК-АРЫГ. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң тараажылары эрткен чылгы дуржулгазын быжыглавышаан, бо чылын оон-даа бедик көргүзүглүг болурунга бүзүрелдиг ажылдап турар. Часкы хову ажылы улам калбарган.

Ажыл-херекти шын башкарганы-биле шык базырып илииртээшкин чедиишкинниг чоруттунган, часкы аңдарылга-биле 1525 гектарны чарган. Тараа культураларының чажылгазы бо хүннерде кидин түлүг. Ам херек кырында кызыл-тасты 1245 гектарда, чочак-тарааны 45 гектарда чашкан.

Шеминиң байлак шөлдеринде он дөрт трактор агрегаттары дүн-хүн аалчаанде улажып турар. Колхозчу механизаторларда Куулар Чамыян, Монгуш Оолак, Куулар Хензиг ышкаш ажыл нормазын 150—175 хуу күүседип турарлар хөй.

„Искраның" шөлдеринде

БАЖЫН-АЛААК. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхоз чочак-тарааның 70 гектарда тарылгазын чогуур өйүнде доосхан, кол культура болур кызыл-тасты 1220 гектарда чашкан. Агротехниктиг негелдени сагывышаан, чаагай дүжүт өстүрүп алыры дээш демисел улам калбарып турар.

Техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглап, күш-ажылды шын организастаанының түңнелинде механизаторлар кыска үеде 2350 ажыг гектарны илииртээн, 1150 гектарны аңдарган. Колхозтуң шөлдеринде чээрби трактор агрегаттары соксаал чокка улажып турар.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

Чөптүг негелдени тооп көөр

Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң чер болгаш мал ажылынып бүгү адырларында ажылчын, албинзаакчы херээженнер калбаа-биле киржип турар. Ол дугайында чугаалар чоокта чаа болуп эртеп херээженнерниң ниити хураанына болган. Совхозтуң ажыл-агыйын улам ынай хөгжүдеринге шаптык бооп турар четпестерниң база бодунуң хууда арге-ажыын хөй-ниитиинин эргеажыындан артык көрүп, совхоз бүдүрүлгезинге идепкейлиг кириштпес, харын арага-дарыга хандыыр чамдык чалгаа кижилерниң дугайын олар аңаа арын-нүүр барымдаалавайн, ажыт-чажыт чокка шүгүмчүлээннер.

Совхозтуң мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкиниг күүселдиринге боттарының күш-ажылчы үлүүн кирип турар мурнакчы херээженнерни аңаа база адап турганнар. Чижээ, саамчылар О. Анай-Кыс, И. Кара-кыс, М. Ковгар олар чыл эгезинден бээр инек бүрүзүнден 440 ажыг кг сүттү саап алганнар. Ол ышкаш сүт-бараан фермазында быза ажакчылары И. Ооржак, Л. Тыпыныаар, М. Куулар боттарының ажаап турар бызааларының бирээзинин-не дүн-хүнде ортумак немелге денизин 429—500 грамм чедирип турааннар. Моон уламыдан совхоз бо чылдың бирги кварталында күрүнеге сүт дужаар хүлээлгезин хуусаа бетинде 131 хуу болгаш эттиин—107 хуу күүсеткен.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады эш Ондар Борбаандының удуртканы 60 ажыг херээженнер хову ажылында чай, кыш чок эки ажылдап келгеннер. Олар бо кыжын чыкылама соокта ийи эдлчег болуп алгаш төп шанга үредими тарааларны арыглаар, өскээр сөөртүр тарааларны чүдүрер талазы-биле ажыл нормазын 120 хуудан куду эвес күүседип турганнар.

Совхозта херээженнер чөвүлели херээжен ажыл-ишчилериниң ортузунга массалыг ажылды үргүлчү чорудун турарының түннелинде амыдырал-чуртталганың культуразын бедидериниң, бичии чаштарны кижизидериниң сөөлгү үеде эвилип турар. Херээженнер чөвүлели «Хууда амыдыралга үлегерлиг болуру» деп темага херээженнериниң хураддарын салбырлар аайы-биле арттыргылаан.

Херээженнер чөвүлели, оон активтери херээжен чоннуң ортузунга бодунуң ажылын чүгле оларны будүрүлгеже хаара тударының-биле кызыгаарлаттынмайн, харын оларны хөй-ниитии амыдыралынче хаара тударын база денге чорудуп турар.

Херээженнерниң улам эки ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны совхозта ам-даа тургуспаанын демдеглээр херек. Ол дутайында совхоз директору эш Алымов, партия организациязының секретары эш Дамдын, ажылчын комитет даргазы эш Аракчаа олар аазаашкыннар кылгаш, ону боттандырар дээш четпес хемчег ап турарлар. Совхозта уруглар яслизи бичии бажында турарындан чүге ажыг не-херээженнер совхозтуң кандыг-даа ажылынга киришпейн турарлар.

Е. КЫДАЙ.

Таңды парткомнуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар киллизиниң эргелекчизи.

ТЕМПИНИ ООЖУМНАТПАС

«Көдээ тудугнуң» партия ажылагый активиниң бо чылдың февральда болуп эртеп чөвүлел хуралы тудуг-монтаж ажылдарының программазын күүсетпейн турары дээш база чагыкчыларга шынар чок тудугларны дужаап турары дээш көдээ тудугжуларны шынгыы болгаш чөптүг шүгүмчүлелге таварыштырган. Ол болза тудуг участоктарынга ажылчыннарның күш-ажылын багай организастаанының, ажыл-агыйжы эвес чорүктүң түннелин болган. Тудугнуң багай шынарлыг болуп турарынга чагыкчылар-даа, тудугжулар боттары-даа эптежип турганың активэ хуралы буруу шаап көрген.

Дериглелер болгаш механизмнер бар турда-ла, тудугларга холдуң аар болгаш чавыс будурукчулуг күш-ажылы колдавышаан турган. Экскаваторлар, бульдозерлер, көдүртүр краннар болгаш бетон хоюглаар машиналар бар турда, ажылды хол-биле борастаар чорук күрүне хөрөнгизиниң артык чарыгдаашкынын болдурган. Прорабтарның болгаш мастерлерниң корум-чурум дээш демиселиниң кошкаанның үжүрүнде тудугларда механизмнерниң үредилир, ажылчыннарның аңаа турар чоруу хөй.

«Көдээ тудугнуң» тудуг-монтаж эргелелиниң коллективи чеди чылдың бешки чылында 10700 дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыннарын ажыглалга киирер үжүрлүг. Оон 80 хуузун СЭКП Тыва өбкомунуң V пленумунуң шиитпирин өзүгаар фермаларга, совхозтарның салбырларынга болгаш ыраккы одарларга тудар. Бо чылын оон тутса чогуур тудуглары 206. Оон иштинден 184 тудугларны бо чылын ажыглалга киирген турар үжүрлүг. Көдээ тудугжулар республиканың малчыннарынга мыйыстыг бода малдың, хойнуң, хаванның болгаш күштүң он-он кажааларын тудуп бергилээр. Совхозтарга школаларны, клубтарны, гаражтарны болгаш септелге мастеркаларын база тутку-лаар.

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының мурнунга бистиң алган социалистиг хүлээлгелеривис багай эвес күүсеттиниң турарын бо чылдың бирги кварталының түннелги көргүскен. 10 мун кубометр тудуг ыяжы чогуур үезинде белеткеттинген. Кызылдың, Шагаан-Арыгның, Чадаанзының болгаш Кызыл-Мажалыктың ботторулга-чарылгалыг тудуг участоктарында пилорамаларның ийи эдлчеглиг ажылдаары организастаттынган. Прораб болгаш мастер участогу бүрүзүнге кылыр ажылдың хемчээлин тодаргайлап берген, тудуг бригадаларын четчелеп тургузар талазы-биле организастаттынган ажылдар кылдынган. Ол хемчеглер тудугларга күш-ажылдың организастаттынган ажылдарының эжижиринге болгаш тудуг-монтаж ажылдарының программазын күүседиринге дузалаан. Бирги квартал планы ажыр күүсеттинген. Мартның оналлызын 11.6 хуу күүсеткен. Квартална малчыннарга чуртталга бажыннарын ажыглалга киирериниң планы база-ла күүсеттинген.

Кызыл-Мажалыктың «Көдээ тудуг» участогу (начальниги эш Түгер) бирги квартална тудуг ажылдарының программазын 132.4 хуу күүсеткен, участоктар аразынга чарыштың мурнакчызы болган. Күш-ажылдың будурукчулуг өске участоктардан мында эң дээре болган.

«Көдээ тудугнуң» Кызыл участогу эртеп чылдагы хожудаашкындан ам үштунган. Квартал планың ажыр күүсеткен, чүгле март айда безин 116.1 мун рубльдиң ажылын кылган. Чуртталга бажыннарын ажыглалга киирериниң планын бо участок база ажыр күүсеткен. Тудугжулар май мурнунуң чарыжынга киришкеш, «Бөк-Тей», «Тиилелге» совхозтарның 2—2 аал иштиг чурттаар ийи-ийи бажыннарын, «Межегей» совхозтуң бир чуртталга бажыңын болгаш «Сукпак» совхозтуң бирээзин-ле 800 баш хаван кирер ийи кажааларын ажыглалга киргилеп турар.

Кызылда М. Бутанаев, Н. Ефанов, В. Нефенов, Кызыл-Мажалыкта И. Суге, Шагаан-Арыгда П. Апыр-оол, М. Белек-Баир оларның тудуг бригадалары хүн бүрүнүң будурулге онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип турарлар.

Оон-биле чергелештир Шагаан-Арыгның болгаш Чадаананың тудуг участоктары будурулге онаалдаларын чүге күүсетпейн турарларыл? Ол участоктарның начальниктери эштер Филиппов биле Чеглаков олар будурулге участоктарын багай удуртуп турарлар. Ыланғыя Чадаананың тудуг участогунуң начальниги эш Чеглаков тудугжулар ортузунга кижизидилгелиг ажылды эжижитпейн турар. Ынчангаш тудугжулар аразында ажыл шагы үзер, чүрүм үрээр чоруктун фактылары хөй. Прогул кылыр чоруктуң көвүдээнинден сметалыг өртектерге 18570 рубльди бо участок бирги квартална чедир бербээн. Ол болза тудуг талазы-биле ук участоктуң квартал планының барык-ла 25 хуузу болуп турар.

Эш Чеглаков кижилер-биле ажылдап билбес чорукту көргүзүп, ажылчыннарны бүзүредилгенин аргазы-биле кижизидериниң айталаан, олар-биле шуут-ла чагырып-дужаарының, хөрөктөзиринің болгаш дорамчылаарының хевири-биле ажылдап турар. Ынчангаш эртеп чылын 150 ажылчыннарлыг бо участокта 135 кижи ажылындан үнүп чорутканы аңаа-ла таварыла эвес.

Чедиишкиннер оон-даа хөй туруп болуур турган. Бистиң ажылывыстың чедиишкиннери чагыкчылардан болгаш республиканың план органнарындан база дыка хамаарыр. Ыланғыя Күрплан (эш Томилин) бистиң шүгүмүвүс-биле бирги квартална ажыглалга киирер чуртталга бажыннары бар турда-ла, биске түүйбу бээрин баш бурунгаар көрбээн болган. Ыяш заводундан биске дилиг материалдарын бээри база-ла дыка хожудан турар. 1963 чылда биске 5000 кубометр дилиг материалын бээри көрдүнген хирезинде-ле, а бирги квартална чүгле 300 кубометрни бээр кылдыр планнаан турган.

Тудуг шөлдериниң болгаш пилорамаларже ыяш сөөртүп чедирип алыры берге айтырыгларның бирээзи болуп турар. Ышты чер-черге белеткээри багай эвес организастаттынган. Ынчаарга оларны сөөртүп алырынга хүн бүрүде 40—45 лесовозтар херек. Ынчаарга «Сельхозтехникаанчы» автобазазы (начальниги эш Громов) 25-тен хөй эвес машина берип турар.

«Көдээ тудугнуң» тудуг-монтаж эргелелиниң ажыл-ишчилери чылдың тудуг-монтаж ажылдарының планын декабрьның 25-тиң бетинде бүрүн күүседир дээш, тудугнуң шынарын эжижидер дээш «Кызыл тудуг» тудуг эргелели-биле чарыштыг ажылдап турар.

М. ПЕТРИК,
«Көдээ тудугнуң» тудуг-монтаж эргелелиниң инженери.

Малчыннарның ажыл-херектери болгаш чедиишкиннери

«Тес-Хем» совхозтуң О. Шынаа салбырының малчыннары малды мекти кыш ажырар, чаш төлүн камгалап алыр дээш бо кыжын багай эвес ажылдааннар. Чыл эгезинден бээр төрээн 4606 хойдан 4572 хураганны, 512 өшкүден 514 анайны, 18 инектен 18 бызааны мекти алган.

Малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле № 1 хойжу бригада социалистиг чарышка бирги черни ап турар. Ол бригада чоокка чедир төрээн 1327 хойдан 1354 хураганны алган. Бригаданың мурнакчы хойжузу С. Санаа 330 хойдан 360 хураганны алган. Оон коданында ам-даа 20 ажыг хой төрүүр.

О. Шынаа салбырының малчыннары бирги квартална күрүнеге 12 тонна ажыг эттиг саткан. Күрүнеге саткан 43 шарыжыктарның ортумак деңзизи 274 кг чедип, ортумактан өрү күштүг болган. Бо чылын малчын өреге бүрүзү радиоприемниктиг болуруп шиитпирлеп алганнар. Бирги квартална магазинге киргеи «Родина-60» деп 14 радиоприемниктерни малчыннар садып алган.

Салбырының төвү Деспеңге турар эге школаның тудуунга кирер 40 кубометр тудуг ыяжын малчыннар белеткеп берген болгаш ийи хой кажаазын, 13 чуртталга бажыңнарын боттарының күжү-биле тудуп алыр дээш ажылдап турарлар.

Б. ДОЮНДУП.
Тес-Хем район.

* * *

Өвүр районнуң «Торгалыг» көдээ ажыл-агый артелиниң хойжузу эш Т. Сереңмаа бо чылын төрээн 203 хойнуң хураганын бүрүн камгалап алган. 100 хойга онаштыр 100 хураганны, хой бүрүзүнден 3 кг дүктү алыр дээн социалистиг хүлээлгезин алдарлыы-биле күүселдир дээш эрес ажылдап турар.

Т. Сереңмаа ажыл-ишке кызымаккай малчын болуру-биле кады 8 уругларның мегн. Оон улуг оглу колхозта чолаачы, уруу малчын, өскелери өөренип турар.

Колхозтуң өске хойжузу Т. Кара-кыстың коданында 185 хой төрээн. Оон хураганнарында хорамча база чок.

С. ТУМАТ.

* * *

«Барлык» совхозтуң Биижиктиг-Хаяда коммунистиг күш-ажылдың фермазы дээл ат дээш демиселип турар комсомолчу-аныяктарның сүт-бараан фермазының коллективи бирги квартална социалистиг чарышка тийлекчи болган. Партколмнуң болгаш райкүүскомнуң фермалар аразынга шилчинр кызыл тугум ол ферма база катап чаалап алган.

Бо чаагай херекке аныяк саамчы Күжүгет Тараачын бодунуң күш-ажылчы салыышкынын киргеи. Ол, бирги квартална бодунуң сайп турары 15 инектериниң 5 тонна 134 кг, азы инек бүрүзүнден 320 кг сүттү саггаш, саамчылар аразында социалистиг чарышка ийиги черни эзлээн.

Т. ТЮЛЮШ.
Барыын-Хемчик район.

* * *

«Чаа орук» көдээ ажыл-агый артелиниң № 2 хойжу бригадазының хойжулары бо чылын малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле улуг чедиишкиниг болганнар. Шупту төрээн 1237 хойдан 1241 хураганны камгалап алган. Бригаданың кежигүннери С. Дандаа 264 хойдан 266 хураганны, Х. Шулуу 260 хойдан 262 хураганны ап, дээре көргүзүглерлиг болганнар.

Хойжу бригаданың кежигүннери ийи чуртталга бажыңын тулуп алыр деп шиитпирлээннер.

С. НУРСАТ.
Тес-Хем район.

Коммунистер негеп турар

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң бүгү коммунистериниң хуралы малчыннарның культура-амыдыралын эжижидер хемчеглер талазы-биле СЭКП өбкомунуң V пленумунуң шиитпирин совхозта канчаар боттандырып турарының дугайында партком секретары эш Дугур-Сереннің изеткелин дыннап чугаалашкан.

Совхоз тургустунганындан бээр каш чылдар эрткен. Бо аразында ажыл-ишчилерниң амыдырал-чуртталгазын эжижидер талазы-биле элээн хемчеглерни ап чоруткан. Чижээ, 4 столоваларны, 3 клубтарны, бирээзинге-ле 2 аал иштиг чурттаар 3 бажыннарны туткан. Оон-биле чергелештир сүт-бараан фермаларында, хойжу бригадаларда ажылдап турар малчыннар ортузунга культурмассалыг ажылды культура албан чөрлериниң ажылдакчылары база багай эвес чорудуп турарлар. Чижээ, Көк-Чыраада эш Ураангайның удурткаңы агиткультбригада Улуг-Бүүра, Бичө-Бүүра, Демир-Суг ол ынчаар малчыннарга болгаш сүт-бараан фермаларынга чыл эгезинден бээр концертгерни 12 катап көргүзүп, лекция, беседаларны чоруткаңнар.

Ындыг-даа болза малчыннарның амыдырал-чуртталгазын эжижидер талазы-биле ап турар хемчеглер совхозта ам-даа ыракта четпес болуп турарын коммунистер илередип, бо талазы-биле тодаргай хемчеглер алырын совхозтуң дирекция черинден негээннер. Бо чылдан эгелээш, 1965 чылга чедир бирээзинге-ле 3 аал иштиг чурттаар 12, дөрт аал иштиг чурттаар 10 бажыңнарны түдүп, ботторулга-чарылгалыг хойжу бригадалар төптеринге, фермаларга радио белдирлерин, электри чырыын тургузарын, ырак-узак черлерде чурттап турар малчыннарга солун, сеткүүдлерин үзүктел чокка чедирип турарын планнап көргеш, херек кырында боттандырып эгелей берген.

Х. САРЫГ-ООЛ.

Акша-хөрөңгини чөп ажыглаары дээш

Бистиң чамдык ажыл-агый болгаш чырыдымшкын албан черлеривистиң удуртукчуларының талазындан күрүнеңиң акша-хөрөңгизин чогуур сорулгазынга чөп ажыглаарын хандырбайн турарының фактылары илереп турар. Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң удуртукчулары 1962 чылда мал чеми тараа садып алыры-биле күрүне банкызындан 3450 рубльдиң чээлизин алгаш, ол акша-биле чаңгыс килограмм-даа тараа садып албаан, харын машинаның артык кезектерин, кывар, чаар материалдарны садып алырынга ажыглаан болган. Бо таварылгада техника кезектерин колхозтуң садып алганы эки-ле харын. Ынчалза-даа кыштың берге үезинде малды хүр кыш ажырар сорулгабиле мал чеми садып алырын хүлээнгеш, ук акшаны мырынай өске түүлге чарыгдаан чорукту маңаа демдеглевес арга чок.

Хандагайты 11 чыл школазының интернадынга төп одалганын деризгезин киирип алзын дээш күрүне бюджединден аңаа 20 мун рубльди чөпшээреп берген турда, школаның директизизы болгаш башкылар коллективи кандыг-даа боттуг хемчег албаанындан ол акша ажыглаттынмайн арткан. Бо школаның болгаш чырыдымшкын албан чөрлериниң өске-даа удуртукчуларының талазындан бюджеттиң акша-хөрөңгизин чогуур үезинде, чөп ажыглаарынче кичээнгей салырының чугулазы үстүнде чижектен-не тодаргай көстүп турар.

Үүрмектеп садар бараан өртээн немеп садыглаан, чоннуң көпеен халас ажыглаарынга чаңчыккан кижилер бисте база бар. Чижээ, Өвүр районнуң Хандагайты столовазында буфет эргелекчизи Хураган-оол даарзы 1 кг хлебтиң чогуур өртээ 14 көпеек турда-ла 20 көпеекке садыгдап келген. Чигир, конфет, пряник, печение, маргарин чижектиг өске-даа бараанналрның чүс грамм бүрүзүнге-ле 1—2 азы оон-даа хөй көпеекти немеп турган.

С. ЧЫЛБАК-ООЛ.

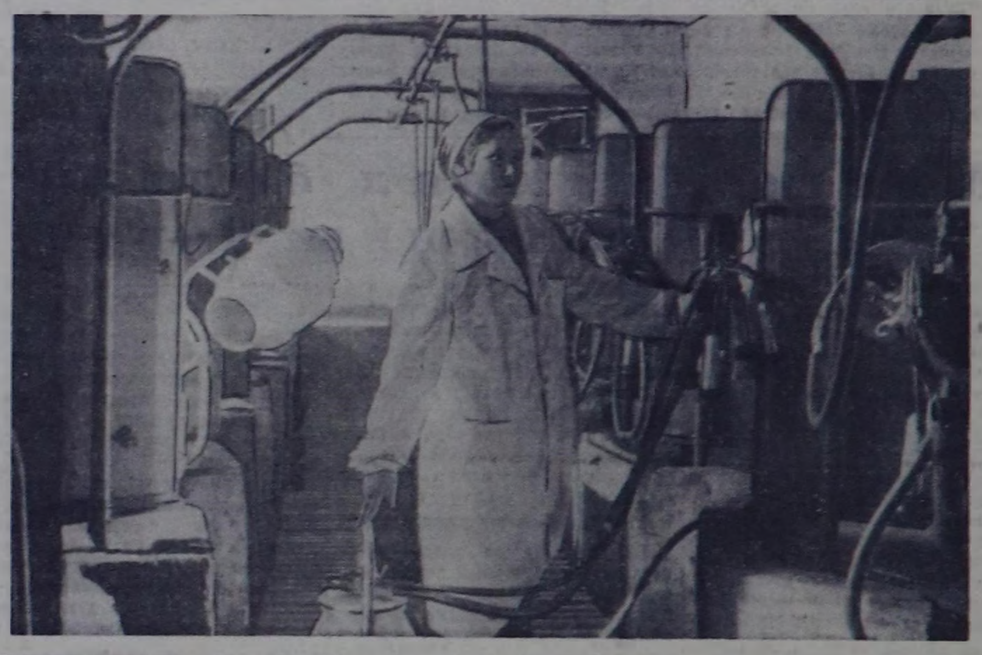

ТАМБОВ ОБЛАСТЬ. Мичуринскиниң будурулге эргелелиниң Коминтерна аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң малчыннары эрткен чылын улуг чедиишкиннерни чедип алган. Колхоз тарыяга шөлүнүң 100 гектар чер бүрүзүнге онааштыр 75.8 центнер эттти болгаш арткан ажыглалдыг чөрлериниң 100 газынга онааштыр 16,1 центнер эттти алган. Көдээ ажыл-агыйның ажыглалдыг 100 гектар чер бүрүзүнге онааштыр 229 центнер сүттү алган.

Мыйыстыг бода малды баглавайн ажаарын, хаванарны бөлүү-биле ажаап тургузарын колхозта иептеретткен. Фермаларда «ёлочканың» саалда шөлдерни тургускан, мал чемнерин белеткээри болгаш каап бээрин, кажааларның иштин аштаарын механизастаан.

Чеди чылдың бешки чылын малчыннар база-ла багай эвес эгелээн. Ийи айларның дургузунда 280 тонна ажыг сүттү будурген, муң ажыг хаван ооланарын өстүр азыраан, хаван фермазынга немелде денги 324 центнер болган. Ол бүгү көргүзүглер — эртеп чылдың ол үезинге бодаарга эң бедик болуп турар.

ЧУРУКТА: колхозтуң «ёлочка» деп саалда шөлүнде. Фото С. Климоновтуу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Коммунистиг тургузуушкуннуң теориязынга болгаш практиказынга улуг салыышкын

Эш Н. С. Хрущевтуң „ССРЭ-де коммунизм тургузуушкуну болгаш көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдези" деп чугааларының болгаш документилериниң алдыгы, чедиги томнарының парлаттынып үнгенинге

Эш Н. С. Хрущевтуң «ССРЭ-де коммунизм тургузуушкуну болгаш көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдези» деп ниити ат-биле үнүп турар чугааларының болгаш документилериниң чедиги томуң парлап үндүргеи дугайын парлаалага дыннаткан болгай. Көдээ ажыл-агыйны көдүрер дээш бүгү улустуң демиселинде, коммунистиг тургузуушкуннуң төөгүзүнде чүгүлә үени хаара тудуп турар 1953 чылдың сентябрьден 1963 чылдың мартка чедир он чыл иштинде эш Н. С. Хрущевтуң кол-кол чугааларының шуптузунуң чаңгыс аай чыындызын бо томну парлап үндүргеи-биле, номчукчулар бир-ле дугаар ап турар.

* * *

Бистиң үевисте хоорайның болгаш көдээниң ажыл-ишчилери чогаадыкчы көдүрүлгүн болгаш бедик сорук күзел-биле хайныккан. Совет кижилер бодунуң бүгү күжүн, энергизын, угаанын, талантызын партияның XXII съездизинин хүлээп алганы СЭКП-ниң Программазын боттандырарының улуг херээже берип турарлар.

Бистиң партиявыс ленинчи угланымышкынны шынчы эдербишаан, чурттуң будурукчу күчүзүн улам ынай өстүреринче, коммунизмниң материал-техниктиг базазазын тургузарынче бирги чергенин кичээнгейин салып турар. Сталинга чүдүүр чорукту ажыы-биле база шиитпирлиг буруу шаап көрүп, партияга удур болукту чайлады октавышаан. Коммунистиг партия удуртулганын, партияның база күрүне амыдыралының нормазының ленинчи принцивин катап тургускан болгаш хөгжүткен. Улустуң инициативазынга, массаның чогаадыкчы чоруунга делгеп орук ачыттынган.

Ленин-биле доктаамал сүмелешпишаан, социализмни база коммунизмни тургузар дугайында оон гениалдыг идеяларын барымдаалаан, партия болза будурулгени удуртуруп шудургу сайзыраңгайжыдып, коммунистерниң болгаш бүгү улустуң күжүн экономиканы хөгжүдеринче меонеп турар.

Коммунистиг партия, шынчы ленинчи Никита Сергеевич Хрущевка баштаткан оон ленинчи Төп Комитеди экономика айтырыгларын ханы база хүн бүрүде ажылдап кылып, коммунистиг тургузуушкуннуң практиктиг сорулгаларын чедиишкиниг шиитпирлевишаан, чаа теоретиктиг тодарадылгалар болгаш түннелдер-биле марксизм-ленинизмни улам байыдып турар. Көдээ ажыл-агыйның улам ынай хөгжүлдези дээш бистиң партиявыстың демиселиниң үлегериниден ол тодаргай көстүп турар.

Ленинчи Төп Комитетниң, бүгү партияның болгаш бүгү улустуң, ТБ-ниң сентябрь (1953 чылдың) Пленумундан эгелээш сөөлгү үеним иштинде боттандырганы көдээ ажыл-агый талазы-биле хемчеглер совет экономиканы хөгжүдеринге, коммунистиг тургузуушкуннуң бүгү чорудулгазынга ам безин улуг салдарны кедүрер. Көдээ ажыл-агыйда капитал салыышкыны чыл бүрүде өзүп, техниканы улам хөй-биле кылып үндүрүп турар. Бир эвес 1953 чылда колхозтарга болгаш совхозтарга 76.2 мун трактор база 41 мун тараа комбайннарын берген турган болза, 1962 чылда тракторну—206 мунну болгаш комбайнны—78.1 мунну берген.

Материалдыг сонуургалдын ленинчи принцивин катап тургузар дугайында, ону ханы үндезилеп база улам ынай хөгжүдер дугайында айтырыгны Н. С. Хрущевтуң принципиалдыы-биле тургусканы коммунистиг тургузуушкуннуң практиказынга кайгамчык улуг рольдуг болуп турар. Ол принципти боттандырганы болза көдээ ажыл-агый будурулгезини кодүрериңге күчүлүг быра болган.

Ажылчын аңгы биле колхозчу тараачыннарның эвилели совет тургузугнуң сыныш дивес үндезинин болганда, ону улам ынай быжыглаарының эргежок чугулазын ол чугааларда үндезилеп турары-биле кады, организакчы ажылды күштелдиреринин, коммунизмни калбаа-биле тургузуп турар үеде кадрларны шилип база кижизидер айтырыглар калбаа-биле ында ажылдаттынып кылдынган.

Н. С. Хрущевтуң чугааларын болгаш документилерин парлап үндүрерин СЭКП Төп Комитединиң шиитпирлерин өзүгаар, XXII съезд эрткен соонда, үр болбаанда, кажан совет улус партияның Программазын амыдыралга хайныышкыныыы-биле боттандырып турар үеде, белеткеп парлап үндүрүп турар. Партия активи, ажылчыннар болгаш колхозчулар, көдээ ажыл-агыйның түскай эртемниглери, колхозтар база совхозтарның удуртукчулары, совет интеллигенция болза коммунистиг тургузуушкуннуң теориязының болгаш практиказының, чер болгаш мал ажылын көдүрер дээш партияның база улустуң демиселиниң дүржулгазының талазы-биле хөй-хөй айтырыгларга харыыны, көдээ ажыл-агый будурулгезин эртемнин болгаш чаартыкчыларның мурнакчы дүржулгазынга үндезилеп чорудар талазы-биле төдаргай сүмелерни болгаш саналдарны Н. С. Хрущевтуң ажылдарындан ап турарлар.

* * *

Эш Н. С. Хрущевтуң «ССРЭ-де коммунизм тургузуушкуну болгаш көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдези» деп чугааларының база документилериниң алдыгы томунда социалистиг көдээ ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдериниң, чурттуң иштинге аъш-чем продуктуларының элбекшилиң тургузарының оруктарын төдаргайлаан материалдар кирип турар. Бо томда киргеи материалдар 1961 чылдың октябрьдан 1962 чылдың мартка чедир үеде материалдар болуп турар. Бо дээрге кайгамчык чаагай үе. 1961 чылдың октябрьда партияның XXII съездизи болуп эртеп болгаш аңаа СЭКП-ниң чаа Программазын хүлээп алган. Совет кижилер ийи он чылларны баш ажылдыр будугаш документилерин парлап үндүрерин СЭКП Төп Комитединиң шиитпирлерин өзүгаар, XXII съезд эрткен соонда, үр болбаанда, кажан совет улус партияның Программазын амыдыралга хайныышкыныыы-биле боттандырып турар үеде, белеткеп парлап үндүрүп турар. Партия активи, ажылчыннар болгаш колхозчулар, көдээ ажыл-агыйның түскай эртемниглери, колхозтар база совхозтарның удуртукчулары, совет интеллигенция болза коммунистиг тургузуушкуннуң теориязының болгаш практиказының, чер болгаш мал ажылын көдүрер дээш партияның база улустуң демиселиниң дүржулгазының талазы-биле хөй-хөй айтырыгларга харыыны, көдээ ажыл-агый будурулгезин эртемнин болгаш чаартыкчыларның мурнакчы дүржулгазынга үндезилеп чорудар талазы-биле төдаргай сүмелерни болгаш саналдарны Н. С. Хрущевтуң ажылдарындан ап турарлар.

* * *

Эш Н. С. Хрущевтуң «ССРЭ-де коммунизм тургузуушкуну болгаш көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдези» деп чугааларының база документилериниң алдыгы томунда социалистиг көдээ ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдериниң, чурттуң иштинге аъш-чем продуктуларының элбекшилиң тургузарының оруктарын төдаргайлаан материалдар кирип турар. Бо томда киргеи материалдар 1961 чылдың октябрьдан 1962 чылдың мартка чедир үеде материалдар болуп турар. Бо дээрге кайгамчык чаагай үе. 1961 чылдың октябрьда партияның XXII съездизи болуп эртеп болгаш аңаа СЭКП-ниң чаа Программазын хүлээп алган. Совет кижилер ийи он чылларны баш ажылдыр будугаш документилерин парлап үндүрерин СЭКП Төп Комитединиң шиитпирлерин өзүгаар, XXII съезд эрткен соонда, үр болбаанда, кажан совет улус партияның Программазын амыдыралга хайныышкыныыы-биле боттандырып турар үеде, белеткеп парлап үндүрүп турар. Партия активи, ажылчыннар болгаш колхозчулар

Культура амыдыралының хүн демдеглелинден

Кызылдың пассажирлер АТК-зының коллективи агитас-массалыг ажылды эки чорудуп турар. Ол бүдүрүлгеде тускай агитбригада ажылдап турар. Бригаданың кежигүннери чүгле хоорай организацияларының эвес, харын кедээниң ажыл-ишчилериниң күзелдиг аалчылары болуп турарлар. Оларның чорудуп турар лекция, беседалары болгаш үндүрүп турар концерттери үргүлчү бедик деңнелге эртип турар.

ЧУРУКТА: АТК-ның эстрада оркестри.

Фотозу В. ХИНКИСТИИ.

Активчилер күжү-биле

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин пропагандалаар талазы-биле кедээниң культура-чырыдыышкын албан черлериниң көскү агитациязының республика көрүлдезинге кирипшишаан. Танды районнуң чамдык культура албан черлери солун ажылдарны кылган.

Балгазын кедээ библиотеказы (эргелекчизи эш Егорова) көскү агитацияның чаа-чаа хевирлерин дидими-биле ажыглап турар апарган. Чаңгыс аай, сонуурганчыг эвес стендилерниң болгаш хөй чылдарда ол-ла ат-биле катаптаттынып келген плакат-көргүзүглерниң орнунга, ам СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарда чүнү кылза экил дээрзин кыйгырып турар улуг плакаттарны аскан. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш Загладаның чүүлүнге холбашкан стендилерни база-ла кылган. Ында районнуң кедээ ажыл-агыйының мурнакчыларының арга-дуржулгазын допчу, тодаргай бижээн. Балгазында «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң мурнакчы механизаторларының дугайында хүн демдеглелин библиотекага кире бергеш номчуп болур.

Бо-ла бүгү ажылдарны библиотека чөвүлелиниң кежигүннери колхозта партияның, советтиң болгаш комсомолдуң хөй-нитти активчилери-биле кады организастап кылган.

* * *

Районнуң культура килдизи, кезек-кезек болгаш-ла, агиткультбригадаларны чорудуп турарын чурумчуткан. Ам бо хүннерде районнуң Культура бажыңында болгаш Балгазын суурда агиткультбригадалар тараажылар ортузунга агитация ажылын чорудуп, концерт көргүзүп чоруп турар.

Оларның составында агитатор, эмчи, баш таарыкчызы болгаш боттывыңгыр уран чүүлдүң элээн каш киржикчилери бар. Лекторлар СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга төлептиг ужуражырының дугайын, бүгү делегей байдалын тараажыларга чугаалап берип турарлар.

Кызымаккай ажылдың түңнелинде

Мугур-Аксы суурда библиотека эргелекчизи Саая Самбуу ол ажылынга тос чыл ажыг ажылдап турар. Ону суурнуң чурттакчылары «биске хүндүлүг кижи» деп адаарлар.

Ооң ажылга мергежили бедип турар. Эрткен чылын библиотекениң номчукчулары 608 кижи турган, бо чылдың эгезинден бээр оларга ийи чүс ажыг кижи немешкен. Эш Самбуу номчукчулар-биле чугаалашкаш, номчуксаар номнарын демдеглеп алгаш, оларны эккеп берип турар. Ында сельподан номнар алгаш, оларны база-ла тарадып садыглап келген. Ындыг арга библиотекаже номчукчуларны хандыдарынга ажыктыг.

Хоочун библиотекарь — идепкейлиг хөй-ниитичи, агитатор. Чүгле бо чылдың бирги кварталында 13 беседаны кылган. Тыва улустуң аас чогаалы — тоолдар кежээзин кедээ клубка организастаан. Аңаа 150 ажыг кижи чыылган, оларның чамдыызы — хоочун болгаш эгелеп чоруур тоолчулар болган.

И. Торжу.

* * *

Кино үндүрер мурнуу чарыында, кинонуң утказын көрүкчүлерге ол тайылбырлап бээр, чамдыкта чарлалдарга допчулап бижиптээ каар. Киноларны үзүктелиишкин чокка, айыткан шагында үндүрүп турар. Кино төнген соонда, залга көрүкчүлерни артырып алгаш, ол кинонуң дугайында кыска чугаалажыышкыннарны база организастап турар. Кинобудканың болгаш мотор тургузар бажыңчыгаштың ишти арыг-силиг, эмге-сексеелиг.

Бо-ла бүгү кызымаккай ажылдың түңнелинде, Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозунуң Хөндергейде киномеханиги Сат Спай-оол кино көргүзүлгезиниң ай, квартал планнарын ажыр күүседип турар.

В. Сат.

* * *

Хөндергей суурнуң херээженнер чөвүлели «Уран-шевер кылыглар» делгелгезиниң кежээзин организастаан. Аңаа 213 херээженнер киришкен.

Херээженнер чөвүлелиниң даргазы эш Дуктуг-Уруг кежээни ажыткаш, чүве чугаалаан. Суурнуң херээженнериниң культурлуг чаагай амыдыралы улам-на экижип, олар «Колхозчу араттарның болгаш совхозтар ажылчыннарының бажыңнарынга эң эки амыдырал-чуртталга дээш» чарышка идепкейлиг киржип турарлар. Ажылчыннар Сат Маңмаа, Куулар Долгар-Сюрюн, Сат Сендек болгаш өскелер-даа — суурда эң үлегерлиг чурттап орар.

Бо делгелгеге кирген ажылдар хөй болгаш янзы-бүрү болган. В. И. Лениниң овур-хевирин пөске синилип, янзы-бүрү өңнүг чечектерни, бөрттерни даарап кылганы дээш Долаан Сапый биле Сат Анай бирги черни алганнар.

Б. Сат,
башкы.

УЛУГ ТУДУГНУҢ ЧАНЫНДА

(Репортаж)

Элегестиң Чал-Кежигге чедир орук хөлчок берге болган чүве, а оон ыңай Хову-Аксының аштаглыг оруунга кире бергеш, чурт чаңган чүве дег, машинам ана сыылаар, чырза аът дег, чоруу чымчаңнаар чүве. Хемниң ындыы-бетии талазында каъттар часкы хүн караанга изиргенгеш, кыжы ак негейлерни уштуп октагылапкан, оларның мээс чарыындан шымыл көктер кидин-не бакылап келгилээн. Аърга чарыкта болгаш хөлеге черлерде хар ам-даа хевээр, ынчалза-даа шаа келген болгаш, ооң кыры кышкызы дег кылагар ак эвес, шала-ла боралдыр апаргылаан.

Часкы хүн доңгайып, чүгүрүүнде кире бергенде, Тываның улуг тудугларының бирээзи Хову-Аксынга хап кире бердивис. Келир үедеги хоорайның чоок-кавызының хары карарты эрип каап-тыр. Суурнуң бир кыдыында хөлчок улуг, чоон хоолайдан, кузум дег кара ыш күстүгүп үнгеш, өрү көдүрлүп, даг делеминде кара булут-биле холужуп-даа турган ышкаш болду.

Ажыл-херек ужурунда мээң ялаа чедире бергеним эштер суурга дүштүлер. Мен-даа чүзү боор, машинаны «дыштандырып» кааш, ол-бо баскылап, «Тываның баштайгы эң улуг үлетпүр бүдүрүлгези мында тургустунуп турар чүве-дир эвеспе, магалыг-ла-дыр!» деп улуг тудугну бадраадап көрүп тур мен. Тудугнуң чанында, хары эрип калган ховуда, кодан хойлар чаттыла берген оъттап чор. «Магалыын аа!—деп, бүдүү иштимде боданып тур мен.—Улуг тудуу база бо, эрээн шокар малы база бо. Бо тудугнуң чанында кыштаг бар ирги бе?» Бир-бир бодаарга, кижи шынзыкпас, чурукчу кижи чуруп каан-даа чүве дег.

Ол-ла ынчап турумда, тудугжулар бригадири эш Бунгаа таваржып келди. Мендилешкеш, элээн хөөрежип тура, оон айтырдым:

— Дүү ол кара-чайт хойлар оъттап чоруур, аал бар бе?

— Кара-Хаяда кыштаг бар. Оон келген хойлар-дыр.

— Кайы, бо турар улуг кожагарда бе?

— Ийе, ол-ол. «Элегес» совхозтуң малчыны эш Сүрээ ол-ла болгай. Белен-селен кижиге аштырбас, эрес дээн эр ол боор.

—Уваа, кежээ малчын-дыр аа?

— Хой кадаргандан бээр улуг-ла ур болбаан. Ынчалза-даа ат-сураа дыргын апарган. Аалы мырынай ырак эвесте-ле болгай. Машина оруу база бар, хап четкеш, хөөрежип көрбес силер бе, харын.

«Чайлыг кижи анаа тургужеге, шынап-ла баргаш келийин адырам» деп шиитпирлеп алдым. Хостуг үемни ажыглап алгаш, Салчак Самбуевичи Сүрээниң кыштаанга хап чеде бердим. Хүн ашкалак турган чүве. Кодан хойнуң дең кезиин кажаада киирип каан, чаш хураганнарын эмзирген тур. Үзүктеп каан кажааже база бир бөлүк хойларны үш кижи кирип сүрген турлар. Оларның бирээзи шала-ла чолдаксымаар сынныг, мөге-шырак хевирлиг, аньяк күдер оол. Ийизи элээн назы дегүй берген, баштарында буурул дүктер быскан-напкан, ашактар болду. Оларны даштындан көргеш, «алдандан ара чок тур ийин болар» кылдыр бодадым.

Кажааже киреринден ойталап, дедир чаза баскан, семис, шыырак хойлар-биле беришкен эрлер алгырышкан турлар:

— Ойт, бетиңде бааРды!

— Чоонган дошкун хөй боор, оол! Кижи-даа хөме таварып каапкы дег.

— Амдажаан кулугурну көрдүң бе! Ам база чаза баскаш, кара мээсче селгүүстээри ол-дур.

— Хойт, хойт! Охалээй, ам-на кирдилер...

Хойларны кажаалапкан соонда, ам кээп чугаалажып, хөөрежи бердивис.

— Бо хойларның «даргазы» кымыл?—деп, ойнай-сылдай айтырдым.

— Бо турар Салчак Самбуевич-ле болгай — дээш, ашактарның бирээзи хүлүмзүрдү.—Дарга дивейн канчаар харын. Хамык малды аайлап, таарыштырар кижи бо ышкажыл.

Салчак Сүрээ 28 харлыг. Ол «Элегес» совхозтуң эң-не аньяк малчыны. Боду тускайлап хой хүлээп алгандан бээр ийи-ле чыл эртип турар. Мурнунда элээн каш чылдарда хоочун хойжу эш Шилги-Бызаага дузалакчылап турган. Ол чорук хойжу болур мергежилди аньяк оолдуң шиңгээдип алырынга дөгүм болган. Хоочун хойжунуң арга-дуржулгазын ол сундулуу-биле өөренип турган.

Аньяк оолдуң кежээ-кызымаан билгеш, совхозтуң дирекциязы анаа 1961 чылда төрүүр тогду хойларны кадартып каан. Оон мурнунда-ла дузалакчы кадарчы болуп турган төлээде, Салчак Сүрээ болгаш ооң кадайы Иргит Тас ол тогдуларын меңди кадарып, хүр чыл ажыргаш, чүс хойга онааштыр чүс хураганны бүрүн камгалап, доруктурган болгаш хой бүрүзүнден 2,7 кг дүктү кыргып дужааган.

Бо кыжын аньяк малчын 786 баш төрүүр хойларын Кара-Хаяга хүр кыштаткан. Ам Салчак Сүрээ биле Иргит Тас часкы «байлак дүжүттү» кидин түлүк ажаап ап турарлар. Оларның коданында хойлар дүн-хүн чок улаштыр оолдап турар.

— Чеже хой оолдааныл, Салчак Самбуевич?—деп, хойжудан айтырдым.

— Ам төрээн хойлар 400 ажып тур.

— Хураганнары меңди алдынган ыйнаан?

— Бүрүн меңди. Чидириг черле чок болду. Хайнак хойларны тарып боозадырга, дыка-ла ийистээр чүве-дир. Магалыг деңер даан. Бо кырганнарның чугаазы-биле алырга, шаанда тыва хойлар шоолуг ийистевес, а чүгле өшкүлер хөй ийистээр чүве-дир. А мээң бо коданда хойларым ийистеп турда амыр-ла. Чамдыызы харын үш-даа хураганны төрүптер болгулаар. 400 хой төрээн, а ол хиреде хураганнар саны 500 ажып тур. Көрүнер даан, дүжүт черле чаагай ышкажыл.

— Аажок-ла хүр кыштаан мал бо—деп, Иргит Бадан-оол ашак ону деткиди.— Ийистеп турар, ол хирезинде хураганнары улуг, шыырак. Хөй хураганны иезинге эмзирери-ле берге чүве болгаш тур.

— Хураган ажаакчылары каш кижи барыл, олар кайы хире ажылдап турарыл?

— Олар 8 кижи болгай. Ажылдап турары хомудал чок ийин. Тывада мындыг хураган ажаакчылары ховар-ла боор. Дириг хураган хамаан чок, өлүп-даа чыткан хураганны диргизиптер улус боор.—Ынча дээш, кижим хөглүг кылдыр хүлүмзүрүп кагды.

— Ол кандаай чүвел, шуптузу мал эмчилери бе?—деп, ужурун билбейн айтырдым.

— Чо-ок, кайын ындыг боор!—дээш, Салчак Сүрээ каттыра берди.—Хоочун малчыннар-дыр ийин. Шуптузу улуг назылыг кижилер чүве. Совхоз дирекциязы хураган ажаар кылдыр кырганнар чорудупкан. Бис оларга арай-ла чөгенип турган бис. Ылаңгыя мээң кадайым оларга бүзүревейн: «Бөрт-биле кагарга ужа бээр чыгыы кырганнар ышкажыл! Болар чүге күш чедер боор?» деп, мени харын чемелеп турган. Бо кырганнарның дээрге тулган малчыннар боор тур ийин моң. Болар биске кончуг эки дузалажып турлар. Арга-сүмези-биле сургап, өөредип турарлар-дыр. «Эмчилер бе» деп турар кижилерниң бирээзи бо турган чүл — дээш, Салчак Самбуевич дарбыл салдыг, бажының дүгү көгере берген кырганче айытты.

— «Эмчи-домчу» дигилээн бо-даа оолдарны — дээш, Иргит Эзироолович Бадан-оол ашак база-ла хүлүмзүрүп кагды. — Ниитиниң малын өстүреринге хире-шаам-биле дузалажып турар ашак-тыр мен ийин. Боларга, аньяк улуска сүме кадып, чамдыкта «айты-даа» бергилээр-ле мен, харын. Боларын база орлаиншоваа, арга-оптуг, шору улус. Кежээ болгаш, малын хүр кыштатканы, көрүңер даан.

Хураган ажаап турарларының эң улуу — Иргит Бадан-оол. Ол ам алдан ийилиг. Ынчалза-даа күш-ажылга чадыккан ол ашактың адак-бышкаа чиик, хойларның хураганнарын эмзирип турда бурулаар чүве. Коданда хойларны төрүп эгелээриниң мурнунда-ла Иргит Эзирооловичиниң сүмези-биле түс-түс хураган ажаакчыларынга хуваагаш, кажааны бөлүк хойлар санынга үзүктээш, аңгылап берген. Ажаакчы бүрүзү онаалгыг хойларын боду карактап, хураганнарын эмзирер. Ол чорук ажылды дыка чиигеткен. Бир эвес хойлар чаңгыс кажаага холушкак турган болза, хөй хураганнарны иезинге тыпсып, эмзирерн кончуг берге болгай. А аңгылап үзүп каанда хой бүрүзүнүң оглу билдиниңгир, ылып эмзирери белен апарган.

Аньяк малчын-даа, ооң улуг назылыг дузалакчылары-даа чаңгыс баш хураган белин оскунмас дээш, кызымак ажылдап турар. Аньяк малчын—Салчак Самбуевич чели чылдың бешки чылында чүс баш хойга онааштыр 105 хураганны ап, меңди азырап доруктурарын, хой бүрүзүнден 3 килограмм дүктү кыргып дужаарып хүлээнген.

Ыйгылакта кыштагга имиртин эскет чок дүжүп келген. Хойларның хураганнарын эмзирип дооскан. Ам шөлээн дыштанып, чаа келген солуннарны номчуп, ажыл-херек дугайын хөөрежип болур. Кыштагның адаанда ой аксында улуг тудугнуң оттары чырый берген, чайыннаадыр чайнап турган. Ол дээрге коммунизмниң оттары-дыр. Малчыннар-биле байырлажып, оларның оон-даа артык чедиишкиниг болуруң күзеп кааш, улуг тудугну кайы сен дээш, хаптым.

О. ЛАМА.

Ада-иениң хууда үлегери

Уруглар улуг кижилерни бүгү тала-биле өттүнер чаңныглар. Ынчангаш алдзы-чанның эки чаңчылдарынга уругларны кижизидеринге улуг кижилерниң, чүнүң-даа мурнунда, ада-иениң хууда үлегери улуг деп чүве маргыш чок.

Өг-бүлениң кежигүннери бот-боттарын хүндүлежир, эп-найыралдыг болгаш күш-ажылга ынак болза, уругнуң кижизидилгезинге эки талалар тыптып, чүү экил, чүү багайыл дээрзин ол ылгап биле бээр. Чамдык ада-иелер уругларынга шыңгыы негелдени салып тура-ла, боттары шын эвес кылып туруп бээр таварылгалар тургулаар. Мээн башкылап турар клазымда Люба Чечеткинаның адазы эш Новиков ажыл кылбас, үргүлчү арагалаар, кадайын бажындан үндүр сывырар, уругларын коргудар. Ындыг ададан үлегер алыры черле берге дээрзи чугаажок.

Володя Убаевтиң авазы горподта ажылдап турар, ол уругларынга ынак болгаш оларның эки өөренирин, шынчы болурун хөлчок күзеп турар. Ынчалза-даа ооң уруглары сес дыңнавас, оларның өөредилгези багай.

Мындыг сула салмышкын канчап тыптып келгенил?

Чүге дээрге эш Убаева ажылдап хүнзээр, бажыңынга орайтап кээр. Хайгаарал чоктуң хараазындан ооң уруглары онаалгазын кылбас, харын-даа орайга дээр бажыңынга келбес турганнар. Иези ажылдан келгеш, уругларының онаалгазын хынап сүмележир туржук, хорадап, кончуттунуп-ла эгелээр. Ол кандыг-даа ажык чок, харын уругларны дедирлендиреринге, бир класска катап олурар чорукка чедирип турган.

Уругларының кижизидилгезинге эки үлегерин көргүзүп турар хөй ада-иелер бисте бар. Чижээ, Сережа Ерменинниң иези чаасаан кижизидип келген. Сережа кончуг эки өөредилгелиг, эптиг-эалдек, эш-өөрү-биле найыралдыг, кошкак өөрүнге дузалаарындан кажан-даа ойталавас. Ооң авазы база-ла ажылдап турар. Ол бодунуң болгаш өскелерниң-даа күш-ажылын үнелеп билир, ынчангаш оглун база ынчаар кижизидип турары ол-дур.

Ада-ие биле уругларның бир демей сонуургалдыг, бот-боттарын ханы билчир чоруктан артык чүү боор. Бистиң школада ада-иелер: Бунин, Скобеев, Кадач, Белянин болгаш өскелер-даа уругларын өөрединге, кижизидеринге үлегерлиг боор турарлар.

Авазы, ачазы, башкылары өөреникчиге ёзулуг кижилер ол, ынчангаш олар эң-не шынчы ажыл-ишчилер болур ужурлуг.

Уругларлыг болуру, оларны азырап, кижизидери улуг аас-кежик. Бир эвес силер оглуңарны таакпылавас болгаш бак сөстер ажыглавазынга өөредир дизинерзе, таакпылаарын бир-ле дугаарында бодуңар каапты-цар, культура чок багай сөстер ажыглаваңар.

Бистиң уругларывыс шынчы, ак-сеткилдиг болгаш социалистиг өнчүнү карак огу дег камгалаар, үнелээр кылдыр өзерин күзээр бис. Бир эвес ада-ие оглунуң азы уруунуң карак ажыттап эккелген чүүлдерин анаа эрттирип, харын-даа ажыглап турар болза, оларның уругларының шынчы кижилер болуру берге. Уругларының базым бүрүзүн, оон болу берип болгу дег уржуктарын хынап көрүп турар ада-иелер ындыг үүлгедиглерни черле анаа эрттирбестер.

Е. КВИТНЫХ,
Кызылдың № 3 школазының башкызы.

дүрериниң планын чогаадып кылгаш, XXII съездиниң соонда доп-дораан-на, съездиниң шиитпирлерин болгаш СЭКП-ниң Программазын практикага боттандырарынче ажылчы чоннуң калбак массазын мобилизастаар талазы-биле организакчы болгаш политиктиг кайгамчык улуг ажылды калбартып чоруткан.

Партияның күжү — чон-биле сырый харылзаазында, массаның амыдыралчы байлак дуржулгазынга даянып турарында, бодунуң планнарын масса-биле кады боттуг ажыл-ишке боттандырып шыдап турарында. Съездиниң тургускан сорулгаларын күүседир дээш демиселди организаставышаан, СЭКП-ниң Төп Комитеди, кезээдегизи ышкаш, чон-биле сүмележип, мурнакчы кижилерниң практиказынга база билиинге даянып турар.

Чурттуң янзы-бүрү районнарының байдалдарынга таарыштыр чер болгаш мал ажылын хөгжүдериниң тодаргай сорулгаларын чугаалажып көөр кылдыр кедээниң ажыл-ишчилериниң зона болгаш республика чөвүлел хуралдарын партияның Төп Комитединиң шиитпирин ёзугаар эрттиргилээн турган.

Хөвен тарылгалыг республикаларның, Казахстанның, Сибирьниң, РСФСР-ниң кара хөрзүннүг эвес зоназының, Украинаның болгаш Белоруссияның кедээ ажыл-ишчилериниң чөвүлел хуралдарының ажылынга эш Н. С. Хрущев киришкен.

Чөвүлел хуралдарга бодунуп чугааларынга, мурнакчы кижилер-биле беседаларынга, колхозтарга болгаш совхозтарга чоруп турган үезинде чугаалаан саналдарынга база сүмелеринге Н. С. Хрущев кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң чугула айтырыгларын чырыдып, чер болгаш мал ажылын башкарып чорударының аргазының дугайында элээн хөй чаа-чаа айтырыгларны көдүрүп үндүрүп, партияның XXII съездизиниң төлевилээни деңнелди дүрген чедип алырынга колхозтар болгаш совхозтар кайы хире эгээртинмес улуг курлавырларлыгыл дээрзин ол тодаргай көргүскен.

Чер ажылының системазының дугайында айтырыгны Н. С. Хрущевтуң тургусканы болгаш бүгү талалыг ажылдап кылганы болза, практика база теория талазы-биле кайгамчык улуг ужур-дузалыг болуп турар. Черни шын болгаш ажыктыг кылдыр ажыглаары — тараа, эът, сүт болгаш өске-даа продуктуларны бүдүрериң дүрген көвүдедириниң эң чугула негелдези. Бо дээрге кедээ ажыл-агыйда үндезин айтырыгларның бирээзи.

Мурнакчы колхозтарның база совхозтарның дуржулгазынга даянгаш, кедээ ажыл-агыйга улуг хора чедирип турган сиген аралаштырар тарылга системазының шын эвезин, ажык чогун Н. С. Хрущев көргүскен, сиген аралаштырылгадан чер ажылының эң бүдүрүкчүлүг системазынче—кукуруза, чигир свёклазы, чочак-тараа, мал чеминге хереглээр бобылар чижектиг улуг ажыктыг культураларны калбаа-биле шиңгээдиринче шилчип кирери кедээ ажыл-агыйның бүгү продуктуларын бүдүрерин дүрген улгаттырар аргазы чүгле ынчан тургузар.

Эш Н. С. Хрущев чурттуң иштинге тараа болгаш мал продуктуларын бүдүрерин улгаттырарының тыптыр дөстерин тодаргай айтып, мал чеминиң баазазын канчаар дүрген быжыглаарын сүмелевишаан, колхоз база совхоз бүрүзү чоокку үеде тарылганың 100 гектар чериниг онааштыр 75 центнер база ажыглалдыг өске-даа черлерниң 100 гектарынга онааштыр 16 центнер чедир эътти бүдүрүп болурун санап көргүскен.

Партияның болгаш улустуң амыдыралынга, коммунизм дээш маадырлыг демиселдиң төөгүзүнге СЭКП ТК-ның март (1962 чылдың) Пленуму шылгараңгай черни ээлээр. Ол болза коммунистиг тургузуушкуннуң тодаргай сорулгаларын, партияның чаа Программазын амыдыралга боттандырарын чугаалажып көөр дээш, партияның XXII съездизиниң соокда чыылдырган, Төп Комитеттиң баштайгы Пленуму боор турар. Алдыгы томнуң төнчүзүнде кирген, ТК-ның март Пленумунга Н. С. Хрущевтуң илеткели болгаш түңнел чугаазы—коммунистиг тургузуушкуннуң теоретиктиг болгаш практиктиг эң нарын айтырыгларын ханы чогаадыкчы ёзу-биле шиитпирлээриниң чайынналчак чаа үлегер-чижээ болган. СЭКП-ниң Программазын боттандыраары-биле холбашкан хөй-хөй айтырыглар ол чугааларда чырыттынган.

Бүгү-ле чүүлдү кижиге, кижиниң чаагай чоруунга деп бо бедик болгаш буянныг идеалдар-биле партияның Программазы сиңнээкен. Партия чаа Программазын чогаадып кылырда, экономиканы хөгжүдер база быжыглаар дугайында ленинчи чагыгларны удуртулга болдурган. ГОЭЛРО планын, индустриализация планын болгаш ленинчи кооператив планын бистиң чуртка боттандырганының баазазынга чуртка бүдүрүлгениң социалистиг харылзаазы тургустунган. Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары экономиктиг кол сорулга ол деп, чаа Программада партия ленинчи ёзу-биле шын тодараткан. Кижилер дугайында коммунистерниң сагыш салыышкынының шын эвес көргүзерин оралдажып турар, эртемниг коммунизмниң үндурланыкчыларынга эш Хрущев шиитпирлиг ойтур шавыышкынны берип турар.

«Бистерге, бүгү марксистер-ленинчилерге, коммунистиг ниитилел—бо дээрге ниитилелдиң бүгү кежигүннериниң социалдыг долу дең эргези-даа, бедик медерелдиг чоруу-даа, бүгү хамаатыларның идейлиг-даа, материалдыг база угаан-бодалдың чаагай чоруунуң элбекшили-даа, бүгү ажыл-ишчилерниң аас-кежиктиг база хандыртынган чаагай амыдырал чуртталгазы-даа ол болур. Амыдырал деңнели чавыс, аскетизмниң баштайгы христиан ниитилелиниң ёзузунга дең эргени суртаалдаар болза эртемниг коммунизмниң ёзу-чурумунга шуут дүүшпес. Коммунизм дээрге «бедик медерелдиг» база «дең эргелиг» кижилер долгандыр олуруп алган, куруг тавактар салган стол-дур кылдыр билип болбас. Ындыг коммунизмче кижилерни кыйгырары дээрге, сүттү шивигей-биле узуп ижиңер дээни-биле дөмей чүве-дир. Ол дээрге коммунизмге шоодуг-дур» деп Н. С. Хрущев чугаалап турар.

Коммунистиг элбекшилди чүгле күш-ажыл-биле, миллион-миллион кижилерниң күш-ажылы-биле чедип ап болур. **Коммунизм биле күш-ажыл чардынмас,** харын-на ниитилелдиң бүгү кежигүннериниң маадырлыг, тургузукчу күш-ажылы коммунистиг тургузуушкуннуң үндезини деп, эш Н. С. Хрущев катап сагындырып турар. Чаа ниитилелдиң тургузуушкунунуң чорудулгазында коммунистиг бедик медерелдиг болгаш моральдыг кижи хевирлеттиниң тургустунуп турар. Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары — улуска материалдыг болгаш угаан-бодалдың кежиктериниң элбекшилин хандыраарының кол негелдези. Бедик продуктулуг, улам чечектелип хөгжүп турар кедээ ажыл-агый — коммунизмниң материал-техниктиг баазазының тудуш кезээ.

Үлетпүр ажылынче кичээнгейни бичии-даа кошкатпайн турган, кедээ ажыл-агыйны улам ынай көдүрериниң бирги чергениң улуг ужур-дузалыг деп, партия онзалап айтып турар. Улустуң өзүп турар негелделеринге хандырарынга эргежок чугула тарааның, эъттиң, сүттүң болгаш өске-даа продуктуларның элбекшилин чуртка тургузарын бирги чергениң, соңгаарладып болбас сорулгаларының бирээзи кылдыр көдүрерде, партия болза ниитилелдиң бүдүрүкчү күштерин хөгжүдер дугайында, аъш-чем продуктуларының элбекшилин тургузарынга кедээ ажыл-агыйның ролюнуң база ужур-дузазының дугайында марксисчи-ленинчи өөредигни барымдаалап турар деп, эш Н. С. Хрущев айтып турар.

СЭКП ТК-ның Президиуму, Н. С. Хрущев ленинчи айтыышкыннарны барымдаалааш, чуртта кедээ ажыл-агыйны удуртурун эде тургузарын боттандырарын саналдаан. Эргелеп башкарарының туруп турган системазы өзүп келген негелделерге дүүшпейн турган. Кедээ ажыл-агыйны башкарарда, резолюциялар-биле эвес, а эртемниң база мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин нептерердириниң үндезининге бүдүрүлгени организастаары эргежок чугула деп, Владимир Ильич өөредип чораан. Күрүне аппаратын шиитпирлиг-биле эде тургузарының эргежок чугулазының дугайын Ленин баш бурунгаар сагындырып, эргижирээн, төгейленген бүгү чүүлдерни дидим ап октаарын, чаа чүүлдү шиңгээдиринче болгаш деткиириңче кыйгырып чораан. Кедээ ажыл-агыйны удуртур талазы-биле аппаратты тургузуп турган, В. И. Лениниң бо айтыышкыннарын амыдыралга мурнунда боттандырбайн турганы хомуданчыг-дыр деп, Н. С. Хрущев демдеглеп турар.

Эш Хрущевтуң илеткелинде чугаалаттынган саналдарны СЭКП Төп Комитединиң Пленуму чаңгыс аай деткээш, кедээ ажыл-агыйны башкарар аппаратты үндезини-биле эде тургузарын боттандырар деп шиитпирни хүлээп алган, дорт чугаалаарга, политика болгаш экономика талазы-биле ажыктыын барымдаалап көргеш, ындыг шуут чаа аппаратты тургузар деп шиитпирлээн. Чаа тургустунган бүдүрүлге эргелелдерниң амыдыралы база ажылының практиказы оларның амыдыралчызын болгаш эргежок чугулазын көргүскен.

Чер болгаш мал ажылын улам ыңай хөгжүдери, кедээ ажыл-агый продуктуларынга чурттуң өзүп турар хереглелдерин долузу-биле хандырарын кыска хуусаада чедип алыры кол болгаш соңгаарладып болбас сорулгаларның бирээзи деп, партия санап турар. Ындыг болганда, кедээ ажыл-агыйның күчүлүг көдүрлүүшкүнү ниити партияның, бүгү улустуң херээ, коммунистиг тургузуушкуннуң шалыпчы фронтузу болуп турар.

* * *

Н. С. Хрущевтуң 1962 чылдың марттан 1963 чылдың мартка чедир үениң иштинде чугаалары болгаш документилери чедиги томда чыгдынган. Бо дээрге, партия организацияларының күжениишкиниң организакчы болгаш кижизидикчи ажылдары-биле совет кижилерниң —чаа ниитилелдиң тургузукчуларының күш-ажылчы күчүлүг хайныгыышкыны-биле долдунган бистиң бо хүннеривис-тир. Партияның болгаш улустуң күжениишкини кол экономиктиг сорулганы боттандырарынче — коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынче, бүдүрүлге, колхоз болгаш совхоз бүрүзүнде бар курлавырларны эң долузу-биле ажыглаарынче мөөңнеттинген.

Төп Комитет, эш Н. С. Хрущев, ажылга ленинчи принципти шыңгыы барымдаалавышаан, масса-биле хүн бүрүде сырый харылзаалыг, амыдыралды ханы өөренип көрүп, өйү келген айтырыгларны оперативтиг шиитпирлеп турар.

Н. С. Хрущев сөөлгү чылдарда чурттуң хөй-хөй черлеринге чоруп, муң-муң кижилер-биле ужуражып турганы чедиги томда материалдардан көстүп турар. ТК-ның март Пленумунуң соонда, удатпаанда, СЭКП-ниң РСФСР талазы-биле бюрозунуң крайкомнар болгаш обкомнарның бирги секретарьларының киржилгезин-биле болуп эрткен хуралынга Н. С. Хрущев чүве чугаалаан. «Кедээ ажыл-агыйны башкарарын эде тургузарын организастыг эрттирер» деп ат-биле бо номда кирген ол чугаазында эш Хрущев кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин удуртур чаа органнар баштайгы хүннериндеи эгелээш-ле ажылынга шын угланыышкынны алыр ужурлуг деп айтып турар. Бүдүрүлге эргелелдериниң бүгү ажыл-чорудулгазының үндезини болза оперативтиг организакчы ажыл болур ужурлуг.

Оон дараазында, Н. С. Хрущев Россия Федерациязының Төп районнарының бүдүрүлге эргелелдериниң ажылдакчыларының Москвага болган чөвүлел хуралынга киришкен. «Колхоз-совхозтарның бүдүрүлге эргелелдерин бүгү хемчеглер-биле быжыглаар» деп чугаазында болгаш база парлап үндүрүп турар чедиги томда эш Хрущев кедээ ажыл-агыйны удуртур чаа органнарның ажылының талазы-биле элээн хөй чугула айтырыгларны көдүрүп үндүрүп, башкарылганың үндезининге бүдүрүлге принципин тургузарының эргежок чугулазының дугайын чугаалавышаан, администартивтиг районнарны улгаттыр каттыштырар, партийжи удуртулганы улам сайзыраңгайжыдар дугайында бодалдарны чугаалаан. Ажыл-агыйларны улам билдилиг башкарар, экономиканы ханы өөренип көөр, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин чедип алыр, эртемниң чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы шиңгээдир сорулга колхоз болгаш совхозтарны удуртур чаа органнарның мурнунга салдынып турар.

Эш Хрущев июль айда Россия Федерациязының болгаш Украинаның районнарынга чоруп, колхозчулар, совхозтар ажылчыннары болгаш тускай эртемниглер-биле ужурашкылаан. Калиновканың ажыл-ишчилериниң мурнунга чүве чугаалап турган, Никита Сергеевич ажыл-агый бүрүзүнүң иштики аргаларын ажыглаарының эргежок чугулазынче онза кичээнгейни салган.

СЭКП ТК-ның Президиумунга Н. С. Хрущевтуң киргени: «Эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге кызымаккай нептередир», «Кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ыңай экижидериниң өйү келген айтырыглары», «Үлетпүрге болгаш кедээ ажыл-агыйга партийжи удуртулганы эде тургузар дугайында» болгаш парлап үндүрүп турар чедиги томда кирип турар өске-даа бижиктери дыка солун болуп турар. Чер болгаш мал ажылын хөгжүдериниң, улус ажыл-агыйын удуртурун экижидериниң хөй-хөй чугула айтырыглары ол номда кирип турар болгаш оларны шиитпирлээри коммунистиг тургузуушкуннуң чорудулгазынга ханы салдарлыг болуп турар принципиалдыг сорулгалар ында көдүрүнүп турар.

Н. С. Хрущевтуң сөөлгү чылдар иштинде чораан бүгү черлерин санаары берге. Ортаакы Азияның республикаларынга Н. С. Хрущев чаңгыс удаа эвес чораан. Эрткен чылдың сентябрь—октябрь айларда Н. С. Хрущев Туркменияга, Таджикистанга база Узбекистанга чоруп, хөвенчилер, малчыннар, эртемденнер, нефтичилер, тудугжулар, дагжылар-биле ужурашкылаан. Бодунуң көрген чүүлдерин, бодалдарын, түңнелдерин эш Хрущев СЭКП ТК-ның Президиумунга киирген чагааларында бижээн. Оон саналдары болгаш түңнелдери, кезээдегизиндээзи ышкаш, массаның

(Төнчүзү 4-кү арында).

Шпионнарны судтап эгелээн

РСФСР-нин Кеземче хоойлузунуң 64-ку чүүлү-биле кеземче харыысалгазынче кирип турар, совет хамаатызы О. В. Пеньковскийниң болган РСФСР-нин Кеземче хоойлузунуң 65 чүүлү-биле кеземче харыысалгазынче кирип турар. Великобританияның хамаатызы Гревилл Мейнерд Винниң херээнин талазы-биле суд чорудулгазы майның 7-де Москвага, ССРЭ-нин Дээди судунуң чүралдаар залынга ажыттынган. Пеньковский биле Винни ССРЭ-ге удур идепкейлиг шпиончу ажылды чорудуп турган дээш буруудадып турар.

Пеньковский биле Винни ССРЭ-нин Дээди судунуң шериг коллегиязы Шериг коллегиязының даргазы юстицияның генерал-лейтенантызы В. В. Борисоглебскийниң даргалаашкыны-биле судтап турар. Улус тодээлекчилери: инженер-техниктиг албанның генерал-майору С. К. Марсанов болган инженер-техниктиг албанның генерал-майору И. С. Дыганков, судтуң секретары — административтиг албанның майору М. В. Афанасьев.

Күрүненин буруудадыкчызы — кол шериг прокурору, юстицияның генерал-лейтенантызы А. Г. Горный.

Өңүк бээри-биле судка хереченилерни база келдирген. Залда эксперттер олуражуп турар.

Эртенгиниң 10 шак. ССРЭ-нин Дээди судунуң Шериг коллегиязының суд хуралын ажыттынган деп даргалакчы чарлаан, судстаттырыкчыларны киирип келирин комендантыга дужаган. Баштай Гревилл Винни киирип келген. Ол болза Англиядан чедип келген кадайын дилеп, залды долгандыр көргүлээн. Чавыс сыныг, семис, шимченгирин дегээт кижи. Арны маспая берген, конзагар хаайлыг, халаа берген алдыы эриин чажырып турар эрин салдыг. Англи хамаатты ол кижиниң даштыы хевири бо-дур, ол дээрге садыгжы-даа харылзаачы-шпион-даа хүлээлгени катай кылып турган.

Оон соонда Пеньковский киирип келген. Узун кылчыгыр, арганзымаар, соглур чеде бергенлиг чуга эриннерлиг. Боду маажык болукчаарын орадажыр, ол хирезинде оон оозу бүтпес-даа. Дүвүрел-биле шыварааннаан каректары оон болуп соглеп берип турар. Ол каректарны көөрге, какпага чүүтурган араатан бөрүнүү-ле. Бодунуң хуузунда бүжар сорулгазын чедип алыр дээнде чүдеп-даа чүдексинмес, чүгле бодунга ынак, өскелерни көөр хөнүү чок идегет ам судстаттырыкчы сандайында олурары бо.

Пеньковскийниң бодунун-на миннии өчээпи-биле алырга, оон боду кезээде хыы ханмас, чүгле бодун бодаар, бодун хүндүлеликсээр, албандужаал сүрер чораан, ол ыланғыя «херээженнерге хандыкшыыр чордум, хөй херээженнер-биле чүрттаан мен, рестораннар кезинр турдум, шүүт чугаалаарга, чиик амыдыралга ынак чораан мен. Ол бүгү четпестер мени үреп каапкан, ынчаар дүвүреп калганым ол... херек чок бижи болу бердим» деп, боду өчүп турар.

Судтуң секретары буруудадыр доктаалды номчуп дыннаткан.

Совет Эвилелинге удур идепкейлиг шпиончу ажылды кылып турган дээш кеземче харыысалгазынга киирип турар Гревилл Мейнерд Винни бодунуң шпиончу ажыл-чорудулганы кылып турганын билинген болгаш шпион Пеньковский-биле англи база америк разведкаларның төлээлекчилеринге хандыкшыыр чордум, хөй херээженнер-биле чүрттаан мен, рестораннар кезинр турдум, шүүт чугаалаарга, чиик амыдыралга ынак чораан мен. Ол бүгү четпестер мени үреп каапкан, ынчаар дүвүреп калганым ол... херек чок бижи болу бердим» деп, боду өчүп турар.

Судтуң секретары буруудадыр доктаалды номчуп дыннаткан.

Совет Эвилелинге удур идепкейлиг шпиончу ажылды кылып турган дээш кеземче харыысалгазынга киирип турар, америк болгаш англи разведкаларның төлээзи О. В. Пеньковский бодунуң буруудуун бүрүү-биле билинген болгаш бодунуң кем-бүрүүлүг ажыл-чорудулганының дугайында тодаргай өчүктү берген деп, буруудадыр доктаалда айтып турар.

Совет Эвилелинге удур база-ла идепкейлиг шпиончу ажылды кылып турган дээш кеземче харыысалгазынга киирип турар Гревилл Мейнерд Винни бодунуң шпиончу ажыл-чорудулганы кылып турганын билинген болгаш шпион Пеньковский-биле англи база америк разведкаларның төлээлекчилериниң аразынга харылзаачы хүлээлгени күүседип турган мен деп медеглээн. 1961 чылдың апрель—май, июль—август айларда Лондонга командировкага чораап, база ол-ла чылдың сентябрь—октябрьда Парижке чораап, Пеньковский болза англи болгаш америк разведчиктер-биле чажыт квартираларга үргүлчү ужуражып, экономика, политика болгаш шериг талазы-биле мырынай чажыт медээлерни оларга берип турган, шпиончу белеткелдин курузун база дооскан. ССРЭ-нин девискээринге шпионнаар ажыл доозу бээрге, оон бодунуң шилип алганыбиле англи база америк шериг черлеринге айза 2000 доллар шалыннаг харыысалгалыг албан дужаалга ону киирген турар болгаш ол эрткен үеден шпиончу ажылы дээш ай бүрүзүнге онзалыг 1000 доллар болур чангыс аай шаңнал акшаны база ацаа берген турар деп бүзүредип турар даараалаштыр шпионнарлер турар дугайын совет кижилер эки билирлер. Партияның боттандырган хемчегдери бодунуң үре-түннелин берип турар. Ынчалза-даа амыдырал чанғыс черге таптап турбас. Улус ажылагыйын удуртуруп сайзырангайжыдарын коммунистиг тургузуушкунуң эрге-ажыы негеп турар.

«Бистиң ленинчи партиявыс удуртукчу партия, ынчангаш бодунуң амыл-чорудулгазын, улус амыл-агыйын удуртуруп канчаар организастаанындан коммунистиг тургузуушкунуның улуг планнарын боттандырары хамаарлыр. Партияның политиказының үндезинде марксисчи-ленинчи принцип салдынган. Бистиң партиявыс ниитилелди удуртууда ниитилел хөгжүлдезиниң боттуг дуруминерин барымдаалап турар. Харынна ол чорук болза ниитилелдиң амыдыралында чаа, депшилгелиг болуушкунарны ёй-шаанда билип алыр база хөгжүдер, массаның чөгаадыкчы инициативазын деткип арганы берип турар» деп, пленумга илеткелиште Н. С. Хрущев чугаалаан.

ТБ Президиумунуң ажылдап кылган саналдарын Төп Комитеттиң Пленуму долузу-биле деткээн болгаш партияның удуртур органнарының тургузуун адаанзан үстүнге чедир бүдүрүлге принципивиче шилчидери аргежок чүгүла-дыр деп чангыс аңсеткилдиг түннелди кылган. Чаңгыс аай партийжи-күрүне контролюн тургузар дугайында Пленумнуң шиитпири политиктиг кайгамчык улуг ужур-дузалыг болуп турар.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлери, Н. С. Хрущевтуң Пленумга илеткелп — чүрттүп экономиктиг хөгжүлдезиниң ёйү келген айтырыгларын ленинчи ёзу-биле көөр, коммунистиг тургузуушкунунуң кол-кол сорулгаларын боттандырарынче партияның, бүгү улустуң күжениишкинин мөңгеден билиринин үлегер-чижээ.

Улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулганы эде тургускаанының соонда, СЭКП Төп Комитеди, эш Н. С. Хрущев чаа тургустунган органнарның ажыл-чорудулгазының дугайынга хүн бүрүде сагыш салып, бүдүрүлечи тодаргай айтырыгларны шиитпирлээринге бүгү күштү, билигни, организакчы талантыны мөңгээринге кадрларга дузалап турар. Чедиги тоңда Россия Федерациязының партия комитеттериниң секретарыларының болгаш колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктериниң, 1963 чылдың март 12-де болган чөвүдел хуралынга Н. С. Хрущевтуң, «Чедиг чылдың бешки чылында көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинде чаа депшелдерни чедип алылынар» деп чугаалы киргеп. Колхоз болгаш совхозтарны удургурунуң айтырыгларының, көдээде чаа органнарның ажылының стилиниң болгаш методуның чугула айтырыгларында көдүртүнген база үндезилеттингеп, бүдүрүлге эргелелдери база партия комитеттери чүүү кылыр ужурлуг дээрзин көргүскеп.

Көдээде башкарылганың чаа органнарга удуртулганың канцеляржыбюрократсыг методуун албадаарын оралдажып турар ындыг удуртукчуларны эш Хрущев бо чугаазында шүүмүүлээн.

Көдээде ажыл-агыйн мурнакчыларынга Н. С. Хрущевтуң байыр чедирген чагаазы номнуң материалдарының иштинде көскү черни эзлеп турар. Чедип алган чедиишкиннери дээш, чаартыкчыларга изиг байыр чедирбишаан. Никита Сергеевич оларның эгелээшкинин деткип, мурнакчы дуржулганы нептередиринче, ниити кадрлаүүшкүнүү чедип алырынче ховуларның болгаш фермаларның ажылиишчилерин кыйгырып турар.

«Белоруссияның, Прибалтика республикаларның болгаш Россия Федерациязының сонгу-барының таллыы областарынга көдээ ажыл-агыйны специализастаар дугайында» база «Улуг-удуг хоорайларны болгаш улетпур төптерин долгандыр сүт-ногаа ажыл-агыйларын тургузар дугайында» СЭКП ТК-ның Президиумунга Н. С. Хрущевтуң кирген бижи томнуң сөөлгү кезээнде кирип турар. Ол документилерде улустуң чаагай чоруу дээш партияның сагыш салыышкыны тодаргай кеступ турар. Колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң чаа, улуг күрлавырларын ажыллага дүрген киниериниң көдээнин ажыл-ишчилериниге ол документилер дузалаар.

• • •

Эш Н. С. Хрущевтуң «ССРЭ-де коммунизм тургузуушкуну болгаш көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдези» деп ажылдары — марксизчи-ленинчи артемге улуг салыышкын. Партияның организакчы база политиктиг ажылының кайгамчык улуг дуржулганында түүнеп байыттынган, улам ыңай бурунгаар шимчээшкинниң тодаргай перспективазы ажыттынган. Ол дуржулга чүгле совет кижилерге эвес, харын бүза ону улуг сонуургал-биле өөренип турар, социалистиг чүрттээда бистиң өнүктеривиске улуг үнелиг.

Бо номнарны катап-катап номчаш, бодунуң чырыкылыг келир үезин — коммунизмни чедиишкинниг тургузуп турар совет улустуң удуртуп турар бистиң партиявыс дээш кижиниң чоргааралы хайныгып келир. Амыдыралче ханы сиңииккени, бодалының тодаргайы болгаш тода сорулгаже угланганы-биле онзалаңып ылгалып турар Н. С. Хрущевтуң ажылдары чаа чүүлдерни көөрүнге, массаның дуржулганынга даянырынга, ойу келген айтырыгларны чогаадыкчы шиитпирлээринге кадрларны өөредип турар.

Бистиң чүртүвүс Ленинниң айтыкан оруу-биле, күзээн сорулгазын чедип алырынче улам бурунгаарлап бар чоруур. Совет кижилер ленинчи план ёлүүлар магалыг чалгай коммунизм бажының тургузуп, ону эртине байлак-биле долдуруп турар. Эш Н. С. Хрущевтуң ажылдары ол улуг ажыл-херекке оларга дузалап турар.

«ПРАВДА» СОЛУНДАН.

Кубанын Революстуг чазаа полномелиг аарыгга удур шиитпирлиг хемчегларни ап турар. Ол аар аарыгга удур эң эки болгаш идегелдиг совет эм — полномелиттиг удур дыка хөй вакцинаны чоокта чаа Гаванада чедире берген. Ийи айдан 14 хар чедир назылыг бүгү куба уругларны ол вакцина-биле сыкыртып турар.

ЧУРУКТА: Гаванада вакцинация чорударының бир пунктузунда. Фото Пресса Латина — СЭТА-ным.

Найысылалывысты улам-на каастаалыңар

Бистиң найысылалывыста сөөлгү чылдарда кылдынган улуг чаартылгаларны кижи үнелеп ханмас. Хоорайның кудумчуларын, газоннарын, полисадниктерин чайын муң-муң дес ыяштар, чүс-чүс муң дес чадаң үнүштер бүрүлеры ногаан чайт кылдыр шыл турар. Янзы-бүрү өңнүг чечектер олурткулаан шөлдер уламна калбарып турар. Халы, шивн чергелиг мөңге ногаан ыяштар сад, сесерликтерни база каастап турар апаргаан.

Бо чылын хоорайның чурттакчылары ногаан үнүштер олурутлагзын улам-на көвүдедир талазы-биле улуг сорулгаңы шиитпирлээр ужурлут. Чаагайжыдылга конторазының ыяш олурутар бригадалары хоорайның оң талакы эрик кезинде эрик кудумчузун дургаар ыяш олурутлагзын чоокта чаа дооскан. Ында 500 чыгам ыяш олурутнган. Ынчалза-даа ол дээрге бистиң мурнуусута тургускан сорулганың чүгле чөгенчиг бичке кезээ-дир.

Ыяш олурткулаан участоктарны четчелеп, чаа ыяштарны олурутурун калбартыр сорулга-биле хоорүүском болгаш СЭКП хооркому апрель 15-тен май 15-ке чедир чаагайжыдылганың айын чарлаан. Эрткен ийи неделя иштинде ажылчы чоннар улуг ажылларны кылганнар. Хамаарышкан девискээрлериниң богун аштап арыглаар талазы-биле тудуг банкызының, даараныла комбинадының, кинопрокаттың коллективтери эки ажылдаан. Ыяш ажыл-агыл эргелелиниң коллективи хоорайның парыгында 50 ажыг дес ыяшты олурткан. Харылзаалың республика эргелелиниң болгаш хоорай конторазының коллективтери ыяш болгаш чадаң үнүш олурутлагзының планын базала эки күүседип турар.

Хоорайның аныяктары чаагайжыдылга талазы-биле улуг ажылны кылган. Чүгле май 1-ниң байырлал мурнуунуң хүнгеринде безин Титов, Комсомол, Ленин, Интернационал кудумчуларында 1200 ажыг комсомолчулар болгаш аныяктар чаагайжыдылгага үнүп ажылдаан. «Коммутудугнүң» септелге тудуг эргелелиниң, автошколаның, хоорайның библиотекаларының № 7, 3 школаларының комсомол организациялары эки ажылдаан. Ам хоорайның комсомолчулары ыяш тарылгазынга уламна калбар-биле киргип. Ажылчын. Найырал кудумчуларында чаа-чаа сесерликтерни тургузары-биле хайныышкынныг ажылдаан турарлар.

Чаагайжыдылга аймаың эрткен үезинде кылдынган ажылдар-биле чергелештир бо чүгула ажылда улуг четпестерниң барын ыяттавайн эртип болбас. «Коммутудугнүң» септелге тудуг эргелели. Культура министерствозу. Күрүненин айыл чок чорук комитеди дээш өске-даа хөй организацияларның коллективтери хамаарышкан участоктарында ыяш тарылгазын чорударда туружук, харын оларның богун бегин аштап арыглаваан.

Шагаан-Арыгже углаан автомашина орууның хоорай кыдыында кезээн дургаар олурткулаан ыяштарны пиво заводу, тыва автосептелге заводу, респотребсоюзтун АТК-зы, сайгарылга базазы дээш өске-даа хөй организацияларга быжыглаан турда-ла, оларның кайгамчыда хамаарышкан участоктарын чаагайжыдар талазы-биле кандыг-даа бот-туг ажыл кылбаан. Ында чамдык ыяштар хатка ужур шаптырган хевээр-ле черде чыткылаар үүл бар.

«Көдээ тудугнүң» тудуг-монтаж эргелели чүгле аңаа быжыглаан участокка ажылдавайн турар эвес, харын оон тудугжулары Красноармейская кудумчузуга сут дамчыдылгазының тудуун кылып турган үезинде 50 дес ыяшты, 200 дес чадаң үнүштү үргедээн. Бо үнүштерни катап олурткан организастаарын ук организацияның удуртукчуларындан негээр апаар.

Чаагайжыдылга аймаың дургузунда 3 муң ажыг дес ыяшты, 20 муңнан хөй дес чадаң үнүштү, дыка хөй чечектерни болгаш хөй чылда үмер сигеннерни тарып олурткан көрдүүнген. Чаагайжыдылга конторазында чизы-бүрү чечектерниң, сигеннериниң үрезинниери бар. Бүдүрүлгелериниң, организациялариның удуртукчуларының сорулгазы болза ол үрезинниерни садыр алгаш чогуур үезинде тарып олурткуруп, база оларны чөп ажаан өстүрериң хандыраары болур.

Чаагайжыдылга аймаың ам бир неделя ажыг хире-ле үези арткан. Бо үени ыяш, үнүштер олурутлагзының шалыпчы неделязы кылдыр чарлаарын чаагайжыдылга комиссизы шиитпирлээн. Ыяштар, чадаң үнүштер, чечектер олурутлагзының, сиген тарылгазының талазы-биле планнаар онзалгаларны бо неделяда бүрүн доозарынче бүгү күштерни сырый эвилеллэрни бүдүрүлге, организация бүрүзүнүң удуртукчуларының чугула сорулгазы болур.

В. МИРОШНИКОВ,
Кызыл хоорайның чаагайжыдылга конторазының начальнигы.

Бензоколонканың кадыны

КИНО

Амыдыралдың делгем оруунче кирерде, аныяк кижиге чүү херегил? Ол болза, бир-ле дугаарында, кандыг-бир туска мергежилди чедип алырын баш бурунгаар шиитпирлеп, өзче бодунуң күзел-соруун угландырарыр болур. Ындыг шилип алышкын, ындыг хайныккан сагыш-сеткил хөй-хөй совет кижилериниң ажыл-амыдыралынга улуг орукту ажыдып берип турар. Оны бис амыдыралдан көрүп, билип турар бис. Кижиниң чедип алган тускай мергежилин амыдырал өөредип, байлакшыдып турарын кым билбес боор.

Бодунуң хөй-хөй бир үе-черге эштери ышкаш, Людмила база-ла балет артизи болурун күзеп чораан. Ынчангаш ол, чүнүң-даа мурнунда, коньки кедип алгаш, дошка ойнап, оон чоорту-да, эр, херээжен ийи ажыының ядыы фигуралыг ойнаарын өөренип алыр деп шиитпирлээн. Людмила — хөглүг, оюн-баштак болгаш чоргаар аажы-чаңныг, дүргеи шимчээшкинниг кыс. Ол—сорулгазын чедип алыр дээш элээн-не оралдажыр: фигуралыг каңы ойнаарының талазы-биле шилиндиктер шилип ап турар комиссиниң чанында чедип келгеш, ойнап турган ийи кижиниң көрүп магадаап, сагыжы дөспейн ыглап-даа турар; асфальтылыг оруктуңбиле машиналарынга таарыштырган конькизин кеткеш, ырак черже чоруп-даа ааар... Ынчалза-даа Людмиланың ол бүгү оралдажымышкыннары сорулгазынга четпээн: ону балет артизинге хүлээп албаан.

Ам канчаар, база катап-ла балетче сундугун туруп бээр бе, азы өске бир ажылга кирип алыр бе? Людмила ынчаар бодап турар. Фильминиң бир дыңзыг хөделиишкинниг үези оон эгелээр. Людмила ам каяа баарыл, оон салым-чолу канчаар шиитпирлеттинерил дээрзин көрүкчү сагыжы аарын болап орар.

Людмила элээн чорумал ужураларны кылып чоруп бээр. Ол-ла чораап, бир-ле улуг шоссе оруктап мнай-бээр чоруп турар хөй машиналарны бензин-биле хандырып турар бензоколонкага кээп ажылдай бээр.

Ажыл баштайгы үеде Людмилага берге болган. Машина бүрүзүнге бензин кудуп бергеш, оон документилин кылырынга ол четтикпейн турган. Ол дээрге Людмиланың буруузу эвес, а ында бүгү-ле ажылдың чорудулгазын чигедир херек чок, харын «инструкция ёзугаар» деп чылдаган-биле марымдадып, эренгей ёзу-биле ажылдап турар, бензоколонка начальнигиниң айтышкынныр. Ынчалза-даа Людмила ажылдап четтигерин күзеп турар.

Бензин кудукчузу ол бөдүүн ажылынга Людмила ынакшый бээр. Орук аайы-биле хап эртип тура, бензоколонкага кээп доктаагаи чолаачылардаа, ол колонканың ажылдакчыларындаа чаптанчыг, эрес-кашпагай, хөглүг Людмиланы «бензоколонканың кадыны» деп шолалай бээрлер.

А. П Довженко аттыг киностудиниң бүдүрүп кылганы «Бензоколонканың кадыны» деп бо үеран-чечен фильминиң ёзол маадыры—Людмиланың ролюн сураглыг совет киноактерларының бирээзи Н. Румянцева ойнаан. Хөй-хөй фильмнерге аныяк совет херээженниң ажыл-амыдыралының дугайында рольдарны хөглүг болгаш чаптанчыг кылдыр ойнап турар бо артист бистиң көрүкчүлеривиске эки билдингир.

Катап үндүрген фильмнер

МИКЛУХА-МАКЛАЙ. Москваның эртем-нептерелдиг фильмнер студиязы улуг орус эртемден болган аян-чорукчу, амгы үениң антропологиязының (кижиниң, оон күш-ажылынга хөлбаштыр, будуш тургузуун шинчилеп өөренир эртем) үндезилекчизи Н. Н. Миклуха-Маклайның дугайында бо үран-чечен фильмни катап кылып үндүрген.

1871 чыл. Сентябрының эге үезинде Чаа Гвинеяның соңгу-чөөн эриктериниң чанынга орус корвет «Витязь» чедип кээр. Корабльдиң бортуидан дүрген чоруур улуг хеме чайладыр иттиже берген. Бир-ле дугаарында, ол черге ак кештиг кижи кээп, будун базып эгелээни ол. Улуг аян-чорукчу хөй-хөй номнарны, кижиниң будун тургузуун шинчилээриниң херекселин ап адаан келген.

Миклуха-Маклайның ролюнда актёр С. Курилов чедиишкиниин-биле ойнап турар. Улуг аалдар-ат-биле бүргеткен, кайгамчык кижиниң овур-хевирин ойнап тура, ол артист хөй болгаш нарын арталарны, тывыңгыр хевирлерин ажыглааны көрүкчүнүү сеткил-сагыжын чаягаар-ла өөртүп келир. Миклуха-Маклайның достүүмес чүткүлдүг сагыш-сеткилин, оон хып чоруур болгаш кээргээчел, чыыр-чак сеткилдиг чүрээнин хайныгыышынын, депшилгелиг эртемденииң чырыткылыг, бүгүнү төнзеп турар күзел-бодалын чечен-мерген артаалрбиле көргүзерин актёр оралдашкан.

Миклуха-Маклай Оожум океанның, Австралиянның болгаш Төп Африканың ортулуктарынга чүрттаан турган янзы-бүрү аймак-сөөк чоннарның араазынга чыл-чылы-биле чүрттаан турган. Ол чүгле оларның физиологиязын, амыдырал-чуртталгазын, дылын, культуразының байдалын, ажыл-чаңчылдарын өөренген эвес, харын оларга культуруг чаңчылдарны чедирерин ораалдажып, эмчи, башкы, камгалакчы, шииткедчи, эш-өңнүк болуп-даа чораан. Ынчангаш оон ажылдары Оожум океанның ортулуктарының чүрттакчы чоннарының төөгүзүн биле азырынга кол үндезин чүүл болуп турар. Колонизаторлар болгаш кулдар садыглакчылары депшилгелиг эртемниң ол төлээлевизинин ажыл-чорудулгазынга барла аргалары-биле удурланып турганы ынчангаш таварылга эвес. Ынчалза-даа эртемден-гуманист болунуң херээнге бүгү назынында ынчы болуп артаан.

Сценарийниң авторлары В. Вольвенштейн биле А. Спешнев фильмниң үндезинин кылдыр эртемденииң ажыдыралындан ёзулуг болуушкуннарны

„Эртем демдеглелдериниң“ 10-гу үндүрүлгези

Дылдын, литератураның болгаш төөгүнүң тыва эртем-шинчилел институдунуң «эртем демдеглелдериниң» орус дылда онгу үндүрүлгези парлалгада үнген, ол номну мом садыгларында киирген.

«Эртем демдеглелдери» С. К. Токаның «Коммунизм тургузукчуларының съездизи» деп чүүлү-биле эгелээн. Тыва АССР-ниң тургустунганы-биле хамаарышкан документилерни оон сөөлүнде парлаан.

Бирги бөлүкте: чедиг чыл дээш демиселге Тыванның профавидделдериниң болгаш комсомолунуң ролюнүң дугайында эштер Т. Ч. Норбунун болгаш Г. Ч. Ширшининн, эштер С. Ш. Мындрима-биле О. А. Толгар-оолдуң — «ТАРН-ның тургустунганының 40 чылы» деп чүүлдери киргеп.

Нөнги бөлүк — Тыванын экономиказының айтырыгларына холбашкан. И. Е. Томилининн — «Чедиг чылдың дөртку чылының түннелдери болгаш Тыва АССР-ниң улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң моон соңгаарғы перспективалары». А. И. Каплуновтуң — «Тыва АССР-ниң чонунуң чаагай байдалын көдүрөринге бюджеттиң ролю» база өске-даа чүүлдер бо бөлүкте киргеп, оларның иштинден «Тыва АССР Чөөн Сибирьниң көдээ ажыл-агыйының системазында» деп, аспирант В. П. Солдатовтуң ажылы онза сонуургавчыг.

Демдеглелдерниң үшкү бөлүүнде — литератураның болгаш тыва дылдың айтырыглары.

Сураглыг төрколог Н. Ф. Катановтуң Тыванын археологиязының болгаш эпиграфиказының айтырыгларының талазы-биле ажылы «Материалдар болгаш дыннадыглар» деп эгеде улуг черни эзлеп турар.

Демдеглелдерниң «Критика болгаш библиография» деп сөөлгү бөлүүнде, Кыргыс ССР-ниң Эртемнер академиязының академиги И. А. Батмановтуң эрте-бурунгу түрк бижиктин енисей тураскаалдарының үелериниң дугайында улуг чүүлү киргеп.

«Эртем демдеглелдериниң» бо чаа үндүрүлгези бистиң республиканың партия, совет болгаш ажыл-агый активчилериниге, өөредилге черлериниге, агитаторларга ажыктыг ном болур.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БҮГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Ача садып алган мен» (делгем экраннуг) 10. 12, 2, кежээкиниң 10. «Кежээ чок дүне» 4. 6. 8 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сөөлгү дөйм» 11.15. «Буруудадыр барымдаазы четпес болганда агартканы» 3.15. 5.15. 7.15. 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шөртаннын чаңлыы-биле» 11.15. 1.15. «Чигир үндүрер кулузун ортулуунга алуы» 3.15. 5.15. 7.15. 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Сөөлгү чүктүң төөмүзү» 2.30. «Ол херек Пеньковна болган» 4.30. 6.30. 8.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Чүрек ыршээвес» 5. 7. 9 шактарда.

Коммунистиг тургузуушкуннуң теориязынга болгаш практиказынга улуг салыышкын

Төмчүзу. Эгези 2-ги, 3-ну арыннарда.

байлак дуржулгазынга болгаш практиказынга, амыдыралды ханы өөренип киргенинге даянып турар. Ол бижиктеринде Н. С. Хрущевтуң тургускан айтырыгларының иштинде — хөвең бүдүрелиң улам ынай улгаттыраруның болгаш Аш ховуну шиңгээдип алырының, ортаакы азия республикаларының бойдус байлактарын ажыглаарының, оларның экономиказын планнаарының база хөгжүдериниң болгаш өске-даа хөй-хөй чугула айтырыглар бар болуп турар.

Бистиң партиявыс чуртка продуктуларның элбекшилин тургузары дээш демиселди организаставышаан, бүгү көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң үндезини болуп турар тараа ажыл-агыйын хөгжүдер база быжыглаар дугайында онза кичээнгей салып турар. Н. С. Хрущевтуң СЭКП ТК-ның Президиумунга киирген «Чылдың түннелдериң үндүрер болгаш тараазны бүдүрелиң база садып алырын улгаттырар дугайында» бижии номда парлаттынган. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленуму болурунун мурнуу чарында бижиттинген ол документиде, көдээ ажыл-агыйны улам көдүрериниң тодаргай аргалары айытынган болгаш дараазындагы ийи-үш чылдарда бараанныг тараазны бүдүрериң беш миллиард пудка чедирер дээш, чуртка тараа белеткелин ам 4200—4500 миллиард пуд чедиреринң бүгү партияның база бүгү күрүненин сорулгазы кылдыр киидүрүп үндүрүп турар.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунга Н. С. Хрущевтуң «ССРЭ-нин экономиказының хөгжүлдези болгаш улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулга» деп илеткели ленинчи чогаадыкчы ёзу-биле сиңииккен. Ажыл-агый тургузуушкунун удуртуру-биле, үлегшүрнү, тудугну болгаш көдээ ажыл-агыйны башкарарын сайзырангайжыдары-биле холбашкан айтырыгларны бистиң партиявыс болгаш оон Төп Комитеди сөөлгү чылдарда дескээн-даа чүдексинмес, чүгле бодунга ынак, өскелерни көөр хөнүү чок идегет ам судстаттырыкчы сандайында олурары бо.

Пеньковскийниң бодунун-на миннии өчээпи-биле алырга, оон боду кезээде хыы ханмас, чүгле бодун бодаар, бодун хүндүлеликсээр, албандужаал сүрер чораан, ол ыланғыя «херээженнерге хандыкшыыр чордум, хөй херээженнер-биле чүрттаан мен, рестораннар кезинр турдум, шүүт чугаалаарга, чиик амыдыралга ынак чораан мен. Ол бүгү четпестер мени үреп каапкан, ынчаар дүвүреп калганым ол... херек чок бижи болу бердим» деп, боду өчүп турар.

Судтуң секретары буруудадыр доктаалды номчуп дыннаткан.

Совет Эвилелинге удур идепкейлиг шпиончу ажылды кылып турган дээш кеземче харыысалгазынга киирип турар, америк болгаш англи разведкаларның төлээзи О. В. Пеньковский бодунуң буруудуун бүрүү-биле билинген болгаш бодунуң кем-бүрүүлүг ажыл-чорудулганының дугайында тодаргай өчүктү берген деп, буруудадыр доктаалда айтып турар.

Совет Эвилелинге удур база-ла идепкейлиг шпиончу ажылды кылып турган дээш кеземче харыысалгазынга киирип турар Гревилл Мейнерд Винни бодунуң шпиончу ажыл-чорудулганы кылып турганын билинген болгаш шпион Пеньковский-биле англи база америк разведкаларның төлээлекчилериниң аразынга харылзаачы хүлээлгени күүседип турган мен деп медеглээн. 1961 чылдың апрель—май, июль—август айларда Лондонга командировкага чораап, база ол-ла чылдың сентябрь—октябрьда Парижке чораап, Пеньковский болза англи болгаш америк разведчиктер-биле чажыт квартираларга үргүлчү ужуражып, экономика, политика болгаш шериг талазы-биле мырынай чажыт медээлерни оларга берип турган, шпиончу белеткелдин курузун база дооскан. ССРЭ-нин девискээринге шпионнаар ажыл доозу бээрге, оон бодунуң шилип алганыбиле англи база америк шериг черлеринге айза 2000 доллар шалыннаг харыысалгалыг албан дужаалга ону киирген турар болгаш ол эрткен үеден шпиончу ажылы дээш ай бүрүзүнге онзалыг 1000 доллар болур чангыс аай шаңнал акшаны база ацаа берген турар деп бүзүредип турар даараалаштыр шпионнарлер турар дугайын совет кижилер эки билирлер. Партияның боттандырган хемчегдери бодунуң үре-түннелин берип турар. Ынчалза-даа амыдырал чанғыс черге таптап турбас. Улус ажылагыйын удуртуруп сайзырангайжыдарын коммунистиг тургузуушкунуң эрге-ажыы негеп турар.

«Бистиң ленинчи партиявыс удуртукчу партия, ынчангаш бодунуң амыл-чорудулгазын, улус амыл-агыйын удуртуруп канчаар организастаанындан коммунистиг тургузуушкунуның улуг планнарын боттандырары хамаарлыр. Партияның политиказының үндезинде марксисчи-ленинчи принцип салдынган. Бистиң партиявыс ниитилелди удуртууда ниитилел хөгжүлдезиниң боттуг дуруминерин барымдаалап турар. Харынна ол чорук болза ниитилелдиң амыдыралында чаа, депшилгелиг болуушкунарны ёй-шаанда билип алыр база хөгжүдер, массаның чөгаадыкчы инициативазын деткип арганы берип турар» деп, пленумга илеткелиште Н. С. Хрущев чугаалаан.

ТБ Президиумунуң ажылдап кылган саналдарын Төп Комитеттиң Пленуму долузу-биле деткээн болгаш партияның удуртур органнарының тургузуун адаанзан үстүнге чедир бүдүрүлге принципивиче шилчидери аргежок чүгүла-дыр деп чангыс аңсеткилдиг түннелди кылган. Чаңгыс аай партийжи-күрүне контролюн тургузар дугайында Пленумнуң шиитпири политиктиг кайгамчык улуг ужур-дузалыг болуп турар.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлери, Н. С. Хрущевтуң Пленумга илеткелп — чүрттүп экономиктиг хөгжүлдезиниң ёйү келген айтырыгларын ленинчи ёзу-биле көөр, коммунистиг тургузуушкунуның кол-кол сорулгаларын боттандыраринче партияның, бүгү улустуң күжениишкинин мөңгеден билиринин үлегер-чижээ.

Улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулганы эде тургускаанының соонда, СЭКП Төп Комитеди, эш Н. С. Хрущев чаа тургустунган органнарның ажыл-чорудулгазының дугайынга хүн бүрүде сагыш салып, бүдүрүлечи тодаргай айтырыгларны шиитпирлээринге бүгү күштү, билигни, организакчы талантыны мөңгээринге кадрларга дузалап турар. Чедиги тоңда Россия Федерациязының партия комитеттериниң секретарыларының болгаш колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктериниң, 1963 чылдың март 12-де болган чөвүдел хуралынга Н. С. Хрущевтуң, «Чедиг чылдың бешки чылында көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинде чаа депшелдерни чедип алылынар» деп чугаалы киргеп. Колхоз болгаш совхозтарны удургурунуң айтырыгларының, көдээде чаа органнарның ажылының стилиниң болгаш методуның чугула айтырыгларында көдүртүнген база үндезилеттингеп, бүдүрүлге эргелелдери база партия комитеттери чүүү кылыр ужурлуг дээрзин көргүскеп.

Көдээде башкарылганың чаа органнарга удуртулганың канцеляржыбюрократсыг методуун албадаарын оралдажып турар ындыг удуртукчуларны эш Хрущев бо чугаазында шүүмүүлээн.

Көдээде ажыл-агыйн мурнакчыларынга Н. С. Хрущевтуң байыр чедирген чагаазы номнуң материалдарының иштинде көскү черни эзлеп турар. Чедип алган чедиишкиннери дээш, чаартыкчыларга изиг байыр чедирбишаан. Никита Сергеевич оларның эгелээшкинин деткип, мурнакчы дуржулганы нептередиринче, ниити кадрлаүүшкүнүү чедип алырынче ховуларның болгаш фермаларның ажылиишчилерин кыйгырып турар.

«Белоруссияның, Прибалтика республикаларның болгаш Россия Федерациязының сонгу-барының таллыы областарынга көдээ ажыл-агыйны специализастаар дугайында» база «Улуг-удуг хоорайларны болгаш үлетпур төптерин долгандыр сүт-ногаа ажыл-агыйларын тургузар дугайында» СЭКП ТК-ның Президиумунга Н. С. Хрущевтуң кирген бижии томнуң сөөлгү кезээнде кирип турар. Ол документилерде улустуң чаагай чоруу дээш партияның сагыш салыышкыны тодаргай кеступ турар. Колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң чаа, улуг күрлавырларын ажыллага дүрген киниериниң көдээнин ажыл-ишчилериниге ол документилер дузалаар.

• • •

Эш Н. С. Хрущевтуң «ССРЭ-де коммунизм тургузуушкуну болгаш көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдези» деп ажылдары — марксизчи-ленинчи артемге улуг салыышкын. Партияның организакчы база политиктиг ажылының кайгамчык улуг дуржулганында түүнеп байыттынган, улам ыңай бурунгаар шимчээшкин

Чаагай дүжүттүң үндезинин салыр шиитпирлиг хүннер

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАЙ 11 СУББОТА № 111 (5515).

Өртээ 2 көп.

Кукуруза дээш чаржыңар

Сөөлгү чылдарда бистиң республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилери кукурузаның чаагай дүжүдүн өстүреринин дуржулгаларын көргүскүлээн. Ылангыя «Найырал» совхозта О. Ыглаашпай, «ҮТКА 25 чылы» совхозта С. Дамдын-оол, республиканың дуржулга станциязында П. Мурыгин, Тандыда «Коммунизмниң херели» колхозта К. Сиирин, Н. Балинин олар эрткен чылдың агаар-бойдузунуң берге байдалдарында безин кукурузаның ногаан массазының бедик дүжүдүн өстүргеннер. Олар чүткүлдүг күш-ажыл-биле бүгү республикага алдаржып, «РСФСР-ниң эки кукурузачылары» деп херек демдээ-биле шаңнаткылааннар.

Мурнакчы кукурузачыларның чедиишкиннериниң дүлгүүрү — бедик агротехникада болуп турар. Үрезиннерни болгаш участоктарны шилип алырынга, техниканы ажыглаарынга, одуруглар аразын сайзырадырынга, үнүштерниң суггарылгазынга болгаш немелде чемгерилгезинге — шуптузунга-ла агротехниканың негелделерин болгаш мурнакчы практиканың сүмелерин бедик дүжүттүң ол мастерлери шыңгыы сагып турарлар.

Мурнакчы звеноларда белеткел ажылдары бо чылын база-ла багай эвес болган. «Межегей» совхозтуң кукурузачы-механизаторлары ниитиниң малынга ам база-ла быжыг чем-суурну тургузар, эът, сүт, дүк бүдүрерин көвүдедиринге улуг ужурлуг кукурузаның бедик дүжүдүн алыр дээш, социалистиг чарышты калбартырынче республиканың бүгү кукурузачыларын кыйгырган. Олар боттары ам тарыыр 2000 гектар кукурузаның га санындан-на 400 центнерден эвээш эвес ногаан массаны өстүрүп алырын хүлээнгеш, хөрзүннү ажылдап кылыр агротехниктиг хемчеглерниң эртемге үндезилээн комплексизин шыңгыы барымдаалап, шөлдерге түс черниң чемишчидилгелерин чедиштир төккен, үрезиннерни болгаш техниканы белеткээн. Ол ышкаш Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң кукурузачы звенолары тарылга белеткелинге база-ла организастыг чорукту чижээ көргүзүп турарлар. «Сүт-Хөл» совхозта Тас-оол Ымыроолдуң кукурузачы звенозу гектар санындан 500 ажыг центнер ногаан массаны өстүрүп алыр дээш ам тарып кириптеринге четчир үрезинни болгаш техниканы бүрүн белеткеп, черни чемишчидип белеткеп алган.

Тываның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери малдың кукурузага үндезилеттинген быжыг чем-суурун тургускаш, бо чылын күрүнеге 20.000 тонна эътти, 19.6 муң тонна сүттү болгаш 2000 тонна дүктү садар сорулгалыг ажылдап турар. Ол дээрге эрткен чылдагызындан каш дакпыр күженишкинниг ажылдаарын негеп турар. Ынчангаш Бии-Хем, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем районнарның чамдык колхозтары болгаш совхозтары эрткен чылын кукурузаның кедергей чавыс дүжүдүн алган чоруун ам катаптавас дээш, эки организастыг ажылдаар херек. Чөөн-Хемчик колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң зоназында ажыл-агыйлар эрткен чылын га бүрүзүнден ортумаа-биле чүгле 98 центнер, Улуг-Хемде Жданов аттыг колхоз 5-ле центнер ногаан массаны ажаап алган. Чүгле чазын барып тарып кааш, күзүн ажаап алыр ол-ла болгай дээр, сагыш човаңгыр эвес практиканың түңнели шак ындыг болган. Мындыг янзылыг өске-даа багай түңнелдер республикага ниити дүжүттүң хемчээлин дыка кудулаткан.

Чамдык кукурузачылар, агрономнар болгаш колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары эрткен чылдагы ол частырыглардан шыңгыы түңнел кылбааннар. Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары шөлдерге өдек төгериниң планын чүгле 12.2 хуу күүсеткен. Шөл чемишчидилгелерин Каа-Хем, Тес-Хем, Улуг-Хем районнар, «Найырал», «ҮТКА 25 чылы», «Тес-Хем» совхозтар эң багай чорудуп турарлар. Тес-Хем район шөлдерже 32 муң тонна өдек сөөртүр планныг турган, оон чүгле 6,4 хуузун күүседип алган. Черни база чемгерер херек. Ынчаарга ону шак ынчаар чемгербейн турган байлак дүжүт алыры болдунмас дээрзин ол черлерниң удуртур ажылдакчылары чүге бодавайн турарлары?!

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозу бо чылын 425 га черге кукуруза тарыыр ужурлуг. Ол хирезинде-ле черин эрткен чылын белеткеп албаан, ам удур андарып тарыыр деп, агротехниканың чурумун база-ла үреп турар. Гектар чер бүрүзүнүң чемишчидилгезинге 15—20 тонна өдекти төгер ужурлуг турда, а бо колхозтуң 130 гектар кукуруза шөлүнүң гектар бүрүзүнге чүгле 5—6 тонна оңаажыр өдек төктүнген. Кукуруза тарып эгелээнден бээр чеже чыл эртпээн, чеже дүжүт алдынмаан дээр. Мындыг чегенчиг байдалды ам соксадыр үе келген.

Кукурузаның чаагай дүжүдү чүгле күзел-биле эвес, а херек кырында кызымаккай күш-ажыл-биле чедип алдынар. Комсомолчулар болгаш аныяктар кукуруза дээш демиселдиң мурнакчы отряды. Бо чылын республикага тарыыр бүгү кукурузаның барык-ла 90 хуузун комсомолчу-аныяктарның звенолары тарып өстүрерин, га санындан 6—7 муң чемгерилге единицазын алырын хүлээнген. Ынчангаш комсомолчу-аныяктар агрегаттарының аразынга социалистиг чарышты калбартырынче республиканың бүгү кукурузачыларын аныяк кукурузачыларның бирги республика слёдунуң киржикчилери база кыйгырган болгай. Кукурузаның бедик дүжүдүн өстүрүп алыр дээш колхозтар болгаш совхозтар, механизастаттынган звенолар аразынга социалистиг чарышты калбартыры, маңаа алдынган хүлээлгелерниң күүселделерин ылавыла хандырары районнарның парткомнарының, ВЛКСМ комитеттериниң, райкүүскомнарның, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң болгаш партия, комсомол организацияларының, ажыл-агыйлар удуртукчуларының дорт хүлээлгези болуп турар.

Ам кукуруза звеноларын тургускулаан, оларга черни, техниканы быжыглап берген төлээде, ук звеноларның кежигүннерин, удуртукчуларын солуур, ынай-бээр өске ажылдарже сандарадыр чорукту болдурбас болгаш оларны доктаамал ажылдадыр херек. Кукурузаның участок бүрүзүнде үнүш-дүжүттүң байдалын харыылаар чаңгыс ээ турар ужурлуг. Шак ынчаарда ажыл дээш харыысалга-даа бедик, ажылдың үре-түңнели-даа эки болуру чугаажок.

Кукурузаны тарыыр хүннер эм чедип келген. Ону кыска хуусаада, бедик шынарлыг, чүгле дөрбелчиндиг уяланчак арга-биле чорудар. Бо талазы-биле агрономнарның харыысалгазы улуг. Үрезинни чажарының нормазын, ханызын шыңгыы хынавышаан, кукуруза шөлүн тарылга мурнунда чемишчидерин, үрезин чажарын эки агротехниктиг хуусаада чорударын, кукурузаның өзүмнери үнгүжеге чедир база үнүп кээрге, оларның аразы-биле илииртээшкинни, оон соонда одуругларга минералдыг чемишчидилгелерни төгерин, одуруглар аразын ажылдап кылырын организастаары — агрономнуң дорт хүлээлгези. Колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары кукуруза тарылгазының шынарын хүн бүрү хынзар, частырыгларны болгаш четпестерни доп-дораан эдер хемчеглерни алыр ужурлуг.

Эргим кукурузачы-механизаторлар! Силерниң күжүңер хей чарыгдаттынмас. Ол эки түңнелдиг болур болгаш ниитиниң малынга хоолулуг, шыктыг чемниң элбек курлавырын тургузар силер. Төрээн чурт, бүгү малчыннар четтиридивис дээр кылдыр ажылдаңар!

ЧАРЖЫП ТУРАР АГРЕГАТТАР

Комбужап Петр Чорбаевич баштайгы хүннүң дүш соонда чаштырылгага кирзе-даа, 34 ганы чаштырып, нормазын ажыр күүсеткен. Даразында хүнде оон солчукчузу Яң-оол ажылдаан. Оларның социалистиг чарыштыг агрегадынга ол хүн Уйнук-Көк ажылдаан. Хүннүң түңнелинде Уйнук-Көк 63 ганы азы ийи ажыг норманы күүсеткеш, Комбужаптың эжин ажыпкан болган.

— Ам эртен Николай Меньков ажылдаар-дыр. Ооң-биле чарышка тиилевес болза, бистиң агрегадывыс хожудап калыр-дыр эвеспе — деп, Комбужап иштиңде боданып, эртен эрте тракторну, сеялкаларны эки хынап алгаш, Онгар-Ховунуң солагай талакы ийи дургаар чаштырып кириптер-дир деп шиитпирлеп алган.

Оон учётчикке баргаш:—Ам эртен Онгар-Ховунуң солагай талазында шөлге эш Меньков биле бисти кожа ажылдаар кылдыр демдектеп каап көрүңер, Мария Ивановна — деп, чугаалаан.

— Силерниң чаштырар черлериңни агроном биле бригадир черле ол дээр чорбадыва—деп, учётчик харыылаан.

Трактористиң сеткилинге ол таарымчалыг болган. Бодунуң социалистиг чарыштыг эжи-биле кады ажылдап, оон кайгаар хөделип турарын көрүп каап турарга черле эки болгай.

Эртен ажылдаар механизаторлар кежээ удуп дыштаныр деп турда, — эртен кожа ажылдаар-дыр бис, Николай Иванович—деп, эжинге чугаалаан.

— Боор-тур, Петр Чорбаевич, ийи-ийи нормазы күүседиптээли, харын— деп, Меньков эжинге каттышкан.

Эртенгиниң 6 шактан эгелеп Комбужап эрткен ээлчегни солууру-биле ажылдап кирипкен. Тракторнуң узун солуп, кол бедидирлерни дыңзыткаш, заправка кылып алган. Сеялкаларның дискаларын, үрезин дамчыдар черлерин болгаш өске бүгү байдалдарын ыяк хынап алган. Агрегаттың эртенги ажаалдазын кылып, чунуп, чемненип турда-ла 9 шак апарган. Ол аразында механизаторларның ажылдаар черлерин учётчик демдектей кагылапкан. Шөлдүң бир ужунда аразы элээн ырак ийи өргенниң бирээзинде «Комбужап», өскезинде «Меньков» деп бижип каан. Ол болза оларның чаштырар шөлдериниң эгелээр уштары болгаш кызыгаарлары-дыр. Шөлдүң узун дурту дөрт километр, төнген ужунда база демдектер бар.

Ийи агрегат 10 шакта чаштырып кирипкен. Үш дугаар дүргеделге чоруп турганнар. Бирээзин мурнаар дээш оон дүргедептер болза, уулдүргей хөрзүнге хоржок болгаш ажылдың шынары баксыраар, харын-даа үрелиишкинге таваржып болур. Кайызының-даа тракторлары септелгеге кирбээн, мырынай чаа «ДТ-54»-тер. Шөлдүң ужунга үнгеш, дедир ээп кээп, барык деңге-ле чоруп турганнар.

Хамык ужур темпиде эвес, ажылдың шынары чугула болгай. Ынчангаш сеялкаларның чажар аппараттарының ажылдаарынче сеяльщиктер хайгааралын кошкатпаан. Дүштеки чемни шөлге чедире берген. Чемнениринге болгаш түр хыналда кылырынга 30 минута эрткен. Чаштырылга уламчылап чорупкан.

Комбужап биле Меньковтуң агрегаттары бичии-даа саадаашкын чокка чоруп турлар. Олар бөгүн эки түңнелди чугаажок көргүзер боорлар деп, агроном-даа, учётчик-даа чазыг чокка бодап, чугаалажып турганнар.

«Бөгүн ийи нормага доктаавастыр бис» деп, Комбужап иштинде боданып, сагыжы ажык чоруп турган. Ынчалза-даа тракторнуң сеялка кошкан демири хенертен сына берген. Ол чорук трактористиң болгаш оон сеяльщиктериниң сеткил-сагыжын дыка хомудаткан. Ону кылып алыры үр эвес-ле, ынчалза-даа алдың өртектиг бичии-даа шак-үени чидирери улуг каража болур. Ол демирни турлагга эккелгеш, дарганнарга улаттырар ужурга таварышкан.

—Мындыг саадаашкынга таварышсывысса-даа, чашкан черивис бүдүн чартык норма чугаажок четкен боор, ам ооң кырынга кежээге чедир база бир чартык норманы черле алгай-ла бис—деп, тракторист болгаш оон чажыкчылары аразында чугаалажып, хүннүң сорулгазын чедип алырынга бүдүрелдиг турганнар.

Дарганнар демирни улапкан, ону дүрген таарыштырып алгаш, агрегат чаштырып чорупкан. Бир шак хире үе ынчаар анаа эрткен. Ол аразында Меньковтуң агрегады элээн мурнай берген. Ынчалза-даа ооң тракторунуң суу төгүлгеш, чартык шак хире саадаашкынга база таваржы берген.

Кежээкиниң 8 шак ажып чорда, турлагга 9 шакта кино болур деп чарлал келген.

— Бир шак хире саадаашкынга таварышканывысты билбес эвес силер, бичии ажыр ажылдаптаалы. Бисти бодап көрүңер—деп, Комбужап бригадирге чугаалаан. Бригадир аңаа чөпшээрежип, кинону эгелээрин бичии орайтадыр болган.

Ам ийи агрегаттың шөлге чорупкан турарының шимчээшкини деннежи берген. Комбужаптың агрегады 9 шак чартыкка чедир ажылдааш, барык бир долганыг хире ажыр ажылдапкан.

Механизаторлар турлагга четкилеп келген. Демги кино болур деп чарлал түңнел чок болган. Райондан кел чыткан кожер кино доора будулгаш, ол хүн аңаа келбейн барган. Бо чорук механизаторларның сеткилин хомудатпас аргажок: чүге дизе, оларга минута бүрүзү харам болгай.

Чаржып турар ийи агрегаттың түңнели үнген: **Комбужаптың агрегады 10 шак дургузунда 82 ганы чаштыргаш, нормазын 273 хуу күүсеткен, а Меньковтуң агрегады база бедик түңнелдиг болган. Ол 68 ганы чашкан азы нормазын 226,6 хуу күүсеткен.** Бригаданың ажылчилери оларга байыр чедирген.

Комбужап Петр Чорбаевич—Тандың районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң хоочун механизаторларының бирээзи. Ол, 9 чыл дургузунда комбайнга, тракторга ажылдап, күш-ажылга эки түңнелдери-биле чоннуң макталын, идегелин чаалап алган. Ам бодунуң колхозунуң бригадазында социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар ол.

Моон аңгыда П. Иванов, Д. Боболев, А. Семенов, Н. Яковлев болгаш оон-даа өскелер чер андарар, тараа чажар нормазын бүдүн чартыктан ийи катап ажыр күүседип турар. Келир дүжүттүң хуу-салымы дээш, эрес-маадырлыг күш-ажылы-биле Төрээн чуртун өөртүр дээш, оларның ажылы Онгар-Ховунуң делгемнеринде хайнып, эртенден кежээге киир доозуну бурунайнып, дүнниң орайынга чедир сылдыстар дег оду кызынайнып кээрлер. Бо бүгү кижиниң сеткилин өөртпес аргажок!

Механизаторларның могаг чок ажылының түңнелинде бригада 1500 га черни дискалаан, 2500 ганы илииртээн болгаш май 5-тен 8-ке чедир 518 ганы чажып тараан. Ынчалза-даа эрткен чылдың бо үезинде тараа культураларын чажып доозупкан турганын бодаарга, ам дыка хожудаан-дыр. Ындыг болганда темпини ам-даа дүргедетсе чогуур.

М. ЛЮНДУП.

ЧУРУКТА: трактористер П. Комбужап биле (оң талазында) Н. Меньковтуң хүнде 82 болгаш 68 гектар кызыл-тасты чаштырганының соонда, түңнелин өөрүшкүлүг чугаалажып турары. Фото С. Феоктистовтуу.

Часкы хову ажылының хүн демдеглели

Республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының ховуларында күш-ажылчы күженишкин өзүп турар. Май 9-та 5.9 муң гектар чер андартынган, 15.2 муң гектар илииртеттинген болгаш 15.9 муң гектар, ооң иштинде 14.4 муң гектар тараа культуралары чажып тарыттынган. Тывада ниитизи-биле 71.4 муң гектар чер андарттынган, 155,1 муң гектар илииртеттинген болгаш 98,1 муң гектар, ооң иштинде 96,5 муң гектар тараа культуралары чажып тарыттынган. Таңды районнуң ажыл-агыйларында ажыл элээн бурунгаарлаан, ында май 9-та 7 муң гектар хире тараа культуралары чажып тарыттынган. Сукпакчылар чарыштың мурнуку одуруунче үнген, ол ажыл-агый байдалды экижидип, каш хүн дургузунда тараа культураларының чартыктан хөйүн, а май 9-та 500 гектарны чажып тараан. Олар тараа культураларын чажып тарыырының оңаалдазын 27 хуу күүседип, сөөлгү үеде күш-ажылчы күженишкинни кошкаткан Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» көдээ ажыл-агый артелиниң тараажыларының дугайын чугаалаваска безин, ол-ла районнуң «Бурунгаар» колхозунуң часкы тарылга талазы-биле мурнакчы механизаторларын четкеш, эртип болур.

«Совет Тыва» колхозтуң хожудаашкынының чылдагааны болза, эрткен хүн демдеглелдеринге айтып турганы ышкаш, техниктиг хандырылганы багай организастааның хараазы-биле ында техниканың улуг кезии анаа туруп турарында, ынчаарга шугумчулел ол-ла колхозтуң удуртукчуларынга (ооң даргазы эш Даваалайга, партия организациязының секретары эш Кууларга) болгаш тускай эртемниглеринге өөредиг болбайн турар. Каа-Хем районнуң партия комитеди ол колхозта часкы тарылга талазы-биле байдалды доп-дораан көрүп, хожудаашкындан уштунар талазы-биле оларга дуза көргүссе чогуур.

«Өөк» совхозтуң удуртукчуларынга болгаш тускай эртемниглеринге шугумчулел база салдар чедирбейн турар. Аңаа май 9-та тараа чаштырар болгаш чер андарар 10 агрегат ажылдаваан. Совхоз эрте чажып тарыыр тараа культураларын эвес, харын силос культураларын болгаш арбайны чажып тарып турар. Олар тарылганың эки хуусааларын анаа эрттиргеш, үрезинни кургаг черге хөөп кааш, эрткен чылын тараа культураларының дажок чавыс дүжүдүн алган частырыгны өөренип көрбейн турар боор.

Улуг-хемчилер часкы хову ажылдарын боттарының аргаларындан куду деңнелге чорудуп турар. Районнуң ажыл-агыйларынга май 9-та тракторларның барык-ла чартыы хирези анаа турган. Ол хүн районнуң бүгү ажыл-агыйлары чүгле 1492 гектар черге тараа чаштырып, 946 гектар черни аңдарып база 1937 гектар черниң шыгын базырган. Ажылдың темпизи болза бедик дүжүт өстүреринге улуг айыыл болур. Тарылганың хуусаазын узамдыктырар чорук тарылгаларның чамдызын күскү доңатка таварыштырып болур. Улуг-Хемниң партия комитеди болгаш Чөөн-Хемчиктиң бүдүрүлге эргелели ол районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында часкы хову ажылдарының темпизи чүге куду болуп турарын хынап көөр, ховуларның ажыл-ишчилериниң ортузунга калбак политиктиг ажылды чорудар, дээштиг социалистиг чарышты организастаар, мурнакчыларның дуржулгазын нептередир болгаш оларны бүгү хемчег-биле деткип, мактаар хүлээзелиг.

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң тараажылары болгаш механизаторлары часкы хову ажылдарын чорударынга боттарының чедиишкиннери-биле каш хонук бурунгаар ажыл-ишчилерин өөртүп турган. Олар барлыкчылар-биле деңге чоруп, а чамдыкта оларны эртип-даа турган. Кажан ажыл-агыйга тараа культураларының тарылгазының планы 70 хуу күүсеттине бергенде, ажылдың темпизи хенертен кошкай берген. Ынчалзажок районнуң болгаш Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң удуртукчуларындан кым-даа ооң чылдагаанын илередирин сагынмайн барган. Ооң ужурунда тараа культураларын чажып тарыыр талазы-биле немелде өзүлде сөөлгү хүннерде чүгле 14 хуу болган.

Барыын-Хемчик районнуң ховуларының ажыл-ишчилери тараа культураларының тарылгазын доозарынга чоокшулаан. Ынчалзажок оларның мурнунда ажыл-иш ам-даа хөй. Картофель, кукуруза тарып олуртурунга машиналарның белениин хынаар, оларның тарылгазын организастыг чорудар, ооң-биле ол культураларның бедик дүжүдүнүң үндезинин салыр төлээде, ук культуралар тарыырынга черин белеткээр херек.

Үстүнде чугаалаан чүүлдерден алгаш көөрге, часкы хову ажылдарының темпизи шоолуг эвес болуп турар. Ол болза механизатор, тараажы бүрүзү бодунга негелдезин бедидер, техниканы эң-не бүдүрүкчүлүг ажыглаар ужурлуг дээрзин айтып турар.

Ховуларның ажыл-ишчилери, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери! Көдээ ажыл-агыйның бүгү культураларының бедик дүжүдүнүң салым-чолу силерден хамааржыр часкы хову ажылдарының темпизин болгаш шынарын бедидиңер, техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаңар!

Тараа культуразын дооскан

ЫЙГЫЛАБ. (Телефон-биле). Барыын-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң тараажылары эрте чажар культураларның тарылгазын хуусаа бетинде дооскан. Тарыттынган 2250 гектарның хөй кезии кызылтас.

Колхозтуң шөлдеринде часкы хову ажылы улам калбарып турар. Техникага камныг, ону башкарарынга мергежилдиг механизаторлар хөй. Чижээ, чаштырылгада Хомушку Көк ээлчег бүрүзүнде 40 гектардан кудулатпайн келген, андарыкчы Саая Ким-оол алды гектарның орнунга 9 гектарны андарып турар.

Кукуруза тарылгазынга

ТОРГАЛЫГ. (Телефон-биле). Өвүр районда «Торгалыг» колхоз кукурузазының шөлүн калбартышаан, чыл бүрү улам-на чаагай дүжүттү өстүрүп ап турар. Эът болгаш сүт бүдүрерин көвүдедиринге кукурузаның үнелиин мал ажылчыннары улам-на бүзүредип турар.

Эрткен чылын ол чугула культураны 340 гектарга олурткан, а бо чылын оон шөлүн 400 гектар кылдыр, шупту суггаттыг черлерде белеткеп турар. Олуртулга шөлдеринде ниитизи-биле 1500 тонна өдекти чедирип төккен.

Кукурузаның үш участоктарының аайы-биле тургустунган звенолар олуртулга мурнунун часкы суггарылгазын эгелей берген. Республикада сураглыг эш Эренгейниң удурткан Кош-Терек звенозу 150 гектар шөлдүң гектар бүрүзүнден 400 центнер ногаан массаны өстүрүп алырын хүлээнген.

Чаагай дүжүт дээш чарыш звенолар аразында калбарган. Доңгак Кара-оолдуң удурткан Көк-Хаакта кукурузачылар 150 гектарның гектар бүрүзүнден 350 центнер дүжүт алырын шиитпирлээн. Арыг-Бажы участокта Ойдуп Кара-оолдуң звенозу олуртулгага база хынамчалыг белеткенип турар.

Чаагай дүжүт дээш

ХАНДАГАЙТЫ. (Телефон-биле). Часкы хову ажылы республиканың бүгү черлеринде бедик көдүрлүүшкүннүг калбарып турар. Өвүр районда «Торгалыг» колхозтуң тарылгазының шөлү эрткен чылдыындан 415 гектар хөй азы ниитизи-биле 1215 гектар чедир калбарар.

Техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, күш-ажылды шын организастааның түңнелинде колхозчу тараажылар каш-ла хүн 610 гектарны илииртээн, 675 гектарны андарган. Ол ышкаш тараа культураларының 85 хуузун азы 585 гектарны чажып тараан.

Тарылга шөлдеринде «ДТ-54» маркалыг беш, «Беларусь» сес — мындыг 12 агрегаттарны колхозтуң мергежилдиг кадрлары билдилиг башкарып турар. Оларның аразында ээлчег нормазын 130—150 хуу күүседип турар Айыжы Кызыл-оол, Түлүш Эренгей, Ойдуп Кара-оол, Доңгак Кара-оол ышкаш ажыл-ишке үлегерлиг механизаторлар хөй.

СУГГАРЫЛГАГА

Чаагай дүжүт өстүрүп алырынга хөрзүннүң чогуур шыгы улуг ужурлуг. Улуг-Хем районда «Х Улуг хурал» колхозтуң механизаторлары шык базырар илииртээшкинни организастыг чоруткан.

Моон-биле кады суггат бугазын аштап белеткээр айтырыгже база улуг кичээнгейни салып турар. Кара-Булуң бугазының ашталгазынга 30 кижи чеди хүн ажылдаан, олар 15 километр унну бүрүн дооскан.

А. Ф. Крицынның удурткан ол бригада ам арык болгаш адырык бугаларны немей белеткеп база ашталгазын организастыг чорудуп турар.

УЛУГ-ХЕМДЕН МЕДЭЭЛЕР

„Улуг-Хая“ совхозта

Совхоз төвүнүң кол кудумчузу-биле ажылчын херээженнер, аныяк уруглар омак-хөглүг-биле Сес-Теректе углай эртенин-не чоруп турарлар. Ол болза совхозтуң ногаа бригадазының кежигүннери-дир.

Бригаданың ажыл планы кылдынган. Ооң кежигүннери беш ажыг кижиден тургустунган, оларда ийи тергелиг аът, «Беларусь» деп трактор быжыглаттынган. Янзы-бүрү ногааларны тарып олуртур, оон бедик дүжүттү өстүрүп алыр, ынчангаш совхозтуң, Шагаан-Арыг хоорайның ажылчын, албан-хаакчыларын ногаалар-биле хандырар сорулга ол бригаданың мурнунда тургустунган.

Олар ниитизи-биле ээрби гектар черге ногааларны тарып өстүрер. Ооң иштинде он гектар капустаны, 3 гектар морковьту, 2,5 гектар помидорну, гектардан ажыг черге огурецти, согунаны, редисканы тарып олуртур. Согунадан өске ногааларның үрезиннери бүрүн бар.

Бригаданың кежигүннери он бир парникте ириңди өдектерни төккеш, оон кырында хоюг кара өдектерни үрезин олуртурунга белеткеп алганнар. 60 раманы шилдээн, оон арткаинарын ам шилдээр. Ооң-биле кады кырындан дуглаар четчир саппыг шывыгларны кылган.

Частың соок доңаттары турза-даа, ногаажылар үе-шакты шын ажыглап, бүгү-ле белеткелдерни организастыг чорудуп келген. Ылангыя Валентина Кечил-оол, Нортак Бүрлей, Кенен Дамдын, Галя Төмүр-оол болгаш өскелер-даа ак-сеткилдиг, үлегерлиг ажылдап турарлар.

Бригаданың ажыл-ишчилери 36 гектар черге картофельди олуртурлар, оон 30 тонна үрезинин белеткеп алганнар, оон артканын райподан садып алыр деп турарлар.

Бригадада үш кижи составтыг агитхуудус редколлегиязын, агитаторларны тургускан. Сес-Теректиң шөлү ногаа тарып өстүреринге онза таарымчалыг чер. Аңаа ажыл хайнышкынныг болу бээрге, тускай поварлыг чемненилге черин организастаар.

Дүвүренчиг байдал

ИИЙ-ТАЛ. (Телефон-биле). Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунда тарылгага белеткелди кошкак тургусканындан, ында часкы хову ажылы ам дүвүренчиг байдалга таварыжып турар.

Майның 9 болгаш 10 хүннеринде илерээн байдалды маңаа чижекке айтып болур. Колхозтуң 11 тракторундан 5 трактор (багай септеттингениндөн) дөрт хүн ажылдаваан. Шак ындыг үрелиишкиннериниң уламындан чажылдада 4 агрегат майның баштайгы он хүннеринде чүгле 520 гектарны тараан.

Колхозтуң тарылгазының шөлү 2100 гектар, а эрткен чайын болгаш күзүн андарып белеткээни чүгле 600 гектар. Бо хүннерде чер андарылгазында чүгле 2 трактор бар. Ооң бирээзи, Барыкка ажылдап турган В. Биче-оолдуң тракторy май 9-та база үрелген.

Часкы хову ажылынга белеткелди четпес, күш-ажылдың чурумун багай организастааның амгы байдал илередип турар. Чижээ, хову турлаа чок, ниити чемненилгени организаставаан. Механизаторларга дүштеки чемни колхоз төвүнден аппарып бээр, эртен база кежээ олар тракторларын мунуп алгаш, суурда бажыңнарындан чемненип турар.

Тарылга үезинде чүгле хүн эвес, харын шак бүрүзү үнелиг. Ажылдың дүн-хүнде ээлчээн организастаар турбуже, суурдан орай үнер, а кежээ эрте чанар чоруктар, кывар-чаар чүүлдүң хүн бүрү хөйү-биле халас чарыгдаттынып турары агроном-бригадир эш С. Ондарны, колхоз даргазы эш У. Төмүр-оолду болгаш парторганизация секретары эш В. Павууну дүвүреттейн турарыя канчап-даа таарышпас.

Хоочун механизатор

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң механизатору Сергей Демир-оол 1947 чылдан бээр техника башкарып келген. Ол хоочун болгаш коммунист механизатор кыжын, чазын тракторист, а күзүн комбайнер болуп ажылдап турар. Ажылга мурнакчы чорүү дээш үргүлчү макталып, колхозтуң баштаар черинин шаңналдарын ап келген.

Эш Демир-оол эрткен кыжын хойжуларга мал чемин үзүктелиишкин чокка сөөртүп берип кыштаан.

Хоочун тракторист часкы хову ажылдарынга идепкейлиг киржип эгелээн. Ол, баштайгы хүннерде шык базырыышкынынга ажылдаан. Ам үрезин чажар агрегаттың ажылын удуртуп, ээлчег нормазын 170-180 хуу күүседип, агрегаттар аразының социалистиг чарыжының мурнакчызы болуп турар.

Фидель Кастро Узбекистанда

ТАШКЕНТ. (СЭТА). Социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының бирги секретары, Куба Республиканың премьер-министри Фидель Кастро болгаш ССРЭ-ге ажы-чорукка ону үдеп чоруур куба өңнүктер майның 9-та Узбекистанның найысылалының чанында туруп турар улуг суг кадагалалы — Ташкент далайынга барып чорааннар.

Аалчылар суг кадагалалының гидротехниктиг дериишкиннерин көрген. Оон соонда Узбекистанның ажыглалда кирген, тудуп турар болгаш төлевилеп турар суг ажыл-агый тудугларын картадан көрүп, чугаалашкан.

Тудугжуларның, ирригаторларның болгаш чоок-кавызында турар колхозтарның база совхозтарның ажылчылеринниң мурнунга Фидель Кастро чүве чугаалаан.

Ооң соонда Фидель Кастро болгаш ону үдеп чоруур кижилер Узбекистанның найысылал облазының кооператив болгаш күрүне ажыл-агыйларынга барып чораан.

СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның компартиязының ТК-зының бирги секретары Ш. Р. Рашидов, СЭКП ТК-ның Ортаакы Азия бюрозунуң даргазы В. Г. Ломоносов, Узбек ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Я. С. Насриддинова, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Р. Курбанов олар Фидель Кастрону үдеп чорааннар.

ТАШКЕНТ. (СЭТА). Социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының бирги секретары, Куба Республиканың Революстуг чазааның премьер-министри Фидель Кастро болгаш өске-даа куба аалчылар ол-ла хүн Самаркандче поезд-биле чорупканнар.

СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның компартиязының ТК-зының бирги секретары Ш. Р. Рашидов, СЭКП ТК-ның Ортаакы Азия бюрозунуң даргазы В. Г. Ломоносов, Узбек ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Я. С. Насриддинова, Узбек ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Р. Курбанов олар Фидель Кастрону үдеп чоруур.

СЭКП ТК-ның май Пленумунга уткуштур

ЧУГУЛА СОРУЛГА

СЭКП ТК-ның ам болур май Пленумун чыылдырып, аңаа «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларын» чугаалажыр дугайында дыңнадыгны Каа-Хем районнуң партия эге организациялары, коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары улуг өөрүшкү-биле дыңнаан болгаш аңаа күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш, идепкейлиг белеткенип эгелээннер.

Районнуң парткому болгаш партия эге организациялары ажылчы чон ортузунга политиктиг ажылдың бар дуржулгазын түңнеп көргеш, аңаа даянып алгаш политиктиг болгаш кижизидилге ажылды улам калбартыр база күштелдирер, аңаа үндезилээш, районнуң ажыл-агый, культура хөгжүлдезинге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырын боттарының чугула хүлээлгези кылдыр санап турар. Бо сорулганы чедип алыры-биле ап чорудкан хемчеглер ам безин чугула үре-түңнелдерни берип турар.

Усть-лабинчилерниң үнелиг эгелээшкининиң бистиң районнуң кодээ ажыл-ишчилери бир эп-сеткилдиг деткээн. Аңаа үндезилээш, кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарын көвүдедирин дээш колхозчуларның демиселин организастап баштаары, масса-политиктиг ажылды күштелдирип, социалистиг чарышты калбартыры партия организациязының кичээнгейиниң төвүнге тургустунган. Партийжи политиктиг болгаш организакчы ажылды улам калбартканының түңнелинде районнуң ажылишчилери СЭКП Төп Комитединиң май Пленумунга төлептиг ужуражыр дээш күжениишкинниг ажылдап эгелээннер.

1963 чылдың бирги кварталында кодээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле хүлээлгелерин Каа-Хем районнуң эки күүседип, эът садар планын 108 хуу, сүтту — 115 хуу күүсеткен. Ылангыя «Коммунизмче орук», «Бүрүнгаар» колхозтар күрүнеге эът болгаш сүт садар хүлээлгелерин ыракта ажыр күүсеткеш, бирги кварталда районда мурнакчы ажыл-агыйлар болганнар.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин улам көвүдеткеш, партия Төп Комитединиң ам болур Пленумунга төлептиг ужуражыр дээш чүткүлдүг ажылдап турар кижилерниң саны хүн бүрү өзүп турар. Чижээ, «Октябрь 30 чылы» колхозтуң саанчызы А. С. Стерехова аңаа бижыглаан инектериниң баш санынга онаалтыр бирги кварталда 578 кг сүтту, «Коммунизмче орук» колхозта саанчы А. С. Алимова — 495 кг сүтту саап алганнар. Ол-ла колхозта бызаа ажаакчызы Е. С. Глушкова ажаап азырап турар 60 бызааларының бирээзиниң-не дүн-хүнде немелде деңзизин ортумаа-биле 550 грамм чедирип, хаван ажаакчызы В. В. Синцов ажаап турар хаваннарының ортумак немелде деңзизин 360 грамм ажырып турар.

Районда часкы хову ажылдары шалыпкын темпилер-биле калбарып турар. Бо чылдың часкы тарылгазын ТК-ның май Пленумунга белек кылдыр кыска хуусаада, бедик шынарлыг эртирер талазы-биле политмассалыг болгаш организастыг хемчеглерни партком болгаш эге организациялар баш удур калбарткан. Районнуң механизаторларының хуралын кылгаш, аңаа тодаргай хүлээлгелерни алырын организастаан. Агрегат бүрүзү улуг-нормазын 120—150 хуу күүседирин, тараа культураларын чажып тарырын 8—10 ажыл хүнүнде доозарын болгаш техника үрелишкининиң болдурбазын хүлээнгеннер. Механизаторлар болгаш тараажылар бо чылын гектарга онаалтыр ортумаа-биле 14 центнер тараа, 15 центнер чочак-тарааны, 300 центнер кукуруза массазын алыр дээш ажылдап кирипкен. Тараажыларның мурнунда салдынган бо сорулганы эки күүседирин хандырар төлээде, партком болгаш колхозтарда парторганизациялар политмассалыг ажылды күштелдирип турар. Бо талазы-биле «Октябрь 14 чылы» колхозту чижек кылдыр көргүзүп болур. Мында хову турлагларны шимеп дериттинген, радиоприёмник ажылдап турар. Тергиг клубунуң эргелекчизи чаа номнарны бригадага эккеп турар. Хүндүлел болгаш көргүзүг самбыраларны дерип кылдынган. Чарыш түңнелин 5 хонуктап үндүрүп, мурнакчыларга мактал-шаңнаалды тыпсып турар. Коммунист эш Бычков, агроном Чернышев, плановик Андреев, инженер Моргун олар кодээ ажыл-агый болгаш өске-даа темаларга беседаларны, лекцияларны кылып турарлар.

СЭКП-ниң Каа-Хем парткому апрель 18-те районнуң идеология ажылдакчыларының чөвүлел хуралын эрттирген. Ол хурал политиктиг ажылды, ылангыя тараажылар ортузунга агитас-массалыг ажылды калбартырынга улуг рольдуг болган. Чөвүлел хуралдың соон дарый районнуң партия организациялары, культура-чырыдыышкын, эмнелге албан черлери чон ортузунга политиктиг ажылдың дуржулгазын чыып өөннээр, ону улам күштелдирип калбартыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылгаш, ам үеде амыдыралда боттандырып турар. Чижээ, районнуң культура Бажыңының чаңынга агиткультбригада тургускаш, оон составынга медицина ажылдакчызын, лекторларны немээн, ынай-бээр чоруур маршрудун кылган. Көжер кинолар бригада бүрүзүнге айда ийиден эвээш эвес кино көргүзер. Урал-чечен фильмнерден аңгыда, кодээ ажыл-агыйның эртем-тайылбырлыг фильмнерин база көргүзер болгаш оон-биле кады тускай эртемниглер лекция, беседаларны кылырлар.

Районнуң медицина ажылдакчылары база-ла чугула ажылдарны кылыр. Ажылдап кылган план ёзугаар эмчилер бригадалар, фермаларже үргүлчү үнүп, эмнеп шинчиирин чорутпушаан, лекцияларны, беседаларны чорударлар. Часкы хову ажылдарының үезинде эң ырак черлер болур Улуг-Ажык биле Саргалга ийи тур эмнелге пунктуларын ажылдап турар. Часкы тарылга үезинде тараажыларның барааңга негелделерин хандырары-биле автолавка бригадаларга база фермаларга үргүлчү барып турар болгаш колхозтарда магазин эргелекчилери неделяда бир удаа үнүүшкүннүг садыглаашкынны кылыр.

СЭКП Төп Комитединиң май Пленумунга төлептиг ужуражыр дээш, Каа-Хемниң партия организациязы, идеология ажылдакчылары, бүгү ажылчы чоннары улуг кедурлүүшкүннүг ажылдап турар. Ынчалза-даа бистиң ажылывыста чедир кылдынмаан чүүлдер ам-даа хөй дээрзин билип турар бис. Партийжи политиктиг ажылды улам калбартып, четпестерни чайладып тургаш, район мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээри хандырары—бистиң эң чугула хүлээлгевис.

Н. БОЛОТОВ.
СЭКП Каа-Хем парткомунуң секретарының оралакчызы.

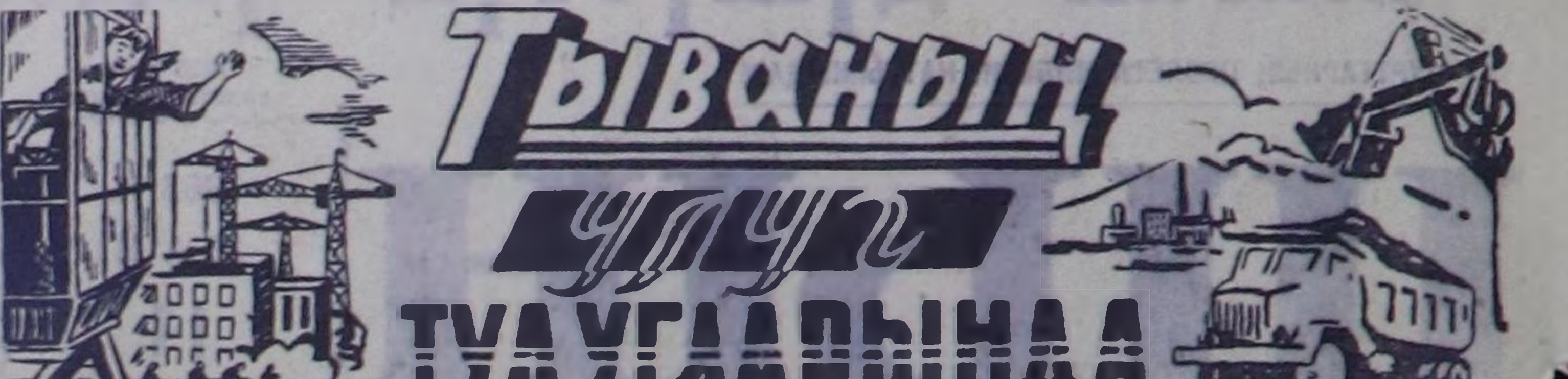

Комбинат бөгүн болгаш даарта

Ак-Довурактың «Тыва даг-дүгү» комбинадының бирги ээлчээ 1963 чылда ажыглалга кирген турар болгаш чылда 15 муң тонна даг-дүгүн арыглап үндүрер ужурлуг. Ол болза Тыва АССР-ниң аар индустриязының баштайгызы болур.

«Торгуланчак алдын» — даг дүгү хөй-хөй чылдарның дургузунда Тываның дагларының иштинге чыдып келген, а ам бистиң ынак Төрээн чуртувустуң улус ажыл-агыйынга бараан болур апарган. Даг-дүгүнүң ажык-дузазы аажок улуг. Улус ажыл-агыйынып, үлетпүрнүң бүгү-ле адырларында даг-дүгү калбаа-биле ажыглаттынып турар. «Тыва даг дүгү» комбинатты ажыглалга кирерип, чеди чыл планын күүседиринге болгаш коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга Тыва республиканың ажылчы чоннарының улуг салыышкыны болур.

«Ак-Довурактың» даг-дүгү комбинады, ада-чурттуң чаа техниказы-биле хандыртынган, бүгү-ле бүдүрүлге чорудулгалары калбаа-биле автоматизастаттынган болгаш механизастаттынган амгы үениң бүдүрүлге чери болур. Комбинаттың тудуу бирги ээлчегни ажыглалга кирргени-биле кызыгаарлаттынмас. Комбинаттың бирги болгаш ийиги ээлчеглеринге эргежок чугула хемчээлдиг ажылдарны болгаш үүрмектеттинген казар байлактарны үүр — үүрмектээр болгаш сорттаар бүдүрүлгениң тудуун чорудар. Ийиги ээлчегде даг-дүгү болбаазырадылының ийиги фабриказын тудуп доозар. Оон бүдүрүкчү күчүзү бирги ээлчегден он катап улуг болур. Ийи дугаар фабрикага технологияның чаа дериглелерин тургузуп, ол дериглелерни чаа арга-биле чыскаай тургузарының схемазын ажыглаар. Фабриканың чүү хире улуун, оон кол бажыңының хемчээлдеринден-не көрүп болур: узуну болгаш дооразы чүс-чүс метр, бедии 76 метр. Бажыңның кол шывыглары метал конструкциялардан кылган болур. Ийиги ээлчегни ажыглалга киирген соонда, комбинат чылда 145 муң тонна даг-дүгүн бүдүрүп үндүрер. Ол база-ла ындыкы кызыгаар эвес.

Ийиги ээлчегниң тудуу-биле чергелештир, бүдүрүлгениң амыдыралынга эргежок чугула магистральдарның тудуун чорудар. Ол болза Ак-Довурак — Абаза аразында автомобиль оруунуң, Ак-Довурак — Абаза аразында 220 килловольт, бедик вольтулуг электри дамчыдылгазының шугумунуң база Ак-Довуракка район подстанциязының тудуу болур. Ол тудугларны ажыглалга кирери, Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезинге чаа идигни бээр. Ак-Довурак чоокку беш чылдарның иштинде 25 муң чурттакчылыг, хөй каът чаагайжыды туттунган чурттаалга бажыңнарлыг, культура болгаш албан черлерлиг, республиканың улуг бүдүрүлге төвү болу бээр. Амгы үеде 400 ажыг ажылчыннарлыг комбинаттың коллективиниң мурнунда улуг болгаш харысалгалыг сорулгалар туруп турар. Бир дугаарында, даг-дүгү болбаазырадыр фабриканың бедик шынарлыг даг-дүгүнүң рудазы-биле хандырар рудникти ажыдар, энергетиканың кол дөзү хөмүр даштың четчир курлавырын ажыдарын коллектив шиитпирлээр ужурлуг. Ийиде, комбинатта ажыглалда кирген болгаш ам кирер бүдүрүлгелерниң ажылдакчы кадрларын белеткеп алыры. Чүгле бирги ээлчегде ажыглалга кирер бүдүрүлгелерге 1500 ажыг ажылчыннарның негеттинип турары, үстүнде салдынган сорулганың нарын болгаш чугулазын көргүзүп турар. Ийиги ээлчегни ажыглалга кирери-биле ажылчыннарның саны 2500 чедир көвүдээр. Оон-биле чергелештир бүдүрүлгениң кол чорудулгалары механизастаттынган болгаш автоматизастаттынган турар. Үште, кыска үениң иштинде чаа техниканы болгаш бүдүрүлгениң технологиязын шиңгээдип алыр, ажыглалга кирериниң болгаш амыдыралга шиңгээдириниң хуусааларын болур-ла арга-биле кыскаладып, бүдүрүлгениң төлевилел ёзугаар бүдүрүкчүлүүн чедип алыр.

Ол сорулгаларның талазы-биле комбинаттың коллективи амгы үеде чүнү кылып алганыл, база чүнү кылып турарыл? Даг-дүгү рудниинде казар байлакты тыварының онза чугула даг ажылдарын чорудуп, баштайгы тывыштың дилиндектерин белеткей кезип турар болгаш ажылдаар шөлдерде даг-дүгүнүң курлавырларын тодаргайлаар сорулга-биле разведка ажылдарын чорудуп эгелээн. Даг-дүгүнүң пөс-таавы кылыр сорттарын тып үндүрер сорулга-биле бедик сорттуг рудаларны шилип алырының ажылдары чоруп турар. Даг транспортунуң дериглелдерин эптеп турар: оларның санында, бирээзиниң-не хымыжының иштики 4 кубометр, күштүг ЭКГ—4 деп үш экскаваторлар, шариктер дузазы-биле өрүмнээр, күштүг БСШ-1 деп ийи өрүмнээр станоктар. Рудниктиң механика мастерскаязының дериглелдериниң эптелгези эгелээн. Хөмүр даштың чугула курлавырларын ажыдар сорулга-биле Чадаананың хөмүр даш уургайында дагның белеткел ажылдары чоруп турар. 1963 чылда даг-дүгүнүң, хөмүр даштың, энергияның барааннг продукцияларын бүдүрүп үндүрериниң планын ажык чокка күүседир сорулга-биле, организас-техниктиг ажылдарның планын тургускан болгаш ону күүседип турар бис. Ол ажылдар бүдүрүлгениң улам-на ынай хөгжүүрүнге, продукцияның бот-үнезин чиңгедиринге, күш-ажылдың бүдүрүлгеге техниканың айтыл чок чоруунуң байдалдарын экижидеринге улуг дузаны көргүзер. Бүдүрүлгени ажыглалга кирериниң хуусаазын кызырар база төлевилелде көрдүнген күчүзүнден артык бүдүрүкчүлүг чорукту чедип алыр сорулга-биле тудуг чорудулгазының үезинде төлевилелде таарымчалыг эвес көрдүнген чүүлдерни эде көрүп турар бис. Чижээлээрге, дуглалчак копвейерлерниң конструкциязын тудуг ажылдарының үезинде эде көргенинден оларның бүдүрүкчүлүг кужу улгадыр, деңзизи бичелээр, оларны башкарары бедүүнчүүр.

Комбинат 1962 чылда 56 кижини «Союзасбест» трестиже өөредип чоруткан. Оларның 49-зу курстарны дооскан болгаш даг-дүгү арыглап сайзырадырының дериглелеринин машинакчылары деп тускай эртемни чедип алганнар. Оларның санындан 31 кижи тывалар. Амгы үеде котёлдар машинакчыларының, электриктерниң, даг-дүгү арыглап сайзырадырының дериглелдериниң башкарыкчыларының, слесарьларның, кислород станциязының машинакчыларының курстары ажыттынгылаан ажылдап турар. Ол курстарда шупту 246 кижи өөренип турар болгаш оларның 52-зи тывалар. Өөренип турарларның нургулайында хөй кезии комбинат тудуунда ажылдап турарлар. Олардан хөй-хөй кижилер бүдүрүлгеге эки кызымаккай чоруун көргүспушаан, ажылдан дашкаар өөренип тургаш, ийи дапкыр тускай эртемни чедип ап турарлар. Чижээлээрге, Иргит, Коваров, Шишкин, Хомушку, Кончаров, Кодур-оол болгаш өскелерде. Курстарга башкылаар ажылдарны комбинаттың инженер-техниктиг ажылдакчылары чорудуп турар. Комбинаттың дыка хөй ажылчыннары кежээки школаларда, техникумнарда болгаш институттарда ажылдан дашкаар өөренип турарлар. Бо чылын комбинат Красноярскиниң өңнүг металлдар институдунче даг электромеханиказының тускай эртеминге өөредири-биле чылыг-биле ажылдаар электростанцияның машинизи Монгуш Дектени, фабрика ажылчыны Кужугет-оолду, чолаачы Ерышкинни, даг-дүгү сайзырадырының тускай эртеминге өөредири-биле техник Бурыкинаны чорудар.

Комбинаттың күш-ажылчы коллективи оларның мурнунда салдынган улуг сорулгаларны күүседип шыдаарларының бадыткалын коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты чаалап алган дизельдиг электростанцияның коллективиниң, экскаваторщиктер Бельтиковтуң, Дресвяниковтуң, даг ажылчыны Хертек Очуржаптың болгаш өскелерниң-даа шылгарангай күш-ажылындан көрүп болур.

В. БЕЛЯВСКИЙ,
комбинаттың директору.

Контроль комитеди ажылдап тур

Чөөн-Хемчик парткомунуң болгаш райкүүскомнуң чаңында партия-күрүне контролюнуң комитединиң чоокта чаа болуп эрткен хуралынга мал семиртир «Тыва» совхозта мал ажылының амгы байдалын чугаалашкан.

Час дужуп, чылый берген болза-даа совхозта мал ажылы ам-даа дүвүренчиг байдалда артпышаан дээрзин комитеттиң чорудкан хыналдазындан илерээн. Совхозтуң дирекциязы (директору Г. Юртаев), партия комитеди (секретары К. Куулар) 1962—1963 чылдың мал кыштагладыышкынынга белеткелди кончуг багай чорудуп, организас чок байдалга эрттирген. Хөндергей болгаш Теве-Хаяның кыштагларында эрги кажааларны септеп чыылгаарын, чаа кыштаг хонаштарны шилип тударын организаставаан. Оон хараазы-биле шээр болгаш бода малдың хөй нуруузу чаглак чок. ажык дээр аазанга кыштааш, муң-муң баш мал мурнуку деңзизин чидирип, арып баксыраан. Эрткен чылын мал чемиин курлавырын тургузуп белеткээринге организакчы ажылды кошкаткан. Белеткеттинген мал чемнерин кодан бүрүзүнге таарыштыр хуваавайн, төтчеглээшкинни болдурганындан кыштың баштайгы айларында-ла сиген болгаш өске-даа мал чемнери төнүп эгелээн турган. Тараа шөлдериниң саванын бөлүп сарааттавайн, чер сандарадыр чашканнап каапканындан кандыг-даа ажыглал чок болуп, кускээр кыжын-на төтчеглеткен. Совхоз дирекциязы база мал ажылының тускай эртемниглери (кол зоотехник эш Вохмин) рационнуг чемгерилгеже малды бо чылдың февраль эгезинде шилчитсе-даа, ол херек кырында боттанмаан. Сиген, силос болгаш өске-даа чемнерни коданнарга ден эвес хувааган. Хөндергейге 1700 тонна силос мөөннеттинген турда, өске черлерге силос кеңгүс үзүлген турган.

Кыш эгезинде-ле малды чүзүннер база эр. кызының аайы-биле үспейн, холуй кыштаткан.

Малдың кышкы ажаалгазын шак мынчаар харысалга чок чорудканының түңнелинде ажыл-агыйга кандыг ужуктарны чедиргенил? Хөй баш мал каража когаралга таварышкан. 1962 чылдың ноябрь 1-ден бо чылдың апрель 1-ге чедир 63 бода мал, 875 шээр мал, 4 чылгы мал болгаш 58 хаван чудап өлген. Кадарчыларның харысалга чогу-биле 77 бода мал, 513 шээр мал, 16 чылгы мал читкен ийикпе чамдык кижилерниң хуу ажыглалынга барган. Арып баксыраан 1196 баш малды ам шуут көдүрүп тургузар апарган. Ынчангаш чудап өлген, читкен болгаш өлүр чыгаан малдың турза чогуур дириг деңзизинге хамаарыштыр алырга, совхоз бо чылын ниитизи-биле 113.271 рубльдиң когаралынга таварышкан.

Малдың учёт-отчёдун багай тургускан. Ак-сеткилдиг эвес кижилер ындыг сандаргай байдалды ажыглап алгаш, оорлаар, самчыгдап буданнаар чоруктарны хөйү-биле болдурган. Чижээ, Маңзырыкчы, Ондар Делгер-оол, Карасал Анап-оол, Долаан Мөнге, Куулар Кошкар-оол олар кадарып турар бода малындан 13 бажты орнап солуп, боттарының хуу херээнге ажыглааннар. Ол ышкаш кадарчылар Монгуш Араптан 5 хунан шарыны, Сарыглар Лопсан-Дарый 58 хойну, сүрүкчүлер Новиков, Маадыр-оол 29 баш шээр малды будулдуруп читкеннер.

Мал чеминге учёт-отчёттуң сандаргайын ажыглааш, чамдык хуу өнчүзүрек, мангысталчак амыдыралды сүрер кижилер сиген болгаш өске-даа мал чемнерин хуу херээнге ажыглап, өскээр садып буданнаан.

Кижилер-биле ажыл ында багай тургустунган. Совхозтуң дирекциязы, партия комитеди малчыннар-биле канчаар ажылдаарының аргазын тыппайн турар. Кол зоотехник эш Вохмин ажылчыннарга каржы-дошкун шиичизин көөргедип, чөптүг эвес чылдагааннар дээш малчыннарны доорамчылап, оларны мал ажылынга тургуспазынга чедип турган. Чижээ, чөптүг эвес чылдагаан-биле хойжу эштер Сат Санчап, Ховалыг Борбаан, Сат Очур-оол, Донгак Бак-ыс оларны эш Вохмин ажылдан үндүрген. Вохминниң мындыг чорууун биле-тура-ла директор эш Юртаев, парторг эш Куулар оон-биле эптежип турары алдептиг.

Малчыннар ортузунда полит-массалыг ажыл кошкак чорутунуп турар. Лекциялар номчулгазы, беседалар ында-хаая чоруп турза-даа, оон дээштии чавыс, мобилизачы эвес. Көскү агитация база кончуг багай тургустунган. Партия организациязының агитаторлары малчыннарда бужыглаттынза-даа, олар ажылдавайн турар. Олардан негелдени эш Куулар кошкаткан.

Комсомол болгаш профэвилел организацияларының ажылы чорувастаан. Ылангыя профэвилел организациязы (даргазы эш Херел-оол) ажылчыннар ортузунда социалистиг чарышты организаставайн, оларның амыдырал хандырылгазынга хамаарыштыр боттуг ажыл чорутпайн турар. Профэвилел кежигүннериниң дадывыры хөй айларда хавыртынмаан.

Совхозтуң мал ажылының байдалында шылажыр аргажок чорукту кыска хуусаада чайладырын партия-күрүне контролюнуң комитеди совхозтуң удуртукчуларынга хуусаа айтып дааскан. Мал ажылының удурттулгазынга харысалга чок болганы дээш эштер Юртаев, Вохмин оларга комитет шыңгыы хемчегни хүлээткен.

М. СЕВЕН.

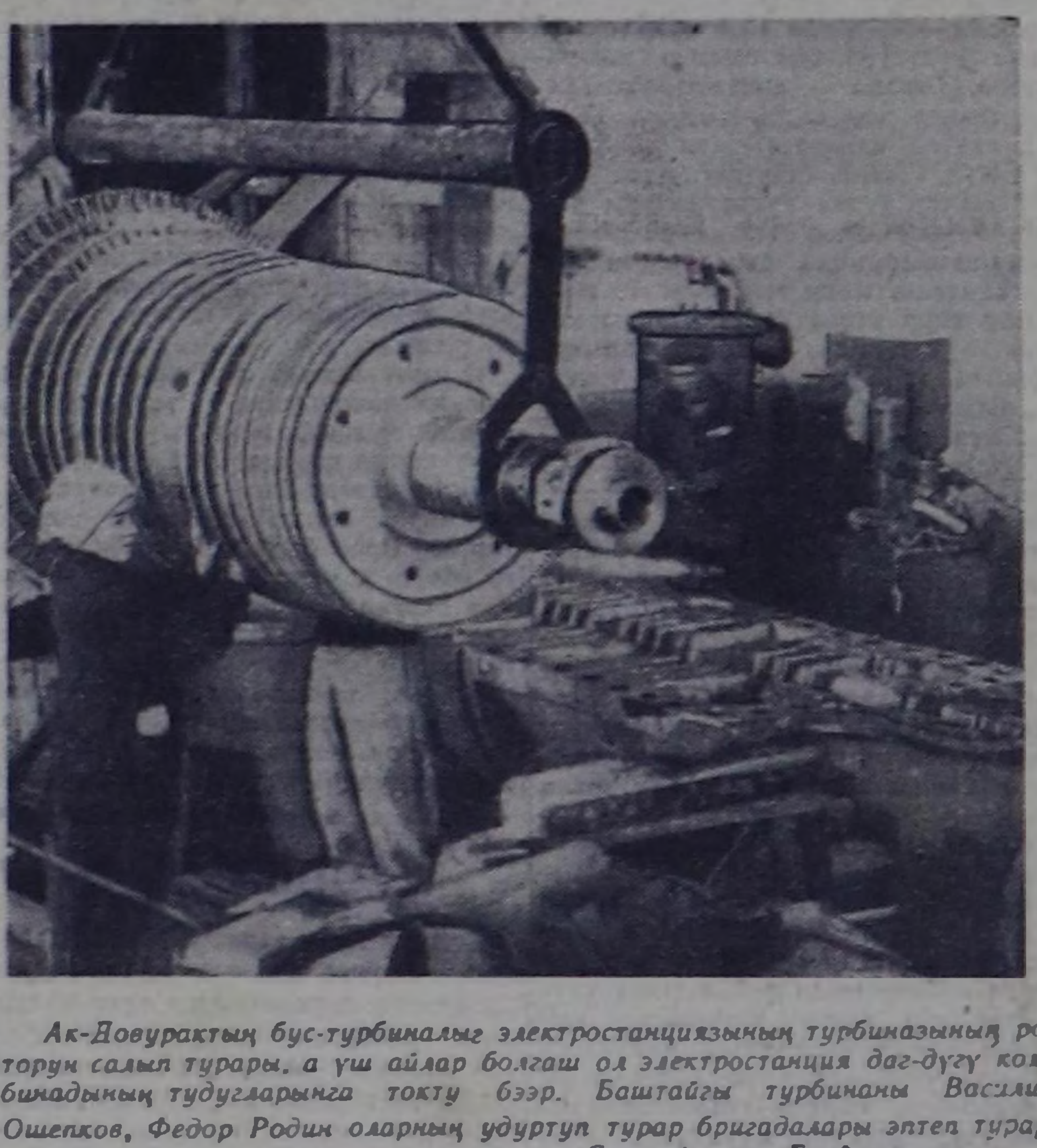

Ак-Довурактың бус-турбиналыг электростанциязының турбиназының роторун салып турары, а үш айлар болгаш ол электростанция даг-дүгү комбинадының тудугларынга токту бээр. Баштайгы турбинаны Василий Ошепков, Федор Родин оларның удуртуп турар бригадалары эптеп турар.
Сөзү, фотозу Г. Федосеевтиң.

Бистиң бюджедивис

Күрүнениң бюджеди, сан-хөөзү күрүне бүрүзүнүң политиказын, оон утка-шынарын илередип турар. Ынчангаш совет улустуң күзел-соруу, Совет чазактың иштики болгаш даштыкы политиказы бистиң күрүнениң бюджединде тодаргайы-биле илереттинип турар.

Бистиң бюджедивистиң тургузукчу болгаш тайбың сорулгага бараан болуп турарын улам илези-биле көргүзер төлээде, капиталистиг күрүнелерниң бюджеттериниң дугайында чамдык чижектерни көргүзери артык эвес. Капиталистиг күрүнелерниң бюджеттериниң чарыгдалдары колдуунда-ла экономиканы милитаризастаарынче, хөй санныг шеригни, күрүне болгаш полиция аппарадын ажаап-тежээринче, ылангыя дайын белеткели-биле холбашкан хемчеглерни акшаландырарынче угланып турар. Амгы үеде барык чүктүң капиталистиг күрүнелериниң чондан үндүрүг кылдыр чыылдырган хөй түңнүг хөреңгизин соңгу-атлантиканың агрессчи блогу сыырып турар. Ол агрессчи блоктуң — НАТО-нуң шугуму-биле 1961 чылдың дургузунда 68 миллиард долларны шериг чарыгдалынга киирген. НАТО-нуң туруп келген үезинде оон шериг чарыгдалы 786 миллиард доллар болган. Ол дээрге Англия, Франция, Италия, Япония оларның шуптузунуң 18 чылдарда бюджединге деңнежип турар.

НАТО-да кирип турар күрүне бүрүзүнүң шериг чарыгдалы бюджет чарыгдалының бирги черин ээлеп турар. «Барыын чүктүн камгалалы» деп сөстер-биле чагдынып алгаш, шериг чарыгдалынга кирип турар ол хөй хөреңги-биле чеже школаларны, эмнелгелерни, чурттаалга бажыңнарын тудуп албас боор!

Бюджеттиң улуг нуруузун экономиканы милитаризастаарынга киргеш, капиталистиг күрүнелер социал-культура хемчеглерге, чоннуң амыдырал негелделерин хандырарынга эң-не эвээш хөреңгини чарыгдап турар.

АКШ-тың федералдыг бюджединиң чаңгыс-ла чижээ бо дугайын тодаргай херечилеп турар. Эндере чепсегленишкинге чылда чарыгдал чоннуң кижи бүрүзүнге 320 доллар онаажып турда, кадык камгалалының чылда чарыгдалы бир кижиге 2-ле доллар болуп турар.

Чепсегленишкинге киирер хөй акша-хөреңгини капиталистер кайыын ап турарыл?

Капиталистиг чурттарның күрүне бюджединиң кол орулгалары ажылчыннардан, албан-хаакчылардан, күш-ажылчы интеллигенциядан үндүрүг болуп турар. Үндүрүглерден киирилде (корпорацияларның олчаажык үндүрүү чокка) АКШ-тың бюджединде бүгү орулгаларның 70 хуузу, Англияда—75 хуузу, Францияда—73 хуузу, Барыын Германияда—77 хуузу болгаш Италияда —88 хуузу болуп турары таварылга эвес. Ол үндүрүглер ындында-ла аар-берге амыдыралдыг ажылчы чоннарга улам-на аар чүък болуп турар.

Бистиң совет бюджедивистиң байдалы оон сыр өске. Совет күрүне социалистиг ажыл-агыйны планныг ёзу-биле удуртуп, улус ажыл-агыйының адыр бүрүзүн хөгжүдериниң планнарының күүселдезин организастап, контрольдап турар. Ынчангаш социалистиг бюджеттиң чурагай бүрүзү улус ажыл-агыйының планынга үндезилеттинген.

Совет күрүнениң бюджединиң кирер орулгалары-даа, оларны ажыглаары-даа капиталистиг бюджеттиң үндезининден мөзү-шынары-биле ылгалдыг.

ССРЭ-ниң күрүне бюджединиң кол орулгалары социалистиг бүдүрүлгелерден кирилде болуп турар. Ол кирилделер 1963 чылда бюджеттиң 91 хуузу болур. Ынчангаш чондан үндүрүглер бюджет орулгаларының шоолут эвес хуузун ээлеп турар. Оон ындыг болуру черле чөптүг. Совет Эвилелиниң экономиктиг үндезини бүдүрүлгениң чепсек-херекселинде ниитиниң өнчүзү болур. Ынчангаш бюджеттиң орулгалары социалистиг бүдүрүлгелерниң үзүктел чокка өзүп турар чылдагаанындан тургустунар.

Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының планын күүсеткениниң хире-чергези-биле социалистиг бүдүрүлгелерниң чыылдазы өзүп, эчизинде баргаш, бюджет хөреңгилериниң кара чаңгыс үнер дөзү болу бээр.

ССРЭ-ниң бюджединиң хөй кезээн улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге, чоннуң материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидеринге кирип турар чорук бистиң бюджедивистиң тайбың, тургузукчу шынарын көргүзүп турар.

1963 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджеди орулгалар талазы-биле 87,7 миллиард рубльге, чарыгдалдар талазы-биле 86,2 миллиард рубльге бадылааттынган.

Бо хөреңгилерниң улуг нуруузу кайнаар кирип турарыл?

34,5 миллиард рубльди азы бюджеттиң ниити хемчээлиниң 39,8 хуузун үлетпүр тудуушкунунга, улус ажыл-агыйының бүдүрүлгелериниң амгы үениң сайзырангай чаа машиналары-биле болгаш механизмнери-биле дерииринге, социалистиг кодээ ажыл-агыйны чаа техника-биле хандырарынга кирери дөзевилеттинген. Улус чырыдыышкынынга, социал хандырылгага болгаш социал страхованиеге хөй түң чарыгдаттынар. Чүгле мону безин хандыраарынга 31 миллиард рубльди азы бюджеттиң чарыгдалдарының 36 хуузун чарыгдаар. Социал-культура хемчеглеринге чарыгдалдар эрткен чылдагызындан 2.250 миллион рубль хөй болур. Ынчангаш биске школалар, библиотекалар, уруглар садтары болгаш яслилери, санаторийлер болгаш дыштанылга бажыңнары 1963 чылда улам көвүдээр.

Бистиң чурттуң шаанда дарладып чораан улустарының экономика болгаш культура талазы-биле хожуданнгай чоруун узуткаар хемчеглерни хандырарынга бисте бюджет системазы чугула рольду ойнап турар. Бистиң партиявыстың национал политиказы бюджет системазында база тодаргай илереттинип турар. Ол дугайын бистиң республиканың чижээ тодаргай херечилеп турар.

Совет Тываның туруп келгениниң 18 чылдарының дургузунда республиканың улус ажыл-агыйынга болгаш социал-культура хемчеглеринге 275 миллион рубльдиң бюджет хөреңгилери кирген. Ол хөй түңнүг хөреңгилер республикада социал-экономиктиг болгаш культурлуг үндезин чаартылгаларга улуг идиг болган.

Үлетпүрнүң дүрген хөгжүлдези, коллективтиг кодээ ажыл-агыйның мурнакчы техника-биле чепсеглениишкини, школаларның болгаш медицина албан черлериниң четкизиниң, национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг культураның калбарып хөгжээни, чоннуң материалдыг болгаш культурлуг деңнелиниң бедээни —Совет Тываның кол-кол чедиишкиннери ол.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң үшкү сессиязы 1963 чылда республиканың күрүне бюджедин 30.663 муң рубль кылдыр бадылаан. Чеди чылдың бешки чылында республиканың улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планында көрдүнген хемчеглерни акшаландырарын бо бюджет хөреңгилери хандырар.

Тываның ажылчы чоннарының өзүп турар материал-культурлуг херегделин улам-на долузу-биле хандырар хемчеглер бюджетте илереттинген. 1963 чылдың бюджединден үлетпүрнү, кодээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге, социал-культурлуг хемчеглерге, коммунал-чурттаалга болгаш орук тудуушкунунга хөй түңнү кирип турар.

Бюджеттиң ниити түңнүнүң 70 ажыг хуузу бо чылын улус өөредилгезинге, кадык камгалалынга, социал хандырылгага болгаш өске-даа социал-культурлуг хемчеглерге чарыгдаттынып турар. Тодаргайлаарга, бо сорулгага 21.674 муң рубль азы эрткен чылдагызындан 3,7 хуу хөй түң ол хемчеглерге дөзевилеттинген.

Чеди чылдың бешки чылында бистиң республиканың улус ажыл-агыйының планын болгаш күрүне бюджедин чедиишкинниг күүседири Тываның экономиказының болгаш культуразының улам ынай хөгжүүрүнге, чоннуң материал-культурлуг хемчеглерин улам-на долузу-биле хандырарынга идиг болур.

В. ЦЫПКИН,
Тыва АССР-ниң Сан министерствозунуң улуг экономизи.

Чөөн-Хемчиктен медээлер

ХӨЛБЕҢ НОГААН АПААР

Суурларның болгаш сүт-бараан фермаларының, хойжу бригадаларның төптерин чаагайжыдарының айтырыы районда база бир чугула ажылдарның бирээзи апарган. «Октябрь 30 чылы» колхозтуң төп суурун болгаш сүт-бараан фермаларын, хойжу бригадаларның төптерин чаагайжыдып, ыяш олуртурунуң ажылы Май 1 байырлалының бүдүүзүнде-ле чедиишкиниг доозулган.

Чаагайжыдылга ажылынга колхозта партия организациязының коммунистери идепкейлиг киржип, бо ажылды удуртуп турганнар. Колхоз даргазы эш Хунажык № 1, 2 сүт-бараан фермаларынга, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш Лопсанчап хойжу бригадалар төптеринге эң-не хөй санныг ыяштарны олуртурун харылаар хүлээлгезин кончуг эки күүсеткеннер. Тарып олурткан ыяштарны ажаап, өстүрерин тус-тус кижилерге бужыглаан.

Суурларда, фермалар болгаш хойжу бригадалар төптеринде олурткан ыяштар удавас хөлбең ногаан апаар.

АМДАННЫГ ЧЕМ—АРБЫН БОЛУР

Ол-ла «Октябрь 30 чылы» колхозтуң коммунистериниң хуралы болган. Хүн айтырыы: суурнуң чурттакчыларының ногаа тарылгазының дугайы. Коммунист кижи бүрүзү бодунуң бажыңының чанында участокту шын ажыглап, аңаа ногаа культураларын тарып, өскелерге үлегерин көргүзерин хүлээнгеннер. Ол ажылды боттандырып эгелеп, ногаа шөлүнүң херим-кажаазын септеп тудуп, чемишчидилгени төп эгелээн. Коммунистерниң үлегерин суурнуң бүгү чурттакчылары эдерип, ногаа тарылгазының улуг ажыктыын билип, бажыңнарының чанынга ногаа тарырынга белеткенип кирипкеннер.

Бо чылын баян-талажылар хөй-ниитиниң огородун тургузуп, аңаа визы-бүрү ногаа культураларын олуртурлар.

КУР ЧЕРЛЕРЖЕ

Чадаана хеминиң унунда кезек-кезек хола-хараганнар үнген ховулар чапты берген. Бо кыжын «Искра» колхозтуң баштаар черинин хуралынга хараганныг ховуларны кижиниң эргезинге кирип, аңаа тараа культураларын болгаш кукурузаны олуртурун чугаалашкан. Хар ага бээри билек-ле ол эмдик чыткан черлерниң хараганын аштаарынче хөй-хөй колхозчулар кирипкеннер.

Колхозчулар кыска хонуктарда 300 ажыг гектар чериң хараганын аштаан. Ондар Көк-кыс удурткан херээженнер звенозу кур черниң хараганын аштаар ажылга шылгарап үгеннер. М. Ламажап, Д. Лундуп баштаан трактористер кур черни чарып, ам ында чаштырылга ажылдары кидин-не түлүктелип турар. Бо чылын ол кур черлерден кызыл-тастың болгаш кукурузаның чаагай дужудун колхозчу тараажылар, кукурузачылар өстүрүп алыр.

28 ТОННА ЭЪТ

Алексей Допкараа «Большевик» колхозтуң база бир мурнакчы малчыны. Ол бо чылдың бирги кварталында 12 шарыларының ажаалда-чемгерилгезин экижидип семирткеш, бирги кварталда күрүнеге 5990 кг эътти дужааган.

Алексей Допкараа кадарып турар шарыларының ажаалда-чемгерилгезин экижидип тургаш, шары бүрүзүнден-не бир хонукта 800 грамм немелде эътти алгаш, ийиги кварталда күрүнеге 28 тонна эътти дужаарын хүлээнгеш, ам өрес-шудургу ажылдап турар.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

ЧЕДИИШКИННЕРНИ БЫЖЫГЛААР

СЭКП-ниң Тыва обкомунуң бюрозунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпирин ёзугаар Респотребсоюзтуң автотранспорт конторазының коллективин 1963 чылдың бирги кварталында социалистиг хүлээлгелерин күүседириниң талазы-биле мурнакчыларының бирээзи деп көрген. Ол коллектив бүгү-ле көргүзүглерни ажыр күүсеткеш, күш-ажылчы тиилелгени чедип алган.

Ынчалза-даа патриоттар анаа менээргенмээннер. Транспортчуларның ажылынга апрель берге ай болган. Абаканче болгаш Сарыг-Сепче оруктарны дош бадышкыны үзе кире берген. Транспортчулар чүък аймаан тып, автомашиналарның доктаамал ажылын хандырар талазы-биле бүгү-ле күжүн үндүргеннер. Диспетчер коллективиниң аныяк удуртукчузу, мурнунда чолаачы чораан, коммунист эш Маслов анаа бодунуң организакчы мергежилин көргүскен.

Апрельде чүък сөөртүр планының күүселдезиниң түңнелдери, бирги кварталда чедип алдынган чедиишкиннерни респотребсоюзтуң транспортчулары быжыглаан деп чүвени көргүзүп турар. Апрель айның планы тонна талазы-биле 120 хуу, тонна-километр талазы-биле 125 хуу күүсеттинген. Баштайгы дөрт айларның дургузунда чүгле пландан ажыр безин 14.300 тонна чүъкту сөөрткен болгаш 795 муң тонна-километрни ажылдап кылган. Ол болза чүгле баштайгы дөрт айларда-ла бешки айның онаалгазын база күүсеткени ол. Коллективтиң ажылында бир онзагай чүүл болза, чүък сөөртүлгезиниң планын күүседиринден ангыда, көпеек, деталь бүрүзүн камнап ап, машинаны камныг ажылдадып турарында. План ёзугаар бир тонна-километр чүък сөөртүлгезиниң бот-үнези 7,4 көпеек турда херек кырында дөрт айларда ортумаа-биле 6,84 көпеек кылдыр чиигээн. Ай санында 5 муң ажыг литр бызаар чүүлдү камнап алган.

Септелге кылыр ажылчыннарның демниг күш-ажылы, чолаачыларның ажылының чедиишкининге улуг дузаны чедирип турар деп чүвени автопарктың ажылының анализи көргүзүп турар. Шынап-ла, автопарктың техниктиг белен чорууунуң коэффициентизи 0.75 кылдыр көрдүнген. Ол болза 100 машина бүрүзүнүң 75-жи доктаамал ажылга белен турар дээни ол. Ол ындыг-ла белен эвес сорулга-дыр. Машиналарның дугуйлары, артык безектери чедишпес, машиналарның хөйү хөй километрлерни эртип, эргижирээн таварылгалар ажыл-агыйда бары илден. Херек кырында техниктиг белен чоруктуң коэффициентизи 0,75 эвес, а 0,84 болган.

Диспетчер аппарады база-ла эки ажылдап турар. Машина ажыглалының начальниги, партбюронуң секретары эш Ковалев диспетчерлерниң ажылын эки организастап, Кызылдың болгаш республиканың бүгү-ле бүдүрүлге, албан черлери-биле диспетчерлерниң харылзаазын эки турусканындан, автопаркты ажыглаарының болгаш машинаның маңнап эртериниң көргүзүглери ажыр күүсеттинген. Бо бүгү ажылдар күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүг болурунга таарымчалыг байдалды тургузуп турар. Планга хамаарыштыр, бирги 4 айларда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ол коллективте 117 хуу болган.

Май 1-ниң байырлалында, бүдүрүлгениң 60 мурнакчылары янзы-бүрү шаңналдарны алганнар. Кымнарыл ол? Кызылдың хоорай Совединиң депутаттары чолаачы Биче-оол Меңгуш, токарь Хайпанов олар ай санында онаалгазын 200 хуу күүседип турарлар. Оларның арвзында септелге бригадазының бригадири Ерофеев болгаш чолаачылар Владимир Винник, Сержантов, Лопатин, Дуткин болгаш оон-даа өскелер. Ол коллектив күш-ажылчы сагылга-чурумунуң талазы-биле база-ла ылгалып турар.

Амгы үеде коллектив июнь айның онаан ажылдап чоруп турар. Чедип алган чедиишкиннерни быжыглавышаан, коллективте ам-даа бар четпестерни узуткаар дээш, партия организациязы база администрация бүгү коллективти эвилелдеп турарлар. Ажылга озалдап ийикпе азы эзирик келип, чамдык аморальдыг үүлгедиглерни кыла бээр ийи-чаңгыс ажылчыннарны хөй-нити шынгыызы-биле чугаалажып көрүп турарлар. Эрги кадр ажылчыннар аныяктарны ада ёзу-биле, негелделиг кижизидип, оларны хоралыг салдар-хамаарылгалардан камгалап, аныяктарны шефке алган ажылдап турарлар.

Респотребсоюзтуң АТК-зының чолаачыларының болгаш септекчилериниң коллективи чаагай, долу амыдырал-биле чурттап турар болгаш олар чедип алган чедиишкиннерни быжыглаар дээрзинге бүзүрел бар.

А. ЛЕПЕШКИН.

Кижини күш-ажыл каастаар

Мария Петровна Михайлованы көрген кижи ону дөртен ажыг харлыг кижи деп черле бодавас. Ол болза чугаа-сооттуг, чазык-чаагай арын-шырайлыг, күдер-шыырак, туттунгур, кашпагай, хүлүмзүрээн карактарлыг, бөдүүн совет херээжен. Оон күш-ажылчы ажыл-чорудулгазы совет улустуң гитлержи Германияга удур Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун чылдарында эгелээн. Мария ынчаарда чүгле он чеди харлап турган. Чуваш АССР-ге бир-ле дугаарында организастаан трактористер курузунга киргеш, ону 1941 чылда эки дооскаш, анаа 1950 чылга чедир трактористеп ажылдаан. Кур болгаш куруккан черлерни хайныышкынныы-биле шиңгээдип ап эгелээн үеде Мария Тывага бодунуң күзели-биле чедип келген. Баштайгы чылдарда ол Каа-Хем, Бии-Хем районнарга бодунуң мергежилин ёзугаар ажылдап турган.

1953 чылда Кызыл хоорайга дизельдиг тракторларга трактористер өөредир талазы-биле курс ажыттынарга Мария анаа кирип, дизелчи мергежилди база эки доозуп, өөренип алган.

Мария Петровна Михайлова бистиң районнуң база бир тараалан совхозу «Межегейге» 1959 чылдан бээр ажылдап келген. Бо арвзында ол бодунуң эдилеп турар «ДТ-54» тракторун чылдың кандыг-даа үезинде ажылга кезээде белен тургузуп келген. Ажыл нормазын үргүлчү ажыр күүседип, дирекциядан болгаш совхозта хөй-нити организацияларындан шаңнал-макталды каш удаа алган.

Бодунуң күштүг демир аъдын мунуп алгаш, чайның изиинде-даа, кыштың чаккылама соогунда-даа Мария Петровнаның киришпес-ле ажылы чок. Чижээ, бо кыжын совхозтуң улуг Шоолга 7 кодан черге турган шээр малын чидириг чокка кыш ажырган.

Мария Петровна Михайлова бодунга дааскан ажыл-херекке харыысалгалыг, кижилерниң идегелин үнелеп билир кижи. Ынчангаш ол бо кыжын кады ажылдап кыштаан малчыннары эштер Сюрюнчап, Көк-оол, Сырат, Дөкул-оол, Сагаан, Маадыр-оол болгаш Дуктуг-оол оларның хоюнга одар далбыйлап берип, өске чемнер чедирип бээр хүлээлгезин ак-сеткилдиг күүсеткен. Оон түңнелинде бо малчыннарның малы хүр кыш ашкан. Марияның эки ажылдакчы болур шынарының дугайын кадарчы Сюрюнчап мынча деп чугаалап турар:

— Машинаның ажылга чүткүлдүүн, эрес-кашпагайын кижи көргеш, сагыш-сеткили өөрүп келир болдур ийин. Бо кыжын кезек малчыннарның малының менди чыл ашканынга Мария Петровнаның рөлю кончуг улуг болган, ол дугайында анаа өөрээн сеткиливисти илередип турар бис.

Ам үеде эш Михайлова чеди чылдың бешки чылының бедик дүжүдү дээш Межегейниң ховуларында ажылдап турар.

Е. КЫДАЙ.

ХҮЛҮМЗҮРҮГ ЭЭЗИ

Хүлүмзүрүг кымны-даа чалыы шинчи киирип, кижиниң сагыш-сеткилиниң омакшыл-биле кайгамчык байлаан илередир. Мээң ужуражып келген кижим ёзулуг-ла ындыг чалыы хүлүмзүрүгнүң ээзи болган. Чадаана хоорайда Культура бажыныныи сонгазын өттүр көрүп олурумда бедик эвес дурт-сынныг, кайы оранда илден, дас кара эриң салдыг, дискектериниң арвзы аъттыг шериглерни дег шала дугаланчак кылдыр кылаштаар, кижи ортузу кылдыр көөр кижи хүлүмзүрүп базып олур. Районнуң культура килдизинде эштер ону меңээ шак-ла ынчаар айтып берген чүве, ынчангаш мен, манап олурган кижим ол-дур дээрзин чазыг чок билип кагдым.

Каш минута болганда бис оон-биле беседалажып кирипкен бис. Мен анаа хөй айтырыг-даа салбадым, ол чугаакыр кижи бодунуң ажыл-херээниң дугайында бөдүүн болгаш күзелдии-биле, илдик чокка хөөреп берди. Ынчанмайн канчаар, оон амы-хуузунда амыдыралы дээрге-ле чонунуң аас-бежии-биле, оларның бүрүнгаар депшилгези-биле-ле холбашкан болгай.

— Силерден дың чаңгыс диләэм бар: оон адың болгаш кажа болганыңы парлалгага үндүрбейн көрүңер? — дээш, ол назы-харының изи болуп, хаваан дургаар артып калган дөөрхээре дырышкактарны эде хүлүмзүрбүшаан, хейде-ле эриң салының ужун суйбааш, ырыы манап олур.

— Чүге ындыг боорул? Харын-даа оон частырыын, өскелер катаптавазынга дузалыг эвеспе!—деп, кайгап, удур айтырдым.

— Чок, бирээде, ол частырыгны кым-даа катаптавас; ийиде—ол кижи дээрге, чүү дээр чүвел... сөөлүнде келгеш сураглыг уран чүүлчү болу берген. Ам-даа ында хевээр, харын-даа... удуртукчу болу берген, мындыг чүве—дээш, ол ыыт чок барды. Мен оон-биле чөпшээрешпес аргажок болу берген мен.

...Чаа клуб эргелекчизи залга кирип кээри билек, анаа турганнарның шуптузунуң-на карак ында баргач. Дөө булуңда кезек оолдар-ла фуфайказының болгаш хөйлениниң хөрээн төжүнге дээр чаптайтып алган, чүгүртүлгенээш каракты аныяк эриш үглеп алган, оон аскы ажыттынгаш, бир-ле чүве чугаалаптарга-ла, шупту ойта-херте дүжүп, чаза-ла клуб сынмас кылдыр падыладыр каттырышкан турганнар. Демги эрден эгелээш, оларның улуг кезии салаа-салаа хире кээшпени ораагаш, буруладыр таапкылаан. Чаа клуб эргелекчизи кезек када, ол хөлүн эрткен, культура чок аныяк кижилерни канчаар-даа аайын тыппайн турган. Оон харлап турары, мурнунда бо клубту эргелекчилеп турган бичии дызыгыр кара уруг ону үдеп чораан.

— Олар — дээш, ол демги оолдарның талазынче айыткаш, чугаалаан:—черле үргүлчү ындыг бе? Олар-биле кандыг ажыл кылып турар силер?

Уругнуң арны кызып келген, ол оолдарже көрнүрүнден аарышсынган чүве дег, өскээр көрнүп алгаш:

— Ийе, үргүлчү-ле бо-ла болгайлар. Олар-биле канчап ажылдаар боор, концерт-оюн организастаар дээрге кочулаар, анаа киришкеннерни будулдурарлар-ла болгайлар...

Константин ол аныяк уругнуң чугаазының аянында кээргенчиг-даа ышкаш, чөгенчиг-даа ышкаш сестерни дыңнааш, демги оолдардан карак албайн тура:

— Гармонисти пляскадан ойнаарын дилеп көрем—дээн. Боду ол-ла дораан демги бөлүк оолдардан өске клубта чыылган аныяктарже көрүнгеш, дыңзыг үн-биле алгырган: — оолдар болгаш кыстар! Чүге анаа олурарывыс ол? Ойнаар дээш келген-не болгай бис, танцыдан эгелээлиңер! Оон найыралдыг болгаш чоргаар үнүн дыңнааш, хүлүмзүрээн арын-шырайын көргеш, хөгжок олурган аныяктар шимээргеп үнген.

«Кол-ла чүве — массаны бодун долгандыр эвилелдээри, оларга бүрүн бүзүрел» деп, ол бодаңган. Оларның кичээнгейин бодунче угландырып алганы, мя ол өй аңаа кол чугула турган. Ол арвзында гармонист оол орус пляска ойнай берген. Залды долгандыр салып каан сандайларны долдур олуруп турган аныяктарның улуг кезии, чүге чүве ийик, туруп келгилээн, а Костя гармониече хүлүмзүрүг-биле көре каапкаш, ийи холун чада туткаш, такт аайы-биле чоорту дүргедеп, танцылап кирипкен. Ол бир-ийи дескинипкеш, уругларның бирээзин барып кыйгырган. Кара чажын чушкуузунда бөле кызыдып алган шилгедек кыс, диттир-диңнимес, өөрүнче көрнүп баап, кезек турган, оон артында турган уруглар «Саара, чула чиживит» деп, сымыранганың база катап чоокшулады теп бар чыда, ол дыңнаан. Уруг шынап-ла пляскага эптиг, дызырады теп турар болган, олар элээн «чиштир» танцылааш, холдарын түдүшкан, а гармонь шаа төнген кижизиг «улуг тыңгаш», собсай берген. Ол арвзында чаа эргелекчи сценаже үне маңнап келген. Он-он аныяк карактар ол хөглүг кижиже угланы бергилээн.

— Силерде талантылыг-даа аныяктар бары илден-дир, ол бистиң ойнап-хөглеп дыштанырывыска кол чугула. Мынчаар, үргүлчү культурлуг дыштанып тураалыңар!

Демги бөлүңда кезек оолдарның баштыңы олче хыйыртап көрүп тура, өже берген кээшпезин чырыында ызырымдырбышаан, алгырган:

— Бо бажыныңар чүге үргүлчү шоочалыг турар чүвел?

Константин оон талазынче көрүнгеш, база алгыра аарак анаа дарыы харыылаан:

— Бир-ле дугаарында, мээң азы кайы-бир чаңгыс кижиниң эвес, бо бүгү аныяк өскенниң, бүгү суурнуң чурттакчыларының клуву-дур. Ийиде— ону кажан ажыдарын, аңаа чүнү кылырын, канчаар дыштанырын силер боттарыңар шиитпирлээр ужурлуг, силерниң кайы хире культурлуг болуруңардан хамааржыр.

— Клуб үргүлчү өй-шаанда ажыттынып турган чүве, мегелеве сен— дээш, бир-ле уруг, демги оолче ыыткыр чугаалаан.—Бо оолдар боттары клубка чурум үрээр, таапкылаар, хулиганнаар улус чүве. Ынчап баарга клубту дуглаардан өске аргажок турган.

— Бис кая, кажан чурум үреп, хулиганнап турган бис? Чүге хөй чүве чугаалап, «дөмей эдип» турарың ол, чашпаачы—дээш-ле, демги турамык оол уругну хөме тавары эгелээн.

— Сен ойнаксавайн турар болзуңза өскелерге шаптыктавайн, моон үнүп бер! Таалсы чырыктап алгаш бээр кирбес ужурлуг чүве. Бо культура одаа-дыр, сээң таапкылаар черин эвес-тир!—деп, уругну эргелекчи деткээн...

...Оон эгелээш чаа клуб эргелекчизи ол «каржыкчыларның» бөлүү-биле үр-ле бержип келген. Бирде олар сандайларга олуруп алгаш, танцылап эртип турган уругларның чодаларын кымчылап, чамдыкта — «массалыг» таапкылаашкын организастап, дыштанган улуска шаптыктаар турганнар. Бир-ле катап чаа клуб эргелекчизи кежээликтей апарганда суур баарында арыгга селгүүстеп чораш, чодураалар арвзында сыгырткан аялга дыңнап каан. Сактырга оон хөрээ хос, тына тыртып ап орары билдирбес, узун хөөг ышкаш сагындырып турган. «Бо-даа кайгамчык боостаалыг төл-дүр! Чүү кижи боор, бо?» кылдыр ол бодааш, чодурааларның будуктарын тарады идипкеш, сыгыт үүнче көре берген: карак-ла бо — демги-ле «чагырга чок» оглу болган. Элезин кырында өрү көрүнгеш, ийи холувуң адыштарын бажының адаанда салып алган, белиинге чедир чанагаш, сыгыртып чыткан аныяк эриң көөрге, оон делгем чалыы хөрээ болгаш эгиндери үе-үе болгаш-ла хөрүксүг, алгыпчырыялып каап чыткан.

Ол ужуражылгывыстың соонда удавайн, Костя клуб чөвүлелиниң кежигүннери-биле берге болгаш чугула херекти чугаалашкан. Кажан ол аныяк кижини чаа-ла организастаттыныл бар чораан уран чүүл бөлгүмүнге киирериниң дугайында санал киирерге, уруглар шуугап үгеннер: «Ону концертче трактор-биле-даа сөөртсе ынавас!» «Черле оон-биле чүү кижи кожа туруп, анаа «шактыларын» күзээр боор!».

— Силер ол кижини эмин эрттир хоомай көрүп, оон эки талазын көрбейн, чанчыга берген-дир силер. Биске талантылыгларны көскүге үндүрери чугула, ол дээрге ёзулуг талантылыг кижи дээрзин мен бодум көрдүм. Оон ынай, оон багай, салдынчак салдарынга алыскан бөлүк аныяк оолдарны культураның талалакчылары, эки сагылга-чурумнуг кижилер кылып алырынга ол биске хол аайы-дыр! Ону билир херек, эштер—деп, Костя чугаалаан.

— Адырам, бүгү мага-бодунну суларадывыдам? Ол-ла болгай—демги чааскаан олура сыгыртып олурганың дег аан. Черле девидеве—деп, клуб эргелекчизи чугаалааш, арын-бажы кызып, деридип келген, сандайда барып ужарыңдан сезинген-даа чүве дег олурган оолдуң эктин найыралдыы-биле часкагылап, хүлүмзүрээн. Бүрүг залдың мурнуку сандайларынча каш уруг, ийи-үш хире оол олургулаан. Олар сценада аныяк кижиниң сураадаан арынче көрбезин кызыдып олурганнар.

— Хоржок-тур мен черле, башкы—деп, оол чалынганзыг чоон үн-биле чугаалаан.

— «Хоржок» деп чүл ол? Талантыңы чүгле бодуңнуң хөрээнге чажырып алгаш канчаар кижи сен! Талантылыг болуру, ону чонунга бараалгадыры дег аас-кежик кайдаа чок! Че, ам ийилээ шенеп көрээли—дээш, игил алгаш оолду үдеп, хову аялгазын тырта берген. Хөө залдың иштин оолдуң чидиг сыгыды, игилдиң хоюг «дөмбилдейи» дола берип, «көрүкчүлер» болуп олурган уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилериниң арыннарын чайынналдыра берген. Сыгыртыкчы эң-не бедик үнге баргаш, сыгайындыр барып доозуптары билек, уругларның бирээзи залдан, карааңда өөрүшкү долган маңнап үнгеш, арны өрт дег кыза берген күүседикчиниң ийи холунзан сегирип алгаш, тургузу тырткаш, делгем эгиннеринден чиңге салаалары-биле аспактавышаан, дескине берген. «Көрүкчүлер» чаа талантының төрүттүнгенинге ынаг адыш часкап, чамдыктары алгыржып-даа тургулаан:

— О, бо-даа үе кушкаш-тыр!

— Кужур эриң! Сыын-дыр, моя!

Костя сценаның бир ийинде туруп алган кара эриң салдарының ужунда хүлүмзүрүүн чажырып, чырыын тыртаңнадып, оларже кайгап турган...

Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы-биле таныжыңар

Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, Чадаана хоорайда Культура бажыныныи директору Константин Чүльдүмович Тамдынның чугаалап берген төөгүзү бо чүве. Маңаа автор бо чүүлдү доозуп каап болур ийик, ынчалза-даа бодунуң амыдыралының дургузунда ындыг хөй-хөй аныяк тыва талантыларны бут кырынга тургускан, Тываның кодээзинге культураның үрезиннерин тарып нептереткеннерниң бирээзи—бо кижиниң намдарындан каш одуругну номчукчуларга чугаалап бээри база-ла артык эвес боор.

1942 чылдың март айдан эгелеп Тываның национал хөгжүм-шии театрының дөрт чыл хуусаалыг студиязынга ажылдавышаан, өөренип кирген. Ынчан анаа музыкага Тываның салымныг дирткен. амгы үеде сураглыг композиторлары Р. Кенденбиль, А. Чыргал-оол, А. Лаптан олар ышкаш талантылыг кижилерниң арвзынга ол өөренип турган. Ону чедиишкинниг доскаш, Константин Чүльдүмович тыва сценага көскү черин ээлей берген.

1948 чылда кедээ чоннуң ортузунга культура нептередилгезинче уран чүүлге ынак аныяктарны аъткарып турган. Оларның арвзынга аныяк артист эш Тамдын база кирген, ону төрүттүнген чери—Чадаананың Культура бажыныныи уран чүүл удуртукчузунче чорутккан. Оон эгелээш, культура херээнге бодун бүрүн бердинген ол кижи чоннуң ортузунче улам-на ханылап чорупкан: кызыл өглер-биле эң-не хожудангай черлерге чедип, уран чүүлге, культурага аныяктарны, бүгү кедээ чонну организастап, көскүге үнмес хире ажылдыг кедээ клубтар ажылын сегитчип, улусчу талантыларны тыпкаш, чонга бараан болдуруп — хөй-ле ажылдарны могаг-шылаг чок чорудуп келген.

Константин Чүльдүмовичини баштайгы башкывыс дижип, хүндүлеп адаар, уран чүүлчү чалыы артистерге, музыкантыларга республикага кая-даа ужуражы берип болур. Оларның арвзында танцыга салымныг кыс Чечекмаа Тановаңы, ыяңгылыг аныяк ыраажылар: Кара Шейдаңны, Өлзеймаа Ооржакты дээш оон-даа өскелерни көрүп болур.

Эш Тамдын ол бүгү-биле чергелештир чогаадыкчы ажылга база улуг сонуургалдыгларның бирээзи. «Салта», «Бай Дөргүн» дээн чергелиг сөзүн болгаш музыказын боду чогааткан оон ырлары төрүттүнген чериниң бөгүнгү магалыг чараш-каазын бадыткап турар. Сөөлгү үеде ол, «Чадаана хем» деп вальс темпилиг ырыны чогаадып доосккан. Ук ыр удавас күүседикчилерге чеде бээр. Константин Чүльдүмовичиниң дугайында чугаавысты оон бодунуң ол чаа ырындан узунду-биле доозуп көрээлиңер:

«Эзиннерден шурап баткаш чапты берген,
Эрээн шокар даглар-биле
хаажылаңган,
Эртем-биле чалгынналып,
чечектелген,
Эртинелиг төрээн черим —
Чадаана хем...»

О. НАМЧЫЛАН.

ПОЧТАЧЫЛАР

Дечиннерниң өг-бүлези почтачылар. Олар он чыл иштинде почтачылап келген. Чечек Дечин Балыктыгның, Кундустуң, Чекпениң, Тарыстың, Көргүрээниң малчыннарынга почтаны үзүк чок чедирип турар, а Дмитрий Дечин Каргының, Чыргаландының, Шынааның малчыннарының хүндүлүг аалчызы. Ырак турлагларда малчыннарга чедер дээнде эзер, чонаан мунар аъдынга эптиг кылдыр таарыштырып, чедирер почтазын ыяк ажаап алгаш, хап чорупталар.

Почтачының ажылы харыысалгалыг болгаш хүндүлүг деп чүвени бо өг-бүле эки билир. Чоннуң чагыткан солуннарын, журналдарын, оларга келген чагааларны саададыр таварылга чаңгыс-даа удаа болбаан. Почтачы өг-бүлениң күш-ажылын колхозчулар үнелеп турар.

Чечек Дечин колхозта херээженнер чөвүлелиниң даргазы. Хөй-нитиниң даалгазын ол база идепкейлиг күүседип турар.

К. ЧАМЗЫРЫН.

Тес-Хем район,
«Тере-Хөл» колхоз.

БАШКЫЛАР КӨРҮЛДЕГЕ

Туран 11 чыл школазының башкылары ол хостуг үеде политбөлгүм, лекция, азы кайы-бир методиктиг каттыжыышкынның ээлчеглиг кичээлин эрттирерлер. Неделяның четверг хүнүнде школага хөглүг ыршоор дыңналып, музыка чаңгыланып үнер. Профэвилелдерниң боттывынгыр уран чүүлдүң район көрүлдезинге башкыларның белеткенип турганы ол.

Ыры башкызы В. И. Каркаш хөйнүң болгаш ийи-чаңгыстың ырларын таарымчалыг шилип алган. Хөйнүң ырын үш үн-биле ырлап күүседир, ынчангаш аңаа эки белеткенип турарлар. Концерт программазында — киржикчилерниң боттарының чогааткан шүлүктери, каттырынчыг кыска көргүзүглер, шии болгаш танцылар бар.

Ю. НЕКРАСОВ.

Чаа солуннар келген

«Хураган эмзирилгезин доостунар бе» дээнзиг ындыг үеде почтачы бүгү солун-сеткүүлүн ап алган келди.

— Силерниң чагылганар «Шын», «Тываның аныяктары» база чүү ийик моонар—деп, сумказын ажыдып ора ол чугаалады.

— Ол-ла боор акым—деп, Хүлер-оол солуннарын алгаш, көрүп чоруй: — Чагаа-магаа чок-тур бе? Шеригде акым-даа бар чүве ийин—деп, акызын сактып айтырды.

— Чок-ла чүве-дир, шериг албанынга чай алынмайн барган болгай аан, ол — дээш почтачы каттыргылады.

Малчынның аалынга почтачы ынчаар аалдааш барган. Салчак Хүлер-оол солуннарын аажок сонуургап, аңдара-дүңдере тудуп, кайда чүү онза болуушкун, солун чүү барын харамдыгып дилеп тур.

Хүлер-оол алды класс дооскан. Аарааш өөренмейн барган. Ол, келген чаа солуннарны ада-иезинге, сакманщиктерге номчуп берип, аныяк «агитатор» болуп турар. Ол, адазының ёзулуг дузалакчызы. Кыш, чай чок хой кадаржыр, хураганнарны ажаап-чемгерер, эмзирер, чаа төрүттүнген чаш хураганнарның сан-данзызын болгаш хүн демдеглелин ол кылыр.

Ол болза Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң хоочун хойжузу Салчак Абыраңның оглу—Хүлер-оол-дур.

ЧУРУКТА: Салчак Хүлер-оол малчыннарга солун номчуп олур.

Сөзү, фотозу А. Солунам биле Н. Аранчааныы.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң клувунга хоочун механизатор Х. Тойлу-Хаак-биле колхозчуларның ужуражылгазы болган. Анаа үр чылдар дургузунда ажылдап келген дуржулгазын чугаалавышаан, часкы тарылга үезинде комплексилиг агрегаттар-биле ажылдаары чугула деп ол саналдаан. Ол ужуражылгага өске механизаторлар боттарының арга-дуржулгазын база солчуп турганнар.

Х. Тойлу-Хаак бо чылдың часкы күскү ажылдар үезинде чымчак аңдарылгаже шилчидерге 1000 га черни комплексилиг агрегат-биле ажылдап кылырын хүлээнген. Ол ам бо хүлээлгезин күүседип кирипкен.

Х. ДОНГАК.

* * *

Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң Кара-Хаак салбырында хойжу Д. Эрендейниң кодаңында 440 хой төрээн. Кызымаккай хойжу кыштың болгаш частып берге үелеринде ынча хөй хойларның хураганнарын менди алган. Оон кадайы Эрендей Кара-кысты хой ажылынга бедик көргүзүглерни чедип ап турары дээш совхозтуң дирекциязы март 8 таварыштыр шаңнал бижик-биле шаңнаан. Бо малчын өг-бүле бо чылын төрүүр хой бүрүзүнден хураганны менди ап, хой санындан 2 кг. эрте төрүттүнген хураган бүрүзүнден 700 грамм дүктү алырын хүлээнген. Ниитизи-биле 1 тонна 330 кг дүктү күрүнеге бээр.

Ол салбырның өске хойжузу О. Дажы-Серениниң кодаңында төрээн 340 хойнуң хураганнары база менди алдынган.

С. БҮРҮНЕЙ.

* * *

Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң хоочун чолаачызы эш Д. Артай-оол бо кыжын ырак-узак черлерден малчыннарже мал чемнери сөөрткен чолаачыларның арвзында эң шудургу ажылдааннарның бирээзи. Колхоз төвүнден 60—70 километр ырак Ак-Чыраа, Сарыг-Хөл деп черлерден сиген сөөртүрү-биле эш Артай-оол хүнде ийи-үш удаа чоруп турган. Чолаачының кызымаккай ажылынга малчыннар өөрүп четтиргенин илередип турар.

А. АМЫРБИТ.

* * *

Барыын-Хемчик районнуң «Малчын» колхозунуң хойжузу эш С. Балдар бо чылын база чедиишкинниг ажылдап турар. Оон кодаңында хойлары хүр кыштаан болгаш 310 хойнуң чаш төлүн бүрүн камгалап алган. Чамдык күжү кошкак, кырган хойлар хураганнарын тоттурбайн баар таварылгада, эш Балдар сүткүр хойларның сүдү-биле демги иелериниң сүдү эвээш хураганнарны эмискиктеп тургаш, азырап апаар. Бир эвес ындыг күш үндүрбес болза, хураганнарны менди доруктуруп алыры берге деп дуржулгалыг хойжу чугаалап турар.

В. БҮРБҮ.

* * *

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң № 2 хойжу бригадазының хойжузу И. Мөнгениң өг-бүлези бригаданың мурнакчы малчыннары болуп турар. Ол өг-бүле бо чылдың эгезинден бээр төрээн 400 хойдан 410 хураганны камгалап алган. Өг-бүлениң херээжен ээзи Мөнге Дижитпаның чаш хураганнарны азырап-доруктурарынга арга-дуржулгалыын, амырдыш чок ажылдап турарын демдеглээри чугула.

Х. МӨГЕ.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

Чем амданныг, столовая арыг-силиг турар ужурлуг

ЧЕМНЕРНИҢ ШЫНАРЫН ЭКИЖИТСЕ

Амгы үеде республиканың найысылалы Кызылда столоваяларның, буфеттерниң саны көвүдеп турар. Оларның хөй нуруузунуң ажылы элээн экижээн, аъш-чемниң шынарын бедидерин, чемненикчилерни манатпайн дүрген хандырарын олар чедип ап турар апарган.

Ындыг болза-даа горпонуң № 2 столоваязының ажылында четпестерниң барын демдеглевес арга чок. Оон менюзунда чемнер кончуг эвээш, ылаңгыя сүт, ногаа, крупа аймаандан кылган чемнер чамдыкта чок болуп турар.

Столоваяның ажылдакчылары хөй болза-даа, анаа барган кижилер кухнядан чем бээрин үр-ле манап тургулаар. Ында белеткеп турар чемнерниң шынары чавыс, ылаңгыя картофель пюрези деп чемни эки хоюттпайн, анаа далган, үе чергелиг холуксааларны киирбейн турар чүүл бар.

Ол столоваяның ажылында бир улуг четпес чүүл болза тавактарны чугган соонда оларның иштинге чуунду суу арткан турда-ла, оон кырынга чемнерни холуй кудуп турары болур.

О. Жамков.

ЧОГУУР ЧУРУМНУ ТУРГУЗАР

Өвүр районнуң Хандагайты суурунда столоваяның бажыны даштындан көөрге аажок улуг, чараш, чаагай-даа. А оон иштинче кире бээрге ында-мында столдар артында алгырышкан эзирик кижилер оргулаар. Столовада хеп азар чер чок, оон иштин хирлиг, олче ыттар безин кирип, димзенген турар таварылгалар бар. Чемнерниң шынары чавыс. Ында поварлар хөй болза-даа, олар хүннүң-не мүн, гуляш, соок, амдан чок пироги кылырынга өйлешкеннер.

К. Комбу.

АНТИСАНИТАРЛЫГ БАЙДАЛДА

Чөөн-Хемчик райпозунуң Бора-Хөлде хөмүр даш шахтазында столоваязы арыг-шевер талазы-биле кончуг багай байдалда турар. Оон даштында бок шуут долган. Ону аштаар талазы-биле кым-даа сагыш салбайн келген.

Столоваяның ажылдакчылары аяк-саваларының чуундузун тускай оңгарже аппарып төгериниң чалгаараш, чүгле эжиктен үндүр чажарынга чанчыккан. Столовада чунар чер чок, ажылчыннар шахтадан келген хевээр-ле чунмайн чемненип турарлар.

Ам удавас чай дүжер чүве болганда, ол хөй бокка ымыраа, сээк хөйү-биле чыглып, янзы-бүрү аарыгларның өскүдүкчүлерин нептередип болуру билдинтир. Бо байдалды өөренип көргеш, ол столоваяны арыг-шевер талазы-биле чогуур деңнелинге тургузары оон ажылын харыылаар хүлээлгелиг райпонуң баштаар черинден улуу-биле негеттинип турар.

М. Уран-Херел.

Дуза дилеп тур бис

Алды аал иштин чурттаар ийи бажыңнарны, бус-биле одаар үш даш бажыңнарны болгаш аалчылар бажыңы, туйбудан кылган ийи сарайларны тудары Өвүр районнуң бо чылгы тудуг планында көрдүнген. Ол тудугларның тудуу ам-даа шуудаваан. Сарайларның чүгле бирээзиниң чагыларын, ийи аал иштин чурттаар бажыңның ханазын тургузуп каан. Тудуг материалдарының чогу-биле тудугларның тудуу эра соксаан. Чадаананың тудуг чериниң даргазы эш Ткаченко машина, техника болгаш тудуг материалдары-биле хандырар дээн аазаашкынын шуут уткан. Оон-биле кады тудугжуларны ажылчын идик-хеп, ажыл төлевири-биле хандырарынче чогуур кичээнгей салдынмайн турар.

Чадаананың тудуг чериниң даргазы эш Ткаченко, Өвүрнүң тудугларынче сагыш салып, дуза көргүзериңерни дилеп, тудуг материалдарын манап тур бис.

К. МОНГУШ,
тудугжу.

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП, ДЫҢНАДЫП ТУР

Хосталган улустуң байырлалы

БЕРЛИН. СЭТА-ның корреспондентизи В. Селиверстовтуң дамчыдып турары болза:

Часкы хүнүң чайыннанчак чырык херелинге ГДР-ниң хоорайлары болгаш кодээ суурлары байырлал шинчи кирген болгаш каас костүп турар. Республиканың ажылчы чоннары фашизмден немец улустуң хосталганының хүнүн байырлап эрттирген.

Эртен даң бажындан эгелээш хөй-хөй ажылчыннар, албан-хаакчылар, тараачыннар, интеллигентилер гитлержи шериглер-биле тулчуушкуннарга өлген совет дайынчыларны орнукшуткан ыдыктыг черлерже бөлүк-бөлүг-биле чоруп турганнар. Кыргаңнарның-даа база уругларының-даа холдарында боодал дириг чечектер.

Берлинде Трептов-паркка кижилер онза хөй болган. Өлген совет дайынчыларга алдар болдуруп тургускан өндүр улуг тураскаал ында туруп турар.

Паркка ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүннери Э. Хонеккер, В. Штоф, Б. Лейшнер, А. Норден, П. Фернер, А. Нейман, Г. Варнке, ГДР-ниң Улус палатазының даргазы И. Дикман, демократтыг Германияның Национал фронтузунуң национал чөвүлелиниң даргазы Э. Корренс, Германияның Коммунистиг партиязының ТК-зының бирги секретары М. Рейман чедип келгеннер. ССРЭ-ниң ГДР-де элчини П. А. Абрасимов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң даргазы Я. В. Пейвеге баштаткан совет-герман найырал Ниитилелиниң төлээлери, СЭКП ТК-ның идеология килдизиниң эргелекчизиниң бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң кинематография талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы А. В. Романов олар аңаа база чеде берген.

«Когаралга таварышкаш өлген силер...» деп революсчу маршттың үнү дыңналып турда, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң даргазы В. Ульбрихтен, ГСЧП ТК-дан, Министрлер Чөвүлелинден, Улус палатазының Президиумундан, Национал фронтудан, ГКП ТК-дан чечектерни тураскаалга салган.

Берлинниң бүдүрүлгелериниң ажылчыннарының, студентилериниң, школачыларының колонналары тураскаалче соксаал чокка чоруп турган. Оларның кырында күрүне туктары киискип чораан, кижи бүрүзүнүң холунда дириг чечектер.

ГДР-ниң удуртукчулары совет элчин черинге чораан. Национал фронтунуң Национал чөвүлелиниң даргазы профессор Э. Корренс фашизмден немец улусту хостааны дээш база ГДР-ге доктаамал көргүзүп турар акы-дуңманың бүгү талалыг дузаламчызы дээш Н. С. Хрущевка баштаткан Совет чазакка болгаш бүгү совет улуска ханы өөрүп четтиримчизин ГСЧП ТК-ның, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, демократтыг Германияның Национал фронтузунуң Национал чөвүлелиниң мурнундан дамчыткан. П. А. Абросимов хосталганың хүнү-биле холбаштыр ГДР-ниң ажылчы чоннарынга байыр чедирип, социализм тургузуушкунунга чаа-чаа чедиишкиннерни оларга күзээн.

КЫДАТТА РАДИО

ПЕКИН. (СЭТА). Пекинниң телевидениезинде 30.000 ажыг ажылчыннар, албан-хаакчылар, башкылар математиканы, физиканы, химияны, кыдат литератураны өөренип турар. Радио болгаш телевидение талазы-биле ындыг университеттер улусчу Кыдаттың өске-даа дыка хөй хоорайларында база ажылдап турар. Радио кыдат улустуң амыдыралынга улам калбаа-биле нептереп турар. Ам бо үеде чуртта 140 радио дамчыдылга станциялары, 30 хире телевидение төптери болгаш телевидение дамчыдылга станциялары санаттынып турар.

Куба Республиканың найысылалы — Гавана. Фото В. Соболевтиң. СЭТА-ның фотохрониказы.

Университетке хүлээп алыышкын

ТОКИО. (СЭТА). «Акахата» солунунуң дыңнадып турары болза, марксизм-ленинизмниң улусчу университединге үшкү хүлээп алыышкынны чорудуп турар. Японияның Коммунистиг партиязының Төп Комитеди болгаш партияның Токио хоорком эрткен чылдың төнчүзүнде ол университетти хөй-ниитичи чуруму-биле организастаан.

Университетке кол кичээнгейни мурнуку ышкаш база төөгү материализмин, Японияның Коммунистиг партиязының программазын болгаш политиктиг кол угланыышкынын өөренириче угландырар деп турар.

Гаитиниң дилээ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Гаитиниң чазаа Доминикан Республика биле Гаитиниң аразында шериг үскүлежиишкиниң айыылын чугаалажып көөрү-биле Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралын далаштыг чыылдырар деп дилегни Айыыл чок чорук Чөвүлелинге чоокта чаа киирген дээрзин АП агентилел дыңнаткан.

Металлистерниң чедиишкини

БОНН. (СЭТА). Металлистерниң барыын-герман профэвилелиниң төлээлекчилери биле бүдүрүлге ээлериниң аразынга хөй шактарда үргүлчүлээн чугаалажыышкыннарның соонда дугуржулга чедип алдынган. Ол чугаалажыышкыннарга ГФР-ниң ажыл-агый министри Эрхард киришкен. Дугуржулганы ёзугаар металлистерниң ажыл төлевирин 5 хуу улгаттырып турар. Оон ангыда 1964 чылдың апрель 1-ден эгелээш оларның ажыл төлевиринге база 2 хуу немелдени бээрин баш бурунгаар көрүп турар.

Ынчангаш Барыын Германияга дайын сөөлүндеги үеде костүп көрбээни-биле калбарган ажыл соксадыышкынныг демиселден корткан болгаш өске черлерже ажыл соксадыышкынның нептереп болурундан сезинген бүдүрүлге ээлери ажылчыннарның негелдезин элээн хире-чергези-биле хандырар ужурга аргажоктуг кырындан таварышкан. Баден-Вортемберг чериниң муң-муң металлистери ол ажыл соксадыышкынныг демиселге киришкен. Профэвилелиниң удуртулгазының болгаш бүдүрүлге ээлериниң чедип алган дугуржулгазын ажылчын металлистерниң чуулдугзунуң көөрү база негеттинип турар.

Америк реакция дүвүреп тур

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Латин Американың чурттарында революсчу Кубаның салдарының өзүп турары-биле холбаштыр америк реакция дүвүреп турар. АКШ-тың реаксычы бөлүктери Кубага удур демиселдиң комитеди дээр комитетти тургускан. Дайынзыракпарның эң-не агрессчи бөлүктериниң төлээлекчизи адмирал Арли Бэрк, чепсегленишкинниң эндере бүдүрериниң талалакчызы физик Эдвард Теллер, улуг америк ном үндүрер чериниң ээзи Генри Люстуң кадайы Клер Люс ышкаш ындыг бужар реаксычылар Кубага удур ол организацияның составында кирген. Ол херээжен социалистиг чурттарга удур хоп-нүгүлдээшкинни хөй удаа чулчуруп келген.

Маадырларга—хостакчыларга алдар

БЕРЛИН. (СЭТА). Гитлержи фашизмден немец улустуң хосталганының хүнүнде Совет Армияның маадырларынга алдар болдурган тураскаалды Ниски хоорайда (Дрезден округ) ажыткан. Фашизм-биле тулчуушкуннарга 1945 чылдың апрель 18-те өлген совет солдаттарны болгаш офицерлерни орнукшуткан черде ол тураскаалды тургускан. Тураскаалдың ажыдыышкыны-биле холбаштыр хоорайның чурттакчыларының митингизи болган.

ДАЙЫН КЫПСЫКЧЫЛАРЫНГА КИЧЭЭНДИРИГ

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). «Май 8-тиң шимчээшкини» деп бельги демократтыг организацияның инициативазын ёзугаар гитлерлиг Германияны ашкан тиилелгениң хүнүн демдеглээри-биле бүгү чурттуң хемчээлинге чыскаалды «тайбың болгаш акы-дуңмалышкы ёзу» деп лозунгнуң адаа-биле организастаан. «Май 8-тиң шимчээшкини» организация Бельгияның чонунуң барык чартык кезиин болунуң хүрээлеңинде каттыштырган. Ында ажылчыннарның, профэвилелдерниң, херээженнерниң, шажынчыларның янзы-бүрү организациялары болгаш чурттуң өске-даа организациялары ол шимчээшкинде бактаап турар.

Май 8-те ол черниң-биле 11 шак турда чурттуң бүгү бүдүрүлгелеринге, бүгү албан черлеринге ажылды соксадыр, а ол ышкаш Бельгияның хоорайларынга, чурттакчылыг черлеринге, оруктарынга транспорт шимчээшкининиң бир минутада доктаадыр деп «Май 8-тиң шимчээшкини» Бельгияның чонун кыйгырган. Болунуң хүрээлеңинде хөй миллион кижилерни каттыштырган янзы-бүрү организациялар ол кыйгырыгны деткээн. Бүгү чуртка бир минутада шимчээшкин соксаан, ажыл доктааган турган. Фашизм-биле демиселге өлгеннерге тураскаалды кижилер ёзулап турган.

Бельгияның 9 миллион чонунуң бир минутада ыыт чок турганы — атомнуг дайын чок болзун дээни ол, термоядролуг халаптың айыылынче делегейниң улустарын чыгап турар кижилерге кичээндириг-дир.

База катап инелер

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чер бөмбүрзээн долгандыр чес инелиг куржагны тургузарының база бир оралдажыышкынын кылыр бодап турар дугайын АКШ-тың шериг-агаар күштериниң төлээлекчилери чарлаан.

Черниң кырындан 2 муң миль хире бедикче 400 миллион чес инелерни чажыптарын олар бодап турар.

АКШ-тың шериг-агаар күштериниң бо шиитпиринге даштыкы база ол ышкаш америк эртемденнериң талазындан хөй санныг удурланыышкыннар келгилээн. Чес инелерден ындыг куржагны тургузар чорук космос делгемин шинчилээринге болгаш хайгаараарынга шаптыктаар магат чок деп, астрономнарның хөй нуруузу сестип турар.

Дужуп бериишкин

ГААГА. СЭТА-ның корреспондентизи О. Пивоваровтуң дамчыдып турары болза:

Голландияның парламентилиниң бирги (үстүкү) палатазы дайын сөөлүндеги маргылдаалыг айтырыглары таарыштыр шиитпирлээр дугайында голланд-барыын-герман ниити кереэни чүүлдүг деп хүлээп алган. Голландияның национал эрге-ажыктарынга черүшкек болгаш ГФР-ниң негелделеринге шуут дужуп беришкин болуп турар ол керээге 18 депутаттар — коммунистер, социалистерниң хөй нуруузу, бир шажынчы — удур бадылаан. Кереэни чүүлдүг деп санаар дээш, 43 депутаттар бадылаан.

Бирги палатаның кереэни чүүлдүгзунуп көргени — ону бадылаарының сөөлгү үе-чадазы. Бо кереэниң ёзугаар Барыын Германия 16 муң акр ниити шөлдүг элээн каш кызыгаар районнарны эгидерин чедип ап, гитлержи рейхтиң үезинде турган барыын кызыгаарны катап тургускан. Оон ангыда ГФР Рейнге суднолар чоруунуң чурумун болунга ажыктыг кылдыр бижыглап алган.

Германияның Федеративтиг Республиказы Голландияга акша төлевирни тыпсыр. Ындыг болза-даа ол туң гитлержи ажелекчилериниң Голландияга чедирген материалдыг когаралдан он-он катап эвээш болуп турар. Ам Барыын Германия болза делегейниң ийиги дайыны-биле холбаштыр Голландияның талазындан тургустунуп келир кандыг-бир материалдыг негелдени моон соңгаар хандырбас деп санап турар.

ПЕНСИОНЕРНИҢ СӨЗҮ

Ада-чурттуң Улуг дайынынга бистиң алдарлыг тиилелгевистиң хүнүнде ССРЭ-ниң Камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Малиновскийниң дужаалын болгаш ол улуг тиилелгениң дугайында дамчыдылганы радиодан дыңнааш, Төрээн чурт дээш улуг чоргааралдың сеткил сагыжы кижини хайныктырып кээр-дир.

Совет улустуң дайзыннары бистиң улусту кулданыр, чуртувустуң байлактарын үптээр дээш каш удаа оралдажып, биске улуг когаралдарны, ажыт-човулаңны таварыштырып келгенин бис кажан-даа утпас бис. Хан ныт өлүрүкчү Гитлерниң халдаашкынының үезинде бистиң оолдар, кыстарывыс дайынга маадырлыг чоруун илередип, бистиң Чепсектиг Күштеривистиң тиилеттирбезин көргүскеннер.

Тиилелгени чедип алыр дээш сегиржип алыышкынга хөй-хөй дайынчылар боттарының амы-тынындан чарылганнар. Ада-чурттуң дайынының калыг-дошкун чылында, 1942 чылда, мээң оглум Виктор 18 харлыында фронтуже эки-тура-биле чоруткаш, Төрээн чуртун камгалажып, дайынчы танк кезээнге ийи чартык чылдың дургузунда дайзынга удур тулушкаш, чырыңай Берлинниң чанынга чеде берген турган. Фашистиг ажелекчилерге удур тиилелгениң барык-ла бүдүүзүнде, 1945 чылдың май 1-де, оглум Виктор болунуң аныяк назынындан чарылган—амы-тынын Төрээн чуртунуң херээнге берген. 1927 чылда төрүттүнген оглум Николай тиилелгелиг чанып келген.

Мен ышкаш ындыг ажыг-шужүгге таварышкан ада-иелер бистиң чуртувустуң чер бүрүзүнде хөй. Олар тиилелгениң хүнүнде-ле эртнен дайынның калыг-дошкун чылдарын бодааш, моон соңгаар ындыг дайынны болдурбазын күзеп, бүгү кижилерге тайбың дээш могаг чокка ажылдап, Төрээн чурттуң күчү шыдалын улам-на быжыглаарынга бүгү-ле чүүлдерни кылып турарлар.

Бистиң улустуң ам коммунизм дээш сорукттуг ажылы бистерни, кырганнарны өөртүп, магададып турар. Мындыг улус кажан-даа тиилеттирбес.

В. НИКОЛАЕВ,
пенсионер

Кызыл хоорай.

Тыва хүреш дугайында чугаа үргүлчүлеп тур

Арга билбесте, мөге болуру берге

Мөге кижи болунга таарышкан содак, шудаан кедипкеш, шүүргедээн эзир дег девип үнүп олурда көөрге, шынап-ла кижи сеткили өөрүүр болгай. Тыва хүрештиң формазының дугайында мөге О. Сюр-оолдуң «Шын» солунга чоокта чаа бижээн саналдарын деткип турар мен. Оон-биле чергелештир мөге бүрүзүле хүрешке болунуң шилип алган колдуг ажыглаар, ынак аргалыг болурун эскерген боор силер. Чежемейниң-даа күдер-шыырак мага-боттуг болза, тыва хүрештиң солун, байлак аргаларын сонуургавайн чоруур, шилип алган ындыг аргазы чок мөгеге ол спортчу атты бээри берге. Күдер-шыырак кижи бүрүзү-не мөге дээрге кайын боор, ону улустуу-биле чугаалаарга, «бараан чаагай» дижир болгай.

Чижек кылдыр болумнуң хүрешке ажыглап чораан аргамны «ажыдарын» кызыдып көрейн. Карак чивеш дээр аразында буттай калпкаш, салдыннайн баар удурланыкчыларга бо-ла таваржы бээр чордум. Ындыг мөгелер, эскет чок, өру көрүп алгаш, хенергедип тура, буттай алыр болгай. Ынчаарга ол белен-не буттүнмес, нарын арга. Маңаа чүгле шалып, аваангыр чорук тиилелгеге чедирер. Болуум дугайты бо нарын арганы аныяк шаамда сонуургап чорзумза-даа, оон эчизинге чедип, шиңгээдип ап шыдаваан мен.

Мээң ынак, барык-ла үргүлчү ажыглаар аргам оон сыр өске. Ол болза удурланыкчызының белен түттүңгур чери — эгин шуудаандан сегирип алгаш, чеп хүрежир арга чүве. Ону эки-ле ажыглап билир болза чогуур.

Сээн удурланыкчың анаа-ла туруп бээр эвес, а ол база хөделип турар болгай. Ынчангаш чүнүң-даа мурнунда оон аргазы чүү кижил деп чүвени билип алырын кызыдары чугула. Аныяамдан-на тевер арганы ажыглаары менээ эптиг болган. Онаамның ийи эктинден сегирип ап салы-ла, оон кайы будунче тевер болза эптиин өөренип, мөгелерниң чугаалажыры ышкаш, хейлиниң көөр боор чүве. Баштай менээ таварышкан мөгениң буттары быжыг кижи бе дээш, силгий тудуп көөр чордум, ол аразында оон буттары чоокшулажы бээрин чандыр көрбес херек. Ынчан ол чаңгаар-ла ийи будун олуй-солуй база бээр өйүнде, бурунгаарлаан будунун кажык кырынга теп кеш, ийи холу-биле ол-ла үгже ону чая тудуптар.

Чүгле ол аргамны чеп ажыглааш, 64-даа, 128-даа мөге хүрешкен маргылдааларга шүглүп чордум. Чогумна ол аргамны колдап хүрешкеш, 1941 чылда Тыва Арат Республиканың 20 чыл оюнга, 21 харлыымда шүүлгеш, «Республиканың начыны» деп атты алган мен.

Бо аргада улуг чажыт чок. Ийи хол-биле чая тударда онаан шала салгара көдүре аарак чоруй тевер херек, ол өйде болунуң деннел тудуп, шыдаар аргалыын артырар ужурлуг. Кандыг-даа спортка ышкаш, тыва хүрешке, ылангыя оон кандыг-бир аргазын шилип алгаш ажыглаарының мурнунда эки белеткенири чугула.

Чемпион О. Сюр-оол шудактың баан холаланнавас кылдыр баглаарының саналдааны чептиг дээр мен. Ол, мээң сүмелеп турар аргам ышкаш аргага чогум-на таарджыр.

Моон-биле чергелештир, аныяк мөгелерге сүмелеп кагза чогуур чүве болза, хүреш дээрге—культураның илерели, чоннуң мурнунга үнүп келген мен дээрзин угаап билири чугула. Ындыг турбуже чамдык аныяк кижилерни көөрге, хүреш үезинде ажынар болунуң онаашканы мөгениң шыгланнарын өжегээр чуура үскүлээр, чаза аспактап кааптар, аксеткилдиин-биле хүрежиксевес болгулаар. Хүреш үезинде харын-даа кулътураның эдилекчилери, өөрүшкүлүг омак болур, бот-боттарын хүндүлежир болза каруштуг болгай. Стадионда чүс-чүс кижилерниң караа сенде болгай, олар сээң чүгле хөделгениң, шимчээшкиниң бүрүзүн эвес, харын-даа чүнү бодап турарыңны безин арын-шырайыңдан билип, «номчуп» олурар дээрзин утпас херек.

База бир ындыг саналым бар: хүреш дээрге—кымның эп-не аваангыр аргалыын, мөгениң көөр дээн маргылдаа болганда: алышкылар, адашкылар, чоок төрел алы чаңгыс чер чурттуглар таварышкан оңагларны чарып хүрештирер чорукту бүрүү деп санаар мен. Борта мөгелер боттары база утаазыладыг болза чогуур, чамдык мөге эштерин дыңнаарга: «мээң хүнүм» кирген-дир, сен каяа ынчап турен, турар сен, ужуп бер» дижип, аразында сымыраанчы тыртып алгылаар. Ындыг сарыыл чок чорук көрүкчүлерге чаржынчыг, солун эвес деп санаар мен.

Бистиң республикада хоочун, амдаа хүрежип чоруур мөгелер хөй болгай. Ындыгларга Улуг-Хем районда Балчый-оол, Бегзи-Хүурак, Тес-Хемде Шавы-Хүурак, Таңдыда Ойдупаа болгаш Чөөн-Хемчикте Мандан-оол, Мартаажык, Семис-оол олар хамааржыр. Оларның ажыглап чораан болгаш ажыглап турары солун аргаларын нептередири тыва хүрештиң секцияларын чорударынга чугула.

Тыва хүрештиң хоочун-даа, аныяк-даа мөгелери чүгле хүрешке киржир, а спорттуң өске хевирлеринге белеткелдер, шенелделер кылбас болгулаар, улуг-улуг маргылдааларга чедиишкин чок болу бергилээривис ында кылдыр көрүп турар мен. Ол ышкаш чамдык черлерде хүреш чүгле байырлал болуп эртип турда болур, оон өске үеде шуут уттундура бергилээр-дир. Бо четпестерни спорт ниитилелдери өөренип көөр болза эки.

Тыва хүреш талазы-биле мөгелерге саналдарым, сүмелерим бо чүве, ол дугайында өске мөгелер база чедир немээр боор дээрзинге бүзүреп турар мен.

Ч. МААДЫР-ООЛ,
тыва хүрештиң начыны.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Судтадыкчының сандайында—даштыкы разведкалар

Москвада. ССРЭ-ниң Дээди судунуң бажынында, шпионнарны ажык суд хуралынга судтаашкын ам ийи хүн чоруп турар. Ийиги хүнде колдуунда Совет Эвилелинге удур идепкейлиг шпиончу ажылды кылып турган деп буруудаттырып турар Гревилл Винни байысаап турган.

Суд чорудулгазының баштайгы хүнүнде-ле прокурорнуң салган айтырыгларынга англи садыгжы Винн болза Пеньковскийниң шпиончу херектеринге болунуң ролюн бичелединиң оралдажып турган. Оон сөзүбиле алырга, Пеньковский Англияга чоруп турда, ол чүгле «чолаачының ролюн» ойнап турган ышкаш болур.

— Ол дээрге эмин эртир бөдүүнчүткен чорук-тур, — деп, Винниң сөстеринге Пеньковский харылап чугаалаан. Англи-америк разведка-биле мээн арамга харылзааны таарыштырар дээш. Винн хөй чүүлдерни кылган. Ону дараазында чүүлдер тодаргайы-биле бадыткап турар. Винн мени разведчиктер-биле харылзаштырып, мээн материалдарымны оларга, оларның менээ доктаамал дамчыдып берип турган. Шпиончу ажыл талазы-биле мээн харылзажыр ужурлуг кижилеримниң тырттырган чуруктарын ол менээ үш удаа көргүскен. «Харпик» деп порошок хааржаан канчаар ажыдып тыварын ол менээ өөредип турган, ол хааржактың иштинге чажыт чүүлдер чоруур турган. Чажыт ужуражыр квартирага мени харын-на Винн чедирип каан, анаа мээң-биле улустар ужуражыр ужурлуг тургулаан.

Англи разведка шпиончу четкилерни канчаар тургузуп турганын, оон болун канчаар олче элзедип алганын чугаалаарынче Винни байысаалга чорудуп турар прокурор базым-базымы-биле өчүдүп турган. Москвага, Лондонга болгаш Парижке Пеньковский биле Винниң баштайгы ужуражыышкыннары, Пеньковскийбиле таныжып алырынга сонуургалдыг болуп турар болгаш. Винниң сөзү-биле алырга, англи даштыкы херектер министерствозунуң бүзүрелдиг кижилери болур ындыг кижилер-биле Винниң чугаалашкылап турганы Винге чүгле садыг херээниң талазы-биле ышкаш болуп турган. Пеньковский-биле кандыг-даа ындыг буруу чок харылзааны тудар талазы-биле даштыкы херектер министерствозунуң улуг дужаалдыг дужуметтеринге дузалап турган мен дээрзин болунуң харыы бүрүзүнге Винн оралдажып турар.

Прокурорнуң: «силерниң бир алачурттугларыңар силерни мегелепкен-дир деп силерни ынчаар билип болур бе?» деп айтырыынга Винн: «ыдавыла ындыг, харын оон ужурунда мында олуруп турарым бо» деп харылаан.

Москвада англи элчин чериниң ажылдакчызы Чизхолмнуң квартиразын чажыт ужуражыр чер кылып алганын.безин Винн чүвениң ужуруун билбээн мен дээр сагыштыг чугаалап турар. Пеньковский биле англи «садыг болгаш дипломаттыг» бөлүктерниң аразынга болунуң харылзаа тудуп турганының шпиончу мөзүзүн ол медереп билир хенну чок болуп турар. Ол ужуражыышкын. Винниң болунуң сөзү-биле алырга, мынчаар эрткен.

— Ол адрес-биле мени ынаар баарын саналдаан чүве, ынчангаш кирер ажик ажык турар деп чугаалаанныр — деп, Винн чугаалап турар. Ол квартирага кире бергеш, ортумак сынныг, карак шилдиг кижиге ужурашкаш. Пеньковскийниң менээ берген чүүлдерин анаа бээр ужурлуг турган мен. Ол квартирага чеде бердим. Ол кижи менээ ужуражып келген. Хол тутчуп мендилештивис, оон соонда мени чүве чугаалавазын деп ол имнээн, ынчангаш саазынга: «Мону Пеньковскийге чедирип беринер» деп бижип берген. Ол бүгү чүве ийи минута болган.

Англи садыгжы дээрге, оон сөзү-биле алырга, ол азыышкынның ужурун тайылбырлаар дээш, судтуң кээштелин тыварын-даа оралдажып турган. «Мени канчаар мегелепкенин бодап-даа шыдавас-тыр мен...» деп ол чулчуруп олурган.

Мынчангаш, бир эвес Винге бүзүрээр чүве болза, «даштыкы херектер министерствозунуң төлээлекчилери» Аккройд биле Кингиниң аянныг даштыы хевириниң ындындан оларның ёзулуг арнын ол көрүп шыдаваан хевирлиг болуп турар. Англияга турда, Пеньковскийге тускай шоланы бергенин безин Винн «эскербээн» болуп турар ышкажыл. Винниң чугаалааны: «Ам сактып көөрүмге, Аккройд-биле чугаалажып турар үемде: Пеньковский дээрге—даштыкы ат-тыр, ону ынчаар адаары эпчок-тур, ону анаа-ла «Янг» деп адаар болза дээре болур деп менээ айыткан турган».

Винн болза англи разведканың даалгазын күүседип турган, ол дугайын фактылар чугаалап турар. Ол фактының бирээзи бо-дур: 1961 чылда ол Москвага Францияның делгелгезин көөр деп чылдак-биле чедип келген. Ынчаарга ол — чүгле чылдак турган. Ынчаарда оон Москвага чораанының сорулгазын байысаалга үезинде тодараткан.

Прокурор: Ол келириңерде англи разведканың даалгаларын күүселирин чөпшээрешкен силер бе?

Анаа харылаарының мурнунда Винн үр ыыт чок олурган. Маргыжар аргажок барымдаалар бар болгай.

— Ийе, чөпшээрешкен кижи мен —деп, ол чугаалаан. Мен шуут-ла дузакка туттуна берген мен.

Прокурор: Кандыг даалганы алган силер?

Винн: Пеньковскийге чамдыкта дыңнадыгларны дамчыдып бээр болгаш Пеньковский биле Чизхолмнуң аразынга харылзаачы болур деп даалганы алган мен. Оон ынай Пеньковскийге белектер чемоданын база ап алган мен.

Прокурор: Ол чүү белектер турганыл?

Винн: Ол болза британ разведка албан черинден белектер турган чүве...

Винни элээн каш шак иштинде байысаап келген. Ол англи садыгжының Совет Эвилелинге удур шпиончу ажылга киржип турганының маргыжар аргажок чаа фактыларын ол байысаалга илереткен. Ындыг болзажок ол хүн суд мурнунга чүгле Винн харыы тудуп турган чүве эвес. Англи болгаш америк разведка албаны база ол ышкаш, даштыкы чамдык дипломаттар судтадыкчының сандайында бо хүн олуруп турарлар, олар дээрге даштыкы разведкага дуза чедирер дээнде, кандыг-даа бужар чүүлдес чүдексинмеcтер.

Фактылардан канчап чайлаар дээр. Винге прокурор мындыг айтырыг салган:

— Силер база киришкен шпиончу херек дугайында чугаа чорып турарын билип алдынар бе?

— Ийе—деп, Винн харылаан, —ол дугайын маңаа демин-не чугаалаан мен.

Совет улустуң мурнунга болунуң үүлгеткен херектерин дээрги Винн эмин эртир озалдап миннип турар эвес чүве бе? Озалдап миннип турар-дыр. Ол дугайында дээрги Винн хүлээр апаар.

* * *

Прокурорнуң дилээн ёзугаар майның 9-та судтуң хаалгыг хуралын чорудар деп шиитпирни суд хүлээп алган. Англи болгаш америк разведкаларга судтадыкчыларның дамчыдып бергени медээлерниң байдалы-биле болгаш шынары-биле холбашкан айтырыгларны аңаа чугаалажып көрген.

* * *

Англи болгаш америк разведкаларның агентилери, ССРЭ хамаатызы О. В. Пеньковскийниң болгаш Великобританияның хамаатызы Гревилл Винниң кеземче херээниң талазы-биле суд чорудулгазы майның 9-та Москвага, ССРЭ-ниң Дээди судунуң суд хуралдары кылыр залынга уламчылаан.

Хаалгыг хуралга шериг коллегиязы болза англи болгаш америк разведкаларга судтадыкчыларның дамчыдып берген медээлериниң байдалының болгаш шынарының талазынга хамаарышкан айтырыгларны чугаалажып көрген.

Херечилер **А. П. Долгих** болгаш **В. В. Петроченко** оларның өчүктерин суд дыңнаан. Судтаттырып турарларны чыгган, даштыкы разведкага дамчыдып берген медээлериниң кайы хире чажыт болуп турарының дугайында экспертерниң түңнелдерин база суд дыңнаан.

Майның 10-да судтуң ажык хуралы болган.

Н. Железнов, А. Романов, Б. Лукьянов, А. Сербин.
(СЭТА-ның тускай корреспондентилери).

АГААР бойдус

Бөгүн республикага шуужуп турар булуттарлыг хүн болур. Республикага чаашкын шоолуг эвес. Кызылга шуут чок. Хат өй-тавында, чамдык черлерге дыңзыг болур. Агаарның температуразы: республикага—7—12, а Кызылга—7—9 градус чылыг.

НОМЧУКЧУЛАРГА

1963 чылдың ийиги чартыында солуннарның болгаш журналдарның чагыдылгазы үргүлчүлеп турар. Чагыдылганы харылзааның албан черлери болгаш колхозтарда, совхозтарда, албан-организация черлеринде хөй-ниитичи парлалга тарадыкчылары хүлээп ап турар.

СОЮЗПЕЧАТЬ.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ
КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРЫГЫНЫҢ НОГААН ТЕАТРЫНГА

майның 11-де

Д. Медведенконуң **«ОРУКТА ДАШ»** деп, үш көжегелиг шиизи болгаш

майның 12-де

К. Гельдониниң **«ИЙИ КОЖАЙНЫҢ ЧАЛЧАЗЫ»** деп, үш көжегелиг каттырынчыг шиизи болур.

Шиилер кежээкиниң 7 шакта эгелээр. Касса паркка хүндүскүнүң 12 шактан эгелеп ажылдаар. Агаарның байдалы багай болган таварылгада, шиилер хөгжүм-шии театрының бажыңынга болур.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАПЫРАЛ»: «Птичка-невеличка» 10, 12, «Ача садып алган мен» (делгем экранныг) 2, 8, 10, «Эрткен чайын» 4, 6 шактарда.

«ВОСТОК»: «Өпей ыры» 11.15, 3.15, 9.15, «Ынакшылдың болчаа» 5.15, «Кажан хар чаап турда», «Ынакшылдың болчаа» 7.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10, «Өлүм чок гарнизон» 11.15, 1.15, «Кежээзи чок хүн» 3.15, 5.15, «Самолёт тос шакта ужуп үнер» (делгем экранныг) 7.15, «Чаңында элдептиг», «Самолёт тос шакта ужуп үнер» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чигир үндүрер кулузун ортулуунга өлүм» (делгем экранныг) 2.30, 4.30, 6.30, «Кадыг-дошкун крайның көкпа оруктары-биле», «Чигир үндүрер кулузун ортулуунга өлүм» 8.15 шактарда.

ЧАҢГЫ КИНОТЕАТРГА: «Марийаның салым-чолу» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның болгаш харысалгалыг дежурныйның 23-35, кодээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдистериниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт болгаш культура-амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47, харысалгалыг дежурныйның 23-54. Солун

ТС—00177. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАЙ 12 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 112 (5516).

Өртээ 2 көп.

ФИДЕЛЬ КАСТРО САМАРКАНДЫДА

САМАРКАНД. (СЭТА). Социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының бирги секретары, Куба Республиканың революстуг чазааның премьер-министри Фидель Кастро Рус болгаш өске-даа Куба өнүүктер майның 10-да Самаркандыда чеде берген.

Эрте-бурунгу узбек хоорайның ажылчы чоннары Фидель Кастрону чалыы-биле уткуп алган. Аңаа хлеб-дусту аппарып тудускан.

СЭКП ТБ-ның Президиум кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның компартиязының ТБ-зының бирги секретары Ш. Р. Рашидов, СЭКП ТБ-ның Ортаакы Азия бюрозунуң даргазы В. Г. Ломоносов, Узбек ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Я. С. Насреддинова, Узбек ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Р. Курбанов, Туркестанның шериг округунуң шериглериниң командылакчызы, армия генералы И. И. Федюнинский олар Фидель Кастро-биле кады Самаркандыда чедип келгеннер.

Ырак болгаш бүгү совет кижилерге чоок болуп турар Хосталганың маадырлыг ортулуундан чедип келген эргим аалчыларга байыр чедирер дээш кудумчуларга үнүп келген он-он муң чурттакчылар холдарынга чечектер боодалдарын тудкулап алган. Фидель Кастронуң болгаш Н. С. Хрущевтуң портреттерин бедик көдүрүп алган турганнар.

Бырыңга Фидель Кастронуң олурганы ажык автомашинаның эрткен бүгү оруунуң дургузунда самаркандычылар эргим аалчыга изиг байырны чедирип турган.

Хоорай-биле таныжканының соонда, Фидель Кастро болгаш ону үдеп чоруур кижилер Узбекистанның чаа Сыр-Дарья облазынче чорупканнар. Ында элезинниг куруг ховунуң чүс-чүс чылдарда ээн-куруг чыткан черлеринде бедик механизастаттынган үлегерлиг ховец ажыл-агыйларын тургузуп турар.

Малчыннарга культура-массалыг ажылдар

Малчын! Ол хүндүлүг болгаш чаагай дыңналыр сөс. Бистиң малчыннарывыс малдың баш санын өстүрүп, малдан үнер продуктуларны көвүдедир дээш, кыштың соогун соок дивейн, чайның изиин изиг дивейн, хат, чаъстыг караңгы дүнелерде безин мал дээш сагыш човап, эрес-маадырлыг чорукдарын көргүзүп ажылдап турарлар. Шак ол эрес-маадырлыг ажылдап турар малчыннарның амыдырал-чуртталгазынче, оларның культурлуг негелделерин хандырарынче бистиң партиявыс үргүлчүнүң доктаамал кичээнгейин салып, бо талазы-биле чугула хемчеглерин ап чорудуп турар.

Малчыннарның культурлуг негелделерин хандырарының дугайында партияның ап чорудуп турар хемчеглерин чедимишкининиг күүседип, ону боттарының ажылынга удуртулга болдуруп, кызымак ажылдап турар культура ажылдакчылары бистиң республикада хөй.

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң малчыннары клуб эргелекчизи Анатолий Ондарны мактап, ооң дугайында чылыг сөстерни чугаалап турарлар. Клубта бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилерин ол эдертип алгаш, малчыннарга барып, солун концерттерни көргүзүп турар. Ооң аңгыда малчыннарга беседаларны, агитхуудустарны үндүрүп, чугула херегледиң бараанныры-биле хандыртынган дерги садыын база ап алгаш, садыглап чоруур.

Ол-ла районнуң Хайыраканда библиотека эргелекчизи Тамара Ондар малчыннар аалдарынга чаа номнарны, сеткүүлдерни чедирип, беседаларны, мыткыр номчулгаларны кылып турар. Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» колхозунуң Ээрбек салбырында клуб эргелекчизи Ф. Шарамыхынның эки ажылын ында малчыннар база-ла мактап турар.

СЭКП обкомунуң 5-ки пленуму малчыннарның амыдырал-чуртталгазын болгаш оларның культурлуг негелделерин хандырарын улам-на экижидериниң чугула хемчеглерин чорударының дугайында шиитпирни хүлээп алган соолүнде, республиканың дыка хөй культура албан черлери малчыннарже улам-на улуг кичээнгейни салган. Ылаңгыя бо ажыл Чөөн-Хемчик районда эки тургустунган. Районнуң малчыннарын кызыл булуңнар-биле барык хандырган болгаш культура албан черлериниң ажылдакчылары малчыннарны, сүт-бараан фермаларын тускай график ёзугаар эргип, оларның ортузунга культура-массалыг ажылдарны эки тургускан.

Улуг-Хем районнуң Ийи-Тал, Чааты, Өвүр районнуң Торгалыг көдээ клубтары малчыннарга культура-массалыг ажылдарны доктаамал чорудуп турарлар. Таңды райкүүскомунуң культура килдизиниң эш М. Оюнга удурткан автоклуву районнуң колхозтарының, совхозтарының малчыннарынга, сүт-бараан фермаларынга каш удаа солун концерттерни көргүскеш келген. Республиканың Культура министерствозу бо чылын тускай автоклубту алган. Ол автоклуб Кызыл хоорайның чамдык өөредилге, албан организация черлеринде бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң киржикчилерин ап алгаш, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Таңды районнарның малчыннарынга солун концерттерни, киноларны көргүскен.

Ынчалза-даа чамдык районнарның малчыннарының ортузунга культура-массалыг ажылдарны чорудары амдыгаа дээр экиживейн турар. Бо талазы-биле ажыл бистиң республиканың база бир эң малчын районнарының бирээзи болур Тес-Хемде ам-даа кошкак. Ында хөй-хөй малчыннарның культурлуг негелдезин хандырып турары багай.

Райкүүскомнарның культура килдистери амгы үениң киноаппаратуралары-биле болгаш оюн херекселдери-биле хандыртынган автоклубтарлыг. Ол автоклубтарның кол сорулгазы — көдээниң ажыл-ишчилериниң ортузунга культура-массалыг ажылдарны доктаамал чорудары. Ындыг турбуже чамдык районнарда автоклубтарны чогуур негелдезинге чедир ажыглавайн турар. Чижээ, Тес-Хем райкүүскомунуң культура килдизиниң автоклувун культура-массалыг ажылдар чорударынга эки дерип белеткевээн.

Шынында автоклубтар доктааткан тускай график ёзугаар малчыннарны, сүт-бараан фермаларын доктаамал эргип, оларга кино, концертти көргүзер хүлээлгелиг.

Каа-Хем, Бии-Хем районнарның чамдык колхозтарының, совхозтарының малчыннары кино, концерт көрбээнден бээр дыка үр болган. Каа-Хемниң «Совет Тыва» колхозунуң малчыннарынга культура-массалыг ажылдарны чорудары сөөлгү үеде дыка кошкаан.

Малчыннар ортузунга культура-массалыг ажылдарны чорудуп, оларның культурлуг негелделерин хандырар талазы-биле партияның ап чорудуп турар хемчеглерин көдээде культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчыларының канчаар күүседип турарын чер-черде партия комитеттери, ооң эге организациялары доктаамал хайгаарап, оларның ажылынга чогуур дузаны чедирип, удуртулганы кошкатпас ужурлуг.

Хойжу бригадаларының төптеринде, сүт-бараан фермаларында, бөлүк малчыннар аалдары турар черлерде кызыл булуңнар азы культура баазалары малчыннарның оюн-тоглаа кылыр, кино, концерт көөр, лекция, беседа дыңнаар, ажыл-амыдыралының дугайында боттарының аразында солун чугаалажыышкыннар кылыр чери — культурлуг дыштаныгланың ёзулуг одаа болгаан турар ужурлуг.

Каш-ла хонуктар болгаштың хой кыргылдазы эгелээр. Кыргылда пунктуларынга культура-массалыг ажылдарны солун, хөглүг кылдыр чорудар. Ол ышкаш бистиң малчыннарывыстың чайлаглап үнүптер үези чоокшулаан. Кино, концерт болгаш культура-массалыг ажылдарның өске-даа хевирлери чайлагларда малчыннарны сонуургатсын дээш аңаа эки белеткенир херек.

Малчыннарның культурлуг негелделерин хандырарының айтырыы СЭКП-ниң районнарда парткомнарының болгаш райкүүскомнарның соксаал чок кичээнгейинге турар ужурлуг.

Удавас СЭКП ТК-ның Май пленуму ажыттынар. Ол болза бистиң чуртувустуң амыдыралынга база бир солун болуушкун. Ол пленумга культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылының дугайында, чон ортузунга культура-массалыг, полит-кижизидилгелиг ажылдарны чорударының талазы-биле чаа, солун чугаалажыышкыннар болур. Ынчангаш культура албан черлериниң ажылдакчылары Май пленумунга чаа чедимишкиннерлиг ужуражыр дээш улам-на күженишкининиг ажылдаар херек.

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИР

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОННУҢ «ШЕКПЭЭР», «БАРЛЫК» СОВХОЗТАРЫ БОЛГАШ «МУРНАКЧЫ», «БОЛЬШЕВИК» КОЛХОЗТАРЫ ЭРТЕ ЧАЖАР ТАРАА КУЛЬТУРАЛАРЫНЫҢ ТАРЫЛГАЗЫН ДООСКАН

Часкы хову ажылдарының хүн демдеглели

Майның баштайгы он хонуу төнген, ынчалзажок республиканың дыка хөй колхозтарының болгаш совхозтарының ховуларында күш-ажылчы күженишкин амга чедир тургустунмааның ооң түңнели көргүзүп турар. Ооң түңнелинде часкы хову ажылдарының темпизи эртен чылгызындан дыка куду болуп турар. Май 11-ге чедир Тывага ниитизи-биле 76,1 муң гектар чер аңдартынган, 156,2 муң гектар илииртеттинген, 111,1 гектар, ооң иштинде 107,2 муң гектар тараа культуралары чажып тарыттынган. Республиканың улам хөй ажыл-агыйлары, бригадалары часкы хову ажылдарынче кирип турар болза-даа хову ажылдарының темпизи май 10-да майның 9-тан дыка куду болган. Чочак-тараа тарыырының агротехниктиг эки хуусаалары эртип турар. Бии-Хем районнуң чамдык ажыл-агыйлары, Тес-Хемниң «Ак-Эрик» болгаш «Чодураа» колхозтары чочак-тарааны тарыыр хамаан чок, ооң үрезинин безин амга чедир тыптынып албаан чорукту чүгле чочак-тараа тарыырын чедир үнелевээни деп тайылбырлаар херек.

Улуг-Хем, Бии-Хем болгаш Таңды районнарның удуртукчулары шыңгыы шүгүмчүлелге таваржып келген хирезинде, тарылганың темпилерин дүргедедиринче хемчег албайн турар, олар тараа культураларын чажып тарыыр талазы-биле май 10-да түс-түзүнда чүгле 1,6 болгаш 1,9 муң гектар немелде өзүлдени берген.

Улуг-Хем районнуң ховуларынга техниктиг хандырылганың багайындан база организас талазы-биле чедимче чок чоруктарның хараазы-биле май 10-да 105 агрегат ажыл чок аңаа турган.

«Улуг-Хая» совхозка часкы хову ажылдары эгелээнден бээр ийи неделя ажыг үе эртген. Ынчалза-даа ол ажыл-агый амга чедир шуудавайн турар. Ажыл-агыйның удуртукчулары ховуда ажылдап турар кижилерге бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарының, дыштанырының өй-тавында байдалын тургуспаан, ниитиниң чемненилгези багай организастаттынган. Хендерге ховуларында механизаторлар ай чыгыы үеде ажылдап, чурттап турар. Ынчалзажок ында кандыг-даа корум-чурум чок: аъш-чем чаңгыс аай болгаш эртээ уяуг. Чоокта чаа аңаа совхоз директорунуң оралакчызы эш Куркутов болгаш партия организациязының секретары эш Дүгүр-Серен чорааш, көрүп-көрүп чоруй барганнар. Ынчаарга механизаторлар чем чиир дээш, ам-даа үш-дөрт километр черже чорууп турар.

«Сукпак» совхозка май 10-да бужар-бак чорук болган. Часкы тарылгага чарышка бирги чер дээш, эрткен беш хонуктуң түңнелин ёзугаар Таңды парткомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун ол ажыл-агыйга тывысkан турган. Ол чорукту механизаторлар коллективтиг арагалаашкын-биле демдеглээн. Совхозтуң директору эш Петенев болгаш партия организациязының секретары эш Крицын олар бригадаларга ховар барып турары-биле ындыг чурум чок чорукту чайладып шыдаваан.

Ажылдың мындыг изиг-түлүк үезинде арагалап турар чорук болза ында политмассалыг ажыл багай тургустунганын, а партия организациязы болгаш дирекция часкы хову ажылдарының чорудулгазын багай контрольдап турарын чугаалап турар. Таңдының партия комитеди, райкүүском ол чоруктан шыңгыы түңнелди кылыр ужурлуг.

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунда часкы хову ажылдарының чорудулгазы багай дээрзин каш катап шүгүмчүлеп келген. Ол ажыл-агыйны «Сельхозтехниканың» Сарыг-Сеп салбыры хандырып тургазының соксаткаш, «Сельхозтехниканың» Таңды салбырынга шилчидип берген. Ынчалзажок ол чорук эки түңнелди бербээн. Чүге дээрге, олар ук ажыл-агыйда 10 тракторнуң үрелиин мезектерин эдеринден ойталаан.

— Оларны бис үреп каан эвес бис, бис чүге септээр бис — дээш, таңдычылар ойталааннар. Ынчаарга сарыг-сепчилер:

— Бис аңаа хамаарышпас бис, чүге дээрге «Совет Тыва» колхозту хандырбас апарган болгай бис—диирлер.

Ынчангаш бирээзи бирээзинче чуүй каап турда-да техника аңаа хей турар. «Сельхозтехниканың» республика каттыжыышкынының даргазы эш Абрамов болгаш «Сельхозтехниканың» Таңды салбырының кол инженери эш Котельников олар ол ажыл-агыйга ёзулуг корум-чурумну тургузар ужурлуг.

Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйларында байдал база эки эвес. Ында чер аңдарарының, черни белетиээриниң болгаш тарааны чажып тарыырының темпилери база куду. Ындыг болза-даа парткомнуң, ооң секретары эш Кызыл-оолдуң база Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш Сонамның башкарыкчы болгаш удуртукчу ролю ында көзүлбейн турар.

Ховуларның ажыл-ишчилери! Узамдыкан час хөй немелде бергелерни таварыштырып турар. Бүгү көдээ ажыл-агый культураларының байлак дүжүдүн өстүрер төлээде, шак бүрүзүн камнаар херек, арткан хүннерде эрте чажып тарыыр тараа культураларының тарылгазын доозар дээш тарылганың темпизин бедитсе чогуур.

Чүге ындыгыл?

Бистиң кужувус—мурнакчы техникада. Бистер аныяктар ынчангаш ам машиналарже боттарывыс-ла чүткүп турар апарган бис. Механизатор тускай эртемге бүгү-ниитиниң өөредир дугайында сорулга тургустунарга-ла трактористер курузун доозуп алдым. Аңаа өөренгенимниң шүүделин совхоз төлеп берген.

Ол шупту-ла эки-дир. Ынчалзадаа бистиң совхозувустуң директору эш Моисеев, Арыг-Бажы салбырның эргелекчизи эш Бегзи олар мээң тракторист болуп ажылдаар дугайында күзелимни хандырбайн турары элдептиг.

Билдириишкин киреримге «15 хонук манаар сен» деп эш Бегзи харыылаан, а эш Моисеев «Трактористер четчир, билдириишкинниң ооң-биле харыылаттынганы ол эвес-пе» деп чугаалаан.

Тракторларның ийи ээлчеглиг ажылдаарынга трактористер чедишпейн турар. Ол хирезинде-ле мени ол ажылга хүлээп албайн турарының чылдагааны чүдел дээрзин бо совхозтуң удуртукчуларындан айтырып турар мен.

ЧАЛЗАН КЫЗЫЛ-ООЛ,
Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунда тракторист.

Кара-Булуң бугазынга

Улуг-Хем районнуң Баян-Кол суурунуң чурттакчы чону Кара-Булуң бугазынга шеф организастаан. Ол хүннүң воскресеньинге 30 ажыг кижи 200 метр буга үнүн аштааш, суун бадырыпкан.

Шефчилер чугула ажылды бүдүрген: бир талазында—суурну шыва алыры магат чок турган часкы сугну чайлаткан; ийи талазында—ажыглал шөлдеринче сугну элбедирин хандырган.

Р. ОЧУР-ООЛ.

Совхоз дирекциязының кичээнгейинге

Таңды районда «Тиилелге» совхозтуң Кара-Хаак участогунуң хамаарылгазында Таспы суундан үндүрген 4. Черби суундан үндүрген 2 суггарылга бугалары бар. Оларны септеп, суун үндүрүп, чөптүг ажыглаар болза хөй тарааны, кукурузаны болгаш сигенни өстүрүп ап болур.

Таспы бажында Кара-Хемниң суггарылга бугазын 1961 чылдан бээр септевээн. «Тиилелге» совхоз бодунга хамааржып турар ол эки черни долу ажыглалга кирери чугула. Ында 1000 гектар хире сиген шөлү бар. Ол шөлдерниң бок үнүн аштап-арыглаарын кым-даа сонуургавайн турар. Эрткен чылын «Көк-Тей» совхоз 500 гектар хире черниң сигенин хевээр олурту каапкан турган. Бо чылын ол черниң элбек сигенин бүрүн кезип, ажаап алыры чугула. Сиген шөлүнден аңгыда ийи кезек одар черлерге 200-200 хире баш семиртилге инектерин чайлагладып база болур.

Кара-Хаак участогунуң ажыглалдыг черлеринде курлавырларны «Тиилелге» совхозтуң дирекция чери ажыл-агыйжы байдал-биле көрзе чогуур.

М. ЧЫДЫН.

Механизаторларга столовая

«Найырал» совхозтуң Кызыл-Дагда столовая ажыткан. Ол чорукчында хову бригадазынга таарымчаны хандырган.

Столоваяның поварлары М. Борбай биле М. Сея оларның кылып быжырган амданныг чемнери дээш механизаторлар өөрүшкүнү илеретип турар.

Н. ХҮРГҮЛЕК.

Дораан чайладыр четпестер

Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң партийжи-совет актив болгаш колхоз-совхоз бүдүрүлгезиниң удуртукчулары база тускай эртемниглери-биле каттышкан актив хуралынга часкы хову ажылдарының баштайгы хүннериниң түңнелдериниң дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Актив хуралынга эргелелдиң начальниги эш С. Сонам допчу информацияны кылган. Эргелелдиң ажыл-агыйлары часкы хову ажылдарынче четпес белеткелдиг киргени илерээн.

Эргелелде чер ажылының талазы-биле улуг, бот-деңзилиг Тес-Хем район май 6-да байдал-биле алырга, тараа культураларының чүгле 25,4 хуузун, кызыл-тастың — 37,5 хуузун, чочак-тарааның—5,7 хуузун, арбайның—9,7 хуузун тарып алган турганы үстүнде түңнелдиң бадыткалы болур. Чочак-тарааны май айның бетинде тарып доозкаш, ону июнь айда кезип ажаагаш, ооң орнунга малга одарладыр кукурузаны тарып алыр сорулганы күүселдириниң хуусаазын эргелелдиң ажыл-агыйлары үрээн. Часкы тарылгага техниканы белен эвес тургусканы-биле бүгү трактор парыгының чүгле 70 хуузу ажылдап турар ийикпе 47 трактор ажылдавайн барган.

Часкы хову ажылдарында кол четпес чүүл болза, организакчы ажылдың куду деңнелдии болур. Ажыл-агыйларның удуртукчулары механизаторларга ажылдаарының болгаш чурттаарының таарымчалыг байдалын тургузуп бербейн турарын демдеглеттинген. Ленин аттыг колхоз (даргазы эш Чымба) хову ажылында турар кижилерге ижер сугну безин чедирип бээрин организаставаанын, «Коммунизмче орук» колхоз (даргазы эш Шойжун) турлагларга аъш-чемни үзүктелдирип турганын актив хуралы буруу шапкан.

Агротехниканың деңнели база куду. «Тес-Хем» совхоз (директору эш Чаламба), «Ак-Эрик» колхоз (даргазы эш Сарыглар) база «Коммунизмче орук» колхоз черни кыдыра аңдарып, үрезинни ханы эвес чажып турганнар. Чажылдаы кылгаш, хөрзүнү десилей бастырар ажыл база херекке алдынмайн турар.

Ажыл-агыйлар майның ийиги он хонуундан эгелеп кукуруза тарылгазынче кирер деп турза-даа, звенолар безин орта четчелеттинмээни база илерээн.

Хову турлагларында партийжи-политиктиг болгаш культура-массалыг ажыл шуут чорбайн турарын база демдеглээн.

Актив хуралынга «Тес-Хем» совхозтуң директору эш Чаламба, «Чаа орук» колхозтуң даргазы эш Амырбит, «Коммунизмче орук» колхозтуң даргазы эш Шойжун, «Ак-Эрик» колхозтуң даргазы эш Сарыглар болгаш өскелер-даа санал бергилээш, тарылганың баштайгы хүннеринде илерээн четпестерни чайладырының аргаларын айыткааннар.

Актив хуралын СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока удуртуп эрттирген болгаш бодунуң саналын берген.

Суггарылга бугазы

Барыын-Хемчик районда улуг биче Аянгатыларның суун ажыглаалга кирер дугайында чоннуң күзели улуг. Ынчаарга күзел турза сорулга чедип алдынар дижир болгай. Ол хемнерниң суун тарылга шөлүнче аксып алыры берге эвес. Ынчангаш суг ажыл-агый чери «Шекпээр» совхозтуң дирекциязы тараа бүдүрериниң көвүдедиринге улуг рольдуг суггарылга системазын калбартырынче, ылангыя Аянгатының суун ажыглаалга киреринче сагыш салып ажылдаза чогуур.

С. СОСКУР-ООЛ.

Суггаттыг шөлдерде

ЫЙГЫЛАК. (Телефон-биле). Барыын-Хемчик районда «Большевик» колхоз эрткен чылын картофельдиң гектар саныңдан чүгле 24 центнер дүжүдүн өстүрүп алган. Бо чылын ындыг четпестерни болдурбас дугайында чамдык хемчеглерни организастап чорудкан.

Хамыктың мурнунда үрезинниң шынарынче кичээнгейни салып, белеткээн картофельден 65 тоннаны шилип урган. Олуртулгага таарымчалыг 30 гектарны Алаак шөлүнде белеткээн, ол шупту суггаттыг черлер.

Бедик шынарлыг картофельге чурттуң херегледин четчири-биле хандырар дугайында СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң Кыйгырыын таныжкаш, бо чылын гектардан ортумаа-биле 100 центнерден куду эвес дүжүттү өстүрүп алырын колхозчулар хүлээнген. Олар сөзүн ажыл-херек кырынга боттандырып шыдаар.

Белеткел чок

БЕЛДИР-АРЫГ. (Телефон-биле). Картофель олуртулгазының үези келген. Республиканың чамдык ажыл-агыйларында бо талазы-биле белеткел дыка хожудап турар.

Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң «Чодураа» колхозу бо чылын картофельди 40 гектарга олуртур, а бар үрезинни чүгле 20 тонна. Аадан тонна үрезинни кайын алыры амга чедир билдинмес.

Үнүшке таарымчалыг, эки ажылдап белеткээн хөрзүн чаагай дүжүт өстүрүп алырынга улуг ужур-дузалыг. «Чодураа» колхозтуң бо талазы-биле магадылалы база багай. Колхозтуң удуртукчулары Агарның суггат чок, кандыг-даа чемишчидилге неметтинмээн ховузунче чалбарып олурары шын эвес.

Таңды районнуң «Элегес» совхозунуң № 2 хову бригадазының механизатору коммунист эш В. Голышевтиң чаштырылга агрегады хүнде 80 гектарны чаштыргаш, ийи ажыг норманы күүсеткенин «Шынның» май 10-да номеринде бижээн болгай. Часкы тарылганың маадырлыг кижилерин болгаш оларның агрегадының ажылдап турарын бо чуруктарда көргүскен.

Солагай талакы чурукта: агрегаттың кызыл-тасты чаштырып турары.
Оң талакы чурукта: тракторист В. Голышев (солагай талазында), сеяльщиктер Ф. Еремин, Г. Сабуров.

Фотолары С. Феоктистовтуу.

Аныяк чогаалчыларның хуралы доозулган

МОСКВА. (СЭТА-ның корр.) Аныяк чогаалчыларның май 10-да доозулган Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының бүгү хүннери дайынчы, хайнышкынныг болган.

ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары С. Павлов чөвүлел хуралга чүве чугаалаан.

Бистер болза Н. С. Хрущевтуң болгаш партияның база чазактың өске-даа удуртукчуларының литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары-биле ужуражылгаларының болгаш беседаларының улуг салдарында туруп турар-дыр бис деп, ол чугаалаан. Ол ужуражыышкыннарны совет аныяктар хамызы-биле деткээн, олар партийжи шүгүмчүледи деткээн болгаш литературада база уран чүүлде янзы-бүрү алдагдалдыг угланыышкыннарны буруу шапкан.

Чамдык аныяк литераторларның улуурган бээр болгаш бодунга мөзэргенир чоруун оратор буруу шапкан. Алдарга хөөрээн, амыдыралдан хоорулган, боттарын гениилер кылдыр бодаттынган берген ол литераторлар социалистиг боттуг амыдыралды, бистиң аныяктарывыстың маадырлыг ажыл-херектерин бактаарының сылдаан бистиң идея талазы-биле дайзыннарывыска берген деп, ол чугаалаан.

Идейлиг чорук, хамаатьы ёзузу, патриотизм аныяк литератураның кезээде-ле кол, тодаргайлаар хевири болуп келген болгаш ындыг болуп артар-даа ужурлуг деп, эш Павлов уламчылаан. Совет чогаалчыларның салгакчылары Горькийниң болгаш Маяковскийниң, Фурмановтуң болгаш Островскийниң үлегеринге кижизиттинген.

Салым-чаяанныг чогаалчы аныяктарны чер-черге, областарга болгаш крайларга кижизидериниң айтырыгларын оратор чугаалаан. Маңаа улуг рольду ВЛКСМ ТК-зы ойнаар ужурлуг. Бистиң чедип алыр ужурлуг кол чүвевис болза, аныяктарны кижизидериниң үндезин сорулгаларын кадыг шиитпирлээри болур деп, эш Павлов чугаалаан.

Аныяк чогаалчыларның шуулганы СЭКП Төп Комитединге, эш Н. С. Хрущевка байырлыг чагаа чорудкан.

ДЫҢНАДЫГ

1963 чылдың май 15-те хүндүскүнүң үш шакта ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң ийиги сессиязы болур дугайын хоорай Совединиң депутаттарынга болгаш хоорайның ажылчы чоннарынга хооркүүском дыңнадып тур.

Сессияга чугаалажыр айтырыглар: «Соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле хемчеглер дугайы» болгаш «Школаларның чаа өөредилге чылынга белеткелиниң дугайында» чугаалажыр.

ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ КҮҮСКОМУ.

ЭҢ МУРНАКЧЫ КИЖИЛЕРИВИС

АЛДАРЛЫГ МАЛЧЫН

ТЮЛЮШ Шанмак-оол бодунуң хандыкшаан ынак херээнде — колхозтуң хойжузунда он ажыг чыл дургузунда ажылдап турар. Оон күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайында мактаалдыг сестерни бижээн информациялар республика солуннарынга-даа үнгүлээн, колхозка болгаш районга болтулаан хуралдарга оон адын чеже катап адаваан дээр. Кандыг-даа ажыл-херекке чаңчыл, практика, дуржулга, а оон ынай эң кол чүве — ынакшыл, тура-соруктуг херек болгай. Чүткүлдүг ажыл-ишчи кижиге херектиг ол эки шынарларны Шанмак-оол Чамзырынович кара чажындан тура-ла шиңгээдип алган. Кадарчының белен эвес хүлээлгезин ол он шаа харлыг оолчугаш турган-ла күүседип, бодунуң каш малдыг, чединмес ада-иелеринге дузалажы берген. Ол анаа-ла мал соо-эдерген ёзу барымдаалаан кадарчы эвес, хураганнар ажаап-дежээринге «кежээ кижи» диртип, мактаттырып чораан.

Он ажыг чыл иштинде колхозчу Тюлюш Шанмак-оол бодунуң ажылынга доктаамал бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Чеди чылдың бешки чылының бирги кварталында «Торгалыг» колхозтуң 60 ажыг хойжуларының аразындан чарышка шылгарап үнген тиилекчи Тюлюш Шанмак-оол Чамзырынович болган. Чедиишкин хойжуга боду ала-чайгаар чедип келбээн; ниитиниң малын малдап келген үелиниң дургузунда оон шиңгээдип алган дуржулгалары чарыштың мурнуку одуруунче үнер арганы анаа берген. Хойжунуң ажылының дугайында номчукчуга тодаргай билиишкинни бээр талазы, Шанмак-оол Чамзырыновичиниң ажылының көргүзүглериниң чурагайларын көргүзери артык эвес боор.

Чылдар	Быжыглаан мал саны	Ажаап алган чаш мал	Кыргаан дүк ниитизи-биле	Бир хойдан алган дүк
1953	600 тыва ирт		1320 кг	2,2 кг
1954	353 хураган		741 кг	2,1 кг
1955	361 кыс хой	341 хураган	830 кг	2,3 кг
1956	375 »	370 »	1125 кг	3 кг
1957	321 »	321 »	902 кг	2,8 кг
1958	370 »	363 »	1184 кг	3,2 кг
1959	383 »	379 »	1191 кг	3,1 кг
1960	380 »	378 »	1292 кг	3,4 кг
1961	372 »	369 »	1190 кг	3,2 кг
1962	337 »	345 »	1179 кг	3,5 кг

Ол он чыл дургузунда Шанмак-оол Чамзырынович Төрээн чуртка ниитизи-биле **2866 хойну өстүрүп берген, 85980 кг эътти болгаш 10954 кг дүктү бүдүрген, 97168 рубль арыг орулганы киирген.**

Ам хойжунуң ажылының дуржулгазының дугайын допчузу-биле танышып көрээлиңер. Тюлюш Шанмак-оол чайгы үеде Ирбитейниң баштарынга, Хамарның кадар өттүг бедиктеринге малын одарладып, чайлаглаашкын дургузунда одарларны 3—4 удаа солуп келген. Изиг хүннерде хойларны девээлиг эзимнерге дыштандырып чыттырар, ымыраа-сээк чок сериин үелерде, эртен эрте, кежээ хойларны орайга чедир одарладыр болгаш хүнде 3—4 удаа суггарар. Хойларны 5—6 шак одарлаткан соонда 1—2 шак доктаамал дыштандырар, суггарар. Дыш дээрге одар малынга кол чүүл дээрзин малчын эки билир.

ЧАЗЫН, КҮЗҮН хойларны Чиңге-Дөргүн, Арыг-Бажы, Чанагаш дээн ышкаш эки одарлыг, чымчак сигенниг, янзы-бүрү холумак оъттарлыг чазаглар болгаш күзеглерни шилип алгаш одарладып турар. Шак ындыг сериин үелерде хойларны эртен 6 шак 30 минутадан дүштекиниң 12 шакка чедир кадарар. Дүштекиниң 12 шактан 2 шак 30 минута азы 3 шакка чедир дыштандырар. Оон соңгаар кежээ 8 шак 30 минутага чедир одарлыг, чымчак сигенниг, янзы-бүрү холумак оъттарлыг чазаглар болгаш күзеглерни шилип алгаш одарладып турар. Шак ындыг сериин үелерде хойларны эртен 6 шак 30 минутадан дүштекиниң 12 шакка чедир кадарар, дүштекиниң 12 шактан 2 шак 30 минута азы 3 шакка чедир дыштандырар. Оон соңгаар кежээ 8 шак 30 минутага чедир одарладыр. Хойларны дүн-хүнүң барык-ла 60—65 хуузу хире үеде одарларга кадарып турар. Шак ынчаар кадарып одарладып келген хойлар аажок семис чаагай, улуг боткур, кыштың кандыг-даа бергезин товас болгаш бичиилериниң деңзи немежилгези бедик болуп турар. Хойларның хураганнары үзүүшкүн үезинде 28—35 кг дириг деңзини берип келген.

КЫШКЫ ҮЕДЕ Шанмак-оол одарны кончуг эки таарыштырып, одарладыышкынның зоотехниктиг чурумнарын барымдаалап турар. Хойларның кужу семис, соок дүшпээнде азы хүн дургу узун, хойнуң боозу улгатпаанда ырак одарларны, дагның ары-чарыы соок, хөлегелиг черлерни азы өътту хөртүк дуглай базыптар хире черлерде одарларны эрте ажыглаар, а кажан соок дыңзып, хойларның боозу улгады бергенде, аалдың чоогунда болгаш ыжык черлерге кадарып, одарларны курлаап ап турар. Ол ышкаш соок дыңзып келгенде, азы хат-чыварлыг хүннерде хойларны одарже эмин эрттир эрте үндүрбейн, кежээ эмин эрттир орайтатпайн турар. Оон-биле кады кужу арып, боозу улгадып турар хойларга азы төрүүр четкен хойларга немелде чемни берип, төрүүр мурнунда 15 хонуктан бүдүн чартык ай бурунгаар бир башка онаашкыр концентратты 200—300 граммны, сигенни 750-ден 1,5 килограммны, ногаан суланы 1 килограммны немелде чемге берип турар. Ол немелде чемнерге чер оъдун катай санаарга, хой хүнде 90—110 грамм немелде деңзини ап турар, бо дээрге хойнуң бодунуң деңгилдезинден аңгыда, толунуң өзүлдезин хандырып турар аң эки түннел болур.

Шанмак-оол чаш хураганнарны болгаш азырап турар хойларны чылыг суг-биле суггарып, организмниң 80—80 хуузун суук бүдүмелдерден бүткен хан системазының ажылынга болгаш чем хуулушкуунга суг улуг ужур-дузалыг деп санап, зоотехниктиң чагыын утпайн чоруур.

Дуржулгалыг малчын хой оолдаашкынынга баш удур эки белеткелди кылып ап келген. Чаш хураганнар ажаарынга ол улуг дуржулгалыг. Хой төрүп эгелей бергенде кажаазын шиттер-биле үш өрээл кылдыр үзүктеп алыр болгаш хойларны база 3 кезекке үзүп алыр. Эң-не бетики үзүүнге төрүвээн хойлар турар, оларны эртен эрте ажыткаш, одарже үндүрүптер. Ынчанмас болза ол хойларның кужу арып, оолдуг хойлар-биле деңге орай үнгеш баксырай бээр; а ийиги өрээлге баштай төрээн хойлар турар, оларны база-ла хураганнары улгаткан чүве төлээде, дүрген эмзиргеш, одарынче үндүрүптер, ол хойлар база тоттур оъттап алыр; үш дугаар өрээл кажааның эң-не ханызынга турар, анаа чаа төрээн хойларны тургузар. Үш дугаарында турар хойларга немелде чем: сиген, ногаан сула бергеш, хураганнарын далашпайн таарымчалыы-биле күзел хандыр эмзирер, ооң соонда үшкү аалчег ёзугаар аал чанының одарынче үндүрер, чаа төрээн хураганнарның иелерин ыратпайн, немелде чем берип тургаш, хүнде 2—3 удаа эмзирер. Ол дээрге чаш организмниң дадыгыышкынынга эки болгаш ижиниң ферментилериниң сайзыралынга эки деп зоотехниктиң сүмезин хоочун хойжу билип чаңчыккан.

ЧУРУКТА: Алдарлыг малчын ...люш Шанмак-оол.

Чаш хураганнарны 10—15—20—30 хонуктарда назын аайы-биле сакманныг арга ёзугаар быжыглап, сакманщиктерниң ажылын хүн бүрү контрольдап, оларның хүндүскү болгаш дүнеки дежурный чурумун азы хүн чурумун үргүлчү тургузуп турар. Чаа төрээн чаш хураганнарга иезиниң уурак сүдүн чоорту ижиртип чаңчыктырар, суланың болгаш арбайның дээрбедээн хоюг чарбазын шишкинзи-биле холааш, хой чемгерер кооштага уруп бээр, азы бүдүн чартык неделя четкенде, эки шынарлыг ногаан суланы, сигенни, база сиген хандызын чылыткан сугну хураганнарга доктаамал берип турар. Ол ышкаш минералдыг чемнер болур чугайны болгаш дусту үргүлчү берип турар. Хураганнарны чаңгыс аай температуралыг оран-савага тургузуп турар, чаш хураганнарның кажаазында шык чок, чырык соңгалыг.

МУРНАКЧЫ ХОЙЖУ Тюлюш Шанмак-оол Чамзырыновичиге Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле «Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың алдарлыг малчыны» деп хүндүлүг атты тывыскан.

1963 ажыл-агый чылында Шанмак-оол БЕДИТКЕН ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРНИ алган. Бодунда быжыглаан 403 хоюнуң баш бүрүзүнден 3,6 кг дүктү, 100 төрүүр хойдан 100—105 хураганнарны камгалап алырын, келир кышка курлавыр мал чеминге 25 тонна сигенни белеткеп алырын хүлээнген. Ам Шанмак-оолдуң коданында төрээн 240 хойнуң 240 хураганнары кончуг эки доругуп турар.

Т. ЧЫМБАЛАК.

Өвүр район, «Торгалыг» колхоз.

Дүк кыргылдазынга эки белеткенир

Дүк болза чурттуң улус ажыл-агыйынга, ол ышкаш хой ажылдыг ажыл-агыйларга улуг ужур-дузалыг болуру билдингир. Ынчангаш колхоз болгаш совхоз бүрүзү хой дүгүн кыска хуусаада чидириг чокка, эки шынарлыг кыргып алыр, ол талазы-биле күрүнениң онаалдазын өй-шаанда күүседир хүлээлгелиг. Хойнуң кыжы узун дүгүн кыргыыры кыска үелиг болганда дүк кыргыыр кампанияга баш бурунгаар ыяк белеткенири чугула.

Республиканың чамдык колхозтары болгаш совхозтары, ол ышкаш белеткел организациялары дүк кыргылдазынга база дүктү хүлээп алырынга багай белеткенгенин 1962 чылдың дүк кыргылдазының баштайгы хүннериниң практиказы көргүскен. Ынчан кыргылда пункттулары четче белеткеттинмээн, кыргылданы чорудары болгаш дүктү белеткел пункттуларынга дужаарының график онаалдазы чамдык ажыл-агыйларга кылдынмаан, изиг хүнден, хат-шуурган, чаъс-чаашкындан чаглактаныр серилер чок турган. Оон ужурундан кыргылда саадаан болгаш кыргаан дүктүң шынары кудулаан таварылгалар хөй.

Кыргылда кампаниязының үезинде кыргылда агрегаттарын бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаары улуг ужур-дузалыг. Ындыг турбуже чамдык ажыл-агыйлар кыргылда агрегаттарын шуут ажыглавас ийикпе азы четче ажыглавас чорукту мурнуку чылдарда болдуруп келген. Чижээ, эрткен чылын «Улуг-Хая» совхозка 10 агрегаттан 6, «Найырал» совхозка 10-дан 7, «Сүт-Хөл» совхозка 9-тан 6 агрегат ажыглаттынмаан. Чылдагааны болза кыргылда агрегадын ажыглап, хой кыргыыр кадрларны — мотористерни, эдикчилерни, чидидикчилерни ажыл-агыйлар баш бурунгаар өөредип белеткеп албайн турарында болур. Оон ужурунда кыргылданы хол хачылары-биле кыргыыр чорукка эвээш эвес ажыл-агыйлар болган чокка таваржып турар.

Чамдык колхозтар болгаш совхозтар дүгүн кыргыыр үези четпээн коданнардан хойларны эккелгеш, элекке кыргааш, хойнуң эъдинге чедир кезип балыглап, а чамдыкта хойларның өзенге, кудуруунга, дөжүнге, мойнунга, даманнарынга хөй дүктү артырып турар. Чогум-на ындыг чоруктуң хараазы-биле Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозу, «Улуг-Хая» совхозу болгаш республиканың өске-даа чамдык ажыл-агыйлары эрткен чылын хой бүрүзүнден ортумаа-биле 50-ден 100 грамм чедир дүктү чидирген.

Оон ынай чартык-нарын дүктүг, нарын дүктүг болгаш чартык бедүүн база бедүүн дүктүг хойларны ылгавайн холуштур кыргып, ол ышкаш ак, кара дүктү холуштур чаңгыс савага савалааш, белеткел черлеринге дужаап турган ийикпе азы дүк болбаазырадыр заводтарже чорудуп турган таварылгалар хөй. Ынчангаш белеткел органнары база дүк болбаазырадыр фабрикалар бистиң ажыл-агыйларывыстың удуртукчуларының болгаш тускай эртемниглериниң ындыг эреңгей, харысалга чок чоруун ажыглап, эки шынарлыг дүктүң безин сортун, класын база базып, өртээн кудуладып, дүк дужаар ажыл-агыйларга улуг когаралды чедирип турар.

Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Тес-Хем районнарның ажыл-агыйлары дүк кыргылдазынга аажок багай белеткенгеш, баштайгы кыргылдада бир хойдан ортумаа-биле чүгле 1 килограмм 700 грамм дүктү кыргып алган. Бо болза кыргылдага белеткедди-даа, ону чорударын-даа харысалга чок организастаан дээрзин херечилеп турар.

Белеткел организацияларында база улуг четпестер бар. Чижээ, эрткен чылын колхозтуң өмүнээзинден дүк дужаап келген кижиниң адын салдырбайн бижигилээн чамдык квитанциялар Эрзинниң белеткел конторазындан тывылган. Ол ышкаш Тес-Хемниң белеткел конторазының ажылдакчылары колхозтарның эккелген дүгүн хүлээп алгаш, квитанцияларны ол дораан биживейн, каш хонук эрткенде бижип турган. Бии-Хемниң белеткел конторазының белеткелчизи Турчаниновтан кайы-даа ажыл-агыйдан хүлээп алганы билдинмес 281 кг дүк тывылган болгаш ук дүк күрүне планынга киир санаттынмаан.

Ам сорулга болза ажыл-агый бүрүзү эрткен чылдың четпестерин катаптавазы болур. Республиканың ажыл-агыйлары, колхозтарның болгаш совхозтарның малчыннары 1963 чылда дүк кыргыыр чугула кампанияга баш бурунгаар белеткенир, дүк кыргылдазын база ону хүлээп алырын чер болганга организастыг эрттирер ужурлуг. Дүк бүдүрерин көвүдедириниң үндезини ында.

И. ЛОПСАН.

МАЛ АЖЫЛЫНЧЕ КИЧЭЭНГЕЙНИ КҮШТЕЛДИРЕР

«Тере-Хөл» колхозтуң кол экономиказы мал ажылы. Колхоз чылда тывар орулгазының 60—70 хуузун мал ажылындан ап турар. Күш-ажылчы шыдаар колхозчуларның 35—40 хуузу мал ажылында доктаамал хаара туттунган.

Колхозтуң ажыл-ишчилери устьлабинчилерниң кыйгырыын изиниг-биле деткип, оларның үлегерин эдербишаан, боттарында бар аргаларны болгаш курлавырларны ханызы-биле өөренип көргеш, мал ажылының продукциязын улам көвүдедир, ниитиниң малының баш санын өстүрер талазы-биле бедиткен хүлээлгелерни алган.

Колхозчулар боттарының сөзүн ээлеп, баштайгы түңнелдерни чедип ап турар. Бирги кварталда күрүнеге эът садар планын колхоз 276 хуу, сүттүүн — 116,8 хуу күүсеткен. Эътке дужаар малдың азыралы, ажаалдазын мурнуку чылдардан экижиткен чорук эът планын күүседиринге эки салдарны чедирген. Чижээ, чер одарынга турган 104 баш аныяк шарыларның ниити деңзизи 21,6 тонна чедип турда, семирти азыралга тургускан 50 баш шарыжыктарның деңзизи 13,7 тонна четкен.

Колхоз ам чүгле 18 тонна эътти белеткел пункттузунга кириптер болза күрүнеге эът садарының чартык чыл планын күүседир. Ону дугаары-биле 50 баш шарыжыктарны тускай үзүп одарладып турар. Ийиги чартык чылда күрүнеге садар эът планын күүседири-биле 1500 баш ирттерни одарладып семиртип турар.

Сүт саалдазын көвүдедир сорулга-биле колхоз сарлык фермазының ажылын элээн экижиткен. Үзү хөй, немелде сүттүг сарлыктан ап эгелээн. Сарлык фермазы эрткен чылдың бо үезинде чаңгыс килограмм-даа сүт бербейн турган болза бирги кварталда 2,5 тонна сүттү күрүнеге саткан.

Колхозтуң малы дыка хүр кыштаан. Оон ужурунда часкы үеде чорудар зооветеринарлыг хемчеглер эрте эгелээн болгаш ам колдуунда дооступ турар. Ниитиниң малынга четчир чем-суурну белеткээр сорулга-биле бо чазын 50 гектар хире мал чеми культураларны тарыыры көрдүнген. 30 гектар черни күзүн-не аңдарып белеткээн, үрезин техника, кывар-чаар чүүл белен.

Мал ажылынга ынак, анаа боттарының бүгү-ле билиин, аргаларын болгаш күштерин харам чокка берип, кызымаккай ажылдап турарлар хөй. Чижээ, хойжулар эштер Идам, Данаа олар бо чылын төрүттүнген 310—311 хураганнарны четче камгалап алган. Комсомолчу саанчылар Мыймаа Чечек, Тамара Идам, иви малчыны Шулуу, инек кадарчызы Хуужуур, чылгычы Балган олар эки көргүзүглерлиг.

Оон-биле кады мал ажылынче кичээнгей ам-даа кошкак салдынып турарын демдеглээри чугула. Малды тарып боозадыр ажыл эрткен чылын тергиин харысалга чок чоруттунган. Оон түңнелинде чүгле Сарыг-Хөл фермазындан безин 176 инек кызыраан. Ол фермада ветфельдшер эш Найдын бодунуң тарып боозаткан 40 баш инектериниң чежези төрээнин, чежези кызыраанын безин билбес болуп турар.

Мал чеминиң курлавыры эрте төнгени-биле база часкы соок донат-биле холбаштыр улуг-даа база чаш-даа малдың хорамчазы хөй болган. Ылангыя хойжулар Чаптың, Баадыр, Чулуу оларның коданнарындан хөй чаш хураганнар хораан. Чамдык малчыннар өлген малды чажырып, отчёт, учёт бузулдурар таварылгалар бар. Бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадаларының ажылы аңга чедир шулуудап башкарылбаан. Чижээ, Алдыы-Балыктыгда хойжу бригадада 2800 хойну азырап ажаарынга 11 кижи турзун дээн болза ам ында 34 кижи ажылдап турар. Оларның кырынга үш сакманщик база немешкен. Ажылдавас, анаа-ла хүн эрттирип, эреңгейлеп турар кижилер бригадада хөй. Ажылдаан-даа, ажылдаваан-даа кижилер бир дөмей төлевир ап турар.

«Малчыннарның амыдырал хандырылгазын экижидер хемчеглер дугайында» СЭКП обкомунуң V пленумунуң доктаалын колхозта кончуг багай боттандырып турар. Малчыннарга 14 чуртталга бажыңнарын, 3 чунар бажыңны тудар, 25 чуртталга бажыңнарын септээр тургаш, чаңгыс-даа бажың немей тудуп, септевээн. Хойжулар чурттаары-биле туткан 33 бажыңнарның чүгле чедизинде улус чурттап турар. Өскелеринде крыша, кладовка, плита чогундан кижи чурттаар аргажок, аарсаар чүве шыгжаар черлер апарган. Ынчангаш малчыннарның хөй кезии самдар, тар өглерде чурттап турар. Хойжу бригадалар төптеринде чаңгыс-даа чунар бажың, кызыл булуң чок.

Алдыы-Балыктыгда кижи эмнелгезиниң салбыры тудуу чедир кылдынмаан багай бажыңда ажылдап турар. Ында аарыг кижилер чыттырар чер, божуур бажың чок. Аарыг кижилер, ылангыя божуур херээженнер болганчок-ла колхоз төвүнче чоруур ужурга таваржып турар.

Малчыннар ортузунда политкижизидилгелиг ажыл аажок багай организастаттынган. Колхозтуң удуртукчулары, тускай эртемниглери малчыннарга ховар барып турар.

Мал ажылынче, малчыннарның амыдырал-чурттаалгазынче кичээнгейни кошкаткан дугайында буруу хамыктың мурнунда колхозтуң удуртукчулары эштер Севен, Бегзи, көдээ Совет даргазы эш Балган, зоотехник эш Сюрюнмаа, ферма эргелекчилери эштер Даржаа, Чигден оларга онаажыр ужурлуг. Оон-биле кады Тес-Хемниң бүдүрүлге эргелелиниң удуртукчулары, тускай эртемниглери хайгаарал салып, чогуур дузаламчы көргүспейн турарын база айтыр херек.

Колхоз баштаар черни, партия организациязы, көдээ Совет мал ажылында четпестерни узуткаар, малчыннарның амыдырал-чурттаалгазын экижидер дээш боттуг хемчег алыры негеттинип турар.

К. ЧАМЗЫРЫН.

«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

БЫЗАА АЖААКЧЫЗЫ

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң бызаа ажаакчызы А. Блинова районда мурнакчыларның бирээзи. Бызаа ажаакчызынга ол ам он ийи чыл ажылдап турар. Ол үениң иштинде хөй баш бызааны колхозунга өстүрүп берген. Мурнакчы ажыл-ишчиниң арга-сүмезин ап, ооң дуржулгазы-биле танышкар дээш республиканың хөй-хөй бызаа ажаакчылары Торгалыгның сүт-бараан фермазынга кээп турар.

Бызааларының кажаазын күзүн ол баш удур чылыглап, оларның чемин магадылап алыр. Бир катап ферманың инектериниң бирээзи тудуу, барык дүк чок бызаа төрээн. Ону чылыг кажаага эккээрге безин дидиреп чыдар. Агафья Фокеевна ол бызааны ап алгаш, азырап эгелээн. Удаваанда демги ырбыскын бызаа өске бызаалардан тудак чок кылдыр өзе берген. Кызыман ажаакчының өстүрүп каан бызаазы ам сүт-бараан фермазының сүткүр инектериниң бирээзи.

Ажаап кадагалаан бызааларын менди өстүрбүшаан, бызаа бүрүзүн сутката 800 граммдан эвээш эвес немелде деңзилиг кылдыр азырап келген. Бо чылдың бирги кварталында ажаап турар 60 бызаазының баш бүрүзүн сутката 850 грамм немелде деңзилиг кылдыр семирти азыраш, районнуң бызаа ажаакчыларының мурнакчызы болган. Ажылга бедик көргүзүглерни чедип ап турары дээш, Агафья Фокеевна Блинованы СЭКП Тыва обкому, Улуг-Хем парткому болгаш райкүүском Хүндүлел бижиктер-биле каш удаа шаңнаан. Ооң чуруу районнуң Хүндүлел самбыразынга чыл бүрү кирип турар.

М. ДАЛАА.

Кооператорларның чугула хүлээлгези

Республиканың мал ажылының ажылдакчыларының культура-амыдырал хандырылгазын улам экижидер дугайында чугула айтырыгны шиитпирлээринге Тываның хереглел кооперациязы чугула рольдуг. Көдээ ажыл-агыйның, ылангыя мал ажылының ажыл-ишчилериниң садыг хандырылгазын экижидерде фермаларга, хову турлагларынга, одарларда малчыннарга чугула хереглелдиң бараанарын чедирип, садыглаары кооператорларның мурнунда салдынган.

Бижилгениң соруу хоову, күш-ажылының бүдүрүкчүлүү оларның амыдырал хандырылгазындан, чурттаалгазының эки тургустунганындан улуу-биле хамааржыр дээрзин эш Н. С. Хрущев айыткан.

Эът, сүт, дүк бүдүрерин шуут ажылдап турар кижилерни — малчыннарны хандырары-биле республиканың хереглел кооперациязының шугумунда 36 автолавкаларны тускайлаан. Оон кырынга бо чылын 10 автолавкалар база немежир. Ол автолавкалар хереглел ниитилелдериниң баштаар черлериниң, совхозтар директорлары-биле, колхозтар даргалары-биле кады чогаадып кылган маршруттары-биле малчыннарны, фермаларны, бригадаларны кезиилдир чоруп, чугула хереглелдиң бараанарын малчыннарга чедирип турар.

Автолавкаларның чолаачы-садыгжыларының семинарын респотребсоюзтуң баштаар чери организастап эрттирген. Каа-Хем райпозунуң автолавказының чолаачы-садыгжызы И. А. Чеботарев, Эрзин сельпозунуу — И. Х. Ойдуп, Таңды райпозунуу — эш Н. С. Шуров олар автолавкаларның эки садыгжылары болуп турарлар. Бо чолаачы-садыгжылар бадылаттынган маршрутту болгаш графикти шыңгыы сагып, машиналарын эки ажаап, дүн-хүн дивейн эки ажылдап келгеннер. Малчыннарга бир дугаарында хереглеттинер бараанар — шай, таакпы, дус, оттугыыш, чигир, саван, макарон болгаш кондитер кылыглары чижектиг бараанар оларның автолавкаларынга үргүлчү бар болуп турар.

Николай Степанович Шуров Таңдының «Межегей» совхозунуң малчыннарын хандырып турар. Оон ажыл хүнү дан бажында эгелээр болгаш ыракты одарларда малчыннар ону күзенчиг аалчы кылдыр өөрүшкү-биле уткуп ап турарлар. Оларның чагаан бараанарын садыгжы чогуур өй-шаанда чедирип берип турарлар. Оон автолавказынга 80-ден эвээш эвес янзы-бүрү аттарлыг бараанар ылавыла бар боор. Анаа бар турза чогуур бараанарның аттарын болгаш өртектерин чыскааган данзы автолавкада үргүлчү көзүлдүр азып каан турар. Малчыннарның турар черлеринге чоруп турганының, чүнү садыглааның тускай журналын эш Шуров кылып алган.

Малчыннарны эргежок чугула бараанар-биле хандырар талазы-биле кооператорларга хөй-хөй колхозтарның баштаар черлери улуг дузаламчыны көргүзүп турар. Тес-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң даргазы эш Шожуң ыраккы одарларда малчыннарга бараан чедирерде автотранспортту тускайлап берип турар. Ол колхозта садыгжы чок үш ларёктарны ажыткан. Ол ларёктарны хойжулар эштер Конга, Танчын болгаш бригадир эш Седип харылап турар. Малчыннарга эргежок чугула бараанар болгаш номнар ол ларёктарда бар.

Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң Бора-Шай суурунда садыгжы эш Моңгуш Тооруук бодунуң кызымаккай күш-ажылы-биле колхозчуларның хүндүткелин чедип алган. Ферманың ажылдакчыларының хереглээр бараанарын ол үргүлчү билип ап, оларның бажыңнарынга, хойжуларның коданнарынга үргүлчү барып турар. Малчыннарның хереглээр бараанарын эш Моңгуш билип алгаш, райпонуң складындан ол бараанарны боду шилип ап, хереглекчилерге чедирип садыглаар.

Республиканың хереглел кооперациязының шугумунда ам үеде садыгжызы чок 60 ларёктар ажылдап турар. Чоннуң чурттаалга амыдырал хереглелдериниң чүүлдерин бүдүрер талазы-биле Тес-Хем райпозу, Сүт-Хөл, Эрзин сельполары багай эвес ажылдап, боттарының планнарын 1962 чылда 115—120 хуу күүсеткеннер.

Моон-биле чергелештир чоннуң, ылангыя малчыннарның хандырылгазын шыңгыы экижидер талазы-биле болдунар аргаларны болгаш бар курлавырларны чамдык хереглел ниитилелдери, садыг черлери болгаш ажылдакчылары ам-даа чедир ажыглавайн турар. Барыын-Хемчик, Таңды, Тожу, Тес-Хем райполары болгаш өске-даа чамдык хереглел ниитилелдери эрткен чылын бараан саарылгазының планын күүсетпейн, оон-биле чоңга хөй-хөй бараанарны чедир садыглаваан. Хереглел ниитилелдериниң баштаар черлери чоннуң, ылангыя малчыннарның хереглелдерин эки өөренип көрбейн, бараанар хуваалдазын харысалга чок чорудуп турар таварылгалар хөй. А Кызылдың садыг баазазы черчерниң чагыгларын барымдаалавайн, бараан тарадыр чоруун ам-даа үргүлчүлеп турар.

Хереглел кооперациязы болза массалыг хөй-ниити болгаш ажыл-агый организациязы болур. Республиканың хереглел кооперациязының кежигүннери ам үеде 51,2 муң кижи болуп турар болгаш ооң системазында 486 садыг черлери, 108 ниити чемненилге черлери, 52 пекарнялар болгаш өске-даа хөй-хөй бүдүрүлгелер ажылдап турар. Бо бүгүнү долузу-биле ажыглаар болза, чоннуң хандырылгазын, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыл-ишчилериниң улам экизи-биле хандырып болур.

Хереглел кооперациязының ажылынга хөй-ниитиниң киржилгези болгаш контролю чонну үлетпүр болгаш аъш-чем бараанары-биле хандырарын экижидеринге улуг ужур-дузалыг. Малчыннарга бараанарны канчаар хуваап, чедирип, садыглап турарын ревизия, лаңгы комиссиялары, хөй-ниитичи контролёрлар үргүлчү хынап, четпестерни, частырыгларны илередир болгаш илереттинген четпестерни чайладырынга улуг дузаламчыны көргүзер хүлээлгелиг.

Материалдыг элбекшилди боттарының шудургу күш-ажылы-биле көргүзүп турарлар дугайында сагыш салыышкын, оларның өзүп турар материалдыг болгаш культурлуг негелдезин улам-на долузу-биле хандырар дээш бүгү болдунар аргаларны, курлавырларны долузу-биле ажыглаары — Тываның кооператорларының харысалгалыг болгаш хүндүлүг хүлээлгези болур.

М. ТКАЧЕВ,

Респотребсоюзтуң баштаар чериниң партия организациязының секретары.

Көдээге садыгны сайзыраңгайжыдар

МОСКВА. (СЭТА). Эрткен чылда чурттуң хереглел кооперациязының үүрмектеп садар бараан саарылгазы 9 хуу ажыг көвүдээн. Көдээге 7800 садыг бүдүрүлгелерин, чүс-чүс чаа столоваяларны, амыдырал хандырылганың комбинаттарын, бараан складтарын, районнар аразының улуг баазаларын тудуп, ажыглалга киирген.

Бо-даа болгаш садыгның база көдээ чоннуң амыдырал хандырылгазының улам ыңай экижип турар дугайын херечилеп турар өске-даа фактыларны Центросоюзтуң Чөвүлелиниң найысылалга ажыттынган бирги хуралынга көргүзүп турган.

1962 чылда хереглел кооперациязының ажылының түңнелдериниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлериниң күүселдезиниң чорул турарының дугайында илеткелди Центросоюзтуң баштаар чериниң даргазы А. П. Климов кылган.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң салган сорулгаларын барымдаалааш, кооператорлар район звенозун организас талазы-биле эде тургузарын колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң зоналарынга таарыштыр чер болганга чоруткан, райпотребсоюзтарны улгаттыр каттыштырган, ол чорук оларны кадрлар-биле быжыглаар, хереглекчилер ниитилелдеринге удуртулганы экижидер арганы берген.

Бо чедиишкиннер-биле чергелештир хереглел кооперациязының ажылында боттуг четпестер база бар. Эрткен чылда Россия, Белоруссия, Узбек, Туркмен болгаш Латви потребсоюзтар үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын күүсетпээннер.

Казахстанда, Туркменияда, Киргизияда, Новгород, Пенза, Калуга болгаш Волгоград областарда көдээ столоваяларны, а Белоруссияда — картофель шыгжаар черлерни, соодукчуларны болгаш өске-даа ол ышкаш чүүлдерни четпес тудуп турар.

ССРЭ-ниң хереглел кооперациязының төлээлекчилериниң VI съездизиниң доктаалының күүселдезиниң дугайында Украин потребсоюзтуң баштаар чериниң отчёдун хуралдың киржикчилери база дыңнаан.

Хуралга СЭКП Төп Комитединиң Президиумунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы А. Н. Косыгин чүве чугаалаан.

ЧӨӨН-ХЕМЧИКТИҢ ПАРТИЯ, СОВЕТ, КУЛЬТУРА-ЧЫРЫДЫЫШКЫН, САДЫГ БОЛГАШ ЭМНЕЛГЕ ЧЕРЛЕРИНИҢ АЖЫЛЫНЫҢ ДУРЖУЛГАЗЫНДАН.

АМЫДЫРАЛ СОЛУН, АЖЫЛ-ИШ БҮДҮНГҮР

Коммунистер кол, улуг күш

Көдээнин ажыл-ишчилериниң амыдырал-чурттаалгазынче, оларның культурлуг негелделерин хандырарынче бистиң партиявыс үргүлчү улуг кичээнгей салып турар. Ылаңгыя СЭКП-ның XXII съездизиниң шиитпирлеринде бо талазы-биле тодаргай сорулгаларны айыткан. Партияның ап чорудуп турар хемчеглерин амыдыралга боттандырар талазы-биле бистиң районнуң партия организациялары чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Ындыг-даа болза малчыннарның амыдырал-чурттаалгазынга, оларның культурлуг негелделерин хандырарынга улуг четпестер тургулаан.

Чамдык колхозтар, совхозтар малчыннарга чурттаалга бажыңнары тударының планын мурнунда үргүлчү күүсетпейн келген. «Сүт-Хөл», «Чыраа-Бажы», «Тыва» совхозтар, «Октябрь 30 чылы» колхозтуң удуртукчулары малчыннарның культурлуг амыдыралынче кичээнгейни кошкаткан турган. Ол ышкаш малчыннарга медицина дузазын чедирери, оларны бараан-биле хандырары, оларның ортузунга культура болгаш политмассалыг ажылдар чорудары база-ла кошкак турган.

Малчыннарның культурлуг амыдырал-чурттаалгазының байдалының дугайында айтырыгны бо чылдың январь 28-те районда партия эге организацияларының секретарьларының болгаш ажыл-агыйлар черлериниң, культура-чырыдыышкын база медицина албан черлериниң ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга чугаалажып көрген. Районнуң малчыннарының культурлуг амыдыралын экижидериниң дугайында ап чорудар хемчеглерни ажылдап кылырын партия организацияларының секретарьларынга, ажыл-агый болгаш культура-чырыдыышкын, медицина албан черлериниң удуртукчуларынга ол чөвүлел хуралдан СЭКП-ның парткому даасткан. Малчыннарның культурлуг амыдыралын экижидериниң талазы-биле хемчеглер ажылдап кылырының район комиссиязын тургускан.

Ынчангаш парткомнуң бюрозу болгаш партия эге организациялары ажыл-агыйлар, культура-чырыдыышкын база медицина албан черлери малчыннарның культурлуг амыдыралы дээш ажыл-херекче хайныгып кирипкен. Парткомнуң болгаш райкүүскомнуң ажылдакчылары район эмнелгезиниң болгаш культура албан черлериниң ажылдакчылары-биле кады малчыннарже элээн каш үнүүшкүннерни кылган. Лекция, беседаны чорудуп, эмчилер районнуң малчыннарының учёдун, тус-тус черлерге малчыннарның хуралын кылгаш, аңаа культурлуг амыдырал-чурттаалга дугайында айтырыгны чугаалашкан. Хойжу бригадаларның төптеринге, сүт-бараан фермаларынга чунар бажыңнар, кызыл-булуңнар тударының, хөй-ниитичи эгелээшкин-биле ажылдаар ларёктар тургузарының ажылдары хайнышкынныг эгелээн. Бо чугула улуг херекке районнуң коммунистери болгаш комсомолчулары, көдээ интеллигентилери идепкейлиг кирипкен. Коммунистерге баштаткан тудугжу бригадаларны чурттаалга бажыңнары, чунар бажыңнар болгаш малчыннарга өске-даа чугула херектиг тудуглар тударынче чоруткан. Партия организацияларының секретарьлары малчыннарның культуразын болгаш амыдырал-чурттаалгазын экижидериниң дугайында ажылдың канчаар чоруп турарын парткомга медээлеп турганнар.

СЭКП обкомунуң 5-ки пленумунга чедир он бир хонук арткан турда, 11 чунар бажыңнарны хойжу бригадаларга, сүт-бараан фермаларынга тудуп тургускан болгаш өске-даа ажылдарны кылган.

Февраль 27-де районнуң партия активиниң хуралын чыылдыргаш, аңаа малчыннарның культурлуг амыдырал-чурттаалгазын экижидериниң дугайында айтырыгны чугаалашкан. База ол активке СЭКП обкомунуң 5-ки пленумунуң шиитпирин күүседириниң талазы-биле кандыг-кандыг ажылдарны кылып чорударын планнап бадылаан.

1963 чылда районнуң колхозтарынга, совхозтарынга малчыннар чурттаар 120 бажыңнарны, 47 чунар бажыңнарны, 49 кызыл-булуңнарны тудар. 160 бажыңнарны чедир тудар болгаш септээр, 55 арыгланыр бажыңнарны тудар. Сес сүт-бараан база хаванның дөрт фермаларын механизастаар. 7 фермаларны радиожудар, 16 фермаларны болгаш хойжу бригадаларны электрижидер. Ол ышкаш, оон-даа хөй хемчеглерни ап чорудары бо чылын бистиң мурнувуста салдынган.

Колхозчуларны, совхоз ажылчыннарын картофель болгаш ногаа аймаа-биле хандырарының сорулгазын ёзугаар бо чылын хөй-ниитиниң огородун организастаа тарыыры көрдүнген. Районнуң бүдүрүлге комбинатының дааранылга цеги малчыннар аалдарын кезип тургаш, олардан идик-хеп кылыр чагыгларны хүлээп алыр.

Районнуң партия активиниң хуралынга хүлээп алдынган ол хемчеглерниң күүселдези дээш партия организацияларының болгаш ажыл-агый удуртукчуларының, культура, медицина ажылдакчыларының хайнышкынныг ажылдап кирген[иниң] түңнелинде, малчыннарның культура амыдыралында чаа-чаа көскү өскерлиишкиннер хөй-биле бар апарган. Амгы үеде 27 кызыл-булуңнар, 7 чурттаалга бажыңнары туттунган, 26 чурттаалга бажыңнарының тудуу чоруп турар, 22 чунар бажыңнарны туткан, хөй-ниити эгелээшкин ёзугаар ажылдаар ларёктар тургустунган. Бараан-биле малчыннарны хандырары дыка экижээн.

Малчыннарга медицина дузазын чедирер талазы-биле улуг ажылдар чоруттунуп турар. Район эмнелгезиниң эмчилери болгаш көдээ медицина ажылдакчылары малчыннарга бо-ла чеде бээрлер. Бо талазы-биле эмчи эштер Долматов, Ганущ, Үдүмбора болгаш өскелерниң-даа эки ажылын чон билир. Хойжу бригадаларда 47 медицина аптечкаларын тургускан. Ында эргежок чугула херегледиг эмнер бар, кандыг аарыгларга херглээрин эмнерниң даштында тыва дылга бижип каан. Малчыннарга медицина дузазын чедирер талазы-биле Шемиде эмнелге салбырының эргелекчизи эш Лима, Хайыраканда эш Билчиимаа оларның эки ажылын канчап черле демдеглевес боор. «Большевик» колхозта кадыкшылга школазы ажыттынган, аңаа район эмнелгезиниң эмчилери болгаш Лима боду медицина темазынга лекцияларны номчуп турар. Партия организацияларының удуртулгазы-биле колхозтарда, совхозтарда херээженнерниң «Кадыкшылга дээш» деп дружиналары тургустунуп турар. Ай санында-ла районнуң медицина ажылдакчылары район төвүнге чыглып келгеш, СЭКП обкомунуң 5-ки пленумунуң шиитпирин канчаар күүседип турарын чугаалажып турарлар.

Районнуң культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчылары малчыннар ортузунга культура-массалыг ажылдар чорударын экижиткен. Агиткультбригадалар график ёзугаар малчыннарга кино, концертти доктаамал көргүзүп, оларга солун номнарны, сеткүүлдерни чедирип берип, культура-массалыг ажылдарның солун хевирлерин чорудуп турар.

Совхозтарда болгаш колхозтарда парткомнар база оларның эге организациялары СЭКП обкомунуң 5-ки пленумунуң шиитпирин күүседириниң талазы-биле ай, квартал планнарын чогаадып тургускаш, ол ёзугаар ажылдап турарлар. Малчыннар ортузунга ажыл чорудар талазы-биле хөй-хөй коммунистерни быжыглаан. Олар боттарының даалгалыг ажылдарын ак-сеткилдии-биле күүседип, ажылдың чоруп турарын бюроларга болгаш коммунистерниң хуралдарынга чогуур өй-шаанда илеткеп турарлар.

Ленин аттыг колхозта партия организациязы (секретары эш Борбай-оол) СЭКП обкомунуң 5-ки пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле хөй ажылдарны кылган. Хойжу бригадаларның болгаш сүт-бараан фермаларының төптерин чаагайжыдып, хөй-хөй үнүштерни олурткан. Сарыг-Сигенде хойжу бригаданың төвүнге эннир чылын чазын хөй ыяштарны олурткан, эннир чылын чайын-на ол бригаданың төвүнге ногаан үнүштерлиг сад турупкан. Ол колхозта партия организациязы комсомолчуларны болгаш көдээ интеллигентилерни бо ажылче эки организастап шыдаан. Ынчангаш комсомолчулар болгаш көдээ интеллигентилер пленумнуң шиитпирин күүседиринге улуг күш болуп турар. Комсомолчуларның күжү-биле хойжу бригадаларның төптеринде 3 чунар бажыңнарны туткан. Колхозта херээженнерниң 50 кижи киржикчилиг ыры ансамбли тургустунган. Хойжу бригаданың кежигүннери болгаш өске-даа малчыннар ак чоорганнар, сыртык хаптары-биле бүрүн хандыртынган. Хойжу бригадалар бүрүзүнде хеп чуур машиналар бар, хойжулар неделя санында-ла чунар бажыңнап, хирлиг хептерин, ак чоорганнарын солуп турар.

Районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында партия организацияларының секретарьлары ай санында-ла район төвүнге бир катап чөвүлел хурал кылгаш, аңаа 5-ки пленумнуң шиитпириниң күүселдезин чугаалажып турар.

Көдээ ажыл-агыйның продуктуларын бүдүрүп, малдың баш санын көвүдедири дээш маадырлыы-биле ажылдап турар малчыннарның культурлуг амыдырал-чурттаалгазы улам-на бедик деңнелге турзун дээш районнуң партия комитеди болгаш партия организациялары, ажыл-агый удуртукчулары, комсомол организациялары, медицина болгаш культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчылары, көдээ интеллигентилер моон соңгаар моон-даа артык күженишкинниг ажылдаар.

Д. ОНДАР,
районнуң партия комитединиң секретары.

ЧУРУКТА: «Октябрь 30 чылы» колхозтуң Дүвүреңде хойжу бригаданың төвүн тудуп турар бызаңчылар звеноларының удуртукчулары (солагай талазындан) хоочун тудугжу М. Л. Демчи-Сүрүң, аныяк тудугжу О. А. Сан-оол олар. Колхозчу тудугжуларның шевер холдары Дүвүреңге аңаа чурттаалга бажыңнарының, кызыл булуңнуң, мал кажааларының тудугларын бедий бээр.

Школа коллективиниң киржилгези

СЭКП обкомунуң 5-ки пленумунуң шиитпирин күүседир херекке бистиң школа коллективи база-ла боттарының улуг-хуузун киирип турар. Бистер «Искра» колхозтуң Арыг-Бажында сүт-бараан фермазын болгаш Ондар Шыңгыр-оол бригадирлээн хойжу бригаданы шефке алган бис.

Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында кызыл булуңну чаа номнар, сеткүүлдер-биле үргүлчү долдуруп, суббота азы дыштаныр хүннерде чеде бергеш, ферманың саанчыларынга концерттерни көргүзүп, башкылар беседаларны, ыткыр номчулгаларны кылып, хана солун болгаш агитхуудусту үндүрүп турар. Шефтеп турарывыс хойжу бригадага барааш, чүгле оюн концерт көргүзүп, лекция, беседа кылыры-биле кызыгаарлаттынмайн, харын мал кажааларының иштин каш-даа удаа коптарып, бригада төвүн аштап арыглап берген бис.

Колхозтуң өске-даа малчыннарынга школа коллективи концерттерни үргүлчү үндүрүп келген. Ылаңгыя башкылардан тургустунган агиткультбригаданың ажылын черле онзалап демдеглээр ужурлуг. Олар малчыннар аалдарынга, хойжу бригадаларга, сүт-бараан фермаларынга чеде бергеш, концерттерни көргүзүп, лекция, беседаларны, ыткыр номчулгаларны кылып, агитхуудустарны үндүрүп турар.

Чаагайжыдылга ажылынга бистиң школа коллективи база-ла багай эвес киржип турар. Чүгле бо апрель айның дургузунда башкылар болгаш үстүкү класстарның өөреникчилери малчыннарның 40 ажыг бажыңнарын чугайлап берген. Колхозта санитар солуну бар, аңаа культурлуг амыдырал-чурттаалга дээш демиселде бар чедиишкиннерни болгаш четпестерни бижип, фоточуруктарлыг кылдыр көрүштүг үндүрүп турар. Ол солунну колдуунда-ла башкыларның күжү-биле үндүрүп турар. Ол солун культурлуг чурттаалга, арыг-шевер дээш херекке кайгамчык дээштиг чепсек болуп, чугула улуг дузаны чедирип турар.

О. ЧИМБИИ,
Бажың-Алаак сес чыл школазының директору.

Малчыннар бажыңнарже көжүп кирип, чунар бажыңнап, бараанарны чоок черлерден садып ап, кино, концертти көрүп, эмчи шинчилгезин эртип, лекция, беседаны дыңнап турарлар.

БИСТИҢ САЛЫЫШКЫНЫВЫС

СЭКП обкомунуң 5-ки пленумунуң шиитпирин күүседир талазы-биле кандыг-кандыг ажылдарны чорударын районнуң медицина ажылдакчылары боттарының хуралынга чугаалашканнар. Район эмнелгези малчыннарга медицина дузазын чедирип база аарыгларны баш удур болдурбазының комплекстиг планын чогаадып кылган. Көдээ Совет бүрүзүнде-ле ийи эмчи быжыглаттынган, олар малчыннарга медицина дузаламчызын чедирерин харылаар. Оон аңгыда төп сүт-бараан фермаларынга болгаш хойжу бригадалар бүрүзүнге эмчилерни быжыглаан. Ол быжыглаттынган эмчилер ында чурттап, ажылдап турар чонунуң кадыкшылының байдалын, культурлуг чурттаалгазын болгаш фермаларның, хойжу бригадалар төптериниң арыг-шевер байдалын харылаар.

Малчыннарның культурлуг амыдырал-чурттаалгазын экижидер болгаш оларның хереглелин хандырар талазы-биле ажылды бистиң районнуң медицина ажылдакчылары багай эвес күүседип, аңаа боттарының улуг-хуузун киирип турарлар. Эмчилер айда ийи катап хойжу бригадаларны, сүт-бараан фермаларын эргип чоруп турар. Оон аңгыда тус черде эмнелге участогунуң болгаш эмнелге салбырларының эмчилери, фельдшерлери неделяда 1 катап малчыннарны кезип, оларның кадыкшылының байдалын хайгаарап, доктаамал дузаны чедирип турарлар. Апрель айның төнчүзүнге чедир районнуң медицина ажылдакчылары малчыннарже 70 хире үнүүшкүннерни кылганнар.

Үнүүшкүн үезинде эмчилер санитар-тайылбыр ажылдарын болгаш медицина темазынга хамаарышкан лекцияларны, беседаларны чорудуп турар. Ниитизи-биле бо чазын 1400 хире малчыннарны шинчип, оларның чамдыктарынга эмчиниң чогуур дузазын чедирип, чамдыктарын эмнелгеге чыттырып алгаш, эмнеп экирткен. Үнүүшкүн үезинде оон мурнунда ап чоруткан ажылдарының түңнелин медицина ажылдакчылары демдеглеп ап турар. Малчыннарның культурлуг амыдыралының деңнели көскүзү-биле экижип, оларның чурттап олурар оран бажыңының иштин культуржуп, чунар демирлерлиг, арыг ак соңга көжегелерлиг болуп, чунар бажыңнап, иштики хептерин үргүлчү солуп турарлар. Фермаларның болгаш хойжу бригадаларның төптериниң арыг-шевер байдалы көскүзү-биле экижээн.

Үнүүшкүн үезинде эргежок чугула эмнерни боттарынга ап алырлар. Сүт-бараан фермаларында, хойжу бригадаларда аптечкаларны тургускан, оларда баштайгы дуза чедирериниң эмнери болгаш өске-даа чүүлдер бар. Районда ниитизи-биле 11 санпостулар тургустунган. Саанчы бүрүзү санитар дептерлигештиг болурун медицина ажылдакчылары чедип ап турар. Амгы үеде сүт-бараан фермаларын дипломчудар болгаш паспортизациялыг болдурарының ажылдары чоруп турар.

СЭКП обкомунуң 5-ки пленумунуң шиитпирин күүседир дээш бистиң районнуң медицина ажылдакчылары моон соңгаар моон-даа хөй ажылдарны чорударлар.

В. ДОЛМАТОВ,
Чадаанада район эмнелгезиниң кол эмчизи.

Бо чурукта ийи кыстың найыралын ажыл-иш улам-на быжыктырган. Оларны Моңгуш Кара-кат, Надя Воробьева дээр. Кара-кат Томск хоорайда медицина институдунуң студентизи, амгы үеде ол кыс практикалап ажылдап турар. Надя Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң ветеринария салбырының сургуулу. Бо ийи кысты Баян-Таланың малчыннары эки билирлер. Олар малчыннар аалдарынга бо-ла чеде бээрлер. Кара-кат малчыннарга медицина дузазын чедирип, беседаларны кылып бээр. Надя аарыг малдарны эмнеп чорууур.
Фотолары **Т. Кызыл-оолдуң.**

Хереглелди үзүктел чок хандырар

Малчыннарның культурлуг амыдыралын болгаш оларның негелделерин хандырар талазы-биле бистиң районнуң хереглекчилер кооперациязының ажылдакчылары чамдык ажылдарны кылып чоруткан.

Малчыннарны бараннар-биле хандырарының графигин бир дугаарында-ла ажылдап кылган. Хойжу бригадаларның төптеринде хөй-ниитичи эгелээшкин-биле ажылдаар садыгжызы чок ларёктарны тургускан. Ындыг ларёктар «Искра», «Октябрьның 30 чылы», Партияның XXII съездизи аттыг, Ленин аттыг, «Большевик» колхозтарда болгаш «Тыва», «Чыраа-Бажы» совхозтарның хойжу бригадаларында 26 санныг кылдыр тургустунган. Хөй-ниитичи эгелээшкин-биле ажылдап турар ол ларёктарда малчыннарга эргежок чугула бараннар бар.

Ындыг ларёктар апрельдиң төнчүзүнге чедир 9960 ажыг рубль түңнүг бараннарны малчыннарга саткан. Ол ышкаш, райпонуң автолавкаларын дамчыштыр малчыннарга 46000 рубль түңнүг бараннарны саткан. Оон иштинде 5 мотоциклдер, 10 хеп чуур машиналар, 40 демир оруннар, 800 ак чоорганнар, 30 дааранып машиналар, 400 сыртык хаптары дээш оон-даа өске культура хереглелиниң база аъш-чемниң хөй муң рубль түңнүг бараннары бар.

Малчыннарны бараннар-биле хандырарының графиктери хойжу бригадалар болгаш колхозтар баштаар черлеринде бар, автолавкаларның малчыннарга кажан келириниң графигиң бажын, өг бүрүзүнде аскан, ынчангаш автолавкаларның график ёзугаар кээп турарын малчыннар боттары-ла контрольдап турарлар.

Райпо баштаар черниң кежигүннери айда ийи катап малчын бүрүзүн эргип, автолавкаларның болгаш ларёктарның ажылын хынап, кандыг бараннарны чугула хереглеп турарын малчыннардан айтырып ап турарлар. Ай бүрүзүнде-ле автолавкаларның чолаачылары садыгжылар-биле хуралды кылып, аңаа малчыннарны бараан-биле канчаар хандырып турарын чугаалажып турар.

Райпонуң складтарында аъш-чемниң болгаш үлетпүрнүң малчыннарга хереглелдиг бараннарының тускай фондузун тургускан. Малчыннарны чугула хереглелдиң бараннары-биле үзүктел чокка хандырары дээш райпо баштаар чери моон соңгаар моон-даа артык эки ажылдап, садыглаашкынның чаа аргаларын тывар.

О. КООЯ-ООЛ,
райпонуң садыг килдизиниң эргелекчизи.

Дузалап турар бис

Бистиң колхозтуң ажыл-ишчилериниң культурлуг деңнели чыл келген тудум-на улам бедип турар. Колхозчуларның чурттап олурар бажыңнарының иштин моон мурнунда чылдарга деңнээр чүве чок, магалыг арыг-шевер, чырык, делгем. Ажыл шагының сөөлүнде каас-шиник кылдыр кеттинипкеш, кино, концерт көөрүнге колхозчулар маңнаар. Бажың бүрүзү-ле радиолуг, каш чүүл солун, сеткүүлдерни чагыдып алгаш номчуп, бажыңнарында библиотекажыгаштарын чаа номнар-биле долдуруп турар.

Суурда көдээ библиотека бар. Ооң эргелекчизи Анчымаа Карасал. Ол бодунуң онаашкан ажыл-херээнге кончуг ынак, ооң библиотеказы районда база бир эки ажылдыг библиотекаларның бирээзи. Библиотекада 600 муң ажыг янзы-бүрү литературалар бар, ооң номчукчулары 700 кижи ашкан. Анчымаа сүт-бараан фермаларынга, хойжу бригадаларга, малчыннар аалдарынга бо-ла чеде бергеш, беседаларны, ыткыр номчулгаларны кылып бээр. Элээн каш черлерде көжүп чоруур библиотекаларны организастаан. Оларны айда үш катап чаа номнар-биле солуп турар. Ол ышкаш, малчыннарның кандыг номнар номчуксап, чагып турарын база-ла өөренип көрүп, оларның негелделерин хандырып турар. Культурлуг чурттаалга, арыг-шевер дугайында беседаларны кылып бээр.

Клубта бот-тывынгыр уран чүүлдүң бөлгүмнери доктаамал ажылдап, оларның киржикчилери сүт-бараан фермаларынга, малчыннар аалдарынга солун концерттерни үндүрүп турар. Бистер чүгле концерт көргүзери-биле кызыгаарлаттынмайн, агитхуудустарны, хана солуннарын үндүрүп турар бис. «Крокодил» деп шүгүмчүлелдиг хана парлалгазы ажылда бар четпестерни, чалгааларны, арагачыларны ол чидии-биле шүгүмчүлеп турар, ынчангаш ооң дээштии дыка күштелген. Амгы үеде бисте 12 кижи составтыг агиткультбригада тургустунган. Ол бригада бо чазын малчыннарга 10 ажыг концерттерни көргүскен. Малчыннарга концерт көргүзүп чорууурувуста суурда магазинден оларга хереглелдиг бараннарны ап алырын черле утпас бис.

Моңгуш Биче-оол, Ондар Семис-оол, Куулар Сереңмаа, Д. Ховалыг болгаш өске-даа эштерниң ырлаар, танцылаарын колхозчулар мактап турар. Бистиң агиткультбригадавыс амгы үеде малчыннарга көргүзер чаа программалыг концертти белеткеп эгелээн. Концерттиң программазынга тус черниң фактыларын ажыглап тургаш, чаа, солун номерлерни киирер бис, ол ышкаш, боттарывыстың концертивиске колхозтуң мурнакчы малчыннарының дугайында шүлүктерни чугаалап, ырларны күүседир бис. Бистиң клуб чөвүлели болгаш бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң киржикчилери колхозта партия организациязы-биле быжыт харылзааны тургускан. Лозуң, плакаттар болгаш хүндүлел самбыралары дээш өске-даа көскү агитация ажылдарын чорудар талазы-биле партия организациязынга дузалап турар бис.

Бистиң Шемиде культура-чырыдыышкын албан черлери болгаш ооң ажылдакчылары малчыннарның культурлуг амыдырал-чурттаалгазын экижидер дээш моон соңгаар-даа чаа-чаа солун ажылдарны кылып, боттарывыстың үлүүвүстү киирер бис.

А. ОНДАР,
«Большевик» колхозта клуб эргелекчизи.

ҮҮЛЕ БҮТСҮН

Кара-девис кылдыр чарып каапкан делгем хову, сеялкалар-биле тараа чаштырган тракторлар, хову турлаа элээн ырак соовуста чыдып калган соонда, бистиң мурнувуста сарыг сигеннер шыва үнген, аажок оъттуг ховужук чаптыла берди. Ол-бо талаларда кезек-кезек мыдыргын шаттар болгаш даглар көстүп турлар. Биче чооганы кешкеш, дөң кырынга үне маңнадып келиривиске, мыя бо мурнувуста: бажың дөжээ салып ажылдаан бызанчылар, дужурүп каан чудуктар, шифер крышалыг ийи бажың, үлегерлиг кажаа, өг. Бедээр шаттар эдээнде ийи кодан аал-даа көстүп турар.

— Маадырывыстың бригадазының төвү бола болгай — деп, парткомнуң чиик машиназының чолаачызы чугаалай-дыр.

Бажың тудуп турар бызанчылар чанынга кээп доктаадывыс. «Октябрь 30 чылы» колхозтуң бызанчылары болду.

— Маңаа Маадырның бригадазының төвү турар. Бистиң звено ам үш аал иштин чурттаар чурттаалга бажыны тудуп турар. Бо чанывыста звено Маадырывыстың чурттаар бажынын тудуп турары ол-дур — деп, бистиң айтырывысты бир бызанчы ынчаар харыылады. Ол дээрге хоочун тудугжу, звено удуртукчузу Моңгуш Демчи-Сүрүң болду.

Сураглыг хойжу Ооржак Лопсанчапты чөөн-хемчикчилер Маадыр деп адаар улус болду. Ийиги звенонуң удуртукчузу Ондар Сан-оол. Ол звенолар оон мурнунда үргүлчү колхоз төвүнге ажылдап турган. Олар ам малчыннарга чурттаалга бажыңнары, чунар бажыңнар тудар ажылче кирипкен.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Чываажыкович Лопсанчап биске чедип келди.

— Маңаа бистиң хойжу бригаданың төвүн тургузар мындыг чүве ийин бо. Чурттаалга бажыңнарындан аңгыда, кызыл булуң, хой кажаалары дээш өске-даа тудуглары маңаа тудар. Төө ол ыш бурунайнып турган чунар бажыныныс-тыр, ооң чанында кудуувус ол-дур — деп, Ооржак Чываажыкович тайылбырлай-дыр.

Чунар бажыңга кире бээривиске, дыка аки кылдыр идиидип каан болду. Харын-даа, аңаа кижиниң чунуксаазы келир.

— Бөгүн бистиң хойжуларның чунар хүнү. Ынчангаш изидип каанывыс ол-дур ийин — деп, сураглыг хойжувус чугаалады.

Крышалыг бичии бажың иштинде моторлуг хөделдирикчи-биле ажылдаар кудук. Шак бо кудуктан сугну сордургаш, каш-каш тонна суг кирер, резина түгүйлерлыг улуг цистернага киир агыскаш, трактор азы машина соонга кожа каапкаш, бригаданың хойжуларының аалдарынга чедирип турар улус болду. Кудук чанында хой суггарар коошпалар бар.

Маадырның түр када чурттап олурар бажыңының иштин черле көрүштүг кылдыр дериттинген. «Төрээн чурт» деп радиоприёмник, оруннар артында хевистер, азыгда хеп чуур машина тургузуп каан. Бригадада садыгжызы чок ларёк малчыннарга хереглелдиг эргежок чугула бараннары-биле хандыртынган. Медицина аптечказында эмнер дээш өске-даа чүүлдер бар болду. Кандыг аарыгларга хереглээрин, хүнде каш катап, канчаар ижерин эмнерниң даштында тыва дылда бижип каан.

Бригаданың төвүн таарымчалыг черде тургускан: кончуг делгем одарларлыг, даглар, шаттар, ховулар-биле бүзээлеттинген. Чоогунда ховуларга мал чеми болгаш ногаа культураларын тарыырынга дыка таарымчалыг. Бригаданың кежигүннери бо чылын картофельдиң болгаш ногаа культураларының байлак дүжүдүн алыр деп турар.

Чүък сөөртүр автомашина аңаа маңнап келди. Ол машина дус чудуруп алган, оон-биле кады, Томск хоорайда медицина институдунуң студентизи, ам Баян-Талада эмнелге салбырында практикалап ажылдап турар аныяк кыс Моңгуш Кара-кат болгаш Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң ветеринария салбырының сургуулу, практикант кыс Надежда Воробьева олар чедип келдилер. Найыралдыг шак ол оруг, тыва кыстар малчыннар аалдарынга бо-ла чеде бээрлер. Кара-кат малчыннарга медицина дузаламчызын чедирип, оларга беседа кылып бээр, Надязы аарыг малдарны эмнеп чорууур.

Ооржак Чываажыкович биске чедип келгеш:

— Мен-даа бо машина-биле кады хаптым. Бригадавыстың төвүнге олуртур ыяштар барып туруп алырыс ол-дур ийин — дигеш, бистиң-биле байырлашкаш, машина кабиназынга барып олурупту.

— Аан кежээ маңаа район төвүнден автоклуб чедип келгеш, кино, концерт көргүзээр деп чарлаан турар чорду — деп, чолаачы чугаалааш, машиназын хөделдирипкеш, ыңай болду.

Малчыннарга чылыг-чырык бажыңнарны, ойнап хөглээр кызыл-булуңну тудуп турар шевер бызанчыларга, найыралдыг кыстар Кара-кат биле Надяга, эрес-маадырлыг ажылдап турар хойжуларга чаа чедиишкиннерни күзеп, «Улуг үүле бүдүп турзун!» деп йөрээп каап, хап чорупкан бис.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

ТЕЛЕГРАФ ДАМЧЫДЫП, МЕДЭЭЛЕП ТУР

СОВЕТ ДАЙЫНЧЫЛАРГА ТУРАСКААЛДЫ АЖЫТКАН

ПРАГА. (СЭТА). Хостакчы совет дайынчыларга тураскаалдарны бүгү Чехословакияга туткан. Май 9-та база бир тураскаал нежешкен. Брнонуң чоогунда Куржим хоорайны совет болгаш румын дайынчыларның хостаанының чыл оюн-биле холбаштыр ында совет дайынчыларга тураскаалды ажыткан дээрзин ЧТК агентилел дамчыдып турар. Куржимге хөй кижи киржикчилиг митинг болган. Чехословакияда совет болгаш румын элчин черлериниң төлээлекчилери ол митингиге база киришкен.

Тиилелгениң хүнүн демдеглээн

ПАРИЖ. СЭТА-ның корреспондентизи В. Сафроновтуң дамчытканы:

Фашизмни ашкан тиилелгениң 18 чыл оюн-биле холбаштыр байырлалдыг ёзулал Этуаль шөлде ады-сураа билдинмес солдаттың хөөрүнүң чанынга болган.

Ол байырлалдыг ёзулалга президент де Голль, министрлер, дипломаттыг корпустуң төлээлекчилери, ССРЭ-ниң Францияда элчини С. А. Виноградов киришкен.

Елисей шөлүнге национал туктарны аскан. Ады-сураа билдинмес солдаттың хөөрүнүң баарынга көк-ак-кызыл өңнүг тукту азып үндүрүшкен турган. Чепсектиг күштерниң үш хевирлериниң төлээлекчилеринден тургустунган хүндүлел таңныылы анда турган. Этуаль шөлге муң-муң парижчилер чыглып келген.

«Марсельезаның» аялгазы дыңналып турда республиканың президентизи ады-сураа билдинмес солдаттың хөөрүнге мөңге отту кывыскан, анда турган бүгү кижилер фашизмге удур дайынга өлгеннерниң тураскаалын минута иштинде ыыт чок туруп сактып ёзулааннар.

Өңнүктерде

УЛУГ ТИИЛЕЛГЕ

СОФИЯ. Болгар улус тиилелгениң хүнүн байырлалдыы-биле демдеглеп эрттирген. Заводтарга, фабрикаларга, тудугларга, чер ажылының күш-ажылчы кооператив ажыл-агыйларынга, бүгү чуртка лекциялар, беседалар болган.

Бүгү делегейниң депшилгелиг кижилери май 9-зун боттарының эң-не чугула байырлалы кылдыр, кижи төрелгетенниң хосталгазының болгаш депшилгезиниң эң кара сагыштыг дайзыны—фашизмни ашкан тиилелгениң хүнү кылдыр демдеглеп эрттирип турар деп, «Отечествен фронт» солун демдеглээн. Ол хүнде олар хамыктың мурнунда Совет Эвилелинге болгаш ооң алдарлыг армиязынга сагыш-сеткилдиң ханызындан өөрүп четтиригшкинни болгаш кызыгаар чок мактышкынны илергейлеп турар.

РУМЫН АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

БУХАРЕСТ. Румын ажылчы чоннар май 9-зун — Румынияның күрүне талазы-биле хамаарышпас чоруун чарлааныныњ 18 чыл оюн болгаш гитлерчи Германияны ашкан тиилелгениң хүнүн демдеглээн.

Чуртка лекцияларны номчуп, чечен чогаал кежээлерин эрттирген. РУР-нуң чепсектиг күштериниң генералдары, офицерлери, эртемденнери, төөгүчүлери бүдүрүлгелериниң ажылчы чоннарынга лекцияларны номчуп, илеткелдерни кылган.

Май 9-туң хүнүнде солуннар тускай чүүлдерни парлаан.

ПКАП-НИҢ ХҮРЭЭЛЕҢИ ӨЗҮП ТУРАР

ВАРШАВА. Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының оргкилдизиниң дыңнатканы-биле алырга, бо чылдың марттың төнчүзүнде ПКАП-ның кежигүннериниң болгаш кежигүнге кандидаттарының саны 1 миллион 423 муң 763 кижи болган. Бо чылдың бирги кварталында партияның кежигүнүнге кандидаттарга 35,5 муң кижини хүлээп алган.

КУДР-НУҢ ДЭЭДИ УЛУС ХУРАЛЫНЫҢ СЕССИЯЗЫ

ПХЕНЬЯН. КУДР-нуң Дээди улус хуралының сессиязы ажыттынган.

1962 чылда КУДР-нуң күрүне бюджетиниң күүселдези болгаш 1963 чылда бюджеттиң төлевилелиниң дугайы, сессиялар аразындагы үеде КУДР-нуң Дээди улус хуралының Президиумунуң үндүрген чарлыктарын бадылаар — мындыг ийи айтырыгны сессияга чугаалажып көөрү-биле киирген.

ХАРЫЛЗААНЫҢ МИНИСТРЛЕРИ ЧӨВҮЛЕЖИП ТУРАР

БУДАПЕШТ. Социалистиг чурттарның харылзаа министрлериниң чөвүлел хуралы бодунуң ажылын Венгрияның найысылалында эгелээн. Талыгыр ырак черге харылзааның болгаш телевидениениң чепсектерин перспективалыг хөгжүдериниң, космоска ужудуушкуннар дугайында информацияны нептередириниң, радио болгаш телепрограммаларны солужарының системазын организастаарының айтырыгларын, почта херээн механизастаар болгаш автоматчыдарының, эртем-техниктиг кады ажылдажылганың айтырыгларын болгаш өске-даа дыка хөй айтырыгларны ол чөвүлел хуралдың киржикчилери чугаалажып турар.

Чөвүлел хуралдың ажылында 11 чурттарның төлээлери киржип турар. ССРЭ-ниң Харылзаа министри Н. Д. Псурцев совет төлээлерни баштап чоруур.

ВДР-НИҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫНЫҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИ

ХАНОЙ. Бо чылын Вьетнам Демократтыг Республиканың үлетпүр продукциязының нийти хемчээли үне-биле алырга 2 миллиард 377 миллион донг (вьетнам акша) болур. Чурт 442 миллион киловатт-шак электроэнергияны, 3,5 миллион тонна хөмүр дашты, 598 муң тонна цементини, 900 муң тонна апатиттерни, 101 миллион метр пөстерни алыр. 1963 чылда риске шилчидерге 6 миллион 100 муң тонна көдээ ажыл-агый продукциязын алырын, шарыларның болгаш буйволдарның баш санын 2 миллион 360 муңга, хаваннарның—4 миллион 360 муңга чедирерин төлевилеп турар.

Капитал тудугга 723 миллион донгту үндүрүп бээр, ооң иштинден үлетпүрге 46 хууну, көдээ ажыл-агыйга 22,3 хуузу кирер.

(СЭТА).

Күш-ажылчы көдүрлүүшкүн

ГАВАНА. (СЭТА). Маадырлыг Кубаның бодунуң баштыңчызының ССРЭ-де аян-чоруун улуг кичээнгей-биле хайгаарап турар. Ук черниң солуннарының арыннары Фидель Кастронуң маадыр хоорай Волгоградка чоруп турганының дугайында репортажтар-биле, фотографиялар-биле долдунган.

Бөгүн Гаванага улустарның мынча деп чугаалажып турарын черле болганга дыңнап болур:

— Фидель шын чугаалаан: социализмниң болгаш коммунизмниң дайзыннарын тургузукчу күш-ажыл-биле чылча шавар херек!

Кубалар боттарының баштыңчызының кыйгырыынга боттуг ажыл-херектери-биле харылап турар.

Айыыл чок чорук чөвүлелинде

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи Л. Пономаревтуң дамчыдып турары болза:

Гаитиниң чазааның дилээн ёзугаар чыылдырган хуралга Айыыл чок чоруктуң чөвүлели Гаити биле Доминикан республиканың аразында тургустунуп келген айыылдыг харылзааларның дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

Доминикан республика болза «негр республика Гаитини узуткап чок кылырын оралдажып турар, бомбүрзектиң барыын кезээниң ындыг күштериниң чепсээ» болу берген деп, Гаитиниң даштыкы херектер министри Шальмер хуралга чугаалааш медеглээн.

Америк парлалгага, ылангыя «Нью-Йорк таймс» солунга парлаттынган чүүлдерни айытпышаан, Шальмерниң чугаалааны болза: доминикан чепсектиг күштер амгы үеде Гаитиниң найысылалындан 30 миль черде мөөңнеттинген. Ынчаарга Гаитиге удур дайынны кыпсып үндүрер бодап турарын Доминикан республиканың президентизи чажырбайн турар.

Гаитиниң чазааның буруудадыышкынын Доминикан республиканың төлээлекчизи Куарос Веласкес хүлээвээн болгаш Доминикан республикага удур «агрессияны кылган» деп, Гаитиниң чазаан бодунуң элчээнде буруудаткан. Тургустунуп келген байдал дээш харысалганы президент Дювалье боду хүлээр ужурлуг, чүге дээрге ооң солдаттары «Гаитиде доминикан элчин черин херек кырында эжелеп алгандыр» деп, ол чугаалаан.

Анаа Доминикан республиканың төлээлекчизи Гаитиге шиңгыы негелде салган: доминикан элчин черинде чаштынып турар бүгү гаитяннарга «магадылалды азы Гаитиден үнериниң чөпшээрел бижиин» берзин. Бир эвес бо медегелди Айыыл чок чоруктуң Чөвүлелинге кылгандан бээр 24 шак дургузунда ол негелделерни Гаитиниң чазаа күүсетпес болза, ынчан, Доминикан республиканың чазаа доминикан элчин черинде хоргаданып турар кижилерниң болгаш Гаитиде чурттап турар доминикан хамаатыларның айыыл чок чоруун магадылаар дээш бүгү хемчеглерни алыр апаар» деп, Куарос Веласкес чугаалаан.

Айыыл чок чоруктуң Чөвүлели ол айтырыгны чугаалажып көөрүн америк күрүнелер организациязынга дамчыдып берзин деп, Доминикан республиканың төлээлекчизи сагналдаан.

Хурал оон-биле хагдынгаш. Айыыл чок чоруктуң Чөвүлели ол айтырыгны чугаалажып көөрүн майның 9-та үргүлчүлээн.

КЫДАТ УЛУС РЕСПУБЛИКА. Чанчуньда Совет Эвилелиниң дузазы-биле туткан № 1 автомобиль заводу «Цзефан» («Хостаашкын») деп чүъл машиналарын бүдүрүп үндүрүп турар. Бо марканың машиналарын Кыдаттың чер болганда бүгү оруктарында көрүп болур.
ЧУРУКТА: чорудары-биле белетиээн машиналарның заводтуң хериминиң иштинде турары.
Фото Синьхуа—СЭТА-ныы.

Кеннединиң парлалга конференциязы

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корр. М. Сагателянның дамчыдып турары болза:

Чурттуң мурнуу чүгүнде штаттарынга кедереп барган аймак-сөөк ылгаар чорукту АБШ-тың чазаа үр үеде ыттавайн база холгаарлавайн келгениниң соонда, президент Дж. Кеннеди майның 8-теги парлалга конференциязынга Бирмингемде (Алабама штат) аймак-сөөк ылгакчыларының өлүрүкчү чоруктарының дугайында медеглелди кылган.

Алабамада өлүрүкчү чоруктарны соксадыры-биле федералдыг чазак кандыг тодаргай хемчеглерни алыр бодап турарын президент дыңнатпаан. Бирмингемде байдал «чүдек-бужар чорук болуп турар» деп, ол чугаалаан болгаш ында болуп турар болуушкуннар «Бирмингемниң база Каттышкан Штаттарның ат-алдарын бужартадып турар-дыр» деп медеглээн. Эге бажында «аралаштырарының болгаш бузуредириниң, а бир эвес ол куженнишкиннер ажык чок болур болза, суд истелгелериниң дузазы-биле» хамааты эргелерни камгалаарының болгаш АКШ-тың хоолуларын сагыырының бар болуп турар бүгү-ле аргаларын ажыглаарын Кеннеди аазаан.

Алабамада болуушкуннар-биле холбаштыр корреспондентилер дыка хөй айтырыгларны салган, ынчалза-даа ол айтырыгларга тодаргай харыы бээринден Кеннеди херек кырында ойталаан.

Делегей байдалы-биле холбашкан элээн каш айтырыгларны Кеннеди база-ла харылаан. Амгы үеде ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында дугуржулга чарарының перспективаларының дугайын президент бүзүрел чок чугаалаан.

Бир эвес шенелделерни хоругдаар дугайында дугуржулга чедип алдынмайн баар болза, чаа ядролуг шенелделер катап эгелээр апаар бе деп айтырыгга, Кеннеди болза ындыг апаар боор — деп харылаан.

1963 чылдың июль 14-те бистиң республикага „Кадыкшылга хүнүн“ эрттирер

Күш-ажылдың байдалын экижидериниң болгаш коммунистиг чуртталга дээш ажылдарның түңнелин ол хүн үндүрер.

Ол хүннү эрттирерингe белеткениңер!

Ажылчыннар, албан-хаакчылар, студентилер болгаш пенсионерлер, өөреникчилер — кижи бүрүзү арыг-шевер культура дээш демиселге боттарының үлүүн салыр ужурлуглар.

Коданнарга, кудумчуларга болгаш бүдүрүлгелерге, албан черлеринге арыг-шеверни тургузаалыңар!

Оруктарны болгаш тротуарларны, шөлдерни болгаш сесерликтерни аштаалыңар! Ногаанчыдылга олуртулгаларын көвүдедип, камнап камгалаалыңар!

«Чер кырынга кым чаңгыс-даа ыяш өстүрбээнил, ол чер кырынга буянныг чүве кылбаан!»

Хоорайларывысты болгаш суурларывысты чаагай тургустунган болгаш арыг, ногаанчыткан чараш, чаагай хоорай, суурлар болдураалыңар!.

Чаагай тургустунган болгаш ногаанчыттынган чуртталга черлери—бүгү-ниитиниң херээ.

Арыг-шеверниң, чурум-сагылганың идепкейлиг демиселчилери болуңар. Бистиң Төрээн чуртувусту үр чурттаарының, арыг-шеверниң, бедик культураның болгаш кадыкшылдың чурту болдураалыңар.

Кырывайн, 100 чыл чурттаалыңар!

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.
РЕСПУБЛИКАНЫҢ КЫЗЫЛ КРЕСТ КОМИТЕДИ.

НОМЧУКЧУЛАРГА

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң районнар аразының «Бурунгаар» солуну 1963 чылдың май 1-ден эгелеп Самагалдайга тыва дылга үнүп эгелээн. Солун неделяда үш удаа үнер, чагыдар өртээ: айда 19 көпеек, үш айда 57 көпеек, 12 айда 2 рубль 28 көпеек. Солун чагыдылгазын харылзааның районнар контораларгы болгаш салбырлары, колхозтарның почтачылары болгаш бүдүрүлгелерде, колхозтарда, совхозтарда, фермаларда парлалганың хөй-ниитичи тарадыкчылары хүлээп ап турар.

СОЮЗПЕЧАТЬ.

Шынның шагар арызы

„Аяа долган“ кижилер

Колхозтуң клувунга хөй колхозчулар чыглып келген.

Даштындан көөрге 50 ажа хужуп чоруур хире назылыг кижи колхозчуларның мурнунга туруп келгеш, олурган улусче дидим эвес көрүнген.

— Силерни эдип-чазап алыр дээш, кедээ Советтиң күүскомунга ийи удаа, колхоз баштаар черниң хуралынга беш удаа сагындырып чугаалажып турганы шын ийик бе, хамааты Очур?—деп айтырыг салдынган.

— Ындыг ийин.

— Оон ынай ийи катап 15—15 хонукта биче хулиган үүлгедиг дээш олурганыңар база шын ийик бе?

— Шын.

Тес-Хем районда «Тере-Хөл» колхозтуң кежигүнү Сергей Очур хөйнүң мурнунга хөй удаа кылган хулиган үүлгедиглериниң болгаш ниитиге ажыктыг күш-ажылга киришпес чоруунуң ужурун айтыртып турганы ол.

— Хамааты Кандан!—дээн соонда, ыжыгыр арынныг, карактарының кыдыы көгергилей берген, эрнинде балыгаарлыг эр (ол чаа-ла 40 хар чедип чоруур), демги Очур ышкаш, кемзинген хевирлиг туруп келди.

— Мындаа чөөкта эш-хуузунуң судунуң мурнунга «сөөлгү сөзүм бо, арага-хымыс ишпес, алгыш-кырыш кылбас мен» деп дангыраглап турганыңар шын ийик бе?

— Шын.

— Ынчаарга чүге арагалап, хулиганнавышаан силер?

Ол айтырыг харыы чок арткан. Василий Кандан дээрзи хөй удаа хулиган чорук кылып, кижилерге хол чедип, оларны эттеп келген. Ылангыя колхозчу Калачаеваны эттеп турган. Хамааты Канданның арагалап алгаш, кижилерниң амыр дыжынга шаптык болур чоруу чанчыл болган. Колхоз баштаар черниң, кедээ Советтиң база эш-өөрүнүң анаа берген ажыктыг сүмелерин ол херекке албайн келген.

Очур биле Кандан «хулиган чоруувусту соксадыыл, эш-өөрүвүс-биле кады найыралдыг ажылдап, чурттаал» деп «сөөлгү» дилеглерин киргеннер. Ынчалзажок колхозчулар оларга бүзүревээн. «Аяа долган кижилер-дир. Олар бисти хөй удаа мегелеп келгеннер» дээш, колхозчулар боттарының шиңгыы шииткиирин үндүргеннер: Очурну үш чылда, Канданны 2 чылда—тускай черже шөлүүр дугайында доктаал хуралга бир үн-биле хүлээп алдынган.

С. ПИРОГОВ.

Кунгуртуг суур, «Тере-Хөл» колхоз.

— Ажыг кышты, ала часты эрттир чиртир
Аданныг силос, сиген, горох, свёкланы
Малывыска четчир кылдыр белетээн бис.
Магалыг хөй сүт, чаглыг эът бисте боор—деп,
Удуртукчу эш баштаар черге илеткээн.
Удаваанда соок душуп, кыш-даа келген.
Харлыг кыш ортузу безин четпейн чорда
Хамык малдың чиир чеми шупту төнген.
Күрүнениң планынга демги дарга, бригадирлер
Күжү мындыг: чөлдүр малдар душааганнар.
Шүлүү Т. КЫЗЫЛ-ООЛДУҢ.
Чуруу В. АКУЛОВТУҢ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шуужуп турар булуттарлыг хүн болур, чаашкын шоолуг эвес. Хат ой-тавындан чоорту биче дыңзыыр. Агаарның температуразы: республикага—7—12, Кызылга—10—12 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

МАЙ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Бирги экзамен» 9.30, 11.10, «Хем чүге шимээргеп чыдары» 12.50, 2.40, «Ача садып алган мен» 4.30, 7.50, «Эрткен чайын», «Эртенден кежээге чедир» 6.10, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Черлик куулар» (делгем экранныг) 11.15, 1.15, «Ынакшыл болгаш карак чажы» 5.15, 7.15, «Сени дилеп чор мен» 3.15, «Аар ногарал буруудадып тур», «Сени дилеп чор мен» 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10, «Солдаттар» 11.15, 1.15, «Кежээзи чок хүн» 3.15, 5.15, 7.15, «Чанында элдептиг», «Кежээзи чок хүн» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Шортанның чарлыы-биле» 10.30, «Граф Монте-Кристо»—1-ги сериязы 12.30, 2-ги сериязы 2.30, «Чигир үндүрер кулузун ортулуунга өлүм» (делгем экранныг) 4.30, 6.30, «Кадыг-дошкун крайның кончуг оруктары-биле», «Чигир үндүрер кулузун ортулуунга өлүм» 8.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Чеди дилиимнер» 11, 1, 3, «Буруудадыр барымдаазы четпес болганда агарткан» 5, 7, 9 шактарда.

МАЙ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Яблоко раздора» 10, 12, 2, 4, 6, 8, кежээкиниң 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Буратинонуң ужуралдары» 11.15, «Чигир үндүрер кулузун ортулуунга өлүм» (делгем экранныг) 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ача садып алган мен» 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кежээзи чок хүн» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ
КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРЫГЫНЫҢ НОГААН ТЕАТРЫНГА

майның 12-де

К. Гольдониниң

«ИЙИ КОЖАЙНЫҢ ЧАЛЧАЗЫ» деп үш көжегелиг каттырынчыг шииизи болур.

Шиилер кежээкиниң 7 шакта эгелээр. Касса паркка хүндүскүнүң 12 шактан эгелеп ажылдаар. Агаарның байдалы багай болган таварылгада, шиилер хөгжүм-шии театрының бажыңынга болур.

БУТТУҢ СУГЛУГ БОЛУРУ ЧҮДЕН ХАМААРЖЫРЫЛ

Чайның изиг хүннеринде-даа, кыжын-даа чамдык кижилерниң буттары үргүлчү деридип, таваңгайы болгаш буттарының салааларының аразы ылбырап, кежи суглангылап, ойлуп, дештип чоруур. Чүгле буду суглуг кижилерниң эвес, харын буттары кургаг-даа чоруур кижилерниң салааларының аразы кижип, дыргактарының өңү өлүгленип, өскерлип болур. Чамдык берге таварылгаларда аарып, кижилерниң буттарының салаалары, таваңгайы ыжып, орлганнап, кижип, кижини кылаштай элбастады-даа бээр.

Ол халалыг аарыгны эпидермофития дээр. «Эпидермис» дээрге латиннеп кештиң эң кырында кадын ынча дээр.

Эпидермофития канчап тыптып келирил? Аарыгның өөскүдүкчүлери чүгле микроскопка көстүр хензигийне, боттуг грибоктар дээр маңгысталчак амытаннар болур. Оларның аразындан эң-не нептерээн хевири—таваңгайның болгаш бут салааларының каттаашкактарының аразында бо-ла чыылган турар. Олар кештиң кырында кадын үрегдеп, кешче хөй янзы микробтарның нептереп кирер оруун ажыдып берип турарлар.

Бир эвес ындыг аарыг кижи арыг-шеверниң дүрүмнерин сагывас, эмчиге ой-шаанда барып эмнетпес болза, буттуң дамырларын дамчып кавыннап, кижиниң кадынга улуг хораны чедиреринден аңгыда, аарыг кижиниң өг-бүлезинге ол аарыг халдап болур. Үгүн, будунуң ораашкыннарын үргүлчү арыглап чугбас, буду суглуг хирезинде-ле, кежээниң-не удуур бетинде будун саваннап чугбас кижилер эпидермофитиядан аарыыр. Олар чүвар бажыңга, чурттап турар бажыңның шалазының кырынга, хевис ширтектер кырынга кызыл-даван чоруп тургаш, эпидермофитияның өөскүдүкчү микробтарын аңаа арттырып турар. Оон олар кадык кижилерже дамчыыр.

Бо халдавырлыг аарыгдан аарывас, ону өг-бүлезинге нептеретпес төлээде, чүнү кылза чогуурул? Бодунуң эът-кежин, эң ылаңгыя хол, буттарының салааларының аразын үргүлчү чуп, арыг ап чоруур херек. Иштики, даштыкы хептерин, идиинең иштин, буттарының ораашкыннарын, уктарын үргүлчү арыглап солуп кедип, ол ышкаш, өске кижиниң уктарын, буттарының ораашкыннарын кайы-хамаан чок ажыглавазы чугула.

Эмин эрттир хос азы тар идик кеткен ажыы чок—ындыг идик бутту өйүп, балыгландырып, микробтарның аңаа уяланып, аарыг тывылдырарынга идигни берип болур.

Буду суглуг кижилер будунуң суун чидирер талазы-биле хемчеглерни алыры чугула. Аптекалардан формидрон, борлуг кислота дээш, өске-даа янзы-бүрү эргежок чугула чүүлдерни хостуг садып ап болур. Оон аңгыда, буду суглуг кижилер будун марганцовканың азы формалинниң сула эзилдириглери-биле чуур болза эки.

Чамдык кижилерге бо дугайында сүме кадарга, шак мындыг янзылыг айтырыгларны кижиден удур салгылаар:

—Буду суглуг кижиниң будунуң суу чидер ийикпе, азы үргүлчү чуп тургаш чидирип алыр болза, оорга, кара-бүүрек аарыы тыптып келир дээри шын бе?

Ындыг кижилерге харыы чаңгыс: чок, ол шын эвес. Буттуң суун чидирип алыр дизе, ону арыглап, чуп чоруур болза, ында багай чүве чок, харын кижиниң кадыынга улам эки.

Ынчалзажок назылап-кыраан, аарыг-аржык, үргүлчү боостаазы аарыыр кижилер эмчи-биле сүмележип тургаш, сугнуң изиг, соогун, эмнээр эмнерин айтырып алыры чугула.

Эпидермофитиядан аарый бээрин болдурбазы ону эмнээринден белен.

Үстүнде айыткан сүмелерни долузу-биле сагып чоруур болзуңарза, чүгле бодуңар эпидермофитиядаң аарывазыңардан аңгыда, ол халдавырлыг аарыгның когун үзер дээш демиселге улуг дузаны чедирер силер.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажыҥ № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, ниитиниң информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт базакультура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47, харысалгалыг дежурныйның 23-54. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00179

Чагыг № 130. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун болгаш Кызыл хооркомунун,

Тыва АССР-нин Дээди Совединиин органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАЙ 14 вторник № 113 (5517).

Өртээ 2 көп.

СЭТА-ның дыңнадыы

Космос делгемин улам ыңай шиңгээдил алыр сорулга-биле совет эртемденнер болгаш конструкторлар космос объектилеринге хереглээр чедирикчи ракеталарның болбаазыраңгайжыттынган хевирлерин шенээринге белеткээн. Ол ракеталарны соолгу кезээ чокка шенелде-шинчилел кылдыр салып үндүрерин Оожум океанның төп кезээниң дараазында координаттар-биле кызыгаарлаттынган районнарынга чоруткан турар:

	сонгу широта	барыын долгота
I район:	11 градус 41 минута	167 градус 49 минута
	9 градус 03 минута	166 градус 34 минута
	8 градус 03 минута	168 градус 45 минута
	10 градус 41 минута	170 градус 00 минута
	сонгу широта	чөөн долгота
II район:	35 градус 23 минута	173 градус 52 минута
	33 градус 10 минута	175 градус 24 минута
	32 градус 08 минута	173 градус 56 минута
	34 градус 21 минута	172 градус 23 минута

Чедирикчи ракеталарның соолунуң мурнунда кезээниң барып дүшкен черинге эргежок чугула хемчээшкиннерни эргежок чугула хемчээл аппаратуразы-биле дериттинген совет флотунуң тускай судноларын боттандырар.

Ракеталарны салып үндүрерин 1963 чылдың майның 15-тен июльдуң 15-ке чедир үеде чорудар деп төлевилээн.

Оожум океанның төп кезээнин районунче чедирикчи ракеталарны салып үндүрерин чорудуп турар үеде далайга эжиндиришкинниң болгаш самолёттарның ужудуушкунунуң айыыл чок чорууң хандырар сорулга-биле Оожум океанның төп кезээнин айыттынган координаттар-биле кызыгаарлаттынган районнарынче болгаш ооң агаар делгеминче кирбес деп айтыышкынны судноларның капитаннарынга, самолёттарның командирлеринге чогуур эрге-чагыргалар бээрин чедирикчи ракеталарның соолунуң мурнунда кезээниң барып дүжер черинин чоогунга айыттынган үениң дургузунда судноларны болгаш самолёттары таваржы берип болур чурттарның чазактарындан Совет Эвилелиниң чазаа диләэн дээрзин дыңнадырынга СЭТА төлээлеттирген.

Бригадаларда парторганизацияларның ролюн бедидер

Коммунизм тургузуушкунунуң эрге-ажыктары бүгү партияның. оон үндезини—чер-черде партия эге организацияларының мурнунга ажыл-херектиң байдалы дээш харысалганы улам-на чидиглендирип турар.

Бистиң республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң, транспорт, тудуг организацияларының, колхозтар болгаш совхозтарының хөй кезии бо чылдың бирги кварталының бүдүрүлге планнарын сан-хоо-экономиктиг бүгү көргүзүглер аайы-биле чедиишкинниг күүсеткеш, ам ийиги кварталдың планнарын онаалгаларын күүседир дээш күжениишкиннинг демиседи үргүлчүлеп турарлар. Үлетпүр, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер талазы-биле ийиги кварталда чорудар ажылдарның хемчээли дыка улуг. Ынчаарга ол улуг хемчээлдиг ажылдарның чедиишкинниг шиитпирлеттинери бүдүрүлгени шуут харылзаш турар салбыр, участок, цех, бригада бүрүзүнде парторганизацияларның дайынчы аргалыындан, оларның организакчы, мобилизакчы рольдуундан биче эвези-биле хамааржыр.

Бүдүрүлгеге хүн бүрүнүң партийжи удуртулгазын Уставтыг негелделерге дүүштүр боттандырып, ажылчы массаларның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин хайныктырып, болдунар аргаларны, курлавырларны билдилиг-биле илередип, оларны чөп ажыглаарын хандырып шыдап турар, шак ындыг парторганизациялар бистиң республикада соолгу үеде элээн көвүдээн. Ооң тодаргай чижээн Улуг-Хемде «Найырал» совхозтуң Үрбүн салбырында парторганизацияның (секретары эш С. Шактар) ажыл-чорудулгазының практиказындан көрүп болур.

Ол парторганизацияның удуртуп турары салбырның кол ажыл-агыйжы тову — үнүш-дүжүткүрүнүң, одар-белчиириниң талазы-биле сугаргажаан Шанчының байлак шөлүнде. Мурнунда шоолуг-ла ажыглаттынмайн чораан ол байлак черни чөп ажыглаар, ынчангаш ону коммунизм тургузуушкунунга барзал болдурарынче парторганизация улуг кичээнгей салып, салбырның бүгү дээре күштерин аңаа мөөннеп келгениниң ачызында кайгамчык эки түңнелдер чедип алдынып турар.

Салбырның тараажылары эрткен чылын Шанчының шөлүнге күжениишкинниг ажылдааш, тараа культураларының гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 13.8 центнер дүжүт, а кызыл-тастың—16 центнер дүжүдүн алган. Эң үнелиг мал чеми культура—кукурузаның база чаагай дүжүдүн алган. Мынчангаш мал ажылын сайзырадырының, ылангыя ооң продуктулуун бедидериниң эгээртинмес курлавыры аңаа мөөннеттинген турган. Ооң ачызында Шанчының, Үрбүннүң малчыннары малды хүр кыштагладырын хандырбышаан, хөй продуктуларны ап турар.

Бо чылдың бирги кварталында Үрбүн салбырының малчыннары күрүнеге эът, сүт садарының планныг онаалгаларын дыка ажыр күүсеткеш, совхозтуң салбырлар аразында шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Шанчыда семиртилге шарыжыктарының кадарчызы М. Кенден шарыжык бүрүзүнүң хонукта ортумак немелде деңзизин 1011 граммдан кудулатпайн келген. Үрбүн сүт-бараан фермазының саанчызы, Улуг-Хем район Совединиң депутаты Ш. Минчит-Доржу бирги кварталда саар инек бүрүзүнден-не ортумаа-биле 388 кг сүттү саап ап, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Ол ышкаш Бии-Хемде «Кызыл тараачын» колхозтуң Хүт фермазының, Таңдыда дуржулга станциязының Хадын-Аксы фермазының саанчылары, кадарчылары мал продуктуларын бүдүрер болгаш оларны күрүнеге садар талазы-биле база эки көргүзүглерни чедип ап турар. Республиканың автотранспорт ажыл-агыйларындан Шагаан-Арыг, Хову-Аксы АТК-лары бо чылдың бирги кварталында чүък сөөртүлгезиниң планныг онаалгазын бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүсетпишаан, транспорт контораларының аразынга калбарып келген социалистиг чарыштың тиилекчилери болган. Моон алгаш көөрге, парторганизациялар бүдүрүлге чорудулгазынче кайда-ла хандыр сиңнигип, ону билдилиг-биле башкарып, боттарының организакчы, мобилизакчы салдарын чедирип турар болдур, ында ажылчы чоннуң идепкейи бедик, ажыл-херек чедиишкиннинг шиитпирлеттенип турар дээрзин бо эки чижектер боттары-ла херечилеп турар-дыр.

Улус ажыл-агыйының тус-тус адырларының участок бүрүзүнге партийжи удуртулганы амгы бедик негелделерниң деңнелинге дүүштүр хандырып, боттарының башкарыкчы ролюн көргүзүп турар шак ындыг партия эге организациялары бисте ам-даа кончуг эвээш. Ооң кол чылдагааны бүдүрүлгениң тус-тус участоктарын даандырган ажыл-херектиң мырыңай-ла дезүнде турар бистиң партиявыстың ол чугула звеноларын СЭКП-ниң Кызыл хооркому, парткомнары тодаргай удуртулга-биле эки хандырбайн, оларны эки быжыглавайн турарында деп санаар херек. Кызылдың сүт заводу (парторганизация секретары эш М. Шкляев) республиканың улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге, ылангыя чурттакчы чоннуң амыдырал хандырылгазынга чугула бүдүрүлге болур ужурлуг дээрзи билдингир. Ынчаарга ол завод бүдүрүлге программазын болган чок-ла чедир күүсетпейн, шынары куду продукцияны амдыгаа чедир-ле үндүрбүшаан. Бир эвес ол заводта партия эге организациязы бүдүрүлгеге болдунуң башкарыкчы ролюн хандырып, коллектив кежигүннериниң ортузунга партияның политиктиг-кижизидилгелиг, культура-массалыг ажылын чогуур деңнелге тургузуп, продукцияның шынарын бедидери дээш, завод директорунуң, мастерлерниң болгаш тус-тус ажылчыннарның мурнунга негелдени күштелдирип келген болза, ол бүдүрүлге амгызындан дээре ажылдап болур турган. Партияның Кызыл хооркому ол заводка партийжи-организастыг ажылды экижидер, бүдүрүлгеге коммунистерниң ролюн бедидер дугайында чогуур хемчеглерни ап чорударынче сагыш салбайн турар.

Партияның салбыр, участок, цех, бригада болгаш бөлүк саңында организацияларның ажыл-чорудулгазынга удуртулгада четпестерни өске-даа черлерден көргүзүп болур.

Салбырда, участокта, цехте болгаш бригадада парторганизацияларның, партия бөлүктериниң ролюн чедир үнелевес, оларның ажыл-чорудулгазын сонуургавас, шак ындыг шын эвес практиканы ам черле дүрген чайлатса чогуур. Массага партийжи салдар чедирерини, бүдүрүлгениң кайы-бир участогунга удуртулганы күштелдирериниң ол чугула звенолары боттарының дайынчы аргалыының талазы-биле амгы үениң бедик негелделерин харылап шыдаап, удуртуп турары коллективтиң ёзулуг-ла башкарыкчы оээ болган турарын чедип алыр херек.

Салбырның, участоктуң, цехтиң база бригаданың парторганизациялары, партия бөлүктери бүдүрүлгениң коллективтиг, дайынчы удуртукчулары болган турзун дээш, оларның хүрээленинге мурнакчыларны шилип алырын колдадып турган, сан-даа, шынар-даа составының талазы-биле оларны быжыглаарынче кичээнгейни бичии-даа кошкадып болбас. Бүдүрүлгениң салбырларында, участоктарында, цехтеринде болгаш бригадаларында партия эге организацияларын ийикпе бөлүктерин партия комитеттери оларның кызза чогуур үүрмек херектериң холгаарлай бербейн, харын оларның секретарьларын, парторгтарын удуртур ажылдың аргазынга мергежидип өөредир, ажыл-херек дээш бот-харысалгалыг болгаш негелделиг болурун бедидер, боттарының инициативазы-биле ажылдаан турарын чедип алыры чугула, —чүгле ынчаарда олар бүдүрүлгениң эки организакчылары болуп шыдаар.

Ам республикада часкы тарылганың эң-не хайныышкынныг үези. Часкы тарылга эрткен чылдан оранчок эгэлдаан, соолгу үеде чылыг хүннер болганындаа черниң шыгы бурган турар. Ынчангаш тарылганы кыска хуусаада эң бедик агротехниктиг деңнелге чорудары—ам колхозтарда, совхозтарда партия эге организацияларының эң чугула сорулгазы ол. Ол ышкаш картофель олуртулгазынче, кукуруза тарылгазынче улуг кичээнгейни салыр херек.

Фидель Кастро Иркутскиде

ИРКУТСК. (СЭТА). Социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының бирги секретары, Куба Республиканың Революстуг чазааның премьер-министри Фидель Кастро Рус болгаш өске-даа куба аалчылар тускай самолёт-биле Ташкентиден үнгеш май 11-де Москваның-биле 18 шак 45 минута турда Иркутскиде чеде берген.

ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, ССРЭ-ниң Куба Республикада элчини А. И. Алексеев, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң Латин Америка чурттарының килдизиниң эргелекчизи В. И. Базыкин Фидель Кастро-биле болгаш ону үдеп чоруур кижилер-биле кады Иркутскиде ужудуп келген.

Самолёт ужудуп келириниң мрак мурнунда-ла аэродромнуң чанынга болгаш ооң чоогунда кудумчуларга Иркутскиниң он-он муң чурттакчылары чыгылып келген турган.

Иркутскиге Фидель Кастронуң болгаш Н. С. Хрущевтуң чуруктарын, Куба Республиканың болгаш Совет Эвилелиниң күрүне туктарын, орус болгаш испан дылга бижээн байыр чедириишкинниң лозуңнарын аскан аэропортка куба революцияның баштыңчызын болгаш ону үдеп чоруур кижилерни мында чеде берген СЭКП ТК-ның секретары А. П. Рудаков, СЭКП-ниң Иркутск көдээ ажыл-агый болгаш үлетпүр обкомнарының бирги секретарьлары С. Н. Щетинин биле П. Б. Кацуба, областың болгаш хоорайның өске-даа удуртукчулары, Забайкальениң шериг округунуң шериглериниң командылакчызы генерал-полковник Д. Ф. Алексеев уткаан.

Ооң биче-ле мурнунда Иркутскиде чедип келген Кубаның эртемнер академиязының президентизи Нуньес Хименес уткааннарның аразында база бар болган.

Ажылчы чоннар депутаттарының Иркутск көдээ область Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы А. В. Гриценко хоорайның болгаш областың ажылчы чоннарының мурнундан Фидель Кастрога чүректиң ханызындан байыр чедирген.

Уткааннар Фидель Кастронуң чугаазын изиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Фидель Кастро болгаш өске-даа куба өңнүктер аэродромдан хоорайже кел чорда бүгү орукту дургаар Иркутскиниң чурттакчылары оларга өөрүшкүлүг байырны чедирип турганнар.

Элегес-Аксының № 22 соңгулда округунуң талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадын соңгуур округ соңгулда комиссиязының составын бадылаар дугайында

Тыва АССР-нин Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-нин Дээди Соведингe соңгулда дугайында Төр дүрүмүнүң 39 чүүлүнге үндезилээш, Элегес-Аксының № 22 соңгулда округунуң талазы-биле Тыва АССР-нин Дээди Совединиң депутадын соңгуур округ соңгулда комиссиязын хөй-нити организацияларының болгаш ажылчы чоннар ниитилелдериниң дараазында төлээлекчилери составтыг кылдыр бадылаар:

Комиссияның даргазы — Константин Семенович **Чашухин** — Элегес шахта эргелелиниң ажылчыннарының болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының нииты хуралындан.

Комиссияның даргазының оралакчызы — Геннадий Егорович **Варфоломеев**—Элегес шахта эргелелиниң ажылчыннарының болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының нииты хуралындан.

Комиссияның секретары Валентина Ивановна **Татаренко** — Элегес шахта эргелелиниң комсомол эге организациязындан.

Комиссияның кежигүннери: Михаил Шарапович **Колжан**—Элегес шахта эргелелиниң ажылчыннарының болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының нииты хуралындан.

Александра Александровна **Матвиенко**—Тыва хандырылга черинин Элегес-Аксында садыг бөлүүнүң ажылдакчыларының нииты хуралындан.

Валентина Кыргысовна **Каш-оол** — Элегес-Аксы суурда Бай-Булуң сес чыл школазының ажылдакчыларының нииты хуралындан.

Мария Трифоновна **Иконникова** — Элегес-Аксының харылзаа салбырының ажылдакчыларының нииты хуралындан.

Николай Корнилович **Попов** — «Кызыл тудугнуң» тудуг эргелелиниң Элегес-Аксында тудуг участогунуң ажылдакчыларының нииты хуралындан.

Леонид Алексеевич **Чанчиков** — «Кызыл тудугнуң» тудуг эргелелиниң Элегес-Аксында тудуг участогунуң ажылдакчыларының нииты хуралындан.

Тыва АССР-нин Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-нин Дээди Совединиң Президиумунуң секретарының хүлээлгезин күүседип турар С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай, 1963 ч. май 13.

Бүгү күштерни—планныг онаалдаларны болгаш хүлээлгелерни күүседиринче!

Республиканың үлетпүр, тудуг ажылдакчыларының партия-ажыл-агый активиниң хуралындан

Республиканың үлетпүр, тудуг ажылдакчыларының партия-ажыл-агый активиниң май 11-де болган хуралынга үлетпүр болгаш тудуг талазы-биле Бүгү-россия чөвүлел хуралының түңнелдериниң база күрүне планнарын болгаш хүлээлгелерни күүседир талазы-биле Тываның ажылчы чоннарының сорулгаларының дугайында илеткелди СЭКП обкомунуң секретары эш **А. В. Анкудинов** кылган.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирин ёзугаар чурттуң улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын бүдүрүлге принциви ёзугаар эде тургузарын боттандырганы болдун бүрүнү-биле бадыткаан, бүдүрүкчү күштерниң хөгжүлдезинге, коммунизмни тургузарының өндүр улуг программазын боттандырарынга улам дээре аргаларны тургусткан деп илеткелчи чугаалаан.

Тываның ажылчы чоннары улус херээнге боттарының күш-ажылының үлүүн киирген. Республиканың үлетпүрү дөрт айларын планын 105.4 хуу күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш продукцияның хөй-хөй хевирлерин бүдүрүп үндүрер талазы-биле план күүсеттинген. Продукция бүдүрериниң хемчээли эрткен чылдың чогуур үези-биле деңнээрге, 4,9 хуу немей өскен. Социалистиг чарышка мурнакчы бүдүрүлгелер илереп турар. Оларның иштинде Кызылдың төп электростанциязы нииты продукцияны бүдүрер болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле дөрт айларның онаалдазын ажыр күүсеткен, болунуң хереглелинге үнер электроэнергияның чарыгдалын эвээжеткен, арыг орулганы пландан ажыр алган. Станция авария чокка ажылдап, дерилгени эки байдалга ажыглап турар. Ол бүдүрүлгениң дирекция чери, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары бүдүрүлгениң иштинче хандыр кирип, инженер-техниктиг ажылдакчыларның, ажылчыннарның мергежилин бедидер дугайында сагыш салып, кижизидилгелиг ажылы хүн бүрүде чорудуп турарының ачызында, ол чедиишкиннер чедип алдынган. Коллектив коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези деп атты чедип алыр дээш демисежип турар. Бирги кварталда ажылдың түңнелдериниң талазы-биле электростанция республикага бирги черни эзээн СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облсовпрофтуң шилчиир Кызыл тугун аңаа тывыскан.

Моон-биле кады республиканың үлетпүрүнүң ажылында улуг четпестерниң барын эш Анкудинов чугаалаан. Министерстволарның, эргелелдерниң, төп албан черлериниң, бүдүрүлгелерниң чамдык удуртукчулары, партия, профэвилел органнары ниитизи-биле эки талалыг түңнелдерни чедип алгаш, боттарының ажылының шугумчүлекчи ёзу-биле көрбес, улуг четпестерни болган чок-ла эжербейн турарлар.

Чеди бүдүрүлге, ооң иштинде «Тыва даг-дүгү» эргелелдиң дузалал бүдүрүлгелериниң комбинады, сүт заводу, Чадааның болгаш Тожунуң үлетпүр комбинаттары бүдүрүлге планнарын күүсетпээнин, чыып-эптээр демир-бетонну, чиг сүт продукцияны, дааранылга кылыгларын болгаш өске-даа продукцияны ийи чүс муң хире рубльге чедир бербээнин чугаалаарга-ла четчир.

Үстүнде айыткан бүдүрүлгелер болгаш өске-даа элээн бүдүрүлгелер чугула көргүзүглерниң бирээзин—күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң планын күүсетпейн турар, планны артык санныг ажылчыннарның күүсели-биле күүседип турары хаая эвес. Чижээ. «Тыва даг-дүгү» комбинатка пландан ажыр 38 кижи, эът комбинадынга — 18 кижи ажылдап турган.

Кызыл хоорайның сүт заводунда ажыл төлевириниң өзүлдези күш-ажыл бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезинден 3,3 хуу ажып турар.

Бистиң бүдүрүлгелеривисте хол-биле кылыр ажылдың деңнели ам-даа бедик. «Тыва кобальт» тудуг эргелелинде хол-биле доктаамал күүседири-биле холбашкан ажылдар бүгү ажылдың нииты хемчээлиниң 29 хуузу болуп турар, ындыг ажылдарны бүгү ажылчыннарның үштүң бир кезии күүседип турар. Ыяш ажыл-агыйы болгаш ыяш камгалал эргелелинде хөй күш үнер ажылдарны четпес механизастаан. «Кызыл тудуг» эргелелинде бүдүүр болгаш нарын бызаннаар ажылдарның чүгле 30 хуузу механизастаттынган, чер казар ажылдың чартык кезиин хол-биле күүседип турар.

Чамдык бүдүрүлгелерде рационализацияны болгаш чогаадыкчы чорукту ала-чайгаарлаашкынче киирген, бо айтырыгларны кым-даа сонуургавайн турар. Чижээ, «Тыва кобальт» руда эргелелинде (кол инженер эш Рыжов) рационализация болгаш чогаадыкчы чорукун бюрозу ажылдавайн турар, ажылдап турааларының чүгле 3 хуузу рационализацияны кылып турар. ВОИР-ниң эге организациязы кандыг-даа ажыл кылбайн келген. Кызыл-Хавак шахтада, «Тыва даг-дүгү» комбинатта байдал база-ла ындыг. Даг-руда комбинадының бүдүрүлгелеринде мурнакчы дуржулганың пропагандазын болгаш техниктиг информацияны кошкак тургускан.

Моон-биле холбаштыр эш Н. С. Хрущевтуң мындыг сөстерин сагындырбайн барып болбас. Чөвүлел хуралга ооң чугаалааны болза: күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дугайында хөйү-биле чугаалап турзажок, бо чугула херектиң талазы-биле эвээш чүүлдерни кылып турар мындыг инженер-техниктиг ажылдакчылар, бүдүрүлгелерниң, ажыл-агый болгаш партия организацияларының удуртукчулары ам-даа бар. Бо шугумчүлел бистиң дыка хөй ажыл-агый, партия, профэвилел болгаш комсомол удуртукчуларывыска база бүрүн хамааржыр.

Ооң дараазында илеткелчи бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарынга доктаап, чүве чугаалаан. Соолгу үеде чамдык бүдүрүлгелер (дааранылга комбинады, хлеб заводу) боттарының продукциязын иледе экижиткен, ынчаарга технология болгаш бүдүрүлге чурумун сагывайн турарының түңнелинде Чадааның хөмүр даш уургайы (начальниги эш Лискевич) хереглекчилерге куду шынарлыг хөмүр дашты бүгү кыштың дургузунда берип келген. Алгы заводунуң (директору эш Скрыль) кылып турар кидис идиктериниң шынарын кудулатканын илеткелчи чугаалаан. Бир эвес эрткен чылда кылган кидис идиктиң 32,3 хуузу ийиги чергениң турган болза, бо чылдың бирги кварталында чартык кезииндэн хөйү ийиги чергениң болган. Ооң чылдагаанында бүдүрүлге улуг каражалыг ажылдап турар. «Тыва тудуг» трезиниң бүдүрүлгелери тудуг материалдарын (чыып-эптээр демир-бетон, чугай, дилген ыяш материалдары, чазанылга кылыглары) куду шынарлыг кылдыр бүдүрүп үндүрүп турар.

СЭКП-ниң Кызыл хооркому, тудугларның парткомнары, бүдүрүлгелерниң партия эге организациялары продукцияның шынарын контрольдаарынга хөй-нитиниң калбаа-биле кириштирип, социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрер үеде бүдүрүлгелерниң ажылының сан болгаш шынар көргүзүглерин, оларның продукциязы эң дээре үлегерлерге болгаш техниктиг негелделерге кайы хире дүгжүп турарын барымдаалап үнелээр херек.

Материалдарны ажыр чарыгдаар, чүвени үрей кылыр, ажыл-агыйжы эвес чорук, ажык чок чарыгдалдар болза, бүдүрүп турар продукцияның өртек-үнезинге, бүдүрүлгениң экономиказынга багай салдарны чедирип турар. Планны күүседирин аңаа-ла чедип алыр эвес, харын-даа ук күүседилгени чедип алыры кандыг карылгалыг болуп турарын көөр херек. Чамдык бүдүрүлге черлери карылгалыг ажылдап, күрүнениң акша-хөреңгизин «халас чип» турар чорук-биле эптежип болбас. Чижээ, Кызылдың, Сарыг-Септиң, Шагаан-Арыгның үлетпүр комбинаттары боттуңейн улгаттырган, ниитизи-биле алырга, амыдырал хандырылгазының эргелели чылдалар планын чүгле 74,8 хуу күүсеткен. Даг-руда комбинадының бүдүрүлгелери барык-ла 33 муң рубль оруганы чедир бербээн. Амыдырал хандырылгазының эргелелиниң удуртукчузу эш Кавыршин, даг-руда комбинадының удуртукчузу эш Туровец олар бүдүрүлгелериниң экономиказынче хандылавайн, оларның ажыл-чорудулгазын анализтеп көрбейн турганының уламындан шак ындыг байдал тургустунуп келген-дир.

Бүдүрүлгениң экономиказын сайзырангайжыдарынга тускай эртемниглерниң болгаш ажылчыннарның киржиириниң янзы-бүрү хөй-нити хевирлерин бүгү тала-биле деткиири болгаш хөгжүдери эргежок чугула. Кызылдың болгаш республиканың чамдык бүдүрүлгелеринге соолгу үениң дургузунда хөй-нитиниң конструктор болгаш технологтуг бюроларын, экономиктиг анализтээшкиннин, техниктиг нормалаашкынның бөлүктерин, чаартыкчылар чөвүлелдерин тургускан. Ооң-биле чергелештир, бүдүрүлгениң удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылар болгаш ажылчыннар экономиктиг теорияның билип алган турзун, ону коммунистиг тургузуушкунунуң практиказы-биле холбаштырган турзун дээш, кадрларның техниктиг болгаш экономиктиг өөредилгезин организастаза чогуур.

Республикада капитал тудуг болза экономиканың көдүрериниң үндезини болуп турар. Бо чылдың бирги кварталында бистиң республикавыска капитал салымышкыннарының хемчээли 24,8 хууга көвүдээн азы бир миллион рубльден хөй болуп турар. Бисте кайгамчыктыг тудугжу кадрлар бар апарган. Чижээ. «Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң 26-гы кварталда бажыңнар тудуп турар Илья Казанцевтиң комплекстиг бригадазы онаалганы доктаамал ажыр күүседип, ажылды эки шынарлыг кылдыр кылып турар.

Ниитизи-биле алырга, Тываның тудугжулары бо чылды багай эгелээн. Республикага бирги кварталда капитал салымышкыннарының күрүне планы чүгле 76.5 хуу күүсеттинген, ооң иштинде тудуг-эптелге ажылдарының талазы-биле 81.1 хуу күүсеттинген. Ажыглалга киирер тудугларны болгаш чуртталга черлерин дужаарының хуусаазы эрткен. Кол тудуг организациязы—«Тыва тудуг» трези тудуг-эптелге ажылдарының планын 94 хуу күүсеткен.

Тудугда кол четпес чүүл болза, акша-хөреңгилерни, материал-техниктиг болгаш күш-ажыл курлавырларын хөй санныг тудугларга мурнуку хевээр үүрмектей чашкаап турары болур.

Чижээ, «Кызыл тудуг» тудуг эргелели бирги кварталда хары угда 38 тудугларга ажылдарны чорудуп келген. Шак ындыг үүрмектээшкиннин байдалынга күш-ажылды эки организастаары, ийи ээлеглиг ажылче шилчирии, тудугларны материалдар-биле үзүктел чок хандырары берге.

Ылангыя «Тыва даг-дүгү» эргелели кижилерниң күштерин, материалдар курлавырларын ийиги чергениң тудугларынга быдарадыр чашкаанып турар. Онза чугула тудугну—улус ажыл-агыйынга улуг ужур-дузалыг даг-дүгү комбинадының тудуун бо чылдың үшкү кварталында доозарын болгаш бирги ээлчээн ажыглалга киирерин баш удур көрүп турар ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпири турда-ла ынчаар кылып турар-дыр. Ук тудуг эргежок чугула материалдар-биле, дериишкиннер-биле, ажылчын күжү-биле, инженер-техниктиг ажылдак-

(Уланчызы 2-ги арында).

Часкы хову ажылдарының хүн демдеглели

«Улуг-Хая» совхозтуң тракторизи Даржаа Каадыр-оол кожуглуг үш селька-биле үш хүн дургузунда 260 гектарны чаштырган. Ол-ла ажыл-агыйда Ыдам-оол Хуурак 225 гектарны чаштырган. Каа-Хем районнуң «Ленинчи оруу» колхозунуң механизатору Николай Норкин тарылгага чер белеткээринге хүн бүрүде ийи норманы күүседип турар. Республиканың ховуларының ажыл-ишчилери часкы хову ажылдарының мурнакчыларындан үлегер алыңар!

Республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга майның ийиги онхонуунуң ийиги хүнүнде 5,6 муң гектар чер аңдартынган. 14,8 муң гектарны илиртээн. 36,4 муң гектар тараа культуралары тарыттынган. Тывада ниитизи-биле 81,7 муң гектар чер аңдартынган. 170,8 муң гектар илиртеттинген болгаш 146,7 муң гектар, ооң иштинде 143,6 муң гектар тараа культуралары чажып тарыттынган. Ол болза планныг онаалданың барык-ла чартыы болуп турар.

Таңды районнуң ховуларының ажыл-ишчилери майның 11, 12 хүннеринде мурнукузунга бодаарга эки ажылдаан. Олар часкы хову ажылдарын таңдычылардан ийи неделя мурнап эгелээн Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйларын четкеш эртип, ол хүннерде 20 муң гектар чазын чалып тарыыр тараа культураларын тараан.

Каа-Хем районнуң колхозтары өске ажыл-агыйлардан элээн орайтап ховуже үнген. Ындыг болза-даа олар май 13-те улуг-хемчилерни артыыга каггаш, чөөн-хемчиклерни эрткен. Ам Каа-Хем районда чазын тарыыр культураларның 44 хуузу, ооң иштинде тараа культураларының чартыктан хөй кезии тарыттынган. Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң тараажылары баштайгы хүннерден эгелээш темпилерин кошкатпаан. Ында кызыл-тас тарыыр талазы-биле онаалда 42 хуу, чочак-тарааны — 65 хуу күүсеттинген. Ол болза колхоз баштаар чери (даргазы эш Бархатов), партия организациязы (секретары эш Федосов) бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар болгаш культурлуг дыштанырының бүгү байдалдарын тургусканының, дээштиг социалистиг чарышты организастааның, тарылганың мурнакчыларын мораль болгаш материал талазы-биле мактап шаңнаарының аргаларын калбаа-биле ажыглааныңы ачызы-биле чедип алдынар аргалыг болган. Леонид Коровин, Василий Гаранин, Михаил Литворнев, Петр Куксин ышкаш механизаторлар хүн бүрүнүң онаалдаларын ажыр күүседип турар.

«Улуг-Хая» совхозтуң коллективи часкы хову ажылдарының мурнакчылары-биле алдаржып турар. Тракторист Даржаа Каадыр-оолдуң агрегады кожуглуг үш селька-биле үш хүн дургузунда 260 гектарны. Ыдам-оол Хууракты агрегады 225 гектарны тараан. Тракторист Белек-оол чер аңдарарынга хүн бүрүде бүдүн чартык норманы күүседип турар. Ындыг болза-даа ол ийи-чаңгыс чижектер-дир. Совхозтуң удуртукчулары, тускай эртемниглери часкы хову ажылдарын мурнукузу хевээр кошкак организастап турарлар. Ынчангаш тарылганың темпизи ажыл-агыйда ниитизи-биле шоолуг эвес болуп турар. «Улуг-Хая» совхоз хову ажылдарын «ҮТКА 25 чылы» совхозтан эрте эгелээн хирезинде ол ажыл-агыйдан дыка хожудай берген.

Бии-Хемниң ажыл-агыйларында часкы хову ажылдарының темпизи мурнукузу хевээр куду болуп турар. Ол ындыг болбас аргажок. Техниктиг хандырылганы багай организастааның хараазы-биле аңаа май 12-де 30 трактор, ооң иштинде чүгле «Искра» колхозка 10 трактор аңаа турган. Ынчангаш ийи хүн дургузунда районга 5 муң гектар хире тараа тарыттынган. Ында чер аңдарары болгаш черни белеткээри база эки эвес.

Кукурузачылар ажылдап кирипкен. «Шекпээр» совхозта механизастаттынган кукуруза звеноларының кежигүннери Мөңгүш Артис-оол болгаш Ооржак Каадыр-оол май 12-де 6 кукуруза селькалары-биле 129 гектар кукурузаны тараан. «ҮТКА 25 чылы», «Улуг-Хая» совхозтарының Тес-Хем, Өвүр районнарның чамдык ажыл-агыйларының механизаторлары кукурузаның бедик дүжүдү дээш демиселче база кирген.

Картофельди тарып олуртур үе келген. Ындыг болза-даа ол ажылче Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозундан өске республиканың чаңгыс-даа ажыл-агыйы эгелеп кирбээн. Тес-Хем, Улуг-Хем болгаш Таңды районнарның чамдык ажыл-агыйлары картофельдиң четпес үрезиннерин дилеп тывар талазы-биле амга чедир хемчег албайн турар. Ындыг турбуже чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери хереглел кооперациязының база белеткелдер эргелелиниң складтарындан үрезин картофельди алыр ажылды амга чедир организаставайн турар.

Удуртукчулар болгаш тускай эртемниглер картофель үрезинин доп-дораан хандырар болгаш ол үнелиг аъш-чем база мал чеми культураны тарып олуртурун эгелээр хүлээлгелиг.

Ажылды эки организастаанда, мурнакчыларның дуржулгазын нептереткенде часкы хову ажылдарының бүгү комплексизин дүргеи болгаш шынарлыг чорудуп болур дээрзин мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазы көргүзүп турар. Ам олче бүгү удуртукчуларның, тускай эртемниглерниң, көдээниң партия организацияларының кичээнгейин угланган турар ужурлуг.

Бүгү күштерни—планныг онаалдаларны болгаш хүлээлгелерни күүседиринче!

(Төнчүүр. Эгези 1-ги арында).

чылар-биле хандыртынган. Шинчилээдээ ында ажыл-херек кедергей багай чоруттунуп турар. Ажыглалга киирер комплексинин тудуунун планы ай бүргүзүнде күүседиттинмейн турар. Дагдуғу арыглаар фабриканың тудуунун талазы-биле дөрт айларның планы чүгле 67,5 хуугa күүседиттинген, а ажыглалга киирер бүгү комплексинин талазы-биле оон-даа эвээш — 63 хуугa болган. Тудуг эргелиниң начальныгы эш Внуков болган кол инженери эш Якушев олар хей удаа сагындырыгны алган хире-зинде-ле чогуур түннелдерни кылбаан, тудугну багай удуртуп турлар.

Ажылдарның кылган хемчээлин мегелеп улгаттырар болгаш төлеп-тезинге мурнунда-ла аткан ажылдарны төледири-биле киирер, бүрүнеге удур практика тулугза ам-даа бар болуп турар. Бирги кварталда шак ындыг чоруктар 153 муң рубль болганын контроль хынаалдаар-биле илередикен. Планны күүсетпес, ажыл-агыйжы эвес, чүвени үрей кылыр, кылган ажылдың хемчээлин мегелеп улгаттырар чоруктар бо чылын 212 муң рубль түнүг улуг когаралга чедирген. Ажыл-херектиң шак ындыг байдалы дээш чүгле тудугнуң ажыл-агый удуртукчуларынга бүргүдүр эвес, харын-даа партия комитези (секретары эш Когагков) база-ла бүргүдүг. Партком масса-политиктиг ажылды шоолуг чорутпайн, тудугнуң ажыл-агый удуртукчуларының ажыл-чорудулгазынга политиктиг үнелээшкинни бербейн турган-дыр.

«Кызыл тудуг» эргелининде база-ла улуг четпестер бар болуп турар. Аңаа планны колдуундала ажылчыннарны планнан артыкка кииргенинин күсели-биле күүсеткен. Эргеледе күш-ажылдың бүдүрүкчүдүг куду. Ажыглалга киирер бүгүле тудугларның, оон иштинде чурталга чедирилгенин, канализация четкизиниң дүжаар хуусазы эрткен.

Ында күш-ажылды багай организастаанының, ажыл-агыйжы эвес чоруктуң түннелинде күүсеткен ажылдарның бот-үнези 119 муң рубль түнге аартаан болгаш күрүнеге 130 муң рубль карылганы таварыштырган. Чүгле бирги кварталда бешин тудуг материалдарын 50 муң рубль түнге, ажыл төлевирин — 22 муң рубльге, артык чарыгдалдарны—41 муң рубльге артыр чарыгдаан. Шак ындыг чорук болза ажыл-агый удуртукчулары, партком, тудугком, ВЛКСМ комитези тудугнуң экономиказынче шоолуг ханылавайн, хүн, он хонуг болгаш ай бүргүзүнүң ажылының түннелдерин кошкак анализтеп, тудуг ажылдарының куду шынарлыг болуп турары-биле эртежин турганының түннели-дир.

«Тывакобальттудугнуң» тудуг шөлдеринде күш-ажылды организастааны багай, ажылга күзенииштин чок. Ында ажыл-агыйжы чорук чок болуп, тудуг материалдары (цемент, металл, дилген материалдар, тудуг механизмнери) чер санай октатпаган, кижилер тоңгдап ап турар болгаш анза чыткаш-ла үрелип, ажыглалдан үнүп турар. Ол бүгү үш-удурум чоруктарны тудуг эргелининиң начальныгы эш Пересыпкин болгаш партком секретары эш Кленов карап-биле көрүп турар, ынчалза-даа хемчег албайн турар. Ында тудуг ажылдарының шынары куду болуп турар. Чүгле үрей кылыр чоруктардан болган карылга безин бирги кварталда «Тывакобальттудугга» 16 муң рубль болган. Карылга ниитизи-биле 80 муң рубль болуп турар. Ажыл төлевириниң фондузун 48,9 муң рубльге артыр чарыгдаан.

Бистиң республикада кол эвес, а киржип турар тудуг организацияларының ажылынче эки сиңип кирбейн, тудугжуларның ортузунга масса-политиктиг ажылды кошкак организастап турарында. «Кызыл тудуг» эргелининиң парткому (секретары эш Емельянцев) партийжи-политиктиг ажылды тудугда тодаргай сорулгаларны шиитирлээриндең хоорук кылдыр чорудуп, профэвилел, комсомол организацияларын кошкак удуртур турар.

Даг-дүгү комбинатка болгаш Тыва АССР-ниң экономиказының хөгжүдениге кончуг херектиг Ак-Довурак—Абаза арадының орук тудуунун темпизин зажок оожум. Орук-тудуг эргелези (начальныги эш Шатунов) бо чылдың дөрт айларының дүргузында тудуг-монтаж ажылдарының планын чүгле 84 хуу күүсеткен, кончаарга тудугнуң кажан доостуру ам-даа билдинмес.

Республикада чурталга тудуунуң планы эң багай күүсеттинип турар. Планда көрүнген 53 муң дөрбелчин метрден дөрт айларның дүргузунда 5 муңнан бичии-ле хөйну тутkан болгаш ажыглалга киирген. Ынангыя «Кызыл тудуг» эргелези онза багай ажылдап турар, ол болза бирги кварталда чаңгыс-даа дөрбелчин метр чурталга шөлүн ажыглалга киирбээн.

Кызыл хоорайда чурталга тудуунуң ындыг байдалдыг болу бергенинин үжүру чүдел дизе, СЭКП хооркому тудуг организацияларының ажылынче эки сиңип кирбейн, тудугжуларның ортузунга масса-политиктиг ажылды кошкак организастап турарында. «Кызыл тудуг» эргелининиң парткому (секретары эш Емельянцев) партийжи-политиктиг ажылды тудугда тодаргай сорулгаларны шиитирлээриниден хоорук кылдыр чорудуп, профэвилел, комсомол организацияларын кошкак удуртур турар.

Даг-дүгү комбинатка болгаш Тыва АССР-ниң экономиказының хөгжүдениге кончуг херектиг Ак-Довурак—Абаза арадының орук тудуунун темпизин зажок оожум. Орук-тудуг эргелези (начальныги эш Шатунов) бо чылдың дөрт айларының дүргузунда тудуг-монтаж ажылдарының планын чүгле 84 хуу күүсеткен, кончаарга тудугнуң кажан доостуру ам-даа билдинмес.

Республикада чурталга тудуунуң планы эң багай күүсеттинип турар. Планда көрүнген 53 муң дөрбелчин метрден дөрт айларның дүргузунда 5 муңнан бичии-ле хөйну тутkан болгаш ажыглалга киирген. Ынангыя «Кызыл тудуг» эргелези онза багай ажылдап турар, ол болза бирги кварталда чаңгыс-даа дөрбелчин метр чурталга шөлүн ажыглалга киирбээн.

Кызыл хоорайда чурталга тудуунуң ындыг байдалдыг болу бергенинин үжүру чүдел дизе, СЭКП хооркому тудуг организацияларының ажылынче эки сиңип кирбейн, тудугжуларның ортузунга масса-политиктиг ажылды кошкак организастап турарында. «Кызыл тудуг» эргелининиң парткому (секретары эш Емельянцев) партийжи-политиктиг ажылды тудугда тодаргай сорулгаларны шиитирлээриниден хоорук кылдыр чорудуп, профэвилел, комсомол организацияларын кошкак удуртур турар.

Ында күш-ажылды багай организастаанының, ажыл-агыйжы эвес чоруктуң түннелинде күүсеткен ажылдарның бот-үнези 119 муң рубль түнге аартаан болгаш күрүнеге 130 муң рубль карылганы таварыштырган. Чүгле бирги кварталда бешин тудуг материалдарын 50 муң рубль түнге, ажыл төлевирин — 22 муң рубльге, артык чарыгдалдарны—41 муң рубльге артыр чарыгдаан. Шак ындыг чорук болза ажыл-агый удуртукчулары, партком, тудугком, ВЛКСМ комитези тудугнуң экономиказынче шоолуг ханылавайн, хүн, он хонуг болгаш ай бүргүзүнүң ажылының түннелдерин кошкак анализтеп, тудуг ажылдарының куду шынарлыг болуп турары-биле эртежин турганының түннели-дир.

«Тывакобальттудугнуң» тудуг шөлдеринде күш-ажылды организастааны багай, ажылга күзенииштин чок. Ында ажыл-агыйжы чорук чок болуп, тудуг материалдары (цемент, металл, дилген материалдар, тудуг механизмнери) чер санай октатпаган, кижилер тоңгдап ап турар болгаш анза чыткаш-ла үрелип, ажыглалдан үнүп турар. Ол бүгү үш-удурум чоруктарны тудуг эргелининиң начальныги эш Пересыпкин болгаш партком секретары эш Кленов карап-биле көрүп турар, ынчалза-даа хемчег албайн турар. Ында тудуг ажылдарының шынары куду болуп турар. Чүгле үрей кылыр чоруктардан болган карылга безин бирги кварталда «Тывакобальттудугга» 16 муң рубль болган. Карылга ниитизи-биле 80 муң рубль болуп турар. Ажыл төлевириниң фондузун 48,9 муң рубльге артыр чарыгдаан.

Бистиң республикада кол эвес, а киржип турар тудуг организацияларының ажылынче эки сиңип кирбейн, тудугжуларның ортузунга масса-политиктиг ажылды кошкак организастап турарында. «Кызыл тудуг» эргелининиң парткому (секретары эш Емельянцев) партийжи-политиктиг ажылды тудугда тодаргай сорулгаларны шиитирлээриниден хоорук кылдыр чорудуп, профэвилел, комсомол организацияларын кошкак удуртур турар.

Даг-дүгү комбинатка болгаш Тыва АССР-ниң экономиказының хөгжүдениге кончуг херектиг Ак-Довурак—Абаза арадының орук тудуунун темпизин зажок оожум. Орук-тудуг эргелези (начальныги эш Шатунов) бо чылдың дөрт айларының дүргузунда тудуг-монтаж ажылдарының планын чүгле 84 хуу күүсеткен, кончаарга тудугнуң кажан доостуру ам-даа билдинмес.

Республикада чурталга тудуунуң планы эң багай күүсеттинип турар. Планда көрүнген 53 муң дөрбелчин метрден дөрт айларның дүргузунда 5 муңнан бичии-ле хөйну тутkан болгаш ажыглалга киирген. Ынангыя «Кызыл тудуг» эргелези онза багай ажылдап турар, ол болза бирги кварталда чаңгыс-даа дөрбелчин метр чурталга шөлүн ажыглалга киирбээн.

Кызыл хоорайда чурталга тудуунуң ындыг байдалдыг болу бергенинин үжүру чүдел дизе, СЭКП хооркому

ТАРААЖЫЛАР! ЧАСКЫ ХҮН—ЧЫЛДЫ ЧЕМГЕРЕР, ШАЛЫП, ЭРЕС АЖЫЛДААЛЫ!

Ёзулуг бүгү тараажылар, коммунистиг байлактың тургузукчулары болза тараа, эът, сүт, чигир свёклазы база техниктиг өске культуралар талазы-биле бодунуң хүлээлгезин күүсеткеш турарынга, база дараазындагы чылда элбекшии улам көвүдээринге эът-хандыдан сонуургалдыглар. Бир эвес чартык күжүң-биле ажылдаар болзуңза ону чедип ап шыдавас сен.

Бодувустуң тараажы алдарывысты бужартатпаалы!

Н. ЗАГЛАДА.

Ховунуң маадырлары

Үр үргүлчүлелдиг доңат соксап чадап, эртен аяс турганы, дүш четпейн-не хадып, өфаннап турган. Чамдыкта харны безин урупкаш баргылаар. Частың шак ындыг шириин байдалы бо чылын тараажының чүрээн халалыг кылдыр чеже хире үр саргыттаан дээр.

Ажылды дүрген эгелээринге четтикпестээн механизатор машиназының эрниилдерин чеже катап долгапаан, моторун хөделдиргеш, оон ажылдаарын чеже катап ыннаваан дээр. Оон соонда ол ломчугаш ыды демир хүүрек тудуп алгаш херзүнүң эрээниниң ханызын каш-даа катап барып шинчилээр. Ажылды эгелеп болурунун үезин бичии-даа эрттирбес деп бодал ону черле амыратпас. Ынчап турганы, арай деп хүн дүш эртип турда, ажылды эгелеп аарга, өштүг чүве дег, база катап дээр чүдереп соогаш, каш-ла шак ажылдап чорда, херзүнү шак доңуруптар. Хоранын чүү дээр!—

Ындыг-даа болза тараажы часкы үениң үнелин билир—«часкы хүн чылды чемгерер» дээр-ле болгай. Ол уярап-ундаравас-даа, аалынче-даа чанмас. Хову турлаанга юктаалмал туруп алгаш, херзүнү илииртеп, үлдүредип, черни андарып эгелээн.

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң тараажылары бо чылын часкы хову ажылдарын шак-ла ынчаар эгелээни ол. Оларның аразында трактористер Ондар Дыгындай, Хуурак Маадыр-оол, Монгуш Донмас-оол, чолаачы Ондар Дугар-оол дээш кымнарны чок дээр. Олар дээрге часкы тарылганың бүгү адырларында тараа дээш карак-кызыл тулчуп турар демиселчилер-дир.

Дыгындай Хүрбээевич Ондарны чижекке ап көрээлинер. 1952 чылда Чадаанага трактористер курузун дооскандан бээр ол бодунуң колхозунга ак-сеткилдиг ажылдап, мергежилдиг тракторист болуп, хову ажылдарынга үргүлчү-ле мурнуку одуругга туржуп келген. Ол ам база-ла мурнуу одуругда. Хову ажылдары эгелээнден бээр Дыгындай үш хүн лущильник сөөрткеш, 100 ажыг гектар черни үлдүреткен. 12 хонукта 150 га черни андарган. Сөөлгү үеде ол тараа чаштырып турар: хүнде 36 ганы чаштырар нормазын 52 гектар чедирип турар. Ондар Хураган-оол-биле социалистиг чарышка ол чаңгыс-даа катап аштырбаан. Оон туржук Ондар Дыгындай бригадада механизаторларының социалистиг чарыжының беш хонук түңнелдеринге ийи удаа бирги черни алган. «Эң эки тракторист» деп шилчиир вымпел ам ооң холунда. Ол ам колхозу «Октябрь 30 чылы» колхозунуң шилиндек трактористериниң бирээзи Куулар Седип-оолду социалистиг чарышка база кыйгырар деп турар. Бо чылдың хову ажылдарынга чымчак чер андарылгазынче шилчидерге 1200 га хемчээлдиг ажылдарны күүседирин хүлээнген.

Ондар Дыгындайга бодаарга, Монгуш Часкал Бады-Өлзеевна анаак тракторист кыс. Ол чүгле чыл ажыр ажылдап турар. Бо аразында ажылга кызымаан, ак-сеткилдиин көргүскен, тракторист мергежилди чүткүлдүү-биле шиңгээдип ап, дуржулгазын улам байыдып турар. Ондар Базыр-оол биле Часкал үргүлчү-ле тиилекчи болуп турар. Эртен беш хонукта ол харын-даа бригадага ийиги черни ээлээн.

Оон кызымак кежээзин боттарывые бүзүреп көрдүвүс. Дүште, столовайдан үнүп кээри билек-ле, оон биле чугаалажып турувуста, хомудап, дүвүрээн сеткил оон арнынга бөлганчок-ла көстүп кээп турду. Ол дугайын тодарадып чугаалажырывыска, мындыг таварылга болганы илереп келди. Ол дүне Часкал бодунуң ээлчээн дооскаш чоруп орда, ооң тракторунуң соңгу өзээнге үрелиишкин болган. Часкал могапшылдаанын-даа уткан, тракторунуң соңгу өзээн чазып эгелээн. Эртенги чем үезинде ол чүнү-даа ыттавайн, дүвү-далаш-биле чемненгеш, машиназынче салып-ла каан. Удаваанда механик биле бригадир кээп көргеш:

— Сен барып дыштанып ал, Часкал, мону кылырын бистер органиэастаптаалы—дишкеннер.

Ындыг чүве кала турар боор. Монгуш чүгле дерин чоттунгаш, улам күженип ажылдай берген. «Мындыг бачым үеде тракторун үреп алгаш канчап шөлээн удуп чыдар боор. Техника соксаал чокка ажылдаар ужурлуг. Ам-даа ийи муң ажыг гектар черни андарар болгай. Ынчаарга шаг-үе орайтап турар. Тракторну дүрген-не ажылдадыр херек» деп бодалдар ону шалыпкын ажылдаарынче албадап турган. Ол-ла үениң дүргүзүнда хомудаан сеткилдиң илерээшкини ооң арнында читпейн турган.

— Ажырбас, Часкал, сээн тракторуң бо кежээ ажылдап үнер-дир— деп, механиктиң сөстери ону бичии када хүлүмзүрүдүнкен. Ындыг-даа болза, удатканчок оон арны база-ла шириин апарган: тракторунуң бүдүн ээлчег дүргүзүнда ажыл чок турганының дугайы оон сагыш-сеткилин база катап дүвүредипкени илдең. Техника ажыглалы дээш шак ынчаар сагыш салыры черле чөп.

Чаштырар агрегаттарже үрезин дажыыры база-ла харысалгалыг ажылдарның бирээзи. Үрезинни өй-шаанда чедиреринден агрегаттарның соксаал чок ажылдаары биче эвес хамаарылгалыг. Чолаачы Дугар-оол Тавай-оолович Ондар бо ажылга бодунуң маадырлыг чорууп көргүзүп турар. Ол ийи чаштырыкчы агрегатты хандырып турар. Агрегаттар дүн-хүнү-биле ээлчежип чаштырып турар, а чолаачы чаңгыс. Ынчалзажок ол чааскаан, чүгле агрегаттарның ээлчег солчулгазының үезинде удуп ап турганы, үрезин сөөртүрүн үзүктел чокка чорудуп турар. Ооң ады бригаданың хүндүлел самбыразында.

Бо үйгу-чыдыш чок, кежээ чолаачы эртсен күзүн дүжүт ажаап алыышкынының үезинде база үргүлчү-ле мурнуку одуругга туржуп турган.

Колхозтуң хову бригадазының бүгү кежигүннери часкы тарылганы дүрген-не дооза деп бодал-биле шудургу ажылдап турарлар. Оларның аразында Ондар Дыгындай, Монгуш Часкал, Ондар Дугар-оол олар болза боттарының күш-ажылга кызымак үлегер-чижээ-биле өскелерни сорук кирип турар, хову ажылының ёзулуг-ла маадырлары. Оларның-биле хову ажылының чаңгыс фронтузунда бир эп-сеткилдиг ажылдап, улуг үүлени бүдүрүп турар кижилерни олардан канчап аңгылап көөр боор, олар база-ла тараа дээш тулчуушкуннуң маадырлары-дыр.

С. ПАВУ,
«Шынның» корреспондентизи.

ТАРЫЛГАГА БИСТИҢ ЧАА ЧҮҮЛДЕРИВИС

Партия биле чазак көдээ ажыл-агыйны бо үениң хөй санныг сайзыраңгай техниказы-биле хандырып турар. Ам айтырыг болза техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаары, ол дугайында чаа депшилгелиг аргаларны тывары болур. Бо талазы-биле «Межегей» совхозтуң тускай эртемниглери бо чылдың часкы тарылгазынга чамдык чаа чүүлдерни кылып ажыглап турар.

Омск областың «Ермак» совхозунуң механизаторларының үлегери-биле бо чылын совхозтуң бригадаларынга техниктиг хандырылганың звено системазын организастаан. Техниканың үе-үеде техниктиг ажаалдазының бүгү ажылын тускай өөреткен, мергежилдиг кижилер чорудуп турар. Эрткен чылдарда тракторларның техниктиг ажаалдазын трактористер боттары кылып турган болза, ам олар оон хосталган. Чамдык трактористер, ылангыя чаа кижилер тракторнуң техниктиг ажаалдазын өй-хуусаазында болгаш шынарлыг кылып шыдавас болгай. Ынчангаш чамдык үрелиишкин болган таварылгада трактор шөлге анаа туруп бээр чүүлдер тургулаан. Ам ындыг эвес, ийи кижиден тургустунган техниктиг ажаалда звенозу ол черинге баргаш-ла кылып бээр апарган. Кажан трактор бригаданың турлаанга келгенде, звенонуң мастери болгаш ооң дузалакчызы ону хыналп көөр, четпестерин дораан эдер, а тракторист оон хостуг болур.

Бо чылга чедир бригада санынга нефть баззалар турган. Заправка кылыр трактористер оларга боттары кээр болгаш кывар-чаар материалдарга учёт чокка ажыр чарыгдал үндүрер турган. Чамдыкта трактористер ырак черден шүүдел үндүрер ужурга таваржып турган. Бо чылын ол нефть баззаларны дүжүргеш, бригада бүрүзүнде заправка кылыр кылдыр эде дерээн бензовозтарны тургусккан. Ол бензовозтар трактористерниң ажылдап турган черлеринге баргаш, кывар-чаар материалдарны кудуп бээр. Тракторист бүрүзү бодунда талоннуг чоруур, олар оон-биле удур-ла санажып алырлар. Ынчангаш артык, тудуу чүве үимес.

Бо чаа арга болза, шаг-үени болгаш кывар-чаар материалдарны камнап алырынга, трактористерниң ажылын дүргедедиринге мурнукузундан артык ажыктыг болуп турар. «Межегей» совхоз часкы хову ажылдарынга эрткен чылдагызындан орайтап кирзе-даа, ажылдың организастыы, темпизи болгаш шынары оон дээре болуп турар. Чамдык артык кезектер чогунун чылдагаанындан анаа туруп бээр боордан ангыда, чажылга агрегаттарының үрелгеш, эде кылыышкын саадаанындан үр анаа туруп бээр чоруу бо хүннерде көзүлбээн.

Трактористер ийи ээлчег-биле ажылдап турар. Бирги ээлчег эртенгиниң 7-ден кежээкиниң 6 шакка чедир, ийиги ээлчег 8 шактан дүнекиниң 12 шакка чедир ажылдап турар. Часкы тарылганың мурнакчылары хүн бүрү илереп турар. Чижээ, № 2 хову бригадазында коммунист эш П. Бахтин «ДТ-54» трактор-биле бодунуң ээлчээнде 73 гектар кызыл-тасты чаштырып, ийи ажыг норманы күүсеткен. Оон-даа артык бедик көргүзүгнү чедип алыр дээш ол демисежип турар. Ол бригадада Н. Харчук, В. Алешин олар чер андарар нормазын бүдүн чартык катаптап ажыр күүседип турар. Өске-даа бригадаларда мурнакчылар бар.

Четче эвес түңнел-биле алырга, май 9-ка чедир совхозта дөрт муң гектар хире тараа культуралары тарыттынган.

Ам бистиң дуржулгалыг комбайнерлеривис дүжүт ажаап алыышкынынга бо ышкаш чаа чүүлдерни бодап тывары оралдажып турарлар. Механик эш И. Полухинниң удуртулгазы-биле олар болза, үндүр бижиттинген «ЖБ-4,6» деп жаткаларны селип тургаш, 6 метр калбарты алыр аскылыг жатканы тургузарын белеткеп турарлар. Ындыг жатка-биле «СК-3» комбайн хүнде 60—75 га тарааны тавычалай кезип болур. 4,2 метр калбартыр алыр жаткага бодаарга, моон тавычаларының саны эвээш, а хемчээли улуг болур. Бо дээрге ажаап алыышкынның дүрген болгаш шынарлыг чоруктарын хандырар.

Мындыг артык ажыктыг чаа аргаларны бодап тывары, часкы болгаш күскү хову ажылдарынга дидим ажыглаары бистиң инженер-техниктиг ажылдакчыларывыс, механизаторларывыс моон соңгаар-даа оралдажыр.

А. РУДОЛЬФ,
Таңды районнуң «Межегей» совхозунуң кол инженери.

Тракторист Мария Петровна Михайлова «Межегей» совхозта ам беш чыл ажылдап турар. Ол үениң иштинде чеже черни андарбаан, чеже тарааны тарываан дээр. Кайы-даа үеде, кандыг-даа ажылга ол үргүлчү мурнакчы болуп келген.

Каш хүннер бурунгаар бо совхозтуң механизаторлары тарылгаже кирген. Бодунуң тракторун Мария Петровна канчаар башкарып чорууруң бо чуруктан көрүп тур силер. Ол—шык базырарының 32 гектар хүн нормазын 53 гектар кылдыр күүседип турар.

Фото В. ХИНКИСТИИ.

Темп дүргедеп турар

МОГАП. (Телефон-биле). Бии-Хем районнуң «Искра» көдээ ажыл-агый артелиниң тараа шөлдеринде бо хүннерде чер андарылгазы болгаш кызыл-тас чаштырылгазының темпизи дүргедеп турар. Орайтап дүшкен частың үнелиг үе-шагын болдунары-биле чөп ажыглаарда, часкы хову ажылдарының темпизин дүргедедири улуг ужур-дузалыг колхозтуң механизаторлары болгаш тараажылары эки билир.

Ол ажыл-агыйның ийи бригадазы чоокку хүннерниң медээзин ёзугаар алырга, 1205 га черни андарган. 7351 ганы илииртээн, 2375 га черге лущение чоруткан; май 7-ден эгелеп кол культура—кызыл-тас чаштырылгазынче киргеш, бо хүннерге чедир 1222 гага ону чаштырган.

Колхозтуң механизаторлары кызыл-тас чаштырылгазы-биле чергелештир мал чеми культураларының тарылгазын чорулда берген. Силоска хереглээр тарымал тооруктү 302 га черде тарып олурткан. Бо ажыл-агый чылында кол мал чеми—кукурузаны колхоз хөйнү тарып өстүрерин көрген, ооң хөй ногаан массазын алыр сорулга-биле ында тускай кукуруза звенозун быжыглааш, оларны техника-биле хандырган. Ол звено бо хүннерге чедир кукуруза өстүрер 200 га черде сөөртүнген өдекти таратказн, ону тарып олуртур черлерин ажылдап кылыры чоруттунуп турар.

Механизаторларның бедик организастыг чоруу тарылганы кыска хуусаада чорударынга улуг ужур-дузалыг. Колхозтуң тараа шөлдеринде бо хүннерде техниканы шак бүрүзүнде туржук, минуталарда-даа анаа тургуспас дээш демисел калбарган. Чаштырылгада механизаторлардан Б. Биче-оол хүн нормазын 112 хуу, П. Кузьмин биле В. Галактионов — 109—109 хуу, илииртээшкинде В. Кызыл-уруг хүн нормазын 124 хуу, В. Швецов 120 хуу күүседип, мурнакчыларга санадып турарлар.

Өөрүнчүг медээлер

ЧАДААНА. (Телефон-биле). «Чыраа-Бажы» совхозтуң тараажылары часкы хову ажылын улам калбартып турар. Кол культура болур кызыл-тастың планы 4100 гектар турган, а херек кырында чашканы 4700 гектар. Ол ышкаш чиңге-тарааны 1300 гектарда, чокак-тарааны 200 гектарда чашкан, чигир свёклазын 60 гектарда олурткан.

Совхозтуң шөлдеринде «ДТ-54» маркалыг 25, оон ыңай 18 «Беларусь» тракторлаар дүн-хүн ээлчеглеринде улажып турар. Агротехниктиг негелдени сагыышаан, ажылдың бүдүңгүрү, эки шынары дээш калбарган чарыштың түңнелин беш хонук бүрүзүнде үндүрүп турары чаңчыл болган.

* * *

БАЯН-ТАЛА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхоз үш муң гектар кызыл-тас тарылгазын дооскан. Тараа культураларының ам арткан 1145 гектар планын чоокку хүннерде бүрүн, харын элээн ажыр чажып тарымыры дээш демниг күш-ажыл улам калбарып турар.

Колхозтуң 22 трактор агрегаттары шупту ажылдап турар, оларның иштинден чер андарылгазында 8, чажылгада 7 трактор быжыглаттынган. Техникага камныг, ону бүдүрүкчүлүг башкарарынга мергежилдиг кадрлар хөй. Монгуш Соскур-оол, Куулар Базыр, Ооржак Стай-оол ышкаш ээлчег нормазын 175—200 хуу күүседип турар механизаторлар эвээш эвес.

Аъш-чемге чугула культура

ЧАДААНА. (Телефон-биле). «Чыраа-Бажы» совхоз картофель болгаш ногаа шөлүн эрткен чылдыындан ыракта калбарткан. Ак-Хая ховузунда бежен гектар арбус олурткан. Ногаа звенозунуң (удуртукчузу эш Байыр-оол) өстүрүп турары капуста, помидор, огурец рассадалары оранчок бедээн. Кулчаны столоваяларда ам безин берип эгелээн.

Аъш-чемге үнелиг культура болур картофельди 80 гектарга олуртур. Ооң үрезинин гектар бүрүзүнге 22 центнер онаажыр кылдыр белеткээн. Совхозтуң кол картофель участогу Хорум-Дагның кур шөлдеринде. Монгуш Чамыяның бригадазы ында 70 гектарны олуртулгага хынамчалыг белеткеп турар. Чемишчидилгеге ниитизи-биле ийи муң хире тонна өдекти шөлдерде чедирген.

Ногааның болгаш картофельдиң чаагай дүжүдү дээш чарыш звенолар аразында калбарган. Партияның болгаш чазактың кыйгырыынга харыы кылдыр, олар гектар бүрүзүнден 120 центнер дүжүттү өстүрүп алырын хүлээнген.

Гектардан 120 центнер

БАЯН-ТАЛА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 20 чылы» колхоз картофелин шуптузун суггаттыг шөлге олуртурун белеткеп турар. Булуң-Теректе 40 гектарны Монгуш Болаттың звенозу суггарып эгелээн.

Херзүннүң үнүштүг шынарын улам бедидер сорулга-биле олуртулга шөлүнде 500 ажыг тонна өдекти чемишчиткен. Картофель үрезинин четчир, херек кырында 80 тонналы арыглап белеткээн.

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң кыйгырыын таныжкаш картофельдиң гектар бүрүзүнден 120 центнерден куду эвес дүжүттү өстүрүп алырын колхозчулар хүлээнген. Олар сөзүн ээлеп шыдаар.

Демисел кошкак

Часкы хову ажылдарының темпизин бичии-даа хожудадыры хоралыг дээрзин билир-ле болгай бис. Ол хиреинде-ле, Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунда хожудаашкын-биле демисел кошкак. Тарылганың хемчээли мында бо чылын улуг. Тарыза чогуур 17560 гектар черниң чүгле 3000 газын эрткен чылын андарып белеткээн. Ынчангаш черни удур андарып тарыыр чорук ажылды аартадып турар. Ындыг турда-ла ажылдың темпизи мында дыка оожум. Тараа культураларының чүгле 37 хуузу майның 6-га чедир тарыттынган.

Хову ажылының бригадаларында байдалды тодарадып көрээлинер. № 1 хову бригадазының трактористери майның 3-те ээлчег солуштуруп турар үеде 8 тракторларны 4 шак иштинде анаа тургускааннар. Майның 5-те үш тракторлар үрелиишкин ужурунда ажылдаваан, а трактористер Маадыр-оол, Шактар-оол олар кандыг-даа чылдагаан чокка ажылга үнмээни-биле ийи трактор анаа хүнзээн. Майның 6-да 3 «Беларусь» үрелик хүнзээн. Черни сайзырадып ажылдаалының шынары багай болгулаан фактылар база көзүлген. Хөй-хөй трактористерде ээлчег нормаларны күүсеттинмейн турар. Ылангыя тракторист эш Маннай-оол сес хүнде 48 гектар чер андарар турган, чүгле 32 ганы. Даваадор — 27-ле ганы андарган. Тарылга эгелээнинден бээр бүгү андарган черниң хемчээлин көөрге, тракторист бүрүзү хүнде ортумаа-биле 2-ле гектар чер андарган боор турар. Тракторист эш Доржу хүнде 2 га чедир безин андарбаан болган. Эртен ажылга орай кээр, кежээ эрте четкилеп кээр чоруктуң түңнели ындыг болуп турар.

Тараажыларның амыдырал-чуртталгазының, культурлуг хереглелиниң, кижизидилгезиниң дугайында сагыш салылышкыны мында четпес тургустунган. Салбыр эргелекчизи эш Идам-Сүрүң, парткомдан анаа дузалажып ажылдаар кылдыр гомуйлатккан эш Сыгыр-оол олар хана солуну шугумчулел чок, эреңгей кылдыр үндүрүп турар. Республика болгаш эргелел солуннары дыка үзүктелиишкинниг келир. Механизаторлар чаңыг безин чок шала кырынга удуп ап турарлар.

Аймыырлыгда № 2 хову бригадазы бар. Ында 5435 гектар черге тарааны бо чылын удур андарып тарыыр. Тракторларга үрелиишкин болбайн эрткен чаңгыс-даа хүн чок. Майның 6-га чедир ийи трактор чырык чок ужурунда дүне ажылдавайн турган. «Беларусь» деп бир чаа трактор он хонук иштинде үрелик туруп келген. Агроном эш Лаптенкова чер андарылгазының шынарын экижидер дугайында сагыш салбайн, трактористерден негелде кылбайн турар. Ылангыя Ак-Даг деңнинде черни оюк-диликтеп, шынар чок андарган. Бо бригадада чаштырар машиналарның кожуг херекселдери чок боор турар.

Шанчы — совхозтуң кол тараалаң чери. Мында № 3 бригада 8650 гектар черге тарылга чорудар планныг. Майның 2-де кывар-чаар материалдар белен эвес болганының ужурунда 30 тракторлар ажыл чок хүнзээн, 4-те 12 тракторлар ажылче хүнгүсбүнүң 12 шакта үнгүлээн. Бир тракторист ажылга келбейн барган. Трактористерниң ажылдап турар черлеринче чемни чедирип бербейн турар. Ынчангаш турлагдан барып чемненип алырынге хөй үе-шак үнүп турар.

Сентелгениң шынары багай, техникага кам чок чорук тарылганың баштайгы хүннеринде бо совхозка шак ынчаар көзүлген. Совхозтуң кол инженери эш Шараварников, кол агроном Хвостов ол бүгү четпестерни узуткаар талазы-биле дыка эреңгей ажылдап турарлар.

Бригадалар-биле совхоз төвүнүң аразында телефон-даа, радио-даа чок чорук оперативтиг харылзаа тударынга берге бооп турар.

О. ЛАМА.

ЧАА ТЕХНИКА ШЕНЕЛДЕЗИ

ЗЕРНОГРАД (Ростов область). Соңгу-Кавказта машина-шенелде станциязының тараа шөлүнде Ленинградта Киров аттыг заводтуң кылып үндүргени «К-700» деп күчүлүг тракторнуң шенелдезин чорудуп турар. Волгоградтың, Харьковтуң, Алтайның трактор заводтарындан «ДТ-90», «ДТ-150», «Т-125», «Т-74» болгаш «Т-4» тракторларны база-ла ында шенеп эгелээн.

Ол тракторларның боттарынга таарыштыр кылган кожуг машиналарының хевирлерин каады шенеп турар. Оларның аразында Одессаның Сентябрь революциязы аттыг заводунга бүдүрүп үндүрген сес бистиг андазын база бар. Ооң-биле бир хүнде 20 гектар чедир черни андарып болур. Ростовтуң «Кызыл Аксай» заводунга кылган культиватор солун. Ону тракторнуң соонга 16,8 метр калбак черни ап чоруур кылдыр кожар. Кировоградта «Кызыл сылдыс» заводтуң тарааны одуруглай чаштырар сеялказы 16 метр черни чаңгыс угда чаштырып эртер. Дооразы 7 метр аар дискалыг илиирни «Сибирьсельмаш» кылып үндүрген. Ону кукуруза болгаш одуруглар аразы сайзырадыр өске-даа культураларны ажаап алган сөөлүнде херзүнге лущение чорударынга хереглээр кылдыр таарыштырган. Күзүн чажар культураларны ындыг шөлге черни андарбайн чаштырарынга ол арга дузалыг болур.

Боттарының машиналарын, тракторларын болгаш херзүн ажылдап кылыр чепсек-херекселдерин шенээринге киржири-биле, чуртта көдээ ажыл-агый машиналарын бүдүрүп үндүрүп турар бүдүрүлгелерниң удуртукчулары болгаш конструкторлары ол станцияда четкилеп келген.

«Сельхозтехниканың» Бүгү-эвилел каттыжылышкынының даргазы А. А. Ежевский, СЭКП-ниң Ростов үлетпүр обкомунуң секретары А. Н. Соболев, СЭКП-ниң Ростов көдээ обкомунуң бирги секретары В. В. Скрябин олар база аңаа киришкен.

Соңгу-Кавказта ол станцияның шөлдеринге олар ук машиналар-биле таныжкан болгаш бо часкы ажылдарга ол техниканы ажыглаар талазы-биле баштайгы түңнелдерни чугаалажып көргеннер. Конструкцияларда бар четпестерни айтып, оларны эде кылырының болгаш машиналарны улам-на бөлбаазыраңгайжыдар талазы-биле практиктиг саналдарны киргизээн. Айыттынган четпестерни ажыл-агый чылының доострун манавайн, часкы хову ажылдарының дүргүзүнда эде көрүп, чайладыр деп шиитпирлээн. Ындыг янзы-биле ол чаа машиналарның бүдүрүп үндүрүлгезин дүргедедир.

Чаа техниканың көрүлдезинге болгаш ооң шенелдезиниң чугаалажылгазынга СЭКП ТК-ның секретары В. И. Поляков киришкен.

(СЭТА).

Картофель-даа, кукуруза-даа болур

«Межегей» совхозтуң коллективи картофель бүдүрерин болгаш садып алырын көвүдедир дугайында СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Кыйгырыын улуг сорук кириишкин-биле хүлээп алган. Ажыл-агыйның кол агроному Д. П. Лысак бистиң корреспондентививиске мынча деп чугаалаан:

— Бистиң совхоз хоорай чоогунуң ажыл-агыйы болуп турар. Ынчангаш бистиң республиканың найысылалының чурттакчы чонун болгаш ниитиниң чемненилге черлерин картофель болгаш ногаалар-биле хандырар талазы-биле улуг сорулга биске онаажып турар. Ынчаарга эрткен чылын ол сорулганы багай күүсеткен бис. Бо чылын байдал элээн өскерлир. 400 гектар картофельди тарып олуртур бис. Ону тарыыр эки черлер аңгылаттынган. Ооң-биле кады ол черлерде чемишчидилгелер токтунген.

Ол үнелиг мал чеми болгаш аъш-чем культуразын тарып өстүрери-биле трактор-хову ажылының бригадаларында механизастаттынган звенолары февраль-март айларда тургускан. Звено бүрүзүнде 3—4 кижи быжыглаттынган.

Бирги трактор-хову бригадазында картофель тарып өстүрер звенону дуржулгалыг механизатор коммунист Геннадий Азевич удуртуп турар. Олар 150 гектар черге картофельди тарып өстүрер. Геннадий болгаш ооң эштери ол кампанияга эки белеткенип турар: звенога быжыглаан үш «Беларусь» тракторну, картофель тарыыр машинаны, культиваторну шагда-ла септеп алган. Картофель тарылгазын май 15-тен эгелээр.

Ол звенонуң кежигүннери Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кыйгырыынга харыылавышаан, картофельди чүгле дөрбелчин-уялачак арга-биле тарып олуртурун болгаш гектар бүрүзүнге онаашкен эвээш эвес центнер дүжүттү өстүрерин шиитпирлээн.

Алдыгы трактор-хову ажылының бригадазында Александр Рубцовтуң звенозу 200 гектар шөлге картофель тарыыр. Ында ажыл-иш база хайнып турар. Техника болгаш чер база белеткеттинген. Ук звено картофель тарып олуртурунга бөгүн, даарта-даа кирип болур. Дөрткү бригадада Вениамин Чувашовтуң болгаш ийиги бригадада Анатолий Мамрашевтиң звенолары гектар бүрүзүнден 110—120 центнер картофельди өстүрерин шиитпирлээн.

— Ындыг болза-даа ажыл-агыйда үрезиннер талазы-биле байдал элээн берге—деп, Дмитрий Петрович уламчылаан. Эрткен чылын ажыл-агыйның картофельдиң багай эвес дүжүдүн өстүрген болза-даа, хереглезе чогуур 800 тонна үрезинден ам чүгле 230 тонна хире үрезин бар болуп турар. Эрткен чылын картофель шыгжаар черниң тудуун доңат дүшкүже чедир кылып ап шыдаваан бис. Бо чылын ол чорук катаптаттынмас. Чүге дээрге, муң тонна ишкир картофель шыгжаар черниң тудуу чоокта чаа доозулган. Совхозтуң удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери четпес үрезиннерни тып алырының хемчээн ап турар. Балгазындан 80 тонна, Каа-Хем районнуң колхозтарындан 200 тонна картофельди алыр бооп дугурушкаш, ону сөөртүп эгелээн бис. Ол ышкаш картофель үрезинин чондан садып алыр талазы-биле хемчег ап турар бис.

— Кукуруза тарып өстүреринге механизаторлар канчаар белеткенип турарыл?

— Бистиң механизастаттынган звеноларывыс кукурузаның бедик дүжүттерин тарып өстүреринге белеткелди күстен эгелеп чоруткан. 1600 гектар аңгыс күзүн-не белеткеттинген. Кукурузаның «Буковинская-3», Стерлинг» деп сорттары ажыл-агыйда бүрүнү-биле белеткеттинген. Бодувустуң участоктарывыска өстүрүп алган үрезиннеривисти бо чылын шенелде кылдыр база тарыыр деп турар бис.

Петр Пикало, Владимир Цыпушев, Михаил Изотов, Геннадий Шараев, Павел Николаев болгаш өскелер-даа удурткан кукуруза өстүрер чеди звеноларда кукуруза тарыыр 16 сеялкалар белеткеттинген болгаш ховуларже төс муң тонна өдек төктүнген. Бо талазы-биле оларга совхозтуң аныяк оолдар, кыстары улуг дузаны көргүскен. Ам механизаторлар Иван Никитин болгаш Андрей Дударев олар кукуруза тарыыр участоктарда токкен өдекти бульдозерлер-биле тарады чажып турар.

— Кукурузачылар кандыг хүлээлгелер алганыл?

— Ажыл-агый ниитизи-биле бо чылын кукурузаның гектар бүрүзүнден 350 центнер ногаан массаны өстүрерин шиитпирлээн. Ынчаарга бистиң эң мурнакчы кукурузачывыс Петр Пикало 50 гектар шөлдүң га бүрүзүнден 700 центнер, а 100 гектарның га бүрүзүнден 500 центнер ногаан массаны өстүрерин хүлээнген. Владимир Цыпушев гектар бүрүзүнден мочактары-биле кады 300 центнер ногаан массаны өстүрерин шиитпирлээн.

— Кукуруза тарып өстүрерде кандыг чаа аргалар ажыглаттынган турарыл?

— 1600 гектар шөлге кукурузаны дөрбелчин-уялачак арга-биле тарып олуртур. Ол болза одуруглар аразын ажылдап кылырын чиигедир, ол ышкаш чемишчидилгелерин өй-шаанда төгер арганы бээр. Кукурузаны тарып олуртурда республиканың көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунуң кол инженери эш Карегниковтуң «Тувинская правда» солунга чоокта чаа бижээн чүүлүн барымдаалап, ону кукурузачы звено бүрүзүнге ажыглаар бис. Картофельдиң болгаш кукурузаның бедик дүжүттерин алыры-биле немелде тележирни калбаа-биле ажыглап, механизаторларның материалдыг сонуургалын мурнуку чылдар ышкаш бедидер хемчеглер база боттанган турар.

О. В. Пеньковский биле Г. М. Винн оларның херээниң талазы-биле күрүне ялалакчызының чугаазы

Май 10-да суд чорудулгазынга чүве чугаалап тургаш, юстицияның генерал-лейтенантызы, күрүне ялалакчызы А. Г. Горный ССРЭ-ниң хамаатызы Пеньковский биле Великобританияның хамаатызы Винн оларның англи болгаш америк разведкага ажыктыг кылдыр шпиончу ажыл-чорудулганы кылып турганы дээш буруудаттырып турар кеземче херээниң онзагай чүүлдерин тайылбырлаан.

Улуг Октябрьның тиилелгезинден соонда баштайгы хүннерде-ле империалистиг разведкаларның бистиң күрүневиске удур эгелээн чажыт дайыны кажан-даа соксавайн келген, харын ол дайын ядепкейжип, калбарып турар болгаш ам чамдык империалистиг күрүнелер ону күрүне политиказының деңнелинге чедир тургускан деп, ялалакчы айыткан. Империалистиг разведкаларның кол күжениишкиннери социалистиг чурттарга удур шпионнашкынны организастаарынче угланган. Оларның кичээнгейин Совет Эвилелиниң эртем, элчиг техниказының талазы-биле кайгамчык чедиишкиннери онза хандыдып турар.

Делегей эргезиниң нормаларын калчаалыы-биле дорамчылавышаан, империалистиг чамдык күрүнелериң чамдык дипломаттыг төлээлекчилерин идепкейлиг разведка шпиончу ажыл-чорудулганы чорудуп турар деп, А. Г. Горный чугаалаан. Ол бүжар-чүдек херекке янзы-бүрү төлээлериниң кежигүннерин, эртемденнерин, садыгжыларны, студентилерни, туристерни киирип ап турар, ол чорук нацияларның араазында бүзүрелди быжыглаарынга, оларның араазында кады ажылдажылганы хөгжүдеринге дузалавас болбайнаан.

Херектиң байдалын, баштайгы суд байысаалгазынга илереттингени судтаттырып турарлар бүрүзүнүң кеминг ажыл-чорудулгазын тодаргай тайылбырлавышаан, күрүне ялалакчызының чугаалааны болза: Эртемшинчилел ажылдарын таарыштыр каттыштырар талазы-биле Күрүне комитединиң Даштыкы харылзаалар-ның эргелеринң кылдизининг начальнигининиң оралакчызының албан-дужаалынга олурган, ам шиттирип турар Пеньковский авантюристчи, албандужаал сүрер болгаш мораль талазы-биле будулуп бойлаан кижи болуп, Төрээн чуртунга саттынакчы болгаш өскерликчи болур чоруктуң оруунче кирген болгаш империалистиг разведкаларга элзиттирген. Ол—империалистиг разведкалар-биле харылзааны ССРЭ-ге хөй удаа кээп турган, Великобританияның хамаатызы, англи садыгжы Гревилл Винни дамчыштыр тургускан.

Пеньковский шпионнаар сорулгаларга янзы-бүрү аргаларны идепкейлиг ажыглап турган. Бодунуң хөлзилеттирген «ээлерингe» бараан болганы дээш олардан Пеньковский делегерелгей айтырыгларның талазы-биле шпион медээлерни чыыр деп онаалганы алган, ынчаарга шериг характерлиг медээлерни ол онза сонуургап турган.

Англи азы америк шериг албан черинге харыысалгалыг албан-дужаалга олуртур, айда 2000 доллар шалыңны тыпсыр, даштыкы разведкалар-биле харылзааны тургускан үезинден эгелээш ай бүрүзүнде 1000 доллар түүлүг чаңгыс удааның шаңналын тыпсырын аңаа магадылаар деп бүзүрелдя Пеньковский алган.

Америк болгаш англи разведкаларның бот-боттарының араазында харылзааларының бүжар талазында илереп турар бир онзагай үүлче кичээнгейни күрүне ялалакчызы көрүндүрген: Парижке америк разведчиктер боттарының англи эвилелчилеринден чажыт черге Пеньковский-биле ужуражыры организастаан болгаш америк дипкечеде бээри-биле дораан-на аңаа «аът бажы дег алдынны» бээрин ол ужуражыышкынга аазаанаар.

Бодуюң «ээлериниң» айтыышкынарын күүсетпишаан, Пеньковский Москваның янзы-бүрү районнарынга чажыды-биле ужуражыр черлерни шилип алган. Ындыг черлериң бирээзи болза Ваганьковск хөөрде шүлүкчү Сергей Есенининиң хөөрү болуп турган. Пеньковский чыып алган шпион медээлерин 1961 чылдың май, июль, август болгаш сентябрь айларда Москвага, Лондонга болгаш Парижке ужурашкан үезинде Винни дамчыштыр хүлээдип берген. Англи дипломат, Москвада америк элчин черииниң атташези Родней Карлсонуң кадайы Анна Чизхолмну дамчыштыр ындыг медээлерни Пеньковский база чорудуп турган.

Пеньковскийниң белеткээн медээлерин бодунуң «ээлеринге» чедиреринiң аргазының дугайын ялалакчы сагындырган. Пеньковский оларның мурнунга чүдүп согүрүп турза-даа, «эргим өңнүктериниң» сагыш салыышкыны аңаа дузалавайн барган, ынчангаш кажар болгаш нарын аргабиле ажылдап кылган шпион хемчеглерни совет чекистер бүрүнү-биле илереткеннер.

Совет эрге-чагырганың чылдарында төрүттүнген, кижизитинген болгаш эртемни чедип алган Пеньковский совет кижиниң мөзүзүн бүрүн ышкынып, эң аар кеминг үүлгедиглерни кылырынга четкени канчан болу бергении тайылбырлавышаан, күрүне ялалакчызы болза Пеньковскийниң мораль талазы-биле будулуп бойлаанын таварылга эвес дээрзин фактылар-биле көргүскен. Пеньковскийниң хөйнинтининң эрге-ажыктарынга чөрүштүр бодун тогдунар, бодун өрү көрдүнер, бодунуң хууда ажыын хараар, ат-алдар сүрер чоруу шагда-ла илереп чораан. Шак ындыг кара сагыштыг болгаш чашпаа чоруу улам кедерең, ону албан-дужаал сүрер болгаш хуузунда эрге-ажык хараарынче улам хандыткан. Мораль талазы-биле улам бойлап кудулап баткан, албан-дужаал сүрер, бодун тогдунар, бодун өрү көрдүнер, хуузунуң эргеажыын хараар Пеньковскийге өг-бүлезинде-даа, нинтилелде-даа, күрүнеде-даа ыдыктыг болгаш эргим үнелиг чүү-даа чок апарган. Саттынар чорук аңаа чоорту тургустунуп кел чыткан, ынчангаш ону чүгле элзидип-даа алган ыяш-тыг болгаш элзидип-даа алган ынчаш деп, эш А. Г. Горный чугаалаан.

Бүгү совет улустуң килеңнээшкининг сагыш-сеткилин хайыктырып турар ындыг янзылыг дедир төрүттүнген чорукту бистиң нинтилеливистен арылдырар ужурлуг болуушкун-дур деп, күрүне ялалакчызы демдеглээн. Ындыг болза-даа биске өжээнниг идеологияның неттередип турары эргининиң артыышкынары кайы хире айыылдыг болуп турарын бо чижек тодаргай көргүзүп турар-дыр. Ынчангаш бир эвес оларны өй-шаанда эскерип көрүп, шиитпирлиг чайлатпас болза неттереп болур.

Винниң үүлгеткен кеминг үүлгедиглериниң байдалын тодаргайлавышаан, эш А. Г. Горныйның чугаалааны болза, Англияның хөреңгитеннериниң төлээлекчизи болуп, бистиң чуртувуска кээп турган үезинде Винни аңаа көргүскен хүндүлээчел ёзуну сагыштыы-биле соора ажыглап, дээрниң черден ырак турары ышкаш хөреңгитеннерден ол хире ырак айтырларның талазы-биле чажыт харылзааны Пеньковский-биле туткан.

1961 чылдың майда Винн Лондонга англи разведчиктер-биле, а ооң дараазында англи разведканың орус секциязының начальниги-биле ужурашкан. Москвада англи элчин черииниң ажылдакчыларындан чажыт бижиктерин болгаш херекселдерни Пеньковскийге дамчыдар болгаш оон чажыт медээлерип алыр талазы-биле ол кижилерниң онаалгазын Винн күүседкен. 1961 чылдың августа Винн харылзаачының ролюн база катап күүседип, Пеньковскийниң шпион материалдарын Чизхолмга дамчыткан, а ол ышкаш Чизхолмдан саавырларны болгаш шпион херекселдерин Пеньковскийге хүлээдип берген.

Англи хөреңгитеннериниң төлээлекчизи болган ужурунда Винн ындыг онаалгаларны күүседиринге эң-не таарымчалыг кижи болуп турган. Москвага келген санында Винниң албан-ажыл талазы-биле ролю улам эвээжеп, а чажыт, шпион хүлээлгези улам улгадып, улуг рольду ойнап турган. Винниң бодунуң миниигени-биле алырга, Москвага француз делгелгеге ажыл-херек талазы-биле келбээн болгаш разведканың онаалгазын шуут күүседир талазы-биле хемчегин алыр сорулгалыг келген болган.

Ооң дараазында Англияга чоруп турган үезинде Винн англи разведчиктер-биле чаңгыс эвес удаа ужуражып, олардан онаалгаларны ап турган. Ылаңгыя Москвада англи элчин черииниң ийнги секретарынга ажылдап турар Чизхолмну солуп, ооң орунга ажылдаар ужурлуг турган Гервейс Кауэлл-биле Пеньковскийни олар таныштырганнар. Гервейс Кауэлл Винни болгаш бодунуң кадайы Помелланы дамчыштыр Пеньковский-биле шпион харылзааларның хүлээлгезин күүседирини бодунга алыр ужурлуг турган.

Суд истелгезинiң чорудулгазында бадыткаттыынган бо бүгү байдалдар болза, Винн ССРЭ-ге удур шпион ажыл-чорудулганың идепкейлиг киржиктизи, бир талазында Пеньковский-биле болгаш өске талазында англи база америк разведчиктер-биле араазында кол харылзаачы болуп турган деп чүвеге бичии-даа чигзиниишкинни болдурбайн турар деп, эш А. Г. Горный чугаалаан.

Разведчиктер-биле Пеньковскийниң харылзааларының ёзулуг шынарының дугайын үр үеде сезинмейн турган мен дээр чүвениң дугайында Винниң бадыткаашкыныңь бүрүн барымдаа чогун күрүне ялалакчызы көргүскен. Винн биле Пеньковскийниң араазында болган баштайгы бүзүрежиринiң беседаларының утка-шынары, англи разведчиктер-биле Винниң ужуражышкыннарының бүгү шынары, а Москвага англи дипломаттар-биле, Москвага, Лондонга болгаш Парижке Пеньковскийниң бодуу-биле чажыт болурунуң баш удур көрдүнген шыңгыы хемчеглерин ёзугаар болуп турган ужуражышкынары болза оларга чажыт разведка харылзааларның дугайында чугаа болуп турган дээрзинге кандыг-даа чигзиниишкинни болдурбайн турар.

Оон ыңай күрүне ялалакчызының демдеглээни болза: суд бо херектиң бадыткал-херечилерни бадыткап турарын демдеглээш, эш А. Г. Горныйның чугаалааны болза, Англияның хөреңгитеннериниң төлээлекчизи болуп, бистиң чуртувуска кээп турган үезинде Винни аңаа көргүскен хүндүлээчел ёзуну сагыштыы-биле соора ажыглап, дээрниң черден ырак турары ышкаш хөреңгитеннерден ол хире ырак айтырларның талазы-биле чажыт харылзааны Пеньковский-биле тутканы.

Суд истелгезинiң чорудулгазында бадыткаттыынган бо бүгү байдалдар болза, Винн ССРЭ-ге удур шпион ажыл-чорудулганың идепкейлиг киржиктизи, бир талазында Пеньковский-биле болгаш өске талазында англи база америк разведчиктер-биле араазында кол харылзаачы болуп турган деп чүвеге бичии-даа чигзиниишкинни болдурбайн турар деп, эш А. Г. Горный чугаалаан.

Разведчиктер-биле Пеньковскийниң харылзааларының ёзулуг шынарының дугайын үр үеде сезинмейн турган мен дээр чүвениң дугайында Винниң бадыткаашкыныңь бүрүн барымдаа чогун күрүне ялалакчызы көргүскен. Винн биле Пеньковскийниң араазында болган баштайгы бүзүрежиринiң беседаларының утка-шынары, англи разведчиктер-биле Винниң ужуражышкыннарының бүгү шынары, а Москвага англи дипломаттар-биле, Москвага, Лондонга болгаш Парижке Пеньковскийниң бодуу-биле чажыт болурунуң баш удур көрдүнген шыңгыы хемчеглерин ёзугаар болуп турган ужуражышкынары болза оларга чажыт разведка харылзааларның дугайында чугаа болуп турган дээрзинге кандыг-даа чигзиниишкинни болдурбайн турар.

Оон ыңай күрүне ялалакчызының демдеглээни болза: суд бо херектиң бадыткал-херечилерни бадыткап турарын демдеглээш, эш А. Г. Горныйның чугаалааны болза, Англияның хөреңгитеннериниң төлээлекчизи болуп, бистиң чуртувуска кээп турган үезинде Винни аңаа көргүскен хүндүлээчел ёзуну сагыштыы-биле соора ажыглап, дээрниң черден ырак турары ышкаш хөреңгитеннерден ол хире ырак айтырларның талазы-биле чажыт харылзааны Пеньковский-биле тутканы.

1961 чылдың майда Винн Лондонга англи разведчиктер-биле, а ооң дараазында англи разведканың орус секциязының начальниги-биле ужурашкан. Москвада англи элчин черииниң ажылдакчыларындан чажыт бижиктерин болгаш херекселдерни Пеньковскийге дамчыдар болгаш оон чажыт медээлерип алыр талазы-биле ол кижилерниң онаалгазын Винн күүседкен. 1961 чылдың августа Винн харылзаачының ролюн база катап күүседип, Пеньковскийниң шпион материалдарын Чизхолмга дамчыткан, а ол ышкаш Чизхолмдан саавырларны болгаш шпион херекселдерин Пеньковскийге хүлээдип берген.

Англи хөреңгитеннериниң төлээлекчизи болган ужурунда Винн ындыг онаалгаларны күүседиринге эң-не таарымчалыг кижи болуп турган. Москвага келген санында Винниң албан-ажыл талазы-биле ролю улам эвээжеп, а чажыт, шпион хүлээлгези улам улгадып, улуг рольду ойнап турган. Винниң бодунуң миниигени-биле алырга, Москвага француз делгелгеге ажыл-херек талазы-биле келбээн болгаш разведканың онаалгазын шуут күүседир талазы-биле хемчегин алыр сорулгалыг келген болган.

Ооң дараазында Англияга чоруп турган үезинде Винн англи разведчиктер-биле чаңгыс эвес удаа ужуражып, олардан онаалгаларны ап турган. Ылаңгыя Москвада англи элчин черииниң ийнги секретарынга ажылдап турар Чизхолмну солуп, ооң орунга ажылдаар ужурлуг турган Гервейс Кауэлл-биле Пеньковскийни олар таныштырганнар. Гервейс Кауэлл Винни болгаш бодунуң кадайы Помелланы дамчыштыр Пеньковский-биле шпион харылзааларның хүлээлгезин күүседирини бодунга алыр ужурлуг турган

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАЙ 15 СРЕДА № 114 (5518).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

Өртээ 2 көп.

Москваның чаа тудуунуң, чаарты тургузуушкунунуң районун Н. С. Хрущев көрүп чораан

СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущев Москвага чоруушкун кылгаш, найысылалдың тудуушкунунуң, чаарты тургузуушкунунуң чорудулгазы-биле таныжып кан.

Н. С. Хрущевтуң болгаш ону үдеп чораан кижилерниң олурганы, кыры ажык машина Арбатче хап чоруткан. Аңаа баргаш, Никита Сергеевич чаа Арбаттың дериишкинин канчаар чорун турарын тодаргай сонуургап көрген болгаш тудуг шөлүнге архитекторлар-биле, телевизлекчилер-биле, районнуң хөй санныг чурттакчылары-биле чугаалашкан. Ол чугула кудумчунуң келир үедеги тудугларының македин аңаа көргүскен болгаш кандыг бажыңнар тудар бодап турарын чугаалаан. Улуг эвес өг-бүлелерге аалчылар бажыңы хевирлиг бажыңнарны көвүдедир тударын Н. С. Хрущев сүмелээн болгаш чаа кудумчуга транспорттуң, чадаг кижилерниң шимчээшкининиң канчаар эки организастаар чогуур дээрзиниң дугайында бодалын чугаалаан.

Тура халышкын шөлүнге баргаш, Н. С. Хрущев Москва организацияларының телевилел саналдарын көрген болгаш янзы-бүрү деңнелдерге транспорт каржып эртер черлерни дерир, Садовое дээрбээниң ол хайымныг участогунга бүгү углалыышкыннардан үзүктел чок шимчээшкинин организастаа чогуур-дур деп чугаалаан.

Ооң соонда Горький кудумчузунга 10 каът чаа аалчылар бажыңын тудар деп турарының дугайын Н. С. Хрущевка илеткээн.

Манеж шөлүнге келгеш, Никита Сергеевич машинадан үнгеш, Свердлов шөлүнге барган. Ол аразында москвачылар болгаш даштыкы туристер аңаа изиг байырны чедирип турган. Совет чазактың баштыңы-биле он-он кижилер хол туттунуп мендилешкен, өөрүшкүлүг чугаа-соот чаңгыланып турган.

Хоорайның төвүнге—Манеж шөлүнге болгаш Манеж кудумчузунга, Маркс проспектизинге, Пушкин кудумчузунга, Свердлов шөлүнге, Петровкага транспорт шимчээшкининиң чуруумчудар дугайында элээн хөй сүмелерни Н. С. Хрущев берген. Москвага транспорт шимчээшкинин организастаарының кол планын кылып тургузарының эргежок чугулазының дугайында бодалды ол чугаалаан.

Чаа Черемушкаларже барган оруктап, Дорогомиловскийниң химия заводунуң чаны-биле эртип бар чораан. Н. С. Хрущев ол бүдүрүлгениң чаарты тургузуушкунун дүргедедир херек деп демдеглээн. Ол чорук химия продукциязын бүдүрерин заводтан үндүрүп чорударының болгаш хоорайның агаар бассейнин камгалаарының аргазын бээр.

Чаа Черемушкаларга баргаш, чаа планнааштының панель бажыңнарын бүрүнү-биле эптеп тургузуп турар онгу шенелде-шинчилел кварталды көрген. Панельдерниң тудуштурган черлерин эки кылганын, конструкцияларының чаа кезектерин болгаш каастап кылыр материалдарны Н. С. Хрущев көрген болгаш шуудулага шугумнарынга белеткээн бажыңнар эт-севиниң база эдиктерниң эки шыварлыын демдеглээн, тудугну индустриализастаарын улам ынай бедидеринин, а ол ышкаш каасталга кезектерин заводтарга кылырының шынарын экижидеринин дугайында элээн чазалгаларны ол чугаалаан болгаш үнелиг сүмелерни берген.

Ажылчыннар-биле, бригадирлер-биле, инженерлер-биле чугаалашпышаан, Никита Сергеевич тудуушкуннуң амгы дээштелиин чоокта чаа турганы-биле деңнеп көрген. Ам чурттаалга бажыңын каш-да кижилиг бригада туда шаап каар-дыр, а мурнунда ону чүс-чүс ажылчыннар тудуп турган болгай.

Чаа Черемушкаларның чурттакчылары Н. С. Хрущев-биле беседа үезинде ажылчы чоннар дугайында улуг, доктаамал сагыш салышкыны дээш, чуртка чурттаалга тудуун улуу-биле калбартып чоруткаиы дээш, партияга, ооң ленинчи Төп Комитединге, Совет чазакка изиг-биле өөрүп четтиргенин илередип турганнар. Боттарының районун найысылалга үлегерлиг район кылдыр кылырын олар Никита Сергеевичиге аазаан.

Кооперативтиң чурттаалга тудуун улам-на дүргени-биле хөгжүдериниң эргежок чугуулалын Н. С. Хрущев онзалап демдеглээн. Кат-чимистиг ыяштарны Москвада хөйнү тарып олурткан, ынчалза-даа ажаарын багай организастаанынга холбаштыр шугумчудалдыг чазалганы ол кылган. Бир эвес комсомолчулар, пионерлер тарып олурткан ыяштарны шефке алгаш, оларның дугайында сагыш салып, чүгле хоорайны каастаар эвес, харың-даа чимизин бээр ужурлуг кат-чимистиг ыяштарны камгалаар болза, эки болур ийик. Ыяштарны хумагалыг көөр кылдыр хоорай чурттакчыларын кижизидер херек.

Үш шак хире үргүлчүлээн Москвага чоруушкунга Н. С. Хрущевту СЭКП МХК-ның бирги секретары Н. Г. Егорычев, Моссоветтиң күүскомунуң даргазы В. Ф. Промыслов, СЭКП ТК-ның тудуг килдизиниң эргелекчизи В. П. Абызов болгаш ССРЭ-ниң Күртудуунуң даргазының оралакчызы, Москва хоорайның кол архитектору М. В. Посохин олар үдеп чораан.

СЭКП ТК-да

СЭКП ТК-ның ээлчеглиг Пленумунуң чыылдырар хуусаазын бо чылдың июнь 18-че соңгаарладыр дугайында шиитпирни СЭКП ТК 1963 чылдың май 3-те хүлээп алган.

ССРЭ-НИҢ КЫЗЫЛ КРЕСТ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ЧАРТЫК АЙ НИИТИЛЕЛДЕРИНИҢ БЕШКИ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ СЪЕЗДИЗИНГЕ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди бистиң чуртувустуң Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай ниитилелдериниң бешки Бүгү-эвилел съездизиниң делегаттарынга болгаш ниитилелдериниң бүгү кежигүннеринге байыр чедирип тур.

Бодунуң хүрээлениинде 50 миллион ажыг кижини каттыштырган совет Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык айның организациялары чоннуң ортузунга санитар-кадыкшылга хемчеглерин чорудар болгаш медицина база гигиена билиглерин пропагандалаар талазы-биле кадык камгалал органнарынга идепкейлиг дузалажып турар.

Совет Кызыл Крест — тайбың дээш идепкейлиг демиселчи. Делегей организацияларының ажылынга бодунуң киржилгези-биле болгаш дыка хөй чурттарның кызыл крестериниң национал организациялары-биле харылзааны тудуп, совет Кызыл Крест улустар аразынга бот-бодун билчир чорукту экижидеринге болгаш найыралды быжыглаарынга дузалап турар.

Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай ниитилелдериниң кежигүннери медицина ажылдакчылары-биле сырый кады ажылдап тургаш, боттарының чаагай ажыл-чорудулгазынга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыр дээрзинге бүзүрелин СЭКП Төп Комитеди илергейлеп тур.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ.

Чоннуң амыдырал хандырылгазы

Совет кижиниң дугайында сагыш салышкынның партия бодунуң ажыл-чорудулгазының төвүнге тургузуп, «бүгү чүвени кижиге, ооң чаагай чоруунга!» деп өндүр улуг лозунгну удуртулга болдурар кыйгырын кылдыр көрүп турар. Хоорайның болгаш көдээниң ажыл-ишчилериниң амыдырал-чурттаалгазы улам-на байлак чаагай, каас-шиник болзун дээш, бисте бүгү чүүлдерни тургускан болгаш моон соңгаар-даа кылыр дээрзин совет кижилер эки билир. **«Ам бүгү чоннуң: ажылчыннарның, тараачыннарның, интеллигенцияның чаагай чоруун дүрген көдүрериниң бүгү аргалары бар»**—деп СЭКП-ниң Программазында онзалап чугулалап айтып турар.

Бүгү чурттаазы дег, бистиң Тыва АССР-де чоннуң амыдырал хандырылгазынга холбашкан чаа-чаа албан черлери, мастерскаялар улам көвүдеп база чоннуң калбак херегслел бараанарының ассортиментизин калбарып, шынары бедип турар. Республикада амыдырал хандырылганың тускай эргелелин тургускан, ооң эргезинде Кызыл хоорайның, районнарның үлетпүр комбинаттары болгаш өске-даа албан черлери кирген.

Кызылдың үлетпүр комбинады чоннуң амыдырал хандырылгазынга холбашкан чамдык чугула хемчеглерни ап эгелээн: хоорайның аңгы-аңгы черлеринде хеп дааравырының, септээриниң, арыглап-аштаарының, чуурунуң, а ол ышкаш идик, шак септээриниң талазы-биле чагыглар хүлээп алыр пунктуларны ажыттылаан. Септедир эдилел-херекселдерни чурттакчыларның бажыңнарынга хүлээп, дедир чедирип бээр хемчеглерни ап турар. Хоорайга удавас хеп чуур машина, мотоцикл, хеп базар илиирлер, электри херекселдер болгаш өске-даа чүүлдер септээр мастерскаяны ажыдар.

Чадааның, Сарыг-Септиң, Шагаан-Арыгның үлетпүр комбинаттары көдээ чонга чеде бергеш, чагыглар хүлээп алыр, кылдынган соонда ону ээлеринге чедирер талазы-биле ажылдарны чорудуп турар. Ол болза малчыннарга дыка таарымчалыг апарган. Каа-Хемде эш Бархатов дарталаан Ленин аттыг колхозтуң бант таар чери Сарыг-Септиң райүлетпүр комбинадының хеп быжар мастерлерин бодунуң машиназынга олурткаш, өй-өйде малчыннарже чорудуп, оларның чагыгларын кылып бээр ажылды организастап турар.

Чоннуң амыдырал-херегледдерин хандырарын улам экижидериниң дугайын чугаалашкылаан РСФСР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының бирги сессиязының база СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң соонда чер-черде партия, совет органнар ол чугула айтырыгже хүн бүрүнүң кичээнгейин салып турар апарганнар. Ындыг айтырыгларны барык-ла партияның бүгү район комитеттериниң база СЭКП хоорк омунуң пленумнарынга болгаш Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды, Каа-Хем болгаш өске-даа райкүүскомнарның хуралдарынга чугаалашкылааш, тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган болгаш ону боттандырып турар.

Малчыннарның амыдыралын чаагайжыдарынга холбаштыр Чөөн-Хемчиктиң парткому болгаш райкүүскому чугула хемчеглерни боттандырып турар. Ол дугайында тускай арынны эрткен воскресеньеде «Шынга» парлаан.

Ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазын улам экижидер бүгү аргалар, эргежок чугула чүүлдер бисте бар. Аңаа четчир санныг акша-хөреңгини, техниканы, кадрларны күрүне берип турар. Ынчалзыдаа ол ажылды чер-черде организастап турарында база чоннуң амыдырал херегдели хандырарының культуразын бедидеринде улуг четпестер бар.

Туран, Чадаана, Шагаан-Арыг ышкаш бистиң өзүп турар хоорайларывыста безин амыдырал хандырылганың эргежок чугула мастерскаялары болгаш өске-даа чүүлдер амдыгаа чедир тургустунмаан. Чижээ, Чадаанада даараныгга машиназы, мотоцикл, шак септээр мастерская, а Туранда чүрүк тырттар чер чогундан ында чамдык хуу кижилер ажыккончаа тывар чиижең чорукту кылып турарлар.

Амыдырал хандырылгазының чамдык албан черлериниң тудуглары кижи шыдажыр аргажок байдал-биле хожудап, бар черлерде оларның ажылының шынары багай боор турарының дугайында чоннуң чагаалары редакцияга кээп турар. Чадааның ресторан-гостиницазының тудуу дөрт чыл үргүлчүлээнин, ында эш Цвелев директорлаан үлетпүр комбинадының кылыгларының шынары багай боор турарын, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудугжуларының суурзу — Ак-Довуракта хлеб быжырар чер, чүнар бажың чамдыкта хагдынып турарын, Тес-Хемде малчыннарга культурлуг амыдыралды четпес организастааның маңаа чижек кылдыр чугаалаарга-ла четчир. Бир эвес үстүнде айыттынган черлерде район болгаш хоорай, көдээ Советтер ол четпестерге хамаарыштыр тодаргай хемчеглерни алган болза, байдал ындыг болбас турган ийик.

Чоннуң амыдырал хандырылгазы — эң чугула айтырыгның бирээзи. Бо чылдың апрельде болган РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессиязынга амыдыралчы чугула ол айтырыгны чугаалашкаш, Дээди Совет тускай доктаалды хүлээп алган. Ында чугаалап турары болза: **...Советтерниң күүсекчи комитеттери ажылчы чоннуң амыдырал хереглединиң хандырылгазы-биле холбашкан айтырыгларны Советтерниң сессияларынга чугаалажып көөрү-биле үргүлчү киирип турар, бүдүрүлгелерниң ажылынга контрольду дыңзыдар, чонну хандырарының культуразын бедидери дээш, чагыгларны тергиин эки кылып күүседири дээш, социалистиг чарышты калбартыр».** Бо болза ажылчы чоннарның район, хоорай, көдээ Советтеринге шуут хамааржыр дээрзин уттуп болбас.

Чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агый органнары чоннуң амыдырал-херегледдерин хандырар албан черлериниң ажылын хүн бүрүнүң кичээнгейинге тургузуп, оларның ажылынга культураны бедидип, бо талазы-биле ажылды СЭКП-ниң XXII съездизиниң болгаш партияның Программазының салып турар сорулгаларының деңнелинге чедир көдүрер дээш бүгү хемчеглерни алыр ужурлуглар.

ДОПЧУ ДЫҢНАДЫГ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретарының хүлээлгезин күүседирин депутат эш Кыргыс Надыловичи ДИИГАГА хүлээдир дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму доктаал хүлээп алган.

Өске ажылче шилчээнин барымдаалааш, депутат эш Сергей Хочекович КРАСНЫЙНЫ Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретарының хүлээлгезиниң күүседикчизинден хостаан.

Совет Кызыл Крестиң V съездизи

МОСКВА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай ниитилелдериниң бешки Бүгү-эвилел съездизи Эвилелдер Бажыңының Колонналыг залынга май 13-те ажыттынган. Ооң ажылында бир муң ажыг делегаттар, а ол ышкаш Болгариядан, Венгриядан, ГДР-ден, Моолдан, Польшадан, Румыниядан, Чехословакиядан келген аалчылар киржип турар.

СЭКП ТК-ның секретары В. Н. Титов Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң съездиге байырын номчаан.

1959—1962 чылдарда ажылдың дугайында отчёт илеткелди Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай ниитилелдериниң Эвилелиниң күүскомунуң даргазы профессор Г. А. Митеров кылган.

Фидель Кастро Сибирь биле таныжып турар

БРАТСК. (СЭТА). Социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының бирги секретары, Куба Республиканың Революстуг чазааның премьер-министри Фидель Кастро Рус болгаш ооң өөрү май 13-те Братскиге чедип келген. Оларны аңаа байырлалдыы-биле, чүректиң ханызындан хүлээп алган.

Кубадан келген аалчылар Братскиниң гидроэлектростанциязынга барып чоразан. Совет-куба найыралдың аңаа болган митингизинге Братскиниң он-он муң тудугжулары киришкен. Фидель Кастро чүве чугаалаарга, сибирьжилер изиг-биле уткаан.

Ол-ла хүн куба аалчылар болгаш оларны үдеп чоруур кижилер Красноярскиже ужудуп чоруткан.

КРАСНОЯРСК. (СЭТА). Социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының бирги секретары, Куба Республиканың премьер-министри Фидель Кастро болгаш өске-даа куба эштер тускай самолёт-биле ол-ла хүн Красноярскиге чедип келген.

Аэродромга аалчыларны партияның Красноярск үлетпүр крайкомунуң бирги секретары В. Ф. Гаврилов-Подольский, Красноярск көдээ крайкүүскомнуң даргазы П. Ф. Морозов, ажылчы чоннар уткуп алган.

Аэропортка Фидель Кастро крайның болгаш хоорайның партия база совет активи-биле чугаалашкан. Красноярскиниң бойдус байлактарының дугайын, Сибирьниң ужу-кыдыы көзүлбес делгемнеринде Енисей кедергей улуг энергетиктиг, үлетпүр болгаш чурттаалга тудуушкунунуң дугайын аалчыга дыңнаткан.

Кезек турганының соонда, эш Кастро болгаш ону үдеп чоруур кижилер Свердловскиже чоруткан.

СВЕРДЛОВСК. (СЭТА). Социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының бирги секретары, Куба Республиканың Революстуг чазааның премьер-министри Фидель Кастро болгаш ону үдеп чоруур кижилер ол-ла хүн Свердловскиге чедип келген.

Байырлал шинчи кирип каастап каан аэродромга куба улустуң баштынчызын СЭКП-ниң Свердловск обкомнарының бирги секретарьлары К. Б. Николаев болгаш А. В. Борисов база өскелер-даа, ажылчы чоннарның хөй санныг төлээлекчилери уткуп алганнар.

Ажылчы чоннар депутаттарының Свердловск хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы И. И. Муравьев биле Фидель Кастро чүве чугаалаан.

Украинаның мурнуу чүгүнүң бүдүрүлге эргелелдеринде кукуруза тарылгазын чорудуп турар. Одесса областың Беляевскийниң бүдүрүлге эргелелиниде үрезин ажылагыйлыг «Слава» колхозтуң шөлдеринде часкы ажылдар кидин түлүктеп турар.

Машинаны дүрген чорудуп турар механизаторлар бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар.

ЧУРУКТА: кукуруза тарылгазы. Мурнуку олуругда комплексилиг бригаданың бригадири И. И. Чебаненко (оң талазында), парторганизация секретары Н. П. Ширский. Фото А. ФАТЕЕВТИИ.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Кукурузаның чаагай дүжүдү дээш

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районнуң комсомолчу-аныяктары бо чылын 8650 гектар кукурузаның ногаан массазын мал чеминге белеткээр. Тарылгага белеткел ажылдарын районнуң ажыл-агыйларында комсомолчу-аныяктарның 90 ажыг кукурузачыларлыг 22 звеноларын чорудуп турар.

Кукуруза шөлүнүң чемишчидилгелерин «Сүт-Хөл», «Чыраа-Бажы» совхозтарның «Большевик», Ленин аттыг колхозтарның кукурузачылары эки чоруткулаан.

Ылаңгыя «Сүт-Хөл» совхозтуң кукурузачылары шөлдерге 5000 тонна өдек төгерин 5200 тонна кылдыр күүсеткен.

«Большевик» колхоз кукуруза шөлүн тарылгага база-ла эки белеткээн. Звено удуртукчулары Чолаа Кара-Сал, Ондар Хүреш-оол олар план ёзугаар 750 гектар шөлдү белеткээрин организастааннар. Кукурузачылар Моңгуш Оолак, Күулар Сенди олар хүн бүрүнүң ажыл нормазын бүдүн чартык болгаш ийи катап ажыр күүседип турарлар.

Часкы хову ажылдарының хүн демдеглели

Чазалып келген агаар-бойдустуң байдалы часкы хову ажылдарын чорударынга таарымчалыг болуп турар. «Сукпак» «Көк-Тей»,«Элегес» совхозтарның болгаш элээн хөй колхозтарның механизаторлары күженипшиниг ажылдап, кол аъш-чем культуразы болур кызыл-тастың тарылгазын дооскаыннар, а оларның чамдыктары ону пландан ажыр тарып турарлар. **МАЙ 14-КЕ ЧЕДИР РЕСПУБЛИКАДА НИИТИЗИ-БИЛЕ ЧАЗЫН ЧАЖЫП ТАРЫЫР КУЛЬТУРАЛАРНЫҢ ТАРЫЛГАЗЫНЫҢ ПЛАНЫ 41 ХУУ, ООҢ ИШТИНДЕ ТАРАА КУЛЬТУРАЛАРЫНЫҢ — 51, КЫЗЫЛ-ТАСТЫҢ—61 ХУУ КҮҮСЕТТИНГЕН.** Эки хуусаалар эртип турар болза-даа, тарылганың, ылаңгыя кызыл-тас, чочак-тараа тарылгазының темпизи эрткен чылдагызындан кудулап турар.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК БҮДҮРҮЛГЕ ЭРГЕЛЕЛИНИҢ АЖЫЛ-АГЫЙЛАРЫ ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛДАРЫНГА БИРГИ ЧЕРДЕ ЧОРУП, ЧАЗЫН ЧАЖАР КУЛЬТУРАЛАРНЫҢ ПЛАНЫН 45 ХУУ, ООҢ ИШТИНДЕ ТАРАА КУЛЬТУРАЛАРЫНЫҢ — 57,6 ХУУ КҮҮСЕТКЕН. Тывага хову ажылынче оларның бир дугаарында үнгени билдингир болгай. Таңдының бүдүрүлге эргелелиниң ховуларының ажыл-ишчилери часкы хову ажылынче элээн озалдап киргеннер. Ынчалза-даа олар чөөн-хемчиктерниң соондан ызырты чоруп, чазын чажар культураларның планын 39 хуу, а тараа культураларының—46 хуу күүсеткеннер.

«Өөк» совхозтуң механизаторлары болгаш тараажылары часкы хову ажылдарының темпизин күштелдирип, тараа культураларының тарылгазын май 17-де доозар деп шиитпирлээннер. Сөөлгү хүннерде ында техниканың ажыглалын эки организастаан, мурнакчыларның хүрээлени өзүп турар. Трактористер Петр Костенко, Михаил Белоногов, Александр Хольшин, Иван Быков болгаш өөскелер чер аңдарылгазынга, тараа культураларының тарылгазынга ажыл нормазын хүн бүрү ажыр күүседип турарлар.

Ында ажылдың темпизи багай эвес, ынчалза-даа олар ооң шынарын кудулатпас ужурлуглар. Ынчанмыже совхозтуң удуртукчулары, кол агрономнуу эш Головин часкы хову ажылдарының шынарын ам-даа кошкак контрольдап турарлар. Ынчангаш агротехниканың үрээшкиннери бар болуп турар. Чоокта чаа тракторист Евсютин чочак-тарааны эде кызыдынмаан севялка-биле чашкаш, ажылды баксыраткан. Эш Евсютин силерниң тараажы арын-нүүрүңер кайттиммээн сеялка-биле шөлче чүге үнген силер?

Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң чамдык ажыл-агыйларынга агротехниктиг чурумнары каржызы-биле үреп турар. Ленин аттыг колхозта агроном Саяның өмээржилгези-биле 395 гектар чериң га бүрүзүнге 120 килограмм кызыл-тасты чашкан. Ол черге чажылганы катап чорудар болгаш аңаа хөреңгилерниң, ажылчын күжүнүң эвээш эвес чарыгдалы үнер, а кол чүве—үнелиг шаг-үе эртер деп чүве билдингирдир. Ол-ла ажыл-агыйда кукурузаның септеттингенмашиналар-биле олуртуп эгелээн. Ооң ужурунда 20 гектар черде кукурузаны дөрбелчиннерлиг кылдыр олуртпаан.

«Тес-Хем» совхозта кукурузаны база дөрбелчиннерлиг олуртпаан болган. Совхозтуң парткомунуң секретары эш Ламажап бо бүгүнү көрүп турган хирезинде-ле чогуур хемчеглерни албаан.

Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң удуртукчулары, тускай эртемниглери зонаның колхозтарында болгаш совхозунда часкы хову ажылдарын чорударын мынчага чедир кошкак организастап турар. А оларның чамдыктары, чижээ, эргелелдиң кол механиги турган Артемонов, техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарын организастаар база механизаторларга техниктиг дузаламчыны көргүзериниң орнунга, харын арагалап турганнар. Көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглеринге даасан ажыл-херекти ынчаар көрүп болур бе, ынчаш?

Свёкла — эрте хуусаада тарыыр культура. Ынчанмыже свёкланың ол онзагай байдалын колхозтарның болгаш совхозтуң удуртукчуларының болгаш агрономнарының херекке албайн турары хараадаанчыг. Чамдык черлерде кукурузаны олуртуп эгелээн, а чигир свёкланы ам-даа эгелевээн. Бии-Хем районда бо бедик калорийлиг культураны чедир үнелеп көрбейн турары билдингир-дир, ында чаңгыс-даа ажыл-агый мынчага чедир ооң үрезинин безин сөөртүп албаан. «Искра» колхозта чигир свёкланың үрезини бар, ындыг болзадаа агроном эш Титов ол үрезинниң шынарын безин хынап көрбейн, харын-даа ону тарып өстүрерин бодавайн турар ышкаш.

Картофельди олуртур үе база келген. Ындыг болза-даа бо ажылга улуг четпестерни болдуруп турар. Май 14-те турганы-биле алырга, план ёзугаар 6417 гектар черге картофельди олуртур тургаш, чүгле 7 гектарга олурткан. Чамдык ажыл-агыйларда үрезин чедишпес, ындыг болза-даа оларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери үрезин тыптынарын оралдашпайн турар. Чөөн-Хемчик районнуң «Искра», «Октябрь 30 чылы» болгаш «Большевик» колхозтарында 60 тонна картофель үрезини четпес, ынчаарга районнуң складында үрезинге четчир картофель бар болуп турар. Балгазындан «Межегей» совхозче картофель сөөртүрүн организаставаан. Картофель олуртулгазын май 15-те эгелээрин аазаан болгай силер, а үрезин дугайында сагыш салбайн турар дугайыңарда чүнү бодап тур силер, эштер Лысак, Пащенко?

АМ ШАК БҮРҮЗҮ ҮНЕЛИГ. ХОВУНУҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИ! ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ТЕМПИЛЕРИН БОЛГАШ ШЫНАРЫН БЕДИДИҢЕР!

Тываның авиаторларынга улуг шаңнал

Хамааты агаар флодунуң хөгжүдеринге ачы-хавыязы болгаш ужар чүүл техниказын чедиишкиниг шиңгээдип алганы дээш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1963 чылдың апрель 16-да Чарлыы-биле Хамааты агаар флодунуң 740 ажылдакчыларын орденнер болгаш медальдар-биле шаңназан.

Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле

Покатило Степан Афанасьевич — каттышкан ужар чүүл кезээниң командири.

«Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле

Чимит Чили Санчибович—ужар чүүл кезээниң командири.

«Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле

Авдеев Виктор Иванович—ужар чүүлдүң улуг техниги.

Ам база негеп тур бис

Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы» совхозунуң Кара-Дыт болза Арыскан салбырының кол тараалаң чери. Аңаа чыл бүрүде ажылдап келген механизаторлар хову турлаан таарымчалыг кылдыр тургузарын, аңаа столовая, чурттаар бажың, кызыл булуң тударын үргүлчү негеп келгеннер.

Совхозтуң удуртур ажылдакчылары ол чөптүг негелдениң дугайын блокнодунга бижип алгаш чоруп-ла турар, а херек кырында кылган ажыл чылдың-на чок болуп турар.

СЭКП-ниң XIX съездизи аттыг колхоз турар үеде маңаа турган бичии бажыңнарны малчыннарга аппарып туткулап бергилээн. Механизаторлар ам оран-сава чок черде кээп ажылдап турарлар. Сүрүже чанаттаар чорук ажылга дыка моондактыг болуп турар.

Совхозтуң дирекция чери, партия организациязы, ажылчын комитеди материалдыг чүүлдерни бүдүрүп турар кижилер дугайында сагыш салыр үе ам келбээн чүве бе?

Т. КОНГАР.

Республикада часкы тарылганың чоруп турары

(1963 чылдың май 10-га чедир хуу-биле)

Районнар	Бүгү тараа-бобы культуралары	Ооң иштинде кызыл-тас	Чочак-тараа	Чигир свёклазы
Барыын-Хемчик	85,1	94,4	38,3	—
Чөөн-Хемчик	54,6	77,5	63,9	11,6
Улуг-Хем	26,6	35,3	54,5	—
Чөөн-Хемчик эргелели	48,2	61,3	54,8	4,0
Каа-Хем	35,8	41,2	76,5	—
Таңды	21,5	27,1	25,2	15,4
Бии-Хем	13,5	12,8	76,5	—
Таңды эргелели	23,5	28,1	46,5	7,4
Өвүр	92,0	145,8	96,0	—
Тес-Хем	37,3	60,9	20,9	—
Тес-Хем эргелели	42,0	66,8	24,8	—
Ооң иштинде совхозтар:				
«Барлык»	102,2	101,2	118,0	—
«Шекпээр»	100,5	108,3	—	—
«Чыраа-Бажы»	74,3	109,7	100,0	—
«Сүт-Хөл»	71,4	86,6	50,0	—
«Тээли»	53,1	66,7	31,0	—
«Сукпак»	50,5	89,9	—	—
«Тес-Хем»	39,4	63,2	29,0	—
«Көк-Тей»	36,2	54,7	31,6	100,0
«Найырал»	33,8	45,8	103,7	—
«Элегес»	29,6	83,2	—	—
«ҮТКА 25 чылы»	29,5	45,0	68,7	—
«Межегей»	22,8	28,4	6,9	—
«Тиилелге»	19,8	21,8	—	—
«Улуг-Хая»	17,8	25,5	3,3	—
«Тыва»	9,6	21,6	—	—
Дуржулга станциязы	5,5	7,3	5,6	—
«Өөк»	1,9	—	49,7	—

Республиканың ажыл-агыйлары чазын чажып тарыыр культуралар тарыырының планын ниитизи-биле 26,5 хуу, ооң иштинде тараа-бобы культураларынын—33,3 хуу, кызыл-тастын—40,3 хуу, чиңге-тарааның—22,3 хуу, чочак-тарааның—47,6 хуу, чигир свёклазының — 4,8 хуу күүсеткен.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга уткуштур

Политиктиг агитацияны улам сайзырангайжыдар

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXII съездизи коммунизмни бистиң чуртувуска тудуп тургузарының өндүр улуг сорулгазын совет улустуң мурнунга салган. Бо әчис сорулганы чедип алыр төлээде, бот-боттарының аразында тудуш харылзаалыг чугула айтырыгларны: коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарын, коммунистиг ниитилел харылзааларын хевирлеп тургузарын, коммунистиг ниитилелдиң бүгү тала-биле дески сайзырангай кижизин кижизидерин совет улус шиитпирлээр ужурлуг.

Партияның XXII съездизи, анаа хүлээп алдынган СЭКП-ниң Программазы коммунизмни калбаа-биле тургузарының сорулгаларын чүгле тодараткан эвес, а оон-биле чергелештир ол сорулгаларны практика кырынга боттандырарының тодаргай оруктарын, аргаларын болгаш чугула чепсектерин база айыткан. Хөй миллион совет кижилерниң чогаадыкчы болгаш тургузукчу күш-ажылы-биле чергелештир, партияның идеологтуг ажылы коммунизм тургузуушкунунуң үндезин айтырыгларын шиитпирлээриниң база бир эң чугула чепсээ болур деп, бистиң партиявыс санап турар.

«Коммунизмниң тиилелгези дээш демиселге идеологтуг ажыл улам-на күчүлүг фактор болуп бар чоруур» деп, СЭКП-ниң Программазында айыткан. Шынавыла, күш-ажыл кижилерниң алдарының, макталының хереэ апарган, кижини мөлчүүр, дорамчылаар чорук узуткаттынган, совет улустуң бедик медерелдиг, арыг моральдыг чоруунга дааяган совет ниитилелге идеологтуг ажыл, утаадылга-бузурелдиг кол рольду ойнаары чугаажок. Кижилерниң медерелдиг чоруу бедик болган тудум-на, оларның күш-ажылга, ниитиниң херээнге, коммунистиг харылзааларның хөгжүлдезинге чогаадыкчы идепкейлиг киржилгези улам бедип калбарар. Ындыг болганда, коммунистиг тургузуушкунунуң әчис сорулгазы, хүн бүрүнүң практиктиг ажыл-херээ чедиишкинниг шиитпирлеттинер.

СЭКП ТК-ның 1963 чылдың июнь 18-те болур Пленумунга партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалажыр деп турары, партияның удуртур органнарын адаандан үстүнге чедир бүдүрүлге принцивин ёзугаар эде тургусканы-биле холбаштыр чер-черге эрттиргилээн идеологтуг айтырыглар талазы-биле чөвүлел хуралдар совет кижи дугайында Коммунистиг партияның сагыш салыышкынын херечилеп турар.

Бистиң республиканың партия организациязы СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга төлептиг ужуражырынга белеткенип тура, XXII съездиниң соонда идеологтуг ажыл талазы-биле бодунуң кылган чүүлдерин ханы анализтеп көрбүшаан, чедип алган чедиишкиннерин, чыгдынган эки дуржулгаларын түңнеп, улам калбартып, четпестерин шыңгыы илередип, оларны чайладырының хемчеглерин ап турар.

Моон түңнелинде республиканың партийжи-политиктиг ажыл улам калбарган, оон утка-шынары ханылаан болгаш ажыл-амыдырал-биле харылзаазы күштелип, дээштии бедээн. Ажылчы чон ортузунга политиктиг ажылды организастаар, калбартыр болгаш оон дээштиин бедидер талазы-биле элээн хөй эки хевирлерни болгаш дуржулгаларны чамдык парткомнар, партия эге организациялары чедип алганнар.

Ам үеде республиканың барык район бүрүзүнде бүрүн составтыг агиткультбригадалар ажылдап турар апарган. Ажылчы чонга, ылангыя ырак-узакта чурттап, ажылдап турар кижилерге идейлиг салдар чедиреринин бо комплекстиг аргазы партияның XXII съездизиниң төөгүлүг документилерин баштай пропагандалап турган үеде Барыын-Хемчик районга тыптып үнген. Бодунуң составынга агитатор-лекторну, эмнелге ажылдакчызын болгаш садыгжыны немеп алган ындыг агиткультбригадалар чон ортузунга политиктиг агитацияны бүдүрүлге-биле, амыдырал-биле холбаштырып турар.

Улуг-Хем районнуң ырак-узакта малчыннары, бригадалар ажылдакчылары неделя бүрүзүнүң среда хүнүн «бистиң хүнүвүс» деп чоргаар адап турарлар. СЭКП парткомунуң инициативазы-биле ийи чыл мурнунда доктааттынган ол «Малчыннар хүнү» районнуң чонунуң политиктиг амыдыралының чугула кезээ апарган. Среда санында малчыннарже үнүп турар партия, совет активтер, хөй-нити организацияларының, культура-чырыдыышкынның, медицинаның ажылдакчылары политиктиг агитация талазы-биле чугула чүүлдерни кылып турар. Кандыг-даа үнелиг, чаа эргелээшкин ышкаш, Улуг-Хемден төрүттүнүп үнген «Малчыннар хүнү» калбак деткимчени ап, республиканың чамдык өске районнарының малчыннарының «хүнү» болу берген.

Өвүр районнуң «Кызыл тук» колхозунда партия организациязы колхозчу ажыл-ишчилерниң ортузунга агитас-массалыг ажылды организастаарын экижиткен. Партия организациязының агитколлективи бодунуң ажылын үргүлчү планныг чорудуп, доктаамал ажылдаарын чедип алган. Политиктиг ажылды колхоз бүдүрүлгези-биле, колхозчуларның амыдырал-чуртталгазы-биле сырый холбаштырып, шынарын бедиткениндең кызыл тукчулар 1962 чылда болгаш 1963 чылдың бирги кварталында боттарының алган хүлээлгелерин ажыр күүседип шыдаан.

Улуг-Хем районнуң Ийи-Тал суурунуң интеллигентилериниң үнелиг эгелээшкини болгаш кылып турар ажылдары ам республиканың бүгү девискээринде билдингир апарган болгай. Ийи-Тал суурнуң интеллигентилери, школа директору эш Бавуу-Сюрюнге баштаткан интеллигентилер чөвүлелин Жданов аттыг колхозта партия организациязының удуртулгазы-биле тургускаш, колхозчулар ортузунга чорудар политиктиг, культура-массалыг болгаш кижизидилге ажылын чүгээр чорудуп турарлар. Олар лекцияларны, беседаларны калбартып, колхозчуларның өөредилгезин, бот-тывынгыр уран чүүл көргүзүглерин, янзы-бүрү темалыг кежээлерни организастап, суурга хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглап, арагачылар-биле демиселди күштелдирип тургаш, чогуур түңнелди чедип алганнар.

Кызылдың педагогика институдунуң башкылары болгаш студентилери Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунда хөй-ниитичи киржилге-биле ажылдаар культура университедин ажыткаш, анаа барып, элээн хөй ажылдарны кылган. Ооң ажылында хөй кижи киржип турар. Ол ышкаш Тожу районнуң «Май бири» колхозунда школа башкылары малчыннар ортузунга агитас-массалыг ажылды калбартып турарлар.

Республиканың болгаш Кызылдың үлетпүр бүдүрүлгелериниң социалистиг чарыжының мурнуку одуруундан бус-турбиналыг электри станциязының ады чыда калбайн турар. Бо бүдүрүлгениң ындыг доктаамал чедиишкининиң чажыды чүдел? Электростанциязында партия эге организациязы бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажыл дээш демиселди администрация-биле кады организастаарын коллективке политкижизидилгелиг ажыл-биле тудуш харылзаалыг чорудуп турар. Ол станцияның ажылдакчылары планныг онаалгаларны күүседири дээш шудургу демисешпишаан, политиктиг өөредилгеде, кежээки болгаш бот-өөредилгеде, агитас-массалыг ажылдың янзы-бүрү хевирлеринде хаара туттунган. Ол ышкаш, ийиги чүък АТБ-зында, дааранылга комбинадында политмассалыг ажыл база эки тургустунган.

Кызылдың көвүрүг тудуунда ажылдап турар хөй эвес кижилиг отрядтың ажыл-амыдыралы кончуг солун болгаш өскелерге үлегер болуп турар. Көвүрүг тудугжулары прогул, ажылдан озалдаар, план күүсеттинмес деп сөстерни амыдыралдан шуут үндүр кызыпкан, үргүлчү-ле чогаадыкчы, чаартыкчы ажылдыг, кажан-даа хоозун сөс этпес, бүгү чүүлдерни санаттынган, дугурушттунган чогуур хүүсаазында ажыр күүсеттинген турар ындыг коллектив. Бо бүгү болза ол коллективтиң ажылдакчыларының бедик медерелдиин, ажыл-херекке кайгамчык мергежилдиин болгаш ээ-харысалгалыын көргүзүп турар. Көвүрүг тудугжулары Улуг-Хемни кежир көвүрүгнүң ийи демир ооргаларын хуусаадан 2 ай мурнунда салган болгаш көвүрүг тудуун хуусаа бетинде, бо чылдың август 11-ге чедир, тудугжулар хүнүнде чедир доозар деп хүлээнге алган болгай.

Чон ортузунга ажылдаар—бо дээрге партийжи удуртулганың болгаш политиктиг ажылдың бир чугула ленинчи принциви. **«Чон ортузунга чурттаар... Массаны көдүрер... Ооң бүрүн бүзүрелин чаалап алыр»** деп В. И. Ленин чагып чораан. Партийжи организастыг болгаш политиктиг ажылдың бо чугула принцивин боттандырар талазы-биле, ылангыя СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң соолунде, Чөөн-Хемчик болгаш Таңды районнарның парткомнары, партия эге организациялары эвээш эвес ажылдарны кылганнар.

Чөөн-Хемчик районнуң партия организациязы кодээ ажыл-ишчилерниң, ылангыя малчыннар ортузунга политиктиг агитацияны, культурлуг амыдырал-чуртталга дээш демиселди калбартыр талазы-биле солун ажылдарны кылып турар. Районнуң партия активи колхозтар болгаш совхозтарже, бригадалар болгаш фермаларже үргүлчү үнүп, лекцияларны, беседаларны кылып, культура-массалыг ажылдарны болгаш культурлуг чуртталга дээш демиселди организаставышаан, кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын улам көвүдедиринче кижилерни мобилизастап, оларның ажыл-херээнге-даа, амыдырал-чуртталгазынга-даа боттуг дузаны чедирип турар.

СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң шиитпирин ёзугаар малчыннарның культура-амыдыралын экижидер талазы-биле тодаргай планны ажылдап кылгаш боттандырып турар. Ам безин 27 чунар бажыннар, 7 чуртталга бажыннары туттунган, кызыл булуңнарны эде дерип, агитация болгаш культура-массалыг ажылдарның ёзулуг төвү болдурган. Районнуң медицина болгаш культура албан черлериниң ажылдакчылары малчыннарже үргүлчү барып турар. Кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, хөй санныг башкылар кодээ ишчилерниң күзенчиг аалчылары апарган. Районнуң Ленин аттыг, «Большевик» колхозтарында бо ажылдарның эки чоруп турарын демдеглээр херек.

Партийжи политиктиг ажылды билдилиг организастааны ажыл-агый түңнелдеринге эки салдарны чедирип турар. Чөөн-Хемчик район 1962 чылда болгаш 1963 чылдың бирги кварталында социалистиг хүлээлгелерни эки күүседип шыдаан.

Ол ышкаш, Тес-Хемниң «Чодураа», Таңдының «Революцияның чалбыыжы», Каа-Хемниң «Тиилелге», Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» колхозтарында болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйларда, бүдүрүлгелерде политиктиг ажылдың эки тургустунганын база идеологтуг ажылдың тематиктиг кежээлер, конференциялар, мурнакчылар-биле ужуражылга кежээлери, диспуттар дээн ышкаш массалыг хемчеглерниң калбарып турарын демдеглеп болур.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга белеткелдерниң үезинде бистиң идеологтуг ажылывыстың деңнелин, калбарыышкынын шүгүмчүлекчи ёзу-биле тодаргай көрүп, бо талазы-биле бар четпестерге чогуур үнелелди бээр ужурлуг бис. Ынчаарга политиктиг ажылды организастап, ону удуртур талазы-биле улуг четпестер элээн хөй партия эге организацияларында, чамдык парткомнарда ам-даа бар дээрзин айтыры чугула.

Тес-Хем районнуң Ленин аттыг колхозу чаа улгаттыр каттышкан улуг ажыл-агый. Ол колхозтуң ажыл-агыйын быжыглаар төлээде, колхозчулар ортузунга политиктиг ажылды улам күштелдирер ужурлуг турган. Бо чугула айтырыгны Тес-Хем парткомнун-даа, колхозта партия эге организациязынын-даа талазындан чедир үнелевейн турарындан, чүгле ырак-узак черлерде колхозчулар ортузунга эвес, харын колхоз төвү Эрзин суурда безин политиктиг ажыл солагай үеде суларады. Моон түңнелинде колхоз оон баштайгы шыгалдаазы болур часкы тарылгага багай белеткелдиг кирген, күш-ажылдың чуруму ында чавыс, ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар бар.

Таңды районда «Коммунизмниң херели» колхозтуң ажыл-ишчилериниң ортузунда идеологтуг ажылдың кошкак болуп турарын элээн үр үе иштинде чугаалажып келген. Ол хиреде-ле ында партия эге организациязы, Таңды районнуң парткомунуң идеология кизидзи ол четпестерни чайладыр талазы-биле боттуг хемчеглер албайн келгенинден байдал экиживейн турар. А Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунуң удуртукчулары колхозчулар ортузунга агитас-массалыг ажылды чедир үнелевес чоруун үргүлчүлевишаан.

Барыын-Хемчиктиң парткому «Тээли» совхозта, районнуң ырак-узак черлеринде кижилер ортузунга идеологтуг ажылдың чавыс деңнелдиг болуп турары-биле ам-даа эптешпишаан. Бо чорук эрткен чылдың район ажыл-агый талазы-биле кудук көргүзүглерлиг болганынга, малчыннарның культура-амыдыралының чавыс деңнелинге чедирген болгаш район иштинде оорлаар, арагалаар болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар ол районда ам-даа бар.

Республикада улуг тудугтар болур «Тыва даг-дугу», «Тыва кобальт» тудугларында, «Кызыл тудуг» эргелелинде, Улуг-Хем ыяш ажыл-агый черлеринде планнар күүсеттинмейн баар, объектилер чогуур үезинде ашылге дужаавтынмас, ажылчыннарның талазындан прогулдаар, ажылдан үнер, арагалаар чоруктар болгулап турар. Бир эвес ол черлерде партия организациялары идеологтуг ажылды бедик деңнелге, кижи бүрүзүнге чедир тургускан болза, ындыг чүүлдер турбас ужурлуг. Онаашкан хүлээлгезинге харысалга чок, ажыл шагы үзер, арагалаар чорук кижилер боттарының мурнунда турар сорулганың чугулазын чедир билбээнинден тыптып келир дээрзи билдингир.

Идеологтуг ажылдың янзы-бүрү байлак хевирлерин бис ыракта чедир ажыглавайн турар бис. Ажылчы чоннарның чурттап турар черлеринге агитация Кызыл хоорайда-даа, районнарда-даа кончуг кошкак организастаттынган. Элээн хөй агитпунктулар, кызыл булуңнар, лекториялар боттарының ажылын кандыг-бир кампанияның эрткен соонда соксадып каар таварылгалар бар.

Кижилерниң медерелинде эргиниң бак артыышкыннарын узуткаары идеологтуг ажылдың бир чугула кезээ. Бо талазы-биле улуг ажылдар кылдынганы маргыш чок. Ынчалза-даа идеологтуг ажылдың бо чугула сорулгазын ам-даа ыракта чедир күүсетпейн турар бис. Ниитилелге ажыктыг күш-ажыл кылбайн, мангыс ёзу-биле амыдыраарын оралдажыр, хуу өнчүзүрек кижилерниң бистиң аравыста ам-даа бары, арагалаар, хулиганнаар чоруктарны чамдык кижилер, оон иштинде чамдык аныяктар болгаш интеллигентилер безин, ам-даа үргүлчүлеп турары эргиниң ол бужар артыышкыннары-биле демиселдиң кошкаан херечилеп турар. Төп Комитеттиң Пленумунга белеткенип турарывыс ам үеде, бистиң республикада идеологтуг ажылды, район, бүдүрүлге, коллектив бүрүзүнде ооң калбарыышкынын, дээштиин, сорулгаже чүткүлүүн ханызы-биле өөренип көрүп, амга чедир чыгдынган эки дуржулгаларны ажыглап тургаш, политиктиг агитацияны чаа күш-биле улам калбартыры, сайзырангайжыдары, а бо талазы-биле бар болуп турар четпестерни дарый чайладыр дээш боттуг, шиитпирлиг хемчеглерни ап чорудары партком, партия эге организация бүрүзүнден, идеология фронтузунуң бүгү ажылдакчыларындан негеттинип турар. Бо бүгү болза СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунга чедиишкинниг ужуражырын хандырар болгаш ол Пленумнуң хүлээп алыр шиитпирин амыдыралга чедиишкинниг боттандырарынга дузалаар.

Малчыннарның ажыл-херектери болгаш планнары

УЛУГ-ХЕМНИҢ МАЛЧЫННАРЫНДА

СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕ

Чеди чылдың бешки чылында ажыл-агыйжы онаалдаларны амыдыралга чедиишкинниг күүседиринге колхозтуң малчыннары боттарының күш-ажылчы улуг-хуузун киириштирип, боттарынга бедиткен хүлээлгелерни ап турарлар. Хойжуларның хүлээлгезин колхоз төвүнде кодээ библиотеканың бир булуңунда чараштыр бижээш, түс-түс кижилер адының кырында кылгаш азып каан. Хойжу коммунист Ховалыг Кызыл-оол 387 төрээн хоюндан 387 хураганны камгалап алган. Кадарчылар Д. Бадарчы, Д. Сумуяа озар малды эки, хүр кыштаглатканнар.

Колхозтуң малчыннары бо чылын 275 тонна эътти, 340 тонна сүттү, 24 тонна дүктү күрүнеге садар.

ТӨЛЕПТИГ ХОЙЖУ

Донгак Бокпак бодунуң өөнүң ээзи-биле кады колхозтуң хойжузу болуп, кызымаккай күш-ажылын көргүзүп турар. Ол хойжу болуп ажылдап келген чылдарының дургузунда колхозка чүс-чүс баш хураганнарны менди ажаап, өстүрүп бербишаан, күрүнеге чүс-чүс килограмм дүктү садарынга улуун киириштирген.

Ол өг-бүлениң кежигүннери кыштың чыккылама соогунга-даа, чайның изиинге-даа торулбайн, ниитиниң мал ажылынга үлегерин көргүзүп турар. Олар Үле-Бажында кыштаанда алды чүс баш хой турар кажааны эрткен чылдың күзүнүнде колхозтуң тудуг бригадазының кежигүннериниң киржилгези-биле чаарты тудуп кылган. Бо чылын анаа чурттаганың чаа бажыны ажыглалга кирер. Доруга берген хураганнарның турар кажаазын чылыглап аңгы кылган. Олар кыштаглаашкын мурнунда кажааларның септеэлгезин болгаш чылыглаашкынын кылып ап турарлар. Үле-Бажы — шээр малды кыштагладырының эң-не таарымчалыг черлериниң бирээзи.

Донгак Бокпак, хойнуң чаш хураганнарын ажаап өстүреринге эки дуржулгалыг. Кышкы үеде хураган турар чери арыг-силиг, чылыы таарышкан болур. Хураганнарны чымчак чем-биле сагыш човап азырап турар. Оон азыралында турар хураганнар эки өзүүчел болуп, кышты хүр ашкан. Хойжунуң уруу М. Бүнзенмаа авазының ажылынга идепкейлиг дузалажып, оон арга-дуржулгазын бодунга шингээдип ап турар. Ол ам безин хойга хураганнарны доотналап тургаш чагыштырып эмзиреринге авазындан тудак чок чаңчыга берген. Хой оолдаашкынының үезинде сакманщик хүлээлгени авашкылар ийилээ күүседип эрттирген. Оларда 283 хой төрээн, ооң бүгү хураганнарын четчези-биле доруктуруп турарлар.

Улуг-Хемниң парткому делегейниң херээженнер хүнү—Март 8-ти таварыштыр эш Д. Кокпакты Хүндүлел бижик-биле шаннаан. Ындыг бедик үнелээшкинге улам соруг кирген.

— Бистиң коданывыста холушкак үксааның хойлары бар. Чамдык тыва хойларның назыны улгадып, кырып турар. Оларга хайындырган суланы немелде чем кылдыр берип турар бис. Колхозтуң төвүнче чоокшулай кежүп бар чоруурувус ол. Бистиң хонар черивис ам-даа харлыг-дыр, моон көшкеш Терек уңунга баар бис. Ынчангаш хоювустуң кыргылдазын, чүүлдазын анаа дооп алгаш Хендергениң Кара-Даш одарларынга барып чайлаглаар бис. Малды хүр кыш ажырарынга кол-даа чүве семиртилге-ле болгай—деп, эш Бокпак чугаалап турар.

Хойжулар бо чылын чүс хойга онааштыр 100 хураганны, бир хойдан-на 2,2 кг дүктү кыргып алырын хүлээнген.

ЧАСКЫ КӨШ ҮЕЗИ

Колхозтуң хойжуларының хөй кезии кыжын Кара-Булуңга кыштаглаар, чайгы чайлаглаашкынын Хендергеге эртирер. Хойнуң чүүлдазын болгаш кыргылдазын колхозтуң төвүнге чорудар. Олар Кара-Булуңдан колхоз төвүнче часкы көштүң үезинде Жданов аттыг колхозтуң, «Улуг-Хая» совхозтуң девискээрлерин таварып, хонаттап чораш чоорту көжүп келирлер.

Колхозтуң Кара-Булуңга кыштаан хойжулары амгы хүннерде колхоз төвүнче чоокшулаай көжүп, хой чүүлдазынга болгаш дүк кыргылдазынга белеткенип турарлар.

А. ДОНГАК.

«Чодураа» колхоз.

Картофельди ынчаар көрүп болбас

Кочетов сууруу таварты чорупт олурургаш, «Коммунизмниң херели» колхозта картофель тарылгазынга чүнү кылып турарын, ылаңгыя «Бедик шынарлыг картофельге чурттуң херегелелин четчири-биле хандырар дугайында» СЭКП ТК-ның Министрлер Чөвүлелиниң кодээ ажыл-агыйның ажылдакчыларынга Кыйгырыын боттандырар дээш кандыг хемчеглер ап турарын таныжып, солуңга эки информация алыр-дыр деп бодай бердивис.

Септелге мастерскаязының даргаңаар чериинге колхозтуң даргазы Агапов Захар Фроловичиге ужуражы бергеш, үстүнде айтырыгны сонуургап чугаалажы бердивис.

— Бо чылын картофель тарылгазын кайы үеде чорудар силер? Үрезиниңер болгаш чериңер шупту белен боор але, дарга?

— Бо чылын картофельди 16 гектарга тарыыр бис. Черде-даа чүү боор, кедээр ховуда чардынган чер бар. Колхозта үрезин көңгүс чок. Колхозчулардан чыып алыр бис. Ону агроном харыылап турар. 32 тонна үрезин херек. Тодаргай билбес мен, чүү-даа болза ооң чартык кезин хиреңи колхозчулар аазаан боор.

— СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң картофель дугайында Кыйгырыын чугаалажып көрдүңер бе? Баштаар черге демги агрономуңарның үрезин дугайында информациязын алдыңар бе, дарга?

— Ол Кыйгырыгны чугаалашкаш чүнү канчаптар бис. 16 гаңы тарыыр дээн планывыс бар-ла болгай. Тараа культураларының тарылгазын май 15-ке чедир доосказ, ооң соонда колхозчуларның берген үрезини-биле тарып алыр бис, ыйнаан.

— Бо ховуга кандыг сортту тарыырга артык ажыктыг болурул?

— Картофельдиң сортту-ла хөй болгай. Колхозчулар кандыг сортту бээр болдур, ону тарыыр бис, ыйнаан.

— Бо үеде колхозтарда, совхозтарда Кыйгырыгны таныжып, боттарының планнарын эде көрүп, чаа хүлээлгелерни ап турарын парлалга, радио дыңнадып турар-дыр. Бо талазы-биле силерден кандыг-бир информация ап болур аргавыс чүү иргин?

— Бо талазы-биле бисте чүве чок. «Межегей» совхозка барып көрүңер, силерниң картошкаңар ында болгай. Картофель дээрге хөй күш үнер культура болгай, оон хөйнү тарып шыдавас бис. Ынча-мынча дүжүт алыр деп чүү дээр бис, канчаар үнер-дир, ынчаар ажаап алыр бис.

Дарга-биле беседавыс, харыылар «допчу болгаш дорт» болганда, ооң-биле доозулган. «Силерниң картошкаңар Межегейде болгай» деп чугааның утказы болза, Кызыл хоорайга бис картофель бээр эвес бис дээни ол-дур ыйнп.

«Картофель бүдүрериниң культуразын эң бедик деңнелче көдүрер төлээде, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары, бүдүрүлге эргелелдериниң ажылдакчылары, партия болгаш совет организациялар картофельди тарып өстүрерин, ону күрүнеге садар планны күүседирин чогуур харысалгалыг ёзу-биле медереп билири-биле көрген турарын чедип алыр төлээде, соңгаарлаттынмас чугула хемчеглерни алза чогуур» — деп Кыйгырыгда чугаалаан болгай.

Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң даргазы эш З. Агапов картофель айтырыын шынапла харысалгалыг ёзу-биле медереп билбейн турар кижи-дир. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Кыйгырыын боттандырар талазы-биле ол чүнү-даа кылбаан.

Колхозтуң Оңгар-Ховуда хову бригадазынга келгеш, ында бригадирлер, агроном болгаш өске-даа эштер-биле чугаалажып көөрге, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Кыйгырыын май 9-ка чедир дыңнаваан-даа, номчуваан-даа болдулар. Бо дээрге колхоз баштаар чериниң болгаш ында партия организациязының картофель айтырыын чугулага көрбейн турарының херечизи-дир.

М. ЛЮНДУП.

Хүлээлгезин күүсеткеш...

«Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбырында хойжу А. Наваның Кызыл-Даш деп черге кыштаанга бо эрткен кыжын мал чеминиң талазы-биле байдал берге турган. Ол берге өйде салбырда партия организациязы шыырак малчыннарның бирээзи Кыргыс Доржуну анаа дузалажыры-биле чоруткан.

Арып, чудап эгелээн хойларны ийи шыырак хойжу чаңгыс кижи дег демниг ажаап тургаш, бир удаа сегидип ап шыдаан. Ынчалза-даа ынчан совхозтуң ол чоок-кавыга белеткээн сигени доозулган, хойларның одарже үнүп шыдавастары база-ла бергедээшкинниг болу берген.

— Хар-чамы улуг бо кышты менди ажырып алыры бергедээн малдар-дыр бо, канчалзывысса экил?—деп, Нава дузалакчызындан сүме айтырган. А Доржу ол дугайын боду-ла билир болгаш, харыылаарын далашпаан: «Хөй-нити, партия организациязы мени идегээн болгай. Моон хоромча болур болза, мен Нава-биле катай харыылаар ужурлуг мен» деп, ол боданган. Бир эвес бо бүгү мал мээн бодумнуу дижик, мындыг байдалга мен таваржып келген-дир мен — деп айтырыг оон сагыжынга чаягаар тургустунуп келген. Ынчангаш, салдынган айтырыгга ол шиитпирлиг харыылаан:

— Бодумнун кезип белеткеп алган сигеним бар чүве, ону сөөртүп эккеп чиртир-дир, оон өске арга чок.

— Адырам, ынчаарга болур бе? Сен бодуң база амыдыралдыг кижи болганыңга херегээш-ле кезип, белеткээн болгай сен!—деп, хойжу кайтап чугаалаан.

Доржу анаа допчу харыылаан:

— Көрүп тура-ла малды чудадып өлүрер эвес, анаа кижи сагыжы кайын оожургаар.

Бодумнуу, хөйнүү деп ылгал билбес совет кижиниң бедик моралының илерели ол-дур. Бөдүүн ажыл-ишчи К. Доржунуң ак-сеткилдиг чоруунуң ачызында совхозтуң ол кадатта 508 хоюу барык-ла менди кыш ашкан, олардан чүгле 15 баш хой доора аарыгдан өлген. Чоокку хүннерге чедир эш Наваның коданында 395 чаш хураган менди алдынган. Ам төрүүр хойларның деңгилдези экижээн.

Кыргыс Доржу бодунуң сакманщик хүлээлгезин күүсеткеш, ам бо хүннерде салбыр төвүнче ээп чанып келген. Ам ол, часкы хову ажылынче кирипкен.

С. ӨЛЕШ-ООЛ.

Сакманщиктер

Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң Кадый-Бажында хойжу бригадазында бир муң хире хой оолдаан. Бригадада малдың чаш төлү менди алдынып турар. Хойжулар Дамбажык 234 хойнуң, Сундуй-оол 242 хойнуң хураганын бүрүн камгалап алган.

Чаш малды менди доруктурарынга сакманщиктерниң дузазы биче эвес болганын демдеглезе чогуур. Сакманщиктерден Сереңмаа 207 хураганны, Анчымаа—132, Севилбаа—128, Делгер—60, Балган—58 хураганны ажаап доруктурган.

Е. ШАГДЫР.

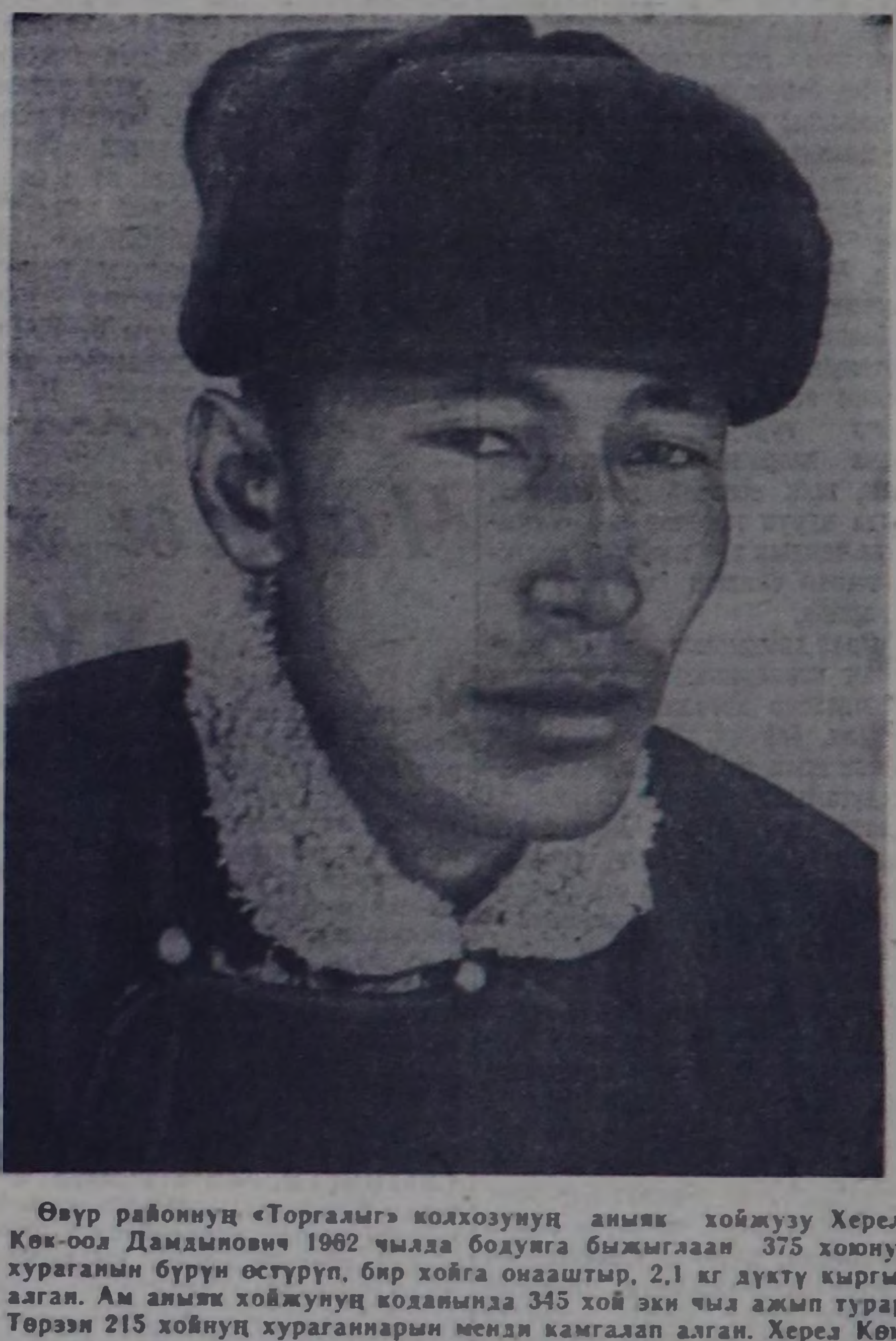

Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң аныяк хойжузу Херел Көк-оол Дамдынович 1962 чылда бодунга быжыглаан 375 хоюнуң хураганын бүрүн өстүрүп, бир хойга онааштыр, 2,1 кг дүктү кыргып алган. Ам аныяк хойжунуң коданында 345 хой эки чыл ажып турар. Төрээн 215 хойнуң хураганнарын менди камгалап алган. Херел Көк-оол кодээ Советтиң депутаты. Төрүүр 345 хоюнуң чаш төлүн менди камгалап ап бир хойга онааштыр 2,5 кг дүктү кыргыырын ол хүлээнген.

ЧУРУКТА: Херел Көк-оол. Сөзү Д. Дамбаның, фотозу Б. Сереннин.

Комсомол ажылында хөй ниитичи эгелээшкин

Бистиң районда «комсомолчу прожекторнуң» отрядтарын комсомолдуң 19 эге организацияларында организастап тургускан. Ында 72 комсомолчу-аныяктар хаара туттунган. Олар колхозтарның, совхозтарның, албан организация, бүдүрүлге черлериниң ажыл-чорудулгазында четпестерни илередип, чайладыр, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның бот-үнезин чиигедир талазы-биле улуг ажылды чорудуп турарлар. Комсомолдуң эге организацияларында тургустунган «комсомолчу прожекторнуң» отрядтарының ажылын удуртуп башкарары-биле ВЛКСМ-ниң район комитединиң чанында «комсомолчу прожекторнуң» район штавын тургускан.

Чижээ, кур чериниң совхозу «Тиилелгеде» хову бригадаларының аразында «комсомолчу прожекторнуң» 21 кижи составтыг отрядын тургускан. Ооң командири комсомолчу Сотпа Сүге-Маадыр. Бо совхозта тургустунган «комсомолчу прожектор» отрядтарының иштинден совхозтуң комсомолчу-аныяктарның төп сүт-бараан фермазында отряд бодунуң хүлээлгезин эки күүседип турар. Бо ферманың коллективи коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп аттыг чедип алыр дээш эрткен чылдың төнчүзүнден бээр демисежип эгелээн. Ол демиселди чедиишкинниг боттандырарынга улуг рольду ында ажылдап турар «комсомолчу прожекторнуң» отряды ойнап турар. Ол отрядтың кежигүннери ферманың ажылын экижидеринге, сүт, эът бүдүрерин көвүдедиринге шаптыктап турар четпестер дугайында чыл эгезинден бээр 20 янзы фактыларны чайладыр талазы-биле совхоз дирекциязының талазындан боттуг хемчеглер алырын чедип ап келген. Ооң түңнелинде сүт-бараан фермазының коллективи бо чылдың бирги кварталында 34,5 муң литр сүт саап бүдүрер хүлээлгезин 59,5 муң литр кылдыр күүседип, районнуң комсомолчу-аныяктар фермаларының аразында калбарган социалистиг чарыштың бирги черин ап, ВЛКСМ-ниң район комитединиң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

«Комсомолчу прожектор» отрядының кежигүннери комсомолчу-аныяктарның иштинден күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бүгү хемчег-биле бедидип, боттарының бүдүрүлгечи онаалдаларын ай, квартал санында ажыр күүседип, өскелерге эки үлегерин көргүзүп турарлар мында улам көвүдеп турар. Чижээ, М. Конгар бодунуң саап турар инектеринден бирги кварталда бир инекке онааштыр 310 литр, О. Анай инектериниң бирээзинден-не 309 литр сүттү саап, республиканың совхозтарының мурнакчы саанчыларының одуруунга киргеннер.

Ферманың аныяктары чүгле мал өстүреринге, сүт бүдүреринге кызымаккай киржип турарындан аңгыда, фермада организастаан политөөредилге бөлгүмүнде өөренип, бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнде база идепкейлиг киржип турарлар. Оларның белеткеп алган концерттерин чүгле бистиң районнуң ажыл-ишчилери эвес, харын кожазы Каа-Хем районнуң колхозтарының ажыл-ишчилери улуг сонуургал-биле көрүп турарлар.

Ол ышкаш «Көк-Тей» совхозта «комсомолчу прожекторнуң» отряды база багай эвес түңнелди чедип ап турар. Часкы тарылгага тракторлар болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа чепсек-херекселдерин септеп белеткеп турар үеде, ол отрядтың кежигүннери ажылга шаптыктыг четпестерни өй-шаанда илередип, ол дугайында 25 янзы-бүрү шүгүмчүлелдиг агитхуудустарны үндүргеннер. Совхозтуң дирекциязы, ында партия организациязы аныяктарның ол чугула медээлериниң дугайын дораан хынап, ону чайладыр талазы-биле боттуг хемчеглерни ап турганнар. Ооң түңнелинде часкы тарылга ажылдары совхозтуң шөлдеринде шалыпкын темп-биле чоруп турар.

Моон-биле кады комсомол ажылынга комсомолчу-аныяктарның хөй-ниити шүгүмү-биле киржилгезин багай эвес организастап турар бо үстүнде айыткан комсомол организациялары-биле чергелештир ону багай чорудуп турар организациялар районда база барын маңаа демдеглээри чугула. Маңаа «Элегес», «Межегей» совхозтарда болгаш «Совет Россия» колхозта комсомол организацияларын айтыр херек. Мында «комсомолчу прожекторнуң» отрядтары ам-даа багай ажылдап турар. Ажыл-херекте бар улуг четпестерни илередип, оларны чайладыр талазы-биле хемчеглер алырының уулу, ооң-биле эптежип турар чоруктар мында үргүлчүлеп турар. Моон кол чылдагааны болза, ол совхозтарда, колхозта комсомол организацияларының секретарьлары эштер Б. Лондунай, И. Бжитеких, С. Бочкарев оларның олуттай ажылдап турарында болгаш «комсомолчу прожекторнуң» район штавының «комсомолчу прожекторнуң» отрядтарының ажылын ам-даа багай удуртуп турарында.

Ам комсомол организацияларының кол сорулгазы болза, комсомол ажылында хөй-нити шүгүмү-биле эгелээшкиннерни улам калбартып, ол ажылды боттуг удуртулга-биле хандырары боор турар.

Д. ДАНЗЫН-ООЛ,

ВЛКСМ-ниң Таңды комитединиң секретарының оралакчызы.

ШКОЛА АМЫДЫРАЛЫ

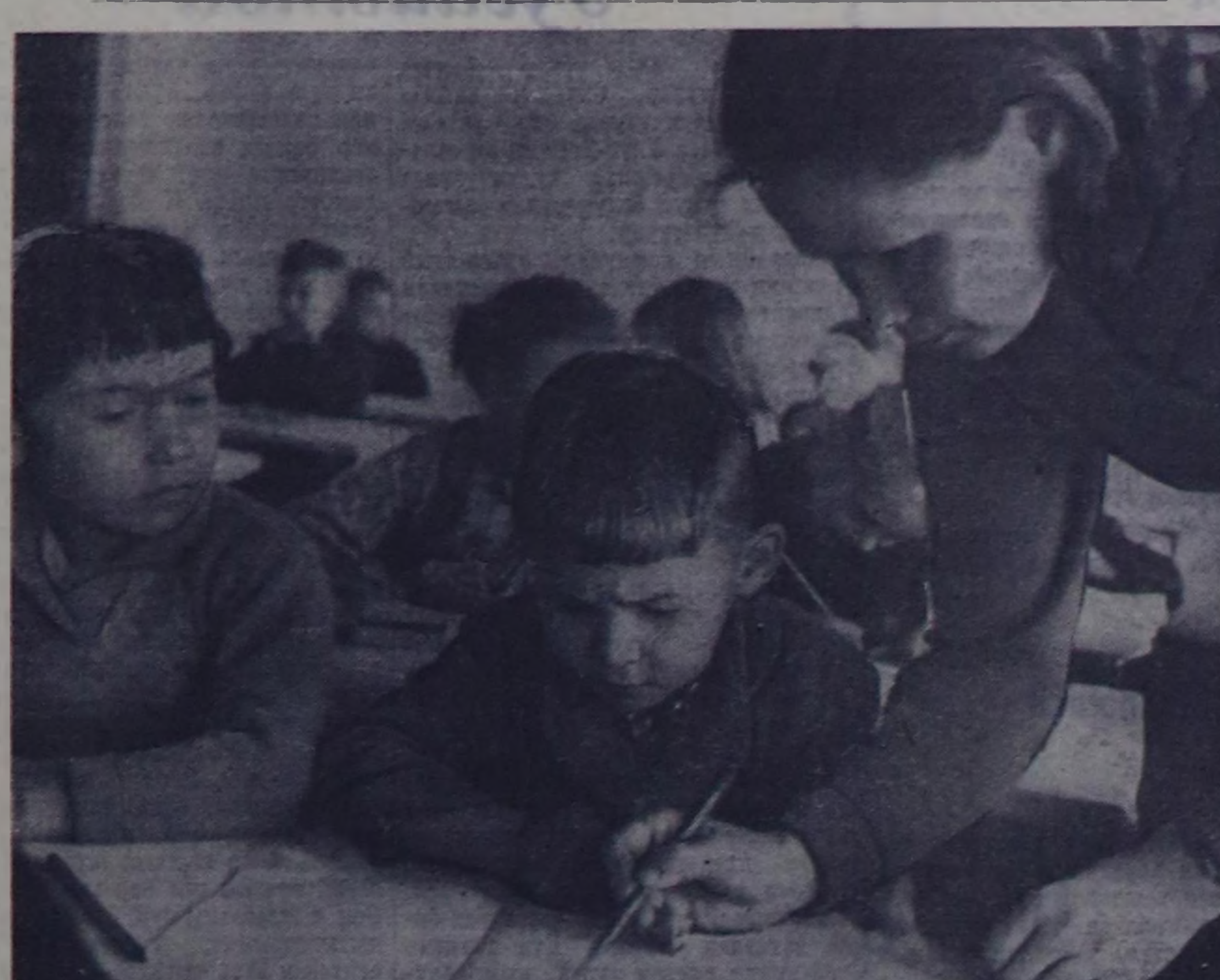

Олар чүгле алды харлыглар, ынчалза-даа школаже чоруп турарлар. 37 бичии чаштар хүнүнүң-не делгем, чырык класска чыглып кээрге кичээл эгелээр. Бичии школачылар туруп могавазын дээш 25—25 минута иштинде ийи урокту эрттирер.

Забайкальениң Букачача суурунда ортумак школада белеткел клазын ынчаар организастаан. Бичии чаштар санап, бижип, чуруп, пластелинден янзы-бүрү дүрзүлер кылып, күш-культура-биле кичээлдеп, янзы-бүрү ырларны өөренип турарлар. Кысказы-биле чугаалаарга оларның өөредилгези ажыктыг чүүлдер-биле холбашкан. Алды харлыгларны үстүкү класстарның өөреникчилери шефке алган. Олар бичии дуңмаларынга таарымчалыг столдарны, көргүзүг материалдарын кылып берген. «Тик» класска кичээл—бирги класска өөренип эгелээринге эки белеткел болур.

ЧУРУКТА: башкы Галина Григорьевна Щербакова алды харлыг Коля Кушинскийге бижиилге үезинде карандашты шын тударын айтып берип тур.

Фото Э. БРЮХАНЕНКОНУУ.
СЭТА-ның фотохроиказы.

КҮЗЕНЧИГ ААЛЧЫ

Апрельдиң аяс, чылыг хүннериниң бирээзинде, таптыг-ла биче дүш четкен турда. Чөөн-Хемчикте Шеминиң Даштыг-Тей фермазынга үтектиг ак-көк автомашина Чадаана уундан дүргени аажок маңнап келгеш, доктаап турупкан.

— Автолавка... чаа хлеб, булка... дишкен өөрүнчүг үннер ферманың ажылдакчыларының аразынга хөйү-биле дыңналгылай берген.

Барааның шилдери хүнге чайынналып турган машинаның чанынга янзы-бүрү өңнүг, арыг-силиг сумкалар туткан кижилер доораан-на хөй-биле чыглы берди.

Малчыннарның, саанчыларның херегледерин хандырар ол садыгда кандыг бараанар келгенин сонуургап көөр дээш бистер анаа база чеде бердивис.

— Экии, эш Намай! Силерге база-ла чедип келдим. Мындаа чагаан бараанарыңарны эккелдим — деп, даштындан көөрге томаанныы кончуг хире аныяк оол ферманың мурнакчы саанчызынга чүүл бүрү бараанарын көргүскен тур.

— Бо-даа таарымчалыг-ла садыгдыр, мурнунда бодувустуң херегләэр бараанарывысты садып алыр дээш суму, район төптеринче тускай чорук кылып, шүүдээр турган болгай бис, ам бүгү-ле бараанарны биске шуут эккеп турары магалыг болган — деп, садып алыкчыларның аразында назыны улгады берген бир ашак өөрүшкүзүн ынчаар илередип турган.

— Михаил, меңээ булка хлебтен, едобадан, пряниктен, конфеттен...

— Экизин аа! Чаа быжырган, барык-ла сооваан,—дишкен сөстер бо-ла дыңналыр турган.

Садыглаашкын сөөлзүрээн, автомашина чанында ээлчег төнген турда, садыгжының чанынга барып, оон-биле менди солчуп чугаалаштывыс.

Ол Михаил Савельевич Радыгин болду. Садып алыкчылар-биле ол тывалап хостуг чугаалажып турган.

— Мээң ажылымга кол-ла чүүл чоннуң херегләэр янзы-бүрү бараанарын четчелээри база автомашинаны эки ажаап, соксаал чокка ажылдадыры болур. ырак-узак одарларда малчыннарның чагаан бараанарын оларга база чедирип турар мен — деп, Михаил Савельевич чугаалай-дыр.

Малчыннарның, саанчыларның херегләэр бараанарын эш Радыгин машиназының иштинде тускай хааржактарында долдур суп алган чоруур. Пөс-таавы, аъш-чем аймааның хөй чүүл бараанары ында бар болган.

Чөөн-Хемчик райпозунуң баштаар чериниң бадылаан графигин ёзугаар «Тыва» совхозтуң Хөндергейде, «Большевиктиң»—Шемиде малчыннарының турлагларын ол үргүлчү кезип чоруп турар. Оон келир үезин малчыннар эндевес, машинаның доктаар черинге хөй-хөй кижилер ол үеде чыглып келген турар.

Бараан саарылгазының планын күүседир талазы-биле Михаил Савельевичиниң көргүзүглери үргүлчү бедик болуп келген.

— Бирги кварталдың планын 115 хуу, а чүгле март айда 5 муң рубльдиң орнунга 6800 рубльдиң бараанарын чоңга садып, сайгарды—деп, ол чугаалап орган.

— Ажылыңарның эки көргүзүглерлиг болуп турарының кол-ла чылдагааны чүдел, кандыг аргаларны херегләп турар силер?—деп садыгжыдан сонуургап айтырдывыс.

— Хамык ужур херегленчилерге бараанарны чедиргеш, туда садарында эвес болдур ийин. Шемиде, Хөндергейде хойжулар турлагларының аайы-биле алды кезек черде садыгжы чок ларёктарны тургустулап алдым. Оларга чугула херегледиң бараанарын аппарып салгылааш, өртээн бижип каарымга-ла садып алыкчылар акшазын салгаш аппаргылаан болур-дур, артык, дүдүүлүг болур таварылга-даа илереваан. Харын мээң ол садыгларымны чоң камгалап, бараанарны сайгарарын дүргедедиринге улуг дузаны көргүзүп турарлар—деп, бодунуң херегләп турар чаа дешпилгелиг аргазын Михаил Савельевич биске ынчаар тодазы-биле тайылбырлады.

Садыгжы Михаил Радыгинниң организастаан ларёктарының ажыктыын малчыннар ханызы-биле билген, улуг өртектиг белен хептерни, янзы-бүрү хевистерни-даа оларга эккеп делгээрин негеп турарлар. Чоннуң күзелин ёзугаар ол-даа чагыгларны хандырарын эш Радыгин аазап турар.

— Силерниң ажылыңарның чединишкинин илдең-дир, а четпестер бар деп бодап турар силер бе, Михаил Савельевич?

— Четпестерни чок деп болбас. Ылангыя бараанарывның ассортиментизи эвээш, час дүшкен, чайның изиг үези чоокшулаан амгы үеде чайгы хептерни, быжыг, эптиг идиктерни малчыннар үргүлчү-ле айтырып турарлар. «Чок» деп сөстү чонга чугаалаарга эпчогун кандыг дээр — деп, ол чугаалады.

Михаил Савельевич май мурнунуң социалистиг чарыжынга киришкеш, апрель айның планын хуусаа бетинде, 20-де күүсеткен. Май айның болгаш чартык чылдың бараан саарылгазының планнарын ажыр күүседирин ол база аазап турар.

Райпонуң автолавкаларының мурнакчы садыгжыларының бирээзи эш Радыгинниң малчыннар ортузунга садыгны калбартырынче углаңдыр эки эгелээшкинин боттандырып чорудуп турары үстүнде көргүстүнген чамдык чижектерден-не билдингир болду. Ынчангаш бо садыгжының дуржулгазын республикада бүгү-ле автолавка садыгжыларынга нептередири чугула деп түннелди бистер анаа кылган бис. Ылангыя малчыннар ортузунга садыгжы чок ларёктарны организастаары автолавка садыгжыларынга эң-не белен база эптиг болур дээрзин Михаил Савельевич Радыгинниң ажылының чижээ тодаргай көргүзүп турар.

К. ХЕРТЕК.

Өг-бүлениң хөгжүмү

— Василий дээрге бажыңынга хевар олурар, өске хөй үе-шагын электростанцияга эрттирер: шимчедикчилерни чүгээн, демир чондурар станоктарны арыглап аштаан, кандыг-бир трактор азы көдээ ажыл-агый машиналарының үрелген кезектерин кылган турар, назы-хары улгадып кырый-даа берзе, черле олут чок, могаар-шылаарын билбес кижи боор — деп, Улуг-Хем районнуң Арыскан суурда электрик-слесарь-монтёр Василий Кыргыстың дугайын ооң бригадири ынча деп чугаалады.

Бо удаада мээң сонуургап чорууруум айтырыг уран чүүл-биле холбашкан чүве болганда, «Василий-ачаның» (ол черниң улуг, биче чону ону ынчаар адап хүндүлээрлер) бажыңынга бардым. Дүштеки чем үези. Ада боду-даа, улуг-биче урук-дарыы-даа чыглып келген, чугаа-соот дыңзыг-ла.

— «Музыкантылар» алгыржып чугаалажыр боор чүве-дир!—деп, ол баштактанды.

Мээң оларга чеде бергеним хүн кончуг-ла таарымчалыг болган: ол-бо черлерде ажылдап турар оолдары база дүш боор алазының аал-оранында чыглып келгеннер. «Чыткан теве аскынга кагмыыл киргени»-биле домей болган.

Чем сөөлүнде кырган Василий:

— Че, оолдарым, кижи бүрүзү түс-түс херекселиңер тудуңар!—деп, командылаан сөөлүнде, дойлуп-ла үндүлер.

Ашак боду эргижирээн гармошказын тудупкан сөөлүнде, бүгү боду өскерли хона берген: артында-ла, сегел салы сербейип, карактары хүлүмзүрүг чайнап келирге, алдан ажыр дегүй берген назыны ооң чартыынга чедир аныяксый берген ышкаш апарды. Чодураа—баянда, Айыраа—гидарада, Зоя—мандолинде, Люда—допшулуурда, Кара-кыс—бызаанчыда дээш, өг-бүлениң музыкага хуваалдазы ол болду, а чүгле Кызыл-оол (оол уругларының эң улуу, тракторист) хол куруг артып калды.

— Херексел бар-даа болза, оон талазы-биле бистиң «куруг» киживис бо-дур ийин, ынчалзажок тускай эртеми бар кижи—дээш, ачазы Кызыл-оолга хола тавактыы тутсуп берди.

Өг-бүлениң хөгжүмү «Коробочка» («Хааржакчыгаш») деп орус улустуң ырызын эгелээн. Күүселдези черле тергиин болду.

— Концерттерге-даа, анаа ойнаарда-даа бо ырыдан эгелээр, азы тоң-дора дээрге, мону киирген турар улус бис—деп, Василий тайылбырлады.—Бо мээң бүгү назынымда уттундурбас ыр. Моон чылдагааны мындыг.. 1920 чыл. Шагаан-Арыгның Даг-Ужунга турган кыдат баараның шериглери ынчан Халбаа деп черге турган хүрээ ламаларының болгаш Сонам-Байыр чагырыкчының дузазы-биле ол чоок-кавының ядыы чонун үптеп-тонап, эт-севи чок ядыыларның уругларын, кадайларын күш-биле хунаап, баранга эккеп ажылдадып, туразында кажылап турганнар. Ынчан 18 харлыг мен. Сонам-Байырның Аргалыктыг даанга бир кадан чылгызын кадарып, амыдыралың кадыг-бергезинге (чылгычы кижи бир хүн чагырыкчыга эттетпейн баар болза, ол аас-кежик турган) шыдашпайн, канчалза-даа, чооңза-даа, кувускаал өскүп тургустунган орус чуртунга аштап-түрел-даа чораан чеде берзимзе, эртем-номга-даа өөренип, чүвениң бир шиин тып аптар боор мен деп ыяк бодангаш, Хереме. Үс таварты, салдаар черге салдап, кылаштаар черге кылаштап,—чорупкан мен.

Ол үеде орукка кандыг бергелерге таварышпадым дээр! Үстүң орус кулактарының ийи-чаңгыс артынчылары-даа ынчан туруу, оларга-даа ажылдап берип чордум... Бо бүгүнү чугаалаар болза, бүдүн тоожу болур. Үс аскындан Пашкино деп суурга чедир ажылдап чораан мен. Ол үениң иштинде меңээ чаңгыс-ла чүве черле уттунмас. Орус тараачын Игорь Контратьевтиң аалынга баргаш, анаа чурттап, ажылдап эгелээн мен. Ооң оолдары гармошкачы Родион, ырлаар Тимошка олар-биле кады ажылдап. Контратьевтиң үшкү оглу апарган хүнүмден эгелээш, чаа-чаа солун чүүлдерни көрүп эгелээним ол чүве.

Урянхай Тывазындан келген мээң орус дылды сонуургап турарымны Тимошка эскерип каан болгаш меңээ мынча дээн: «Че, Кыргыс, бис сени гармошкага өөредир бис, сен улуг хөгжүмчү болур сен, ам Кыргыс эвес, а Василий болур сен. Ындыг-дыр аа?»—деп, эктимче часкагылаан. Оон бээр-ле Василий апарганым ол чүве.

Ол ажылдап чорупп турган орус, хакас дылдарны багай эвес өөренип апкан мен. Тимошка биле Родион мени ол суурнуң киномеханиги Андрей Митягинниң аппаратуразын кежээниң-не өөрениринге меңээ дузалаан, киномеханиги деп атты-даа чедип алыр аргалыг болган мен.

Тывага революция тиилээн сөөлүнда, алдан каш чылдар болганда, Василий-Кыргыс Тывазынга эртем-соолдуг-даа, чараш костюмнуг, шляпа бөрттүг-даа, кажыктааш кара хөм идиктиг-даа, онзагай чыттыг одеколон-биле чагдынган-даа ээп келген.

Василий-Кыргыс ыттавас кинону Тывага бир дугаар-ла механиктеп эгелээн. Ол «дириг-чуруктуг» көрген кижилер «Орус Василийниң» өөренгенин хелчок магадап, кайгап турганнар. Ооң сөөлүнде үнүүг кино үнүп эгелээн болгаш Василий улаштыр-ла, 1947 чылга чедир киномеханиктеп келген. Ол үениң аалэн каш киномеханиктерин Василий өөреткен.

Родион биле Тимошка алышкылар гармошкага Кыргысты өөреткен болгаш оон бээр-ле Кыргыс ойнаар хөгжүм херекселинге хандыкшылдыг апарган. «Коробочка»—Василий-Кыргыстың ынак, ооң сагыш-сеткилин хайныдырып, чаагай бодалдарын төрүттүндүрүп кээр ырызы апарганы ол.

Гидара, мандолин, баян дээш, өске-даа музыка херекселдери бо өг-бүлеге чоорту-ла тыптып эгелээн. Ажы-төлүнүң чажындан тура-ла музыкага хандыкшылы мынчаар төрүттүнген. Ооң уругларындан Чодураа—Ийи-Талда клуб эргелекчизи, баянист, Айыраа—Арыскан клуб эргелекчизи, Зоя биле Люда—школада бот-тывынгыр уран чүүлдүң идепкейлиг киржикчилери, Кызыл-оол—тракторист, Кара-оол—колхозчу. Олар кайызы-даа ажыл-ишке ынак, биче сеткилдиг улус.

Д. БАЙЫР-ООЛ.

Экзаменнерге белеткенип турар

Экзаменнер эгелээринге чедир санныг хонуктар арткан. Шагаан-Арыг № 2 он бир чыл школазының үстүкү класстары өөренип эрткен эртемнерге катаптаашкын кичээлдерин марта-ла эгелээн. Доозукчулар чүгле өөренип алган билиглери-биле кызыгаарлаттынмайн, а ону хүн бүрүнүң амыдыралы-биле улам ханы холбаштырып, хөй талалыг билиглерни чедип алыр сорулга-биле районнуң көдээ ажыл-агыйының болгаш бүдүрүлгезиниң аңгы-аңгы адырларынче өөренип эрткен темазар аайы-биле экскурсиялар кылырын организастап турар.

Е. Г. Вайнберг обществоведение болгаш төөгү башкылап турар. Обществоведение школа програмазында киирген чаа эртемнерниң бирээзи, марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир эртем.

— «Бүрүне эргези. Суд болгаш прокуратура» деп теманы өөредип тура, ону баштай класска тайылбырлааш, оон соонда өөреникчилерим-биле кады районнуң улус судунга олуржуп, суд хуралы төнген соонда, суд болгаш прокуратура ажылдакчыларындан бүгү-ле сонуурган айтырыгларывысты айтырып, ажылдакчыларның ажылынга болгулаан сонуургаанчыг таварылгалардан чугаалап бээрин олардан дилеп, солун беседаларны кылып турган бис. Ындыг беседалар өөреникчилерге солун болган болгаш практика-биле холбашкан ажыктыг билиглерни берген—деп, Екатерина Гавриловна Вайнберг чугаалап турар.

Тамара Маргы—11-ги класстың эки өөреникчилериниң бирээзи. Обществоведение кичээли болуп турда «капитализмниң нинти кризизиниң үшкү этавы» деп айтырыгны, эки харыылаан.

— Куба республиканың премьер-министри Фидель Кастронуң ССРЭ-ге келгенининиң сорулгазын чугаалап көрем, Тамара—деп, Екатерина Гавриловна айтырды.

— Маадырлыг куба улус-биле ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңмалышкы найыралын быжыглаары — деп, Тамара харыылаан соонда, Тамарага кым айтырыг салырыл деп башкы өөреникчилерден айтырган.

Ортаакы партага олурган школачы формалыг уруг туруп келди. Ол Дадар Барынмаа-дыр. Дадар чүгле 4—5-тиг өөренип, хөй-нинити ажылынга идепкейлиг киржип, өөрүнүң кичээл катаптап турган билбейн барган айтырыгларын күзелдии-биле тайылбырлап берип турар.

— Капиталистиг дарлалдың сорулгазы чүл?

— Ажылчының кылган ажылын капиталист чедир төлевейн, ону бодунга шиңгээдип ап турары болур—деп, Тамара шын харыылаан. Долу, шын харыы дээш башкы анаа кончуг эки демдекти салган.

Т. Маргы кичээлге башкының тайылбырын кичээнгейлиг дыңнап ап, бажынга кичээл катаптап турган өөренген темаларны допчулап бижип ап турар кыдырааштыг, ол Тамараның эки өөрениринге, өөренип эрткен темаларны эки шиңгээдип алырынга дузалап турар. 11-ги класста Д. Барынмаа, Т. Маргы оларзан аңгыда Т. Койлуг-оол, В. Баз-оол, К. Хирлиг-оол олар база эки өөренип турар.

8-ки болгаш 11-ги класстарның шылгалдаларынга белеткелди темалар аайы-биле чорудуп, бир темага катаптаашкынны доосказ, аңаа хамаарыштыр эртемниң болгаш техниканың чаа ажыдыышкыннары-биле холбаштырган лекция-биле эгелээр айтырыглар, харыылар кежээлерин эрттирип, ол темага хамаарышкан кинолярны өөреникчилерге көргүзүп турар. Чоокта чаа химия, физика, литература кежээлерин эрттирген. Литература кежээзинге В. Маяковскийниң чогаал ажылының дугайында лекцияга Е. Евтушенконуң чамдык идея талазы-биле четпес шүүктериниң дугайын лектор чугаалаан. Е. Евтушенконуң парлалгага үнген чамдык шүлүктерин өөреникчилер номчуп, оларның дугайында саналоналдарын берип турганнар. Литература кежээзиниң киржикчилеринге В. Маяковскийниң дугайында кинону көргүскен.

11-ги класстың бир онза чүүлү — доозукчулар кандыг-бир тускай мергежилди чедип алыры болур. Бо чылдың доозукчулары В. Баз-оол — бухгалтер, Т. Койлуг-оол — үнүш өстүрүкчүзү, К. Хирлиг-оол — чолаачы тускай мергежилден аңгыда 3-кү класстың радиотелеграфизи тускай мергежилдерни чедип алыр деп турарлар.

А. ДАРЖАА.

Өөреникчилер бригадазы

Чадааның № 1 школазында өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазы эрткен чылын СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң хову шөлдеринге ажылдап турганнар. Олар бо чылын база-ла аңаа ажылдаар. Бригаданың алган хүлээлгези эрткен чылдыындан улуг. Кукурузаны 117 гага тарып, га бүрүзүнден ортумаа-биле 350 центнер ногаан массаны өстүрерин, бобыларның, свёклаңың, картофельдиң болгаш тараа культураларының чаагай дүжүттерин алырын хүлээнгеннер. Ындыг бедиткен хүлээлгени албышаан, олар «Чырза-Бажы» совхозта бүдүрүлге бригадазын социалистиг чарышка кыйгырган.

Өөреникчилер бригадазының кежигүннери — 9-ку класстарның өөреникчилери ам бо хүннерде СЭКП-ниң XXII съездизи колхозтуң часкы хову ажылынга дузалажып, боттарының тускай хүлээнип алган черинде ажылдап турарлар.

М. УРАН-ХЕРЕЛ.

Хүндүлел самбыразында

Өвүр районда «Торгалыг» колхозтуң малы менди болгаш хүр бышталгаан, ам малчыннар часкы одаарларже көжүп келген. Бирги кварталда эът садарының планын колхоз 120 хуу күүсеткен, күрүнеге 350 центнер сүттү киирген.

Нинтиниң мал ажылында мурнакчыларның аттарын колхозтуң хүндүлел самбыразындан көрүп болур. Чижээ, эш Шаңмак-оол 250, эш Үвнук-оол 349, эш Сундуй-оол 236, эш Баир 262 хоюнуң, эш Бады 218 өшкүзүнүң, эш Кертик-оол 25 инээниң чаш төлүн бүрүн доруктурган. Оларның болгаш өске-даа малчыннарның аттары хүндүлел самбыразында кирген.

З. ШАГДЫР.

КОМСОМОЛ, ПИОНЕР АЖЫЛЫ

Улуг-Хемниң Ак-Туруг 8 чыл школазында комсомол болгаш пионер организацияларының ажыл-чорудулгазы элээн идепкейжип турар. Организас-массалыг бүгү-ле хемчеглер бодамчалыг ажылдап кылган план ёзугаар чоруп турар.

Комсомолчулар болгаш пионерлер ортузунга чорудуп келген политкижизидилгелиг хемчеглер өөредилгениң шынарын бедидеринге, ылангыя күш-ажыл кижизидилгезин экижидеринге дыка идиглиг болган. Мурнуку улдуннарда багай демдектерлиг комсомолчулар, пионерлер школага элээн хөй турган. Ам оларның саны аажок эвээжээн. Өөредилге талазы-биле, ылангыя 5 «а», 6 «а» класстарның комсомолчулары, пионерлери эң дээре көргүзүглерни чедип ап турарын демдеглээри чугула. Ол класстарның бүгү өөреникчилери үшкү улдунда 94 хуу өөредилгелиг болган.

Үшкү улдуннуң дургузунда школага комсомолчуларның болгаш пионерлерниң тематиктиг кежээлери, слёттары хөй удаа чоруттунган. Ол чугула хемчеглерге комсомолчу база пионер бүрүзү хынамчалыг белеткенип турганындан олар сонуурганчыг, бедик деңнелге эртип, ындыг кежээлерден школачылар хөйнү билип ап турарлар. Өөредилге чылының шиитпирлиг үези—дөрткү улдунну бедик шынарлыг өөредилге, хөй-нинитичи ажыл-херектер-биле чедиишкиннинг доосказ, чайгы үеде сонуурганчыг дыштаныылганы эртгерер дээш школаның комсомолчулары, пионерлери ам эң хынамчалыг белеткелди чорудуп эгелээннер.

Бистиң комсомолчуларывыс болгаш пионерлеривис хөй-нинитиге ажыктыг чугула хемчеглерге база кончуг идепкейлиг киржип келген. Олар сонуурганчыг программалыг концерттерге белеткенип алгаш, салбырның хойжу бригадаларында, сүт-баразн фермаларында малчыннарга хөй удаа бараан болуп, оларның культурлуг негелделерин хандырып турганнар.

Ол үнүүшкүннерниң үезинде олар малчыннарның ажылынга база биче эвес дузаны чедирип келгеннер. Чижээ, Кара-Сугда, Ак-Хемде хойжулар С. Баазаң, М. Очур-оол оларның кажааларының көржеңин хооржуп, кыштагларының девискээрин аштааннар. Кажааларның көржеңин хоорар талазы-биле Д. Биликпаа, О. Хенче, Ю. Дыртый-оол, Б. Дембрел дээн ышкаш комсомолчулар, пионерлер кончуг эрес ажылдааннар. Оларның ажылынга эки дузалашканы дээш хойжулар оларга улуу-биле өөрүп четтиргенин илереткеннер.

Бистиң өөреникчи комсомолчуларывыс төрээн школазының келир кыжын одаар ыяжының белеткелинге дыка идепкейлиг киришкеннер. Оларның күжү-биле дыка хөй токпак ыяш белеткеттинген. Ак-Туруг суурнуң чаагайжыдылгазынга бистиң школачыларывыстың киржилгези база улуг болуп турар. Ында кол-кол кудумчуларда ыяш олуртулгазын эгелээн.

Школаның пионерлери назылап кырааннарның, пенсионерлерниң базыжың амыдыралынга эки дузалажып, оларны боттарының доктаамал хайгааралынга тургузуп, сагыш човаңгыры-биле ажаап турарлар. Бо болгаш өске-даа дузалыг ажыл-херектерни бистиң эрес комсомолчуларывыс, пионерлеривис моон соңгаар-даа калбартыр апаар дээрзинге шуут бүзүреп болур.

Е. ДАГБА,
ол школаның башкызы.

Школага шеф

Тандыы районнуң Чедер 8 чыл школазынга башкыларның болгаш ада-иелерниң организастааны шеф болган. Совхозтуң хоочун тудугжузу Ондар Быйымбага удурткан тудугжулар звенозу башкылар бажыңының кладовказын, крышазын кылган. Ол ышкаш күш-ажыл башкызы Монгуш Байыр-Белек болгаш Куулар Байыр-оолдуң звенолары өөредилге мастерскаазының крышазын база хөмүр даш, ыяш кажаазын каш-ла шак иштинде кылып доосканнар.

Т. ЭРЕНЗЕН.

ЧААГАЙЖЫДЫЛГА—НИИТИНИҢ ХЕРЭЭ

РЕСПУБЛИКАНЫҢ НАЙЫСЫЛАЛЫНДА

Кызылдың ажылчы чоннары хоорайга ыяш, үнүштер олуртулгазын калбаа-биле чорудуп турар. Харылзааның республика эргелелиниң болгаш хоорай конторазының коллективтери Кочетов болгаш Чүлдүм кудумчуларынга 150 дөс чадаң үнүштерни, дыка хөй ыяштарны тарып олурткан, газоннарга тарыыр хөй чылда үнер сигенниң үрезинин белеткеп алган.

Хөй-нинтиниң корум-чурум камгалалының министерствозунуң коллективи план ёзугаар 200 дөс ыяш, 300 дөс чадаң үнүш олуртур оңгарларны болгаш оңгарларны казып, довураан сөөртүп, олуртур ыяштарны белеткеп алгаш, ук үнүштерниң олуртулгазын май 10-да коллуунда доосказ. Коллектив ам хамаарышкан участоктарынга 4000 дөс чечекти эң чоокку хүннерде олуртуру-биле белеткеп турар. Чечектерниң үрезинин өстүрүп алган.

Күрүнениң педагогика институдунуң студентилери болгаш башкылар коллективи 75 дөс ыяш, 500 дөс чадаң үнүш олуртур планныг тургаш, 250 ыяшты, 1500 дөс чадаң үнүштү тарып олурткан. Дыт, хадың чергелиг түс чернуң ыяштарындан аңгыда, өске областардан эккелген клен, илим, бузина деп ыяштарны болгаш үнүштерни коллективтиң олуртканы солун болган. Коллектив ыяш тарылгазын Ленин кудумчузунда болгаш студентилерниң нинти чурталга бажыңының чанында үргүлчүлеп турар.

Дылдың, литератураның болгаш төөгүнүң тыва эртем-шинчилел институдунуң коллективи хоорайның чаагайжыдылгазының херээнге идепкейлиг киржип турар. Бодунуң хамаарышкан участогунга 45 дөс ыяшты, Мугур кудумчузундан ыңай Кочетов кудумчузун дургаар дыка хөй санныг хараганы олурткан. Институтуң коллективи шалыпчы неделяда ыяш, үнүш болгаш чечек олуртур планын долдур күүседип турар.

«Найырал» кинотеатрның ажылдакчыларының, ажылчын аныяктарның кежээки школазының башкыларының, Кызылдың дааранылга комбинадының, горпонуң, Респотребсоюзтуң, Күрпроектиниң коллективтери болгаш хоорайның өске-даа организациялары чаагайжыдылга ажылын база-ла чедишкинниг чорудуп турар.

ВЛКСМ хооркомунуң иниципативазы-биле медицина училищезиниң, № 3 школаның, педагогика институдунуң комсомолчулары Титов, Кызыл партизан кудумчуларында чаагайжыдылганың улуг ажылын чорудуп турарлар. Май 12-де ол кудумчуларга 200 комсомолчулар ажылдаан.

Оон-биле кады Тыва даг экспедициязының, республиканың, хоорайның күш-культура болгаш спорт организацияларының, Улуг-Хем ыяш үлетпүр чериниң, № 1, 2, 3 школаларының, Кызылдың аэропорттунуң, № 1, 2 чүък АТК-ларының, Культура министерствозунуң типографиязының, тыва автоөептелге болгаш алгы заводтарының коллективтери май 11-ге чедир-ле боттарының хамаарышкан участоктарынга чаагайжыдылга ажылын хайныышкынныг чорутпайн турган чорукту демдеглевес арга чок.

Хоорайны ногаанчыдарының талазы-биле боттарынга онаашкан планнарны күүседиринче ажылчын, албан-хаакчыларның күжүн сырый организастаар талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни ап, шалыпчы неделяда салдынган сорулганы күүседирин хандырары үстүнде организацияларның удуртукчуларындан шыңгыы негеттинип турар.

Номчукчуларның чагааларындан

Барыын-Хемчик районнуң «Мурнакчы» колхозунуң төвү Булуң суурнуң чурттакчылары боттарының суурун чаагайжыдар дээш чыл бүрүде улуг ажылдарны кылып келген.

Суурнуң бажыңнарын крышалап, кладовкалап, херим кажаалыг болдурган. Кудумчуларда хөй ыяштарны тарып олурткан. Ылангыя Малчын, Советская кудумчуларда 1550 ыяштарны эрткен чылдарда тарыгылаан. Бо чылын суурга 1000 дөс ыяштарны, бажың бүрүзүнүң чанынга 20-ден эвээш эвес кат-чимистиг үнүштерни тарып олуртурун планнааш, ам ону күүседип турар. Бажың бүрүзү арыгланыр бажыңнарлыг, бок төгер оңгарларлыг болур чорукту бо чылын чедип алыр.

Суур чаагайжыдылгазының ажылын көдээ Советтиң чаагайжыдылга талазы-биле доктаамал комиссиязы, кудумчу, квартал комитеттери организастап турар. Ылангыя Малчын кудумчузунуң квартал комитединиң даргазы эш Төгүс-оол чаагайжыдылга ажылын эки организастап турар. Ол ышкаш колхозчулар Чалзып, Чатыр, Домду, Шөрдей-оол, Санчай-оол оларның суур чаагайжыдылгазынга киирген үлүг-хуузу улуг.

О. Саая.

• • •

Самагалдай көдээ Советтиң сессиязы бо чылын суурлар чаагайжыдылгазының талазы-биле 15 муң хире рубльдиң ажылын кылырын шиитпирлээн. Самагалдай суурну ногаанчыдар сорулга-биле Ужарлыг-Хемден болгаш Дыттыг-Хемден үнген бугаларны септеп, суурну суггарылга-биле хандырар. Ол ажылды май айның дургузунда доозары планнаттынган.

«Чодураа» колхозтуң малчыннарынга он чаа чуртталга бажыңнарын тудар болгаш малчыннарның эрги бажыңнарындан он бажыңнарны крышалап, печкаларны бажын бүрүзүнге кылып четчелээр.

Көдээ Советтиң сессиязынга шиитпирлээн бо ажылдарны ам боттандырып эгелээн.

Ч. Чорбаа.

• • •

Барыын-Хемчик районнуң Тээли Советиниң күүскому суурлар чаагайжыдарының дугайында айтырыгны чоокта чаа чугаалашкан. Тээли суурга 1270, Дружба суурга 500, Бай-Тал, Көп-Сөөк суурларга 1000 ыяштарны, чуртталга бажың бүрүзүнге 5-тен эвээш эвес ыяштарны тарыырын, Тээли суурда садка 1000 ыяшты немей олуртурун күүском шиитпирлээн.

Күүском бодунуң шиитпирин амыдыралга боттандырар хемчеглерни ам организастап, суурлар чаагайжыдылгазынче чурттакчы чонну организастап турар.

О. Саяан.

• • •

Улуг-Хем районнуң Хендергеле Ак-Тал суур чыл бүрүде-ле чаагайжып, өзүп турар. Ында чуртталга бажыңнарындан аңгыда школа, эмнелге пунктузу, садыг, столовая, хлеб быжырар чер, чунар бажың чижектиг культура-амыдыралдың черлери немежип турар.

Ындыг болза-даа суурну ногаанчыдар ажылче кичээнгей салдынмайн турары хомуданчыг. Суурнуң кудумчуларынга, бажыңнарының чанынга ыяштар тарылгазын чорудуп, суурну ногаанчыдар өйү келген.

Б. Ангыран.

Куба улус карак кызыл ажылдап турар. Чигир тростинга кезеринің чарыжинга хөй-хөй муң кижилер эки-тура-биле киржип турар.

Чурукта: кезип каан тростинкти «Мамуэль Мартинес Прието» заводтуң плантациязында чүдүрүп турары.
Пресса Латина—СЭТА-ның фотозу.

Ырың ындынналган

Ада-чурттуң Улуг дайынында өлген шүлүнчү И. Уткиниң бөгүн 60 хар харлаанынга

Төөгүзүг кыска-даа бол, допчу-даа бол
Төрээн чуртуң өкпелетпээн эжим чүве.
Түмен чоннуң аас-кежии, чолу дээштин
...Дүне-хүндүс дивейн хайнып чораан кижи.

Ада-чуртту араатандан камгалаар дээш,
Амы-тының харам чокка берген-дир сен,
Ачай, ава, ажы-төлдүң салымы дээш,
Арбын күжүң, алыс күзээн өргээн-дир сен,

Демир үжүүн дайынналарны «шиштеп» турда
Демир чыда ышкаш, чидиг, өткүт турду,
Демиселдиң одун орта шүглүп кирип,
Деңнежириң начын ышкаш чораан ийик.

Ырлап чораан эрес ырың ындынналган,
Ырак, чоокта кижилерни хайындырды.

Ыглаш кынган бичии оглуң бо хүн келгеш,
Ыдык чуртта—кызыгаарда каң дег туру.

Таныштарым, өнүктерим бажын чиген
«Дайын» дээрге, күйгам чыырлып, кылыым хайныр,

Танывыс-даа кижи тургаш: «Тайбын» дизе,
Талалакчым ол-дур дээштиң, өөрүүр мен.

Коммунизм балгадынга тууйбу салып,
Коммунистер, ажылчы чон кириптивис,
Эживис сээн алыс күзээн билир болгаш,
Эштериң бис сени салгап базыптывыс.

С. САМБА-ЛЮНДУП.

БЭДЧ-ниң күүскомунуң хуралы

ВАРШАВА. (СЭТА). БЭДЧ-ниң күүскомунуң Москвага болуп эртнем бешки хуралының хүлээп аяган шлиптирии ёзугаар чыылдырган, Бот-белүнга экономиктиг дузалажылга чөвүлелиниң күүсенчи комитединиң алдыгы хуралы Варшавада амыттынган.

Чөвүлелдиң кежигүннери чурттарының төлээлекчилери: Болгарияның Улус Республиказының Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы С. Тодоров, Венгр Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы А. Апро, Герман Демократтыг Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы Б. Лейшнер, Моол Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги ораалакчызы Д. Моломжамц, Польша Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы П. Ярошевич, Румын Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы А. Быръзяну, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы М. Лесечко, Чехословакияның Социалистиг Республиказының чазаанның Даргазының ораалакчызы О. Шимунек олар хуралдың амылында киржип турар.

Польша Улус Республиканың төлээлекчизи, Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы П. Ярошевич күүсенчи комитеттиң хуралын даргалап турар.

Контрреволюция бууражкынга таварышкан

ГАВАНА. СЭТА-ның корреспондентизи **Р. Князевтиң** дамчыдып турары болза:

Бүрүненің айыыл чок чоруунуң органнары чурттуң иштинде чажыт контрреволюстуг бөлүктүг узуткаар талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар. АКШ-тың төп разведка эргелелиниң чорудуп турары контрреволюстуг идегеттер улусчу тургузугга удур хоралакчы ажыл-чорудулганы кылырын оралдажып турар.

Чоокта чаа Күрүненің айыыл чок чоруунуң органнары «национал координатор» дээр «трипле-А» бөлүкте контрреволюстуг идегеттерниң башкыннарының бирээзи Эмилио Виктор Льюфрио Бофиллди тудуп хоругдаан.

Чоокта чаа Гавананың телевидениези парлалга конференциязын организастаан, анаа Льюфрио куба журналистерниң айтырыгларынга харыылап, Кубага удур төп разведка эргелелиниң хоралакчы ажыл-чорудулганың хевирлерин болгаш аргаларын сойгаалаан. Мээн турганым контрреволюстуг организациянның салбырлары АКШ-тың янзы-бүрү хоорайларында, а ол ышкаш Венесуэлада, Доминикан Республикада, Пуэрто-Рикада бар турган чүве деп, Льюфрио чугаалаан.

Револючу Кубага удур даштыкыдан, хамыктың мурнунда Американың Каттышкан Штаттарының дезивскээриниң боттандырып турар ниити хоралакчы ажыл-чорудулгага иштинки контрреволюция чүгле дузалал ролдуу ойнап турар деп, Льюфрио база медеглээн. Ол «дузалал роль» болза террорисчи үүлгедиглерни, хоралакчы чоруктуг болгаш өскедаа ол ышкаш чүүлдерни кылбышаң, чуртка дүшкүүрүг байдалды доктаамал тургузар сорулгалыг.

Бо бүгү болза дерзин хемчеглерни алырынче револючу чазакты албадаар, оон дараазында ол дерзин хемчеглерни куба улус бодунуң чазаанга удур демисежип турарының база Кубага удур агрессчи үүлгедиглерни шынзыктырарының херечи бадыткалы кылдыр даштыкы чурттарга көргүзер сорулгалыг турган.

Бүгү куба улус револючу чазакка деткимчени көргүзүп турарының түннединде Кубага контрреволюстуг тура халышкынны организастаар дээр кандыг-даа оралдажышкынның буурап дүшкенин Льюфрио билинген. Революцияга удур өжээнниг ажылчорудулганы соксадыр деп, чажыт байдалда ам-даа турар бүгү кижилинде кыйгырган.

Чунар бажыңнар дугайында

Бызыында алды чунар бажың ажылдап турар. Олардан аңгыда Пушкин кудумчузунда бир угда-ла 50 кижи, база Улуг-Хемниң оң талкы эрии Набережная кудумчузунда 16 кижи чунуп болур чунар бажыңнарны тудуп турар.

Хоорайның коммунал ажыл-агый черинің чунар бажыңнар коллективи (директору эш Горновых) чунар бажыңнарга тарымчалыг байдалдарны тургузары дээш эрги чунар бажыңнарны септеп, чаа чунар бажыңнарны түүгүг технологиялының негелделеринге дүүштүр түзүрүм, оларны чаа эт-херекселдер-биле бүрүн дериирии чедип алырының талазы-бээле алаан ажылдарны кылган.

Ийи чунар бажыңның ажылын көрээлиңер. Күрседи кудумчузунда беш дугаар чунар бажың сес чыл ажыг ажыглалда тураажок, оон дашты арыг, хевири ам-даа чаа. А. С. Петрова бо чунар бажың ажыглалга кирери билек-ле оон кассири болуп ажылдап эгелээн. «Оон бээр эрткен чылдарда бистиң чунар бажыңывыска чеже кижи чунуп, бистиң эки ажылывыс дээш өөрүп, четпестеривисти илереткен санал-онаалдарын бербээн дээр, дыка-ла хөй» — деп, Александра Сергеевна чоргаарал-биле чугаалап турар. Бүш-ажылын хөй-ниити үнелеп турда, кым өөрүвее боор. Ындыг болур ужурлуг-даа, чүге дээрге ында хөй чылдарда ажылдап келген деминг коллективтиң ак-сеткилдиг ажыл-ишчилери ажылдап турар. Ол коллективтиң кежигүннери кассирлер А. Петрова, М. Кузьмина, одакчылар А. Тюганов, Т. Васильева, аштакчылар К. Филиппова, Д. Сергунина болар-дыр. Олардың ажылдап турар чунар бажыңының ишти үргүлүг арыг, эт-херекселдер-биле эки дериттиңген, баш таарымыр чер, буфет доктаамал ажылдап турар, изиг, соок сугнар, кургуг бүс кайы-даа үеде турар. Бо чунар бажыңга келген кижи сеткил хандыр-ла чүнүүн алыр.

Хомудалдар болгаш саналдар дептерин ажып көрээлиңер. «Культурлуг, ээдек хүлээп алганы дээш кассир М. Кузьминага өөрүп четтирдим. Ийи дугаар магазинниң садыгжызы Г. Бояршина», «Чунар дээш келген кижилер чунар бажыңның ажылчыңнары Д. Сергунина база А. Петрова оларның дыка чазык, ээлдек хүлээп ап турганынга, чунар бажың иштиминиң таарымчалыг болганы дээш чунар бажың ажылчыңнарының коллективинге өөрүп четтиргенин илереди турганнар. Н. Фролова». Ындыг бижимедерни номчаан кижи бүрүүзү чунар бажың ажылчыңнарының кызымаккай күш-ажылын бодап келир боор. Ынчангаш бо чунар бажыңның коллективиниң күш-ажылчы каргузүлеря бедик. Бирги кварталдың планын 103.8 хуу күүседип, 3100 рубльниң орудгазын киирген. Бо чунар бажынга 20.700 кижи чунгаа.

Дружба белгаш Комсомольская кудумчуларының белдиринде туруп турар хоорайның төп бир болгаш ийи дугаар чунар бажыңнарының орудгазы хөй, ынчалза-даа ажылы кончуг багай. Республиканың Коммунал ажыл-агый министерствозунуң тудуг-септелге эргелелиниң тудугжулары ийи дугаар чунар бажынны эрткен чылын чайлады септеп келген. Баштайгы хүнүерде оон иштиарыг, эт-херекселдер четчир, хеп үштүр, иштики оралл чанынга буфет, баш тарыыр чер ажылдап турар болгай. А бо чылдың эгезинден эгелээш, оон ажылы бакырап эгелээн. Оон чылдагааны суг, бүс, агаар дамчыдылгазының системазын багай септээни база чамдык ажылчыңнарның харыысалга чогу болур. Ол ийи чунар бажынны үш котёл иштер кылдыр тургускан. Ам ийи котёл ажылдап турар, а үшкү котёлду септеп турар тудуг-септелге эргелелиниң тудугжулары тууйбу болгаш ескеда тудуг материалдарының чогу-биле үе чылып туруп берген. Чунар бажыңның одакчызы Д. Индижекова ажылга хөй удаа озалдап кээп, сугну чогуур үезинде изиттейн турган. Чунар дээш келген кижилер суг изиирин маңап, хөй үе-шактың хөй эрттирер ужурга таваржып турган. Апрель айда Индижекова кандыг-даа чылдагаан чоокка бүдүн-бүдүн ажыл хүннерин үзүп турган, ынчангаш ону ажылдан үндүрген. Ындыг ажыл-агыйжы эвес чоруктарга чурттакчыларның таарыңнайн турары чөптүг.

Хоорайның чунар бажыңдарыңга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, оларның ажылын экижидер үе келген. **А. ДАРЖАА.**

ӨСКЕРЛИКЧИНИҢ МОРАЛЫ

(ССРЭ-ниң Дээди судунуң залындан материал)

Шпионнар Пеньковский болгаш Винни оларны судтаан суд чорудулгазы уламчылап турган. Судтадып турарларны байысаап турар үеле Пеньковский болгаш оон карылаззызының шпион ажыл-чорудулгазының чаз-чаа фактылары илереп турган.

ССРЭ-ниң Дээди судунуң шериг коллегиязы май 10-да болган эртенги хуралынга херечилерни байысаган. Суд чорудулгазының бирги үңңүнде-ле Пеньковский бодунуң өскээр төрүттүнгенининг чылдагаанын тайылбырлап, бодунуң портредин «чуруурун» оралдашкан. Ол портрет кижиниң эът-ханын соодуп турар бужар-бак болган. Пеньковскийниң дугайын херечилер база ынчаар чугаалааннар. Херечилер болза Пеньковскийни эки билир болгаш оон-биле реостораннарга, кафе болгаш еске-даа улус хөглээр черлерге ужуражып турган кижилер болур.

Олар Пеньковский-биле чүнү чугаалажып, оон ниитилелинге чүнү кылып турганнарыл? Оларның чугаазы-биле алырга Пеньковский «интеллигент талазы-биле деннели чавыс, литература болгаш музыкага сонуургал чок» кижи болур. Херечи Рудовскийниң чугаазы-биле алырга Пеньковскийниң бүгү бодалы гастрономияже — эки чемненип, арага ижеринче угланган. «Эътти хан-биле холуй быжырганы кайгамчык-ла болган...» — Францияның найысылалы Парижтиң каас-чаражының дугайында Пеньковскийниң мактаар чугаазы ындыг турган.

Пеньковскийниң мораль талазыбээле бадыышкынының дугайы суд чорудулгазының киржикчилериңге улам хөйүг-биле ажыттынып турган. Пеньковскийниң бодунуң өг-бүлезин мегелеп, таныжып турганы элээн каш харээженнериңиң аттарын адаан. Бодунуң өөнүктери-биле Пеньковскийниң ресторанторага ужуражышкыны эң-не ыядынчыг байдалче шилчип турган. Оларның бирээзиниң дугайында херечи Финкельштейн мынаар чугаалаан:

Оларның хөй кезии эзирик турган. Араганы харээжен идикке куткап ижер дугайында бир-ле кижи санал үндүрүп келген. Пеньковский бодунуң «ынакшып» турганы харээжениниң идинге араганы куткаш, ижипкен.

Дарга:—ол идикти буттав ушпуп алган бе?

Финкельштейн: — Ийе, буттаң ушпуп алган.

Пеньковскийниң өөнүктериниң дугайында каш сөс чугаалаары артык эвес. Олар Пеньковскийниң өг-бүлелиг, уругларлыг, оон өг-бүлезин мегелеп чоруп турарын билип турганнар. Ынчалза-даа олар Пеньковский-биле кады шак-үеин эрттирип, гастрономия болгаш өске-даа хереглел талазы-биле боттарының хереглелин хандырып чоруп турганнар. Пеньковский-биле ужуражып турган, принцип чок, мораль талазы-биле батткан кижилерни Пеньковский боду мынчаар тайылбырлаан: Олар болза «бүгү тала-биле дыштанып», «хөй чодураанны бээр» кижилер-дир.

Пеньковский бодунуң өөнүктерин ындыг-ла хүндүлевес турган. Пеньковский кажан селгүүстен, хөглевир дээнде бодунуң өөнүктери-биле чоокшулажы бээр, дерек чок апаргында боданмайн-даа өскээр көрнү бээр турган. Херечи Рудовскийниң чугаазы-биле алырга, оон Пеньковский-биле чоокшулажы берген ужуру болза Рудовскийниң автомашиназында болуп турар. Оон автомашиназын Пеньковский үргүлүг ажыглаар турган. Ол автомашина-биле 1962 чылда Винни Шереметьеводан «Украина» гостиницага чедирип келген. Шереметьеводан бир херектиг кижини (ол болза Винни болган) экжээлиндеп, ол Рудовскийден дилээн. «Бистиң өөнүүвүс ол, бис ону чедирип экжээл»—деп Пеньковский чугаалаан.

Аарыг үжүрүнде судта келбээн херечи А. Н. Казанцевтиң бижимел очүүрү суд дыңнаан. Оон көргүскенин ёзугаар алырга, Пеньковский 1961 чылда Англияга совет түскай эртемнигларининг делегациязын баштап чораан, кежээнии-не делегациязының кежигүннериниден адырлып чорүй баар турган. Суд даргазының айтырыынга харыылап турган Пеньковскийниң билингени: «Ийе, дөрт кежээ дургузунда чок турган мен, разведчиктер-биле үжуражып турган мен».

Ол-ла хүн судка эксперттер үүве чугаалаан.

Эксперт-криминалист Н. И. Туровтуң ССРЭ-ниң Дээди судунуң шериг коллегиязының салган айтырыгларынга харыылап турган, медеглээни болза, өске кижиниң адынга Пеньковскийниң фото-чуруун чыштырган паспорт меге болган. Меге паспортта баскан таңма болгаш штампа база меге болуп турар.

Эксперт-химик Л. Ф. Кузнецова Пеньковскийниң квартиразында чажыт чердек үштүп алган ийи арын арыг ак саазынга химиктиг экспертизаны чорудар сорулгалыг турган. Ол арыг саазынларның кырында тускай химиктиг составты чаап каан, ынчангаш ол саазынларны чажыг бижиктер кылырынга ажыглап болур турган деп, эш Кузнецова судка дыңнаткан.

Пеньковскийниң үш фотоаппараттары бүдүн, үрелик эвес болган, ол ышкаш аппаратка чораан пленкаларны ажылдап кылырга янда дүрзүлер бар болган деп эксперт Л. В. Закурдаев бадыткаан.

Радиоспециалист А. П. Наумов Пеньковскийден хураап алган «Сония» болгаш «Зенит» деп радиоприемниктер, чажыт бижик сайгарар блокноттуң талазы-биле экспертиза кылганын чугаалаан, ол приемниктер үрелик эвес, а «Сония»-биле даштыкы разведка радио-төвүнден сигналдар безин хүлээп ап болур дээн. Чажыт бижик сайгарар блокнотта беш бөлүк саннар бар, оонбиле телеграммаларны сайгарып, чорудуп болур.

Истелге экперименти зиниң үезинде «Сония» деп приемник-биле америк радио-төптеи радиограмманы ап турган мен деп Пеньковский чугаалаан.

Даргалакчы — ССРЭ-ниң Дээди судунуң шериг коллегиязының даргазы юстицияның генерал-лейтенантызы. В. В. Борисоглебский суд иштелгени доозулган деп чарлаан.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,
Тыва АССР-нин Дээди Соведининиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
МАЙ
16
ЧЕТВЕРГ
№ 115 (5519).

Өртээ 2 көп.

Москваның тудуг индустриязының шенелде бүдүрүлгелерин Н. С. Хрущевтуң көрүп чорааны

СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев найысылалдың тудуунуң болгаш чазарты тургузуушкунунуң чоруп турары-биле таныжарын май 14-те үргүлчүлээн.

Хүнүң ийиги чартыында «Прокатчеталь» деп шенелде заводун ол көрген, ында ам чаа хевирниң бетон-прокат станын ажыглалга киирип турар. Ол бедик бүдүрүкчүлүг агрегатты Социалистиг Куш-ажылының Маадыры Н. Я. Козловка баштаткан конструктор бюрозунуң коллективи тургускан.

Н. Я. Козловтуң ындыг янзылыг конструкциязының каш-каш станнарын найысылалда ам безин чедиишкинниг ажыглап турар. Станның чаа хевири техника талазы-биле улуг сайзырангай, ол бедик бүдүрүкчүлүү-биле болгаш бодунуң болбаазырангайы-биле ылгалып турар. Ол стан-биле чурттарга болгаш бүдүрүлге тудуунга хереглээр хана кызыл панельди, шывар панельди болгаш янзы-бүрү плиталарны кылыр. Агрегаттың бүдүрүкчүлүү — чылда 500 мун дөрбелчин-метр панельди кылыр. Ол хире санныг панель-биле 100 мун дөрбелчин-метр хире чурттарга шөлүн тудуп ап болур.

Үзүнү 120 метр аажок улуг агрегатты бүрүнү-биле механизастаап болгаш анда ээлчегде чүгле 3 кижи ажыдап турар.

Ол районда чурттап турар чүс-чүс москвачылар Н. С. Хрущевтуң келир дээнин дыннаап, чыглып келгеннер. Олар шуптузу СЭКП ТК-ның Бирги секретары, Совет чазактың баштыны Н. С. Хрущевка изиг байырын чедирип турган.

Станны көрүп турар үезинде агрегаттың конструктору Н. Я. Козлов оон дугайын Н. С. Хрущевка тайылбырлаан.

Н. С. Хрущев чамдык сүмелерни болгаш күзээшкиннерни берген.

Москвада сеолгу ийи чылдарда туткан чурттарга бажыңнарының тудуунга ындыг янзылыг станнарга белеткээн плиталарны ажыглаары дээрзин Н. С. Хрущевка илеткээн. Ол чорук демирни хөйү-биле камнап алыр арганы берген. Демир-бетон плиталардан кылган материал өскедээ артык шынарларлыг, ылангыя үр үеде турар болгаш отка быжыг болуп турар дээрзин эш Н. С. Хрущев моон-биле холбаштыр демдеглээн.

Оон дараазында Н. С. Хрущев кылыны 32 сантиметр керизиит-бетон панельди көрген. Хөй каът кылыр кылган панельдер улуг камналгалыы-биле ылгалып турарын Н. Я. Козлов дыңнаткан. Оларны калбазыбиле ажыглаар дугайында айтырыгны чогууру-биле өөренип көөр үжүрлүг деп, Никита Сергеевич демдеглээн. Бис тудугга хөй миллиард рубльди чарыгдап турар болгай бис, ынчангаш камналганын хуу бүрүзү биске кончуг чугула деп ол чугаалаан.

Чуртталга тудуунуң дугайын чугаалап тургаш, эш Н. С. Хрущевтуң демдеглээни чүл дээрге, лифтилерни бүдүрериң көвүдүр болгаш оларның шынарын бедидер талазы-биле хемчеглерни алыры эргежок чугула.

Эш Н. С. Хрущев Н. Я. Козловтуң баштаан конструктор бюрозунуң ажылын бедии-биле үнелеп көргеш.

Оон дараазында Н. С. Хрущев метро тудуунуң демир-бетон түбингилер бүдүрер талазы-биле шенелде цегинче чорупкан.

Метро тудуунуң бөлүк инженерлери бижыг демир-бетон түбингилер бүдүрериниң болбаазырангай аргазын ажыдап кылган. Ол түбингилер суг шуут едүп кирбези-биле ылгалып турар.

Цехти көрүп турган үезинде метро тудуунуң начальниги, Социалистиг Куш-ажылының Маадыры В. Д. Полежаев, метро тудуунуң кол инженери П. С. Сметанкин тайылбырны бергеннер. Метрополитенниң тудуунга москвачы арга-биле демирбетон түбингилерни ажыглаар чорук дыка хөй акша-хөреңгилерни, чүс-чүс мун тонна металлды камнап алыр арганы бээрин олар демдеглээн.

Метро тудугжуларының тургускан демир-бетон түбингилериниң бүдүрүшкүнүүн аргазын эки деп үнелеп көргеш, Н. С. Хрущевтуң демдеглээни: ону бижыг кылыгларны бүдүрериңге, чижээлээргe, орук тудуунга база ажыглаар болза чугуур. Чурттa орук тудуунга демирбетон кылыглардан каш катап аар өртектиг граниттi үргүлүг ажыглап турарын болдурбас үжүрлүг деп, Никита Сергеевич чугаалаан.

Будүрүлгелериниң көрүлдезинин үезинде Н. С. Хрущевту ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-нин ВСНХ даргазы Д. Ф. Устинов, СЭКП МХК-ниң бирги секретары Н. Г. Егорычев, Моссоветтиң күүскомунуң даргазы В. Ф. Промыслов, СЭКП ТК-ның тудуг килизиниң эргелекчизи В. П. Абызов, СЭКП МХК-ниң секретары А. Е. Бирюков болгаш ССРЭниң Күртүдуунуң даргазының оралакчызы, Москваның кол архитектору М. В. Посохин олар үлеп чораан.

(СЭТА).

Фидель Кастро Уралда

СВЕРДЛОВСК. (СЭТА). Ортаакы Уралдың будүрүлгелери Кубаның 300 чагыларын күүседип турар. Аэр машина тудуунуң «Уралмаш» заводу маадырлыг ортулукка хереглээр дериишкиннерни болгаш машиналарны белеткеп турар. Социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязының национал удуртулгазының бирги секретары, Куба Республиканың революстуг чазаанның премьер-министри Фидель Кастро Рус болгаш оон өөрү ол заводтуң коллективинге чеде бергеш.

Ажылчыннар аалчыларны акыдүмалышкы ёзу-биле үткүп алган. Улус ажыл-агыйының Ортаакы Урал Чөвүлелиниң даргазы С. А. Степанов болгаш заводтуң директору В. В. Кротов олар Кастрону болгаш оон өөрү үзаныла цегинче чалаан. Ол будүрүлгенин хемчээлиниң улуун Фидель кайгап, магадап чораан.

Будүрүлгени көрүп эгелээн. Бус күжү-биле кагар күчүлүг маскалар, кызыдып каан демирлер, от чалынналып турар изидер суугулар—ол бүгү чүүлдер куба оңдуктерин хөлчок сонуургадып турган.

Цехтиң начальниги П. Г. Левандовский коллективтиң өмүнээзинден Фидель Кастрога тураскаалдыг белекти — 5 мун тонна күчүлүг таптаар масканың македин берген.

Оон соонда аалчылар механиктиг болгаш эптелге цехтериче чорупкан. Күчүлүг прокат станнарын, өрүмнээр машиналарны, боду чоруур кедергей улуг экскаваторларны ында белеткеп турар.

Куба өңдүктер эптелге цегинге баргаш, Кубаже чорударынга белен болган продукцияның чанынга доктаай бергеннер. Куба революцияның баштыңчызы карак кызыл күшажылы дээш заводтуң коллективинге изин-биле өөрүп четтирген.

Аалчылар заводтан бирги беш чыл планының шөлүнге барган. Аңаа зэводтуң оң муң ажылчыннары, хоорайның ажылчы чоннары чыглып келген.

Шөлге митинг болган, аңаа Свердловскиниң үлетпүр обкомунуң бирги секретары К. К. Николаев, заводтуң хоочун ажылчыны, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы электросварщик И. Л. Олейников болгаш техник-конструктор Л. П. Самойлова олар чүве чугаалаан.

—«Уралмаш» завод биске кайгамчык-ла солун болду—деп, Фидель Кастро чугаалаан. Кубага хереглээр машиналарны болгаш дериишкиннерни кылып турар ажылчыннар-биле бис заводка таныштывыс. Силерниң чуртуңарның деткимчезиге бистиң сагыш-сеткиливис аажок хайныгып тур.

«Уралмаш» заводче аян-чорукка Фидель Кастрону болгаш оон өөрүн СЭКП Төп Комитединиң секретары А. П. Рудаков, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, Совет Эвилелиниң Куба Республикада элчиниң А. И. Алексеев, а ол ышкаш Свердловскиниң болгаш Свердлов областың партия база совет удуртукчулары үлеп чораан.

Мексиканың Каттышкан Штаттарының конгрезинин төлээлерин Н. С. Хрущев хүлээп алган

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң чалааны-биле Совет Эвилелинге чедип келген, Мексиканың Каттышкан Штаттарының конгрезинин төлээлерин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев майның 13-те Кремльге хүлээп алган. Ол төлээлерни конгресстиң доктаамал комиссиязының даргазының оралакчызы Элисео Арагон Ребольедо баштап чоруур. Мексиканың парламентарийлери-биле кады хүлээп алышкынга Мексиканың Совет Эвилелинде элчизин Габриэль Лусио киришкен.

Ужуражышкын үезинде Н. С. Хрущев биле төлээлерниң аразынга найыралдыг беседа болган.

Беседага ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Эвилелдиң Соведининиң Даргазы И. В. Спиридонов болгаш өскелер-даа киришкен.

(СЭТА).

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОННУҢ АЛДЫН-БУЛАКТЫҢ № 38 СОҢГУЛДА ОКРУГУНДАН ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАДЫ Д. С. САРЫГЛАРНЫ ДЕДИР КЫЙГЫРТЫР БАДЫЛААШКЫН ЧОРУДАР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң депутады Д. С. Сарыгларны дедир кыйгыртыр дугайында айтырыгны «Барлык» совхозтуң коммунистиг организациязының болгаш Барыын-Хемчик парткомунуң көдүргени-биле холбаштыр база «Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң депутадын дедир кыйгыртыр чурумунуң дугайында» Хоойлуга үндезилээш, Барыын-Хемчик районнуң Алдын-Булактың № 38 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң депутады Доржат Сүрүнович Сарыгларны дедир кыйгыртыр дугайында бадылаашкынны 1963 чылдың май 26—27 хүннеринде чорудар.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң даргазы
Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң
секретарының хүлээлгезиниң күүсенчизи К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1963 чылдың май 15.

ВЦСПС-ТИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

АЖЫЛ ҮЕЗИНДЕ ХУРАЛ КЫЛБАС

«ФЭМК-нар ажыл үезинде хуралдарны болгаш чөвүлел хуралдарны эрттирип турарының фактыларының дугайында» доктаалды ВЦСПС-тиң Президиумуу хүлээп алган. Профэвилелдериниң чамдык фабрика-завод болгаш чер-чер комитеттери хуралдарны, янзы-бүрү чөвүлел хуралдарны болгаш өске-даа массалыг хемчеглерни ажыл үезинде чорудуп, ажылчыннарны, түскай эртемниглерни, албан-хаакчыларны, ажыл-агый удуртукчуларын будүрүлгечи ажылчорудулгадан чардыктырыш турарының фактылары ВЦСПС-ке кээп турар деп, ол шиитпирге чугаалап турар. Херек чок черге-ле хөй санныг кижилерни комитеттериниң хуралдарынга чалап келдирип, үр үеде оларны ажылдан саададып турары ховар эвес.

Профэвилел организацияларының ажыл үезинде хуралдар кылыр практиказын ВЦСПС-тиң Президиумуу шын эвес деп санап турар. Будүрүлгелерге, организацияларга, албан черлеринге бүгү-ле хөй-ниити хемчеглерни ажылдан хостуг үеде чорудар ужурлуг дээрзин профэвилелдериниң чөвүлелдериниге болгаш комитеттеринге тайылбырлаан.

Тарылганың шиитпирлиг хүннеринде

„Межегей“ совхозта эштер Ермолаев, Вышер бригадирлээн трактор-хову бригадаларының коллективтери май 14-те кызыл-тас, чочак-тараа, арбай тарылгазын доосканнар.

Мурнакчылардан үлегер алыңар!

Часкы хову ажылдарының хүн демдеглели

Бистиң республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының ховуларында трактордарның дааш-шимээнин хүндүс-даа, дүне-даа сонсавайн турар. Чер ажылданчылары күжениишкинниг демиселди чорудуп, кодээ ажыл-агыйның бүгү культураларының элбек дүжүдүнүң үндезинин салып турар. «Межегей» совхозтуң Ермолаев биле Вышер бригадирлээн бирги болгаш үшүү трактор-хову бригадаларының коллективтери боттарының чедиишкиннери-биле өөрткеннер. Май 14-те олар кызыл-тас, чочак-тараа болгаш арбай тарылгазын доосканнар. Ынчаарга ховуларның ажыл-ишчилери темпилерни нүдүлатпайн турар. Трактористер Василий Трещенко, Михаил Благодатский, Василий Бабкин болгаш өскелерниң-даа агрегаттары мурнунузу ышнаш шалыпчы ёзу-биле ажылдап, хөрзүнүү чамылгага белетиер турар.

Чөөн-Хемчик районнуң колхозтарындан болгаш совхозтарындан эки медээлер иээп турар, олар тараа культураларының тарылгазын май 16-да доозарын шиитпирлээн. «Октябрь 30 чылы» болгаш «Искра» колхозтарның механизаторлары болгаш тараамылары чармыш турарларның мурнунда чоруп турар. Ында часкы тарылганың Сорулга Оорнак, Удувас-оол Моңгуш ышнаш ындыг мурнакчылары эвээш эвес, олар хүн бүрүде өмаалдазын бүдүн чартык болгаш оон ажыр күүседип турарлар.

Тараа культураларының тарылгазын дооспушаан, чөөн-хемчикчилер кужуруза тарылгазын калбартып турар. «Большевик» колхозтуң болгаш «Сүт-Хөл» совхозтуң кукурузачылары май 14-те тарылгаже үнген болгаш баштайгы хүнде ону 120 гектар черге тараан.

Часкы хову ажылдарын эрте эгелээн барыын талакы районнарга үстүнде айытнан чижектер чедимчевиг эвезин чугаалап турар. Ажылды кошкак организастаанының уруунда часкы хову ажылдарын нуду темпилер-биле чорудуп, оон ужурунда хожудап турарлар. Оон чылдагааны чүдел дизе, баштайгы хүннердегизи ышнаш, ында база-ла техниканы багай ажыглап, чер аңдарар болгаш тараа чаштырар агрегаттарга техниктиг дузаламчыны ол черлеринге барып көргүзерин кошкак организастаанында. Оон ужурунда Улуг-Хем районда агрегаттарның барык чартык кезии хүн бүрүде ажылдавайн турарының чижектерин көрүп болур. Ында май 13-те 133 болгаш май 14-те 136 тракторлар ажылдаваан. Ол четпестерниң дугайында чаңгыс эвес удаа шүгүмчүлеп келземмен, Улуг-Хемиң ажыл-агыйнарының удуртунчулары болгаш тускай эртемниглери ховуга агрегаттарны ажыглаарын болгаш техниктиг хандырылгазын эккимидер талазы-биле боттуг хемчеглерни албайн турар. Ында часкы хову ажылдарының түлүк үези, ындыг болза-дээ Улуг-Хем парткомунуң болгаш Чөөн-Хемчик будүрүлге эргелелиниң удуртунчулары часкы хову ажылдарын ёзулуг калбартып шыдавайн турар.

Чигир свёклазының эки хуусаалары эртип турар болза-даа, 1837 гектар пландан чүгле 570 гектар тарыттынган. Таңды районнуң «Революциянның чалбыыжы» колхозунда ол эң үнелиг мал чеми культураның үрезинин амга чедир садып албаан. Колхозтуң даргазы эш Гудков, агроному эш Чуева чигир свёклазын үнелеп көрбейн, оон тарылгазын сөңгээрладып турары ядең ышнаш. Ол-ла районнуң «Коммунизминиң херели» колхозунуң даргазы эш Агапов болгаш агроному эш Иванина баштай кужурузаны тарылыы, а оон соонда бир эвес болдунар болза, свёкланы тараай-ла бис деп теомча чок көрүп турарлар, ынчаарга Таңды партному (эш Сухачёв) оларны көрүм-чүрүмгэ киирбейн, чигир свёклазының талазыбиле оларның шын эвес бодалдарын үлешпишаан турары магат чок.

Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарның ажыл-агыйнарында свёкла тарылгазының хуусаалары эртип турар. Барыын-Хемчик районда оон тарылгазын чүгле «Шекпээр» совхозта чорудуп турар, а Чөөн-Хемчикте чүгле 117 гектарны, Улуг-Хем районда 196 гектарны тараан. Бии-Хем районнуң удуртунчулары, тускай эртемниглери ол культураны мурнуку хевээр тоол көрбейн, 120 гектар пландан чүгле 6 гектарны тарып алганнар.

Часкы хову ажылдарын чорудуп турарының байдалы республиканы киитизи-биле дувүрээзиниг деп чугаалап болур. Май 15-ке чедир андарза чогуур черниң 56,9 хуузу андартынган, чазын чамып тарыыр культураларның тарылгазының планы 45,8 хуу, оон иштинде тараа культураларыныы—56,2 хуу күүсеттинген, Амга чедир хөй-хөй колхозтар болгаш совхозтар кызыл-тас, чочак-тараа дээш ышнаш эрте чамар культураларның тарылгазын дооспаан, хөрзүнүү белетизэри-биле чажылганың аразын дыка үзүктедирип турар. Ам андартынган чер 97 мун гектар болуп, оон өө-шыгы шаа бүрүзүнде кургап, келир күскү дүшүттүң хуу-салымынга айыылды тургузуп турар.

РЕСПУБЛИКАДА ДҮЖҮТ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛ ЧОРУП ТУРАР, ШӨЛДЕРНИҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИ! ОЛ ДЕМИСЕЛГЕ ТИИЛЕП АЛЫРЫ—ОЛ ДЭЭРГЕ ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ МУРНУНГА БОДУНУҢ ХУЛЭЭЛГЕЗИН ЧЕДИИШКИННИГ КҮҮСЕДИРИ, ЧУРТКА ХӨЙ ТАРААНЫ, КАРТОФЕЛЬДИ, НОГААЛАРНЫ БЭЭРИ, СҮТ, ЗЪТ БАЗА МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ӨСКЕДАА ПРОДУКТУЛАРЫН БҮДҮРЕРИН КӨВҮДЕДИРИНИҢ БЫЖЫГ ҮНДЕЗИНИ — МАЛДЫҢ БЫЖЫГ ЧЕМСУУРУН ТУРГУЗАРЫ ОЛ БОЛУР.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң депутады Ондар Борбаанды «Тиилелге» совхозта хереэжеммерден тургустунган трактористер курузун организастаан. Олар ук курсту дооскан соонда совхозунуң тараа шөлдеринге тракторлар башкарып ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: тракторист Б. Ондар.

Фотозу В. Лутковтуу.

„Барлык“ совхозка тук тывыскан

Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозу май 14-ке чедир тараа культураларының тарылгазын 103,7 хуу күүсеткеш, районнуң ажыл-агыйларының мурнакчызы апарган. Совхоз чочак-тараа тарылгазының планын 120 хуу күүсеткен. Ам кукуруза тарылгазын эгелеп турар.

СЭКП-ниң Барыын-Хемчик партномунуң болгаш райүүскомнуң часны тарылга үезинде совхозтарның, колхозтарның аразынга шиичиир Кызыл тугун «Барлык» совхозка тывыскан. Совхозтуң механизаторлары болгаш тараамылары чазалап алган Кызыл тугун кыжга-даа алыспас дээш улам күжениишкиннинг ажылдап турарлар.

МЕХАНИЗАТОРЛАРНЫҢ БИР АЖЫЛ ХҮНҮ

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Пшим-Хем фермазының механизаторлары совхозтуң өске салбырларынга бодаарга, ээ-не хөй тараа культураларын тарыыр. Кол культура — кызыл-тасты совхозтуң ниити тараа культураларының 60 ажыг хуузу тарыыры ол фермаңың механизаторларында онаажып турар.

Кара-Чыраа бригадазының ажылышчилери часкы тарылганы 10—12 ажыл хүнүнде чедиишкиннинг, бедик агротехниктиг деннелге чорудары дээш күжениишкиннинг ажылдап турар. Учётчик эш Кызыл-оол черни аңдарып, илиртеп, чаштырып турар трактористерниң бир ажыл хүнүнүң түннеп үндүрген.

Ол хүн чаштырылгага үш «Беларусь», ийи «ДТ-54», илиртээшкиниг 4 «ДТ-54», чер аңдарылгазынга 3 «ДТ-54» тракторлар ажылдап хүндээн. Чаштырылгага ажылдап турган трактористер эртенги ээлчегден кежээки ээлчегге чедир 94 гектар черге тараанны чаштырган. Олардан «ДТ-54» трактордуң трактористи Сандан Шаалы хүнде 35 гектар черге тараанны тарыыр турган, 38 гектар чедир тарып турган. Тракторист Кара-Сал Дактанның сеялказы үрелгениниң ол хүнде 24 гектарга чажып тараан. Чаштырылгага ажылдап турган трактористер «Беларусь» трактор-биле кайызы-даа хүн нормазын күүседип шыдаваан.

Бригадаңың өске участогунга чочак-тарааның чаштырылгазын чоруткан. Тракторист Шаравии Базыр-оол «Беларусь» трактор-биле 13 гектарның орнунга 15 гектарны тараан. Оон эжи В. Сафронов ол хүн чуруун ёлугаар «Беларусь» трактордуң техниктиг ажаалгазын чоруткушаан. 9 гектарга чочак-тарааны чаштырган. Бир эвес ону чогуур үезинде чоруткан болза, ажиниден ол чыдып каадыс турган шиик.

Илиртээшкинге ажылдап турган «ДТ-54» трактордуң трактористери Түлүш Доржу, Лама Санчат-оол, Түлүш Балчый, Д. Уйнук-оол олар 318 гектар черни илиртеп, кижи бүрүзү нормазын 150—160 хуу күүсеткен.

Ынчангаш ол хүн хүндүскү ээлчегге ажылдап турган трактористер, чаштырыкчылар кежээки ээлчегге чедир ажылдаап, техниканың ашталгазын, үзээшкиннерин чоруткан, дүнеки ээлчегге ажылдар эштерингe техниканы хүлээдип берген.

Оон-биле кады Кара-Чыраа бригадазында ажылдап турар техниканың янзы-бүрү чылдагааннар-биле үрелгеш, туруушкунга таваржып турары хөй. Чижээ, тракторист Ховалыг Арбай-оолдуң «ДТ-54» трактордуң радиатору суг ызырыннымас боол, үрелгениниң ажылга үнмээн.

Кара-Чыраа бригадазының тер шанында столованың тургускан болза-даа, ниитизиниң чемненилгези хову ажылдакчыларынга таарымчалыг кылдыр тургустунмаан. Чемниң шынары куду, ажылчыннар болгаш механизаторлар суг-биле хандырынмайн турарлар. Столованың ажылдакчылары анги-анги черлерде ажылдап турар ажыл-ишчилерин изиг чем-биле хандырып шыдавайн турар. Илерттинген чамдык четпестерни дарый чайладып болдурунуң бүгү аргалары совхозта бар.

Д. АРАКЧАА.

Улуг-Хем район.

Огород бригадазында

Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң эш Аракчаага удуртукчы 17 кижи составтыг огород бригадазы 3 гектар помидорну болгаш 5 гектар капустаны тарып олуртур. Ногаа рассадаларын бригаданың кежигүннери өстүрүп турар.

Ногаажылар бо чылын ногаа аймааның гектар бүрүзүнден 120 центнер дүжүттү алыр деп сорулгаланган. Я. Часынмаа, К. Шактар-оол 28 болгаш 30 дөрбелчин-метр шөлде ногаа үнүштерин доктаамал суттарып турар. Чеден хаажак помидор рассадаларын Б. Наңзат, Ч. Күске, А. Бюрбю олар эки өстүрүп келген. Бригада 70 гектар картофель, 10 гектар арбуз олуртуур хүлээлгелиг.

Ам-даа 90 тонна картофель үрезини хереглеттинип турар. Үрезинни удур тыптынып турар.

Картофельдиң бедик дүжүдүн өстүрер

Ам часкы хову ажылдарында картофельди массалыы-биле олуртурунуң үези келген. Бедик шынарлыг картофель-биле чурттуң херегледiн четчири-биле хандырар дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң кодээ ажыл-агыйның ажылдакчыларынга Кыйгырыны Таңды районнуң «Межегей» совхозунуң ажылчыннары өөрүшкүлүү-биле хүлээп алган. Картофельдиң бедик дүжүттерин өстүрүп алыры, бо үнелиг культураның белеткелин дыка көвүдедири күрүнеге улуг ужур-дүзалыг херек деп Кыйгырыгда чугаалап турар.

Колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге картофель өстүрер талазы-биле механизастаттынган звеноларны организастаарын Кыйгырыгда сүмелеп турар. Механизацияның амгы деннелинде, ону мергежилдиг болгаш бүдүрүкчүлүг ажыглаар болза, холдун күш-ажылының эң-не ээвээш чарыгдалдарын үндүрүп тургаш, колдуунда механизаторларның күжү-биле картофельди өстүрүп ап болурун дуржулга көргүзүп турар.

«Межегей» совхозтуң механизаторларынга, ажылчыннарынга Кыйгырыгны таныжып, чугаалажып турда, эрткен чылда картофель өстүрер талазы-биле ажылда четпестер дугайында, ол үнелиг культураның эң куду дүжүдүн алган дугайында чидиг шүгүмчүлел болган. Эрткен чылын совхоз гектар бүрүзүнден чүгле 30 центнер хире дүжүт алган. Оон кол чылдагаанныңарының бирээзи үрезинин нормазын кудуладып, бир гектарга чүгле тонна ажыг-ла үрезин олуртканы болур. Кара-Булунда үшкү бригадага картофельди бок үнүштерге алыскан черге тараанындан картофель үнмээн.

Оон-биле кады картофельди өстүрүп алыры дээш ажаалганы багай организастаан. Бо чылын шак ындыг байдалды шуут өскертир херек. Совхоз 400 гектарга картофельди тарыыр. Бүгү ажылды түскай звенолар чорудар. Ындыг дөрт звенону тургускан. Бирги трактор-хову бригадазынга ындыг звенону дуржулгалыг механизатор эш Азевич, 200 гектар картофель тарыыр алдыгы бригадага — эш Рубцов удуртур.

Бүгү звенолар техника-биле хандыртынган, картофель олуртур черлерни белеткээри дооступ турар. Четпес үрезинни чондан болгаш өске суурлардан садып алырының хемчээн ап турар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң Кыйгырының чугаалажып турда, картофель өстүрер механизаторлар гектар бүрүзүнден 100—120 центнерден өөрээш эвес эки шынарлыг картофельди өстүрер хүлээлгени алганнар.

Таңды районнуң ажыл-агыйларының кол нуруузу картофель тарыдгазынга органиктиг-даа, минералдыг-даа чемишчидилгелерни ажыглаавайн турар чорук дүжүткe дыка салдарлыг болуп турар. Эрткен чылын районнуң чангыс-даа ажыл-агыйынга картофельдин дүжүду планда көрдүнгенинге четпээн. Оон уламынан ам «Тиилелге», «Элегес», «Межегей» совхозтарда болгаш өске-даа ажыл-агыйларда картофель үрезинин четпес, а «Коммунизминиң херели» колхозта үрезин шуут чок, ам колхозчулардан үрезин чыгынар ужурга таварышкан. Үстүиле айытқан совхозтарның директорлары эштер Алымов, Балабанов картофель үрезинин саттынар болгаш өөртүп алыр талазы-биле чогуур хемчег албайн турлар.

Чамдык ажыл-агыйларда үрезинге болгаш чемге хереглээр картофельди кадагалаарынга картофель шыгжаар черлер чок болуп турар. Оон түнелиниде чыл бүрү картофель үрезинин саттынар ужурга таваржып турар. Дуржулга станциязынга (директору эш Юртаев) картофель шыгжаар черни тударының чугулазын дөрт чыл дургузунда чугаалажып келген болза-даа, тудугну ам-даа эгелеваан. Ам картофель будүрерин дыка көвүдедир дугайында айтырыг тургустунуп келгенде, колхозтарның болгаш совхозтарның боттарынга картофель шыгжаар черлерни тударынче чогуур хемчегни алза чогуур.

Партия, комсомол болгаш профэвилел организацияларының сорулгазы болза колхоз, совхоз, звено бүрүзүнге, картофельчилерниң ортузунга социалистиг чарыштыг калбартыры, картофель олуртулгазын өй-шаанда болгаш бедик шынарлыг чорудары, ажаалганы эки-лери, дүжүттү чогуур үезинде, чидириг чокка ажаап алыры болгаш эки шыгжап кадагалаары дээш кижилерниң материал талазы-биле деткиири болур. Күш-ажылдың төлевириниң системазы картофельдиң ниити чыылдазын көвүдедири дээш деминеге ажылчыннарның эки ажыдаанын көрүп төлээринче угланган турар ужурлуг.

Таңды районнуң кодээ ажылагыйының ажыл-ишчилери, бүгү республикада ышнаш, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Кыйгырының харыы кылдыр бо чылын картофельдин бедик дүжүдүн өстүрүп алыр дээрзинге чигжиниг чок.

Г. ПЕТРОВ.

СОВЕТЫ депутатов трудящихся

ЧЕР-ЧЕР СОВЕТТЕРИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА ДУЗАЛАМЧЫ КЫЛДЫР

ДЕПУТАТ—УЛУСКА БАРААН БОЛУКЧУ

Бо чылдың март айда болуп эрткен соңгулдалар-биле күрүне эрге-чагыргазының органнарынга ийи миллион чыгыы кижини соңгаан.

Чонга канчаар бараан болурул? Советтерниң мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседир төлээде, күрүне болгаш хөй-ниити ажыл-чорудулганы канчаар чорударыл?

Бо айтырыглар бүгү депутаттарның, ылаңгыя бир дугаар соңгуттурган депутаттарның мурнунга салдынып турар.

Советтерниң депутаттарының ажыл-чорудулгазынга дузаламчы болур материалдар-биле «Ажылчы чоннар депутаттарының Советтери» деп журналдың ээлчеглиг дөрткү номери долдунган. Журналдың бо номерин депутаттарга кылдыр тускай үндүрген. Депутат бүрүзү бодунуң хүлээлгезин, сорулгаларын күүседиринге дузалаар материалдарны ол номерде чүүлдерден тып ап болур.

Москва Совединиң эң баштайгы соңгулдазы-биле Москва хоорай Совединиң кежигүнүнге соңгуттурган хоочун большевик В. А. Карпинскийниң «Ленинчи ёзу-биле ажылдаңар» деп чүүлү номериниң мурнуку чүүлү кылдыр кирген. Ооң бижип турары болза:

«Эштер депутаттар, силерниң мурнуңарда хүндүлүг сорулга — Советтерниң ажылын ам-даа күштелдирер, амыдырал-биле, бүдүрүлге-биле, коммунистиг тургузуушкунуң шиитпирлиг участоктары-биле оларның харылзаазын быжыглаар сорулга салдынган.

Ам эң-не кол чүве—СЭКП-ниң XXII съездизиниң бадылааны коммунизм тургузуушкунунуң программазын боттандырар дээш демисел болур...

Идея биле практиканың, сөс биле ажыл-херектиң чаңгыс эви Ленинге онза чугула турган. Ындыг шынарга бодун кижизидери дыка чугула. Кижи бүрүзүнүң хөделиишкининге, коллектив бүрүзүнүң болгаш организация бүрүзүнүң ажыл-чорудулгазынга коммунистиг идеялар коммунистиг ажыл-херектер-биле шуут дүүшкен турар ужурлуг деп, партияның Программазында чугаалап турары таварылга эвес.

Программаның бо негелдезин хамыктың мурнунда депутат боду күүседири эргежок чугула. Совет депутат — коммунистиг идеяларның болгаш коммунистиг ажыл-херектерниң пропагандылакчызы болгай. Ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр кылдыр бистиң ниитилеливистиң бүгү кежигүннерин кижизидери ам онза чугула. Кижи бүрүзү коллективти, хөй-ниитиниң херээн бодунуң хан-тамырындан холбаалыг төрел херээ кылдыр көөр ужурлуг. Бо ажылга депутаттарның ролюнуң улуун кижи үнелеп ханмас.

Соңгулдадан соңгулда чедир — улуг эвес хуусаа-дыр. Чер-чер Советтериниң депутаттарынга ол хуусаа ийи-ле чыл болур. Ол хуусааның хүн бүрүзү практиктиг ажыл-херектер-биле долдунар болза, дыка хөй үүлени бүдүрер. Ынчаар болза эчис сорулгаже—коммунизмче улам-на чоокшулаар бис, ол ам ырак эвес.

Совет улуска ажыктыг улуг чаагай ажыл-чорудулгаларга улуг-улуг чедиишкиннерлиг болуруңарны күзеп турар мен, эргим эштер!»

«Ажылчы чоннар депутаттарының Советтери» деп журналдан элээн каш чүүлдерни бистиң республиканың Советтериниң депутаттарынга дузаламчы кылдыр ол солунуң бо арнында парлаан.

* * *

Сээң эргелериң

Советтиң бүрүн эргелиг кежигүнү. Депутат дээрге, бодунуң албан-дужаалындан хамаарылга чокка-ла, Советтиң бүрүн эргелиг кежигүнү-дүр. Депутат кижи бодунуң соңгуттурган Совединиң кандыг-даа органынга соңгуур болгаш соңгудар; бодунуң Совединге болгаш ооң күүсекомунга янзы-бүрү айтырыгларны чугааладыры-биле тургузар, шиитпирлер төлевилелдеринге немелделер болгаш өскертилгелер киирер. Советтиң шиитпирлерин чугааладырынга болгаш бадылаарынга киржир; Советтиң шиитпирлериниң күүселдезиниң дугайында болгаш сессияларга болган шүгүмчүлелдер болгаш саналдар талазы-биле кандыг боттуг хемчеглер алган дугайында сессияга күүскомнуң отчёт кылырын негээр эргелиг.

Бүдүрүлгелерниң болгаш албан черлериниң удуртукчуларынга айтырыг тургузары. Депутат хүлээлгезин күүседири-биле холбашкан айтырыглар талазы-биле Советтиң девискээринде кандыг-даа организацияларга, албан черлеринге айтырыг тургузар эргелиг. Ындыг айтырыгларга: кайы-бир албан черлериниң администрациязының талазындан хамаатыларның эргезинге дегген чөрчүлгелер, күрүне болгаш ажыл-агый аппарадының ажылдакчыларының бюрократтыг, ажыл чылдыр чоруктары чижектиг чүүлдер дугайында соңгукчуларның хомудалдары хамааржыр.

Эвилелдешкен республикаларның хоойлуларын ёзугаар бүдүрүлгелерниң болгаш албан черлериниң удуртукчулары депутаттың айтырыынга бижимели-биле азы аас-биле чогуур харыны бээр хүлээлгелиг.

Негелде салыр эрге. Күүсекчи органнарны контрольдаары — депутаттың ажыл-чорудулгазының улуг болгаш чугула участогу болур. Ындыг контрольдуң дээштиг болгаш амыдыралга шылгаттынган формаларының бирээзи—депутаттарның негелде салыр эргези болур. Депутаттар боттарының саналдарын ажыглыг-биле чугаалап, күүсекчи органнарга болгаш ажыл-агый удуртукчуларынга негелде тургузуп, аңаа долу харыны ап шыдаар кылдыр шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартырын хандырар байдалды совет органнарының удуртукчулары Советтерниң сессияларынга тургузар хүлээлгелиг дээрзин «Ажылчы чоннарның депутаттар Советтериниң ажылын экижидер болгаш оларның массалар-биле харылзаазын күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның 1957 чылдың январь 22-де доктаалында чугаалап айыткан. Депутаттарның негелделерин Советтерниң үргүлчү чугаалажырының эргежок чугулазын СЭКП-ниң Программазында чугаалап турар.

Күүсекчи комитетке, килдистер эргелекчилеринге, албан черлериниң удуртукчуларынга депутаттар боттарының негелделерин Советтиң сессиязынга киирер. Күүсекчи комитет, ооң килдистериниң эргелекчилери, а ол ышкаш албан черлериниң удуртукчулары депутаттың негелдезин ол-ла сессияга аас-биле азы бижимел-биле харылаар хүлээлгелиг.

Депутат хүлээлгезин күүседири-биле кол ажылдан хосталыр үе. Бистиң улустуң соңгааннары Советтерге, оларның доктаамал комиссияларынга, соңгулда округтарынга депутат ажыл-чорудулгазын фабрикаларга болгаш заводтарга, колхозтарга болгаш совхозтарга, албан болгаш өөредилге черлеринге бүдүрүлге ажылы-биле дүүштүр чорудуп турар. Биригээр чугаалаарга, олар депутат хүлээлгелерин боттарының кол ажылының шагындан хостуг үеде болгаш төлевир чокка күүседип турар. Күрүнениң эргелээр талазы-биле ажыл хүлээлгени күүсединге ажылчы чоннарны төлевир чокка киириштирер дугайында ленинчи айтыышкынга бо чорук дүгжүп турар.

Ынчалза-даа депутаттарны сессияларга азы күүсекчи комитеттиң хуралдарынга ажыл шагының үезинде чыылдырар таварылгалар практикага ховар эвес таваржып турар. Ындыг таварылгаларда депутатты сессияга азы күүском хуралынга ажыл шагында хостаткаш, ооң ортумак ажыл төлевирин хевээр арттырып турарын чамдык хоойлуларда быжыглаап айыткан. Советтерниң сессияларынга болгаш күүскомнарның хуралдарынга киржир депутат ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар депутат хүлээлгезин ол хуралдар үезинде күүседип турда, оларның ортумак ажыл төлевирин хевээр арттырар, чүге дизе ол хуралдар ажыл шагында болуп турар. Оон аңгыда депутаттарның чурттап турар черинден өске черге Советтиң сессиязы азы күүскомнуң хуралы болган таварылгада аңаа холбашкан чарыгдалдарны болгаш орук шүүделин чер-чер Советтериниң күүскомнары депутаттарга төлеп бээр практика бисте тургустунган.

Депутатка дээп болбас чорук. Күрүне эрге-чагыргазының чер-чер органнарының дугайында дүрүмнерде депутатка дээп болбазының дугайында чүүлдер бар. Тодаргайлаарга, депутаттың соңгуткан Совединиң чөпшээрели чокта, а Советтиң сессияларының аразында үеде — Советтиң күүсекчи комитединиң чөпшээрели чокка депутатты тудуп хоруглап азы кеземче харысалгазынга киирип болбас.

Депутат хүлээлгезинден хостадыр дугайында билдириишкин киирери. Депутат кандыг-бир чылдагаан-биле (өске черже шуут чоруур, үр үеле аарыыр болгаш өске-даа) бодунуң депутат хүлээлгезин күүседир аргазы чок болу берзе, ону депутат хүлээлгезинден хостадыр дугайында билдириишкинни Советке ол киирип болур. Ынчаарга Совет ол билдириишкинни чугаалажып көргеш, депутаттың дилээн хандырар дугайында шиитпир үндүрер болза. Советтен үнген депутаттың орнунга чаа депутаттың соңгулдазын чорудар.

• • •

Депутаттың эргелери депутат хүлээлгелеринден чарылбас, тудуш харылзаалыг болур дээрзин түңнелинде айтыр херек. Биригээр чугаалаарга, чүгле хөй-ниитиниң хөй талалыг хүлээлгелерин депутаттың чедиишкинниг күүседиринге таарымчалыг байдалды тургузар сорулга-биле Советтиң депутадынга мындыг эргелерни тыпсып турар.

Депутат хүлээлгелерин күүседириниң эрге-ажыктарынга депутаттар боттарының эргелерин шын болгаш чогумчалыг кылдыр ажыглаарда оларга боттуг дузаламчыны Советтерниң күүсекчи комитеттери көргүзер хүлээлгелиг. Ол дузаламчыны совет тургузуушкун талазы-биле депутаттарга консультацияларны, оларның аразынга ажыл дуржулгазы солчурун организастаар, «депутат хүнүн» эрттирер, а ол ышкаш тематиктиг чөвүлел хуралдар болгаш семинарлар чорудар арга-биле боттандырар.

Папирос хавы

Хоорайның төп шөлүнге, сесерлик чанынга, «Москвич» деп, бир-ле өске черден келген, хаалгазы ажык машина турган. Чолаачы чанынга олурган ногаан шляпалыг, кылайты чүлүттүнүп каапкан семис кижи сөөлгү папирозун тырткаш, оозунуң хавын тротуарже (кудумчунуң улус кылаштаар черинче) октапкан.

Кимр район Совединиң депутады Георгий Григорьевич Смирнов ооң чаны-биле эртип бар чорааш, машинада олурган семис кижиден менди айтырарга, чүгле бажын согаш кылып каан.

— Бисте бок каар хааржак бар-ла болгай, чаныңарда бо-дур—деп, депутат айыткан.

— Эки-дир, харын.

— Папирозуңар хавын ынаар киир каап көрүңер.

— Анчыг кылыңма, бар чораан чериңче бар—деп, демги семис кижи шириин харылаан.

— Бир эвес ону ынаар октавас болзуңарза, машинаңар дугаарын бижип алыр мен.

— Чүге адырылбастай бердиң? Сеңээ хамаан бе?

— Мен бо хоорайда чурттап, ажылдап турар кижи мен. Ындыг болганымда арыг-шевер дугайында сагыш човавас кижи мен бе?

Демги дедирленген семис кижи чолаачызынга мынча деп дужааган:

— Моон адырлып алыр-дыр, папирос хавын алгаш, ынаар октавыдам.

Георгий Григорьевич шыңгыы үн-биле:

— Бир эвес бодуңар ону ап октавас болзуңарза, машинаңар дугаарын бижип алырдан башка канчаар—деп, демдеглел дептерин уштуп келгеш, биживейн-даа манап турган.

Изиргенген демги семис кижи машинадан хөөн чок үнгеш, папирозунуң хавын арай боорда барып, хааржакче киир каапкан.

Ооң соонда, бир шак эрткенде, депутат Смирновка облкүүскомнуң сургакчызы ужуражыр дээш чедип келгенин дыңнаткан. Хоорайның коммунал ажыл-агыйын хынаар дээш келген демги семис кижи ол бооп-тур ийин моң. Кабинеттиң хаалгазын ол ажыдыпкаш, сербедей-ле берген.

— Кирип морлаңар! — деп, демги аалчыны Смирнов чалаан.

ДЕПУТАТ, ХӨЙ-НИИТИГЕ ДАЯН

Бистиң чуртка Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында-ла амыдыралдың бүгү адырларынга хөй-ниити бирги чергениң ролюн ойнап турган. Партияның XX болгаш XXII съездилериниң соонда ажылчы чоннарның хөй-ниити инициативазы улам-на калбарган. Чер-чер Советтериң, профэвилелдерниң, комсомолдуң, контроль органнарының долгандыр хамаатыларның бот-тывынгыр хөй санныг организациялары мөөңнеттинип турар. Ол дээрге улуг күш-түр. Ол күш кедээде база бар.

Кудумчу болгаш квартал комитеттери бисте херек кырында суур санында бар. Олар суурлар чаагайжыдылгазын, орук септелгезин эргелеп, арыг-шеверни, корум-чурумну болгаш өске-даа чүүлдерни хайгаарап турар.

Липецк областың Павловка суурунуң хамаатылары район Совединге боттарының депутады кылдыр мал эмчизи Иван Васильевич Федяевти соңгуп алгаш, аңаа элээн каш чагыгларны бергеннер. Бирги ээлчегде суурнуң арыг-шевер байдалын болгаш чоннуң эмнелге хандырылгазын экижидерин чагааннар.

Иван Васильевич хөй-ниити организацияларындан дузаламчы эрээн. Ооң дилег кыйгырыгы ийик-биле хүлээп алдынган—чүге дизе депутат оларның чагыгларын күүседир-ле болгай.

Удатпаанда ооң дилээ-биле кедээ Советке элээн каш депутаттар, колхоз даргазы болгаш кудумчу комитеттерниң даргалары чыылган. Медпунктуңуң бажының канчап септеп алыр, кым чүнү кылып болур дугайында боттуг кыска чугаа болган. Дузаламчы көргүзеринден кым-даа ойталаваан. Колхоз баштаар чери тудуг материалдарын бээрин чөпшээрээн, кудумчу комитеттериниң төлээлекчилери мергежилдиг кижилерни болгаш бажың ээлери херээженнерни септелгеге хандыдып киирген. Баш-ла хонук эрткенде айыттынган ажылдар шуптузу кылдынган.

Ооң соонда Иван Васильевич оон берге чагыг даалганы күүседиринче—суурга арыг-шевер чурумун экижидеринче болгаш чаагайжыдылганы чорударынче кирген. Бо ажылды чорударда чүгле кудумчу комитеттеринге эвес, а тус черниң комсомол организациязынга, өске-даа хөй-ниитичилерге даянган. Эң баштай кедээ суурда бүгү албан черлериниң бажыңнарының, кудумчуларның болгаш херим кажааларның байдалын хынап көөрү шиитпирлеттинген. Чамдык активчилер албан черин хынап көөр, оон өскелери кудумчуларга, тус-тус бажыңнар чанынга чүнү кылырын тодарадыр болган. Баяа, кандыг ажылды кылыры тодараттынган соонда, ажылдың планын чогааткан. Чурумчудуп кылыр чүүлдерлиг албан черлериниң удуртукчуларынга болгаш бажыңнар ээлеринге, кедээ Советтиң күүскому ол чүүлдерни айыткан хуусаада кылган турарын хүлээткен. И. В. Федяевтиң саналы-биле тургустунган санитар бөлүү ол негелдени күүседирин хайгаарап турган.

Суур чаагайжыдылгазынга чүс-чүс кижилер киришкен. Кудумчуларның бок-сагы дүрген арыглаттынган. Херимнер иштинге уруглар ойнаар болгаш спорт кылыр шөлчүгештер кылдынган. Алды муң ыяштар олуртунган, чечектер тарыыр черлер кылдынган.

Бо бүгүге депутат Иван Васильевич улуг ачы-хавыяалыг болуп, бүгү ажылдарны удуртуп турган.

Бир эвес депутат кудумчу комитеттери-биле харылзаалыг ажылдаваан болза, соңгукчуларның чагыгларын ол чааскаан чедиишкинниг күүседип шыдаар бе? Канчап-даа шыдавас.

Бажың комитеттери кудумчу болгаш квартал комитеттеринден бир янзы—улуг чуртталга бажыңнарынга тургустунар. Оларның хүлээлгези база-ла хамаатыларның таарымчалыг чурттаалгазының дугайында, бажыңнарның камныг эки ажыглалының дугайында сагыш салыры болур. Ол дээрге хөй чурттакчылыг улуг бажыңның дыка нарын, чамдыкта маргылдаалыг айтырыгларын шиитпирлээринге депутат бүрүзүнүң шынчы, идегелдиг активи-дир. Дыка хөй өг-бүлелерниң харылзаа байдалын болгаш улуг бажыңның багай септелгезиниң чылдагаанын билип алыры чаңгыс кижиге дыка берге. Ол бажыңның чурттакчылары—хөй-ниитичилер—ол бүгүнү тодаргай билир.

Москваның Калинин район Совединиң депутады Раиса Андреевна Абрамовага нарын ажылды: квартира алыр дээш бижиткеннерниң дансызын хынаарын күүском сүмелээрге, бажың комитединиң активинге ол даянган. Бо айтырыгны ажылдап келирге, үндезин чок негелделер-даа, шын эвес ажыглаашкыннар-даа таваржыр. Раиса Андреевна бодунуң депутат өөрү-биле кады ол ажылга он-он хөй-ниитичилерни—бажың комитеттериниң кежигүннерин хандыдып киирген. Чүге дизе бажың алыр деп бижиткен кижи бүрүзүнүң чурттап турар байдалын көөр, өске чурттакчылар-биле деңнээр, баштай кымнарга бажың бээрин тодарадыр ажыл активтиң дузаламчызы чокка болдунмас. Чоруттунган хыналданың түңнелинде 47 өг-бүлени дансыдан казыыр ужурга таварышкан—оларның чурттап турар бажыңнары эки болган. Хөй-хөй өг-бүлелер бажыңнарны алган азы боттарының албан черлеринден удавас алыр болган. Ынчангаш дансыда киргеннерниң чартыы эвээжээн. Дансыга колдуунда-ла чуртталга шөлү тыпсыры эргежок чугула кижилер арткан.

Депутат бүрүзү колдуунда-ла кайы-бир доктаамал комиссияда ажылдап турар. Ол хүлээлгени-даа күүседирде аңаа актив херек. Чижээ, садыг ажылын хынаарын депутатка комиссия хүлээткенде, ону чааскаан күүседири берге.

Лаңгыы комиссиялары, хөй-ниити инспекторлар садыгның болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң ажылын колдуунда-ла үргүлчү хайгаарап, билип турар. Оон аңгыда садыг талазы-биле хөй-ниити контролёрлар Советтиң доктаамал комиссиязын, профэвилел комитедин долгандыр мөөңнеттинген, олар күрсадыгинспекциязында база бар. Олар чүгле багай садыгжыларны илередир эвес. Хөй-ниитичилер столоваяның файдалын, магазиннерниң арыг-шеверин хайгаарап, чоннуң негелдезин болгаш садыг ажылдакчыларын эки билир. Ынчангаш депутат даалганы күүседирде хамыктың мурнунда ол хөй-ниити организациялары-биле харылзажыр апаар.

Төрелдер комитеттери барык бүгү школаларда болгаш уруглар албан черлеринде бар. Олар башкыларга, кижизидикчилерге болгаш ажыл-агый эргелээр кижилерге дузалап турарлар. Улустуң төлээлекчизи бодунуң депутат ажыл-чорудулгазын школа шугумунга чорудар апарза, чүгле директор, өөредилге эргелекчизи, башкылар-биле чугаалажыр эвес, харын база төрелдерниң хөй-ниитизи-биле харылзажыры эргежок чугула.

Депутат соңгукчуларның чагыгларын күүседип, доктаамал комиссияның ажылын чорудуп, Советтиң сессияларынга киржип, күүскомнуң даалгазын күүседиринден аңгыда, каяа-даа хөй-хөй хүлээлгелерни күүседири албан апаар. Ол айтырыглар соңгукчуларны хүлээп ап турар үеде тыптып келир. Депутатка соңгукчулар боттарының шуут-ла хуузунда, харын-даа чажыт айтырыгларын тургузуп кээри удаа-дараа таваржып турар. Квартира хулиганын томаартырын, кожаларны эптештирип, өг-бүле маргылдаазын таарыштырарын кижилер негеп келир. Ындыг чоруктарны депутат боду шиитпирлээр таварылгалар турар-ла. Ынчалза-даа мацаа хөй нуруузунда хөй-ниитиге даянып болур.

Улусчу дружиналар, эш-хуузунуң судтары, штаттан дашкаар участок шагдаазы бистиң хоорайларывыста болгаш суурларывыста чон ортузунга кижизидилге-сагындырыглыг улуг ажылды кылып турар. Маргылдаа бүрүзүн-не эш-хуузунуң судунга шиитпирлээри, квартира бүрүзүнге-ле штаттан дашкаар шагдааны кыйгыртыры, чер бүрүзүнге-ле дружинник ажыглаары албан эвес. Кижилерниң харылзаа байдалындан, аажы чаңындан тургустунуп кээр таарымча чок чүүлдерни чүгле күш-биле эвес, кижизиг ёзу-биле бодамчалыг, оваарымчалыг көөр херек.

Ындыг болза-даа хөй-ниити организациялары-биле эң-не сырый харылзааны тургузары депутат бүрүзүнге улам-на ажыктыг болур. Олар депутатка улуг дузаламчыны көргүзүп болур. Дружинниктер корум-чурумну канчаар камгалап турарының, эш-хуузунуң судтары эң-не будуштаазынныг айтырыгларны канчаар эки шиитпирлеп турарының дугайын чүс-чүс чижектер чугаалап турар.

Депутатка дузалап болур бо үстүнде хөй-ниити организацияларын санап чугаалааны—ооң даянып ужурлуг кужу ооң-биле кызыгаарлаттынганы ол эвес.

Оон аңгыда чер-черде тус-тус комиссияларлыг профорганизациялары болгаш комсомол организациялары бар, ам партия-күрүне контролюнуң дузалаар бөлүктери тургустунган.

Ынчангаш амыдыралдың бүгү таварылгаларында депутат бүрүзү чонга, бүгү хөй-ниитиге даяныр хүлээлгелиг.

Болур-ла болгай

Москва хоорай Совединиң эң баштайгы соңгулдазындан соңгуткан кежигүнү, 1898 чылдан бээр СЭКП кежигүнү В. Карпинскийниң «Ленинчи ёзу-биле ажылдаңар» деп чүүлүнде Ленинниң улус хүлээп алышкынынга болган бир болуушкунну көргүскен.

Бир-ле катап Владимир Ильич кедээден келгеннерни хүлээп алгаш, чугаалажып олурда мындыг таварылга болган. Кедээден келгеннерниң бирээзи Иван Родионович дээрзи хомудалын мынча деп кылыктанып чугаалаан:

— Чүү мындыг чүвел бо, эш Ленин? Бисти олар шыргададып-ла турар апаарды.

— Оожумнаңар, Иван Родионович. Чүү болганын таптыг тайылбырлап көрүңерем. Кымнарыл ол—деп, Владимир Ильич чугаалаан.

— Кымнарыл че? Бистиң кедээ советчилеривис-тир ийин. Олар кылза чогуур чүвезин эвес, а өскээр аажылап турар ышкаш-тыр.

— Оларны кымнар соңгааныл?

— Бис-ле болгай бис, өске кымнар боор.

— Ынчаарга боттарыңар олардан өскелерни соңгуп алыңар.

— Ынчап болур чүве бе?

— Болур, болур. Улустуң идегелин шынзыктырып шыдаваан депутаттарны соңгуткан хуусаазы четпээнде үндүргеш, өскелерни соңгуурун совет хоойлу чөпшээреп турар. Ындыг-ла болгай, Иван Родионович.

ХООЙЛУ ЁЗУГААР АЖЫЛДААР

Соңгукчуларны хүлээп ап, оларның билдириишкиннерин болгаш хомудалдарын көрүп турар үеде депутаттарга совет хоойлулар ёзугаар шиитпирлээри негеттинер хөй-хөй айтырыглар таваржыр.

Бистиң хөй-хөй депутаттарывыс кандыг-даа айтырыгны шиитпирлээрде хоойлу дүрүмнү удуртулга болдуруп турар. Ол чорук кол нуруузунда-ла соңгукчуларның дүрүм ёзугаар негелделерин болгаш саналдарын шын шиитпирлээрин хандырып, харын-даа социалистиг хоойлу дүрүмге чөрүшкек чоруктарны илередиринге болгаш чайладырынга депутаттарга дузалап турар. Ындыг депутаттарның сөзү үнелиг болгаш аттарлыг болур.

Оон-биле кады чамдык депутаттарның болгаш чер-чер Советтериниң удуртукчу ажылдакчыларының хоойлу дүрүмнү чедир билбес чоруу чүгле оларның ат-алдарын суларадырындан аңгыда, кижилерни ол-бо черлерге түңнел чок баар, ынай-бээр чорууруңга таварыштырар. Депутат кижи соңгукчунуң кандыг-бир негелдезин хандырып бээр деп аазаптарга, оозу хоойлуга дүүшпейн, болдуннайн баар болза, ол депутатка соңгукчунуң идегели оскундурар-ла болгай.

Чурттаар бажың, пенсия, үндүрүг, чер ажыглаар айтырыглар талазы-биле соңгукчулардан колдуунда хөй билдириишкиннер болгаш хомудалдар кирип турар. Ынчангаш депутат бүрүзү ол айтырыглар талазы-биле хоойлуларның кол үндезиннерин билип алыры эргежок чугула.

Бажыңнарга чурттаарының хоойлузу. Хамаатыларның чуртталга бажыңнарынга эргелерин тодарадып турар кол акты ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хамааты хоойлуларының үндезиннери болур.

Чер-чер Советтериниң эргезинде бажыңнарга хамаатыларның чурттаар эргезин хөй-ниити организацияларының киржилгези-биле күүскомнарның шиитпири ёзугаар тыпсыр. Күрүне бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, а ол ышкаш кооператив болгаш хөй-ниити организацияларының эргезинде бажыңнарга хамаатыларны чурттадырда, администрацияның болгаш профэвилел комитединиң каттышкан шиитпири ёзугаар Советтиң күүскомунуң бадылааны-биле болдурар.

Артыкшылдыг (доктааттынган нормадан ажыг) чуртталга шөлүн суд чуруму-биле аңгылапчак өрээл хевири-биле чамдык хамаатылардан ап болуру эвилелдешкен республикаларның хоойлуларында көрдүнген. Эвилелдешкен республикаларның хоойлулары-биле бир кижиге тос дөрбелчин метрден эвээш эвес кылдыр чуртталга шөлүнүң нормазы доктааттынган. Бажыңда чурттап турар кижи чуртталга органнарының бижимел сагындырыының соонда үш ай болгуже чедир чурттаалга шөлүн хостатпас болза, чүгле ынчаарда артыкшылдыг чурттаалга шөлүн оон ап болур. Бир эвес чамдык квартираларда артыкшылдыг чурттаалга шөлү аңгылапчак өрээл болур болза, бажыңның чурттакчызы азы ол өрээлче боду көжүп алыр, чок-ла болза, бичче хемчээлдиг өске квартираже көжүрерин негээр эргелиг.

Чурттаалга бажыңын туразы-биле ээлеп алган кижилерден аңгыда база үрелип дүжер дей берген бажыңнардан үндүреринден аңгыда, кижилерни бажыңдан үндүрерин администрация албадалы-биле кылып болбас.

Боттарының күзели-биле ажылдан үнген, азы күш-ажыл чурумун үрээн, азы кем-херек үүлгеткен ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны бажыңнарындан (чурттаар шөл бербейн) суд чуруму-биле үндүрүп болур бүдүрүлгелерниң болгаш албан черлериниң дансызын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери доктаадыр.

Ынчалзажок бо-даа таварылгада дайынның инвалидтерин, күш-ажылдың I болгаш II бөлүүнүң инвалидтерин, назылаан пенсионерлерни болгаш тускай пенсионерлерни, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлениинде турарларның өг-бүлезин, а ол ышкаш Төрээн чуртун камгалап тургаш азы шериг албанының өске-даа хүлээлгелерин күүседип тургаш, өлүрткеннерниң азы сураг чок читкен шериг албанныгларының болгаш партизаннарының өг-бүлезин өске чурттаар бажың бербейн чурттаалга бажыңындан үндүрүп болбас.

Пенсия хоойлузу. Депутаттарга кирер билдириишкиннерниң элээн хөй кезээ пенсия хандырылгазының айтырыгларынга хамаарышкан хомудалдар болуп турар.

Пенсия тыпсырын чөпшээревээн дугайында айтырыгны көөрде, билдириишкин ээзиниң документилери-биле болгаш социал-хандырылга органнарының ону чөпшээревээниниң чылдагааннары-биле хамыктың мурнунда таныжар херек. Ооң соонда чөпшээревээн дугайында шиитпир күрүне пенсияларының дугайында хоойлуга чөрүшкен эвес бе дээрзин тодарадыр.

Пенсия тыпсырынга херектиг ажыл стажының талазы-биле документилер бадыткалы ажыл стажының чартыы хирезин бүзүредип турар болза, оон арткан үезин херечилерниң шынзыдылгалары-биле бадыткап болурун барымдаалаар.

Азыраар кижизинден чарылган таварылга-биле пенсия алыр эргени хоойлу ёзугаар өлген ажылчынның, албан-хаакчының азы пенсионерниң өг-бүлезиниң чүгле ажыл кылып шыдавас кежигүннеринге тыпсыр.

Колхозту совхоз кылдыр эде органызастааны-биле холбаштыр совхозта доктаамал ажылдай берген колхозчу чорааннар болза ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар-биле чергелештир күрүне пенсиязын алыр эргелиг. Оларга пенсия тыпсырда оларның күш-ажыл стажынга 1939 чылдан эгелээш, колхозка үзүктел чокка ажылдаан үезин база киир санаар. Колхозка чылдагаан чокка колхозчунуң күш хүнүнүң ыявыла күүседир минимумун чедир ажылдаваан чылдарын ажыл стажынга киир санавас.

Күрүне пенсиязын алыр эргези чок болгаш материалдыг дузаламчы херерлеп турар кырган болгаш I, II бөлүктүң инвалид—колхоз кежигүнү чорааннарга (черин совхозтарга болгаш өске-даа албан черлеринге берипкеннерге) ай бүрүзүнүң дузаламчызын тыпсып болур.

Ындыг дузаламчы тыпсыр дугайында билдириишкин киирген колхозчу чораан кижиниң материалдыг байдалын бүгү талазы-биле хынаан соонда, оларга дузаламчыны район (хоорай) Совединиң күүсекчи комитети тыпсыр. Ол тыпсырда ооң азыраар төрелдери чок азы олар ону азырап шыдавас болза, ындыг дузаламчыны тыпсып болур.

Кедээ ажыл-агый үндүрүү болгаш бот-онаалга үндүрүү. Кедээ ажыл-агый үндүрүүн шын эвес онаагаан дугайында хомудалдар депутаттарга кээп турар. Ындыг хомудалдарны көөрде, кедээ ажыл-агый үндүрүүнүң дугайында хоойлуну болгаш ол хоойлуну канчаар ажыглаар дугайында ССРЭ-ниң Сан министерствозунуң саавырын удуртулга болдурар.

Кедээ ажыл-агый үндүрүүн колхозчуларның ажыл-агыйлары, кедээ черлерде ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар, хуу тараачыннар чер шөлүнүң гектарының чүстүң бирээзин барымдаалаан хемчээл-биле төлээр. Үндүрүгден шуут хостадырлар болза: өг-бүлезиниң кежигүннери шериг албанында турар колхозчуларның ажыл-агыйлары, кедээде чурттап турар ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар (бир эвес өг-бүледе күш-ажыл кылып шыдаар өске кижи артпаан, шеригде барган кижиниң 8 хар чедир уруглуг кадайы азы аваазы чүгле арткан болза); Ада-чурттуң дайынының I бөлүктүг инвалидтиг, күш-ажыл кылып шыдаар чаңгыс кижилиг өг-бүлениң ажыл-агыйы; Ада-чурттуң дайынының II бөлүктүг инвалидтиг, күш-ажыл кылып шыдаар чаңгыс кижилиг, 16 хар чедир уругларлыг өг-бүлениң ажыл-агыйы; Ада-чурттуң дайынының I азы II бөлүктүң инвалидтиг, күш-ажыл кылып шыдаар ийи кижилиг, 16 хар чедир беш уругларлыг өг-бүлениң ажыл-агыйы.

Бот-онаалга үндүрүүн чорударда маргылдаалыг айтырыглар чамдыкта база үнүп кээр. Кедээ черлерге бот-онаалга үндүрүүн хамаатыларның ниити хуралының доктаалы-биле чорудар. Кедээ черде доктаамал чурттап турар болгаш боттары ажыл-агыйлыг хамаатылар (колхозчулар, ажылчыннар, албан-хаакчылар болгаш өскелер-даа) бот-онаалга үндүрүүн төлээр дээрзин барымдаалаза чогуур. Кедээ Советтиң девискээринде түр чурттап турар хамаатыларга бот-онаалга үндүрүү төлээрин онаап болбас. Чамдык ажыл-агыйларны (чижээ, инвалидтерниң, пенсионерлерниң, чаагаар болган айылга таварышканнарның ажыл-агыйларын) бот-онаалга үндүрүүнден бүрүн азы кезээн хостадыр айтырыгны ниити хурал бодунуң көргени-биле шиитпирлээр эргелиг.

Кодан чанының чер ажыглалы. Кодан чанының участогун кызырган дугайында колхоз кежигүннериниң хомудалын көөрде, ниитиниң бүдүрүлге ажылынга киржиринден ойталаан колхозчуларның кодан чанының участогунуң хемчээлин кызырарын азы ону шуут казырын колхозчуларга сүмелеп турар партияның болгаш чазактың айтыышкынын барымдаалаар. Кодан чанының участогун кызырар азы шуут казыыр дугайында айтырыгны колхоз кежигүннериниң ниити хуралының шиитпири-биле чорудар.

Кедээ черлерде чурттап турар ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга кодан чанының участоктарының хемчээлиниң талазы-биле айтырыглар база үнүп келир. Ындыг хомудалдарны шиитпирлээрде, кедээде чурттап турар ажылчыннар, албан-хаакчылар (пенсионерлер база) кодан чанының участогун ажыглаар эргелиин барымдаалаар. Оларның ындыг чери колдуунда-ла гектарның чүстүң 15 кезээнден ашпас болур. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның чамдык кезектери (агрономнар, зоотехниктер, кедээ школалар башкылары болгаш өскелер) кодан чанының участогун гектарның чүстүң 25 кезээ чедир ап болур.

• • •

Чер-чер Советтериниң депутаттарының колдуунда-ла үргүлчү таваржыр айтырыглары мында чүгле доңгуазу-биле айыттынган. Ынчангаш депутаттар боттары соңуургаар айтырыгларының талазы-биле хоойлуларны улам-на экизи-биле таныжып алыры күзенчиг.

Улусчу театрның көргүзүү

Чадаанада Улусчу театрның бот-тывынгыр артистери бо чазын районнуң ажылчы чоннарынга, кожазында барыын-хемчикчилерге, бай-тайгажыларга алзы каш солун концерттерни, шиилерни көргүскеннер.

Амгы үеде ол театрның 12 кижиден тургустунган бот-тывынгыр артистери районнуң малчыннарынга болгаш ховунуң ажылчыларынга концерт көргүзүп чорупп турарлар. Оларның программазы солун болгаш янзы-бүрү. Ында С. Пюрбюнуң «Ажынныг салчаашкын» деп чаңгыс кезеге шиизи, «Малиновкага болган куда» деп билдингир шииден үзүндү, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы С. Бухтуевтиң «Балыкчылар» деп сценажытан көргүзүү, Совет Эвилелиниң улустарының композиторларының ырлары, танцылар бар.

Улусчу театрның режиссёру Иван Тоолайович Комбунуң удуртулгазы-биле чоокта чаа олар Барыын-Хемчикке ол-ла районнуң «Тээли» совхозунуң болгаш «Мурнакчы» колхозунуң ажылчыларынга концерт, шии көргүзеш келгеннер.

Районнуң Культура бажыңының баазизи Николай Таранов, ортумак школаның башкылары Ооржак Өлчеймаа, К. Елизарев, район эмнелгезиниң ажылдакчызы Ирина Доржу, улус судунуң ажылдакчызы Макар Бай-Кара, уран чүүл удуртукчузу А. Филатова оларның уран талантызын көрүкчүлер магадап турарлар.

Т. САЯН-ООЛ.

Чээрби чыл эргелекчилээн

Тес-Хем районнуң Шыназа кадээ Совединиң Балыктыгда эмнелге пунктузу тургустунгандан бээр чээрби чыл ажып турар. Ооң үндезилекчизи болгаш бирле дугаар эргелекчизи Алексей Салгынович Норбу. Эш Норбу бо эмнелге пунктузун ам-даа эргелекчилевишаан болгаш аңаа оон бээр үзүктел чок ажылдап келген.

Черниң ыраа-даа, кадыр-кашпал тайгалар-даа, хову-шөл чуртуг аныяк кижиге бичии-даа моондак болбаан. Харын кадыгбергени көөр, ажылдаар улуг сонуургал, дидим күзел ооң бүгүле сагыш-сеткилин хаара тудуп турган. Келгеш үр-даа болбаанда, чурттуң байдалы, чоннуң амыдыралы, чаңчылы-биле таныжып, чаңчыга берген.

Эш Норбу бодунуң херээн билир, ажылга кызымаккай, ак-сеткилдиг эмчилерниң бирээзи.

—Аарыгны шын тывар болгаш эмнээр талазы-биле мергежилдиг кижи—деп, ол черниң чону ооң дугайын бо-ла чугаалажы берген турарлар. Ол болза түр үениң душ болган чижектери эвес, а харын чоннуң хайгааралының бузурептинген быжыг үнелели-дир. Шынап-ла, Алексей Салгынович бодунуң бүгү билиин, дуржулгазын болгаш аныяк-чалыы үезин Балыктыг тайгаларының аразынга чоннуң кадыы дээш берген. Чээрби чылдың иштинде чылдагаан чок черге чалалгага барбаан, чоннуң сагыш-сеткилин хомудаткан таварылгалар чок. Аарыг кижилерниң чанынга дүн-хүнү-биле олуруп, боду-биле ажаап-хайгаараар. Чижээ, аныяк не Зоя Чигчиптиң чаш уруу не иштинге өлүп каарга, уругну уштуп, ниниң амытынын камгалап алган. Эъди ыжып аараан аныяк не Севекти айыыл чок божуткан болгаш өске-даа нарын, харысаалгалыг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседип келген.

Эш Норбу бөдүүн, биче сеткилдиг кижи. Аарыг кижилерни шинчип эмнээринге эң-не кичээнгейлиг, эптиг-ээлдек, аарыг кижилер-биле чугаалажып, сүмележир дээнде үе-шак-даа харамнанмас.

Ол чээрби чыл кадыр-берт тайга черге өгге чурттап, эмнеп, малчыннар-биле бир дөмей бир черден бир черже көжүп чораан. Амыдыралдың чамдык бергелери турза-даа, ол ону медереллиг көрүп, турушту-биле ажып тиилеп келген.

Мурнакчы кижи

Ондар Ензак 1956 чылда 16 харлыг тургаш, комсомолдуң путёвказы-биле «Ишкин» колхозтуң Ак-Аксында сүт-бараан фермазынга саанчылап эгелээн. Баштайгы айда аңаа чүгле 3 инек бызыглаан. Ооң соонда аңаа бызыглаан инектерниң саны 10 четкен. Саанчының мергежилин ол дүрген шиңгээдип алган. Ол чылын он айларның дургузунда бир инекке онаалтыр 880 литр сүт саггаш, мурнакчы саанчыларның санынга кирген.

Колхоз «Сүт-Хөл» совхозка каттышканының соонда, ол ферманы Ишкин-Аксы сүт-бараан фермазынга каткан. Ак-Аксында ам-даа электрилиг саалда тургустунмаан. 1962 чылда Ондар Ензак бодунга бызыглаттынган 14 тыва инектериниң бирээзинден-не 1222 кг сүттү саап, Ак-Аксының саанчыларының социалистиг чарыжының тиилекчизи болган.

1963 чылда саар инек бүрүзүнден 1500 кг сүт саап алыр хүлээлгени албышаан, коммунистиг күш-ажылдың шалыкчызы деп ат дээш демисежип турар.

ЧУРУКТА: саанчы Ондар Ензак.

Сөзү болгаш фотозу С. Павунуу.

Механизастаашкынның ачызында

Кызылдың хлеб заводу — республиканың аъш-чем үлетпүрүнүң дээре механизастаттынган бүдүрүлге чери болу берген. Чоокка чедирле маңаа бүдүрүлге чорудулгазы долу механизастаттынмаан турган. Ынчан эң-не шалыпкын мурнакчы ажылчын хоюткан далгандан нарын кылыглар кылыр төлээде хол-биле бир минутада 10—15 чедир санныг борбак далганны тудуп шыдаар турган. Ол үе ам бистиң заводтуң ажылчыннарынга чүгле сактыышкын болуп арткан.

Бүдүрүлге чорудулгазы долу механизастаттынганының ачызында ам хол-биле кылыр ажылдар эвээжээн. Хоюдуп каан далганны «Кузбасс» деп маркалыг машина чаңгыс аай дензилиг, дең дески кезектерге үлеп турар. Ооң ачызында ам бир минутада 10—15 эвес, а 65—85 кезек далганны белеткей шаптар. Чүгле мыя талазы-биле ап көөрге безин, хлеб быжырыкчызының ажылының бүдүрүкчүлүү каш дапкыр улгаткан, кижилерниң ажылы чиигээн болгаш артык чарыгдалдар кызырылган дээрзи билдингир-дир.

Бүдүрүлгеге чаа техниканы шиңгээдип ажыглаарынга механик А. М. Соболев бот-идепкейжи, чаартыкчы чоруун көргүзүп турар. Ооң киргени, чижээ, хлебти сухарилер кылдыр кезер станок, дусту сутта холуур автоматтыг дерилге ышкаш, өске-даа чаартыкчы, чогаадыкчы саналдар заводтуң бүдүрүлге чорудулгазынга шиңгээттинген. Ооң түңнелинде хол-биле кылыр ажылдардан элээн каш ажылчыннарны хостаан болгаш артык чарыгдалдар кызырылган.

Заводтуң коллективи механизацияны бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар дээш чүткүлдүг ажылдап, продукция бүдүрериниң ай, квартал болгаш чыл планнарын долдур болгаш ажыр күүседири дээш чарышта идепкейлиг киржип турарлар. Бо чылдың бирги кварталының ниити продукция бүдүрериниң планын хлеб заводу 106,5 хуу күүсеткен, пландан ажыр 26,1 муң рубльдиң продукциязын берген.

Цехтер, бригадалар аразының чарыжында эки көргүзүглерни кондитер кылыглар цехинде эш Викторова удурткан коммунистиг күш-ажыл бригадазы чедип алган. Бригаданың бүдүрүп үндүрүп турар продукциязы чүгле эки шынарлыг, ооң-биле кады сан талазы-биле база четчир, хөй. Март айның бүдүрүлге онаалдазын ол бригада 107 хуу күүсеткен.

А. И. Сат, В. А. Шаболина, М. И. Ларкина чижектиг, боттарының хереениң ёзулуг мастерлери болу берген, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көрүп турар мурнакчы ажылчын кадрлар завод коллективинде өзүп турар.

Чеди чылдың бешки чылының бүдүрүлге планын хуусаа бетинде күүседири дээш бүгү улустуң чарыжында киришпишаан, бистиң заводтуң коллективи улам чүткүлдүг ажылдап турар.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ,
заводтуң кол инженери.

ҮРБҮНДЕН МЕДЭЭ

«Найырал» совхозтуң Үрбүн салбырының № 1 сүт-бараан фермазында бызаа ажаакчызы Нина Сат бо чылын 99 баш чаш бызааны хүлээп ап доруктурган. Ооң бызаалларының ортумак дензизи 40 кг чедип турар.

• • •

Ол-ла салбырда сес чыл школазының келир өөредиглге чылында одаар 400 кубометр ыяжын белеткээри-биле совхоз ажылчыннары 25 кижи бир звено болуп алгаш, тайгаже аъттанган. Звенонуң хайнышкынныг ажылының түңнелинде 900 кубометр ыяш белеткеттинген. Одаар ыяш-биле чергелештир салбырның тудугларынга 350 кубометр тудуг ыяжын белеткеп кылган.

• • •

Үрбүн 8 чыл школазының өөреникчилери апрельде 1900 кг демир-дес аймаан чыгганнар.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

Чурук буруудадып тур

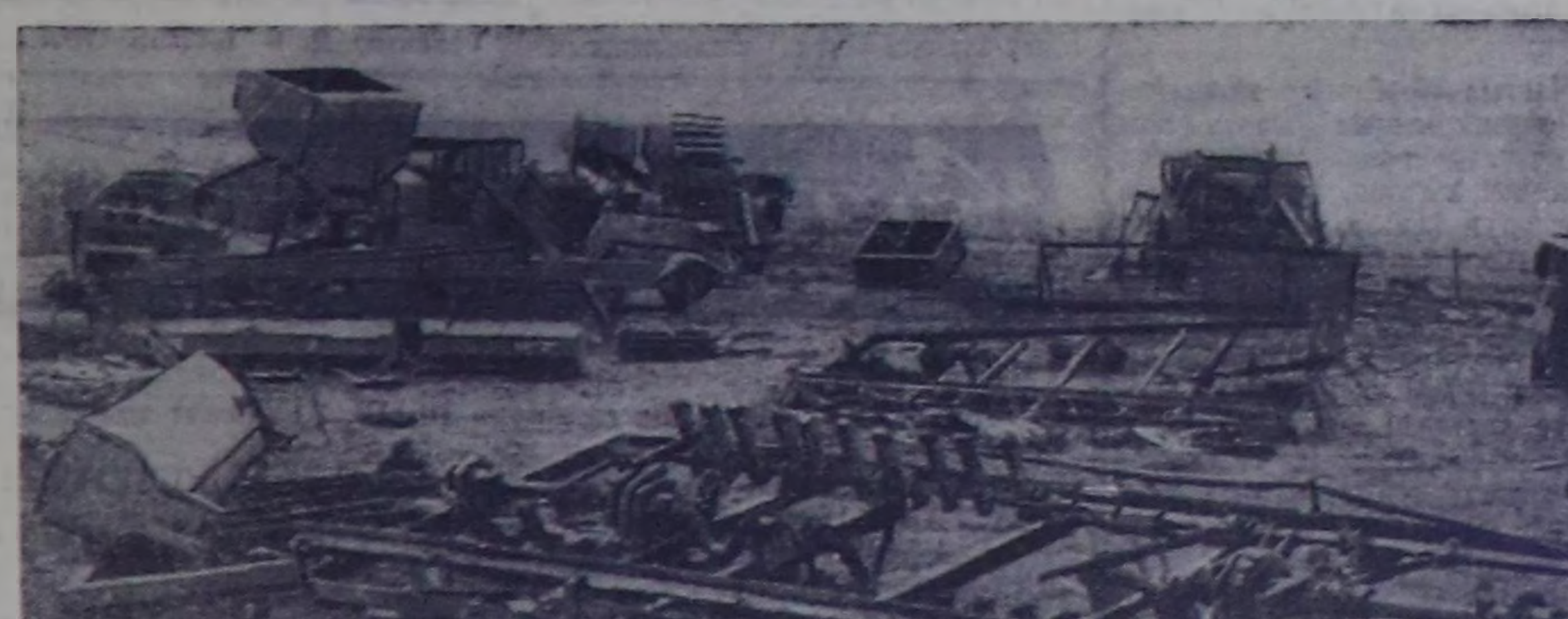

Мону «Улуг-Хая» совхозка көрген бис. Совхозтуң удуртукчулары техниканы ховуларга кааптарынга чырыңай чаңчыгып калганнар. Совхоз төвүнүң девискээринден дашкаар черлерже бүдүн-даа, үрелин-даа чүүлдерни сөөртүп үндүргеш, каггылаптар. Мону партия-күрүне контролюнуң кижилери көрзе-даа, билбээчек эртип турар чүүл бар. Шак ындыг харысаалга чок чорук-биле демиселди күштелдирер херек.

Сөзү болгаш фотозу И. ЦЕЛИЩЕВТИИ.

РЕВОЛЮСЧУ ИДЕЙЛИГ УРАН ЧҮҮЛДҮ ЧОНГА БАРААЛГАДЫР

Е. ВУЧЕТИЧ,
ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу

Идеология ажылының ээлчеглиг сорулгаларын чугаалажып көөр СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң болурунуң мурнуу чарыында партияның болгаш чазактың удуртукчулары-биле ужурашканывыстың соонда чурукчулар бистер төрээн уран чүүлүвүстүң хуу-салымы дээш харысалганы улам күштүг-биле медереп билген бис. Ооң мурнуу одуругларынга чорууру, чонга үне, төлептиг уран чүүлдү тургузары дээрге, хамыктың мурнунда партияның туруштарынга чайгылыш чок турары, бодунуң чогаадылгазын марксизм-ленинизмниң улуг идеялары-биле соруг кииреринде ол идеяларны камгалап туржуру ол болур-дур.

Даштыкыга чорупп турган үемде мээн киржир ужурга таварышкан аажок изиглежиишкинниң чугаа-соотарының бирээзин сагыжымга кирер-дир. Чамдык аныяк чурукчулар партийжы болгаш идейлиг чорук чогаадылгага хоралыг чүве дижип турганнар. Олар шуптузу «чогаадылганың хостуг чоруу» дээш, политиктиг амыдыралдан уран чүүлдүң «хамаарышпас чоруу» дээш маргыжып турганнар.

— Чурукчу кижи ырлаар кылдыр чалаттынган куш дег ырлап чоруур ужурлуг—деп, оларның бирээзи чугаалаан.

— Бодунуң хууда сеткилин илередири — чогаадылгада кол чүүл ол-дур—деп, бирээзи чугаалаан.

Уруглар чулчуруушкуну ышкаш шак ындыг мугулай «оккур сөстерни» дыңнааш, чиктиим кончуг турган. Буржуаз чурукчунуң хостуг чорук дижир чүвези чогум чүл, ол «куштар» кымның айтыышкыны-биле ырлажып, кымга аян тудуп турарыл деп чүвени бодум караам-биле көрген-не болгай мен. Оларга боттуң шынныын бадыткап көргүзер деп чүве хелу эрткен арагачыга араганың хоралыын медередип суртаалары-биле бир дөмей ынаныш чок берге дээрзин билип турзумза-даа, мынча дидим:

— Дээргилер, ам боор турар чурукчу ужуру — социалистиг реализмниң чурукчулары биле «арыг уран чүүлдүң», «уран чүүл дээш уран чүүлдүң» талалакчыларының аразында ылгал, кызыгаарда-дыр. Бистиң бо маргылдаавыс болза уран чүүл дугайында аңгы-аңгы идейлиг үзел-бодалдарның бадыткал көргүзүү боор, политиктиг чидиг характерлиг боор турар-дыр — деп сагыш мен. Мында ийи аңгы идеология, ийи аңгы үзел-бодал илерээ турар. Социалистиг реализмниң чурукчулары бистер, «арыг уран чүүлдүң чурукчулары» силер тодаргай идейлиг үзел-бодалдарны, тодаргай ылгалдыг философияны бадырымдаалап турар-дыр бис. Бис ону медерелдиивис-биле кылып турар бис, бо шагның мурнакчы идеологиязынга — марксизм-ленинизмниң идеяларынга бердингенивисти чажырбайн турар бис, а силер, «чогаадылганың хостуун», «хамаарышпазын» суртаалап нептеретпишаан, эрги ёзу-төрениң артында чаглактанып чаштынып турар-дыр силер. Силер шак ынчаар көргүзерин чеже-даа оралдажып турзуңарза, уран чүүл идей чок чоруп турбас деп чүвениң бадыткалы моон тодаргай көстүп турар-дыр.

Америк империалистерге баштатканы делегей реакциязы идеологтуг фронтуда демиселди күштелдирип турар амгы үеде улам-на серемчилелдиг болуру бистерден негеттинип турар. Амгы үениң буржуаз уран чүүлү коммунизмге удур калчаалыг чорук-биле сиңниккен деп чүвени уттуп болбас. Кижини ол арыпнүүр чок болдуруп, дорамчылап, уйдарадып, хей-аът чокталдырып турар-дыр. Барыын чүктүң «эң чаа уран чүүлү» дижир чүвези болза капитализмниң реакциылыг философиязының илередиишкини боор турар; чогаадыкчы улуг сорулгаларны шиитпирлээринче улус массаларын көдүргү дег идеяларны депшидип үндүрер харык ында чок. Монополистиг хардаачылар барыын чүктүң хөй-хөй чурукчуларының мөзү төлевин чиижени-биле садыглап турарлар. Капитализм үезинде «чогаадылганың хостуг чоруу» ындыг-дыр.

В. И. Ленин буржуаз ниитилелде ийи культураны—мөлчүкчү ангыларның культуразы биле пролетаржы культураны ылгаарын өөреткен. Пролетаржы культура болза кегээрел болбаазыралдың хөй чүс чылдыг төөгүзүнүң дургузунда кижи төрелгетенниң мерген угаанының түрбүскан бүгү-ле депшилделиг чүүлүнүң дүрүм ёзутаар салгалы боор турар. Капиталистиг тургузугнуң байдалдарында ийи культураның дугайында ленинчи өөредиг болза Барыын Германияда болгаш Америкада уран чурулгада ам боор турар нарын чорудулганы билип алырда дузалыг болур. Бир талазында, чүзүн-баазын абстракционистер болгаш формалистер тергиидеп, өске талазында, реалисчи чурукчуларның күштери былжыгып турар. Реалисчи чурукчуларның талантылары бүдүнныг чаагай идеалдарга, кижиниң аас-кежии дээш, оран делегей кырынга тайбың дээш демиселге бараан боор турар. Чурукчуларның аразында уран чүүлдүң ёзулуг-ла шылгарангай ажылдакчылары, бистиң Төрээн чуртувустуң улуг өннүктери хөй: Рокуэлл Кент, Херлуф Бидструп, Ренато Гуттузо болгаш оон-даа өске дыка хөй кижилерниң чогаалдары чер делегейниң миллион-миллион бүгүү кижилерин хайныктырып, соруг кирип турар.

Барыын чүктүң демократтыг, депшилгелиг уран чүүлү биске билдингир болгаш чоок. Реакциылыг уран чүүл—удурланчак, чүге дээрге, ол болза кижилерни сагыш-сеткил талазы-биле кудданып, ирик чиндиргей капитализмниң туруштарын мөңгежидеринче чүткүп турар. Ындыг уран чүүлдүң кандыг-даа адырлары кандыг-даа «чаа» хевирлер-биле чажыртынып шырыңмаланза, буржуаз тургузугнуң чонга удур алыс утказын, оон арзаганныг бузуш-шынарын чажырып чаар, тайбың, демократия, социализм дээш демиселден улус массаларны оспаксырадыр дээш оралдажып турар. Буржуаз реакциылыг уран чүүлдүң бүгү хевирлеринге удур бистиң шиитпирлиг демиселди чорудуп турарывыстың база моон соңгаар-даа чорударывыстың ужуру ында.

Ынчанмыже бистиң чамдык аныяк чурукчуларывыс социалистиг реализмниң калбак оруундан чайлааш, формалистиг чүткүлдерниң салдарынга алзы бергеннер. Олар эрткен үениң депшилгелиг культуразын тоон көрбейн, Репинниң, Суриковтуң өлүм чок чогаалдарын херекке алыксавайн турарлар.

Чаажыдар дээн кажаразаашкынның чииртим бужары тодаргай болганының ужурунда Барыын чүктүң эң-не угаан-сарыылдыг кижилери ону аза-четкерзиг кылдыр көргеш, оортан чоорту чайлап эгелеп турарлар. Олар хоозун, меге уран чүүлдү улакча шиитпирлии-биле сойгалап илередип эгелеп турар; делегейге эң дээре чурукчуларның арттырып каан культура эртинезинде угаан-бодал амыдыралының эң нарын айтырыгларынга харыыны дилеп турар.

А. Н. Толстойнуң мөчээн хүнүнден бээр беженчы чыл болганынга тураскааткан кежээге чүве чугаалап турган, Рокуэлл Кент болза улуг орус чогаалчы ону уран чүүлдү билиринге өөреткен, ону чурукчу болур кылдыр хайныктырган деп чугаалаан. «Кол-ла чүүл болза уран чүүлдүң күчүлүг күжү ниитилелчи ужур-утказа, чонга бараан болур, кижилерниң болгаш улустарның аразынга аъы-дүнмалышкы чоруктуң болгаш найыралдың идеалдарын суртаалдап нептередир хүлээлгелиинде болурун Толстойнуң көргүскени болур» деп Кент чугаалаан.

Чурукчу кижи бүрүзүнге дээди өөрүшкү болза кандыг-бир төлевир алыры дээш «чогаадыр» деп чүткүл эвес, харын кижилерге херектиг идеяларны нептередири болгаш турар ындыг үени Лев Толстой күзеп чораан. Чонга бараан болур, оон бодалдарын, алыс күзелдерин болгаш чүткүлдерин илередир деп шак ол негелде болза делегей культуразының тургускан эң-не дээре, депшилгелиг бүгү чүүлүн бодунда шиңгээдип сиңниктирген социалистиг реализмниң, совет уран чүүлдүң чогаалдарының улуг күжү болур-дур.

Ол байлактар барык-ла чартык чүс чылдың дургузунда бир-ле дугаарында оларның ёзулуг салгакчылары бистерге, коммунистиг ниитилелдиң тургузукчузу чогаадыкчы чонга кежик боор келген. Бистер бодувустуң чаалап алыышкыннарывысты карак огу дег камгалап турар болгаш камгалаар бис, марксистиг-ленинчи өөредиг-биле херелдениген уран чүүлдүң алдын шөлүнге буржуаз идеологияның хоран сиңген бок үнүштеринниң өзүп үнерин болдурбас бис. Чурукчуларның ийи дугаар Бүгү-эвилел съездизинге СЭКП ТК-ның байырлыг чагаазында чөптүг-биле онзагай демдеглээни ышкаш, совет уран чүүлдүң ажылдакчыларынга ынанныштыг компас болза коммунистиг идеалдарны бадыткап быжыглаары дээш, абстракционизмге, формализмге болгаш хажагай бодуунчудулгаге удур демиселге быжыккан социалистиг реализмниң методу болур.

Коммунистерниң алдарлыг партиязы совет уран чүүлдү хөгжүдер дугайында могаг-шылаг чокка сагыш салып, оон чедиишкиннерин бедии-биле үнелеп, частырыгларын принципиалдыы-биле шүгүмчүлеп турар. Бистиң уран чүүлүвүстүң соруг кирикчизи — СЭКП-ниң ол ролюн март 8-те бодунуң чугаазынга Н. С. Хрущев экизи-биле илереткен. Партия «бүгү-ле херекселдерниң үну аяның чаагай болгаш таарышкак дыңналзын дээш оркестрде дирижёр дег харагылап турар» деп, Никита Сергеевичиниң чечен сөстери кажанда уттундурбас. Бистиң уран чүүлүвүске болгаш литературавыска соруг кирикчи идеялар болза, марксизм-ленинизмниң революсчу идеалары, чогаадылганың партийжы болгаш улусчу чоруунуң идеялары болур.

Совет чурукчулар бистиң чогаадыкчы чонувуска, коммунизмниң тургузукчузу чонга, үне төлептиг улуг чогаалдарның төрүттүнүүн тыптырын Коммунистиг партияның, оон хүн ургулчу удуртулгазының ачызында чедип алган. Ол болза Н. Андреевтиң, Н. Шадрның, В. Мухинаның, Б. Юоннуң, А. Герасимовтуң, А. Пластовтуң В. Серовтуң Б. Иогансоннуң, А. Дейнеканың болгаш өске-даа хөй-хөй чурукчуларның чогаалдары-дыр. Ол чогаалдар бүгү совет кижилерге, а ол ышкаш даштыкыга калбаа-биле алгып суртаалаан. Социалистиг реализмниң уран чүүлү чонга бистиң хайныышкынныг амыдыралывысты, бистиң кайгамчыктыг совет кижилеривистиң дугайында чуректиң алызындан сөстерни, ёзулуг-ла кижизиг, бүдүнныг чаагай чоруктуң болгаш өндүр бедик моральдың идеяларын чедирип турар.

Коммунистиг ниитилелди тудуп тургузары дээш демиселге культураның совет мастерлериниң алыс сорулга бодалгаларын чиигелде чокка база айтырыгларны ханы билири-биле тодараттааш, партияның Төп Комитеди, Н. С. Хрущев бистиң уран чүүлүвүстүң келир үезиниң дугайында үнелеп четпес сагыш салыышкынын илередип көргүскен. Эң-не мурнакчы, коммунистиг үзел-бодал-биле чепсегленген бистиң уран чүүлүвүс тиилээн социализм чуртунуң бөгүнгү хөй талалыг амыдыралын чуруп көргүзер, чаа кижиниң, коммунистиг ниитилелдиң тургузукчузу кижиниң дорүгүп өзеринге дузалаар хүлээлгелиг. Бистиң ындыктыг хүлээлгевис—чырыткылыг келир үеже калбак оруктуу кижи төрелгетенге салып берип бар чоруур бодунуң улузун соруг кирип йөрээри, совет шаг-үениң маадырларын—бистиң чуртувустуң кижилерин алдаржыдары, электростанцияларны дерип үндүрүп, заводтарны тудуп тургузуп, кур черни чагырып ап, бедик дүжүттерни чедип ап турар кижилерни мактап алдаржыдары ол болур...

Өске чүүл база тодаргай апарган: коммунизмниң калбаа-биле тургузарының байдалдарынга культураның ажылдакчылары бодунуң идейлиг чоруун болгаш уран мергежилин улам бедидир көдүрер хүлээлгелиг. Оларның марксисчи-ленинчи теорияны шудургузу-биле шиңгээдип алырын, ону боттарының чогаадыкчы ажылынга удуртулга болдурган турарын амыдырал негеп турар.

Бистиң амыдыралывыстың, бистиң чогаадылгавыстың кол ээчис-сорулгазы—ленинчи шынның херелин массаларже киирери, чер делегей кырынга эң чөптүг ниитилелди — коммунизмни тургузарда чонга дузалаары болур. Партияның ленинчи тугунга, марксизм-ленинизмге шынчы чорук бистиң уран чүүлүвүстүң — социалистиг реализмниң уран чүүлүнүң чаа-чаа тиилелгелериниң үндезини.

Дайынчы уран чүүлдү, революсчу улуг идеяларның уран чүүлүн — чонга бараалгадыылы!

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

Удуртукчуларның кичээнгейинге

Пассажирлер АТК-зының ажылында улуг четпестер барын илереткен, номчукчуларның чагаалары редакцияда келгилээн. Оларның доптулалдарын моон адаанга парлавышаан, ол айтырыгже пассажирлер АТК-зының удуртукчуларының кичээнгейин угландырып тур бис.

АЛА-ЧАЯГААРЛААШКЫННЫҢ ТҮҢНЕЛИ

Хоорайда чорупп турар автобустарның чорза чогуур графиктериниң үрелип турарын аргыжып турар кижи бүрүзү билир. Ооң уламындан автобус манаар черлерге кижилер хөйү-биле мөөннежип, кыштың соогунда-даа, чайның изиинде-даа хөй үени чидирер ужурга таваржып турарлар. График сагывас чорук чолаачыларның чаңчылы болган. Ооң кол чылдагааны—хыналданың чогунда, удуртулганың кошкаанда.

Графикти сагыры—чолаачы кижиниң база бир кол хүлээлгези. График сагывас чорук чүгле хоорай автобустарында эвес, а районнар автобустарында база чаңчыл болган. Тодаргай чижектерден көргүзүп көрейн; март айның сөөлгү хүннеринде касса чанынга мындыг чарлалды аскан турган: «Хар эрип, орук үрелип турарын барымдаалааш, район автобустарының Кызылдан үнер шагын 7—7,15 шактарда кылдыр чардаар». Автобустарны херек кырында 8,9 шактарда чорудуп турган. Ол чорук ылангыя аарыг, кырган кижилерге кончуг халалыг деп чүве билдингир.

Билет садар кассаның ажылдакчылары чамдык пассажирлерниң билеттерин маршрут саазынынга демдеглевейн баар таварылгалар бар. Ооң чылдагаанындан кагап билет садар азы баштаар черге чедир чаргылдажыр чоруктар үнүп турар. Чижээ, март 28-те Кызыл-Арыгже өөреникчи оглум Алёшаны олуртур дээш билет садып алдым. 29-та эртенгиниң 7 шакта вокзалга чедип келдивис. 8 шак ажып турда Самагалдайже болгаш Эрзинче баар автобустар чорупп эгеледи. Ол автобустарның маршрут бижиктеринде билединисти демдеглевээн болган. Эрзин автобузунуң чолаачызы, дежурныйның сөзүн дыңнавайн, бодунуң кара-туразы-биле, билетти билет чок өске кижиге саткаш, бисти каапкаш барган. Ооң соонда чүгле эш Черновтуң бижимел айтыышкынын ёзугаар март 30-де оглум чоруткан мен.

Такси-моторлуг паркта байдал база-ла эки эвес. Кызыл хоорайның иштинге кандыг-бир бачым таварылгалар болу бергенде такси машиназы чагып алыры берге. Такси чолаачылары боттарының күзээни—«тывыштыг» черлерже чоруп, чоок черлер баар дээрге ынавшайн турарлар. Оон аңгыда пассажирлерниң акшазын төледип алгаш, билет бербейн баар таварылгалар эвээш эвес. Чижээлээрге, Кызыл-Мажалык ажылчын суурнуң чурттакчылары Хертек Александр, Хертек Чооду, Мөңге-Байыр олар Кызыл-Мажалыктан Кызылга чедир таксиге олурган чолаачыга 9—9 рубльдерни, база Барлык совхозтуң малчыннары Ооржак Шагдыр-оол, Ооржак Бак-кыс болгаш Кан-оол Доңгак олар март 13-те Кызыл-Мажалыктан Чаа-Хөлге чедир келгеш 5—5 рубльдерни төлегилээш, такси чолаачызындан билет негеп чадап кааннар. Бо фактылар чүгле мээң билирим фактылар-дыр. Мээң билбезим та чеже ындыг фактылар бар. Шак ындыг, күрүнениң өнчү-хөреңгизинче холун суп чоруур кижилерни ажылдан үндүрер өйү келген.

Ынчангаш пассажирлер АТК-зының баштаар чери, ында партия, комсомол болгаш профэвилел организацияларының удуртукчулары чонну транспорт-биле дажып сөөртүрүнүң шынарын экижидери чугула.

А. Кошкендей.

ЧЕТПЕСТЕРНИ ЧАЙЛАДЫР

Кызыл—Эрзин, Кызыл—Тес-Хем маршруттуг автобустар чолаачыларының ажылында улуг четпестер бар. Чамдык чижектерден көргүзейн: Самагалдай биле Эрзин аразында автобус хөлезиниң доктаамал өртээ чок. Ында билет өртээ чолаачыларның «көргени-биле» 73 көпеектен 1 рубль 10 көпеекке чедир өскерлип турар. Билет бербес таварылгалар кайы хөй. Ылангыя Самагалдай—Ак-Эрик, Самагалдай—Берт-Даг маршруттуг автобустарның чолаачылары билет садып алган пассажирлерге шуут билет бербестээн. Чижээ, март айның 23-те 114 дугаар маршруттуг, № 19—15 ТВА дугаарлыг автобустуң чолаачызы, автобус долу пассажирлерниң чаңгызынга-даа билет бербээн. Ол акшаның кайнаар барып турары билдингир.

Сөөлгү станциялардан дедир үнерде шак барыңдаалавас, үнер дээн черлеринден үнмес, автобус кала хонган болдур, оон дедир чоруптар таварылгалар дыка хөй. Ооң чылдагааныдан чамдык пассажирлер автобустан озалдап каар.

Үстүнде четпестерни дарый узуткаары пассажирлер АТК-зының удуртукчуларындан негеттинип турар.

Т. Сенди.

Тес-Хем.

Дарганы чүге дүжүргенил?

Бии-Хем районнуң «Хадын» кожээ ажыл-агый артели бо кыжын мал ажылынга улуг когаралдыг болган. Чоокта чаа колхозчуларның хуралынга мал ажылының байдалының дугайында колхоз даргазы эш Бондаренконуң дончу илеткелин дыңнаарга, кижиниң сеткил-сагыжы саргып олурар болган.

Бо кыжын мал кыштаглалдыышкынын багай организастааны уламындан 700 ажыг баш хой өлген. Хойжу О. Хууракты коданында төрээн хойларындан чаш хураганнар шуут алдынмаан болгаш 160 ажыг улуг хойлар өлген. Ол ышкаш Б. Эникпениң коданындан 100 ажыг аныяк хойлар өлген. Хадын сүт-бараан фермазындан 12 инек чудап өлген болгаш 5 инек ис чок читкен. Чаш бызааларның хорамчалы хөй болган. Чаш бызаалардан аңгыда, 46 баш мыйыстыг бода мал өлген.

Мал ажылынга мындыг улуг когарал канчап болу бергенил дизе, хамыктың мурнунда малдың чемгерилгезин болгаш ажаалдазын хандырбааны. 500 ажыг тонна сула силозун багай кылганындан ирип баксырап, ажыглалдан үнген. Тараа саваның ажаап албааныындан күзүн чер кара турда-ла мал кайы-хамаан чок үрегдеп каапкан.

Баштаар чер, оон даргазы эш Бондаренко мал ажылының тускай эртемниглерниң күжүн кышкы мал ажылынче мобилизаставаан, оларның харысалгазын бедитпээн болгаш негелдени сула салыпкан. Оон уламындан тускай эртемниглер ырак-узакта малчыннарга баар херек чок, харын суурда сүт-бараан фермазынга безин барбайн турарлар. Олар өлген малдар дугайында акт тургузарын он-он хонуктарда саададып турган. Ынчангаш малчыннарның коданнарынга, фермаларга өлген малдарның сектери хөй хонуктарда чыдып, арыг-шевериниң чурумунга таарышпас болгаш каракка чаржынчыг болуп турган.

Эш Бондаренко сөөлгү үеде ажылынга харысаалга чок болуп, хуузунда аниаарынче хандыкшып, бодунуң ажылын баксыраткан турган. Чүгле мал ажылындан колхозка чедирген когарал 10 муң рубль ажып турар. Мал ажылын удуртпайн, колхозтуң экономиказынга улуг когаралды чедиргени дээш Бондаренкону колхозчуларның хуралы ажылындан дүжүрбүшаан, ону болгаш өске-даа харысалга чок ажылдаан мал ажылдакчыларын харысалгага кийрерин негээн.

Колхозтуң даргазынга Куулар Николай Сундуевичини соңгааш, ажылды ээ тургузар хемчеглерни алырын аңаа болгаш баштаар черниң кежигүннеринге даасан.

С. ДАНГАА.

ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунда

Бо чылдың май 13-те ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу АКШ-тың болгаш Великобританияның Москвада элчин черлеринче ноталарны чоруткан.

АКШ-тың элчин черинге чоруткан нотада айтып турары болза, ССРЭ-ниң Дээди судунуң шериг коллегиязы, Совет Эвилелинге удур шпион ажыл-чорудулгазы дээш кеземче харысалгазынга киирген ССРЭ-ниң хамаатызы О. В. Пеньковскийниң болгаш Великобританияның хамаатызы Г. Виннин херээн бо чылдың май 7-ден 11-ге чедир Москва хоорайга болуп эрткен ажык суд чорудулгазынга көргеш, тускай доктаалды үндүрген. Ол доктаалда айтып турары болза, Американың Каттышкан Штаттарының ССРЭ-де элчин черинин ажылдакчылары: ийиги секретарь У. Джонс, атташе Х. Монтгомери, шериг-агаар атташезинин дузалакчызы А. Дэвисон, атташе Р. Карлсон болгаш биске туруп таарышпас кижи деп санаттыргаш, 1962 чылдың ноябрьда Совет Эвилелинден чоруткан секретарь—архивчи Р. Джэкоб олар боттарының албан-дужаалын ажыглап алгаш, шиитирген Пеньковскийге база Виннге шпионнаашкынны чорудар талазы-биле дузалап турган болгаш ынчангаш дипломаттыг төлээ черинин ажылдакчыларының ёзу-чурумунга дүүшпес ажыл-чорудулганы кылып келгеннер.

Моон-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу болза, элчин черинин үстүнде айыткан ажылдакчыларының дипломаттыг ажылдакчызының аажы-чаңының нормаларын каржызы-биле үрээни болур дүрүм чок ажыл-чорудулгазы-биле холбаштыр удурланыышкынны АКШ-тың элчин черинге медеглеп, У. Джонс, Х. Монтгомери, А. Дэвисон, Р. Карлсон оларны биске туруп таарышпас кижилер деп чарлап тур.

Элчин чери бодунуң ажылдакчыларының ындыг янзылыг болдуруп болбас ужурлуг ажыл-чорудулгазын моон соңгаар болдурбазы-биле шыңгыы хемчеглерни алырын министерство манап турар.

ССРЭ-ниң ДХМ-ниң Великобританияның элчин черинге чоруткан нотазында медеглеп турары болза, ССРЭ-ниң хамаатызы О. В. Пеньковскийниң болгаш Великобританияның хамаатызы Г. Виннин херээнин талазы-биле бо чылдың май 7-ден 11-ге чедир Москвага болуп эрткен ажык суд чорудулгазы чорупкурда ССРЭ-ниң Дээди судунуң шериг коллегиязы тускай доктаалды үндүрген. Ол доктаалда айтып турары болза, Великобританияның ССРЭ-де элчин черинин ажылдакчылары: ийиги секретарь Р. В. Чизхолм болгаш оон кадайы Дж. А. Чизхолм, ийиги секретарь Г. Кауэлл болгаш оон кадайы П. Е. Кауэлл, шериг-далай атташезинин дузалакчызы Дж. Л. Варлей, атташе Ф. Стюарт болгаш элчин черинин албан-хаакчызы А. Кауселл олар боттарының албан-дужаалын ажыглап алгаш, шиитирген Пеньковскийге база Виннге шпионнаашкынны чорудар талазы-биле дузалап турган болгаш ынчангаш дипломаттыг төлээ черинин ажылдакчыларының ёзу-чурумунга дүүшпес ажыл-чорудулганы кылып келгеннер.

Моон-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу болза, элчин черинин үстүнде айыткан ажылдакчыларының дипломаттыг ажылдакчының аажы-чаңының нормаларын каржызы-биле үрээни болур дүрүм чок ажыл-чорудулгазы-биле холбаштыр удурланыышкынны Великобританияның элчин черинге медеглеп, үстүнде айыткан кижилерни биске туруп таарышпас кижилер деп чарлап тур.

Ам бо үеде элчин черинин Москвада турар ийиги секретары Г. Кауэлл болгаш оон кадайы П. Е. Кауэлл Совет Эвилелиниң девискээринден доп-дораан үнүп чоруур ужурлуг.

Элчин чери бодунуң ажылдакчыларының ындыг янзылыг болдуруп болбас ужурлуг ажыл-чорудулгазын моон соңгаар болдурбазы-биле шыңгыы хемчеглерни алырын министерство манап тур.

(СЭТА).

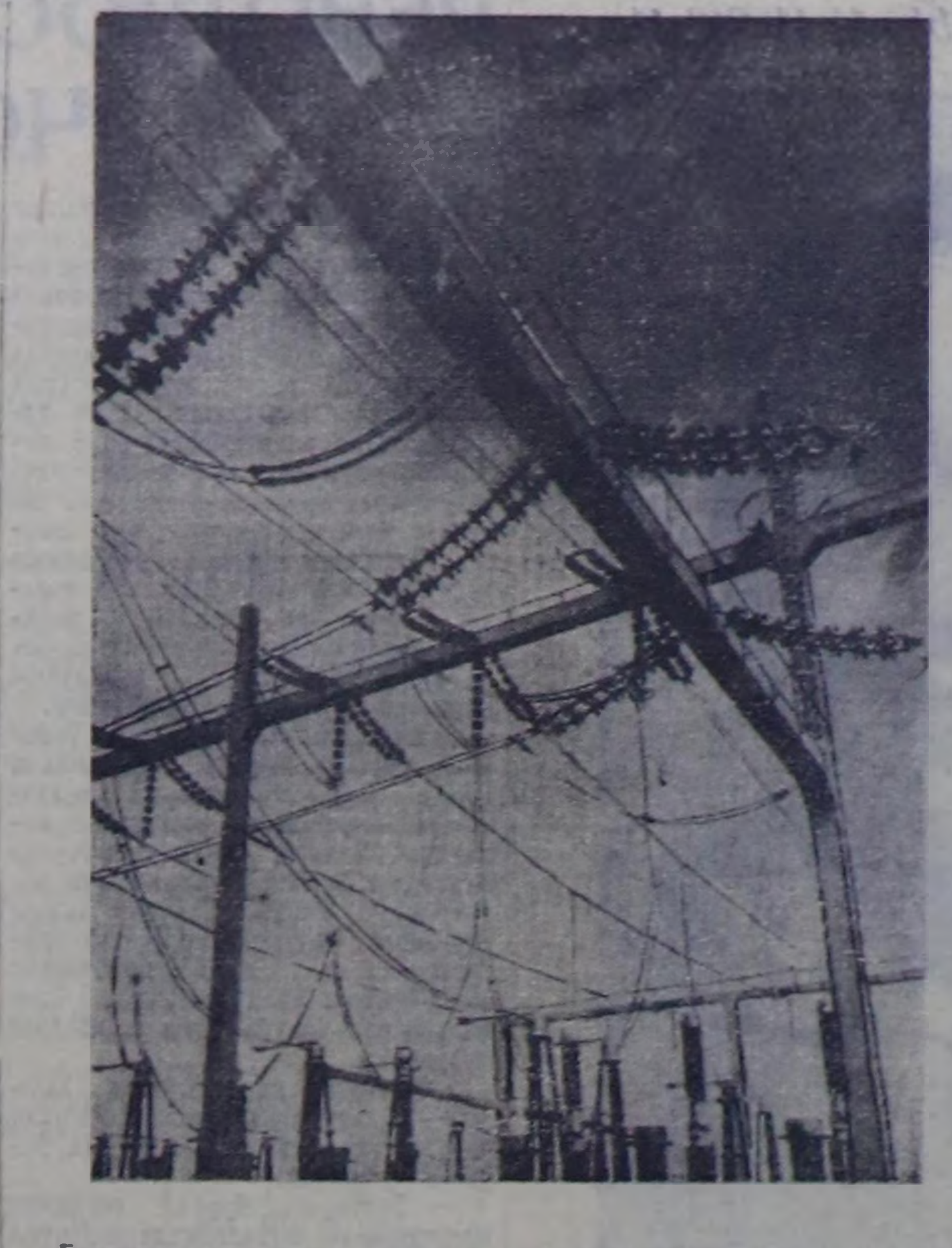

Европада социалистиг чурттарның тургузуп турары чаңгыс аай энергетика системазын венгр улус найыралдың болгаш акы-дуңмалышкы ёзунуң демдээ кылдыр көрүп турар. Венгр ажылчы чоннарның «Тайбың» деп атты бергени электри шугуму-биле чоокта чаа Украинадан совет электри кужу Венгрияже кирип эгелээн.

Электри дамчыдылгазының каң адагаштары акы-дуңма бир чурттан ака чуртче базып кирип турары апарганы ол.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

Өөрүп четтирдим

«Бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга» деп, совет кижилер дугайында партияның болгаш чазактың ада сагыш салыышкыны СЭКП-ниң Программазында илергейлеттинген. Бо буянныг чоруктуң амыдыралда хүн бүрү боттанып турарын бистер, совет кижилер үргүлчү көрүп, боттарывыс-даа ужуражып турар бис.

Кижи дугайында сагыш салыышкын Коммунистиг партияның политиказының үндезин айтырыы болганы-биле кады, ону күүседип, боттандырып турар совет ажыл-ишчилерниң угаан-бодалының ханызынче сиңиигип, кижи бүрүзү-ле бодунуң эжиниң дугайында бодундан артык сагыш човаңгыр, дуза чедириичел апарганы магалыг-дыр. Ындыг чаагай херекти бүдүрүп турар бир коллективтиң кижиниң сеткил-сагыжын өөртүп келир сагыш салыышкынынга хүрээлеткеш, амы-тынынга кыжанып келген айыылдан чайлап үнген кижилерниң бирээзи мен. Ынчангаш ол кижилер дугайын бижип, номчукчуларга таныштырарын күзеп тур мен.

Мен 1962 чылдың ээлчеглиг шөлээзиниң сөөлгү неделязында Тожу районнуң тайгаларынга чораш, арга-ыяш саргызынга ызырткаш, үр болгаш аар-берге аараан мен. Мени Тожудан Кызылдың тубдиспансериинге самолёт-биле эккелген. Хоралыг саргының ызырганының уламындан аараш, мен медерелимни өскунуп, 8 айлар иштинде ол эмнелгеге чыдып келдим. Ол үе иштинде 4 айлар дургузунда билиммес чыткан болдум. Бир эвес амгы бистиң үевис ышкаш чаагай үе эвес болза, мээң амы-тынымны алыр дээш кызып ажылдап турган совет кижилер эвес болза, мен дириг үнмес турган мен.

Тубдиспансерге мени эккелгениниден эгелээш-ле кижиниң амы-тынын алыр дээш карак кызыл демисел эгелээн болду. Бүгү сес айлар дургузунда дуржулгалыг эмчилер В. И. Каракай, Р. Г. Ваштейн, Т. Н. Кожевина олар мээң аарыым дугайын бүгү тала-биле шинчилеп көрүп, болдунар-ла эргежок чугула чүүлдерни, ажылдаар шак-үезин-даа барымдаалавайн кызып, бүгү-ле күжү-биле эмнеп турган экиртилер. Тубдиспансерниң эмчи сестралары болгаш нянялары дүн-хүнү-биле мени хайгаарап, карактап, чаш уруг дег ажаап, азырап келгеннер.

Мээң амы-тынным дээш, кадыым дээш эмчилер, сестралар болгаш санитарналар та чеже хире хөй күштү, сагыш човаашкынын үндүрген чүве, ону кижи чедир бодаары, өөрээн сеткилин чедир илередир сөс тывары безин берге-дир. Ынчангаш мен эмчилер В. И. Каракай, Р. Г. Ваштейн, Т. Н. Кожевина оларга,мени ажаап, азырап турган медсестраларга, санитаркаларга болгаш республика тубдиспансериниң бүгү коллективинге мызыгаар чок өөрүп четтиргенимни илеретпишаан, кижилерниң кадыкшылы дээш улуг чаагай демиселинге чедиишкиннерни оларга катап-катап күзеп ор мен.

Мен эмнелгеден үнер чоокшулап турумда, Раиса Григорьевна Ваштейн эмчи келгеш, мээң-биле өөрүшкүлүг чугаалажып орган. Ынчан ол чаагай сеткилдиг эмчи мээң эмнелгеге кайы хире берге байдалдыг келгенимни, аарыг кайы хире айыылдыг турганын, аарыг-биле демиселдиң кайы хире берге болганын чугаалап бергеш, мээң сегип үнгенимге кайгамчык өөрээнин илереткен. Ынчан мен кайгамчык совет кижилерниң дугайын, Коммунистиг партияның, Совет чазактың кижи дугайында сагыш салыышкынын улуг өөрүшкү-биле бодап, «Кижи кижиге өнүк, эш болгаш төрел» деп, СЭКП-ниң Программазының мерген угаанныг сөстерин катап-катап сагынган мен.

Ам үеде мен кончуг эки сегип, экирип, өг-бүлем-биле кады эки чурттап тур мен. Чоокта чаа меңээ персоналдыг пенсияны база тывысты. Аас-кежиктиг совет кижилер мындыг магалыг болур чүве-дир деп бодап баштан ыравас-тыр. Бо бүгү дээрге бодуун ажыл-ишчи кижи дугайында партияның болгаш чазактың, совет кижилерниң сагыш салыышкынының ачызы-дыр.

О. СИИРИҢ-ООЛ.

Тожу район.

ШЕРИГЛЕР ЧОРУДУП ТУРАР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Хоорайга корум-чурум чок чоруктарның катап тыптып келирин чайладыр дээш, Бирмингемниң чанында шериг базаларынче шериглер чорудар деп бодунуң шиитпирлээнинин дугайын АКШ-тың президентизи Дж. Кеннеди чарлаан.

Негрлер шимчээшкининиң удуртукчузу М. Кингтиң дуңмазы доктор А. Кингтиң бажыңынче бомба октапкан, аймак-сөөк ылгакчыларының чаа террорлуг үүлгедиишкининиң уламындан Бирмингемниң негр чурттакчыларының таарзынмас чоруу киткээн соонда, ол шиитпирни хүлээп алган.

ЮПИ агентилеледиң дыңнадып турары-биле алырга, Бирмингемниң районунче чорударынга көрдүнген кезектерни дайынчы белен байдалга тургузар айтыышкынны камгалал министри Макнамарга берген деп. Кеннеди медеглээн. Ол кезектер хөй-ниитиниң корум-чурумун тударының талазы-биле тускай өөредилгени эрткен деп, ол немеп каан.

Чазак кризизи

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Аргентин чазактың бүгү кежигүннери эрге-хүлээлгезинден дүшкен.

Юнайтед Пресс интернейшнл агентилелдиң корреспондентизиниң Буэнос-Айрестен дыңнадып турары-биле алырга, Фрондисиниң мурнундагы саттынықчы чорук дээш буруулуг төлээлекчилери президент Гидонуң үезинде-даа боттарының албан-дужаалын эрги хевээр әалевишаан турар-дыр деп чугаалап турар, иштики херектер министриниң илеткели чазак кризизин болдурган.

«ТӨӨГҮЛҮГ БОЛГАШ ҮРЕ-ТҮҢНЕЛДИГ АЯН-ЧОРУК»

ГАВАНА (СЭТА). Бистиң революцияывыстың баштыңчызы аян-чоруунуң үезинде коммунизмни тургузарының сорулгаларын боттандырарынга Совет Эвилелиниң кайгамчык улуг чедиишкиннерин көөр аргалыг болган. Ол болза аажок улуг заводтарны болгаш делгем суггарылга ажылдарын көрген деп, «Мундо» солун бижип турар.

Ол бүгү чүүлдер чүгле магадаашкынны өөскүдүп турар эвес, харын совет үлегерни өдербишаан, улустар бергелер болгаш шаптыктаашкыннар турза-даа бодунуң хууда салым-чолунуң чалакчызы бооп, бодунуң хуузунда кучузун быжыглап шыдаарының херек кырында боттуг чижээ болуп турар-дыр.

Фидель Кастронуң Совет Эвилелинче аян-чоруу бистиң чуртувуска чүгле политика талазы-биле улуг ажыктыг болур эвес, харын экономика талазы-биле база ажыктыг болур. Ленинниң төрээн чуртунуң дуржулгазы бистиң айтырыгларывысты шиитпирлээринге ажыктыг болур дээрзинге идегээрин бүгү барымдаалалар бар деп уж солунуң «Төөгүлүг болгаш үре-түңнелдиг аян-чорук» деп мурнуку чүүлүнде бижээн.

Космонавт Г. Купер ужударынга белеткенип турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк агентилелдерниң корреспондентилериниң Канаверал думчуктан дамчыдып турары-биле алырга, космонавт Гордон Куперниң космосче ужударының белеткели ында дооступ турар. Куперниң ужудуп үнер ужурлуг «Фейт—7» деп космос корабли май 14-түң эртенинде ужудуп үнер болгаш черни 22 катап долгандыр ужудар деп бодап турар. Ужудуушкун 34 шак хире үеде үргүлчүлээр. Купер Оожум океанда Мидуэй ортулуктан 80 миль ырак черге парашют-биле кээп дүжер ужурлуг.

Майор Гордон Купер—36 харлыг. Эмчилерниң шинчилгези-биле алырга, ол күш талазы-биле кайгамчык эки байдалда турар болгаш ужудуп үнеринге белен. Май 14-те болгаш 15-те ужудуушкуннуң бүгү үезинде агаар кончуг эки болур деп ында санап турар.

Космос оруунга ужудуушкуннуң үргүлчүлелиниң талазы-биле америк рекордту Купер тургузар ужурлуг. Ындыг болзажок, «бир эвес Купер айыткан программаны бүрүнү-биле күүсетсе-даа, космос оруунга ужудуушкун талазы-биле делегей рекорду мурнуку хевээр Совет Эвилелинге хамааржыр апаар деп, ЮПИ агентилел демдеглеп турар. Орустар эрткен чылдың августа космонавт Андриян Г. Николаев башкарган космос кораблин салып үндүрген, ол корабль Черни 64 катап долгандыр ужуткаш хонган болгай».

ШПИОН-СПУТНИК

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АБШ-тың шериг-агаар күштери «Атлас-Агена» деп ракетаның дузазы-биле чаа чажыт спутникти Аргуэльо думчуктан салып үндүрген. ЮПИ агентилелдиң корреспондентизиниң дыңнадып турары-биле алырга, ол чаа спутник болза «Самос» азы «Мидас» хевирниң шпион-спутниги болуп турар.

Герман айтырыын шиитпирлээри—быжыг тайбыңның үндезини

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Герман айтырыының талазы-биле делегей беседазы бодунуң ажылын Брюссельде конгрессчер ордузунга май 12-де дооскан.

Европаның дыка хөй чурттарының болгаш Американың Каттышкан Штаттарының хөй-ниитизиниң төлээлекчилери тайбың керээлерге үндезилээш герман айтырыын шиитпирлээрининң аргаларын Брюсселье үш хүннүң дургузунда чугаалажып көрген. НАТО чурттарының чазактарының ылгай көөр хемчеглериниң чылдагаанында Герман Демократтыг Республиканың төлээлери ол беседага киржип шыдавайн барган.

Беседаның киржикчилери—Бельгияның, Францияның, Англияның, Италияның, Польшаның, Чехословакияның, Норвегияның, ССРЭ-ниң, Румынияның, Голландияның, Грецияның, Венгрияның болгаш АКШ-тың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери база көскү политиктиг ажылдакчылары амгы үениң эң чугула айтырыгларын, ылангыя Барыын Берлин дугайында, Одер—Нейсседе кызыгаар дугайында, герман тайбың керээзин чарар дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

Беседаның киржикчилери резолюцияларны хүлээп алган. Барыын Берлинни хостуг, демилитаризастаан хоорай болдурарын, АКШ-тың, Англияның болгаш Францияның Барыын Берлинде гарнизон шериглериниң санын кызырарын, Каттышкан Нациялар Организациязының шилип алган чурттарының чепсектиг күштери-биле ол гарнизоннарны дараазында солуурун, Одер—Нейсседе кызыгаарны Европага болгаш бүгү делегейге быжыг тайбыңны хандыларынга эргежок чугула негелде кылдыр хүлээп көөрүн ол резолюцияларда негеп турар.

Рапацкийниң планынга үндезилээш зонаны тургузарын беседаның киржикчилери база негеп турар. Ийи герман күрүнелерни, Польшаны болгаш Чехословакияны киириштирбишаан, атом чок зонаны Төп Европага тургузарын Рапацкийниң планы баш бурунгаар көрүп турар деп чүве билдингир. НАТО-нуң болгаш Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарның аразынга халдашпас дугайында керээни чарарының эргежок чугулазы беседаның киржикчилери боттарының резолюцияларынга онзалап демдеглээн.

Ийи герман күрүнелериниң боттуг догуннап турарының фактызын барымдаалааш, герман тайбың керээзин далаштыг чарарын болгаш анаа ийи герман күрүнелерниң ат салырын эргежок чугула деп, беседаның киржикчилери санап турар.

Беседаның киржикчилериниң бодалы-биле алырга, герман күрүнелерниң амгы кызыгаарларын хүлээп көөрү, шериглерниң санын кызырары болгаш ийи герман күрүнелерниң девискээрлеринге кандыг-даа атомнуг чепсекти хоруурy ышкаш ындыг чүүлдерни ол керээге база киирген турар ужурлуг. Ол чурттарның күрүне талазы-биле тускай догуннаашкынының дорамчылагы дег, ылгай көөр ындыг чүүлдерни керээге киирбес болгаш герман күрүнелерниң иштики херектеринге халгазырлашпас деп чүүлдү киирер.

Беседаның дөрт комиссияларының хүлээп алган резолюцияларынга үндезилээш, бүгү чугаалашкан айтырыгларның талазы-биле нийти резолюцияны база хүлээп алган.

Суурлар чаагайжыдылгазы

Барыын-Хемчик районнуң «Тээли» совхозта Кызыл-Даг суурнуң чурттакчы чону чоокта чаа болган ниити хуралынга суур чаагайжыдылгазының айтырыын чугаалашкан. Суурнуң чону орта дыка хөй санал-оналдарны берген. Өг-бүле бүрүзү бодунуң бажыңының даштын чаагайжытпышаан, суурнуң төп кудумчузунга үш-дөрт дес ыяшты олуртурун ол хуралга дугурушкан. Ам ында ажыл кылып шыдаптар кижи бүрүзү оңгарларны казып, арыгдан ыяштарны туруп эккеп олуртуп эгелээн.

В. Чапчин.

• • •

Өвүр райпозунуң ажылдакчылары суур чаагайжыдылгазынче улуг киржилгейни салбышаан, райпо девискээрин ногаан сад болдуруп алыр дээш кызымак ажылдап эгелээн.

Олар чоокку хүннерге чедир 150 дес дыт, терек, тал, ыт-кады болгаш өске-даа чүгла бүрү ыяштарын магазиннер, хөй-ниитиниң чемнелилге черлери, пекарня, дааранып мастерская, контора чанында болгаш кудумчуда тарып олуртканнар. Мурнуку чылдарда тараан ыяштарның будуун кезип, дөзүн чымчаткан.

Чаагайжыдылганың идепкейлиг киржикчилери комсомолчулар В. Ойдуп, Н. Сат, дааранып мастерская ажылдакчызы Ч. Очур олар элээн хөй ыяштарның дөзүнге өдек, хуа, кара довурак уруп тургаш тараан. Үлетпүр бараанныры садар магазинниң эргелекчизи эш Дыртый-оол магазинниң долгандыр янзы-бүрү ыяштарны олуртуруң хүлээнген. Кижи бүрүзү тарып олурткан ыяжын хүнтүн-не суггарып турар.

С. Монгуш.

Бут бөмбүү

«Совет Тываның 5 чыл ою» стадионга эрткен воскресеньеде «Динамо» болгаш пассажир АТК-зының бут-бөмбүкчүлериниң үшкү түңнел ужуражылгазы болган. Бо ужуражыышкын болза келир дыштаныр хүнде Абаканның болгаш Минусинскиниң бут-бөмбүкчүлери-биле ойнаар команданы шилип алырының маргылдаазы болган. Бо ийи команданың бирги ужуражылгазы динамочуларның тиилелгези-биле 3:2 болуп доозулган. Ийиги ойнаашкында транспортчулар инициативаны ап, 2:1 санга тиилеп алганнар.

Үшкү шиитпирлиг ужуражыышкын мурнукузундан шыңгыы эрткен. Бирги ээлчегде АТК командазының элээн частырыгларын ажыглааш, динамочулар санны ажыткан. Чапсар соонда, транспортчулар күжүн уламна дениг каттыштырып эгелээн. Ынчан Юрий Белостоков удурланыкчыларның хаалгазынче мячини ийи удаа киир теп, бодунуң командазынга улуг чедиишкинни чаалап берген.

Оюн төнгүже чедир үш-ле минута арткан турган. «Динамонуң» халдакчылары ол эвээш үени дүрген болгаш кажар ойнаашкын-биле эртирип, бир санны киир теп алыр аргалыг болганнар. Сан деңнежи берген.

Дараазында немелде оюн болгаш. Ынчалза-даа 30 минута эрткиже чедир кайы-даа команда чаңгыс-даа бөмбүктү киир теппээн. Ынчаарга шиитпкечи, команда бүрүзүнге 11 метр черден бөмбүктү 5—5 теверинин командазын берген. Динамочулар үшту, а оларның удурланыкчылары бир сан хөйнү ойнап алган. Ынчангаш пассажир АТК-зының бут-бөмбүкчүлери Абакан, Минусинск, Кызыл—үш хоорайларның бут-бөмбүкчүлерининң бирги чер дээш маргылдаазынга бистиң республиканың алдарын камгалаары дээш ойнаар эргени чаалап алганнар.

А. БОНИН.

Кожаларывыстың мурнакчы дуржулгазын өөрениңер

„Хамаанны" үндүр сывыргаш

Мурнунда чаңгыс курска кады өөренип турган ийи аныяк эртемден бир-ле катап Москвага ужуражып келген. Ужуражыышкын оларның кайызынга-даа өөрүнчүг болган, хол тутчуп менди солушкаш, хөөрежип эгелээн:

— Кандыг чурттап чор сен? Кайда, кайы хире чедиишкинниг чоруп тур сен?

— Чедиишкиннер-даа бар-ла, совхозувус оруңгалыг болган болдур ийин—деп, оларның бирээзи харыылаан.

— Адырам, чүү совхоз?

— Бистиң совхозувустуң адын «Эрдэм» дээр. А оон директорунда ажылдап турар мен ийин.

— Директор че? Мен сени экономиктиг эртемнерниң кандидады апарган деп дыңнажык мен, чоп? А эртем-шинчилел ажылын канчаар чорудуп турар сен?—деп, бирээзи кайгап айтыргаш, эжинге оон характерында сонуургалы өжүп бады барган.

«Эрдэм» совхозтуң директору Цырендаши Доржиевич Доржиев оңнүүнге удурланган:

— Эртем ажылын канчаар билип турарындан ол бүгү хамааржыр болгай. Мен ам доктор чергезин чедип алыр дээш ажылдап тур мен. Темам—«Совхозтарга ажыл-агыйның иштики санаашкынын организастаары».

— Элдеп... совхоз биле эртем ажылы...

— Оларны катай чорудуп болур. Практика чокка теория өлүг. Ол ындыг эвес ийикпе?

Бурят АССР-ниң мурнуу-чөөн чүгүнде, Байкал ындында дагаар шөйлүп чоруткан, ында «Эрдэм» совхоз туруп турар. Ц. Д. Доржиев аныяк директор, 1955 чылда үжен муңчу коммунистер-биле кады колхоз даргалап чоруткан, а «Эрдэм» совхозта ийи чыл директорлап турар.

«Эрдэм» совхоз—хөй адырлардыг, улуг ажыл-агый. Ооң кол адыры — мал ажылы: 10—10 муң баш санныг мал санаттынып турар. Совхоз 15 муң гектар тарылга шөлдүг. Ажыл-агый улуг, ынчалза-даа чыл бүрүде-ле ол орулга чок, карылгалыг болуп турган. 1961 чылда совхоз 308 муң рубль каражалыг болган, а 1962 чылда 46 муң рубль орулгалыг болу берген. Ындыг кайгамчык шуураашкын мадаа кестүп көрбээн. Ындыг чедиишкин кайын хенертен тыптып келгени ол? Чүден эгелээннерил?

Шак-ла ындыг айтырыгны бис Цырендаши Доржиевичиге салдывыс.

— Бүгү-ле чүвени бис хамауге—«хамаан» деп сөстү үндүр сывырарындан эгелээн бис.

— Ол кандыг янзылыг чоор?

— Кандыг дужут алдынары, ооң бот-үнези чеже болуру кижилерге хамаанчок турган, ынчан олар боттарының кылган ажылының түңнелин барымдаалап эвес, а күүсеткен ажылы дээш төлевир алыр турган. Ындыг чурумну бис үрээш, бүгү кол-кол участоктарга бот-орулга-чарылганы шиңгээдип ап эгеледивис.

Доржиев калбак саазынны болгаш карандашты ала дыртып алгаш, уламчылаан:

— Үнүш өстүрүлгезин ап көрээли. Моон мурнунда совхозтуң салбыр бүрүзүнге тараа шөлдерин харыылаар ужурлуг трактор-хову бригадазы турган. Ол бригада бүгү-ле культураларны өстүрүп турган, ынчангаш ёзу барымдаалап, черниң ээзи бригада болуп турза-даа, херек кырында аңаа ээ-харысалга чок чорук тергиидеп, чамдык трактористер черни чарып каар, өскелери — чажып, а база бир кезек кижи оон дүжүдүн ажаап алыр турган. Оларга төлевирни дүжүттен хамаарылга чокка, кылып каан ажылының хемчээлин ёзугаар төлеп келген.

Эрткен чылын бис тараа өстүрериниң тускай дөрт бригадаларын болгаш кукуруза, свёкла база оон-даа өске одуруглар аразын сайзырадыр культураларны ажаап өстүрер, механизастаттынган элээн каш звеноларны тургускулаан бис. Ол бригадалар болгаш звенолар—бот-орулга-чарылгалыг, бир гектар черге болгаш бүгү шөлге продукция бүдүрериниң талазы-биле тодаргай планныг онаалгаларны оларга берип каар. Ол продукцияны бүдүрерингe чарыгдаан лимитти база ажыл төлевириниң фондузун тургузуп бээр. Кылдынза чогуур ажылдарны бригадалар болгаш звенолар чогуур хуусаазында күүседип келген болза, бүдүн чылдың дургузунда олар күүседип келген ажылы дээш тарифёзугаар санап каан шалыңны ап келирлер. А дүжүт ажаап алыышкыны доостуру билек сөөлгү санажылганы кылыр. Бригадалар болгаш звенолар кежигүннериниң ниити ажыл төлевири дүжүттен база ону өстүргенинге үндүрген чарыгдалдан хамааржыр. Дүжүт бедик болгаш аңаа үндүрген чарыгдал эвээш болган тудум, ажыл төлевири улам-на улгадыр.

— Ынчаарга сан-түң-биле ону канчаар көргүзүп болур ирги?

— Саннар дугайын чугаалап киреринниң мурнунда, тарылга шөлүнүң тургузуун бистиң эде көргенивис улуг ужур-дузалыг дээрзин билзе чогуур. Оон мурнунда суда, чаңгыс чылдыг сигеннер даан чергелиг дүжүдү эвээш, ажыы биче культуралар дыка улуг шөлдү ээлеп турган. Оларның орнунга бис силостаар кукуруза, чочак-тараа, бобылар тарып турар апардывыс. Тараа культураларын 38-тен 61 хуу чедир черни ээлей берген. Ол бүтүнүң түңнели бо-дур — дээш, Доржиев карандажын салып кааш, самбының чоокшулады идип алды:—бир эвес 1961 чылда үнүш өстүрер ажылдан ниитизи-биле 110 муң центнер чемгерилге единицазын, азы бир гектар тарылга шөлүнге онаалштыр 6,9 центнер чемгерилге единицазын алган болза, 1962 чылда бис 210 муң центнер—бир гектар тарылга шөлүнге онаалштыр 13 ажыг центнерни алган бис. Бис күрүнеге тараа дужаарының ийи планын күүсеттивис. 1965 чылда кызыл-тас чаштырылгазын барык ийи катап улгаттырар сорулга-биле үрезинни аңаа чедир алган бис. Бир центнер тарааның бот-үнези 2 рубль 66 көпеек.

— Силер оода үе-үе болгаш кандыг-бир черге чеде берип, экономика талазы-биле лекция номчуп турар-дыр силер бе?—деп, оон айтырыпкан мен.

— Номчугулаар-ла—дээш, ол бажын согаш кылды:—Мухаршибирскиде бистиң көдээ ажыл-агый институдунга аан. Ол институтту хөй-ниити эгелээшкинге үндезилеп тургускан чүве ийин.

Цырендаши Доржиевич ол институтуң директорунуң оралакчызы хүлээлгени база күүседип турарын сөөлүнде билген бис.

«Эрдэм» совхозта суралгылыг хойжу. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, директор-биле атташ Балдама Тугжиевна Доржиева ажылдап турар. Оон бригадазында төрүүр 3.500 хой, 2 муң хире тогду хой бар. Бригадага мал чеми белеткээриниң, хой эъди болгаш дүк бүдүрериниң талазы-биле онаалга бердинген, продукция бүдүреринге чарыгдаза чогуур лимит болгаш ажыл төлевириниң чогуур фондузу тодараттынган. Ындыг янзы-биле, моон мурнунда хойжулар чүгле малдың чаш төлүн менди алырынче кол кичээнгей салып турган болза, амгы үеде хойнуң продуктулуун бедидери, улам-на хөй эътти болгаш дүктү алыры оларның кол сагыш салыышкыны болу берген.

Совхозта ажыл төлевиринге хамаарышкан темалыг чугаа чоруп турда, Цырендаши Доржиевич мынча диген:

— Чаңгыс «борбакты» дээш, бир «баш» дээш, чаңгыс шанак азы терге «чүъгү» дээш төлевирлерни узуткап чок кылгаш, бис оон-биле кады сан-түң немээр, ажыл хемчээли хөөредир чоруктарның тыптып келир үттерин, чарыктарын дуглаа каапкан бис. Ээ-харысалга чок чоруктуң тергиидээн черлеринге бола тыптып келир «хамаан» деп сөстү шуут узуткаан бис.

Партком секретары П. Ф. Брылов биске директорнуң дугайында кысказы-биле мынчаар тайылбырлапдыр:

— Бо-даа эки кижи... «Хамааныы» совхозтан үндүр сывырган.

М. КОЛОСОВ.

«Сельская жизнь» солуундан.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шуужуп турар булуттарлыг хүн болур, чаашкын шоолуг эвес. Хат ой-тавынга, соңгу-барыын чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага—15—20, а Кызылга—16—18 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Өлүм чок гарнизон» 10, 12, 2, «Чажыт ады «Виктория» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ача садып алган мен» (делгем экранныг) 11.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Яблоко раздора» 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 7.15 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Симлеге болган ынакшыл» 1-ги сериязы 2.30, 6.30, 2-ги сериязы 4.30, 8.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Кежээзи чок хүн» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажыңы № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47, харысалгалыг дежурныйның 23-54. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00844. Чагыг № 130. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛЫРЫ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үнелеткиттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң органы

1963 ч.
МАЙ
17
ПЯТНИЦА
№ 116 (5520).

Өртээ 2 көп.

СЭКП-ниң болгаш ККП-ниң төлээлекчилериниң болур деп турар ужуражыышкынының дугайында

СЭКП-ниң болгаш ККП-ниң төлээлериниң ужуражыышкынын 1963 чылдың майның 15 үезинде Москвага эрттиреринің дугайын саналдаам чагааны Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди 1963 чылдың марттың 30-де Кыдаттың Коммунистиг партиязының Төп Комитединге чоруткааны дыңнаттынган.

Кыдаттың Коммунистиг партиязының ТК-зының даргазының ораалакчызы эш Чжоу Энь-лай КУР-да совет элчин эш С. В. Червоненкону бо чылдың майның 9-та хүлээп алган болгаш СЭКП-ниң болгаш ККП-ниң аразынга чугаламышшынналарның дугайында айтырыгның талазы-биле беседаны ооң-биле кылган. Ийи партилларның аразынга болур чугаламышшынналарга киришири-биле Москваже чорудар төлээлерни ККП ТК-ниң чиргиме секретары эш Дэн Сяо-пин болгаш Политбюро кежигүнү, ККП ТК-ниң секретариадының кежигүнү эш Пын Чжень олар баштап чоруур дээрзинин дугайында Кыдаттың Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң шиитпирин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге дамчыдарын эш Чжоу Энь-лай эш С. В. Червоненкодан дилээн. Ол чугаламышшынналарның болур үезин бо чылдың июньның ортанче шилчидерин Кыдаттың Коммунистиг партиязының Төп Комитеди саналдаан. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң бо чылдың март 30-деги чагаазынга харыыны сөвлээреди чоруткан турар деп, беседа үезинде эш Чжоу Энь-лай эш С. В. Червоненкога чугаалаан.

Ийи партияларның төлээлекчилериниң ийи талалыг ужуражыышкынын Москвага чорударын СЭКП ТК-ның саналдааны-биле чепшээрешкенин дыңнатканы дээш, ККП ТК-зынга бистиң партиябыстың Төп Комитединиң өөрүп четтиргенин ССРЭ-ниң КУР-да элчини СЭКП ТК-ның даасканы-биле майның 11-де кыдат эштерге дамчыткан. Ол ужуражыышкынның хуусаазын ап көөр болза, ону майда эрттирбес дээн кыдат эштерниң саналы-биле СЭКП ТК-зы чепшээремин турар. Июнь айда мурунда планнаттынган хемчегләр, ооң иштинде улустар аразының-даа хемчеглери хөй болганы-биле холбаштыр, СЭКП-ниң болгаш ККП-ниң төлээлериниң ужуражыышкынын, ук хуусаа кыдат эштерге-даа таарыжыр болза, бо чылдың июль 5-те кылырын СЭКП ТК-зы саналдаан.

ККП ТК-ның секретариадының кежигүнүнге кандидат эш Ян Шан-кунь, ККП ТК-ның кежигүнү эш У. Сюцюаньның киржиргези-биле совет элчинни бо чылдың майның 14-те хүлээп алган болгаш СЭКП-ниң болгаш ККП-ниң төлээленчилериниң ужуражыышкынын 1963 чылдың июльдуң 5-те Москвага кылыр дээрзинин дугайында СЭКП ТК-ның саналы-биле ККП ТК-зы чепшээрежип турарын ККП ТК-ның даасканы-биле дыңнаткан.

ККП-ниң төлээлери-биле ужуражыр СЭКП-ниң төлээлериниң составын СЭКП Төп Комитеди СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү, секретары эш М. А. Суслованың баштадыр бадылаан. Төлээлериниң составында СЭКП ТК-ның секретарьлары эштер Ю. В. Андропов, Л. Ф. Ильичев, Б. Н. Пономарев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң КУР-да элчини эш С. В. Червоненко кирип турар.

Часкы тарылганың темпилерин дургедедир

★ ☆ ★

С. К. ТОКА,
СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары

★ ☆ ★

Билдингир үлегер чугаалаа: «Чүнү тараан болдур сен—ону чүлүп алыр сен» деп чугаалап турар. Бистиң республиканың байдалында, ылангыя амгы частың байдалында канчаар, кандыг хуусаада чажып тарыыры улуг ужур-дүзүлүг. 1963 чылдың чазы бистиң бүгү чуртта саадаан, ол Тываның шөлдериниг база далаш чок болган. Ооң хараазы-биле республиканың ховуларының ажыл-ишчилери тарылганы эрткен чылга бодаарга, ийи неделя озалдап эгелээн. Ол бүгү часкы тарылгага немелде бергелерни болгаш мооңдактарны тургускан, ынчангаш келир үеде үүлүттүүн быжыг баазазын тургузарынга талырыччылыг үе-шактыг ышкынмас төлээде, часкы хову ажылдарының бүгү комплексизин эң-не кыска хуусаада чорудар ужур таварыжы турар.

Ынчаарга совет кижилер бергелерден көргер эвес, оларның лозуңу — бойдуетан хайырал манап орбас, харын оортан боттары ап алыр, чүткүлдүг күш-ажыл-биле, чыгдынган дуржулганы, мурнакчы эртемнин практиказын ажыглап тургаш, бедик организакчы болгаш медерелдиг чорук-биле бедик көргүзүглерни чедип алыры болур.

Бо хүннерде Тываның шөлдерининг чер болганда чеди чылдың бешки чылынын чаагай дүжүүт дээш демиселдиг хайынган. Ол демиселдиң үезинде ховуларның ёзулуг маадырларының, чоннуң аразы ышкаш, шолбаннарның хүрээлеңи чаа-чаа аттар-биле немешкен. Боттарының кайгамчыктыг ажылдары-биле Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозта үш сеңлекаларны кожуп алгаш, үш хүн иштинде 260 гектар черни тараан тракторист Даржаа Бадыр-оол, ол-ла хуусаа иштинде 225 ганы тараан тракторист Хуурак Идам-оол алдаржаннар. Каа-Хем районнуң Ленин аттыг колхозта база шолбаннар тыптып келген, оларның аразында Леонид Коровин, Василий Гаранин, Петр Куксин болгаш өскелер-даа бар. Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозта трактористер эштер Данзы-Белек, Сосқур-оол, Десинт-оол, Монгуш олар ажылга бедик көргүзүглерни чедип алган; «Көк-Тей» совхозта ажылдап турар, мурнунда шеригге турган Кукарин болгаш Акулов олар Тиилелге хүнүнге алдар кылдыр ээлчег онаалгазын 200 хуу күүседирин шиитпирлээн турган. Олар боттарының берген сөстерин аллараныбиле күүседип дээш чүве 1963 чылдың май 10-да билдингир апарган: Тиилелге хүнүнде Кукарин «ДТ-54» трактөрга 60 гектарның орнунга 133 гектарны чажып тараан, ынчаарга Леонид Акулов бодунуң бүүрүге онаалгазын 300 хуу күүседип. Бедик организастыының болгаш чүрүмнүүнүн, техниканы болгаш шөлдү часкы тарылгага эки белеткээнинин ачызында, бүгү коллективтерниң чүткүлдүг, эрес-маадырлыг ажылының ачызында Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр», «Барлык» совхозтарының болгаш «Мурнакчы» колхозунуң ажыл-ишчилери тараа культураларының тарылгазын республикада бир дугаар доосканнар. Часкы хову ажылдарын эң дээре агротехниктиг хуусаада, эки шынарлыг кылдыр чорудары дээш чарыш улам калбарып турар.

Ынчаза-даа республикада ниитизи-биле алырга, тарылга ажылдарының темпилери ам-даа күду болгаш дүвүренчиг байдалга туруп турар, чүге дээрге эң дээре агротехниктиг хуусаалар әртип турар. 1963 чылдың май 15-ке чедир республикада ниитизи-биле 170364 га чер чажып тарыттынган, ол дээрге планга хамаарыштыр 45,8 хуу болуп турар. Тараа культуралары 162669 гектарда тарыттынган, ооң иштинде кызыл-тас—үүгле 136384 га болуп турар-дыр. Сөөлгү хүннерде, майның 10-ну соонда, часкы хову ажылдарының темпилери бичe дургедээн-не харын: колхозтар болгаш совхозтар хүн бүрүзүнде 18,2 мүң га чедир черни тарып, сеңлекага онаалтыр ортумак ажылдаашкын 15 га четкен. Ынчалзажок ындыг темпилерге ханып шыдавас бис, үүге дээрге кижи күштериниң болгаш механизмнерниң талазы-биле ам бар турар курлавырларны алырга, ооң эки түннелдерни чедип ап болур бис. Чижээлээрге, Таңды районда бо хүннерде хонукта 5 мүң ганы тарып турар, ынчаарга бир эвес анаа бар турар бүгү аргаларны долузу-биле ажыглаан болза, тарылганың темпилерни бүдүн чартык катап дүргедедип болур, үүге дээрге Таңдының тракторлар, сеңлекалар кайнын-даа хөй болгай, оларда механизаторларның дээре кадрлары бар.

Барыын-Хемчик район республикага бир дугаарында тарылганы эгелээн, ынчаза-даа ында тарааны планнаан 8—10 хоңуктарның орнунга ам мырынай бүдүн ай иштинде тарып турар. Улуг-Хем районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында, дүвүренчиг байдал тургустунган, республикада ниитизи-биле тарылга планы 45,8 хуу күүсеттинген турда, ында 33,9 хуузун тараан. Улуг-Хем районнуң партком болгаш райкүүскому көдээ ажыл-агый техниказын шынарлыг кылдыр септээр талазы-биле хемчегларни чогуур өйүнде албаан, ол чорук тарылганың чорудулгазынга багай саадарлыг болган. Үүгле «Найырал» совхозка майның 5-тен 10-га чедир трактордарның анаа ажыл чок турары 174 трактор эвлүүлээ болган. Ол дээрге, үшкү трактор бүрүзү анаа турган дээни ол-дур. Хүн бүрүзү, шак бүрүзү үнелиг, ынчаарга «Улуг-Хая» совхозтуң дирекциязы болгаш түскай артемнигларн частың озалдааныгга чылдак хап алгаш, хову ажылдарын калбартып талазы-биле ажык саадап турарлар. Олар болза тарылганы дүргени-биле, шынарлыы-биле болгаш ең дээрге хуусааларда чорудуларынга бүгү негелделер херек кырынга бар деп үүвени оларның шолбаннары эштер Даржаа Бадыр-оол, Хуурак Идам-оол болгаш өскелер-даа херек кырынга көргүскен дээрзин утуп турар-дырлар. Час үзамдыккан, хөрүүн кургап турар байдалга бок үнүттерниң үнүп келирин манап орар хоралыг практиканы ол совхозта чорудуп турар чүүл бар, ооң түннелинде чер кургай берип, белдететтинген хөрүүн хатка кургады каксын турар болгаш тарылганың хуусаалары саадап турар, майның 15-ке чедир совхозка тарылганың планын үүгле 27 хуу күүсеткен, ынчаарга 9,5 мүң га кызыл-тастың үүгле 3658 ганы тарыттынган.

Чамдык районнарда часкы хову ажылдарын дүргеп доозарын хараазы, оларның шынарын барымдаалыг көрбейн турар. Чижээлээрге, Барыын-Хем районда агротехниканы үреп турарының таварылгалары илерээн: шөлде саванны өскээр чайлзтпаан, ооң түннелинде чер четче андартынмайн хүрээ андарылганы прокатка болгаш нанигтээшкин чокка чорудуп турар, черниң кылыгары андартынмайн эртып турар, шык базырышкынын үүгле чангыс ис-биле чорудуп турар.

Каа-Хем районнуң эш Даваалай даргалаан «Совет Тыва» колхозунда организас чок үүлдер хөй: трактордарның техниктиг ажаалдазын багай тургускан — техника талазыбиле адыглелиг эвес чоруктуң чылдагаанында хүн бүрүде 10 хире тракторлар ажылдавайн турар, седлкаларда үреглеп кезектерни дүргеп эдип албайн турар. Ындыг болза-даа ол колхозту техника талазы-биле хандырар ужурлуг «Сельхозтехниканың» Таңдыда каттыжыышкыны (эш Котельников) эдиглиг эвес чүүлдерни дораан чайладырын организаставайн, часкы тарылганың салым-чолун шиитпирээр ол чүгула херекти харыысалга чок болгаш эренгей ёзу-биле көрүп турар. Сөөлгү хүннерде Каа-Хем районнуң колхозтарында 50 хире тракторлар үреглениниден ажыл чок туруп турар. Ол чорук часкы ажылдарын темпилерин улуу-биле саададып турарын чугаалаан-даа хөрээ бар деп бе. Таңды бүдүрүлге эргелели (эш Куценко), Каа-Хем паркому (эш Аракчаа) малыпкын хемчегларни ап, бүгү техниканың ажылдаарын чедип алган болза чогуур ийик. Ынчанмыже ол ындыг болбазын, үүге дээрге, эргелел болгаш партком механизаторлар болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылар ортузунга чурумну сулаладып, көдээ ажыл-агый техниказын кайы хамаан чок көөр чорук-биле эштежин турар.

Республиканың өске-даа ажыл-агыйларында машина-трактор парыгын багай ажыглап турарының чамдык чижектерин база көргүзүп болур. Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң ийиги трактор-хөвү бригадазынга (бригадир эш Верашкин) тараа урар черинин үреглик болган ужурунда бүгү селякалар үш хүн дургузунда ажылдавайн келген. Олла чылдагааннар-биле майның башгайы он хонуунда Күрүнеңиң көдээ ажыл-агый дүржулга станциязының бешки болгаш дөртку бригадаларынга каш хүннерниң дургузунда тараа культураларының тарылгазын эгелээр аргажок болган.

«Тиилелге» совхозта машиналарның үргүлчү үрелир болгаш организас талазы-биле үй-балай чорууның ужурунда селякаларның бүдүргүчүлүү куду болуп турар: дөртку бригадада (бригадир эш Васильев) бир селякаңың хүнде ажылдап кылыышкыны 14 га, а үшкү бригадада—үүгле 7,5 га болуп турар. Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунда шаг-үеңи үнелеп көрбейн турар: дыка хөй механизаторлар ажылдап кылыышкынның нормаларын күүсеттиээн, тракторларның дүне ажылдаарын организаставаан.

Часкы тарылганың темпилериниң багай болуп турарының кол чылдагааны черни белеткевээнинде, организас талазы-биле үй-балай чорукта, техниканың хөйү-биле анаа турарында, ону багай ажыглаап турарында деп үүве үстүнде айыткан чижектерден илден-дир. Республикада чер андарап 2200 агрегаттар бар, ындыг болза-даа хөй санныг техниканы багай ажыглап турар. Ээлчегле бир тракторнуң ажылдап кылыышкыны оргүлаа-биле план ёзугаар 5 гектар турда, херек кырында 2,5 гектардан ашпайн турар, ооң чылдагаанында часкы чер андарылгазының темпизи куду болуп турар.

Республиканың колхозтары болгаш совхозтары хүн бүрүде 10—11 мүң гектарны андарар аргалыг турган, оргүмаа-биле үүгле 5 мүң гектарны андарып турар. Бии-Хем, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик районнарда часкы чер андарылгазын онза багай чорудуп турар. Ол районнарда бир тракторнуң оргүмак ажылдаш кылыышкыны 2 гектардан ашпайн турар. Ындыг «темп» турда часкы тарылга дендин үзамдыгып болур мөгат чок, ону канчап-даа болдурбас ужурлуг бис.

«Ховү дангынаазы»—кукурузачы массалыг олуртулгазының үези келген. Ынчаза-даа эдээн хөй ажылдарда кукурузачы звеноларны еске ховү ажылдарындан ам-даа хоставаан. «Чыраа-Бажы» болгаш «Барлык» совхозтарда тараштыр кылдыынаан кукуруза седлкаларын ховүже үлүгреп, шөлде сөөртүп эккелген өдектер овааланы бергеп чыдар болгаш салгыга алдын турар. Барыын-Хемчик районнуң чазык ажыл-агыйларында чернин бок үнүжүн аштавайн тургаш, кукурузаны тарыыр дээр оралдажыышкын бар, ол чорук кукурузаның чавыс дүжүдүн алырынче оларны баш удур чыгап турар. Черниң гектар бүрүзүнге 20 тонна чеминчидилгелерни төккеш, кукурузаны дөрбелчин уялапчак арга-биле бир онгарга 1—2 үрезинни олуртур болза, үүгле ынчаарда бо үнелиг мал чемни культураның бедик дүжүдүн ап болур арганы бээр. Республикада кукурузачыларның үнелиг дүржулгазы бир болгай, олар 1962 чылдың түннелдеринде Бүгү-россияның чарыжынга мурнакчы черни чаалап алган болгаш 7 кижиге «РСФСР-ниң дээре кукурузачылары» деп атты тывыскан. Оларның аразында Дүржулга станциязында кайгамчык кукурузачы эш Мурыгин, «Межегей» совхозта кайгамчык кукурузачылар эштер Пикало биле Цыпушев бар, олар эрткен чылда кукурузаның бедик дүжүттерин чедип алганнар. Оларның дүржулгазы бистиң республиканың бүгү кукурузачыларынга билдингир болган турар ужурлуг.

Көдээ ажыл-агыйның бүгү ажылышкылеринге кыйгырыышта чоокта чаа СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели күрүнеңиң чугула соруглазын — чүрттүн картофель талазы-биле хереглелин четчирии-биле хандырар соруглазы салгап. Бо чылда-ла картофель бүдүрүүшкүнүнүң херээн улуу-биле экижидерин күрүнеңиң эрге-ажыктары негеп турар. Ол дугайында амдан эгелээп картофель олуртур дээре черлерни, чеминчидилгелерни, үрезиннерни түскайлап бээр болгаш ону тарып өстүрер талазы-биле механизастаап түскай звеноларны тургузуп, олуртулганы ай-шаанда чорудар ужурлуг. Тарылга шөлдерни калбартыры картофельдың бедик дүжүттүрүү-биле дүүшкен турар ужурлуг. Ындыг түрбүже, Улуг-Хем, Каа-Хем районнарның чамдык ажыл-агыйларында үрезин чедишпес болгаш ону сөөртүп алыр күзел чок болуп турарындан картофельдың тарылга шөлдерин кызырар дээр хөөннер бар. Олар тарылганы кызырбышаан, «дүжүдүн ковүдедир» дээре чүвени бодап турарлар. Ол дээрге иледе-ле чамыгдыр. Күрүнеге удур ындыг практиканы парткомнарның болгаш ленискээр айбы-биле будүргүлге эргелелдериниң талазындан шиитпирлиг ойтур шавар ужурлуг. Демиселдиң ыынары-даа, саны-даа дээш чорудар ужурлуг.

Ам бо үеде соруглга чүдел дизе, арткан санныг хүннерде тараа культураларының тарылгазын эки агротехниктиг хуусааларда бүргүүбиле доозарында болур. Ол соруглганы чедишкининг күүседиринге негеттинер бүгү чүүлдер бисте бар: республикада 120 мүң гектар белеткээн чер, 1108 сеңлекалар, 1453 тракторлар болгаш механизаторларның хөй санныг отряды бар. Бир эвес техниканы шын ажыглап, хүн бүрүде агрегат бүргүү ажылдап, кылыышкынның нормазын күүседиринг чедип алыр болза, ол соруглга чедишкининг күүсеттинер. Мурнакчы механизаторларның чедип ап турары ышкаш, «Сошник бүргүү-ле өөлчегле гектар черни чаштырган турар» деп лозунг-биле тарылганы чорудар ужурлуг.

Шынгыы чүрүм чокта, темпилерниң соксаал чок өзүглүктүү чок турда ол ажыл күүсеттинмес деп үүвени билир херек. Үүгле бедик темпилер, бүгү техниканың долу күүгүү-биле ажылдаары часы ажылдарның хуусаазын ыызырар. Шөлдерде техниканың эдбээ, ону бөлүктеп ажыглаары болгаш ажылагийжы эдилээри, машиналарны агрегаттар аайы-биле ажыктыг кылдыр тазарыштырып бээнри, трактор бүрүүнүң ээ бүдүргүчүлүг ажыглаары, ийи ээлчег-биле ажылдаары—ам-даа бүргүү-биле ажыглаазын бүглавырлар, бо-дур.

Механизаторларны бүгү талалыг сагыш салыышкын болгаш кичээнгей-биле хүрээлээн, социалистиг чарышты ёзулуг калбартаан, оларның чагаа ажыл-ижинин түннелдерин үргүлчү үндүрүп, эки ажылдаанын төлептин-биле демдеглеп, материал талазы-биле шаннап мактаар хемчегларни ажыглап турар колхозтарда болгаш совхозтарда часкы тарылга удур чедишкининг чоруп турарын практика көргүскен.

Мурнакчыларның дүржулгазын бүгү хемчег-биле нептередири, агрономия талазы-биле контрольду күштелирери, чуду-каралаар, ажылды үрей кылыр болгаш чангыс майык-биле бораалаар чоруктар-биле демиселл — тарылганың темпилерин бүгү хемчег-биле бёдидерине болгаш ооң шынарын экижидерине амгы үеде негеттинип турар чүүлдер олдур. Партия, профсвидел болгаш комсомол организацияларының удуртукчулары, будүргүлге эргелелдеринин, колхозтарның болгаш совхозтарның түскай эртемнигларн бо хүннерде тараажыларр оргүзунга түрүп алгаш ажылдаар ужурлуг. Шөлдерде ажылдап турар тараажыларның, механизаторларның, түскай эртемнигларнің оргүзунга хүн бүрүнүң чүткүлдүг, организакчы болгаш массаполитиктиг ажылы—часкы тарылга фронтузунга тиилелгенің үнделинин олдур. Кижилер-биле карак-кылыл, чүткүлдүг ажылдаар, кайы-бир черге, шөлге часкы ховү ажылдарынга сан-даа, шынар-даа талазы-биле бедик көргүзүглерни чедип алзын дээш тараажыларга тодаргай дүзүлдер дугайында удуртукчу бүргүү сагыш салыр ужурлуг.

Тарылга планын күүседири, ону агротехниктиг бедик деңнелге чорудары, бүгү көдээ ажыл-агый культураларының эдбек дүжүдүн алыры—көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер база күрүнеге садар талазы-биле социалистиг хүөзөлгелерни республиканың күүседиринин магадылалы болур болгаш коммунизмни тургузарының улуг хөрээнге бодувустүн улуг-хуувусту кийиргенивис ол болур.

Фидель Кастро Ленинградта чеде берген

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА). Социалистиг революциянын Чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының бирги секретары, Куба Республиканың революстуг чазаанының Премьер-Министри Фидель Кастро Рус тускай самолёт-биле Свердловскиден ында чеде берген.

Куба Республиканың болгаш Совет Эвилелиниң күрүне туктары-биле шимеп каан Ленинград аэропортуна хостуг Кубаның баштыңчызын утküүп алыры-биле Ленинград гарнизонунуң шеригелериниң хүндүүр таныылын тургускан. Куба Республиканың болгаш Совет Эвилелиниң күрүне рүме гимнери байырлалдыы-биле чаңгыланып турган.

Лениниң хоорайының чурттакчыларының өмүнээзинден Ленинградтың хоорай Советиниң күүседикчизи В. С. Толстиков чүве чугаалаан. Улуг Октябрьның хоорайынга, Лениниңң адын-биле адаан хоорайга эргим эш Фидель Кастрону болгаш ооң дайынчы эштерин хүлээп ап турар ленинградчыларның улуг өөрүшküзүүнүү дугайын ол чугаалаан. Бүгү совет кижилер-биле бир дөмей ленинградчылар база-ла куба революциянын тиилелгелерин, америк империалистерниң чимзенишкиннеринге удур Кубаның улузунуң эрес-маадырлыг демиселин совсаал чокка хайгаарап турарын эш Толстиков чугаалаан.

Фидель Кастрога тураскаадырлыг белээн — электрогенераторнуң моделин тудускан.

Куба эштер турбина генераторунуң цегинге кирип келген. Ында кижилер долдур олурупкан. Цехте тургускан бедик индирде—Фидель Кастронуң болгаш Н. С. Хрушевтуң чурыктары. Кызыл пөсте «Маадырлыг Кубаның кырынга хосталганың тугу мөңгеде чоргаарал-биле киискин турзун!» деп бижээн.

Куба Республиканың Революстуг чазаанының Премьер-Министри Фидель Кастро индирге көстүп кээрге, чыгланнар дыңмиттиг азыыл часкаашкыны-биле уткаан. Совет болгаш куба улустарның бузулбас болгаш мөңге найыралыга алдар болдурган йөрээлдер салыышкыны дыңмиреп үнгеп.

Заводтуң партия комитединиң секретары А. Д. Колчанов митингини ажыктаан.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Г. С. Рогозкин болгаш аныяк ажылчын Ольга Ленская куба ажылчыларга чүректиг хамыжылган байыр чедирген. Хосталга ортулуунуң маадырларынга совет кижилерниң изиг эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш ынакшылының сагыш-сеткилиниң дугайын олар чугаалаан турганнар.

Ооң дараазында СЭКП Ленинград үлетпүр обкомунуң бирги секретары В. С. Толстиков чүве чугаалаан. Улуг Октябрьның хоорайынга, Лениниңң адын-биле адаан хоорайга Ленинград-биле холбашкан бүгү чүүлдерни билир бис деп, Ф. Кастро үргүлчүлеп чугаалаан. Ленинградтың маадырлыг овур-хевирин бистиңнең шуптувуска үлегер-чижек болур. Бистиң төлээлер бистиң чуртувустуң ажылчы чоннарынга чедирген байырын Ленинградтың ажылчы чонынарынга дамчыдып тур.

Найыралдың ол чайныланчак көргүзүүнүң киржикчилерин куба революциянын башткчызынга чүректиг ханы байырын база катап чедирип турганнар.

«Интернационал» байырлалдыы-биле дыңналып турган. Митингиниң бүгү киржикчилери ону мырааан. Хон муң кижилериниң орус дылга ырлап турган үнүнүң аразында испан дылда сөстер тодаргай дыңналып турган. Ленинградчылар-биле кады ааспылар партийжи гимнини улуг сорук киришкин-биле ырлаам.

Сорук киришкин ужуражыышкын доозулган. Фидель Кастрону болгаш ооң эштерин ажылчынар чүректиг ханызындан үдеп каан. Куба эштериниң олурган машиналары хоорайның оруктары-биле чорупкан. Ында оларны муң-муң ленинградчылар четтиктейн манап турган.

Совет-куба найыралдың митингизи

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА). Фидель Кастроның болгаш ооң эштериниң база оларны үдеп чоруур кижилериниң олурган машиналарының колонназы аэропорттан үнгеш, делгем Московск проспектиден Ленинниң ийи орденнерин болгаш Күш-ажылдың Кызыл тук орденин чураан, аскан хаалгаже кирипкен. Совет энергия машина тудуунуң хоочун бүдүргелези—С. М. Киров аттыг «Электросила» деп алдарлыг заводтуң коллективинге ол бедик шаңналарны Совет чазак тывыскан.

Хоорайның оруктарынга диңмирел турган йөрээлдер салыышкыны болгаш адыш часкаашкыны ам заводтуң девискээринің кырында дыңналып турган. Муң-муң ажылчынар Кубаның национал маадыры Фидель Кастрога болгаш ооң дайынчы өөнүктеринге өөрүшküлүг байырны чедирип турганнар.

«Вива Куба!», «Вива Фидель!» деп үннер дыңналып турган.

Гидрогенераторнуң цегинге кире бергеш, Фидель Кастро бир генераторну көрүп, кандыг тудугга чорудары-биле ону белеткеп турарын дээп айтырган.

— Бо машинаны наймаалчы Индияга чорудуп бээр дээш белеткеп турар бис — деп, Ленинградтың машина тудуунуң «Электросила» деп каттыжыышкынының чиргиме директору А. В. Мозалевский харыылаан. —Ындыг генераторну бүдүрүп үндүргеш, Кубаже чорудар бис. Силерниң энергетиктериңер ону бо чылдың үшкү кварталында алыр.

Завод Кубаның чагыын мооң мурнунда база кылып келген дээрзин Фидель Кастрога дыңнаткан. Хосталганың ортулуунче эвээш эвес электри шимчедикчилерин чорудуп бергеп.

Фидель Кастро улуг станоктуң чанынга доктааган. Анаа Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Н. И. Першин-биле база өске-даа ажылчынар-биле ол чугаалашкан. Олар Кубаларның революстуг чүтөүлдерине кандыг-даа күштер доктар боол шыдавас. Ооң үндезини болза хосталгага ынакшылдыг улустарның бүзүлбас пролетаржы эп-сеткил каттыштырылгазы болгаш найыралы болур деп, В. С. Толстиков демдеглээн.

Бөгүн ленинградчылар революстуг ортулуктуң төлээлекчилерин болгаш ооң баштыңчызы Фидель Кастро Русту аяы-дүңмалыкы ёзу-биле хүлээп ап турар деп эш Толстиков медеглээрге олурушканнар диңмиттиг адыш часкап турган.

Социалистиг Революцияның Чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының бирги секретары, Куба Республиканың Революстуг чазаанның Премьер-Министри Фидель Кастро сөс берген. Совет Эвилелиниге болунуп чоруп турар дугайын, заводка баргаш, көрген түүлдериниң дугайын ол чугаалаан. Волгоградтың, Иркутскиниң болгаш Братскиниң электростанцияларында тургускан машиналарны каяа кылган деп айтырымга Ленинградка кылган деп харыылап турган дээрзин Фидель Кастро демдеглээн. Силерниң күш-ажылыңарның үре-түннелдерин чер болганда көрген бис. Силерниң бүдүрүп турар машиналарыңар магалыг-даа чаагай-дыр. Ол машиналарны шуптузун совет улуска бараан болур кылдыр тургускан. Силер херек кырында бойдусту чагырып ап, кижиниң мөлчүүрүнге эвес, кижиниң узуткаарынга эвес, а ону хостаар төлээде кижиге ажылдаар кылдыр бойдусту албадап турар-дыр силер. Революцияның түүнелинде, ооң дараазында бүгү ажыл-чорудулгага силерниң чедип алган түүлдериңер бодур. Силер, шынап-ла, улуг чедишкиннерни чедип алган силер деп ол чугаалаан.

Ленинград-биле холбашкан бүгү түүлдерни билир бис деп, Ф. Кастро үргүлчүлеп чугаалаан. Ленинградтың маадырлыг овур-хевирин шуптувуска үлегер-чижек болур. Бистиң төлээлер бистиң чуртувустуң ажылчы чоннарынга чедирген байырын Ленинградтың ажылчы чонынарынга дамчыдып тур.

Найыралдың ол чайныланчак көргүзүүнүң киржикчилерин куба революциянын башткчызынга чүректиг ханы байырын база катап чедирип турганнар.

«Интернационал» байырлалдыы-биле дыңналып турган. Митингиниң бүгү киржикчилери ону мырааан. Хон муң кижилериниң орус дылга ырлап турган үнүнүң аразында испан дылда сөстер тодаргай дыңналып турган. Ленинградчылар-биле кады ааспылар партийжи гимнини улуг сорук киришкин-биле ырлаам.

Сорук киришкин ужуражыышкын доозулган. Фидель Кастрону болгаш ооң эштерин ажылчынар үректиг ханызындан үдеп каан. Куба эштериниң олурган машиналары хоорайның оруктары-биле чорупкан. Ында оларны муң-муң ленинградчылар четтиктейн манап турган.

Эрте чажар тараа культураары доозуларган

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң механизаторлары болгаш ховү ажылдакчылары часны ховү ажылдарының онаалдаларын — эрте чажар тараа культураларының — кызыл-тастың, суланың, арбайның, чиңге-тараанның болгаш чочак-тараанның тарылгазын чедишкининии-биле доозаган, СЭКП обкомунга болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге рапорттаан.

Чаагай дүжүт дээш

БЕЛДИР-АРЫГ. (Телефон-биле). Усть-лабынчылерниң үнелиг эгелээшкинии деткивишаан, чуртка тараа бүдүрелиң улам көвүледир сорулга-биле Тес-Хем районда «Чодураа» колхозтуң тараажылары часкы ховү ажылын улам калбартып турар. Кызыл-тастың планын 110 хуу күүсеткен азы ол кол культураны 1208 гектарда тараан. Ол ышкаш арбайны 200 гектарда, чочак-тараанны 100 гектарда план ёзугаар чашкан.

Тараа культураларының чажылдазын үргүлчүлевишаан, ховү бригадазындан түскай звенону олуртулгаже киирген. Олар чигир свёклазын 20 гектарда олуртуп доозкан, ам кукурузаны 730 гектарда олуртуп эгелээн.

БРИГАДАНЫҢ МУРНАКЧЫЗЫ

«Межегей» совхозтуң № 2 ховү бригадазының механизаторларының аразында чеди чылдың бешки чылының тарылгазын бедик шынарлыг доозар дээш социалистиг чарыш калбарган.

Чарыштың түннели хүн бүрү көргүзүг самбыразында бижиттинип турар. Ында П. Бахтин дээн фамилияның дужунда көленектерде май 7-де 73 ганы чаштырган, норманы 205 хуу күүсеткен деп бижээн болду. Ол мурнакчы механизаторну сураглап чеде бээривиске, турлагның столовазында бригадир Василий Копылов биле тракторист Прокопий Бахтин бо чугаалашкан олурлар.

Коммунист Бахтин май 7-де «ДТ-54» деп трактор-биле бодунуң ээлчээнин 10 шагының дургузунда 73 гектар кызыл-тасты чаштырып, чаштырылга агрегаттарының аразында социалистиг чарыштың бирги черинге үнгенин, бригадада чер андарылгазынга үлүг-нормазын бүдүн чартыктан ийи катап ажыр күүседип турар мурнакчылар барын бригадир биске чугаалады.

— Эш Бахтининиң көргүзүү шынап-ла эки-дир. Ам бодунда үүгле бо бригадада эвес, харын «Межегей» совхозтуң бүгү бригадаларында ан дээрге көргүзүг-дүр. Ынчалза-даа еске черлерде ооң ажыг көргүзүглер бар болду...—деп чорумда-ла, үОл кайдал, кымнарыл? Чеже болганыл?» деп, арай хөлээп хевирлиг, үзе кире берди. «Элегес» совхозтуң № 2 бригадазында эш В. Голышев хүнде 80 ганы, ооң чаржып турар эжи В. Владимиров—73 ганы, «Коммунизминиң херели» колхозтуң селерниң чаныңарда Онгар-Ховуда бригадазында эш П. Комбужап дүүнхүн база 10 шак дургузунда 82 ганы чаштырган-дыр деп чугаалаптарымга, тракторист бригадирнаң арнынче дегийт көргеш,—көрдүнер бе, Василий! Бистен артык кижилер тыпты берген-дир. Бис маңза канчап ооһургаар бис. Ам эки түүтүнмааже хоржок-тур—диди.

— Ам-даа күштүг хөделбес болза хоржок апарган-дыр. Олардан чыдып каап болбас бис. Боданып көрээ—деп, бригадир чугаалады.

Бо медээни дыңнаан, боттарының көргүзүүнге хоомайзынга бергенери дораан илдең болду.

— Силерниң бо медээңерни механизаторларга дыңнаткаш, хемчег алыр бис—деп, бригадир база немеп кагды.

Май 9-та. Тиилелгениң хүнүнде коммунист П. Бахтин бодунуң ээлчээнде 83 гектар кызыл-тасты чаштырып, сөзүн ээлеп шыдаан. Ол дээрге ийи чартык ажыг норма-дыр.

Л. МОҢГУШ.

Минута бүрүзү үнелиг

Он хонук дургузунда 30 трактор-биле 1450 гектар черге, азы трактор бүрүзү 5 га безин четпес черге тараа чаштырган. Майның 11-ге чедир ам-даа 2500 гектар кызыл-тас тарыттынмаан, ооң 1000 ажыг гектарын удур андарып тарыыр ужурга таварыжып турар. Ооң ыңай 600 га кукуруза, 100 га суда, 40 га картофель шөлүн ам база-ла удур андарар. Картофель үрезинге 30 тонна четпес. Часкы тарылганың агротехниктиг хуусаазын болгаш негелделерин ол бүгү саадаашкыннар үреп турар.

Бо болза Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунуң часкы ховү ажылының байдалын көргүзүп турар саннар-дыр. Колхоз чүге ындыг хождаашкында турүп турарыл?

Мында күш-ажылды организастаанының, техниканы ажыглап турарының багайы-биле ону тайылбырлаар апаар. Майның 11-де Чеди-Баштa ховү бригадазынга чеде бердивис. Ол хүн 8 трактор ажылдавайн хүнээн: № 15-тин өзээ сынган болгаш шимчедикчизи чок. № 5-тин бүгү кезектерин адырып каапкан. № 3-түн үүгле рамазы чыдыр. № 18 трактор

ПРОДУКТУЛАРНЫҢ ЭЛБЕКШИЛИ ДЭЭШ

Мал ажылының продуктуларын болгаш тараа бүдүрериң көвүдедири дээш бүгү улустуң чарыжын калбартыр дугайында усть-лабинчилерниң кыйгырыынга «Тээли» совхозтуң бирги салбырының малчыннары изиг күзел-биле каттышкан. Олар ук кыйгырыгның дугайын болгаш боттарының бо чылдагы практиктиг сорулгаларын апрельде нииити хуралынга чугаалашканнар.

Салбырның Ээр-Хавак сүт-бараан фермазы (эргелекчизи эш Дүчүн-оол) сүт бүдүрериниң планын эрткен чылын 124 хуу, сүттү күрүнеге садарының планын 129 хуу күүсеткен. Мында саанчылар Чылбак, Долгар, Эртежи олар бир инекке онаажтыр 1000—1100 кг сүт саап алыр дээн социалистиг хүлээлгезин 1100—1300 кг кылдыр күүсеткеннер. Хойжулар Н. Доржу, Сымчаан, Бочаа олар чүс хойга онаажтыр эң хөй хураганны, хой бүрүзүнден-не 2 кг ажыт дүктү алгылаан. Ол ышкаш чылгычылар С. Доржу, Муклай, хаван ажаакчызы Очур, куш фермазының ажылдакчызы Дарыма оларның эки ажылы макталды ап турар.

Бо чылдың бирги кварталында салбырның ажыл-ишчилери күрүнеге эът садарының планын чогуур хуусаазында ажыр күүсеткен, планны көрдүүгениңден 23 центнер хөй эътти дужааган.

Малды бо чылын менди чыл ажырган. Хойжу эш Адыг-оол 224 хойдан 236 хураганны алгаш, менди доруктуруп турар. Оон ыңай эштер Болат-оол, Балган, Чөрээн-оол оларның түңнелдери багай эвес болуп турар. Бо мурнакчы малчыннарның чедиишкиннериниң үндезини болза, мал ажылынга зооветеринарияның чурумнарын шыңгыы сагып, малдың ажаалда, азыралын эки тургузуп, малчын бүрүзү бодунга онаашкан ажыл дээш харыысалганы эки медерен билип турарында.

Чеди чылдың бешки чылының улам бедик түңнелдерлиг ажылдаарын салбырның малчыннары чаңгыс ап-сеткилдиг шиитпирлээн. Ылангыя малдың баш санын эрткен чылдагызындан 22 хуу өстүрер, төрүүр чүс баш мал бүрүзүнден 100-тен эвээш эвес анай, хураганны алыр деп олар хүлээнген. Малдың эъткир, сүткүр үксаазын бедидер хемчеглерни алыр, ынчангаш бо чылын 300 инекти, 3500 хойну тарып боозадыр. Ол ажылды ам чорудуп турар.

Күрүнеге эрткен чылдагызындан 722 центнер хөй эътти, 100 центнер хөй сүттү, 80 центнер хөй дүктү садарын азы 1852 центнер эътти, 1910 центнер сүттү болгаш 207 центнер дүктү дужаарын салбырның малчыннары хүлээнген. Бир саар инекке онаажтыр 1160 кг сүттү саап алыры планда көрдүнген. Ону 1200 кг кылдыр күүседирин саанчылар хүлээнип алган. Оларның аразында Чылбак, Долгар, Эртежи олар инек бүрүзүнден 1350 килограммдан эвээш эвес сүттү саар деп сөзүн бергеннер. Хойжулар ниитизи-биле хой санындан-на 2—2,5 кг дүктү кыргып алыр деп турар. Тейлер деп черде эш Бандаиның баштааны хойжулар бригадазы бодунуң күжү-биле 30 гектар кукуруза тарааш, оон га бүрүзүнден 600 центнерден эвээш эвес ногаан массаны өстүрүп алыр деп шиитпирлээш, черин белеткеп алган.

Малдың чайгы семиртилгезин экижидерин салбырда планнаан. Бода-даа, шээр-даа малды үргүлчү одар солуп, көжүп чорупп одарладыр арганы эки ажыглаарын, тускай семиртилгеде малды болгаш саар инектерни дүн, хүн чокка одарладырын малчыннар дугуржуп алган.

Малдың келир кыштагладыышкынынга баш бурунгаар белеткелдерни чорударын салбыр амдан эгелээр. Малчын бүрүзү кыштагларында кажааларның иштин арыглаар, септелгезин кылыр болгаш дезинфекцияны ийи-ийи удаа чорудар. Салбыр 22 муң тоннадан эвээш эвес мал чеми белеткээр. Оон иштинде 700 гектар кукурузаны тарааш, га бүрүзүнден 320 центнерден эвээш эвес ногаан массаны силостап алыр.

Бо чылын салбырның малчыннарынга чурттаалганың 8 бажыңнарын, хой, инек тарыыр пунктуларны, хой кыргыыр залды, хой чуур черни кылыр.

Социалистиг чарышка алган хүлээлгелерниң күүселдези дээш ажыл-иш ам чорупп турар. Салбырның нииити хүлээлгезиниң күүселдези түс-түс кижилерниң эки ажылдарындан шуут хамааржыр. Ынчангаш бригадалар, фермалар болгаш малчыннар, тараажылар аразында чарыш калбарган, а бирги салбыр Бай-Тал салбырны социалистиг чарышка кыйгырган.

Н. НАЙДЫН,
салбыр эргелекчизи.

Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң Марачевкада сүт-бараан фермазы бо чылын ында инектерни шуптузун тарып боозадырын шиитпирлээн.
ЧУРУКТА: ферманың зоотехниги комсомолчу И. Чичулин тарып боозадылгага белеткелди чорудуп тур.
Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Малчыннарже кичээнгей салыр

Малчыннарның амыдырал-чуртталгазынче кичээнгей салыры ам үеде хүнүң чугула айтырыы болуп келген. Ындыг турбуже, бистиң «Большевик» колхозта бо айтырыг ам-даа хүнүң ээлчээнде тургустунмаан.

Манаа мындыг чижектерни көргүзүп болур. Боом-Бажы деп черде хойжу Борбуй-оолдуң, Кызыл-Дагда Кара-оолдуң болгаш өске-даа малчыннарның бажыңнарын көөрге, бичии дапкыш, шалалары чок, сыскаан чиңгистери тоглап дүшкүлей бергилээн, ойбак черден даштын чүнү-даа көрүп болур. Бир бодаарга, ырак тайгаларда аңчыларның түр чурттаар казанак бажыңнары-даа ышкаш.

Чурттаар оран-савазының байдалы мындыг турда, радио, сайгылгаан дугайында чугаалаан-даа херээ чүү боор. Культура-амыдыралдың бо чүүлдерин малчыннар кончуг күзеп турар болбайн наан.

Бистиң хойжу бригадавыстың төвүн кая тургузары безин шуут шиитпирлеттинмээн. Чолдак-Шыра-Булакка тудар дээн деп чугаа бар. Хар улуг дүжер, хем уну соок чер болганда малчыннар аңаа таарзынмайн турар. Малчыннарның саналоналын ап тургаш, ону дарый шиитпирлезе чогуур. Ынчанмас болза, бо чыл эртер, а бригаданың төп турлаа чок, мурнуку хевээр-ле, чер быдаргай болур.

С. КАРА-САЛ.
Барыын-Хемчик район.

• • •

Чалааты дээрге Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң малының кол одарларының бирээзи. Ында хөй малчыннар, тускай эртемниглер болгаш садыг ажылдакчылары чурттап турар. Олар боттарының хамаарышкан ажылдарынга ээ-харыысалгалыг болуп, төрээн колхозунуң база боттарының амыдыралының бурунгаар хөгжүлдези дээш кызымаккай ажылдап турарлар.

Ынчалза-даа оларның амыдыралчы негелделерин чамдык чүүлдер-биле чедир хандырбайн турар. Кино көргүзүү, лекция, беседа кончуг үзүктелип турар. Баштайгы үеде районнуң культура килдизинден көжер кинолары чорудуп турганынга малчыннар аажок өөрүп турган. Сөөлгү үеде байдал өскерилген. Автоклуб келбестээнден бээр ийи ай ашкан, кайда-даа чорупп турары билдинмес. Колхоз төвүнде болгаш Чаа-Суурда клубтарның ажылдакчылары агиткультбригада чорутпаан. Райпонуң баштаар чериниң талазындан малчыннарже бараан чорударын үзүктелдирип турар. Көдээ магазиннерже болгаш ыраккы малчыннарже сезон аайы-биле янзы-бүрү хептер аймаа ховар үнүп турар. Аяк-сава аймаа база ховар.

Малчыннарның амыдыралчы негелделеринче сагыш салыышкынны бичии-даа кошкадып болбас.

С. АНАЙ-ООЛ.

ПОЧТА КЕЛБЕСТЭЭН

Чөөн-Хемчик районда «Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырының малчыннары марттың төнчүзүнге чедир солун, сеткүүлдү үзүк чок ап келгеннер. Ол үеге чедир аңаа тускай почтачы ажылдап турган. Апрельдиң эгезинде совхозтуң дирекциязы ол почтачыны дүжүргеш, сүт сөөртүр автомашинаның чолаачызы эш Кайгал-оолду малчыннарга почта чедирер кылдыр томуйлаан.

Ол чолаачы машиназынга сүт сөөртүп алгаш, оруу аайы-биле чүгле дагда малчыннарга чедип турар, а хем унунда малчыннарга шуут барбастаан. Тускай почтачы чогундан хем унунда чурттап турар хөй малчыннар үр үеде солун номчувайн келген. Ол малчыннарның чагыткан солуннары, оларга келген чагаалар салбырның төвүнде чыдар.

М. ЧИЖИТ-ООЛ.

Мурнакчы тудугжулар

Комбу Александр Күнеевич — Тес-Хем районнуң «Тере-Хөл» колхозунуң мурнакчы тудугжузу. 1949 чылда Күңгүртүгга колхоз тургустунганындан бээр балды, хирээ-биле ол өннежип келген. Бо аразында кандыг тудугларны тудушпаан дээр. Чүгле тудугларны кылчып турган эвес, харын тудугжуларның ажылынга өзек болур дүржүлгалыг мергежилдиг кижилерниң бирээзи. Республиканың чаа, чараш колхозчу суурларының бирээзи болур Күңгүртүг суурну тудуп тургузарынга шевер тудугжунуң улуг-хуузу улуг.

1962 чылда колхозтуң баштаар чери мурнакчы тудугжу эш Комбуну Чедер курортка дыштандырган. Ол дээрге оон могаг чок күш-ажылының бедик үнелели болур. Александр Күнеевичини бо чылын колхозтуң отчет-соңгуулдалыг хуралындан баштаар черниң кежигүнүнге соңгаан.

Ол ам тудугжу звенону удуртуп турар. Ол звено Күңгүртүг суурга 6 чурттаалга бажыңын август 1-ниң бетинде ажыглаалга кирер болгаш өске-даа чедир кылдынмаан бажыңнарны доозар, септелгелерни кылыр дээш ажылдап турар. Ам 4 аал ишти чурттаар бажыңның нарын кылыгларындан өскезин дооскан.

Ф. БЕГЗИ.

• • •

Базарактың кырындан харап кээрге, Булуң-Теректиң алаагын өрү шөйлүп өскей берген, чаңгыс аай хевирлиг, чурум чыскаалдыг бажыңнар көстүп келир. Ол болза Барыын-Хемчик районнуң «Мурнакчы» көдээ ажыл-агый артелиниң суурy. Ында чаңгыс аай хевир-биле туткан хөй чурттаалга бажыңнары, школа, уруглар яслизи, эмнелге, клуб, садыг болгаш өске-даа тудуглар бар.

Бо чаагайжыды туттунган суурну тургусчуруңга Балыңдай Саая Дундуевичиниң ак-сеткилдиг күш-ажылын колхозчулар улуу-биле үнелеп турар. Ол ам чеди чыл иштинде тудуг ажылында ажылдап турар.

Саая Дундуевич шевер тудугжу болурундан аңгыда, штукатурщик мергежилди база чедип алган. Бо чылын штукатурщиктеп турар болгаш хүнде ажыл нормазын 130—150 хуу күүседип турар.

Х. ДОНГАК.

Төпчүдер өйү келген

Эмнелге салбыры аңга чедир төп чок. Хөлчүктүг-Аксынга эмнелге бажыңы элээн каш чылдарда ажыглалга турганш, ам мырынаа сеги бегзин чок кылдыр үрелип төнген. Күндүс-Белдиринде эмнелгениң кижи чурттаар бажыңын туткаш, ажыглалга кирзе-даа, шынары кончуг багай. Соок, септелге кылдынмаан. Бажың-балгат чогундан чыдырып эмнээринге, божударынга көрдүнген херекгилер чыл бүрүде ажыглаттынмайн турар. Ырак-узак черлерге барып эмчээ чыдары-биле хөй үе-шак эрттирери ажыл-херекке саат ужураштырып турар.

Колхозтуң төп эмнелгези бо эмнелге салбырынга багай дузалап, эргежок чугула эмнерни чогуур өйшаанда чорутпайн турар. Чамдык эмчилер чалалгага келгеш, бүү-хаа кестүп кааш, хап чаныптар. Салбыр эргелекчизи-биле кады малчыннарны кезиир, медицина хыналдаларын кылыр талазы-биле кандыг-даа ажыл чорувайн турар.

Шыназа көдээ Совет болгаш колхоз баштаар черинден Балыктыгда эмнелге салбырын төпчүдер чорук шыңгыы негеттинип турар.

К. ЧАМЗЫРЫН.
Тес-Хем район, «Тере-Хөл» колхоз.

«Шынның» материалдарының изи-биле

«Агротехниканы шыңгыы сагыыр»

Мындыг эге-биле май 8-те үнген № 108 «Шын» солуннуң мурнуку чүүлүнге Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП XXII съездизи аттыг колхозунуң Бора-Хөл бригадазында ажыл багай организастаттынганындан ындынган ажылдарның шынары куду болуп, агротехниктиг негелделерни хажыдып турарының фактыларын айтып, шүгүмчүлеп бижээн.

Чөөн-Хемчик парткомунуң идеология килдизиниң эргелекчизи эш М. Дугаржаптың дыңнатканы болза: солуннуң мурнуку чүүлүнде айыткан фактылар шупту шын болган. Бо дугайында колхозтуң даргазы эш К. Комбукайның илеткелин парткомнуң бюрозунга дыңнааш, четпестерни эдер дугайында хемчег алган. Чөөн-Хемчик эргелелиниң кол агрономнарын болгаш парткомнуң өске-даа ажылдакчыларын ол бригадаже чорудуп, хемчег алганының түңнелинде ажыл элээн шуудап, эрте чажар тараа культураларының тарылгазын бригада доозар чыгаан.

Ол-ла мурнуку чүүлге Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Булуң-Терек салбырында агротехниктиг негелделерни хажыдып турарын, ылаңгыя салбырның агрономy эш Лаптенкованың шөлге шоолуг барбайн, бодунуң хүлээлгезин күүсетпейн турарын бижээн. Совхозтуң дирекциязы кол агроном эш Е. Хвостовту Аймыырлыг бригадазынче чорутпааш, четпестерни эдериниң хемчээн алган болгаш бодунуң хүлээлгезин багай күүседип, четпестер-биле эптежип турганы дээш агроном Лаптенкованы совхозтуң директорунуң дужаалы-биле доңгуткан деп, директор эш М. Доржулдай редакцияга дыңнаткан.

Парлаттынмаан чагааларның изи-биле

Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң даргазы эш Мирчиңниң колхозчуларының амыдырал байдалынче сагыш салбас, дужуметсиг чоруун илереткен көдээ бижикчиниң чагаазы редакцияга келген.

СЭКП Өвүр парткомунуң секретарының оралакчызы эш М. Достайның бистиң чоруткан бижиивисче харыылааны болза: авторнуң бижип турары фактылар хыналдадан шынныг боор бадыткаттынган, колхозта партия комитединиң бюрозунга эш Мирчиңниң четпестерин чугаалашкаш, шыңгыы сагындырган.

Хүлээлгелер күүсеттинер

Тожу районнуң «Совет Тыва» көдээ ажыл-агый артелиниң ажыл-ишчилери эрткен чылын бодунуң мурнунга тургустунган ажыл-агыйжы сорулгаларны чедиишкинниг-биле шиитпирлээн турган. Чеди чылдың бешки чылында ол чедиишкиннерниң улам өстүрерин колхозчулар шиитпирлээн. Ынчангаш колхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларының аайы-биле социалистиг чарышты калбарткан, түс-түс колхозчулар боттарынга бедиткен хүлээлгелерни алгылаан.

Саанчылар инек бүрүзүнден ортумаа-биле 1350—1500 кг сүттү саарын, хойжулар, кадарчылар төрүүр чүс баш малга онаажтыр чаш малды алырының хемчээлин өстүрерин, хаван ажылын сайзырадырын хүлээнген.

Колхоз бо чылын күрүнеге 145 тонна эътти, 240 тонна сүттү, азы пландан артыкка 5 тонна эътти, 10 тонна сүттү садар деп шиитпирлээн. Малдың үксаазын экижидер, 1700 хойну, 175 инекти тарып боозадыр. Бо чылдың аңныыр сезонунуң үезинде 180-ден эвээш эвес аңчыларны аъткаргаш, күрүнеге 75 муң рубльдың өлүүн дужаар. 30 тонна балыкты, 30 тонна тоорукту, 2 тонна катты белеткеп черинге киирер. Тарылга шөлүн 328 гектар тургузундан 430 гектар чедирер, чер ажылының дүжүдүн бедидерин чедип алыр. Ол бүгү ажылдарны күүседип тургаш, 285 муң рубль орулганы киирип алыр деп колхозчулар хүлээнген.

СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлерин боттандырбышаан, малчыннарга 4 аал иштиң чурттаар бажыңнарны немей тудуп бээр, фермаларда бүгү чурттаалга бажыңнарын крышалаар, кладовкаларын болгаш шалаларын кылыр.

Алдынган хүлээлгелерниң күүселделери багай эвес боттанып, тудугтар болгаш септелгелер чорупп турар. Бо чылын төрүттүнген чаш мал менди: төрээн 627 хойдан 655 хураган, 178 өшкүден 196 анай камгалап алдынган.

Бирги кварталда күрүнеге эът садарының планы 280 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдың деңнелиниден 28 тонна хөй сүттү саткан.

А. ДОРЖУ.

Кукурузаның хайнак үрезини

(ВАСХНИЛ-диң академиги Б. П. Соколов-биле беседа)

Бо чылын кукурузаны дыка хөй шөлге бедик дүжүттүг сорттар болгаш хайнак үрезиннер-биле тарыыр. Кукурузаның хайнактаан үрезиннериниң 18-ни Бүгү-эвилелдиң кукуруза эртем-шинчилел институдунуң селекционерлери өстүрүп үндүрген. Ол хайнак үрезиннерни 100 хире областарда районнуткан. Районнуткан болгаш перспективтиг хайнак үрезиннерниң дугайын чугаалап бээрин Ленинчи шаңналдың лауреады, ВАСХНИЛ-диң академиги Б. П. Соколовтан СЭТА-ның корреспондентизи дилээн. Сурагдыг эртемден улуг күзел-биле мынчаар харыылаан:

Эрткен чылын бистиң чуртувуска 37 миллион гектар черге кукуруза тараан, оон 13,5 миллион гектарын кукурузаның хайнактаан үрезинни-биле тараан болуп турар. Бо чазын хайнактаан үрезин-биле тарыыр шөлдүң хемчээли эрткен чылгызындан дыка көвүдээр. Кукурузаның дүжүдүн бедидеринге бирги салгалдың хайнактаан үрезини эң күчүлүг быра болуп турар. Ол үрезин кукуруза дүжүдүнге 20—30 хуу немелдени берип турар.

Мурнундагы чылдарда ышкаш эң хөй шөлдү «ВИР-42» деп хайнак ээлээр апаар. «Буковинский-3», «ВИР-25», «Одесский-27» болгаш өске-даа хайнактар база хөй черге тарыттынар. Чаа хайнактардан «Днепровский-56» онза ылгалып турар.

Кур болгаш өске-ла соңгу-чөөн районнарда күрүнениң сорттар шинчилээр участоктарынга «Днепровский-56» деп хайнакты элээн каш чылдарның дургузунда тарыырга бодунуң дүжүттүүнүң болгаш бир гектарга онаажтыр чемгерилге единицазының талазы-биле ол хайнак үргүлчү бирги черни ээлеп келген. Чижээ, Новосибирск областың Мошковск сорт участогунга «Днепровский-56»-ны тарааш, бир гектардан 802 центнер ногаан массаны мочактары-биле, азы ында районнуткан эң дээре сорттан 270 центнер хөйнү алган; Алтайның болгаш Уралдың чамдык участоктарынга 600 центнерни, тодаргайлаарга нииити стандарттан 150—200 центнер хөйнү алган болуп турар.

Хайнак — чымчак бүрүлүг, сырый үнер. Ону мал экизи-биле шиңгээдип алыр. Ооң ак таразында хөй санныг белок болгаш үс бар. Хайнакты Украинада чүгле силос кылыры-биле тарып турар эвес, харын аъш-чем үлетпүрүнге херегләэр тараа кылдыр тарып турар.

«Днепровский-56»— бистиң чуртувуста эң элбээ-биле нептерээн хайнак. Ону улуг девискээрде — Кур болгаш Алтай крайларда, Мурнуу Казахстанда, Новосибирск, Челябинск, Днепропетровск, Запорожье областарда районнуткан. Ол хайнакты нептередирге бир гектарга онаажтыр ортумаа-биле 100 центнер немелде ногаан массаны ап болурун шенелделерниң түңнели көргүскен.

Чаа хайнак — «Днепровский-98» болза дүрген бышар, каңдаашкынга шыдамык, мочак бүрүзүнүң деңзизинге онаажтыр 83 хуу чедир тарааны ап болур. Ону бо чылын Волгоград, Днепропетровск областарда районнуткан. Алган үрезин-биле бо чылын хайнакшылылга участоктарынга бэрык он муң гектар хире черни тарып болур.

Каңдаашкынныг зоналарга «Днепровский-56» деп хайнак силос массазының бедик дүжүдүн бээр, а «Днепровский-98» тараанының бедик дүжүдүн бээр болгаш бистиң чуртувуска эң нептерээн «ВИР-42» деп хайнактың деңнелинге чоокшулап турар. Днепровскийниң ол ийи хайнаа херзүнүң болгаш агаарның соок температуразынга база шыдамык. Ол чорук ол ийи хайнакты бистиң кукуруза тарыыр хуусаавыстан он хонук бурунгаар тарыыр арганы бербишаан, шөлдерни база ол хире хуусаада эрте хостаарын болдуруп турар.

Институт бедик продуктулуг чаа сорттарны болгаш силос угланыышкынының хайнактарын база өстүрген. Чурттуң мурнуу чүгүнде «Днепровская-200» деп сорт дүргени-биле нептереп турар. Районнутканының бирги чылында болгаш шенелде үезинде ол сорт Узбекистанга рекордтуг дүжүттү берген. «Политотдел» колхозта Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Любовь Ли гектардан-на 2 муң центнер силос массазын ап турар. Туркмениның Геок-Тепинск сорт участогунга бо сортту суггатыг черге тарааш, гектардан-на 1237 центнерни, азы стандарттан 453 центнер хөйнү ажаап алган.

Ам «Днепровская-200» деп сортту Ортаакы Азия республикаларының Курсортучастоктарының хөй кезиинде болгаш үрезин звеноларында, ол ышкаш Крым, Николаев, Херсон болгаш Украинаның мурнуу чүгүнде өске-даа областарында тарып турар. Ол сортту чүгле Узбекистанга безин он-он муң гектарга тарыыр.

«Днепровский-90т» деп орай бышар хайнак мырыңай онза шынарлыг. Ооң өңү ногаан, мочактарын тараа кылдыр ажааган соонда безин ооң бүрүлери чемишкир болуп артар. Эрткен чылын Казахстанда болгаш Чечен-Ингушетияда Курсортучастоктарының суггаттыг черлеринге ол хайнакты тарааш, үстүнде черлерге хамаарыштыр гектардан-на 117 болгаш 108 центнер кукуруза тараазын алган. Днепропетровск области «Россия» колхозта А. Козубтуң звенозу ону тарааш, гектардан-на 700 центнер силос массазын алган. «Днепровский-90т» деп хайнакты бо чылын Приднепровьеде болгаш Чечен-Ингушетияда районнуткан.

Ам үеде кол кичээнгейни аъш-чем үлетпүрүнге херегләэр кукуруза тарыыр шөлдү калбартырынче салып турар. Институттуң ховуларынга «Рисовая-645» деп сорттуң үрезинин хөйү-биле белеткээн, ооң-биле далганны, крупаны кылып турар. «Днепровский-56» деп хайнактың таразы-биле крахмалды, үсту, далганны болгаш өске-даа продуктуларны кылыр. Аъш-чем кылыр сорттарның тарылгазын улам көвүдедири чугула.

Бо чылын күрүнениң он-он сорт участоктары чаа сорттарны болгаш хайнактарны шенээр. Оларның аразында чигир хайнаа (консерв кылыр) бар. Ону институттуң шөлүнге шенелде кылдыр тарыырга районнуткан сорттуң дүжүүндөн 28—40 хуу бедик дүжүттү берген. Чигир кукурузазының мочактарын гектардан-на 80—90 центнерни алган бис.

Институт өске-даа чаа сорттарны болгаш хайнактарны шинчилеп турар.

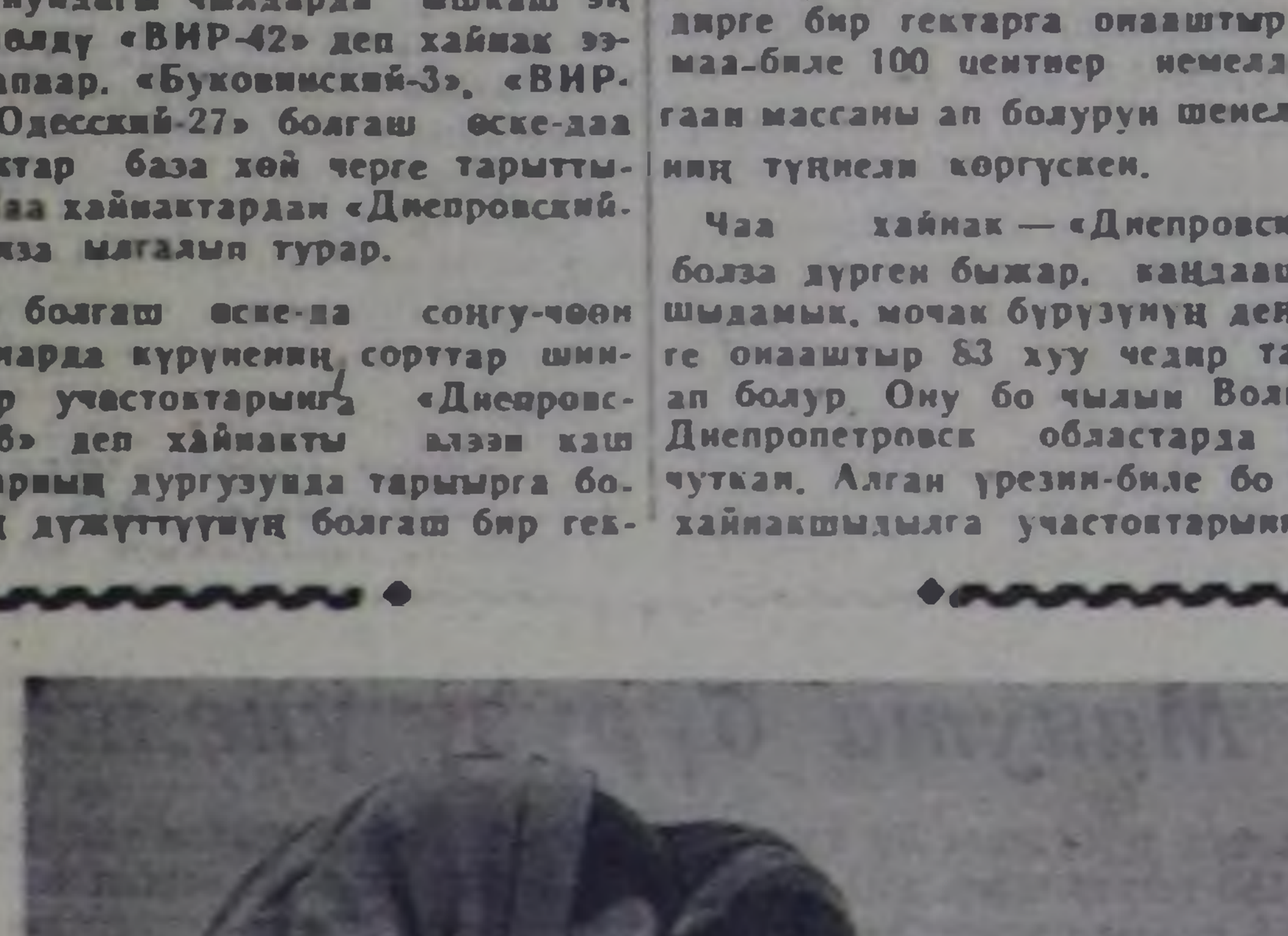

НИКОЛАЕВ ОБЛАСТЬ. Новоодесскийниң бүдүрүлге эргелелиниң Шевченко аттыг колхозунда Лидия Кошелектиң удуртуп турар комсомолчу-аныяктар звенозу эрткен чылын 108 гектар черге кукуруза тарааш, гектар бүрүзүнден-не 42 центнер кукуруза тараазын ажаап алган.

Ол звенонуң кежигүннери бо чылын гектардан-на 55 центнер кукуруза тараазын алырын шиитпирлээн болгаш трактор башкарарын өөренип турарлар.

ЧУРУКТА: Л. Кошелек (солагай талазында), Л. Прокопчукка болгаш Л. Кузниченкога тракторну башкарарын айтып берип олур.

Фото К. ДУДЧЕНКОНУУ. СЭТА-ның фотохрониказы.

Мурнуку зонада хой ажылының айтырыглары

Мурнуку зонада Тес-Хем болгаш Өвүр районнарга хойнуң үксаазын экижидип эгелээниңден бээр он чыл чедип турар. Бо аразында хойнуң 62,7 хуузу хайнак, 37,3 хуузу түс черниң боол турар. Моон алырга, чеди чыл планында хойнуң үксаазының 70 хуу чедир экижидер деп көрдүнген сорулганы чедиишкинниг күүседириниң бүдүүзүнде келген деп болур. Ындыг-даа болза хойнуң үксаазын экижидерде ыяавыла кады чорудар чамдык хемчеглерни чорудуп турары четпес. Ам ол хемчеглерниң шыңгыы чугаалажырының үези келген.

Бирээде, мурнуку зонага чурттуң хойларын нарын болгаш чартык нарын үгже сайзырадыр деп шиитпирлеп алганывыс черле шын. Амгы үеде бо дугайын чигзинер кижи чок-ла ышкаш. Ындыг болза-даа айтырыгны ынчаар тодаргай шиитпирлеп алган хирезинде чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары хойларының аразында кандыг-даа шынар чок, янзы-бүрү кошкарларны чүге мынчага чедир холуп алган турарлар? Тарып боозадыр ажылды чүгле ёзу барымдаалап эрттирип турар. Чыл бүрүде ыяавыла чорудар ужурлуг хойларның бонитировказын (шинчилгезин) кончуг „шынар чок эрттирип турар, а чамдык черлерге эрттирзе-даа, оон түңнелин херек кырынга ажыглавайн турар. Хойлар класстар, өң-чүзүн, назы-хар аайы-биле тускай коданнарга үстүнмейн турар. Хураганнарны өй-шаанда бажа үспейн турар. Күш-ажылдың организастаашкынында эртемниң болгаш практиканың чедиишкиннерин нептередир талазы-биле хемчеглер кончуг кошкак. Байдал мындыг болуп, моон янзы-бүрү бүдүлгээзынчылар үнүп келирге, шынап-ла, нарын дүктүг хой сайзырадыр деп айтырыг биске таарчыр чүве бе бо, частырыг болу бербээн бе деп, сезиглээшкиннер үнүп турар. Оон ужурунда четпес ажылдың чылдагааннарын, ол-бо чедир көрбейн барган чүүлдерни, чамдыкта харын-даа ээ-харыысалга чок, кем-буруулуг чүүлдерни безин нарын дүктүг хой ажылынче чүүй каап каары белен боол турар.

Ону тодарадып тайылбырлаары-биле чамдык чижектерни кылыры чугула.

Мурнуку зонада 1962 чылдың январь 1-де (колхозтарның күрүнеге берген отчёдундан) 3077 баш нарын дүктүг, 29949 баш чартык нарын дүктүг, 60695 баш чартык бөдүүн болгаш 58272 баш чурттуң хойлары турган. Оон экижиткен хуузу 62. А 1963 чылдың январь 1-де отчёттан алырга, нарын дүктүг хойлар база-ла 3410 баш, чартык нарын дүктүг — 33477, чартык бөдүүн дүктүг—73535 баш, а чурттуң хойлары 65709 баш. Экижиткен хуузу 62,7, азы эрткен чылдан чүгле 0,7 хуу ашкан. Бо саннарга бүзүреп болур бе? Канчап-даа бүзүрээр аргажок. Тес-Хемде «Чодураа» колхоз 1962 чылда 1290 баш бөдүүн дүктүг хойлардыг турган, а 1963 чылда 2473 баш четкен. Эрзинге турган «Мөрен» колхозтуң ындыг хойлары 6406 баштан 7966 четкен, «Ак-Эриктиң» 6400-тен 7042 четкен. Мурнунда Эрзин районга турган өске-даа колхозтарны алырга база-ла ындыг. Моон ап көөрге, ам Тес-Хем районнуң колхозтары түс чериниң хоюн катап сайзырадып эгелээн ышкажыл. Чурттуң хойларын алтай кошкарлар-биле эзериштирерге бирги салгалдың иштинден безин дески нарын дүктүг хойлар 5—10 хуу тыптыр, а ийиги салгалдан 20—30 хуу чеде бээр болгай. А чүге мынчага чедир нарын дүктүг хойлар «Чодураа» колхозта 85-ле баш, Ленин аттыг колхозта 144, «Ак-Эрикте» 71 баш болуп турарыл? Ол дээрге чүгле алтай кошкарлар ышкажыл. Чартык нарын дүктүг хойлар база-ла өспейн турар. «Чаа орук» колхозка 1962 чылда чартык нарын дүктүг хойлар 2114 баш турган болза, 1963 чылда 1760 баш кылдыр кудулаан. «Чодураа» колхозтуң хоюу 91 хуу чедир экижиттинген турда, 17 муң ажыг хойнуң иштинден чаңгыс-даа нарын дүктүг хой чок болурга, ындыг санга черле канчап-даа бүзүревес. Моон ап көөрге колхозтуң отчёдунда саннарны карак чаггаан, хоозун саннар деп болур.

Бо бүгүнүң мындыг боол турарының ужуру черле билдингир. Бир эвес ол хайнак хойларны чурум ёзугаар ылгап, аңгы-аңгы коданнарга үзүп алыр болза, оларны түс-түс харыысалгалыг ажаар, азыраар апаар. А ол үеде нарын дүктүг болгаш чартык нарын дүктүг хойлар өске хойлардан эки, менди турар апарза, ам кымга чүүй каарыл? Ооң ужурунда оларны холуй тургузуп, чамдыктарын чогум кайы хойларыл деп чүве билдинмес кылдыр чажырып турар чоруктуң чылдагааны ол дээр ужурлуг.

Мындыг чорук-биле эптежип бээр болбас. Мындыг чурум чок байдалдар-биле эптежип чаңгыгып калган, бо талазы-биле ажылдарны кылбайн турар Тес-Хемниң колхозтарында болгаш өске-даа ажыл-агыйларында ажылдап турар тускай эртемниглерниң мурнунга бо айтырыгны улам чидиг-биле салыр ужурлуг. Малдың чем-суурунуң кошкаа, малга чырык, чылыг кажаалар чедир тутпайн турары, чамдык сезоннарда одарлар четпези дээн ышкаш чүүлдерниң чылдагааннары бар туруп болур-ла ыйнаан. Ынчаарга ажыл-агыйда хойларны эр, кызы, өң-чүзүнү, үксаа-класс аайы-биле сайгарып чурумчудуп алырында, оларны дугаарлап, бонитировкалап алырында кандыг-даа бергелер, чылдагааннар турбас. Ол болза, ол ажыл-агыйда ажылдап турар зоотехник кижиниң ажылынга харыысалга чок, чөгенчиг, чуттуун көргүзүп турары ол болур. Аңаа кандыг-даа айтыышкын, саавыр херек чок. Ол дээрге зоотехник кижиниң хүн бүрүде тудуп кылыр ажылы, оон дорт хүлээлгези болгай.

Ам чугула ажылдарның бирээзи болза, бонитировканы шынарлыг эрттирип алыры болур. Бүгү чүүлдерни чурумчударда, бонитировкадан эгелээр. Ону саавырда айытканы ёзугаар кылып алыр болза, хой ажылында хөй-хөй айтырыглар шиитпирлеттинер.

Хайнак хойлар баштай нарын, чартык нарын, чартык бөдүүн дүктүг бөлүктер кылдыр үстүнер. Ол бөлүктер бодунуң ээлчээнде боттарының таарышкан класстарынга үстүнер. Ол бүгүнү хойларның кулактарынга демдектээр. Оон соонда чайлагладыр бетинде, хураганнарын үзер үеде хойларны эде сайгарып алыры кончуг белен. 60 ажыг хуу экижээн хойларның иштинде 50 хуу ажыг нарын болгаш чартык нарын дүктүг хойлар тыптыры албан. Моон соонда үскен хойларның ажаалгазы, азыралы база аңгылаттынар апаар. Ынчангаш ол-бо деп артыктажыр чүве турбас, харын үксаажыдылга ажылы улам сегиир ужурлуг. Хойларны шинчип, шилиир ажылды массалыы-биле чорудар теләэде, аңаа хөй күш негеттинер. Колхозтар болгаш совхозтар олче бүгү күштү салыр ужурлуг.

И. КЫЗЫЛ-ООЛ,
ветеринария эртемнериниң кандидады.

Сессияга чугаалашкан ийи айтырыг

Соңгукчуларның чагырларын күүседип турарының байдалы болгаш школаларны чаа өредилге чылынга белеткээриниң дугайында илеткелинге хооркүүскомнуң даргазының оралакчызы депутат М. М. Попова хоорайның школаларынга бүгү-ниити өредилгениң Хөойлузун боттандырары дээш, септелге-тудуг ажылдарын амдыгаштан эгелээш, соңгаарладыышкын чокка чорударын онзалап чугаалаан. Хоорайның школаларының шуптузунга чайгы септелге ажылының дугайын башкылар хуралдарынга тодаргайды-биле чугаалажып көрген. Ам школа бүрүзүнге немей кылыр тудуг, янзы-бүрү үүрмек септелге кылыры болгаш септелгеге хереглеттинер материалдарны тыптырын алырының планы чогаттынган. Ам соруулга болза, ук планны өй-шаанда күүседири болуур.

Сессияның ийиги айтырыы—школаларны чаа өредилге чылынга белеткээриниң дугайында илеткелинге хооркүүскомнуң даргазының оралакчызы депутат М. М. Попова хоорайның школаларынга бүгү-ниити өредилгениң Хөойлузун боттандырары дээш, септелге-тудуг ажылдарын амдыгаштан эгелээш, соңгаарладыышкын чокка чорударын онзалап чугаалаан. Хоорайның школаларының шуптузунга чайгы септелге ажылының дугайын башкылар хуралдарынга тодаргайды-биле чугаалажып көрген. Ам школа бүрүзүнге немей кылыр тудуг, янзы-бүрү үүрмек септелге кылыры болгаш септелгеге хереглеттинер материалдарны тыптырын алырының планы чогаттынган. Ам соруулга болза, ук планны өй-шаанда күүседири болуур.

Школаларның хөй кезинде өредилге кабинеттери, мастерскаялар болгаш спорт залдары чедишпес, чамдык № 3, 6 школаларда олар шуут чок. Келир өредилге чылында бирги класска сес чүс ажыг өреникчилерни хүлээп алыр, ындыг болганда, оларның өренар класстары амгы турганы-биле алыр болза, чедишпес. Ол класстарны немей тудар болгаш класс кылдыр өске-даа орээлдерни дилеп тывары чүгүла. Бо-ла бүгү ажылдарны башкылар коллективтери хоорайның хөй-ниитизиниң калбак киржилгези-биле кылып чорударының болдунар аргалары бар болгаш чүгле ону күүседир дээш чүткүлдүг ажылдаар ужурлуг бис деп, эш Попова чугаалаан.

Сессияга санал берген депутаттар болгаш активчилер чугаалажып турар бо айтырыгларның чугулазын дем-деглевишаан, ажыктыг сүмелерин саналдарынга чугаалаанар. № 6 школаның директорү эш Ермишкинаның чугаалаазы болза:

— Ада-иелер-биле ажылды организастаары эң-не чугула, соңгаарладып болбас сорулга болуур. Ынчангаш чүгле башкылар човулелинге ада-иелер хуралдарынга эвес, харын хооркүүскомнуң-даа хуралдарынга школага ада-иениң ролюнүң дугайын чугаалажып турары ажыктыг деп бодаар мен. Бистиң школада ада-иелерге дузалаарывыс човулели тургустунган. Ону дамчыштыр школаның өредилге-кижизидилгелиг ажылдарының байдалын чугаалажып, элээп ажылдарны кылган бис. Ам школа септелгезинiң үезинде ол човулелди база-ла киришкирер бис. Бисте спорт залы чок, оон хараазы-бле күш-культура кичээлдери шынар чок эртип турар.

Септелге ажылдарының планы школа бүрүзүнде тургустунган, ол дээрге чүгле эгези-дир. Ынчаарга кол чүүл—ону херек кырында боттандырары. Ынчалза-даа тудугга хереглээр ыяш, кадас, будук болгаш олифа бисте дыка эвээш, чамдык школаларда оларның кайызы-даа чок боон турар. Өреникчилер формазы садыларда келбээн. Ону хөй-хөй ада-иелер негеп турар. Школаларны материал талазы-биле хандырарының эргежок чугулазын гороно эргелекчизи депутат эш Борисова чугаалаан. Сессияга шупту сес кижи санал берген.

* * *

Сессия организастыг айтырыгларны база чугаалашкан. Өске ажылче шилчээнин барымдаалаан, эш К. Н. Дмганы хооркүүскомнуң даргазының хүлээлгезинден хостаан. Хооркүүскомнуң даргазынга эш С. Х. Красныйны соңгаан.

БАШТАЙГЫ ЭКЗАМЕН

Май база катап бодунуң өөлчээнде турупкан. Бо үеде Кызылдың башкы институдунга база катап бачым үе келген,—доозуп үнүвүлериниң күрүне экзаменнерин эгелээн.

Эртенгиниң 8 шак. Эжинде «Экзаменниң күрүне комиссиязы» деп бижиктиг өрээл чанында болүк студентилер оожум чугаалашпышаан, кандыг-ла бир онза болуушкунну йанаазыг турлар. Физика-математика факультединиң 5-ки курузунуң студентилери баштайгы экзаменни—СЭКП төөгүзүн дужаары бо. Бир дугаармында харымлапкаш, үнүп кээр эжин оларның кижи бүрүзү четтикпейн маңан турар дээрзи илдең.

Ам ол өрээлче кирип көрээлиңер. Комиссия кежигүннери олурулапкан. Шыпшың. Харымлаар дээш белеткеп-нип олурар алды студент хандыр бодаңгылап каап, бижиттинип олур.

Бир-ле дугаармында, студент Галя-ня Уколова харымлаан. Ол—В. И. Ленинниң «Чүү кылыры?» деп сураглыг номунуң талазы-биле хамылап тура: «Бо ажылынга В. И. Ленин ажылчын аңгыны демиселин удуртуп шыдаар ёзулуг партияның организастыг үндезинниери салган» деп чугаалаан.

Харылаан студентилериниң хөй кезии айтырыларны ханы таймыбырлап, амгы үениң байдалы-биле холбаштырып турган.

Коммунистиг партияның дугайында ханы утказыг, бодамчалыг харыны Кыргыс Алдын-оол бергеи. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң чаймнаачак тинлелгезин, маадырлыг Волгоград тулчуушкуунуңуң дайынның оон ыңайгы чорудулгазынга кандыг ужур-дузалыг болганын С. Эртие тодаргай фактыларга чугаалаан.

Студентилер удаа-дараа харылагылаан, үнүп чоруп турганнар. Баштайгы экзаменни мичаар дужаан алган, сеткилги ханган өөрүшкү оларның арынналрында кыптыгып турар болду. Өөрүнчүг болуру чугаажок! Бодунуң мурнунда салдыган сорулгазын чедип алырынга баштайгы шиитпирлиг базымны оларның кылганы ол-дур.

Ол аразында экзамен комиссиязының даргазы Тимофей Николаевич Метляев экзаменниң түңнелин дыңнадыры-биле студентилерни өрээлче чалады. Бис база-ла оларны эдериптивис. Баштайгы экзаменни дужааганы-биле байыр чедирбишаан, түңнелди чарлап дыңнаткан: группаның 16 студентилеримден 11 кижи экзаменни чүгле 4—5-ке дужааган.

Экзамен хүлээп алган башкы СЭКП төөгүзүнүң башкызы Борис Павлович Бажутин студентилер Валентина Дагбалдай, Кыргыс Алдын-оол болгаш Раиса Ярина оларның эң эки харымларын онзалап демдеглевишаан, арткан экзаменнерни база-ла чедиишкинниг дужаарын күүседи.

Кайда-даа—хөглүг ырлар...

(Тарылгага оларның үлүү база бар)

«Шекпээр» совхозтуң Биче-Тей салбырында көдээ клубтуң чанында организастаан агиткультбригада часкы тарылганың изиг түүлүг хүннеринде ховуда ажылдап турар механизаторлар болгаш тараажылар ортузунга культура-массалыг ажылларын калбартыр талазы-биле партия организациязының даныыр бир кол черн бооп турар.

Агиткультбригада көдээ клубтуң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнерининң киржикчилери-биле четчелеттинген. Бот-тывынгыр уран чүүлге мергежилдиг комсомолчу-аныяктарны шилип тывар болгаш оларны өредир талазы-биле көдээ клуб эргелекчизи, республикада база бир сураглыг игидчи болгаш бызаанчычы Эртине-Очур, комсомол комитединиң секретары Ооржак Савый-оол олар эки ажылдааннар. Ылангыя эш Эртине-Очур 6 бызаанчыны, 1 игидди боду чазап кылган, анаа аныяктарны өөреткен.

Механизаторлар болгаш тараажылар ортузунга делегей, чурттуң иштинки байдалын болгаш районнуң, совхозтуң мурнунда салдынган әәлчеглиг сорулгаларның канчаар күүсеттинип турарының дугайын тайылбырлаар шыырак билдинглиг лекторларны, агитаторларны парткомнуң бюрозу төмүйлаан.

Бригаданың концерт кезээнде ниитиыр, түс-түс кижилериниң күүседир ырлары, хылдыг хөгжүм, шүлүктер, сыгыт болгаш хөөмей кирип турар. Агиткультбригада бирги концертин часкы хову ажылы эгелээрининң бүдүүзүнде совхоз төвүнүң ажылчын, албан-хаакчыларынга көргүскен. Концерт доозулганының соонда, партком секретары эш М. Ооржак бригаданың киржикчилериниң ындыг айтырыг салган:

— Концерт ниитизи-биле черле эки-дир, ындыг-даа болза чаа номерлер чок-тур. Бодап көрүнер даап, чурттап, ажылдап турар черивис — сураглыг Хемчик хем, совхозувус чыл келир тудум-на улам бүрүнгаар хөгжүп турар-дыр. Бо дугайында чаа ырлардан азы шүлүктерден чогаадып кылгаш, чонга бараалгатса кандыгыл, эштер?..

— Ам дээрезинде чаа ыр азы шүлүк чогаадыптар хире кижи бистиң аравыста чок болгай, часкы хову ажылы эгелээринге чедир әәлчеглиг сорулгаларның канчаар күүсеттинип турарының дугайын тайылбырлаар шыырак билдинглиг лекторларны, агитаторларны парткомнуң бюрозу төмүйлаан.

Бригаданың концерт кезээнде ниитиыр, түс-түс кижилериниң күүседир ырлары, хылдыг хөгжүм, шүлүктер, сыгыт болгаш хөөмей кирип турар. Агиткультбригада бирги концертин часкы хову ажылы эгелээрининң бүдүүзүнде совхоз төвүнүң ажылчын, албан-хаакчыларынга көргүскен. Концерт доозулганының соонда, партком секретары эш М. Ооржак бригаданың киржикчилериниң ындыг айтырыг салган:

— Концерт ниитизи-биле черле эки-дир, ындыг-даа болза чаа номерлер чок-тур. Бодап көрүнер даап, чурттап, ажылдап турар черивис — сураглыг Хемчик хем, совхозувус чыл келир тудум-на улам бүрүнгаар хөгжүп турар-дыр. Бо дугайында чаа ырлардан азы шүлүктерден чогаадып кылгаш, чонга бараалгатса кандыгыл, эштер?..

— Ам дээрезинде чаа ыр азы шүлүк чогаадыптар хире кижи бистиң аравыста чок болгай, часкы хову ажылы эгелээринге чедир әәлчеглиг сорулгаларның канчаар күүсеттинип турарының дугайын тайылбырлаар шыырак билдинглиг лекторларны, агитаторларны парткомнуң бюрозу төмүйлаан.

Бригаданың концерт кезээнде ниитиыр, түс-түс кижилериниң күүседир ырлары, хылдыг хөгжүм, шүлүктер, сыгыт болгаш хөөмей кирип турар. Агиткультбригада бирги концертин часкы хову ажылы эгелээрининң бүдүүзүнде совхоз төвүнүң ажылчын, албан-хаакчыларынга көргүскен. Концерт доозулганының соонда, партком секретары эш М. Ооржак бригаданың киржикчилериниң ындыг айтырыг салган:

— Концерт ниитизи-биле черле эки-дир, ындыг-даа болза чаа номерлер чок-тур. Бодап көрүнер даап, чурттап, ажылдап турар черивис — сураглыг Хемчик хем, совхозувус чыл келир тудум-на улам бүрүнгаар хөгжүп турар-дыр. Бо дугайында чаа ырлардан азы шүлүктерден чогаадып кылгаш, чонга бараалгатса кандыгыл, эштер?..

— Ам дээрезинде чаа ыр азы шүлүк чогаадыптар хире кижи бистиң аравыста чок болгай, часкы хову ажылы эгелээрининг чедир әәлчеглиг сорулгаларның канчаар күүсеттинип турарының дугайын тайылбырлаар шыырак билдинглиг лекторларны, агитаторларны парткомнуң бюрозу төмүйлаан.

Бригаданың концерт кезээнде ниитиыр, түс-түс кижилериниң күүседир ырлары, хылдыг хөгжүм, шүлүктер, сыгыт болгаш хөөмей кирип турар. Агиткультбригада бирги концертин часкы хову ажылы эгелээрининг

Телеграф дамчыдып, медээлеп тур

ЧКП ТК-нын Пленумунун шиитпири

ПРАГА. (СЭТА). ЧТК агентилелдин дыңнадып турары-биле алырга, Чехословакияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң 1963 чылдың апрельдиң 3 болгаш 4 хүннеринде болуп эрткен пленуму эш Карол Бацилекти ЧКП ТК-ның Президиумунуң составындан үндүрер болгаш Словакияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң бирги секретарының албан-хүлээлгезинден дужурер, а ол ышкаш эш Бруно Келерни ЧКП ТК-ның секретарының албан-хүлээлгезинден дужурер деп доктааткан. ЧКП Төп Комитеди анга чедир-ле ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнүнге кандидат турган эш Александр Дубчекти ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнүнге соңгаан.

Словакияның Коммунистиг партиязының Төп Комитеди Словакияның КП ТК-зының бирги секретарынга эш Александр Дубчекти соңгаан.

Анга чедир-ле ЧКП ТК-ның оттулар чүүл болгаш энергетика килдизиниң эргелекчизиниң албан-хүлээлгезин күүседип турган эш Франтишек Пенцти болгаш «Нова мысль» журналдың кол редактору турган эш Чествир Цисаржты ЧКП ТК-ның секретарьларынга соңгаан.

Эш Вацлав Славикти кадыының байдалын, а база ол ышкаш албан чылдагааннарын барымдаалааш, ЧКП ТК-ның секретары албан-хүлээлгезинден хостаан болгаш өске ажылче шилчиткен.

Политиктиг комитетти болгаш удуртулганы соңгааны

ЛОНДОН. (СЭТА). Эрткен айда партияның XXVIII съездизинге соңгаан, Великобританияның Коммунистиг партиязының Күүсекчи комитединиң хуралы чоокку хүннерде болуп эрткен. Ол хуралга Политиктиг комитетти болгаш удуртулганы соңгаан.

Партияның президентизинге Фрэнк Стэнлини, чиңгине секретарьга Джон Голланы, чиңгине секретарының дузалакчызынга—Уильям Александерни соңгаан.

Мурнунда президент турган хөөчүн коммунист Уильям Галлахерни съезд бүгү назынында күүсекомунуң кежигүнү кылдыр соңгаан.

Сирияда болгаш Иракта байдал

БЕЙРУТ. (СЭТА). Иракта генерал Бекрниң болгаш Сирияда Салах Битарның чаа чазактарының тургустунганын ол чурттарда Баас партияның туружунуң быжыкканы кылдыр тус черниң журналисчи бөлүктери көрүп турар. Чаа сирий чазакты тургузар дээн Сами Джундиниң бүгү оралдажыышкыннары юнионисча бөлүглелдиң төлээлекчилериниң (Сирияны, Египетти болгаш Иракты доп-дораан каттыштырарының талалакчыларының) туружунуң чылдагаанында буурап душкенин бо журналисчи бөлүктер демдеглээн. Ол төлээлекчилер оларга саналдаан министрлер албан-дужаалынга чөпшээрешпээн болгаш чаа чазакка аң калбаа-биле кирерин негеп турганнар.

Сирияда Баас партияның органы «Баас» деп солун чазак кризизи болганынга юнионисчилерни чемелеп, чаңгыс-эп дугайында лозунга чагдынып алгаш, чуртта эрге-чагырганы ажелеп алырын оралдажып турган деп оларны буруудадып турар.

Баас партияга хамаарыштыр кандыгыл дизе, үш таланың федерациязын тургузарынга бодунуң удуртукчу ролюн медереп билип турар деп, солун демдеглээн. Ол партия апрель 17-де декларацияның принциптериниң хевээр артканын эдеп синип, бодунуң ролюндан-даа, бодунуң харысалгазындан-даа ойталавас, чүге дээрге, өске кандыг-даа партиядан бо партия ол принциптерниң амыдыралга боттанышкынын дээш улуг харысалганы хүлээр апаар деп санап турар.

ДАМАСК. (СЭТА). Чаа сирий чазак тургустунган дугайында дыңнадыгның соонда каш шак болганда радиога болгаш телевидениеге чүве чугаалаан информацияның чаа министри Сами Джундиниң медеглээни-биле алырга, Салах Битарның чаа чазаа «Египет-биле болгаш Ирак-биле федералдыг эвилелди боттандырар. «Федерацияны тургузар дугайында апрель 17-де декларацияның чаңгыс-даа сөзүнден болгаш үжүүнден чазак хажыбас» деп ол демдеглээн.

КАИР. (СЭТА). Сирияда болуушкуннар, ылаңгыя чаа сирий чазакты тургусканы Каирның парлалгазының кичээнгейиниң төвүнде турар. Сирияда өөлгү болуушкуннар, ылаңгыя чуртка баас партияның туружунуң быжыкканынга Каирде таарзынмайн турарын солуннарның дыңнадыглары херечилеп турар.

ЛОНДОН. (СЭТА). Сирияда болгаш Иракта баасчылар деткээн чазактарның эрге-чагыргада катап киргенин дыңнатпышаан, Лондонуң солуннары ону Каирниң политиказының аштырышкыны кылдыр көрүп турар.

Хулиан Гримау кудумчузунга митинг

МОСКВА. (СЭТА-ның корр). Найысылалдың чаа тудугларының районунда—Чаа Черемушкилерде—эң дээре кудумчуларының бирээзин ажылчы чоннарның дилээ-биле Моссовет испан патриот Хулиан Гримаунуң ады-биле адаан. Ол районнуң бүдүрүлгелериниң төлээлекчилери аңаа митингиге чыгып келгеннер.

Испанияның Коммунистиг партиязының даргазы Долорес Ибаррури аңаа чүве чугаалаарга, митингиниң киржикчилери чылыы-биле уткаан. Хулиан Гримаунуң тураскаалын мөңгежиткени дээш найысылалдың ажылчы чоннарынга ханызы-биле өөрүп четтиргенин ол илереткен. Ооң өлүмү антифашистерни испан болгаш өске-даа улустарның хосталгазы дээш улам ыңай демиселге улуу-биле сырый каттыштырган деп, Долорес Ибаррури чугаалаан.

Май 14-те даштыкы парлалганың допчулалы

АКШ-тың болгаш Великобританияның элчин черлериниң чамдык ажылдакчыларының дүрүм чок ажыл-чорудулгазы-биле холбаштыр ол чурттарның элчин черлеринче удурланыышкынның ноталарын ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу чоруткан дугайында дыңнадыгларны даштыкы парлалга парлап үндүрген. Ол ажылдакчыларның дүрүм чок ажыл-чорудулгазын шпионнар Пеньковский биле Винниң херээниң талазы-биле судтуң тускай доктаалында айытканы билдингир болгай.

Сирияда болгаш Иракта болуушкуннар дыка хөй чурттарның солуннарының кичээнгейин бодунче мурнуку хевээр хандыдып турар. Сирияда болгаш Иракта чаа чазактар тургустунган дугайында дыңнадыгга «Нью-Йорк таймс» солуннуң Бейрутта корреспондентизиниң демдеглээни чүл дээрге ийи чазактарда кол туруштар баасчыларга хамааржып турар. Лондонуң болгаш Парижтиң солуннары ол чазактарның тургустунганын президент Насерниң аштырганы кылдыр көрүп турарлар.

• • •

Алабама штатка болуушкуннар-биле холбаштыр АКШ-та сөөк-язы ылгаарының айтырыын делегей парлалгазының арыннарында үргүлчү бижип турар. «Нью-Йорк таймс» солуннуң Лагоста (Нигерия) корреспондентизиниң бижээни: Бирмингемде расисчи террор АКШ-тың Африкада ат-алдарынга согугну таварыштырган. Нигерияның парлалгазы расисчилерни кыңчыктырбас талазы-биле хемчеглерни албаан дээш, АКШ-тың чазаан шүгүмчүлеп турарын корреспондент демдеглээн. «Нью-Йорк трибюн» солунга бижээн чүүлүнге сураглыг америк публицист У. Липпман бир эвес Бирмингемге корум-чурумну тургузар болза, негр шимчээшкинни чавырлыр апаар дээр хоозун бодалга удур кичээндирип турар. Ылгай көөрүнүң айтырыы—ол дээрге херекке албайн барып болбас национал айтырыг-дыр деп Липпман медеглээн.

• • •

Күш-ажылдың Бүгү-ниити конфедерациязының 34-кү съездизиниң ажылынга улуг кичээнгейни Парижтиң бүгү угланыышкыннарның солуннары көрүндүрүп турар. Бистиң үевисте Францияда ажылчын шимчээшкиннинге бот-шынарлыг чаңгыс-эптиң өзүзүн дыка хөй солуннар демдеглеп турар. Чепсегленнишкинниң дужүрер талазы-биле май 19-та болур кол штаттарга белеткелдиң бүгү чуртта аажок улуу-биле калбарганын херечилеп турар материалдарны «Юманите» болгаш «Либерасьон» солуннар парлаан.

• • •

Агаар шугумнарынга транспорт тарифтериниң дугайында айтырыг-биле холбаштыр тургустунуп келген англи-америк чөрүлдээлер Лондонуң солуннарының арыннарында улуг черни ээлеп турар.

Кашир айтырыының талазы-биле индий-пакистан чугаалажыышкыннарның май 15-те эгелээн алды дугаар ээлчээн индий парлалга хайгаарап тайылбырлап турар. «Таймс оф Индиа» солуннуң дыңнатканы-биле алырга, камгалал министри Чаван Лакнауга аңаа алдар болдурган хүлээп алыышкынга мынчаар медеглээн: каттышпастың индий политиказы шылгалданы тудуп эрткен болгаш Индия ол политикадан ойталап шыдавас.

• • •

Капиталистиг делегейде садыг дайынының күштелгени болгаш ооң Японияның экономиказынга салдары Токионуң парлалгазының улуг кичээнгейин бодунче мурнуку хевээр хандыдып турар. Кабинеттиң (чазактың) май 13-те болган хуралын болгаш Женевага болур чөвүлел хуралга Японияның туружун ол хуралга ажылдап кылган дээрзин солун бижип турар. Бир эвес япон барааннарны ылгай көөр чоруктан барымчалаар талакы күрүнелер ойталаар болза, тарифтерни чиигедир дугайында бээрин талакы күрүнелериниң саналдаан планын деткиир деп кабинеттиң хуралы шиитпирлээн. «Номури» солун женева чөвүлел хуралының чедиишкинниг болурунга идегел кончуг эвээш болуп турар деп, редакция чүүлүнге бижээн.

• • •

Японияда уруглары оорлап алгаш баар фактыларның дугайында айтырыгны «Токио симбун» бижээн. Ындыг үүлгедиглерни үүлгеткени дээш көргүзер кеземчени күштелдирерин солун негеп турар. Япон-америк «айыыл чок чоруктуң керээзин» узуткаары дээш, сут ишти-биле чорууру америк атомнуг хемелерниң Японияның порттарынга кээп турарынга удур чаңгыс аай ходелиишкинниң май 20-де эрттиреринге холбашкан белеткелдиң дугайында информацияларны «Акахата» солун барык ийи арынынга түмү-биле парлаан.

• • •

Бухарестиң солуннары улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының бүдүрүлгелериниң коллективтериниң чедиишкиннериниң дугайында делгереңгей материалдарны парлап турар.

• • •

Варшаваның солуннары Бот-болунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң Күүсекчи комитединиң хуралының дугайында материалдарны парлаан.

(СЭТА).

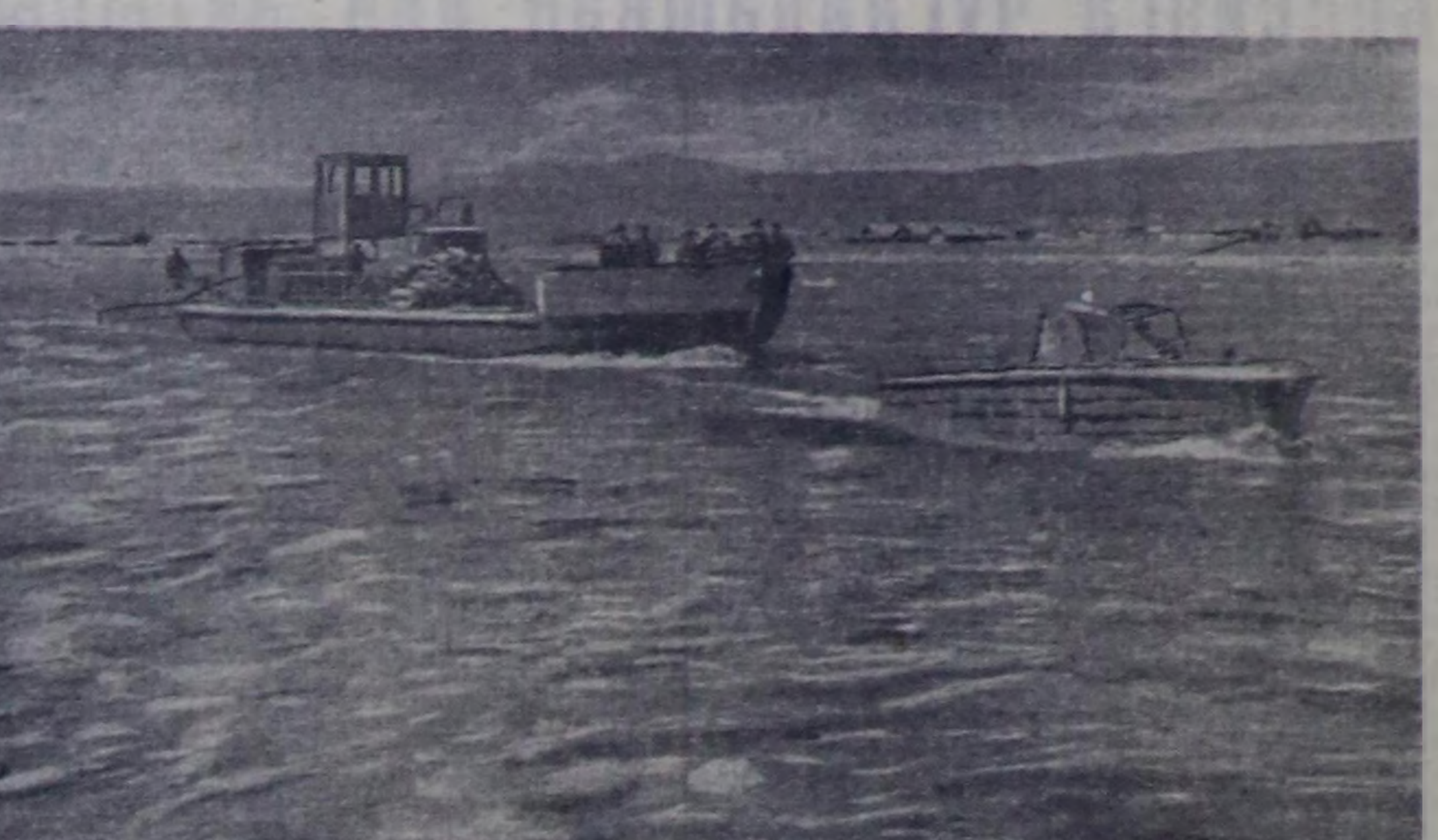

Тываның хемчилери бо чылын ак-көк оруктап, чүък сөөртүлгезинче мурнуунда чылдардан орай кирген. Чүгле май 14-те үш теплоходтар Сыстыг-Хемче болгаш Ырбанче баштайгы рейс-биле чоруткан. Оларны Кызылдың ажыглал участогунуң эң дээре капитаннары Т. Филиппов, П. Солдатов, П. Потылицын олар башкарып чоруур.

Даразында неделяда Минусинскиден «ЧАДААНА» болгаш «СОВЕТ ТЫВА» деп теплоходтар Кызылга чедип келир.

ЧУРУКТА: хемчилериниң ажылы эгелээн.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Фотоаңчылар, белеткениңер!

Тыва республиканың аңчылар болгаш балыкчылар ниитилелиниң чанында фотоаппарат-биле аңнаар аңчыларның секциязы тургустунгандан бээр чүгле үш чыл болуп турар. Ынчалза-даа бистиң республикавыстың байлакшылдыг бойдузун билип алырынга эвээш эвес солун чүүлдерни кылган, спорттуң ол солун хевирин нептередиринге, аңчыларны аң-меңге хумагалыг кылдыр кижизидеринге дыка идиглиг болган. «Тываның аңныыр байлактары» деп темага фотоажылдарның эрткен чылдагы конкурузу секцияның ажылынга шыңгыы шылгалда болган. Фотоаппарат-биле чурук тырттырып чоруур 20 аңчылар ол конкурска киржип, бирги көрүлдеге 400 фотографияларны киирген.

Секцияның 10 авторларының 60 ажыг аң дээре чуруктарын «РСФСР-ниң аңныыр байлактары» деп, Россияның эвилелиниң II конкурузунга киирген. Оларның иштинден В. Лутковтуң «Өөр ивилер», О. Гавриловтуң «Араатан» деп ажылдарынга макталга шаңналдарын тывыскан, а охотовед Ю. Никифоровтуң, геолог В. Забелинниң, эртем ажылдакчызы Д. Берманның ажылдарын Россияның эвилелиниң дипломнары-биле демдеглээн. Тываның фотосекциязы конкурска бирги черни ээлеп, 200 рубль хемчээлдиг шаңналды алган. Москваның фотосекциязы ийиги черни, Хабаровскиниң — үшкү черни алган, Иркутскиниң мактал шаңналы-биле демдеглээн.

Бойдуска боду мөрүнде чораан аң-меңни чурукка тырттырары — спорттуң эң-не хандыкшылдыг хевирлериниң бирээзи. Чылдың янзы-бүрү үелеринде черлик аңнарны болгаш куштарны эскет чогу-биле кедеп келгеш, мөрүнде чорда оларны чурукка тырттырары, оларны боолап өлүрериниңден тудак чок спортчу сонуургалды болдуруп турар. Аң-меңни, оларның ажыл-чорудулгазының истерин, бойдустуң чурумалын чурукка тырттырар чорук фотоаппараттыг аңнап чоруур аңчыны хайгааралчал болгаш шыдажыычал болурунга, анга билдиртпейн кедеп чедип келир мергежилге чаңчыктырып турар. Ол чорук фотоаңчыны төрээн бойдузунуң каас-чаражын болгаш магалыг чаагайын медереп билиринче албадап турар.

Спорттуң ол хандыкшылдыг хевирин нептередир, аңчыларны бойдуска ынак кылдыр кижизидер сорулга-биле Тыва республиканың аңчылар болгаш балыкчылар ниитилели 1963 чылда «Фотоаппараттыг аңнаашкын» деп фотоконкурсту чарлаан. Негелдезин өзүгаар алырга, ол конкурска бүгү-ле фотоаңчылар — ниитилелдиң кежигүннери киржип болур. Мөрүнде чораан дириг аңнарны тырттырган чуруктарны конкурска хүлээп алыр. Чурукту эде кылып, эптеп чыпшырар чоруктарны болдурбас.

Конкурска кирер чуруктар темазының талазы-биле аңнаашкынга болгаш аңныыр ажыл-агыйынга шуут-даа азы кандыг-бир чергезибиле-даа хамаарышкан турар ужурлуг. Чурукту фотоаппараттыг аңнаашкынның кандыг-даа хевири-биле: чанынга кедеп чедип келгеш, оңгуга чыткаш, ажыт черге манап чыткаш тырттырган туруп болур. Конкурска фотокамералыг аңнаашкынның ниити комплекезинден кандыг-даа чурукту хүлээп алыр. Аңнарны болгаш куштарны, аңнаашкынның чорудулгазын, бойдустуң чурумалын, үнүш аймаан, аң-меңниң ажыл-чорудулгазының истерин, биотехниктиг хемчеглерниң, өске черге чаңчыктырып өөредириниң түңнелдерин тырттырган чуруктар солун болур. «Кижи — бойдустуң ээзи», «Тотчеглекчилер-биле демисел» деп темалар онза черни ээлээн турар ужурлуг.

Чуруктуң адаанга тырттырган үезин, объективин, тырттырган черин, камераның болгаш чурукту канчаар тыртканын (холга тудуп тура, штативке быжыглап алгаш, фотобоо-биле) тодаргай айтыр. Фотоаңчының адын, чурттап турар чериниң адрезин, аңныыр билединиң дугаарын бүрүн-биле айтыр.

Конкурсту ийи бөлүк кылдыр эрттирер, ындыг болган төлээде, чаңгыс автордан чуруктар санын кызыгаарлавайн турар, чуруктарның хемчээли 18×30 болур, чурукту кандыг-даа саазынга парлап болур. Техниктиг ретушьту (шуут эде чуруй бербейн) кылып болур, тодаргайлаарга, чурукта шыйбактарны, оюк-делик кара черлерни эдип болур.

Чуруктарны мындыг адреске чорудар: Кызыл, Өөн Күрседи кудумчузу, 82, Тываның аңчылар болгаш балыкчылар ниитилели. Хавының даштынга «Конкурска» деп бижип каар. Чуруктарны киирериниң хуусаазы декабрьның 1-ге чедир.

Конкурстуң ийиги шилилгезиниң соонда арткан чуруктарны Кызылга болгаш республиканың районнарынга делгеп көргүзер апаар. Түңнелди үндүрерде дараазында чүүлдү барымдаалап, чуруктарны үнелээр: ужур-утказының ажык-дузалыы, тырттырганының уран-чечен көрүштүг, күүсеткениниң техниктиг шынары.

Эң дээре ажылдарны шаңнаары-биле чеди шаңналдарны тургускан: бир бирги шаңнал—50 рубль, бир ийиги шаңнал 30 рубль, ийи үшкү шаңнал—20—20 рубль, үш макталга шаңналы—10—10 рубль, а ол ышкаш дипломнар.

Эң дээре ажылдарны Россияның аңчыларының болгаш балыкчыларының эвилелиниң чарлааны «Фотоаппараттыг аңнаашкын» деп III конкурска кирер апаар.

О. ГАВРИЛОВ,
Тываның аңчылар болгаш балыкчылар ниитилелиниң чанында фотоаңнаашкын секциязының даргазы.

Ужур-дуржок үүлгедиишкин

БОНН. (СЭТА). Герман Демократтыг Республиканың ГФР-де ажылдап турар журналистеринге хамаарыштыр чаа ужур-дуржок үүлгедиишкинни барыын-германчы эрге-чагыргалар кылган. Майның 13-түң 14-че дүнезинде полиция ол журналистерниң ээлеп турар бажыңнарынга ужээшкин кылган. АДН агентилелдиң, «Нейес Дейчланд» солуннуң болгаш «Дейчландзендер» деп радиостанциязының корреспондентилерин Бонңуң полициязы тудуп хоругдаан.

ГДР-ниң Барыын Германияның өске-даа районнарында журналистерниң ээлеп турар бажыңнарын полицейжилер база-ла ужээн.

БИСТИН КАЛЕНДАРЫВЫС

АНРИ БАРБЮС

(Төрүттүнгенинден бээр 90 чыл болганынга)

«Кижи өлген соонда чүгле черге артар. Ленин болза революсчулар-ла бар черде шуптузунда чурттап турар» деп бо сураглыг сөстерниң автору—Анри Барбюс. Ол дээрге империалистиг дайынга болгаш фашизмге удур чалбыыштыг демиселчи, француз чогаалчы, революсчу-дур.

Анри Барбюс 1873 чылдың май 17-де төрүттүнген. Ооң төрүттүнген хүнүнден бээр ам 90 чыл болганын француз ажылчы чоннар-биле кады, делегейниң бүгү дээштиглелиг кижилери-биле кады бистиң чурттуң улустары демдеглеп турар. Чүге дээрге ооң демисели, чогаадылгазы бүгү ажылчы кижи төрелгетенге хамааржыр.

Бо француз чогаалчы артист өг-бүлеге өзүп, литература-философчу билигни чедип алган. Ооң баштайгы чогаалдары 1895 чылда лириктиг шүлүктер чыындызы ном кылдыр үнген. 1908 чылда ооң «Тамы» деп романы парлаттынган.

Барбюстуң үзел-бодалынга болгаш чогаадыкчы ажылынга делегейниң бирги дайыны улуг салдарлыг болган. Ол дайынга Барбюс боду эки турачы болуп киришкен. Ол салдарның чогаал талазы-биле херечизи болза ооң «От» деп чогаалы болур. 1916 чылда үнген ол реалистиг очерктер дайын чорудулгазының чурумалдары болган. «От» деп чогаалдың маадырлары — солдат шинель кеткен бөдүүн кижилер. Делегейниң бирги дайынының эжелекчи характерлиг чоруун Анри Барбюс ол чогаалынга көргүскен болгаш ол чогаал ниитиге нептереңгей апарган. 1919 чылда үнген ооң «Чырык» деп романы ортумак чергениң кижизиниң медерелиниң оттуушкунун көргүскен.

Бо адаттынган чогаалдарны В. И. Ленин бедии-биле үнелээн. «Массаларда революстуг медерелдиң өзүлдезиниң кайда-даа массалыг болуп турарының онза тодаргай бадыткалдарының бирээзи кылдыр Анри Барбюстуң «От» болгаш «Чырык» деп романнарын санап болур» — деп, Ленин 1916 чылда бижээн.

Барбюстуң чогаадыкчы методунуң онзагай байдалдарын ооң кыска чогаалдары илередип турар. «Бистер», «Чүректиң булуңчугажы», «Кужээшкин», «Шынныг тоожулар» деп аттар-биле янзы-бүрү чылдарда үнгүлээн рассказтар чыындылары чогаалчының ол янзы-бүрү үелерде болуушкуннарны канчаар көрүп, канчаар үнелеп, ооң үзел-бодалы чоорту канчаар тургустунуп келгенин херечилеп турар.

Шеригден халашкан соонда Анри Барбюс чечен чогаал болгаш хөй-ниити ажыл чорудулгаже шуут хандылап кирген. 1917—1920 чылдар үезинде ооң публицистиг чүүлдери колдуунда-ла милитаризмге, капитализмге удур, Советтер чуртун камгалаар демисел болуп турган. Ол чүүлдер 1920 чылда «Демиселчиниң чугаалары» деп ат-биле ном кылдыр үнген. Россияга даштыкы интервенцияга удур Барбюстуң чүүлү ол номда онзагай боор турар.

Анри Барбюс чогаалчы болуп тураны-биле кады интеллигенцияның «Клярте» деп, улустар аразының либерал-хөй-ниитичи каттыжыышкынының организакчызы болган. 1919 чылда тургустунган ол каттыжыышкынга уран чүүлдүң сураглыг ажылдакчылары, чогаалчылар, янзы-бүрү политиктиг үзелдиг кижилер кирген. Ол организацияның кол сорулгазы милитаризмге удур демисел болуп турган. Социал революцияның талазынче киришпер деп интеллигенцияга Барбюстуң кыйгырыы «Дуп чоктан чырык» деп ооң чүүлүнде илереттинген. «Революция дээрге корум-чурум-дур» деп Барбюс чугаалаан. «Клярте» деп организацияның киржикчилериниң аразынга идейлиг чөрүлдээлер хаңылап кээрге, организация душкен болгаш 1923 чылда Анри Барбюс Коммунистиг партияның кежигүнүнге кирген.

Барбюстуң организастааны «Клярте» деп журналга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының утка-шынарының болгаш чедиишкиннериниң дугайында чүүлдер үргүлчү парлаттынып турган. Капиталистиг ниитилелдиң бууравыткынын Барбюс билгеш, социалистиг тургузуушкунче кичээнгейлиг көрүп, «орустуң шынын камгалааш, кижи төрелгетенниң шынын камгалап алыр» деп кыйгырып турган. Социалистиг тургузуушкунга Анри Барбюстуң бүзүрелдиин «Грузияга чүнү бүдүргени бо-дур» деп, 1929 чылда үнген ооң ному тодаргай чугаалап турар. Ол номну бижээн сорулгазы болза ССРЭ-ниң хөй националдыг күрүнезиниң национал-культура хөгжүлдезинде чедиишкиннерин даштыкы номчукчуга көргүзер болгаш ооң-биле барыын чуктуң реакциялыг кижилериниң хоп-негезин илередири болуп турган.

Реакцияга удур Барбюстуң могаг-шылаг чок демисежип турганын Балкан чурттарынга ак террор дугайында ооң «Өлүрүкчүлер» деп ному херечилеп турар. Үжен чылдарның бирги чартыында барыын чүктүң чурттарынга фашистаашкын-биле холбаштыр Анри Барбюстуң хөй-ниити ажыл-чорудулгазы улустар аразының элээн каш конгресстериниң организастаары-биле холбашкан. 1932 чылда Амстердамның дайынга удур конгрези, 1933 чылда Парижке аңнаяктарның дайынга удур конгрези, 1935 чылда Парижке культура камгалалының чогаалчылар конгрези болгулаан. Ол конгресстерниң организакчыларының бирээзи Анри Барбюс болган.

Анри Барбюс Совет Эвилелинге 1927 чылдан 1935 чылга чедир үениң дургузунда беш удаа чораан. Бистиң чуртувустуң чедиишкиннериниң ол сорук кириишкин-биле магадап, ооң дуржулгазын көргеш, бүгү делегейге социализмниң болгаш коммунизмниң тиилээринге ханызы-биле бүзүрээн.

Сураглыг француз чогаалчы, коммунист 1935 чылда өкпеге дегдиришкинден Москвага мөчээн. Ону француз компартияның шиитпири-биле Парижке аппарып хөөржүткен. Анри Барбюстуң мөчээни-биле холбаштыр делегейниң хөй-ниитизиниң сураглыг ажылдакчыларының янзы чүүлдери, чугаалаан медеглелдери француз чогаалчының кайы хире шылгарааңгай демиселчи болуп чорааның херечилеп турар. Ооң мөчээни-биле холбаштыр Максим Горький мынча деп бижээн: «Анри Барбюс ышкаш кижилерге мөчээн хүн дээрге, оларның ажылын түңнээриниң эгези, ол ажылдың революстуг ужур-дузазының калбарарының болгаш күштелириниң эгези болур».

Коммунист чогаалчы Анри Барбюстуң амыдырал дуржулгазы, демисели, ооң кузел-соруу бүгү чурттарның ажылчы чоннарының салгакчыларынга үлегер болуп, капиталистиг кулданыгдан кижи төрелгетенниң хосталгазы дээш демиселче кыйгырыг болур.

СУД ЗАЛЫНДАН

Кажар оорлар шииттирген

О. Тас-оол, Б. Ондар олар эрткен чылдың июньда Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунда райкоопуң № 1 магазининден 37 шакты, 800 рубльди оорлааннар. Магазин эргелекчизи Поломошнов дээрзи ол чорукту ажыглааш, садыгжы кадайы Акулова-биле ийилээн 6 хааржак водканы чанында ларёк садыгжызы Гордеевага аппарып, 406 рубльге саттыргаш, бир хааржактың өртээ 67 рубльди аңаа берген турганнар.

Кооперативтиң өнчүзүн мынчаар кажар арга-биле оорлап турган оорларның херээн Тыва АССР-ниң Дээди Судунуң суд коллегиязы чоокта чаа көргеш, О. Тас-оол биле Б. Ондарның кайызын-даа 6 чылда, Поломошновту 2 чылда эдип чазаар күш-ажыл колониязынга, магазинниң таныныы О. Лопсанны 1 чылда эдип чазаар күш-ажылга, Акулованы 2 чылда, Гордееваны 1 чылда шенелдеге шииткен.

М. ШУР-ООЛ.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ» «Шортанның чарлыы-биле» 10, 12, «Хеймер надайы» 2, 4, 6, «Чажыт ады «Виктория» 8, 10 шактарда.

«ВОСТОК» «Таварылга болган ужуражылга» (делгем экранныг) 11.15, 3.15, 9.15, «Французтарның Американы көргени» 5.15, «Боттанган күзел», «Французтарның Американы көргени» 7.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ» «Тимур болгаш ооң командазы» 11.15, 1.15, «Яблоко раздора» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» «Кометаның матрозу» 2.30, «Алдынның эрге-чагыргазында» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА» «Баштайгы ынакшыл дугайында тоожу» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарының болгаш харысалгалыг дежурнуйнуң 23-35, кедээ ажыл- болгаш культура-амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47, харысалгалыг дежурнуйнуң 23-54. Солун үлетпүр болгаш транспорт агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдистериниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27.

ТС—00846. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорокомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАЙ 18 СУББОТА
№ 117 (5521).

Өртээ 2 көп.

Тарылганың мурнакчыларынга деңнежиңер!

Часкы хову ажылының хүн демдеглели

Сөөлгү үеде агаар-бойдустуң туруштуг эвес байдалын чылыг хүннер солаан. Бо таарымчалыг байдалды республиканың ажыл-агыйларының хөй нурууз черни белеткээринге болгаш тарылганы бедик темпилер-биле, эки шынарлыг чорударынга эки ажыглап турарлар. Май 15—16 хүннеринде колхозтарга болгаш совхозтарга 10 муң гектар хире черни аңдарган, 26,4 муң гектар чазын чажар культураларны, ооң иштинде 25 муң гектар тараа культураларын чажып тараан.

Май 17-ге чедир Тывага ниитізи-биле чазын чажып тарыыр культураларның планы 53 хуу, ооң иштинде тараа культураларының — 65 хуу күүсеттинген. Кукурузаның, чигир свёклазының, картофельдиң бедик дүжүдү дээш демиселче ажыл-агыйлар, бригадалар улам хөйү-биле кирип турар.

Каа-Хем районнуң механизаторлары болгаш тараажылары күженишкинни дыңзыдып, май 15—16 хүннеринде 1800 гектар черни аңдарган, 4,3 муң гектар тараа культураларын тараан. «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажыл-ишчилери тараа культураларының тарылгазын чедиишкинниг дооскан. Кызыл-тасты планынга удур 110 хуу тараан.

Бии-Хем районнуң ховуларының ажыл-ишчилери техниканың анаа турар чоруун эвээжедип, хову ажылдарының темпизин дүргедедип, шынарын экижиткениниң түңнелинде сөөлгү хүннерде сеялка бүрүзү хүнде ортумаа-биле 23 гектар чедир, а «Кызыл тараачын» колхозта — 28 гектар ажыр чаштырып турар. Бо районда чүгле майның 16-да 3,3 муң гектар тараа культураларын чашкан болгаш кукуруза олуртулгазын эгелээн. «Өөк» совхозтуң механизаторлары хожудаашкынның ажып эртип, май 16-да 1,1 муң гектар тараа культураларын тараан.

Ооң-биле чергелештир «Барлык», «Шекпээр», «Сүт-Хөл» совхозтар **сөөлгү хүннерде часкы хову ажылдарының темпизин кудуладып, чигир свёклазының тарылгазын дыка оожумнадып, кукурузаның болгаш картофельдиң олуртулгазынче шоолуг күш салбайн турарлар.** Ол ажыл-агыйларның болгаш республикада өске-даа чамдык совхозтарның, колхозтарның удуртукчулары, тускай эртемниглери амга чедир СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң картофельди бүдүрерин болгаш садып алырын көвүдедир дугайында Кыйгырыышын чоңга таныштырар, амыдыралга боттандырар талазы-биле херек кырында чүнү-даа кылбааннар.

«Межегей», «Көк-Тей» совхозтардан ангыда, чаңгыс-даа совхозта аъш-чемниң болгаш мал чеминиң бо үнелиг культуразының тарылгазы эгелевээн. Бо чугула херекти Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң (даргазы Бологов, агроному эш Атанов) удуртукчулары, тускай эртемниглери херекке албайн, чаңгыс-даа килограмм картофель үрезини чок хирезинде-ле ону тывыпырын бодавайн турарлар. Колхозтуң партия организациязы, ооң секретары эш Салчак баштаар чериниң мындыг тоомча чок чоруун көрүп тургаш-ла ону эдипейн турары билдинимес.

Ол районнуң «Кызыл тук», Ленин аттыг колхозтарында үрезиндаа, белеткеттинген чер-даа бар хирезинде картофельдиң олуртулгазын эгелевээн. Каа-Хемниң парткому кукуруза, картофель олуртулгазының болгаш чигир свёклазының тарылгазының байдалында четпестерни эдер талазы-биле дүген хемчеглерни алыры эргежок чугула.

Таңды районнуң чамдык колхозтарының удуртукчулары СЭКП ТКның болгаш Совет чазактың Кыйгырыышын база бир янзы көрүп турарын оларда ийи—үш чыл бурунгаар картофельди 185 гектар чедир олуртуп турган болза, ам чүгле 65 гектар черге олуртур деп турары тайылбырлап турар. Республиканың найысылалының чоогун аъш-чемниң бо үнелиг продуктузу-биле хандырарыга эвээш эвес улуг-хуулуг болурун эки билип тургаш-ла, олар байдалды эдериниң орнунга, харын «Таңдының бүдүрүлге эргелели биске ындыг планны берген» деп чугаалап турарлар.

Чочак-тарааның болгаш өске-даа тараа-бобы культураларының тарылгазының планы 82,5 хуу күүсеттинген. Ам оларның тарылгазын доозарынче онза кичээнгейни салза чогуур. «Сукпак», «Тыва», «Шекпээр» совхозтар чаңгыс гектар-даа чочак-тараа тарываан. Ындыг турбуже бо факт ажыл-агыйларның бүдүрүлге эргелелдериниң удуртукчуларын, оларның тускай эртемниглерин дүвүретпейн турар. Оларның чамдыктары үрезин чок деп сылдаглап турар. Чөөн-Хемчик эргелелиниң ажыл-агыйларында бар үрезиннериниң хемчээлин алырга, 300 гектар хире чочак-тарааны чедир тарываан. Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйларында, Бии-Хемниң «Искра», Каа-Хемниң «Коммунизмче орук», «Кызыл тук», «Октябрь 30 чылы» колхозтарында, «Өөк» совхозта болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйларда байдал база шак ындыг.

Шаг-үе манавас. Бүгү күштерни, бүгү аргаларны черни белеткээриниң, тараа культураларының тарылгазының, кукурузаның, ногааларның болгаш картофельдиң олуртулгазының темпилерин дүргедедиринче угландырар ужурлуг. Ооң-биле бүгү кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш мурнуге садарын көвүдедир талазы-биле чеди чылдың бешки чылының онаалгаларын чедиишкинниг күүседиринге боттарының салыышкынын киирер ужурлуг.

БЕДИК КУЛЬТУРАЛЫГ АМЫДЫРАЛ ДЭЭШ

Бистиң чуртувуска продуктуларның элбекшилин тургузар талазыбиле Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың салган улуг сорулгазын амыдыралга чедиишкинниг боттандырар дээш, сүт-бараан фермаларында, хойжу бригадаларда чурттап, боттарының кызымаккай күш-ажылы-биле хөй сүттү, эътти, дүктү бүдүрүп турар малчыннарның — саанчыларның, хойжуларның амыдырал-чуртталгазының культурлуг деңнелин бедидер дээш, кайда-ла партия организациязы, колхозтуң азы совхозтуң баштаар чери үргүлчү сагыш човап, боттуг хемчеглерни ап турар болдур, ында малчыннарның амыдыралының байдалы улам экижип, оларның күш-ажылчы көргүзүглери бедик болуп турар.

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң малчыннарының чуртталгазының байдалын маңаа чижек кылдыр көргүзүп болур. Мында малчыннарның 62 өг-бүлелериниң иштинден 57-зи чылыг, чырык бажыңнарда чурттап турар. СЭКП обкомунуң V пленумунуң соонда колхозтуң баштаар чери, ында партия организациязы чуртталга тудуунуң ажылын улам дүргедедир дээш, түдугжулар бригадазының составын улгаттырып, ооң удуртулгазынга дуржулгалыг тудугжу коммунист эш Моңгуш Дапбайны томуйлааш, малчыннарга 9 чуртталга бажыңын, 3 чүнар бажыңны, 2 кызыл булуңну сөөлгү үеде немей туттурган. Эргиде туткан бажыңнарга тудуштур верандалар тудуп, ол бажыңнарның кырын шифр-биле шыпкан. Колхозтуң үш хойжу бригадаларының иштинден Сарыг-Сигенде эш Кыдыр-оол Ондар удурткан № 2 бригаданың төвүнде дөрт аал иштин чурттаар бажың бар болгаш кызыл булуң, радиоприёмник, электростанция, садыгжы чок садыг, көжер библиотека, чүнар бажың ажылдап турар.

Ындыг-даа болза, малчыннарның амыдырал-чуртталгазының байдалын экижидер талазы-биле ажылдарны бистиң республиканың районнарының шупту колхозтарының, совхозтарының фермаларында, хойжу бригадаларында ам-даа четпес чорудуп турар. СЭКП обкомунуң пленумунуң (1963 ч.) шиитпирин амыдыралга боттандырар талазы-биле кылып алган тодаргай хемчеглерин чамдык колхозтарның баштаар черлери, совхозтарның дирекциялары кошкак күүседип турарлар. Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунда байдалды борта чижекке ап болур. Мында малчыннарның чурттап турары 20 хире бажыңнарны чогуур негелдезинге чедир кылбаан. Крыша, кладовка, печка, арыгланыр бажыңнар чок, бажыңнарның иштин штукатурлаваан, дээвиринден довурак төктүп турар.

Хой ажылының мурнакчы аргазы болур бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадаларны эрткен чылын тургускан бооп, хойжуларны ийи бригадаларга үскен боордан башка, оларның төптерин ам-даа тургуспаан. Оон туржук, ат кырында ол ийи бригадаларның бот-орулга-чарылгалыг ажылдаарының чурумун, планныг онаалдаларын безин ажылдап кылбаан. Ам үеде бригадаларның кежигүннери эргиде турганы хевээр тус-тус кыштагларында, чазагларында, чамдыктары багай бажыңнарда, өскелери өглерде чурттап чоруурлар. Малчыннарның чаңгызында-даа радиоприёмник чок. Солуннар оларга дыка хожудап чедип турар. Бригадаларның төптерин тургуспаан болганда малчыннар кино, концерт көөр, чүнар бажыңга кирер аргажок болуп турарлар. Оон туржук, колхозтуң төп суурунда чүнар бажың безин үргүлчү ажылдавайн турар. Малчыннарга садыгжылар, эмчилер барбайн турар. Оон уламындан хөй кидин-не ооддап турган үеде безин шай, таакпы, хлеб, чигир, дус садып алыр дээш малчыннар колхоз төвүнче, харын-даа Бүрен-Хемче болгаш Кызылче чоруур тавырылгалар хөй.

Колхозчу малчыннарның амыдырал-чуртталгазының байдалы бо хире таарымга чок турда, ол колхозтуң даргазы коммунист эш Даваалай, хойжу бригадалар бригадирлери коммунистер Бирлей, Чамбалдоо олар мону экижидер дээш боттуг хемчеглерни кончуг кошкак ап турарлар. Эрткен чылын малчыннарга 6 чуртталга бажыңнарын тудар планындан колхоз чаңгыс-даа бажың тутпаан, ынчаарга СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирин боттандырар талазы-биле бо чылын 10 чуртталга бажыңнарын болгаш үш хойжу бригадаларның төптеринге кызыл булуңнар, чүнар бажыңнар тудар дээни база күүсеттинмейн баар чыгы бооп турар. Чүге дизе, ол тудугларга хереглээр 1700 кубометр тудуг ыяжын белеткээр планын күүсетпээн болгаш тудуг шөлдеринде чүгле 600 хире кубометрни сөөртүп дүжүрген.

Малчыннарның амыдыралын экижидер талазы-биле хемчеглерни чүгле бо колхозта четпес ап турар эвес, харын республиканың өске районнарының колхозтарында, совхозтарында база багай чорудуп турар. Чижээ, Улуг-Хем районнуң «ҮТБА 25 чылы» совхозунуң № 3 бот-орулгачарылгалыг хойжу бригадазында бо ажыл база кончуг багай чоруп турар. Ол бригада эрткен чылдың эгезинде тургустунган хирезинде ооң төвүнде малчыннарның чурттап турар бажыңнары мынчага чедир безин чугайлаттынмаан, чүнар бажың, кызыл булуң, садыг, клуб чок, ынчангаш малчыннарның материалдыг, культурлуг негелделериниң хандырылгазы багай хевээр үргүлчүлеп турар.

Ам үеде колхозтарда, совхозтарда партия организацияларының, ол ышкаш колхозтарның, совхозтарның баштаар черлериниң сорулгазы болза, ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң сезоннуг чугула сорулгаларын күүседири-биле чергелештир сүт-бараан фермаларын, хойжу бригадалар төптерин малчыннарның культурлуг, материалдыг негелделерин хандырып турар ёзулуг чаагайжыды туткан суурлар кылдыр сайзырадырын чедип алыры бооп турар. Ынчангаш, СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирин боттандырар талазы-биле парткомнарның пленумнарынга, партия эге организацияларының хуралдарынга дугуржуп алган хемчеглерни күүседир дээш организакчы ажылдарны үргүлчү куштелдирер херек. Культурлуг амыдырал-чуртталга дээш социалистиг чарышты колхозтар, совхозтар, фермалар, бригадалар болгаш тус-тус малчыннар аразынга калбартып, ооң түңнелдерин парторганизациялар өй-шаанда үндүрүп турар ужурлуг.

СЪЕЗД ДООЗУЛГАН

МОСКВА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай ниитилелдериниң Бүгү-эвилел съездизи дөрт хүнде үргүлчүлээш, бодунуң ажылын май 16-да дооскан. Съездиге күүскомунуң болгаш ревизия комиссиязының илеткелдерин чугаалажып көрген. Санал-онал беришкинниң соонда делегаттар дыңнаан ийи илеткелдер талазы-биле шиитпирлерни хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай ниитилелдериниң Эвилелиниң чаа Уставын съездиге бадылаан. Уставта ниитилелдериниң ажылын тургузарының чугула принциптерин тодараткан болгаш Кызыл Крестиң кежигүннериниң сорулгаларын айыткан. Ол сорулгалар СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлеринде болгаш Коммунистиг партияның чаа Программазында айыткан эчис сорулгалар-биле бүрүн дугжуп турар.

Съезд күүскомунуң чаа составын болгаш ревизия комиссиязын соңгаан. Бирги пленумга ССРЭ-ниң Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай ниитилелдериниң Эвилелиниң күүскомунуң даргазынга профессор Г. А. Митерев соңгуттурган.

Фидель Кастро Ленинградта

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА-ның тускай корреспондентизи). Май 16-да Ленинградтың болгаш Ленинград областың партия, совет болгаш ажыл-агый удуртукчулары-биле Социалистиг революцияның чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының Бирги секретары, Куба Республиканың Премьер-министри Фидель Кастронуң болгаш ону үдеп чоруур кижилерниң эш хуузунуң ужуражылышкыны болган.

Ужуражылышкын үезинде куба аалчылар-биле совет эштерниң аразынга найыралчы беседа болган. Фидель Кастро Ленинград областың экономиктиг хөгжүлдезин, улус ажыл-агыйын планнаарының тодаргай айтырыгларын сонуургап, бүдүрүлгелерни удуртурунуң аргаларының болгаш хевирлериниң дугайын айтырып турган.

Ужуражылышкын чорул турда Куба Республиканың болгаш Совет Эвилелиниң марксисчи-ленинчи партиялары дээш, оларның бирги секретарьлары Фидель Кастро болгаш Н. С. Хрущев дээш, совет болгаш куба улустарның мөңге болгаш бузулбас найыралы дээш дашкалар көдүрген.

Ужуражылышкын чүректиң болгаш акы-дуңмалышкы ёзунуң онза ханы байдалынга эрткен.

* * *

ЛЕНИНГРАД. Ол-ла хүн Социалистиг революцияның чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының Бирги секретары, Куба Республиканың Революсчу чазааның премьер-министри Фидель Кастро В. И. Ленинниң чадыры — тураскаалы турар Разливке чораан.

Фидель Кастро дыка хөй айтырыгларны салган, Ильич информацияны канчап ап турганын, партияның Төп Комитеди-биле харылзааны канчап тудуп турганын ол сонуургаан. Ленинниң «ногаан кабинедин» ол улуг сонуургал-биле көрген.

Ооң дараазында Куба Республиканың премьер-министри болгаш ону үдеп чоруур кижилер пролетар революциязының улуг баштыңчызының Разливке үжен хүннерин эрттирген дугайын чугаалап турар документилерни, фото-чуруктарны чыып делгээн музейге чораннар. Ильичиниң бижээн чүүлдериниң фото хоолгаларын, «Күрүне болгаш революция» деп чогаалының үндезининге салдынган чүүлдерни допчулап бижээн кайгамчык көк өңнүг кыдыраашты Фидель Кастро аажок улуг кичээнгей-биле көрген. Ажылчын К. П. Ивановтуң адынга шыязылганың фото-чуруунуң чанынга Фидель Кастро үр-ле турган.

Музейден үнер эжикке куба аалчыларга чүс-чүс экскурсантылар өөрүшкүлүг байырны чедирип турганнар.

...Машиналар база катап делгем оруктап чорупкан.

Разливтен Ленинградка ээп келген соонда хоорайның удуртукчулары Ленинградтың парктарын куба өңнүктерге көргүскен. Тиилелгениң парыгынга Фидель Кастро болгаш ооң эштери 100.000 чедир кижи олурар олуттуг С. М. Киров аттыг стадионбиле танышкан.

(СЭТА).

Беш хонуктуң түңнелинде

БАЙ-ХААК. (Телефон-биле). СЭКП-ниң Таңды парткому часкы хову ажылдарының 5 хонукта түңнелин үндүрген. Районда часкы тарылга ам үеде кидин түлүк калбарып турар. Майның 10-дан 15-ке чедир беш хонуктуң нииті түңнелин үндүрүп көөрге часкы тарылганы дүрген темп-биле организастыг чорудуп турар ажыл-агыйларның көргүзүглери бедик болганы илерээн.

Районнуң «Межегей» совхозу май 15-ке чедир 5995 гектар черниң чажылгазын чорудкан. Эрткен беш хонукта часкы тарылга ажылдарын 34 хуу өстүрген болгаш тараа культураларының 63,3 хуузун, ооң иштинде кызыл-тастың 78,9 хуузун чажып тараан. Чочак-тараа тарылгазын совхоз бүрүн дооскан. Таңдының парткому эрткен беш хонуктуң түңнелин үндүргеш, «Элегес» совхозту социалистиг чарыштың тиилекчизи деп санаан болгаш парткомнуң болгаш райбүүскомнуң часкы тарылга үезинде шилчиир чоруур Кызыл тугун ол совхозка тывыскан.

Ол совхозтуң эш Ермолаевке удуртурган коммунистиг күш-ажылдың деп ат дээш демисежип турар Кара-Булуңда бригадазы тараа культураларын чажып тарыырын районда бир дугаарында дооскан.

Ол ышкаш кызыл-тасты чажып тарыырының планын «Элегес» совхоз 120 хуу, «Көк-Тей» совхоз 114 хуу күүсеткилээн. «Революцияның чалбышкы» колхоз сөөлгү беш хонукта часкы хову ажылдарының темпизин дыка бедиткенин партком демдегләэн.

Районнуң тараажыларының шалыпкын ажылдаарынга партия организацияларының эки организастап чорудуп турар политмассалыг ажылы база дузалап турар. Районнуң агиткультбригадазы ам үеде колхозтарны, совхозтарны кезип турар. Кара-Булуңда кодээ библиотека эргелекчизи эш Н. Ладыгина хову бригадазынга үргүлчү кээп, беседаларны, номчулгаларны кылып берип, агитхуудустарны үндүрүп турар.

«Элегес» совхозтуң № 6 бригадазында агитатор Галинская беседаларны кылып, агитхуудустарны үндүрбүшаан, солун темалыг чурук монтажын кылган. Ол-ла совхозтуң № 3 бригадазында агитатор Оюн Молдурга бодунуң эки ажылы-биле механизаторларның болгаш тараажыларның хүндүткелин чаалап алган. Ол ышкаш агитас-массалыг ажылды эки организастап чорудуп турар парторганизациялар районда эвээш эвес.

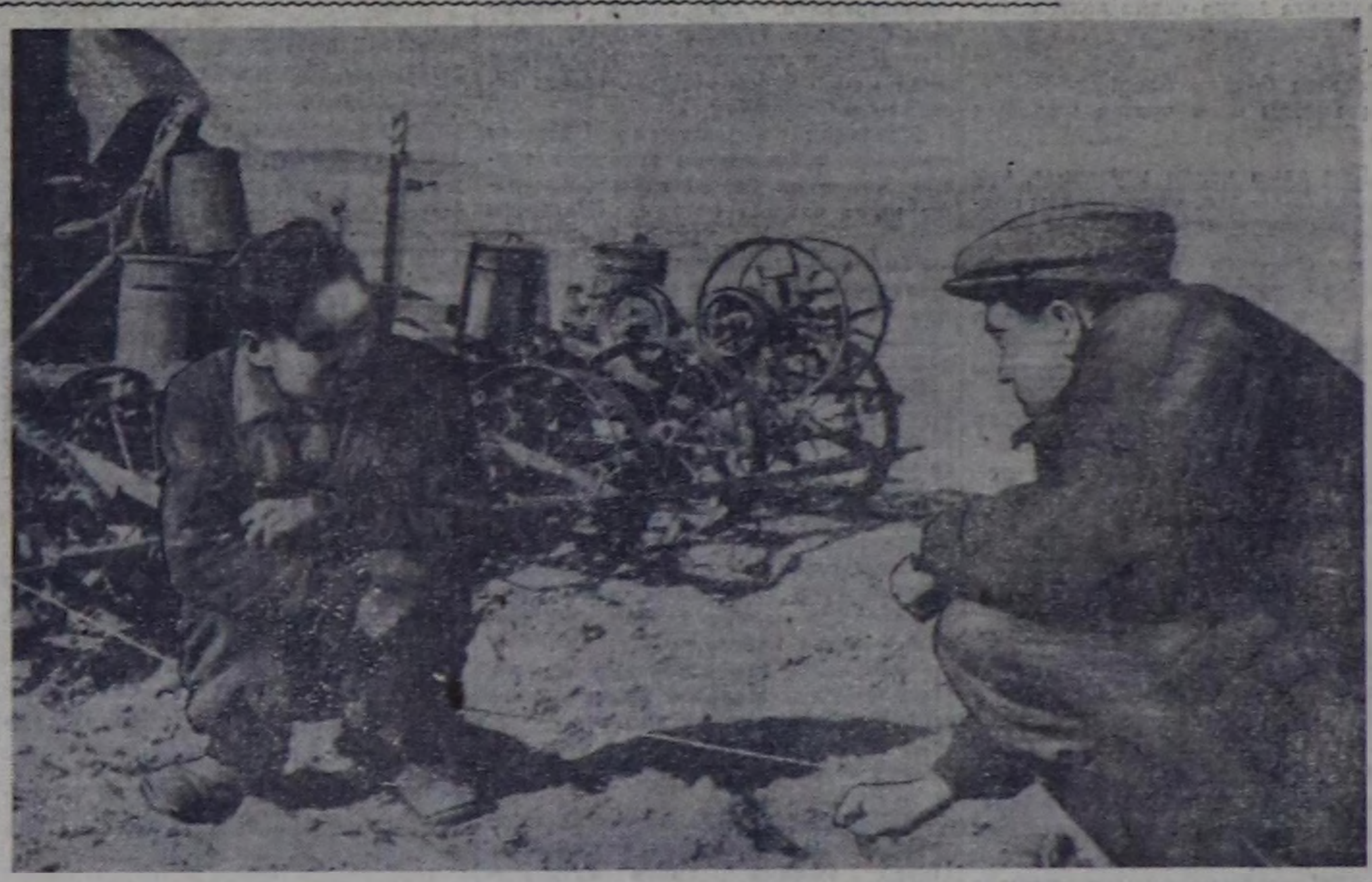

Аянгатының шөлдеринде

«Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырының тараажылары часкы хову ажылын улам калбартып турар. Шык базырыышкынның чогуур өйүнде организастаан, часкы аңдарылга-биле 1550 гектарны чарган.

Техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, күш-ажылды шын организастааның түңнелинде, эрте чажар культураларның тарылгазы ажыр күүсеттинген. Чижээ, кызылтастың планын 111 хуу, арбайның 144 хуу, оон-даа өске.

Салбырның механизаторлары амгы кол кичээнгейни кукуруза, картофель, ногаа олуртулгазынче, мал чеми культураларны тарыырынче угландырып турар.

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң кукурузачылары бо чылын 800 га черниң бирээзинге-ле 350 центнерден эвээш эвес ногаан массаны өстурүп алырын хүлээнген. Черни бүрүн белеткеп ааган. Ам ында кукуруза тарылгазы эгелей берген. Баштайгы хүннерде 102 га черге кукурузаны чашкан. Кукурузачы Кара-Сал Чалаа дөрбелчин-уяланчак тарылганы шыңгы барымдаалаарын бозу удуртуп турар.

ЧУРУКТА: солагай талазындан оң талазынче: кукурузачы К. Чалаа биле Чөөн-Хемчик колхозсовхоз бүдүрүлге эргелелиниң агроному П. Лысенко оларның дөрбелчиннерин хемчеп турары.

Фото П. ГОЛЬЦОВТУУ.

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

«МАРС-1» УЖУДУУШКУНДА

Черниң аар кылымал спутнигинден 1962 чылдың ноябрьның 1-де салып үндүрген, планеталар аразының «Марс-1» деп автоматтыг станциязы бодунуң ужудуушкунун үргүлчүлевишаан. Майның 17-де ук станция Черден 195 миллион километр ырай берген болгаш Марс планетадан 11 миллион километр хемчээге турган. Эрткен үениң дургузунда «Марс-1» деп станция Хүнге хамаарыштыр бодунуң шимчээшкининге 450 миллион ажыг километр хемчээлди эрткен.

Черден 106 млн. км. хемчээлге чораан планеталар аразының станциязы-биле радио харылзаазының ээлчегліг сеансызын марттың 21-де кылганы дыңнаттынган. Станцияның аппаратуразы чогумчалыг ажылдап чоруур дээрзин алдынган телеметриктиг информацияны баш удур ажылдап кылганы көргүскен. Аппаратураның ажылдаарынга эргежок чугула байдалдар хөй кирбес тукай үзүктээшкинде хевээр: температуразы — кадар 20—30 градус хемчээлинде туруп турар, базыышкыны — мөңгүн-суглуг хоорзаның 850 миллиметри хире. Дамчыдыынчыларның хереледендирип чоруур радио медээлериниң күчүзү болгаш хүлээп алыр тургузугларның эскеричели бердинген деңнелде туруп турар. Энергия-биле хандырарының системазы доктаашкын чок ажылдап чоруур болгаш станцияның бүгү аппаратуразын электроэнергиябиле хандырып турар. Ооң-биле чергелештир, «Марс-1» деп станцияның уг-шиг системазынга четпес чүүлдер бар апарган, ооң түңнелинде станцияда антенаторларның Черже угланыышкыны хажыттынган дээрзин телеметриктиг информацияның анализи көргүскен; ол чорук дараазынның сеансыларында ооң-биле радио харылзааларын кылырының болдунар аргазын бербээн. Амгы үеде планеталар аразының станциязы-биле радио харылзаазын катап тургузар оралдажыышкыны үргүлчүлеп турар.

Планеталар аразының «Марс-1» деп станциязының дузазы-биле күүсеткен шинчилелдер дыка хөй техниктиг айтырыгларны шиитпирлээриниң болгаш үнелиг шенелде-шинчилел материалды алырының аргазын берген.

106 миллион километр хемчээлге чораан, планеталар аразының станциязы-биле ийи таланың радио харылзаазын боттандырары бир дугаарында чедип алдынган. Станцияга чедир хемчээл кедергей ырак турган, ынчангаш Черден радио медээзин салып үндүрери-биле станциядан харыыны алырының аразында үе 12 хире минута болуп турган.

Станция-биле радио харылзааларының 61 сеансыларын чорудкан, ооң чорудулгазында станцияже 3000 ажыг радио командыларны чорудкан. Радио шугумнарының энергетиказы санап кааныңга дүгжүп турар болгаш 300 миллион километр ажыг хемчээлге идегелдиг радио харылзаазын хандырарынга четчир болуп турарын радио шугумнарының ажылдарының хевир-байдалын анализтээни көргүскен. Радио шугумнарында салдынган кол-кол техниктиг шиитпирлээшкиннерниң: модулацияның болгаш кодированиениң, медээни тыварының болгаш тускайлап үндүрериниң, станцияның шимчээшкининиң параметрлерин хемчээриниң аргаларының шынныы болгаш ажыктыы бадыткаттынган.

Станцияның аппаратуразын электри-биле хандырарының системазы хыынаттынган болгаш ажылдаттынган. Буферлиг аккумуляторлар-биле дүүштүр, хүн батареялары бышыг турушту ажылдап чораан.

Космос радиациязы бар болуп турар хамы космос вакуумунуң бэйдалдарынга, деңзи чок апаар чоруктуң болгаш ыланғыя хүн херелденишкининиң кужениишкининиң, Хүнге чедир хемчээл улгатканының уламындан хүн херелдениишкининиң хемчээли ужудуушкунуң үезиниң дургузунда үш катап эвээжеп турарының уламындан температура нарын болуп турарының байдалдарынга станцияның техниктиг деригхерекселдериниң бүгү комплексизиниң идегелдиг ажылдаарын хандырарының айтырыглары чедиишкинниг шиитпирлеттинген.

Планеталар аразының станциязының аппаратуразының болгаш системаларының ажылының дугайында алдынган шенелде-шинчилел медээлер хүн чоогунуң космос делгемин улам ыңай шинчилээринге болгаш хүн системазының планеталарын өөрениринге улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Планеталар аразының «Марс-1» деп автоматтыг станциязының ужудуушкуну, Чер биле Марстың орбиталарының аразынга ук станцияның шимчээшкининиң оруунда туруп турар космос делгеминиң райониарының физиктиг шынарларының дугайында чаа медээлерни берген.

«Марс-1» деп станцияның Чер чоогунга шимчээшкининиң траекториязы Ай талазынче салып үндүрген баштайгы совет космос ракеталарының болгаш «Венера-1» деп станцияның ужудуушкунунуң траекториязындан онзагай болуп турган. Совет космос ракеталарының болгаш «Венера-1» деп станцияның траекториязы даштыкы радиациялыг куржагларны улуг эвес геомагниттиг широталарга эртпишаан, черниң иштики радиациялыг куржааның даштынга эрткен. «Марс-1» деп станция Черниң иштики радиациялыг куржаан кежилип эрткен болгаш ооң соонда даштыкы радиациялыг куржагларны улуг геомагниттиг широталарга эрткен.

Амгы үеде билдингир болуп турар черниң радиациялыг үш куржагларын «Марс-1» деп станция эртип турар үеде ук куржагларның кызыгаарларының дыка өскерилгени демдеглеттинген. Иштики радиациялыг куржагга эң-не кужениишкининиг турарының девискээри 1958 чылда черниң үшкү кылымал совет спутнигиниң ужудуушкунунуң үезинде чорутукан хемчээшкиннерге бодаарга, Черден эң-не ырай берген болган.

Черден хөлчок ырай бергенде «Марс-1» деп станцияның приборлары космос херелдениишкининиң демдеглээрин чорудкан. Чер чоогунуң космос болгаш планеталар аразының делгеминде космос херелдениишкининиң кужениишкинниң 1959 чылбиле деңнээрге, барык-ла ийи катап улгаткан дээрзин тодараткан. Демдеглеттинген өскерлиишкиннер Хүнүң салдарлыының циклиниң өскерилгени-биле холбашкан бооп чадавас.

Планеталар аразының болгаш Хүннуң плазмазын өөренип көөр талазы-биле чугула түңнелдер алдынган. Чер болза 10—20 муң километр хемчээлге чаттылып чорудкан, ионнуг газ каът-биле хүрээлеттирген дээрзин баштайгы совет космос ракеталарының ужудуушкунунуң үезинде тодаратканы билдингир болгай. «Марс-1» станцияга кылган дуржулгаларга ол түңнел чаа бадытказышкынын алган. Совет эртемденнерниң ажытканы, окталыышкынныг кезектерниң эң-не даштыкы куржааның кызыгаары геомагниттиг шөлдүң күш шугумнарының кыдыын тавартыр эрткен дээрзи ол дуржулгаларга база-ла тодараттынган. Куржагның төвүнге 50 электроновольт ажыг энергиялыг электроннарның агыышкынының хемчээттинген дыгыйы секундада дөрбелчин сантиметр тавартыр 200—400 миллион электроннарга деңг болган. Окталыышкынныг кезектерниң эң-не даштыкы куржаан, ону илереткениниң соонда үш чыл эрткенде, «Марс-1» деп станцияның дузазыбиле хайгаараны ук куржагның кызыгаары өскерлиишкиннерге таваржып турар болза-даа, ол дыка быжыг тургустунуушкун болуп турар дээрзиниң дугайын херечилеп турар. Черниң ионнуг газ каъдының окталыышкынныг кезектериниң эң-не даштыкы куржаа-биле таварып эрткениниң девискээрин хайгаараары бир дугаарында чедип алдынган.

Хүнден кээп турар ионнуг газтың (сөөлгү үеде эпти-ле «хүн хады» деп адап турар) агыышкынын планеталар аразының делгеминге демдеглээн. Ол агыышкыннарның хемчээлиниң өскерлиишкини эскертинген.

Космос делгеминде магниттиг шөлдүң кужениишкиннииниң дугайында информация алдынган. Таварылгаларның хөй нуруузунда магниттиг шөлдүң кужениишкиннииниң хемчээттинген хемчээли 3—4 гамма хемчээлдиг болуп турган. Чамдык таварылгаларда кужениишкининиң 6—9 гамма чеде бээр шөлдер демдеглеттинген. (Черниң кырында полюстар районунга магниттиг шөлдүң кужениишкининиң 60 муң гамма чедип турар).

Черниң орбитазындан дашкаар космоста метеор бүдүмелдерниң хуваттынганының дугайында солун медээлер алдынган. Черден 6000—40000 километр хемчээлге чораш, «Марс-1» деп станция тауридтиң метеорлуг агыышкынын эрткен. Агыышкында метеорлуг кезектерниң демдеглеттинген кагыышкыннарының саны барык-ла ийи минутада бир кагыышкын болуп турар. Оон ыңай, Черден 20—40 миллион километр хемчээлге барган, «Марс-1» деп станция метеорлуг агыышкынны база эрткен, ол болза чер кырының хайгааралдарындан билдингир болуп турар метеорлуг чаңгыс-даа агыышкынга чүүлдешпес метеорлуг агыышкын болган. Ол метеорлуг агыышкын амга чедир билдинмес турган бооп чадавас. Ол агыышкында метеорлуг бүдүмелдерниң дыгыйы таурид агыышкында ышкаш, база-ла барык ындыг болуп турар.

Бүгү-ле алдынган түңнелдер космос делгемин өөренип көөрүнге боттуг салыышкын болуп турар. «Марс-1» деп, планеталар аразының станциязындан алдынган делгереңгей эртем информациязын ажылдап кылыры үргүлчүлеп турар.

Мурнакчыларга деңнежир

САГАДАК-ТЕРЕК. (Телефон-биле). СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунга уткуштур социалистиг чарышты калбартканының түңнелинде «Барлык» совхоз тараа культураларын 6500 гектарның орнунга 7451 гектарда чашкан, ооң иштинде кызыл-тасты 4494 гектарда тараан. Ол ышкаш 100 гектар чочак-тарааны херек кырында 118 гектарда чашкан.

Совхозтуң тараажыларының ол бүгү чедиишкини — күш-ажылды шын организастааның, техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглааның илередип турар. Эрте чажар культураларның тарылгазын үргүлчүлевишаан, чамдык агрегаттар ногаа, картофель олуртулгазынче кирген, а 10 агрегат, май 16-дан эгелээш 1500 гектар кукуруза олуртулгазынче шилчээн.

СЭКП Барыын-Хемчик парткомунуң болгаш райбүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун совхозтуң тараажылары бышыг тутпушаан. Шыраа-Булакта бот-орулга-чарылгалыг звено (удуртукчузу Сарыглар Рабочут) 1025 гектар кызыл-тасты кыска үеде, бедик агротехниктиг негелде ёзугаар тарып дооскаш, совхозтуң дирекция черниң, парткомнуң, көдээ Советтиң шилчиир Кызыл тугун тиилеп алган.

Агар бригадазында

САМАГАЛДАЙ. (Телефон-биле). «Тес-Хем» совхозтуң Агар-Хову бригадазында часкы тарылга улам калбарып турар. Бо хүннерде кызыл-тасты 295 гектарда, чочак-тарааны 56 гектарда чашкан, чигир свёкланы 24 гектарда олурткан.

Бригаданың шөлдеринде 16 трактор агрегаттары дүн-хүн ээлчээнде улажып турар. Ажылдың бүдүнгүр, эки шынары дээш чарыш кижилерни күш-ажылче улам сорук киирип турар.

ТАРЫЛГАНЫҢ МААДЫРЛАРЫ

Мурнакчыларның одуруунда

Майның баштайгы аяс эртенилериниң бирээзи. Чаа-ла шалып дээп орган эртенги хүнүң чидиг херелдери делгем ховуларның кырынче чаптыла берген. Арыг салгын сооланмадыр эстеп турган.

Павел чайгы куу бөргүн ужулгаш, бажының алдынналчак сарыг дүктерин аткаар чыттыр сыйбагылаан. Оон соонда ынай-бээр эргилдир көргүдээн. Кара хевис боон хуулган хову талыйтыр-ла чаптылып чоруй барган. Кайнаар-даа көөрге, хову-ла, хову, кижиниң сеткил-сагыжын хайныктырып келир ажыл-ла, ажыл! Күчүдүг «кан аттарның» каргыраалары эртен-эртен улам китеп, салгын-сырын аайы-биле талыгырдан-на дыңналып кээп тургулаан.

— Кайгамчык-ла-дыр!— деп, Павел бодунга өөрүшкүлүг чугаластынган.

Павелдиң агрегады чаштырылгага белен. Үш аныяк оол боттарының сеялкаларында тургулапкан, чүгле тракторнуң шимчеп чоруптарын маңап тургулаан.

«Кызыл тараачын» колхозтуң бирги трактор-ховуу бригазазының бригадири Терехов ында турган Павелдиң арнынче көрүп, хөглүг хүлүмзүрбүшаан, чугаалаан:

— Ажыл берге-даа, харыысалгалыг-даа.

— Ындыг харын, Сергей Николаевич — деп, Павел чөпшээрешкен.

— Че, чорувут — дээш, Павелдиң күш-ажылга дадыккан мөге-шыырак холдарын Терехов түткан.

Павел улуг өөрүшкү-биле каттырымзааш, тракторунче базыпкан. Күчүдүг «ДТ-54»-түң мотору дагжап үнген. Павел тракторунуң кабиназынче киргеш, сеялкаларда оолдарынче медээни бербишаан, бөргүн үштүп, бригадирже мөгейген.

Павел бо чылын бир-ле дугаар тракторнуң «дының» тудуп ажылдап киргени ол. Ынчангаш аңаа онза өөрүнчүг болган. Бо ужу-кыдыы көзүлбес делгем ховуга чагагай тараа удавас далай дег чалгыыр дээп чүвени Павел караанга көзүлдүр бодагылаан-даа. Ынчалза-даа ол чагагай дүжүт бөргүнгү ажылдан улуг хамаарыжыр дээрзин ол ыяк боданган. Трактору тургузупкаш, кабиназындан үне халып келген.

— Чүү болду, Павел?— деп, оолдарның бирээзи айтырган.

— Далашпаңар, оолдар. Сеялкаларның чаштырып эрткенин хынаар херек.

— Мээң бо ийи сеялкам ажырбасла-дыр — деп, Тырлаа бүзүредип чугаалаан.—Силерниң кайдыг-дыр, оолдар?

— Аиза, аңаа — деп, ийи оол базала соңнуг-мурнуг чугааланнар.

— Аңаа-ла болза, эки, эрестер — деп, Павел чугаалаш, сеялкаларны хынап көрген. Оон соонда эртип келген изиниче дедир көргеш, элээн кылаштап бар чыда, дискаларның эрткен изин салаазы-биле касканай иткилээн-даа. Бүгү-ле чүве таарымчалыг. Үреликшкин чок.

— Эр-хейлер, ажырбас-тыр. Ындыг-даа болза эки-ле хынамчалыг болуңар — деп, Павел өөрүнге чагаан.

Павелдиң агрегады, заправка, чемненилге үелерни санаваска, тура дүшпейн ажылдап келген. Карааны имир черни чоорту-ла шыва ап мел чыткан. Сооксумаар салгын кезек-кезек болгаш, довуракты доозуннарыр хадып чоруп турган. Дүдүскек-телчех куу дээрде сылдыстарның бүдүргей оттары чоорту-ла көвүдеп орган. Оон артык чырык оттар бо хову-шолде. Аът кулаа көзүлбес каравгыда оларны көөрге, чаражын чүү дээр!

Дүн ортузу чоокшулап чорда, соок апарган. Павел трактору тургускаш, сеялкада оолдарынга келген.

— Канчап тур силер моң, эрестер?— деп, ол айтырган.— Дүне берге-дир бе?

Оолдар бөрттеринде довураан каптанмышаан, Павелдиң чанынга келгеннер.

— Бис дээрге тарылга үезинде-даа, дүжүт ажаалдазының-даа үезинде мынчаар ажылдап пат чаңчыккан бис — деп, Түлүш чугаалаан.

— Ынчаарга-ла болур-дур — деп, Павел чугаалаш, папиросун оолдарже эргилдир сунгулаан.— Силер ышкаш аныяктар-биле ажылдаарга, ашак апарган кижиге, меңээ соруктуг-ла-дыр.

— Ашак дээрге кайын боор, ам чаа-ла кижи ортузу ажа дүжүп чорааш — деп, Салчак өөрүнче эргилдир көрбүшаан, хөглүг чугаалаан.

Тырлаа папиросуның олуң кызанчадыы соргулаш, немеп каап:

— Павелдиң баштаа ындыг-ла болгай, аныяк-оныяк!

Оон шуптузу каттыржыпканнар.

Павел Сурнаков Корнеевич ынанала омак-хөглүг чаңныг кижи. Ол эш-өөрүнге эъдек, биче сеткилдиг. Ол—ажылдап-даа, дыштанып-даа турар үезинде, улусту бир-ле чүве-биле хөглеткен турар. Ажыл-ишке ооң кызымаа мырыңай дендин. Мооң мурнунда ол колхозтуң тудуг ажылынга ажылдап чорааш. Кандыг-даа ажылга тургаш, ол, бодунуң коммунист херээн чүден-даа артыкка үмелеп билир. Шынчы күш-ажыл—ооң амыдыралының каастагазы, сеткилиниң чырык оду. Ындыг кижилерге чоңу чоорган, хойу хөлең болгай. Ынчангаш Павелди колхозчулар хүндүлээр.

Дүн ортузу эрте дүжүп чорда, Павелдиң агрегады турупкан. Чүү болганы? Сеялкаларның чаштыраар тараазы тонген. Ховуның ховузу. Думбей караңгы. Бригада тоңуурак. Үредин эккээр машина шуут читкен. Кижи-ле бүрүзүн «хайыраан үе-шактыг» дээн бодал хөлзедип турган. Павелдиң сеткилинге хорадаачыг-ла болган.

— Тарылгада бүгү-ле ажыл эки организастаттынган — деп, бригадирниң чугаазы бо бе?— деп, ол чуғаалаттынган. Оон тракторун долгандыр кылаштагылаан. Чаштырыкчыларының чанынга дедир чедип келгеш, база-ла чугаалаттынган:

— Аза-ла алзыңам, мыңдыг болу бээрин кым бодаан боор!

Дэң хаяазы чөөн чүктеп кылайып орган

— Даң адып келдя ышкажыр, чүү деп чүвел бо?— деп, чаштырыкчы оолдар аразында химиренгеннер.

Үредин соорткен машина агрегатка дэңгаар эртен келген. Павелдиң часкы тарылгага ажылы мынчаар эгелээн. Дүнер, хүнер билдирбейн шуужүп эртип, Павелдиң агрегады шуудаашкынныг чоруп турган.

...Часкы тарылганың он бир дугаар хонуу. Шейдүнчек куу булуттар кандыг-ла-бир үүведеп дескен чүве дег, мурнуу чүкче шууштур көжүп чоруп тургулаан. Дүүш үезин чоокшулай бергеш, часкы хүн бирде булуттар аразындам бакылап кээп, согунналчак сарыг херелдерин черниң кырынче саарып, бирде булуттар артынче ажыттанып кире бээр турган.

Павел делгем ховуның ол-бо талазында чаштырылга агрегатгарын эргилдир сананай көрүп, тракторун эптиг башкарып орган. Дескиннип алган черин бир долганнаш, дөңүтеш кырынче чаштырып үмүп көөрге, оңгулчүк иштимде ийи агрегат эртенги хевээр турбушаан. «Бо канчап барган улус боор» деп ол дайын тыппайн боданган.

— Силер сеялкаларыңар үзеп ап турукар, мен дуу ол агрегаттарны көргеш келийн — деп, өөрүнге чугаалааш, Павел базып чорупкан.

Павел черде чыткылаан механизаторлар-биле мендилешкеш, айтырган:

— Агрегаттарыңар чүге ажылдавайн турары ол, өөнүктер?

— Масла, бензин чок — деп, тракторист Михеев чугаалаан.— Бис буруулуг эвес бис, канчаар оны.

— Бисте чүү боор, хамык чүве белең болза, туруш-даа чок болгай бис — деп, база бир кижи чоргаар хевирлиг чугаалаан.

Павел орган улустарны эргилдир көргеш «Канчап мындыг хөөнзүргей улус боор» деп иштинде чиктигзинип боданган. Оон Михеевтиң өжүтиниден часкааш, мынча дээн:

— Орта-даа чүве бе, акыжым? Туран мыя бо, бир километр хире черде костүп туру ышкажыл. Маңаа аңаа чыдарының орунга, олче халаан болза, кандыг-бир хемчег черже алдынган турар-дыр.

— Заправка машиназын манааш, мынчап бардывыс — деп, Михеев сөөртүндүр чугаалаш, чоон салаадарлыг холу-биле арын сыйбагылаан.

Улус кезек када ыыттаспаан. Оон база-ла Павел чоон үиү-биле чугаалап үнгеи:

— Эртен маңаа каш шакта келдиңер?

— Алды шакта зөлчег солуп келдивис — деп, база бир агрегаттың трактористи Кенделов чугаага киришкен.

— Ам каш шак-тыр?

— Бир шак ажып туру.

— Че, ол-дур, көрбес силер бе?. Үе-шак маңаар эвес — дээш, Павел папиросун кывысхаш, ыжын бурулалыр сорбушаан, чугаазын уламчылаан.— Бистиң бригада чаңгыс кызыл-тасты безин 2200 ганы тарыыр болгай. Ынчаарга дүүн хүнге чедир 1400 ганы чаштырган. Мынчаар ажылдаар болзувусса, ажыл кайын будер.

— Ындыг харын — деп, Михеев чөпшээрешкен.— Бо аныяк оолдарның бирээзин Туранче халыдар-дыр.

— Дүргеи хемчээн алыңар, өөрүм мени маңай берди — дээш, Павел агрегадынче чорупкан.

Павелдиң карак кызыл ажылы өөрүнчүг түннелдерни көргүзүп турган. Хүнде ол 40—50 ганы чаштырары шуут чанчыл болган. Шалыпчы ажылынга сеткил ханган чаштырыкчы оолдар база-ла соруктуг ажылдап турганнар. Ол ындыг болур ужурлуттан. Изиг күзел, быжыг тура-соруктуг кандыг-даа бергелериниң мурнунга доктаар эвес.

Бригадада хөй чыл ажылдаан дуржулгалыг хоочуң трактористер хөй. Ынчалза-даа олар амдызында Павелге четпейн турарлар.

Кежээки хүн соңгу чүкте бедик тайгаларның сувур бизеңдериниң аразынче ажыттаның бар чыткан. Оон херелдериндеп дээрде эдирленчек булуттар алдынналы бергилээн.

Павелдиң эзлчег халаар эжи Николай чедип келген.

— Шыырак-ла кагар-дыр сен аа, Павел?— деп, Николай Лопа эжинче чылыг үүлүмзүрүп чугаалаан.

— Хүлээлге куштуг — деп чүве бар болгай — дээш, Павел демгизинче караан баскан.

— Заправканы чаа кылган. Хондур үзүктел чок чоруп болур сен — дээш, Павел эжиниң холун тутканы.— Даартага чедир...

Павел чаштырыкчы оолдары-биле кады бригадаже базыпкан. Чымчак салгын оларның хүнге додуккан хүрең арыннарын эргелеткен дег сыйбагылаан.

— Час, куш-ажыл, магалыг-ладыр — деп, Тырлаа чугаалаан.

— Ындыг, ындыг — деп, Түлүш эжин деткээн.

О. ХӨВЕҢМЕЙ.

Чугула улуг тудугдан

Каш секундалар болгаш-ла улуг маң хоорзалар траншеяның дувунге барып чыдыптарлар. Оларның уштарын маңнакчылар келгеш тудуштур маңнап кааптарлар. Ам-Довуракта суг дамчыдылгазының шугуму хүн бүру ынчаар тургустунуп турар.

Чоокта чаа «Сибтранспецстрой» тудуг эргелелиниң № 2 участогунуң хоорза салынчылары, суг алыр чер-биле, чылыг-биле ажылдаар электростанцияның аразынга сөөлгү хоорзаны саларлар. Ол участоктуң узуну 1526 метр.

ЧУРУКТА: Суг дамчыдылгазының траншеязында хоорза салып турары.

Фото Г. ФЕДОСЕЕВТИИ.

Тараажыларга агитас-массалыг ажыл

Бистиң колхозтуң механизаторлары часкы тарылгаже апрель 10-да киринкеннер. Бедик дүжүт дээш бо улуг демиселдиң чедишкинниг бүдүру хамыктың мурнунда тараажылар ортузунга партийжи-политиктиг, агитас-массалыг ажылдың деннелинден хамаарыр деп чүвени билгеш, бистиң парторганизациявыс тарылга үезинде партийжи-политиктиг, агитас-массалыг ажылдарның тодаргай планын ажылдап кылган.

Оон-биле кады механизаторларның аъш-чем, чурттаага талазы-биле хандырылгазын эжижидер дээш тодаргай хемчегнерни алган бис. Ховуу турлаан, кызыл бүдүүнү септээш, механизатор бүрүзүн күш-ажылчы чедишкиннерже кыйгырып турар хозуунар, плакаттарны аскан, көргүзүг болгаш хүндүлел самбыраларын, агитхуудусту, «Крокодилда» организастаан бис. Янзы-бүрү чемнерни белеткеп турар хову турлаанда столованы база тургускан. Механизаторларның аъш-чеми эки бүрүн чоорганныг демир оруннарда дыштанып ап турарлар.

Механизаторларга лекция, беседаларны агитаторлар, лекторлар план ёзугаар чорудуп турар. Школаның болгаш колхозтуң комсомол организациязының бот-тывынгыр үрэн чүүл бөлгүмнериниң киржикчилери механизаторларга 5 хонгашла концертти көргүзүп турар. Бо хемчегнерни колхоз клубунуң эргелекчизи аш Баян-Доржу, библиотека эргелекчизи Монгуш Байыр олар организастап турарлар.

Ам үеде тракторнуң комплексилиг 6 агрегады шөлдерде ажылдап турар.

Часкы тарылганы кыска хуусазда, бедик агротехниктиг деннелге доозары дээш социалистиг чарыш түс-түс агрегаттар, механизаторлар аразында калбарган. Оон түшелин 5 хонгаш-ла үндүрүп, ажыл нормазын ажыр күүседип турар агрегаттар аразынга Шилчиир кызыл выыпельди болгаш акша шанналын тыпсып турар.

Тарылганың баштайгы 5 хонуунун түннелинде ындыг шаңналыг мурнакчы механизаторлар К. Седип-оол, М. Бак-оол оларга тывыскан. Шаннал алган механизаторлар П. Партизан, М. Данзы-Белек, М. Соксур-оол, О. Бады, М. Ачай-оол олар ажыл нормазын хүн бүрү ажыр күүседип турарлар. Хову турлаанда садыгны база организастаап.

Бистиң колхозтуң механизаторлары чеди чылдың бешки чылында байлак дүжүттү ап. Төрээн чуртуп өөртүр дээн күзелин күүседип ап шыдаар дээрзинде чиглиниг турбас.

А. САМБУ,
Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунда парторганизация секретары.

Күрүне болгаш кооператив магазиннеринден садып алган хлеб болгаш өске-даа хлеб продуктулар-биле малды болгаш кушту чемгергени дээш харыысалганы күштелдирер дугайында

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Чижеҥ идегеттер — миитилелге ажыктыг күш-ажыл кылбайн турар мал эелери хүүзүнда байыр сорулга-биле малды чемгерериниг күрүнениң чиңи өртектиг хлевин болгаш өске-даа хлеб продуктуларын ажыглап турарының хөй санныг таварылгалары сөөлгү үениң дургузунда илереттинген.

Хоорайларның чурттакчылары — чамдык ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар, колхозчулар, совхозтарның ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары боттарының малынга чөпшээрелдиг аргалар-биле чемнерип белеткеп алыр дугайында сагыш салырының орнунга, харын күрүне болгаш кооператив магазиннеринден садып ап турар хлеб, далган болгаш крупа-биле малды болгаш кушту чемгерип турар.

Малды болгаш кушту хлеб болгаш өске-даа хлеб продуктулары-биле чемгерер чорук ажылчы чоннарны хлеб-биле чогумчалыг хандырарын үреп база хамаатыларның чөптүг килеңээшкинии болдуруп турар.

Малды болгаш кушту хлеб болгаш өске-даа хлеб продуктулары-биле чемгерерин чайладыр сорулга-биле база ажылчы чоннарның хөй санныг күзээшкиниерин барымдаалааш, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

1. Малды болгаш кушту чемгерери-биле быжырган хлебти, далганы, крупаны болгаш өске-даа хлеб продуктуларны күрүне азы кооператив магазиннеринден садып ап турары, а ол ышкаш магазиннерден садып алган быжырган хлеб, далган, крупа болгаш өске-даа хлеб продуктулар-биле малды болгаш кушту чемгерип турары илереттинген кижилерни ажылчы чоннар депутаттарының район, хоорай Советтериниң күүсекчи комитеттериниң чанында административтиг комиссиянның доктаалын азы ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур Советтериниң күүсекчи комитеттериниң шиитпирин ёзугаар оңаар ондан бежен рубль чедир хемчээлбиле штрафтаарын доктаадыр.

2. Ол үүлгедиглери дээш административтиг чүрүм-биле штрафты оңаагаң соонда малды болгаш кушту чемгерери-биле быжырган хлебти, далганы, крупаны болгаш өске-даа хлеб продуктуларны күрүне азы кооператив магазиннеринден садып алырын, а ол ышкаш магазиннерден садып алган быжырган хлеб, далган, крупа болгаш өске-даа хлеб продуктуларбиле малды болгаш кушту чемгерерин үргүлчү-даа азы улуг хемчээлдерге-даа чорудар болза—бир чыл чедир хуусаада эдип-чазаар күш-ажылга азы малын хавырбышаан, азы ол чокка бир чылдан үш чыл чедир хуусаада хосталгазын казып шиидерин доктаадыр.

Моон-биле холбаштыр РСФСР-ниң Кеземче хоойлузунуң 154¹ үүлүнге дараазында утканы немеп киирер:

«154¹ үүл. Малды болгаш кушту чемгерери-биле хлеб болгаш өске-даа хлеб продуктуларны садып алганда азы чемгергенде.

Ол үүлгедиглери дээш административтиг чүрүм-биле штрафты оңаагаң соонда малды болгаш кушту чемгерери-биле быжырган хлебти, далганы, крупаны болгаш өске-даа хлеб продуктуларны күрүне азы кооператив магазиннеринден садып алырын, а ол ышкаш магазиннерден садып алган быжырган хлеб, далган, крупа болгаш өске-даа хлеб продуктуларбиле малды болгаш кушту чемгерерин үргүлчү-даа азы улуг хемчээлдерге-даа чорудар болза—бир чыл чедир хуусаада эдип-чазаар ажылдарга азы малын хавырбышаан, азы ол чокка бир чылдан үш чыл чедир хуусаада хосталгазын казып шиидерин доктаадыр.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. ИГНАТОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. ОРЛОВ.

Москва, 1963 чылдың май 6.

Чарышты улам калбартпышаан

Харыызаа эргелелинде профэвилелместкомунуң ажыл-чорудулгазы сөөлгү үеде улам-на идепкейжип турар апарган. Албанның болгаш амыхуу чагаа бижиктериниң чедирилгезин, телефон, телеграф харыызаазын экижидиринче местком харыызачыларның күүнү, коллективтиң болдунар арганы болгаш курлавырларын сырый мобилизастап, эвээш эвес организас-массалыг хемчегнерни чорудуп келген.

Эргеледе харыызаа киидистериниң, цехтериниң болгаш тус-тус кижилернин аразында чонга, күрүнеге эки бараан болуру дээш социалистиг чарыш сөөлгү үеде улам күштелип турар. Социалистиг чарыштың дээди хевири — коммунистиг күш-ажылды дээш шимчээшкинге харыызачылар улам-на хөйү-биле таарга туттунуп эгелээн. Бистиң харыызаа эргелелривисте ийи бригада ол хүндүлүг атты чаалап ап шыдаан, бир бригада ол ат дээш демиселди ам-даа үргүлчүлевишаан. Коммунистиг күш-ажылдың дээш чаржып турар хөйхөй харыызачыларның иштинден 5 кижиге коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары дээп атты чоокта чаа тывыскан.

Бистиң эргелелдиң коллективи Хакасс автономнуг областың харыызаа эргелелиниң ажылдакчылары-биле социалистиг чарыштыг. Чарыштың түннелдерин квартал санында үндүрүп, бот-боттарывыстың телээлеривисти дамчыштыр дуржулга солчуушкунун январьдан бээр ийи удаа организастаан бис. Ындыг янзылыг дуржулга солчуушкуну бистиң ажылывыска элээн ажыктыг болуп турар.

Коллективте профэвилелиниң местком киидистер, цехтер аразының база түс-түс кижилерниң социалистиг чарыжының түннелдерин ай санында үндүрүп, тиилекчилерни көргүзүг, хүндүлел самбыраларына киирип, мактап деткиринниң хөйхөй аргаларын ажыглап келген.

Көскү агитациянын бүгү хевирлерин, политиктиг болгаш техниктиг өөредилгени коллективже таарымчалыг организастаар талазы-биле местком парторганизацияга база идепкейлиг дузалажып турар. Эргелелдиң кызыл булуңу болгаш түс-түс киидистерниң, цехтериниң бажыннары көскү агитация-биле аң-не таарымчалыг деритгинген. Эргелелдиң бүгү системазында ажылдап турар кижилерниң 90 хуузу өөредилгенин янзы-бүрү хевирлеринде хаара туттунуп, билиг даап чүткүдүг өөренип турар.

Коллектив кежигүннериниң культурлуг дыштанылгазын организастаар талазы-биле база чамдык хемчегнерни местком чорудуп келген. Хөй кижи киржикчилиг шахмат, шашка маргылдаалары биске эвээш эвес организастаттынган.

Ындыг болза-даа бистиң месткомпун ажылында чамдык четпестер база бар. Ылангыя бот-тывынгыр үран чүүл көргүзүү багай организастаттынып келген. Коллективтиг дыштанылгага эргелелдиң ажылчын, албан-хаакчылары, оларның өг-бүлелери четче даара туттунмайн турар. Бо болгаш өске-даа четпестерни дүрген үзүткээр даап бүгү хемчегнерни алыр апаар бис.

О. ШУЛУУ.

Сарголдуң күр черинде

Саргол дээрге Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң малының бир улуг одар чери. Анда моон мурнунда кажан-даа тараа тарып көрбээн, оон түрүк тыва араттарның аътка, шарыга чүдүртүнүп алгаш, арай деп кажуп чораан, долгандыр дагларга кажаалаткан чер болур. 1962 чылда совхозтуң 30 чыл иштинде трактористер келген 50 харлыг механизатору Музалёв Максим Даниловичиниң эгелекчи саналы-биле Сарголдуң күр черин тарып эгелээн. Анаа тараан эвээш кызыл-тастың га бүрүзүнден 16 центнер, чинге-тарааның — 10 центнер үүжүдүн алган. Сарголдуң дагларының ыжык черлеринде совхозтуң тарылга шөлүнден-не хойжуларның кыштагларыры көстүп турар. Бо эрткен кыжын тараа шөлүнүң савазынга, оъдунга хойлар хүр кыштаан.

Бо чылын эш Музалёв үш тракторлуг звеноны ында удуртуп турар. Тарылганың шөлү 535 га четкен. Оон иштинде кызыл-тас 116 га, кукуруза 87 га, чинге-тараа 162 га, сула 170 га. Үк звено ам 200 га чыгам күр черни андырган болгаш 150 га кызыл-тасты чажып тараан. Чайгы үеде Ортаа Сарголдуң күр черин келир чылдың тарылгазынга андырып, белеткээр соруланы салып турар. Эш Музалёв боду хүнде 6 га чер чарар нормазын ийи катап ажыр күүседип, аныяктарга үлегерин көргүзүп турар.

О. ЛАМА.

АВТОМАТИКАНЫҢ ДЕЛГЕМ БАЗЫМНАРЫ

ССРЭ-ниң улуг ажыл-агыйының Делгелгезинде бо чылын 60 мун ажыг делгинирлерни, оларның иштинден 40 мунун эң баштай салып, көргүзүп турар. Олар дээрге павильонларның чүгле доктаамал кылдыр делгеп салган чүүлдери-дир. Үлетпүрүн, тудугнун, көдээ ажыл-агыйының, эртемнин болгаш культураның ангы-ангы адырларының темаларының аайы-биле ам-даа чүс ажыг делгелгелерни болгаш көргүзүглерни чыл дургузунда организастаар деп турар. Химиянын эң болбаазын чедишкиннериниң болгаш бажың иштинин херекселдериниң эң чаа хевирлериниң дугайында, калбак бистерлиг көдээ ажыл-агый машиналарының болгаш хөмүр даштыг суг аттыгышкыны-биле казарының дугайында, ишке-депкен чаа хевирлериниң болгаш амгы үениң атомлуг техниказының дугайында ол делгинирлер чугаалаар.

Делгинирлер салгылаан 76 делгем бажынларның — павильонарның кайнызында-даа баар, улуг ажылагыйының кандыг-даа адырларыбиле танышкар болзувусса, бистиң үениң эң онзалынчак овур-хевирлериниң бирээзи — бүдүүлүг ажылдарын бүрүнү-биле механизастарлы болгаш автоматчылары чер-ле болганда улам тодазы-биле көстүп турар. Ындыг болбастын-даа аргазы чок ынчаш — чүге дээрге, автоматика болза коммунизминиң техниказы-ла болгай. Ол бүдүүркүүг чорукту дыка көвүдедир, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүүлгелериниң продуктуларының байлакшылын тургузар, кижиниң чогаадыкчы, уран ажылдаарынга, бүгү таланын күш болгаш угаан-медерелдиң мандыышкынынга эргежок чүгүлә шак-үезин хостап бээр.

* * *

Улуг суугуларның одалга чери... Суугунуң ындыг одалга черин эң аар-берге ажыл деп санап турганындан бээр ур болчук бе? Чалар от, доодун-довурак, газ кижини ажылдаар аргажок болдура бээр. Ынчангаш противогаз кедип алгаш, долдур хөмүр даш чүдүрүп каан ваговетказларны хол-биле сөөртүп, төгер ужурга таваржып кээр. А суугунуң одалгазын дең, дески болдурар. одаар чүүлдүң чарыгдалын кызырар, ажылчыннарның хөй кезиин хостаар арганы бээр. Ол система бир чылдың дургузунга 150 мун хире рубль хамнагаңы бээр.

Бүдүүлгенин ангы-ангы адырларының талазы-биле ындыг делгинирлерни бистиң колхозтуң механизаторлуг-ла-дыр. Ындыг «таарымча чок чорукта» кандыг байдалдыг үштүнүп болурул? Бо айтырыгга колдуунда «НИИтеплоприбор» институттуң коллективи харыылап турар. Автоматтыг системаларга көргүзүкчүлер дээр чүүлдер эң чугула рольду ойнаары биздингир болгай. Олар—чүүл бүрү чүүлдерни хемчээринге: температураны, базышкынны, дыгыш байдалдарны болгаш өскелерни-даа тодарыынга кылган херекселдер бүлүр. Чижээ, амгы үеде чылыг энергияларының хемчээлин тодарадырынга ажыглаары-биле 500 ажыг чүүл бүрү хевирлериниг көргүзүкчүлерни бүдүрүп үндүрүп турар. Оларда чүүл бүрү хевирлериниг чедиг муң ажыг кезектерни ажыглаан болуп турар. Ол херекселдерни бүдүрүп үндүрер дээш 17 заводтар ажылдап турар. Институт ол херекселдерни шуптузун өөренип көрген болгаш оларны кылырын ам-даа болбаазыратса чогуур деп түннелди кылган.

Чылыг энергизының хемчээлдерин тодарадырынга ажыглаар нарын көргүзүкчүлериниң системазын тускай кылып тургускан. 500 ажыг кезектер хереглеттинер он чашгыс дүй хевирнин белүктерин улаштыр көжүп тургаш ол херекселди кылыр аргалыг болган. Ынчангаш ол он беш белүктер болза амдыгаа чедир кылдыныл турган көргүзүкчүлерден бүдүн чартык катап хөйнү бүдүрүп үндүреринге четчир болган. Оон-биле кады ол сорулганы тускай кылган ийи-үш заводтар күүседир. Моон алгаш көөрге, ындыг продукцияны кылырындан 14—15 бүдүрүлге черлери хостаалыр апаар-дыр.

Улус ажыл-агыйының өске адырларынга ажыглаттынар автоматчыдылганың хереқселдерин болгаш делгилегелерни ынчаар сайзырадыр болза, кайы хире хөй ажыктыг болурун ам бодап болур апарган. Дыка хөй эртем-шинчилел болгаш конструктор организациялары ам ындыг ажылды дыка калбартып турар апарган.

Бүдүүлгени эң бедик шинарлыг кылдыр автоматчыдарда боду баңкартынар, электроннуг саналга машиналарып ажыглаар. Олар бүдүүлге чорудулгаларын бирден бирээ чокка автоматчыдарынга ажыглаар системага кирип турар болгай. Ол машиналар баш удур берип каан айтышкыннарны ёзугаар эң таарымчалыг технологтуг корум-чурумнарны тодарадып, ажылды башкарар аргалыг.

Москваның улуг ажыл-агый чөвүлелиниң «Энергоприбор» заводу «Машина тудуушкуну» деп павильонда «Марс-УБ» дээр электроннуг машинаны делгеп салган. Кандыг-даа ажылдарны башкарар, шынарлыг ол машина болза бүдүүлге чорудулгаларын чангыс-ла черден хынап, башкарарынга таарышкан нарын хереқсел-дир. Ону электри техниктиг, металлургтуг, химиялыг, нефть болбаазыралдыр, аъш-чем болгаш өске-даа бүдүүлге черлеринге ажыглап болур. Чаңгыс-ла ындыг машина дыка хөй санныг чүүл бүрү хереқселдерни болгаш таарыштырыкчыларны солуп, оларның орнунга ажылдаар болгаш дыка хөй санныг ажылчыннарны хостаар.

Магнитогорскиниң металлургия комбинадының дуржулгазы башкарылганың ындыг саналга машиналарын ажыглаары кайы хире ажыктыгын көргүзүп турар. Ында «сталь-1» дээр алектроннуг саналга машинаны ам ийи хире чыл ажылдап турар. Ол дээрге башкарылга системазының маңаа болгаш чүрээ ышкаш болу берген. Ол калбак демирлерни «450» деп станга ан таарымчалыг болгаш артык-тудуу чок быжып, кестирип турар. Ол машина бодунун хүлээлгезин кайгамчык эки күүседир болган. Демирни быжып, кестиреринден артыш, халас үнер чорук дыка эвээжээн. Ол машина ажылдап эгелээнинин баштайгы айларында-ла бодун кылырынга үнген чарыгдалларны шуптузун дедир дуглапкан. Аңаа кезекгерни аң таарымчалыг кылдыр сомнаарының машиназы «сталь-2» болгаш демир кылыгларын болбаазыралын турарының үезинде соксаал чокка таарыштырыкчы—«сталь-3» деп дөмей системаларны база тургускан.

Бүдүүлге черлеринде ажылларны чүүмү-биле механизастап, автоматчыдарының кол-кол айтырыгларын шуптузун бистө үзе шиитпирлеп чаалкан деп санап болбас болбайнаан. Машина кылыкчылары, прибор бүдүүркүүлери болгаш улуг ажыл-агыйының чүүл бүрү адырларының тускай эртемниглери-даа амдаа ховй, улуг ажылдарны кылыр ужурлуг. ССРЭ-ниң улуг ажыл-агыйының Делгелгезинге барган кижиниң көөр-ле чүүлдери болза бистиң партиявыстың Программазының кайгамчыктыг тайылбырлакчызы болуп турар. Ол Программа бүдүүлгени хелбээри-биле механизастап, автоматчыдарынче улам калбаа-биле киреринче совет улусту кыйгырып турар.

Эртемде болгаш техникада чаа чүүлдер

Делгинирлер салгылаан 76 делгем бажынларның — павильонарның кайнызында-даа баар, улуг ажылагыйының кандыг-даа адырларыбиле танышкар болзувусса, бистиң үениң эң онзалынчак овур-хевирлериниң бирээзи — бүдүүлүг ажылдарын бүрүнү-биле механизастарлы болгаш автоматчыдары чер-ле болганда улам тодазы-биле көстүп турар. Ындыг болбастын-даа аргазы чок ынчаш — чүге дээрге, автоматика болза коммунизминиң техниказы-ла болгай. Ол бүдүүркүүг чорукту дыка көвүдедир, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүүлгелериниң продуктуларының байлакшылын тургузар, кижиниң чогаадыкчы, уран ажылдаарынга, бүгү таланын күш болгаш угаан-медерелдиң мандыышкынынга эргежок чүгүлә шак-үезин хостап бээр.

* * *

Улуг суугуларның одалга чери... Суугунуң ындыг одалга черин эң аар-берге ажыл деп санап турганындан бээр ур болчук бе? Чалар от, доодун-довурак, газ кижини ажылдаар аргажок болдура бээр. Ынчангаш противогаз кедип алгаш, долдур хөмүр даш чүдүрүп каан ваговетказларны хол-биле сөөртүп, төгер ужурга таваржып кээр. А суугунуң одалгазын дең, дески болдурар. одаар чүүлдүң чарыгдалын кызырар, ажылчыннарның хөй кезиин хостаар арганы бээр. Ол система бир чылдың дургузунга 150 мун хире рубль хамнагаңы бээр.

Бүдүүлгенин ангы-ангы адырларының талазы-биле ындыг делгинирлерни бистиң колхозтуң механизаторлуг-ла-дыр. Ындыг «таарымча чок чорукта» кандыг байдалдыг үштүнүп болурул? Бо айтырыгга колдуунда «НИИтеплоприбор» институттуң коллективи харыылап турар. Автоматтыг системаларга көргүзүкчүлер дээр чүүлдер эң чугула рольду ойнаары биздингир болгай. Олар—чүүл бүрү чүүлдерни хемчээринге: температураны, базышкынны, дыгыш байдалдарны болгаш өскелерни-даа тодарадырынга кылган хереқселдер бүлүр. Чижээ, амгы үеде чылыг энергияларының хемчээлин тодарадырынга ажыглаары-биле 500 ажыг чүүл бүрү хевирлериниг көргүзүкчүлерни бүдүрүп үндүрүп турар. Оларда чүүл бүрү хевирлериниг чедиг муң ажыг кезектерни ажыглаан болуп турар. Ол хереқселдерни бүдүрүп үндүрер дээш 17 заводтар ажылдап турар. Институт ол хереқселдерни шуптузун өөренип көрген болгаш оларны кылырын ам-даа болбаазыратса чогуур деп түннелди кылган.

Чылыг энергизының хемчээлдерин тодарадырынга ажыглаар нарын көргүзүкчүлериниң системазын тускай кылып тургускан. 500 ажыг кезектер хереглеттинер он чашгыс дүй хевирнин белүктерин улаштыр көжүп тургаш ол хереқселди кылыр аргалыг болган. Ынчангаш ол он беш белүктер болза амдыгаа чедир кылдыныл турган көргүзүкчүлерден бүдүн чартык катап хөйнү бүдүрүп үндүреринге четчир болган. Оон-биле кады ол сорулганы тускай кылган ийи-үш заводтар күүседир. Моон алгаш көөрге, ындыг продукцияны кылырындан 14—15 бүдүрүлге черлери хостаалыр апаар-дыр.

Улус ажыл-агыйының өске адырларынга ажыглаттынар автоматчыдылганың хереқселдерин болгаш делгилегелерни ынчаар сайзырадыр болза, кайы хире хөй ажыктыг болурун ам бодап болур апарган. Дыка хөй эртем-шинчилел болгаш конструктор организациялары ам ындыг ажылды дыка калбартып турар апарган.

Бүдүүлгени эң бедик шинарлыг кылдыр автоматчыдарда боду баңкартынар, электроннуг саналга машиналарып ажыглаар. Олар бүдүүлге чорудулгаларын бирден бирээ чокка автоматчыдарынга ажыглаар системага кирип турар болгай. Ол машиналар баш удур берип каан айтышкыннарны ёзугаар эң таарымчалыг технологтуг корум-чурумнарны тодарадып, ажылды башкарар аргалыг.

Москваның улуг ажыл-агый чөвүлелиниң «Энергоприбор» заводу «Машина тудуушкуну» деп павильонда «Марс-УБ» дээр электроннуг машинаны делгеп салган. Кандыг-даа ажылдарны башкарар, шынарлыг ол машина болза бүдүүлге чорудулгаларын чангыс-ла черден хынап, башкарарынга таарышкан нарын хереқсел-дир. Ону электри техниктиг, металлургтуг, химиялыг, нефть болбаазыралдыр, аъш-чем болгаш өске-даа бүдүүлге чер

„Шынның" ночукчуларының чагаалары

Арын № 40

Бистиң кылган ажылдарывыс

Мурнунда турган Бай-Тайга районну Барыын-Хемчик районга каттыштырган соонда «Тээли» совхозтуң ажыл-херээ мурнукунуңдан-даа шуудаан деп чугаалап болур. Совхозтуң удуртукчулары ажылды шалыпкын башкарбышаан, салбыр бүрүзүнге тускай эртемниглерниң күжүн таарыштыр тургускан.

Кыска үениң иштинде херимнерлиг болгаш анмаарларлыг дөрт чаа бажыңны хойжу бригадаларның төптеринде, ийи бажыңны сүт-бараан фермаларында туткан. Совхозтуң тудугжулары оон ыңай мал тарыыр пунктуну болгаш бус-биле изиглер улуг хаван кажаазын тудуп дооскан. Олар ам ийи-ийи өг-бүле чурттаар үш бажыңның тудуунче кирген болгаш чеди өгнүң ыяжын чазап белеткеп эгелээн. Совхозтуң салбырларында хой бригадаларының төптерин болгаш сүт-бараан фермаларын электриждер сорулга бистиң мурнувуста салдынып турар. Чоокта чаа бир сүт-бараан фермазы электрижиттинген.

Бо чылын малчыннарның турлагларынга элээн хөй чаа чурттаалга бажыңнарын тутканының болгаш эрги бажыңнарны септээниниң түңнелинде, совхозтуң 30 малчын өг-бүлези чаа бажыңнарже кирер, 20 хире өг-бүле чаа өглерни алырлар.

Кыштың байдалы бергелерлиг болган болза-даа совхозтуң бүгү малчыннарының кызымак күш-ажылының ачызында мал хүр кыш ашкан. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Үрүле Кандан 260 хойдан 276 хураганны менди алган. Хойжулар Конгар, Чүлдүм, Моңгуш, Адыг-оол, Балган олар кадаргап хоюн хүр кыш ажырбышаан, төрээн хойларының хураганнарын бүрүнү-биле камгалап алганнар. Малдың продуктулуг чорууң ам-даа көвүдедип, баш санын өстүрер дээш ажыл-агыйның малчын бүрүзү сорукту ажылдап турар.

Кылдынган ажылдар хөй-даа болза, ажылда четпестерниң барын демдеглевейн барып болбас. Удуртулганың четпес тургустунганындан ажыл-агыйның чамдык адырларында хожудаашкыннар ам-даа бар. Бо четпестерни дарый чайлатпышаан, моон соңгаар оон-даа эки ажылдап турар, бедик көргүзүглерни чедип алыр сорулга бистиң мурнувуста салдынып турар.

С. ИРГИТ,
совхозта партком секретары.

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» көдээ ажыл-агый артелинде партия организациязы часкы тарылга кампаниязының үезинде почта тарадылгазын улам экижиткен. Ыраккы хову турлагларында тараажылар суурда чурттакчылар-биле деңге чыгыы, хүн бүрүде үнген солуннарны удаа-дараа ап, номчуп турар.

ЧУРУКТА: № 1 хову бригадазының механизаторларынга учётчик эш Сат Лопсан-Серенниң чаа солундан ыткыр номчулга кылып олурары.

Фото **И. ЦЕЛИЩЕВТИИ.**

Парлаттынган чагааларның дээштии дээш

Өвүр районнуң ажыл-ишчилериниң ажыл-херээниң, амыдыралының дугайында, чамдык ажыл-агыйларның, организацияларның ажылында четпестерниң дугайында көдээ корреспондентилерниң бижээн чүүлдери республика солуннарында чылдып-на хөй-биле парлаттынып турар. Чимээ, «Торгалыг» колхозта көдээ корреспондентилер Н. Дамдын, С. Таспай ол артельдиң колхозчулары, ылангыя комсомолчулары мурнакчы аргаларны кайы хире ажыглап, ажылды канчаар организастап турарының дугайында материалдарны солунга үргүлчү бижип келген. Саанчы Т. Далар эрткен чылын инек бүрүзүнден 1480 кг сүттү сагганын, оон ажылга кызымаан, омак-хөглүүн, эш-өөрү-биле эптиг-эвилеңин, найыралдыын, комсомолчу путёвканы алгаш, ооң саанчы болу бергенин «Шынга» көдээ корреспондент бижээн.

Ол-ла колхозта хойжу бригадаларның ажылының база комсомолчуларның ниитиниң мал ажылынга киржилгезиниң дугайында элээн эвес чүүлдер парлаттынган. «Кызыл тук», «Коммунизмче орук» колхозтар ол бригадаларның ажылының дуржулгазын ажыглаан, ол артельдерде мурнакчыларның саны өскен. «Кызыл тук» колхоз бо чылдың бирги кварталында күрүнеге эът садарының планын 108, сүттүүн—152 хуу күүсеткен. Бо колхоз сүт саалдазынга районнуң колхозтарының мурнуку одуруунда чоруп турар.

Моон-биле чергелештир солуннарда парлаттынган чамдык шүгүмчүлелдиг материалдар кандыг-даа үре-түңнел чок артып каап турар. Ажылда четпестерни чайладыр, частырыгларны эдер талазы-биле ажыл районда кошкак тургустунган. Район төвүнге парикмахерская тургузарын чон улуу-биле күзеп турар дугайында шүгүмчүлелдиг чагааларны «Шын», «Ленинчи орук» солуннарга каш удаа парлаан турган. Район төвүнде амдыгаа чедир парикмахерская чок.

Райпо столовазының арыг-шевер байдалын чогуур негелделинге чедир тургузар, чемниң ассортиментизин көвүдедир, шынарын экижидер дугайында республика солуннарынга корреспондентилерниң чүүлдери үнгүлээн. Ындыг-даа болза, столоваяда байдал ам-даа өскерилбээн. Столоваяның тускай повары безин чок.

«Коммунизмче орук» колхозка хлеб быжырар черни тургузары негеттинип турар дугайында материалдарны көдээ корреспондент К. Кертик-оол республика солуннарынга бижээн турган. Колхозчулар хлеб садып алыр дээш район төвүнче баар ужурга таваржып турар.

Автоклубтуң агиткультбригадазы үр үениң дургузунда малчыннарга барбаан дээрзиниң дугайында «Шынга» шүгүмчүлелдиг материал үнген. Хамаарышкан организациялар ол талазы-биле кандыг-даа хемчег албаан болгаш четпестерни чайладырының хемчеглерин албаан. Малчыннарга бараанарны аппарып садар үш автолавка бар, ындыг-даа болза оон ийизи үрелген, чүгле бирээзи чоруп турарының дугайында «Шынга» шүгүмчүлелдиг материал база парлаттынган турбуже, ол кандыг-даа түңнел чок арткан.

Райпода практикалап ажылдап турар аныяк садыгжы С. Серемааның четпестериниң дугайында К. Кызыл-оолдуң бижээни шүгүмчүлелдиг материал чоокта чаа «Ленинчи орук» солунга парлаттынган. Ындыг-даа болза, ол материал чүвениң шынынга бүрүн дүүшпес болган: арага ишпес кижини арага ижер кылдыр, үргүлчү арны балыг, кара-көк, ыжык чоруур кижи деп мегелеп бижээни кончуг таарымча чок. Чаңгыс уруглуг кижини ийи уруглуг кижи деп оон бижээни база шын эвес болган. Корреспондент шүгүмчүлелдиг материалдарны бижиирде, эчизинге чедир хынап көөрү, тодаргай фактыларлыг, ылап шынныг кылдыр бижиирин күзенчиг. Районнуң партия, совет, комсомол организациялары солунга үнген шүгүмчүлелдиг материал бүрүзүн туюлунга чедир истеп хынааш, аңаа хамаарышкан айтырыглар талазы-биле тодаргай хемчеглерни алыр болза, парлаттынган чагаалар ам дээштиг болуп шыдаар.

Х. СЕМИС.

ДҮВҮРЕҢДЕ ХОЙЖУЛАР

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» көдээ ажыл-агый артелиниң хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Чываажыкович Лопсанчапка ол Дүвүреңде черже чазаглап көже берген турда барып ужурашкан бис. Сураглыг хойжу чаа барып доктааган черинде чай чок ажылдаан турган. Соңгаарладыр аргажок ажылын дооскаш, бисти бажыңче кирерин олчалаан.

Ооң чурттап орар бажыңының иштиарыг-силиг болгаш эмге-сескелиг. Бистер хааржакта барааны көре бердивис. Ооржак Чываажыкович ону эскерип кааш чугаалай-дыр:

— Бажың ажылын чиигедип, хеп чуур машина садып алдым. Удавас электриниг болу бээр болдур бис ийин.

Дүвүреңде хойжу бригаданың төпчүгежи тура бээр. Колхозчу тудугжулар бо чылын хойжуларның дузаламчызы-биле чурттаалганың 5 бажыңын, кызыл булуңну болгаш 1000 баш хой кирер кажааны тудар. Ооң ыяжы белеткеттинген болгаш тудуг шөлүнче сөөртүнген. Тудуг удавас эгелээр.

Кыштаглаашкын канчаар эрткенин чугаалап бээрин хойжу бригадирден диледивис.

— Берге кыш болган болдур ийин—деп, хойжу чугаалап эгеледи. Бригаданың кежигүннери дыка кызымак ажылдааннар: хойну кадарып, оларга одарны эът далбыйы-биле аштап берип, мал чемин сөөртүп турганнар. Мал чемин четчир кылдыр белеткээн турган бис. Ылангыя 1200 тонна сигенниг, 250 тонна кукуруза силостуг турдувус. Бистиң херегледивистен ол харын-даа артык болган. Ооң чамдыызын өске малчыннарга берген бис.

Эки чемгеринде болгаш ажаалдазы чогуур түңнелди берген. Беш кодан мал кыштаглаашкынны эки эрткен. Малдың чаш төлү чидириг чокка камгалап алдынган. 1500 хойнуң 1354-тү төрээн, оон 1404 хураган камгалап алдынган. Хойнуң төрүүрү ам-даа үргүлчүлеп турар.

— Ынчангаш 6,2 тонна дүк кыргыыр, бүгү чаш малды менди камгалап алыр деп социалистиг хүлээлгевисти күүседип шыдаар бис—деп, бригадир бүзүредип чугаалаан.

Бригаданың кежигүннери Өнер-оол, Өткен-оол, Мөңге оларның эки ажылының дугайын Ооржак Чываажыкович онзалап чугаалаан.—Олар кыжын чүгле хүндүс эвес, а дүне безин бут кырынга тура хонар улус боор. Эртен малга силос, сиген бээр, хүндүс одар хары далбыйлаар, хөй кадарар. Бежээ кужу кошкак хойларга немелде чем бээр. Улуг-даа, чаш-даа малды суггарар. Эки ажылдың түңнели бо-дур. Эш Өнер-оолдуң хойларының кужу семис. Төрээн 391 хойдан 460 хураганны бүрүн камгалап алган. Малдың чаш төлүн чидириг чокка камгалап алыр талазы-биле социалистиг хүлээлгезин хойжулар Өткен-оол биле Мөңге олар база-ла чедиишкинниг күүсеткен.

Бригаданың кежигүннери ам дүктүң дүжүдүн чидириг чокка ажаап алыр дээш ажылдап турар. Хойжу эш Мөңге план ёзугаар 2 кг 800 грамм дүкту кыргыырын 3 кг кылдыр күүседир деп хүлээнген. Бригаданың өске кежигүннери база-ла бедиткен хүлээлгелерни алгылаан.

Хойлар тодуг болзун, дүрген семирзин дээш одарладыышкынны хойжулар таарыштыр чорудуп турар. Оът-сигенниң өзүп үнүп турарының баштайгы хүннеринде хойларны көк баштай үнүп келгилээн, хүннээрек болгаш ыжык черлерге, а ооң соонда оът дескилежи берген бүгү-ле черлерге кадарып турар.

Мында хойжулар чүгле боттары эки ажылдаарынга кызыгаарлаттынмайн, кожазында хойжулар-биле база дуржулга солчуп турар. Бригада кожазында Ленин аттыг колхозтуң эш Баадыр-оолга бригадирлеткен хойжу бригада-биле социалистиг чарыштыг. Бригадир боду эрткен кыжын ол кожазынга ийи катап чораан.

— Оларның бригадазының төвү меңээ таарымчалыг кылдыр көзүлдү. Тудугларының шынары эки болду. Ынчалза-даа хойларының кужу арган болур-дур. Ол четпестерниң ол чылдагааны болза хойну чайгы үеде эки семиртпээнинде болгаш кышкы чемин четчир кылдыр белеткеп албаанында. Ындыг берге байдалдан уштунарының аргазын оларга сүмелээн бис—деп, бригадир Ооржак Чываажыкович чугаалап турар.

Эш Лопсанчаптың бригадазынга эш Баадыр-оолдуң бригадазының кежигүннери база-ла кээп тургулаан. Дуржулгалыг хойжулар малды канчаар кадарып, канчаар чемгерип, чаш малды канчаар ажаап, өстүрүп турарын олар кичээнгейлиг көрүп, дуржулганы боттарынга ажыглап турар. Ол дээрге ёзулуг найыралдыр. Чаржыры дээрге, мурнакчы аргаларны өөренип, бот-боттарынга дузалажыры, күш-ажылга чаа-чаа чедиишкиннерни кады чедип алыры болур.

Чөөн-Хемчик районнуң малчыннарының амыдырал-чурттаалгазында оон өске-даа чаа чүүлдер хөй. Хойжуларның турлагларында садыгжызы чок садыгларны тургускулаан. Оларда эргежок чугула херегледдиң бараанары бар. Малчыннар боттарының херегләэн бараанарын оон ап алгылааш, а өртээн салып каап баргылаар. Ындыг садыгларга тудагдал болган таварылга чок.

Хойжу бригадаларда кылдынгаа чүүлдер-ле хөй. Ам-даа кылыр ажылдар хөй. Чеди чылдың бешки чылында олар боттарының мурнунда тургустунган сорулгаларны чедиишкинниг күүседиринге бүзүрелдиглер.

С. СОДНАМ,
Н. ВАНЬКОВ.

Кыска-даа бол, чидиг шүгүмчүлелдер

«ХАРЫ УГДА ИЙИ КОЙГУН АТКАН»...

— Библиотекарь кажан ажылдаар силер, эргелекчи?

— Бодум билир мен!...

Библиотека ол хүн-даа, даартазында-даа ажыттынмайн баар... Кажан түр ажыттынганда, аңаа хөй номчукчулар чыглып кээр.

— Кандыг солун номнар бар ирги?

— Канчап билбес силер?! Чаа ном чок дидир мен!

...Хары угда ийи койгун аткан дээн ышкаш, библиотекарь Буяныы Баадыр колхозтуң суурда почтальонунуң ажылын база дакпырлап хүлээнип алган. Ынчалзажок «ийи койгунуң бирээзин» база-ла чаңдыр аткан. Чагыкчыларның хөй солуннары хаагылыг библиотекада довурак-доозун апарган чыдар...

Барыын-Хемчик районнуң «Кара-Хөл» колхозта библиотекарь Буяныы Баадыр чүге мынчаар туразында аажылап турарыл? Ооң четпестерин шыңгыы бүрүү шавар күш мында чүге чогул?

(Бижикчи Х. Алдай-оолдуң чагаазындан).

ЧАДАГ ЧОРУУР ЭВЕС!...

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем салбырында эмнелге пунктузунуң эргелекчизи Анна Никитина суурдан ырак-узакта Бостеекте, Кызыл-Даштта хойжу бригадаларга үр үеден бээр барбаан. Ооң чылдагааны чүл? Салбырның удуртукчулары эмчини аът-хөл, машина-биле хандырбайн турарында. Ынаар чадаг кылаштаар эвес!... Салбырның девискээринде чурттап турар малчыннарны шинчип, оларның кадыын хынаарының, лекция, беседа кылып бээриниң графиги тургустунган-даа болза, ол күүсеттинмейн турар.

Малчын **Т. ӨДЕК.**
Улуг-Хем район.

* * *

«Тээли» совхозтуң № 1 салбырындан эштер **К. Орус-оол** биле **Х. Алдын-оол** сеткил-сагыжы хайнып, биске мынчаар бижип турарлар:

«Бистиң көдээ клубка эрткен чылын солун болгаш хөглүг ажылдар чоруттунуп турган. Шынап-ла, кырганнар безин клубка дыка барык саар турдулар... Ам сыр өске болган: клуб хагдынган. Иштн, даштын көрээл: лозуң, плакат, чурук чүү-даа чок. Клуб чалгаарай берген ышкаш, ээнзирел турар-дыр. Эргелекчизи база чок...

«Салбырның эргелели бо суурга ясли тургузар туржук, харын ясли турган бажыңны контора кылып алган. «Өске тергиин бажың бээр бис, ол—ясли болур» деп, аазаандан бээр үр үе эрти. Элээн хөй нелер ясли маназаш, ажылдавайн аңаа олурзарлар»...

Эш Белов, харыылаңар!

Радио дамчыдылгазы идеологтуг ажылда чугула черни ээлеп турар болгаш партийжи пропаганданың күчүлүг чепсээ болуп турар. Ынчангаш радио четкизин калбартыры, радиоточкаларын өреге бүрүзүнге, бригадаларга, фермаларга тургузары, радио дамчыдылгазының шынарын экижидери онза чугула.

Кызыл-Мажалыкта радио белдири чоннуң негелдезин ыракта чедир хандырбайн турар. Бистиң республиканың радио дамчыдылгазының программазын ёзугаар база хөйнитичи киржилге-биле ажылдап турар районнуң радио дамчыдылгазы чогуур шагында дамчытпайн, 20—30 минута озалдадыр азы чамдыкта чүгле 10—15 минутада дамчыткаш, соксап каар таварылгалар бар. Сөөлгү үеде Кызылдың дамчыдылгазын воскресеньеде мырыңай дамчытпастаан. Ооң уламындан радио дыңнакчылары дыштаныр хүнде республиканың болгаш районнуң иштинде болуушкуннарны дыңнаар аргазы чок бооп турар.

Радио дамчыдылгазының шынары дыка багай. Чамдыкта репродуктор шаагайнып-шыыгайнып туруп бээр, оон сымыранып чоруй ыттавайн баар. Суурнуң чамдык чурттаалга бажыңнарында радио кииртинмээн. Бо дугайында негелдени Кызыл-Мажалыкта харылзаа конторазынга (эргелекчизи эш Белов) каш-даа удаа тургускан. Бо негелделерге эш Белов дүлей болуп арткан. Райкүүском болгаш партком бо бүгүну биле-тура-ла кандыг-даа хемчег албайн турарын кижи кайгаар. Кызыл-Мажалыкта радио четкизин кажан орта ажылдаарыл, харыылап көрүңер, эш Белов деп, чон негеп турар.

М. АШАК-ООЛ.
Барыын-Хемчик район.

«Шынның» материалдарының изи-биле

„БЕШ ХАРЛЫГ"

Кызыл хоорайның Щетинкин-Кравченко болгаш Октябрьская кудумчуларының белдиринде 3 каът бажыңның тудуунуң 5 чыл дургузунда дооступ чадааның бижээн В. Сагаан-оолдуң мындыг эгелиг чагаазы бо чылдың апрель 3-те «Шынга» парлаттынган.

«Кызыл тудугнуң» тудуг эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы эш И. Цевелёвтуң редакцияга бижип турары болза: ук тудугну ынча үеде бүтпейн келген деп авторнуң элдепсинип турары-даа чөп. Тудугнуң ханаларын дүрүм ёзугаар кылбаанындан ону ол хевээр ажыглаче кииререге чер шимчээнде айыылдыг деп комиссия көрген. Мынчангаш ол үрей кылдынган черни катап эде кылыры көрдүнүп турар. Үрей кылган соонда чаа төлевилелдиң кылдыммаанындан ук тудуг «Кызыл тудугнуң» эргелелиниң 1963 чылда планында кирбээн.

Чагаа парлаттынза-даа...

Бо чылдың март айда «Тээли» совхозтан редакцияга көдээ бижикчиниң чагаазы келген. Автор чагаазынга совхозтуң ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында комсомолчу аныяктарның идепкейлиг киржилгезин демдеглээш, Өрге-кара деп аныяк оолдуң кадарчы Салчак Допкай, коммунист Салчак Чапталмаа оларның хоюн кадарар, хураганын эмзирер, бажыңының ажылын кылыр кижизи болу бергенинге дыка таарзынмайн турарын илереткен.

Ажылчы чоннар депутаттарының Барыын-Хемчик райкүүскомунуң даргазы эш О. Бичениң бистиң чоруткан бижиивиске харыылааны болза: Ук чагааны истеп көөрүвүске, бижиттинген бүгү фактылар бүрүн шын болуп бадыткаттынган. Өрге-караны бүдүрүлгеге ажылдадыр болгаш ажылга кирип, баштайгы ажыл төлевирин алгыжеге чедир Салчак Допкайның алыр ажыл төлевириниң чартыын Өрге-карага тырттырып берген турар дугайында айтыышкынны «Тээли» совхозтуң дирекциязынга болгаш база Тээли көдээ Советинге райкүүском берген.

Мурнакчыларның одуруунда

Бижиктиг-Хаяның сүт-бараан фермазының бызаа ажаакчызы Кара-Сал Дүктүг-уруг—«Барлык» совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи. Каш чыл дургузунда ол—симменталь уксаалыг бызааларны инектер кылдыр өстүрген. Малчын бодунуң ажыл-херээнге ёзулуг мастер апарган.

Аныяк малчыннарга бодунуң дуржулгазын нептередиринге ол кажан-даа чажам дивес. Мынчага чедир ооң ажаап өстүрген бызааларындан чаңгыс-даа хорамча болбаан. Бызаа бүрүзү хүн санында-ла деңзини немеп турган. Бызаа кажааларының, ооң иштинде клеткаларының иштн, дашты арыг-шевер. Кажаа иштиниң температуразын ол чаңгыс аай чижекке тургузуп турар.

Бызааларны чемгерери рацион ёзугаар шын тургустунган, ооң түңнелинде, олар дүш алыныгыр болгаш өзүүчел болган. Бир-ле катап ферманың бир инээ деңзизи 10 кг безин четпес, дүк чок, тудуу бызаа төрээн.—Мал болуру берге-ле бызаа-дыр—деп, чөгеннишкин турган. Дүктүг-уруг ол бызааны хүлээп алгаш сүт, янзы-бүрү хоолулуг чемнер-биле азырап, доктаамал эмнедиишкинни чорудуп тургаш, улгаттыр доруктуруп каан. Ол бызаа сөөлүнде барып ферманың сүткүр инектериниң бирээзи апарган. Ындыг бызааларны ол өлүрбейн, кашты-даа өстүрген.

Ооң ажаап турар бызааларының баш саны менди, бирээзиниң-не хонукта деңзи немелдези 750—850 грамм чедип турар. Бо чылдың бирги кварталында бызаа ажаакчыларының социалистиг чарыжының бирги черин ол ээлээн. Совхозтуң Саадак-Терек, Бижиктиг-Хая фермаларында быжыглаттынган 400 ажыг сүткүр инектер К. Дүктүг-уругнуң күш-ажылчы холдарын дамчыштыр өскен. Бызаазында ооң эки ажаалгазын дамчып өскен, ам бүдүрүкчү бугалар колхозтарда, совхозтарда нептерээн.

М. АШАК-ООЛ.

ПОВАР

Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбырының бирги трактор-хову бригадазында поварлап турар К. Наязан ийи чыл дургузунда ховунуң ажыл-ишчилериниге амданныг чемнерни белеткеп берип келген.

Столоваядан чүгле механизаторлар эвес, харын чоок кавыда ажылчыннар, буга, сумун казып турарлар, аалбанда чоруп турар кижилер база чемненип турар.

Ховунуң ажыл-ишчилеринге эптиг-эвилең, дыңнангыр чоруу-биле улуг хүндүткелди чаалап алган.

О. ЛАМА.

КОМСОМОЛЧУ ХОЙЖУ

Аныяк хойжу Бүрүн-оолдуң ажыл-херээниң дугайында ооң комсомолчу эш-өөрү-даа, кожа-хелбээ чурттап турар малчыннар-даа бо-ла чугаалажы берген турар. Ол шынап-ла эрес, күш-ажылга ынак кижилерниң бирээзи. Мен, мал эмчизи кижи болгаш малчынның ажаап турар хойларын шинчип, херек апарганда дуза чедирер дээш, ооң аалынга каш-даа удаа чораан мен.

Эш Бүрүн-оол ийи чыл бурунгаар Совет Армияның албанындан халажып келгеш, совхозунга чыл чедир ажылдап чоруй, мал ажылынга бодунуң улуг-хуузун киирер изиг күзелин илереткен. Совхозтуң удуртукчулары аныяк ажылчынның ажыл-агыйны башкарып шыдаарын билгеш, аңаа 390 баш хойну хүлээдип берген. Хүлээп алган хоюн ол семиртир кадарбышаан, өлек-кыштаан ыяк кылдыр септеп, хураганнар кажаазын база тудуп ап, кыштадыр четчир сигенни белеткеп алган. Кадарган хоюнуң ажаалдазын шын тургузуп, малдың баш санын чаңгысты-даа хоратпас дээш кызымак ажылдааныындан ооң хою бо кышты хүр ашкан.

— Хойну чайгы үеде эки одарларлыг, шээр малга таарымчалыг черлерге кадарып, кыштагны күзүн баш удур септеп албышаан, мал чемин хөйнү белеткеп ап, ооң ажаалдазы дээш карак кызыл ажылдаарга хой бүрүзү семис, шырак болур-даа, оларның төрээн хураганнары дүрген доругуучал-даа болур чүве-дир—деп, аныяк хойжу чугаалап орар. Чоокка чедир төрээн 302 хоюндан 302 хураганны ол менди камгалап алган.

Ол бо чылын 100 хойдан 100 хураганны күштүг, шырак кылдыр доруктур азыравышаан, бир хойдан 2 кг дүктү кыргып алыр, кыштаанга бир бажыңны тудар хүлээлгени алган.

Х. ЧЫДЫМ-ООЛ.
«Тес-Хем» совхоз,
О. Шынаа салбыры.

Бригадир

Семён Санай-биле эрткен чылдың кыжынында танышкан мен. Кышкы хүннүң соок эртеннериниң бирээзинде дежурный машина битум шыгжаар черниң тудуун кылыр дээн кезек бызанчыларны бетон заводунга чедирип келген. Олар балдыларын, хирээлерин туткулап алган келгеш, чыннып өрээлди долдур олуруптулар. Чыылганнарның аразында ортумак сынныг бир эр, чамдыкта өөрүнүң чугаазынга киржи каап, оон бодунга ап чораан херекселдериниң бизин тудуп хынап каап олур. Ол кижи тудугжу бригаданың чаа бызанчызы С. Санай ол болган. Бичии болганда ажыл-даа эгелээн.

Күш-ажылчы хүннер билдиртпейн эртип-ле турган. Аңаа келген кижи бүрүзү балдыларның, хирээлериниң диңмиттиг даажын дыңнааш, мында ажыл-даа өлүг хайнып турар чер-ле-дир бо деп бодай бээр. Херек кырында байдал ындыг эвес турган. Тудуг материалдарының чедишпезинден, ажылчын күжүн шын хуваап тургуспаанындан болгаш бригадирниң ажыл-херекти орта уштап-баштап билбезинден ол тудугнуң ажылы экиживейн турган. Шынап-ла үр болбаанда демги бригадир бригаданы удуртуп шыдавазын дорту-биле чугаалаан. Тудугжуларның бригадиринге кымны томуйлаарыл деп айтырыг тургустунуп келген. Үр болбаанда-ла бызанчыларның саналын ёзугаар бригадирге эш Санайны томуйлаан.

Кижи бүрүзүнге тодаргай айтыышкынны ол берип, ажылчын күжүн таарыштыр тургузуп кааш, ыяш заводундан эргежок чугула тудуг материалдарын шилип эккээр турган. Ол үеден эгелеп ажылдың шынары экижээн болгаш темпизи дүргедээн. Дилдинген ыяш материалдар, белеткеттинген даш мурнукузу ыш каш чер болганынга чытпас апарган. Бригадир ажыл-херекке үлегер-чижээн көргүзүп, эң харыысалгалыг чүүлдерни боду кылза бээр турган. Тудугжулар үр эвес үе иштинде хөй ажылды кылганнар.

Бо чазын Санайның орук ажылынче шилчиткен турган. Суг бадырар хоолайлар эптээр ханы оңгарларны чер эриириниң мурнунда доозар сорулга — ажылчыннарның мурнунга салдынган. Хайнышкынныг ажыл-даа эгелээн. Доң черни казарынга хөй күш негеттиниип турганы билдингир. Биске үдеп берген херекселдерниң элээн хөйүнүң бизи шапты, сыы чолдак, харын-даа чамдык сыптарны сыптааны шын эвес болган.

Ажыл соонда эш Санай ол херекселдерни алгаш, шаптыларын чидидип, өскелерин эде сыптаап эртениинде эккелген. Херекселдерни эде кылганының соонда чаа тургустунган бригаданың ажылы чоорту шуудай берген. Бригадир эш Санай черни дүрген казарының аргазын ажылчыннарга айтып берип, боду кызымак ажылдап турган. Ол— эртен ажылчыннар келириниң мурнунда-ла херекселдерни эккеп, чугула материалдарны белеткеп каар. Бригадирниң эки удуртулгазы ажылчын бүрүзүнүң карак кызыл ажылы, Кызыл хоорайның Дружба кудумчузунга оңгар казар ажылды өй-шаанда доозар арганы берген.

Сибтрансспецстрой эргелели Семён Санайны Май бирниң байырлалы таварыштыр өртектиг белек-биле шаңнаан.

ЧУРУКТА: С. Санай.
Сөзү болгаш фотозу **А. Сокуровтуу.**

АКЫ-ДУҢМА КУБАДА

★ ☆ ★

„Нотисиас де ойнуң“ 25 чыл болганы

ГАВАНА. СЭТА-ның корреспондентизи М. Бузивскийниң дамчыдыш турары болза:

«Нотисиас де ой» солуннуң 25 чыл болган алдарлыг оюн маадырлыг куба улус демдеглеп турар.

«Нотисиас де ой»—«Солун улуска бараан болур» деп лозуң-биле 25 чылдарның дургузунда ажылчы чоннарның эрге-ажыктарының шынчы камгалакчызы болуп келген. Улустарның фашизмге болгаш дайынга удур, тайбың болгаш социализм дээш антиимпериалистиг, национал-хосталгалыг демиселии солун кезээде деткип, шынныг түүдерни массаларга хүн бүрүде чедирип, бодунуң эргелери дээш демиселче улус чонну сорук киирип келген.

Америк империализмниң чалчаларыдиктаторлар Сокаррас, Батиста олар солуннуу хаарын чангыс эвес удаа чорудуп, редакцияны болгаш типографиязы бүза шаап келзе-даа оон күүлүг үнүн дүй шаап шыдаваан. Кубаның улусчу-социалистиг партиязының парлалга органы «Нотисиас де ой» солун өске аттар-биле харын-даа бичии хемчээлдиг ийи саазыннарга безин хаая эвес үнүп, дерзии ёзуга удур, чер ээлеринге удур, АКШ-тың империалистиг монополияларынга удур демиселче улус чонну мурнуку хевээр кыйгырып турган.

1959 чылдың январь 1-де, кажан Батистаның диктатуралын узуткап чок кылган хүнде, «Нотисиас де ой» солун кудумчуларга база катап көстүп келген. Ол солун чурттуң төөгүзүнде чаа үениң эгелээн дугайын чарлаан Сантьяго-де-Куба хоорайга үнүп эгелээн. Ол хүнден эгелээш солун болза революциялың херээнге, социализмниң херээнге бараан болуп турар. «Нотисиас де ой»— бодунуң арынналарынга марксизм-ленинизмниң идеяларын пропагандалап, пролетаржы интернационализмниң, бүгү социалистиг чурттарның аразында акыдунмалышкы ёзунуң тугун, мөлчүкчүлерге удур демисежип турар улустар-биле эп-сеткил каттыштырылгазының тугун бедик тудуп чоруур. «Нотисиас де ой» солун бүгү хевирлериниң колониализминге удур, империалистиг күрүнелериниң бөлүглежишкиннинге удур, тайбыңны камгалаар дээш чайгылыш чокка демисежип турар.

«Нотисиас де ой» солун ажылчы чоннарның пропагандизи, агитатору болгаш коллективтиг организакчызы болуп тургустунуп келген. Бо соруглазын ол чедишкинниг күүседип турар. Оон үжурунда бүгү куба улус бодунуң дайынчы парлалга органының чээрби беш чыл болган оюнун хүнүнде аңаа чүректиг ханызындан байырын чедирип, чаагай ажылынга улам ыңайгы чедишкиннерни чедип алырын күзеп турар.

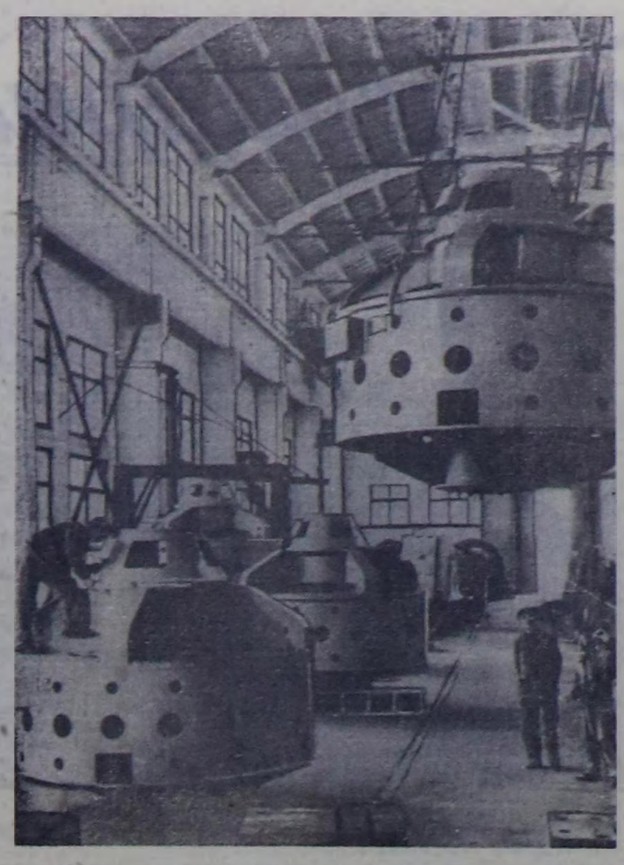

КЫДАТ УЛУС РЕСПУБЛИКА. Дренаж — суггарылга системазының сордуруучуларынга улуг габариттиг шимчедиичилерни бүдүрүп үндүрерин Шанхайның электромотор заводунда шиңгээдип аяган. Ындыг моторлар-лыг күчүлүг сордуруучулар шакта 30 кубометр сугну соруп үндүрер болур.

ЧУРУКТА: заводтуң эптелге салбырында.

Синьхуа—СЭТА-ның фотозу.

Гаитиде байдалга хамаарыштыр

Даштыкы херектер министерствозунуң медеглели

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк күрүнелер организациязының кижиниң эргелериниң айтырыгларының талазы-биле комиссиязын чуртче киирининден Гаитиниң даштыкы херектер министерствозу ойталаан.

Ында кижиниң эргелерин хажыдып турар бе дээрзин хынап көөрүбиле Гаитиге баарын чөпшээрээриш комиссиязының дилээн чоруун «Гаитиниң иштики херектеринге бир янзы холгаарлаашкын кылдыр көрүп болур» деп, министерствозуун медеглелинде онзалап демдеглеп турар.

Гаити болза «улустар аразының ёзулуг-ла сүлчээлинге таварыжып турар-дыр» деп, министерствонуң медеглелинде база-ла демдеглээн.

• • •

Харылзааларны үзеринге сылдаглаашкын

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Күрүне департаментизиниң парлалга айтырыгларының талазы-биле төлээлекчизи Рипти медеглээни-биле алырга, президент Дювальениң гаитян чазаан хүлээп көөрүнден ойталаар дугайында айтырыгны Каттышкан Штаттар латин-америк чурттар-биле чугаалажып көрүп турар.

Каттышкан Штаттар бо айтырыгның талазы-биле бомбүрзектиг барының кезээниң кандыг чазактарыбиле «сумележилге» чорутканыл дээрзин Рип тодаратпаан.

• • •

Харылзааларда дүшкүүрлүг чорук

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Гаитиде байдал дүшкүүрлүг болуп артышаал турар. Дювальениң чазаан дүжүрер соруга-биле Каттышкан Штаттар шериг болгаш политиктиг хевирлиг операцияларны белеткеп турарының дугайын ЮПИ агентилел дыннадып турар.

Агентилелдиң демдеглеп турары болза: «Шангри-ла» деп америк авианосец «өөредилге эрттирип», Кариб далайда туруп турар. Далай чадаг шеринүүн кезектери-биле каттышкан, ийи муң кижилиг болгаш «Боксер» деп авианосецтиг ийиги оперативтиг америк каттыжышкын Гаитиден ырак эвесте ийи неделя туруп турар.

Гаити эмигрантылар — Дювальенин ёзу-чурумунуң удурланыкчылары боттарының күштерин кожазы Доминикан республикага моолнеп турар болгаш «Дювальени дүжүрер соруга-биле чылча шывышкынныг согугну кылыр дээш, кызыгаар таварны шургун киирптеринге белен».

Ол районга «сегиржип алышкын чайлаш чок» деп, агентилел онзалап демдеглеп турар.

• • •

Ажыглаар бодап турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Гаитиге эрге-чагыргага депшилгелиг күштерниң киреринге шаптыктаар дээш, АКШ «шериг хемчеглерин алырынга» белеп деп, АКШ-тың даштыкы херектер талазы-биле сенат комиссиязының даргазы Уильям Фулбрайт америк корреспондентилерге медеглээн.

Гаитиде байдал «эң-не айыылдыг» болуп турар деп, Фулбрайт чугаалаанын АП агентилелдиң корреспондентизиниң Вашингтондан дыннадыында демдеглеп турар.

Гаитиде байдалды даштыкы херектер талазы-биле сенат комиссиязының чажыт хуралынга чугаалажып көрген деп, сенатор айткан.

Агентилелдериниң дыннадыгларындан илереп турары-биле алырга, Гаитиге удур коллективтиг хемчеглерни алырынга америк күрүнелер организациязын АКШ ажыглаар бодап турар.

• • •

„Хан төгүүшкүнү чайлаш чок“

ПАРИЖ. (СЭТА). «Бистер Гаитиже халдап киреринге планын ажылдап кылып тур бис. Ол халдаашкын чүү-даа болза, бо чылын болур боор» деп, Гаитиниң даштыкыда тур чазааның кежигүнү Лун де Жуа парлалга конференциязынга медеглээн.

«Хан төгүүшкүнү чайлаш чок» деп, де Жуаның демдеглээнин Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизи Санто-Доминготан (Доминикан республика) дыннаткан.

Капитал чурттарында ажыл соксадыышкыны

АНГЛИЯ

Судно тудуунуң «Викерс -армстронг» деп заводунуң 130 электриктери болза 67 ажылчыннарны ажылдан үндүргенинге удурланыышкынның демдээ кылдыр ажыл соксадыышкынын чарлаан. Ол ажыл соксадыышкыны суг иштии-биле чоруур атомнуг «Берлинг» деп хеменiң тудуун саладыр ябаар. Гамильтонда «Филипс» деп радио аппаратура компаниянын заводунуң 1300 ажылчыннары ажылын соксаткан. Профэвилели ажылчыннарны ажыл соксадыышкынынче кыйгырган. Ажыл соксатканнар ажыл төлевирин бедидер дугайында негелдени деткип, ажыл соксадыышкынын үш неделяда үргүлчүлеп турар.

ФРАНЦИЯ

Жиронда департаментиде тудугда болгаш хөй-ниити ажылдарында ажылдап турар 10.000 ажылчыннар 24 шакта ажыл соксаткан. Бордо хоорайга болгаш чыскаалга болгаш оон дараалында митингиге ажылчыннар киришкен. Ажыл соксатканнар төлевирлиг шөлээнiң үезин үзадырын болгаш 60 хардан эгелээш пенсияны төлээрин негээн.

ИТАЛИЯ

Италияның цемент заводгарының ажылчыннарының 24 шакта ниити национал ажыл соксадыышкыны болган. Аңаа 20 муң кижи киришкен. Ажылчы чоннар оларның материал байдалын экижидерин көрүп турар ниити националдың чаа коллективтиг күш-ажыл керээлин чарарын негеп турган.

ЯПОНИЯ

Хөмүр даш үлетпүрүнүң ажылчыннарының профэвилелдериниң япон федерациязы ажыл төлевирин бедидер болгаш күш-ажылдың байдалын экижидерин негээн ажыл соксадыышкынын майның сөөлгү хүннеринде үргүлчү чорударын чарлаар деп шиитпирлээн. Ол ажыл соксадыышкынынга чурттуң хөмүр даш тывыжының эң улуг он компанияларының шахтёрлары киржир.

Ужар чүүлдүң «Джапан эйлайнс» деп компаниязының ажылдакчылары ажыл төлевирин бедидерин чедип алырын чүткүвүшаан, ол негелделарын деткип, алды шакта ажыл соксадыышкынын чоруткан. Ажыл соксадыышкынының түнелиинде Парижже болгаш Лос-Анжелосче, а ол ышкаш чурттуң Осака, Саппоро болгаш өскедаа чугула төптеринче самолёттарның доктаамал ужудуушкунары соксаан.

ЭКВАДОР

Чуртта «Аринас дель Экуадор» деп далган заводунуң болгаш «Сан Антонио» деп пос-таавы фабриказының ажылчыннарының ажыл соксадыышкынынг кызымаккай демиселя үргүлчүлеп турар. Олар профэвилелдерниң эргелерин хүндүлеп көөрүп, фабриканың профэвилелиниң ажылдан үндүрткен удурткучуларын ажылга катап киирерин, ажыл төлевирин бедидерин пегеп турар. Экуадорнуң ажылчы чоннарының конфедерациязы ажылчыннарның демиселя-биле эп-сеткилин каттыштырып турарын медеглээн болгаш ажыл соксатканнарга удур бүдүрүлге эелериниң база эрге-чагыргаларның дерзин үүлгедигдери-биле холбаштыр удурланыышкынны илергейлээп.

(СЭТА)

Шиитkелди күүсеткен

ССРЭ-нин Дээди судунуң шериг коллегиязы Тирээн чурттуң өскерликчизи О. В.Пеньковскийни боолап өлүрер дугайында шиитkелди үндүрген болгай. ССРЭ-нин Дээди Советиниң Президиуму Пеньковскийниң бодунуң амы-тынын арттырар дугайында дилээн хандырбаан.

Шиитkелди күүсеткен.

ГОРДОН КУПЕРНИҢ КОСМИКТИГ УЖУДУУШКУНУ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Космонавт Гордон Куперни ап чоруур «Фейт-7» деп америк космиктиг корабльди Канаверал думчуктан май 15-те салып үндүрген болгаш план ёзугаар, черни 22 катап долганыр ужурлуг.

Баштайгы медээлер ёзугаар, космиктиг корабль черден 100—164 миль бедик орбитада чоруп турар болгаш долганыг бүрүзүнүң үргүлчүлели 88,7 минута хире боол турар. Космонавт 34 шакта ужудуп, ол үениң иштинде 575 муң миль хемчээлди эртер болгаш чер бомбүрзээнинг 100 чурттарының кыры-биле ужудуп эртер. «Фейт-7»-ни «Атлас» деп ракетаның дузазы-биле космосче салып үндүрген.

Гордон Куперниң хүлээлгези болза, космиктиг корабльди башкарары болгаш ужудуушкунга чедир бодунуң космиктиг спутнигин чурукка тырттырары болур. Үр үениң иштинде дежи чок байдалга кижиниң ажылдап болур аргаларын шинчилээри Гордон Куперниң кол соруглаарының бирээзи.

Бирги долганыгның үезинде Купер колдуунда-ла космиктиг корабльдиң янзы-бүрү системаларын хынаар болгаш бодунуң мага-бодунуң байдалын хайгаарап көөр. Үшкү долганыгның үезинде, кажан корабль Атлант океанның мурнуу кезээнiң кырынга чорда, корабльден диаметри 5,75 дюйм шарны Куперниң салып үндүрерин ужудуушкун программазында көрүп турар. Ол шар чырык үндүрер ксеоново-биле чепселеңнеген болгаш секунда санында-ла чырыткыланайнып, Куперниң соо-биле бодунуң тускай орбитазынга ужугар.

Космоска ырактың хемчээлин кижи кайы хире тодаргайлап шыдаарыл, база дыңзыг чырыктың дөзүч чүү хире көрүп болурул деп чүвени тодаргайлаар соруга-биле үшкү, дөрткү болгаш бешки долганыларның үезинде, дүве, Купер ол чивеңейнип чоруур шарны хайгаарап, чурукка тырттырып алыр.

Дөрткү долганыгыц үезинде, кажан космиктиг корабль Каттышкан Штаттарның мурнуу районнарының кырынга чорда, Купер чемневир, суг ижер. Кабинада температураның доктаамалын хынаар, база кабинадан космосче чылгынның ылгалыг үверин хемчеп көөр соруга-биле ол-ла долганыгның төнчүзүнде кабина соодарының системазын космонавт өөзүрүптер.

Тоску болгаш 15-ки долганыларның аразында 8 шак иштинде удуурун ужудуушкун графигинде баш бурунгаар көрүп турар. Бир эвес Купер ол үенiң шуотузун удуп эртирбес болза, бодунуң көргенин ёзугаар, системаларны хынап, чуруктар тырттырып, азы телевизия камеразын ажылдадып болур. Космонавт дыштанып чоруур үеде, кабина башкарылга чок, бодунуң аайы-биле ужугар болгаш бодунуң орбитазынга 30 минута болгаш-ла аңдарлып каап чоруур. Бир эвес Купер эрттир удуп калыр болза, Мучеада (Австралия) чер кырының станциязындан ону оттурарының радио медээзин берип-тер. Парлалганың дыңнатканын ёзугаар аларга, ужудуушкун үезинде космонавтың уйгузунга кандыг-даа бергедээшкин болбазын эмчилер баш бурунгаар көрүп турар. Куперниң ханының базышкыны чавыс болгаш ол дүрген удуй бээр.

Бир эвес космоска удаан сөөлүнде шаг чок, сураңгай таварылга болу берзе, сергедиптериниң эмнери Куперде бар. Оон аңгыда аарышкы чидирериниң сыкыртыр эми, баш дескинеринден, хөөн былганырындан болгаш өске-даа таарымча чок байдалдардан камгалаар тускай эмнер ында бар.

Баш удур көрдүүмээн байдалдарның таварылгаларында, азы биз эвес 22-ден хөй долганыг кылыр ужур туруп келзе, сутнуң, кислородтуң болгаш одалганың немелде курлавыры космавта бар.

Бир эвес Гордон Купер көрдүүген 22 долганыгны ужуп эртер болза, Оожум океанда Мидуэй ортулуктан ырак эвеске кээп хонар, ону тускай корабльдер ап алыр ужурлуг.

Америк космонавт Гордон Куперниң хары 36. Охлахома штаттың Шони хоорайга төрүттүшкен. Кадайлыг болгаш ийи уруглуг. Купер АКШтың Шериг-агаар күштериниң майору. Сөөлгү эмчи шинчилгезиниң сөөлүнде, космиктиг ужудуушкуннар төвүнүң медицина кылдызының начальниги доктор Чарльз Берри, космонавтың угаан-бодал болгаш магабодунуң талазы-биле кончуг эки байдалдыын медеглээн. Сөөлгү медээ ёзугаар, космиктиг ужудуушкун планга дүүштүр чоруп турар.

Орнитоз аарыг

Көге-бугалар, көкпештер, шинжектер, индейкалар, дагааслар, азырал болгаш черлик кастар дээш өске-даа чүс ажыг янзы-бүрү куштар орнитоз дээр халдавырлыг аарыгның өөскүдүкчүлери вирустарны тарадып болур. Грекче «орнис дээрге куш, а «орнитоз» деп куш аарыы дээни ол-дур.

Бистиң чуртувуска орнитозту бир-ле дугаарында 1948 чылда эскерип каан. Ол аарыгның мурнунда билдинмейн турган чылдагааны, өске аарылар-биле будап турган магатчок. Ол — көге-бугалар аразында кончуг нептерээн. Ол ышкаш орнитоз черлик куштар-биле кады чемнээр (оттаар) азырал кастарда база нептерээн. Бо аарыгдан колдуунда куштуң чаш толу аарып, 300 хуу чедир өлгүлеп турар. Орнитозтан аарып чораан куштарның хөй кезии аарыгның өөскүдүкчүлери вирустарны кадык куштар болгаш кижилер аразында нептередип чоруур апаарлар. Аарыг куштар зъш-чем чивестер, үйгузураачал апаар болгаш бажы халайып, чалгыннары салдыыз берген, характары кызып, думчуундан суг төктүп, дүгдүйүп, хорүй берген олурарлар.

Ынчалзажок аарыг куш бүрүзүндыг эвес. Чамдык кадык хевирлиг куштар херек кырында аарыг болуп, думчуунуң суу-биле, өдээ-биле вирустарны нептередип турарлар. Думчуктан төгүлген, эндерик вирустарлыг суг думаа, куштарның дүгү-биле, бок, доозунбиле холушкаш, ол вирустарын агаарже тарадыр.

Орнитоз кижиге кончуг халдаачал. Ону кижи хирлиг холдар, вирустарлыг кинр тынган агаар дамчыштыр бодунга халдадып ап болур. Ынчангаш аарыг куштарны тудуп суйбап, оларның оран-савазынга дегген ажыы чок.

Кижи орнитозтан азыраанда эъдиниң изии 38—39 градус чедип, кончуг аар эртирер. Бэштай ол аарыг ижин тифинге, паратифке, өкпе дегдиришкиннирге, аар гриппке кончуг дөмей. Элээн каш хонганда аарыг кижи улам баксырап, дидиреп, бажы, буду, ооргазы аарып кээп, мөлүрүп эгелээр. Эмчи дыңнаарга өкпезинде киргирээш, рентгенге өкпе чуруу карарып келгенде аарыгның эгелеп келгенин хереченлеп турар. Чамдыкта ол аарыг кончуг чиик эртип, тыныштың үстүкү оруктарының клдар дээр аарыы-биле домейлежи берип болур. Ындыг чиик хевирлиг безин эки эмнээри чугула, чүге дээрге, ол орнитозтуң аар хевиря-биле бир дөмей, өске нарын аарыгларны тывылдырып болур. Орнитозтан аарып чораан кижилериң организми 1—2 чыл дургузунда ол аарыгдан камгаланыр шынарлыг—иммунитеттиг апаар. Ол үе эрткенде ол катап база аарый берип болур. Ам эмчилер орнитозту тетрациклин, дибиомицин болгаш террамицин дээр эмнер-биле чедишкинниг эмнеп турарлар. Аарыгны эрте эмнедип эгелээри чугула, ынчангаш орнитоз тыптып келгенин сестып кагза-ла эмчиге дораан баар херек. Орнитозтан аараан кижи бүрүзүн өске халдавырлыг аарыгдан аарааннар-биле бир дөмей эмчиге чыттырып эмнээр.

Бо аарыгдан хынамча чок, чүве тоозунмас кижилер аарыыр. Азырал кастарга, дагааларга, индейкаларга, өдүректерге, черлик көгебугаларга болгаш өске-даа куштарга чоокшулажыпаза эки. Бир эвес азырал куштарның бүрээзиле аарып келген болза, ону ол дораан өөрүнден ангылаашаар, мал эмчизинге көргүзери чугула. Бир эвес аараан куш орнитозтуг болза, ону дораан өлүргеш, мал эмчизиниң айтыышкынын ёзугаар куштарының оран-савазын дезинфекциялыг эзилдиргиг-биле арыглап аштаары албан. Азырал-даа, черлик-даа куштарны өлүргенде оон иштин аштаарда, дүгүн чуларда хынамчалыг, арыг-силиг ажылдаар херек, оон соонда холуң чылыг суг-биле саваңнап чуурү эргежок чугула. Черле куштуң эъдин, эң ылангыя баарын, өкпе-чүрээн эки хайындырып азы хаарыл чинри чугула. Куштарның чуургаларын чырда, оларны өдээнден арыглап, саваңныг изиг сугта чуп турары албан болур.

Хоорайларда орнитозтуң кол-ла нептередикчилери көге-бугалар. Москваның кудумчуларында, шөлдеринде нептерээн көге-бугаларның 60 хире хуузу орнитозтан аарып эрткен азы ол аарыгдан аарыг болганын сөөлгү чылдарның шинчилелдери илереткен. Ынчангаш Москваның ажылчы чоннарының депутаттар Соведи көге-бугаларның санын кызырар деп шиитпирин хүлээп алган.

Көге-бугалар чанында үр турбанар, оларны тудуп суйбаваңар, соңгалар, балконнар кырынга чемгербеңер. Шак бо бодуун дүрүмнерни сагып чоруур болзуңарза, орнитоз дээр айыылдыг аарыг силерге халдавас.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАРЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Гордон Куперниң космиктиг ужудуушкуну доозулган

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк космонавт Гордан Куперни ап чоруур «Фейт-7» деп космиктиг корабль май 17-де Москва шагы-биле 2 шак 26 минута турда бодунуң ужудуушкунун дооскаш, Оожум океанның Мидуэй ортулуунуң чоогунга хонупкан.

Сөөлгү алды долганыг космонавка бергедээшкинниг болгулаан: автоматтыг доктаадыышкынның системаларынга үрелиишкиннер болган. Каракбиле уг-шигни дөзевилеп, корабльди хол-биле башкарып шиглээр ужур Куперге таварышкан.

Москва шагы-биле эртенгиниң 3 шакта Гордон Куперни «Фейт-7» корабльдиң кабиназы-биле кады Оожум океанда Мидуэй ортулуктуң мурнуу-чөөн талазынче 145 миль ырактан «Кирсард» деп авианосец ап алган.

Гордон Купер черни долгандыр 22 долганыгны кыаган болгаш космиктиг делгемге 34 шак 20 минутада ушкан. Америк агентилелдериниң ынаткаңы-биле алырга, ужудуушкун программазында кордүүген, секунда бүрүзүнде хып чоруур шарны салып үндүрерни космонавт күүседип шыдаваан. Ол чырыткыланайнып чоруур шар корабльдиң соо-биле бодунуң орбитазынга ужугар ужурлуг турган болгаш Купер ону чурукка тырттырып алыр турганы база күүсеттинмээн.

Чаа тудуглар

ГАВАНА. СЭТА-ның корреспондентизи Р. Князевтиң дамчыдыш турары болза:

Революсчу Куба социалистиг тургузуушкунунуң оруунда бүзүрелдинбиле турупкан. Ам бүгү чуртта улуг тудуушкунну чорудуп турар. Чаа заводтар болгаш фабрикалар, чаа школалар болгаш чурттарга бажыннары, чаа оруктар чер-ле болганда тургустунуп турар.

Куба революциянын өөскүп үнген чери—Ориенте можунуң ажылчы чоннары социалистиг тургузуушкунга улуг чедишкиннерни чедип алган. Мансанильо хоорайдан ырак эвесте «Бартоломе Массо» деп, улус именеезинге ажылчыннар чурттаар чаа суурну чоокта чаа байырладыы-биле ажыткан. Таарымчалыг бүгү-ле түүдерлиг, амгы үениң 250 чурттарга бажыңнарын ында тутkан. Бажың бүрүзү алаан каш делгем өрээлдерлиг, газ плиталыг кухнялыг, суг дамчыдылгалыг, каналзацялыг, ванналыг. 500 уруглар өөренир школаны, садыг төвүн суурда тутkан.

Ол болза «Бартоломе Массо» именеинин ажылчыннарынга революсчу чазактын тудуп берген дөртку сууру болуп турар. Аңаа кыска үениң дургузунда 1200 чурттарга бажыннары туттунган. Чеди чыл мурнунда Фидель Бастронун дайынчызары диктатор Батистаның шериглеринге болгаш полициязынга удур баштайгы тулчуушкуннарны чорудуп турган, ам төөгүлүг чер болу берген Сьерра-Маэстра даглардан ырак эвеске чугула тудугнуң—шашкын хем Яраны кежигген улуг көвүргүнүң тудуушкуну доозулган. Ол чаа көвүрүг Сьерра-Маэстра дагларында суурларны болгаш «Камило Сьенфуэгос» деп школа хоорайжыгажын Байамо хоорай-биле, бүгү чурт-биле тудуштурган.

Американың баштайгы хостуг черинин чону кайгамчыктыг социалистиг даартагы хүнче оруктa бүгү шаптараазыннарны арылдыр шаптыыаан, бодунуң магадыг төрээн чуртун шак ынчаар чаартып турар.

Улусчу моол соңгулдага белеткенип турар

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Мөолдуң улустуң революстуг партиязының ТКзының соңгумчуларга кыйгырыын «Унен» солун парлап үндүрген.

Улустуң улуг хуралынга 1963 чылдың июньнуң 9-та болур соңгулдага белеткел чоннуң куш-ажылчы улуг сорук киришкининиң болгаш политиктиг идепкейиниң байдалынга эртип турар. Соңгулда мурнуунуң хуралдарынга ажылчы чоннар МАР-ның Улустуң улуг хуралының депутаттарынга кандидаттарга чурттуң эң дээре кижилерин — партияның болгаш чазактың удуртукчуларын, мурнанчы ажылчыннарны болгаш араттарны, эртемнин, культураның болгаш уран чүүлдүң өөскү ажылдакчыларын депшидип турар.

Соңгулдага белеткелди республиканың улетпүрүнүң болгаш недээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери чаа-чаа чедишкиннер-биле демдеглеп турар. Улетпүр бүдүрүлгелери бо чылдың баштайгы дөрт айларының бүдүрүлге планнарын амыр күүсеткеш, пландан артыкка 10 миллион тугриктиң продукциязын мүрүнеге берген. Республиканың малчыннарыдаа соңгулданы төлептиг белектер-биле уткуп турар, чурттуң хөй-хөй мурамыл-агыйлары часны тарылганы хуусаа бетинде дооскан.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл. Шетинкина-Кравченко кудумчузу бажын №3. ТЕЛЕФОННААРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг дежурныйның 35—24, пропаганда килдизининиң 23—54, харысалгалыг секретарьның 23—35, көдээ ажыл-агый килдизининиң 25—38, партийжи амыдырал килдизининиң 37—13, иштики информация килдизининиң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27, үлетпүр болгаш траспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—00848. Чагыг № 130. Культура министерствозунуң типографиязы

АГААР БОЙОН

Бөгүн республикага шуужүп турар булуттарлыг хүн болур, чамдык черлерге чаъс болгаш өл хар чаар. Хар өй-тавындазындан дыжыыр. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Агаарның температуразы: республикага—12—17, а Кызылга — 14—16 градуе чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Хууда бирги чер» 10, 12, 2, «Хаам уругнары» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бистиң сагыш-бодалывысты камгалап аныңар» 11.15, 3.15, 9.15, «Баббета дайынче бар чор» (дедгем экранныг) 5.15, 7.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Эки-турачылар» 11.15, 1.15, «Чажыт ады—«Виктория» 3.15, 5.15, «Ак-көк хемнериниң кижилери» 7.15, «Мээң чонумну хостаңар», «Лубяктың ог-бүлезиниң амыдыралындан», «Чажыт ады—«Виктория» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Яблоко раздора» 2.30, 4.30, 6.30, «Бумар бак чоруктуң дүрүмү», «Яблоко раздора» 8.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Чүректи турасказалы» 5, 7, 9 шактарда.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылда үндезилеттингеи

ШЫН

СЭКП-ниң Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединин органы

№ 118 (5522) 1963 ч. май 19, воскресенье | Өртээ 2 көп

Тарылгада темпини, шынарны улам бедидер

Часкы хову ажылдарының хүн демдеглели

Республиканың совхозтарының болгаш колхозтарының хову-шөлзеринің ажыл-ишчилери узамдытышкынныг частың уржуктарын ажып эртпишаан, чер белеткелин болгаш көдээ ажыл-агыйның бүгү культураларының чаштырышкынын улам калбартып тураглар. Тываны инитизи-биле алырга май 17-ниң дургузунда 8,5 муң гектар черни аңдарган, чазын чаштырар культураларны 17,6 муң гектарга, ооң иштинде кызыс-тасты—15,6 муң гектарга чаштырган. Майның 18-ке чедир чазын чажар культуралар тарыыр онаалга 57,5 хуу, ооң иштинде тараавыы — 70,2 хуу күүсеттинген.

«Өөк» совхозтуң механизаторлары Бии-Хеминиң ажыл-агыйларындан хамыктың соңнал, часкы хову ажылдарынче киргеп-даа болза ам оларны мурнай бергеп. Олар бо хүнерде улуг күжениишкинниг ажылдан тураглар. Бо хүн демдеглелиин бижип турар үезинде ол совхозтан ооң шөлдеринің ажыл-ишчилери тараа культураларының тарылгазын май 18-те доозар деп быжыы-биле шиитпирлээнинің дугайында медээ келген. Ооң болдунар аргалары оларда шупту бар: черни, техниканы, дуржулгалыг механизаторларны четчирип-биле белеткээн болгаш Александр Хольшин, Сергей Дерешев, Михаил Белоногов дээн ышкаш часкы ажылдарның нормаларын хүнүң-не ийи болгаш ооңдаа ажыр күүседип турар механизаторлар бар. Бии-Хеминиң «Кызыл тараачын» колхозунуң шөлдеринің ажыл-ишчилеринде база ыңдыг болдунар аргалар бар. Бир эвес олар улам күжениишкинин үндүрер болза база-ла өөкчүлерден хожудавазы чигзиниг турбас. Бии-Хем районга часкы тарылганы баштайгылар-биле кады эгелээш, ам кудуруктап турар «Искра» колхозтуң механизаторларын болгаш тараажыларын безин чугаалавааска, хадыңчылар болгаш сушчулар база-ла ажылын экижидер ужурлуг.

Каа-Хем районунуң ажыл-агыйларында часкы хову ажылдарының талазы-биле чарыжынга база-ла «Бурунгаар» колхозтуң (даргазы эш Байкалов) кежигүннери бир дугаар черни быжыы-биле тудуп турар. Ынчангаш ол дугайын механизатор-биле ажылды кады уламчылаар талээде, ол дөрт коллективтерин каттыштырган болза улам эки болур иинк деп, ол айыткан.

Партияның болгаш чазактың удуртукчуларының тудуг делгелгезинден чоруткаш, скульптор А. П. Файдыштың мастерскаязынга чеде бергеп, ааңаа совет улустуң космосту шингээдип ап турарынга алдар болдурган тураскаал төлевилели-биле танышканнар. Бедии 90 метр болуп турар ол тураскааалды ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чеднишкиннериниң Делгелгезинің кол кирер эжиниин чанында шагда-ла тудуп эгелей бергеп.

Төлевилединің авторлары архитекторлар М. С. Бараш болгаш А. Н. Колчин, скульптор А. П. Файдыш олар бодунуң турза чогуур хемчээли-биле дүүштүр кылып каан чурумал чүүлдери-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларын таныштырган, оларда болза черниң кылымал спутнигин тургускан болгаш совет кижиниң космосче ужудушкунун боттандырган совет эртемденнериин, конструкторларының, инженерлериин болгаш ажылчыннарын чеднишкиннерин тодаргай көргүскен.

Тудуп турар тураскаалдың кезии болур, К. Э. Циолковскийнин бешметр бедик хевирин гранит-даштаа оюп кылып каанын база көргүскен.

Партияның болгаш чазактың удуртукчуларын ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы И. Т. Новиков, ССРЭ-нин Культура министри Е. А. Фурцева, Московеттиң күскомунун даргазы В. Ф. Промыслов болгаш СЭКП Москва хооркомунуң секретары А. Е. Бирюков олар үдеп чорааннар.

(СЭТА).

В. И. Ленинге тураскаалды болгаш космосту шингээдип алырынга алдар болдурган тураскаалдың төлевилелдери-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларының танышканы

Эштер Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, Н. С. Хрущев, К. Т. Мазуров, В. П. Мжаванадзе, Л. Ф. Ильичев олар майның 17-де ССРЭ-нин улус ажыл-агый чеднишкиннериниң Фрунзе эриктө «Тудуг» деп салбырынга чорааш, В. И. Ленинге тураскаалдың төлевилелдери-биле танышкан.

Улуг баштыңчыга тураскаалды Москвада Ленин дагларынга тургусекан турар. Делгелгенин бир павильонунда дөрт төлевилел бар, оларны күүсеткеннер болза: скульптор А. П. Бибальников болгаш архитектор Я. Б. Белопольскийнин, скульптор Л. Н. Головницкийнин, архитекторлар В. Л. Воскресенскийнин, Г. Г. Лебедевтиң, М. Б. Самсоновтуң, скульптор М. Ф. Бабурааның болгаш архитектор В. В. Лебедевтиң удурткаңы автор коллективтери болуп турар. Ында скульптор Н. В. Томский биле архитектор А. В. Власовтуң төлевилелин база делгээн.

Партияның болгаш чазактың удуртукчуларына тайылбырны төлевилелдериниң авторлары болгаш ССРЭ-нин Күртуулуунуң даргазының оралакчызы, Москваның кол архитектору М. В. Посохин кылып турган. Тураскаалдың бо киргилээн төлевилелдерин мооң мурнунда чоруткулаан конкурстарга үндезилээш тургускудаан дээрзин олар дыңнатқан. Чаа төлевилел бүрүзү скульптура-архитектура талазы-биле өнүзү улуг балгаттар болуп турар.

Н. С. Хрущев төлевилелдерни көргүзээш, авторлар улуг ажылдарны кылган-дыр, ынчалза-даа ол ажылды ам-даа уламчылаар болза эки деп чугаалаан. В. И. Ленинниң тураскаалын тургузарының талазыбиле ажылды кады уламчылаар талээде, ол дөрт коллективтерни каттыштырган болза улам эки болур иинк деп, ол айыткан.

Партияның болгаш чазактың удуртукчуларының тудуг делгелгезинден чоруткаш, скульптор А. П. Файдыштың мастерскаязынга чеде бергеп, ааңаа совет улустуң космосту шингээдип ап турарынга алдар болдурган тураскаал төлевилели-биле танышканнар. Бедии 90 метр болуп турар ол тураскаалды ССРЭ-нин улус ажыл-агыйының чеднишкиннериниң Делгелгезинің кол кирер эжиниин чанында шагда-ла тудуп эгелей бергеп.

Төлевилединің авторлары архитекторлар М. С. Бараш болгаш А. Н. Колчин, скульптор А. П. Файдыш олар бодунуң турза чогуур хемчээли-биле дүүштүр кылып каан чурумал чүүлдери-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларын таныштырган, оларда болза черниң кылымал спутнигин тургускан болгаш совет кижиниң космосче ужудушкунун боттандырган совет эртемденнериин, конструкторларының, инженерлериин болгаш ажылчыннарын чеднишкиннерин тодаргай көргүскен.

Тудуп турар тураскаалдың кезии болур, К. Э. Циолковскийнин бешметр бедик хевирин гранит-даштаа оюп кылып каанын база көргүскен.

Партияның болгаш чазактың удуртукчуларын ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы И. Т. Новиков, ССРЭ-нин Культура министри Е. А. Фурцева, Московеттиң күскомунун даргазы В. Ф. Промыслов болгаш СЭКП Москва хооркомунуң секретары А. Е. Бирюков олар үдеп чорааннар.

(СЭТА).

Американың Каттышкан Штаттарының президентизи, дээрги мындаагылар Джон Ф. Кеннедиге

Хүндүлүг дээрги президент,

«Фейт-7» деп космиктиг корабльте космонавт Г. Купериниң чеднишкинниг ужудушкуну-биле холбаштыр бистиң үүректиң ханызындан бүйүр чедиришкинивисти хүлээп ап көрүнер, ол болза Октаргайның делгемнерин шинчилээринге чаа салыышкынны киирген.

Совет кижилер эрес-дидим америк космонавт Гордон Куперге боттарының байыр чедиришкинин болгаш чаагай күзелин илергейлеп турарлар.

Н. ХРУЩЕВ.

Москва, Кремль.
1963 чылдың май 17.

Фидель Кастро Москвада ээп келген

МОСКВА. (СЭТА). Социалистиг революциянның чаңгыс аай партиязының национал удуртулгазының бирги секретары, Куба Республиказының Премьер-министри Фидель Кастро Рус болгаш ону үдеп чоруур кижилер Совет Эвилелинге улуг аян-чорук кылып чорааның соонда майның 17-де, дүштe Москвада ээп чедип келген.

Внуково аэропромга куба өөнүктерни СЭКП ТК-ниң Президиум кежигүнү, партияның Төп Комитединиң секретары М. А. Суслов болгаш партияның база күрүнеңнің өске-даа ажылдакчылары, Кубаның ССРЭ-де элчин черинин дипломаттыг составы уткуп алган.

Тыва АССР-ниң школазының Алдарлыг башкызы деп Хүндүлүг атты улус өөредилгезинин ажылдакчыларынга тыпсыр дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң школазының Алдарлыг башкызы деп хүндүлүг атты улус өөредилгезинин талазы-биле ачы-хавыяа дээш тыпсыры болза:

1. Анна Андреевна ШИШИГИНАГА—башкылар билии бедидер институттуң методизи.

2. Александр Георгиевич ЧЕШУИНГЕ—Чадаанаының № 3 школазының директору.

3. Донгак Кечил-ооловна КЫЗЫЛ-УРУГГА — Өвүр районнуң он бир чыл школазының башкызы.

4. Валентина Ойдуповна ТОЛЧУҢМААГА — Шагаан-Арыг хоорайның № 2 ортумак школазының башкызы.

5. Таисия Георгиевна САРТЫКОВАГА — Улуг-Хем районнуң Арыг-Үзүү школазының директору.

6. Мария Висильевна СЕЛИНАГА — Туран хоорайның он бир чыл школазының башкызы.

7. Ксения Никифоровна ИВАНОВАГА — Каа-Хем районнуң он бир чыл школазының башкызы.

8. Анна Васильевна АБРОСИМОВАГА — Таңды районнуң Сосновка сес чыл школазының директору.

9. Монгуш Биче-оолович БУЯНГА — Чөөн-Хемчик районнуң Чыртакыда санаторий-кадыкшылгага школазының директору.

10. Обус Маңнай-оолович МОНГУШКА — Чөөн-Хемчик районнуң Хайракан сес чыл школазының башкызы.

11. Виктор Иванович ПУГОВКИНГЕ — Кызыл хоорайның № 8 школазының директору.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң секретарының хүлээлгезинин күүседикчизи К. ДИНГА.

Кызыл хоорай.
1963 чылдың май 15.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Хүндүлүг бижии-биле Хөй-ниитининиң корум-чурум камгалал министерствозунуң ажылдакчыларын шаннаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Хөй-ниитининиң корум-чурум камгалалынга идепкейлиг киржилгези дээш Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Хүндүлүг бижии-биле шаңнаары болза:

1. Сергей Намзырайович ДУДУПААНЫ — Барыын-Хемчик райкүүскомнуң милиция килдизининиң участок төлээлекчизи.

2. Дамба Сендиевич КУУЛАРНЫ — Улуг-Хем райкүүскомнуң милиция килдизининиң улуг опертөлээлекчизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң секретарының хүлээлгезинин күүседикчизи К. ДИНГА.

Кызыл хоорай.
1963 чылдың май 15.

Элегес-Аксының округ соңгулда комиссиязының ДЫҢНАДЫЫ

1933 чылда төрүттүнген, Элегестиң шахта әргелелиниң «Кызыл-Хавак» хөмүр даш шахтазының назвалоотбойщиги эш Иван Игнатьевич Ерeминниң Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулда дугайында түр Дүрүмүнүн 54 чүүлүн ёзугаар округтуң соңгулда комиссиязы 1963 чылдың май 16-да бүрүткээн, ону Элегестиң шахта әргелелиниң «Кызыл-Хавак» хөмүр даш шахтазының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының ниити хуралы депшиткен.

Чүге хожудап турарыл

ЧЫЛДАГААННАРНЫҢ ҮНДЕЗИНИ ЧОК

«Тээли» совхоз әрткен чылын тараа культураларның тарылгазын май 1-ниң байырлалының бүдүүзүнде чедиишкинниг дооскан турган. Бо чылын часкы хову ажылынга апрель 20-де эгелеп киргеп. Майның 11-де турган байдал-биле алырга, тараа культураларының тарылгазын чүгле 64 хуу, ооң иштинде кызыс-тасты чажарын 81,5 хуу күүсеткен, азы ам-даа 2100 га тараа культураларын тарыыр.

Бо хүннерде турүп турары ышкаш шак ындыг оожум темп-биле ажылдаар болза, совхоз тараа культураларының тарылгазын ыяа хожудадыр. Тарылганын хожудаашкынының кол чылдагааннарын совхозтуң удуртукчулары агаар-бойдустуң түр бүдүшкүннарынга шамнаар хөөннүт.

Ол шын эвес. Районда тараа культураларының тарылгазын агротехниктиг кыска хуусаада, организастыг дооскаш, ам кукуруза тарылгазын массалыг эгелей берген «Шекпээр», «Барлык» совхозтарның болгаш «Большевик», «Мурнакчы» колхозтарның дуржулгазын бо совхозтуң удуртукчулары эштер Чөдүк, Иргит, Сүзүккей олар чүге өөренип албаннарыл?

КҮШ-АЖЫЛДЫ ОРГАНИЗАСТААНЫ КОШКАК

Совхозтуң Тээли салбырының төп хову турлаанда ниитининң чурттаалга бажының болгаш столованы багай эвес кылган. Ындыг-даа болза ээлчежип ажылдаар механизаторлар хову турлаанга хонмайн, совхоз төвүнде бажыннарынче чанып, чамдык механизаторлар барык-ла 3—4 километр черден чадаг кылаштажып кээп тураглар.

Мооң ужурунда тракторлар эртенгинин 9—10 шак үезинде барып ажылга үнер. Тракторларга ааш-саан үрелиишкиннер болу бээрге, операторлар дуза көргүзерин болгаш артык кезектер чедирип бээрин таарыштыр организастап тургуспаан.

Үрелиишкиннер таварышканда трактористер боттары чадаг, чамдыкта тракторларын мунуп алгаш бригада төвүнүе азы совхоз төвүнче чоруурун, ынчангаш ажыл саададыры мында чаңчыл болу берген.

АГРОТЕХНИКА ЧУРУМУН КАРЖЫЗЫ-БИЛЕ ҮРЕП ТУРАР

Бай-Тайга ышкаш ындыг сайырам, элезин хөрүнүүг черге шык базырыышкынын чогуур үезинде чорудары бедик дүүжүт дээш демиселдиң база бир чугула чүүлү болур. Бо ажылды ёзу барымдаалап чоруткан. Эрткен чылын тарып белеткээн чернин безин шыгын базырып шыдаваан. Тараанын хөй безинн кургай берген довуракта чажып турар.

Чаштырып турар тракторларның сеялкаларында илиирлерден аңгыда катоктар коштаан. Чер аңдарып турар чамдык «Т-54» деп күүгүүг тракторларда илиирлер коштаам. Мынчангаш аңдарган чер хат-салгынга удур-ла кургап, шыгы үнүп турар.

Сеялкаларның ажылын удуртукчулар, ылаңгыя бригадирлер, агрономнар хынап көрбейн турар. Базарак ховузунда чаштырып турар трактор агрегадынга чеде бээривиске, № 70 тракторнуң сеялказының бир дисказы, № 83 тракторнуң сеялказының ийи дискалары сыйлып калган, үрезин довурак кырында шуштур төктүп турар болду. Трактористер ону чогуур үезинде эдип албаннар.

— Бир гектар черге каш килограмм кызыл-тас чажарыл?—деп, партком секретарының айтырыын трактористер аңгы-аңгы харыылаанар. Бо факт болза механизаторлар агротехниканы эки шингээдип албаанын херечилеп турар.

№ 82 трактор (тракторист эш Ким-оол) үрезин келирин манап, 40 минута иштинде аңаа турган болган. Чер аңдарып турар «С-100» трактор кызыл чүүл чедирип бербээнинин ужурунда бир ээлчег шагынын дургузунда аңаа турган.

ҮРЕЗИННИ ТӨТЧЕГЛЕП ТУРАР

№ 1 салбырның төп хову турлаанда (агроном эш Очур) үрезинни шандан сеялкаларга чедир кузову сыскыттынмаан азы чадыг чок машиналар-биле чедирип турар. Үрезин шандан эгелээш сеялкаларга чедир орук дургаар черге тоглап дүжүп турган.

— Үрезинни чүге төтчеглеп турар силер?—деп, бригаданың бир ажылдакчызындан айтырыг салырывыска, мынчаар харыылаан:

— Үрезинниң төктүп турары-ла шын. Чүге дээрге совхоз үрезин сөөртүкчүлерин брезентилер болгаш шоодайлар-биле хандырбаан. Мынчангаш тараа күзүн-даа, чазын-даа черге хөйү-биле төктүп турар.

Совхозтуң Бай-Тал салбырының Хөл-Бажы хову турлаанда байдал моон-даа дора. Чадагай бажаа иштинде оваалай төп каан кызыл-тас үрезинин эзерлиг аттар болгаш улчумал инектер чаза базып чип турар. Тергелиг аттар-биле дыдык шоодайларга сөөртүп чедирген үрезин төктүп чыткылаар.

ПОЛИТМАССАЛЫГ АЖЫЛ ДУГАЙЫНДА

Бо хүннерде политмассалыг болгаш культура-массалыг ажылдар хову турлагларынга калбарган турар ужурлуг. «Тээли» совхозтуң хову турлагларында политмассалыг болгаш культура-массалыг ажыл барык-ла чорбайн турар.

№ 1 салбырның төп хову турлаанда 50—60 механизаторлар болгаш тараажылар ажылдап турар. Ында кызыл булунда чаңгыс-даа калбак хана солуну көзүлбес.

Бөргүзүг болгаш хүндүлел сайбыралары куруг. Клуб чанында организастап тургускан агиткультбригада хову ажылы эгелээнинден бээр механизаторларга болгаш тараажыларга чаңгыс-даа катап концерт көргүспээн.

Хову турлагларынга чеде бергеш чогум кым мурнап, кым соңнап турарын билип алыры берге.—Механизаторлар аразында социалистиг чарыштың түнелин беш хонгаш-ла үндүрүп турар бис—деп, партком секретары эш Иргит, ажылчын комитет даргазы эш Сүзүккей олар чугаалап тураглар. А херек кырында ооң дугайында хову турлагларында көргүзүг материалдары чок.

Эдээгде бүдүн чартык, харын-даа ийи норма күүседип турар Саая Шинияров, Мөңге Сагаан, Содунам Хуралбай, Доржу Хертек, Отук-оол, Мукаайлы болгаш өске-даа мурнакчы механизаторлар ында бар. Мурнакчыларның дуржулгазының дугайында пропаганда ажылы механизаторлар ортузунда чорбайн турары харааланчыг.

Кайда-ла политмассалыг ажылды эки организастап тургускан болдур, ында ажыл-агыйжы сорулгалар чедиишкиниг күүсеттинер болгай. Совхозтуң парткомуң (секретары эш Иргит) хүн бүрүнүң практиктиг ажылын хоозун шуугаазыннар-биле, хову турлагларын буу-хаа кезинирбиле кызыгаарлаттынгаш, а политмассалыг болгаш культура-массалыг ажылдарны организаставайн турар. Чижээ, хову бригадаларынче агиткультбригада чоруур дугайын партком хөй удаа чугаалашкан. Уран чүүлге мергежилдиг аныяктар белен бар. Оларны автомашина-биле хандырбайн турар.

Чон ортузунга политиктиг кижизидилге ажылы чорудары чүгле партия ажылдакчызының эвес, а коммунист бүрүзүнүң хүлээлгези болгай. Ынчалза-даа партком бо дугайында салбырларда ажылдап турар коммунистерден шынгыы негелде кылбайн турар.

Ажылчын комитет (даргазы эш Сүзүккей), комсомол комитеди (секретары эш Бан-оол) механизаторлар ортузунга культура-массалыг ажыл чорударынче кичээнгей салбаннар.

Совхозта партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының удуртукчулары тарылганың темпизин дүргедедир деп болзар болза, бирги ээлчегде кижилер-биле ажылды, оларның ортузунга политмассалыг болгаш культура-массалыг ажылдарны экижидери чүгүл.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның корреспондентизи.

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунда хүн нормазын каш катап ажыр күүседип турар мурнакчы механизаторларның саны улам көвүдеп турар. Коммунист Павелдиң агрегады мурнакчыларның одурүүнда. Ол № 1 трактор-хову бригадазының шалыпчы агрегады Хүнде 40—50 га чедир чаштырып турар.

ЧУРУКТА: Павел (оң талазындан ийи дугаарында) бодунуң чаштырыкчы өөрү-биле кызыл-тастың чаштырылга үрезинин көрүп турарын.

Сөзүг болгаш фотозу О. ХӨВЕҢМЕЙНИИ.

ЧҮҮ КЫЛДЫНГАНЫЛ

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНИН ПЛЕНУМУНГА УТКУШТУР

Партиянын политиктиг болгаш кижизидакчы ажылы амгы уеде оныза улуг ужур-дузалыг болуп турар. Моон ужурунда СЭКП-ниң Төп Комитези идеологиг ажылының деңнелин амгы үениң бедик негелделеринге дүүштүр көдүрериң партия организацияларындан хүн бүрү негеп, ол чүгула айтырыгны ТК-ның ам болуп Пленумунга чугаалажып көөр деп турар ужуру-даа ол.

СЭКП-ниң Таңды парткому Төп Комитеттиң Пленумунга белеткенмишаан, партийжи организастыг болгаш политиктиг ажылдарны калбартып, улам экижилер дээш күжүн салып турар. СЭКП ТК-ниң ноябрь Пленумунуң шиитпиринге дүүштүр партия организларын бүдүрүлге принцивин ёзугаар эде тургускан чоруг идеологтуг ажылды улам күштелдиринге чогумчалыг байдалды тургускан. РСФСР-ниң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргеледелериниң начальниктериниң болгаш парткомнар секретарьларының Москвага болган чөвүлел хуралы, анаа эш Н. С. Хрущевтуң чугаазы болгаш идеология ажылдакчыларының чөвүлел хуралдары чон ортузунга политикижизидилге ажылының угланыышкынын айыткан.

Таңды районнуң партия организациязы ноябрь Пленумунуң соонда организастыг болгаш политиктиг ажылды чорударының методун элээн өскерткен. Мурнунда партия райкому удуртулганы эренгей чорудун, политиктиг болгаш организастыг ажылдың иштинче хамылап шыдавайн турган. Райком ажылдакчылары болгаш эге организациялар колдуунда ажыл-агыйның хөй-ле үүрмек айтырыгларын сүргеш, боттуг организакчы ажылче кошкак кичээнгей салып, политиктиг ажылды кампания хевирлиг чорудун турган. Хөй шаг-уе янзы-бүрү хуралдар кылырынга, анаа өйүн эртпир хөй ажыл-агый айтырыгларын чугаалажырынга чарыгдаттынып турган. А оларның чамдызы совет органнарның, ажыл-агый удуртукчуларының шиитпирлээр айтырыгларын холгаарлазырынче-даа кирип тургулаан.

Партия организацияларын эде тургусканы-биле дүүштүр, партком болза удуртулганы болгаш политиктиг ажылды бүдүрүлгеже улам чоокшулатпышаан, тодаргай боттуг сорулгаларже угландырып, кадрларның харыысалгазын бедидеринче болгаш кижилер-биле ажылче көл кичээнгейни салып турар.

СЭКП парткому инструкторларны болгаш пропагандистерни түе-түе ажыл-агыйларда быжыглаан. Бо чоруук ажыл-херектиң чер-черде бүгү байдалдарын ханызы-биле билип ап, организастыг болгаш политиктиг ажылды экижидериниң, парткомнуң болгаш ооң ажылдакчыларының талазындан партия организацияларынга боттуг дузаны чедирип, коммунистерниң идепкейни бедидериниң аргазын берип турар. Чижээ, партком ажылдакчызы эш Бидегаев анаа быжыглаан ажыл-агыйларга үргүлчү барып, коммунистерниң болгаш көдээ ишчилерниң күжүн бүдүрүлгеже мобилизастаарынга, чон ортузунга политикижизидилгелиг ажылды экижидеринге партия организацияларынга бичe эвес дузаны чедиргеп. Инструкторлар Тыртык, Кара-Сал олар «Тилелге» совхозка барып, ында төп сүт-бараан фермазының ажылын экижидеринге, совхоз ажылчыннарының ортузунга полит-массалыг ажылды калбартырынга боттуг дузаны чедиргеснер.

Таңды районнуң ажылчы чоннары 1963 чылда мал болгаш чер ажылын хөгжүдер талазы-биле бедиткеп социалистиг хүлээлгелерни алган. Ону күүседиринче бүгү чонну мобилизастаары районнуң идеология ажылдакчыларының чугула сорулгазы болуп турар. Бирги кварталда бис баштайгы эки түңнелди чедип алган бис. Күрүнеге сүт садарының планын 132,2 хуу, эттиин—113 хуу күүсеткен, сүт бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдеткени дээш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун районга тывыскан. Бо баштайгы чедишкиннерни быжыглап, Төп Комитеттиң Пленумунга төлептиг үжүрзажыр дээш, районнуң партия организациязы идеологтуг ажылды улам күштелдирип, ооң аргаларын сайзыраңгайжыдып турар.

СЭКП ТК-ниң ноябрь Пленумунуң соолунде база сонгулга кампаниязының үезинде партияның агитас-массалыг ажылының талазы-биле эки дүржүлгалар чыгдынган болгаш чугула хемчеглер алдынган. Ам үеде районда 23 агитпунктулар, 56 агитколлективтер ажылдап, ында 430 ажыг агитаторлар хаара түттүнган. Агитаторлар-биле ажылды партком экижидип, оларның хуралдарын, семинарларын эрттирип турар. Боттарының агитатор хүлээлгелерин аксеткилдиг эки күүседип турар агитаторлар районда дыка хөй. Оларның иштинден «Тилелге» совхозта башкы З. Сапогова, «Коммунизмниң чечели» колхозта С. Кувискаал, «Элегес» совхозта А. Алдын-оол, Анугина оларны онзалап демдеглеп болур.

Малчыннар ортузунда политиктиг ажылды көдээ ажыл-агыйның дүржүлга станциязында партия организациязы соолгу үеде элээн экижиткен. Ында агитаторлар боттарының участоктарынга үргүлчү барып, бесе-чөвүлел хуралдарын эртиргилээш, анаа районнуң бүгү интеллигентилериниң кыйгырыг хүлээп алган. Үк хуралдар көдээ ажыл-агыйның хөй санныг түскай эртемниглери: башкылар, медицина, чырыдыышкын ажылдакчылары ажыл-херекти экижидеринге, идеологтуг ажылды күштелдиринге идепкейлиг киржип турарын демдеглээн.

Партия чырыдыышкыны идеологтуг ажылдың чугула көзээ дээрзин барымдаалаш, районнуң партия организациязы олче улуг кичээнгейни салып турар. Бо чылын районга 50 политболгүмнер болгаш школалар, 7 теоретиктиг семинарлар ажылдап турган. Тодаргай экономика өөренир болгүмнерниң саны 15 чедир өзүп, дыпнакчылары көвүдээн. Пропагандистер кылдыр шыырак билиглиг, дүржүлгалыг кадрлар шилиттингеп. Ынчангаш бо өөредилге чылы мурнуку чылдарга бодаарга эки түңнеддиг дооступ турар. Пропагандистерден аштер Сидорова, Гудкова, Пашенко, Романенко болгаш өскелерда өөредилгени практиктиг ажылбиле сырый холбаштырып турган, дыпнакчыларга быжыг билиг бээрин чедип алганнар.

Районда идеологтуг ажылда үстүнде чижектер ышкаш эки түүлдер бар болза-даа, оон ниити деңнели, дээштии амгы үениң негелделеринден хөжүдээн каап турарын демдеглээри чугула. Ол чоруг хамыктың мурнунда политиктиг ажылдың амыдыралдан хоорук чоруунун ам-даа четче узуткаттынмаанындан, агитас-массалыг ажылды чамдык парторганизациялар ам-даа кампания хевир-биле чорудуп турарындан илереп турар.

Чижек кылдыр алырга, «Коммунизмниң чечели» колхозта парторганизация соңгулга кампаниязы эрткен соонда идеологтуг ажылче кичээнгейни кошкаткан. Ында агитаторлар барык-ла ажылдавайн турар. Партия организациязы колхозта интеллигентилер-биле кошкак ажылдап, оларга далимайн турар. «Совет Россия» колхозта байдал база-ла оон дээредевес. Ында агитколлективтиң ажылы дыка кошкаан болгаш кижизидилге ажылы, агеместиг пропагандада багай тургустунган. Парторганизация Владимировка суурда интеллигентилерни идеологтуг ажыларче кошкак хаара түдүп турар. Ында башкылардан чүгле 3 кижи лекторлар болуп турары ону бадыткап турар.

Чамдык партия организациялары политкижизидилгелиг ажылга интеллигентилерни кошкак киргиштирип турарын демдеглээр херек. «Межегей» совхозта парторганизация ында хөй санныг интеллигентилер-биле боттуг ажыл чорутпайн турарындан агроном Лысак, инженер Рудольф, көл зоотехник турган Грибин, Алаак школазының директору Сагалаков олар ажылчы чон ортузунга политиктиг ажыл чорутпайн, оларның ажыл-амыдыралындан хоорук ажылдап турарлар. Лекция пропагандазынга көдээ ажыл-агыйның хөй санныг түскай эртемниглери, эмчилер эвээш киржип, чамдык Сорокин, Сенгижик, Шапка, Бедянин, Коломысов дээш ышкаш удуртукчу ажылдакчылар шуут киргиштейн турар.

Од ышкаш районда партия чырыдыышкынының, культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылында четпестерни партия организациялары ам-даа бүрүн чайладып шыдавааш. Чамдык черлерде, ылангыя «Элегес» совхозта полит-массалыг ажылдың кошкаанын хөй-ниитининң чорум-чуруумун үрээр, арагалаар, хулиганнаар чоруктар бар болуп турар.

Партком болгаш партия организациялары СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга чедишкинниг ужуражыр дээш белеткенмишаан, районда идеологтуг ажылдың байдалын ханызы-биле өөренип көрүп, ону моон соңгаар-даа экижидер, бар четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган болгаш боттандырып эгелээн. Ол хемчеглериң чугула кезээн часкы тарылга үезинде агитас-массалыг ажылды күштелдирери эзлеп турар. Ам үеде тарылганың чугула участоктарында коммунистерни быжыглаан, бригадаларда партия-комсомол бөлүктерин тургускан, агитаторларның ажылын идепкейжиткен. Тараажылар ортузунда специалистиг чаршыны калбаа-биле организастаан болгаш ооң түңнелдерин доктаамал үндүрүп турар.

Идеологтуг ажылдың чугула сорулгаларын шиитпирлээрин хандырары районнуң мурнунда салдынган чугула сорулгаларны эрестир күүседириниң магадылалы болур болгаш СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга төлептиг салыышкын болур.

К. ОЧУР-ООЛ,
Таңды партком секретарының оралакчызы.

Красноярск ГЭС-тиң тудуунда

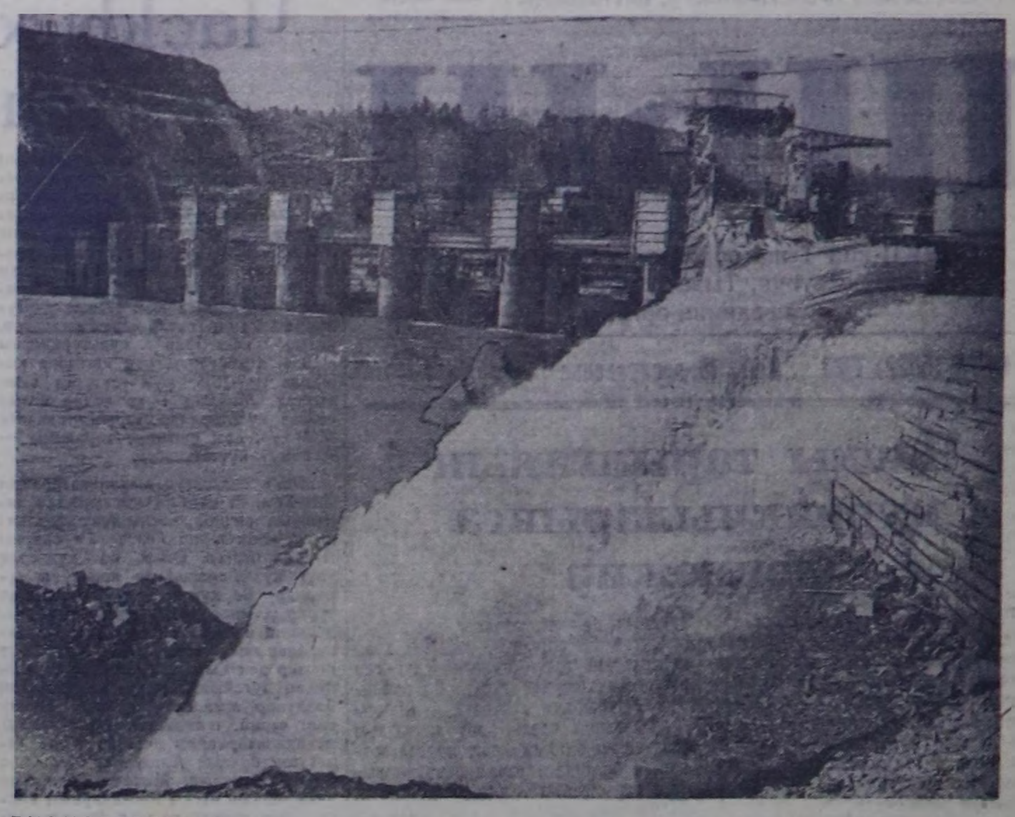

ДИВНОГОРСК. Енисейни боопканының соонда удаваанда Красноярск ГЭС-тиң тудужулары база бир улуг шылгалданы эрткен—ол улуг хемге часкы дош бадыышкының чедишкинниг ашкан. Ол болза тидип турар гидроблокларның быжыының болгаш идегелдишкиң баштайгы шылгалдазы болган. Тидигда бүгү үүлдер шылгалданы кайгамчык эки туткан, а тудугжулар боттарының тергиин мергежилдиин база катап көргүскен.

Амгы үеде тудугда барыын эрикте оңгардан сугну сордурүп үндүрүп турар. Күчүлүг сордурукчулар дүн-хүн чок ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Красноярск ГЭС-тиң барыын эрикте оңгардан сугни сордурүп тырары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ХЕРЭЭЖЕННЕРНИҢ ИДЕПКЕЙИ БЕДЭЭН

Каа-Хем районнуң ажылчы чоннары СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин күүсеткиишаан, чедиг чылдың бешки чылында боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин боттандырар талазы-биле чамдык ажылдарны бо чылдың бирги кварталында база кылганнар. Район бирги кварталда күрүнеге эът садар талазы-биле хүлээлгезин 108 хуу, сүттүүн—115 хуу күүсеткен. «Коммунизмче орук» колхоз эът садарын 165, а сүттү—156 хуу күүсеткен. Ынчаарга «Бурунгаар» колхоз эът садарын—133,3 хуу болгаш сүттү—107 хуу күүсеткен. Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садырынга районнуң ажыл-ишчи херээженнери база улуг салыышкынны кылганнар.

«Октябрь 30 чылы» колхозтуң саанчылары; А. Стерехова бирги кварталда бодунуң саап турары инек бүрүзүнден 478 кг, Сымчаан Номчай—413 кг. «Коммунизмче орук» колхозтуң саанчызы Е. Аламова 495 кг сүттү саап алганнар. «Совет Тыва» колхозтуң хойжузу Монгуш Күрүнаа төрүүр 340 хойдан чаш төлдү бүрүн кампалап алган. «Октябрь 14 чылы» колхозтуң хойжузу Салчак Мүргүлүү, «Кызыл туң» колхозтуң хойжузу Борзек Манчимаа олар төрээн хойларындан чаш төлдү база бүрүн кампалап алганнар. «Коммунизмче орук» колхозтуң бызаа ажаакчызы Глушкова 60 бызаа ажаап турар. Бирээзиниң дүн-хүнде ортумак немелде деңзизин 550 грамм чедирип турар.

Чоокта чаа партия кежигүнүнүң кандидадынга кирген эш Бутаринаның удуртуп турары, райүлетпур комбинадының столяр цеги бо чылдың бирги кварталының планын 114 хуу күүсеткен, ынчаарга эш Ростовцева начальниктеп турар даараныларга цеги планын 100 хуу күүсеткен. «Коммунтудугнуң» септелгетудуг конторазының эш Полина Иващенко бригадирээн штукатурщуулар бригадазы бүдүрүлге планын ай санында ажыр күүседип турар.

Сарыг-Сеп суурда столоваяның улуг повары Бузьминаның коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп ат дээш демисежин турар бригадазы квартал планын база 166 хуузу күүсеткен.

Ажылды эки организастап, бүдүрүлге планнарын ай, квартал санында ажыр күүседирин чедип эп турар колхозчу, ажылчын, интеллигент херээженнерниң саны районнуң улуг ажыл-агыйынын адырларында дыка хөй. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, бригадалыры деп бедик атты чедип алыр дээш демисежин турар херээженнериниң бригадалары болгаш түс-түс херээженнер район болза дыка хөй.

Харылзаанын район конторазының телефонистериниң болгаш телеграфистериниң бригадазы коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чаалап алган. «Совет Тыва» колхозтуң саанчызы Натпит Саарбай, «Кызыл туң» колхозтуң саанчызы Галина Блинова олар коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты боттарының бедик бүдүрүлгечи көргүзүглериниң ачызында база чедип алган.

Районнуң колхозтарында, бүдүрүлге, албан черлериниде херээженнериниң 14 чөвүлелдери ажылдап турар, оларның кежигүннеринде 110 херээженнер соңгуткан. Оон ында 117 кижи херээженнер чөвүлелдериниң шугуму-биле тургускуулаан янзы-бүрү комиссияларда идепкейлиниле киржип турар. Херээженнер чөвүлелдери, оларның активтери ажылчы херээженнерни коммунистиг ёзуга, культурлуг амыдырал-чурталгага кижизидеринге; оларны хөй-ниитининң ажыл-херээнче болгаш бүдүрүлгеже хаара тудар талазы-биле партия, совет органнарынга ёзулуг дайынчы дузалакчылар болуп турарлар.

Бо талазы-биле ылангыя Ленин аттыг колхозта Н. Булгакова даргалаан чөвүлелдиң ажылын үлегер кылдыр көргүзүп болур. Ол чөвүлел колхозчу херээженнериниң ортузунга культура-массалыг, ажылды үргүлчү план ёзугаар чорудуп турар. Ооң үламындан бо колхозта колхоз бүдүрүлгезинге киришпейн турар бригадазы чаңгыс-даа херээжен кижи чок. Бо херээженнер чөвүлели тыва херээженнерниң чуртталга-амыдыралын экижидер талазы-биле тайылбыр ажылын чедишкинниг чорудуп турар. Мында тыва херээженнер шупту-зуу хлеб быжырып, ногаа тарып, өстүрүп билирлер. Херээженнер чөвүлелиниң инициативазын ёзугаар мында даараныр болгуунуң организастаан. Херээженнер ортузунга мындыг янзылыг ажылдарны чорудуп турар херээженнер чөвүлелдерин санаар болза районда хөй.

Ындыг-даа болза херээженнер чөвүлелдериниң ажылында чамдык бар чедишкиннер-биле чергелештирер четпестер ам-даа хөй боон турарын ынчайвайн барып болбас. Чижээ, «Октябрь 14 чылы» колхозта херээженнер чөвүлели (даргазы Е. Нагорная) болгаш «Совет Тыва» колхозта херээженнер чөвүлели (даргазы Л. Авык) байыр чыскаалдар үезинде уруглар оюннары ашында-хаая херээженнериниң кежээлерип эрттирер боордан башка, өске ажылдарны чорутпайн турарлар. Херээженнерни колхоз бүдүрүлгезинче мобилизастаар, уруглар ясилдерин организастаар, культурамассалыг ажылдар чорудар талазыбиле барык чүве кылбайн турарлар. Оларның багай ажылдан турарының кол-ла чылдагааны болза, ында партия организациялары, колхозтар баштаар черлери, көдээ Советтер оларның ажылынга дузалашпайн турарында деп санаар херек. Херээженнер чөвүлелдерин парторганизациялар багай удуртуп турарындан чамдык колхозтарда дыка хөй херээженнер көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң улуг херээнге киришпейн турарлар.

С. ШИМИТ,
Каа-Хем парткомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар кидизининң эргелекчизи.

Түңнел үндүрүп турар

Көдээде политиктиг чырыдыышкын системазында ам бо хүннерде түңнел кичээлдер эртип турар. Ол түңнел кичээлдерге партияның XXII съездизиниң, СЭКП ТК март болгаш ноябрь пленумнарының шиитпирлерин канчаар күүседип турарын чугаалажып, эң ылангыя кол кичээнгейни көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам сайзырадырын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринің, продукциянын бот-үнезин чигедириниң аргаларын чугаалажырынче угландырып турар.

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозта тургустунган көдээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказын өөренир болгүмнүң дүржүлгалыг пропагандист эш Хомушку Ак-оолович Отугаш удуртуп турар. Болгүмнүн 23 дыпнакчыларының аразында көдээ ажыл-агыйның түскай эртемниглери, бригадирлер, ферма эргелекчилери, учётчиктер, саанчылар, партия, совет активтер болгаш өскелерда бар.

Өөредилге чылының яаргузунда болгум 20 кичээлдерни эрттирген болгаш анаа «Колхоз бүдүрүлгезин планнаары», «Продукциянын бот-үнези болгаш колхоз, совхоз бүдүрүлгезининң рентабельдиг болуру», «Колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-агый чорудулгазын анализтээри» деп көл темалардан ангыда, көдээ ажыл-агыйга хамаарышкан темаларга кичээлдерни эрттиргилээн. Оон ангыда болгумнуң дыпнакчыларын бистиң чуртувуста, даштыкыда болуп ыяш мурнакчыларының дүржүлгалаторуп болдуушкуннар-биле үргүлчү танышып келгеннер.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң II сессиязының материалдарын ханызы-биле өөренгеннер.

Болгүмнүң дыпнакчыларындан өөренген түүлдерин амыдыралга херек кырында ажыглап, колхозтуң, ферманың, бригаданың ажылындан экономиктиг анализти кылып, ажыл-агыйны ажыктыг чорударының, черни, техниканы эң эки ажыглаарының, күш-ажылды организастаарын экижидериниң оруктарын тып турар дыпнакчылар эвээш эвес. Дыпнакчылар Серин Куулар, Саая Очур, мал ажылының бригадири Иргит Севээн кичээлдерге иденкейлиг киржип келгеннер.

Кичээлдерни чорударда колхозтуң, районнуң, республиканың амыдыралындан тодаргай чижектерни, фактыларны киргиштирип турган. Чижээлээрге, «Колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-чорудулгазын анализтээри» деп темага колхозтуң 1961 болгаш 1962 чылдарда чыл отчеттарын, а «Колхоз бүдүрүлгезин планнаары» деп темага колхозтуң бүдүрүлге планын, районнуң, бистиң республиканың планнаг онаалгаларын чугаалашканнар. Көдээ ажыл-агыйның мурнакчыларының дүржүлгалаторуп болуп эрткен. Чүл дизе, оларның өгленге-ле 25 чыл болганында илдаржыткан «мөңгүн куда» дүжүп турганы ол. Ам оларның өг-бүлезининң кежигүннери шупту 13 кижи. Оларның улуг кызы Тыптай «Барлык» совхозтуң «Бижиктиг-Хая» сүт-бараан фермазында саанчылап турар, оглу Калбак-оол № 12 АТК-да чолаачы, өске бир оглу Дыртык-оол—«Шекпээр» совхозта тракторист, ортун уруу Таня — Кызыл-Мажалыкта баш таарыкчызы. Оолдарының бирээзи Орус-оол—Совет Армияның албанын эрттирип турар.

Хаажык, Дайнамчык ашак-кадайның ийи оглу, үш кызы ам-даа школада өөренмишаан. Дадар-оглу—сескикласста, Эрес-оглу—алдыгы класста, Светланазы—бешки класста, Тамаризы—ийиги, Зоязы—бирги класстарда өөренип турарлар. Оларның эң хеймери Серёжажык чоокта чаа беш хар харлаан—бо-дур, ол найыралдыг улуг өг-бүлениң ажыл, амыдыралы.

Ынча хөй ажы-төлдүң иези Анай Самаевна амыдыралдың берге, ынчалза-даа чырыткылыг чаагай оруун эртип келген. Ол чаагай сеткилдиг, кызымак ишчи, «Маадыр ие» ынчангаш ыдыр болгаш хүндүткел-биле бүргедип чоруур.

Г. ФЕДОСЕЕВ.

БҮДҮРҮЛГЕДЕ «МААДЫР ИЕ»

«Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң ыяш чазаар заводунда «Деревообделочник» деп хана солуннуң бир номеринде ол бүдүрүлгениң мурнакчы кижилериниң дугайын чугаалап турар материалдарны бижээн. Заводтуң мурнакчы ажылчыннары—ыяш дилдирикчилериниң, столяржыларның, чазаныкчыларның, станокчуларның болгаш чүдүргүкчүлерниң аразында 48 харлыг ажылчын херээжен Хаажык Анай Самаевнаның адын адаан. Он бир уругларны төрээш, өстүрүп кижизиткен чаагай сеткилдиг ол ие, күш-ажылга кончуг кызымак болурга, ону коллективтиң кежигүннери аажок хүндүлээр.

Анай Самаевна уруглары болгаш уругларының адазы Ооржак Дайнамчык-биле кады ийи чыл бурунгаар Кызылдан Ак-Довуракка чедип келген. Оон ашаа Дайнамчык Кызылга тудуг бригадирлеп турган, а боду даараныкка комбинадынга даараныкчылап ажылдап турган.

Олар Ак-Довуракка көжүп келгеш, бир чыл хире болгамда, суурнуң Набережная кудумчузунга шевергини кончуг бажың тудуп ап, ол чаа бажыңынче киргениниң доюн эрттиргеннер. Дайнамчык ам даг-бүгү арыглаар фабриканың тудуунда дашчылап ажылдап турар, а Хаажык үгбай—ыяш чазаар заводтуң столяр цегинде чазаныкчы ажылчын.

Чоокта чаа оларның өг-бүлезинге онзагай байырлал болуп эрткен. Чүл дизе, оларның өгленге-ле 25 чыл болганынга илдаржыткан «мөңгүн куда» дүжүп турганы ол. Ам оларның өг-бүлезининң кежигүннери шупту 13 кижи. Оларның улуг кызы Тыптай «Барлык» совхозтуң «Бижиктиг-Хая» сүт-бараан фермазында саанчылап турар, оглу Калбак-оол № 12 АТК-да чолаачы, өске бир оглу Дыртык-оол—«Шекпээр» совхозта тракторист, ортун уруу Таня — Кызыл-Мажалыкта баш таарыкчызы. Оолдарының бирээзи Орус-оол—Совет Армияның албанын эрттирип турар.

Хаажык, Дайнамчык ашак-кадайның ийи оглу, үш кызы ам-даа школада өөренмишаан. Дадар-оглу—сескикласста, Эрес-оглу—алдыгы класста, Светланазы—бешки класста, Тамаризы—ийиги, Зоязы—бирги класстарда өөренип турарлар. Оларның эң хеймери Серёжажык чоокта чаа беш хар харлаан—бо-дур, ол найыралдыг улуг өг-бүлениң ажыл, амыдыралы.

Ынча хөй ажы-төлдүң иези Анай Самаевна амыдыралдың берге, ынчалза-даа чырыткылыг чаагай оруун эртип келген. Ол чаагай сеткилдиг, кызымак ишчи, «Маадыр ие» ынчангаш ыдыр болгаш хүндүткел-биле бүргедип чоруур.

Г. ФЕДОСЕЕВ.

Идеология ажылын тодаргай удуртур

Тожу районнуң интеллигентилериниң дугайы чоокта чаа районнуң Культура бажыңынга болуп эрткен. Ол хуралга башкылар, эмчилер, көдээ ажыл-агыйның түскай эртемниглери, культураның болгаш уран үүлдүң ажыдакчылары база өскелер-даа олурушкан. Анаа районда идеология ажылының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Чон ортузунга эртем-билиглер нептередириниң район иштилелинде 50 ажыг лектор хаара түттүнган болгаш олар бо чылын 141 лекцияны янзыбүрү темаларга номчаан. «Совет Тыва» колхозта көдээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказын өөренир болгүмнүң пропагандистери эштер Сат, Дыртыйбан, Ангырбан олар кичээл бүрүзүн колхоз бүдүрүлгези-биле сырый холбашгырбышаан, ону бедик деңнелге эрттирип келгенин демдеглээн.

Районнуң Культура бажыңы чүгле кино көргүзериге ойлешкеш, боттывынгыр уран түүл болгумнүң ажылынче сагыш салбайн турар. Ынчангаш болгумнүң киржикчилериниң саны эвээжээн, оларның ында хаая көргүзүп турар концерттериниң программазы-даа чаартынмастаан. Номчулга конференциязы, айтырыг болгаш харыы кежээлери база болбастаан. Радио дамчыдыгазының багай тургустунганын хуралдарга чугаалажып турза-даа, районда харылзаа конторазының начальниги эш Мозгалевский оон кандыг-даа түңнел кыдбаанын санал бергеннер шүгүмчүлээннер.

Биче хулиган херек үүлгедир, иштинниң корум-чуруумун үрээр чоруктар районда ам-даа бар. «Май 1-зи» колхозтуң кежигүнү Чанчывай Дазаа арага-дарыга хандыкшаан, кадарып турган хойларының төрээн 35 хурганын аштадып өлүргеп. Оон ол хураганнарны харга хөөп алгаш, чажырып турганы илерээн. Ол ышкаш колхозтуң болгаш хөй-ниитининң өнчү-хөреңгизин кайы-хамаан чок төтчеглеп турар кижилер база илереп турар. Үстүнде четпестер болза чон ортузунда идеология ажылының чедир тургустунмаанын көргүзүп турар.

Тайылбыр ажылын калбаа-биле чорударынга партия организациялары көдээ интеллигенцияны ам-даа четпес киргиштирип турарын анаа демдеглээн. Районда интеллигенциябиле ажылды экижидер дугайында шиитпирни хуралдың киржикчилери хүлээп алган.

И. БАДАРЧИ.

„Шынның“ материалдарының изи-биле

ӨЙҮ КЕЛГЕН

Мындыг эге-биле бо чылдың апрель 2-де үнген «Шынга» Б. Тадыр-оолдуң Улуг-Хем районнуң «Х улуг хурал» колхозунуң Кара-Тал суурунда чумар башың, радио, электри ашылдавазын шүгүмчүлеп бижээн чагаазы парааттынган.

Колхоз баштаар черииң даргазы эш Висляевтиң редакциязынга дыңнаттыканы болза: тракторларны часкы хөвү ажылдарынче аппарганының ушмындан суур электри чырыын тур ажыглавайн турар. Тус черге радио үнүнүң үзүктелбезинче угланган хемчегни харылзаа конторазы кичээнгейинде алган. Колхоз баштаар чери чоокну үеде суурнуң чумар башыңын ажыглалче киржериниң хемчээн ап турар.

„АЖЫЛ САНДАРААН“

Респотребсоюзтуң баштаар черииң даргазының орадакчызы эш П. Курченконуң редакциязынга харылаавы болза:

— Апрель 2-де. № 78 «Шында» «Ажыл самдарааң» деп өгленир чүүлдү хынап көөрге шын болган. Сельпо баштаар черииң удуртулгазында хөй четпестер барын ынналга илереткен. Хереглекчилер иштилелдериниң баштаар черлериниң даргалары болгаш код бухгалтерлери киришкен респотребсоюзтуң баштаар черииң хуралынга од айтырыгны чугаалашкан болгаш баштаар черииң доктаалын ёзугаар В. С. Разделкиниин ажылындан дүжүрген.

Бөгүн—В. И. Ленин аттыг пионер организациязының 41 чыл ою

АЛДАРЛЫГ ПИОНЕРЖИ БАЙЫРЛАЛ

Бистиң рапортувус

Бүгү-эвилелдиң Владимир Ильич Ленин аттыг пионер организациязы бөгүн 41 хар харлап турар. Бистиң чуртувуста пионер организациязының төрүттүнген хүнү чүгле пионерлериң байырлалы эвес, харын бүгү совет кижилериң байырлалы боп турар. Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле, бодунуң дайынчы акызы ленинчи комсомолдуң үлегери-биле чорааш, пионер организациязы миллион-миллион совет уругларның идей талазы-биле каанналырының баштайгы школазы апарган. Совет Эвилелиниң үш дапкыр маадырлары Александр Покрышкин болгаш Иван Кожедуб, авиаконструктор Александр Яковлев, пос аргынчызы Валентина Гаганова болгаш бистиң чуртувустуң эске-даа хей-хей алдарлыг кижилери пионер организациязынга кижизидилгениң школазын эртненнер. Комсомолчу-маадырлар Зоя Космодемьянская, Олег Кошевой, Юрий Смирнов болгаш оон-даа эскелер пионерлер чорааннар. Кызыл галстуктуг бистиң чер-чурттугларывыс, алдарлыг кижилер база-ла эдилеп чорааннар.

Кызыл хоорайның № 1 школазының пионери турган Михаил Артемьевич Бухтуев бодунуң маадырлыг чоруу-биле бистиң Төрээн чуртувусча база сургагшаан. Комсомолчу Бухтуев немец-фашистиг эжелекчилер-биле демисешип турган. Төрээн чуртунуң херээ дээш ол амы-тынын берип, маадырлыы-биле мөчээн. Ол ынчаарда 19 харлаан турган. Совет Эвилелиниң Маадыры деп атты М. А. Бухтуевке өлген соонда, СССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1944 чылдың август 22-де Чарлыы-биле тыпсыскан.

«Партия-биле, улус-биле бис!» деп сестер аныяк ленинчилериң бүгү салгалының дайынчы кыйгырыы апарган. 1960 чыл—бистиң чуртувустуң пионерлеринге, оон иштинде бистиң республиканың пионерлеринге турасхаадлыг чыл боп артикан. Ынчаарда октябрьның 12-ниң хүнүнде бүгү пионер друживаларының шавыышкынче үнген болгаш «Пионерлер—Төрээн чуртка!» деп кыйгырыг чер болганга чаңгыланып үнген. Ол болза пионержи Ийи чылдың кыйгырыы болган. Пионержи ийи чыл пионержи друживаларны, отрядтарны амыдыралче, бистиң чуртувусча чугула ажыл-херектерже агыы сугнуң чалгыы дег кылдыр хаймыктырып үндүрген. 1962 чылдың чайынында пионерлериң «Артек» лагеринге болуп эрткен аныяк пионерлериң Бүгү-эвилел слёдунуң дапгаттары Төрээн чуртунга ол дугайында рапорттааннар. Тывының пионерлериниң чугаалаар чүвезим база-ла бар турган. Олар 52 муң баш куштарны, 6130 баш анай, хураганны, хаван оолдарын өстүргеннер, малга 400 муң тонна чемнерни белетизиннер.

Бистиң республиканың пионерлери Бүгү-эвилелдиң пионер отрядтарының чарыжынга киришкеш, эки нергүзүглерни чедип алганнар. Бии-Хем районнуң Өөктүң сес чыл школазының № 2 пионер отрядының пионерлери «ам үеде арын-нүүр чок чурттап болбас» деп лозуң-биле амыдырап, өөренип турарлар. Отрядта өөредилгениң түңнели 100 хуу болган. Ол отрядтың пионерлери эрги 190 номнарны септеп хырбалаан, 120 кг эрги-макисы саазынарны, 60 демир хууң ишти хүлдү, 200 кг металлоломну чыгган болгаш модээ амыл-ишчилерге 4 катап концерт көргүзиннеер. Ынчаарга Төмү районнуң Тоора-Хем школазының пионерлери боттарының амыдап турар черлеринде бичии уругларбиле амылды, кырганнарга болгаш уруглар садтарынга дузалажыр амылды кончуг солун кылдыр тургузуп алган чорудуп турарлар.

Каа-Хем районнуң Бүрен-Аксында школаның № 2 пионер отрядының пионерлери база эки амылдэп турарлар. Ол отрядтың пионерлери Киевтиң школа-интернадының үлегерин ёзугаар, «Пионержи фонаринтиң» штавын отрядында тургузуп алганнар. Бүдүрүлгениң мурнаичылары уругларга нээп, чүве чугаалап берип турар тускай хүнүү домтаадып алганнар. Отряд төрээн чуртунга 5 тонна металлоломну чыып берген, малчыннарга концерттерни көргүзүп турар. Отрядтың шупту пионерлери бойдус камгалалының талазы-биле иниитилелдиң кежигүннери. Кызылдың, Барыын-Хемчиктиң пионерлериниң чорутқан эки амылдар база-ла хей. Тес-Хем, Өөүр, районнарда «Кызыгаарымның аныяк өөнүүтериниң» көрүлдези болуп эртип турар.

Бистиң республиканың пионерлериниң кылып турар бүгү амыл-херектери Төрээн чуртка болгаш улусча амыштыг болуп турар. 1963 чылдың май 19-та, бөгүн бистиң республиканың пионерлери бүгү чурттуң пионерлери ышкаш, пионер отрядтарының чарыжының сөөлгү үе-чадазының түңнелин үндүрүп, партияга, Төрээн чуртка рапорттап турарлар.

М. ЯКУШЕВА,
В. И. Ленин аттыг пионер организациязының республика Чөвүлелиниң харыысалгалыг секретары.

Совет пионерлер бодунуң байырлалын кайгамчыктыы-биле уткуп алганнар. Коммунизмниң тургузукчузу — бистиң аас-кежиктиг оолдар, уругларывыс бодур. Олар бо чаңчыл болган байырлалында, ынак Төрээн чурту дээш, Коммунистиг партия дээш, улуг башкызы болгаш баштыңчызы Владимир Ильич Ленин дээш пионержи ёзулалын берип, парад-чыскаалче үнүп турарлар...

Чуруктa: Кызылдың Пионерлер бажының бөлүк пионерлери.

Фото **В. Лутковтуу.**

ӨӨРҮШКҮ-БИЛЕ ДОЛДУНГАН

Чуртта пионер шимчээшкинниниң айтырыгларының талазы-биле бо чылдың февральда Москвага болган Бүгү-эвилелдиң эртем-методиктиг конференциязы биче чаштарны боттары ажылдап билир чоруккa белеткээринче улуг кичээнгейни салган. Уруглары боттары ажылдап, чурттап билириниге амдыгаастан чаңчыктырып өөредиилээн чыткаш, оларны коммунизм тургузукчуларының төлептиг салгакчылары кылдыр белеткээри шынап-ла болдунмас дээрзи билдингир.

Ол конференцияның шиитпирин удуртулга болдурбушаан, бистиң школаның пионерлери сөөлгү үеде чамдык сонуургаичыг хемчегларни организастап турар апарган. Боттары ажылдап, чурттап чаңчыгарыгга пионерлерни өөредир талазы-биле бүгү-де хемчеглер башкыларның дорт киржилгези чокка өөренекчилерниң иштинден сонгуткан тускай комиссияның башкарылгазы-биле боттанып турар.

Ол комиссия бүгү отрядтарның аразында «ең эки отряд дээш» деп чарышты үргүлчү организастап келген. Ол чарыштың негелдези кончуг хей талалыг: ең эки өөредилге, үлегерлиг сагыага-чурум, иниитилелге ажыктыг ажылга идепкейлиг киржилге, чаа чогаадыкчы болгаш тывынгыр чорук дээш, ында чүнү чок дээрил. Чарыштың бо бүгү негелделериниң түңнелин комиссия неделя санында үндүрүп, бүгү отрядтарның шугум чыскаалынга чарлап, тиилекчи болган отрядка шилчимир кызыл тувчугаштыг тывыспышаан, тускай дептерге кирип бижинир. Ол чарыштың бир ең чугула негелдези болза, хей катап тиилеп келген отряд өөредилге чылының төнчүзүнде Шушенское суурда В. И. Ленинниң бичыңмузейин барып көөр улуг аасхежикке таваржыр.

Мынчангаш ханы, быжыг билиг, тергиин эки чурум, ажыл-херек дээш демисешпишаан, отряд, класс бүрүзү, пионер бүрүзү кандыг-ла бир сорлун, ажыктыг чүүлдерни тыварын оралдажып турар. Демисел шынаала шыңгыы болгаш сонуургаичыгдаа болуп келген.

Бистиң пионерлеривис иниитиге ажыктыг ажылче база улуу-биле хандыкшып, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларыга боттарының шыдаар шаа-биле дузалажып турарын демделээр херек. Чижээ, 5—8 класстарның пионер отрядтары «Тээли» совхозтуң үшкү салбырының малчыннарынга үргүлчү дузалажып, ферманың бызааларын ажаап, кажаа-хораазының иштин аштажып, малдарны ынакшыдыы-биле доруктурун келгеннер. Оларның иштинден элээн хей пионерлер чайгы дыштанылганыг үезинде чайлагларга чаңы малдар ажаажып чайлаарын күзеп турарлар.

Назылап кыраш, бажың ажылы кылып шыдавас апарган кырганнарны алдыгы класстың пионер отряды доктаамал шефтеп, бажың чүтайлаарынга, ыяш чарарынга, суг узарынга үргүлчү дузалажып турар. 3—8 класстарның пионерлери Кызыл-Даг суурнуң чалгайжыдылгазының болгаш ногаанчыдылгазының база ең идепкейлиг киржилгелери. Олар бо чазын безин дыка көвей чадаг үнүштерни немей олуртқан, ам оларның суггарылгазын доктаамал хандырып турарлар. «Төрээн суурувусту сесерликтиг, чаагай суур болдураал!» — деп лозуң-биле оларның сеткил-сагыжы долдунган.

Бо болза бистиң аныяк ленинчилеривистиң коммунизм үезинде ажылдап, чурттаарынга боттарын амдыгаастан белеткээр дээш боттандырып эгелээн ажыл-херектериң чүгле чамдык кезии-дир. Ам-даа хей-хей сонуургаичыг ажылдар оларның мурнунда. Бистиң школаның пионерлери Бүгү-эвилелдиң Ленин аттыг пионер организациязының төрүттүнген хүнүге шак мынчыг ажыл-херектерлиг ужуражып турарар. Бөгүн оларның сагыш-сеткили ленинчи Улуг партия, Төрээн чурт дээш өөрүшкү болгаш чоргаарал-биле долдунган.

Б. ЧҮЛЬДҮМ,
Барыын-Хемчик районнуң Кызыл-Даг сес чыл школазының башкызы.

ТООРА-ХЕМНИҢ ПИОНЕРЛЕРИНДЕ

СОЛУН БОЛГАШ ХӨГЛҮГ

Бөгүн — Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязының 41 чыл ою—аныяк ленинчилериниң улуг байырлалы. Бистиң чуртувустуң хоорай, суурлары байырлал шинчи кирип, пионержи өткүт ырашоор чаңгыланып, барабан даажы диңмиреп үмер. Пионержи ажыл-ижиң рапорттап, Төрээн чурту, коммунистиг партияны ооң-биле өөртүрлер. Ыраккы Тожуңуң пионерлери бо байырлалын, өске бүгү өөрүү-биле бир дөмей өөрүшкүлүг уткуп алганнар.

Тоора-Хем 11 чыл школазының Олег Кошевой аттыг пионер дружиназының ажыл-херектеря-биле танывжып, бо байырлалдың бүдүүзүнде аңаа чораан бис.

Пионер өрээли. Маадыр пионерлериниң чуруктарын болгаш аныяк пионерлериниң дүрүмнерин көскү черде аскан. Пионерлериниң боттарының чыып кылганы чуруктуг альбомнарны, номнарны болгаш солуннарны стол кырында делгеп салган. Олэрниң аразында — Совет Эвилелиниң Маадыры Олег Кошевойнуң дугайында альбом. В. И. Ленинниң наш болгаш аныяк чораан чылдары. ооң ажыл-чорудулгазын көргүскен альбомнар болгаш тус-тус отрядтарның демделелдери ында бар. В. И. Ленинниң дайзыннардан чаштынып, түр чурттап турганы Разлив ортулукта чадырын тудуп кылганы көрүксенчир. Пионер өрээлинге дежурныйлап турган пионер уругдан ону кымнарның кылганын сонуургап айтырарывыска:

— Владимир Ильичиниң төрүттүнген хүнүн таварыштыр, дөртку класстың пионер отрядының кылган белээ-дир — деп, ол харыылады.

Пионерниң улуг вожатыйы Валентина Колпакова бистиң беседавыска мынчавр чугаалаан:

— Бистиң пионерлеривис солун чыштарны, тематиктиг кежээлерни организастап, «Эң эки отряд» дээш пионерлериниң Бүгү-эвилел чарыжынга киришкеш бис. «Кызыл галстуктуң болгаш кызыл сыдысчыгаштың байырлалы», «Космонавтика хүнү», В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнге тураскаатқан чыштарны уруглар эң-не солун эрттиргеннер. Улуг баштыңчының төрүттүнген хүнүн кончуг эки өөредилге, чурум болгаш хөй-ниитичи чорук-биле уткуп, база отряд, класс бүрүзү тускай белектерни кылган. Ол хүнүү эки оргаизастан эрттиреринге башкы Людмила Константиновна Дожувай биске аргасүмени берип дузалаан. Школаның партия организациязы биске дузалаары-биле ол башкыны тускайлаан дээш Колпакова чугаазын доозту.

ЧЕДИ ЧЫЛДЫҢ ЭДЕРИНЧИЛЕРИ КЫМНАРЫЛ?

«Эң эки отряд» дээш чарыштың түмелин үндүргеш, № 10, 11 отрядтарга «Чеди чылдың эдеринчизи» деп атты тывыскан. Ол отрядтарның пионерлери 4 «б» болгаш 4 «в» класстарда өөренип турар. Отряд вожатыйлары 8-ки класстың комсомолчулары—Алевтина Зайцева болгаш Полина Корякова. Оларны пионерлери-биле кады бо-ла көрүп болур. Уругларга чаа ырлар, шүлүктерни өөредип, күш-ажылга ынак кылдыр кижизидип турарлар.

Ам Алевтина Зайцевага состен берээлиңер:

—«Чеди чылдың эдеринчизи» деп бедик атты бистиң отрядка тывыскаңы—улуг өөрүшкү. Бистиң пионерлер өөредилге, чурум, хөй-ниитиге ажыктыг ажылдарга идепкейлиглер. Бисте чыдып каап турарлар чок. Школа чанының дуржулга участогун чемишчидеринге бистиң отряд эң эки киришкен. «Совет Тыва» колхозтуң Толбулда сут-бараан фермазынга 300 санныг ном фондулуг библиотекажыгашты чыырынга уруглар идепкейлиг киржип, пионер бүрүзү-ле бодунуң үлүгүн киирген. Чайгы дыштанылгалар үезинде дружинаның алган хүлээлгелерин күүседиринге бодувустуң салыышкынывысты киирер бис.

Үстүнде адаанывыс отрядтарның ажылын дөртку класстарның удуртукчу башкылары эштер Г. П. Селина, Л. А. Варочкина эки удуртуп келгенин демделевес аргажок.

ШЕВЕР ХОЛДАРНЫҢ АЖЫЛДАРЫ

Дааранылганың, чазанылганың, бот-тывынгыр уран чүүлдүң, туризмниң болгаш уран чурулганың бөлгүмнеринде пионерлер база-ла өөренип турар. Ол ышкаш спортка ынактар бистиң пионерлерде хөй.

— Дааранылга бөлгүмүнге болгаш домоводство уроктарынга 5—7 класстарның пионерлери улуг сонуургалдың көргүзүп, элээн нарын кылыгларны даараптар кылдыр өөренип алганнар. Чыл эгезиниден бээр делгелгелерни ийи катап организастаан бис. Аңаа даарап салган чүүлдерден 6-гы классчыларның даарааны школа формазы, 5-ки классчыларның даарааны спортчу костюм, хөйленнер эң эки болгулазын. Наташа Мидирей, Нина Ондар, Клара Паиова, Таня Машпаадай дээш оон-даа өске уран шеверлерни маңаа адап болур—деп, домоводство башкызы У. А. Уртунай чугаалады.

Турисчилер бөлгүмү төрээн крайы—Тожуңуң казар байлактарын шинчилеживиринге киржир даалганы алган. Амдыызында аңаа белеткенил, тускай экзаменни дужаарлар. Өөредилге чылы төнери билек, олар геологлуг походче аъттаныптарлар.

— Чазанырынга ынак пионерлер Володя Маады, Багай-оол Смирин, Саша Черкасов болгаш Боря Коробейников оларның кылганы өөредилгениң бодуүн керекселдерин школада ам ажыглап турар.

«Пионерская правда» солуннуң шаңналы дээш хаак маргылдаазынга база часкы дыштанылга үезинде боттывынгыр уран чүүл көрүлдезинге бо дружина бирги черни ээллээн.

Пионерия бодунуң байырлалын мынчаар уткуп турар. Тоора-Хемниң аныяк ленинчилериниң ажыл-ишчи белектери сонуургаичыг.

— Пионерлер бо чылын 300 ыяштарны школа девискээринде тарып олуртқан. 2—3 тоина кат болгаш мөөгүнү, 4—5 килограмм дыт чоҗагайның бичии үрезиннерин чыгаш, дужаарлар.

Б. ДИРЧИН.

Тыва пионер Монгуштуң хөй өөнүктери

«ЭКИИ, ИВАН АЛЕКСЕЕВИЧ!

Силериниң чагаанарыңы алдым. Кончуг-ла өөрүнчүг-дүр. Мында маңаа сургакчылап чорааш, мени чурукка тырттырган болгай силер. Ам ол фоточурукту чорутқаныңар дээш база-ла өөрүп четтирдим! Силериниң дилээниңер ёзугаар, бодуумуң дугайымда каш сөстү бижип ор мен. Музыка школазынга экзаменнерни эки дужаадым. Ам 8-ки классты чедиишкинниг доозар дээш, эрткен кичээлдерни катаптап, билиннмес чүүлдерни башкылардан айтырып, экзаменнерге кончуг-ла кызып белеткенип тур мен. Ынчадарга силер, Иван Алексеевич, кайы-кайы черлерде кымнар деп пионерлер-биле чагаалажып турарымны менден сонуургап айтырып турган болгай силер. Бо чагаамга чамдык немелделерни бижээш чоруттум.

Бистиң пионержи алдарлыг байырлалывыс-даа келди. Ол байырлалбиле силерге болгаш силерни дамчыштыр «Шын» солуннуң номчукчуларынга изиг байырлымны чедирдим.

БАЙЫРЛЫГ».

Бо чагааны Чөөн-Хемчик районнуң Хайыракан сес чыл школазының 8-ки классының кончуг эки өөренекчизи Монгуш Аниса бистиң солуннуң штаттан дашкаар идепкейлиг корреспондентилериниң бирээзи — чолаачы Иван Алексеевич Целищевке бижээн.

Монгуш Анисаның дугайында эш Целищев мынчаар бижип турар:

«Чөөн-Хемчик районга сургакчылап чорааш, Хайыракан чурттуг пионер Монгуш Аниса-биле ужуражып танышкан мен. Ол дээрге хөлүг аажы-чаңныг, эрес-омак уруг чүве. Класының чоргаары, кончуг эки өөредилгелиг өөренекчи.

Монгуш Аниса эрткен чайын Бүгү-эвилелдиң «Артек» пионер лагеринге дыштанып чорааш. Долгандыр турар чүвеге хөлчок сонуургалдыг Аниса аңаа чүгле кадык чаагай дыштанып, ойнап-хөглеп алыры-биле кызыгаарлаттынмаан. «Артекке» дыштанып турган—бистиң чурттуңдаа, даштыкы чурттарның-даа пионерлери-биле ол таныжып, өөнүктежип, сөөлүнде олар-биле чагаалажышкын чөрүдар деп шиитпирлеп алган. Ынчангаш оон демделеп кыдыраажын хөй-хөй пионерлериң адрестери дола берген.

...Оон бээр чыл эрткен. Пионержи найыралдың, аас-кежиктиг чалыы назынның чагаалажылгазы тыва уруг Монгуш Анисаны хөй-хөй аныяк өөнүктери-биле хүн бүрү улам-на чоокшулаштырып турар. Азий диптиң чүрээ—Тывадан Анисаның бижээн чагаалары Мали чурттунга чеде бээрге, мали пионер Диретут күзелдин-биле харыылап турар. Ол чагаа кээрге, Анисаның өөренип турары—Хайыракан школазының өөренекчилери кончуг сонуургап номчуур. Оон бир өөнүү—Польша Улус Республиказында Ренате Плавяк. Оон каш-даа чагааны Аниса алган. Болгар пионер Таня Гырева база-ла Анисага бижип, оон-биле бир иениң уруглары ышкаш, ханы найыралын иаергейлеп турар. Чехословакиядан, Герман Демократыг Республикадан, Шведиядан чагаалар база-ла удаа-дараа кээп турарынга Анисаның чоргааралы улуг. «Совет Эвилелинде мээң чагаалажып турар өөнүктерим дыка хөй, оларны санап четпес мен. Ленинградта, Украинада, Якутияда, Свердловскиде, Адыгей автономнуг областа дээш—кайызын кайы дээр!..» деп, Анисаның чоргаарал-биле чугаалазының ынчан дыннаан мен.

Бо-ла бүгү чагаалар болза делегейге быжыг тайбың, аас-кежик дээш, кижилериң хан-дамырындан тудуп быжыг найыралы дээш, уругларның чыртыкызыг чазагай үези дээш демиселдиң дугайын сеткил хайнышкынныг илергейлеп турар. Бистиң улуг Төрээн чуртувустуң пионерлериниң, оларның бирээзи — Монгуш Анисаның чылыг сөс, чымчак сеткил сиңниккен чагааларын дамчыштыр, даштыкы чурттарның пионерлери, коммунизмни тургузуп турар бистиң улузувустуң кайгамчыктыг ажыл-херектерин, чүткүл-соруктарын билип ап турарлар».

Пионержи белектер

Бистиң корреспондентивис Кызылдың № 4 школазының пионер вожатыйының хүлээлгезин күүседип турар, башкы институдунуң 5-ки курузунуң студентизи **Светлана Сагаланова**-биле беседалашкан. Ооң чугаалааны болза:

— Бистиң пионерлеривис хоорайның бүгү пионерлери-биле кады, байырлалдыг парадче бөгүн үнгеннер. Бо хүнну эки уткуп, хөлүг эрттиреринге баш бурунгаар планнап алган турган бис. Боттарының кылган ажыктыг ажыл-херектерин уруглар бөгүн илеткээннер. Оларда байдал, шынап-ла багай эвес. Ылаңгыя № 4, 6 отрядтарны ап көрээлинер. Олар солун болгаш ажыктыг чүүлдерни кылып турарлар. Нйнги этапта — отрядтар аразының чарыжынга № 4 отряд бирги черни алган. Олар хоорай чанында эрги шахта турган черны шинчилээр ажыгга киржип турганнар. Республиканың чурт-шинчилел музейи-биле олар эки харылзаалыг. Үшкү этапта — отрядтар аразының чарыжынга бирги черни 6-гы отряд алган. Ол отрядтың пионердери эки өөредилгелиглер. Олар Тывага кызыл партизаннарның намдар, төөгүзүн өөренип, аңаа хамаарышкан материалдарны чыырынга дузалажып турарлар.

Бо отрядтың пионердери 4 тонна ажыг демир кескиндизин чыгаш, дужаараан. Оон алган акшаны чайгы дыштанылга үезинде туристиг походче баарынга база школазынга фотолаборатория дерин тургузарынга ажыглаарлар.

9-ку отряд Кызылдың дааранылга комбиназында коммунистиг күш-ажылдың бригадазы-биле быжыг харылзаалыг. Ол ышкаш, бисте тимуржу командалар хөй. Пионерлер кожазында уруглар садынга ойнаарактарны кылып берип, солун концерттерни көргүзүп келгеннер.

Бистиң школаның пионердери байырлалын мынчаар уткуп алганнар.

Колхозтарга күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыдар

Социализмден коммунизмче шилчиринииң негелделеринде улуг коллективтиг ажыл-агыйның кол формазы көдээ ажыл-агый артели болур. Ол үеде хуунуң сонуургалын иниитиниинге чагыртырып тургаш, колхозчуларның хууда эрге-ажыыл күрүнеин-биле шын дүүштүрер.

Көдээ ажыл-агый артелиниң ажыл-чорудулгазының бүгү талалары иниитиниң ажыл-агыйының хөгжүдезиниң деңнелинден шүүт хамаарыр. Иниитиниң өзүп турар ажыл-агыйы болза, бүдүрүлгени хөгжүдер, күрүне мурнунга бодунуң хүлээлгезин алдарлы-биле күүседир, хуваашпас фондуларны көвүдедир, бүдүрүлге болгаш культурамыдырал тудугларын боттандырар, колхозчуларның амыдырал деңнелин бедидер арганы колхозка хандырар.

Колхозчуларның хөй кезии иниитиниң ажыл-агыйынга ак-сеткилиг ажылдап турар. Ынчалза-даа күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, ыяавыза күүседир минимумну ажылдап албайн турар колхозчулар колхозтарда бар болуп турар.

Колхозтарның хөй-ниити ажыл-агыйын улам ынай быжыглаарынга үндезилээш, бодунуң хууда амыдырал байдалын бедидеринге колхозчуларга дузалавышаан, партия биле чазак болза, хууда ажыл-агыйын иниитиниинден ажыр көөр колхозчуларга, колхоз бүдүрүлгезинге идепкейлиг киржиринден ойталаар кижилерни кижизидер, организас болгаш администрация талазы-биле хемчегларни боттандырып турар.

Колхозтарга күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээннерге үндүрүгүү бедидир онаарын көрүп турар көдээ ажыл-агый үндүрүүнүң дугайында хоойлу үстүнде хемчегларниң иштинде көскү рольду ойнап турар.

1960 чылдың майда болган ССРЭниң Дээди Совединиң бешки сессиязынга «Ажылчыннардан болгаш албан-хамчылардан үндүргелиң күш чок болдурар база совет улустуң чазагай байдалын бедидеринче утпаанга эске-даа хемчеглер дугайында» илеткелиниг эш Н. С. Хрущевтиң чүгаалааны болза: «Колхозтарга күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга болгаш хууда дузалаар ажыл-агыйындан колхозчуларның алыр өруугаларын таарыштырарынга көдээ ажыл-агый үндүрүү чогуур рольду ойнаар болганда ону түр артырза чогуур».

Өг-бүлезиниң чамдык кежигүннери колхозка чөнүүр чылдагаан чокка күш-хүннериниң минимумуну ажылдап албаан колхозчуларның ажыл-агыйынга көдээ ажыл-агый үндүрүү 50 хуу бедик болур.

1963 чылда бистиң республикага күш-хүннериниң минимумун чөпүүр чылдагаан чокка ажылдап албаан колхозчуларның 94 ажыл-агыйларынга көдээ ажыл-агый үндүрүүнү бедидир онаагаан. Өске бүгү хемчеглер-биле чергелештир бо хемчег болза колхозтарга күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыдарынга эки салдарны чедирери чигзиниг чок. Ындыг турбуже республиканың чамдык районнарында көдээ ажыл-агый үндүрүүнүң дугайында хоойлуу практикага чогууру-биле боттандырбайн турар болгаш иниитиниң бүдүрүлгезинге идепкейлиг ажылдаарынче бүгү колхозчуларны хандырынга ажыглаавайн турар. Чижээ, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Өөүр, Танды болгаш Тожу районнарда иниитиниң бүдүрүлгезинге киржиринден ойталаар колхозчуларга көдээ ажыл-агый үндүрүүн бедидир онаарын мырынай ажыглавайн турар болгаш оларга үндүрүгүү ак-сеткилдиг ажылдап турар колхозчуларныы-биле бир дөмей кылдыр онаваган болуп турар. Ынчаарга ол районнарның элээн хей колхозтарынга 1962 чылда чамдык колхозчулар чаңгыс-даа күш-хүнү ажылдаваан болган. Чижээлерге, Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП XXII съездиниң аттыг колхозунга өрүкен чылын 28 колхозчулар иниитиниң бүдүрүлгезинге мырынай киржиннээн, ындыг колхозчулар Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунга 23, Өөүр районнуң «Төргалыг» колхозунга 33 болган. 1962 чылда мырынай ажылдаваан колхозчулар өскедаа чамдык колхозтарда бар.

Барыын-Хемчик районда колхозчуларның 32 ажыл-агыйларынга көдээ ажыл-агый үндүрүүн бедидир онаагаан. Ындыг турда районнуң ийи-ле колхозтарында — «Большевик» биле «Малчында» 1962 чылда 289 колхозчулар чаңгыс-даа күш-хүнү ажылдап албаан болган. «Малчын» колхозта күш-ажылы кылып шыдаар колхоз кежигүннериниң 27 хуузу иниитиниң ажылынга киришпээн.

Колхоз баштаар черлериниң боттарының буруузу-биле колхозтарда күш-ажылдың сагылга-чурумунуң үрекчилериниге көдээ ажыл-агый үндүрүүн бедидир онаавааң элээн хей таварылгалар барын демдеглезе чогуур.

Көдээ ажыл-агый үндүрүүнүң дугайында хоойлу болза чүгле колхозчуларның иниитиниң хуралының шиитпириниге азы колхозчуларның соңгааны бүзүреттирген кижилериниң шиитпириниге үндезилеп үндүрүгүү бедидир онаарының чурумун докладтакал. Ол шиитпирлерни бүзүлар колхозтуң баштаар чери январь 15-тен орай өөрээ саң-хөө органнарынга күш-хүннериниң докладтакал минимумун ажылдап албаан ажыл-агыйларның данзызын кирер хүлээлгелиг. Каа-Хем районнуң «Совет Тыва», «Бурунгаар», «Ленинчи оруқ», «Кызыл тук», Танды районнуң «Революцияның чалбыыжы», Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозтары күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн ажыл-агыйларның данзызын саң-хөө органнарынга кирбээн.

Бо ажыл-агыйларның удуртукчулары күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыдарынга бо хемчегниң улуг идиглиг болуурун херекке албайн турары оң-дур. Ындыг кижилерни иеткилдиг ажылдан тураргар-биле бир дөмей көрүп, үндүрүгүү чаңгыс аай оназа болбас.

Көдээ ажыл-агый үндүрүүнүң дугайында хоойлуну бүгү колхозчуларның иниитиниң бүдүрүлгезинге идепкейлиг ажылдаарынче хандырынга ажыглаавайн турары аргежок чугула.

В. ЦЫПКИН,
Тыва АССР-ниң сан министерствозунуң улуг экономизи.

ХЕМЧЕГ АЛЫРЫ ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

Кайызы-даа өөренген турзун!

(Эштер М. Аржай-оол, М. Кошкар-оол, К. Дарым-оол оларга)

Бешки класска өөренип турган Монгуш Артис-оол ийнги чартык чылдан бээр өөренмээн. Ол—суурда ада-иезиниң бажыңында чок, дагда даайының аалында хөй кадарып турар. Эш Аржай-оол, оглунарны экпеп өөредиңер деп Солчур сес чыл школазының башкылары силерге каш удаа чугаалап, негелдени тургузуп келди. ынчалза-даа силер: «Хоржок оол-дур, өөренмес мен дээр...» деп, тоомча чок харылап турган силер. 2 «б» классчы Монгуш Шура үшкү удунунуң ортаа үезиниден бээр өөренместей берген. Ооң ачазы Кошкар-оолдуң бодап турары-биле алырга, уруу Шура үргүлчү-ле бажыңынга турун, бичии чаш дүмаларын ап турар болза, дыка-ла эки сагындырар. Ынчангаш уруун өөретпейн турарының «чылдагааны» ында. Часкы дыштанылгалар эгелээри билек, хөйүү Дарый-оол силер, ийнги класска өөренип, интернатка чурттап турган оглунар Ваняны кымдан-даа чөншээрел чокка алгаш барган болгай силер. Ам ол оол хөй кадарын турардыр.

Бистиң аныяк салгакчывыс биңизиниден тура-ла бедик эртем-билдиглиг, культуралуг кижилер кылдыр өссүң деэш кайы хире улуг сагыш салып турарын силериниң кайынардаа билир. Биле тура-ла, уругларынарның өөредилгезинге моонтактап, бүгү-ниити өөредилгезинниң Хөөлүзүн чүге күүсетпейн турар силер? Силерни арын-нүүр чок улус деп санап болур-дур. Артис-оол, Шура, Ваня өөредилгезин ол-ла хевээр каантар бе?... Харыылаңар, ада-иелер.

Н. КЕРТИН-ООЛ,
Өөүр район, «Коммунизмче оруқ» колхоз.

Ховунуң ажыл-ишчилеринге

Балгазының Культура бажыңының директору эш Столбовскийниң дыннатканы болза:

— Бистиң көдээ клубтуң агиткультбригадазы «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң хөвү туралгаларын, фермаларын кезии, тайылбыр ажылдарын чорудуп, концерттерни каш удаа көргүскен. Бригаданың киржикчилери: лектор, эмчи, баш таарычызы, бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң ойнакчылары. Лектор—колхозтуң даргазының оралакчызы эш Диденко барган черинге-ле бүгү делегей байдалының дугайын, бодунуң колхозунуң ажыл-агыйында чедиишкиннериниң дугайын болгаш четпестерни чок кылыры дээш кандыг ажылдарны кылыр деп турарын чугаалап берип чорааш. Концерт программазын чаартып алган бис. Ооң кол угланышкыны «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң ажыл-херээнге, ооң мурнакчыларынга тураскаатпышаан. Сес чыл школазының башкызы эш Петров «Балгазының кожамыктарын» догаатқаш, боду концертке чугаалап турган. Ында, ажыл-ишче чедиишкиннерни, ажыл чылдыр чалгааларны болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бодидери дээш демиселде четпестерни уран-чечени-биле илередип турар. Чамдык таварылгаларда бис шоодуг чугааларны болгаш кожамыктарны барган черивиске чогадып ап, оларны ук черниң ажыны-биле, чонунуң амыдыралчурттагаы-биле хозбаштырып турар бис.

Корум-чурумну быжыглаары— бүгү улустуң херээ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы бистиң чуртувуска коммунистиг ниитилелди тургузарының өндүр улуг Программазын амыдыралга боттандырбышаан, ниитилелдиң бурунгаар хөгжүдезинге шаптык ужураштырып турар, чүзүн-баазын херек үүлгедиглерни болдурбас, оларның үнүп келир дөстерин үндезинни-биле узуткаарының бүгү-ле хемчеглерин күштелдирип турар.

Удуг-даа, биче-даа херек үүлгедиглерин узуткаарының айтырыы масса чоннуң калбак киржилгези чокка чедиишкиннин-биле шиитпирлеттинмес. Социалистиг ниити чурталганың корум-чурумун сагыырына хөй-ниитининң калбак киржилгезинин бир хемнери улусчу дружиналарның ажыл-чорудулгазы-биле илергейлеттинер.

Тудуг, транспорт, бүдүрүлге черлеринге, колхозтарга, совхозтарга, өөредилге, албан черлеринге болгаш бажынар эргелелдеринге улусчу дружиналарның отрядтарын тургузар дугайында СЭКП ТК-ның 1959 чылдың марттың 2-де доктаалын күүсетпишаан, бистиң хоорайывыстың чүс-чүс чурттакчылары, ылангыя коммунистер, комсомолчулар болгаш профэвилел комитединиң хөй-ниитининң корум-чурумун камгалаарынга боттарының дыштанып шактарын харам чокка чарыгдап турарлар.

СЭКП-ниң Кызыл хоорком, улусчу дружинаның хоорай штавы болгаш партия, профэвилел организацияларының дружина ажылын экижидерине угландыр чамдык хемчеглерни сөөлгү үеде ап чоруткан. Амгы үеде Кызыл хоорайның 54 бүдүрүлге база өөредилге черлеринде, албан организацияларда улусчу дружинаның отрядтары ажылдап турар болгаш оларда 1800 хире дружиначылар киржип турар. Улусчу дружина отрядтарының ажылын 42 кижи составтыг хоорай штавы хүн бүрү башкарып турар. Штабтың кежигүннеринде колдуунда-ла бүдүрүлгелер директорлары, албан черлерининг удуртукчулары болгаш өөредилге черлериниң директорлары кирип турар. Оон ангыда хоорайның тускайжыттынган дружиназынга 20 шаа автоажыл-агыйлар киржип турар. Олар хүннүң-не график үзүгаар дежурныйлап турар.

Моон мурнунда хүннүң-не кайы организацияда дежурныйлаарыл, ол организацияга телефон-биле азы тускай бижик-биле дыңнадып турган. Ам дыңнадыышкын чокка организациялар доктааттынган хүнүнде дежурныйлаашкынга боттары-ла үнүп турар апарганнар. Биче коллективтерниң дружиначыларын ай санында бирден хөй өвес катап дежурныйлаар чурум ам бисте шуут доктааттынган. Оон ангыда улусчу дружинаның хоорай штавындан хүннүң-не бир харыысалгалыг дежурный үнүп турар. Ол дежурный дружиначыларга инструктажты берип, оларның ажылын башкарып турар. Ол ышкаш хоорайның тускайлаттынган дружиназының шугуму-биде хүннүң-не 1—2 автомашиналар, 5—10 дружиначылар дежурныйлаашкынга үнүп турар.

Боттарының хүлээлгелерин ак-сеткилдиг күүседип, чангыс-даа хүн график үспейн, дежурныйлаашкынга үнүп, хоорайга корум-чурумну шынгыы тудуп, дежурныйлап турар коллективтер бисте эвээш өвес. Оларның чижээнге мооң адаанда коллективтерни киирип болур: көдээ ажыл-агый техникуму (директору эш Колесников,ында дружина отрядының командири эш Голубцова), олардан неделя санында-ла 20 кижи айыткан хүнүнде доктаамал дежурныйлап турар; механизация училищезин (директору эш Шишигин, дружина отрядының командири эш Коликов) база неделя санында 20 кижи чангыс-даа үзүктелиишкин чокка дежурныйлап турар, Сельэлектро (удуртукчузу эш Ондар, дружина отрядының командири эш Лубошников), Күрүне банкызы (эргелекчизи эш Калюжный, дружина отрядының командири эш Ешев), Кызылдың электростанциязы (директору эш Асеев, дружина отрядының командири эш Верник) дээш ышкаш, дыка хөй коллективтер эки ажылдан турарлар.

Хөй-ниитининң корум-чурумун камгалаарының херээнге чоннуң калбаазибиле киржилгези ам бистиң хоорайывыста шуут чанчыл болган. Коллектив бүрүзү айның кайы хүнүнде дежурныйларын кандыг-даа сагындырыг чокка билир апарган.

Бистиң дружина отрядтарывыстың иштинден, ылангыя Тываның комплекслиг экспедициязының 80 ажыг кижи составтыг дружина отряды (командири эш Сильченков) 1962 чылда 1800 кижи-шакты дежурныйлаан. Ол коллективтиң дружиначызы эш Паршин, истелге органнарының дилеп турганы кемниг херекти үүлгеткен турган Яковлевти дежурныйлап турган үезинде туткаш, хоорайның шагдаа салбырынга эккеп берген. Ол ышкаш чижектерни хөйү-биле көргүзүп болур.

Бо бүгү фактылар болза, хоорайның дружиначылары хөй-ниитининң корум-чурумун сагыырының талазы-биле база социалистиг ниити чурталганың чурумун үрээр чорукторны баш бурунгаар болдурбазының талазы-биле биче эвес үүлдерни кылып турарын көргүзүп турар. 1962 чылда улусчу дружина отрядтарының дружиначылары хөй-ниити корум-чурумунуң 1241 үрекчилерин тутканнар. Оларның иштинден 1169 кижи биче хулиган херээнге шиитпирип, боттарының херээн эрттиргенер. Биче хулиган хөрөктер үүлгединиң эвээжевейн турарының бир код чылдагааны чамдык албан организация, бүдүрүлге черлерининг удуртукчуларының, партия, профэвилел, комсомол организацияларының талазындан масса чон ортузунга политикжидилгелиг ажыдыг четпес чорудуп турарындан хамаажыр. Чижээ, үүгле «Кызыл тудуг» аргелелинден—240, № 1 АТК-дан—112, «Көдээ тудуг» черинин тудуг-монтаж аргелелинден—65 кижи өзирик, өлээр хөй-ниитининң корум-чурумун үреэнинден дружиначыларның бүжү-биле дружина штавына чедиртирген турган. Воскресеньеде болгаш байырлал хүннеринде графиктен дашкаар немелде дежурныйларны база үндүрүп турар бис. Оон ангыда бо чыдың марттың 30-де хоорайның тускайжыттынган эки-турачы дружиназының шугуму-биде бир рейдини эрттирген. Рейдиге 217 кижи, 24 автомашиналар киришкен болгаш хүндүскүнүң 12 шактан кежээкиниң 7 шакка чедир үргүлчүлээн. Рейдиниң соруглазы — автомашина чолаачыларының, мотоциклистериниң, чадаг-тергежилериниң кудумчу шимчээшкинин шын сагыырын хынаары турган. Рейдиниң түңнелинде кудумчу шимчээшкининиң элээн хөй хажыдыышкыннарын илереткен болгаш элээн хөй корум-чурум үрекчилерин тутка.

Хоорайның улусчу дружиназының штавы ай, квартал санында чыглып, бодунуң кылып чоруткан ажылдарын түңнеп, амыдыралга болгулаан чаа-чаа үүлдерни өөренип, чаа соруглаларны салып турар. Оон ангыда улусчу дружинаның ажылын мөөн соңгаар улам күштелдирер, дружиначыларның бот-идепкейин улам кадырер соругла-биле бо чыдың эгезинде хоорайның бүгү дружиначыларының чөвүлел хуралын эрттирип, эң идепкейлиг 72 дружиначыларны, дружина отрядтарының командирлерин, штаб кежигүннерин өртектиг үүлдер-биле шаңнагылаан.

Хоорайның улусчу дружиназының ажылында чамдык кылдынган үүлдерден ангыда бар четпестерни манда демдеглезе чугула. Чамдык коллективтер боттарының дежурныйлаар хүнүнде дружиначыларны үндүрбейн баргылаар, чок болза үндүрзе чогуур кижилерни четче үндүрбес. болгаш ылгавыр демдээ чокка үндүрүп турар. Оларның санында музыка училищезин (директору эш Панов), дааранылга комбинады (директору эш Григорьева), колбаса фабриказы (директору эш Котосов) олар кирип турар. Ындыг чижектиг фактылар чамдык коллективтерде база бар. Оон ангыда база бир улуг четпес чүве болза, дружина штавының «Дружиначы» деп солуну ой-шаанда үнмейн турар. Эң ылангыя оон редактору эш Дмитриевский боду дружина штавының кежигүнү эң-не харыысалга чок ажылдап турарын демдеглезе чогуур. Оон ангыда хоорайның улусчу дружинаның хоорай штавының талазындан дружина отрядтарының командири-биле сургаалдалыг хуралдарны, семинарларны четпес чорудуп турарын база демдеглээр херек. Оон ангыда чамдык дружина отрядтары боттарының дружиначыларын чең демдектери-биле хандырбайн турар. Ол ышкаш дружиначыларның бодуң шынзыгларын документилери кайыда коллективтерде амыдыраа чедир чок. Оон түңнелинде дружиначы кижи бе, азы кымыл дээрзи ылгаттынмас болуп турар. Ындыг шынзыгларны дружина штавындан алырын чамдык дружина отрядтарының командирлери керекке албайн турар.

К. ШУЛУУ,
Кызыл хоорайның улусчу дружина штавының начальниги.

ГДР-ДЕ

БЕРЛИН. (СЭТА). ГСЧП ТК болгаш ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиэ ажылчын-тараачын инспекциязын түргузар дең шиитпирни хүлээп алган.

ГСЧП ТК-ның болгаш ГДР-ниң чазаанның парлап үндурген доктаалында чугаалап турары болза, ажылчын-тараачын инспекциязын (АТИ) социализмни калбаа-биле тургузарының болгаш чоннуң чогаадыкчы инициативазын улам ыңай хөгжүдериниң соруглаларын боттандырарының эрге-ажыктарын бырымдаалаап тургузуп турар. Партияның болгаш чазактың шиитпирлерин база директиваларын боттандырары дээш үргүлчүүң контролюн организастаар, ажыл-агыйны планиазрын болгаш удуртуруг сайзырангайжыдарынга дузалаар, күрүнеэниң чурумун, а ол ышкаш күрүнеэниң хоойлузун быжыглаар соругла инспекцияның мурнунда тургустумган. Инспекция болза күрүне болгаш ажыл-агый организацияларының мурнунда тургустумган соругларыны чедиишкиниг күүседир, частырыгларны баш удур сагындырар болгаш оларны ой-шаанда чайладыр талазы-биле оларга дузалаар ужурлуг.

Ажылчын-тараачын инспекциязының комитедин тургускан, ол комитет бодунуң ажылының талазы-биле ГСЧП ТК-га болгаш ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге отчеттут болур. ГСЧП-ниң VI съездизининг, ГСЧП ТК-ның шиитпирлерин, Улус палатазының хоойлуларын, Күрүне чөвүлелиниң чарлыктарын, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпирлерин боттандырары дээш чаңгыс аай болгаш шыңгыы контрольдуң хүлээлгелерин, а ол ышкаш АТИ-ниң чер-черде органнарын удуртуруг Ажылчын-тараачын инспекцияның комитединге дааскан.

Ажылчын-тараачын инспекциязы ажылдап эгелээри-биле дораан Күрүне контролюнуң төп комиссиязы ажыл-чорудулгазын соксадыр болгаш ону дужүрер.

ХИТТИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ЛОНДОН. (СЭТА). Чоохта чаа таяма кадагалакчызы лорд Эдвард Хит Барыын Германиянып Лондонда алчини-биле даштыкы херектер министерствозунга чугаалашкан. Сэвет Эвилелиниң улуг хемчээлгиг каң хоорзаларны чорударының кандыгдаа хорушкунугна чөпшээрежиринден англи чазакшың ойталап турарын Хит ол беседага база катап демдеглээн. Ол дугайын Пресс Ассошиэйшн агентилелдиң дипломаттыг тайылбырлакчызы дыңнадып турар.

Хоорзаларны дашкаар үндурериндеп дадагалзаар деп сүмени берген НАТО-ның эрткен чылдың ноябрьда шиитпирнин Англия сагыыр ужурлуг деп, ГФР-ниң даштыкы херектер министри Шредерниң медеглээнибиле холбаштыр ГФР-ниң элчинибиле Хиттиң чугаалашканы ол.

РСФСР-ниң алдарлыг артизи, драматург В. К. Көк-оол Кызылдың Пионерлер бажыңында бо-ла чеде бээр. Ол боду—Кызыл хоорайның пионер организациязының хундулуг пионери.

ЧУРУКТА: В. К. Көк-оол пионерлер-биле. (Бо чурукту уруглар хүнүн холбаштыр тыртырган).

Фото Г. Сиротининиң.

Совет улустуң акы-дүңма деткимчези-биле

БЕРЛИН. СЭТА-ның корреспондентизи В. Селиверстовтуң дамчыдып турары болза:

Фашизмден немец улусту Совет Армиязың хостаанының 18 чыл ооңбиле холбаштыр ГДР-ге эрттиргеп герман-совет найыралдың неделязы доозулган. Социализм тургузуушкунунга ак-сеткилдиг дузаламчызы дээш, Совет Эвилелиниг республиканың ажылчы чоннарының ханы өөрүп четтиришкиниинің көргүзүү болган хуралдар болгаш байырлалдар чер болганга болуп эрткен.

Республиканың түгле найысылалынга безин болган байырладың хемчеглеринге 150 мүң берлинчилер киришкен. ГДР-де совет элчин черининг болгаш өскө-даа совет албан черлериниң ажылдакчылары-биле. Германияда болук совет шеригленнің шериг албаныыгары-биле чоннуң хөй санныг ужураашкыннары герман-совет найыралдың неделязында болгулаан. ССРЭ-нин Дээди Соведиинин Националдар Соведиинин даргазы Я. В. Пейвеге баштаткан совет-герман найыралдың болган культурлуг харылзаа Ниитилелиниң телээлери чүрттүн үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый районнарынга чөрүп турган үезинде оларны чылыбиле хүлээп ап турган.

Молдав ССР-ниң «Жок» деп улусчу танцы ансамблиниң көргүскен концерти улуг чедиишкининг болуп өөрткен. Кинотеатрларда кижилер-де долу. Аннелиниң болгаш Андрэ Торндайктың чогаадыг тургускаиы «Орус хуулгазын» деп фильмни кино театрларга үндүрүп көргүскен.

Герман-совет найыралдың ниитилелинде ам 3 миллион кежигүннер санаттынып турар. «Герман-совет найыралдың ады» деп хүндүледдиг атты чедип алган 6800 бригадалар болгаш коллективтер, совет дружулганы өөренир талазы-биле 4500 бөлгүмнер ГДР-ниң бүдүрүлгелеринде ажылдап турар. Совет чаартыкчыларның дружулгазын неперететкен чорук бир миллиард марка хире каминалганы алыр арганы республиканың улус ажыл-агыйынга берген.

Октябрь 7-зи аттыг көдээ ажылагый бүдүрүлге кооперативиниң кежигүнү, ГДР-ниң Улус палатазының депутады Эльза Мерке ГДР-ниң хөмаатыларының бо хүннерде бодалын, сагыш-сеткилин СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга илергейлээн. Кооперасталшкынның оруунче кирген бистин республиканың тараачыннары чыл келген үүдүм-на улам бедик түңнелдерни чедип ап, бистин тайбынга ынакшылдыг ажылчын-тараачын чазаавыс социализмни чедиишкининг тургузуп турарынга аас-кежиктиг мен. Бо бүгүнү совет улустуң акы-дүңма дузаламчызының, совет ажылчынарның болгаш колхозчуларның чыгган байлак дружулгазын ажыглап турарывыстың ачызында чедип алган бис.

ДИКТАТОРЛАРНЫҢ СУЛЧЭЭЗИ

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Испаниянып болгаш Португалиянып диктаторлары—Франконуң болгаш Салазарның испан-португал кызыгаарның чоогунда Мерида хоорайга болган чугаалажышкыннары доозулган.

Солуннарның дыңнадып турарыбиле алырга, ийи диктаторларның ужураашкынының дугайында түңнел дыңнадыгда оларның «онза чөпшээрежип, эп-сеткил каттыштырып турар» дугайын чугаалап турар.

Солуннуң алдарлыг ою

ГАВАНА. (СЭТА). Чурттуң эң улуг солуннарының бирээзи «Нотисиас де ой» солуннуң 25 чыл ооң куба улус калбаа-биле демдеглеп турар. Хостаганың ортулуунуң бүгү-ле бүлүнарында организацияларлан болгаш солуннуң номчукчуларындан, даштыкыдан — социалистиг чурттарның солуннарындан, ажылчын болгаш коммунистиг солуннардан кээп турар байыр чедирген телеграммалар үзүктелбейн турар.

«Нотисиас де ойнуң» 25 чыл ооң байырлап эртирери-биле хөй-хөй солуннардан телээлер Гаванада четкилеп келген. Оларның аразында «Правданың», «Руде правонуң», «Нейес дейчландының» болгаш өскө-даа солуннарның редколлегия кежигүннери бар.

Майның 16-да ол солуннуң байырлал номерин 40 арыннарлыг кылдыр, кызыл бүүк-биле парлап үндурген. Бирги арынга — «Нотисиас де ойнуң» бирги номерин номчуп турар ажылчынның чуруу. Кубаның революстуг чепсектиг күштеринің министри Рауль Кастронуң солунга чоруткан байыры ийиги арынны бүрүп долган. Улустуң эргеажыктарын камгалаарынга солуннуң улуг ужур-дузазын байыр чедиришкининде онзалап демдеглеп турар. «Нотисиас де ойнуң» редакторуу Блас Рока солуннуң 25 чыл ооңга холбаштырган үүл бижээн.

Солуннуң мурнундагы редакторуу, ам аграр реформазының национал институдунуң президентизи Карлос Рафаэль Родригес революциянып тинилегезининг сроида солуннуң ролюнуң дугайын бижээн.

Байырлал номериниң арыннары солуннуң догуннаашкынының ийзыбүрү үе-чадаларында ук солуннуң ажыл-чорудулгазын көргүзүп турар чуруктар-биле долдунган.

Солуннуң түңнел арынында холдарын быжыг тудушкаш, өрү көдүрүп алган Фидель Кастро биле Никита Сергеевич Хрущевтуң улуг чуруун парлаан. Чуруктуң адаанда мындыг сөстерни бижээн: «Куба—ССРЭ — мөңге найырал!» Ол арын куба болган совет улустарның бузулбас быжыг найыралын илередип турар.

АГААР болуу

Бөгүн республикага шуужуп турар булуттарлыг хүн болур. Чамдык черлерге чаъс болгаш ол хар чаар. Ызырга чаашкын шоолуг эвес. Хат өйтавындаазындан чоорту дыңнаар, сонгу-барыын чүк угланышкыныг. Агаарның температуразы: республикага—14—19, а Кызылга—17—19 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КЕНИЯ

(Тайылбыр)

Май 18-тен 26-га чедир Кенияның парламентизинге болгаш черчериниң бот эрге-чагыргаларынга сонгулда чоруп турар.

Кения—Великобританияның Чөнн Африкада эзелээн чери. Оон девискээри—583 мүң дөрбелчин-километр. Чонунуң саны—8.676 мүң кижи. Кикуйю, масеи, луо, камба, галла, сомали деп аймак улустар чурттап турар. Административтиг төвү—Найроби хоорай.

* * *

Кения—кошкак хөгжүделлиг аграрлыг чурт. Оон дашкаар үндүрер чүүлүнүң 90 хуу хирези көдээ ажыл-агый продуктулары (кофе, сизаль, шай) болуп турар. Экономиканың өскө-даа адырларындагызы ышкаш, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде кол туруштарны база-ла көжүп келген европейжилер, даштыкы компаниялар, колдуунда англи компаниялар ажелеп турар. Чурттуң ажыл-агыйында улуг рольду мыя ажылы ойнап турар.

Чурт чес-хола, минерал дустар болгаш өскө-даа казар байлактарбиле бай. Чес-хола руда тывыжын «Макалдер ньянза майна» деп англи компания, дусту болгаш соданы англи «Магади сода компани» холга бүрүн алган. Ажылдап кылыр үлетпүр кошкак хөгжээн.

Англичаннар Кениияны XIX чүс чыдың төнчүзүнде ажелеп алганнар. Англи хаанның томуйлааны губернатор чуртту башкарып турар. Чурттуң девискээринде англи шериг баазалары тургустунган. Оларның бирээзи Момбаса НАТО-нуң шеригдалай баазазы болуп турар.

Делегейниң ийиги дайынының соонда колониализмге удур демисел Кенияга калбарган. Национал-хосталгалыг шимчээшкинни масса политиктиг организация—Кениияның африканнар эвилели баштаан.

1952 чылда англичаннар Кенияга онза байдалды тургузуп, кадыгдошкун, дерзин үүлгедиглерниң аргазы-биле хостагалыг шимчээшкинни боой тударын оралдажып турган. Мун-мун африканнарны өлүрген. Кениияның африканнарының эвилелиниң ажыл-чорудулгазын хораан турган. Ынчалза-даа 1961 чылда англичаннар хоойлужудулга чөвүлелиизе сонгулданы чорудар ужурга таварышкан. Ол сонгулдага Кениияның африка национал эвилели тиилээн.

(СЭТА).

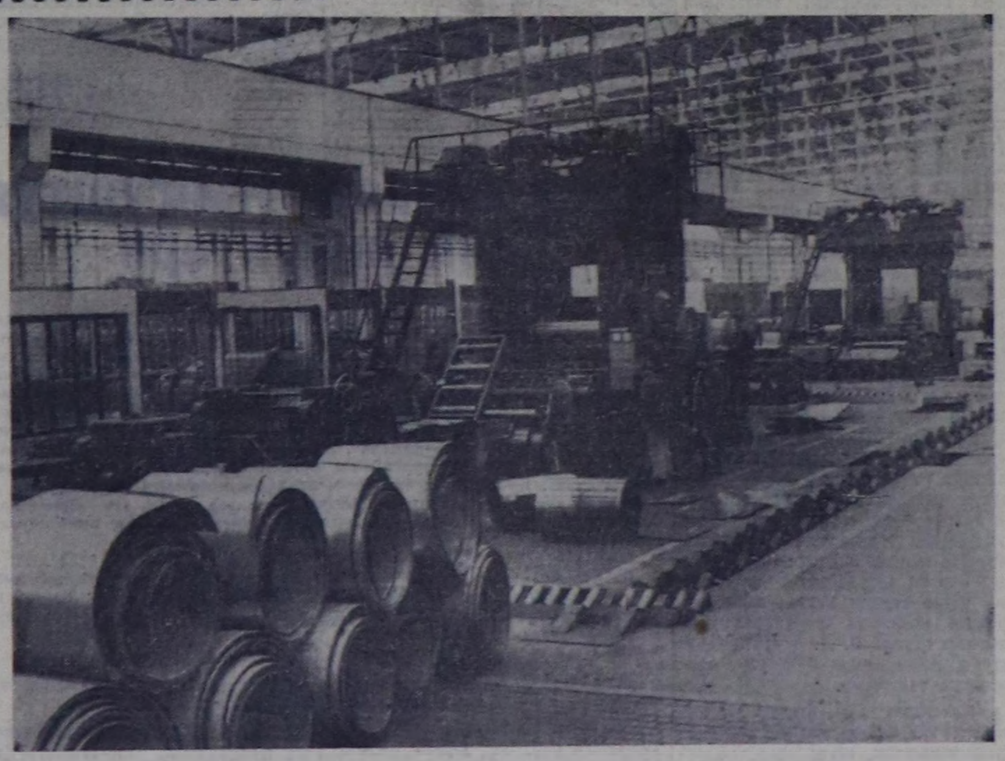

Югославияның Федеративтиг Социалистиг Республиказы. Севойно хоорайның (Сербия) металлургия бүдүрүлгелериниң прокатчиктери эрткен чылын 24 мүң тонна металлды бүдүрүп үндүрген. Бо чылын олар продуцияны 4 мүң тоннага немей бүдүрер.

ЧУРУКТА: бүдүрүлгениң цегинде.

Фото ТАНЮГ-СЭТА.

ЧҮСТЕРНИҢ КАДЫРЛЫРЫ

Бистиң мөчү сөөктеривис аразында чүстер-биле кончуг эптиг тутчуп харылзашкан.

Ынчалзажок чамдык таварылгаларда сөөктер тудушкан эвинден чайлап, чүстүң хевири үрелиш, өскерли бээрин кадырлы берген дээр.

Хенертен эпчок шимчээшкинден ийикпе, хол, бутче бир чүвебиле хапканда, кижиниң кайыыла чүстеринден кадырлып, бертине берип болур. Холдун кадырлы бээр үелери кайы хөй.

Кадырлып, бертинген таварылгаларда чүгле сөөктер эвинден үштүна бээр эвес, чүс хавы база алгып, часты берип болур. Ол ышкаш чүстү быжыглаан сиирлер болгаш шынган эттер база болза үстү берген болгулаар. Чамдыкта сөөктер кадырылгаш сына берген-даа болур.

Ындыг бертиктер айыылдыг. ынчангаш ону чүгле эмчиге эмнедири эргежок чугула.

Кижи барып ужуп чыда, камгаланы аарак, холун бурунгаар үглуг чанынче сунупкаш, чер даянып кээп дүшкеш, бо-ла өштү үштүна берген болур таварылгалар дыка хөй. Хүреш азы чогуш үезинде холдан хенертен шелиптерге база өжүн үштүна берип болур.

Черле бертинген кижи боду ийикпе эмчи эвес эш-өөрүнге кадырылган мөчүзүн эттирери айыылдыг.

Сөөк сынган, азы кадырылган бе дээрзин эмчи эвес кижи тодарадыры берге, а даап оралдажыр чорук бертинген кижиниң кадыынга үлуг хораны чедирип болур.

Үштунган өжүнүү өскө бертинглер-биле бир дөмей, новокаинбиле сыкыртып тургаш, бертинген черни билинместедип алгаш азы аарыг кижини эм күжү-биле кезек када албадап удуп турган шынган эттерни суларадып алганының соонда эм эвинче киирер.

Сөөктер эвинче килдирт дээп кире бээрин аарыг кижи безин өндевес. Кадырылган сөөктерни эвинче киирип каарындан ангыда каш хонук иштинде шарыглыг тургузары албан.

Бир эвес сөөктерни эвинче кииргеш, шарывас ийикпе чүгле 2—3 хонук шараап чежиптер болза, өжүн катап үштүнгаш, оон соонда бичии-ле эпчок таварылгаларда үштунуп чоруурун чанчыл апаар. Ынчан чүгле кезип эмнээр апаар.

Өжүн үштунарын бодаарга шенектен кадырлы бээри кончуг эвээш. Шенектен кадырылган таварылгаларда эмчи эвес кижиниң оон-биле оралдажыры кончуг озалдыг, чүге дээрге, ол чүстүң чоогунда улуг хан дамырлары болгаш нервилер эртип турар. Кадырылган шенекти эпчок эптээр болза, хол ээлбестеп, ара када берип болур.

Хол салаалары кадырылганда аргек аарып, чүстери шимченгир хевирин ышкыныптар. Салаазын кадырып алган кижилер улуска книр тыртыларын оралдажыр чорук, оон аарыырын улам дениндиринден өскө ажыы чок. Ону чүгле кезер эмчи эдер ужурлуг.

Бут кадырылганын ол дораан шын танып эдери кончуг берге, а ону эткен соонда гипс-биле чактыыштаары чугула.

Оон ынай чүс булчуп болур. Булчук дээрге, сөөктериин чүс тургузуп, ужурашкан төнчүлериниң эвинден долузу-биле эвес үне бээрин ынча дээр. Булчукту чүгле рентгенте чуруун тыртырып тургаш ылап билип ап болур. Булчукту база чүгле эмчи эдер ужурлуг. Ол бир онза шынарлыг: булчаан сөөктүн сынмайн баргыны кончуг эвээш, а сынган таварылгага кезер эмчи булчукту-зын, сынган сөөктү-даа эвинге киирип, ону херек хуусаа иштинде чактыыштап каар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАРЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Кинотеатрларга

МАЙ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Шериг чажыды» 9.30, 11.10. «Хууда бирги чер» 12.50, 2.30. «Хаан уруглары» 4.10, 6, 8, 10 шактарда. Кинохроника залынга: «Петя Синяевтиң ак-көк песең диягилери», «Чалыы назыннын макеминде» 12, 1, 2 шактарда. Кинохроника залынга уругларның кирери хостуг.

«КАА-ХЕМ» «Эки-турачылар» эртенгиниң 9.15, «Павел Корчагин» 11.15, 1.15, «Симлеге болган ынакшыл»— 1-ги сериязы 3.15, 7.15, 2-ги сериязы 5.15, «Мээң чонумну хостаңар», «Лубяктың ог-бүлезиниң амыдыралындан», «Симлеге болган ынакшыл» (2-ги сериязы) 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Мультиплинациялар 10.30, «Мичиан Панин» 12.30, «Маргылдаанның дөзу» 2.30, 5.30, 6.30, «Бужар бак хөйлу», «Маргылдаанның дөзу» 8.30 шактарда.

МАЙ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Степан Кольчугин» 10, 12, «Илереттингеп болчаг» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Маргылдаанның дөзу» 11.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бронепоезд «Потёмкин» 11.15, 1.15, «Хаан уруглары» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чажыт ады — «Виктория» 2.30, 4.30, 8.30, «Катап эгелээн амыдырал» 6.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда киллизининг 23—54, харыысалгалыг секретарьның болгаш харыысалгалыг дежурныйның 23-35, көдээ ажыл- болгаш культура-амыдырал киллистериниң 22-64, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 21-47, харыысалгалыг дежурныйның 23-54, Солун үлетпүр болгаш транспорт агый киллизининг 25-38, партийжи амыдырал киллистериниң 37-13, иштики информация киллизининг 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг киллистериниң 21-27.

ТС—00183. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
МАЙ
21
вторник
№ 119 (5523).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,
Тыва АССР-нин Дээди Соведининиң органы

Өртээ 2 көп.

Чаагай дүжүт дээш демисел түлүктеп, чарыш улам калбарган Таңды районнуң тараажыларында

Таңды районнуң колхозтарының болгаш совхозтарының шөлдеринде күш-ажылчы күжениишкин хүн-бүрү өзүп турар. Маңаа «Межегей» совхозтуң чижээн көргүзүп болур. Совхоз бо чылын түгле тараа культураларын 17500 гектар, кукурузаны 2000 га, картофельди 400 га кылдыр тарыыр болгаш часкы чер аңдарылгазы 9 мун га. Бо улуг хемчээлдиг ажылдарны бедик шынзылыг чорудары эң күжениишкинниг ажылды совхозтуң коллективиндеп негеп турар. Бо соруланы чедиишкинниг күүседип алырының бүгү аргалары ажыл-агыйда бар.

Бо чылын час орайтаан ужурунда үнүштерни күскү донатка алыспас дээш тарылганы дүрген чорударынга минута бүргүү улуг үнелиг. Арткан каш хүннерде бүгү культураларны тарыыр доозары механизаторларның шалыпчы күш-ажылындан, техниканы биледилиг ажыглаарындан хамаарыр. Эш Ермолаев бригадирлээн № 3 бригаданың эки чижээн көргүзүп болур. Ол бригада совхозта бир дугаарында май 13-те 2500 га хире шөлге тараа культураларын гөрүп дооскаш, кукуруза тарылгазынга кирген. Ол бригадада ажылдап кылырының нормазын күүсетпейн барган таварылга чок. Тракторист Василий Кирюшенконуң эш кожуулуг сеялкалыг агрегады хүнде 32 ганың орнунга 74 ганы, Михаил Благодатских — 64 ганы чаштырып турган.

№ 1 бригада (бригадири эш Вышер) тараа культураларының тарылгазын май 15-те доозуп, шупту 2800 гектарны тараан. Ол бригадада трактористер Горбанов, Шуднев, Андриенко оларның кайыы-даа үш сеялка-биле хүнде 70—75 гектарны чаштырып турар. Кызыл хоорайның көдээ ажыл-агый техникумунуң студентилери чажылга агрегаттарының сеяльщиктер болуп, онаашкан хүлээлгезинге шудургу ажылдап турганнар.

Алдыгы бригадада Чүлдүм, Мартоол, Шумов, Рубцов олар тараа чаштырылгазынга хүнде бүдүн чартыктан хөй норманы күүседип турааннар.

Май 10-да № 2 бригадага «Чаңнык» хана солунун бижин үнүүрген. Бахтин Прокопий Тимофеевичиниң баштаан агрегады майның 9-та Тинүлелге хүнүнге алдар болдурган күш-ажылчы ээлчегге кирген, үш сеялка-биле хүнде 83 гектар кызылтасты чашканын ында чугаалап турар.

Механизаторларның кол нуруузу күжениишкинниг ажылдап, ажыл нормазын ажыр күүседип турарының түннелинде совхоз хүн санында 1500 ганы чажып тарып турар. Ам тараа культураларының хөй кезии тарыттынган. Чер аңдарылгазында трактористер база онаалдазын чедиишкинниг күүседип турар, ылангыя Ойнаров Георгий, Бродников, Николай Рязанов, Павел Мелентьев олар хүнде ийи норманы болгаш оонда хөйүү аңдарып турааннар.

Бо чылын совхозтуң дирекциязы бригада бүргүзүнде ийи-ийи кижилиг звеноларны тургускан. Трактордарның, сеялкаларның, аңдазыннарның техниктиг байдалын ол звеноларның мастерлери, дузалакчылары хүн бүрү хынап көрүп турар.

Совхозтуң кукуруза звенолары бо үнелиг мал чемин культураның тарылгазын ам эгелээн. Звено бүргүзүнге кукуруза тарыыр шөлдерни быжыглаан болгаш олар социалистиг хүлээлгелерни алганнар. Чижээ, кукурузачылар Иванов, Рязанов, Бродников, Бүрбеш, Чүлдүм, Чыртаков, Николаев болгаш өскелер гектар бүргүзүнден 400-тен 700 центнер чедир ногаан массаны өстүрүп алырын хүлээнгеннер. Кукуруза тарыыр шөлдерде 9 мун тонна өлек төктүрүнген.

Совхозта партияның бюрозу часкы тарылга эгелээринин мурнунда партийжи-политиктиг ажылдың планын тургузуп, коммунистерни таныштыр тургускулаан. Беш хонуг санында социалистиг чарыштың түннелдерин үндүрүп, тинлекчи бригадага совхозтуң шилчиир Кызыл тугун тыпсып, а бригадаларынга иштинде тинлекчилерге кызыл тукчугаштарны тыпсып турар. Агитхүүдүстар үнүп, көргүзүг самбыралары түннел санында чаартынып турар. Хову турлагларында часкы тарылгага бедик бүдүргүчүлүг күш-ажылче кижилерни кыйгырып турар лозунгнарны, плакаттарны азар рамаларны тургускан.

Бо чылын совхозтуң бригадаларында иштинин чемненилгезин бүгай эвес организастаан. Ылангыя бодунуң ажылынга эки ынакшылдың көргүзүп турар поварларга 6-гы бригадага эш Александровны, бирги бригадага эш Кирикованы, 5-ки бригадага эш Устиненкону киирип болур. Бо бригадаларда чемнерни ялзы-бүрү болгаш амданныг кылдыр белеткеп турар. Иштининиң чемненилгезинин болгаш совхозтуң столовазының эргелекчизи эш Таңдың бригадаларны аъш-чем продуктулары-биле үзүктел чок хандырып, поварларның ажылынга дузалап турар эки организакчы ажылын демдеглезе чогуур.

Районда ниитизи-биле тарылганың темпизи дыка оожум болуп, эрткен чылдагызындан ажок хөвүдээн деп демдеглезе чогуур. Ылангыя дүржулга станциязында, «Тинлелге» совхозта, «Революцияның чалбыжы», «Совет Россия» колхозтарда техника багай ажыглаттынып, техниктиг хандырылганы багай организастаанындан тракторларның аңаа турары көвүдеп турар. Дүржулга станциязының, «Сукпак» совхозтуң кукуруза, картофель шөлдеринде организтиг чемшчилилге чок.

Часкы хову ажылдарының шынары бедик дүжүт дээш демиселге шиитпиргиг үжүр-дүзалыг. Ынчангаш ажылды үрей кылыр, агротехниканың негелделерин хажыдар, чажылганың нормазын сагывас чоруктар-биле аптекчи болбас. Бижи бүргүү бодунуң нормазын ажыр күүседип, темпизин хүн бүрү күштелдирер херек. Эң эки трактористерни, сеяльщиктерниң дүржулганын кызбаа-биле нептередир, социалистиг чарыштың түннелдерин бригада санында доктаамал үндүрер херек.

Тараа культураларының тарылгазын бо хүннерде доозуп, кукурузаны болгаш картофельди эң эки черлерге тарыыры, кижилерниң күш-ажылын шын организастаары, техниканы чөп ажыглаары, оон-биле бедик дүжүтүг өстүрүп алырының үндезинии тургузары ажыл-агыйларның, партия, комсомол болгаш профсоюзлел организацияларының удуртукчуларының организакчы ажылынган, шөлдерниң бүгү ажыл-ишчилериниң карак-кызыл күш-ажылынган хамаарыжы.

П. ГОРЕЛОВ.

Часкы хову ажылдарының хүн демдеглели

Бо час ажок озалдаан болза-даа, Тываның колхозтарының болгаш совхозтарының ховуларынга бир демниг келген, ынчангаш биче эвес бергелерни таварыштырган. Механизаторлар болгаш хову ажылдакчылары черни белеткээрин, тараа культураларын, чигир свёклазын тарыырын, картофель, кукуруза болгаш ногаалар тарып олуртуруп хары угда чорудар ужурга таваржып турар. Часка ой-шаанда болгаш шынарлыг белеткенген кижилерге частың чүдаргай чоруу коргунчуг эвес. Совхозтар ажылчынарының, колхозчуларның коллективтери тараа культураларының тарылгазын доосканының дугайын, картофель болгаш кукуруза тарылгазынче киргенининг дугайын үзаа-дараалаштыр рапорттап турар.

Ол өөрүнчүг медээ дүүн Бин-Хем, Чөөн-Хемчик районнардан келген. «Өөк», «Чыраа-Бажы», совхозтарның, «Кызыл тараачын», «Искра», «Октябрь 30 чылы» колхозтарның ховуларының ажыл-ишчилери кызыл-тас, чочак-тараа, чинге-тараа болгаш өске-даа тараа культураларының тарылгазын доосканы, бүүрүгечи тинлелгени чедип алган. «Суг-Хөл» совхоз болгаш республиканың өске-даа чамдык ажылагыйлары ол культураларның тарылгазын доозарынга чоокшулаан.

Башгайы чедиишкиннер практиктиг чаа-чаа ажыл-херектер-биле быжыглаттынып турар. Бин-Хем районнуң «Кызыл тараачын» көдээ ажылагый артелиниң колхозчулары тараа культураларының тарылгазын доосканы, картофель болгаш кукуруза тарып олуртуруп калбак фронтулуг чорудуп турар. Ол ажыл-агый май 20-ге чедир 15 гектар картофельди болгаш 150 гектар кукурузаны тарып олуртканы. «Өөк» совхозтуң механизаторлары Александр Хольшиин, Михаил Белоногов, Иван Быков, Виктор Астафьев болгаш өскелер он-он трактористер база чаштырыкчылар бүдүрер ажыл нормаларын хүн-бүрүге ажыр күүседип турар. Александр Хольшиинин болгаш Михаил Белоноговтуң агрегаттары кайгамчык эки ажылдап, хүнде 45 гектарны чажар нормазын 90 гектар чедирип, ажылды эки шынарлыг күүседип турар.

Оларның күш-ажылчы алдарыбиле түгле «Кызыл тараачын» колхозтуң Виктор Силеев, Федор Кислицын, «Хадың» колхозунуң Владимир Найдың олар деннежип болур.

Тес-Хем районнуң «Коммунизмче орук», «Чаа орук» колхозтарының ховуларынга баштайгы күш-ажылчы тинлелге чедип алдынган. Ында тараа культураларын тарыырының планы күүсеттинген. Тес-Хемниң кукурузачылары шаг-үени халас эрттирбейн турар. «Коммунизмче орук» колхоз план ёзугаар тарыыр 370 гектар кукурузазының 200 гектарын тарып алган. Ол болза аныяк чер ажылдакчылары Чигжит, Энебиши оларның звеноларының чүткүлдүг күш-ажылының түннели болур. Оларның агрегаттары ол үнелиг мал чеми культураны хүнде 8 гектарны тарыыр тургаш, 11 гектар чедир эки шынарлыг тарып олуртуп турар. «Шекпээр» совхозта 500 ажыг гектар кукуруза тарыттынган. Ында трактористер Сарыглар Өктек-оол болгаш Монгуш Артис-оол олар күш-ажылга шыгарап турар. Кукуруза тарыыр шөлдериниң орук айтыкчылары баштайгы хүннерден эгелээш, эки темпилиг ажылдап турар деп чугаалап болур. Республикага план ёзугаар тарыза чогуур 42 мун гектар кукурузадан май 20-ге чедир алды мун ажыг гектар тарыттынган.

Картофель талазы-биле байдал дыка багай. Оон тарып олуртулгазы чер болганда ажок куду темпилиг чоруттунуп турар. Чамдык ажылагыйларда картофель тарылгазы шуут эгелеттинмээн. Чижээ, «Шекпээр», «Барлык» совхозтар тараа культураларының тарылгазын шагда-ла доосканы, кукуруза тарылгазын эгелээн. Ынчаарга үрезиннер бардаа болза, ол ажыл-агыйлар картофель тарылгазынче эгелеп бирбээн. Эштер Коблов, Макальский болгаш агрономнар эштер Шульгин болгаш Кожушко, херектин ужуру чүдел? Картофель бүдүрерин болгаш салып алырын көвүдеир дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Быйгырыында салдынган соруглаларны боттандырары дээш чүге багай демисежип турар силер?

Чөөн-Хемчик районнуң ажылагыйларында картофель тарып олуртурунуң темпизи база куду, ында түгле 61 гектар картофель тарып олуртунган. Ынчаарга Өөрү районнуң ажыл-агыйлары картофель тарып олуртурун эгелээрин амга чедир бодавайн турар. Ол чүгүлга ажыл Кээ-Хем районнуң колхозтарында онза хожудан турар. Ында тарыза чогуур 387 гектар картофельден түгле 76 гектар тарыттынган. Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйларында байдал оон-даа дора. Ында план ёзугаар тарыза чогуур 490 гектар картофельден түгле 28 гектар тарып олуртунган. Оон-биле калы ол районнуң чангыс-даа совхозу картофель тарылгазынче амга чедир эгелеп кирбээн. «Чодураа» колхозта үрезин безин чок. Ындыг турбуже колхоз баштаар чер, колхоз даргазы эш Кошкар-оол, агроном эш Нарылков картофель үрезини тывар талазы-биле хемчег албайн турар. Ол ажыл-агый 70 гектар картофель тарыыр ужулуг.

Бүдүрүлге эргелелдери, партия комитеттери, ажыл-агыйларның удуртукчулары картофель үрезинин дилеп тывар дээш бүгү чүүлдерни кылыр, ону тарып олуртур талазыбиле онаалданы чугаажокка күүседир, оон соонда картофель тарылгаларын ажыр талазы-биле агротехникуг хемчегларнын бүгү комплексизин күүседирин организастаар ужулуг. Ол культураны тарып остүрүп турар кижилерге материалдыг сонуургалдың деткимчезин көргүзер, ол үнелиг аъш-чем культуразының дүжүдүн бо чылын дыка көдүрер болгаш ону бүдүрерин көвүдеир дээш социалистиг чарышты калбартыр херек.

Мынчангаш картофель тарылгазын чазым тарыыр культуралар тарылгазының темпизи ышкаш, ындыг темпилиг чорудар ужулуг. Ол культураларны тарыырының планы май 20-ге чедир республикада ниитизи-биле 64,6 хуу, оон иштинде тараа культуралармыы—77,6 хуу күүсеттинген. Тываның колхозтарынга болгаш совхозтарынга майның 18—19 хүннеринде 25,9 мун гектар чазын тарыыр культуралар, оларның иштинден 21,2 мун гектар тараа культуралары тарыттынган.

Майның сөөлгү он хонуу эгелээн. Чазын тарыыр культураларны тарыырының эки хуусаалары эрткен. Тарылганы чоокку хүннерде доозарын хандырар ындыг темпилербиле ажылдазары хову ажылдарының ындыг шынарын чедип алыры эргежок чугула.

ДООЗАР ЧЕТКЕН

ТУРАН. (Телефон-биле). «Кызыл тараачын» колхозтуң бирги бригадазы часкы хову ажылының талазыбиле Бин-Хем районда мурнакчы болуп, эрте чажар культураларның тарылгазын ам барык доозуп турар. Ол болза техниканы бүдүргүчүлүг ажыглавышаан, күш-ажылды шын организастаанын илередип турар.

Бригада 2300 гектар тараа культуралары чажар планныг. Бо хүннерде кызыл-тасты 1700 гектарга, арбайны 220 гектарда чашкан, а чочак-тараанын 350 гектар планын доозкан. Сергей Тереховтуң удуртканы ол бригадага Александр Кислицин, Павел Елисеев, Георгий Михеев ышкаш ээлчег нормазын 115—130 хуу күүседип турар механизаторлар хөй.

Картофель болгаш кукуруза олуртулгазынга белеткедип бригада база хынзымчалыг чоруткан. Ол культураларга таарышкан эки үнүштүг шөлдерни белеткээн, үрезин база четчир. Картофельди чүс гектарга олуртурун май 16-да эгелээн, а кукурузаны бежен гектарга олуртур.

Чурум үрекчилерин— харыысалгаже!

СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң партия-күрүне контролюнуң комитединиң ээлчеглиг хуралынга албан-дужаалдыг чамдык кижилерниң талазындан күрүнениң болгаш сан-хөөнүң чурумун үрээн дугайында элээн хөй айтырыгларны чугаалашкан.

Шагаан-Арыгның тараа хүдээп алыр черинге пунктунуң директору Кошелевтуң, оон оралакчызы Евтуховскийниң, складтар эргелекчилери Макаровтуң, Слукининиң, Зайцевтиң, кол бухгалтери Киляниниң киржилгези-биле тараа төтчеглекчилериниң бөлүү турганын чоокта чаа истеле органнары илереткен. Ол пунктуда тараа оорлап төтчеглеп турарының дугайында апрель 2-де «Тувинская правда» солунга «Хемирикчилер» деп аттыг фельетон база парлаттынган турган.

Күрүнениң байлаан төтчеглээнгерни ам уеде шуптузун кеземче харыысалгазынга киирип турар. Ындыг-даа болза партия-күрүне контролюнуң Улуг-Хем комитединиң даргазы эш Буянды ол дугайында тодаргай фактыларны айыткан билдиримишкинни аңаа берген турда-ла, оорларны шиитпирлин-биле илертпейн, тоовайн турганын партия-күрүне контролюнуң республика комитеди элдепсинип көрген. Бо дугайында фельетонну ол база-ла херекке албаан. Ажылчы чоннарның медээлерни хынап көөрүнүң талазы-биле чурум чок болгаш ёзу барымдаалаар чорукту кылганы дээш эш Буяндыга шыңгыы сагындырыг берген.

Каа-Хем суурда клубтуң тудуунуң чүге үзамдыгып турарының чылдагаанын комитет база чугаалажып көргеш, тудугну хожудадып, багай шынарлыг кылып, тудуг материалдарын ажыр чарыгдап, оорлап төтчеглеп турарынга бурууулуг кижилерге хемчег көргүзер дугайында шиитпир үндүрген, клубту 1963 чылдың төнүүлүнде ажыглалга киирер деп «Кызыл тудугнуң» тудуг эргелелиниң начальныгы эш Нестеровскийниң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң капитал тудуг кылдызының начальныгы эш Ивановтуң аазаашкынын хүлээп алган.

Республиканың Чырыдыышкын министриниң оралакчызы эш Дамдынчаптың сан-хөө чурумун үреп турганын илередип чугаалашкаш, ол үреглээшкиннерни эдерип дагзып, комитет аңаа сагындырыг берген.

«Шекпээр» совхозтуң Суг-Бажы сүт-бараан фермазында малды ажылагыйжы эвес ажаап азырап турарының дугайында четпестерни илерткен. Ажыл-агыйга хора чедирген бууулугларга партия-күрүне контролюнуң район комитеди акша торгаалыын онаагаи: совхозтуң кол зоотехниги эш Леонтьевке болгаш ферма эргелекчизи эш Хирлиг-оолга ийи-ийи айның ажыл төлевирин, кол мал эмчизи эш Шархановка болгаш участоктуң веттехниги эш Комбуга — бир-бир айның ажыл төлевирин онаагаи. Ол доктаалды республика комитеди бадылап каан.

Пионерия байырлап турар

Москваның уруглары чаңчыл ёзугаар байырлады Москваның Кызыл шөлге уткаан. Мавзолейниң кырында — комсомолдуң Москва хоорай комитединиң секретарьлары, пионер организациязының Төп Чөвүлелиниң кежигүннери, пионер шимчээшкининиң хоочун киржикчилери, чогаалчылар, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, комсомол болгаш пионер ажылдакчылары.

Москва районнарының чарышка тиилекчи болган 34 отрядтары аңаа келген.

Пионер организациязының хоорай Чөвүлелиниң даргазы О. Машенко пионер организациязының хоорай Чөвүлелиниң бюрозунуң доктаалын номчаан; комсомол болгаш пионер шимчээшкининиң хоочун киржикчилериниң шилчип чоруур тугун № 15 школа-интернаттың А. С. Макаренко аттыг дружиназынга тыпсыр. Ол тукту баштайгы комсомолчуларның бирээзин, хүндүлүг пионер, генерал-майор Б. А. Фролов уруглар тыбыскан.

34 эң дээрге пионер отрядтарын пионер организациязының Москва хоорай Чөвүлелиниң дипломнарыбиле шаңнаан. Ол дипломнарны пионер шимчээшкининиң хоочун киржикчилери чогаалчылар Лев Кассиль биле Агния Барто олар уруглар тыбыскан.

ВЛКСМ-ниң Москва хоорай комитединиң секретары Б. Пастухов пионерлерге изиг байыр чедирген.

Ажылды шын организастаанда

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан салбырының тараажылары часкы хову ажылын орай эгелээн болзажок, техниканы бүдүргүчүлүг ажыглаанындан, күш-ажылды шын организастаанындан көргүүлер багай эвес. Кызыл-тас тарылгазының планын 650 гектарда бүрүн доозкан, тараа культураларының чажылдазы чедиишкининг үламчылап турар.

Агротехниктиг чурумну сагывышаан, ажылдың бүдүнгүрү, эки шынары дээш чарыштың түннелин беш хонук бүргүүнде үнүүрүп турары чаңчыл болган. Чаагай дүжүт дээш демиселге мурнакчыларны хаяа парлалгазынга бижнир, көргүзер самбразынга демдеглээр, хураларга мактаар хемчегларни организастап турар.

Сөөлгү беш хонуктуң түннелинде Шаңчы бригадазындан чеди, Терезинден—дөрт, Аймырлыгдан—ийи кижи акша шаннаалын алган. Оларның аразында О. Ыглаашпай, М. Соколов, М. Шыдыраа, В. Чартыков, А. Чадамба болгаш өскелер-даа бар. Шаңчыда Кенден Сюр-оол, Аймырлыгда Мешке Докмит, Саргелда Максим Музалев, Терезинде Бегзи Дугар-оол ышкаш ховунуң чоргаарлары көвүдеп турар.

СЭКП Төп Комитединиң июль Пленумунга күш-ажылчы белектиг ужуражыры дээш чарыш ховунуң ажыл-ишчилерин улам сорун кирип турар.

Чарыш сорук киирген

«Найырал» совхозтуң шөлдеринде часкы хову ажылы улам калбарып турар. Ажылдың бүдүнгүрү, эки шынары дээш чарыштың түннелин беш хонук бүргүүнде үнүүрүп турары чаңчыл болган. Чаагай дүжүт дээш демиселге мурнакчыларны хаяа парлалгазынга бижнир, көргүзер самбразынга демдеглээр, хураларга мактаар хемчегларни организастап турар.

Сөөлгү беш хонуктуң түннелинде Шаңчы бригадазындан чеди, Терезинден—дөрт, Аймырлыгдан—ийи кижи акша шаннаалын алган. Оларның аразында О. Ыглаашпай, М. Соколов, М. Шыдыраа, В. Чартыков, А. Чадамба болгаш өскелер-даа бар. Шаңчыда Кенден Сюр-оол, Аймырлыгда Мешке Докмит, Саргелда Максим Музалев, Терезинде Бегзи Дугар-оол ышкаш ховунуң чоргаарлары көвүдеп турар.

СЭКП Төп Комитединиң июль Пленумунга күш-ажылчы белектиг ужуражыры дээш чарыш ховунуң ажыл-ишчилерин улам сорун кирип турар.

КӨК-ХААК ШӨЛҮНДЕ

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырының Көк-Хаак шөлүнде деннинг күш-ажыл улам калбарып турар. Салбырның механизаторлары 2400 гектарны илиртээн, часкы аңдарылга-биле 790 ажыг гектарны чарган. Бо хүннерде тараа культураларының чажылдазы организастыг чорун турар, оон иштинде кызылтасты 860 гектарда тараан.

Чажылдаза Ч. Биче-оол, С. Дэдар-оол, чер аңдарылгазында Т. Анай, Д. Сүктермаа, илиртекчи К. Ангакпан, Д. Көк-оол, чолаачы Э. Масным ышкаш ажылдың хүн нормазын 150—200 хуу күүседип турар мурнакчылар хөй.

Арыг-Бажы сес чыл школазының башкылары бүгай үстүү классчыларның өөреникчилери ховуга туралааңга үргүлчү барып, көскү агитация кылырынга, хана солунун үнүтүрериниг идепкейлиг киржип турар.

ХЕМЧЕГ АЛДЫНГАН

Номчукчу эш О. Ламаның «Демисел кошпак» деп эгелиг шүүмүүлелдиг чагаазы бо чылдың майның 14-те № 113 (5517). «Шынга» парлаттынып үнген турган. Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунда часкы тарылганың темпизинин кошкак чорун турарын, техника ажыглалынын, оон септелгезининг шынарынын багайын, үрелиишкиннер болуп турарын, чамдык черлерде чернин аңдарылгазының шынар чогун автор шүүмүүлээн.

— Ук шүүмүүлел шын болган болгаш четпестерни чогуур үезинде чайладып амыдаар талазы-биле биске дузалыг болган — деп, совхоз директору эш Дөрмүлдай редакцияга дыңнаткан. Аймырлыгның ховү бригадазында агротехниктиг чурумнарның күүсеттинмейн турары дээш агроном эш Лаптенкованы, техника ажыглалының багайы дээш совхозтуң кол инженери эш Шараварников оларны директция черинден доңгуткан.

Илерээн четпестерни чайладырының, күш-амылды организастаарын эмнижилериниң прантиктиг хемчегларын совхозтуң дирекция чөри чорудуп турар.

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

Үш муң ажыг километр бедик агаарга черни долгандыр кылымал куржагны тургузар соруулга-биле 400 миллион чес инелерни (дипломдарны) АКШ-тың шериг агаар күштери космос делгеминче чоокта чаа салып үндүрген, ол кылымал куржагдан чер кырыкын станцииларынын радиочалгыглары дедир хереледиир ужурлуг. Америк парлалганың дыңнадып турарын ёзугаар алырга, ол куржагның дузазы-биле АКШ-тың шериг органнары дайын болур таварылгада АКШ-тың ракеталыг күштерин болгаш стратегтиг ужар чүүлүн башкарарынга косминтиг харыысааның системазын тургузарын барымдаалап турар. Оон-биле холбаштыр СЭТА дараазындагы чүүлдү медеглээр кылдыр төлээлеттирген:

Ядролуг дайынга белеткедип калбартпышаан, Американың Каттышкан Штаттары бүгү улустарының амырлычы эрге-ажыктарынга удур ол соруулгаларга космос делгемин ажыглаарын базым санында калбартып турар-дыр. Ажок өрү бедиктерге АКШ-тың эрткен чылын чоруткан шемелде ядролуг чазылдырыгларынга космоска миллион-миллион чес инелер-биле дайынзырак шемелделерин ам немеп турар-дыр. Ындыг шемелделериниң түннелинде чер чоогунуң делгемин бокталдырары-биле холбаштыр кижи төрелгетеңге таварышып болгу дег ындыг айымылдыг уржуктарын америк дайынзырактар шуут-ла херекке албайн турар-дыр.

Ынчаарга космоска миллион-миллион чес инелерден куржаг ажок улуг уржуктарга чедирип, Айже болгаш хүн системазының планеталарынче ужудуушкунларны кылыр апаар космос корабльдери-биле харыысаа туларын база бергеделарр апаар деп, эртемденнер санап турар. Ол шемелделер радиотелескоптарның дузазыбиле дээр бүдүмелдерин өөренип, шинчилээр астрономнарның эртем ажылынга база улуг шаптыктап болурунуң дугайын чугаалаваска-ла билдингир.

Чер чоогунуң делгемниге хөй санныг чес инелерни тарадып турар АКШ-тың үүлгединшкиннери-биле холбаштыр делегейниң эртем ажылдакчыларының ханы киленңээшкини чүге болуп турарын билип алыры ынчангаш берге эвес болуп турар. 1961 чылда-ла АКШ-тың мындыг ниилиг чедимче- чок болган баштайгы шемелдезимиң үезинде-ле, делегейниң дыка хөй чурттарының эртемденнери шиитпирлиг удурланышкыннарын кылгылаан болгаш космоска ол кара туразында аажылаашкынны бууруу шапкан. Космосту бокталырар чорукка удур ынчан делегейниң астрономия эвилелиниң Кол Ассамблеязы, ССРЭ-ниң, Францияның, Белгиянын болгаш өске-даа элээн хөй чурттарның эрдемнер академиялары, делегейде сураглыг эртемденнери боттарының удурланышкынын илереткеннер. Черни долгандыр чес инелерден куржаг тургузар чорукту Кембрид университединиң астрономия профессору Хойл «угаан сарыылга удур улуг кеминг херек» деп адаан, а сураглыг англи астроном Ловелл «космосту бокталырар чорукту чөптүг деп болбас» деп медеглээн. Космоска чес инелерни төп, нептередир талазы-биле АКШ-тың шенелделерин Ловел бо чылдың май 13-те база дагын бууруу шапкаш, ол шенелделерни астрономияның талазынга делегейниң сураглыг кижилериниң бодал-оналынга чоруштур кылып турар болгаш космоска чажын нептеретке инелер космаска шинчилелдер чорударынга хоралыг салдарлыг болур деп медеглээн.

Ынчалза-даа ядролуг дайынны белеткеп турар болганда, АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери космоска айыылдыг шенелделерге эртемденнериниң удурланышкынын-даа, космос делгемнерин тайбың ёзу-биле шинчилээрин кижи төрелгетеңниң сонуургап турарын-даа тоовайн турарын бо барымдаалар көргүзүп турар-дыр.

Космосту тайбың ёзу-биле шинчилээриниг 400 миллион инелерден тургустунган куржаг ындыг-да айыыл чок деп, ол кем-бууруулуг шенелделиниң организакчылары ам бадыткаарын ораалажып турарлар. Дыка бедик агаарга ядролуг чазылдырыышкыннарны кылырының мурнуу чарыынга АКШ-тың төлээлекчилериниң эрткен чылын кылып турган бүзүреливишкиннери ам-даа сагыштан адырылбаан болгай. Ынчан олар база-ла космоска дайынзырак шенелделерни кылырының айыылдыг уржуктарын агартыр дээш бүгү хемчеглер-биле ораалажып турганнар. Ынчалза-даа удаваанда «алдагдал» болду деп АКШ минивр ужурга таварышкан. Херек кырында космос делгеминге ядролуг чазылдырыышкын Черни долгандыр турар чүүлдерге, эң ылаңгыя радиацияның чаа куржагларын тывылдырарынга чедирген болгаш үргүлчүлеалыг өскерлиишкинни болдурган. АКШ-тың бодунуң миниип турарындан алгаш көөрге-даа, ол өскерлиишкиннерниң түннелиниде Черниң элээн каш кылымал эдериичилериибиле харылзаа үзүлген турган. Ынчангаш ам хөй миллион чес инелерни космос делгеминге чашканнаан чаа шенелде хора чок деп бадыткаашкыннарга кым бүзүрээр боор?

Космос делгеминге ажыл чорударының талазы-биле улустар аразынга күрүнелериниң эргелериниң таарыштырылгазының дугайында айтырыгга Американың Каттышкан Штаттарының барымдаалап турар хораглыг туружум АКШ-тың агаар шеринин күштериниң 400 миллион чес инелерни салып үндүргени база катап тодарадып турар-дыр. Каттышкан Нациялар Организациязынга — Кол Ассамблеяның, космос талазы-биле комитеттиң болгаш ооң юридиктиг эге комитединиң-даа сессияларынга бо айтырыгны ийи чыл дургузунда чугаалажып келген.

Күрүнелериниң космоска ажыл-чорудулгаларының талазы-биле эргелериниң кол-кол принциптерин дугуржурун дүргедедири болгаш күрүнелер боттарынга чогуур хүлээлгелерни алыры дээш Совет Эвилели чайгылыш чокка туржуп турар. Космос делгемнерин шинчилээрининг болгаш ажылаарының кол-кол принциптериниң декларациязын Совет чазак КНО-нун космос талазы-биле эге комитединиң сессиязынга чоокта чаа киирген. Ол декларацияны дыка хөй чурттарның күзелдерин болгаш саналдарын барымдаалап кылган. Космоска үүлбүрү бууруулуг үүлдерни кылырынга удурлаштанын болгаш чамдык күрүнелериниң космос делгемин ажыглап кылган хемчегларын бо талазы-биле сонуургалдыг бүгү күрүнелериниң чүүлдүгүнүүшкүнү чокка кылбас ужурлуг дээрзиниң дугайын ол декларация төлевилелиниде кол черин эзлеп турар.

Делегейге эртеминиң бурунгаар хөгжүүрүнге, космос делгемни кижиниң дүргеви-биле чедиишкиниг шинчилеп өөренирингe, бо талазы-биле улустар аразынга үре-түңнелдиг казы ажылдажылганы калбартырынга деткимче кылырынче шын-на сеткилли Совет чазак бо саналды киирип тура барымдаалаан. Бо чаагай эчис соруулгаларны чоок кылдыр көөр болгаш үнелээр күрүнелер шуптузу ССРЭ-ниң бо туружун деткиир боор деп сагындырып турган. Шынап-ла юридиктиг адакы комитетке ол туруштуу Европаның, Азияның, Африканың болгаш Латин Американың үүлдүгүзүнүүшкүнү илереэн. Чүгле АКШ болгаш агрессчи дайынзырак бөлүгленишкин талазы-биле ооң эвилелчилери бо саналга удурланып үнген. Ынчангаш юридиктиг адакы комитеттиң сессиязының соонда дораан-на хөй миллион чес инелер-биле космоска шенелде кылырының дугайында планны АКШ-ка чарлапкан.

Космос делгемнерин тайбың ёзу-биле ажыглаар талазы-биле улустар аразынга хамаарышкан айтырыгларны чугаалажып көрүп турар органнарга АКШ-тың чорудуп турар хораглыг политиказы таварылга эвес деп чүвени бо бүгү көргүзүп турар-дыр. АКШ болза космос делгеммеринге күрүнелерниң ажыл-чорудулгаларының талазы-биле эргелериниң кол-кол принциптериниң дугайында дугуржулганы чедип алырына кара өжегээр, билетура шаптыктап, аңаа кара-туразында, уш-баш чок үүлгедиишкин болзун деп күзеп турар. Эртеминиң эргежыктарынга, улустар аразынга деминг ажылдаарының эрге-ажыктарынга космосту ажылаар дээш бодунуң алыс-да хоралыг бодалдарын АКШтың албан дужаалдыг кижилери оонгбиле улам тодарадыр илереттинген.

АКШ болза космоска болгаш чергеда бодунуң ажыл-чорудулгаларын кылырда тайбыңнын болгаш күрүнелер аразынга харыысаларын өжиждеринең эрге-ажыктарын, эвес, а дайын белеткээринче чүткүлүн барымдаалап турарының дугайын барымдаалар долу бадыткалдыы-биле чугаалап турар. Ынчалза-даа улустар кижи төрелгетеңниң термоядролуг дайынның тамызынче чыгап турарлардан харынны негээр, дайын халавын болдурбазының дугайында бодалды ёзугаар олардан эң шыңгыызы-биле айтырарлар.

Боттарының аймыл чок болур чоруун барымдаалавышаан, Совет Эвилели болгаш тайбыгга чүткүлдүг өске-даа күрүнелер космос делгемнеринге АКШ-тың аймылдыг үүлгединшкиннеринге холбаштыр чогуур түңнелдерин кылбайн баар аргазы черле чок деп чүве чаагаар-ла билдингир.

Совет тургузуг

ТЕМПИНИ ДҮРГЕДЕДИР

СЭКП обкомунуң бешки пленумунга малчыннарның культура-амыдыралын экижидер хемчеглерин дүгайын чугаалажып турда, бо талазы-биле улуг четпестер дээш бистиң Тес-Хем районнуң адрезинге шынгыы шүүмүүлел болган. Ону барымдаалаш район организациялары чогуур хемчеглерни алган.

Районнуң кодээ тудугжуларының күжүн малчыннарның культура-амыдыралынга болгаш мал ажылынга хамаарышкан тудугжуларже угландырган. Бо чылдың бирги кварталында алээн ажылдар чоруттуунган. Ол үеде бир кол ажыл болда, тудуг материалдары белеткээри болган. 7017 кубометр тудуг ыяжын белеткээш, 1337 кубометр ыяштыг тудуг шөлдеринде сөөртүп алган.

Тудуг талазы-биле «Коммунизмче орук» колхоз малчыннарның амыдыралын экижидерине хелбашкан тудугларже кичээнгейни күштелдирген. Тудуг ыяжы белеткээринин планны күүседип, 36 кижилиг 9 звеноларны тургускан болгаш олар ам ажылын күштелдирип турар. Ол звенолардан Шолук-Аксында эш Шактарга баштэткан звено бирги кварталда өске звенолардан эки ажылдап, инек тарып боозадыр пунктуну, кызыл булуннуу, бир чуртталга бажыңын болгаш бызаа каждазын ажыглалга киирген. Колхоз баштаар черн, партия эге организациязы звенолар аразынга шилчиир кызыл туктуг, акша шаңналын ол звенога тывыскан.

Ол ышкаш эш Белчирнин хойжу бригадазының кежигүнериниң күжү-биле 350 чудуктар белеткеттинген. Анаа эштер Дүмен, Хамзаты, Соднам олар эң идепкейлиг ажылдааннар. Ол бригаданың төвүнде тудуг звенозу 2 чуртталга бажыңын, чүвар бажыңны, кызыл булуңну, 1000 хой киреп каждазы тудуп турар.

Районда тудуг талазы-биле ийиги черни «Чодураа» колхоз эзелеп турар. Бо колхоз 1500 кубометр тудуг ыяжы белеткээр планын күүсеткеш, ону шүүтүүн машина оруунга киирп сөөртүп алган. Колхозчу тудугжулар бо хүннерге чедир малчыннарнын үш бажыңнарын крышалап, кыдовказын кылып берген.

«Чаа орук» колхозтуң эш Далайдай бригадирлээн хойжу бригадазының төвүн шапкыны-биле тудуп эгелээн. Совлгу үеде ында бир чурттага бажыңының кол тудуун дооскан, ийиги бажыңны тудуп эгелээн.

«Тес-Хем» совхозта болгаш колхозтарда ниитизи-биле тудуг ажылының темпизи ам-даа оожум чоруп турарын демдеглеже чогуур. 113 чуртталга бажыңнарының 15-ти, 51 кажадан, 19 чүвар бажыңнардан, 18 кызыл булуңнардан чүгле 2—2-ни тутқан.

Малчыннарның культура-амыдыралын улам ынай экижидер талазы-биле «Тес-Хем» совхозтуң дирекциязы, кодээ Совет четпес хемчеглер ал, бо чугула айтырыгны чедир үнелевейн турар. Совхоз тудуг талазы-биле районда өске ажыл-агыйлардан хожудап турар. Ол ышкаш «Ак-Эрик» колхозта байдал база ындыг. Бо колхоз тудугга хереглээр ыяштыг бирги кварталда белеткеп албазы. Ол колхоз тудугларны саман-биле кылып турар-ла харын. Ынчалзада ыяш материал чокка саман бажыңны канчап ажыглалга киирер боор.

Чамдык черлерде кылып турар тудугларның шынары багай. Чижээ, «Чаа орук» колхозтуң Коргалчы артында хову турлээнда столованың ханазын салырда, чингис орунга кызыл-тас саваны салган, ону ам куштар ушта тырткылап каапкан. Ындыг чижектерни Ленин аттыг колхозтуң болгаш «Тес-Хем» совхозтуң чамдык тудугларындан көргүзүп болур. Малчыннарга чурттаар бажыңнарны чинге ыяш-биле чуду-каралап тудуп турары база-ла таарышпас.

Тудугларда ажылдап турарларның амыдырал хандырылгазыныч база-ла кошкак кичээнгей салынып турар. Чамдык черлерде тудуг ыяжы белеткеп турарларны чүгле хлеб-биле болгаш кара шай-биле хандырып турар, а чамдыкта оозу безин үстүү бергилээр таварылгалар бар. Тудуг ажылы улуг күш үндүрер аар ажылдарның бирээзи болганда, оларның аъш-чем хандырылгазынче колхозтар баштаар черлери болгаш совхоз дирекциязы эки кичээнгей салза чогуур.

Тудугжулар ортузунга тайылбырмассалыг ажылды күштелдирип, социалистиг чарышты күштелдирери эргежок чугула. Оларга киноолар, концерттер көргүзерин, солуунар чедирерин таарымчалыг кылдыр организастаары — кодээ Советтерниң кичээнгейинге турар ужуглуг.

Районда кодээ тудугжуларның күжүн бо чылын планда көрүүнген бүгү тудугларны чогуур хуусаалырында кылырынче углаңдырар херек. Тудугнуң темпизин дүргедир болгаш шынарын экижидер төлээде, тудугжуларның күш-ажылының организациязын экижидип, удуртулганы күштелдирери — ажыл-агыйларның удуртукчуларындан, кодээ Советтерниң даргаларындан негеттинип турар.

Т. БЕГЗИ,
Тес-Хем райкүүскомнуң даргазы.

1963 чылдың бирги кварталы эрткен. «Бистиң Иринавыстың көргүзүү шору-ла болду, черле бир чүвени кылган боор» деп, саанчылар аразында чугаалажып турган.

Апрель 20-де үнген «Шын» солуннуң номери «Элегес» совхозтуң Кызыл салбырында чеде берген соонда, ында ажылчыннар-даа, оон иштинде саанчылар-даа солуннуг кижилерни дилеп, азы баштай солун номчаан кижилерниң чугаазын дыңнап, эллээн хөлээн турганнар. Ындыг болбас аргажок, чүге дизе, бирги кварталда совхозтарның хой сүт саткан мурнакчы саанчыларының көргүзүглерин ол солуннуң бир дугаар арнында парлаан. Оон эге бажында оларның фермазының мурнакчы саанчызы Смирнова Ирина Ивановна киргеп. Бодунга бызыглаан инек бүрүзүнден кварталда 541 кг сүттүг сатташ, ол бирги черни эллээни ол. Үшкү черде ол-ла ферманың саанчызы Кыргыс Зина Арапчыновна. Оон көргүзүү 522 кг. Маңаа канчап өөрүвес боор!

И. Смирнова 1962 чылда инек бүрүзүнден 2400 кг сүттүг сатташ, республиканың саанчыларының бешки черни эллээн. 1963 чылда ол чедиишкинин улам бызыглаар дээш болдунар-ла хемчеглерни алганының түңнелинде мындыг бедик көргүзүгнү чедип алган. Ам ийиги кварталдың онаалдазын ажыр күүседир дээш улам шудургу ажылдап турар.

Чуруктa: И. Смирнова.

Созуу Л. Люндуптуу. Фото С. Феоктистовтуу.

Күрүне будурүлгезинин ады-биле

Совлгу чылдарда күрүне болгаш кооператив будурүлгелери база организациялары чурттакчы чонну хандырарын алээн экижиткен. Ынчангаш чурттакчылар бажың дериг-херекселдерин хуу ус-дарган кижилерге хөлезилеп кылдырар чоруктар эвээжээн. Ус-дарган кижилерниң хуузунда ындыг чагыглар кыямгыы хоруудап турар.

Кижилерни чурукка тырттырып, тырттырган чуруктарны садып ажылдаарын база ындыг ажылдарга хамаарыштырып турар.

Дериг-херекселдер, үгүлзлалар кылыр ус-дарган кижилерниң хуузунда ажыл-чорудулгазын хорааны, чурттакчы чоннуң хереглелдерин хандырып турар будурүлгелерниң болгаш организацияларның четкизинче боттарының хуу эрге-ажыктарын бодаан ус-дарган кижилерниң кире бааргын болдурбас соруланы салып, күрүне албан черлериниң удуртукчу ажылдакчыларының серемчилелин бедидип турар. Чамдык удуртукчу ажылдакчыларның серемчилелиниң кошкаанын ындыг фактылар көргүзүп турар. Чаданна райүлетпүр комбинадынын директору эш Цвелев чурук тырттырар мастерская ажылдар айтыышкынны берген. Ол деткип болур ажыктыг эгелээшкин болган. Ажыдар деп турар мастерскаяга ажылдаары-биле хамаатылардан чагыглар хүлээп алыр үш база чурук тырттырып ажылдаар үш—алды кижини хүлээп алган. Ажылчыннарны хүлээп алза-даа, эзи бажың ханаларындан аңгыда, райүлетпүр комбинадында чурук тырттырып ажылдаарынга чугула херек материалдар чок болган. Ынчалза-даа оларны тып ап болур. Чурук тырттырыкчылары од материалдарны боттары тывар арганы бодап алганнар. Чурук тырттырыкчылары боттарының материалдары-биле хамаатылардың чагыгларын мастерскаяга кылып ажылдаар, а оон киргеп орулганың 50—60 хуузун чурук тырттырыкчыларының ажыл төлевиринге үндүр санаар кылдыр доктаадырын райүлетпүр комбинадының директорунга саналдааннар. Эш Цвелев оларның-биле чепшээрешкеш, оларга хамаатылардан чагыглар хүлээп алыр шынызыганы болгаш чуруккэ тырттырган кижилерниң акшазын алгаш, чуруктарны кылып берген деп шынызыдып турар квитанция депгержигештерин берген. Күрүненин будурүлге черинге ажыдчыннар боттарының материаллары-биле ажылдап тургаш, олар боттарының хуу эрге-ажыктарынга ажык-кончаа киирерине таарымчалыг байдалды тургузуп ап болурлар деп чүвени эш Цвелев уткан. Оон аңгыда, хелези-биле ажылдап турар ажылчыннарга ажыл төлевирин мастерскаяга киирген орулгадан хуулап санаар чорук күш-ажыл төлевириниң доктаттыынган системазынга дүүшпес чүүл болур.

Эш Цвелев бодунуң эки билбес кижилерин ажылга хүлээп алган хирезинде, оларның ажылын хынаарынче сагыш салбайн турган. Чурук тырттырыкчылары хыналда чогун ажыглап алгаш, хамаатылардан чагыгларның акшаларын хүлээп алган, квитанциялар бижип бербээн. Ынчангаш мастерскаяның чурук тырттырар хереглелдерин хандырар сорулгалыг мастерскаядарны ийи-чангыс кижилернин байып алырынга эвес, а боттарының чогуур хүлээглелерин күүседип турар кылдыр чурумчудары аргежок чутуда.

В. ЦЫПКИН.

ИЛЕРЭЭН ЧЕТПЕСТЕРНИ ЧАЙЛАДЫР

Чөөн-Хемчик районнуң партия, совет органнары садыг ажылын экижидери дээш совлгу үеде чамдык ажылдарны кылган. Чүгле эрткен чылдың дүргузунда безин бо ажылга холбашкан айтырыгларны парткомнун бюрозунга, актив хуралдарынга болгаш район Советиниң күүскомунга 18 удаа чугаалашкан. Ол бүгүнүң түңнелинде бараан саарылгазының планын район ниитизи-биле ажыр күүседир аргалыг болган. 1961 чылдаазынга деннээрге эрткен чылын районнуң садыг организациялары чонга 1606 муң рубльдиг бараанын хөйнү саткан.

Оон-биле кады районда херегдел ниитилелдеринин ажылында улуг четпестер база бар. Эрткен чылын районнуң садыг черлериниң 40 хуузу боттарының планнарын күүсеттпээн. Ол ышкаш бо чылдың бирги кварталының планын чаңгыс-даа хереглел ниитилели күүсеттпээн болган. Бо чоруктуң кол чылдагааны болза, ревизия, хүлээдишкин, септелге чорудар дээш магазиннерни үр үеде хаагыг тургузуп турарында болур. Чүгле бо чоруктуң үламынан 292 муң рубльдиң бараанны чедир саттынмаан. Бо чылдың бирги кварталында районга чамдык магазиннер ниитизи-биле 155 хонукта хаагыг тургулаан болгаш 33,2 муң рубльдиң бараанын чедир саттаан.

Райпонуң, рабкооптарның удуртукчулары садыг ажылын четпес организастап, чоннуң хереглелдерин ханызы-биле өөренип көрбейн, бараанны магазиннерге шын хуваарын хандырбайн турарлар. Чадаанның № 3 магазининге, Чыраа-Бажыңның, Ак-Баштың, Сарыг-Булуңнуң, Шөлдээ-Тейниң, Ортаа-Талдың дээш өске-даа магазиннерде дүс, керосин, хлеб, серенги чижектиг чугула хереглелдиң бараанары чок болган.

Респотребсоюзтуң, Ростекстилторгтуң, хереглекчилер ниитилелдеринин-даа складтарында бар трикотаж кылыглары, уктар, плаштар, сева аймаа дээш өске-даа бараннар Сүт-Хөл рабкооптуң магазиннеринде чок. Конфет, макарон кылыглары, сельдь (дүзаан балык), үнүш үзү, спорт бараннары садыг организацияларының складтарында хөй турда-ла, оларны магазиннерге киирбейн турган.

Райпонуң, рабкооптарның болгаш Чыраа-Бажы совхозтуң талазындан пекарняларны немей ажыдып, хлеб, булка кылыгларын белеткээрин кавудедир хемчеглерни албайн келген. Ылаңгыя Чыраа-Бажы рабкооп чонну хлеб-биле хандырар хүлээглезин чедир күүсеттпейн турар. Малчыннарны аъш-чем болгаш үлетпүр бараанилары-биле ол рабкооп четпес хандырып келген.

Барааннарны дажыглап, кадагылаар талазы-биле ажылды садыг ажылдакчыларының харысаалга чокка чорудуп турарындан чамдык бараннар хиригип, хереглекчилерниң негелдезинге таарымча чок апаарга садыг организациялары оларның өртээн чигедир үзүрга таваржып турар. Бо чылдың апрель 1-де Сүт-Хөл рабкооптуң магазиннеринге 12,3 муң. Чыраа-Бажының — 11 муң рубльдиң бараннары үр үеде саартынмайн чыткан, шынарын оскунгылаан.

Совет садыгның чурумун үрээр чоруктуң фактылары үзүгкаттынмаан. Чыраа-Бажы рабкооптуң склад эргелекчизи Анынмай дээрзи эрткен чылын мал чеми тараалардың, дазлымбаның, спорт костюмунуң, чигирнің өртектериң 17 көпеекте—4 рубль 12 көпеекке чедир немээш, складтан үндүр садыглап турган. Магазиннерде дыка хөй бараннарның өртектерин делгеп көргүспээн. Ангы-ангы магазиннерде чаңгыс ол-ла бараанның өртээ безин ылгалдыг. Чижээ, Хорум-Даг магазининде 19 рубль 38 көпеекке садып турар платьени Чыраа-Бажында 20 рубль 40 көпеекке садып турган. Бараан өртээн улгаттырып садар чорук Чадаана хоорайның № 1 болгаш № 5 магазиннеринге база илерээн.

Районнуң кодээ магазиннеринде бараанналарны доозун үглей берген, оларны аштап арыглаар, садыг алыкчыларның көрүп, шилип алырына эптиг кылдыр делгээр ажыл чоруттунмайн турар. Хөй-хөй магазиннерде хомудал болгаш саналдар дептери чок. Чамдык магазиннерниң иштинде арыг-шевер эвес байдалдар бар, садыгжыларда безин халаттарын чүгбас азы ону шүүт кетпес чоруктар турган.

Кооператив өнчүүнүң камгалалы кончуг четпес тургустугнан. Өресамчыгдал түңү улуг болуп артыпшаан, эрткен чылын районнуң хереглел ниитилелдеринге самчыгдалдың түңү ниитизи-биле 33,2 муң рубль болган. Самчыгдакчылар-биле демисселдиң кошкаандан бо чылын оон түңү харын улам ковудеп турар. Бирги кварталда Сүт-Хөл рабкооптуң талазы-биле 10,9 муң, райпонуң — 3130 рубльдиң самчыгдалдары илерээн.

Чөөн-Хемчик райпозунуң даргазы эш Колпаков, Сүт-Хөл рабкооптуң — Сарыглар, Чыраа-Бажы рабкооптуң — Доржу олар кадрлар-биле ажылды багай тургускан. Ол удуртукчулар материал талазы-биле харысаалгалыг кижилерниң ажылынга контрольду кошкатканнар. Ылаңгыя районнуң удуртукчулары кадрларны ажылга хыналда чокка хүлээп ап турганындан оон шугумында мурнунда өре-самчыгдал ужун шиитирип чораан Даниленко, Горбунова ышкаш кижилер шургуп киргилээн турган.

Эрткен чылын райпо 52 кижини, оон иштинде 18 самчыгдакчыны, Чыраа-Бажы рабкооп 16 кижини, оон иштинде 12 самчыгдакчыны ажылдан үндүрген. Кадрларны белеткээр, оларның ортузунга кижизидилгелиг ажылды күштелдирер талазы-биле районнуң хереглел ниитилелдеринин баштаар черлери боттуг хемчеглер албайн келген.

Үстүнде четпестернин чылдагаачны болза, садыг ажылын экижидер, кадрларны шын шилип алыр болгаш ажылга таарыштыр тургузар талазы-биле хереглел ниитилелдеринин ажылынга парткомнун болгаш райкүүскомнун четпес дузалажып, садыг организацияларының ажылынга контрольду кошкадып турганынды болур.

Районнуң садыг организацияларының ажылында четпестерин шиитиргиг чайладыры чугула. Совет садыгны бо үениң негелдезинин деннелинге чедир көдүрүп, чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидер херекке хереглел кооперациязының бүгү ажылдакчыларының, хөй-ниитининг күжүн улам-на сырый организастаары амгы үеде улуу-биле негеттинип турар.

Е. МАЛОФЕЕВ,
Күрбанкынын Тыва республика конторазының улуг экономизи.

Комсомол комитеди

Чоокта чаа Кызылдың кодээ ажыл-агый техникумунда комсомол комитединин отчёт-сонгулдалыг хуралы болуп эрткен. Комитеттин секретары эш Х. Хөглуг-оолдун отчёттуг илеткелинден илерээни болза, техникумда өөредилге-кижизидилгелиг ажылды амыдырал-биле холбаштырар талазы-биле эвээш эвес ажылдарны комсомол организациязы чоруткан. Өөредилгениң түңнели 98,4 хуу болган.

Студентилерниң келир үедеги практиктиг амыдыралынга холбаштырган янзы-бүрү тематиктиг кежээлерни бо чылын техникумда организастап эрттирип турары эрткен чылдарга бодаарга үргүлчү болуп турар болгаш оларның кижизидилгелиг шынары экижээн. Чижээ, чоокта чаа болуп эрткилээн: «Коммунистиг ниитилелдин үезинде кижи кандыг болур ужурлугуй?» база «Келир үедеги тускай мергежилимге канчаар белеткенип турар мен» деп тематиктиг кежээлер солун болган дыка ажыктыг болган. Техникумда «Чалбацыш», «Шивигей», «Бокс» деп аттыг шоодуглуг хана солуннары доктаамал үнүп турар. Комсомол комитединин шугуму-биле хөй-ниитининг ажылдарының аайы-биле техникумда тургускулаан янзы-бүрү секторлардан күш-культура болгаш спорттуң, культура-массалыг ажылдың секторлары эки ажылдап турар. Ылаңгыя эш Комарованың удуртуп турары культура-массалыг секторнуң шугумунда бот-тывынгыр ураң чүүл болгумунуң киржикчилериниң белеткээни концерти көдээ ажылагайның Дургенде дуржулга станциязының, «Кызыл луг» тудуг эргелелиниң ажылчыннарынга болгаш өске черлерге хөй катап көргүскен. Техникумнуң студентилери кышкы спорт сезонунуң үезинде улуг чедиишкиннерни чедип алганнар. Олар республиканың профэвилелдериниң болгаш спорттуң «Урожай» ниитилелиниң шугуму-биле болгулаан хаак маргылдааларынга бирги черни эзлээннер.

Бо бүгү ажылдарны комсомол комитеди техникумда партия организациязының удуртулгазы-биле башкылар чөвүлели болгаш профэвилел комитеди-биле сырый харызаалыг чорудуп турган.

Ындыг-даа болза, комсомолчулар техникумда комсомол комитединиң ажылында улуг четпестер барын илередип, ону чайладырының арга-дыларын тып чугаалашканнар. Студентилер ортузунда кижизидилге ажылының кошкаандан сөөлгү үеде чамдык студентилер арагалап, шош-соодаа кылып турар апарган. Чижээ, комсомол комитединиң кежигүнү турган, агрономия салбырында В. Бурлачок, В. Колчанов олар арагалап алгаш, кудумчуга хөй-ниитининг чурумун үреп, харын-даа кижилер үптеп турганнар. Оларны 2—2 чыл хуусаалыг шиитпеп. В. Мельников, Д. Монгуш, Д. Шулуу олар үргүлчү арагалап, чурум үреп турда, комсомол комитеди кандыг-даа хемчег албайн келген.

Оон ынай техникумда эки-турачы улусчу дружинанын ажылы сулараан. Оон хүрээлеңи өспейн турар. Кежигүннериниң саны чүгле 29 кижи. Ынчаарга олар боттарының дежурныйлаар хүлээглезин ак-сеткилдиг күүсеттпейн турарлар. Техникумнуң амыдыралында оон-даа дора чүүлдер болуп турар апарган. Чижээ, үстүнде айыткан хуралдың болган хүнүнде, чангыс-ла хүн 55 студент багай демдек алган. Оон иштинде бухгалтерия салбырының бирги курузунда 12 кижи бар.

Бо бүгү четпестерниң болуп турарының кол чылдагааны болза, техникумда комсомол комитеди, ылаңгыя ВЛКСМ-ниң Кызыл хоорай комитеди (секретары эш Ю. Путинцева) техникумда комсомол ажылын экижидер дээш эки, боттуг хемчег албайн турарында.

Хуралга илерээн четпестерни дүрген чайладыр дугайында хемчеглерни комитеттиң чаа сонгуткан составы техникумнуң директор черибиле кады ажылдап кылгаш, ап эгелей берген.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.
студент.

ЧОЛААЧЫЛАР

Хертек Самдыжап баштай колхозунга чүдүрүкчүлеп ажылдап эгелээн. Аныяк оолдуң кызымак күш-ажылын чон удаваанда-ла эскерип каан. Ол хөй удаа хүндүлел бижиктер-биле шаңнаткан. Ынчалза-даа чедиишкиниерге мелээргенмейн, чолаачы сургуулунга өөренип алырын шиитпираээн. 1955 чылда Кызылга чедип келгеш, автошколаны доозуп алган. Оон эгелээш-ле амгы үеге чедир эш Самдыжап «Тээли» совхозта чолаачылап ажылдап турар. Ажылдап келген чылдарының иштинде оон машиназы чаңгыс-даа үрелиишкинге таварышпаан болгаш хөй-хөй кывар-чаар чүүлдерни кампап ап турар. Амгы үеде Самдыжап часкы тарылганың ажылдарында идепкейлиг киржип, болунуң «ГАЗ-51» машиназы-биле үрезин сөөртүлгезинде хүн бүрүнүң нормазын доктаамал 125—130 хуу күүседип турар.

О. КҮЖҮГЕТ,
«Тээли» совхоз.

* * *

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунда комсомолчу Н. Кошкар-оол төрээн колхозунга ам үш чыл чолаачы болуп ажылдап турар.

Аныяк оол ажылдап келген үезинин иштинде машиназын камныг эдилеп, колхозтуң ажыл-ижинге болунун үлүг-хуузун кирирп келген. Эрткен чылдың эгезинде колхоз баштаар черн аныяк чолаачыга-«ГАЗ-51» марказының чаа автомашиназын хүлээдип берген. Н. Кошкар-оол чаа машиназын камныг эдилеп, сентелге чокка 60 ажыг муң километрни эрткен болгаш 2 тонна ажыг кывар чүүлду колхозунга кампап берген.

Н. Кошкар-оол чүгле чолаачы эвес база мергежилдиг тракторист, болунун техниктиг билиинн улам бедидер сорулга-биле 2-ги класстың чолаачызы болур эргени чедип алыр дээш белеткенмишаан, кежээки школаның 8-ки класзында эки өөренип турар.

Мурнакчы чолаачының ажылын колхоз баштаар черн үнелеп, наш удаа аңаа өртектиг шаңналдар тывыскан болгаш оон адын колхозтуң хүндүлел дептеринге киирип, оон чуруун хүндүлел самбызында аскан.

Ам Н. Кошкар-оол колхозтуң чиик машиназының чолаачызы, хөй-ниитичи автоинспектор хүлээглезин эки күүседип, техниканың ажаалгазын ажижидерин чедип алыр дээш күжүн харам чокка берип ажылдап турар.

А. СОСКАЛ.

Мурнакчы хойжу

Комбу Куулар Бижээчи-оолович чүгле бистиң «Барлык» совхозта эвес, харын Барыын-Хемчик районда ады-сураа үнген мурнакчы малчыннарның бирээзи. Ол, хөй хураган-биле, арбын дүк-биле чыл бүрүде бодунуң совхозунга өөрүүчүг түңнелдерни берип келген. 16 чылдың дүргузунда мал ажылынга доктаамал амылдаары амыр эвес болгаш алдарлыг херек.

Кууларның малчын бооп келген үезинин дүргузунда совхозна доруктуруп берген хураганы 3600 ажыг, кыргып берген дүгү он тонна чедип турар. 1962 чылда 100 хөй бүрүзүнден 110 хураганны, бир хойдан-на 2,7 кг дүктү алган.

Дүржулгалыг хойжу хөй оолдаашынының үезинде саиман методун ажыглап турар. Төрүлге үезинде төрээн болгаш төрүвээн хойларны ийи үзүп, чаш хураганныг хойларны азыралга тургузуп турар. Чаш хураганнарны баштайгы хүннерде мелеги-биле мады тускай киветкаларга тургузар, хүнде 4—5 удаа эмзирер, чылыг суг ииритпир, оътка киргеп хураганнарны тус-тус бөлүктерге үзүп чемгерер чурумнарны хойжу бүрүн сагып турар.

Мурнакчы малчын хойнуң төрүлгези майы үеде болза артын ажыктыг болурун практикадан бүзүреп билген. Оон хойларының молдуу январь—февраль айларда оолдаптар. Оон кодаанында бо чылын төрүттүүгеп 300 ажыг хураганны бүрүн намгалап алган.

Комбунуң кадайы Куулар Манзат дузалакчы кадарчы хүлээлгезин кызымаккай күүседип турар. Ылаңгыя чаш хураганнар амаарымга оон мергежилиг улуг. Бо чылын сакманщик комсомолчу Эртимаа биле Манзат ийилээ хойнуң массалыг төрүлгезинин үезинде амыр-дыш чок ажылдаанмар. Күш-ажыл кижилин алдарлыдыр, мактап-шаңналга чедирээр. Бо чылын бүгү делегейниң херээжелериниң хүну—март 8-зин таварыштыр Куулар Манзат совхозтуң дирекциязының, партия, профзвилел организацияларының хүндүлел бижии-биле болгаш ертектиг чүүлдер-биле шаңнаткан.

Куулар Комбунуң өг-бүлези эм Бижиктиг-Хаяда хойжу бригадазының кежигүнү. Усть-Табинчилерниң ыйгырыын детпивишаан, К. Комбу бо чылын 100 хойга оналаштыр 120 хураганны, хөй бүрүзүнден 2,8 кг дүктү алырын, 12 төнна сигенни белеткээрин хүлээзинген. Мурнакчы хойжу, мурнуну чылдарда ышкаш, бодунуң сөглээн сөзүнге ээ болуп шыдаар дээрзинге чигзиниг турбас.

Х. ӨЛЧЕЙ.

★

Азербайджан ССР. Кукурузаның «АСХИ-1» деп чаа гибриди бедик үнелээшкинни алган. Ону Азербайджанның кодээ ажыл-агый институдунга бүдүрген. Ол гибрид бедик дүжүттүү-биле ылгалап турар.—Гектардан 90 центнер чедир кукуруза тараазын болгаш 700 центнер чедир ногаан массазын ап турар. «АСХИ-1» гибридти Киргизиягa, Арменияга, Грузияга, Дагестанга, Чечен-Ингушетияга шенелде кылдыр тараан болгаш чер болганга оон түңнели эки болган.

ЧУРУКТА: үнүш ажылының кафедразының эргелекчизи профессор П. Гребенников (ш талазында) биле аспирант М. Кулибаков «АСХИ-1» деп гибридтиң мочактарын шиилп ап турарлы.

Фото З. Миртыяпцтыны.
СЭТА-ның фотохроникязы.

★

ШКОЛА АМЫДЫРАЛЫ

БҮДҮРҮЛГЕ ПРАКТИКАЗЫ

Эрткен чылдарга дениӭрге, Кызыл-Мажалык 11 чыл школа (директору аш Х. С. Өлзей) өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазының практиказын эртирерин элээн экижиткен. Өөредилге программазының негелделериннге болгаш «Өөредилге-бүдүрүлге практиказын организастаар дугайында» Тыва АССР-нин Чырдыышкын министерствозунуң дужаалын ёзугаар, 20 трактористер белеткээр хүлээлгезин школа чедимишкинниг күүсеткен.

Өөреникчилер трактор башкарар практиканы шиңгээдип алыры-биле чергелештир, дүржүлгалыг трактористер-биле кады ховуга ажылдап турганнар. Олар 673 га черни андырган. Оон аңгыда өөреникчилер өдекөөртүлгезинге, үрезин арыгларынга, хораннаарынга идепкейлиг киришкеннер.

«Сельхозтехника» каттыжышкынынга трактористиң үшкү класының, а 11 класстың өөреникчилери чолаачының үшкү класының үлезы-биле практиканы чорукканнар. 9 «в» класстың—24, 10 «б» класстың—24 өөреникчилери «Барлык» совхозтуң № 1 хову турлаанга, 9 «б», 10 «а» класстарның өөреникчилериниң чартык кезии Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазынга практикалааннар.

Бүдүрүлге практиказын башкылардан: үнүш талазы-биле — Э. Коваленко, мал ажылының талазы-биле — А. Филиппова, машина башкарарынга—М. Захаров олар удуртуп чорааннар. Оларның удуртулгазы-биле өөреникчилер хову турлаанга болгаш сүт-бараан фермазынга «Аныяк малчыннар», «Бүдүрүлгечилер» болгаш «Механизатор» деп хана солуннарын ийи-ийи номерлерлиг кылып үндүргеннер.

Практика эртирип турган үезинде олар сүт-бараан фермазының коллективинге боттарының күжү-биле бир удаа концерт көргүскен. «Сельхозтехника» каттыжышкынынга барган өөреникчилер плакаттар, лозуңнар бижиринге партия организациязынга дузалашкан. 9 «а» класстың өөреникчизи Р. Магинова бүгү делегей байдалының дугайында лекция, бесседаны чорудуп турган.

10 «б» классчылар практика үезинде дүржүлгалыг механизаторларның дузазы-биле «ДТ-54», «С-80», «Беларусь-24» маркалыг тракторларны башкарарын чедимишкиниг шиңгээдип алганнар. 24 өөреникчилерден 22 кижи боттары трактор башкарар билигни чедип алган. Ынчангаш Чырдыышкын министерствозунуң дужаалын ёзугаар, 20 трактористер белеткээр хүлээлгезин школа чедимишкиниг күүсеткен.

Өөреникчилер трактор башкарар практиканы шиңгээдип алыры-биле чергелештир, дүржүлгалыг трактористер-биле кады ховуга ажылдап турганнар. Олар 673 га черни андырган. Оон аңгыда өөреникчилер өдекөөртүлгезинге, үрезин арыгларынга, хораннаарынга идепкейлиг киришкеннер.

«Сельхозтехника» каттыжышкынынга чолаачының III класының практиказын эртирип турган 11 класстың 12 өөреникчилери база эки түнелди көргүскеннер. Олар автомашиналарның техниктиг хандырылгазынга болгаш агар септелгезинге киржип турганнар. Стажировка онгул-чингил оруктарлыг черлерге болуп турган. Ынчалза-да өөреникчилер ону ажып тиилээннер.

Автомашина башкарарының талазы-биле эң эки түнелди Сат Серот, Ооржак Эрес-оол, С. Эрес-оол, Петр Сидеев, Ооржак Сергей, Куулар Тадар-оол олар чедип алганнар.

Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазынга уругларны дүржүлгалыг саанчыларга быжыглаан. Кыстарның хой кезии ол үеге чедир инек саап көрбээн болган. Оон аңгыда инек бүрүзүнүң аажы-чаңын таныш билири, ону ажаарынга мергежиири база-ла белен эвес айтырыг. Ынчанмыже дүржүлгалыг саанчыларның дузазы-биле олар практиканы сөөлзүредир инектерни ажаар, чемтерер аргазынга болгаш саарынга багай эвес мергежин өөрени бергеннер. Практика үезинде 10236 килограмм сүттү саганнар. Практика үезинде сүт-бараан фермазынга саалда агрегады ажылдавайн турган. Ынчангаш мал ажылынга хөй күш-ажылы үнер ажылдарны чогум канчаар механизастаарын тодаргай билип ап шыдаазынынга өөреникчилер хомудаанар. Бодап көөрге, «Барлык» совхозтуң директорузу болгаш партком саалда агрегадын чоокку хүнерияя иштимде ажылдадып эгелээр талазы-биле тодаргай хемчег алыры негеттинип турар. Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазынга практика эртирген 11 классчылар С. Динзеңманың, К. Надеждиның хүн демдегелинде бижээни мынды:

«Бистер бо фермага практиказап турган үевисте мал ажылының талазы-биле хөй чүүлдерни билип алдывыс. Фермада ажылдап турар саанчыларның хөй кезии кандыг-даа школага өөренизээн-даа болза, боттарының ажылының аргазын эки билирлер. Оларның ооллар, кыстары—бистер бо хүннерде школада яжыбүрү эртемнерни өөренип турардыр бис. Тыва АССР-нин Дээди Советиниң депутады Александра Хертек, республиканың алларлыг малчыны Куулар Хажыт олар Төрээн чуртунга болгаш чонунга чаагай херекти кылып берип турарлар. Кажан бистер бо бөдүүн тыва хереӭженнер-биле танышып, каш хонуктар иштинде кады ажылдап чаңчыга бергеш, ол черден болгаш саанчылардан чарлып чоруур хөнүүзүс чок турду. Ынчалза-да школаны доосхан соонда, бистериң аравыстан элээн хөй кижи борта кээп ажылдаары чугаажок. Мал ажылын эки билип, орта бодунуң бүгү амыдыралын эрттирер дээн кижилер бистериң аравыста бар. Каш чылдар болгаш Бижиктиг-Хая фермазы күчүлүг техника-биле механизастаттынып, Төрээн чуртка ажыктиг уксалыг малдарны болгаш оон албекшиидиг хөй продукциязын бээр дээрзинге быжыг бүзүреливисти илереттивис».

Сүт-бараан фермазынга практиказап турган ооллар малчыннарга болгаш ветеринария ажылдакчыларга улуг дузаны көргүскеннер. Олар 15 тонна өдекти ховуже сөөрткен. Ветеринария ажылдакчыларынга дузалажып, 1590 хойларның ханының шинчилгезин чорударынга киришкен.

— Мындыг дузалакчылар-биле кады ажылдаарга, мал ажылынга хөй чүүлдерни кылып болур-дур—деп, хойжу бригаданың бригадири эш Чыргал өөреникчилерниң ажылын үлүү-биле үнелээн.

Т. ТАЛГАНЧИК.
(«Шынның» корреспондентизи).

Фермада „ёлочка"

«Найырал» совхозтуң Кара-Тал сүт-бараан фермазының коллективи бо чылын 2528 центнер сүт саарын хүлээнген, ону инек бүрүзүнге онаалтыр алырга, 1573 килограмм болур.

Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп алдарлыг атты чедип алган Кара-Тал фермазының саапчылары чоокта чаа ажыглалда киргеи «ёлочка» аппаратты база эки өөренип алган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ам мурнукузундан каш катап бедээн.

С. ӨПЕШ-ООЛ.

Рассказты номчааш...

Чогаалчы Салым Сүрүң-оолдуң «Шын» солунга парлаттынган «Даң хаазында» деп рассказын номчудум. Ында бижиттингеи чүүлдү номчуг чүүлдүг деп санап тур мен. Серен-оолдуң кадайы Серенмаа ышкаш мындыг кижилер бистиң «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы, Ак-Тал суурларында бар болуп турар. Куда болган черге чалатпаан улустар чүнү-даа мурнай чеде бергеш, ызырткыр мамаан туруптар. Мындыг чорук дыка эпчок.

Ооп биле уругиуң адаларын, нелеги, төрелдери аразында дугурушканы ёзугаар, чеже кижини чалаарының шаа хирези-биле куда ёзулалын эрттирер, аъш-чемни белеткеп алыр болгай.

Бистиң Ак-Тал суурга комсомолчу өг-бүле Көк-оол биле Тамараның кудазы болган. Аңаа оларны дөргүл-төрели эш-өөрү 20 хире кижини чалаан. Олар чаа өглевгенверге белек-селээн садып алгаш, чогуур шагында келген. Кудаңы-даа ажыткан. Чалатпаан кижи дээрге мырыңай эңдерик, келген кижилериниң саны чүс бежен чедип турар болган.

Кудага араганы хөйну эзирлер ижери албан эвес болгай. Үшүдүрүм эзирлир чорук куда ёзулалынга чараш эвес болур. Ол кежээ суббота турган. Кудашкылар бичени ишнеп, ойнап-хөглеп танцылаан, тарап чанганнар. Чалатпаан кижилер дээрге араганы ам-даа кудар боор дээн хоптак сетки-биле куда болган бажыңны долганыр кылаштажып, кедеп тура хонганнар. Арагадан өөлелээн чамдык кижилер чалчыттынып тура хонган.

Ол дээрге чыдып калган, багай чаңчыл-дыр. Чалатпаан кижилериниң кудага азы өске-даа дой, шайлага болган черге баары чараш эвес, ол багай чаңчыл деп бодаар мен.

Д. ШУЛУУ.

Ак-Тал суур.

ДАРГАННААР АЖЫЛДЫ МЕХАНИЗАСТААН

Кажан даргаппап эгелээн үемде ол ажылга кандыг-даа механизастаашкын чок турган. Хөрүктү хол-биле базар, маскаиы хол-биле кагар турдувус. 1958 чылга чедир «АТЗ-НАТИ» деп тракторларның подшипниктерин кудуп алыры берге тургап. Оон соонда чоорту тракторнуң чамдык кезектерин, ылангыя «АТЗ-НАТИ» деп трактор бүрүзүнге 18 подшипникти кылып турар апарган бис.

Хүнде ажыл нормазын күүсетпейн барган тавырылгамда, дараазында хүннерде 6 шактан эгелээш, кежээ орайга чедир ажылдап тургап, күүседип турган мен. Трактор, комбайн болгаш автомашина кезектерин септээринге чеже катап киришпээн дээр.

«Тээли» совхозтуң септелге мастерскаязының эргелекчизи эш М. Пирогов септекчилериниң, даргаппарның ажылын тодаргай башкарып, оларга боттуг дузаны чедирип турар.

С. МАТПАА,
Барыын-Хемчик район, «Тээли» совхозтуң даргаиы.

Шалыпчы бригада

Кызыл-Мажалык суурнуң чуртталга бажыңнарының тудуунда Сергей Очурга баштаткан бригада ажылдап турар. Ол бригада дүржүлгалыг 8 бызаңчылардан тургустунган болгаш 1962 чылдың июль айдан бээр, бирээзинге-ле 2 аал чурттаар 6 чуртталга бажыңнарын ажыглалга дужаганнар. Ол бажыңнарның шынары эки, амыдыралга чугула бүгү-ле дериглелдер-биле бүрүн хандыртынганын демдеглээр херек. Бригаданың кежигүннери хүн бүрүнүң нормазын доктаамал 120-дан 130 хуу чедир күүседип, шудургу ажылдап турарлар.

Үлетпүрнү болгаш тудугну уламна сайзырадыр талазы-биле Бүгүроссия чөвүлел хуралының киржикчилериниң кыйгырыынга харыы кылдыр, 5 чуртталга бажыңнарын бо чылын ажыглалга киирерин бригада хүлээнген болгаш ону күүседир дээш чүткүлдүг ажылдап турарлар.

Х. САНДЫП,
тудугчу.

Ажыктыг беседалар

Ростов областың болгаш Казань хоорайның школаларының дүржүлгазы-биле танышып чораан башкылар В. Л. Ладанова, Г. В. Бажутина, И. Л. Постникова олар-биле Кызылдың башкы институдунуң педагогика факультединиң студентилериниң солуң ужуражылгазы болган.

Ол черлерде хөй-хөй башкылар өөредилгениң амыдырал-биле харылзаазын быжыглап, башкылаашкынының чаа-чаа аргаларын дилеп тып, оларны дидими-биле чедишкиниг ажыглап, өөреникчи бүрүзүнүң аажы-чаң байдалын эки билип алыр дээш чүткүл-соруктуг ажылдып турарлар. Оон дугайын биске бо үстүнде башкылар тодаргайы-биле чугаалап бергеннер.

Бистиң факультеттиң студентилери республиканың мурнакчы башкылары-биле, улус чырдыышкынының өске-даа ажылдакчылары-биле бо ышкаш ужуражылгаларны бырык-ла ай санында организастап турары дыка өөрүнчүг. Ол бистиң моон соңгааргы ажылывыска удуг ажыктыг.

М. ДАМДЫН.

Көдээ тудугжуларның ажыл-херектери

Баа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунуң тудуг бригадазы 636 кубометр тудуг ыяжын Баян-Көлде кезип белеткээн, машина-биле сөөртүрүнге белен кылдыр чер агыиче дажыглаан. Бригада 100 кубометр ыяшты пилорама чанында дүжүргеи. Малчылар дилдириишкини кидиң чоруп турар.

Бригада түс-түс звенолар кылдыр үстүнген. Беш кижи составтыг бирги звено бир чунар бажыны тутkан. Ийиги звено бир чуртталга бажыныың ыяжын шуптузун чонуп, кертип дооскан.

Үшкү звено хову турлаанда бараксы тудуп дооскаш, ажыглалга киирген. Тудугжулар М. Өнер-оол, О. Ортун-оол, Х. Мартай болгаш оон-даа өскелер түс-түс онаашкан ажылдарының нормазын хүнүнүң-не 130—150 хуу күүседип турар.

Д. САЛЧАК.

* * *

Улуг-Хем районнуң «Чодураа» көдээ ажыл-агый артелиниң тудуг бригадазының кежигүннери Кара-Булунда бот-оруглга-чарылгалыг хойжу бригаданың төвүнге уруглар яслизиниң база үш аал иштн чурттаар бажыңнарын, уруглар яслизин малгаштап, чугайларынга база идепкейлиг киришкен.

К. ЯНМАА.

* * *

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң тудуг планы сөөлгү ийи чылда күүсеттинмейн келген. Тудуглар дүрген туттунмайн турар. 1961 чылда даш-биле тудуп эгелээн тараа склады ам-даа ажыглалга кирбээн. Өртке удур камгалал черинiң 1960 чылда эгелээн тудуу ам-даа доозулбаан. Хойжу бригадалар төптеринде 1962 чылда тудуп эгелээн кажаалариның болгаш чуртталга бажыңнарының тудуу ара соксаан. Ам ол тудуг шөлдерин кадарар таңныылдар тургузарынга артык чарыгдал үнүп турар.

Өглерде чурттап турар колхозчулар ам-даа хөй. Чамдык колхозчуларның чурттап орары кладовка, крыша чок бажыңнар хөй. Моон мурнунда чылдарда малчыннарның кыштагларынга туткулап бергилээн 30 хире бажыңның крышазы, кладовказы чок, шүүкатурлаваан болгаш печкаларын кылбаан. Колхоз бо чылын чуртталганың он бажыңнарын тудар деп планнаан. Оларның тудуу ам-даа чоруваин турар. Машина оруунда дүжүрүп каан тудуг ыяжын кадарарынга база-ла бир таңныылды тургузуп каан. Черде белеткеп каан тудуг дажын чылдың-на ажыглавайн турар.

Тудуг ажылын эжикидер дугайында сагыш салып ажылдарын бо колхозтуң баштаар черинден болгаш партия организациязындан колхозчулар негеп турар.

С. ЛАСЮРЮН.

* * *

«Тыва» совхозтуң ажылчыннарының барык-ла 80 хуузу Хөндергей суурда чурттап турар. Аныяктарның чаа-чаа өг-бүлелери база немежип турар.

Ынчаларга совхозтуң дирекциязы чери (директору эш Юртаев) ол суурнуң чурттакчыларын оран-бажыңбиле хандырар дугайында сагыш салбайн турар. Сөөлгү үеде бичии бажыңнарда ийи-ийи өг-бүле катай чурттап турар чорук ковудаан. Ынчаларга совхозтуң дирекциязы бо чылын немей тудар деп планда көрдүнген чурттаига бажыңнарын Тээ-Хая суурда туттуруп эгелээн.

Ажылчыннарныц-даа, бүдүрер ажылдың-даа хөйу чайын турар Хөндергей суурже, оон чонунуң амыдыралынче чогуур кичээнгей салбайн турар ужуру чүл? деп, совхозтуң дирекциязындан хөндергейжилер айтырып турар.

М. ЧИЖИТ-ООЛ.

Киномеханиктер Бабкиннер боттарынга онаашкан ажылынга ак-сеткилдиг ажылдап турарлар. Олар квартал планын 140—150 хуу күүседип, чонуңу хүндүткелин чавлап алган. Таңды районнуң Дүрген суурда ийи клуб бар. Бабкин кадайы-биле клубтарны үлежип алган, хүнде дөрт семасмны үндүрүп турар. Кино үндүрериибиле кады киноиуң кысна утказын көрүкчүлерге тайылбырлап, көрүкчүлериниң кандыг кинону сонуургап турарын айтырып, олариың сонуургаан кино фильмнерин ынавыла экеп, көргүзүп турар. Баш бурунгаар кылган хынамчалыг белеткелдиң түнелинде, кино үнүп турар үеде үрелип, үзүктелир чорук болбайн турар.

ЧУРУКТА: Л. Бабкиннің киноаппаратты октап ап турары.

Фото А. СОДУНАМНЫЫ.

Конгода амгы байдал

«Шын» солунуңу номчукчузу Ч. МААДЫР-ООЛДУҢ Конгода амгы байдал дугайында айтырыгларынга СЗКП обкомунуң лектору эш В. БИЧЕ-ООЛДУҢ харыыларын парладывыс.

Боттарының хамаарышпас тускай бот-эргези дээш 1959 чылдың январь айда көдүрүлүп үнген Конгонуң политиктиг, национал-хосталгалыг шимчээшкинии Леопольдвиль болгаш чурттуң өске-даа районнарынга кылба-биле неттерээн. Ол-ла чылдың апрель айда Конгонуң политиктиг партияларының каттышкан съездизинге Конгонуң национал-хосталгалыг демиселиигге чангыс фронтуну тургузарын, колонизаторларны чурттан үндүр сывыргап, Конгонуң национал чазаан тургузарын дугурушкан.

Чонуңуң хосталгалыг шимчээшкинин үзүткээр соруглга-биле бельги колонизаторлар янзы-бүрү ончукчонгелерни организастап, 1959 чылдың октябрь айда чонуңуң демонстрацияларын шериг күжү-биле тарадыр сывырган. Конгонуң чону-биле колонизаторларның аразында ол сегиржип алышкынының түнелинде 1500 хире африканнар өлүргкен. Хан төгүүшкүнүүг сегиржип алышкын чонуң киленээшкинин улам хайныктырган болгаш Конгонуң национал патриоттуг күштерин чурттуу хостаарынче улам сырый каттыштырган.

Конгонуң чонуңуң национал-хосталгалыг шимчээшкинии чидиглеигеи. 1960 чылдың июнь айда Бельгиимии чазаа Конгога политика талазыбиле хамаарышпас чорукту тыпсырынга чөпшээрежир үжүрга тавырышкан.

Ынчалза-да бельги колонизаторлар экономика талазы-биле Конгону боттарының хамаарылгазынга хевээр арттырып алыр соруглга-биле бүгү-ле хемчегларни ап, Конгонуң национал чазаанын Леопольдвиль болгаш чурттуң өске-даа районнарынга кылба-биле неттерээн. Ол-ла чылдың апрель айда Конгонуң политиктиг партияларының каттышкан съездизинге Конгонуң национал-хосталгалыг демиселиигге чангыс фронтуну тургузарын, колонизаторларны чурттан үндүр сывыргап, Конгонуң национал чазаан тургузарын дугурушкан.

Чонуңуң хосталгалыг шимчээшкинин үзүткээр соруглга-биле бельги колонизаторлар янзы-бүрү ончукчонгелерни организастап, 1959 чылдың октябрь айда чонуңуң демонстрацияларын шериг күжү-биле тарадыр сывырган. Конгонуң чону-биле колонизаторларның аразында ол сегиржип алышкынының түнелинде 1500 хире африканнар өлүргкен. Хан төгүүшкүнүүг сегиржип алышкын чонуң

ТЕЛЕГРАФ ДАМЧЫДЫП, МЕДЭЭЛЕП ТУР

Делегей керээзининг доктаалдарын Францияның үреп турары

Хоойлужудалга метрологиязының талазы-биле делегей организациязым тургузуп турар керээниң кадагалакчызы болур Францияның чазааның чоокта чаа кылган чүүлүнүң оны мынаар аргези чок болуп турарынче кичээнгейни ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу угландырган. Ужуру чүл дээрге, айыттынган керээге Герман Демократтыг Республиканың каттыжарыкшы хүнүнүң дугайында дыңнадыгны Францияның чазаа тарадып бербейн барган, ол болза, ук керээде доктаатказ чүүлдерин улуу-биле үреп турары оң болур-дур.

Элээн каш чурттарның, оон иштинде Совет Эвилелиниң 1955 чылда Парижке чаргаш ол керээге кандыгдаа күрүне киржикчи болу берип болур болгай дээрзин ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунүң бо айтырыг талазы-биле Францияның Москвада алчын черинге чорутқан нотазында чугаалап турар. Ол керээниң кадагалакчызы болур Францияның чазаанга киргеп, керээге каттыжып кирер дугайында бижиктп болгаш өске-даа медеглелдерин керээниң бүгү киржикчилеринге Францияның чазаа кандыг-даа мынаа чокка тарадып бээр болгаш ол талазы-биле ылгай көөр чорук чокка хемчег алыр ужурлуг турган.

Бо дугайында болдунган үрээшкинин шыкыктырарын ораалдажып, француз тала болза Францияның чазаа ГДР-ни «хүлээп көрбээн» дээр чергези-биле чылдык тыртпып турар. Ынчалза-даа делегей керээни болуп турар ол керээниң кадагалакчызының хүлээлгезин үрээринге ыңдыг янзының чылдактары шыкыдыкшыкын болуп шыдавас.

Францияның чазаанын үстүнде айыттынган хемчегларининг ону мынаар аргези чок болуп турарын көргүскен юритиктиг болгаш херех кырында барымдаалары тодаргайлаан совет ноталарны демги керээниң киржикчилеринге ол керээниң кадагалакчызы болур француз чазактың тарадып бергенининг азы бербээнининг дугайында дыңнадыгны ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу амга чедир албаан болуп турар.

Францияның чазаа керээниң кадагалакчызы болур хүлээлгезин күүседип, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунүң үстүнде айыткан ноталарын керээниң бүгү киржикчилеринге тарадып бээр боор дээрзинге идегелди нотада илергейлээн. Бир эвес Францияның чазаа ону мынаар кылбас болза, ол керээниң киржикчилери күрүнелер-биле совет тала шуут болу харылзажыр апаар.

(СЭТА).

КҮЗЕЛ СОРУК БОТТАНГАН

ГАВАНА. (СЭТА). Майның 17 — куба тараачыннарга болгаш кодээ ажыл-агый ажылчыннарынга ан тыеглүүг хүннериң бирээзи. Дөрт чылдарның мурнунда ол хүн революстуг чазак чер чаартылгазының дугайында хообайы хүлээп алган. Чүс мун хире тараачыннар черни алган, кодээ ажыл-агыйның чүс-чүс мун ажылчыннары доктаамал ажылдап эгелээннер.

Ол тоогүлүг хүнге тураскаатыңнаган хураалдар болгаш байырлыг кежээлер улустуң чер ажыл-агыйларында болгаш кооперативтеринде өткилээн.

Лас-Вильяс можуда Калабазсар-Сегуа деп черде «Мосено Макао» аттыг улус ажыл-агыйының ажылы чоннарны ол хүнну эң улуг өөрүшкү-биле демдеглээн. Анаа чер чаартылгазының дөрт чыл болганына уткуштур суур тулуушкуну доозулган. Ында ажылчыннарның үш чүс өг-бүлелери чад, кайгамчык эки кылган бажыннарже көжүп киргеннер.

Хайнығып турар ортулуктан келген аалчы

(Фидель Кастронуң ССРЭ-ге аян чоруунун дугайында кино)

Документалдыг фильмнерниң Төп студиязы «Хайнығып турар ортулуктан келген аалчы» деп долу метражтыг, өңнүг кинону үнүрер деп турар. Ук кинога Социалистиг революцияның чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының бирги секретары, Куба Республиканың Премьер-министри Фидель Кастронуң Совет Эвилелинге чоргаанының дугайын көргүзер.

Ленинчи шанналдың лауреады режиссёр Роман Кармендең ол чаа кинонуң дугайын чугаалап бээрин СЭТА-ның корреспондентилери дилээн:

— Кинопленкага тырттырыышкын Мурманскиден эгелээш, Фидель Кастронуң аян-чоруунун бүгү-ле хайнышкынныг болушкуннарын киирген. Фидельдиң бистиң чуртувуска көрген бүгү-ле чүүлдери — фильмниң кол үндезини болуп турар.

Узбекистанның хөвенчилери болгаш малчыннары-биле, Волгоградтың болгаш Свердловскиниң ажылчыннары-биле, Байкалдың балыкчылары, легендарлыг «Авроранын» ветеранынары база Братск ГЭС-тиң тудугжулары-биле болган беседаларда ужуражыышкыннарны тырттырган бис.

Ол ышкаш, СЭКП ТК-ниң Бирги Секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев биле Фидель Кастронуң сеткил-хайнышкынныг ужуражыышкыннарын кинодан көөр.

Ленинниң айыткан оруу-биле чоруп орар революсчу Кубага, куба улуска совет улустуң изиг ынакшылын кинога көргүзерин эш Кармен чугаалаан.

«Хайнығып турар ортулуктан келген аалчы» деп кинонуң тургузукчулары ук кинону кыска хуусаала тургускаш, чурттуң экраннарынче үнүрер болгаш испан дылче очулдургаш, Кубаже чорудар.

Фидель Кастро-биле кады Совет Эвилелинге аян-чорукту колдуунда дооскаш, документалдыг кинорепортажты тургузарынче кириишкен бис.

(СЭТА).

20 МУҢ ДОКЕРЛЕР — АЖЫЛ СОКСАТКАН

РИМ (СЭТА). Май 17-де бүгү Италияда порттар ажылчыннарының ажыл соксадыышкыны болган. Чурттуң эң улуг үш профэвилел төптери — күш-ажылдың бүгү-ниити итали конфедерациязы, ажылчы чоннарның профэвилелдериниң итали конфедерациязы, күш-ажылдың итали эвилели кады ол ажыл соксадыышкының чарлаан. Вадо-Лигура (Савонна можуда) дээр портка чүткүү чүдүрүп, дүжүрер ажылдарны болуткай башкарар эргени хуу компанияларның бирээзинге бээр деп чазактың шиитпири ол ажыл соксадыышкының болдурарының чылдааны болган.

Чазактың ол шиитпири болза, ажылчыннарның эргелерин кызаадааны ол болурун олар дораан-на биилп каан болгаш ол шиитпирни доңдораан күш чок болдурарын негээннер. Ынчалза-даа ажылчыннарның профэвилел организацияларының ол негелдезин хандырып бээринден эрге-чагыргалар ойталааннар. Май 18-нин төнчүзүнге чедир үргүлчүлээн ол ажыл соксадыышкынынга 20 муң ажылчы чоннар киришкен.

Көрейниң Күш-ажылчы партиязының ТК-зының пленуму

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Көрейниң Күш-ажылчы партиязының Төп Комитединиң VI пленумунуң ККП ТК-ның даргазы Ким Ир Сенниң дараалаашкыны-биле майның 13-тен 15-ке чедир болуп арткынын парлалга дыңнаткан.

ТК кежигүннери, ККП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүннери, бүдүрүлге черлериниң партия комитеттериниң даргалары, министерстволарның, төп албан черлериниң болгаш ажылчы чоннар организацияларының ажылдакчылары пленумунуң ажылынга кириишкеннер.

Пленум дараалында айтырыгларны чугаалажып көрген: заводтарның болгаш бүдүрүлге черлериниң партия комитеттериниң ажылын улам күштелдирер дугайы; Чхонлимниң (социалистиг чарыштың бир хевири — тайылбыры корреспондентинии) бригадаларының шимчээшкинин улам калбартыр дугайында.

Пленумга эш Ким Ир Сен чүве чугаалаан.

—□—

Орус дылды Моолда өөренип турар

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моол Арат Республикада орус дылды өөренир болгумнерде часкы шылгалдалар чоруп турар.

МАР-ның найысылалында болгумнерден 800 ажыг кижи шылгалдаларны чедиишкинниг дужааган болган 61 кижи ийи чыл курузун доосканының дугайында хереченилерди алганнар.

Орус дыл өөренир ийи чыл өөредилгиг курстарга болгаш болгумнерге 1962—1963 өөредилге чылында МАР-га ниитизи-биле 4.000 хире кижи өөренип турган.

СОВЕТ ЦИРК АРТИСТЕРИ МООЛДА

Людмила Александровна Харченкога баштаткан совет цирк артистери май 8-те Улан-Баторда чеде бергеп. Цирк артистериниң аразында РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң улустуң артизи, Тыва республиканың Дээди Советиниң депутады В. Б. Оскал-оол, Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Д. Э. Очур, Б. Б. Хензит-оол болгаш өске-даа тыва артистер бар деп. «Үнэн» солун бижип турар.

1963 чылда культура харылзаалариның планын ёзулаар Болгар Улус Республиканың, Герман Демократтыг Республиканың, Моол Арат Республиканың, Чехословакияның Социалистиг Республиканың болгаш Совет Эвилелиниң цирк артистериниң каттышкан оюн көргүзүү Улан-Батор хоорайга майның ийиги чартыында болгаш июньның бирги чартыында—бир ай дургузунда болур.

Акы-дунма чурттарның цирк артистериниң оюн көргүзүүн бистиң чурттуң ажылчы чоннары улуг сонуургал-биле көөрлер деп. «Үнэн» солун демдеглеп турар.

Политиктиг содаалажыышкын

БЕРЛИН. (СЭТА). Барын Германияда тайбың дээш демиселчи Лоренц Кноррнуң «үүлгеткен херээнин» талазы-биле Золингенде (ГФР) суд чорудулгазын «Нейес Дейчланд» солун политика талазы-биле эң шуугаазынныг содаалажыышкынның бирээзи деп тайылбырлап турар. НАТО-нуң чаз боинчу хевирингге сойгалаттынган, шаандакы нацистиг генералдар Шпейдель, Хойзингер, Ферч, Каммхубер, Руге, а ол ышкаш ГФР-ниң шериг министри турган Штраус дээрлер ак-сеткилдиг патриот Л. Кноррга удур үүлгединн кылып турар деп, ол солун мурнуку чүүлүнде мелегласын. Олар херек кырында шынап-ла дайынзырак херектеннер болгаш өлүрүкчүлер болганда оон мынаар сөглээни дээш Кноррга олар бүжар-бакка дорамчылаткан бис деп бодап турарлар.

Ону чугаалаарда Кнорр 1946 чылда Нюрнбергке болган шериг трибуналының шииткелинге үндезилээн деп. «Нейе Дейчланд» солун демдеглээн. 52 миллион кижиин өлүрген, кем-бүрүүлүг агрессчи дайынны белеткеп чорударынга киришкени дээш ол нацист генералдарның бүрүүлүүн ук шииткелге бижээнин солун сагындырган.

Ол солун Золингенде болуп турар бүжар-бак судгаашкынның организакчыларының ёлүүлүг кара сагыжы сойгалавышаан, мынчаар бижээн: Боин өлзан хөй чылдарның хүргүзүнда кызыгаарларны катап чаартырын негеп, өжээргек чорукту күрүне политиказының деннелинге чедир хөөредип келгенининг сооңда ам Нюрнбергке болган судтун шииткелин эде көргеш, шериг кем-херектеннерин агартырын негеп турар апарган-дыр.

АСКЕРНИҢ ШАХТЁРЛАРЫНЫҢ УДУРЛАНЫЫШКЫНЫ

ЛОНДОН. (СЭТА). Донкастер чоогунда Аскерниде шахталарның 1.600 дагжылары ажылчыннар дүштеки чем чапсарының үезинде даг үттээр машиналарны доктаатпас деп, хөмүр даш үлетпүрүнүң национал эргелелиниң шиитпирингге удурланыышкының илередири-биле ажыл соксадыышкының чарлааннар. Аскерниң шахтёрлары оон мурнунда-даа столоваяга барып, изиг чем чиринин орнунга шуут-ла үүргай иштинге курлаг болгаш кадыг чемнерни дүвү-даш-биле чиир аргалыг турганнар. Ам чапсар үезинде безин хөделип турар машиналарның чанында оларның ол аъш-чеми хөмүр даштың доозундовурааңга боражыр апарган.

Дагжыларның национал профэвилелиниң ол чер салбырының секретары Томпсон «Йоркшир пост» солунуң корреспондентизинге мынча диген: «Ажылчыннарның хөмүр даш казары черле аар-берге ажыл болгай. А баштаар чер ону ажылчыннар чизин деп эмин эртип турар-дыр».

Аныяк ленинчилерниң байырлалы

Май 19—аныяк ленинчилерниң байырлалы. Чанчыл болган кайгамчыктыг байырлалының хүнүнде пионер бүрүзүнүң өөрүшкүзүн чүге деннээр. Олар ынак Төрээн чурту дээш, Коммунистиг партия дээш чоргаарал-дың рапортун берип, моон сонгалгы улуг ажыл-херектериниң дугайын түннеп турарлары ол-дур.

Ол эртен бистиң найысылалывыстың кудумчуларынга пионерлерниң омак-хөлүг ырлары дыңналып, дружиналар Ленин кудумчузунче шуужуп чоруп турганнар. Кайда-даа — пионерлер, оларның салгакчылары — октябрёттар, оларның байырлалын көөр дээш чыглып келген.

СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң бажыныңың баарынга пионерлер чыглып келгеннер. Олар дружиналар аайы-биле чыскаай тургулапкан.

Байырлалдыг шугум чыскаалының кол дежурныйы, № 11 школаның башкызы эш Бородин чыскаалды командылаап. ВЛКСМ Кызыл хоорхомунуң бирги секретары Ю. Путинцевке—хоорайның 4000 ажыг пионерлери мында чыглып келген, пионержи байырлалды арттырериниң белениң рапорттаан. Эш Путинцев хоорайның пионер дружиналарында чоруттунуп турар ажыл-херектериниң дугайын чугаалаан. Хоорайның пионер организациязының шилчиир Кызыл тугун № 10 школада Володя Дубинин аттыг пионер дружиназынга тывыскан. Дружина ол тукту канчап чаалап алганыл? Дружинаның 16 отрядтарының бежи «Чеди чылдың эдериичизи—отряд» деп атты чедип алган. Бо чылын 76 тонна демир кескиндилерин болгаш 600 килограмм өңнүг металлды чыгаш, дужаган. Пионерлер бодунуң школазының база Оюн Күрсеги аттыг кудумчунун төөгүзүн бижип турарлар. «Республиканың эң дээре кижилери» деп альбомну кылганнар. Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар талазы-биле бо школада база-ла улуг ажылдар чоруттунуп турар: ыяштан эт-херекселер кылыр фабрикада, «Тыва тудуг» трезинде болгаш № 1 АТК-да коммунистиг күш-ажылдың бригадалары-биле дружинаның пионерлериниң харылзаазы улам-на быжыглып турар. Олар бо бүдүрүлгелерге чеде бергеш, күш-ажылдың мурнакчылары-биле ужуражып, оларның ажыл дужулгазын сонуургап турарлар.

Бистиң корреспондентивис школада пионерниң улуг вожатыйы Клавдия Васильевна Котикова-биле беседалашкан. Улуг вожатый мынча деп чугаалаан:

— Биске шилчиир Кызыл тукту тыныскаңынга дыка-да өөрүп турар бис. Ол бистиң моон сонгаар өөредилге-биле доозар сорулгалыг. Оюн Күрсеги аттыг кудумчуну чаагайжыдары дээш пионер бүргүү ажылдаар, чайгы дыштанылгалар үезинде төрээн черинче аян-чорук кылыр, авыак чурт шинчилекчилериниң белгүмүн организастаап, оон ажылын амдыгаштан эгелеп чорудар болгаш өске-даа ажылдарга киржирлер.

Кызылдың пионерлери спортчу маргылдааларны эрттирип, кино көрүп, культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгның Ногаан театрынга боттарының эң дээре концерттерин көргүзүп, ааттынналар болгаш чайганыр черлерге ойнап—Май 19-ту кайгамчык эки демдеглээннер.

• • •

ШАГААН-АРЫГ. Хоорайның станционунга чыскаалып алган пионерлер чедип келгеп. Холдарында чүзүн-баазын чечектер, кызыл түкчугаштар, шарлар туткулаан, ак-ак хөйленнеринде кызыл галстуктар багланган пионерлерни көөрге, частың үнген өң-баазын чечектер-ле. Пионерлер байырлалдың шугум чыскаалынга тургулапкан.

«Эң эки пионер отряды дээш» бүгү-эвилелдиң чарыжынга Улуг-Хемнин пионерлери, бүгү совет пионерлер ышкаш, улуг чедиишкиннерни чедип алганнар. Оон дугайын олар рапорттап турганнар. Бо чарышка районнуң шүүтү 24 пионер дружиналар 2800 ажыг пионерлер киришкен. Бирги чаданың чарыжынга Ак-Туругнуң Уруглар бажынында дөртку класстың пионерлери, ийиги чадага—Шагаан-Арыгның № 1 школазында 6-гы класста отряд, үшкү чадага—ол-ла школаның 7-ги классында отряд тергиилээн. Ол отрядтарның пионерлери бо өөредилге чылының эгезинден бээр чүс хуу өөредилгени чедип ап, түстүг отрядтарынга — Коммунистиг партия, Ленин дугайында, совет кижилерниң чогаадыкчы болгаш турган чүүлдери дугайында болгаш өске-даа темаларга солуң сборларны эрттиргеннер.

Шагаан-Арыгның № 1 школазының пионерлери чаңчыл болган бо байырлалын омак-хөлүг эрттиргеннер. Түс-түс отрядтарның вожатыйлары — школаның дружина чөвүлелиниң даргазынга рапорттарын бергилээн. Отрядтары өөредилгеге, школаның хөй-ниитин ажылдарынга каныг чедиишкиннерни чедип алганын, пионержи байырлалды кандыг белектер-биле үткүп алганын олар рапорттап турганнар. Школаның улуг пионер вожатыйының өткүт, дыңзыг командазы дыңналып эгелээн. В. И. Ленин аттыг пионер организациязының район төвүлелиниң даргазы, СЭКП-ниң Таңды парткомунуң секретарының оралакчызы эш К. Очур-оолга улуг вожатыйның рапорту ол-дур. Эш Очур-оол пионерлерге улуг байырлалын таварыштыр байыр чедирген.

Байырлалдыг шугум чыскаалынга, «эң эки отряд дээш» чарыштың түннелин үндүрген. Анаа эң эки түннелди дөртку класстың пионерлери чедип алган. Олариың хөй кезии чүгле эки болгаш кончуг эки өөренип, концерттер организастаарынга, демир кескиндилерин чыырынга, район төвүнге болгаш кожазында — кодээ ажыл-агыйның дүржүлге станциязынче экскурсияларны чорударынга идепкейлиг киржип келгеннер. Бо отрядка «Чеди чылдың эдериичизи—отряд» деп атты тывыскан. Оларга байыр чедирген ажыл часкаашкыны дыңнып үнген...

Кежээ суур кыдынга пионержи одагның чалбыжы өрү киискин, карангының ыржымын үреп эгелээн. Анаа пионерлер концертин көргүзүп, холдарындан түттүнүүн алгаш, одаг дескиндир ырлажып, танцылап, шүүлүк чугаалап—магалыг хөлүг дыштанганнар.

Үш хоорайларның бут бөмбүкчүлериниң ужуражыышкыны

Пятница, суббота болгаш дыштанып хүнде үш хоорайларның: Абаканның, Минусинскиниң болгаш Кызылдың бут бөмбүкчүлериниң чаңчыл болган ужуражыышкыны «Совет Тываның 5 чылы» стадионга болуп эрткен.

Мурнунда чылдарда бо командалар бот-боттарының аразында чаңгыс эвес удаа ужурашкан, мынчаш олар кайы команданың канчаар ойнаар деңнелин, ойнакчыларның техниказын билчир болганда, оюннар шалынкын байдалга эртерин көрүкчү бүрүзүнүң баш удур чугаалап турганы шын болган.

Пятницада Абаканның болгаш Минусинскиниң командалары ойнаан. Оюнуң баштайгы чартыы эгелеп турда, Кызылдың кырынга диргелип келген хат ойнакчыларга болгаш көрүкчүлерге таарымча чок байдалды тургускан. Хатка удур ойнап турган минусинчилер бодунуң удурланыкчызының хаалгазынче баштайгы мячин киргеннер. Ийиги 45 минутада хаттың күжү улам улгаткан болгаш көрүкчүлер безин тарап эгелээн. Абаканның бут бөмбүкчүлери чадаарда санны деңнештирип алыр дээш дыка-ла күженнишкинин үндүрген, мынчалза-даа ол түңнел чок болган. Ужуражыышкын Минусинск командазының тиилелгези-биле 1:0 санга доозулган.

Субботада Кызылдың болгаш Абаканның командалары шөлге үнүп келген. Агаар-даа таарымчалыг, көрүкчүлер-даа хөй. Боттарының чаңгыс чер чурттугларының хей-зът киришкининг үделгези-биле Кызылдың командазы боттарының удурланыкчызының хаалгазынче күштүг халдаашкыннарны кылып тургаш, 9 мячинин киир тепкеннер. Абаканчылар чүгле чаңгыс мячи-биле харылаанар. Кайгамчыктыг тиилелге!

Дыштанар хүнде Минусинскиниң болгаш Кызылдың командалары ужурашкан. Судьяның медээзи эдиптери-биле шиитпирлиг оюн эгелээн. Кайы-даа команданың халдакчылары хаалгаже элээн каш тевиглерни кылган, мынчалза-даа түңнел чок болгулаан. Элээн каш минуталар эрткенде Минусинск командазының халдакчызы каржызы-биле ойнап, чараш эвес сөстерни чугаалааның барымдаалаап, ону оюндан үндүрерге демги ойнакчы шөлдеп үнмейн барган. Ол дугайын команданың капитанынга чугаалаарга, ол база-ла судьяны дыңнаваан. Көрүкчүлериниң киленнел турары дам барган. Ынчаар орта Минусинск командазының ойнакчылары бодунуң чурум үрээн эжин камгалап, шуптузу шөлдеп үнүп чоруй барган. Мындыг таварылгада кандыг-даа тайылбыр негеттинмес, Минусинск командазын уттурган деп санаан. Ынчангаш кызылчылар аалчыларының кайы-даа командазын утканын.

Үш хоорайларның хол бөмбүкчүлериниң хостуг хүреш мөгелериниң ужуражыышкыннары база болган. Борта база-ла Кызылдың төлээлекчилери тиилекчилер болган.

ЧУРУКТА: Кызылдың болгаш Абаканның бут бөмбүкчүлериниң ужуражыышкынының үезин.

А. АЛЕКСЕЕВ
Фотозу А. СОКУРОВТУУ.

Бо чылдың май 20-ден эгелеп республиканың болгаш Кызыл хоорайның бүгү ном садыгларында 1963—1964 чаа өөредилге чылында школачыларның өөредилге номнарын садып эгелээрин чарлап тур.

ТЫВА РЕСПОТРЕБСОЮЗТУҢ НОМ САДЫЫНЫҢ КИЛДИЗИ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шоккар булуттарлыг, кошкак хаттың углаңышкыны үргүлчү өскерлип турар хүн болур. Агаарның температуразы: районнарга 12—17, Кызылга 15—17 градус чылыг болур.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Лукашаларга бактамыышының» 10, 12, «Илереттингем болчаг» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Маргылдаанын дозу» 11.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хеймер кадайы» 11.15, 1.15, «Хаан уруглары» 3.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Дидим кижилер» 2.30, 4.30, 8.30, «Чажыт ады—«Виктория» 8.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Катаптаттынмас час» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкина-Кравченко кудумчузу бажын №3. ТЕЛЕФОННААРЫ: редакторнун 24-63, редакторнун оралакчызының болгаш харысалгалыг дежурныйның 35—24, пропаганда килдизинин 23—54, харысалгалыг секретарының 23—35, кодээ ажыл-агый килдизинин 25—38, партийжи амыдырал килдизининг 37—13, иштики информация килдизинин 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27, үлетпүр болгаш траспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—00184. Чагыг № 130. Культура министерствозунун гипографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
МАЙ
22
СРЕДА
№ 120 (5524).

СЭКП Тыва обкомунун болгаш Кызыл хооркомунун,

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң органы

ХОВУ АЖЫЛЫН ДҮРГЕН, ШЫНАРЛЫГ ДООЗАРЫ— БО ХҮННЕРДЕ КОЛ ЧҮҮЛ

Часкы хову ажылдарының хүн демдеглели

Майның сөөлгү он хонуу чоруп турар. Оон баштайгы хүнү республиканың механизаторларының болгаш хову ажылдакчыларының чаа-чаа күш-ажылчы күжениишкиннери-биле демдеглеттинген. СЭКП-ниң область комитединиң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң адынга телеграммалар келгилээн. «Өөк» совхозтуң болгаш «Кызыл тараачын» колхозтуң ажыл-ишчилери Кубаньның тараажыларының кыйгырыжынга практиктиг ажыл-херектери-биле харылаалышаан, тараа культураларының тарылгазын кыска хуусаада эки шынарлыг доозалыг болгаш ол телеграммаларда дыңнадып турар. Бо хүн ол ажылды «Искра» көдээ ажыл-агый артелиниң ховуларында база доозуп турар.

Таңдының бүдүрүлге эргелелиниң өске-даа чамдык ажыл-агыйлары хову ажылдарын база бир деминг чорудуп турар. Ол чорук социалистиг чарышка Таңды эргелеи чөөн-хемчичилерин ажар арганы берген. Ынчаарга чөөн-хемчичилер хову ажылдарын дыка эрте эгелээни билдингир болгай. Олар чүге тараа культураларының тарылгазын эвес, харын кукуруза болгаш картофель тарып олуртулгазын шагда-ла доозар бүгү аргалардыг турган. Оон-биле кады чазын тарыг культураларны тарыгының планы зонага нинтизи-биле чүге 64,4 хуу, а Таңды эргелелиниң талазы-биле 71 хуу күүсеттингенин демдеглээр апаар. Мындыг бужар хожудаашкыны чүүң-биле тайылбырлап болурул, эштер Чакар. Оңдар болгаш Түргеп-оол? «Тыва» совхозтуң удуртукчуларын (директорун эш Юртаев, кол агрономну эш Поминов) бистиң хүн демдеглелиивиске каш удаа шыгыы шүгүмчүлээн турган. Ынчалзажок парткомнуң болгаш ажыл-агыйның удуртукчулары четпестерин узуткаар талазы-биле чогуур түүнделерин амга чедир кылбаан. Ында мурнукузу хевээр хөй санныг тракторлар, чаштырыгга агрегаттары аңаа туруп турар. «Тыва» совхоз план ёзугаар тарыза чогуур 2 муң гектар кызыл-тастан 1500 гектарны тараан. Ынчаарга кукуруза болгаш картофель тарып олуртурупче шуут эгелеп киргээн. Бужар-бак хожудаашкындан үштүнар болгаш халас эрттирген часкы үнелиг хүнниң орнун катап дуглаар арга ажыл-агыйда бар бе? Ийе, бар. Четчир санныг тракторлар, механизатор кадрлар, белеткеттинген чер-даа бар.

Херектиң ужуру чүдел? Силерде хову ажылдарының темпизи чүге куду болуп турарыл? Кукурузаны болгаш картофельди чүге тарывайн турар силер? деп, эштер Юртаев болгаш Поминовтан айтырарга, олар мынча деп медеглеп турар:— Хөделиң, шырбайып-ла тур бис, а темпилерни дүргедедип чадап тур бис. Тарылганы чогум кажан доозарын бодап турар силер? деп айтырыгны олардан салыр херек. Чүге дээрге, тарылганың эки хуусаалары эртип турар болгай.

Тарылга талазы-биле Улуг-Хем район база дыка хожудап турар. Бөгүнге чедир район 29.500 гектар тараа культураларын тараан, ол болза 61,2 хуу болуп турар. Ылаңгыя «Найырал» болгаш «Улуг-Хая» совхозтар районну соңгаар тыртып турар. Ол ажыл-агыйлар аъш-чемниң кол культуразы—кызыл-тас болгаш өске-даа тараа культураларыбиле улуг шөлдүг ам-даа тарыыр апаар.

Кукурузаны тарып олуртур өй шагда-ла эгелээн. Ындыг болза-даа ол ажыл база оожум чоруп турар. План ёзугаар тарыза чогуур 9.550 гектар кукурузадан 2.641 гектар тарыттынган.

Хөй машина-трактор парктыг болгаш механизатор кадрларлыг көдээ ажыл-агыйның дүржулга станцинизы хову ажылдарын бо чылын ажаңгызындан-даа худу темпилиг чорудуп турарын база катап демдеглээр апаар. Станцинияның түскай эртемнигилери ховуларга амга чедир буу-хаа ёзу-биле чоруп, трактористерниң болгаш чаштырыгга агрегаттарының ажылын багай организастап турар. Организас талазы-биле чедимче чок чорук ында хөй. Ховуларга барып, четпестерин узуткаар, часкы тарылганың темпилерин күштелдирер талазы-биле тодаргай хемчеглер алырының орнуга ажыл-агыйның кол агроному эш Дорохов бодунуң эргезинде түскай чиик автомашиналыг хирезинде майның 17-де Алгый-Хөлге барып аңнап турган. Кажан чедип чылдың бешки чылының дүжүдүнүң салым-чолун силериңе ховуларыңарда шинтирлеп турда, аңнап турар үе ол бе, эш Дорохов?

Чазын тарыыр культуралар тарылгазының хуусаалары хүн бүрүде кызырып турар. Ам ховуларга күш-ажылчы күжениишкинни кажаңгызындан-даа артык күштелдирер ужурлуг. Майның 21-ге чедир республикага нинтизи-биле чазын тарыыр культуралар тарылгазының планы 67,6 хуу, тараа культураларының —80,4 хуу күүсеттинген. Майның 20-ле тарылгага немелде өзүлде барыкла 11 муң гектар болган. Ынзыг көргүзүлер бистиң оожургадып шыдаавас.

Тараа культураларының тарылгазы-биле кады республиканың ховуларының ажыл-ишчилериниде өскеда хөй-хөй соңгаарлаттынмас ажыл-херектер бар. Картофель бүдүрерин болгаш садып алышкының улам ынай көвүдеглер талазы-биле СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Кыйгырымында иеген турары ышкаш, картофель тарылгазының темпилерин күштелдиреринче ажыл-агыйларның болгаш партия организацияларының удуртукчуларының кичээнгейин угланган турар ужурлуг. Бо чылдың май 21-ге чедир оналарда ёзугаар тарыза чогуур 3.017 гектар картофельден чүге 380 гектар картофель тарыттынган. Республикада кукуруза тарылгазы база эки эвес. Планда көрдүнген 42 муң 200 гектардан ол чүге 8156 гектарга тарыттынган.

Тываның ховуларының ажыл-ишчилери! Чазын тарыыр культуралар тарылгазын чоруларының санныг хонуктары арткан. Ол болза тарылганы чоокку хүннерде доозарын хандыраар ындыг темпилер-биле ажылдаарының эргежок чугулазын, хову ажылдарының ындыг шынарын чедип алырын көдээ ажыл-агый ажылдакчыларынга база катап сагындырып турар. Оны дүжүттүң эрге-ажыы, чурттуң эрге-ажыы мегеп турар.

МАЛ ЧЕМНЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА ЧАСТАН ЭГЕЛЕП САГЫШ САЛЫР

★ ★ ★

„Правданың“ мурнуку чүүлүнден

★ ☆ ★

Часкы хүннерде колхозтарга болгаш совхозтарга чүгле тараанын, техниктиг культураларның бедик дүжүдүнүң үндезинниерин салырындан аңгыда, малдың быжыг чем-суурун быжыглазарыңга, а ындыг болганда ниитиниң мал ажылын улам ынай хөгжүдеринге таарымчалыг байдалдарны база тургузар. Бо чылын көдээниң ажыл-ишчилери малдың баш санын өстүрерин, эттиг, чуурганы, дүктү бүдүрерин улам хөй-биле көвүдеприн чедип алыр сорулганы боттарының мурнунга салган. Ол сорулга ажыл-агый бүрүзүнге мал чемнериниң эргежок чугула курлавырларын мөөнүнээр дутайында амдан эгелээш ан улуг сагыш салыышкынын негеп турар.

Малды янзы-бүрү чемнер-биле хандырар талазы-биле ажылды планныг болгаш шудургу чорудуп турар ажыл-агыйлар мал ажылының хөгжүдезинге бедик темпилерни чедип ап турар, а ынчаарга ындыг ажылды чорутпайн турар черлерде ниитиниң мал ажылы улуг когаралга таваржып, а чурт хөй санныг продукцияны чедир албайн турар деп үвени эрткен кыштаглаашкын база катап көргүскен.

Мал чеми болза мал ажылының көдүлүүшкүнүнге кол үүл. Эш Н. С. Хрущевтуң чугаалааны: «Колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге мал чеми дээш демиселди, тараа дээш демисел-биле бир дамей чорудар ужурлуг. Бир эвес удуртукчу чүгле хөй чугаа кылыр, а мал чемнерин бүдүрерин көвүдеприн дугайында сагыш салбас болза, оон чүү-даа бүтпес. Мал чеми барда, сүт-даа бэр, эт-даа бар болур».

Россия Федерациязының, Украинаның, Казахстанның мурнакчы колхозтары болгаш совхозтары улус ажыл-агыйының бо чүгүлә сорулгазын шинтирлээрингe дыка хөй энергияны болгаш чогаадыкчы инициативаны салып турар. Олар мал ажылынга артемнин чедиишкиннерин болгаш назыпкыларының дүжүлгазын дидимя-биле неитередип, эң-не ажыктыг культураларның тарылгаларын калбартып, оларның чорудулгаларын механизастап, бедик дүжүттерни өстүрүп ап турарлар. Левобүмск бүдүрүлге эргелелиниң «Красный буденновец» колхозунуң болгаш Ставрополь крайның «Надежинский» совхозунуң ажыл-ишчилериниң эгелээшкининң деткимри чөптүг, чүл дээрге, олар боттарының аргаларын болур чогуугу-биле аналиэтеп көргеш, бүдүн чартык—ийи чылга четчир мал чемин ам белеткеп алырын шинтирлээннер. Ол ажыл-агыйларда кукуруза бүдүрерин көвүдеприн, хөй санныг силосту салырын, бөдүүн чемнерни четчири-биле курлап тургузарын төлевилеп турар. Оларның үлегерин ёзугаар мал чемнерин белеткээр планнарны ажыр күүседир дээш шимээшкин Ставрополья калбарган.

Бо чылын колхозтарда болгаш совхозтарда тараа культураларының, чигир свёклазының, бобыларның болгаш өске-даа культураларның тарылгазын улуу-биле калбартып турар.

Кукуруза тарываска мал ажылының продуктуларын бүдүрерин улуубиле өстүрери чедип алдынмас дээрзин хөй чылдарның дүржулгазы бүзүрелдеп турар. Бо чылын ол күүүлүг культура үжен миллион гектар хире черге тарыттынар — чазын чажар бүгү тараа культураларының бештин бир кезии болган турар. Кукурузаны тарып өстүрерин калбаа-биле механизастаан байдалдарда ындыг хемчээлдиг ажылдарны чүгле инчаарда күүседип болур. Улуг хемчээлдиг черлерге хол-биле кылыр күш-ажылдың чарыгдалдарын үндурбейн турган, кукурузаның гектар бүрүзүнден 50—60 болгаш оон хөй центнер тараанын алыр деп, республиканың чер ажылдыгларын кыйырган алдарлыг механизаторлар А. Гиталов, Л. Кушко, И. Шевченко, Я. Шульга оларның болгаш өскелериниң-даа эгелээшкинин Украинада изин-биле деткип турарының ужурудаа бо. Россия Федерациязында механизастаан мун-мун звенолар сураглыг чаартыкчылар Н. Мануковскийнин, Д. Яньшининиң болгаш оларның оңнуктеринин үлегерин ёзугаар техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглаар, ажылдың тергиин шынары, кукурузаның бедик дүжүдүн дээш чаржып турар.

Кукуруза шөлдеринде баштайгы чедиишкиннер чедип алдынган. Бүгү-эвилелдиң чарыжының инициаторлары — Усть-Лабинскиниң чер ажылдыглары кукуруза тарылгазын дооскан. Украинаның мурнуу облаетарының, а ол ышкаш Молдавияның болгаш Азербайджанның хөй-хөй мурнакчы ажыл-агыйлары ол ажылды чедиишкинниг күүседип шыдаан. Майның ортан үезинде чуртта инициэи-биле кукурузаның планнаттынган шөлүнүң 40 хуузу тарыттынган.

Моон-биле кады чамдык черлерде кукурузага кичээнгейни кошкаткан, оон тарылгазын шүүшпен ёзубиле чорудуп турар. Саратов областтың кукурузачылары бо ажылды ажок саададып турар, ында кукуруза шөлүнүң чүгле бештин бир кезии тарыттынган.

Эрткен чылда Казахстанның дыка хөй ажыл-агыйлары кукуруза тараазының болгаш ногаан массазының чавыс дүжүүн алган. Ол чорук тарылганы өй-шаанда эвес болгаш шынар чок чоруткаңының, кукуруза тарылгазының ажаалдазын багай тургусканының түннели болган. Бо чылын республикада кукуруза тарылгазы база-ла узамдыккан. Мурнуу областар — Чимкен, Джамбул, Алма-Ата областар майның ортан үезинде ажылды бүрүнү-биле доозар аргаларлыг турган. Ындыг болза-даа ол областарда мун-мун гектар черге кукуруза мынчага чедир тарыттынмаан.

Чурттуң барык бүгү районнарында эгелээн чылыг хүннер кукурузаның тарылгазын эң чоокку хүннерде бүрүн доозарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар. Партия организацияларының, бүдүрүге эргелелдериниң хүлээлгези — бүгү машиналарның ийи ээлчегге ажылдаарын чурумчудар, агрегаттааныны калбаа-биле ажыглаар, тарылганың тергиин шынарлыг болурун чедип алыр талазы-биле колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларынга практиктиг дузаны чедирери болур.

Бо чылын мал чеми чигир свёклазын дыка улуг шөдерге тарып өстүрер деп турар. Чурттуң чамдык районнарында бо культураның тарылгазының дээре хуусаалары эрткен, а ажыл ыракта-ла доозулбаан. Орёл, Тамбов, Пермь, Калининниң областарының ажыл-агыйлары тарылганы оожум чорудуп турар.

Амгы частың озалдааныныңбайдалдарында мал чеми культураларның тарылгазын болдунар-ла аргабиле дүрген доозар болгаш тарылганың ажаалдазын сагыш човаңгыр организастаары, ол ажылдарга бар турар бүгү техниканы калбаа-биле ажыглаары эргежок чугула. Чамдык черлерде тарылганың ажылдан кылыышкынын ёй-шаанда чоруткайн турар дугайында дүвүрээшкинниг медээлер ам безин кээп турар. Ол дугайын, ылангыя Харьков областан дыңнадып турар. Богодуховск болгаш Чугуевск бүдүрүлге эргелелдериниң ажыл-агыйларында чигир свёклазының шөлдерин өй-шаанда ажылдап кылбаан ужурунда барык бир муң гектар черниң тарылгазын үнүп хоралакчылары үргедээн.

Ажыл-агый бүрүзү мал чемнерин бүдүрериниң баш үдүр бодап кылган планныг болурун болгаш ону частан эгелээш шудургу күүседирин мал ажылын көдүрер дээш демиселдиң эрге-ажыктары негеп турар. Чер ажылдыглар болгаш малчыннар мал чеминиң курлавырларын кэндыг үндезиннерниң күселп-биле болгаш оларны кайы хуусааларда кылырын тодаргай билген турар ужурлуг. Амдан эгелээш техниканы болгаш транспорт хереккелерин силосту эрте салырынга, ситеннерни болгаш өске-даа бөдүүн чемнерни белеткээринге белеткээр ужурлуг.

Малдың чем-суурун хөгжүдеринiң болгаш быжыглаарының айтырыгларыны партияның комитет бүрүзүнүн, бүдүрүлге ярделединиң, партияның көдээ райком болгаш обком бүрүзүнүң, көдээниң бүгү коммунистериниң кичээнгейинге доктазмал турар ужурлуг. Мал ажылын хөгжүдер талазы-биле партияның салган сорулгаларының чедиишкинниг күүсеттинери оларның ниити күжениишкиниринден, мал чемнерин бүдүрерин көвүдедир даэш демиселче көдээ ажыл-ишчилерни оларның канчаар организастап шыдаанындан улуу-биле хамаарыжыр.

«КЫЗЫЛ ТАРААЧЫН»—МУРНАП ТУРАР

Часкы тарылганы дүргеп болгаш эки шынарлыг чорудар дээш Бии-Хем районнуң ажыл-агыйларының аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда «Кызыл тараачын» көдээ ажыл-агый артели чоруп турар. Май 19-ка чедир ол колхозтуң тараа шөлдериниң 82 хуузунда азы 6696 га черде тарылга чоруттунган, эрте чажар тараа культуралары 6173 га черде чаштыртынган азы оон 87,4 хуузу күүсеттинген.

Эрте чажар тараа культураларындан арткан 577 гавы май 20-де доозулкан. Бо хүннерде картофель, кукуруза тарып олуртурунче кирипкен.

«Кызыл тараачын» колхозта ийи трактор-хову бригадазы бар. Оларның аразында калбарган социалистиг чарышка Дорут-Аскыр деп черде Сергей Тереховка удурткан бригада мурнап турар. Бригада 2330 га черге кызыл-тас чаштырар планныг, оон 1050 гавына удур аңдарып, ажылдап кылбышаан, май 17-де-ле чаштырып доозуп, баштайгы тинлелгени чедип алган.

Амгы үеде ук бригада 100 га черге картофель олуртуп киргеп болгаш өске-даа культураларны тарып үргүлүлевишаан. Кызымаккай механизаторлар: А. Кисличын «С—100» маркалыг трактор-биле хүнде 7 га черни аңдарар нормазын 12—15 га чедирип турар, чаштырыгга П. Сурнаковтуң агрегады хүн нормазын үргүлүү 150 хуу кылдыр күүседип келген.

Бригадада коммунистериниң үлегер-чижээ көскү. Сөөлгү беш хонуктуң түннелинде партия кежигүнүнге кандидат Л. Дыртый-оолдуң, комсомол Б. Мырошниковтуң агрегаттары чаштырыкчылардан шылгаран. Оларның кайызының-даа агрегаттары хүн бүрү 36 га черни чаштырар нормазын 38—40 га чедирип келген.

Ол-ла колхозтуң Шивилигде № 2 трактор-хову бригадазын дүржүлгалыг механизатор Кирилл Доронин удуртуп турар. № 2 бригадада базала эвээш эвес мурнакчылар бар. Үшкү 5 хонуктуң түңнелин үндүрүп турда аңаа мурнакчы механизаторларны шуут-ла шыңгыы шилгле ёзугаар үндүрген: беш хонуктуң хүн бүрүзүнде чүгле үүс хуу ажыр күүседип келгени дээш эвес, а ону улам өстүрүп база техниканы аңаа туруушкун чокка ажыглааны дээш шаңналдарга киирглээн.

«ХАДЫҢ» КОЛХОЗТАН

Соңгу чүктен келген ширии хат чаа-ла изиди түнеп кел чыткан каан хүнну будап каапкан. Аңдарып каан черниң кырын үрей, доозун-довуракты бурулады ширбий хадыырга сеялкада түттунуп алган тургулаан чаштырыкчылар камгалал карак шилдерин безин өттүр чалданып чоруп олурар.

— Туттунуңар, оолдар!—деп, трактор кабиназындан бакылавышаан, тракторист оларже дыңыг алгырган. Оолдар демги «туттунуңар!» деп сөстүң дорт утказындан өскээр хереглеп чаңчыга бергени илдеп, кижи бүрүзү сеялкаларының хаалгаларын ажыктыларын, үрезинни холу-биле десклеп тарадып, тараа төктүр черлерни хынап көрүп эгелээр...

Бо дээрге, Бии-Хемде «Хадың» колхозтуң Каък хөл деп черде Михаил Путинцев удуртқан бригаданың дээре чаштырыкчызы Владимир Сидоренконуң агрегадының ажыллап турары бо. Оон агрегады хүнде 34 ганың орнунга 57—63 га чедир чаштырып турар. Эң-не кол чүве болза оон болду, эвлечежир эжи Владимир Осипов, чаштырыкчы аныяктар — Каадыр-оол Сүүрен, Григорий Хорлуг-оол болгаш Валерий Түлүш ышкаш ындыг чүткүдүг тараажыларга бо частың ширии ажылалы безин шаптыктап шыдаавайн турарны болур.

Ук колхозта 3 трактор-хову бригадазы бар. Оларның аразында калбарган чарышка эш Путинцевтиң бо бригадазы мурнап келген, бригада 830 га кызыл-тас чаштырар планын май 17-де доозувкан.

Ажыл-агыйның ниити байдалын алыр болза, часкы хову ажылдарын кыска хуусаада доозар деэш калбарган демиселдиң темпизи улуг-ла дыңзывайн турар хире. Колхозтуң хову бригадаларында механизаторлар чедиишпес болганы-биле дүнеки ээлчег чок, хову турлагларында чурттап, ажылдап турар колхозчуларның культурлуг хандырылгазы четпес организастаттынган. Каък хөлге турган бригада ам ында ажылын дооскан. Хадың деп черже көже берген, ук бригаданың бо турлазынга часкы хову ажылдары май 6-да эгелээн турда, чоокку хүннерге чедир аңаа чаңгыс-даа концерт болбаан, механизаторлар кино көрбээн, чунар бажыңны чаа-ла тудуп доозуп турар.

БЕРГЕ ШЫЛГАЛДА

• • •

СОВХОЗТУҢ ХОВУЛАРЫНДАН

Часкы хову ажылдарының талазыбиле районда ийнги черде «Өөк» совхозтуң тараажылары чоруп турар. Чоокку хүннерге чедир ында 7868 га черде тарылга чоруттунган азы ол 68,4 хуу күүсеттинген, эрте чажар тараалары 7132 тага чаштырган азы ол талазы-биле планын май 19-ка чедир түңнел-биле 83,9 хуу күүседип алган, ам бо хүннерде доозар чоокшулаан.

Бо совхозтуң Шивилиг деп черде бригадазы районуңу ажыл-агыйларынга үлегерлиг болуп турар. Ында механизаторларның болгаш тараажыларның культурлуг хандырылгазын эки тургускан, кино, концерт үргүлүү болуп турар, агитхуудустарны болгаш хову ажылының мурнакчыларының дүржүлгазын бүгүдеини болдурар сорулга-биле турлагларның көргүзүү самбразынга азып, түңнеп турар.

Ол бригадада Александр Хольшиң, Михаил Белоногов, Сергей Терещев, Иван Иэместьев олар ышкаш мурнакчы механизаторлар ээлчегге 45 га черге кызыл-тас чаштырар нормазын 90—95 га чедирип, хүн бүрү ийи ээлчег нормазын күүседип келген.

Совхозтуң тараажыларында болгаш механизаторларында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиктеринге дузалап турар чаа чүүл болза, оларның ажылды чүгле үргеп күүсеткени ээлээш эвес, келир күзүн бедик дүжүттү алыры-биле черни шынарлыг ажылдап кылганын барымдаалап турары болур. Ындыг арганы совхозта калбаа-биле ажыглап турарындан ажылдың кылдынган шыкарын барымдаалавас, харыысалга чок чорук тар ховар таваржыр болу берген.

Бии-Хем районда ниитизи-биле май 19-ка чедир 24217 га черде тарылга чоруттунган, оон иштинде эрте чажар тараа культураларын 22917 га га чаштырган азы оон 76,9 хуузу күүсеттинген.

О. НАМЧЫЛАК,
(«Шынның» түскай корр.).

Таңды районда көдээ ажыл-агый дүржулга станциязының № 3 хову бригадазында часкы шөл ажылдарының мурнакчызы механизаторлар эвээш эвес. Оларның аразында 1946 чылдан бээр трактористей келген, хоочун механизатор Михаил Адамович Серенбиль бо хүннерде онза шылгаран турар. Дүржулгалыг механизатор «ДТ-54» деп трактор-биле хүн бүрүнүң ээлчег нормазын 245 хуу чедир күүседип турар.

ЧУРУКТА: Михаил Адамович Серенбиль дескинигнең ээр черинге дөктаай хонгаш, трактор андазыннарының туружун хынап көрүп турары.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

БЕШКИ БРИГАДАДА

Бистиң түскай корреспондентилеривис Дүргенде дүржулга станциязының № 5 хову бригадазынга чоокта чаа чораап, ында тараажыларның ажыл-херээ-биле танышкан. Бригаданың кижилери төөгүлүг чеди чылдың бешки чылында көдээ ажылагый культураларының чаагай дүжүдүн алыр, ынчангаш коммунистиг элбекшилдиң ниити савазынга боттарының төлептиг салыышкынын киирер дээш күжениишкинниг демисежип, хүн бүрү эки түңнелдерни чедип ап турарын бригадир эш А. Д. Бобков дыңнаткан.

— Бүдүрүлге планын ёзугаар бо чылын 3000 ажыг гектар шөлге тарылга чорудар ужурлуг бис, ол шөлдүң 2500 газынга кызыл-тас, чингe-тараа болгаш арбайны, 476-зынга — кукурузаны, 75-жинге — картофельди өстүрери көрдүнген. Май 16-га чедир 2000 га чыгаа шөлде тараа культуралары чаштырган, чингe-тараа болгаш арбайның чаштырылгазы удавас доостур.

Хову ажылдары биске сөөлгү неделяда дүрген темпилер-биле чоруп келди. Ийи ээлчегниг ажылның чорудулгазынга бистиң хөй-хөй механизаторларывыс күш-ажылдың кайгамчыктыг бедик көргүзүлерин чедип ап келгеннер. Ылаңгыя Н. Федосеенко, А. Неделин, П. Логочёв, Г. Санников, Н. Домажак, М. Шолуһаа дээш ышкаш дүржулгалыг трактористер хүн бүрүдеги ээлчег нормазын 150—300 хуу чедир күүседип, социалистиг чарыштың шылгаракчылары болуп турарлар — деп, эш Бобков чугаалаан.

Ол бригаданың бүгү ажыл-ишчилери шынап-ла дайынчы ёзу-биле ажылдап, хостуг шактарда хөгүүг болгаш культурлуу-биле дыштанып, чурттап турар болду. Таптыг-ла дүштеки чем үезин турган. Трактористер, чажыкчылар, үрезинни сөөртүкчүлери бригаданың могаг билбес повары Ульяна Ивановның кылып белеткээни амданныг, изиг мүнү, кулчазыг котлеттерни болгаш стакан долу компоттарны чемгеринкчизиниң холуидан ээлчег-биле алгаш, улуг залда дистиништир салгылаан столдарга чемненип турар.

Ол чемненир улуг залдың ханаларын кескү агитацияның бүгү хевирлери-биле кончуг шевергин шимеп каан. Оларның аразында май 16-да үндүрген агитхуудус хөйнүң кичээнгейин бодунче хаара тудуп турар боорга, ону топтап номчуй бердивис. «Часкы хүн—чыды чемгерер» деп оон мурнуку чүүлүнде эрткен беш хонукта тараажыларның бүдүрген ажыл-ишкин түннеп, чоокку хүннерде салдынып турар сорулгаларның дугайын сиретккен болду. Оон даразында тарылганың маадыры трактурист А. Неделиннiң ажыл-дүржулгазын чырыткан материал киргеп. Сөөлгү хүнүң шылгаракчылары ээлэн хөй мурнакчы механизаторларның болгаш бригаданың повары У. Ивановның дугайы ол номерниң хөй кезиинде сонуургануы-биле бижиттинген. Ук номер ындыг содун болганы-биле мынчангаш бригаданың кижилери ону хандыкшылдыг номчуп турганнары ол.

«Бистиң бригаданың күш-ажылчы хүнүү» деп эгелиг хүн бүрүдеги чарыш түңнелдериниң көргүзүү база профэвидел, комсомол организацияларыбыс көскү агитацияны таарымчалыг организастаарынче улуг кичээнгейни салганы тодаргай-дыр.

Бригаданың дүн, хүн чок ажылдап турар бүгү ишчилериниң культураамадырал хандырылгазы база дыка эки болуп турарын демдеглеэе чогуур. Ийи улуг залды долдур чыскаай салган, чымчак четкилиг демир оруннарда ак чооганнарыны, хөвен тыраан сыртыктарны, чымчак болгаш чылыг чооганнарны чаткылаан. Столдар салгылаан, оларның кырында номнарны, солунналарны, сеткүүлдерни, шахматтарны, доминоларны эмгелии-биле делгеп салган. Үдуур, дыштаныр залдарның ишти аажок арыг-силиг. Турлагның бүгү бажыңнары Ильичиниң лампочкалары-биле чыыттынган. Ында радиоприёмник доктаамал ажылдап турар. Механизаторлар ажылдан келирге, чунар бажыңы белеп.

СЭКП ТК-ның Пленумунга уткуштур

1963 чылдың июнь 18-те болур Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизывын Төп комитединиң Пленуму партияның идеологтуг ажылын чүгаалажып, коммунизминиң материал-техникти баазазын тургузарын чедимишкинниг күүседиринче чонну мобилизастадырынга улуг идигни бээр.

Бистиң партиявыс идеологтуг ажылды коммунизмни тургузарының үндезин айтырыгларын чедимишкиниг шиитпирлээриниң эң чүгүлә чепсэ кылдыр көрүп турар. Улуг-Хем районнуң партия комитеди, ооң идеология килдизи болгаш партия организациялары чон ортузунга агитас-массалыг ажылды чорударда партия ТК-ның ноябрь Пленумунуң болгаш идеология ажылдакчыларының чоокта чаа болгулаан чөвүлел хуралдарының база партияның болгаш чалактың удуртукчуларының литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары-биле ужуражышкынынга эң Н. С. Хрущевтуң чугаазын удуртулга бөддурбушаан, идеология ажылын экижидер талазы-биле чамдык хемчеглерни боттандырган.

Партияның идеологтуг ажылының бир хевири—партия чыдыышкынында өредилге болур.

Мурнуку чылдарга бодаарга партия чыдыышкынында политболгумнериң, школаларының саны улам өзүп, дыннакчыларның сонуургалы бедээн. Бо чылын районда 77 янзыбүрү болгумнер ажылдап, оның 1400 кижи хаара туттунган. Дыннакчыларның хөй нуруузу үлегшүнүң, кадаа ажыл-агыйның, сан-хөөнүң, садыгның экономиказын өөренип турардыр. Колхоз, совхоз бүрүзүнде кадаа ажыл-агыйның тодаргай экономиказын өөренир болгумнер ажылдап турар. Тодаргай экономика өөренир талазы-биле Шагаан-Арыг АТК-да, «Найырал» совхозтуң Булун-Терек салбырында, «Улуг-Хая», «УТКА-ның 25 чылы» совхозтарда болгумнерниң кичээлдери организастыг бедик деннелге эртип, түннел кичээлдерге дыннакчылар быжыг билигни чедип алганын көргүскеннер. Партия чыдыышкынының четкизинде болгумнер, школалар өредилге чылын организастыг доозуп, 1—2 түннел кичээлдерни эрттиргилээн.

Болгумнериң болгаш школаларның доктаамал ажылдаары болгаш бедик деннелдиг болуру пропагандистен улуг-биле хамаарыжыр. Ынчангаш пропагандист кадрларны шын шилип алырынче, оларны белеткээринче чогуур кичээнгейни хүн бүрү салып келген. Партия чыдыышкынының системазының пропагандистериниң 39 хуузу дээди болгаш дооспаан дээди эртемниг, 5—7 чыл чедир стажтыг. Партия комитеди бо чылын пропагандистериниң үш семинарларын организастап эрттирген, пропагандистериниң хөй кезии СЭКП обкомунуң политчыдыышкын Бажыңының семинарларынга киржип турган. Тодаргай экономика болгумнериниң пропагандистери эштер В. А. Кононков, Сат Даваа, СЭКП төөгүзүнүң—Т. Биче-оол, коммунистиг кижизидилгениң — М. Ф. Вайнберг, И. Кудрявцев, агар политиканың—В. Ф. Ковалёв, Кыргыс Кимоол болгаш өскелер-даа кичээлдерни бедик идейлиг эрттирип, дыннакчыларның сонуургалын бедидип, өредилге чылын организастыг доосканнар. Чамдык чедимишкиннерден ацгыда, партия чыдыышкынында улуг четпестериниң барын демдеглезе чогуур.

«Күш-ажылдың хостуу» колхозта тодаргай экономика өөренир болгум, хоорайның кижи эмнелгезинде агар политика болгумү кичээлдерни чавыс деннелге эрттирип, дыннакчыларның чартык кезии келбейн турда-ла, кичээлдерни чорудуп турган, сөөлгү үеде кичээлдер шуут болбастаан турган. Партия чыдыышкынын удуртуруп «Күш-ажылдың хостуу» колхозта, «УТКА-ның 25 чылы» совхозта, районда, хоорайның кижи эмнелгезинде партия организацияларының секретарьлары эштер Х. Доржу, И. Дюкерев, В. Грудинина олар кошкатканнар. Марксисчи-Ленинчи теорияны бот-кичээл-биле өөренип турарлар-биле ажыл база-ла улуг четпестерлиг.

Ажыл-агый айтырыгларын чедимишкиниг шиитпирлээринге лекция пропагандазы чугула рольду ойнап турар. Бо талазы-биле ажылды он беш лекторлар болуп чорудуп турар. Лекторлардан эштер В. О. Бавуу-Сюрюн, Аракчаа, Ф. Сопуулай, бот-тывынгыр уран чүүл болгумнери үргүлүү ажылдап, киржикчилерининг саны өзүп турар. Часкы тарыга үезинде культура-чыдыышкынга албан черлериниң ажылдакчылары ховунуң ажыл-ишчилериниң концертнии көргүзүп өгелээннер.

Районнуң ажыл-агыйларында кадаа ажыл-агыйның кинофестивалы эгелээн. Кадаанның ажыл-ишчилериниге, ховунуң турлагларынга ол киноларны көргүзериниң түскай трафигин тургускан. Апрель айда Шагаан-Арыг хоорайга ийи хүн үргүлүүлээн районнуң профзвилел организацияларының болгаш ыр ниитилелиниң киржикчилериниң уран чүүл көрүлдези колхозтар, совхозтарның ажылишчилериниң чогаадыкчы талантызының өзүп турарын көргүскен. Бирги черни «УТКА 25 чылы» совхозтуң, мйиги черни «Найырал» совхозтуң, үшкү черни Шагаан-Арыг хоорайның болгаш «Чодураа» колхозтуң уран чүүл коллективтери алгылаан. Амгы үеде республика көрүлдезинге белеткел ажылы чоруп турар.

Районда культура-чыдыышкын албан черлериниң шугумунда хөй-ниитичи байдал-биле ажылдаар чорук калбарып турар. Ийи кадаа клуб ынчаар ажылдап турар, оларның ажылы экижээн. Иштин-Хемде хөй-ниитичи клубтуң уран чүүл коллективи солун концертти совхозтуң Арыскан салбырынга көргүскен болгаш аныяктарның район көрүлдезинге эки түннелдиг болганнар. Аңаа кино доктаамал үнүп турар. Ооң өргелекчиси комсомолчу Валя Чооду эки ажылдап турар. Ол ышкаш Белдир-Кежиинде хөй-ниити эгелээшкин-биле ажылдап турар клуб бүгү өвес түннелиг. Кара-Тал, Ак-Тал, Белдир-Кежии, Алдыы-Шынаа суурларда хөй-ниити эгелээшкининиң библиотекалары ажылдап турар. «Х Улуг хурал» колхозтуң Кара-Талда библиотека номну өреге санынга чедиргей, массалыг хемчеглерни база организастап турар. Ооң ажылын хөй-ниитичи активчи, эге школаның башкызы Кыргыс Ким-оол үлегерлиг организастап, беш кижи составтыг библиотека чөвүлелин тургузуп алган.

Партияның идеология ажылынга интеллигенцияның киржилгезин үнелеп көрбүшаан, партия комитеди районнуң интеллигенция хуралын артыргем. Аңаа «СЭКП-нин XXII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга районнуң интеллигенциязының сорулгаларын чугаалашкан. Ооң киржикчилери чон ортузунга агитас-массалыг ажылды чорудуп турарының дугайында, моон соңгаар чорудар хемчеглериниң талазы-биле боттарының саналдарын бергеннер. Ол хуралдан районнуң бүгү интеллигенцияларынга кыйгырыгны хүлээп алган.

Партия чыдыышкыны, лекция пропагандазы болгаш политиктиг агитация чижектиг ажылдарның бүгү хевирлерин улам калбартыр, тематиктиг кежээлер, теоретиктиг конференциялар ышкаш массалыг хемчеглерни чорударынга бистин эң чорудуп турар хемчеглеривис ам-даа эвээш. Ол четпестернин кол чылдагааны парткомнуң идеология килдизи, партия организацияларының бо талазы-биле доктаамал кичээнгей салбайн турарында, ол ажылды четпес удуртуп, негелдени кошкаш тургускаңында деп чүвени миннир херек.

Чеди чылдың бешки чылында районнуң ажыл-ишчилериниң алган социалистиг хүлээлгелерин чедимишкиниг күүседиринче бүгү чонну эвилелдеп, идеология ажылында бар арга-дуржулгаларны улам делгерен-гейжидип, ол ажылда бар четпестерни дарый чайладыры районнуң партия организацияларының чугула сорулгазы болур.

К. БУДУК-ООЛ,
Улуг-Хем партком секретарының идеология талазы-биле орлакчызы.

Шалыннарның ажыл-херектери болгаш планнары

Коммунистер мурнуку одуругда

Чөөн-Хемчик районнуң «Чырга-Бажы» совхозунуң төп салбырында партия эге организациязы шупту 49 коммунистерлиг. Олар сувуразы бүдүрүлгениң эң харыысалгалыг участоктарынга киржип турар. Бистиң коммунистеривис салбырның ажылишчилери-биле кады СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, удавас болур июнь Пленумунга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш хөй-ныышкынның ажылдап келген болгаш ажылдап-даа турарлар.

Салбырның партия эге организациязы коммунистериниң болгаш бүгү ажылчыннарның күжүн мал ажылын улам шапкын сайыдарыынче, ооң продуктулуун өстүрериниче угландыр мөңгневишаан, чамдык эки түшелдерни чедип ап келген. Сут-бараан фермазының ажыл-ишчилери (эргелекчизи коммунист М. Белек) бо чылдың бирги кварталында күрүнеге сүт садарының планныг онаалгазын 108 хуу күүседип шыдаан. Ферманың саанчыларындан коммунистер Д. Кувиксаал, Т. Кара-сал олар совхозта бүгү саанчыларга бодаарга, эң дээре көргүзүлгелиг болуп, саар инек бүрүзүнден-не ортумаа-биле 462 кг сүттү бо хүннерге чедир сагганизир.

Семиртир мал кадарчыларының кызымак ажылдап келгениниң түнелинде салбыр эът бүдүрериң улам көвүдетпишаан, күрүнеге эът садарының талазы-биле бирги кварталдың планныг онаалгазын 102,3 хуу күүседип шыдаар аргалыг болган. Эът бүдүрерин көвүдедиринге ылаштыя фермаңың инек кадарчызы коммунист Д. Манчыт-оол хөй үлүгхуунуу киргенин онаалап демдеглээр херек.

Парторганизация энир чылдан эгелеп салбырга хөй ажылын шапкыны-биле хөгжүдеринче улуг кичээнгей салган. Салбырда парторганизация секретары Лайза, мурнакчы хойжу С. Сагбалдай оларны бантадыр бот-орулга-чарыгалыг хойжу бригаданы эрткен күстен эгелеп тургускан. Ук бригада саң-хөө-экономика талазы-биле бодуң бадыхдып шыдаан. Бригаданың кежигүннери бо кыжын хөй малга хорамта болдурбайн, чаш төлдү бүрүү-биле менди алганының ачызында бүгү хойнуң баш саны өлээн немежип, ам 13 мун баш чедип турар.

Бо хүннерде салбырның ажыл-ишчилери төөгүлүг чеди чылдың бешки чылының часкы тарыгазын чедимишкинниг үргүлүүлеп турар. Часкы тарылгага белеткелди хынамчалыг чорутканының түнелинде бисте хөвү ажылдары кандыг-даа саадаашкын чокка, дүрген темпилер-биле калбарып келген. Часкы хөвү ажылдарының энир чылгысындан орончок улгаткан болза-даа, ол чүгүлә кампанияны бистиң коммунистеривис—участок агроному М. Конгаржап, механик А. Күжүгет олар хамык күштү шын башкарып келгенинден хүн бүрүнүң болгаш беш хонуктуң график планы үргүлүү ажыр күүседиринип турарын демдеглээри безин өөрүнчүү-дүр. Бистиң механизаторларывыстың аразында өөлчег нормазын 150 хуудан кудулатпайн, өске бүгү тараажыларга эки үлегерин көргүзүп турар М. Ламажаа, Н. Монгуш дээн ышкаш кайгамчыктыг коммунистер бар.

Чүрттелга болгаш бүдүрүлге тудугларының хемчээли бо чылын бисте база өлээн улгаткан. Бо чугула ажыл өөлчеглиг өске кампанияларбиле чергелештир бичии-даа үзүктелиишкин чокка үргүлүүлеп келген. Салбырда тудуг ажылын коммунистер М. Малков, М. Санчыжап олар мергежилдии-биле башкарып, бүгү-ле тудугларны чогуур хуусаазында, бедик шынарлыг чорударын хандырып турарлар. Тудуг бригадазының ыяш белеткээр звенозунда К. Хандывай, М. Маңгырыкчы дээн ышкаш коммунистер база-ла күш-ажылга эки үлегерни көргүзүп, мурнакчыларның одуруунга туржуп келгеннер.

Салбырның коммунистери чүгле бүдүрүлгеге мурнакчы рольду ойнап турар эвес, харын масса ортузунга партийжи-организастыг, партийжи-политиктиг ажылга база идепкейлиг киржип турарлар. Бистиң коммунистеривистиң хөй кезии боттарының агитатор хүлээлгезин ак-сеткилдиинбиле күүседип, ажыл-агыйжы чугула сорулгаларны чедимишкиниг шиитпирлээринче массаны мобилизастап келгеп.

Часкы тарылганы кыска хуусаада организастыг арттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрер талазы-биле ийиги кварталдың планныг онаалгаларын долдур болгаш ажыр күүседип дээш салбырның парторганизациязы социалистиг чарышты бригада, звено бүрүзүнде улам-на калбартып, бүдүрүлгениң мурнакчыларының дуржулгазын нептередиринче ам онаа кичээнгейни салып турар. Малдың чазагларынын эки чорударын, дук кыргылдазын организастыг эрттиреринп, бүгү чүзүн малдарның чайгы семиртилгезин эң таарымчалыы-биле организастазарын—парторганизация, бүгү коммунистер өөлчеглиг чугула сорулгаларны кылдыр санап, аңаа белеткелди ам хынамчалыг чорудуп эгелээн.

А. АКАРА.

Боттуг удуртур

Улуг-Хем районнуң Бек-Чыраа кадаа Совединиң өөлчеглиг сессиязынга хөй-нимнинин бот-тывынгыр организацияларының ажылының дугайын чугаалашкан. Кадаа Советтиң бедунуң алды доктаамал комиссияларындан ангыда, ооң девискээринде он бир кудумчу комитеттери, дөрт клуб чөвүлелдери, дөрт төрелдер комитеттери, үш херээженнер чөвүлелдери, беш улустуң дружиналар, беш эш-хуузунуң судтары —кадаа Советтиң даяныр улуг күжү болуп турар.

Арыг-Бажында эш Димит даргалаан эш-хуузунуң суду хамаатталарының негелде, хомудаларын ий-шаанда көрүп, доктаамал ажылдап турар. Ол ышкаш кадаа Советтиң садыг, сан-хөө талазы-биле доктаамал комиссиязы, Бек-Чыраада, Хайраканда херээженнер чөвүлелдери ажылын экижиткен.

Ооң-биле чергелештир чамдык организацияларның ам-даа четпес ажылдап турар дугайында сессияга хөй шугумчүлелдер болган. Арыг-Бажында кадаа клуб, ооң чөвүлели чоннуң культурлуг негелделин хандырарын багай организастап турар. Клубтуң хереккелдери, стол, сандайы уредик, ооң эргелекчизи Чалзан Кызыл-оолдуң ажыл-агыйжы эвес чорууп депутат Ангаяпан шынгыы шугумчүлээн. Хайраканда кудумчу комитединиң даргазы эш Буян-оол кудумчуну чаагайжыдар, арыг-шевер тургузар талазы-биле организастыг хемчеглер албайн турар.

Культура-амыдырал албан черлериниң ажылынга хөй-ниитининиң боттывынгыр организацияларының контролю кошкаан, ооң уламынга ол албан черлериндө четпестер чогуур үезинде илереттинмайн, чайлаттынмайн турар. Хөй-ниитининиң боттывынгыр организацияларын кадаа Советтиң күүскомунуң талазыпдан ам-даа четпес удуртуу турарын депутаттар шугумчүлээн. Сессияга болган шугумчүлелдерден боттуг түнелдерни кылып, ооң шиитпирин амыдыралга боттандырары — кадаа Советтиң күүскомунуң чугула сорулгазы.

М. ДАВАА.
Райкүүскомунуң инструктору.

Хоочун малчынга чорааш...

Тес-Хем районнуң «Коммунизмче орук» кадаа ажыл-агый артелининиң хоочун хойжузу эш Биче-оол Купажын бо чылын малдың чаш төлүә база-да менди ажаап алган. Ол бодунуң кыштаанга бир чаа хураган кажаазын немей туткан. Бо чылын чүс хойдан-на 100 хураганны, хой бүрүзүнден 2 кг дүктү алырын ол хүлээнген.

— Чүгле боду эки ажылдаары-биле кызыгаарлаттынып болбас болгай. Ол эки ажылдың дуржулгазын өске эш-өөрге дамчыдар херек. Ооң ынай хөй-ниити ажылынга база идепкейлиг киржири чугула — деп, бо хойжу шын чугаалаан орар.

Мен аныяк хойжу мен. Ынчангаш чоокта чаа колхозувустун ол хоочун хойжузунуң аалынга дуржулга өөренип алыр сорулга-биле чүде берген мен. Эш Биче-оол бодунуң ажылының чедимишкиннериниң чажыдын менээ күзелдин-биле чугаалап берген. Мурнакчы дуржулганы бүгүнниитинии болдурар дээш дуржулга солчуушкуннарын чорудары дыка ужур-дузалыг дээрзин маңаа база бүзүреп көрдүм.

Е. АРАНЧАА.

Совхозтуң коллективинде

«Сукпак» совхозтуң коллективи бо чылын дириг деңзи-биле 4855 тонна эътти белеткээр, ооң 350 тонна немелде деңзини алыр дээш, аңаа белеткел ажылын хынамчалыг чорудуп турар. Чижээ, мал баазаларын беш кезек черде немей организастап эгелээн, ында кижилериң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп, ылангыя чүрттелга бажыннарын база кылып турар.

Часкы хөвү ажылының амгы үезинде совхозтуң механизаторлары тарылганы база улам калбартып турар. Олар чүгле мал чемин эвес, тарза культураларын база көвүдеткен. Кызыл-тастың чажылдазын дооскан, тараа культуралары база доостур четкен.

Хөвү ажылының талазы-биле чаршыттың май 10-да түнүзээнин өзүгаар, Таңдының партия комитединиң болгаш райкүүскойнуң шилчинр Кызыл тугун «Сукпак» совхозтуң тараажылары тиилеп алган. Ажылдың өөлчег нормазын 150—200 хуу күүседип турар Л. Тонкик, Н. Заыгостьев, И. Кушнарев ышкаш механизаторлар хөй.

О. ТЫРТЫК.

МАЛЧЫННАРГА

Улуг-Хем районда Жданов аттыг колхозтуң эш Х. Баирга удуртқан тудуг звенозу Өөен-Шөл тайгазындан 300 ажыг кубометр ыяшты шилип белеткээш, черниң агында мөөннеп чыылдырган. Олар ол-ла материал-биле узуну 7 метр, дооразы 6 метр үш чүрттелга бажыныың ханаларын эптеп тургускан. Ам өске хереккелдерин кылып турар.

Малчыннар кыштагларынга бажыннар тударын ол звено чедимишкиниг үргүлүүлеп турар. Оларда хүн нормазын 150-170 хуу күүседип турар Чавынчак, Санчын-оол, Чамбаа ышкаш мурнакчылар хөй.

А. СОСКАЛ.

ЭЛЕКТРОСТАНЦИЯДАН

№ 1 чүүн АТК-зының ажылчыннарының болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының ниити хуралынга Кызылдың төп электри станциязының энергетиги Владимир Арямов коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиниң шалыпчыларының Москвага болуп эртнем Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга чорааның дугайын чугаалаан.

— Мээң-биле дуржулга, санал-оналл солушнан эштер, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин бистиң чуртувустуң ыяк будуңнарынче калбарып, совет киижи бүрүзүн улам бүдүрүнчүлүг ажылдаарынче сорук киирип турарын өөрүшкү-биле демдеглеп турганнар — деп, эш Арямов чугаалаан.

* * *

ССРЭ-ниң Профзвилелдериниң съездизиниң ажыттынар хүнүнге тураскаатқан бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң көрүлдези удавас эгелээр. Ол чугула болуушнунга электри станциязының бот-тывынгыр уран чүүл коллективи эки белеткенип эгелээн. Ол коллектив Кызылдың шыырак коллективтериниң бирээзи,ында доктаамал ажылдап турар оркестр, баянист, эки ыраажылар, уран номчунчулар бар, ынчангаш февральда болуп эртнем хоорай көрүлдезинге ийиги черни ап, СЭКП хооркомунуң болгаш хооркүүскомнуң Хүндүлел бижиин чаалап алганы таварылга эвес. Көрүнчүлериниң ынакшылын чаалап алган Геннадий Железнякповтуң ырлап күүсеткени «Бүрүлөр дүмүп турлар», Альберт Канның ырлап күүсеткени «Неззаде-ле ындыг эргим сен», «Бодаан болзуңза» деп итальян болгаш өске-даа ырлардан аңгыда, совет болгаш тыва композиторларының чаа ырларын, чоокта чаа Ленинчи шаңналды тывысқан чогаалчыларның чогаалдарындан алган үзүндүлериниң уран номчулгаларын, танцыларны өөренип, эрги программага чаа, янзы-бүрү номерлерни немеп, хоорайның ниити ырынга идепкейлиг киржип, май 26-да солун концерт көргүзеринге белеткенип турар.

* * *

Коллективте местком даргазы Иван Макиенкога удуртқан ногаатыдылга болуу станцияны долгандыр 300 ыяштарны, каттың 1000 ажыг сыптарын, чечектерни тарып олурткаш, оларны хүнде үш катап суггарып турар суг дамчыдылгазының хоолайларын шөйүп ноам.

А. ДАРЖАА.

Партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүк

Баа-Хем районда партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктериниң кежигүннери колхозтарның болгаш албан-организация черлериниң ажыл-чорудулгазында четпестерни илередип, ону чайладыр талазы-биле бичө эвес ажылдарны чорудуп турарлар. Ленин аттыг колхозта 17 кижи составтыг дузалаар бөлүктүң кежигүннери чоокта чаа Коптуу-Аксы суурда магазинниң өргелекчизи эш Савкова үлетпүр болгаш аъш-чем бараанналарының өртээн улгаттырып турар дээр дугайында медээни хынап көргеннер.

Ооң түнелинде ыяшты таварылгалар турганы илереевээн. Ында бараанналарны ассортимент болгаш сорт аайы-биле таарыштыр делгээр, склатта бараанналарны каныыг ажаар талазы-биле эш Савкованың ажылынга улуг четпестер барын илереткеш, беш хонук иштинде ону чайлаткаш, түнелии болукке дыннадырын аңаа даасканнар. Эш Савкова ону бүрү күүсеткен.

Бөлүктүң кежигүннери колхозтуң төп сүт-бараан фермазында чаш бызааларны ажаап турарын хынап көргеш, бызаалардың адаанда чалыг чогун, бызаа кажаазының сонгалары бузук, ынчангаш бызаалар доңгаш, челбиниш, ажырып, харын-даа өлүп турганын илереткеннер. Бо бүгү четпестерни дүрген чайладыр талазы-биле боттуг хемчеглерни фермаңың өргелекчизи эш Полежаев бөлүктүң кежигүннериниң негелдезин өзүгаар чоруткан. Бөлүктүң талазындан ап турар ыяшты хемчеглер ажыл-агыйның өл-бо участоктарын харыылап турар кижилериниң харыысалгазын бедидеринге улуг ужур-дузалыг болган.

Колхозчу бүрүзүн, удуртукчу бүрүзүн ажыл-агыйда четпестерге эптеш чок болурунга чанчыктырып кижизиринче дузалаар бөлүк ам үеде улуг кичээнгей салып, моон соңгаар ап чорудар хемчеглериниң тодаргай планын колхозта партия эге организациязы-биле кады чогаадып кылгаш, ол өзүгаар ажылдап турар.

Я. САВКИН.

АГИТКУЛЬТБРИГАДА

Чаатты 8 чыл школазыныц башкылар колдективи «Чодураа» колхозтуң фермаларынга, ховү турлагларынга лекция, беседаларны номчуп, концерттерни көргүзүп турар.

Чоокта чаа Чыланныг сүт-бараан фермазының саанчыларынга болгаш ажылчыннарынга «Шажын болгаш эртем» деп лекцияны ол школаның башкызы В. Х. Караоол номчаан. Лекция соонда башкыларның концерти эгелээн. «Тайбынны ырлажылы», «Тывa чуртум» деп ырларны нинти ыр бөлүү эки күүсеткен. Тыва улустуң «Декей оо», «Дүк салыр» деп танцыларын Ф. П. Байыр чараш ойнаан.

Хөй-хөй дээрбектерни болгаш чолдак мергелерни кашпагай солуп бижир жонглер Василий Доржу көрүкчүлернин кичээнгейин хаара туруп турган. Ийи-чаңгыстың ырлары, кожамыктар, баснялар болгаш шоодуглуг чугаалар көрүкчүлерни база сонуургаткан.

Агиткультбригаданың киржикчилери Хараган сүт-бараан фермазынга «Революстуг Куба» деп лекцияны номчувушаан, концерт көргүскеннер.

М. КӨРГЕН-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

ИРТ КАДАРЧЫЗЫ

Өвүр районда «Коммунизмче орук» колхозтуң ирт кадарчызы М. Самбуу бодунуң ажаан турары 600 баш иртин бо кыжын чаңгысты-даа хоратпаан. Ирттерин семис, шырак кыш ажырар дээш, ол кызымак ажылдаан. Эш Самбуу бо чылын бир ирттен 3,5 кг дүктү кыргып алыр сорулганы салган.

К. Кертин-оол.

* * *

ХОЙ СЕМИС БООРГА...

Улуг-Хем районда «Х Улуг хурал» колхозтуң малчыннары чыл санында бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Оларның аразынга Ч. Доржу база бар. Баштай ол тудугжу чораан. Дөрт чыл мурнунда бодунуң күзели-биле мал ажылынга кирген болгаш бөгүнге чедир шудургу ажылдап турар. Эрткен чылын ол 227 хойдан 227 хураганны менди албышаан, хой бүрүзүнден 2 кг дүктү кыргып алган. Мурнакчы малчын чайгы үеде хойларының семиртилгезинче улуг кичээнгейни салып турар. Чүге дээрге семис хой сооктуу-даа тоовас болгаш хураганы-даа улуг болур. Ооң кадарган хоюнуң кажаазы делгем. Чайын чамдык үелерде хоюн ол кажаага кирбейн-даа хондуруп келген. Хойнуң одар-белчиирин солуп, кызымак ажылдаарга, түннел эки болур. Чоокку үеге чедир ол төрээн 280 хоюндан 280 хураганны алган. Эш Доржунуң ады колхозтуң Хүндүлел самбызында база кирген.

М. Билен-оол.

* * *

САРЛЫКТЫ ӨСТҮРЕР ДЭЭШ

Барымн-Хемчик районда «Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырда сарлык фермазының ажыл-ишчилери эрткен чылын мурнунга салдынган сорулгаларын чедимишкиниг күүсеткеш, ам база багай эвес ажылдап турар. Чоокка чедир ында 72 сарлык төрээн, оларның бызаалары менди доругуп турар. Малдың чаш төлүн бүрүн камгалап албышаан, күрүнеге сүт болгаш сарлык дүгү садарының планын ажыр күүседир дээш, киижи бүрүзү түс-түс хүлээлгелерин алган ажылдап турар.

Х. Биче-оол.

—□—

500—600 грамм немелде деңзи

«Межегей» совхозтуң Кара-Булуң салбырында бызаа ажаакчызы Мария Петренко 34 бызааны ажаап, өстүрүп турар. Хонукта бызаа бүрүзүнүң деңзи немелдеэн 500—600 грамм чедип турар.

Сиген, силос, үүреткен тараа-биле бызааларны ол эки чемгерип келген. Чемгерилге рацион өзүгаар, хүн чурумунуң айыттынган шактарында эртип турар. Бызаа бүрүзүнге хүнүүн-не 800—900 грамм деңзи немелдезин чедип алыр деп бызаа ажаакчызы чаа хүлээлгени алган.

В. ШОИЛАА.
Таңды район.

«Элегес» совхозтуң Каяк сүт-бараан фермазынга Кыргыс Зина Арапчыновна сеғ чыл дургузумда саанчылап турар.

1963 чылдың бирги кварталында 3. Кыргыс бодунга быжыглаан инек бүрүзүнден 522 кг сүттү саггаш, бодунуң фермазынга ийиги черни, республиканың совхозтарының саанчыларының социалистиг чарыжынга үшкү черни эзлээн. Чылда инек бүрүзүнден 2000 килограммдан эвээш эвес сүттү саап алыр дээн хүлээлгезинн чүгле күүседир эвес, харын дыка ажыр күүседириниң барымдаазы бар.

ЧУРУКТА: саанчы З. Кыргыс.

Фото С. Феоктистовтуу.

Совет интеллигенцияның ат-алдарын үнелээр

Чоокта чаа Тес-Хем районуның Самагалдай суурга интеллигенцияның район хуралы болуп эрткен. Анаа совет интеллигентиниң ат-алдарын үнелээр деп темага илеткелди партком секретарының идеология талазы-биле оралакчызы эш М. Минчима кылган.

Ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң талазы-биле районнуң ажылчы чоннарының мурнунда салдынган улуг сорулгаларны, ылангыя малчыннарның амыдырал-чурттаазының культуразының деннелган улам экижидер дугайында СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирин амыдырала боттандырарынга интеллигентилер идепкейлиг киришкиштеп, боттарының ажылдап турар участоктарында чаа харыысалганы улам бедидип турарын илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглээннер.

Башкы кадрлардан Бай-Даг 8 чыл школазында Д. Делгер, У. Шынза школазының директору И. Кангый-оол, Нарын 8 чыл школазында С. Кандан, Чыргаланды школазында М. Адыя болгаш оон-даа өске хөй башкылар өөредилге-кижизидилгелиг ажылга бедик көргүзүглерни чедип ап турарлар.

Бодунуң ак-сеткилдиг ажылы-биле чоннуң хүндүлелин чаалап алган медицинаның мурнакчы ажылдакчылары районда хөй. Оларга район эмнелгезиниң эмчизи Г. Турицына, М. Семешова, «Ак-Эрик» колхозта эмнелге пунктузунуң эргелекчизи Ч. Борбай-оол, № 2 район эмнелгезинде Тырышкина болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Районда агитаторларның 65 хуузу, пропагандистерниң 80 хуузу тускай эртемниглер болуп турар. Пропагандистер Балдан, Дирчин, Амирбит, Севен, Мажал кичээлдерни бедик шынарлыг эртиргп, өөредилгениң программазын чедиишкиниг доозааннар.

Хөй-ниитичи хүлээлгезин эки күүседип турар «Чодураа» колхозта башкы Сульдум, Сарыг-Булунда Хворов шыкаш эштер хөй. Самагалдай 11 чыл школазының башкылар коллективинде бот-тывынгыр ураа чүүл белгүмү доктаамал ажылдап, колхозтарже үнүүшкүннерни кылып турар. Ол коллективте П. Чындыгыр, К. Чындыгыр, Е. Сарбаа, Л. Галактионов, М. Чымба, Б. Дмитриева олар концерттерге эң идепкейлиг киржип турарлар.

Ындыг-даа болза интеллигентилер ортузунда ажыл районда ам-даа кошках бооп турар. Оон уламнаан оларның иштинден чамдыктары хөй-ниитининг корум-чурум үреэр чоруктарыны кылып турар. Чижээ, Мөрен 8 чыл школазының директору турган Яков Куулар арага-дарыга хандыкшып, совет башкының ат-алдарын бүжартадып, өг-бүлези-биле найырал чок, аморальдыг үүлгедиглерни кылып тургаш хүлээлгезинден дүжүрткен. Оон кадайы Татьяна Куулар эзирик интернатка кирип, школачы уругларга хол дээп, богдунуп өлүр мен деп арыгже кирип, суурнуң чонун дүвүредип турган. Тес-Хем совхозтуң О. Шынаала мелпункт эргелекчизи Мартый Байыр-оол арагалап алгаш, суурнуң чонун эттеп чоруп турган.

Чамдык кадрлар ортумак эртемни чедип алган соонда 5—10 чылдар эртип турда, боттарының билиин бедидип; дээди сургуул черлеринче өөренирин бодавайн турарлар. Маңаа Иргит Бадыраа, Саңчат-оол, мал эмчилери Лопсан-оол, Товуу болгаш оон-даа өскелер чижек болур. Тускай эртемниглерниң чон ортузунга лекция номчуп турарының саны эвээш. Көзээ ажыл-агыйның 90 ажыг тускай эртемниглери бирги кварталда чүгле 18 лекцияны, 200 ажыг башкыларның иштинден 106 лекцияны, медицина ажылдакчылары чүгле 15 лекцияны номчаннар.

Районнуң чамдык школаларында өөредилге чылының III-кү улдуңунда өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың түннели багай болган. Адар-оол директорлаан Берт-Даг школазында — 65, Аракчаа директорлаан Бай-Даг школазында — 24, Мөрен школазында 22 өөреникчилер багай демдектиг өөренген.

Хуралга СЭКП обкомунуң секретары эш К. С. Шойгу олурушкан болгаш интеллигенцияның мурнунда салдынган сорулгаларның дугайында делгерентей санаады берген.

Т. ДОЮНДУП.

«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

АМУР ОБЛАСТЬ. Ивановскиниң көзээ школазының өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадазы, эрткен чылда ажылдың түңнелдери-биле алырга, Приамурьеде бирги черни чаалап алган. «Родина» колхозтуң ховуларынга үстүкү класстарның өөреникчилери байлак дүжүттү остүрген. Олар чүгле сояны безин гектар бүрүзүнден 14 центнерни ажаап алган.

Бо чылын школаның бригадазым 300 гектар черге сояны, кукурузаны, свёкланы, бобыларны болгаш кызыл-тасты тараан. «Амурнуң эртине-байлаа»—соянын гектар бүрүзүнден 15 центнерден эвээш эвес дүжүдүн алырын школачылар шиитпираэзн. Ындыг дүжүттү область тергиин дүжүт деп санап турар болгаш ону чүгле дуржулгалыг соячылар ап турар. Оларның ажылын агроном Н. Н. Чернышева удуртуп турар. Колхоз школачыларга тракторларны, комбайнларны, сеялкаларны, кожулда хереклерин тускайлап берген, ол техниканы үстүкү класстарның өөреникчилери башкарып турар. Бышкан билгиниң аттестадын алыры-биле кады доозуп үнүкчүлер механизатор эргени база алыр.

Школаның хову ажылдакчылары болгаш малчыннары бо чылын күрүнеге 50 муң рубльдиң янзы-бүрү көдээ ажыл-агый продуктуларын дужаарын шиитпирлээн.

Школачы Галя Ильинченко (ортузунда) өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадаларының Бүгү-эвилел слёдуюң киржикчизи болган. Слётка солуп болгаш ажыктыг хөй чүүлдерни ол дыңнаан, Москвага билип алган бүгү чүүлдерни ам бодунуң эштеринге чугаалап берип турар.

ЧУРУКТА: тоску классчы Галя Ильинченко.

Фото Э. БРЮХАНЕНКОНУУ. СЭТА-ның фотохрониказы.

Садыгның мурнакчы кижилери

(Бижикчилерниң чагааларындан)

* * *

Чөөн-Хемчик районнуң «Суг-Хөл» совхозунуң төвү — Суг-Аксы суурда аъш-чем магазинин үргүлчү арыг-силиг, янза бүрүзүнниң чурумнуг кылдыр делгеп, өртээн улуг үүлгүтер-биле бижигилеп каан тургузаар.

Оон садыгжызы Михаил Ефимович Востриков садып алыкчыларга үлдек, дайынның уржуундан чангыс холдуг артса-даа онаашкан ажылын шалыпкын күүседип, бараан саарылгазының ай, квартал, чыл планнарын ажыр күүседип турар. Эрткен чылын оон магазининиң планы 120 хуу, а бо чылдың бирги кварталдыы болгаш апрель айнын башла дыка ажыр күүсеттинген. Садыг талазы-биле ол улуг дургузулгалыг, бо ажылды 14 чыл дургузунда чедиишкинниг чорудуп келген.

Рабкооптуң баштаар чери оон күш-ажылчы чедиишкиннерин демдеглеп, өртектиг үүлгүтер-биле каш улаа шаңнап келген. Чеди чылдың бешки чылында 5-раан саарылгазының планнаг онаалгазын хуусаа бетинде, ноябрь эгезинде күүседирин садыгжы медеглеп турар.

С. Базыр-оол.

* * *

Ол-ла районнуң Хөндергейде Даштыг-Кужур магазининде садыгжы Оюн Бады-Белек садып алыкчылар-биле үргүлчү көөрешкен турар. Ол чүгле келген бараанларны садар эвес, харын чоннуң чагыларын күүседирине база үргүлчү кичээнгей салып турар. Буфет, хеп шкавы, улуг, бичө оруннар, электри-плита, илинир чижектиг бараанларны чагыг өзугаар садып алганынга дыка хөй кижилер өөрүп турарлар.

Чоннуң хереглелин эш Оюн хандыробышаан, бараан саарылгазының планын күүседир талазы-биле эки көргүзүглерни чедип ап турар. Ол чүгле садыг ажылын чорудары-биле кызыгаарлаттырмайн, харын хөй-ниитининг ажылынга база идепкейлиг киржип, Хөндергей сес чыл школазының төрелдер комитединиң даргазынга ажылдап турар. Өөреникчилерниң быжыг билигни чедип алырынга дузалажып, класс башкыларыбиле харылзажыпшаан, чамдыкта кичээлдерге-даа олуржуп турар.

Даштыг-Кужур суурнуң чурттакчылары боттарының төлептиг садыгжызы Оюнну хүндүткел-биле көрүп, садыг ажылынга улам-на улуг чедиишкиннерлиг болурун аңаа күзеп турарлар.

Б. САТ.

* * *

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырында аъш-чем болгаш үлетпур бараннары садар № 8 магазин эрткен чылдың бараан саарылгазының планын 116 хуу күүсеткен. Ол магазинниң эргелекчизи К. Маскоков биле чаа садыгжы Т. Бабушкина олар бирги кварталда бараан саарылгазының планын ниитизи-биле 148,8 хуу күүседирин чедип алган.

Садыгжылар чоннуң хереглелдерин ханызы-биле өөренип, чугула хереглелдиң бараннарын магазинге үргүлчү четчелеп турар.

М. Лама.

Тадар-оол Тыртый-оол-биле Дарыг олар садыгжы өг-бүленниң кижилери-дир. Кызыдың садыг-кооператив училищезин чедиишкининг доозаан, садыг ажылын ийлеп чорудуп келген. Олар ам өөрү район төвүнде үлетпур бараанны садар магазинде ажылдап, ай, квартал, чыл планын доктаамал ажыр күүседип турарлар. Эш Тыртый-оол садыг ажылы-биле чергелештир саналга ажылынга база мергежилдиг. Оон түскай эртеми — санажылга бухгалтеридир. Мындыг кижиниң харыылан турар магазининге дудагдал, артыкшыл кичээл турар боор.

Эш Тыртый-оол садыг ажылыбиле чергелештир районнуң бухгалтерия аппарадының ажылынга база дузалажып, эртектиг үүлгүтер харылзаар кижилерниң санажылгазын чорударынга киржип турар.

«Торгалыг» колхозтуң төвүнде аъш-чем магазининиң эргелекчизи Сюндуп Үйнукай ол ажылды беш чылда үзүктел чокка чорудуп келген. Оноашкан ажылынга кызымаккай чорууп илереткишаан, бараан саарылгазының планын ай санында доктаамал ажыр күүседип келген.

Чалзатыда малчыннар магазининде Алдын-оол Кошкар-оол база-ла эки ажылдап турар. Мурнунда садыглап чорбаан болзадаа бир чыл дургузунда ажылдаап, эки көргүзүглерни ол чедип алган.

Ынчангаш кооперативтиң өнчүзүн ак-сеткилдиг камгалап, чоннуң хереглелдерин ханызыраары дээш кызымаккай ажылдап турар үстүнде ышкаш кадрларывыстың ажылынга бүгү хемчеглеби-биле дузалажыр ужурлуг бис.

М. Топул.

* * *

Монгуш Тоорук Өвүрде Бора-Шай магазининиң эргелекчизи. Малчыннарның хереглелдерин ол үргүлчү сонуургап, оларны күүседир дээш бүгү-ле күжүн салып турар.

Чоокта чаа район төвүнче райпозан бараан алыры-биле аъттанып чоруур мурнунда магазинге чыглып келген «Коммунизмче орук» колхозтуң бөлүк малчыннарының аас-биле кылган чагыларын хүлээп ап тура, чайгы идик-хеп, шак болгаш хеп шкавтары, радиоприёмник, бараанып машина дээш, өске-даа дыка хөй барааннарны блокнодунга ол демдеглеп алган.

Чылдың кайы-даа үезинде магазининге хереглелдин чугула барааннарын эш Тоорук үргүлчү четчелеп ап турар. Садып алыкчыларга үлдек, ылангыя ырак одарлардан келген малчыннарның хереглелдерин дүрген хандырарынче кичээнгейни ол доктаамал угландырып турар. Бараан саарылгазының ай, квартал планын 100—125 хуу күүседирин оон доктаамал чанчылы болган.

Районнуң мурнакчы садыгжыларының бирээзи—аныяк коммунист эш Тооруктуң чедиишкининг ажылын Бора-Шайның малчыннары улуу-биле мактап турарлар.

С. Тумат.

ПРАКТИКАДА

Тоора-Хем 11 чыл школазының 9—10 классчылары майның ортан үезинден эгелеп бүдүрүлге практиказын эгелээн. 9 «а» класстың 20 механизатор-өөреникчилери «Май 1-зи» колхозка тараа, ногаа культураларын 62 га черге тарып остүрерлер. Тожунуң агаар-бойдузупуң байдалынга тараа болгаш ногаа культураларын өстүрерин хайгааравышаан, тракторну башкарарынга бәзз мергежин алырлар. Колхоз баштаар чери (даргазы эш Н. Кунчун) өөреникчилерни эки хүлээп алган болгаш оларның ажылдазарынга таарымчалыг байдалды тургускан.

10 «а» класста 11 анчылар Азас хөлге балыктап, «Совет Тыва» колхозтуң дилгилер фермазында практикалап эгелей берген. Чазанылга херээн өөренип турарлар райүлетпүр комбинадында ажылдап турар.

Өөредилгени амыдырал-биле холбаштырар, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге өөреникчилерни кижизидеринге бистe улуг сагыш салдынып турар. Бүдүрүлге бригадазының кежигүннери эрткен чылын районнуң колхозтарынга ажылдаашаан, 1457 күш-хүннерни ажылдап алганнар. Бистиң школаның коридорунда «Төрээн чуртувусту күш-ажыл-биле алдаржылаа!» деп стендиден бүдүрүлге бригадазының тергиинниерин болгаш эң эки чазаныкчыларны көрүп болур. Школа оларга чоргаарланып турар.

Б. ШАКТАР-ООЛ.

Бойдус камгалалы— ниитиниң херээ

Партия ТК-ныц эрткен чылда болган ноябрь Пленумунга бойдус байлактарын эки шингээдип алырының болгаш чөп ажыглаарының эргежок чугулазын база катап айыткан. «Арга-ыяшты камгалаар херек, чүге дизе арга-ыяш—улустуң байлаа болганда, ол байлакты бодамчалыг чарыгдаар херек»— деп эш Н. С. Хрущев чугаалаан. Ынчангаш партия болгаш чазак бойдустуң байлактарын камгалаар болгаш чөп ажыглаар дугайында чугула сагыш салып турарын херечилеп турар-дыр.

Совет эрге-чавырганың чылдарында бойдус камгалалының талазы-биле Тывага биче эвес ажылдар чоруттунган. Бойдус камгалалының республика ниитилели, оон чер-черде организациялары чонну, хөй-ниитини бо ажылга киништирер талазы-биле чугула ажылдарны кылып турар. Ниитилелдиң Бии-Хем салбыры бойдус камгалалының эге организацияларын чер-черде тургускан болгаш улар-биле ажылдың планын чогаадыкаш, амыдырала боттандыра берген. Ниитилелдиң салбыры районнуң ыяш ажыл-агый чери-биле кады бир демниг ажылдап турар. Бойдус камгалалының ниитилелиниң бүгү салбырлары, эге организациялары боттарының ажылын чогуур негелдениң деннелинге тургузар болза, бүгү улустуң социалистиг өнчүзү болур бойдус байлактарын камгаларының талазы-биле олар улуг ажылды кылып болур.

Ылаңгыя арга-ыяшты камгалаары болгаш ону ажыглаарын чурумчудары бистиң чугула сорулгавыс болур. Ындыг турбуже бо талазы-биле амда четпес ажылдап турарывысты миннир херек. Ыяш байлакты чөп ажыглаар дээш демисел республикада ам-даа четпес тургустунган. Тудугга хереглээр кылдыр белеткээн ыяшты одаар ыяш болдуруп, чамдыкта харын-даа ону арга иштинге хевээр арттырып кааптар чоруктар бар. Чүгле 1961 чылда безин 5,5 муң кубометр тудуг ыяжын ургадан үндүр сөөртүнмээн дээш үндүр бижээн.

Ыяш байлакка арга-ыяш өртү улуг когаралды чедирип турар. Арга-ыяшты өртээн камгалаар ажыл ылаңгыя Каа-Хем, Бии-Хем, Улуг-Хем, Тожу районнарда багай тургустунган.

Ыяшты чөпшээрел чокка туразында кезер чоруктар ам-даа хөй. Чүгле 1962 чылда безин үш муң ажыг кубометр ыяшты чөпшээрел чокка кескени илереэн. Чөпшээрел чокка туразында ыяш кезер чорук хоорайлар, суурлар чоогунда камгалалдыг черлерде база болуп турар.

Ыяшты өстүрүп көвүдедир дээш болгаш олуртуп тараан черлерге малды кадат чокка одарладыр чорук ыяш ажыл-агыйынга база-ла улуг когаралды чедирип турар.

Арга-ыяш камгалалы ылаңгыя өөрүн, Тес-Хем, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарда багай тургустунган. Ыяш ажыл-агый черлери ыяш ажыглалының чурумун чөрчүүр киижилерге удур дээштиг хемчеглерни четпес ап турар, а оларның ажылыга чер-чер Советтери боттуг дузаламчы көргүспейн турар. Ыяш ажыл-агый черлериниң ажылдакчыларының отчёттарын райкүскомнарга дыңнавайн келгенин чугаалаарга-ла четчир. Республиканың хоорайлар болгаш суурларын долгандыр ногаан зоналар тургузар дугайын чер-чер Советтериниң күскомнары ыяш ажыл-агыйының тускай эртемденнери-биле кады ажылдап кылгаш, ону боттандырып эгелээр үези келген.

Бойдус байлактарын төтчегээр, кам-хайыра чокка аажылаар чоруктарга удур демиселге хөй-ниитининг ролю дыка улуг. Бо ажылды бойдус камгалалының ниитилелиниң органнзациялары эргелээр хүлээлгелиг. Ниитилелдиң организациялары чер-чер Советтериниң удуртулгазы-биле ажылдаар ужурлуг.

Бойдус камгалал ниитилелиниң эге организацияларын чер-черге хөйүүбиле тургузуп, оларның ажылын дээштиг болдурары бойдус камгалал ниитилелиниң район салбырларының чугула организастыг ажылы болур. Ниитилелдиң кежигүннери бистиң республикада чыл бүрүделе өзүп турар. Долу эвес сан-медээбиле алырга, бойдус камгалал ниитилелиниң кежигүннери ам Тывада 14 муң ажыл турар.

Бүгү-россияның бойдус камгалалының ниитилелиниң Тыва салбырының республика конференциязы салбырның ажылының уг-шиин айтып, ниитилелдиң човүлелин сонгуп тургускан. Ниитилелдиң бүгү организацияларының практиктиг ажылчорудулгазын экижидер талазы-биле хемчеглерниң планы ажыллап кылдынган. Ниитилелдиң Тыва салбырының президиумуу бодунуң доктаазы-биле ындыг секцияларны тургускан: арга-ыяш болгаш сад камгалалының, черлик ажытаннар камгалалының, балык болгаш суг камгалалының, хөрзүн болгаш көдээ ажыл-агый үнүштерин камгалаарының, ногаанчыдылга болгаш чечекчидилге камгалалының, уруглар секциязы. Бо секцияларны тус-тус тускай эртемниглер баштап турар.

Ынчалза-даа секцияларның чимдыызы ёзулуг ажылдап эгелевээнин демдеглезе чогуур. Бойдус камгалалының дугайында хоойлуну ёзугаар бо секцияларның ажыын калбырган Терек, Ак-Чыраа, Хадың-Бажы деп черлериниң шөлдери кызырылган, ыяш дүй үнгулей бергилээн.

Колхозтуң баштаар чери сиген шөлдериниң бок үнүштерин аштап-арыглаар дугайында сагыш салып ажылдаза чогуур.

В. ШОЙДУҢ

Харылзаа конторазы

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырында харылзаа конторазы ажылдап эгелээ-ле 3 чыл ажып турар. Ажыттынганындан эгелээш бо хүннерге чедир, оон начальнигинге Клавдия Кочалькина үргүлчү ажылдап, хүлээлгезин багай эвес күүседип келген.

Конторага чон үргүлчү каап, ырак, чоок черлер-биле телефон-биле чугаалажып, чагыткан солун, сеткүүлүн, чагаа-бижинин өй-шаанда ап турарлар. Конторанын начальнигинин эки ажылының түңнелинде оон ишти-дашты арыг-шевер, ылаңгыя иштики шимелдези таарымчалыг кылдынган.

Харылзаа салбырының почтачызы Зоя Шивит келген почтаны чагыкчыларга ооладатпайн чедирип, пелернин болгаш кырганнарның алыр пособие акшаларын чогуур үезинде ашпарып берип турар.

Харылзаа салбыры бирги кварталдың планын 120 хуу күүсеткен.

О. ДАЖЫ-ООЛ.

Түленди дүк

«Суг-Хөл» совхозтуң малчыннары инектиң түленди дүгүн чыырын организастап турар. Чижээ, Кара-Чыраа салбырның малчыннары М. Дажы биле О. Дарый 14—14 кг дүктү, а М. Ангыр 16, М. Бичикпен 17 кг дүктү чыгташ, белеткеп черинде киирип берген.

Д. БАЛДАҢ.

ФЕЛЬЕТОН

Дөртен хар үезиниң „ынакшылы“, оон төлеп чок камгалакчылары

Дөртен хар чоокшулай берген, ынчалза-даа чаңнап чоруур аажы-чаңы, хевир, шимчээшкини ол назыхарынга мырыңай дүүшпес: чом карааңга бодун аныяксыг көргүзеир оралдажыр (черле аажок эпчок); дүрген шимчээшкиниг, чиңгежек болгаш чолдак сыныыг ол херээжен кижи бодунуң халымак, туруш чок ындыг аажы-чаңы-биле, ашаандан чарылгандан бээр тос чыл чедип турар.

Бо аразында ол—өске ашакка базыр деп каш удаа оралдашкан. Оозу бүтпээн, чүге дээрге, кады чурттаал деп санал кадып тургаанарның идегелии ол чаалап ап шыдаваан. «Көрбес бе, мен ашакка барбайн чор мен, кижиниң ак-сагыжы, арын-нүүрү деп чүве бо-дур, а мээң ашаам дээрге бо аразында бир катап кадайланды» деп, оон мактанып органын чаңгыс чер-чурттуглары хөй удаа дыңнаан. Чок, ол шын эвес! Ашаандан чарылган соонда, бо аразында ол херээжен кижи—чамдык өг-бүлелериниң найыралын буэуп-даа, чамдык кижилериниң ынакшылын бодунга эзелдиерин оралдажып-даа көрген. Чижээ: ийи уруглуг Б-ге: «Сени беш салаам дег билир мен, мыя-ла орган сеннге хейде, кижи билбес чүэү-ле боор!» —деп, кожаңнай каггылап, ол аныяк ада-биле ынакшылдың харылзаазын тударын боду-ла саналдап турган. Ол ада база-ла шын эвес кылган: «чыткан теве аскынче каңмыыл киргени» ышкаш, оон овуузунунга алзып, оон-биле ужуражып, «элеп-чукбиле домей-ле» апарган. Өг-бүле амыдыралын хөмүрертип, «хайынган үсче сут куда каап чоруур ындыг кижиниң дузаанче бо ада чүге кире бергенил. Ол бодансын!..

Маңаа база бир кижиниң дугайын ап көрээл. Дөртен хар ажа дүжүп чоруур ол кижини даштындан көөрге, каттырацнаан, баштактанган, бакка каттышпас, тенекке деңнешпес ышкаш сагындырар. Ынчалза-даа оон ишшки сагыш-сеткили өг-бүле чүртталгазынга арыг эвес чораан. Кадайын каггаш, ынчан ол—чаа-ла он чедн хар чедип турган хөлчок аныяк кыс Таанай-биле өг-бүле чүртталгазын туткан.

Бо ийи кижиниң дугайын допчузу-биле ынчаар билип алыыл. Олар —Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң колхозчузу Кол Чашпаяк биле ол-ла колхозтуң мал эмчизи Ак Эзирикпей-дир.

Эзирикпей—мал эмчизи, а Чашпаяк—оон санитарказы болуп, Көк-Чар сүт-бараан фермазынга түр кала кады ажылдап, чурттап турганнар. Ийилээн биле-демниг ажылдаан улус боон, инектерни, бызааларны кады эмнеп, колхоз төвүнден эм барып алыр азы отчёт дужаар дээнде безин кады чоруп турда, ферманың ажылдакчылары: «ажылы дээш кончуг-ла кызымак улус-тур» деп, башгайы үеде ынчаар билеппнер. Ынчалза-даа эрткен чылдың күстен бээр Чашпаяк биле Эзирикпейниң аразында бүдүү харылзаа бар апарганын олар эскерип каапнар. Эзирикпей фермадан ийи-ле километр черде колхоз төвүнде бажыңында барбастап, Чашпаяк-биле кады фермага хонуп, чамдыкта арагалапканнарда, ол үүлгедишкинин ажыт-чажыт чок, ашак-кадай улус ышкаш апаар турган. Пат кайгаам ажылдакчылар эпчоксунуп: «Ындыр арыңар чок улус силер бе? Эзирикпей, сен, хөй чаш ажы-төлдүг кадайың чүге хүндүлевес кижи сен?» деп чугаалаарга, олар: — «Кижи хонташпаңар!» дээрден өске харыы бербээнер.

Эзирикпей биле Чашпаяктың дугайында элдепсинген чугаа Адыр-Кежиг суурга удавааида дыңналып эгелээн. Эзирикпейниң кадайы — 6 уругларлыг (эң бичезин чаа божаан турган), 25 харлыг аныяк не Кол Таанайның сагыш-сеткилин бир-ле чүве доора дуглай чыдыпкан. Эзирикпей бир-ле улуг бодалга алзыпкан, арны-бажы холүйе берген, ыяш чок апарган, бажыңынга кирип кээрге,—боданып көрем, уруг-дарыывыстың хейүи. Чашпаяк-биле ат-сураан чүге үндүрүп турар сен—деп, ол чагып, сургап-даа көрген. Ындыг болзажок, Эзирикпейниң бодалынга ол хүннерде чүгле чаңгыс чүве аврып турган: «Чашпаяк-ла, Чашпаяк..» Өөдежок ада чамдыкта кадайынга чүве ыытавайн, чамдыкта—бодум билир мен!—дээш, эжиктн шак кылдыр аапташ, үне бээр турган.

Ынчан сүт-бараан фермазы суурже чоокшулап, Тоора-Хемниң ол чарынга көжүп келген турган. Бир-ле кежээ Таанай сагыш-сеткилиниң дүвүрээшкининге алыскаш, уругларын удуруп каапш, фермага чеде берген. Ашаанын чурттап турган бажыңын барып сокпаан.

— Ажыт, Эзирикпей, чанаал!—деп, Кол дыңзыг-даа болза, сеткилге чымчак бир-ле аян-биле чугаалаан.

— Чэва бер, дүне бээр чүге келдин?!

Эзирикпейниң ынча дээнин дыңнаан, Кол аңаа, оске бир кижиниң дузазы-биле эжиктн ажыттырар арганыг болган.

— Чанаал дидир мен.

— Ажыл чай чок, эртежик ажылдаар кижи мен!..

Ол аразында орун бажында үзүкте чаштынып олурган Чашпаяктың Таанай көрүп каан. Чашпаяк хенертен тура халаап, Таанайның бажындан сирбектеп, бажыңдан үндүр иткилеп,—бис ийиям канчаар сен, Таанай, шорун!—деп, алгырып эгелээн. Эзирикпейниң чөгенчиг, ада шинчи чок, каржызы аңаа база көзүлгеп: ол кадайынга бичии-даа болушпаан, харын «Соксаңар!..» деп, Таанайны эктиндеп туткаш, үндүр идеринге өйлешкен.

Сөөлзүредир Таанай ашаанын үүлгедиишиниг дугайын колхоз баштаар черинге, херээжеинер човүлелиниг дыңнадып, хөй уруглыг не мээң чурттаалгамга дуза чедирип көрүңер деп чугаалап турган. Ынчалза-даа кандыг-даа харыыны албаан. Харын Эзирикпей биле Чашпаяктың үүлгедии үргүлчүлеп-ле турган.

Адак соонда колхозта херээжеинер човүлелиниң хуралын чыылдырган. Аңаа Таанайның хомудал билдиришкинин чугаалажып көрген.

Херээжеинер човүлелиниц даргазы С. Саяна оон билдиришкинин номчаш, Таанайдан мындыг айтырыг салгаан:

— Чугаалап тур, Таанай, сээң Эзирикпейиниң бо чурум чок чоруушы чүве бе?

— Эрткен күстеп ээр дыңнап келдим. Черле шын. Бодум база көрген мен—деп, Таанай арай сүрээдексеп харыылаан.

—Бир эвес хоп-мете болза канчаар сен?!

Иениң арнында хомудаан-даа, чиктигинип кайгаан-даа хевир илдең көзүлгеп: херээжеинер човүлелиниң даргазының ол шыңгыы айтырыындан сестп бергени ол-дур.

— Мете эвес ийин, дарга...

Саяна элээн каш, байысаай аарак айтыргылаан, олургаиарже дескиндир көргеп.

— Кымда айтырыг барыл? Ялымза чок херек эвеспе...

Элээн каш кижи айтырыг сыягап. Ол айтырыгларның кол нуруузу-ла—Таанайның бир-ле четпезин билгеш, Эзирикпей ону каапгар деп тур боор. Таанай ашаан улуска хүниээр кижи бооп чадавас деэп ышкаш, чоптуг эвес, харын-даа Чашпаякка буруу халдатпас байдалдыг болган.

Колхозчу Роза Бараан тургаш, баштай ыыттавайн тура, оон дидим эвес үн-биле:

— Эзирикпей биле Чашпаяктың харылзаазын меге дээр мен, ындыг эвес улус чүве—деп, бадыткаарын оралдашкан.

Шура Кара-оол база-ла шын эвес санал берген:

— Сен, Таанай, Эзирикпейден чарлыр мен деп бодап турар-дыр сен. Чарлы берзиңзе-даа, ол—уруглар азыралын сеңээ домей-ле төлевес болгай—дээн.

Таанайның киирген хомудалы үнзезин чок дээзинг түңнелге четкен. Кижиниң амыдырал-чурттаазы-биле холбашкан айтырыгны ийи-чаңгыс кижиниң кара-туразында ажылап каары ышкаш, ынчаар тоомча чок көрүп болур бе? Чок! Колхозта керээжеиннер човүлели (даргазы эш Саяна), оон чамдык активтилериниң чөптүг негелдезин ээ көөр туржук, харын оон сагыш-сеткилин хомудатканнар. Чашпаяк—силериң чоок, таныш эжиңер, ындыг болзажок, ол маңаа бичии-даа буруу чок деп бодаар силер бе? Силериң арын-нүүрүңер кайыл?..

Ол-ла хуралга чамдык эштер санал бергеш, Эзирикпей биле Чашпаяктың буруудадып, оларга хемчег көргүзериниң чугулазын, партия кежигүнү Чашпаяктың үүлгедиин колхозта партия организациязынга дыңналырын чугаалап турда-ла, Саяна баштаан кезек кижи оларның чөптүг санналдарын хүлээп албаан.

Кол Чашпаяк — партия кежигүнү, Тоора-Хем көзээ Советтиң депутады. Ол хиреэминде аас-кежиктиг совет өг-бүленiң чурумун үреп, хүүда амыдырал-чурттаалгага туруш чок, будулчак чурттан коруур.

Коммунистиг кижизидилгениң бир чугула болгаш амыдыралчы айтырыы —өг-бүленiң чурттаалгазында бо ышкаш будулгаазынар «Совет Тыва» колхозта ам-даа үргүлчүлеп турар. Ол болзэ ында партийжи кижизидилге ажылының дээш чогун, амыдырал-чурттаалгага эргиниң артышкыннары-биле демиселдиң болгаш партия организациязының оске хөй-ниити организацияларын-биле харылзаазының кошкаш херечилеп турар. Колхозта партия организациязы (секретары эш Доржу) мыялыг четтесгер-биле чүге эштежип турарыл?

А. СЫЫН-ООЛ.

Сиген шөлүн калбартыр

«Чодураа» көдээ ажыл-агый артелиниң малының баш саны чылдынна өзүп, а сиген кезер черлери кызырлып турар. Мал чемнериниң белеткелиниң планын колхозтуң чылдын-на күүсетпейн турары ынчангаш анза-ла таварылга эвес. Моон мурнунда суггарып, сиген кезип ап тур-

Космостуң шиңгээдип алыкчыларынга гимн

Ленин проспектизи... Чурттаалга кварталдарның бирээзинде скульптор А. П. Файдыштың чогаадыкчы мастерскаязы туруп турар. Ол мастерскаяга май 17-де Н. С. Хрущев болгаш партияның база чазактың өскө-даа удуртукчулары чораан. Совет улустуң космосту шиңгээдип ап турарынга алдар кылдыр Москвада тудуп турар турасчаалдың төлевилели-биле олар аңаа танышкан.

Андрей Петрович Файдыш бодунуң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын он беш чылдың мурнунда, Москваның Суриков аттыг чурулга институдун дооскан соонда эгелээн. 1950 чылда Файдыш Совет күрүнеңиң үндезилекчизи болгаш удуртукчузу—В. И. Ленинниң турасчаалын чогаткан. Ол дээш аңаа Күрүне шаңналын тывыскан. Тос чыл эртикенде аныяк ажылдакчы Калугада К. Э. Циолковскийге турасчаалдың төлевилели дээш ССРЭ-ниң Чурулгалар академиязының шаңналын алган. Аңаа ийиги чергениң дипломун болгаш мөңгүн медальды тывыскан. 1960 чылдың августа скульпторну ССРЭ-ниң Чуруктчулар эвилелиниң баштаар черинниң секретарынга соңгаан.

Бодунуң чаа ажылының дугайын чугаалап бээрин А. П. Файдыштан СЭТА-йың корреспондентизи Д. Захаров дилээн.

— Турасчаалды чогаадып кылырынга мээң-биле кады архитекторлар Михаил Осипович Барш болгаш Александр Николаевич Колчин ажылдап турар—деп, скульптор чугаалаан. — Бистиң бодалывыс-биле алырга, бо болза, октаргайже оруктү делегейде эң-не баштай салган совет улустуң кайгамчык шылгараңгай чедишкинин мөңгежидер, өндүр чаагай архитектура чогаалы болур умурлуг.

Турасчаалдың дөмзэ болза чайырлап каан гранит болур. Турасчаалда силип каан дүрзү хевирлер совет эртемденнериң, конструкторларның, ажылчыннарның болгаш инженерлериң өндүр улуг эрес-маадырлыг чоруктарын көргүзүп турар.

Оларның бирээзинге скафандрны кеткен Юрий Гагаринниң дүрзү-хевири. Баштайгы совет космонавт октаргайже умударының мурнунда көдүртүр херекселче үнүп бар чыдар.

Улуг орус эртемден К. Э. Циолковскийниң беш метр скульптуразы ол турасчаалдың чардынмас кезээ болур. Планеталар аразынга харылзаалардың теориязының үндезилекчизи чымчак сандайда олурар. Оон бодалы талыгыр ыракче угланган. Совет нижилер космосче бир-ле дугаарында эртикен турар дугайында Циолковскийниң кайгамчык сестерин турасчаалдың арын талазынга бижиир.

ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедишкиннериниң делгелгезинче кирер коя эжиктиң мурнунда тудугжулар бригадалары ажылдап турар. Олар аажок улуг турасчаалды тудуп турар. Тайбың проспектизинден эгелээш ол турасчаалга чедир «космосту шиңгээдип ап турар маадырларның аллеязын» тургузар. Баштайгы совет космонавтарның, спутниктерни, космос корабльдерин тургускан нижилерниң чуруктарын ол аллеяның ийи талазынга тургузар.

Тайбың проспектизинде турасчаал космостуң шиңгээдип алыкчылары —совет нижилерге гимн болур.

— Бистиң мастерскаявыска Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчуларының чорааны моон соңгааргы чогаадыкчы ажылга чаа-чаа күштерни берип турар—деп, А. П. Файдыш түннелинде чугаалаан.

(СЭТА).

Бедик үнелээшкиннің соонда...

БЕРЛИН. (СЭТА). «Орус хувулгаазын» деп кино-чурукту Москвагз хөй-ниитиниң көргенининг болгаш оон авторларын Ленин ордени-биле шаңналының дугайында дыңнадыларны ГДР-ниң солуннары «Ажылчын ацгының алдарының дугайында кино», «Анжели биле Андре Торндайктың Ленин ордени»—деп ыңдыг эгелернин адаа-биле парлап үндүрген.

Кинонуң көрүлдезинге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет чазактың удуртукчуларының киришкенин солуннар демдеглеп, ол кино-чурукту ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелининң Даргазы Н. С. Хрущевтүң алжок бедии-биле үнелээнин олар бижип турар.

Фидель Кастронуң Совет Эвилелинге чоруп турганының дугайында кинорепортажтар

Куба революциянның баштынчызы Фидель Кастро Рустуң Совет Эвилелинге чоруп турганының дугайында кинорепортажтарның сериязын документалдыг кино-чуруктарның төп студиязы белеткээн.

Кинохроникаңның «Москва: «Виза Куба!» деп чугаалап тур» деп аттыг баштайгы тускай үндүрүүшкүнү бистиң Төрээн чуртувустуң найысылаашынга аалчыларның чедип келгенинге холбашкан. Кызыл шөлге болган митингини, Фидель Кастронуң Н. С. Хрущев-биле ужурашканын, Л. И. Брежневке барып чорааның, В. И. Ленинниң Мавзолейинге чечектер боодалып аппарып салганын кинода тырттырып каан. ССРЭ-ниң Улуг театрынга «Куулуг хөл» деп балетти көргүзүп турар уеде болгаш В. И. Ленин аттыг Төп стадионга чайгы спорт сезонун ажыктаныңын хүнүнде тырттырган чуруктар ында база кирип турар.

Эргим аалчының болгаш ону үдеп чоруур нижилерниң маадыр хоорайга чоруп турганының дугайында ийиги тускай үндүрүүшкүнү «Фидель Кастро—Волгоградтың аалчызы» деп адаан. Куба өңнүктерни волгоградчыларның өөрүшкүлүг уткуп алганын, СЭКП XXII съездизи аттыг гидроэлектростанциязынга болгаш Мамай базырынга чорааның көрүкчүлер оон көөр. Волгоград стадионунга совет-куба найыралдың митингизининг дугайында кино-чурук-биле ол үндүрүүшкүн дооступ турар.

«Фидель Кастро хүнээрек Узбекистанда» деп үшкү үндүрүүшкүн куба аалчыларны Ташкентиге өөрүшкүлүүбиле уткуп алганының дугайын чугаалап турар. Фидель Кастро болгаш оон өөрү суггарылга системаларын көрүп, «Кызыл Узбекистан» колхозтуң ажыл-агыйы-биле танышып турганын ында тыртырган.

Кинохроникаңның ол үш үндүрүүшкүнүн Москваның кино театрларынга майның 18-те көргүзүп эгелей берген.

Фидель Кастронуң Иркутскиге, Братскиге, Свердловскиге болгаш Ленинградка чоруп турганының дугайында кинорепортажтарны кылырын дооскан болгаш удавас массалыы-биле көргүзүп эгелээр.

(СЭТА).

Фидель Кастронуң Совет Эвилелинге чоруп турганының дугайында кинорепортажтар

Куба революциянның баштынчызы Фидель Кастро Рустуң Совет Эвилелинге чоруп турганының дугайында кинорепортажтарның сериязын документалдыг кино-чуруктарның төп студиязы белеткээн.

Кинохроникаңның «Москва: «Виза Куба!» деп чугаалап тур» деп аттыг баштайгы тускай үндүрүүшкүнү бистиң Төрээн чуртувустуң найысылаашынга аалчыларның чедип келгенинге холбашкан. Кызыл шөлге болган митингини, Фидель Кастронуң Н. С. Хрущев-биле ужурашканын, Л. И. Брежневке барып чорааның, В. И. Ленинниң Мавзолейинге чечектер боодалып аппарып салганын кинода тырттырып каан. ССРЭ-ниң Улуг театрынга «Куулуг хөл» деп балетти көргүзүп турар уеде болгаш В. И. Ленин аттыг Төп стадионга чайгы спорт сезонун ажыктаныңын хүнүнде тырттырган чуруктар ында база кирип турар.

Эргим аалчының болгаш ону үдеп чоруур нижилерниң маадыр хоорайга чоруп турганының дугайында ийиги тускай үндүрүүшкүнү «Фидель Кастро—Волгоградтың аалчызы» деп адаан. Куба өңнүктерни волгоградчыларның өөрүшкүлүг уткуп алганын, СЭКП XXII съездизи аттыг гидроэлектростанциязынга болгаш Мамай базырынга чорааның көрүкчүлер оон көөр. Волгоград стадионунга совет-куба найыралдың митингизининг дугайында кино-чурук-биле ол үндүрүүшкүн дооступ турар.

«Фидель Кастро хүнээрек Узбекистанда» деп үшкү үндүрүүшкүн куба аалчыларны Ташкентиге өөрүшкүлүүбиле уткуп алганының дугайын чугаалап турар. Фидель Кастро болгаш оон өөрү суггарылга системаларын көрүп, «Кызыл Узбекистан» колхозтуң ажыл-агыйы-биле танышып турганын ында тыртырган.

Кинохроникаңның ол үш үндүрүүшкүнүн Москваның кино театрларынга майның 18-те көргүзүп эгелей берген.

Фидель Кастронуң Иркутскиге, Братскиге, Свердловскиге болгаш Ленинградка чоруп турганының дугайында кинорепортажтарны кылырын дооскан болгаш удавас массалыы-биле көргүзүп эгелээр.

(СЭТА).

1. Скульптор А. П. Файдышка аалчылар чораан.

2. „Ажылчын аңгының алдарының дугайында кино“.

3. „Москва: Вива—Куба“.

4. Резолюцияларны бир үнбиле хүлээп алган.

Француяның тайбың талалакчыларының шуулганы

ПАРИЖ. (СЭТА). Чепсегленнишкинии дүжүрер талазы-биле кол штаттар Париж хоорайның чоогунда Сен-Дениге чоокта чаа ажыттынган. Ону Француяның тайбың талалакчылары чыылдырган. Кол штаттарның кол соруглазы — чепсегленишкинни делегейнин шынгыы контролю-бинле бүгү-ниитии болгаш бүрүн дүжүрери дээш, атомнуг дайынның айыылындан кижи төрелгетенни камгалап алыр дээш демиселди улам ынай күштелдиреринче Француяның хөйниитизининң бүгү күштерин мобилизастаары болур.

СЕНТ-УЭН. (СЭТА). Париж хоорайның чанында Сент-Уэнге он-он мүң эр, херээжен француздар чепсегленишкинни дүжүрер дээш кол штаттарның ажылынын эгелээни-биле холбаштыр тайбың талалакчыларының улуг митингизинге чыылган. Олар Француяның улузу чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрерин негеп турар деп, бүгү делегейге медеглээр дээш тайбынче болгаш чепсегленишкинни дүжүрерининче кыйгырып турар плакаттарны болгаш лозуннарны тудуп алган. Сент-Уэнниң стадионунга чедип келген. Бретаньдан болгаш Прованстан, Лотарингиядан болгаш Гасконидеп, Бургундиядан болгаш Жирондадан келген төлээлер база ында бар болган. Париж хоорайның чоогунда үлетпүрлүг районнардан кижилер онза хөй келген болган.

Массалыг митингиге кол штаттарның киржикчилери делегейнин кырында диргелген атомнуг дайынның айылынын шынгыызын демдеглеп, чепсегленишкинни дүжүрер болгаш тайбың дээш демиселди улам калбартырынче бүгү француз улусту кыйгырып турар резолюцияларны чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Чепсегленишкинни дүжүрери дээш кол штаттар болза Францияда тайбын талалакчыларынын шимчээшкинин хөгжүдеринге чаа чугула үе-чада болган.

ССРЭ МУРНАВЫШААН...

ТОКИО. (СЭТА). Америк космонавт Куперниң ужудуушкунунуң дугайын номчукчуларга чугаалап турар япон солуннар ССРЭ ам-даа мурнавышаан деп түннелдя кылып турар.

Эрткен чылдың августа-ла ССРЭ «Фейт-7»-ден дыка артык, улуг чедиишкиннерни чедип алган болгай деп, «Майнити» солуннуң корреспондентизи Исимару Канаверал думчуктан бижээн. Ракеталарның күчүзүнүң талазы-биле Совет Эвилелиниң артык күштерлиг илергей. 1961 чылдың августа-ла Титовтуң башкарганы «Восток-2»-ни орбитажже үндүргеп ракета безин чоокта чаа Куперни көдүрүп үндүрген «Атластан» артык күчүлүг деп, Исимару айтып турар.

Кеннеди Айже бижинни баштай чорударын күзеп турар деп, ол түннелинде бижээн. Оон күзели боттанып бе? Ам дээрезинде ол дугайында идегелдиг факторлар кончуг эвээш.

ЮКЭ ТК-ның пленуму

БЕЛГРАД. (СЭТА). Югославияның коммунистер Эвилелиниң Төп Комитединиң V пленуму майның 18-те Белградка ажыттынган. Пленумтуң хүн чурумунда ийи айтырыг: делегейниң өйү келген негелделиг айтырыгларының талазы-биле Югославияның коммунистер Эвилелиниң туружу болгаш тайбын база социализм дээш демиселге делегейниң ажылчын шимчээшкинининг соруглаларынга оон хамаарылгазы; янзы-бүрү айтырыглар.

ЮКЭ-ниң чингине секретары Иосип Броз Тито бирги айтырыгның талазы-биле илеткел кылган.

Харыы чок

ЛЕОПОЛЬДВИЛЬ. (СЭТА). КНО-нуң Конгода чаа удуртукчузу Дорсенвильдиң парлалга конференциязы Леопольдвильге болган. «Конгога келген кижи мен» деп чазамыктазында, чуртта чамдык болуушкуннарны оон тайылбырлааны корреспондентилерге элдептиг болган.

КНО-нуң Конгода албан чери бодунуң ажыл-чорудулгазы-биле эл чуртта байдалды экижидип шыдаваанын калбаа-биле билдингир. Конгонуң чамдык районнарында анархия болгаш контроль чок чорук ам-даа турбушаан турар. Ынчалза-даа КНО-нуң Конгода ажыл-чорудулгазының шак ыңдыг ыглачыг түннелдеринин чылдагаанналарының дугайын харылаарының орнунга, Дорсенвиль болза «ол ышкаш чоруктар өске-даа чурттарга бооп болур» деп медеглээн. Журналистернин Дорсенвильге салган дыка хөй айтырыглары шуут харыы чок арткан.

Шаарланганнарның сүлчээзи

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Майамиде (Флоридада) хоргадап турар куба эмигрант-контрреволюсчуларының янзы-бүрү болуктери каттыжар дугайында чугаалажыышкыннарны чорудуп турар. Дүжүр октаткан диктатор Батистаның талалакчыларын каттышкан белүглежиишкинге кинер бодап турар.

«Нью-Йорк таймс» солуннуң корреспондентизиниң Майамиден дыңнадыында айтып турары-биле алырга, каттыжыышкынның алыс соруглазы болза Кубаның революстут чазаанга удур «дайын чорудулгазын чорудары» болуп турар.

Рихард Вагнер

(Төрүттүнген хүнүнден бээр 150 чыл болганынга)

Немец улустуң алдарлыг композитору Рихард Вагнер музыка уран чүүлүнүң төөгүзүнге опера реформатору кижи болуп кирген. Композитор, дирижёр, чогаалчы болгаш шин бижикчизи Рихард Вагнер ынчаарда Европаның опера сценаларынга нептерээн, ирип калган эрги чаңчылдарга удур чидиг шүгүмчүлелди кылган. Вагнер музыка драмазының чаа хевирии—операның чаа эстетиказын тургускан. Борта 1848—1849 чылдардагы немец революциязының салдары улуг болган. Рихард Вагнериң эрги операларының чамдык номерлериниң орвунга улуг драмалыг сценаларны тургусканы—оон чаартыкчы уран принциптери болган.

Вагнер бодунуң «УЖУГАР ГОЛЛАНДЫ», «ТАНГЕЙЗЕР», «ЛОЭНГРИН» «НИБЕЛУНГАНЫҢ ДЭЭРБЭЭ» болгаш өске-даа операларынга ол чаа принциптерни киргеп.

Вагнер болза кайгамчык аянныг, маадыр шүттүг, оркестриниң чаңгызы байлак болгаш чараш музыканы тургускан. Ынчалза-даа Вагнер 1848 чылдың революциязындан, реаксылыг идеология тергиндеп турган герман кайзеровчу империяның тургустумарынга чедир үениң дургузумда ханы алдагдалдарга база таваржып турган.

• • •

Рихард Вагнер 1813 чылдың май 22-де Лейпцигге үүрмек ажыл-агыйлыг дүжүметтиң өг-бүлезинге төрүттүнген. Төрүттүнге-ле алды ай чедип чорда, оон адазы өлүп калган, ынчангаш соңгу адазы, актер Л. Гейериниң холунга өскен. Ортумак школага өөреник турган театрга, литературага, арай сөөлзүредир композициянга ынак апарган. 18 харлыында Лейпциг университединге өөренимшаам, композиция теориязын чүткүлдүү-биле шиңгээдип ап турган.

1833 чылдан эгелеп, чер кезип, тоянчылап, элээн каш хоорайларга ыры бөлүктериниң, театрларның музыка кезээниң удурткучузу болуп ажылдаан. 1842 чылда төрээн чурттунга ээп келгеш, «РИЕНЦТЕР» деп операны чедиишкиннег тургусканы оон амыдыралының аар байдалын чиигеткен. Вагнер бодунуң чурттунче чанып кээп турар уеде чонның демократтыг кезээниң буржуазиязга удур демисели өзүп турган, ынчангаш Вагнериң мировоззрениезим болгаш чогаадыкчы ажылы немец буржуаз болгаш үүрмек буржуаз идеологиязга удурлашкыышкынны болдурган. Ол уеде оон бижээн шүгүмчүлелдиг статьялары идея талазы-биле «Аныяк Германия» деп либерал-оппозициялыг агымның ажылынга чоок болуп турган.

Вагнер 1849 чылдың май тура-халыышкыныңың үезинде революциянның лагери—Дрезденге турган. Тура-халыышкынны баскан соонда саксон чазак Вагнерни истеп-сүрүп эгелээн болгаш Швейцарияже дезип чоруткаш, Цюрихке политиктиг эмигрант болуп, 10 чыл иштинде чурттаан.

Швейцарияга тургаш, Вагнер революсчу көдүрүүшкунүнүң салдары-биле опера реформазының дугайында: «УРАН ЧҮҮЛ БОЛГАШ РЕВОЛЮЦИЯ» (1849 чылда), «КЕЛИР ҮЕНИҢ ЧЕЧЕН ЧОГААЛЫ» (1850 чылда), «ОПЕРА БОЛГАШ ДРАМА» (1851 чылда), «МЭЭҢ ӨӨНҮКТЕРИМГЕ КЫЙГЫРЫГ» (1851 чылда) деп ажылларын бижээн. Вагнер чамдык депшилгезиг бодалдарны чугаалаан. Ол — уран чүүлүү «социал амыдыралдың продуктузу» деп көргеи болгаш ынчаарлагы буржуаз театрларны шүгүмчүлеп, уран чүүлдүң хуу-салымын революциянның алырын көрүп, ёзулуг уран чүүлдүң демократтыг болуруи бадыткавышаан, театрларның массалыг болуруи негеп турган.

Вагнериң амыдыралының ийиги чартыында оон мировоззрениезинге болгаш чогаадыкчы ажылынга улуг өскерилиишкин болган. Вагнер республиканчы турганындан монархист; Фейербахтың салгакчызы турганындан Шопенгауэриниң болгаш Ницшениң реаксылыг философиязының нептередикчизи; Гобинонуң реаксылыг сөөк-язы ылгаар теориязының камгалакчызы апарган. Вагнер аристократ болгаш соц-хөө бөлүктери-биле улам чоокшулажып, Париж Коммуназынга удур чүдек иүгүлдээшкинин кылган. К. Маркс болгаш Ф. Энгельс Вагнериң ажыл-чорудулгазында идея-политиктиг угланышкынынарга удур чидиг шүгүмчүлелдерни кылганнар.

Реаксылыг турушче Вагнериң киргенининг соонда оон музыка талазыбиле чогаадыкчы ажылы база өскерилген. Оон чогаалдарының кол идеязы Шопенгауэриниң пессимисчи Философиязынга, тодаргайлаарга, «бот-боттарынга ынакшаам кижилер ёзулуг аас-кежиин чүтле өлген соонда тывар» дээн уткалыг болу берген. Вагнериң операга реформазы музыка драматургиязының ария, ансамбль, инти ыр чижектиг күүлүг чепсээн казып каапкан. Операга ырлаан кижиниң үнүп оркестриниң дааш-шимээнин «сыырыптар» турган.

Ынчалза-даа Вагнер операга оркестр үнүн колдадып тургаш, кайгамчык түңнелди чедип алган. Чайковский, Римский-Корсаков, Стасов олар Вагнериң операга кылган реформазынга таарзыммайн турза-даа, оон симфониага чедишкинин үлелээннер.

Вагнер буржуазияга деткидип алгаш, герман империализминиң реаксылыг идеяларын пропагандалап турган уеде оон ады элээн бедий берген болгаш харын-даа аңаа үзүүр чыгы апарган. Вагнерианство Европага нептереп турган уеде, орус классиктиг музыка бодунуң оруу-биле хөгжүп орган болгаш Вагнериң музыка драмазының барык хоозун идеязынга удур опера реформазының депшилгелиг принциптерин тургускан. Орус музыка классиктери Вагнериң ажыл-чорудулгазынга шын үнелээшкинни берип турда, А. Н. Серовтуң туружу сыр өске болган. Ол, Вагнериң музыка драматургиязының талазы-биле чаартылгазын эмин эртир үнелеп турган, ынчалза-даа Серов бодунуң чогаадыкчы ажылынга Вагнериң салдарынга алыспаан, улусчу музыка драмазын тургузарының соруглаларын өске угланышкын-биле шинтирлеп турган.

Бодунуң четпестери турза-даа, Вагнер музыка төөгүзүнге кайгамчыктыг чөрин ээлээр. Оон уран чүүлге четпестерни шинтирлии-биле шүгүмчүлеп, ылаңгыя амыдыралының сөөлгү чылдарында публицисчи ажылчорудулгага көзүлген реаксылыг, улуска удур чүүлдерни илереттишаан, 19 чүс чылдар үезинде делегейниң музыка уран чүүлүнге Вагнериң чогаадыкчы чаалап алышкынынарын артырып, үнелээрни черле чөптүг.

ХӨНДЕРГЕЙНИҢ ОҢГАР-ӨЗЕНДЕ

«Тыва» совхозтуң эш Э. Кызылоолга удурткан 13 кижи составтыг звенозу Оңгар-Өзенде эки ажылдап турар. Олар 2500 кубометр тудуг ыяжы белеткээр хүлээлгелиг. Күшажылды шын организастаанының түннеинде звено кыска уеде 560 кубометрни белеткээн.

Звенонуң шилип кескен, болуп белеткээн ыяжын прицептиг 6 автомашина сөөртүп эгелээн. Машиналарны чүдүрерин хандырбышаан, звенонуң кежигүннери хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар.

С. ӨПЕШ-ООЛ.

Бөгүн республикага чаашкын чагбас, соңгу-барыын чүк угланышкынныг хат хүннүн ийиги чартынында дыңзыыр хүн болур. Агаарның температуразы: республикага 13—18, Кызылга—16—18 градус чылыг болур.

Үжен көпеек-биле

1963 чылдың акша-бараан лотереязының билеттерин тарадыры Кызыл хоорайда чедишкинниг чоруп турар. 1963 чылдың бирги болгаш ийиги үндүрүлгезиниң лотереязының билеттери бүрүку-биле тараттынган турган. Акша-бараан лотереязының курунеге-даа, хамаатыларга-даа ажыктыг болуп турарын. Кызыл хоорайның ажылчы чонмарының улам-на экизи-биле недереп билип турарын бо чорук хереченнел турар-дыр.

Бо чылдың лотереязының ийиги үндүрүлгезиниң билеттериниң ойнап алышкыннарын төлеп бээрин Кызылдың ажаалга кассалары эгелээнинин баштайгы дөрт хүннеринде 1500 лотерея билеттериниң ойнап алышкынын алыр дээш хамаатылар келген. Ол билеттерниң аразында үүрмек чүүлдер-биле чергелештир хевистер, холодильниктер, дүктен кылган чооргаңнар, даарамыр машиналар, пианиноларбболгаш өске-даа улуг өртектиг барааннар лотерея билеттериңге таварыжып турар. Кызыл хоорайның Енисей кудумчузунуң № 85 базынында чурттап турар пенсионер А. И. Караев 526 рубль 50 көпеек өртектиг пианинону ойнап алган. № 9 эски-садтың ажылдакчызы В. Г. Запевалова 210 рубль өртектиг «ОКА» деп холодильникти, хем параходстроезунун Кызылда техучастогунун ажылдакчызы Л. К. Колмаков 36 рубль 20 көпеек өртектиг 0,92Х1,8 метр хемчээлдиг хевисти. Иргылар эмнелгезининң ажылдакчызы В. С. Вяшиков 26 рубль өртектиг чооргаңны тус-тус ойнап алганнар. Таварыжкан билеттерниң ойнап алган үүлдерин төлеп бээри ам-даа үргүлчүлел турар.

Акша-бараан лотереязының ушку үндүрүлгезиниң билеттерин тарадыры ам чоруп турар. Лотереяның бо үндүрүлгезиниң ойнаашкыны 1963 чылдың июль 7-де Ярославль хоорайга болуур. Ушку үндүрүлгениң 35 разряд тарынга таварыжыр үүлдер болза: «Москвич» деп автомобильдер 35, «Планета» деп мотоциклдер 245, пианино 280, «Саратов-2» деп холодильниктер 1400, «ОКА» деп холодильниктер 735, «Мир» деп холодильниктер 455, фабрикага кылган 1,4Х2 метр хемчээлдиг хевистер 1085, 0,92Х1,8 метр хемчээлдиг хевистер 1715, дүктен кылган чооргаңнар 7000, хеп чуур машиналар 1305, радиоприемниктер 350, электрограмофоннар 475, бит-биле шимчедир даарамыр машиналар 980, хол-биле шимчедир даарамыр машиналар 1750, уран чүүлдүң кылыгларының 105, Кавказтың Кара далай эриктеринче туристи путевкалар 105.

Акша ойнап алыры 1960 билеттер 25—25 рубль, 63.000 билеттер 10—10 рубль, 84.000 билеттер 5—5 рубль, 2632770 билеттер 1 рубль түңнерге таварыжыр. Үжен көпеек өртектиг билет-биле мындыг улуг үнелиг үүлдерни болгаш хөй түңнүг акшаны ойнап ап болур-дур.

Акша-бараан лотереязының билеттерин хамаатылар садыл алгаш, оонбиле күрүнеге-даа, боттарынга-даа ажыктыг чугула ажыл-керекке киржип турары болур.

С. ОСИПОВ.

Кызылдың № 7173 төп ажаалга кассалының инспектору.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Үнелээшкиннің соонда...

БЕРЛИН. (СЭТА). «Орус хувулгаазын» деп кино-чурукту Москвагз хөй-ниитиниң көргенининг болгаш оон авторларын Ленин ордени-биле шаңналының дугайында дыңнадыларны ГДР-ниң солуннары «Ажылчын ацгының алдарының дугайында кино», «Анжели биле Андре Торндайктың Ленин ордени»—деп ыңдыг эгелернин адаа-биле парлап үндүрген.

Кинонуң көрүлдезинге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет чазактың удуртукчуларының киришкенин солуннар демдеглеп, ол кино-чурукту ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелининң Даргазы Н. С. Хрущевтүң алжок бедии-биле үнелээнин олар бижип турар.

ЧЫЛГЫЛАЖЫЛГА

Сээктерни бажың иштинге нептеретпеңер

Час дүжүп, хүн изидир хүннеп, чылыг апаарга сээктер дирзип эгелээр. Оларны ол дораан-на чок кылыр херек, чүге дээрге олар янзы-бүрү аарыгларның 70 ажыг хевириниң өөскүдүкчүлерин тарадып турар.

Аңгы-аңгы хевириниң сээктери бар, оларның иштинден өрээл иштиниң сээктери эң-не нептереңгей. Оларның мага-боттары болгаш даваннары микробтар ызыртынар дүктерлиг болгаш салдарлыг. Сээктер дыргактарының аразында хырбаланчак таваңгайларының дузазы-биле бажың дээвириниге-даа, соңга шилдериниге-даа союп чоруурлар.

Сээктер дүрген өзүүчел, чылыг уеде олар чеди катап төрүп болур, өдектерге, иринди бокторга бир сээк чаңгыс удаада-ла 100—150 чуургаларны чажып болур.

Оларга таарымчалыг байдалга тургаш, сээктер бүдүн чыл дургузунда-даа өзүп, төрүп болурлар. Ынчангаш оларның-биле демиселди бичe када-даа үзүктелирбес херек. Сээк ортумаа-биле бүдүн чартык ай чурттап турар, 6—7 градус чылыг температуралыг чөрлерге дириг кыштап-даа болур.

Бажың болгаш херим иштинге аъш-чем артынчыларын чыылдырбас, арыг-шевер турар болза, сээктер өзүп ковудээр чер тыпластар.

Чурттаалга өрээлдерин, херим иштин, инити ажыглал черин чылыг уеде арыг тургузар херек. Бок төгер демир хууннар быжыг аастыг болур ужурлуг, артынчыларны хүннүн-не үндүрүп төп турунар. Куруг демир хууңну чем артынчыларындан арыглап, изиг суг-биле чуп турунар.

Чем аймаан хаарлыг савага азы шкафка шыгжап, оларга сээктер хонарын болдурбаңар.

Изиг хүннерде чурттаалга өрээлиниң соңгаларын хаарлыг тургузуңар, а форточкаларны демир четки азы марля-биле сээктер кирбес кылдыр херип алыңар. Соңгага херип каан дилиндек саазынар сээктерге хоюткы боон турар.

Сээктерни чок кылырының бодүүн аргалары сээк хораны, чыпшынчак саазын, шил азы демир сээк чыырлар болур.

СЭЭК ЧЫЫР — чалгыяк шилдир. Сээк чыырга саваңныг сугну азы соданың кошкак эзилдиринн куткаш, оон чанынга сээктер чыгыр ажыг сүттү, квасты, сүтке шыгыдып каан хлебти делгеп каар. Сээк чыырны үргүлчү арыглап, чемиштерни солуп турар херек.

СЭЭК ХОРАНЫ — ажыг мышыктыг натрийниң эзилдиринн сиңирип каан саазын-дыр. Ону тавактарга чаткаш, оон кырынче чигирлеп каан суг кудуп каар. Чем белеткээр өрээлге азы бичии уруглар турар черлерге сээк хораннарын тургуспаңар, орта хораннанган сээктер чыгылыр.

ЧЫПШЫНЧАК СААЗЫННЫ столдар кырынга болгаш соңга карактарынга чадып, бажың дээвиирлеринге азы электри лампочкаларынга азып каап болур.

Чууиду төгер, арыгланыр черге сээктер өзүп ковудевезин дээш, ийи хүн бир катап хлорлуг чугайның порошогун бир дөрбелчин метр черге бир килограмм чугай кирер кылдыр дески чажып болур. Канализация кылдынмаан арыгланыр черлер суг кирбес, дыгый хагдынар аастыг болур ужурлуг. Ындыг арыгланыр черлерже неделяда бир катап чартык литр керосинни кудуп турарын сүмелеп турар.

Бажың иштинге сээктерни пиретрум порошогу-биле 10 хуудуг ДДТ хуст-биле хораннаар. Оларның-биле соңгалар дораларын, эжиктериниң, бажың ханазының хүннээрек талазын болгаш өскелдә сээк хонар черлерни чаап каар. Ол уеде чем аймаанга, савааларга порошок чыштынарын болдурбас херек.

Кудумчуларның херим иштининг чурттаалга бажыңнарымың арыг болуру сээктерни чок кылырының чугула аргазы болурун утпаңар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

ОРДУЛАР БОЛГАШ КАЗАНАКТАР

105 өрээлдерлиг кедергей каас-коя бажың, ынчаарга оон чанында кеңгереп калган, чамдыя берген казанак бажың. Алжирде эң улуг чер ээзи француз Боржо ол каас бажыңга шөлээн чурттап турган, а кожазында чаржынчыг казанак бажыңга алжир тараачының өгбүлези аргастанып турган.

Ам херек өскерлип турар. Алжирде улуг-улуг көдээ ажыл-агый болгаш садыг бүдүрүлгелерин хүүнүң ажыглалындан хавырарын болгаш оларны тускай тургускан эргелел комитеттеринге дамчыдып бээрин эгелээн. Сөөлгү хүннерниң дургузунда француз чер ээлериниң фермаларын хавырып алган. Француз колониализминиң диниг сүлдези—Боржонуң улуг именезин-даа хавыргэн.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харыысалгалыг пежурныйның 35-24, пропаганда киллизининң 23—54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, көдээ ажыл-агый киллизининң 25-38, партийжи амыдырал киллизининң 37-13, иштики информация киллизининң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг киллистериниң 21-27, үлетпүр, транспорт база культура амыдырал киллистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00188.

Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

Бедик дүжүттүң үндезинин тургузуп турар

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттингеи

ШЫН

1963 ч.
МАЙ
23
ЧЕТВЕРГ
№ 121 (5525).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

Өртээ 2 көп.

Тараа культураларын тарыыр талазы-биле Барыын-Хемчик, Бии-Хем, Каа-Хем районнар мурнап турар. Ажыл-агый бүрүзү оларга деңнежиңер. Часкы тарылганы чоокку хүннерде доозаалыңар!

Часкы хову ажылдарының хүн·демдеглели

Республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының тараажылары чеди чылдың бешки чылының эзбек дүжүдү дээш демиселди үргүлчүлевишаан. Барыын-Хемчиктеи өөрүшкүлүг медээ келген. Районнуң механизаторлары болгаш тараажылары тараа культураларын чажарып доосканы, баштайгы тиилелгени чеңип алган. Ынчалза-даа барыын-хемчикчиларың кызыа чогуур ажыл-херектери ам-даа дыка хөй.

Картофель, кукуруза болгаш чигир свёклазы тарып олуртурунуң ажылдары дыка оожум калбарып турар. «Ээлэн» совхозтуң коллективи тараа культураларының чаштырыгазын арын-нүүр чокка узамдыктырган, а картофель болгаш кукуруза тарып олуртур ажылче шуут эгелеп кирбээн.

Бии-Хеминиң тараажылары сөөлгү хүннерде хову ажылдарын деминиң-биле чорудуп турар. Ынчангаш май 22-ге чедир тараа культураларын чаштырар даалганы олар 95,3 хуу күүседи берген. Ындыг-даа болза оол районнуң ажыл-агыйлары 800 гектардан бичии-ле хөй черге тараа культураларын чажарыга эвес, еске-даа культураларны тарыырынга хожудап турар. Эң ылаңгыя кукурузаны 8760 гектарга тарыыр дээн хирезиниг-ле ам чүгле 1974 гектарга оны тарып олурткаиын таарымчалыг деп канчап саналар боор. Картофельди 839 гектарга тарып олуртур турган болза, ам ыыдыгганы чүгле 167 га болуп турар. Көдээ ажыл-агыйның дүржүлга станциязының удуртукчуларын шыңгыы шүүмүлзеге чогуур. Эштер Юртаев болгаш Дорохов, бөгүнге чедир силериң шөлдериңерде кукуруза, картофель болгаш чигир свёклазы олуртқан чаңгыс-даа гектар чок-тур. Ол культураларны чогум кажан тарыыр деп турарыңар ол? Оларны барык 1450 гектарга тарыыр болгай силер. Ол ышкаш Таңдының колхозтары базала картофель тарылгазынче ам-даа эгелеп кирбээнин айтыр херек.

Улуг-Хем районнуң тараажыларының ыыка хоюдаа турарын бөгүн база демдеглээр апаар. Ол районнуң ажыл-агыйлары тараа культураларын чажар планны 63,3 хуу күүседи. Ол дээрге республикада эң куду түңнел болу берген. Анда ыызыл-тасты безин ам-даа 6000 ажыг гектарга чаштырары негеттинип турар. Машина-трактор парыгын ажылаарының чогуур корум-чурумуи мурнуудагызы ышкаш ам-даа эде тургуспаан. Эш Доржуддай директорлаан, аш Хвостов кол агроном болуп турар «Найырал» совхозту чижеже ап болур. Май 21-де ол ажылагыйның шөлдериңе 34 сеялка-биле үгле 260 гектарга тараа чаштырган. Ол дээрге багай түңнелдиң ёзулулга рекорду-дур. Бир эвес ынчаар ажылдаар болзунарза, июнь ай безин чедиишпези товаргай-дыр, эштер Доржуддай, Хунай-оол болгаш Хвостов.

Чөөн-Хемчиктиң будурүлге эргелиниң болгаш «Сельхозтехниканың» республика каттыжышкынының удуртукчулары, тускай эртемниглер Улуг-Хем районга бо-ла хап чеде берген турарлар. Ынчалза-даа оларның сургакчылаашкынының түңнели көзүлбейн турар. Олар техниканың ажыглалында улуг четпестерии узуткаар, кывар-чаар материалдар, үрезин, транспорт-биле оларны хандырар талазы-биле ёзулуг организакчылар болбайн турар. Ындыг чорук бүрүзүнде чогуур хемчег алыр, а буруулуг кижилерге шыңгыы харысалга хүлээдир херек.

Май 22-ге чедир тараа культураларын тарыырының планын республика ниитизи-биле 82,8 хуу күүсеткен. Эрткен хүнүң дургузунда бүгү культуралар талазы-биле немелде өзүлде 9,7 муң гектар болган. Ынчаарга майның 20-де 10,9 муң гектар тарытыныган турган.

Эштер, тараажылар! Майның сөөлгү он хонуу чоруп турарын утпаңар. Тараа болгаш өске-даа культуралар тарыырының ниитизи-биле төнер чоокшулаан. Силерниң тода ажылыңардан, техниканы бедик будурүкчүдүт ажыглаарындан дүжүттүң салым-чолу болгаш мал база чер ажылының продуктуларын будурер болгаш күрүнете садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерниң күүселдези хамаарыжыр. Чаа-чаа күш-ажылчы чеднишкиннер-биле Төрээн чурттуу өөрттүүлүңер.

Тожунуң тараажылары

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң механизаторлары бо чылдың часкы тарылгазынга белеткелди организастыг чорутқан. Техниканы, өске-даа чепсек-херекселдерни болгаш үрезиннерны четчир кылдыр белеткээн турганнар. Арбайның үрезинии ук чернин бодунга тарып өстүргеи, районнуктан тараа болуп турар. Тайга чурттуг тараажылар частын орайтан турар хүннерин аиаа-да маиан турбайн, хову турлаан үлегерлиг белеткеп алганнар. Ылангыя Сайлыг-Хөлде хову турлаанга ийи ёрээл чурттага бажыңын, бир чүнар бажыңны механизаторлар боттары тудуп алган. Колхозчулар ниитиниң шеф ажылы-биле ук бажыннарны штукатуралаан болгаш чугайлаан. Ында столованы эки дерээн.

Колхозтуң тараажылары эрткен чылын андарган черин хоюлаан, үлүктеткен. Баштайгы хүннерде тарааны 200 гектар черге чаштырган. Хову ажылында ийи ёалчегии тургускан. Механизаторларның аразында трактористер Ким-оол, Сат Александр, Аспан-оол, прицепщиктер Балчий-оол, Анай-оол олар ажылдың ёалчег нормазын 110—115 % хуу күүседип турарлар.

Хову турлаанда хана солун, көргүзүг самбыразы үнүп турар. Чаңсар үезинде шыырап, хол бөмбүү дээн чижектиг оюннарны ойнап турар. Колхозтуң бот-тывынгыр уран чүүл болгуиу механизаторларга концерти бир удаа көргускен. Кино база болуп турар.

Моон-биле холбаштыр тараажылар орту дургузунга агитас-массалыг ажылыг, лекция номчулгаларын болгаш бесседаларны чорутпайн турары хомудавчыг. Бо дугайында колхозтуң партия организациязы (секретары эш А. Доржу) сагыш салып ажылдаза чогуур.

ЧАА-ХӨЛЧҮЛЕРДЕ

ЧАА-ХӨЛ. (Телефон-биле). «Найырал» совхозтуң шөлдеринде хову ажылы улам калбарып турар. Сөөлгү хүннерге чедир тараа культураларын 7245 гектарда чашкан, оон иштинде кызыл-тасты 6560 гектарда тараан. Чажылдада ёалчег нормазын доктаамал ажыр күүседип турар Дмитрий Кертик-оол, Маады Анчылай ышкаш механизаторларны хойнуу илередип болур.

Часкы андарыга-биле 4770 ажыг гектарны чарган, чер андарылгазы улажып турар. Бо талазы-биле хүн нормазын 130—160 хуу күүседип турар Таскыл Мешпей-оол, Чынгаа Сергелен, Михаил Хуурак ышкаш ховунуң чоргаарлары хөй.

Совхоз чигир свёклазын 80 гектарда олуртуп дооскан, чочак-тараанын 300 гектар тарылга планын 104 хуу күүсеткен. Ногаа болгаш картофель олуртулгазы база тулуктээн.

Эът болгаш сүт будүрериң улам көвүдедириңге чугула культура болур кукурузаны 2800 гектарга олуртур. Ол ажыл ёгелээниниң баштайгы хүннеринде 615 гектарны олуртқан. Бо талазы-биле мергежилиг Минчит-оол Шагдыр, Шыжаа Дукар-оол ышкаш кукурузачы-механизаторлар база хөй.

Республикада часкы тарылганың чоруп турары

(Майның 20-ге чедир хуу-биле)

Районнар	Бүгү тараа культуралары	Оон иштинде кызыл-тас	Кукуруза	Картофель
Барыын-Хемчик	98,6	104,0	18,8	11,2
Чөөн-Хемчик	96,9	100,2	13,1	16,7
Улуг-Хем	57,8	72,3	21,9	5,7
Чөөн-Хемчиктиң эргелели	76,2	88,0	17,9	10,6
Бии-Хем	90,4	94,3	12,0	3,9
Каа-Хем	85,2	94,6	5,4	19,5
Таңды	73,5	84,8	14,5	10,1
Тожу	39,2	—	—	—
Таңды эргелели	79,0	88,9	11,6	10,7
Өвүр	141,3	191,3	4,9	—
Тес-Хем	72,0	101,4	24,5	1,3
Тес-Хем эргелели	78,0	107,7	20,6	1,1
Оон иштинде совхозтар:				
«Чыраа-Бажы»	104,9	110,6	19,4	76,3
«Барлык»	104,3	102,1	10,7	—
«Шекпээр»	103,0	108,3	41,0	—
«Өөк»	100,5	100,0	—	—
«Сүт-Хөл»	92,6	103,0	6,6	—
«Көк-Тей»	87,2	134,3	22,9	31,1
«Сукпак»	85,8	141,4	10,9	—
«Тээли»	84,8	103,7	5,4	—
«Элегес»	84,0	121,6	18,7	—
«Межегей»	75,2	94,5	9,3	13,8
«УТКА 25 чылы»	91,4	34,2	—	—
«Тес-Хем»	63,9	87,1	29,3	—
Дүржүлга станциязы	63,2	81,7	—	—
«Тиилелге»	62,6	64,5	36,4	14,0
«Найырал»	63,9	75,5	20,6	—
«Улуг-Хем»	49,4	60,4	15,1	—
«Тыва»	41,7	75,0	—	—

Республиканың ажыл-агыйлары часын тарыыр культуралар тарылгазын ниитизи-биле 69,4 хуу, оон иштинде тараа культураларының—77 хуу, кызыл-тастыың—89,2 хуу, чочак-тараанының—86 хуу, кукурузаның—16,2 хуу, чигир свёклазының—61,7 хуу, картофельдиии—9,8 хуу күүсеткеи.

Бисте хову ажылдары

Часкы хову ажылдарын кыска хуусаада, агротехниктиг бедик деңнелге чорудары — көдээ ажыл-агый культураларының элбекшилдиг дүжүдүн алырының идегелдиг үндезини. СЭКП ТК-ның удавас болуп Пленумунга күш-ажылчы белек ол дээрзин бистиң бригаданың ажыл-ишчилери часкы тарылгазын ёалаан организастыг эрттирип турар. Бистиң бригада бо чылын 3409 гектар шөлге тарылга чорудары, ол шөлден тараа культураларының 36.600 тонна ниити чыылдазын алыры көрдүнген. Ол чыылданы бис чүгле гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 14 центнер дүжүттү ап тургаш, ам күүседип шыдаар бис.

Тарылга шөлүнүң 2170 гектарын ээн үнелиг аъш-чем культуразы кыыл-тас ёалаар. Бөгүнге чедир оон 1300 чыгамы чаштынган, оон арткының 2—3 хонуктарда доозар дээш бүгү-ле күүзүүстү мобилизастап турар бис. Кукурузаны 336 гектарга тарып өстүрери планнаттынган. Оны тарып олуртурунга херектиг шөл ам бүрүнү-биле беден. Петр Мурыгинге баштаткан кукурузачылар звенозу тургустунган болгаш оон кежигүннери олуртулга техниказын таарыштыр дерээн. Ол үнелиг мал чеми культураны олуртуру май 17-де ёгелээн. Бистиң кукурузачыларывыс тарылганы агротехниктиг бедик шынарга, кыска хуусаада доосканы, оон чайты ажаалгалын үлегерлиг чорутпушаан, гектар бүрүзүнден-не ортумаа-биле 500 центнерден куду авес ногаан массаны алырын хүлээнип турарлар. Ол сорулга алдарлыы-биле күүсеттинер дээрзинге бүзүрээр-даа бис.

Бистиң бригадага часкы хову ажылдары баштайгы ийи неделяда ниитизи-биле ёалаан оожум чоруп келген болза-да, сөөлгү неделяда темп аажок дүргедээп. Бүгү культураларның келир үелеги чаагай дүжүдү дээш социалистиг чарыш бригаданың тараажыларының ортузунда сөөлгү үеде өнза күштелип турар. Оң күштелиишкин мурнакчыларның санын удам остурген. Май 20-де түнелдиниң ажырга, механизаторларның хөй кезии ёалчег нормазын будуп чартык болгаш ийи катап ажыр күүседип турар апарганын көргускен. Хүн бүрүдеги чер андарылгазының ёалчег нормазын бистиң трактористериивистен ылаңгыя Михаил Серенбиль 245 хуу, Михаил Кочерга — 238 хуу, Иван Симонов — 218 хуу, Оюн Байдан-оол — 218 хуу күүседип, тарылганың ёзулуг маадырлары болуп келгенин онзалап демдеглээр херек. Ол болгаш өске-даа бистиң механизаторларывыс андарылганы, илиртээшкинни ээн шынарлыг чорудуп, чаштырылганың нормазын кандыгдаа хажыдышкын чокка барымдаалап келгеннер.

Тарылга техниказын хову ажылдарына хынамчалыы-биле бедеткээнивистин, кывар-чаар материалдар болгаш үрезин сөөртүлгезин саалал чок хандырып келгенивистин болгаш механизаторларга аъш-чем чедирилгезин таарыштыр организастаанывыстың ачызында шөл ажылдарының чорудулгазынга үзүктелиишкин мынчага болуп кәрбээн, бүгү-ле ажылдар шыңгыы график болгаш доктаатгынган хүн чүрүмү ёзугаар чоруп турар.

Бригада кежигүннериниң ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалды болдунар-ла шаа-биле хандырган бис. Хөй-ниити чеменелгези эргежок чүгүлә аъш-чем продуктуларыы-биле үзүктел чок хандыртының келген. Столованың поварлары Мария Берсенёва, Анна Качина олар механизаторларга ак-сеткилдиңиле бараан болуп, чемнерии чогуур ойунде, бедик шынарлыг белеткеп турарлар. Шөл турлаанда чүнар бажың доктаамал ажылдап турары-биле бүгү тараажылар хүн бүрү чүнүп, арыг-салыг чурттап турар.

Бригаданың турлаа бо чазын алектрижиттингеи, радиожуттунган, оон ачызында бистиң кижилериивис ажылдап хостуг шактарда пом. солун номчуур, радио дыннаар арганыг болуп турар. Ындыг болза-да бистиң бригаданың ажыл-ишчилериниң ортузунга политкижизидилгелиг, культура-массалыг ажыл кошкак организастаттының турарын ажыы-биле биилизе чогуур. Лекция, бесседалар хоюар номчуттунун келген. Кино, концерт көргүүү база-ла ында-хаая болуп турар. Моон соңгаар станцияның дирекциязы, партия, профэвилел организациялары олче кичээнгей садырын «Шынны» дамчыштыр дилеп турар бис.

П. САННИКОВ,
Таңды районнуң Дүргенде дүржүлга станциязының № 3 шөл бригадазының бригадири.

Бурунгаажыларның күш-ажылчы тиилелгези

Каа-Хеминиң «Бурунгаар» колхозу районда тараалап ажыл-агыйларның бирээзи. Оон тарылга шөлүү бо чылын ниитизи-биле 7.035 гектар, тараа культуралары 5.700 гектар чедер, аъш-чемниң кол культуразы — кызыл-тасты 5.000 гектар чедирери колхозтуң будүрүлге планында көрдүнген.

Артельдиң механизаторлары болгаш тараажылары часкы хову ажылдарынга бүгү талазы-биле өй-шаанда эки белеткенген. Үрезиннер чажып тарыырының шынарынга чедир баш бурунгаар белеткеттинген, часкы хову ажылдарынга эргежок чүгүлә техника, кожулда чепсек-херекселдери, кывар-чаар материалдар хар эриниииң база Каа-Хеминиң дожу дүжериниң ыракта мурнунда турлаларга чедиртинген, ол ышкаш хову турлаглары тараажылар чурттап, ажылдаарынга таарыштыр септеттинип кылдынган турган. Ынчангаш олар часкы хову ажылдарынче организастыг кирип, ону чедиишкиниг чорутқан.

Колхоз конторазынга кире бээримге колхоз даргазы Михаил Степанович Байкалов:—ол чарыкта Балбак-Дагның ийиги трактор-хову бригадазынга шилчиир Кызыл тук болган мурнакчы механизаторларга акша шаималы тыпсып чораан. чаа кежип келдим, озалдай берип-тир силер. Ынчалзажок ол бригалага барып, ында ажыл-иш-биле таныжар болза солун боор—деп чугаалай-дыр.

Колхоз даргазының сүмелээнин ёзугаар Балбак-Даг бригадазынга чеде бердим. Хову турлаанда трактор-хову бригадазының бригадири Александр Васильевич Сарапулов болган дунеки ёалчегге ажылдаар 7—8 хире механизаторлар олурлар.

— Ажыл-ишиер кандыг чоруп тур?—деп бригадирлеп сонуургап айтырдым.

— Ажыл-иш эки чоруп тур, аъш-чемниң кол культуразы кызыл-тас, чочак-тараа, чаңгыс чылдыг сиген—чүмүзе тарылгазы доозулган. Эрткен беш хонуктуң түңнелин ёзугаар бөгүн колхозтуң бригалалар арагында шилчиир Кызыл тугун бистиң бригадага тывысты. Оон-биле кады часкы хову ажылларынга шыгараан 21 механизаторларга акша шаималы база тывыскан. Ам пландан ажыр 94 гектар кызыл-тас тараан, оон соонда 400 гектар кукуруза тарып олуртурунче эгелеп кирер бис—деп бригадир А. В. Сарапулов өөрүшкүлүг чугаалады.

Ол бригаданың механизаторлары болгаш тараажылары хову ажылынче майның 2-деи ёгелеп кирген. Олар ниитизи-биле 1750 гектар чазын тарыыр культураларны тарыыр ужурлуг турган. Бригадада «ДТ-54» болгаш «Беларусь» деп 8 трактор быжыглаттынган. Олар баштайгы беш хонукта колдуунда-ла чер андарарынга болгаш шык базырарынга ажылдаан. Чүге дээрге бригаданың бүгү тарылга шөлүнүң 1500 гектарын ужур андарар ужурлуг турган. Ол ажыл ёлаан шулуудай бээрге тракторларның ужун чер андарарынга артыргаш, бежин тараа чаштырарынче киирген. Тракторларга үрелиишкиннер таварышпаанынаан, олар чангыс-даа хүн аиаа турбайн, хову ажылдарынга соксаал чок ажылдап келген.

Хову ажылдарының темпизин дүргедедир, оон шынарын бедидер дээш кызымаккай ажылдаан мурнакчы механизаторлар бригадада ээээш эвес. Чижээ, трактористер Монгуш Күдер-оол, Владимир Абрамов, Николай Песчанский, Александр Абрамов, Василий Таргашин, Николай Николаев олар чер андарарынга болгаш тарза чаштырарынга хүн бүрүде бүдүн чартык—ийи чедир нормаларны күүседип келген. Механизаторларның кызымаккай күш-ажылы хову ажылдарының темпизин дүргедедиринге дузалаан. Оон ачызы-биле бригала тараа культураларының тарылгазын колхозка бир дугаарында доозар аргалыг болган.

Механизатор бүрүзү ылаңдырган ажылды ёй-шаанда эки шынарлыг күүседир дээш, хүн бүрүде күзелиишкиниг ажылданнар. Оон түңнелинде Балбак-Даг бригадазынга шык базырар, чер андарар, черни таптай бастырар, тараа чаштырар болгаш өске-даа ажылдар эки шынарлыг күүсеттинген. Ажыл бүрүзү бригадага эки күүсеттинген дээрзиниң бир барымдаазы болза чажып тараан бүгү тараа культураларының барык-ла 70 хуузун белдирлешкек болгаш кызыы одуругуг арга-биле тарааны болур.

Николай Малышев бригадирээн Хайырлыг бригадазының тараажылары Балбак-Даг бригадазындан база тудак чок ажылдаан. Олар чазын чажып тарыыр 3.665 гектар культураларны, оон иштинде 3.530 гектар кызыл-тасты чажып тараан.

«Бурунгаар» колхозтуң ажылишчилери май 20-ге чедир чазын чажып тарыыр тараа культураларыннан 6.151 гектарны тарып, күш-ажылчы тиилелгези чедип алган. Оон иштинде тараа культуралары 5.734 гектар, ол болза шупту аъш-чемниң кол культуразы кызыл-тас болуп турар. Тараа культураларының 4.402 гектары белдирлешкек болгаш кызыы одуругуг арга-биле тарыттынган. Колхоз ам пландан ажыр 450 гектар арбай болгаш сула тарылгазын чорудуп турар.

Часкы хову ажылдарын дүргеи темпилиг, бедик шынарлыг чорударын хандырары-биле колхозта партия организациязы (секретары эш Кумажык) ховуларда ажыл-ишчилер ортузунга полит-массалыг ажылды хүн бүрүде чорудуп, бригадалар болгаш тус-тус механизаторлар ортузунга социалистиг чарышты организастап келген. Тракторист бүрүзүнүң ёалчег бүрүзүнде бүдүргеи ажылын көргүзүг самбыразынга киирип турган. Мурнакчылар болгаш хожудап турарлар дугайын агитхуудуктарга база «чанныкчыгаштарга» доктаамал чугаалап, беш хонук эрттерге-де ажылдын түңнелиа ундурүп, четпестерии илередип, оларны узуткаар талазы-биле сонгаарлатпазывыс хемчеглерни ап келген.

Бурунгаажылар ам картофель болгаш кукуруза тарылгазын массалыы-биле чорудуп турар. Колхозчу кукурузачылар Анчы Мижит-оол, Александр Астраханцев, Ортун Бичее-оол, Хурагандай Салчак, Александр Абрамов олар кукуруза тарылгазын бедик будүргикчүлүг чорудуп турар.

С. ЧАМЗРЫН,
бистиң тускай корр.

ДОПЧУ ДЫННАДЫГ

РСФСР-ниң Дээди Совединиин Президиумуу 1963 чылдың май 13-те хүлээп алган Чарлыы-биле Тыва АССР-ниң чурт болгаш аъш-чем үлетпүр министерствозуна дүжүрер дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуунуң Чарлыын бадылаан.

Украинага чүректиң хөнүзүндан ужуражыышкыннар

Май 20-де Фидель Кастро болгаш өске-даа куба аалчылар Киевте чеде бергенин моон мурнунда-ла дыннаткан болгай.

Ол-ла хүн Украинаның Коммунистиг партиязының Төп Комитединге Социалистиг революциянын чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының Бирги секретары, Куба Республиканың Революстуг чазааның Премьер-Министри Фидель Кастро болгаш ону үдеп чоруур кижилер Украинаның Коммунистиг партиязының болгаш чазааның удуртукчулары-биле чугаалашкан.

Чүректиң хөнүзүндан болгаш аңы-дүнмалышкы ёзуиуң байдалынга эрткен бесседаның үезинде СЭКП ТК-ның Президиумуунуң кежигүнү, Украинаның КП ТК-зының бирги секретары Н. В. Подгорный улус ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле Украинаның чедишкиннериниң дугайын аалчыларга чугаалап берген.

Куба аалчылар төөгүүг черлерии болгаш Украинаның найысылалыңын солун чүүлдерин көрген. Оон дараазында Н. В. Подгорный-биле кады Фидель Кастро Киев областың Октябрь 40 чыл ою аттыг колхозунга чораан.

Устиновка суурнуң чаныпга аалчыларны чүс-чүс кижилер үүкүп алган. Көдээ ажыл-агый артелиниң даргазы Ф. И. Тромса ажыл-агыйның хөгжүлгезиниң дугайын куба эштерге чугаалаан. Сөөлгү беш чылларның дургузунда көдээ ажыл-агый артелинде тараа культураларының дүжүдү ийи ажыг катап өскен. Фермаларда 1600 бода мал, 800 хой, 2 муң хире хаванныр саналтының турар. Черни ажылдап кылырынга колхозчулар 16 тракторларны, дыка хөй өске-даа көдээ ажыл-агый техниказын ажыглап турар.

Колхозта тарып өстүрүп турар янзы-бүрү культураларның алгылыг үрезиннериниң хевирлерин эш Тромса артельдиң баштаар черинге олурган колхозчулар адыш часкап турда эш Фидель Кастрога белек кылдыр тудускан. Фидель Кастронуң 44 көдээ ажыл-агый культураларының тараазындан кыыган чүрүүн эргим аалчыга кыстар тудускан. «Мону бистиң чүректеривистиң белээ кылдыр хүлээп ап көргүнер» деп аныяк колхозчу херээженнер чугаалаан. Эш Фидель Кастро ол кайгамчык белек дээш өөрүп четтирген.

Эш Фидель Кастро мал ажылының фермаларынга барып, колхозчулар-биле чугаалашкан.

Артельдиң тараажылары-биле чылыг мендилежип чарыын, хүндүлүг аалчы ажыл-агыйның бүгү алырларын улам ынай кедүрериңе чаа-чаа улуг чедишкиннерни болгаш бо чылын хөй дүжүттү оларга күзээн.

(СЭТА).

Фидель Кастро Москвада ээп келген

Куба революциянын баштыңчызы Фидель Кастро Рус Киевтен Москвага май 21-де ээп келген.

Внуково аэродромга хүндүлүг аалчыны СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү, СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы А. Н. Косыгин, СССР-ниң министрлери Р. Я. Малиновский, А. А. Громыко, күрүне комитеттериниң даргалары С. А. Скачков, В. Е. Семичастный болгаш өскелер-даа чүректиң хөнүзүндан үүкүп алган.

(СЭТА).

ХҮНДҮЛҮГ ШАҢНАЛ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуунуң Хүндүлел бижиктерин, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизиниң болгаш Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызының Грамота бижиктерин шаңнаткаларга тывыскылаан. Хүндүлел бижикти чогаалчы О. К. Саган-оолга тывыскан. Тыва чечен чогаалды хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш база төрүттүүген хүнүүдеи бээр 50 хар харлаапы-биле холбаштыр эш Саган-оол шаңнаткан. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуунуң Хүндүлел бижиктерин республиканың хөгжүм-шин театрының чуруукчузу Н. П. Кашировка болгаш ол-ла театрның артизи В. Ш. Монгальбиниге база тывыскылаан.

Чечен чогаалды болгаш уран чүүлдү хөгжүдеринге идепкейлиг ажылы дээш, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизиниң болгаш культураның алдарлыг ажылдакчызының грамота бижиктерин артистер О. Д. Намдара болгаш А. С. Лаптаң оларга тывыскылаан. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуунуң Даргазы Б. Ш. Долчаймаа шаңнатканнарга Хүндүлел бижиктерин болгаш хүндүдүг аттар дугаймында бижиктерин тывыспышаан, оларга байыр чедирген.

ЧУРУКТА: (солагай талаадан оң талаже): В. Монгальбии, Н. Каширов, О. Саган-оол, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуунуң секретарының хүлээлгезин күүседикчизи К. Дигна, артистер О. Намдара болгаш А. Лаптаң.

Фото А. АЙРНИИ.

Хойжу бригаданың баштайгы базымнары

Бистиң чуртка коммунизм тургузарының өндүр-улуг Программазын хүлээп алган Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXII съездизи болуп эрткен соолунде, каш-ла хонганда Чөөн-Хемчик районда Ленин аттыг кодээ ажыл-агый артелиниң хойжулары хой малды кадыг арга-биле өстүреринин, оортан авээш чарыгдалдыг хой оруларга алырының, Төрээн чуртка аки ынчарлыг эттиг болгаш дүктү хойну бүдүрүп бээриниң айтырыгларын хамыды-биле чугаалажып эгелээн.

— Буратиниң малчыннарының үлегерин өзүгаар хой ажылының бот-орулга-чарылгалыг бригадазын организастаары биске, Ийменин малчынварынга эң-не таарымчалыг деп бодаар мен. Мидыг бригада болза түс-түс үүрмек кодаңнарга бодаарга, аң авээш чарыгдалдыг болгаш арбын орулгалыг болур дээрзинге бүзүрээр мен—деп, хойжу коммунист Х. Опал-оол хойжуларның баштайгы хураазынга чугаалаан.

Коммунист хойжунуң өртектиг саналын хуралга олурган бүгү малчыннар изин-биле деткээннер. 1962 чылдың эгезинде Ийменин малчынвары бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадазы шак ынчаар тургузуп алган, а оон бригадиринге Ховалыг Доржуевич Опал-оолду артель баштаар чери томуйлаан. Ниитизи-биле үш мун ажыг баш хойну чаа тургустунган бригадага быжыглап берген.

Чаа тургустунган хойжу бригазанын кежигүннери бригадир эш Опал-оолдуң удуртулгазы-биле хой ажылын хөгжүдеринче бүгү күжүн угландырып, партияның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, СЭКП-ниң Программазын амыдырал-га чедишкинниг боттандырар херекке салыышкынын киирер дээш сорук киришкинниг ажылдап кирипкен.

Кыска хуусаанын дургузунда чурттаганың бажыннарын, хой кажааларын Ийменин Шарлан деп черде тудуп, чаа кудукту казып алган, чунар бажынны ажыглалга киирген. Ийменин хойжуларының чүгле ажылында эвес, харын амыдырал-чурттаганында, культуразында баштайгы чаа боттуг базымнар кылдынган.

Төрээн колхозунуң хойларын мурнунда түс-түзүпүе малдын чорган хойжулар ам хой ажылын дем-биле коллективтиг чорудуп, мал чемнерин боттары белеткеп, кажаалларны септеп алган. Бригаданың кежигүнмери боттарының чунар бажынынга чогуур үезинде чунуп, чагаан солуннарын, журналдарын үзүктелиткин чокка ап, Төрээн чуртунуң найысылалы Москванын үнүн, бистиң республиканың найысылалы Кызыл хоорайдан сөөлгү медээни радиопри-ёмникти дамчыштыр дыңнап турар. Бригаданы организастаар мурнунда өгдерге чурттап чораан хойжулар ам бажынарда чурттай берген.

Хойжу бригаданың болгаш оон кижилериниң баштайгы базымнары дээре түннелдерин берген. Эрткен чылын бригаданың ажыл-ишчилери шөөр малды боттарының күжү-биле кыргаан, хой бүргүзүнден ийи килограмм ажыг дүктү алган, малдың чаш төлүн хорамча чок доруктурган, а 1962—1963 чылдарның кыжынынга четчир хемчээлдиг чемнерни боттары белеткээн, бүгү кажаалларны септээн, шөөр малдың тарып бооздылгазын организастыг чоруткан, чайгы, күскү семиртилгени чедишкинниг хандырган.

Бригадада бүгү-ле ажылдарны боттарының күжү-биле кылыр чорук эът, дүк бүдүреринин чарыгдалын барык бүгүн чартык катап эвээжеткен: эрткен чылын бүдүрген бир килограмм хой эъдиниң бот-үнези 26 көпеек, а бир килограмм дүктүң —1 рубль 32 көпеек болган. 1962 чылда күргенге дүк, эът садарының таллазы-биле социалистиг хүлээгелерин бригада кежигүннерин чедишкинниг күүсеткен. Бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригаданың ажылын дээре организастаар болза, оон ажыктының, эки түннелдерин берип болурун Ховалыг Опал-оолдуң удуртkан бригадазының баштайгы базымнары бүзүреллиг-биле бадыткап турар-дыр.

Чедиг чыл планының бешки чылында бедик көргүзүглерни чедип алыр дээш бригаданың кежигүннери боттарының аразында социалистиг чарышты калбарткан. 1963 чылда улам бедиткен хүлээгелерни алганнар. Бо чылын түс хойга онааштыр түстен эвээш эвес хураганнарны менди доруктурарын, хой санындан-на 2,5 килограмм дүктү кыргыырын, шөөр малдың чайгы болгаш күскү семиртилгезин, тарып бооздылгазын база эдерижилгезин үлегерлиг организастаарын хүлээнип алган, олар амгы үеде сорук киришкинниг ажылдап турарлар. Бригазда 3795 баш шөөр мал бар. Ол хире хой санныг хойларны мурнунда 25 кижи малдап турган, а амгы үеде үүгле он беш хойжу кадарып, чаш төлдү менди доруктуруп турар. Хой ажылының продукциязының боттүнези дыка чиргээн чоруктуң бир чылдагааны шак ында. Чоокку хүннерге чедир төрээн 1064 хойларның хураганнары менди алдынган.

Организастаар алган бригадазының ажыл-агыйын дүргөн сайзырадыр, төрээн колхозунга эвээш чарыгдалдыг хой продукциязын бүзүрүп бээр, шөөр малдың чаш төлүн менди алыр дээш күжениишкинниг ажылдап турар хойжуларны демдеглевейн барып болбас. Хойжу Моңгуш Базыр-Сазы 360 хойну кадарып, баштайгы ооллаан 307 хойларның 307 хураганнарын менди доруктурган, ол ышкаш мурнакчы хойжу Маадыр-оол 528 хойдан 528 хураганны бүрүн алган. Сакманщиктер Ховалыг Семис-оол 160, Моңгуш Чалзанмаа — 125, Сат Чылбак — 150 хураганны дөртен беш хонуктуң дургузунда менди доруктуруп остүргеш, өске кадарчыларга хүлээдип берген болгаш ам хүлээп алган чаш хураганнарны база-ла эки доруктуруп турар.

Хойжу бригаданың ажыл-ишчилери бодунуң бригадазының баштайгы ажыл-агый чылын «организастаашкынның», а амгы ийиги чылын «механизастаашкынның» чылы деп адап турарлар. Ол шынап-ла ындыг харын. «СГР—4» деп маркалыг хөлдирикчиниң дузазы-биле бригаданың барык бүгү ажылдарын чоокку үеде бүрүн механизастаар сорулга салдынган. Хой кыргылдазы—улуг күжениишкинни негээр болгаш эң харысалгалыг ажыл. Кыргылдагы бригаданың кежигүннери хынамчалыг белеткенип турар, бүгү кыргылда ажылын электроэнергияның, нарын механизмнерниң дузазы-биле боттандырар.

Хойжу бригаданың найыралдыг ол коллективи чедиг чыл планының бешки чылында чаа-чаа чедишкинчерлиг болур дээрзинге бүрүнү-биле бүзүреп болур.

Д. ИРГИТ.

ПАРТИЯ-КҮРҮНЕ КОНТРОЛЮ АЖЫЛДАП ТУР

ХЫНАЛДАНЫҢ ТҮҢНЕЛИН ЧУГААЛАШКАН

Барыын-Хемчик районнуң партия-күрүне контродюнуң комитединиң хуралынга «Шекпээр» совхозтуң Биче-Тей салбырының Суг-Бажлада мал фермазында Симменталь уксаалыг хунан инектерни ажаап, азырап турарының байдалын хынап көргенинин түннелин чугаалашкан. Совхоз эрткен чылын 40028 түннүг рубль-биле 102 баш хунан инектерни Пенза областан садып экелгеп. Чаңгыс инектиң өртээ 421 рубль.

Инектерни ажаап, азыраары-биле 1962 чылдың июль 14 хүнүнде Суг-Бажлада мал фермазында ажылдап турар кадарчылар Куулар Сарыг-Кидиске болгаш Моңгуш Партизанга хүлээдип берген. Майның 1-ге чедир инектерни ажаап турган кижилерниң шалын толевириңге 1200 рубльдя, мал чемниге 1437, ямыр садын алырынга, тарып бооздылгага 280, транспортка 48 рубльди чарыгдаан. Ниитизи-биле совхоз 42993 рубльди чарыгдалга үндүрген.

Партия-күрүне контроль комитединиң чоруткан хыналдазындан илерээни болза: уксаалыг эжижиткен инектерни 1963 чылдың январь 22-ге чедир оъду багай, кылын харлыг черге кадарып турган. Кажан инектерниң хөй кезии арып, баксырай бээрге сиген, силос болгаш савынбиле тургузу азырап эгелээн.

Бөдүүн болгаш концентраттыг чемнер февральда-ла төнген. Кышкы үеде инектерни ишти ол болгаш дошталып дона берген кажаага тургузуп турган.

Мал фермазының зоотехниги эш Хирлиг-оол, веттехник эш Комбу болгаш салбыр эргелекчизи эш Эренчин арган инектернин азыралын эжижидер таллазы-биле шиитпирлиг хемчегларни ажылдап кылырының орнунга, оъдун күзүн-не шөөр малга тазарты чиртип каапкан. Ак-Даш деп черже көже берген, малынга немелде чемнер бербээн.

Моон түннелинде инектернин ниити байдалы улам-на баксыраан. 3 инек өлген, 40 инек дендии арган, а олардың иштинден 15 инектер көдүртүрүнге чедир арып баксыраан. Кадарчылар Куулар Сарыг-Кидистиң болгаш Моңгуш Партизанның бүрүүзу-биле 6 инек боттары туруп шыдавас кылдыр арып баксыраан. Олардың иштинден бир инек 10 хонук дургузунда чем-даа чивейн, суг-даа ишпейн, чаңгыс черге чыткан.

Байдал мындыг турбуже-ле, совхоз төвүнден барык-ла 3 километр хемчээлдиг черде турар мал фермазынга март 22-ден май 7-нин хүнүнге чедир кол зоотехник Леонтьев, ферманың зоотехниги Хирлиг-оол олар фермада инектериниң ажаалгазының байдалын сонуургап көрбээнер.

— Инектернин ажаалгазының болгаш азыралының байдалын чүге хынап көрбейн турган силер—деп, контроль комитединиң кежигүннеринин айтырынга кол зоотехник Леонтьев, кол мал эмчизи Шарханов болгаш зоотехник Хирлиг-оол олар мынчаар харыылааннар:

— Инектерни чөпшээрел чокка Ак-Даш деп черже аппарган улус деп дыннаан бис. Өске ажылдарга чартыкташ, барын көрбээн бис.

Малчыннарга барбас, ажылынга харыысалга чок дээш кол зоотехник эш Леонтьевти районга болгаш совхозка хуралдар болган санында-ла шыңгыы шүүмүүлелге таварышгырып турган. Даандырган ажыл-херектеринге харыысалга чок, чүгле чиик арга-биле күрүнеден шалын алырын бодаар шак мындыг кижилерни ажылындан чогуур үезинде чайлатпайн, аңаа-ла эптежип турар чоруктун уржуу бо-дур.

Салбырда партия эге организациязы (секретары М. Чүлдүм) мал фермазының ажылдакчыларының оргузунга партийжи-политиктиг ажылды эжижидип шыдаваан. Бүш-ажылының сагылга-чуруму куду деннелде. Коллективтиг арагалаар чоруктуң фактылары чаңгыс удаа эвес болуп турган. Кадарчы Куулар Сарыг-Кидис арагалаап 4 хонук дургузунда ажылга үнмээн.

Суг-Бажлада мал фермазында 5 коммунистер ажылдап турар. Олардың аразында районнуң партия комитединиң кежигүнү, район болгаш кодээ Советтерниң депутады, партия-күрүне контроль комитединиң кежигүнү кижилер бар. Ынчалза-даа олар боттарының ажылдап турар фермазынга быжыг чүрүмну тургузуп ап шыдавайн турары алдептиг.

Симменталь уксаалыг инектерни тарып бооздырын харыысалга чок болгаш ёзу барымдаалап чоруткан. Кадарчы Куулар Сарыг-Кидистиң тайылбырындан ап көөрге, эрткен чайын симменталь уксаалыг хунан инектерни тус черниң бугалары эдерип турган. Мынчангаш ам төрээн инектериниң бызаалары эжижиткен уксаанын эвес, а тус черниң болуп турар. 20 ажыг инектер кызыраан.

Совхозтуң саар инектериниң уксаазын моон соңгаар эжижидериниң болгаш сүт бүдүрерин көнүдериниң үдезин эгезин тургузар ужуглуг турган хайыран симменталь инектер кемдеп-бертинген.

Мал ажылының тускай эртемниглериниң санаанын ёзугаар алырга, арып-баксыраан инектерни азыраар дээш четчир санныг бөдүүн болгаш концентраттыг чемнер садып алырынга ниитизи-биле 452 рубль негеттинип турар.

Боттарынга даандырган ажыл-херектеринге харыысалга чок чоруубиле совхозка улуг когаралды чедиргени дээш кадарчылар Куулар Сарыг-Кидисти болгаш Моңгуш Партизанны хоойлу харыысалгазынче шилчидер, ветеринария ажылын сандаргай байдалга тургузуп, чогуур үезинде хемчеглер албааны дээш кол зоотехник В. Леонтьевтиң, ферманың зоотехниги Хирлиг-оолдуң ийи-ийи, кол мал эмчизи И. Шархановтуң, веттехник И. Комбунуң бир-бир ай шалының совхозтуң бюджединге тыртып киирер деп контроль комитеди шиитпирээн.

Оон аңгыда коммунистер—совхоз директору Кобдовту, салбыр эргелекчизи Эренчинни шыңгыы сагындырган болгаш ферманың учётчиги Седипти доңгуткан.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шыныың» корр.

Атеистиг кижизидилге кежээзи

Самагалдай 11 чыл школазының башкылар коллективи атеистиг эртем-тайылбырлыг кежээлерни өөреникчилер оргузунга доктаамал организастап, олче түс-түс эртемнер алдыы-биле башкыларны эвилелдеп киириштирип турар. Бо ажылды школаның партия организациязы (секретары эш Маланичева) месткомбиле (даргазы эш Ермакова) кады организастап турар.

Школаның делгем залынга өөреникчилер, башкылар чыглып келгеннер. Баштай химия башкызы Тамара Михайловна Селина «Бүдүүлүк, хуурмак суртаалыг ажып эрттери» деп лекцияны номчаан. Оон соонда столдарга химиктиг болгаш физиктиг будюмелдерниң түс-түс дүржүлгелерин 7—8 класстарның өөреникчилеринге кылдыртkан. Ол нарын дүржүлгелар шажынчылырның болгаш будүүлүк чүүлдерниң мөге суртаалын сойгалап турар. Старовөрлериң овуузунуг мегезин, чүдүкчүлерниң хоозун, хораглыг салдарыг шажынчы байырлаашкыннарын буруу шаап сойгалап турар дүржүлгаларны кылдыртырын биология башкызы Клавдия Алексеевна Дмитриева удуртkан.

С. САНДЮ.

Бирги кварталда

СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирин амыдыралга боттанырар дээш демисеелге районнуң херээженнериниң киржилгези улуг боон турар. Амгы үеде районда херээженнерниң 18 төвүлелдери болгаш 129 активчилери, штаттан дашкаар инструкторлары чон оргузунда ажылдап турарлар. Малчыннарның культура-амыдыралын эжижидиринге база тудуг ажылынга херээженнерни калбаа-биле киириштирип турар.

Бо чылын районга 90 чурттаага бажыцын, 19 кызыл булуңну, 18 чунар бажынны тудары көрдүнген. Бо ажылда 108 херээженнер ажылдап турарлар. Тудуг талазы-биле районда калбарган социалистиг чарыштың бирги кварталда түннелин чоокта чаа үндүрген. Районнуң колхозтарының иштинде тудуг талазы-биле бирги черни 1500 кубометр тудуг ыяжын белеткээн, 5 чурттаага бажыцының, бир кызыл булуңнуң, бир чунар бажынның база мал тарып бооздыр пунктунуң тудуун доозуп турар «Коммунизмче орук» колхоз алгаш, парткомнуң болгаш райкүтскомнуң колхозтар аразынга шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Маңаа ол колхозта херээжен тудугжуларның күш-ажылчы улуг база улуг болган.

Бирги кварталдың түннелинде районнуң культура-амыдырал талазы-биле комиссиязы 20 ажыг колхозчуларның бажыннарын болгаш «Коммунизмче орук» колхозтуг төвү Хөндей-Аксы суурну эки деп санаан.

Районнуң херээженнери малчыннарның амыдырал-чурттаагазының культурлуг деннелин бедидер дээш ажылды чорудуп турары-биле кады мал ажылын хөгжүдеринге база улуг күш боон турарлар. Малдың чаш төлүн чидириг чокка бүрүн камгалап алган 40 ажыг малчын өөредилерниң иштинде «Тес-Хем» совхозтуң О. Шынаа салбырының хойжузу Саналч Часкалмаа төрээн 339 хойнуң төлүн бүрүн алган. «Чаа орук» колхозта Сидоо Кунгаажап төрээн 260 хойдан 273 хураган, Б. Серепмаа 225 хойдан 229 хураган алган. Районда ниитизи-биле 147 херээженнер саанчылап ажылдап турарлар. Сүт саалдазының талазы-биле боттарының хүлээлгелерин дыка хөй саанчылар бирги кварталда ажыр күүсеткеннер. Оларның иштинде «Тес-Хем» совхозтуң Хүрен-Дугай сүт-бараан фермазының саанчызы Оюн Диима үш ай иштинде бир инекке онааштыр ортумаа-биле 302 литр, Л. Ямаа 296 литр сүттү саап ап, социалистиг чарыштың типлекчилери болганнар.

О. ОРУС-ООЛ,
Тес-Хем парткомнуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизининг эргелекчизи.

Бүгү күштү салыр

Бии-Хем районнуң Туран он бир чыл школазынга районнуң идеология ажылдакчыларының төвүлел хуралы болуп эрткен. Хуралга келген хөй санныг башкылар, медицина ажылдакчылары, кодээ ажыл-агыйның түскай эртемниглери, культура-чырыдышкын албан черлериниң ажылдакчылары болгаш агитатор, пропагандистер районда идеологтуг ажылдың байдалын болгаш моон соңгааргы соругаларының дугайын улуг кодурлуушкунуг чугаалажып көргеннер.

«Районда идеологтуг ажылдың байдалының болгаш ону эжижидер хемчеглер дугайында» илеткел кылган СЭКП парткомунуң секретарының оралакчызы эш Н. Н. Өпеш болгаш санал берген эштер идеологтуг ажылдың ам үеде районда байдалын тодаргайлап чугаалаан болгаш СЭКП ТК-ның Пленумунга чедишкинниг ужуражып, идеологтуг ажылдың деннелин улам бедидер төлээде чүнү кылза чогуурун бүгү тала-биле чугаалааннар.

Политиктиг ажылда кол чүүл болза, районнуң мурнунда турар чугула соругаларны шиитпирлээринче кижилерни мобилизастаары, коммунистиг мөзү-шынарларга кижилерни өөредип кижизидери болур деп, төвүлел хурал демдеглээн. Бо талазыбиле районнуң идеология ажылдакчылары чамдык эки чүүлдерни кылгылаан. Оон түннелинде районда идеологтуг ажылдың деннели бедип, хемчээ калбарган, бүдүрүлге мурнакчыларының дүржүлгазын пропагандалаары болгаш нептередири эжижээн. Политиктиг ажылдың бүдүрүлге, амыдырал-биле харыылаазы эжижээниндеп оон дээштиг салдары элээн бедээн.

Элээн хөй идеология ажылдакчылары болгаш интеллигентилер коллективтери политиктиг агитациязы эжижидер талазы-биле чугула ажылдарны кылган. Ылаңгыя өөктүң сес оларның бызааларын бызаа ажаакчызы О. Дадар эки доруктуруп турар.

Чылдың эрткен үезинин иштинде салбырның хойжулары база күжениишкинниг ажылдаан. Мурнакчы хойжулар О. Доржу чоокка чедир төрээн 234 хойдан 243 хураганны, Т. Даваа 213 хойдан 213 хураганны менди камгалап алган. Амгы үеде салбырның сүт-бараан фермазының болгаш хойжу бригадаларының ажыл-ишчилери коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты чедип алыр дээш кызымак ажылдап турарлар.

А. САТ.

Ю. НЕКРАСОВ.

ИШКИН САЛБЫРЫНДА

Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының ажылышчилери бирги кварталда күүрнеге 78 центнер эттги, 217 центнер сүттү садар тургаш, хүлээлгезинге ажыр күүсеткен. Салбырның саанчылары сүт саалдазын көвүдедир дээш эрестиг ажылдааннар. Чижээ, Т. Брайна анда быжыглаан инектериниң бирээзинден-не 338 кг, О. Еңзак 276 кг сүттү алгаш, саанчылар аразында калбарган чарыштың мурнакчылары болганнар. Кижи бүргүзүнүң кызымак ажылдааныныың түннелинде Ишкининң сүт-бараан фермазы шилчиир Кызыл тугту чаалап алган. Амында 196 инек төрээн болгаш чыл школазының. Туранның он бир чыл школазының башкылар коллективтериниң чорудуп турар ажылдарын төвүлел хурал бедии-биле үнелээн.

Бии-Хем районда идеологтуг ажылдың деннели амгы үениң негелделерин долу хандырып шыдавайн турар болгаш ону организастап, чорудуп турарында улуг четпестер бар дээрзин төвүлел хуралдың киржикчилери шыңгыы чугаалажып көргеннер. Ылаңгыя районнуң чамдык интеллигентилер коллективтери идеологтуг ажылды калбартырынга суда киржип турар. Оон туржук, районнуң интеллигентилериниң иштинде чамдык кижилер эргиниң бак чанчылдарындан боттары безин адырдып шыдавайн турар. Хадың болгаш Билелиг школаларының башкылары хөй-ниити ажылынга идепкей чок боон, идеологтуг ажылга салгаа киржип турары, а ол ышкаш школаның чамдык башкылары арагалаар чорукче хандып турары бо дугайын херечилеп турар.

Районнуң идеология ажылдакчылары СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга төлептиг ужуражып, идеологтуг ажылда бар четпестерни чайлаткаш, политиктиг ажылды чаа бедик деннелче көдүрери, оон шынарын, дээштиин күштелдирери эргежок чугула деп демдеглээннер. Ынчангаш районда политиктиг ажылды коммунизм тургузуушкунунуң хүн бүрүдеги соругаларын чедишкинниг шиитпирлээринин, кижилерни коммунистиг ёзуга кижизидериниң ёзулуг дээштиг чепсээ болдурар дээш, идеология ажылдакчылары кижи бүрүзү бүгү күжүн, билиин, арга-дуржулгазын үндүреринге бүрүн шиитпирлиг дээрзин төвүлел хуралдың киржикчилери илергейлээннер.

Ю. НЕКРАСОВ.

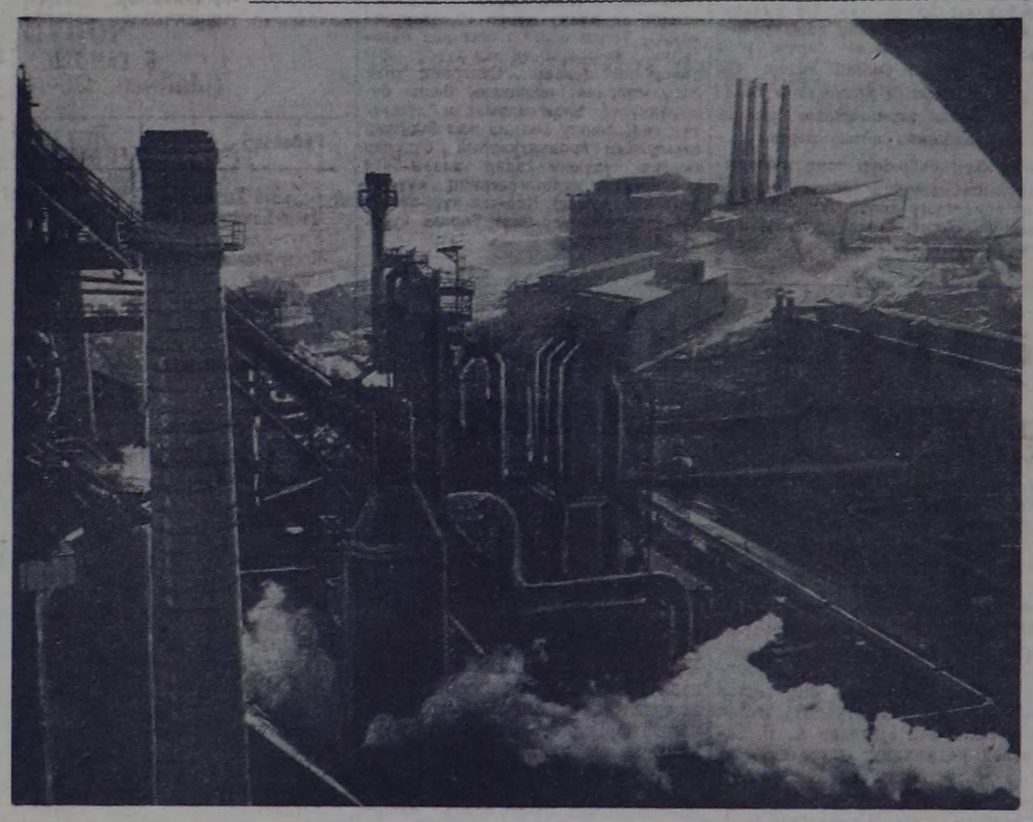

Оренбург область. Чурттуң шалыпчы тудугларының бирээзи—Ореко-Халиловскиниң металлургия комбинадының бүдүргүчү күжү чыл-бүрү улгадып турар. Ам чаа металл эзилдирер, күштүг суугуну, демирлиг даш үүрмектээр фабриканы ажыглалга кииреринге белеткеп турар. Ол комбинат Уралдың кара металлургиязының эң улуг черлериниң бирээзи боон бар чыдар.

ЧУРУКТА: Ореко-Халиловскиниң металлургия комбинадының даштыкы хевири.

Фото В. Клипинщеркии.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Парлаалганың чугула хевири

Амгы үеде республиканың кайыда колхоз, совхозтарынга будүүлге, албан организацияларда чергелерниг баар болза, түс-түс организацияларда партияның, комсомолдуң, профсоюзулелиниң органы болуп турар хана солуннарының өскени мырыңай каракка илдең.

Коллективтерде үнүп турар хана парлаалгалары коллективтиң ёзулуглаа көрүнчүү болур сорулгалыг. Солуннуң ээлчеглиг номерлеринге бижээн чүүлдер кижилерни коммунистиг бедик моральга кижизидип, ниитининиң ажыл-агыйын коммунистиг ёзу-биле көөрүнче ажылчы чонларны мобилизастаар ужуруглуг.

Моон-биле кады ажыл-ишче бар четпестерни, бюрократтарны, чалгаалларны, арагачыларны арын-нүүр барымдаалавайн сойгалаар хүлээлгелиг. Бо талазы-биле Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозунда болгаш оон-биле кожа турар «Куш-ажылдың хостуу» колхозта партия организацияларының хана парлаалгаларының чамдык чижектеринден көрээлинер.

«Чодураа» колхозта партия организациязының органы «Бүрүнгаар» деп хана солун бар. Ук солуннуң чурук кааспалгазы болгаш ында бижип турар материалдарның уткашынары эки, колхозтуң иштики амыдыралы-биле холбашкан чугула материалдарны чыыдып турар. Ол солун ай саныңда бир удаа доктаамал үнүп турар. «Бүрүнгаарның» чоокта чаа үнген бир ээлчеглиг номериниң бир колонказынга «Бедик шынарлыг картофельден остүрээлинер!» деп улуг эте-биле СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бүгү кодээ ажыл-агый ажылдакчыларынга картофельди будүүрери болгаш белеткээрин көвүдедир дугайында Кыйгырыышкынын ужур-дузазын бижээш, колхозта амгы үеде картофель талазыбиле ажылдарның байдалдарын тодаргайы-биле бижээн. Черле ынчаш ол колхозта партия эге организациязы (секретары эш О. Думбүү) хана парлаалгазының ролюн бедии-биле үнелеп турар. Ийи неделя болгаш үнер «Крокодил» Чодураага чоруп тур деп шоодуглуг хана солун бүгү колхозчуларның сонуургалын чаалап алган. Партбюро шоодуглуг солунга үнер материалдарны баш удур көрүп, оон сан фактыларын, чижектерин хакызы-биле тодарадып ап турар. Чоокта чаа үнген № 5 (186) шоодуглуг солунда Биче-оол Шивит деп материалдарның хөй темалыг болуп турарының бир херечизи оон редколлегиязында ангы-ангы тускай эртемниг кижилерниң киржип турарында. Чижээ, солуннуң кол чуруукчузу школа башкызы Даваа Сиярин, редколлегия кежигүннеринде тракторист Доо-Санчы, тудугжу Сундуй Эртине киржип турар.

Бистиң хана парлаалгавыстың ажылынга колхозта тургустунган партия-күрүне контролюнуң болүү улуг дузаны чедирип турар деп, эш Думбүү чугаалап турар. Кижилерниң ажы-чанында болгаш ажыл-агыйда четпес чоруктарны чүгле шүүмүүлеп кагбайн, харын ында четпес деп айыткан чүүлдерни ёй-шаанда адып алыр дээш боттуг хемчегларни ап турарындан, шүүмүүлелге таварышкан чамдык эштер ам колхозта багай эвес ажылдап турар апарганнар.

Эрткен чылын «Крокодилдин» ээлчеглиг номеринге коммунист эш Д. Макпан-оолдуң колхоз будүүрүлгезинге доктаамал киришпейн турарының дугайында чиңиг шүүмүүлел үнген. Оон соон дарый партия эге организациязының бюрозунга коммунист эш Макпан-оолдуң хөрээн көргеп. Ол бодунуң четпезин бүрүн миннип, моон соңгаар колхоз будүүрүлгезинге доктаамал ажылдарын аазаан. Харын-даа эң-не берге ажылдан дагзырын ол дилеп турган.

Амгы үеде Макпан-оол колхозтуң хоюн кадарып, оон кадында хойларның күш шыдалы шыырак, дээре кадарчыларның бирээзи апарган. Ол ышкаш колхозчулар А. Төмүр-оол, Сымыя, Шыңгырлаа олар база-ла «Крокодилдин» шүүмүүлелинге таварышкаш, четпестерин эттинип алганнар.

Ынчаарга, чамдык албан организацияларда, колхоз, совхозтарда хана парлаалгаларын чүгле байырлал таварыштыр үндүрүп, бижиттинип турар материалдарның утка-шынары куду болуп, хүннүң амыдыралындан чугула чүүлдерни солуннуң ээлчеглиг дугаарларынга үндүрбейн турары хараадапчыг.

«Куш-ажылдың хостуу» колхозта партия организациязының органы «Заря» деп хана солун бар. Ол солуннуң сөөлгү номери апрельдиң 22-де үнген. Ук солуннуң редакторлуг ында школа директору эш Кудрявцев. Бир эвес колхозта партия организациязы (секретары эш Х. Доржу) хана парлаалгазының ролюн үнелеп кирген болза, редактор коммунист эш Кудрявцевтен солунну үндүрерин негеп турган болза, оода Май бирнип байырлалын таварыштыр солуннуң ээлчеглиг номери үнери албан турган. Солуннуң арынында колхозтуң иштики амыдыралындан чугула материалдар чок. Солуннуң бирги колонказында В. И. Ленинниң амыдырал-чурттаагазының дугайында чүүлдү бижээни көрүнчүгле. Ынчалза-даа ол үе часкы ховуажылының үези турда-ла, хана солунда колхозчуларны часкы ховуажылдарынче хей аът киирип турар чугула материалдар кирбээн. Амгы үеде партияның көскү агитациязы болгаш хана парлаалгазы бүгү-ле күштү часкы ховуажылдарын кыска хуусаада доозарынче кижилерни мобилизастаар турар ужуглуг. Ындыг турбуже ол колхозта «Заря» солуннуң эң чугула материал киирер черинде «Бойдустуң байлаан эртген камгалаалы» деп эге-биле ыяш ажыл-агый черинин ажылдакчызының чүүлүн бижээн. Ол база-ла чугула айтырыгларның бирээзи. Ынчалза-даа хүннүң эң чугула айтырыы часкы тарылга-ла болгай.

Ол-ла колхозта «Крокодил» Торгалыгда чоруп тур деп шоодуглуг хана солун база бар. Оон редактору эш Шадрин. Солуннуң ай, хүнү-даа, кымның органы болуп турары-даа билдинмес. Ында чүгле эзирик кижилер дугайында шүүмүүлелдиг чүүлдер бар. Азы өскээр чугаалаарга, солунда киргең шүүмүүлелдиг материалдар чаңгыс талалыг болуп турар. Моон кандыг түннелди үндүрүп болуруя? Колхозта партия эге организациязының секретары эш Х. Доржу колхозта үнүп турар хана парлаалгаларының идейлиг утказын, дээштиин болгаш оон шынарлыг үнеринче доктаамал кичээнгей салбаан-дыр.

Мынчангаш, колхозтарда, совхозтарда, бүдүрүлгелерде, албан организация черлеринде партия организациялары коллективте хана парлаалгазынче доктаамал кичээнгей салып, парлаттыныр турар материалдарның шынарлыын, дээштиин недип алыры болгаш хана парлаалгазын хүн бүрү удуртуру эргежок чугула.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

Куш ажылын хөгжүдер

«Кок-Тей» совхоз — Кызыл хоорайның чанын чуургалар-биле болгаш куш эъди-биле, а колхозтарны, куш оолдары-биле хандырар хүлээлгелиг, республикада кара чангыс куш ажылдыг кылдыр тургустунган ажыл-агый болуур.

Совхоз бир чыл бурунгаар тургустунган болгаш куш продукциязын ам-даа эвээшти берип турар. Ам чоокку чылдарда амгы үениң технологиязы-биле чепсектелген улуг ажыл-агый болурунуң сорудазын салып турар. 1963 чылда 1150 мүң чуурганы алыр болгаш күрүнеге 10 тонна куш эъдин садар деп планнаан.

Концентраттыг болгаш белоктуг чемнер-биле, чамдык эм чүүлү-биле совхозту күрүпе хандырып турар, а шыктыг чемнерни болгаш тарааны совхоз боду бүдүрүп турар. Совхоз 32,5 мүң га черлиг, оон иштинде тарылга шилү 7,5 мүң га, четчир санныг тракторлар, кижээ ажыл-агый машиналары бар. Моон ап көөрге, үлегерлиг ажыл-агыйлыг куш совхозу боон болурунуң бүгү байдалдары бар.

Май 1-де байдал-биле алырга, шупту 38,1 мүң куш бар. Оон иштинде төрүүр дагаалар 11,1 мүң баш. Бо чылдың дөрт айларының дургузунда совхоз 295 мүң чуургаларны болгаш 6 тонна күш эъдин алган. Эрткен чылдың бо үезинде 209 мүң кезек чуурга алдынган турган.

Ынчалза-даа бо көргүзүглерни дыка куду деп саназа тогуур. Чыл планынга удур чуурга бүдүрери чүгле 25,6 хуу, эът садары 16 хуу күүсеттинген. Ажыл-агыйның кол адыры — ажылы карылгалыг болуп, чуурга алырының планы ай санында күүсеттинмейн турар. Төрүүр дагаалар ажаакчыларынга хүнде, айда чуурга алырының онаалдазын берип турар. Т. Бычкова ажаап турар дагааларындан хүнде 1367 чуурга алыр планныг тургаш, 1000—1200-ту, О. Бологова — 1279 чуурга алыр тургаш, 900—1000 хирени ап турар. Чылыг хүннер келген болза-даа, дагааларның чуурга бээри ковудеевейн турар.

Дагааларның чуурга бээри чүге эвээш боон турарыл? Куш кажаазының эжинде чарлап каан чемгерилге рационунда мындыг чемнер кирип турар: 3. Бычкованың ажаап турары род-айланд уксаалыг төрүүр улуг дагааларының бирээзинге-де хүнде 20 грамм кызыл-тас, 60 грамм чинге-тараа, 35 грамм холумак чем, 20 грамм силос, 10 грамм свёкла, 10 грамм ыяш бүрүзү, 30 грамм хайындырган картофель, 2 грамм суг куртунун хавы, 1 грамм балык үзү, 7 грамм эът артынчызы, 1,5 грамм трикальций фосфата, 2 грамм чугай, 0,4 грамм дус бээр.

Чемгерилге рационун мындыг байлак кылдыр тургускан болза-даа, чүгле кызыл-тас, чинге-тараа, силосбиле доктаамал чемгерип турар, а холумак чемни үзүктелиишкинниг, балык үзүн ында-кайда берип турар. Ыяш бүрүзү, картофель, эът артынчызы дээн ышкаш чемнер чок. Кажан тараа чуурар херексел үрели бергенде кызыл-тасты бүдүн хевээр берип турган. Витаминнер болгаш белок чемнерде четпейн турар.

Чуурга бүдүрериниң планын күүседирде хамыктын мурнунда чемгерилгени рацион сүзүглар тургузарын чедип алыр херек.

Аныяк дагааларны болгаш дагаа оолдарын чемгерип турары база бар-гай. Дагаа оолдарының чемгерилгезинде творог чок, тырткан сүттү болгаш аске-даа чемнерни эвээш берип турар. Куш фермазынга хүнде 500 кг тырткан сүт херек болза, сүт заводу чүгле 100—200 килограммны берип турар. Дагаа оолдарынга кол чем чинге-тараа болгаш чуурган кызыл-тас болуп турар. Сөөлгү үеде совхоз ногаан чемни өстүрүп ап турар апарган. Хүнде улуг дагаага 10 грамм, дагаа оглунга 10 грамм деп алырга, шупту дагаага 450 кг ногаан чем херек. Ам үеде ындыг чемни хүнде 30 килограммдан эртпес бербейн турар. Ногаан чем өстүрер черниц хемчээли 110 дөрбелчин метр, алы хереглелдиң 50 хуузу болуп турар.

Багай чемгерилгенин болгаш ажалдаанын түңнелинде куштуң хорамчазы улуг. Чүгле апрель айда 782 баш улуг дагаа өлген. 7,5 мүң баш аныяк дагаалар база ол айда өлген, ол дээрге оларның 30 хуу хирезе болуур. Оон иштинде хөй хуузу дагаанын эң чаш оолдары эөлеп турар.

Апрельде 771 дагааны аргажоктан өлүрер ужурга таварылган. Ындыг эътти сайгарары бергедеп турар. Буш эъдинге хереглел шоолуг эвес деп алгаш, горшовун талазындан ол эътти алырынга тура чок болуп турарыпдан оон чамдыызын куш чемгерилгезинге ажыглап турар. Чижээ, мартта 276 кг, апрельде 292 кг, майда 150 кг эътти куш чемгерилгезинге чарыгдаан. Эътти мынчаар төтчегээр чорук совхозка улуг караажа болуур. Бо айтырыгны кандыг янзы көөрү амга чедир үзе шинтпирлеттинмээн.

«Бөк-Тей» совхоз Таңды. Тес-Хем бүдүрүлге эргелелдериниң колхозтарынга болгаш совхозтарынга бодунуң инкубаторундан дагаа оолдарын бээр хүлээлгелиг. Эрткен чылдың бо үезинде 16,5 мүң дагаа оолдарын ажыл-агыйларга берген турган. Бо чылын совхоз амга чедир ажыл-агыйлар-биле кереэ безин чарбаан-дыр. Бир эвес ажыл-агыйлар-биле кереэ чарар дугайында ам дүрген хемчег албас болза, берге байдалга таваржыр апаар. Бо айтырыг зоотехник эш Балабайны, куш фермазының эргелекчизи эш Дежнёву дувгретпейн турары кайгамчык. Ам үеде олар дагаа оолдарын чонга садып турарлар, а келир үеде канчаарыл деп чүвени көрбейн турарлар.

«Сельхозтехниканың» талазындан совхозту багай хандырып турар чорук куштуң продуктулуун бедидер дээш демиселге шаптык болуп турар. Холумак чемни үзүктелиишкинниг сөөртүп турар, эътсөөк далганы, эът далганы дээн ышкаш чүгула чемнерни эккелбээн, ол чемнер чокта дагаалардан хөй чуурга алырының планын күүседири берге болуур.

В. УТКИНА,
курлапның улуг экономизи.

Улуг-Хем районда

4 АЙЛАР ДУРГУЗУНДА СААЛДА

«Куш-ажылдың хостуу» колхозтуң Кожайда ийиги сүт-бараан фермазы эрткен 4 айлар дургузунда бир инекке онаалдыр 477 кг азы нитизи-биле 120 саар инектен шупту 57 тонна 240 кг сүттү саап алган. Ол ферманың мурнакчы саанчызы Саичы Көк-кыс инек бүрүзүнден 782, М. Балдан—400, Х. Бичекыс—450 кг сүттү сагганнар.

Торгалыгда бирги сүт-бараан фермазының коллективи эрткен 4 айларда нитизи-биле 118 тонна 992 кг сүттү, бо ферманың саанчылары З. Натпит-оол, К. Дыспык, Т. Норжунмаа, К. Дызык олар инек бүрүзүнден 400—550 кг сүттү сагган.

• • •

МАЛЧЫННАРГА БАЖЫҢНАР

«Куш-ажылдың хостуу» колхоз малчыннарының амыдыралынче кичээнгейин салып турар. Бо чылдың бирги кварталында оларга 6 чурттал-га бажыңын, бир кызыл булуңну, хлеб быжырар бажыңны, магазин бажыңын, 6 чунар бажыңны тудуп доозуп берген. Кожай бригадазын, сүт-бараан фермазын, Хемчеғеде мал фермазын колхоз электри-житкен, хойжуларга 4 радиоприёмникти садып берген. Колхоз төвүнден тура Кожай бригадазынга чедир телефонну тургулуп эгелээн.

СҮТ-БАРААН ФЕРМАЗЫНДА

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Иштин-Хем сүт-бараан фермазы мурнакчы фермаларның бирээзинде саналып турар. Ферма коллективи инектерниң чемгерилгезин, ажаалгазын экижидип тургаш сүт саалдазын көвүдеткен, апрельде 200 центнер сүттү саар тургаш, 219 центнерни сагган, күрүнеге 160 центнер сүттү садар тургаш 170 центнерни сагган.

• • •

Жданов аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң тудугжуларын малчыннарга 4 чурттал-га бажыңнарының ханазының тудуун доозуп турар. Олар Кулузунда хойжу бригадага чунар бажыңны, кызыл булуңну кылып берген, ында электрижидиглге база тургустунган. 4 чурттал-га бажыңнарында печкалар тууйбу-биле кылдынган. Хлеб быжырар чер база бар апарган. Хойжу бригадада радиоприёмникти тургускан.

Д. МОНГУШ.

ТУДУГЖУ ЗВЕНО

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозта М. Дүмен-Байырга удуртkан тудугжу звено Көк-Теректиң хову турлаанга тараажылар чурттаар үш өрээл делгем, улуг бажыңны каш-ла хонукта тудуп доозкан. Бо звенода М. Дүмен-Байыр, М. Балчыңмаа, М. Даваадыр дээн ышкаш хүн нормазын доктаамал 150—175 хуу күүседип турар хоочун бызаңчылар бар. Ынчангаш бо звено социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

ТЕРГЕЛИГ АЪТ-БИЛЕ

Ол-ла колхозта коммунист Ондар Достак дөртен чеди хардап улгадыксай берзе-даа, аът-биле ажылдаарынга онза мергежилдиг кижилерниң бирээзи, оон чаның билбес аъды-даа чок, салчып тутпаан тудуу-даа чок, хоочун тудугжуларның бирээзи. Ол, тергелиг аът-биле тудугларга манзаларны, чудуктарны сөөртүп чедирип турар. Тудугжуларның күжү кайда-ла мөөннеттинген болдур, ол тудутта Достактың болгаш оон эки кула аъдының үлүү ыяврыла кирер.

Эш Достак тудуг материалдары сөөртүрүнүң хүн-нормазын үргүлүү 130— 150 хуу күүседип келген. Ондар Сончугашович чүгле тудуг материалдарының сөөртүлгези-биле кыныгаарлаттынмайн, хостуг үелеринде чурттакчыларның бажыннарын септеп берип турар. Колхоз баштаар чери оон кызымаккай күш-ажылын бедик үнелеп, чангыс эвес удаа ортектиг чүүлдер-биле шаннап, оон чуруун хүндүлеп самбыразында киирген.

А. ОНДАР.

ЛЕНИНЧИ СТИПЕНДИАТ

Ондар Уйнукаа Кызылдың башкы институдунуң төвүг-дыл факультединиң үшкү курузунда өөренип турар. Ол, үш чыл дургузунда тергиин эки өөренип, хөй-иитинниң ажылынга идепкейлиг киржип келген. Кончуг эки өөредилге болгаш хөй-иитичи чоруу дээш Уйнукаага Ленинчи стипендияны бо чылдың мартта тывыскан. Үшкү курсту доозарының экзаменнеринге ол база-ла эки белеткенип турар.

ЧУРУКТА: Ленинчи стипендиат Ондар Уйнукаа.

Фото В. Лутковтуу.

СЕМИНАР

Тес-Хем районнуң күүсекчи комитеди ийи хүннүң семинарын организастаан. Ана көдээ Советтерниң даргалары болгаш секретарьлары, райкүүскомнуң штаттан дашкаар инструкторлары шупту киришкен.

Советтерниң организас-массалыг ажылының, тудуг чаагайжыдылганың, кудумчу квартал комитеттериниң, доктаамал комиссияларының, депутаттар бөлүктериң тургузарының дугайы база бюджет болгаш аске-даа айтырыгларга холбаштыр лекциялар чомчуттунган. Моон соңгаар ындыг өөредилгени организастап турарын семинарның дыңнакчылары күзээн.

Б. САН-ХОО.

Хойжу болгаш бригадир

Апрельдиң сөөлгү бир эртенинде Мугур-Аксыга кончуг күштүг хат шуурган болган. «Малчын» колхозтуң баштаар черинин конторазынга колхозтуң удуртукчулары, түскэй эртемниглери малчыннарны кезивес болза хоржок-тур деп чугаалажып олурда, хүрең шырайлыг, эрессимээр характерлыг, үжен хар иштинде назылыг хире кижи кирип келин. Ол болза хойжу С. Харлыг-оол болду.

Мал-маганның байдалын чугаалажып олурда, ол хойжу мынча деп чугаалады:

— Моңгуш-Тайгага кыш чазын дүжерин билбес эвес силер. Часкы хонаштарга чаш малдың чылыг кажаалларын чүге тутпазын кайтаардыр мен. Бо үеде арган малдар хат шуурганга бакпыраар, хорамчага таваржыр болгай.

Ындыг шып айтырыгны салып олурган малчын-биле ол орта чугаалажы бердим. Салчак Харлыг-оол 1954 чылдан бээр бодунуң колхозунга бешмуң чыгам хойну өстүрүп берген. Эрткен чылын 100 хойдынна 101 хураганны, хой бүрүзүнден 1,9 кг дүктү алган. Ам оон кодынында төрээн 300 ажыг хойнуң хураганнары менди алынган.

Усть-Лабынчылерниң кыйгырыын деткивишаан, бо чылын 100 хойдынна 100-тен эвээш эвес хураганны, хой санындан-на 2 кг дүктү алыр, 10 тонна сигенни белеткээр хүлээлгени алган. С. Харлыг-оол ам 11 кодан хойларны кадарып турар хойжуларның бригадиринге томуйлаткан. Ынчангаш, ол бодунуң кодынында хойларны кадарбышаан, аске коданнарны келип, хойларның байдалын көрүп, хойжуларга арга-сүмеин берип, оларның негелделерин баштаар черинин мурнуунга тургузуп турар.

Бо чылын мартта болган чер-чер Советтерингe соңгудаага С. Харлыг-оол Барыын-Хемчик район Советиниң депутадынга сонгуттургаан. Малчыннарда мал чеми үстү бээр, азы бараан-сараан үзүктели берген болза, Мугур-Аксы суурже ол хап кириптер. Баштаар черге болгаш садыг черинге айтырыг тургузуп, совгукчуларының негелдезин күүседип турар.

И. ТОРЖУ.

Суурлар чаагайжыдылгазы

Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының чурттакчылары төрээн суурун чаагайжыдар херекке идепкейлиг киришкеннер. Олурткан ыяштар болгаш чадан үнүштерни мал, дагаа, куштан камгалаары-биле 8000 метр штатетниктерни, 1050 чагылар болгаш херим курларын белеткээн.

Суурга чаагайжыдылга талазы-биле ажыл чорудар тускай эвемону тургускан. Бо чазын чурттакчылар Киров кудумчузунда янзы-бүрү хөй ыяшты олурткан. Оон баштайгы өзүмнери багай эвес агеләэн, кудумчу хүн бүрү ногаарарып турар.

Чурттала бажыннарының кодан девискээри шеверлеттинген.

О. ЧАШ-ООЛ.

• • •

Улуг-Хем районнуң «Куш-ажылдың хостуу» колхозунуң Эйлиг-Хем салбырының суурун чаагайжыдар талазы-биле байдал дыка дорайтаан. Анаа сөөлгү 3 чылда чангыс-даа ыяш олуртунмаан болгаш чурттала тудуглары база немешпейн турар.

Чурттакчы бажыннарның дашты боктуг, бүдүн суурда чүгле ийи кудук бар. Оларны септевээнинден чурттакчылар 2 километр черден суглап турар.

Оргу-Шөлде тараа шөлдерин суггарган суг суурнуң кол кудумчузун таварты баткаш, ону ооргалдап каапкан. Ол сугну өскээр чаярының хемчээн кым-даа албаан.

Эйлиг-Хем суурну эмге сексели, культурждуу чаагайжыдарының өйү келген.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

„Шынның“ материалдарының иэи-биле

ХЕМЧЕГ АЛДЫНГАН

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Кара-Дыт хову турлаанда чурттаар орансава, кызыл булуң, столовая чок боон турарын номчукчу эш Т. Конгар майның 15-те үнген № 114 (5518) «Шын» солунга «Ам база неген тур бис» деп эге-биле шүгүмчүлээн.

Шүгүмчүлел шын болган дээрээнин дугайында харыыны ол совхозтуң директору эш Стихарев редакциягa медээлээн: четпестерни адып-чазаарының хемчеглери алдынып турар—ол туралагже кажүрүп чоруур вагонну болгаш мергежилдиг поварны чорудуп берген. Моон соңгаар ол черге чурттала болгаш кызыл булуң бажыннарын тударын совхозтуң дирекциязы планга киирер.

Ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазын экижидер

Туран хоорайга чылдың-на чаа тудуглар, кудумчулар немежип, хоорай өзүп, калбарып турар. Туранчыларның ажыглалында чаа он бир чыл школазы, эки дериттинген аптека, «Мир» деп кинотеатр, культура бажыңы болгаш аске-даа хандырылга черлери бар. Хоорайның ганында тудугга 59,2 мүң рубль чарыгдаттынар 26 орунлуг ийи каът чаа гостиницаның тудуу доостур болгаш удавас ажыглалга киирер. Бо чылдың үшкү болгаш дөртү кварталында, бирээги-де он квартиралыг ийи каът ийи чурттала бажыннары ажыглалга киирер. Хонукта 200 килограмм ак-кепти чуп турар хеп чуур черлиг, бир үгда 26 кижи чүвүп болур коммунал хандырылга чунар бажының тудары планда көрдүнген. Ам ажылдап турар чунар бажын эргижирээнинден бүстүп дүжеринге четкен. Чаа чунар бажыңның тудуун дүргедедири республиканың коммунал ажыл-агый министерствозундан кол хамаарыжыр.

Ажылчы чоннарның чурттала тудугларын-биле хандырылгазы экижидиннии, хөй-хөй чурттакчылар чырык, чылыг, чаагайжыды түттүнган бажыңнарже шилчээн. Оон-биле кады, туранчыларның культурлуг негелделери өзүп турар. Бажың ээлери хөй-хөй херааженнер бажың иштининиң мынзыгүр дериг-херекселдеринге таарыныйн турар. Ам оларга хеп чуур машиналар, электри күжү-биле хол базар илиирлер, бок аштаар машиналар, чем хайындырар суггужугаштар болгаш аске-даа өө чижектиг эт-херекселдер херек. Радиоприёмниктер, даараныр машиналар, чадаг-тергелер бажың бүрүзүнде бар, чамдыктарында соодукчулар, мотоциклдер бар. Шуптузуң саналары берге. А оларның септелгези Туран хоорайда багай кылып турарын демделеве чогуур. Нарын машиналарны болгаш электри күжү-биле ажылдаар херекселдерниң септелгезин чугаалаваска, машиналарның ындыгла чугула эвес кезектери үреэп баарге, оларны септевээнинден ажыглалдан үнүп, анаа туруп турар. Үрелген херекселдериниң ээлери боттарыы оларны септээр дээрден башка, оларны септеп турар коммунал хандырылга черлери чок. Ынчангаш чурттакчылар үрелген херекселдерни механиктерге азы электрижилерге айбылап кылдыртып турар.

Туран хоорайга коммунал хандырылга дегин тургузарын чурттакчыларның үр үеде негеп келгени чоптуг. Ажылчы чоннарның чурттала хандырылгазын экижидиннии талазы-биле Туран райүлетпүр комбинадының 1964—65 чылдарда планында шактар, хеп даарлар, хеп чуур болгаш бижик машиналарының, электри күжү-биле ажылдаар херекселдерниң септелгезин кылыр шехты ажыдары көрдүнген. Ол цехтин ажылдаар бажының, анаа ажылдаар тускай мергежилдиг кижилерни амдан эгелеп белеткээр херек.

Ажылчы чоннарның чурттала хандырылгазының эргелели (начальнигы эш Кавыршин) бо чылдың май айда Туран үлетпүр комбинадынга прокат кылыр пунктуну ажыдар, анаа ажылдаары-биле хеп даараар, хеп чуур машиналарны, электри күжү-биле ажылдаар херекселдерниң, мотоциклдерни, моторлуг чадаг-тергелерни, хөгжүм херекселдерни, соодукчуларны, электри күжү-биле ажылдаар боң аштакчыларын белеткеп турар. Прокаттың ажылдаар бажыңы белеп, ол прокат районнуң чурттакчыларының бажың ажылын чигедир.

— Районнуң хеп даараар болгаш ийик септээр мастерскаязының бир салбырын «Өөрү» совхозка ажыдар деп турар бис—деп, райүлетпүр комбинадының директору эш Костенков чугаалады. Совхоз ол салбырга ажылдаар бажыңны ангылап бээр үжүрлүг, а мастерлерин бис берип болур бис. Туранның хеп даараар болгаш ийик септээр мастерскаязының ажылчыларынар айда ийи катап Сүшь, Өөк, Хадың, Тарлаг көдээ суурларже барып, чурттакчыларның чагыгларын кылып берип турар кылдыр тургузар бис. Ол ажылга дохтаамал ажылдаар кылдыр ар болгаш хереэжен хеп даараар ательениң ийи быжыкчы-мастерлерин быжыглап болур бис. Ол ажылга автотранспорт херек. Туран хоорайга июнь 1-деп эгелеп ийик-кепти дүргеп септеп кылыр пункт ажылдап эгелээр. Баш таарыыр черде хереэженнер чажы таарыыр өрээлдиң мастери чок.

Бии-Хем районнуң болгаш Туран хоорайның ажылчы чоннарының чурттала хандырылгазын экижидеринге райкүүском болгаш хоорай Советиниң чогуур дузалы райүлетпүр комбинадынга көргүзер болгаш даарынге идеген турар бис.

Н. ВАСИЛЬЕВ.

ДАНЧААТЫ

— Бо бүзүк шилдер ышкажыл, оон-биле канчап соңга шилдээр боор?

— Сээн-даа чегенчиниин аар! Бодап көрдээн, эш. Бир эвес мен бо үреликк шилдерни шилдер-биле кады садывыпас болзумза, бодум төлээр апаар болгай мен. Дора даарге-де оларны үндүр бижип каапкарга, мен бараан саарылгазының планын күүсеттейн баар-ла болгай мен. Ындыг болганда мээң бодумнуң алырын база эвээжей бээр. Ону силер бижип үжүрлүг силер. Ап ал, эш, ап ал!

— Чок, бүзүк шил албас мен, бүдүн шилден ап берип көрүнерем.

— Ону албас болзунза кандыг-даа шил албас сен.

— Садыг алыкчының алыксаан бараашын бээр үжүрлүг ышкажыгай...

— Бээр, бербезин мен билир мен. Сенээ кандыг-даа бараан бербес мен. Мээң эргем-дир.

Күлүн-Дүжер магазининиң эргелекчизи Монгуш Базыр-оол-биле садыг алыкчыларның араазында болганчок-ла болгулай бээр шак мындыг янзылыг чугааларны кижи бо-ла дыңнаар.

Монгуш Базыр-оол бодунга ажыктыг хензиг-даа чүвени халаска эртирбес кижи. Үстүнде бижиттинген чугаа мындыг янзылыг болган чүве.

Чоокта чаа Ондар Биликпен Төмүр-ооловна долган садыг алыр дээш чеде бергеш, садыгжыдан далган дензилеп бээрин дилээн. Ынчаарта оозу дминнигыры аажок, хапка ургаш дензилеп шаап берген. Садыг алыкчы акшазын төлеп тура, далганны салаазы-биле булгай идип көөрге, хылдыг, бок-довуракты болгаш шоодайлар дүвүнден бөле какпаш каан далган болган.

— Бо кандаай чүвел, дунмам, орта далгандан берип көр дээрге, арны ширинн кынны берген.

— Мону силер алыр ужурлуг силер. Силер албас болзунарза мен төлээр эвес мен — дээш, янзы-бүрү сестер-биле кончаап-ла барган.

— Далганны-даа соонда кээп алыйн, дунмам. Амдыызында шил садыг ап көрейн, сонгам ойбак кижи мен — дээш Биликпен Төмүр-ооловна үш ама шил бээрин дилээн. Садыгжы бичии када бодангаш, 2 ама бүдүн шилге немей бир аматыйын орнунга бузундулар чыып берген. «Бузүк шилдер-биле кады албас болзунза, кандыг-даа шил бербес мен» дээн сестер дыңнаап, кадай ол бараанының өртээн төлээш чаныпкан. Чанып орда дунмазы ужурашкаш, бузүк шилдерниң дугайында угбазының чугаазын дыңнаап, ол-ла «бараанны» дедир садыгжыга чедире бергеш, чугаалажып турганы ол чүве-дир.

Бо дээрге таварылга болгаш карачангыс факт эвес-тир. Монгуш Базыр-оол болза садыг алыкчыларның көпеен, харын-даа акшаларын карак ажыттай каапгары амыр-ла!

Чамдык чижектерни көргүзерге мындыг. Монгуш Суван-оол 3 кг хөвен айтырарга 2,5 кг дензилеп бергеш, үш килограммның өртээн, Ондар Өлзей-оолга 16 кг далган бергеш, 26 килограммның өртээн, Монгуш Очур-оолга 9 кг далган дензилеп бергеш 20 килограммның өртээн алган. А көпеектер кончуй каапгарын кайызын ол дээр!

Боду-биле сөс карышкан кижилерге Базыр-оол бараан бербес, оон кедерезе чамдык барааннарны танышкөрүштеринге чажырып садар. Промкомбинаттың тайгада ажылдакчыларынга садыгларыы-биле кыжын райпо складындан ак далган алгаш, ону ажылчынарга-даа көргүспейн, колхозчуларга шоодай-шоодайы-биле садыглапкан.

Монгуш Базыр-оол өг-бүле талазы-биле база-ла будалып турар. Бодунуң кадайы Шура-биле февраль айда бакташкаш, ону Чалаанаже чорудупкан. Оон соонда ол бирде Белдиреште, бирде Кара-Адырже бо-ла арлы берген турар. Ол чоруткында ийи-даа хона бээр — садыгын ажыттпас. Ынаар баарда мунар чүве мырынай мунзавас. Бир катап чоллачы Алдын-оолду арагаладып алгаш, оон машиназы-биле «дүштүүнга» чедип чораан, ол машинаны үрей мунуп каан. Соонда ук машина үр үеде септелгете турган. Оон соонда чоокта-ла бээр магазинге келген чаа мотоциклди «үзүктеп төлеп тургаш, садып алыр болган кижи мен» дээш, ону мунупкаш, ол-ла черлериже чоруп турар апарган. Чамдыкта оозунун малгаш довураан аштаан, катап магазинге бараан кылдыр делген алган-даа турар.

Оон өг-бүле талазы-биле будулуп турарын чон эскерип турган. Ол дугайында чамдык улуг назылыг кижилер: «аныяк кижи-дир сен, чазып турар-дыр сен, эрте дээре соксап көр» деп чүве чугаалаарга, күжүр Базыр-оол хаайының хаанга-даа какпас.

Базыр-оол школаның чеди класын дооскаш, Совет Армиянын хүрээлеңинге шериг албаны эрттирген. Ийи чыл хиреде Кызыл-Хавак шахтазынга ажылдап, шахтёрлар-биле база кады чурттап чораан. Оон соонда Кызылга садыг ажылдакчыларының 3 ай хуусталыг курузун дооскаш, 1961 чылдың июнь 26-дан эгелеп садыг ажылы кылып келген. Бо-ла өөренип, шериг албаны эрттирип, ажылдап келген үелериниң дургузунда та чүнү дыңнап, билип ап чораан үрен чүве!

Оон ажылдап, чурттап турарын алгаш көөрге, совет хамаатызы аныяк кижиниң мөзүн-шынарынга шуутла дүүшпес!

Күзүн-Дүжер дээрге 50 ажыг өрелиг сууржугаш. Ында райүлетпүр комбинадының тудуг ыяжы болгаш одаар ыяш белеткеп турар ажылчынары чурттап турар. Оларга бараан боллуң дээш садыг ажылынга Базыр-оолду чоруткан. Чонга эки бараан болурундан артык чүве кайда боор!

Улуг назылыг ажылчынар мынча дижип турар:

— Шаанда хуу садыгларның садыгжыларын данчаатылар дижир боор чүве. Кижиниң аликсаан бараанын кижээ бээр, бербезин, данчааты боду билир турган. Базыр-оол шаандакының данчаатылары-биле демей кижи. Даржыктыы-ла кончуг. Райпо баштаар чери шак бо данчаатыны дүрген-не ёлулуг совет садыг ажылдакчыны-биле солуп бээр болза.

Шынап-да совет садыг ажылдакчызының ат-алдарын бүжартадып турар, арын-нүүрүн артында каггап бо кижиниң томаартырын чон чөптүү-биле неген турар.

С. БАЯН.

Алтай край. Барыын-Сибирьнин ногаа дуржулга станциязының алиталыг үрезиннери калбаа-биле алдаржаан. Москва, Владимирск, Архангельск болгаш аске-даа областарның совхозтарынга бөлгаш колхозтарынга он тонна ындыг үрезинни ам белин саткан. А чагырганың кээп турары үргүлүлевишаан. Чоокку үеде янзы-бүрү сорттарның үрезиннерин хөй-биле чорудар деп турар.

Чурумта: элиталыг үрезиннериниң склад эргелекчизи А. Фисенко (солагай талазында) биле ажылчын А. Божуха үрезиннерни чорудары-биле шоодайлап турары.

Фото В. Николаевтин. СЭТА-ның фотохрониказы.

Кыргылдага белен

«Куш-ажылдың хостуу» колхозтуң мал ажыл-агыйлыг салбыры Эйлиг-Хемде хойнуң часкы кыргылдазынга белеткел доозулган. Механик Н. Похомов болгаш Бүрбүсээн Эрес-оол, Санчыт Маадыр-оол олар 54 хачылыг кыргылга агрегадын кыска хуусаада бүргүү-биле септеп доозкан.

Кыргылдага хереглеттинер бис чидидер хереклелер, хол хачылары база артык бистер четчир санныг.

Кыргылданы май 20-де эгелээр болгаш анаа киржир 60 кижиниң списогун тургускан.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.
Улуг-Хем район.

Алжир чазактың шиитпири

АЛЖИР. СЭТА-ның корреспондентизи Е. Поповтун дамчыдып турары болза:

Үлетпүр будурулгелерде болгаш көдээ ажыл-агый фермаларында бот-эргеледдиң комитеттерин эде организастаар дугайында чүгула шиитпирни алжир чазак чоокта чаа хүлээп алган.

Француз ээлериниң каапкаш барганы будурулгелерде болгаш көдээ ажыл-агый фермаларында сонгаарлаттынмас ажылды баштайгы чеде удуртуруп бот-эргеледдиң комитеттерине эрге-чагыргалар дааскан турган. Ам, чазактың шиитпирин ёзугаар, көдээ ажыл-агый болгаш үлетпүр будурулгелериниг комитеттерни демократтыг чурум ёзугаар сонгуур. Будурулгенин ажылчы чонпарының ниити хуралы бот эргеледдиң комитедин сонгуур. а улуг ажыл-агыйларга болгаш будурулгелерге комитеттерден аңгыда ажылчыннар чөвүлелдерин база сонгуп тургузар.

Борлж-Менайель хоорайның чоогунда көдээ ажыл-агый кооператив фермазынга СЭТА-ның корреспондентизи чораан. Шаанда ол ферма «чепсектиг чажыт организациябиле» харылзаалыг турганы-биле сураглаан француз Тарьеның холунга турган. Бо ажыл-агыйның шөлү 1.200 гектар. Ам кижилер бот-боттарын эки билчир, оон үжурунда удуртулганы сонгуп алырынга бергелер болбас деп, бот эргеледдиң комитединиң даргазы Амар Амрани чугаалаан. Көдээ ажыл-агый кооперативиниң кежигүннери чазактың шиитпирин чүүлдүгзүнүп көрүп турар.

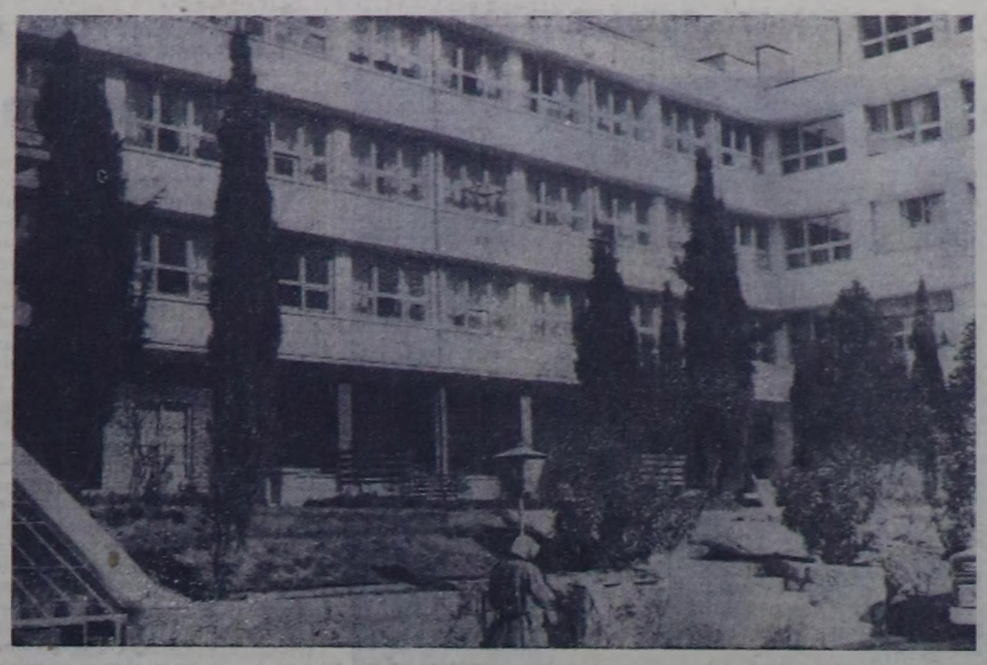

ИРАН. 20 чылдың мурнунда үндезилеп тургусиан совет эмнелге чери болгаш поликлиникина Тегеранның чурттакчыларының ортузунга аажок улуу-биле сураглаан. Эмнедирин күзээннер эмчилериниң хүлээп ап болурундан үргүлчү дыка хей болуп турары чаңчыл болган. Аарыг кижилерни кичээнгейлиг көрүп, эмнээриниң мурнакчы аргалары-биле болгаш эми түнелдерибиле совет эмчилер тус черниң чонунуң ортузунга алдарны чедип алган.

ЧУРУКТА: Тегеранда совет эмнелгениң бажыңы.

Фото Г. Байконтуу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Петросян салыгга удуп каан

МОСКВА. (СЭТА). Делегейниң бирги чери дээш маргылдаага хөл-шыдырааның 22-ги салыышкыны он бирги көште хайым болуп доозулган.

Бинчангаш гроссмейстер Тигран Петросян Михаил Ботвинник-биле салыгга 12, 5:9, 5 санныг кылдыр уткаш, делегей чемпиону атты чаалап алган.

Тоску чемпион

Делегейниң тоску чемпиону Тигран Петросяниың хөл шыдырааның бедиинче оруу Грузияның найысылалының Руставелу проспектизинден эгелээн. Маңаа, офицерлер бажыңының ажылчыны кижиниң ог-бүлелинге Петросяннарның хемер оглу—Тигранның чаш чылдары эрткен. Угаанныг, биче сеткилдиг Тигран бодунуң чажыттары-биле шашка, «нарды» ойнаарынга ынак турган, оон-биле улуг кижилер бесин маргышкаш берге байгалдарга таваржы бээр турган.

Оон амыдыралының чарылбас кезээ апарган шыдырааны Тигран бирле дугаарында офицерлер бажыңынга көргеп. Бинчалза-даа ол чүгле он ийи харлыында пионерлер лагеринге ойнап эгелээн. Удатпаанда аныяк Тигран хөл-шыдыраанын бирги ному—куба Хосе Рауль Капабланканың өөредилге ному-биле танышкан. Келир үеним гроссмейстери шыдырааның түрүжүн быжыглап ойнаар арганы Капабланкадан өөренип алганы-даа магат чок. Тбилисинин пионерлер бажыңының хөл-шыдыраа болгумунуң удуртукчузу, Тигранның бирги тренери Арчил Эбралидзе кайгамчык куба шыдыраачының бага-да талалакчызы турган.

1941 чылдың июнь 17-де Тигран 12 хар харлаан, а 5 хүн арткенде дайын эгелээн. Удатпаанда Тигранның иези өлүп калган болгаш ол, кырган адазынга дузалажыр үжүрга таварышкан. Тигран школага кончуг эки өөренип турган болгаш кежээ киномеханигинин дузалакчызы болуп ажылдап турган. Хостуг минута бүрүзүн ол шыдыраага арттирер.

Тигранга чаа ажыг таварышкан. Адазы өлүп калган. 15 харлыг оол адазының орнунга ажылдап киришкен. 1944 чылда Тбилисиге аажок кылып хар чаттан, ону үргүзүчү аштаар болганда Тигран дангазар эртен туруп ажылдаар үжүрга таваржып турган.

Тиграннын чаш чылдары ону улуг-ла өөртпейн турган. Бинчалзада ол, үлзм кадыгын, амыдыралга, күш-ажылга, шыдыраага чүткүлдүг болуп өскен. Бодунуң чүткүлдүгүнүп шаңналын ол үр-даа болбаанда алган. Петросян шыдыраа талазы-биле бирги бедик атты—баштай Тбилисинин, оон соонда Грузияның чемпиону атты чаалап алган.

1946 чылда Арменияга бирги чер дээш шыдыраа маргылдаазынга конкурстан дашкаар киришкеш, бирги черни эзлээн.

Капабланканың талалакчызы бо чедиишкинин оон оюнуң туружүн быжыглаар аргазының үлегерин адергеш чедип алган. Шиитпирлиг чедиишкинин чүгле туруп быжыглаар арга-биле үргүлчү чедип алыры берге деп чүвеге Петросян бир чыл арткенде бүзүрээн. ССРЭ чемпионадының чартык финалынга киришкеш, ол, аң сөөлүнден ийиги черни алыр үжүрга таварышкан. Бинчангаш Петросян орус улустуң кайгамчыктыг шыдыраачылары Михаил Чигориниин, Александр Алехинниң комбинациялар кылыр талазы-биле эртинелерин өөренип эгелээн. Оон түнели дораан көзүлген: Петросян дараазында чылын базала шидыг маргылдаага киришкеш, дөртку черни эзлээн болгаш анаа мастер деп бедик атты тывыскан.

Аныяк Петросян «хөл-шыдыразының кол оруунче» үнерин шиитпирлеп алган. 1949 чылдың кыжынында Москваның кудумчуларынга бедик эвес сынныг, часкы үеде кедер тоннуг, чиик идиктиг ооп кәстүп келген. Спорттуң «Спартак» ниитилелиниң тренеринге Петросяннын ажылдай бергени ол. Петросян найысылалдың шыдыраа талазы-биле болуп турган болуушкуннарның барык шуптузунга киржип, өөрүн өөртпишаан, боду бодунуң тренерн А. Лилиентал болгаш өске-даа гроссмейстерлерден хөйүг өөренип ап турган.

Петросян Москвага дыка хей эмнүктерлиг апарган. Даштыкы дыл институдунуң доозукчузу Рона оон амыдыралының шынчы эдериичизи—кадайы апарган. «Чаныгга чораан эштиң чаңынга өөренир» деп улустуң үлегер чугаалы бар болгай, удатпаанда Петросяннын кадайы боду шыдыраага ойнап эгелээн болгаш бодунуң ашаанын дузалакчы тренери ролдуу күүседип эгелээн.

...Кажан Петросян Ботвинник-биле он дөртку салыгга уттурупкаш, бодунуң уттурган чылдагаанын дилеп, ойнап орган столундан турбайн олуруп бээрге, Рона Яковлевна бодунуң «парын» (Рона бодунуң ашаан ынчаар чассыдып алаар кижи) дашкаар үндүре бергеш: «бүт бөмбүүн көрүп четтигиптер боор бис» дээн. Ийет, чүгле бүт бөмбүү Петросяннын шыдыраадан бичии чарылдырып болур. Ол, Москваның «Спартак» командазы дээш «аарыр» кижи.

Петросяннар ийи оолдуг. Улуг оглу Михаил ортумак школаны доозуп үнер, бичези—Вартан—ийиги классчы.

Петросяннын чогаалыкчы ажылын уламчылаал.

1951 чылда Петросяннын чедиишкини кайгамчык болган. Ол, Москваның чемпиону апарган болгаш ССРЭ-ге бирги чер дээш маргылдаага ийиги—үшкү чер үлешкен. Стокгольмга эрткен маргылдаага киришкеш, делегей гроссмейстери атты алган. Цюрихте 1953 чылда болган шилилге маргылдаага тиилээш, делегей чемпиону-биле ол ат дээш ойнаарының бирги путёвказын чедип алган.

Швейцарияга ойнаш, Петросян бешки черни эзлеп, түнел таблицага хөй-ле хайымнарны көргүскен. Петросян совет гроссмейстерлер Геллер, Котов, Тайманов болгаш аргентип шыдыраачы Найдорфту мурнаан-даа болза хөй хайымнар кылган дээш оны чамдык эштер шүүмүчүлеп-даа турган. Элээн үе эрткенде чидиг комбинациялар кылып ойнаар шыдыраачыларның талалакчылары белин туруп быжыглап ойнаар талазы-биле Петросянга алаарлаар апарганнар. Петросяннын аштырышкынга таварышпас чоруу динмиреп үнген. Ону «демир» шыдыраачы дижир апарган. Делегей чемпиону чораан Макс Эйве бир-ле катап Петросяннын дугайында мынча дээн: «Туруш быжыглаар оюнну кайгамчык эки ажыглаар кижи. Бир эвес Петросян бичии-даа болза комбинация кылып ойнаар болза оон-биле шыдыраа ойнаан-даа ажыы чок, дөмей-ле уттурар».

Петросян комбинацияга удур турбаан. Ол, бодунуң тактиктиг чепсээн үргүлчү «чидилип», чаза шаптынмас камгалалды тургуспушаан күчүлүг атакаларны кыла бээр турган. Бинчангаш ол, чүгле дески эвес, харын күштүг ойнаар апарган. Амстердамга 1956 чылда эрткен шилилге маргылдаага ол үшкү-дөртку черни үлешкен болгаш үш чыл арткенде Югославияга болган шак-ла ындыг маргылдаага үшкү черни эзлээн.

Дүрген ойнаар маргылдааларга киришкеш, Петросян делегейде эң «дүрген» шыдыраачы деп атты алган.

...Адактың соонда сорулга чедип алдынган. Ыракы Кюрасаога эң шыырак гроссмейстерлер-биле 49 сылыгны кылгаш, Петросян чангыс катап-даа «дүжүп» бердим дивээн болгаш делегей чемпиону-биле ойнаар эргени чедип алган.

Михаил Ботвинник-биле «тулчуп» кириптеринин бичии-ле мурнунда Петросян Ереванның педагогика институдунуң заочный факультединдооскан болгаш бо чылдың эгезинде ону ол-ла институттуң философия факультединге аспирантурага хүлээп алган.

Петросян эң берге экзаменни тудкан. Совет шыдыраачыларның лидери, делегей чемпиону Михаил Ботвинникти уткаш, Тигран Петросян делегейниң тоску чемпиону болу берген.

В. ЕВСЕЕВ.

(СЭТА-ның корреспондентизи).

Италияның Компартиязының хүрээлөңиниң өзүлдези

РИМ. (СЭТА). Коммунистиг партияга чаа кежигүннерни кирип турарының дугайында медээлер Италияның янзы-бүрү хоорайларындан үргүлчү кээп турар. Миланда Ломбардия областың партия активинин хуралынга дыңнатканы: сөөлгү үенин дургузунда ол областың коммунистиг федерациялары боттарының хүрээлеңинге 8 муң 700 кижини хүлээп алган. Чүгле чангыс Миланга—Сонгу Италияның эң улуг үлетпүр төвүнге безин—5 муң 200 кижи Коммунистиг партияның билеттерин алган.

МАРОККОНУҢ ПАРЛАМЕНТИЗИНГЕ БОЛГАН СОНГУЛДАНЫҢ ТҮННЕЛДЕРИ

ЛОНДОН. (СЭТА). Марокконуң парламентизинге төөгүде бир-ле дугаарында болган сонгулданың түннелдериниң дугайында Марокконуң иштики херектер министерствозунуң алган четче медээлеринден билдинип турары чүл дээрге, «Конституция албан черлерин камгалаар роялисчи фронт» төлөөлекчилер палатазында 144 олуттуң 69-зун, «Истикляль» деп партия—41-ни, «Улусчу күштерниң национал эвилели»—28-ти болгаш хамаарышпастар—6-ны алган дээрзин Рейтер агентилелдиң корреспондентизи Рабаттан дыңнаткан.

Амгы хаан чазаанның чеди министрлери сонгулдага аштырышкынга таварышкан. Ынчангаш Марокко парламентиниң баштайгы хуралы оон үстүү палатазында сонгулда болган соонда ноябрьда болур ужурлуг.

Расисчилер дендеп турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Штаттарның мурнуу чүгүнде байдал онза дүшкүүрлүг болуп артпышаан. Үш муң хире солдаттарны болгаш шериг полицейжилерни Алабама штатче үндүрүп чоруткан түражог, расисчилерниң (сөөк-язы ылгакчыларының) туразында аажылалы чүгле үргүлчүлеп турар эвес, харын база кызыгаар штаттар дээр штаттарже болгаш мурнуу чүкче улам нептереп бар чыдар.

Чоокта чаа Нашвилл хоорайда (Теннесси штат) негр удуртукчуларның бирээзи Х. Е. Брэденнин бажыңын дүне автомобильден боолап турганнар. Брэденниң телевизор чаныңга олурган кадайынга ок дегбейн барганы чаяан болган.

Агентилелдернин Нашвилдден дыңнатканы-биле алырга, негрлерниң чыскаалы доозулган соонда чүгле каш шак эрткенде ол кеминг үүлгедигин үүлгеткен. Ол чыскаалга негрлер гостиницаларга, рестораннарга болгаш чемненир черлерге ылгай көөр чорукту соксадырыл, мергежилдиг ажылды алыр дээре арганы негрлерге тыпсырын, ылгай көөр чорукка удурланыышкынның чыскаалынга киришкен бүгү студентилерни бууудатпазын негеп турганнар. Чыскаалдың киржикчилеринге удур расисчилер халдаашкынны кылып, оларже даштар, шилдер, ыяштар октап турганнар. Оон түнелинде балыктырганнар база бар болган.

Брэденнин бажыңынче халдаан чорукту негр удуртукчуларны коргудар дээр расисчилерниң оралдажышкыны кылдыр көөр ужурлуг.

Сириянық премьер-министриниң медеглели

ДАМАСК. (СЭТА). Сирий Араб Республиканың премьер-министри Салах Битарның ылган чазак медеглелин ында парлап үндүрген. САР-ның чаа чазаанның иштики болгаш даштыкы политиказының кол сорулгаларын ол медеглелде айтып турар.

Сирий чазак даштыкы политиканың талазы-биле бодунуң хөделиишкиннерин келир үенин араб федерациязы-биле каттыштырбышаан, бот-туг нейтралитеттин блоктарга каттышпастың угланышкынын чорудар, империализмге болгаш чаа ховирнинң колониализминге удур демисежир, ден эргеге болгаш бот-боттарының эрге-ажыктарынга үндезилээш бүгү күрүнелер-биле кады ажылдаар деп Битар медеглээн.

Иштики политика талазы-биле чазактың бирги болгаш кол сорулгазы болза, референдумну чорудары база үш таланың Федерациязын каир декларациязында көрдүнген хуусаада тургузары, аграр хоойлуну, күштажыл хоойлуун эде киирү, профэвилелдерининг ажыл-чорудулгалын хостуг болдурарын хандырары, үүрмек садыгжылларның болгаш чер ажылдыгларның эрге-ажыктарын камгалаары болур деп ээрзин Битар демдеглээн.

Болгар журналистерниң съездизи

СОФИЯ. (СЭТА). Болгар журналистерниң эвилелиниң II съездизи май 20-де Софияда ажыттынган. Оон ажылынга 400 ажыг делегаттар киржип турар. Элээн хей чурттарның журналистер организациаларындан келген аалчылар съездиде олуржуп турар. Совет журналистер эвилелиниң секретары, СЭТА-ның чиңгише директору Д. П. Горюнов ол съездиде олуржуп турар.

Холгаарлаашкын дээш чурттан үндүр сывырган

ЛОНДОН. (СЭТА). АКШ-тың шериг-далай болгаш шериг-агаар төлөө черлерин чурттуун девискээринден үнүп чоруурун Гайтинин чазал саналдаан дээрзин Гайтинин президентизи Дювалье парлалга конференциязынга дыңнаткан.

Америк шериг төлөө черлериниң составында турар чамдык «харылсалга чок офицердер» Гаитинин иштики херектеринге холгаарлап турганын Дювалье демдеглээн деп, Рейтер агентилел Порт-О-Пренстен дыңнаткан.

Япониядa ракета шенелдези

ТОКИО. (СЭТА). «Утимоура» деп, шенелде кылыр черге (Багосима префектуразы) япон будурулгенин ийи чадалыг «Капра-9-М» деп ракетазын салып үндүрген.

Кидо Цусин агентилелдиң дыңнадып турары-биле алырга, шенелде салып үндүрүшкүн чедиишкинниг болган.

Гордон Куперниң парлалга конференциязы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк космонавт Гордон Куперниң парлалга конференциязы Канаверал думчукка болган. Бодунуң космоска 34 шак дургузунда ужудуушкунунуң дугайын ол адаа чугаалаан. Америк информация агентилелдериниң дыңнадып турары-биле алырга, «Фейт-7» деп космос кораблин салып үндүрери болгаш ону орбитага киирери чаагай болуп эртекен деп. Купер медеглээн. Сириләәшкин дыка күштүг болур боор деп бодаан мен, ынчалза-даа ол шоолуг эвес болду деп, ол чугаалаан.

Ужудуушкуннуң ийиги долганында үр эвес үеде азакк удуп калган мен деп, космонавт дыңнаткан. Удаан оттуп келгеш, баштай кайда чоруурумну билип шыдаваан мен. Холдарымны көөрүмге, мурнумда хостуг харбаңайның турар болду. Ол арай ондактыг. үйгу үезинде холдар приборларга ёөптүп болур төлээде, даразында удуур апарганда салааларымны шлемнуң баанын адаанче кирер идип алган мен деп, Купер чугаалаан. Оон сөзүү-биле алырга, ужудуушкунга ниитизи-биле 5—6,5 шак удаан болуп турар.

Даштыкы дыл кырында мээн адымны адап, сөөлгү медээ дамчыдып турганын бодунуң приемнигимден дыңнаан мен деп. Купер чугаалаан. Ук дамчыдылганы кандыг дыл кырынга кылганын ол билип шыдаваан, оон бодалы-биле алырга, орус дыл бооп магат чок.

Чер кырын хөлчек тодаргай хайгаарап чордум, ол хайгаараашкынга булуттар барык-ла шаптыктаваанын кайгаан мен деп, Гордон Купер медеглээн. Чер кырында чүвелерин аажок. тодаргай көрүп чордум, хооразындан ыш үнүп чоруур поездиин бир черге көрдүм деп, ол чугаалаан. Планнаанын ёзугаар Блумфонтейнге (Мурнуу-Африкан республика) чырыдыпкан холчок күчүлүг чырыктың бешки долганыгның үезинде ол көрүп каан.

Башкарылганың автоматтыг системазында үрелиишкиннер дугайында айтырыгга хамаарыштыр Купер болза, космос кораблн чүгле орбитадан үне бергенде чырый бээр ужурлуг ногаан чырык медээзин электен чырый бергенининг соонда чоорту улгадып эгелээн ол үрелиишкиннер тормозтаар ракеталарны хол-биле ажылдадырынче болгаш кабинаны атмосфераже катап эгидеринге. үодаргайлаарга, ужудуушкуннуң эң-не ондактыг участогунга хол-биле башкарарын ажыгладырынче мени албадапкан деп чугаалаан. Автоматтыг башкарылганың системазынга чаа үрелиишкиннер бар апарганда, черже ээп чорударда автоматтыг системаны шуут ажыглавас деп шиитпирлээн мен деп, ол чугаалаан.

Ужудуушкун сөөлүнде бодумнуң байдалым аңаа-дыр. Бодумнуң шинээмни бодап көөрүмге, бүдүн хүн ажылдаан хире болду деп, Купер чугаалаан.

ИРАКТА ХААЛЧАК ШЕРИГ ЗОНАЗЫ

БАГДАД. (СЭТА). Иракның сонгу районнарының (Ирак Курдистан) шериг генерал-губернатору районнуң алээн улуг девискээрин хаалчак шериг зоназы кылдыр чарлап турар айтыышкынны үндүрген. Ол районга хамаатты кижилерниң хүндүе-даа база дүне-даа чоокшулаарын чөпшээревейн турар. Хоруглуг районга чөпшээрел чокка көстүп келген кандыг-даа бөлүк кижилерже шериг кезектери боолап болур.

ӨӨРЕНИРЛЕРГЕ

Тыва респотребсоюзтуң кооператив - профессионал - техниктиг училищези 1963—64 өөредилге чылында сургуулдарны садыг болгаш повар салбырларынга хүлээп алыр.

Хереглел кооперациязының ниитининң чемненилге черлеринге болгаш организацияларынга ажылдаар тускай эртемниглерни: поварларны болгаш садыгжыларны училище белеткээр.

Училищеге өөренип, доозуп үнер кижилерге «Ийиги болгаш үшкү разрядтың садыгжызы», «Ийиги болгаш үшкү бөлүктүң повары» деп тускай мергежилге аттарын тыпсыр.

Училище 17 хардан өрү назылыг, 8 чылдың ортумак азы 11 чыл школазын доосканнар, киреринин экзаменин чедиишкинниг дүжаагаң ар, хереженчен хамаатыларны хүлээп алыр.

Мергежилдерге өөренириниң хуусаазы:

Садыг салбырынга 1,5 чыл, поварынынга — 2 чыл.

Ортумак школаның 10 класын азы он бир чыл школазын доосканнарны садыг салбырының тускай бөлүүнге 1 чыл хуусаалыг өөренир кылдыр хүлээп алыр.

7 класска 1962 чылда өөренген, оон бээрги үеде 8 болгаш 9 класстарга өөренген кижилер хүлээп алышкынының дараазында экзаменнерин дүжаар:

1. Орус дылдың (бижимел) диктант;
2. Орус дылдың болгаш литератураның (аас-биле);
3. Математиканың (аас-биле).

10, 11 класс доосканнарны хүлээп алырының экзамени:

1. Орус дыл болгаш литератураның номчулгазы (бижимел-сочинение).
2. Математика (бижимел болгаш аас-биле).

Училищеге киреринге дараазында документилер чугула бооп негеттинер:

1. билдиришкин;
2. Райпонуң, горпонуң, седьпонуң, рабкооптуң дилег шынзылгазы азы ВЛКСМ райкомунуң, хооркомунуң комсомол путевказы;
3. Эртем-билиниин дугайында документ (чүгле оон болду);
4. Допчу намдары;
5. Бүш-ажыл дептеринден ушта бижээн, бүдүрүлге азы албан черинин шынзыткаңы практиктиг ажыл стажының дугайында шынзылга;
6. Сөөлгү ажылдап турган черинин администрациязының болгаш хөй-нинти организациязының берген характеристиказы;
7. Ада-чурттуң улуг дайынының киржикчилери болгаш Чепсектиг Бүштерден халажып келгеннер шериг билединден ушта бижиишкинни киирер;
8. Үш фото-чурук (бөрт чокка тырттырган, хемчээли 6х9);
9. Кадыының дугайында медицина шынзылгазы.

Училищеге хүлээп алганнарга айда 25 рубль хемчээлдиг стипендияны хандырар. Чугула хереглээр кижилерге нинти чурттала бажының база тыпсыр.

Үндезини националдың кижилерин күрүненің бүрүн хандырылгазынга хүлээп алыр.

Биллириишкиннерни 1963 чылдың август 1-ге чедир хүлээп алыр.

Хүлээп алышкын экзаменин август 1-ден 20-ге чедир чорудар.

Адрес: Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, № 26, телефоннар 37—07, 36—54.

УЧИЛИЩЕНИҢ ДИРЕКЦИЯЗЫ.

Дүрген удуурунуң аргазы

Кижи бодумуң чуртталгазымның үштүң бири кезиин удуп эрттирер. Кижи үр үеде аштап, доңуп, эътханың чидирип, сагыш-сеткилин дууреп чоруп болур, а 4—5 хүннерде удувайн чоруп черле шыдавас.

Кижи улгатқан тудум уйгузу эвээжээр. Эмиг эмер чаш уруглар хоюкта 22—23 шак чедир удуур, улуг кижилер 8 шак, кырганнар 6 шак удуур. Улгалы берген кижилер уйгузу келбес азы хөлүн эрттир удуур аарыглар-биле аарый берип болур.

Нерв системазының аарыглары, иштики органнарның ажылчорудулгазының үрелири уйгу келбес аарыгның чылдагаанны бооп болур. Хөй кезиинде-ле чемненирининг болгаш гигиена дүрүмнерин сагывас кадык кижилер уйгу аарымнан аарып турар.

Уйгу аарыы янзы-бүрү. Чамдык кижилер дүрген удуй албас, а чамдыктары дүрген удуур, мичалзажок ханы эвес, оттуп, удуур уйгу-биле удуп турар, чамдык кижилер дүрген удуй бергеш ханы уйгу-биле хөлүн эрттир эрте оттуп турар. Чамдыкта үр эвес, ханы уйгу узун дувүрээзининг уйгудан үнелиг болгулаар, ындыг уйгу кижиге дыштың бээр болгаш сергек болдурар.

Канчаар эки удуп өөренирил?

Организмин, оон нерви системазын гимнастика-биле үргүлчү сайгарылдырып турар кижи ханы уйгу-биле удуур болур. Аарыгзынып турар кижи, уйгузу келбестээр болза, бирги эзлчегде кадык кылдыр эмнедир ужурлуг.

Доктаамал чемненир, ажылдаар, удуур чуруумну тургузуп алыр херек. Чаңгыс ол-ла шакта удуп өөренген кижилер турар, олар аңгы-аңгы шактарда удуп албастар. Дүрген удааш, хамдыр удуур дизе, күженнишкинниг угаан ажылын удуурунга чедир каш шак буруңгаар дооскаш, арыг агаарга селгүүстеп, удуур өрээлди агаарладып турарын сүмелеп турар. Удуурунуң бетинде хөлүн эрттир тоттур чемненип болбас.

Чамдыкта доңгайып азы ойталап алгаш удуурга уйгуга шаптыктыг болур. Оң талазы-биле йилеминп алгаш удуурга эң-не ажыктыг болур. Удуурунуң мурнунда уйгум келбейн баар болду бе деп сезиннирер, уйгудар келбейн барып болур.

Уйгузуралдыр эммерни чүгле эмчининг сүмезин ёзугаар ажыглаар херек. Ындыг эм кол чүве эвес-тир. Уйгу аарының кол-ла эми — доктаамал үе-шакта чемненир, ажылдаар, удуур чуруму-биле чурттаары болур деп чүвени билип алыңар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАРЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шуужуп турар булуттарлыг хүн болур. чаашкын шоолуг эвес. Хат ой-тавында.

Агаарның температуразы: республикага—14—19, а Кызылга—17—19 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАПЫРАЛ»: «Бензоколонканың надыны» 10, 12, 2, 4, 6, 8, кежээкинин 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Олар орунна ужурашканнар» 11.15, 5.15, 9.15, «Хейер надайы» 3.15, 7.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Эмираттың буурап дүшкени» 11.15, 1.15, «Эртеңден ем-зээге чедир» 7.15, 9.15, «Ады чок, ядыы-даа болза, майгамчыктыг улус» 3.15, 5.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Мультиплинациялар 10, «Хаан уруглары» 2.30, 4.30, 6.30, «Бачыттыг кижи» 8.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Чамыт ады—«Виктория» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харылсалгалыг дежурныйның 35-24, пропаганда кылдызының 23—54, харылсалгалыг секретарьның 23-35, көдээ ажыл-агый кылдызының 25-38, партийжи амыдырал кылдызының 37-13, иштики информация кылдызының 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг кылдистериниң 21-27, үлетпүр, транспорт база, культура амыдырал кылдистериниң 22-64, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

ТС—00851.

Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
МАЙ
24
ПЯТНИЦА
№ 122 (5526).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

Өртээ 2 көп.

ТАРААЖЫ! Олутта—олча чок, Чыдында—чыргал чок

Часкы хову ажылдарының хүн демдеглели

Бистиң республиканга дүүн чер болганга каяң агаар болган. Ол часкы хову ажылдарынга дыка дөгүмчелиг болган. Бүдүүлге эргелеелериниң колхозтарында болгаш совхозтарында тараа культураларын тарыырының планы 85,7 хуу күүсеттинген. Тарылгага эң хөй немелде өзүлдени берген, Каа-Хем болгаш Таңды районнарның ажыл-ишчилериниң хову ажылдарынга эки темпилерлиг ажылдаанын демдеглеге чөгүүр. Таңды районда «Элегес» совхозтуң механизаторлары тараа культураларының тарылгазын дооскан.

Бии-хемчилер майның 22-де боттарының шыдаар шаандан куду деңнелге ажылдааннар. Бии-хемчилер мурнуку хүннерде муң болгаш оон-даа хөй гектар черни тарып турган болза, эрткен хүнде чүгле 320 гектарны тараан. Ол ышкаш тес-хемчилер дүүн демдии багай ажылдааннар. Районуң колхозтары болгаш совхозтары тараа культуралары тарыырының планын чүгле 79 хуу күүседип, ол хүн алдан дөрт гектар тараа тараан. Ындыг куду темпиниң чылдагааны болза трактор болгаш чаштырыяга агрегаттарының аназ туруп турарында. Дүүн янзы-бүрү үрелиишкиннериниң чылдагааны-биле тракторларның чартык кезии хову ажылдарынга киришпээн, а эш Сарыглар даргалаан «Ак-Эрик» колхозка чүгле тос трактор ажылдап хүнзээн.

Техника ажыглалынга корум-чурумну кажан тургузар, часкы тарылганы кажан доозар деп бодап турар силер эштер Кызыл-оол, Бегзи болгаш Сонам? Бистиң эрткен хүн демдеглелдеривиске кылган шүтүмчүлелден түнелдер үндүрбээн ышкажыңар чүл? «Сельхозтехниканың» район салбырының (эргелекчизи эш Дмитриев) тускай эртемниглери болгаш эдиктчи-мастерлер звеноларының чүге багай ажылдап турарын? Тарылганы узаидыктырар корук бүрүзү бүгү культураларның дүмүдүнге улуг чидириг болур.

Кукурузаны массалыы-биле тарыырының үези иелеген. Таңдының «Тиилелге» совхозунда кукурузаның бедик дүшүдү дээш демиселдиң орук айтыкчылары Павел Якушев болгаш Мааш-оол болуп турар. Ол механизаторлар үк культураны ам ийи чүс гектар чедир тарып алган. Павел Якушев болгаш Мааш-оол олар хүнде сес гектарны тарыыр нормалыг тургаш, он беш болгаш оон-даа хөй гектарны хүн бүрү чаштырып турар.

Ол ажыл-агыйда өске-даа механизаторлар кукуруза тарылгазын база эки чорудуп турар. 1800 гектар шөлдүң барык чартыын олар тарып доосканн.

Оларның комазында турар көдээ ажыл-агыйның дүрүлгө станциязының ховуларынга баар болза байдал оон мырыңай өске. Эштер Юртаев болгаш Дорохов, силерниң ховуларыңарда амга чедир чаңгыс-даа гектар кукуруза тарыттынмаан болгай. Ол культураны чүгле ей-шаанда база шынарлыг тарыыры иал ажылын чеммер-биле хандырарының нурлавыры болур дээрзин силерге сагындырар апаар-дыр.

«Кызыл тараачын» колхозтуң Эзербек участогунуң механизаторлары Бии-Хем районнуң бүгү кукурузачыларының социалистиг чарыкынга эки үлегер-чимээн көргүзүп, мурнакчылар болуп турааннар. Трактористер Валерий Амыртаа болгаш Далат-оол олар ыяш хуусаа иштинде 230 гектар кукурузаны тарааннар. Олар бөгүн сөөлгү дилиндектерде ажылдап турар. Эзербенчилер кукурузаны эки ажылдап кылып суггарган база минералдыг чемишчидилгелер тыннен участоктарда тарып турарын демдеглээри өөрүнчүг.

Эштер, тараажылар! Хову ажылының продуктуларын бүдүрериң улам ыңай көөдедирип дээш, малдың быжыг чем-суурун тургузар дээш демиселдиң шиитпирлиг үе-чадазы ам чоруп турарын утпаңар. Ол ажыл канчаар чоруттунгамыңдан социалистиг хүлээлгелерни күүседириниң салымчолуу, малдың баш санының улам ыңайгы өзүлдези болгаш оон продуктулуун бедидери улуу-биле хамаарыжыр.

Доозар четкен

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, күш-ажылды шын организастаанының түнелинде «Чыраа-Бажы» совхоз эрте чажар культураларның тарылга планын 439 гектарга ажыр күүсеткен. Оон иштинде кызыл-тасты 4100 гектарның орнунга 4533 гектарда тараан.

Совхозтуң тараажылары чигир свёклазың 60 гектарга олуртуруп, чочак-тарааның 200 гектарга тарылгазын агротехникиг негедде өзүлээр хандырган. Ол ышкаш картофельдиң шөлүн үнүшке таарымчалыг черлерде белеткээш, план өзүлээр 80 гектарны олуртқан. Бо ажыл ам-даа үргүлүлеп турар.

Ажыг кол кичээнгейни кукуруза олуртулгазынче утпаңдырган. Сөөлгү хүннерге чедир 650 гектарны олуртқан. Ам-даа 1150 гектарны олуртур, ону чоокку хүннерде доозар дээш механизаторлар чүткүлүг ажылдап турар.

Тараажыларга концерт

Бии-Хемниң тараажылары часкы хову ажылын улам калбартып турар. Бо талазы-биле «Кызыл тараачын» колхозтуң бригадаларында ажылдың темпизи-даа дүрген, шынары-даа эки болуп турарын демдеглээри чугула. Колхоз эрте чажар тараа культураларының тарылгазын районда мурнап дооскан.

Хову турлагларынга көргүзүү агитациязын кылырынга, тараажыларга беседа, номчулга организастаарынга Туранның он бир чыл школазының башкылары идепкейлиг дузалажып турар. «Кызыл тараачын» колхозтуң бригадазынга оларның көргүскен концертин тараажылар улуг хандыкшыл-биле сонуургаан.

Концерт чоруп турда адыш часкаашкыннары улажып турган. Л. Березикова, А. Зубкова, Е. Шипилина, А. Арапчор оларның көргүскен номерлерин ховунуң ажыл-ишчилери катап-катап дилеп турган.

Механизатор Михаил Серенбиль

Чагытай мурнунда улуг эвес дөңгүр дагның белин тоорту хап олурувуста, хады кыдыыңдан бисче шөйлүп үнген делгем дилиндектиң дал ортузун өрү, трактор тарыгайның өскеп кел чыдыр. Ынчан хүн даг бажында олурупкан, кызыл-хүннээр үе чоокшулаан турган. Трактор моторунуң таалынчыг каргыраазын дыннаан, тракторнуң бир дески чоруун көргеш, бис «бо-даа мергежилдиг механизатор-дур эвеспе, маңаа ужуражыр-херек» деп сүлелешпишаан, маңаан олурупчувус.

Трактор бисче чоокшулаан турум, оон каргыраазы улам-на дыңзып, бистиң кулактарывысты уюктадырып турган. Соонда 5 аңдазынны, 8 илиирни кошкан. «ДТ-54» дөштү өрү күзедир чүткүүшаан, сөөлгү чинге дилиндекти бүдүр чарып төндүргеш, бистиң чанывыска кээп доктаапты.

Дораан-на ынаар маңнажыптывыс. Трактор пудказының ажыкчигежин ажыткаш, кашпагайын сүргей үне халып келзе-ле, өске бир шөлге бистиң сураглап чорааныывыс. Дүргенде дуржулга станциязының үшкү бригадазының мурнакчы трактористи Михаил Адамович Серенбиль болду.

Бригадада часкы тарылганың маадыры-биле шөлге ынчаар ужурашкаш, оон-биле хөөрештивис. Баштай оон төөгү-намдарындан бичени номчукчуга сонуургадыптаал. Михаил Адамович бодунуң ынак ажылын республиканың эң баштайгы совхозтарының бирээзи — Арыг-Узүүкге (амгы «УТКА-ның 25 чылы» совхозтуң ынчаардагы ады ол) 17 чыл бурунгаар эгелээн.

— Кидин-не шыдал үези, 20 хире харлыг, кончуг аныяк турган болзумза-даа, дуржулга чок болганымбиле амгызынга бодаарга, тракторну башкарары ынчан менээ дыка берге турган. Бир-ле черинде үрелген болур, чамдыкта тып-даа алыр мен, чамдыкта тып чадаш, олура хүнзээр-даа турдум. Ол үемни ам бодазарымга, аргажок-ла турган чордум — шоолуг эвес үрелиишкинни-ле билбес, өске кезектерге каразаш, оларны адырып, эптеп тура хүнзээр. Ынчаар ажылдап турган эрнин норма күүселдези чүү шоолуг боор дээр силер, чөгенчиг-ле болур турган. Ындыг болганда, тывар ажыым кайын чер алыр ийик, чиир хлевимге белин четпее чыгыы болур чүве — деп, Михаил Адамович ол үезин ынчаар сактып чугаалады.

— Ам кандыг силер?—деп айтырыгга ол бодаңмайн-даа харыылаан.

— Ынчаардагымга бодаарга, мени ам ёзулуг механик дизе ажырбас. Бо үеде бистиң чүртта үнүп турар бүгү тракторларны шуптузун ам башкарып, септеп шыдаар мен. Чүгле тракторларны эвес, харын бульдозерлерни, скреперлерни база шымбай билир мен, чүге дизе, оларның системазы, ажылдазары барык-ла ылгалбас болдур ийин...—деп, ол чоргаар чугаалап олурган.

Шынап-ла Михаил Адамовичиниң ол харыызын бадыткадып турар фактылар хөй дээрзи, оон ажылдап турары № 3 бригаданың бригадири эш П. С. Санников-биле бистиң беседавыска илереэн. Оон чугаалааны:

— Михаил Серенбиль бистиң бригадавыста эң шыырак билиглиг, дуржулгалыг механизаторларның бирээзи. Бистиң станцияга кээп ажылдаа-ла ол үш чыл ажып турар. Оон мурнунда эш Серенбиль бодунуң күзели-биле Братскиниң тудуунга ийи чыл ажыг үениң иштинде бульдозеристеп ажылдаан, оон чанып келгеш, «Кызыл тулуг» эргелелинге бир чыл хире скрепер башкарып турган кижи. Ол бүдүүледен партияның кыйгырыын ёзулаар бисче ажылдап келгени бо.

Бистиң хоочун механизаторувус Михаил Адамович маңаа келген үезинден бээр чеже трактору септеваан, чеже чүс гектар шөлдү аңдарбаан, чеже кижиниң трактористиң мергежилиниге өөретпээн дээр! Оларның иштинден чүгле бистиң бригадавыста безин эзээн каш аныяк трактористер бар. Оон ээлчээн солуп турар тракторист Оюн Кара-оол дээрзи база Серенбильдиң бодунуң өөреникчизи-дир. Техниканы эки билир, ону хумагалыг эдилеп шыдаар, ажылга кызымак болганы-биле эш Серенбиль ээлчег санында чер андырылгазын бо чазын 240 хуудан кудулатпайн келдя—деп, Михаил Адамовичиниң дугайын эш Санников сеткил ханыышкын-биле биске чугаалаар чораан.

Шынап-ла бригадирнин бо сөстериниң ылаптыы үк тракторист-биле бистиң ужуражы берген черивиске-ле илден апарган. Оон чап-чаала төндүр аңдарып келген дилиндээн көөрүвүске, дүүнгү ээлчегде аңдаргаң, кожазында чыткан, улуг шөлден безин эзээн делгем болду.

— Бөгүн чежени аңдарыпкан ирги силер?—деп, Михаил Адамовичиден чугаа аразында айтырарывыска, ол саадал чок мынча дей-дир:

— Ийи чартык норманы чугаажок апкан боор мен, дүүнгүзүнден безин делгем көрбес силер бе—дээш, кыйыывыста шөйлүп баткан дилиндекче айтыпышаан, бөргүн үшта соккаш, бүрүлады кактай каапкаш, дедир кедип алды.

Беседа үезинде Михаил Серенбильдиң хуузунда амыдыралын, ог-бүлезининң дугайын база эзээн сонуургаан бис. Мурнакчы механизатор бодунуң кызымак ажылы-биле ай санында-да 130—140 рубльден куду эвес ажыкты тып турары-биле бай шыырак чүрттап турарын ол биске чугаалай-дыр.

— Мээң ээм иштн хөй эвес ийин. ийи бичии ургуларывыс-биле кады шүптү 4 кижи бис. Кадайым Нина Павловна мурнунда станциянын хаван фермазынга ажылдап турган, чаш уруглуг апарганы-биле амдыызында ажылдавайн турар ийин. Ынчалза-даа мээң ажылдап ап турар ажыым бистиң ог-бүлевистиң хереглелинге канчап-даа четчир, ынчангаш материал талазы-биле эки чүрттап турар бис. Күрүне бүдүүлгезинге ак-сеткилдиг, кызымак ажылдап-ла чоруур болзүнза, магалыг амыдыралды черле көрүп болур-дур. Бистиң станцияның мал болгаш чер ажылында мурнакчы кижилер эвээш эвес. Олар база-ла, мээң ог-бүлем ышкаш, бай чүрттап чоруурлар. Күш-ажыл кижини каастаар, алдаржыдар деп чүве ол-дур ийин, көрем —дээш, Михаил Адамович моторунуң ажылдарын соксатпаан, амдыгаа чедир-ле пит-пит кылдыр дагжавышаан турган трактөрүнче көрүүп алган, кезек олур.

Бистиң оон ынайгы чугаавыска Михаил Серенбиль көдээ ажыл-агыйның техниказы үргүлчү өскерилп, чаартыныш турар чүве болганда, доктаамал өөреммес болза хоржок-тур—деп, оон чугаалап олурары кончуг шын.

Бир эвес дүн дүжүп, чер кыры карангылаваан чүве болза, механизатор-биле бистиң беседавыс оон-даа ынай үргүлчүлеп, улам сонуургаңчыг түүлдер тыптып болур турган боор... Көк кырынга кожа олургулаан бот-боттарывыс барык көзүлбес чыгыы апарганда, Михаил Адамович холунда тудуп алган орган булунналчак улуг шил-характырын бөргүнүн хавааңга чыштыр шарып алды он.

Ынчан от шакпаш көөрүвүске, кежээжинин «9 шак оранчок ашкан болду. Механизаторувус-даа, бис-даа дис кырынга тура халчып келип, байырлашкавыс соонда, ол «кан аъдын» мунгаш, демги бистиң келген оруувус-биле тарыладып-ла чоруп кагды. «Дүнеки ажылдаар ажынге ээлчеп дужаар шагы четкен болганда, бө-даа аажок-ла дазлажып бир чыдар болгай аан»—деп, бис аравыста чугаалажып туруп калдывыс.

А. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Чаа Африка дээш демиселчилерге Н. С. Хрущевтуң байыр чедирген бижии

Хамаарышпас африкан чурттарның күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарының Аддис-Абебада ажыттынган Бүгү-африка конференциязының киржикчилеринге чүректиң ханызындан байыр чедириишкинин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев чоруткан.

Ол хире төлээлеттирилгелиг конференцияны чыылдырган чорук болза колониализмниң чүдек-бүзүр системазының артыышкынын чер кырындан арыдыр шаап, хосталгаже, тайбыңче болгаш депшилгеже өруукту улустарга ажыдып турар национал-хосталгалыг революцияларның тиилелгелиг базымының бүзүрелдиг түнелидир деп бижиктә демдеглеп турар.

Конференцияның кичээнгейиниң төвүнде туруп турар африкан чаңгыс эптиг идеязын Совет Эвилели бижишкин-биле көрүп турар деп, Н. С. Хрущев соң ыңай бижээн. Африкан улустарының хосталгалыг демиселиниң чөрудулгазында төрүттүнгеп ол идеяны боттандырарын тайбың болгаш улустар аразынга найырал дээш турмуп турар бүгү-ле кижилер деткип турарлар.

Колониализмни бүгү-ле хевирлери-биле түүлунга чедир узутпап чок кылыр дээш, күрүнениң тускай догунналган чоруун быжыглаар болгаш улустар аразының кады ажылдамылгазын хөгжүдер дээш демиселге африкан чурттар мурнунузу ышкаш, совет улустуң база оон чазааның чүгле сагыш-сетинил наттыштырылгазынга эвес, харын-даа найыралдыг детнимчезинге таварныр деп, Совет чазактың баштыны медеглээн.

(СЭТА).

Н. С. Хрущевтуң бижиин адыш часкаашкыны-биле уткаан

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА-ның тускай корр.). Африканың хамаарышпас чурттарының күрүне болгаш чазактар баштыннарының бирги ажык хуралынга конференцияның чингине секретары Тесфае Габре-Эгзи ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң байыр чедирген бижиин номчаан.

Совет чазактың баштыңының байыр чедирген бижиин диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Кеннединиң, Титонуң, Нерунуң болгаш Любкенин байыр чедирген бижиктерин база-ла номчаан.

Эш Н. А. Эсмухамбетовка Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Эрес-маадырлыг күш-ажылы база чинге нарын дүктүг хойларны өстүрер болгаш дүк кыргылдазының талазы-биле бедик көргүзүглерни хөй чылдарның дургузунда чедип ап келгени дээш, Чечен-Ингуш АССР-ниң үрежилге хой ажылының «Шелковский» совхозунуң улуг хойжузу эш Науры Акватович Эсмухамбетовка Ленин орденин база «Кадыыр болгаш Масна» деп алдын медальды бербишаан. Социалистиг Күш-амылдың Маадыры атты тыпсыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Л. БРЕЖНЕВ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1963 чылдың май 22.

Эштер Ю. А. Коногинни болгаш А. Эсмухамбетованы Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Эрес-маадырлыг күш-ажылы база чинге нарын дүктүг хойларны өстүрер болгаш дүк кыргылдазының талазы-биле бедик көргүзүглерни хөй чылдарның дургузунда чедип ап келгени дээш шаңнаары болза:

Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле

1. Юрий Александрович Коногинни — Чечен-Ингуш АССР-ниң «Шелковский» совхозтуң хойжузу.

2. Абилат Эсмухамбетованы—Чечен-Ингуш АССР-ниң «Шелковский» совхозтуң хойжузу.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Л. БРЕЖНЕВ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1963 чылдың май 22.

„Космос-17“ ужудуушкунда СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

Черниң «Космос—17» деп эзлчеглиг кылымал спутнигин 1963 чылдың майның 22-де Совет Эвилелинге салып үндүрген.

1962 чылдың марттың 16-да СЭТА-ның чарлааны программаны ёзугаар космос делгемин шинчиязырын үргулчүязыринге көрдүмген эртем аппаратуразын спутникте тургускан.

Спутникти дараазында параметрлерлиг кылдыр орбитажже үндүрген: долганырының эге үези—94,82 минута, черниң кырындан эң-не ырай бээрииниң хемчээли (апогеязынга) — 788 километр, черге эң-не чоок эртериниң хемчээли (перигеязынга)—260 километр. Орбитаның экваторже ийленчээниң булуңу 49 градус 02 минута. Спутникте эртем аппаратуразындан аңгыда бар чүүлдер болза:

20,005 мегагерц частотага ажылдап чоруур радиодамчыдыкчы;

Орбитаның элементилерин шын хемчээрингe херек радиосистема болгаш приборларның база эртем аппаратуразының ажылының дугайында медээлерни черже дамчыдарынга херек радиотелеметриктиг система.

Спутникте тургускан аппаратура чогумчалыг ажылдап чоруур.

Кээп турар информацияны таарыштырылга-саналга төвү ажылдап кылып турар.

КЫРГЫЛДА ЭГЕЛЭЭН

СУТ-АКСЫ. (Телефон-биле). «Сут-Хөл» совхозтуң ишкин салбырының малы хүр чыл ашкан. Семис күштүг малдың продуктулуу-даа бедик, чаш төлү-даа ботқур болур. Бүрүнеге эът болгаш сүт белеткээринин бирги кварталда планын салбыр ажыр күүсеткеш, ам ийиги кварталдың база чедиишкинниг организастап турар.

Усть-лабинчилерниң үнелиг эгелээшкинин деткивишаан, салбырның малчыннары бир хойга оналаштыр 2100 грамм дүктү кыргын алырын хүлээнген. Чамдык малчыннар оондаа бедик хүлээлгени ап турарлар. Чижээ, Түлүш Салчак-оол 300 баш кодан хоюнуң бирээзинден-не 2500 грамм дүктү кыргын алырынга бүзүрелдиг ажылдап турар.

Кыргылда эгелээн. Бо чүгүлә ажылга белеткелди эки организастаанын баштайгы хүннерде байдал көргүскен. Төп кыргылда пунктузунда 12 хачылыг агрегат соксаал чок ажылдап турар.

Салбыр 2300 өшкүзүн кыргын доосканн, көргүзүг багай эвес. Чижээ, ангорларның бирээзинден-не 800 грамм, тыва өшкүлерниң баш бүрүзүндев 400 грамм дүктү кыргын алган.

Малчыннар кодан хоюн график ёзугаар кыргын эгелээн. Дүгеөолдуң кадарганы бир харлыг 300 хураганын баштай кыргаан, оларның баш бүрүзү 1500 грамм дүктү бергени малчынны өөрткен. Шойдурөолдуң хураганнары оон база түлак чок көргүзүглүг болган.

Ишкининиң малчыннары 6500 ажыг хойнуң дүгүн ажаар, ону чогуур ейүнде, чидириг чокка кыргын алыры дээш ажыл-иш түлүктээн.

Республикада мал ажылының продуктуларының садып алыышкыны

(1963 чылдың май 20-ге чедир чартык чыл планынга удур хуу-биле)

РАЙОННАР	СҮТ	ЭЪТ	ДҮК
Чөөн-Хемчик	54,4	40,1	1,5
Улуг-Хем	47,0	35,8	0,6
Барлын-Хемчик	36,2	26,5	0,8
Чөөн-Хемчик эргелели	47,1	34,2	1,0
Таңды	66,1	39,6	0,4
Каа-Хем	58,1	32,8	1,7
Бии-Хем	54,4	35,5	2,0
Төөдү	32,9	2,1	—
Таңды эргелели	59,4	35,6	1,1
Өвүр	39,9	22,1	—
Тес-Хем	32,5	34,6	0,8
Тес-Хем эргелели	35,0	31,2	0,5
Оон иштинде совхозтар:			
Дуржулга станциязы	84,2	39,3	—
«Найырал»	73,5	31,2	—
«Тиилелге»	71,0	27,0	—
«Сүт-Хөл»	65,0	36,3	—
«Межегей»	61,2	40,3	—
«Элегес»	61,1	33,7	—
«Чыраа-Бажы»	55,3	34,9	—
«УТКА 25 чылы»	48,8	40,8	—
«Барлын»	45,8	28,1	—
«Улуг-Хая»	45,1	46,2	—
«Өвүр»	43,5	34,0	—
«Шекпээр»	26,2	39,0	—
«Тес-Хем»	26,0	30,7	—
«Тээли»	25,6	26,5	—
«Кок-Тей»	—	—	—
«Сукпак»	—	—	—
«Тыва»	—	—	—

Республиканың ажыл-агыйлары күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын киитизи-биле 52,2 хуу, эъттиин—34,1 хуу, дүктүүн—0,9 хуу күүсеткен.

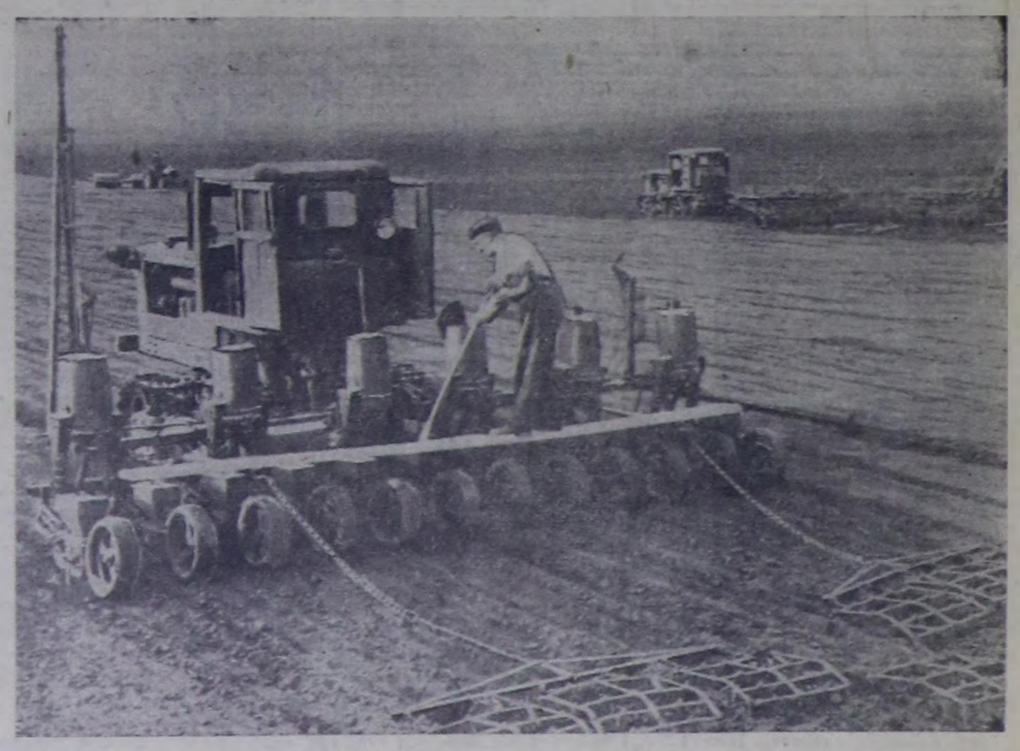

УКРАИН ССР. Бо чылын Кировоград областың колхозтарынга болгаш совхозтарынга Украинаның сураглыг механизатору, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дапкыр Маадыры А. В. Гиталовтуң аргазы-биле, комплексилиг механизациялыг 600 ажыг бригадалары болгаш звенолары одуруглар аразы сайзырадыр культураларны тарып өстүрер.

Кировоградтың будуруглге эргелелиниң «Украина» көдээ ажыл-агый артелиниң механизаторлары улуг шөлдерге чигир свёклазын холдуң күш-ажылының чарыгдалы чокка тарып өстүрери дээш, ол культураның чаагай дүжүдүн алыры дээш чарышты калбарткан.

ЧУРУКТА: шым чаштырар чаа сеялка-биле чигир свёклазын «Украина» колхозтуң шөлдеринде чаштырып турары.

Фото Г. ВЕРУШКИННИИ.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде болгаш профэвилелдернин область чөвүлелинин президиумунда

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш профэвилелдерниң область чөвүлелиниң президиуму республиканга автотранспорттуң айыыл чок шимчэшкинии дэш республика конкурузун чарлаар дугайында Тыва автотрестиң автотранспорт ажылдакчыларының инициативазын деткивир дугайында доктаалды 1963 чылдың май 18-те хүлээп аяган.

Автотранспорттуң айыыл чок шимчэшкинии дэш республика конкурузун чарлаан чорук автомашина орунтарынга ондантыг таварылгаларны база кудумчу шимчэшкинииниң чурумун үрээр чорукту кызырарынче угланганын, автотранспорттуң авария чок ажылдаары дэш республиканың автоажыл-агыйларының бүгү чөлаачыларының харыысалгазын бедидерин, транспорттуң бүдүрүмчүлүг ажылдаарынга, колхозтарның, совхозтарның болгаш өске-даа албан черлериниң автоажыл-агыйларының ажылдакчыларының аразынга социалистиг чарышты улам ыңай хөгжүдеринге дузалыг болурун доктаалда демдеглээн.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш профэвилелдерниң область чөвүлелиниң президиуму республиканың автотранспортунга авария чок шимчэшкин дэш Тыва автотрестиң автотранспорт ажылдакчыларының конкурс чарлаан инициативазын чүүлдүг деп детквээн.

Айыыл чок шимчэшкин дэш конкурстуң дүрүмүн, конкурстуң киржикчилериниң зачёт дептерлерин, ылгавыр демдектерин бадылаан.

Конкурсту организастаап, удуртур комиссияны тургускан. Оон даргазынга ХККМ-ниң чанында күрүненин автоинспекциязының начальниги зш Б. Т. Бады-Ламаны, кежигүннеринге: Тыва автотрестиң техниканы айыыл чок болдурарының талазы-биле инженери Н. А. Ковальчукту, облпрофчөвүлелдиң техниктиг инспектору Ф. А. Вохменцевти, чурт үлетпүрүнүң профэвилелдер обкомунуң даргазы В. А. Серебряковту, күрүненин автоинспекциязының улуг инспектору И. Г. Санниковту, пассажирлер АТК-зының кол инженери В. М. Шмитти, респотребсоюзтуң АТК-зының начальниги П. В. Масловту, «Сельхозтехника» АТК-зының кол инженери Ю. С. Дольскийни бадылаан.

Республиканга автотранспорттуң айыыл чок шимчэшкинии дэш конкурсна чөлаачыларның калбак киржилгезин хандырарын Тыва автотреске, «Сельхозтехниканың» республика наттыжыышкынынга, автоажыл-агыйлар начальниктеринге, совхозтар директорларынга, колхозтар даргаларынга, девискээр аймы-биле колхоз-совхоз эргелелериниң начальниктеринге хүлээндирген.

Конкурсту организастаар болгаш түңнелдерин үндүрер талазы-биле автоажыл-агыйлар удуртукчуларынга, совхозтар директорларынга болгаш колхозтар даргаларынга боттуг дузаны чедирерин ажылчы чоннар депутаттарының район Советтериниң күүскомнарынга хүлээндирген. Бо конкурсту организастаар, контрольдаар, а ол ышкаш түңнелдерин чорудар талазы-биле комиссияны болгаш жюрини район Советтериниң чанынга тургузарын доктааткан.

Чарлаттынган конкурстуң чоруп турарының дугайында информацияларны республика солуннарын болгаш радио дамчыштыр организастазарын доктаалда айыткан.

Культура-амыдырал хандырылгазын экижидер

Улуг-Хемниң партия комитединиң пленумунга чоннуң культурлуг амыдырал-чурттаалгазын экижидер хемчеглер дугайында айтырыгны чугаалашкан соонда, районга бо ажылды чорударының тодаргай планы чогаатгынган болгаш ам ол плэн ёзугаар ажылдап турар.

Чүгле бо чылын малчыннарга 70 чурттаалга бажыннарын, 16 чүнар бажыннарны, 17 кызыл булуннарны түдүп бээр болгаш малчыннарның 60 ажыг бажыннарын септеп, печкаларын эде кылыры көрдүнген. Ам оларның иштинден чээрби ажыг чурттаалга бажыннарын, беш кызыл булуннарны, хлеб быжырар ийи черни, он чүнар бажыннарны ажыглалга киирген. Бо дээрге кыска уеле шылыпкын ажыл-иштиң түннели-дир.

«Чодураа» колхозтуң баштаар чери (даргазы Б. Кошкар-оол), партия организациязы (секретары О. Дүмбүү) чоннуң культура-амыдырал хандырылгазынче улуг сагышты салып турар. Колхоз төвүнде чаа столоваяны ажыткан. 60 уруглар турар ясли бажыңының түдүү дооступ, ажыглалга киирер деп турар. Колхоз бодунуң күселиг-биле хеп чүүр машина садып алган, ону чүнар бажында тургускан. Түдүтта хереглээр 700 ажыг кубометр ыяшты белеткээн болгаш ону түдүг черинде сөөртүп чедирген. Ол ышкаш, «Найырал» совхозтуң дирекциязы болгаш партия организациязы чоннуң амыдырал байдалын экижидерин дээш шиитпирлиг чаа хемчеглер алдынмайн турар. Чижек кыдыр Оттук-Даш сүт-бараан фермазын ап кыраэл. Шында саанчылар крышазы чок, бичии бажыннарда чурттап турарлар. Суурда электри болгаш радио чок.

Ниитизи-биле алырга, чаагайжыды туттуган бажыңнар-биле хандыртынмаан малчыннар (олардың хей кезии—хойжулар) районнуң кайы-даа ажыл-агыйларында бар. Ынчангаш оларның культурлуг чаагай амыдыралын экижидериниң айтырыынче кичээнгейни үлэм-на күштелдирип, чаа-чаа хемчеглерни алыры чугула.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

Билиин бедидип турар

Красноярск хоорайның төвүнде, Владимир Ильич Ленининиң адын эдилээн будумчуда беш каът даш тудуг бедик көстүп турар. Шында Красноярск крайның болгаш Тыва АССР-ниң колхозтарының, совхозтарының удуртур кадрларының мергежилии бедидер курстарның өөредилге аудиториязы туруп турар.

Колхозтар даргалары, совхозтар директорлары, түскай эртемниглер адлы айның иштинде ада партиязының съездилериниң, Төп Комитеттиң пленумнарының көдээ ажылагый айтырыгларының талазы-биле материалдарын өөренип, хөвү болгаш мал ажылында эртеминиң, мурнакчы дүржүлгениң чаа-чаа чедишкиннери-биле, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң экономиказы, планнаашкыны болгаш организастаашкыны-биле, агрономиязының, зоотехниязының, механизациязының, электрижидилгениң үндезиннери-биле таныжып турарлар.

Курстарда өөренип турарларның иштинде Тывадан келген төлээлекчилер хей. Чоокта чаа ада шылгалдаар болган. Ол шылгалдаарга Тожу районда «Совет Тыва» колхозтуң даргазы, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады В. С. Тамдын-оол, Бии-Хем районда «Тинлелге» колхозтуң даргазы Н. П. Кононенко, Тес-Хем районда «Тес-Хем» совхозтуң директору О. Х. Чадамба олар тергиин эки билиглиг болганын көргүскеннер.

Курстарның дыннакчыларынга лекциялар номчуурунга, лабораториялар-практиктиг кичээлдер эрттиреринге Красноярскиниң көдээ ажылагый институдунуң профессорлары болган башкылары, көдээ ажылагый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер талазы-биле край эргелелиниң түскай эртемниглери. Красноярскиниң эртем-шинчилел институдунуң профессор-башкы составы киришкен. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. В. Гиталов болгаш өскелер-даа ышкаш чурттуң мал база чер ажылының мастерлери дыннакчылар-биле боттарының мурнакчы дүржүлгазын солушканнар.

Бүдүрүлге практиказын эртер уеле дыннакчылар Красноярск крайның болгаш Тыва АССР-ниң мурнакчы ажыл-агыйларының дүржүлгазы-биле танышканнар. Ылангыя Тывада Таңды районнуң «Революциянын чалбыжы», Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозтарының болгаш Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхозтуң дүржүлгазы дыннакчыларның кичээнгейин хаара түдүп, оларның ажыл-чорудулгазынга дузазыг болган. Курстуң дыннакчылары Красноярск хоорай чоогунда «Солонцы» совхозтуң ногаажыларынга болгаш Уярск бүдүрүлге эргелелиниң хаван семиртии азыраар «Первомайск» совхозунуң фермаларынга база экскурсиялап чораан.

Курстарның дыннакчылары чолаачының немелде мергежилии чедип алыр дээш автомобиль херээнин талазы-биле кичээлдерге база доктаамал өөренип турган. Олар крайның ажыл-агыйларынга көдээ ажылагый темазының талазы-биле хей санныг лекцияларны номчаан.

Өөредилге чорудулгазынга алган байлак билиглээр колхозтарга болгаш совхозтарга херек кырында лидим ажылдаар арганы дыннакчыларга бөгэр.

А. ТИТЕНКОВ.

МУРНАКЧЫ КАДАРЧЫ

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң кежигүнү Кол Севек Танналых фермазының саар инектерин сес чыл иштинде кадарып келген. Кадарып турар инектериниң семиртилгезинче улуг кичээнгейни салып, олар-белчиирин үргүлчү тааргыштыр солуп келгениниден чыл санында инек бүргүзүнүң күжү шыырак боор турар. Ам оон хайгаарал-

лында 165 инек бар. Оларның күжү база шыырак.

Танналык фермазы сүт сайгарылгазындан чыл бүрү хей орулганы ап турар. Ферманың ажыл-ишчилери эрткен күзүн хей мал чемнерин белеткеп алган, саар инектерни оон-биле чемгерип кыштаан. Инекти силос, суда, ногаан сиген-биле чемгерерге кыжын-безин оон сүдү кызырлыр байтыгай, харын көвүдеп турар. Мурнакчы кадарчы эш Севек инээн кызымак кадарбышаан, чайын-даа, кыжын-даа саанчыларга идепкейлиг дузалажып келген. Амгы үеде ол мурнакузу ышкаш малдың семиртилгезинче сагыш салбышаан, сүт саалдазын көвүдедир дээш кызымак ажылдап турар.

Ч. СЕРЕН.

Оларга деңнежир

Бии-Хем районнуң культура бригадазы «Кызыл тараачын» колхозтуң Ээрбек участогунуң малчыннарынга чоокта чаа чораан. Ээрбектен ырак эвесте Улуг-Сайыр унну-биле хап бар чорувуста хенертен бир кыштаг көстүп келген.

Аалга келгеш, машинадан дүжүп турувуста аттыг, мөңге арнын аажок тапшырым аныяк эр хей кажаазының чанында аңдын баглап тур. Мендилешкеш, көрүп турарымга, чоокта чаа бир-ле черге көргенним кижи ышкаш болду.

Танышып чугаалажы бээривиске ол бодун: Содуй-оол Демчиевич Оюн мен деп чугаалады. А-а! Бо кижиниң чуруу районнуң Хүндүлел самбыразында-ла болгай деп бодал сагыжымга кирип келген. Малчыннын ажыл-амыдыралы-биле ылап танышжар дээш оон коданында ажыл-херек дугайын чугаалап бээрин эш Оюндан диледим. Аңаа быжыглаан улуг-даа, чаш-даа малдан эрткен кыжын чаңгыс-даа баш мал хорбаан, кончуг эки кыш ашкан болду.

— Өске коданнарда мал кандыг кыштаанын?—деп Оюн бистен удур айтырды.

— Өске коданнарның чамдыызының малы эки, а чамдыктарында мал дыка хорамчалыг болган—деп харыыладывыс.

— Мал хөрап турар деп дыннаарга эдептиг чүве-дир. Бистиң коданывыстан мал өлүп хораар деп бодал мээң сагыжымга-даа кирбес. Бо кыжын кыш база эки болган. Төрүүргөн 400 хойдан 424 хураган төрүттүмген. Олар четче камгалаттынып алдынган. Хураганнар кадык, шыырак доругуп турар. Кадайым Борбаан Чөчүкпеновна-биле кады шаг-ле барымдаалавайн, амыр-дыш чок ажылдап турар бис. Ажыл биске аар-даа эвес. Мал-маган мөңги болурга кижиниң сеткил өөрүүр, ажыл-иш оон-даа бүдүүгүр болзун деп бодаар боор-дур—деп, Содуй-оол Демчиевич чугаалаан.

Эрткен чылдың дүк кыргылдазынның болгаш бо чылын дүк кыргыыр талазы-биле хүлээлгезиниң дугайында эш Оюн мынча деп чугаалады:

— 1962 чылда быжыглаан улуг хой бүргүзүнден 2,8 кг дүк кыргыыр тургаш, 3,2 кг дүктүг кыргаан бис. Бо чылын баш санындан 3 кг дүктүг кыргыырын хүлээнген бис. Эрткен чылын херек кырында кыргаан дүктен бо чылын алган хүлээлге чүге эвээжээнил деп силер элдепсинер чадап чок боор силер. Ол ындыг эвес. Улуг-даа хойдан, бо чылын төрүттүнген хураганнардан, тодаргайлаарга оларның баш бүргүзүнден ортумаа-биле 3 кг чүве. Ынчангаш алган хүлээлге күүсеттинер дээрзинге бүзүрээр мен.

Содуй-оол Демчиевич-биле чугаалажып турувуста оон кадайы Борбаан бистиң бригадавыс-биле кады чораан садыгжы Полина Решетовадан эргежок чугула бараанларны садып алган. Эмчи Владимир Шилякин малчыннын өг-бүлезиниң кежигүнерин шуптузун шинчип, медицина темазынга беседа кылган. Өг-бүленің бүгү кежигүннери кадык, менди чаагай болган. Чурукчу эш Болаев оларны чурукка тырттырып алган. Шаг-ле орайтаанын барымдаалаш өске хойжу коданнарже баар дээш малчын эш Оюн-биле байырлашкаш, аттанынкан бис. Ургулчу кээп турарын олар бистен дилээн.

А. ДАНЬКОВ.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ТАРААЖЫЛАРЫНДА

ТИИЛЕКЧИ ЗВЕНО

Колхозтуң девискээринге час орай дүжүп, хар эриевин чытканындан артыкы чылдарга бодаарга тараажылар часкы хөвү ажылдарынга бо чылын орайтап киргеп. Часкы хөвү ажылы эгелээри биле механизаторларның, агрегаттарның аразында социалистиг чарыш калбарган.

Колхоз баштаар чери болгаш ында партия организациязы часкы тарылганы эгелээриниң мурнында хөвү бригадазынга тускай звенону организастап тургускан. Звенонуң механизаторлары тарылгаже кириптеринин үезин четтикпейн манап, быжыглаттынган техниканы хөвү турлаанга тургузуп, оларны база катап хынап, бар четпестерни чайладып, демниг күш-биле ажылдап кирипкеннер.

Шаг-үе ол хевээр турар эвес, агаар-бойдус чылып, хар эрип, хөрзүн чымчап эгелээнде звенонуң кежигүннери чернин шыгын базырып, илиртээшкинче болгаш чаштырылгаже киргеп. Звенонуң ажыл-ижи базым бүргүзүнде-ле шуудап турган.

Социалистиг чарыштың түңнелин үндүрүп, партия организациязы болгаш колхозтуң баштаар чери Арыг-Үзүүнде быжыглаттынган звенону чарыштың тиилекчизи кылдыр санаан.

— Механизаторларның аразында калбарган социалистиг чарыштың бирги черин силерниң механизастаттынган звено алган-дыр. Оон-биле кады агрегаттар аразында чарыштың бирги черин база-ла силерниң звеноңуң трактористи эш Шарапазын алганы дыка-ла өөрүнчүг. Ынчангаш мурнакчыларның аразында шилчип чоруур кызыл вымпелдерни, оон-биле кады акша шанналын звеночу эш Уйнук-оолга болгаш тракторист эш Шарапаанга тыпсыр-дыр—деп, парти-тия эге организациязының секретары эш О. Дүмбүү өөрүшкүлел-биле чугаалаан.

Чарыштың тиилекчизи болуп, шилчинр вымпелди болгаш доктааттынган акша шаннадын алган звеноңун кежигүннери күш-ажылче улам сорук киргеп. Оларның турлаанда кызыл вымпел дораан-на астынган болгаш мурнакчы трактористерниң эш Д. Шарапазының «ДТ-54» тракторунуң кабиназында үш булуннуг кызыл түңчугаш салгын аайы-биле сылтырадыр дажжап, чаргаш илиртеп каан ховуже ажыттаалып чоруй барган.

Механизастаттынган звенода беш «ДТ-54», ийи «Беларусь». алды сеялка быжыглаттынган. Районнуң өске колхозтарында, совхозтарында механизастаттынган звеноларның үлегери-биле ол колхозта чаа тургустунган звеноңун ажылының башгайгы хүннеринде чамдык бергелер база тургулаан. Ынчалза-даа звеноңун кежигүннери ол бергелер-биле демисежип, шыдамыккай ажылдаамындан ажыл хүн бүрү шуудап турар. Звеноңун удуртукчузу Д. Уйнук-оол шилчинр вымпелди түпүшаан, мынча деп чугаалаан:

— Бистиң звеноңун ажылының чедишкиннериниң дугайында ам дээрезинде чүнү чугаалаар боор. Звенода 16 кижини быжыглаан. Часкы хөвү ажылдарының үезинде 1600 гектар черге тараа культураларын бедик агротехниктиг деңнелге эрттирип, ол херекке боттарының төлептиг салыышкынын киирип, 635 гектар кызыл-тасты чаштырганнар.

ТЕМПИНИ ДҮРГЕДЕДИР

Колхоз бо чылын 3405 гектар тараа культураларын тарыыр планныг. Ол дээрге чиик эвес ажыл-херек-тир, маңаа көдээниң ажыл-ишчилериниң улуг, кызымаккай күш-ажылы негеттинер. Майның 22-ге чедир колхоз 1805 гектар кызыл-тас, 10 гектар арбай, 28 гектар чочак-тараа, 35 гектар кукуруза тараан.

Бо көргүзүглерни эрткен чылдың бо үезин-биле дөмейлеп болбазы билдингир. Ынчалза-даа колхозтуң хову ажылының темпизи шыдажыр аргажок оожум байдалда чоруп турары тодаргай. Моон кол чылдагааны чүнүн-биле тайылбырлаттынарыл? Хамыктың мурнунда часкы хову ажылдарынга организастыг чорук четпес тургустунганында болуп турар.

Колхозтуң Хендергеде ховү ажылының звеноунда ийи «ДТ-54» тракторну быжыглаан. Олче багай эвес трактористерни болгаш техниканы чоруткан. Ынчалзажок ында трактористер эштер Маадыр-оол, Сүмбүр-оол олар харыысалга чок ажылдап, агротехниканың чурумун каржызы-биле үреп турар. Чижээ, «ДТ-54» деп тракторнуң хүнүскү ээлчээнге ажылдап турган трактористи Х. Крас-оол черни кызыра андарып, каток чок, чаңгыс илиир сөөртүп алгаш ажылдап турган. Чаңгыс илиириниң диштери безин четче эвес, ол-бо талаларынче ийленгилеп бергилээп. Шында ооргалай андарган черни чер бүрүзүнден көрүп болур. Өске бир трактор база ажыл чок турупкан. Ындыг таварылгаларда механизаторларга дүрген дуза чедиреринің хемчеглери алдынмайн турар.

Колхозтуң тракторларын кыварчаар материалдар-биле үзүктел чок хандырар соруга-биле «Сельхозтехника» салбыры бир бензовозту быжыглаан, оон чолаачызы азырык чеде бергеш, бензин савазының шорталын үрей үстүргеш, болу анаа удуп хонган чүүл база турган.

Ховү ажылынга колхозтуң агроному өш А. Нарылховтуң ролю барык-да көзүлбейн турар. Тараа культураларынга четчир үрезин бар деп агрономуң медээлеп турганы херек кырында дүүшпейн барган, оон үзүрүнде колхоз өске черлерден үрезин садар үзүрга таварышкан. Колхоз бо чылын 70 гектарга картофель олуртур, оон үрезини четпес.

Ховү ажылында хожудаашкыннарны болгаш бар четпестерни чайладып, ажылдың темпизин күштелдирери негеттинип турар.

Д. АРАҢЧАА.

Улуг-Хем район.

„Чодураа“ колхозта

Чагытай бригадазы хожудаашкында

Чагытай хөлдү долгандыр одар-белчиирлиг, үнүш-дүжүүкүр мун-мун гектар делгем шөлдер бүргээн. Хөлдүң мурнуу эринде бедик дөңге үне халдып келириниске, баарывыста улуг онгарның ол-бо талазында узун дилиндектерни дургаар, он ажыг тракторлар каржып-соңчуп чоруп-ла турлар. Кан аъттарның ноюдурган доозуну дүргектелдир көдүрүп үнүмшаан, оларның ырак соонга шөйлуп чыдып каап турган.

Ол болза Таңдыда «Совет Россия» колхозтуң Виктор Федорович Меркушов бригадирлээн № 2 ховү бригадазының дүвеки эдлчегде ажылдап хонган механизаторларының тракторлары-дыр. Удатпаанда бригаданың турлаанга хап келдивис. Көстүктер кеткилеп алгылаан, он шаа тырың эрлер чүүк машиналарында олуруп турлар. Дүнеки эдлчегниң механизаторларын барып солуур кижилер ол болду. Олар дораан-на шөлче аъттанынканнар.

Бригадирни сураглаарывыска тывылбаан болганда, бригаданың ажылхерээнинң дугайында оон үчётчиги эш Бухтуев-биле чугаалажыр ужурга тавзрышкан бис. Оон биске дыңнатканы болза:

— Бо шөлге тарылганы бис план ёзугаар май 1-нин ырак мурнунда эгелээр ужурлуг турган бис. Ынчаарга шөл хары чаа эрээн, чер доң хевээр турганы-биле тарылгаже чүге де май 2-де эгелеп киргеп бис. Баштайгы он хонукта биске ажылдың темпизин шоолуг-даа эвес болган. 1700 гектар шөлге часкы аңдарылганы чорудар турган, чүгле 460 гектарны күүседип. 1184 гектар шөлге шых базырышкынын чоруткан турган бис. Эрте тарыыр тараа культураларының массалыг чаштырылгазын бистиң бригада майның 10-дан соңгаар эгелээн.

Шөл ажылдарының оожум темпизиг чоруп келгенинин чылдагааны баштай биске күш эвээш турганында. Ам бар 22 тракторларның бярык чартык кезии чоокку хүннерде маңаа келген болгаш аап-саап үреминшкиннер база тургулаан. Соңгу хүннерде бистиң байдалывыс чүгээржээн. Ындыг болза-даа бо май 17-де чедир 4200 гектар ниити шөлүн чүгле 2200 гектарында тараа культураларының үрезинин чаштынган — деп, эш Бухтуев хожудаашкынының чылдагааның биске тайылбырлаан.

Ажылдың ниити байдалын алырга, шынап-ла ол бригада тараа культураларын чажып тарыырының агротехниктиг чогуур хуусаазындан дыка хожудап турар. Майның бирги чартыы шагда-ла доозулган, а мынчага чедир арте тарыыр культураларның деңгүп-ле 50 хуузу чаштынган. Оозун бодап көөрге, колхоз баштаар чер (даргазы эш Дубатов), парторганизация (секретары эш Лопсан-оол) ол бригадада часкы тарылганың темпизин дүргедирипнге кичээнгей салбаанын ажыглап алгаш, бригаданың ажыл-ишчилери шүүшпең байдал-биле ажылдап, элээн каш хонуктарны чидиргени тодаргайдыр. Ам-даа болза ол бригадада техника долу күш-биле ажыглаттынмайн турарының таварылгалары көстүп турар. Үш трактор үрелтенниле май 17-де сеткилгеге тура хүнээн.

Ынчаарга часкы хөвү ажылдарын мынчаар шүүшпең организастап тургаш, колхозтуң база бригаданың удуртукчулары ол бригаданың тарылга шөлүнүң гектар бүргүзүнден канчап тараа культураларының 15 центнер ортумак дүжүдүн алыр, 3700 тонна тарааны күрүнеге ол шөлден канчап садар бодап турарларыл, ынчам? 200 гектар шөлге кукурузаны тараап, гектар бүргүзүнден-не 300 центнерден куду эвес ногаан массаны өстүрүп алыры бригаданың социалистиг хүлээлгезинде көрдүнген. Бо хүннерге чедир ол бригада чаңгыс-даа гектарда кукуруза тарылгазын чорутпаанын канчап орта деп санаарыл?

Колхозтуң ол хөвү бригадазында өске-даа четпестер бар. Тараажыларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдал ында база четпес хандыртынган. Оларның удуур өөредилеринде оруннар чок, шуглак-дөңгө аажок хирлиг. Бригада төвүнге почта чедирилгезин эки организаставаныңдан солуннар улуу-биле озалдап кээп турарын, лекция, беседалар чорутгунмайн келгенин трактористер Бочкарев, Лаптев болгаш өскелер-даа хомудап турар.

— Үргулчу демир-дес-биле ажылдап турар болганывыста, балыг-быжыкын болганчок-ла тыптып келир боор-дур, а ону шарып алыр дээрге, ырыг пөс безин тывылбас-тыр. Бистиң өмнелге салбырының ажылдакчылары боттары келбес-даа болза, оода чаазарда аптечкалардан чорудуп берип турза кандыг боор... — деп, тракторист Бочкарёвтуң хомудаан сеткилин илередип турары шынап-ла чөптүг ышкаш. Бригаданың хожудаашкынынга үстүнде айткан четпестер таарышпас салдарны чедиргени чугаажок. Колхоз баштаар чер, партия эге организациязы бир эвес ол бригадага ажылды шын организастаан, оон бригадири эш Меркушовка негелдеми ышгыы тургузуп келген болза, шуптуг 90 ажыг кижиден тургустунган, четчир күштүг бригада часкы тарылганы ыяшчага узамдыктырбайн барып болур турган.

Хөвү бригадазының составында мурнакчы кижилер чок деп чугаалап болбас. Ылангыя 1946 чылдан бээр үзүктел чоокка механизатор болуп ажылдап келген Николай Рысев «ДТ-74» деп трактор агрегады-биле ээлчегге 40 гектарга тараа чаштырар нормалыг турган, 65 гектар болгаш оон-даа хой шөлге чаштырып келген. Ол ышкаш М. Холбаажык, Г. Блинов дээн ышкаш механизаторлар оон база-ла шоолуг чыдып калбайн турарлар. Тарылга эгелээнден бээр бо хүннерге чедир шөлдерже үрезин сөөртүлгезин үзүктел чок хандырып, күш-ажылчы кайгамчык эки түннелдерни чедип ап турар Л. Ионин, А. Плясовских, П. Халявин оларны база демдеглээри чугула.

Ол бригаданың ажыл-ишчилери ажылдың темпизин улам дүргедедир болза, тарылганы чоокку хүннерде агротехниктиг бедик деңнелге доозуп болур арга бар. Чүгле оларның ортузунга организастыг хемчеглерни күштелдирер херек.

А. КЫЗЫЛ-ООЛ,
бистиң түскай корр.

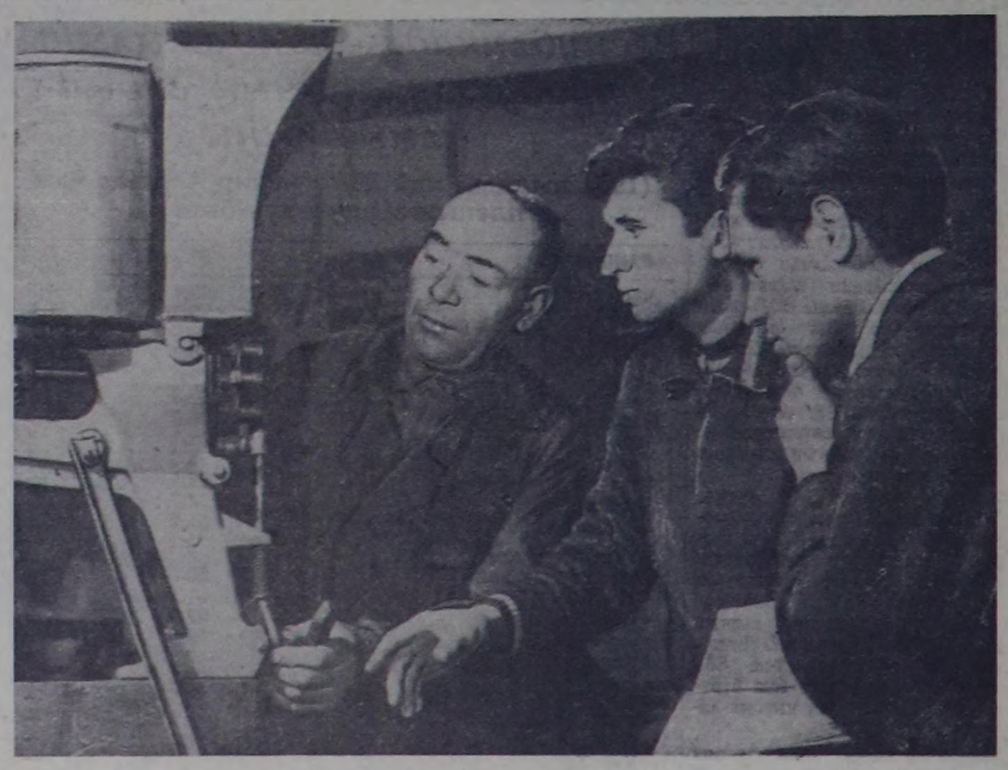

Бо чылын Молдавияга үжен муң гектар кукурузабиле фасольду холуй тарыыр. Кишиневтуң көдээ ажылагый институдунга доцент А. А. Поплавскоиуң ажылдап кылганы, дөрбелчии-уланчак кылдыр чаштырар «СКГН-6» болгаш «СШ-6А» деп сеялкаларга тускай тааргыштырылга ол чаштырышкыны ажылдарын механизастаарының аргазын берип турар. Ол херексел дөрбелчии-уланчак арга-биле кончуг шын чаштырарын хандырып турар. Уланчак бүргүзүнге ийи культураның үрезинин херек санныг кылдыр төп чоруур.

Чаштырар дискаларны эде дерээн чорук ол тааргыштырылганы кукуруза-биле хары угда сонны болгаш чочак-тарааны тарырының аргазын берип турар. Ону ажыл-агый бүргүзүнге белеин-биле белеткеп ап болур.

Чурутка: ук херекселди сеялкага белеткеп кылган мастер Н. Н. Саиду (солагай талазында) көдээ ажылагыйны механизастаарымың болгаш электрижидериниң студентилери В. В. Паршутинге болгаш В. И. Бойкога тайылбыр кылып тур.

Фото Е. Драйшерниң. СЭТА-ның фотохрониказы.

⊙

Кызылдың Пионерлер бажыңында усчу холдарның, дараныларның, чуруи тырттырарының, авиомодельдиң, янзы-бүрү ойнаашкыннар кылырының болгаш өске-даа белүүлер бар. Ында хөрайның бүгү школаларындан уруглар кээп өренип турар. Белгүм бүрүзүн түскай эртемниг башкылар өредип, аңаа уругларның сонуургалын хандыкшыдып турар. Чөөнта чаа маңаа уругларның чогаадыкчы мергежилиниң делгелгези болгаи. Делгелгеге кирген ажылдарның саны эрткен чылдыындан хөй болган. Дараныларның болгаш усчу холдар белүүлериниң киржикчилери эң-не хөй чүүлдерни делгээнер.

ЧУРУКТА: Пионерлер бажыңының пионер болгаш массалыг ажылдар килдизиниң эргелекчизи К. С. Шульгина усчу хөлдар белүүмүнүң ниче-зөлин эрттирип тур.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

⊙

Хоочун тудугжу

Даваалан Намчылович Сат — Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң төвү Арыг-Бажы суурга эрткен чылын элээн ыяштыг олурткан турган. Ол тараан ыяштарның хөй кезиин суурнуң шээр малы үрегдээн, а чамдык багай олурутнгаи ыяштарны хат ужур шаап каан. Суурнуң Шык болгаш Найырал кудумчуларының чурттакчылары тарып олурткан ыяштарын багай ажалганнар. Найырал кудумчузунуң ужунда хөй ыяш суггарбаанындан кургап калган.

Суурнуң чурттакчылары эрткен чылгы четпестерни ам болдурбас дээш кызымак ажылдап киришкен. Янзы-бүрү хөй ыяшты тарывышаан, кудумчуларны аштап-арыглап алгаш, суурну ёзулуг таныттынмас ногаан сад кылып алыр дээш эрестиг ажылдап турарларның мурнуку одуруунда Солчур 8 чыл школазының коллективи чоруп турар. Чаагайжыдылга ажылын бедик деңнелге чорудары-биле кудумчу, квартал комитеттериниң составын чаарткан. Ол чаа сошуттурган кижилер ажылды шалыпчы башкарып турар.

К. КЕРТИК-ООЛ.

Суур чаагайжыдылгазы

Өвүрнүң «Коммунизмче орук» колхозунуң төвү Арыг-Бажы суурга эрткен чылын элээн ыяштыг олурткан турган. Ол тараан ыяштарның хөй кезиин суурнуң шээр малы үрегдээн, а чамдык багай олурутнгаи ыяштарны хат ужур шаап каан. Суурнуң Шык болгаш Найырал кудумчуларының чурттакчылары тарып олурткан ыяштарын багай ажалганнар. Найырал кудумчузунуң ужунда хөй ыяш суггарбаанындан кургап калган.

Суурнуң чурттакчылары эрткен чылгы четпестерни ам болдурбас дээш кызымак ажылдап киришкен. Янзы-бүрү хөй ыяшты тарывышаан, кудумчуларны аштап-арыглап алгаш, суурну ёзулуг таныттынмас ногаан сад кылып алыр дээш эрестиг ажылдап турарларның мурнуку одуруунда Солчур 8 чыл школазының коллективи чоруп турар. Чаагайжыдылга ажылын бедик деңнелге чорудары-биле кудумчу, квартал комитеттериниң составын чаарткан. Ол чаа сошуттурган кижилер ажылды шалыпчы башкарып турар.

К. КЕРТИК-ООЛ.

Шиитпирлезе чогуур

«Сүт-Хөл» совхоз биле Чадаана хоорай аразынга немелде автобусту база Сүт-Хөл — Кызыл аразының тускай автобузун тургузар дүтайында айтырыглар кээп Советтиң болгаш район-даа Соведиинң сессияларынга чаңгыс удаа эвес туруп келген.

Ынчалза-даа байдал амыгаа чедир өскерилбээн. «Сүт-Хөл» совхоз районда девискээр-даа, чурттакчы чон-даа талазы-биле улуг ажылагыйларның бирээзи. Ынчанмыже, Сүт-Хөл—Чадаана аралында 20 кижи олурар, чаңгыс бичии автобус чорун турар. Чадаананың № 1 столовазының чанында кежээкиниң 5 шак үезинде 40—50 хире пассажирлер Сүт-Хөл чорууру-биле чыглып келгеш, бичии автобусче баскылажып кагы дег, мурнуң быладшкан турарын хүи бүрү көрүп болур. Оларның аразында чаш ажы-төлүгүдээ, азырыг-аржык-даа улустар бар. Чамдык кижилерниң өөктери безин үстүгүлеп калгылаан-даа болгулаар.

Бо чоруктан дарый чайлаар төлээде, чонның чөптүг негелдеринче чугула киткээгейни салып, Сүт-Хөл—Чадаана аралында пассажир транспортунуң ажылын экижидери Чөөн-Хемчик райкүскомундан болгаш Кызылдың пассажирлер АТК-ының удуртукчуларындан негеттинип турар.

С. ОНДАР.

«Сүт-Хөл» совхозта ажылчын комитединиң даргазы.

Темпини дүргедедир

«Тээли» совхозтуң тудуг ажылында 110 кижи составтыг 8 тудугжу звено ажылдап турар. Тудугжулар бо чылын 168,4 муң рубльдин тудуг ажылын күүседири бүдүрүлге планында көрдүнгеи.

Тудугжулар тайгага белеткээн 2015 кубометр тудуг ыяжындан 1135 кубометрни тудуг шөлдериниче сөөртүп чедирген, тудугга хереглээр 58 тонна чугайны өртедип белеткээн. Эш Конзайга удуртқан тудугжу звено Ээр-Хавак сүт-бараан фермазынга ийи аал ишти чурттаар бажыңны тутқан. Ынчаарга эш Сендиниң звеноиу М. Кандаанның хөйжу бригадазынга бир бажыңны тудуп дооскан.

Сес аал ишти чурттаар 4 бажыңны май ай иштинде. 11 чурттагга бажыңнарын август 11-де тудуп доозарын тудугжулар хүлээнген әрес шудургу ажылдап турар.

Ындыг болза-даа тудуг ажылында четпестер база бар. Манчүректе ыяш белеткеп турар эш Стай-оол удурткан звено чүгле кубометр сүргеш, тудуг ыяжын шын сорттап ылгавайн турар. Ында күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак. Чамдык ажылчыннар 5—6 хондур ажылдааш, аалдарынче чангаш ол хевээр сураг баар тавар ылгалар бар.

Мажалык фермазында тудугжулар 4—5 км черге чадаг кылаштап ажылдап турда үшкү салбырның аргелекчизи Х. Адыгбай тудугжуларны транспорт-биле хандырар хемчет албайн турар. Оон-биле кады әгээ, хөлхавы чижектиг чүүлдер-биле тудугжуларны өй-шаанда хандырбас чорук база бар.

Тудугжулар ортузунда лекция, беседа ховар чоруттунуп турар. Звенолар болгаш түс-түс тудугжулар аразында социалистиг чарыш организастаттынмаан. Тудуг бригадазынга быжыглаан үш лесовоз болган чок-ла үрелип, доктаамал ажылдавайн турар.

Бо бүгү четпестер тудуг ажылын дүргедедиринге шаптык кадып турар. Ынчангаш тудугнуң темпизин дүргедедир талазы-биле совхозтуң дирекциязы тодаргай хемчет алыры негеттинип турар.

Х. БИЧЕ-ООЛ.

Четпестерни чайладыр

(Номчукчуларның чагаалларындан)

Барыын-Хемчик районнуң Кызыл-Тайгада малчыннар турлагларының төвүнде ларёк ажыттынган болзада-да, аңаа чугула хереглелдиң барааннары барбайн турар. Белен хептер, идиктер, пос-таавы аймаа ында чок.

Бо чоруктуң чылдагааны болза садыгжы К. Севээниң райподан барааннарны чогуур үезинде хүлээп албайн турарында. Ол арагага хандыыр, малчыннарга чоруткан продуктуларны өскээр садыглаар чоруктуу болдуруп келген. Чөөнта чаа райпонуң чоруткан долганын ол, малчыннарга чедирбейн, чурттакчыларга кайы-хамаан чокка садыпкан болган.

Севвэн мартта район төвүнден чангыс катап барааннап келгеш, өске кандыг-даа бараан албайн, чүгле 40 харжак хире арага аймаан эккелген. Ынчан ол 8 хонукта үргүлүү арагалап туруп бээрге, ларёктан бараан садып алыр дээш келген малчыннар оон сергээрин маиаар ужурга хөй удаа таваржып турган. Малчыннар ону «ларёгүн ажыт» деп негээрге, «арага албас болзунза ажытпас мен» деп харыылаар, а араганы садып алган кижилерден «сартык» дилеп, бичиини ижип алгаш, катап-ла медерелин оскунар, ону уруглары аргажып алгаш, бажынынче аппар чыдар таварылгалар хаая эвес.

Райпонуң баштаар черинден арагачы Севээниң ажылын хынап, малчыннарның ларёгүн чугула хереглелдиң барааннары-биле хандырар хемчегин алыры негеттинип турар.

Д. Ондар.

• • •

Бистин районнуң магазиннеринге культура хереглелдиң барааннарының келбестээни элдептиг. Диш щётказы болгаш порошогу, синька, бритва бизи, чинге резиналар, шажан аяк, а ол ышкаш өредилге болгаш канцелярия херекселдери Барыын-Хемчикте келбейн турар.

Бо барааннарның чогундан, ылангыя школаларда кыдыраштар орнунга аиаа салзын хереглээр ужурга башкылар болгаш өренимкилер таваржып турар.

Культура-аныдыгал барааннарынга чоннуң негелдези улус чүве бол-ганда, райпонуң удуртукчуларындан ону өренип көөрү чугула.

С. Таваа-Самбуу.

• • •

Бай-Тайга сельпозунуң баштаар черн бистиң Бай-Тал магазиниииске аъш-чем аймаан, ылангыя макарон, лапша, рис, янзы-бүрү конфет, пряник дээш, өске-даа продуктуларны садыглавайн турар. Сельпонуң баштаар черинден суурнуң пекарнязының ажылын экижидеринче кичээнгей салбайн келген. Хлеб бажырыкчылары Алдай, Хурал оларның ук ажылга мергежил чогундан хлеб чиг болуп турар.

Ажылчы чоннарның хандырылгазының талазында үстүнде ышкаш четпестерни чайладыры чугула, ылангыя «Тээли» совхозтуң база бир улуг салбырында ажылчыннарны болгаш малчыннарны аъш-чем-биле хандырарын үндезинии-биле экижидер херек.

Д. Дугул-оол.

• • •

Мөнгүн-Тайга сельпозунуң автолавка садыгжызы Н. Хертек бодунуп хүлээлгезин ыракта-ла чедир күүсетпейн келген. «Малчын» колхозтуң малчыннарының турлаглары —Шегетей, Каргы-Ишти, Каргы-Аксы, Ажыг-Суг деп черлерге сөөлгү үеге чедир-ле ол чаңгыс-даа удаа барбаан. Оон уламыидан малчыннар далган, керосин болгаш өске-даа чугула хереглелдиң барааннарын садып алыр дээш, 30 ажыг километр ырак Мугур-Аксыиче чоруп, хөй шаг-үеии эрттирип турар.

Садыгжы Н. Хертек барааннарны хүлээп алганда бодунуң дөргүл-төрелдеринге, таныш-көруштерииге садыглаар чорукту база болдуруп турган. Малчыннарның чагыын ёзугаар келген эзерлерни оларга чедирип садар кылдыр эш Хертекке хүлээдирге, ону суур иштинге-ле сатқылашкан турган.

Сельпонуң баштаар черинден автолавканың тус-тус малчыннар турлагларын эргип кезикр ажылының планын бадылап, оон садыгжызының ажылынга контрольду күштелдирери чугула.

О. Донгак.

• • •

Таиды районнуң «Элегеш» совхозунуң Каяк фермазында малчыннары Өштекте хойжу О. Болат-оол, инек кадарчызы Д. Аракчаа оларның аалдарынга автолавка эрткен чылдың октябрьдан бээр чаңгыс-даа катап барбазан. Ол малчыннар боттарынга хереглээр хлеб, далган садып алыры-биле Хову-Аксынче, азы Хендергеже хүи бүрүде чорун турар.

— Автолавка биске келгенде экээр-ле баразыны арага апарган — деп, хойжу Валентина Якуменко хомудап орган. «Элегеш» совхозта райкоон (даргазы эш Мирошников) малчыннарны аъш-чем болгаш үлетпүр бараанпары-биле хандырарынче кичээнгейин чүге салбайн турар ирги?

О. Ширап-оол.

• • •

Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхозтуң Белдир-Кежиг салбырында дыка хөй ажылчыннар чурттап турар. Ында эге школа база бар. Ындыг турда-ла рабкооп суурнуң чурттакчыларын аъш-чем-биле дыка четпес хандырып келген.

— Хлеб-биле силернин суурну Арыскан фермазында пекарня хандырар ужурлуг—деп, рабкооптуң даргазы эш Сат чугаалап турар болза-да, инда арысканчыларның хлеви боттарынга безин чедиишпейн баар таварылгалар бар.

Белдир-Кежиг суурда магазинде аъш-чем бараины кончуг ховар. Оон уламыидан чурттакчылар Шагаан-Арыг хоорайже хүи бүрү чоруп турар. Чамдык үелерде өренимкилер безин хоорайже чорупкаш, кичээл шагын бүдүп-бүдүп хүннерде үзүп турган таварылгалар бар.

Суурнуң чурттакчыларының хандырылгазында бо четпес байдалды рабкооптуң баштаар черинден эскерериниң үези ам келген. Бир эвес чурттакчыларга хлебти хандырары берге чүве болза, оон орнунга далганны-да садып болбас чүве бе?

М. Даанмай.

• • •

Чоннуң чайын кедер чинк, серииң хептери Улуг-Хем районнуң магазиннеринде чүге ховарыл? Ботинканы ук чокка кедерге таарымча чогу биидингир болгай, а өр кижи кедер-уктар бисте-мырыйай чок. Майлар болгаш амтыг чех музыкаларның немзэлерии, литературалыг викториналарны, намерлиг, концерттерни эрттирип турар. Апрель айда аңаа «Императорнуң хлеб быжырычызы», «Барон Мюнгаузен», «Ак көгебуга» деп кинофильмнерни көргүскен. Оя бажың «Хостуг индир» деп аттыг чыштыг домтаамал эрттирип турар. Чехословак телээлекчилер-биле (эртемденнер, культура ажылдакчылары, бүдүрүлгениң мурнакчылары, спортчулар) ужураашыышкынга күзелдиг-ле кижи кээп болур. Олар боттарының сонуургап турар айтырыгларынга харыыны дараан алырлар. «Чехословак культура бажыңының» эрткен чылдың дургузунда чоруткан ажылдарынга ГДР-ниң 100 муң акыт хамаатылары киришкен.

...Болгарияның культура төвү ГДР-ниң найысылалынга ам ийи чыл ажылдап келген. Оон соруглазы — чаа Болгарияда болуушкуннарны, оон экономика талазы-биле чедиишкиннерин чырыдары болгаш ажылчын ажыгның революстуг чаңчылдарын чонга таныштырары болур. Делгелгелерни, концерттерни организастап, эртемниң болгаш культураның айтырыгларының талазы-биле лекцияларны база эрттирип турар. Май 24-те ол төп Берлинге, Лейпцигке, Галле университеттериниң славян дыл факультеттеринге славян бижиктиң 1100 чыл болган оюн демдеглээр.

АГААР МИЛЛИОНЕРИ

Миллион... дыка хөй сан. Миллион деп санны бодунуң ажылыбиле чедип алган кижилер чер бомбүрээнде ындыг-ла хөй эвес. Улусчу Польшада агаар миллионери бар. Ол болза подполковник Владислав Наконечны-дыр. Ол, миллион километрни ужуп эртиен.

— Миллион километрни 19 чыл дургузунда ужуп эрткен мен, а космонавка ол дээрге «хей» чүве-дир, Черни 20 долгандыр ушкан соонда миллион км болу бээр. 1944 чылда «ПО-2» деп шакта 120 км дүрген ужар самолетка ужудуп эгелээн мен. Оон соонда «У-2», «ЯК-9», «ЛИ-2», «ИЛ-12», «ИЛ-14», «ИЛ-18»... Кысказы-биле чугаалаарга авиацияның төвүзүү—деп, В. Наконечны чугаалады. Ам үеде «ИЛ-18»-ти дыка-ла үнелээр мен, ол найгамчык эки машина. Ону делегейниң ыка хөй чурттарының тускай эртемниглери үнелеп турар деп, ол уламчылаан.

«НАИЫРАЛДЫҢ АЪРГАЗЫ» УЛАМ ЧАРАШ БОЛУП БАР ЧЫДАР

«Найыралдың аъргазы» — Кубада эң чараш черлерниң бирээзи болуп бар чыдар. Ону куба революциянын ийи чыл болган оюн байырлаары-биле делегейниң хөй чурттарындан келген делегацияларның немцугннери 1961 чылдың январьда олуртиан. Шаанда национал болгаш даштыкы буржуазияның идегеттериниң хөглээшкин кылып турганы ол чер делегейге ынчаар билдингир апарган. Кубаның национал байырлалдарынга келген даштыкы делегацнялар оп кайгамчыкты булуңга чаа-чаа ыяштарны олуртуру-биле аңаа ыяавыла барып турарлар. Ам «Найыралдың аъргазында» янзы-бүрү алды муң ажыг ыяштарны олуртиан. Майның баштайгы хүннеринде «Найыралдың аъргазының» девискээри улам улгатиан. Бүгү делегейниң ажылчы чонпарының эпсеткил наттыштырылгазының хүну — Май бирни байырлаары-биле делегейниң 59 чурттарындан келген 400 хире делегаттар аңаа ийи муң ажыг чаа ыяштарны олуртиан.

Бо материалдарны СЭТА-ның тускай корреспондентилерп К. Орлова, К. Саввин, В. Кузнецов, М. Бузинский олар ылган.

Социалистиг чурттарда

СОВЕТ ТЕХНИКАНЫҢ УЛУГ ЧЕДИИШКИНИ

Автомашина-биле дөрт шак чораанывыстың соонда хүн таптыгла дал дүш чедип турда «Марица-Восток» деп улуг ТЭЦ-тиң тудуун көрүп нагдывыс.

Теплоэлектроцентралдың (чылыг электроцентралдың) күчүлүг корпустары Розов-Еладенец, Обручише болгаш Глыбова аттыг суурларның чанында деягем шөлде чаттыкка берген болду. Бо дээрге Болгарияның мурнуу-чөөн чугунуң дүжүттүүр чери. Ынчалзадаа чылыг күшү-биле ажылдаар жергетиктиг компленсиниң, күчүлүг рудниктер болгаш бринет фабриказы тургузар бо черниң дугайын он чыл бурунгаар кымдаа билбейн турган. Совет Эвилелиниң ану-дүүиз дузаламчызыбиле туттунуп турар найгамчыктыг ТЭЦ-ти көргеш, ам кижилер кайгай бээрлер. Болгарияның Улус Республиказының перспективтиг планын ёзугаар чоокку чылдарда ол черлерге «Марица-Востоктан» аңгыда ам-даа үш күчүлүг теплоэлектроцентралдар туттунар. Ол чорун 1980 чылда чуртка электроэнергия бүдүрерии 50—55 миллиард киловатт-шак чедиринге улуг рольду ойнаар.

«Марица-Восток» ТЭЦ-тиң бирги эзлчээн (оон дөрт турбиналарының күчүзү 200 мегаваттка деп) эрткен чылдың март айда ажыглалга киирген. Оон тудуун Болгарияның хөй кижи санныг коллективи совет туснай эртемниглериниң дузаламчызы-биле чүгле үш чылдың дургузунда тутқан. Чурттуң улус ажыл-агыйынга оон ужур-дузазы кайгамчык улуг. 1960 чылдың сентябрының 9-тан, азы теплоэлекроцентралдың бирги турбиназын ажыглалга киирген хүнден бээр эртиен чылдың төнчүзүнге чедир он электростанция 1,4 миллиард киловатт-шак ажыг электроэнергияны бүдүрген, бо дээрге революция мурнуиун эрги Болгарияынга 1939 чылдың дургузунда ажылдап турган бүгү электростанцияларының күчүзүнден 5 катап ажыг көргүзүг-дүр. 1962 чылда «Марица-Восток» ТЭЦ Болгарияда бүдүрүп турар бүгү электроэнергияның 21 хуузун чуртка берген.

Ам тудугжуларның коллективи ТЭЦ тудуушкунунуң ийиги эзлчээнин тудуун бо чылдың төнчүзүнде ажыглалга киирер болгаш теплоэлектроцентралдың бүгү күчүзүн 500 мегаватт чедирер дээш хайныышкынныг ажылдап турар.

Электростанцияның директору, бедик сынныг инженер Тодор Мавров, ТЭЦ-тиң кол инженери Ангело Филипов болгаш совет инженерлер В. К. Хренов, С. Н. Майоров олар-биле эптеп наан бешки турбинаның чанынга ужурамы бердивис. Кайгамчык улуг цехтиң муң-муң механизминериниң дааш-шимээни диңмирел турда олар турбинаны шенелде-биле ажыглалга киирсериниң хуусаазының дугайында айтырыгны шөлээнии мөнчүг ышкаш чугаалажып турдулар.

— Чүл, сонуурганчыг-дыр бо, ындыг турбиналарны чурт бүрүзүнге көөр дээр болза арай-ла шын эвес боор деп, директор чоргаарал-биле чугаалады. Бир эвес совет инженерлер нарын техниктиг айтырыгларны дидим болгаш чаартымчы ёзу-биле шиитпирлевээн болза, ындыг тудуг кажан туттунарый? деп ол уламчылаан. Бистиң теплоэлектроцентралывыс бо черниң оттулар чүүлүнге лигниттиг хемүрнүң дузазы-биле ажылдаар. Ол хемүр даш бирги сорттуу эвес-ле болгай. Бо ТЭЦти тудар дээш чамдык тускай эртемниглерге дыка улуг угаадыышкыннарны ылган бис.

Бо айтырыгны шиитпирлээринге ажы-дүкма улуг дузалажылыкты совет эртемденнер болгаш инженерлер көргүскен. Техниктиг эртеммерниң доктору Н. А. Михайловтуң хөй чылдарда шинчилээн ажылдары тус черниң хөмүрүн ажыглап, электростанцияны тударын херек кырынга көргүскени бо. Совет төлевилеп организацияларының схемазын болгаш хөмүр даштыказарының, ону ТЭЦ-че дамыглаарының комплексилиг айтырыгларын бисне айтып, улуг дузаны чедиргеннер. ТЭЦ-тиң бүгү дериг-хереиселдери Совет Эвилелиниң болуп турар. Күчүлүг турбиналарны Харьковтуң турбина заводунга бус дескаарларын Подольскиниң болгаш Барнаулдуң заводтарынга, генераторларны Ленинградтың «Электросила» заводунга кылган. Амгы үениң бо машиналарын башкарып өөренири-биле бистиң болуп инженерлериивис болгаш техниктеривис элээн каш айларның дургузунда совет теплоцентралдарга өөредилгени эртиен болгаш совет энергетиктериниң байлак дуржулгазын өөренгеннер.

«Марица-Восток» ТЭЦ болза делегейде эң-не мурнакчы совет техниканың улуг чедиишкини болур, бо дээрге бистиң кадыг кылган амыдыралывыстың түңнели-дир деп, Тодор Мавров бодунуң чугаазын доозкан.

ЧАҢГЫС КЕЖЭЭ ҮШ ЧУРТТКА

Берлинге тургаш, чаңгыс кежээ үш чурттарга — Болгарияга, Польшага болгаш Чехословакияга чедип болур бе? Ындыг айтырыгның чамдык кижилерге шуут болдунмазы магат чок. Ынчалза-даа берлинчилер чаңгыс кежээнин дургузунда үш чурттарга аян-чорукту кылып турарлар. Ону кылыры берге эвес: Фридрихштрассе кудумчузунда Болгарияның, Польшаның болгаш Чехословакияның культура төптери туруп турар.

Шпреениң эриниң кыдыында улуг эвес бажың бар, ында «Польша культураның бажыңы» болгаш «Чехословак культураның бажыңы» сес чылдарның дургузунда амыдап турар.

Польша өөнүтпериниң бажыңында кижилер-ле хөй. Бир хүнде ортумаа-биле аңаа 500—700 кижи кээп турар. Олар амгы Польшаның дугайында лекцияларга болгаш илеткелдерге олурлуп, Польшаның уран болгаш документалдыг кино-фильмнерин көрүп, янзы-бүрү делгелгелер-биле танышып турарлар. Библиотекага келгеннериик эргезинде 7 муң номнар (оон иштинде 5 муң номнар польша авторларныи болгаш немец дыиче очулдурган номнар) бар. Польша дылды өөренир курстарда 260 берлинчилер доктаамал кээп турар.

— Бистиң бажыңывыс бир айда берлинчилерге янзы-бүрү 10—15, а республиканга 200 чедир ажылдарны организастап турар—деп, оон директору И. Вильга чугаалаан. Найысылаага болгаш республиканга бистиң бажыңның чеди чыл дургузунда чоруткан янзы-бүрү ажылдарынга 2 миллион хире кижи киришкен. Бөгүнгү Польшаның ажыл-херектерин, экономика болгаш культураның чедиишкиннерин еңнүктерге улам калбаа-биле таныштырар дээш ажылдап турар бис.

Ол бажыңның ажылданчылары чүгле апрель айда Галле, Эйслебен, Грейсвальд, Клингенталь, Бранденбург, Остербург, Лейпциг, Потсдам, Росток, Дрезден болгаш өске-даа хоорайларның культура бажыңнарынга, университеттер клубтарынга, ортуман школаларга барып, ужураашыышкыннарны, беседаларны эрттирип, делгелгелерии, кинофильмнерни көргүскеннер.

...«Чехословак культураның бажыңының» фойези. Ында чехословак грампластинкаларны, номнарны, херээженнер ааастаныр чүүлдерии садып турар. Ол бажыңга шаандагы болгаш амгы чех музыкаларның немзэлерии, литературалыг викториналарны, намерлиг, концерттерни эрттирип турар. Апрель айда аңаа «Императорнуң хлеб быжырычызы», «Барон Мюнгаузен», «Ак көгебуга» деп кинофильмнерни көргүскен. Оя бажың «Хостуг индир» деп аттыг чыштыг домтаамал эрттирип турар. Чехословак телээлекчилер-биле (эртемденнер, культура ажылдакчылары, бүдүрүлгениң мурнакчылары, спортчулар) ужураашыышкынга күзелдиг-ле кижи кээп болур. Олар боттарының сонуургап турар айтырыгларынга харыыны дараан алырлар. «Чехословак культура бажыңының» эрткен чылдың дургузунда чоруткан ажылдарынга ГДР-ниң 100 муң акыт хамаатылары киришкен.

...Болгарияның культура төвү ГДР-ниң найысылалынга ам ийи чыл ажылдап келген. Оон соруглазы — чаа Болгарияда болуушкуннарны, оон экономика талазы-биле чедиишкиннерин чырыдары болгаш ажылчын ажыгның революстуг чаңчылдарын чонга таныштырары болур. Делгелгелерни, концерттерни организастап, эртемниң болгаш культураның айтырыгларының талазы-биле лекцияларны база эрттирип турар. Май 24-те ол төп Берлинге, Лейпцигке, Галле университеттериниң славян дыл факультеттеринге славян бижиктиң 1100 чыл болган оюн демдеглээр.

АГААР МИЛЛИОНЕРИ

Миллион... дыка хөй сан. Миллион деп санны бодунуң ажылыбиле чедип алган кижилер чер бомбүрээнде ындыг-ла хөй эвес. Улусчу Польшада агаар миллионери бар. Ол болза подполковник Владислав Наконечны-дыр. Ол, миллион километрни ужуп эртиен.

— Миллион километрни 19 чыл дургузунда ужуп эрткен мен, а космонавка ол дээрге «хей» чүве-дир, Черни 20 долгандыр ушкан соонда миллион км болу бээр. 1944 чылда «ПО-2» деп шакта 120 км дүрген ужар самолетка ужудуп эгелээн мен. Оон соонда «У-2», «ЯК-9», «ЛИ-2», «ИЛ-12», «ИЛ-14», «ИЛ-18»... Кысказы-биле чугаалаарга авиацияның төвүзүү—деп, В. Наконечны чугаалады. Ам үеде «ИЛ-18»-ти дыка-ла үнелээр мен, ол найгамчык эки машина. Ону делегейниң ыка хөй чурттарының тускай эртемниглери үнелеп турар деп, ол уламчылаан.

«НАИЫРАЛДЫҢ АЪРГАЗЫ» УЛАМ ЧАРАШ БОЛУП БАР ЧЫДАР

«Найыралдың аъргазы» — Кубада эң чараш черлерниң бирээзи болуп бар чыдар. Ону куба революциянын ийи чыл болган оюн байырлаары-биле делегейниң хөй чурттарындан келген делегацияларның немцугннери 1961 чылдың январьда олуртиан. Шаанда национал болгаш даштыкы буржуазияның идегеттериниң хөглээшкин кылып турганы ол чер делегейге ынчаар билдингир апарган. Кубаның национал байырлалдарынга келген даштыкы делегацнялар оп кайгамчыкты булуңга чаа-чаа ыяштарны олуртуру-биле аңаа ыяавыла барып турарлар. Ам «Найыралдың аъргазында» янзы-бүрү алды муң ажыг ыяштарны олуртиан. Майның баштайгы хүннеринде «Найыралдың аъргазының» девискээри улам улгатиан. Бүгү делегейниң ажылчы чонпарының эпсеткил наттыштырылгазының хүну — Май бирни байырлаары-биле делегейниң 59 чурттарындан келген 400 хире делегаттар аңаа ийи муң ажыг чаа ыяштарны олуртиан.

Бо материалдарны СЭТА-ның тускай корреспондентилерп К. Орлова, К. Саввин, В. Кузнецов, М. Бузинский олар ылган.

ЧЕХОСЛОВАК СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКА. 1000 чыл мурнунда үндезилеттинген Прага Кремлиниң хевири. Мурнуку талазында Чехословакияның иөскү чурукчузу Йозеф Манестиң турасказы.

Фотозу ЧТК — СЭТА-ныы.

ТЕЛЕГРАФ ДАМЧЫДЫП, МЕДЭЭЛЕП ТУР

Атомнуг энергия талазы-биле совет-америк кады ажылдажылга

МОСКВА. (СЭТА). Атомнуг энергияны тайбың соруглаларга ажыглаарының талазы-биле 1963—1965 чылдарның дургузунда совет-америк кады ажылдажылга дугайында меморандумга ат салган.

Дыка калбак программа-биле тускай эртемниглер бөлүтиринің аян-чоруктарын солчурун меморандумда баш удур көрүп турар. Энергетиктиг ядролуг реакторларның, плазмалар физиказының болгаш башкарар термоядролуг синтезтиң, бедик болгаш чавыс энергияларның кезектеринің физиказының, кадыг будумелдиң, радиоактивтиг артынчыларны арыглаарының болгаш хемериниң талазы-биле, онталыышкыныңыг кезектериниң дургедедикчилерин төлевилээриниң болгаш ажыглаарыкының, атомнуг энергияны медицинага ажыглаарының талазы-биле шинчилелдерни чорудуп турар кайы-кайызының эртем албан черлериңе ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың эртемденнери барып болур.

Атомнуг энергияны тайбың сорулгаларга ажыглаарының талазы-биле информациямы ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың эртем албан черлери солчур апаар. Ийи чурттарның эртемденнериниң кады кылыр конференцияларын эрттирер бодап турар. Ындыг конференцияларның бирээзи—чавыс энергияларның ядролуг физиказының талазы-биле конференция—Совет Эвилелиниге, өске конференция — радиоактивтиг артынчыларны арыглаарының болгаш хемериниң талазы-биле конференция — Каттышкан Штаттарга болур.

ССРЭ-ниң атомнуг энергияны ажыглаарының талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы А. М. Петросьянц болгаш АКШ-тың атомнуг энергия талазы-биле комиссиязының даргазы Гленн Сиборг олар меморандумга ат салган. Ат салыышкыныңга ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи М. Д. Миллионщиков болгаш АКШ-тың Совет Эвилелинде элчини Фой Д. Колер киришкен.

КИНО-ЧУРУКТАР

Куба Республиканың премьер-министри Фидель Кастро Рустуң ССРЭ-ге чоруп турганының дугайында дараазындагы ийи кинорепортажты документальдыг кино чуруктарның Төп студиязы майның 21-де экраннарже үндүргеи.

Байкал хөлге, Иркутскиге болгаш Братскиге тырттырган чуруктарны «Акы-дуңма кубалар, бис силерниң-биле кады бис» деп аттыг кинорепортажта киргеи.

«Уралдың машина тудутжуларынга аалдап келген» деп кинорепортаж куба өңнүктериниң Свердловскиге чоргаанынга хөлбашкан.

Хостаганың маадырлыг ортулуунуң төлээлери-биле совет кижилериниң өөрүшкүлүг ужуражыышкыныарын режиссёр-оператор Р. Кармен болгаш оператор В. Киселев олар тырттырып турар.

Дидимнерни өөрүшкүлүү-биле уткуп алган

ОДЕССА. (СЭТА)-ның корр.). Антарктикага чедип ай ажыг уеде кит аңнап тургаының соонда «Совет Украина» деп флотилия майның 21-де Одессага дөртку чоруушкундан аап келген. Маадыр хоорайның ажылчы чоннары эрес-дидим далайларны өөрүшкүлүү-биле уткуп алган. Далай эртээлинге хөй кижи киришкен митинг болган.

Даштыкы парлалганың допчулалы

Даштыкы парлалга Фидель Кастронуң Совет Эвилелинде чоруп турар дугайын калбаа-биле чырыдарын үргүлчүлеп, Ленининиң хоорайының ажылчы чоннарының эргим аалчыбиле өөрүшкүлүг ужуражыышкыныңың дугайында дыңнадыгларны парлап турар.

СЭКП-ниң болгаш ККП-ниң төлээлекчилериниң ам болур ужуражыышкыныңың дугайында дыңнадыг даштыкы бүгү парлалганың кичээнгейиниң төвүнде турар.

Солуннар америк космонавт майор Г. Куперниң ужудуушкунуның дугайын бижип, оон фото-чуруун парлап турар.

У. Липпманның америк-канада харылзааларның дугайын бижээн чүүлүн «Нью-Йорк геральд трибюн» солун парлап үндүрген. АКШ-ты канадачылардың чаагай эвес күзел-биле көрүп турарының үндезини болза, америк капиталдың Канадаже шуургуп киргеп болур деп, автор санап турар.

Канаданың экономиказынга АКШ-тың тургускан шынгыы контролюнуң айыылдыын Липпман айтып турар.

Аддис-Абебада африка чурттарның даштыкы херектер министрлериниң конференциязының ажыттынган дугайын дыннатпышаан, «Нью-Йорк таймс» солун оон ажылынга чедиишкинии чигзинерии неперединран оралдажып турар.

Англияның дыка хөй солуннары совет-англи садыг чугаалажыышкынарының дугайында дыннадыгны көскү черлериңе парлап турар. «Дейли уоркер» солуунуң эгезинде бижээни: «Барыын биле Чөен чүктүң араазында садыгның чаа идигни алырыңга идегел бар болуп турар». Садыг болгаш тарифтер айтырыгларының талазы-биле ниити дугуржулганың киржикчилери чурттарның Женевада ажыттынган чөвүлел хуралының дугайында редакция чүүлүн «Фейнэншл таймс» солун парлаан. Бо чөвүлел хуралдың дугайында бижээн чүүлүнге Японияның «Майнити» солуну Японияның төлээлекчилери өске күрүнелерниң ыйыышкыныңга дүжүп бербес боор деп идегелди илергейлеп турар.

Японияның хөреңгитеннериниң органы «Санкей симбун» солуннуң демдеглеп турары болза, чоокта чаа ат салган япон-француз садыг дугуржулгазы Женевага Японияның туружунга таарымчалыг салдарны чедирер апаар.

Демир орук-биле сөөртүлгеге болгаш электроэнергия төлевиринге тарифтарны улгаттырар дугайында француз чазактың шинтпири париж солуннарының база бир кол темазы болуп турар. Ынчаарга барыын үзелдиг солуннар ол шинтпирни бадыткаарын оралдажып турда, «Юманите» болгаш «Либерасьон» солуннар дегольчу чазактың политиказын шынгыы буруу шаап турар.

Барыын-герман солуннар ГФР-нин чаа бүдиедин тайылбырлап турар. Моон-биле кады «Нейе Рейн-цейтунг» солуннуң демдеглеп турары болза, «ГДР-нин төөгүзүнде бир-ле дугаарынга бүдиестат бюджетти оруглазындан чарыгдалы 2 миллиард марка ажып турар кылдыр бадылаан».

Президент Радхакришнанның Кабулга аян-чоруунуң дугайында кады кылган индий-афган дыннадыгның тодаргай допчулалын индий солуннар бирги арыннарынга парлаан. Моон-биле кады «шериг блокгарынга киришпезининиң политиказын удуртулга болдурарынга ийи күрүнелериниң баштынналарының шинтпирлиин дыннадыгда илергейлээнин онзалап бижип турар.

Польшаның «Жице Варшавы» солуну Польшада көдээ ажыл-агый культураларының тарылгазының болгаш хөгжүлдезининң байдалының дугайында көдээ ажыл-агый министрииң оралакчызы С. Гуцваның чүүлүн парлап үндүрген.

«Женьминь жибао» болгаш Кыдаттың өске-даа солуннары КҮР-нуң даргазы Лю Шао-цинии ВДР-че аянчоруун чырыткан материалдарны парлап турар.

Чехословакияның «Руде право» солуну чехословак профэвилелдериниң ажыттынган съездизинге улуг кичээнгейни көрүндүрүп турар. Болгар номнарның неделязының май 17-де эгелээнии-биле холбаштыр «Земеделско знаме» болгаш «Народни младеж» солуннар мурнуку чүүлдерни парлап үндүрген. Москвада Күрүненииң филармониязының симфоникти хөгжүмүнүң Белградка көргүскен оюнун мактап бижээн чүүлду Югославияның «Борба» солуну парлап үндүрген. (СЭТА).

Чер-ортузу далайда америк „поларистер" дайынның кыжаныын күштелдирип турар

БЕРЛИН. (СЭТА). Чер-ортузу далайның бүгү районун ракета-ядролуг чепсектен хостуг зона кылдыр чарлаарын саналдап турар Совет чазактың АКШ-тың чазазынга болгаш өске-даа элээн каш күрүнелериниң чазактарынга нотазынга ГДР-ниң солуннары улуг кичээнгейни салып турар. Нотаның тайылбырыны парлавышаан, солуннарның демдеглеп турары болза: Американың Баттыышкаш Штаттары Чер-ортузу далайга «Поларис» деп ракеталарлыг, суг адазынга чоруур хемелерни тургускан чорук ол район болгаш оон чоок-кавызында туруп турар чурттар хоозурадыышкынынг дайын черудулгазының театры болу берип болдурунуң кыжаныын күштелдирип турар.

Совет Эвилелиниң саналын боттандырар чорук делегейниң дүшкүүлүг чоруун чавырылдырарының херээнге улуг салыышкын болур ийик деп, «Нейес дейчланд» онзалап демдеглээн.

Сирияда байдал

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның «Аль-Хайят» деп солуннуңун дыннадып турары-биле алырга, Каирниң шериг талалакчыларының сүлчээзин Дамаск чоогунда Кабунга илереткен. Бөлүк офицерлер бронетанк болгаш чадаг шериг кезектерин мөөннеп алган, чоокта чаа ажылдан үндүрткен офицерларни ажылга катап киирерин база Египеттиң, Сириянын болгаш Иракның федерациязын тургузарының планын доп-дораан боттандырарын май 18-те негээн дээрзин ол солун айтып турар. Чазакка шынчы шериглер үймээнни дораан узуткаанын «Аль-Хайят» солун түңнелинде бижээн. Сүлчээчилерни тудуп хоргудап турар.

Изиг деткимче

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Чер-ортузу далайны ракета-ядролуг чепсек чок зона кылдыр чарлаар дугайында Совет чазактың саналын Румыниянын хөй-нинтизи изии-биле деткип турар. Бухарестиң бүгү солуннары болза «Поларис» деп ракеталар-биле чепсегээн суг ишти-биле чоруур америк атомнуг хемелерни Чер-ортузу далайда тургуза бергенин-биле холбаштыр Америк чазакка Совет чазактың чоруткан нотазының допчулалын парлап үндүрген.

«Скынтейя» солуунуң эгезинде бижээни: «Чер-ортузу далайның району ракета-ядролуг чепсектен хостуг зона болган турар үжүрлүг. «Ромыниз либера» солун нотаны «Чер-ортузу далайны ядролуг эвес зона кылдыр чарлаар үжүрлүг» деп эге-биле парлаан.

Нотаның утказын болгаш ону сонуургалдыг чурттарның хөй-нинтизиниң калбаа-биле чүүлдүгүүнүн көрүп турар дугайында хөй санныг дыннадыгларны Румыниянын радиозу дамчыткан.

СОФИЯ. (СЭТА). «Чер-ортузу далай — ракета-ядролуг чепсектен хостуг зона» — ындыг улуг эге-биле Болгарияның солуннары АКШ-тың чазаанга Совет чазактың чоруткан нотазын парлаан.

«Отечествен фронт» солуунуң совет нотаны парлавышаан, демдеглеп турары: Совет Эвилели Чер-ортузу далайның районунга атом чок зоналы тургузар дугайында тайбынга ынакшылдыг чаа инициативаны үндүрген.

Бүдүрүлге ээлериниң ужур-дүржок чоруунга удур

РИМ. СЭТА-ның корр. А. Красиковтуң дамчыдып турары болза: хоорайның болгаш көдээниң ажыл-ишчилериниң күүлүг ажыл соксадыышкыны Рим можузун хаара тутkан. 110 мун ажылчы чоннар — 70 мун тудугжулар болгаш 40 мун хөлечиктер — дарлакчыларга удур кады хөделип үнген.

Римниң тудуг компанияларының ээлери ажылчыннарның ажыл төлевирин 15 хуугa кызырар болгаш ажылчы чоннарга шилээ дузаламчызының кассазынга боттарының үлүгжуузун киирининден 780 тудуг компанияларының администрацияларының ойталаар деп шинтпирлээни-биле холбаштыр ажыл соксадыышкыны эгелээн.

Боттарының анты талазы-биле хоорайда эвилелчилериниң үлегерин помещиктер болгаш кулактар — «Рим можузунуң аграрийлер эвилелиниң кежигүннери» база-ла эдерер деп шинтпирлеп алган. Олар хөлечиктер организациязының төлээлекчилеринге шыңгыы негелдеп салган: бир болза ажыд төлевирин кызырар, бир болза ажылдан үндүр сывырар! — дишкеннер.

Римниң бүш-ажыл палатазының хуралынга чүве чугаалаш, тудуг ажылчыннарының профэвилелиниң төлээлекчизи мынча деп медеглээн: «Бистиң дарлакчыларывыстың дүржогу кедереп барган-дыр. Амыдыраарының аргазы бергедеп, хүн бүрүзүнде-ле чүве чедишпестеп турарының байдалдарында, аш ижинге курну улам-на дынзыды күржынырын олар дүште-даа чок саналдап туралар ышкажыл. Оон чүү-даа болбас!»

Күш-ажылдың бүгү-ниити итали конфедерациязында кирип турар профэвилел организацияларының эгелекчи чоруу-биле католиктиг болгаш социал-демократтыг профэвилелдери-биле деминг хөделирининң дугайында дугуржулга чедип алдынган, бүгү профэвилелдериниң төлээлекчилериниң каттышкан хуралынга тудугжуларның болгаш хөлечиктерниң ажыл соксадыышкынын чорудар деп шинтпирлээн.

Римде Сан-Джованни шөлүнге улуг митингиге 50 мун хире ажылчы чоннар чыглып келген. Ораторлар индирже соңнуг-мурнуг үнүп турган. Будүрүлге ээлериниң ужурдүржок чоруктарынга ажылчы чоннарның киленнеп турарының дугайын, боттарының эргелери дээш демисселге хоорайның болгаш көдээниң ажыл-ишчилериниң бүзүлбас эвилелиниң дугайын, анты дайзының ашкан тинлелгени чедип алырынга дузалап турар чаңгыс эптиң дугайын олар чугаалап турган.

Митинг соонда ажыд соксатканнар туктарын хөлбеңнедир туткаш, хоорайның төвүнче чорупкан.

ТУРЦИЯДА БАЙДАЛ

СТАМБУЛ. (СЭТА). Турциянының-биле эртенгинин он шак турда кол штабтың начальниги генерал Сунай, а оон соонда премьер-министр Исмет Иненю олар Анкараның радиозун дамчыштыр чүве чугаалааннар. Анкарада шериг үймээнин бүрүнүбиле басканын олар медеглээн. Ындыг болза-даа Турциянын найысылалынга чурттакчыларны кудумчуларже үнмезин хорааны күштүг болуп артпышаан.

Анкарага үймээнчилерниң хөделип үнгени-биле чергелештир бөлүк офицерлер Стамбулдың радиозунун бажынын эжелеп алырын оралдашкан. Ам ол бажынны болгаш оон чоогунда турар кудумчуларны чепсектиг жандармерия таныылаан турар. Хоорайда дүвүрээзин чок. Үймээнчилерниң киржикчилерин түдүп хоруглап турарын Стамбулдун радиозу медеглээн.

ПАРИЖ. (СЭТА). Турциянын министрлер чөвүлелиниң шинтпирин ёзугаар Стамбулга, Анкарага болгаш Измирге бүзээлединг байдалды май 21-ниң 15 шактан эгелээш ай хуусаада чарлаан дээрзин Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизи Анкарадан дыннаткан.

Анкарада болгаш Стамбулда делегей аэродромнары хагдынган, ынчаргаш даштыкы компанияларның чаңгыс-даа самолёду Турциянын девискээринден ужуп үнериниң чөпшээрелин албаан.

СТАМБУЛ. (СЭТА). Турциянын президентизи Гюрсельдин болгаш премьер-министри Инөнюнүң кыйгырыгларын Турциянын радиозу шоолуг эвес үзүктелиишкин-биле дамчыткан. Бүгү чепсектиг күштерге детбиткен чазак чуртта байдалды бүрүнү-биле контрольдап турарын ол кыйгырыгларда демдеглеп турар. Май 21-ниң эртенинде шериг училшезининң бажының чазак шериглери ээлеп алган.

Анкарада комендант шагын тургускан. Кол штабтың начальниги Джевдет Сунай кудумчуже үнмес деп Анкараның чурттакчыларын кыйгырып турар, чүге дээрге шериг кезектери боттарының сорулгазын күүседиринге бергедээшкинни болдурбас база танывас кижилерни боттарының бажыңнарынче киирбес херек.

Чазактың тускай медеглелинде чугаалап турарындан алырга, чазак шериглери биле үймээнчилерниң аразында болган тулчуушкунуун түнелинде 7 кижи өлүрткен болгаш 23 кижи балыглаттырган.

ЧАМДЫК СҮМЕЛЕР

Хепти будууру

Хепти будуурунуң мурнунда хирин ашташ, карманнарында бар чүүлдерни үштүп каапкан. Ылаңгыя карманнарга будуктуг карандаш бажы сыйлып каан болур, ону ылавыла ап каар херек. Хептиң иштики додарын база сөгер, чүге дизе будуушкун үезинде хеп-биле оон додарының аразынга агаар туруштар, оон ужурунда хеп багай будуттунар. Курларны, өөкгерни,толдарны,манжеттерни болгаш хептиң улуг-улуг сыгыларын база сеп каапкан.

Ооң соонда хептиң үстели берген черлерин ашташ, савадныг чылыг сугга чуглаш, долгавайын, аваа сы тудуп каапкан. Будуурунуң мурнунда «Персоль» дээр порошок эзилдирген изиг сугже суккаш, хайны бергинже изиндер болгаш тартык шак хире соодар.

Пөстерни үштүп волокнозундан (хөвең-саазын, хендир, кылымал торгу), дириг амытаннарның дүгүнден—кылымал торгу болгаш хөвең саазын пөстерниң холумак кылыгларын, ол ышкаш синтетиктиг капрон, нейлон, перлон болгаш ацетаттыг торгулардан кылыр. Хепти кылдынган пөзүнүң аймаанга хамаарышкан будукка, рецептиде айыттынганын ёзугаар будуур. (Рецептиин будуктуң хавында бижээн болур).

Ак өңнүг чүүлдерни кандыг-даа өңнүг кылдыр будуп ап болур. Сарыг өңнүг пөстерни кызыл-сарыг, кызыл, ногаан, хүрен, куу болгаш кара кылдыр, кызыл өңнүг чүүлдерни—кызыл, хек даван өңнүг, кофе өңнүг, кара-хүрен кылдыр, хек даван өңнүг чүүлдерни—ол-ла өңге, каразымзар куу болгаш кара хүрен өңнүг кылдыр; ногаан өңнүг чүүлдерни—ногаан, хүрен, кофе өңнүг болгаш карамзык куу кылдыр, хүрен өңнүг чүүлдерни—хүрен болгаш кара өңнерлиг кылдыр будуп ап болур. Кара өңнүг хептер чүгле карартыр будуттунар.

Бичии уругларның чайгы дыштанылгазын канчаар организастаарыл?

Бичии чаштарның ойнап хөглеп дыштанырының эң-не таарымчалыг үези—чай болгай. Уругларның кадыын камгалаан чайгы дыштанылгаларның кампаниязын эрттирери бистиң чуртувуста чаңчыл апарган. Школачыларга пионер лагерьларын, уруглар садтарының болгаш ясли-лерининң кижизиттирикчилеринге хоорай чоогунга чайлагларны организастап, күрүне өг-бүлеге улуг дузаны чедирип турар.

Кадык уругларга ындыг дыштанылга эң-не таарымчалыг. Уругларны кижизидип турар черлерниң аъш-чемнери, хүн чуруму эки сагыттынып турар болгаш эмчиниң хайгааралыбиле бичии чаштар эки дадыгып, өзүп турарлар. Аңаа уруглар семирип, додугуп, күш кирип ап турарлар.

Бир эвес уруг, уруглар садыгдаа, ясликде-даа тургустунмаан болза, ооң чайгы дыштанылгазын канчаар организастаза экил? Бо айтырыгны уругларның хар-назынын, кадыкшылын болгаш чурттап турар черининң климадын барымдаалап турган шинтпирлээр.

Школа назыны четпээннер чайгы дыштанылгазын чурттап турар черинге эрттиргеним дээре. Бичии уругның организмизи долгандыр турар агаар бойдустуң байдалынга оожум чаңчыгар. Ынчангаш бичии урутларны мурнуу чүкче ап чорбаза эки, чүге дээрге, оларның организми чидиг хүн каразанга болгаш изиргге чаңчыкыже дыка үр үе эртер, оон дедир ээп чанып келгеш, серяин агаарлыг черге база-ла катап чаңчыгар апаар болгай.

Соңгу чүктен ийикпе, ортаакы куржагдзи мурнуу чүкке келген бичии чаштар чемге тура чокталып, ажынчак апарып, орта удувастап туруп бээр болгаш оон аалынче дедир чанып келгеш тыныштың үстүкү оруктарының катар дээр аарыбиле бо-ла аарый бээрлер.

Элээди апарган уругларга дыштанып черни шилип алыры белен. Ынчалзажок оларның кадыкшыл байдалын, кэйы хире дадыгып быжыккаын база-ла көрүп тургаш ол айтырыгны шинтпирлээри чүгула. Кадык, шыырак уруглар дыштанылгазын көдээге, ыңай-бээр аян-чорук кылып чоруп, азы хоорайның пионер лагеринге эрттирери солун.

А халдавырлыг аарыгдан аарып эрттирген ийикпе хоочу болган аарыглыг уругларның хүн чуруму онзагай болур ужурлуг.

Ревматизмниг уругларның чайгы дыштанылгазын аарыгның байдалы болгаш хевирин көрүп тургаш тзарыштырары чугула. **Ревматизмниг урут бүрүзү курортка таарышпайн барып болур.** Аарыгның түлүк эвес үезинде ындыг уругларны чурттап турар черининг чоок кавызында санаторийже ийикпе чайлагже чорудупканы дээре. Ындыг аарыг уругларның аарыының түлүк үези эрткеш 2—3 чыл четпээнде курортче чорудуп болбас.

Хоочу болган тонзиллиттиг (боостаазы аарыг) уругларны шык эвес, кургаг черге дыштандырар херек. Бо аарыг-биле демиселге организмни дадыктырары кончуг чугула. Ынчангаш ындыг уруглар арыг агаарга чоруп, эштип, хаая-хаая кызыл-бут маннап, ол ышкаш эмчининг сүмезибиле күш-культураны кылып турза эки. Оларга чамдыкта Прибалтикага, Крымга, Азов далайга, Сонгу Кавказка хат салгыныңга каксын эмнедири кончуг ажыктыг болгулаар. Ол черлерге улаштыр элээн каш чылдарда эмнедир болза улам эки. Бронха астмазы, астмалыг бронхиттен аарган уругларга хүннүң херели ультрафиалеттиг хереледер-биле байлак бедик даглардыг черлерге дыштанырыы кончуг ажыктыг. Шак ындыг уругларга Крымның мурнуу эриктерни, Одесса дээш чижектиг черлерниң агаар-бойдузу кончуг тазрымчалыг. Оларны Кара-далайның Кавказ талакы эриктеринче апарган ажыы чок. Шак ындыг янзылыг черлерниң агаар бойдузунга эмнедии чораан уругларның ол аарыы чаныр келгенининң соонда база катап катаптай берип болур.

Чайны бичии чаштарның организмин додуктурарынга бүрүн ажыглаар херек. Кандыг янзылыг дадыктырарыл дээрзининг дугайында уругну эмнеп турар эмчи-биле сүмележип алыры чугула.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Совет кызыгааржыларның хүнүнге уткуштур

Мурнуу кызыгаар. Бо застава бистиң чуртувустуң мурнуу кызыгаарларының бирээзинде турар. Кызыгааржы дайынчылар Төрээн чурттуң ыдыктыг кызыгаарларын серемчилелдиг болгаш көрүнгүр камгалап турар. Оларның барык кижи бүрүзү дайынчы болгаш политиктиг белетчелдиң шылгаракчылары болуп турар.

Кедээ друзинниктер болгаш шөлалачылар заставага хүн бүрүде дузалап турар. Олар-биле кады кызыгааржылар боттарының харыысалгалыг хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип турар.

ЧУРУКТА: Кызыгааржылар А. Нечигэйло биле В. Димитриев дозорда.

Фото Б. НЕМРУТТУУ. СЭТА-ның фотохрониказы.

„Тываның аныяктарынын" шаңналы дээш

Шыырaа болза мерген угланиның эрте-бурунгу оюну. Тыва улустуң аас чогаалында болгаш тоолдарында ядыы араттар байларны болгаш хааннар, дужуметтерни шыырaага мерген угланыгыры-биле ажып тиилеп чораның уран чечен көргүзүп чораан.

Шыырaа — угаан сайзырадырыга деннел чок үнелиг спорт болур. Ону чаа ойнап эгелеп чоруурларга чүгле ол оюнуң уран арганарын эки биилп алырындан ангыда, сатыш-сеткилинден шинтпирлиг, тывыныгыр, дидим болуру негеттинер. Ынчангаш, шыырaачы болуру дээре — тывызык, уран, угаангыр, ажар болгаш талантылыг болуру ол.

Совет Тывада шыырaа болза ёзулуг-ла улустуң спортчу оюну, масса чоннуң ортузунга эң-не неперенгей спорт болу берген. Сөөлгү каш чылдарның дургузунда бистиң республиканың шыырaачыларында дыка хөй чаа талантылыглар тывылгылаан, спорттуң бирги разрядчылары болгаш харын-даа мастерге кандидаттар тыптып турар апарганы көрүнчүг.

Шыырaа оюнуунуң культуразын улам-на бедидер, шыырaачы спортчуларның уран мергежилгилиг иллерээринге дузалаар болгаш чалыы кижилерниң аразындан чаа талантылыг күштерни көскүге үндүрер сорулга-биле, «Тываның аныяктары» солуннуң редакциязы шыырaа талазы-биле массалыг маргылдааны эртирер деп көрген. Ол болза **май 25-те 17 шак турда Кызыл хоорайның шыырaа клубунга болур.**

Бо ужуражыышкынга I—III разрядтыг киржирин күзээн бүгү-ле спортчулар киржип болур, ол талазы-биле документизин ап алгаш келир. Киржикчи бүртүү маргылдааның төнчүзүнге чедир ойнаар ужурлуг.

Тинилекчилерге сес шаңнал бар: Олармың баштайгы бежин — спортчу чедимишкиннери дээш тыпсыр. Артнан шаңналдарны — чараш болгаш онзагай сакыг дээш база 2—3-ну разрядчыларның бирги разрядчыга удур дээре көргүзүглүг болганы дээш тыпсыр. Ол ышкаш ойнакчының сөөлгү беш ужуражыышкынга тиилелгелериниң хөй саныын база барымдаалаар.

Бо шыырaа маргылдаазынга киржирин күзээнер май айның 25-тен эртпейн, «Тываның аныяктары» солуннуң редакциязының адрезинге билдирииишкинин киирер.

Маргылдаага киржиринче далажыдар, шыырaачылар!

Бөгүн республикага шөкер булуттарлыг, чаашкын чок хүн болур. Хат ий-тавында, соңгу-барыын чүве угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага — 15—20, а Кызылга — 18—20 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАА»: «Бензоколонканың мадыны» 10, 12, 2, 4, 6, 8, кежээкиниң 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шуургандан төрүттүнгеннер» 11.15 «Хаан уруглары» 3.15, 5.15, 9.15, «Өртеп чанында хөлеге» 7.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бистиң хоорайыыстан келген оол» 11.15, 1.15, «Эртенден кежээге чедир» 3.15, 5.15, «Бир эвес ол ынакшыл болза» 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кижи дүжүп бербес» 2.30, 6.30, «Ынакшылдың болчаа» 4.30, 8.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Роман болгаш Франческа» 5, 7, 9 шактарда.

Воскресеньеде, хүндүскүнүң 12 шакта, Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгының Ногаан театрынга «Кижиниң эки мөзү-шынары чүдел» деп диспут болур. Ону СЭКП хооркомунуң сүмези-биле комсомол хооркому оргаинастап турар. Диспут эгелээринің мурнуу чарымында, республиканың Пушкин аттыг библиотеказынга ону чорударынга ажыглап болур литератураларны чыып, оларны делеп калган. Ол литератураларны хөй-хөй момчаккулар бижидип ап, диспутка киржир дээш белетенип турарлар.

Бо диспутка идепкейлиг киржип, анаа боттарыңарның бодалдарыңарны чугаалаарыңарны дилеп тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың, № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 35—24, пропаганда кылдызының 23—54, харыысалгалыг секретарьның 23—35, көдээ ажыл-агый кылдызының 25—38, партийжи амыдырал кылдызының 37—13, иштики информация кылдызының 20—60, чагаа болгаш совет торгузуг кылдыстериниң 21—27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал кылдыстериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—00192

Чагыг № 130. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
МАЙ
25
СУББОТА
№ 123 (5527).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,
Тыва АССР-нин Дээди Соведининиң органы

Өртээ 2 көп.

ЧАҢГЫС ААЙ ОРУК-БИЛЕ, ЧЫРЫК ЧААГАЙ ЭЧИС СОРУЛГАЖЕ!

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ БОЛГАШ КУБА РЕСПУБЛИКАНЫҢ УЛУСТАРЫНЫҢ АРАЗЫНДА НАЙЫРАЛДЫҢ МИТИНГИЗИ

МОСКВА, май 23. (СЭТА). Социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының Бирги секретары, Куба Республиканың Премьер-Министри Фидель Кастро Рус бистиң чуртувуста үш неделя ажыг үениң иштинде аалдап чоруп турар. Ол болгаш оон дайынчы эштери янзы-бүрү хоорайларга чоргулаан болгаш каяа-даа оларны чүректиг алыс ханызындан, акы-дунма ёзу-биле уткуп ап турган.

Совет черге болган бүтү-ле ужураажышкыннар маадырлыг куба улусту, оон баштыңчызы—Фидель Кастрону совет кижилерниң алызындан найыралдыг өнүк ёзу-биле көрүп турарын, хосталганың ортулуунда революстуг демиселди совет улустың ханызы-биле хүндүткеп турарын канчаар-даа аажок улуг күш-биле көргускен.

Эргим куба аалчылар-биле чүректиг ханызындан база бир ужураажышкынның бөгүн болуп турары бо. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң индирлерин болгаш улуг спорт ареназының шөлүн 125 мун хире кижи дола берген. Кайгамчыктыг каас чаагай, үзескүүлең чараш, шынап-ла өндүр магалыг көрүш чыыланнарның мурнунга ажыттынган. Москвачыларның өң-баазын чечек дег чайгы хевирлиг стадионнуң байырлалдыг шимелдези-биле дүтүп турар. Кайнаардаа көөрге—туктар.

Хүндускүнүң ийи шак. Чазактың индиринге куба өннүктер—эштер Фидель Кастро Рус, Серхио Дель Валье Хименес, Гильермо Гарсиа Фриас, Рауль Курбело Моралес, Рехино Боти Леон, Рауль Леон Торрас, Рене Вальехо Ортис, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчулары эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. Н. Косыгин, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, Н. С. Хрушев, Н. М. Шверник, В. В. Гришин, Л. Н. Ефремов, Ю. В. Андропов, Л. Ф. Ильичев, В. И. Поляков, Б. Н. Пономарев, А. П. Руданов, В. Н. Титов, А. Н. Шелепин, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелининиң Даргазының оралакчылары, ССРЭ-нин министрлери, Күрүне комитеттериниң даргалары, Совет Эвилелиниң маршалдары, партияның болгаш күрүненниң өске-даа ажылдакчылары үнүп келгеннер.

Дашпыкы чуруттарның ССРЭ-де дипломаттыг төлөө черлериниң баштынары, а ол ышкаш хөй санныг дашпыкы аалчылар стадионга чедип келгилеэн.

«СЭКП-ге алдар!», «Вива Куба!», «Фидель—Хрушев!» деп кыйгылар стадионга чаңгыланып турган. Митингиге келген кижилер Кубаның национал туктарын чайып турган.

Моссоветтиң күүскомунуң даргазы В. Ф. Промыслов-допчу эте өөс чугаалаан. Фидель Кастронуң болгаш өскедаа куба өннүктериниң күүрү-биле Москваның ажылчы чоннары, бүтү совет кижилер хосталганың ортулуунуң маадырлыг улусунга байыр чедирип тур деп, ол медеглээн. Эш Промыслов маадырлыг куба улуска чалбыыштыг байыр чедирген.

Совет Эвилелинин болгаш Куба Республиканың улустарының аразында найыралдың митингизин ажыттынган деп чарлаттынган.

Куба Республиканың болгаш Совет Эвилелинин гимнилери сүр-күүлүг болгаш байырладыгы-биле чаңгыланып турган. Совет Эвилелинин болгаш Кубаның кайгамчык улуг туктарын киискиткен самолёттар стадионнуң кыры-биле эртерге мун-мун кижилер адыш часкап турган. Ийи чуруттарның улустарының аразында бүзүлбас найыралды илергейлээн лозуннар хөглүг-чазагайы-биле киискип турган.

Найысылалдың ажылчы чоннарының төлөөлекчилери: станок түзүүнүн «Кызыл пролетарий» заводунуң токары, күрүне шаңналыкын лауреады, коммунистиг күш-ажыл бригадазының удуртукчузу Н. М. Кузьмин, ССРЭ-нин Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү, Ленинчи шаңналдың лауреады Н. Г. Басов, ВЛКСМ-нин Москва хоорай комитединиң секретары Б. Н. Пастухов олар чүве чугааланнар.

Олар шуптуг Фидель Кастрога болгаш оон дайынчы эштеринге чүректиг ханызындан байыр чедирип, Кубаның улузунга найыралдың болгаш изиг байырның сөстерин бараалгадып турганнар. Куба революциянның тинилелгези — ол дээрге «Төрээн чурт, азы өлүм! Бис тиилээр бис!» деп эрестиг сөстерни болунуп балыгазы кыдыр шилип алган маадырлыг улустуң көргүш чок чоруунун төөгүзү-дүр деп, ораторлар онзалап демеглеп турганнар.

Найысылалдың ажылчы чоннарының төлөөлекчилериниң чугаалааны болза революстуг Кубаның чедимишкиннери империалистерниң өжээргелин болгаш шыжыгышкынын өскүдүп турар. Ынчалза-даа бистер: куба улус бодунуң Социалистиг революциянын Чаңгыс аай партиязының удуртулгазы-биле улам-на чаа-чаа тиилелгелерни чедип алыр дээрэнн быжыы-биле билир бис.

Чаа амыдыралды тургузарда Кубаның улузунга совет кижилер кезээде акы-дунма ёзу-биле дузалаар апаар деп олар онзалап демеглээннер. Кубага хереглээр электростанцияларны, заводтарны болгаш фабрикаларны телевилээрининге болгаш тударынга бистиң эртемденнеривис соруктуу-биле киржип тураралар. Бистиң чурттарывыстың аразында культура болгаш артем солчулгазы хүн бүрүде-ле калбарып, бистиң кады ажылдажылгавыс хөгжүп, акы-дунма найырал быжыглыг турар.

Эштер Кузьмин, Басов, Пастухов марксизм-ленинизминиң өлүм чок идеяларын боттандырары дээш демисселге, Кубада социализм тургузуушкунунга акы-дунма куба улустуң улам-на улуг чедимишкиннерлиг болуурун күзээннер.

СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелининиң Даргазы Н. С. Хрушевка сөс берген.

Диниттиг адыш часкаашкыны болгаш йөрээл кыйгылар элээн каш минута иштинде үргүлчүлээн. Чөөн талакы индирден митингиниң кирижикчилери туткан туктары-биле «СЭКП-ге алдар!» деп лозуннуг кедүрүп үндүрген. Лозуннуң адаанда кадыыр болгаш маска тодазы-биле көстүп келген. Коммунистиг партияның Ленинчи Төп Комитединиң йөрээлеп кыйгылар диниттелип турган. «Ура!» деп кыйгылар сүр-күштүүбиле чаңгыланып үнген.

* * *

Микрофонга Социалистиг революциянын чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының Бирги секретары, Куба Республиканың Революстуг чазааның Премьер-Министри эш Фидель Кастро Рус чедип келгеш, чүве чугаалаан.

Шуптуг туруп келгеш, маадырлыг Кубаның улузунга улуг ынакшылды илергейлевишаан, эргим аалчыга чүректиң ханызындан, улуг соруктуубиле байыр чедирип турган.

Төөн талакы индирден испан дылга «Вива Куба!» деп бижимел көстүп үнүп келген. Оон адаанга хосталганың ортулуун ак-көк аянда чураан турган. А республиканың найысылалы — Гавананың турар черинде кызыл тук киискип турган.

* * *

Митинг хагдынган деп чарлаан. Оркестр Куба Республиканың болгаш Совет Эвилелинин гимнилерин күүседткен. Спорттуң улуг ареназының кайгамчык делгем девискээрининиң бүгү будуннарындан «Июль 26-ның марыжының» омак, өөрүшкүлүг аялгазы чайтыгайнып турган.

М. ГЕРАСИМОВ,
А. ДЕНИСОВИЧ,
Б. ЛУКЬЯНОВ.
(СЭТА-ның корреспондентилери).

Эш Н. С. Хрущевтуң чугаазы

Бистиң эргим эживис болгаш өнүүвүс Фидель Кастро Рус!

Эргим куба эштер!

Эргим эштер москвачылар!

Бистиң куба өннүктеривис — эш Фидель Кастро, эш Арагонес болгаш төлээлериниң өске-даа кежигүннери — бистиң улуг Төрээн чуртувустуң хөй-хөй черлеринге аян-чорук кылып чорааныңга өөрүп турар бис. Силерниң чугаалап турганыңар-биле алырга, ол чоруушкуң үезинде хөй түүлдерни көрген болгаш бодаандыр силер.

Силерниң ол аян-чоруукар бачым, кончуг шынарлыг болган, харында-даа элээн шылай бергеннер-даа магаттчок. Ынчалзажок, бир эвес шылаашкын болган-даа болза, улустуң чугаалаары ышкаш, элбек хөйну көргениңден эки шылаашкын болган кылдыр бодай-дыр мен. Бисте коммунистиг тургузуушкуннуң кайы хире улуу-биле калбара бергенин көрген силер. Ынчалза-даа Совет Эвилелинин үүлге кезинде көрген болгай силер. Оон ужурунда силерге: биске ам-даа хөй улаа, хөй-хөй катап келиннер, ынчангаш силер ам-даа хөй чаа болгаш солун түүлдерни көөр силер деп бүгү сеткиливистен чугаалап турар бис.

Эки билип алыр төлээде, көөр херек деп ынчаар чугаа бар. Силер бистиң хоорайларывысты, заводтарывысты, совхозтарывысты болгаш колхозтарывысты, культура албан чергелерин, а кол-ла чүве бүгү делегейниң ажылчы чоннары-биле акылдыжа интернационалчы болуурунуң өндүр улуг ленинчи идеяларынга кижизиттинген совет кижилерни, ажыл-ишчилерни болгаш демисеглчилерни, чүректиң ханызындан болгаш хүндүлээчел кижилерни көргеч силер.

Эш Фидель Кастро болгаш өскедаа куба эштер силерни, маадырлыг бүгү куба улустуу совет улустуң сеткилдиң ханызындан көрүп турарын, оон чүректиринин акы-дунма ёзузу-биле соп турарын, хосталганың ортулуунда силерниң кылып турар революсчу херээжерни ханызы-биле хүндүлеп турарын бодап сеткээн боор силер деп бодай-дыр мен.

Эш Фидель Кастро Совет Эвилелинге аян-чорук кылып турар үеде бистиң улузувус Кубаның улузунуң бодалдарын болгаш күзелдерин улам экизи-биле билип алган, социализмни тургузар талазы-биле Куба Республиканың мурнунда туруп турар сорулгаларны улам экизи-биле билген. Ам бистиң улустарывыс ботботтарынга улам чоокшулажы берген, улам сырыйы-биле каттышкан деп чугаалап болур-дур. Совет Эвилелинин улустары Кубаның улузуниле кезээде кады турган, кады хевээр болгаш моон сонгаар-даа кады болур деп, бо байырлыг митингиге база катап бүзүредирин чөпшээрел көрүнер, эргим куба өннүктер!

Куба революцияның баштынчызы Силерниң бодунарны совет кижилер чүректиң ханызындан көрүп турганыңар бодап сеткээн силер, эш Фидель. Ындыг көрүүшкүнүң чаңгыс аргадан өске кандыг-даа арга-биле өөскүдүп болбас дээрэнн билип турарынар чугаажок. Ол арга дээрге — Силерниң ындыг ак-сеткилдиң-биле болгаш ындыг маадырлыг коргуш чогу-биле бараан болуп турарынар революсчу херээжерге совет кижилерниң сеткилинден ынакшың турары болгаш ону хүндүлеп турарыдыр.

Куба революция дээрге америк дипте чаа амыдыралдың эртенги халазы болуп илереп турар. Латин Американың чурттарындан миллионмиллион кижилер маадырлыг Кубаже көрүп турар, чүге дээрге харынна ол ортудукта дээре, аас-кежиктиг амыдыралче орукту — Латин Американың бүгү улустары олап чоруур, социализмнин оруун салып турар.

Куба революсчуларның ол дээш демисежип турар херээ совет кижилерге чоок болгаш кызыгаар чок үнелиг. Кижи төрелгетенге мөңге отту Прометей берген. Кубаның хосталгазы дээш маадырлыг демисеглчилер, силер болза күш-ажылчы чоннуң амыдыралы хостуг, улам дээре болгаш чырыткылыг болзун дээш бомбүрзектиң барын чартыынга Октябрьның Улуг революциязының олуң кывыскан силер.

Чаа амыдырал дээш кубачылар кайы хире маадырлыы-биле, революсчу кедүрлүшкүн-биле демисежип турарын, бодунуң оруунда бергелерни оларның канчаар ажып эртип турарын совет кижилер көрүп турар. Биске Куба — ол дээрге бистиң совет чуртуң аныяанын дайынчызы, оон башпайгы тиилелгелериниң ыры болур-дур! Ынчангаш: «Революциялар дээрге — дарлатканнарның болгаш мөлчүткеннериниң байырлалы-дыр»—деп байгамчыктыг ленинчи сөстерни кижи сактып келир-дир. Ындыг байырлал делегейниң бүгү улустарынга келир дээрзинге бүзүреп турар бис.

Социализминин төөгү талазы-биле өндүр улуг хүзээлгези чүгле эргим делегейни чылча шаварында болгаш оон хүн-ыйбазын бистиң будувустан арыглаш каапталарында эвес дээрэн билдингир. Ол хүзээлге болза чаа делегейни болгаш кижилеринин чаа харылзааларын бадыткаарында болуп турар.

Капиталистерни болгаш помещиктерни дүжүрери, эрге-чагырганы холга алыры болза, ажылчын массаларның болгаш оон революсчу партиязының чүгле баштайгы болгаш эң-не берге эвес соруулгазы болуп турар дээр дугайында Владимир Ильич Ленининиң сөстериниң бүгү шыннының төөгүнүң дүржүлгазы көргускен. Чаа тургузугну быжыглаары, оон идегелдиг камгалалдың организастаары, биче-бүржуазчы ала-чаягаарлаашкынны болгаш чанчылдың консервативтиг күүзүн ажып эртери болгаш эң ылангыя калбак ажыл-агый болгаш культурлуг тургузуушкуну калбартыры оон улам берге. Социализм—ол дээрге хөтүг кижилерниң хостуг күш-ажылы. Ол дээрге кижиниң ёзулуг аас-кежии дээш тургузуушкун-дур.

Чаа делегейниң тургузукчуларының, ылангыя баштай чоруп олурарларның оруунда чечектер чадып кагбаан болбай наан харын. Ол орук берге болгаш шаптараазынныг, чүге дээрге реакциянын бүгү күштери чаа ниитилелди тургузарынга моондактаарынче, чонга мөлчүгделдин болгаш дарлалдын кинчизин база катап кедиреринче угланган. Социализминин оруунда кирген улустар болза бүгү ниитилелди революсчу ёзу-биле чаартыры ышкаш ындыг өндүр улуг керекке чайлаш чок таваржыр эвээш эвес бергелерни ажып эртер апаар дээрэн билдингир. Ынчалзажок ол дээрге өзүлденнің бергелери, эчис сорулгаже бүрүнгаарлаш шимчээри-биле холбашкан бергелер болуур-дур. Ындыг бергелерден корткпас бис, ол бергелерни билекти сывырып каапкаан ажып тиилээр херек.

Кубаның чурттап эртип турары бергелер дугайында, ол моон мурнунда амгызындан бай чурттап турган дээр дугайында нүүлдерни империализминиң идеологтары хөй кышкыржып тураралар. Ынчаарга моон мурнунда Кубага кым бай чурттап турганыл ынчаш? Мөлчүкчүлер, империалистиг монополияларның төлээлекчилери болгаш оларның чалчалары бай чурттап турганнар. Ол кижижигештерни Кубада ческиниг-биле гусанос деп. Тодаргайлаарга шыйлашкын деп адап турар.

Капитализмден салгаг кылдыр Куба чүнү алганыл? Ол болза чаңгыс талалыг, чаңгыс аай угланышкынынг экономиканы алган, барык чүгле чаңгыс чигирин бүдүрүп турган. Америк монополиялар Кубаның экономиказының хөгжүдезинге өнедиин моондактап турган. Ол экономика болза сонгу-америк рынокка илчирбе дег чыпшыр кактырган турган, бодунуң бойдус байлактары бар хирезинде-ле барык бүгү түүлдерни — улуг түүлден оонак түүлдерге чедир, автомобильдер болгаш станоктардан шүдүзеге болгаш инеге чедир дашкаартан киирер ужурга таваржып турган. Дашпыкы монополиялар Кубадан тоолда дег кончааны узуп ап турганнар. Диктатор Батистаның чагырып турганының үүлге сөөлгү чеди чылларының дургузунда дашпыкы монополияларның акша шыгжаар хааржактарынче миллиард ажыг долларны соруп алгаш барган.

Кубага ажылчын болгаш тараачын кижи капиталиске болгаш помещикке, ямбылыгларның болгаш мангыстарның каш санныг бөлүүнге хинчектедип чораакнар. Хүнүүн изиг херелиниң адаанга дан бажындан имиртинге чедир куба кижи чигир тростнигин бижек-биле кезип ажаар ажылды кылып чораан. А ол күш-ажылдың үре-түннелдери баяттарга онаажып чораан. Ол тростниктен алган чигир тараачынга дус болгаш ажыг дер болуп саарлып чораан. Ындыг болза-даа ол хире даржылгалыг ажыл безин чамдык кижилерге чедишпес турган. Чүртка ажыл чоктарның армиязы доктаамал туруп келген, чигир заводтарының эзлери болгаш помещиктер чижик хөлезилиг ажыл күзүн оортан ап турган.

Кубага капиталистиг дываажан ындыг турган-дыр, ону ышкынган дугайында буржуаз бижээчилер кажыдап турар, бир эвес тодаргай чугаалаар болза, ол ортулукту чазый-чилби мөлчүкчүлерниң хуулдуруп турган тамызы ындыг тургандыр.

Чаа амыдырадың тургузуушкунунга хөй бергелери ажып эртер үзүр куба улуска таваржып турар болбай наан. Ынчаарга ам кубалар—боттарының чүртүнүң бүрүн эргелиг ээлери болган. Олар боттарынга, боттарының төрээн чүртүнүң чаагай чоруунга, боттарының улузунга ажылдап берип турар. Социалистиг революциянын Чаңгыс аай партиязының удуртулгазы-биле, кайгамчык улуг революстуг чаартылгалар ам чүртте болуп турар. Помещиктерниң болгаш даштыкы монополияларның тергиндээшкини кезээде узуткаттынган. Тараачыннар черни алган. Банкылар, транспорт, үлетпүр бүдүрүлгелери, чигир шөлдери улустуң холунда шилчээн. Чуртталга бажыннарының, эмнелгелериниң, школаларының болгаш өске-даа культура алган черлериниң чаа түдүү калбарган. Бижик билбес чорук үзүткаттынган. Өөредилге черлериниң эжиктери ажылчыннарның болгаш тараачынарның уругларының мурнунга ажыттынган. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларында улуг ажыл калбарып турар.

Кыска хуусаада боттандырган, ындыг революсчу чаартылгаларның дугайын Латин Американың өске кандыг чүртү чугаалап шыдаарыл? А ол дээрге, чүгле эгези, социализминиң чүгле баштайгы үре-түннелдери-де болгай. Депшилгеже болгаш национал кедүрлүшкүнче делгем оруктар куба улустуң мурнунда ажыттынып турар!

Эштер! Совет Эвилели биле Кубаның аразы хөй мун километр ырак болгай. Ындыг турбужежок, бистиң чурттарывыстың улустары кижи төрелгетеннин чырыткылыг келир үези дээш улуг демиселеде чергелештир туруп турар. Бистерде социализминин болгаш коммунизминиң идеалдары ниити. Дарлалды болгаш социал ден эвес чорукту көөр хөөн чок чорук ниити, чаа амыдыралдың тургузуушкунунда эчис сорулгалар ниити болуп турар.

Каттышкан Штаттарның баштапгазы-биле тургузуп турар латин-америк күрүнелериниң янзы-бүрү болүүлежиишкиннеринге болаарга, барыын бомбүрзекте туруп турар Куба социалистиг чурттарга чоок бооп турарындан империализминиң политиктери болгаш идеологтары девидеп турар. Латин Америкада революсчу шимчээшкинни «Москваның холу» углап башкарып турар дээр чүвени олар чулчуруп турарлар. Чок, дээргилер, ында «Москваның холу-даа» чок, «Кремльдиң үүлгедин»-даа чок.

Латин Америкада революсчу пропагандаңын кол нептереликчилери болза, ол таарымча чок болзажок, ол чурттарның байлаан үптеп-дээрбедеп, оларны хожудангай болгаш элегдел-түргелче чыгап турар Американың Каттышкан Штаттарының монополиялары болур деп чугаалазымза онза чажыттыг илереттее боор мен. Чогум-на харын сонгу-америк монополиялар түс черниң улуг буржуазиязының баштыкпары болгаш помещиктери-биле кады улустуң киленнээшкинин болдуруп, кажан ажылчы чоннарга кара чаңгыс үнер арга революция болуп турар, ындыг байдалдарны тургузуп турарлар. Ынчангаш бир эвес күш-ажыл биле капиталдың аразында чөрүлдээлерни чидиглендирип турар чылдагаанарның дугайын чугаалаар чүве болза, оларны америк монополияларның үптевчи политиказы, Уолл-Стриттиң политиказы күштелдирип турар деп чугаалаар апаар.

Революцияны чыданың күжү-биле дашкаартан киирип неттеретпес, кажан-бир шагда бүрбоннарны сөөртүп экеп турганы ышкаш, чүүза-биле даштыкыдан киир сөөртпес деп чүвени Кубаның дүржулгазы көргүзүп турар, харын ону чүүза-биле океан кежилдир канчап сөөртүр боор!

Революцияны, аңаа эргежок чугула тазырымчалыг байдалдар тургустуна бергенде, улус массалар өөскүдер. Диктатор Батистаның ёзу-чуруму үндезининге чедир ирий берген турган. Кубада революция мырыңай өөскүп үнер чыгап келген турган деп чүвени куба революциянын эң калчаалыг дайзыннары безин хүзээн көрбейн барып шыдавас. Куба революция улус массаларның иштинге быжып чедишкен. Революция улустуң бодунуң херээ, оон коллективтиг чогаадылгазы, оон идегели, оон ааскежин апарган. Куба революцияны чүгле Латин Американың эвес, харын база бүгү делегейниң улустары калбаа-биле деткээн болгаш деткипдээ турар.

Каргыс ёзуга, мөлчүкчүлерге болгаш өскенин дарлалынга удур революция—улус бүргүзүнүн ыдыктыг эргези, оон иштики херээ болур. Кажан-бир шагда Американың Каттышкан Штаттарының улузу революцияны дидими-биле өөскүткен — англи колонизаторларның дарлалын дүжүрген, англи хаанның дүжүметтерин сывырып үндүрген болгаш эргелеп башкарарының республика хевирин тургускан болгай. Ол үенин бүгү-ле депшилгелиг кижилери америк улустуң талазынга турган. Америк демократияның адалары ынчаарга хамаарышпас чоруктуң Декларациязынга мынчаар бижээн: «Бир эвес эргелеп башкарарымның кандыг-бир хевири ажык чок апарза... улус ону өскертир алы узуткаар болгаш оон чаагай чоруунга база аас-кежиинге эң-не таарымчалыг болуп турар, ындыг принциптерни үндезининге салган, чаа башкарылганы тургузар база оон эрге-чагыргазын ындыг хевирлерге организастаар эргелиг».

Багай эвес сөстер-тир! Олар ийи чүс чыл эрткенде безин чугула болуп дыннаныл турар. Ындыг болзада, АКШ-тың башкарыкчы болүктери АБШ-тың үндезилекчилериниң америк улуска чөптүг болгаш черле болур ужурлуг деп санап чорааны ындыг эргени өске улустарга чүге хүзээп көрбейн турарыл?

Өске улустар боттарынга шилип алган ындыг тургузуглуг турар эргени хүзээп көрбес чорукту Американың Каттышкан Штаттарының империалистери канчап боттарынга шингээдип алганнары ол? Бо болза Американың Каттышкан Штаттарының монополистери делегей жандармынын хүзээлгелерин боттарынга херек кырында алган деп чүвениң тодаргай бадыткаашкыны-дыр.

Ындыг болза-даа, делегейнин дээрги жандармнары, ол хүзээлгелерни боттарынарга алгаш, олардан чарлырын күзевейн турзынарза-даа, шаг-үе силерге ажыктыг эвес кылдыр өскерлип турар. Ам империализм бүгүледен күштүг эвес апарган. Империализмнин күзели болгаш чазый-чилбизи мурнуку хевээр артканы, ындыг болза-даа, Каттышкан Штаттар ышкаш ындыг күштүг империалистиг чурт безин эрткен үелердегизи ышкаш, делегей жандармының хүзээлгелерин күүседир болдунмас. Октябрьның Улуг революциязы-биле төрүттүнген күштер делегейде бар, ол болза хамыктың мурнунда империалистиг агрессчилерни кынчыктырбас, делегей жандармын кынчыктырбас арганыг Совет Эвилели, күчүлүг социалистиг лем каттыштырылга-дыр. Буржуаз тургузуг, оон салгааны — феодал тургузуг ышкаш, база-ла мөңге эвес. Бүгү улустар капитализмни кезээде узуткап чок кылган турар үе келир.

Ынчангаш кижи төрелгетенниң улуг революсчу чорудулгазын арада доктаадыр азы саададыр дээр Американың Каттышкан Штаттарынга баштаткан империалистиг реакция чеже-даа оралдажып турза, оон ону кылыптар шинээ чок. Бодунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш дежиселче көдүрүлүп үнген улустар чайбынның болгаш социализминиң бүгү күштериниң деткимчези-биле бодунуң чазап алышкыннарын камгалап ап шыдаар аргалыг. Ону эрткен чылдың төнчүзүнде Кариб далайның районунга болуушкуннар бүзүрелдин-биле көргускен.

Ам, кажан ол болуушкуннарның сөөлүнде чартык чыл эрткенде, америк империализминин агрессчи күштериниң оор ёзунуң үүлгелиглериниң түннелинде делегейге таварышкан айыылдың бүгү ханызы улам тодаргай апар чыдар. Ынчаарда Каттышкан Штаттарның дайынзырак болүктери делегейнин термоядролуг дайынының айыылынга кижи төрелгетенин чыгап келген, ындыг үүлгедиглерни кылган.

Кариб далайның районунга кризис болза дайын сөөлүндеги бүгү үенин дургузунда социализминин болгаш капитализминиң күштеринин, тайбынның болгаш дайынның күштериниң эң-не чидиг үскүлежиишкиннериниң бирээзи болган. Кубаже чепсектиг халдаашкынны белеткевишаан, Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар Куба Республикага дээштиг дузаламчыны көргүзүп шыдавас боор деп, америк агрессчи белүктер кордап турганнар.

Үк районга шериг талазы-биле артык күштерин ажылавышаан, куба улусче халдаап, оон революстуг чаалап алышкыннарын узуткап каар арганы Кубаның социалистиг чурттардан девидээр талазы-биле ырак турар чоруу бээр боор деп, империалистер кордап турганнар. Латин Америкада болгаш делегейниң өске-даа районнарында хосталгалыг демисеглди базар талазы-биле эвээш эвес дуржулгә америк империалистерде бар болуп турары билдингир болгай.

Куба революцияны боой тудар дээн империалистерниң кордалы эш Фидель Кастрога баштаткан Куба Республикаының чазааның быжыг туружунун, куба улустуң дайынчы чаңгыс авинин, Совет Эвилелиниң талазындан шериг дузаламчызының түннелинде, а ол ышкаш социалистиг чурттарның болгаш маадырлыг хосталга ортулуунуң талазынга чаңгыс-аай фронт-биле турушкан, тайбынның болгаш дайынның күштериниң эң-не чидиг үскүлежиишкиннериниң бирээзи болган. Куба-же чепсектиг халдаашкынны белеткевишаан, Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар Куба Республикага дээштиг дузаламчыны көргүзүп шыдавас боор деп, америк агрессчи белүктер кордап турганнар.

Үк районга шериг талазы-биле артык күштерин ажылавышаан, куба улусче халдаап, оон революстуг чаалап алышкыннарын узуткап каар арганы Кубаның социалистиг чуртгардан девидээр талазы-биле ырак турар чоруу бээр боор деп, империалистер кордап турганнар. Латин Америкада болгаш делегейниң өске-даа районнарында хосталгалыг демисеглди базар талазы-биле эвээш эвес дуржулгә америк империалистерде бар болуп турары билдингир болгай.

Куба революцияны боой тудар дээн империалистерниң кордалы эш Фидель Кастрога баштаткан Куба Республикаының чазааның быжыг туружунун, куба улустуң дайынчы чаңгыс авинин, Совет Эвилелиниң талазындан шериг дузаламчызының түннелинде, а ол ышкаш социалистиг чурттарның болгаш маадырлыг хосталга ортулуунуң талазынга чаңгыс-аай фронт-биле турушкан, тайбынның болгаш дайынның күштериниң эң-не чидиг үскүлежиишкиннериниң бирээзи болган. Куба-же чепсектиг халдаашкынны белеткевишаан, Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар Куба Республикага дээштиг дузаламчыны көргүзүп шыдавас боор деп, америк агрессчи белүктер кордап турганнар.

(Уланчызы 2-ги арыңда).

Эш Фидель Кастро Руска Совет Эвилелиниң Маадыры атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Маадырлыг куба улустуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш тиилелгелиг демиселди организастаарынга эш Фидель Кастро Рустуң шылгарангай ачы-хавыяазын, тайбынның болгаш социализминин улуг херээнге оон кинирген төлептиг дээдиң салыышкынын барымдаалааш база акы-дунма совет-куба найыралды быжыглаарынга болгаш хөгжүдеринге оон улуг ролюн демдеглевишаан, Социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының Бирги секретары болгаш Куба Республиканың Революстуг чазааның Премьер-Министри эш **Фидель Кастро Руска Ленин** орденин болгаш «Алдын сылдыс» деп медальды бербишаан, аңаа **Совет Эвилелинин Маадыры** атты тыпсыр.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Л. Брежнев.

ССРЭ-нин Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары М. Георгадзе.

Москва, Кремль.
1963 чылдың май 23.

Фидель Кастро — Совет Эвилелиниң Маадыры

МОСКВА. (СЭТА). Май 23-те Кремльге Социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының Бирги секретары болгаш Куба Республиканың Революстуг чазааның Премьер-Министри Фидель Кастрога аллар кылдыр СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың тургускан хүзээл алышкынынга эш Фидель Кастро Руска Совет Эвилелиниң Маадыры атты тыпсыр дугайында ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Чарлыын номчаан.

ССРЭ-нин Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев Ленин орденин болгаш «Алдын сылдыс» медальды эш Фидель Кастро Руска тывыскан. Хүзээл алышкынга олурушканнар Совет чазактың улуг шаңналын алган куба улустуң баштынчызынга чүректиң ханызындан изиг байырын чедирип турган.

Совет-куба кады кылган медеглелге ат салганы

Май 23-те, Кремльдиң улуг Ордузунга совет-куба кады кылган медеглелге ат салган.

Медеглелге Социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының Бирги секретары, Кубаның Революстуг чазааның Премьер-Министри Фидель Кастро Рус болгаш ,СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелининиң Даргазы Н. С. Хрущев олар ат салган.

Совет-куба кадыы кылган медеглелге ат салып турда эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. Н. Косыгин, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, Н. М. Шверник, В. В. Гришин, Л. Н. Ефремов, Ю. В. Андропов, Л. Ф. Ильичев, В. И. Поляков, Б. Н. Пономарев, А. П. Руданов, В. Н. Титов, А. Н. Шелепин болгаш өске-даа Совет күрүне ажылдакчылары турган.

Ат салыышкынны болуп турда Куба таладан эштер Серхио Дель Валье Хименес, Гильермо Гарсиа Фриас, Рауль Курбело Моралес, Рехино Боти Леон, Рауль Леон Торрас, Рене Вальехо Ортис, а ол ышкаш Куба Республикамның Совет Эвилелинде элчини Оливарес Санчес олар турганнар.

Совет-куба кадыы кылган медеглелге ат салып турда совет болгаш даштыкы парлалганың, радио, телевидениниң болгаш кинохроникамның хөй санныг төлөөлекчилери база турган.

(СЭТА).

Куба улустуң ачы-хавыяазын үнелеп көрген

ГАВАНА. СЭТА-ның корреспондентизи М. Бузивскийийиң дамчыдып турары болза:

Куба революцияның баштынчызы Премьер-Министр Фидель Кастрога Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан дугайында медээ Хосталганың бүгү ортулуунга чаңгыс ышкаш дораан тараан. Бо болза бистиң бүгү улузувуска өөрүшкүлүг медээ болур. Бо дээрге, бистиң баштынчывыска болгаш бүгү куба улуска совет улустуң ак-сеткилдиг найыралының болгаш ынакшылының сагыш-сеткилиниң чаа илергейлээшкини-дир деп кубачылар чугаалап турар.

Кубаның чогаалчылар болгаш ураң чүүл ажылдакчылар эвилелиниң президентизи кескү куба шүлүкчү Николас Гильевиин, куба улустуң бодалын илергейлевишаан, бистиң корреспондентквис-биле беседазынга чугаалааны: «Бистиң баштынчывыс Фидель Кастрога Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывысканы-биле холбаштыр аңаа улуг алларны көргүскенинге ханызы-биле өөрүп турар мен. Ол шаңнал — бодунуң хосталгазы дээш демиселге куба улустуң, америк империализмге удур Фидель Кастронуң удуртулгазы-биле оон маадырлыг демиселивиң ачы-хавыяазын үнелеп көргени-дир. Ол шаңнал — ССРЭ-ниң болгаш Кубаның чазактарының база улустарының аразында бүзүлбас найыралдың чаа бадыткалы-дыр».

Куба улус Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывысканы-биле холбаштыр бодунуң баштынчызынга байыр чедирип турар.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ БОЛГАШ КУБА РЕСПУБЛИКАНЫҢ УЛУСТАРЫНЫҢ АРАЗЫНДА НАЙЫРАЛДЫҢ МИТИНГИЗИ

Эш Н. С. Хрущевтуң чугаазының уланчызы

(Уланчызы. Эгези 1-ги арыда). Бынга ынакшылдыг бүгү улустарның политика болгаш мораль талазы-биле күүлүг деткимчезиниң ачызында болдунмайн барган. Совет Эвилели биле АКШ ышкаш ядролуг чепсектиг ийи күрүнениң дайынчы үскүлежиишкини тургустунуп болур айнылдыг апарган турганы-биле, Кубаны долгандыр тургустунган кризис түе черинң турганындан бүгү делегейниңиңче шилчээн турган. Ол үедеги ындыг байдалга чүгле уламсарнылдыг чаппаажелиглеге үндезилеттинген арганы дилеп тывары эртежок чугула апарган.

Кариб далайга кризисти ынчаар шиитпирлээри дээрге, америк дайынзырактарның планнарын болдурбазы ол турган. Боттарының чилби сорулгалары дээш миллион-миллион кижилерни өлүмче чыгаар база улуттакап чок кылырынга белен кижилерниң холун-будун империализминиң эң-не дембээрээн агрессчи бөлүктеринге үдүр улустарның чаңгыс эки болгаш сырый каттыжышкыны дужакан. Ол дээрге куба улустуң революсчу чаалап алышкынарын камгалап алган, социализм чүүлдерының авторитедин улам бедик кодүрген, бүгү-ле чүүлдерниң улустарынга санап четпес түрегелди. Коралады болгаш үрегдээшкиннерни кылып болур турган бүгү делегейниң термоядролуг дайынының айылын чайладыр арганы берген тайбын болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаарының политиказының тиилелгези ол болган.

Кубаны бүзээлээринче база харындаа ынаар дайын халдаашкынын кылырынче кыйгырып турар «калчаалыг» үнмер Американың Каттышкан Штаттарында ам база катап дыналып турар апарган. Чамдык сенаторлар болгаш Пентагонүүн чамдык ажылдакчылары Кубага хамаарышпыр оон-даа ширинн политиканы чорудары эргежок чугула дээрзинин дугайында чугаалап каап тургузаалар-дыр. Ол бүгү ынчээнгей салдыртпас аргажок. Ол ажылдакчылар эрткен чылдың октябрь айда Кариб далайның девискээринге болганы ышкаш кризисти база катап тургузарын бодап турар эвес пиинаан?

Бир эвес АКШ сарыылдыг чорукту чугулазын үнелевейн, байдалды шын утаап көрбес болган айылнадыг орукче бодун кижир тыртыра бээр болза, ынчан бүгү делегейге эрткен чылдың октябрь айдагы байдалдаадаа коргунчуг айнылы тургустунуп келип болур дээрзин шыңгыызы-биле демдеглээр ужурлуг. Бир эвес империализминиң агрессчи күштери ындыг байдалды тургузуп келир чүве болза, ол кризистен 1962 чылда ушттунганы ышкаш арга-биле үнерн дыка берге болур.

Каттышкан Штаттар берген аазаашкынын үрей бээр болза, ону кара-сагыыттыг чорук кылдыр көөрден өске арга чок. Ындыг чорук бүзүреди үндезиин-биле чоо болдурар апаар, а ындыг болганда чугаалажыышкын кылып болурунуң аргазын бергедеп болур. Бир эвес Каттышкан Штаттарның чазаа чедип алдынган чугаалажыышкынарны быжы-биле сагывас болгаш байдалды чидиглендиреринин оруунче кирер болза, делегейге эрткен чылын Кариб кризизиниң үеазындегизиндей-даа айнылыдыг байдал тургустунуп келип болур дээрзи оон илден-дир.

Ындыг таварылгада бис боттарывыстың интернационалчы хүлээлгевисти, ака-дыңма куба улустуң мурнунга боттарывыстың хүлээлгевисти күүседип, оларга дузалаар апаар бис. Оюк-чепсек-биле опчоктанмаңар, дээргилер, улустарның салым-чолу-биле ойнаваңар!—деп, шынгыызы-биле бис чугаалаар ужурлуг бис.

Кариб далайның девискээринге байдалды чогумчударынга Куба Республиканың Революсчу чазаанның Премьер-Министри Фидель Кастронуң саналдааны, сураглыг беш пунктузунга үндезилеп тургаш чедип алдынган туруп болур деп, бис санап турар бис. Куба улустуң чөптүг нетелдеринден Совет Эвилели, бүгү социалистиг чүүлдер, бурунгаар депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен деткип турар.

Эштер! Дайын сөөлүндеги үениң дүргүзүнде делегей ареназынга болган эң чүгула болуушкуннар болза, бүгү делегейде кижи төрелгетенни коммунизмнин тиилелгезинин оруубиле чайгылыш чок чорук олурар дээрзин бүзүредиш-биле бадыткап турар.

Делегейниң социалистиг системазының күүлүг өзүп, национал-хосталгалыг шимчээшкин улам-на чаачаа чедиишкиннерни чедип ап, капиталистиг чүүлдерде ажылчын ангының революсчу демисели калбарып, бүгү бурунгаар депшилгелиг күштерниң тайбың болгаш демократия, улустарның амыдыралчы эргелери дээш шимчээшкини күштелип турар апарган чорук—бистиң үениң дээди күштери. бистиң карактарывыска-ла илден өзүп база быжыгып турарының херечензи болу берген.

Ленининн Төрээн чүрту. Улуг Октябрьның төрүттүнген чери—бистиң Совет Төрээн чүртувус, улам-на күүлүг болу берген, бүгү чүрттарның ажылчы чоннарының интернационалчы херээнге бодунуң үлүүн киирип турар.

Бистиң үевистиң бүгү бурунгаар депшилгелиг, бүгү-ле хосталгалыг шимчээшкининиң өзүп турарынга бистер, коммунистер өөрүп турар бис. Француз империализмге удур алжир улустуң кайгамчык тиилелгезинге-даа, амыдыралынын Даарге байдалы дээш Француз дагжыларның демисселинің тиилелгезинге-даа бис, бүгү сагыш-сеткиливистен база байыр чедирип турар бис. Реакцияның күштери-биле чидиг демисеадн эрткеш, италяи коммунистерниң парламент сонгуулдаларынга чедип алган тиилелгезинге өөрүп турар бис. Каттышкан Араб Республикавның ажылчы чоннарының Асуан плотиназының тудуунга чедиишкинилери бисти өөрткен. Фашизмге болгаш монополияның бүгү талалыг эргечагыргазынга удур демиселге амытының харамнанмайн турар болгаш португали колонизаторларга удур анголаның улустарының демиселинге болгаш португали база испан революсчуларның маадырлыг чоруунга бис байыр чедирип турар бис.

Революсияның демиселичилери кажа-даа—Европага азы Африкага, Азияга азы Латин Америкага-даа бол, чедиишкин-не чедип алза—ол бүгү, алызында барып, бүгү кижи төрелгетенни хостаарының улуг херээнге бараан болуушкун болур.

Чер делегейниң бүгү улустарын социализминиң талазынче хандыларын ораладжып турар бис дээрзин марксисчилер-ленининчилер кымданда чажырбайн турар. Ону бис делегей ареназында эң чугула соруглавыс кылдыр көрүп турар бис. Ынчаарга, ол соруглаже кандыг оруктбиле чоруп орар бис? Бис олче дайын өөскүдериниң оруу-биле эвес, бодувустун өзу-чурумувусту өске улустарга албаадаарының оруу-биле эвес чоруп орар бис. Социализминиң ат-алдарын бис чогаадыкчы күш-ажыл-биле, хосталган улустарның тургузукчу улуг күжү-биле, ажылчы чоннарның революсчу энергиязы-биле кодүрүп, делегейде күштериниң деңзигүүрүн чайгылыш чок өскертип турар бис.

Эрге-чагырганы чаалап алган соонда, экономика тургузуушкунуңуң айтырыглары коммунистиг партияның мурнунга, улустуң мурнунга бирги ээлчегже идип үндүртүнер, социализм тургузуушкунунда боттарывыстың ажыл-агый чедиишкиннеривис-биле делегей хөгжүлдезиниң чорудулгазынга шиитпирлиг салдарны чедирер бис дээр дугайында В. И. Ленининиң айтышкынын барымдаалап турар бис. Социалистиг чүрттарның бүдүрүкчү күштери улам дүрген хөгжөөн тудум-на, оларның экономиктиг потенциалы улам бедик кодүрүлген тудум-на, капиталдыг дараалыңга удур ажылчы чоннарның демисели улам бүзүредиг болгаш чедиишкинниг хөгжүүр.

Чаа ниитилел тургузуунуң тиилээриниң дугайында айтырыгны пролетариат, ажылчы массалар, чүрт бүрүзүнүң улузу аңгы демиселинге шиитпирлээр деп марксисчилер-ленининчилер санап турар.

Ынчалза-даа, ол дээрге социалистиг чүрттар капиталистиг чүрттарның ажылчы чоннарының чаа тургузугну бактазыыр дээн аңгы демиселинин даштында турар дээни ол эвес-тир. Чок, социалистиг чүрттарның улустары бүгү хосталгалыг шимчээшкининиң хөгжүлдезинге аажок улуг, өзүп турар салдарны чедирип турар. Социалистиг система экономиктиг чарыштын чорудулгазынга тиилелгелерни чедип албышаан, чаа тургузугнуң улуг артык шынарларын бүгү делегейниң мурнунга көргүзүп турар. Чүс-чүс миллион чаа кижилер амыдыралдың бодунуң хүн бүрүдеги фактыларындан коммунизминиң тургузукчу улуг аргалыынга бүзүреп турар болгаш оон талазынче шиитпирлин-биле кирип турар.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның болгаш капитализм биле экономиктиг чарыштың байдалдарында дайын сөөлүндеги үеде делегей ареназында аңгы күштериниң дензигүүрүнге үндезин өскерилгелер болган. Амгы үеде империализм эвес, а социализм, амгы үениң революсчу күштери, боттарының социал болгаш национал хосталгазы дээш демисежип турар бүгү улустар делегей хөгжүлдезиниң кол угланышкынын тодарадып турар.

Делегей ареназында күштериниң чаа дензигүүр байдалы делегейниң термоядролуг дайынын чайладырын өзүдүг боттуг соруга кылдыр турузарының аргазын төөгүде бир дүгаар-ла берген. Империализм массалыг хыдыышкынның өлүмүг чепсээн мөөнөп алган төөгүнүң ындыг харыысалгалыг үезинде, агрессчилерни кынчыктырбас болгаш дайынның оруун боогдап шыдаар аргалыг күштүг делегейде бары, бо дээрге күш-ажылдың бүгү кижилериңе, бүгү кижи төрелгетенге аас-кежиктир.

Чижек кылдыр сөөлгү чылдарның төөгүзүн ап көрээл. Термоядролуг чепсекти тургускан соонда, колонизаторлардан хосталган кайы-бир чүртче империалистер хөй удаа халдаан, ол чуртка колониализминиң дөңгүзүн катап эгидерин орадлашканнар. Ынчалза-даа хосталган улустарның удурланышкыны болгаш социалистиг чүрттарның деткимчези ол агрессчи күштерни ап октап турган.

Тайбың болгаш социализм дээш демиселге аргалаар улуг болгаш олар хүн бүрү өзүп турар. Ам Барыын таламның эзээн хөй удуртукчулары безин делегейде күштериниң тодаргай деңнежилгези тургустуна берген деп медеглевишаан, бистиң күүлүвүстү хүлээп көрүп турар. Ол деңзигүүр социализмге аажытыг кылдыр чайгылыш чок өскерлип турар дугайын шынныг чүвенин эрге-ажыы дээш хүлээп көөрү чугула болзажок, ол медегледер-биле маргышпас бис.

Анчы-аңгы социал тургузуглуг чүрттарның арагында харылзаалардың кара чаңгыс сарыылдыг принциви болза тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның дээрзин марксисчилер-ленининчилер барымдаалап турар. Ленининиң биске чагыы болур ол политиканы бистиң даштыкы политикавыстың кол угланышкыны деп санап келген болгаш санап турардаа бис. Бо политиканы бис, кажан империализминиң каттышкан күжүнден дыка кошкак турган үевисте-даа чорудуп турган бис, бо политиканы ам-даа, кажан күштериниң деңзигүүрү биске ажыктыг кылдыр үндезинибиле өскерлип турда-даа чорудуп турар бис. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принциптериниң тиилелгези дээш бис моон соңгаардаа чайгылыш чок демисежир бис.

Капиталистиг чүрттарда ажылчы чоннарның аңгы демиселинин калбарарынга, национал-хосталгалыг шимчээшкининиң чайгылыш чок өзеринге тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар деп, бистиң партиявые кезээде санап келген. Харын, кажан социалистиг чүрттар тайбынга ынакшылдыг бүгү улустар-биле авиилелдежир алгаш, империалистерниң агрессчи күштерин доктаадып турар тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынның ындыг байдалдарында хосталгалыг шимчээшкин бүгү делегейге онза күш-ажылдың тиилелгези-биле, кижи кижинин мөлчүүр чорукту улуткаары-биле холбаштыр аныяк күүлүнелериниң ёзулуг-ла чечектелиишкини хандыртынган туруп болур.

Политиктиг хамаарышпас чорукту чаалап алыры дээрге, даштыкы монополиялардың дарлалының адаанда колония болгаш чартык колония чораан чүрттарның улустарының бүрүн хосталганы ол эвес-ле болгай. Экономиктиг хамаарышпас чорукту чедип алырының, бодунуң экономиказының дүрген өзулдезинь, социалдыг депшилгени, улустарының амыдырал байдалдарын экижирин хандырарының сорулгазы хосталган чүрттарның мурнунга тургустунуп келген. Колонизаторларның, империалистерниң хөй чүс чылдар дургузунда тергиделиниң түннелинде тургустунган хожуудаашкынны ажып эртер төлээде, ол чүрттар кончуг хөй чүүлдерни кылыр апаар.

Боттарының экономиктиг хамаарышпас чоруу дээш, социалдыг депшилгези дээш демиселге хосталган чүрттар хамыктың мурнунда боттарының хуузунда күштеринге даянып апаар дээрзи черле билдингир. Ынчалзажок, колониализминиң үр үеде тергиделиниң түннелинде чилчин үзүлген болгаш хөозураан ол чүрттар дашткыдан дузалаачы чокка боттарының экономиктиг хожуудаашкынын кыска хуусалда үзүткаары, колония чораан чүрттарның болгаш үлетүр талазы-биле сайзыраңгай чүрттарның арагында ол үзүктелиишкининг ылгалды ажып эртери кончуг берге болур.

Азияның, Африканың, Латин Американың улустарын-биле бодунуң харылзаалаарынга харын-на ол принциптерни Совет Эвилели удуртуп турар. Дүүнгү колония болгаш чартык колония чораанларга социализминиң чүрттары дузалажып, холуу сунуп турарлар. Бистиң дузалаачывыс эскерилге чок, а социализм чүрттарының политиказының үндезин, принципиалдыг уткашынарын илергейлеп турар. Ийет, оон өске болур турган бе ынчаш? Бистиң идеалывыс — ол дээрге, бүгү улустарның дең эргелии, ак-дыңмалышкы чоруу-дур, кандыгдаа—аңгы талазы-биле-даа, национал талазы-биле-даа дарлалды үзүткаары-ла болгай. Индонезияның тропиктиг ортулуктарында, Африканың элезининг ховуларында азы Мурнуу Американың делгемнеринде-даа чүрттап турарындан хамаарылга чокка, ында бүгү ажыл-ишчилерниң негелде-херегледери база сагыш човаашкыннары биске чоок болгаш черле билдингир.

Бодунуң төрээн чүртун катап каттыштырары дээш, америк империализминиң болгаш Дьемниң саттынакчы болуунуң дарлалындан Мурнуу Вьетнамны хостаары дээш вьетнам улустуң демисели-биле бодунуң эң-сеткил каттыжышкынынга быжы-биле сагыш, чүрт бүрүзүнүң национал эрге-ажыктарын болгаш онзагай байдалын шынгыы барымдаалап турар. Оон-биле кады, пролетар шимчээшкининиң интернационалчы эң-сеткил каттыжышкынынга шынчы социалистиг чүрттарның коммунистиг партиялары бодунуң политиказынга чүгле бодунуң чүртунуң эрге-ажыктарын эвес, харын бүгү социалистиг системаның эргеажыктарын барымдаалап, ыйырадды, бот-боттарынга дузалажылганы болгаш кады ажылдажылганы быжыглап турар.

Пролетар интернационализминиң бедик принциптерин хапшыы-биле билириниге болгаш чамыдыралга хажык чок боттандырарынга, национализминиң кандыг-даа илерээшкиннеринге удур эптеш чок демиселге В. И. Ленин бисти өөреткен.

Национализм болза ревизионисчи болгаш догматикчи үзел-бодалдарның үнер дөстерининң бирээзи болу берип болур деп чүвени амыдырал киргүзүп турар. Моон ужурунда коммунистер болза коммунистиг шимчээшкининиң хүрээленинде чаңгыс эвин быжыглаарының, делегей хөгжүлдезиниң бүгү чорудулгазынга оон салдарын улгаттырарының эргежы дээш марксисчи-ленининчи теориянын бүгү хажыдыкчыларынга удур, барыын оппортунизмге-даа удур, «чөөн» оппортунизмге-даа удур хажык чокка демисежип турар.

Бистиң ниити сорулгавыс болза, марксисчи-ленининчи өөредиггe үндезилээш, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эвин бүгү тала-биле быжыглаары, улам ынай сырый каттыштырары болур.

Совет Эвилелиниң болгаш Кыдаттың Коммунистиг партияларының аразында харылзаалар дугайында эвээш эвес хоозун нүүлдээшкиннерни буржуаз парлалгада тарадып турар. СЭКП-нин болгаш Кыдаттың компартияларының төлээлерийнин аразынга ужуражышкын чоокку үеде болурун билир болгай силер. Ол ужуражышкын бистиң күштеривисти сырый каттыштырарынга чедирген, чамдык айтырыгларны бизиринге ылгалды узуткаан турдуң дээш бүгү күжениишкиннеривисти салыр бис. Ол ужуражышкын бистиң партияларывыстың, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң улам ынай сырый каттыжарынга чедирер деп идегелги илередип турар бис. Коммунизминиң улуг херээ болуруң бүрүнгаар шимчээшкининге бүгү чээндактарны ажып эртер болгаш бүгү делегейге тиилээр.

Бодувустун хүрээленнеривистиң чаңгыс эвин быжыглавышаан, делегейниң революстуг чорудулгазының хөгжүлдезинге, бүгү делегейге тайбыныы быжыглаарынга, бистиң чүрттарывыска социализмнин болгаш коммунизмни тургузарынга улам таарымчалыг байдалларны тургузар бис.

Чаңгыс аай антиимпериалистиг фронтуну быжыглаар, социалистиг чүрттарның аразынга кады ажылдажылганы болгаш бот-боттарынга дузалажылганы хөгжүдер, национал-хосталгалыг шимчээшкинге дузалаар дээш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы күштерин харамнанмас дээрзин бистиң куба өөнүктеривиске, социализминиң болгаш депшилгениң бүгү-ле талалакчызарынга бүзүредикээн ийик мен.

Эш Фидель Кастронуң Совет Эвилелинге чоруушкуну чүгле совет болгаш куба улустарның аразынга, бистин ийи партияларывыстың аразынга чаңгыс эвин быжыглаарының

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ БОЛГАШ КУБА РЕСПУБЛИКАНЫҢ УЛУСТАРЫНЫҢ АРАЗЫНДА НАЙЫРАЛДЫҢ МИТИНГИЗИ

Эш Н. С. Хрущевтуң чугаазынын төнчүзү

өйталаан. Шын харыны алырынга дузалап болур бис.

Капиталистиг чурттарныныга деңнээрге социалистиг чурттарның үлетүр бүдүрүлгезининң улам дүргөн өзүп турары хамыктың мурнуда ажыл-агыйны чорударының социалистиг принциптеринге. бүдүрүлгенің чепсек-херекседи нинтининң өнчүзү болур чорукка бистің экономикавыстың үндезилеттининң тургустунганы-биле. оон улустуң холунда болгаш планныг болуп турары-биле тайылбырлаттынар. Бистің чедиишкиннеривистің чажыды ында. социалистиг тургузугнуң күжү ында. «Орус хуулгаазын»—ол дээрге марксизм-ленининизиниң боттанып турары болур.

Эргим куба өнүктер!

Эштер!

Бистер силер-биле кады, социализминиң бүгү-ле чурттары-биле кады Маркстың. Энгельстиң. Ленининиң үүгүнүң адаа-биле. Париж Коммуназының болгаш Октябрь революциязының дайынчы түгүнүң адаа-биле коммунистиг келир үеже чорун орар бис. Ол революстуг түктүң адаанга чер кырының улустары улам хөйү-биле чыглып турар. ынчангаш бүгү кижилер эрги делегейниң кинчизин ап октаппкаш. боттарының ёзулуг төөгүзүнүң үезинче. коммунизминиң үезинче кирер ол кайгамчык эки үе ам мырак эвес. Келир үе дээш демиселчи, коммунистиг нинтилелдиң тургузукчузу болурундан артык аас-кежик чок.

Бистиң чурттарывыстың улустары чангыс аай революстуг сорук-биле. бурунгаар нинти чүткүл-биле сырый каттышкан. бистер чангыс чыскаал-биле. чангыс эчис сорулгаже чорун орар бис!

Бистиң найыралывыс быжыг болгаш бузулбас. Ол найырал дагның кара суу дег арыг, күш-ажылчы кижилерниң дынзыы-биле хөл түтчүп мендилежири дег быжыг. Совет улус боттарының куба акы-дуңмаларыбиле чедиишкиннерни болгаш бергелерни денге хуваажып турарлар. Сагыш-сеткилдиң ханызындан өөскүп турар ол изиг найыралды кошкадыр. соодар ындыг дыракшылдар. ындыг океаннар чок.

Бистиң улустарывыстың политика болгаш экономика талазы-биле кады ажылдажылгазының. культура солчуушкунунуң. сагыш-сеткил талазы-биле улам ынайгы чоокшулаашкынының делгем оруу бистиң мурнувуста ажыттынып турар. Бистиң найыралывыс улам-на чаагай үретүннелдир болур. бистиң улустарывыстың бот-бодун байлакшыдар. социализмче болгаш коммунизмче бистиң бурунгаар кады чоруурувусту дургедедир.

Совет Эвилелиниң болгаш Кубаның улустарының бузулбас. ажыдунда найыралы делгереп база хөгжүп турзун!

Социализминиң тургузуп турар маадырлыг куба улус делгерезин!

Куба улустуң дайынчы авангарды — Социалистиг революциязының чангыс аай партиязы делгерезин!

Куба улустуң төлээлекчилериниг. оон маадыры болгаш баштыңчызы. бистиң улут өнүгүвүс Фидель Кастро Руска байыр!

Революстуг Кубага ура!

Вива Куба!

(Эш Н. С. Хрущевтуң чугаазын диминттиг, үргүлчүлелдиг адыш часнаашкыны хөй катап үзе кирип турган).

Эш Фидель Кастро Рустуң чугаазы

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эргим эш Никита Сергеевич Хрущев!

СЭКП Төп Комитединиң эштер!

Совет хамаатылары!

Бис Совет Эвилелиниге ам-даа өлүн үеде турар-даа болзувусса. силерниң улуг чурттуларга бистиң чорун келгенивистиң албан хуузунун кезээ бөгүн дооспун турар-дыр.

Биригээр чугаалаарга, бис бөгүн москвачылар-биле, бүгү совет улус-биле байырлажып ап тур бис. Чугаамны биижин алган мен. чүге дизе ынчаар кылыры шүүлүвүска — очулдурукчуга болгаш силерниң дылынарны биибес киижите, менээ, эки болур деп бодаан мен.

Күчүүг ынакшылга бүргеткен бистерге билдингир чылдагаандан соруга берге-даа болза. бөгүн мен өөрүп четтиришкинни. силерге ялередир үжүрлүг мен.

Совет Эвилелиниге бистиң чорун турганывыс бистиң төлээлерге онза өөредиглиг болган. Бистиң революциявыска мун-мун имдыл ажылдыр шинтпирлиг болгаш үнелеп хамнас дузаламчыны көргүзүп турар найыралдыг совет чуртка долу өөрүп четтиришкин-биле маңаа келген бис.

Ынчаарга бис бо удаада совет боттуг чүүл-биле. бистиң совет акыдуңмаларывыс-биле эң-не баштай шүүт арын көржүп үжураттывыс.

Номнар-биле, документилер-биле, фильмнер-биле, фотографиялар-биле танышкан, бо чурттуң кандыг чурт болуп турары, оон улузунуң бүдүргөн чүүлү оон эрес-дидими, оон маадырлыы, оон төөгүзү — бо бүгүнү долузу-биле ындыг деп бодаары безин болдунмас-тыр. Ону киижи боду көөр болгаш бодап мнннир херек. Делегейде ийи Совет Эвилели турун турар ышкаш сагындырар-дыр. Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның ханы-биле база олуң-чидими-биле тургускан болгаш камгалаан ёзулуг маадырлыг Совет Эвилели; киижи төрелгетенинң мурнунга чаа үени ажыктан, революциянын төөгүзүнге Маркс, Энгельс, Ленининиң идеязын сиинктирген Совет Эвилели — ең баштайгы социалистиг күрүне, улус ажыл-агыйының. культураның болгаш эртенинң кажан-даа көзүлбээн темпизиг хогжүдезини хандырган хостадган ажылчы чоннарның баштайгы Төрээн чурту турун турар.

Ең бак аргаларынң дузазы-биле реакциялыг дайзынналрының биижин турары еске «Совет Эвилели», монополдуг капиталдың солуннарының көргүзүп турары, молчукчу ангыларның саттынакчы политиканнарының болган саттынакчы биижикчилеринин көргүзүп турары делегей турун турар.

Америк монополнялар чагырып турган, помещиктер болгаш буржуазия чагырып турган чуртка бис төрүттүнген бис. Күрүне эрге-чагырганының органнары, шериг аппарады, еске-даа административтиг албан черлери, бүгү парлалга, радио, кино, номнар, школалар бүгү чепсектербиле Совет Эвилелин хоптап мегелээр чорукту биске нептередип турган. Массаларны чагырганга тудар болган оларның революстуг угаанбодалын базар дээш ажылчын ангының дайзынналры чүгле кезеиче шаажылады эвес, харын идеологтуг чепсектн, боттарының код чепсээ — мөге хопту ажыгнан турганнар.

Маркстың чугаалааны коммунизмнин призрагы Латин Америкада база чорун турар. Ынчаарга ону молчукчулер молчуткеннерге сүртээшкин кылдыр ажыглап турарлар. Олар марксизм-ленининизмни хоптап, ол өөредигнин еске чернин, төрээн чуртка, нинтилелге, хосталгага, өг-бүдеге амы-хууга хоралыг кылдыр көргүзүп турарлар. Бүржуазияга төрээн чурт, нинтилел, хосталга, өг-бүле, амы-хуу дээрге чангыс билиг кылдыр—хуу өнчү кылдыр кезээде каттыжып турган.

Молчукчулер болгаш молчуткеннер кылдыр хуваатынган араатанзыг нинтилелди олар тургузуп, амыхууну дорамчылаан, бүдүрүлгенин чепсек-херекселиве хуу өнчү дээш төрээн чуртун империалистерге салып, өг-бүленн сандарадып, хосталганы боой тудуп турар.

Ядыылар, янгаңнар, ажыл чоктар, хайгаарал чон бичии уруглар, бажың чок өг-бүделер, бижик билбестер — кижилерниң ындыг болуктери ең-не сайзырангай капиталистиг нинтилелде безин албаа-биле бар. Мораль, культура, өг-бүле, кижиниң амыхуузу капиталистерниң эрге-ажыктарынга. бүдүрүлгенин чепсектерингё болгаш хөрөнгизинге хуу өнчүнүң эрге-ажыктарынга кам-хайыра чокка чатыртканнар.

Ындыг байдалга турган, салдары, пропагандазы, идеологиязы бистиң улусту орай шаппкан ең күчүлүг капиталистиг күрүнеден чүгле 90 миль черге турган улус канчап хосталып, кинчиин үе шаап, эрги бак чанчылды буза шаап, коммунизм-биле төрелдежип, америк дипке ең баштайгы социалистиг күрүнени тургузуп шыдаанын?

Революцияны Кубаже Совет Эвилели экспорттаан деп бадыткаары империалистерниң боттарының бодалынга безин кирбээн болбайн даан. Капитализм болгаш империализм боттарынга боттары хөөр казын, молчуткен тараачыннарның болгаш ажылчыннарның массаларының ишкинден боттарының хөөржүүдүкчүлерин тып алыры чайлаш чок дээр дугайында марксизм-ленининиң принципин база катап бадыткаттынган. Империалистерниң бүгү-ле хопмегези болгаш шүүлдээшкини турза-даа, кеземче шаажылалары болгаш күүлээшкиннери турза-даа, пропагандазы болгаш үүлгедилерни турза-даа Кубаның ажылчыннары болгаш тараачыннары эрги капиталистиг нинтилелди кажан-даа дирилбеё олут сек кылыр хөөржүткен, кезээ шагда хөөржүткен.

Революцияны лабораторияларга кылбазы билдингир. Ол дээрге массаларның чогаалыягазы, төөгүзүг дириг боттуг чүүлүң чогаадыягазы-дыр. Революцияга бүгү-ле чүве шүүтүзу чаагай чыттыг үнүш кылдыр чытталбас деп. шылгарангай болгаш бүгү талазы-биле эртемниг бодалчы Хосе Марти чугаалаан. Төөгүнү идеалисчи ёзу-биле көөр кижилер болза революцияны бүүдүк чокка болгаш суруакаккй чорук чокка, таарымчалыг музыка чогаалынын хөөйлузу-биле хөгжүүр үжүрлүг деп бодап турарлар. Кижилерниң кылыптын болур алдагдалдарындан, харында улуг алдагдалдарындан чангысдаа революция хостуг эвес. Ол алдагдалдарны дайзыннар дангаар-ла ажыглаары болгаш ону бар-ла шаабиле хөөредири билдингир. Төөгүлүг болуушкүн болур, массаларның чогаадылгазы болур революциялар болза боттарының өндүр чаагайы-биле кижилерниң алдагдалдарын ажып тинлеп турар болуушкуннар болур. Алдагдалды ажып эртер чорук бүрүзү революциянны быжыглап, оон дайзынналрының холунда идеологтуг чепсекти ушта шавар болгаш кижи төрелгетен көрүп турда-ла коммунизмнин идеязын улам-на бодунче хандырар салдарлыг болдуруп турар. Революцияга — бүгү чүве ажыктыг дуржулга, бүгү чүве өөредиглиг болур. Ажылчы чоннарның ажгызының дайзыннары калчаалыг кампаниязы кылып турза-да, марксизм-ленининиң идеяларның бүгү делегейге ат-алдары хүн келген саныңда-ла өзүп турар. Социалистиг лагерьден география талазы-биле ол хире ырак турган, ең күчүлүг империалистиг чуртту мырынай чанынга тургаш, бистиң революциявыс канчап туруп келген болгаш туруп шыдаанын?

Бир эвес куба революция өөскөөн үеде боттарының хосталгазы дээш улустарның демиселинге ажыктыг мырынай чаа, боттуг байдал Латин Америкага турбаан болза, бистиң улустуң маадырлыг чоруу, оон канчаар-даа ажок патриотчу угаанбодалын базар дээш ажылчын ажгының дайзыннары чүгле кезенче шаажылады эвес, харын идеологтуг чепсекти, боттарының код чепсээ — мөге хопту ажыгнан турганнар.

Маркстың чугаалааны коммунизмнин призрагы Латин Америкада база чорун турар. Ынчаарга ону молчукчулер молчуткеннерге сүртээшкин кылдыр ажыглап турарлар. Олар марксизм-ленининизмни хоптап, ол өөредигнин өске чернин, төрээн чуртка, нинтилелге, хосталгага, өг-бүлеге амы-хууга хоралыг кылдыр көргүзүп турарлар. Бүржуазияга төрээн чурт, нинтилел, хосталга, өг-бүле, амы-хуу дээрге чангыс билиг кылдыр—хуу өнчү кылдыр кезээде каттыжып турган.

Молчукчулер болгаш молчуткеннер кылдыр хуваатынган араатанзыг нинтилелди олар тургузуп, амыхууну дорамчылаан, бүдүрүлгенин чепсек-херекселиве хуу өнчү дээш төрээн чуртун империалистерге салып, өг-бүленн сандарадып, хосталганы боой тудуп турар.

Ядыылар, янгаңнар, ажыл чоктар, хайгаарал чон бичии уруглар, бажың чок өг-бүделер, бижик билбестер — кижилерниң ындыг болуктери ең-не сайзырангай капиталистиг нинтилелде безин албаа-биле бар. Мораль, культура, өг-бүле, кижиниң амыхуузу капиталистерниң эрге-ажыктарынга. бүдүрүлгенин чепсектерингё болгаш хөрөнгизинге хуу өнчүнүң эрге-ажыктарынга кам-хайыра чокка чатыртканнар.

Ынчаарга бис бо удаада совет боттуг чүүл-биле, бистиң совет акыдуңмаларывыс-биле эң-не баштай шүүт арын көржүп үжураттывыс.

Номнар-биле, документилер-биле, фильмнер-биле, фотографиялар-биле танышкан, бо чурттуң кандыг чурт болуп турары, оон улузунуң бүдүрген чүүлү оон эрес-дидими, оон маадырлыы, оон төөгүзү — бо бүгүнү долузу-биле ындыг деп бодаары безин болдунмас-тыр. Ону киижи боду көөр болгаш бодап мнннир херек. Делегейде ийи Совет Эвилели турун турар ышкаш сагындырар-дыр. Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның ханы-биле база олуң-чидими-биле тургускан болгаш камгалаан ёзулуг маадырлыг Совет Эвилели; киижи төрелгетенинң мурнунга чаа үени ажыктан, революциянын төөгүзүнге Маркс, Энгельс, Ленининиң идеязын сиинктирген Совет Эвилели — ең баштайгы социалистиг күрүне, улус ажыл-агыйының. культураның болгаш эртенинң кажан-даа көзүлбээн темпизиг хогжүдезини хандырган хостадган ажылчы чоннарның баштайгы Төрээн чурту турун турар.

Ең бак аргаларынң дузазы-биле реакциялыг дайзынналрының биижин турары еске «Совет Эвилели», монополдуг капиталдың солуннарының көргүзүп турары, молчукчу ангыларның саттынакчы политиканнарының болган саттынакчы биижикчилеринин көргүзүп турары делегей турун турар.

Америк монополнялар чагырып турган, помещиктер болгаш буржуазия чагырып турган чуртка бис төрүттүнген бис. Күрүне эрге-чагырганының органнары, шериг аппарады, еске-даа административтиг албан черлери, бүгү парлалга, радио, кино, номнар, школалар бүгү чепсектербиле Совет Эвилелин хоптап мегелээр чорукту биске нептередип турган. Массаларны чагырганга тудар болган оларның революстуг угаанбодалын базар дээш ажылчын ангының дайзынналры

Кукурузаның бо алдын мочантарын Новосибирскиде кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының плантацияларындан алган. Кукурузаның соонка быныг, бедик продуктулуг хайнак үрезинин станциянның селекция киндизиниң эртем ажылдакчылары илереткен, ол үрезин гектар черден 500—600 центнер силос массазын алырын хандырып турар. Ук үрезинниң мочантарының 45 чедир хуузу сүт-быштак чем кылдыр быжып турар. Орайтап быжар «стерлинг» деп сорттуң үрезини безин майның баштайгы он хонуунда чажарга, сүт-быштак чем кылдыр быжып болгаш ёзулуг быжкан мочантарны бергенин дуржулга көргүскен.

Эртем ажылдакчызы Н. Карабань биле лаборант В. Бердниковананың тараанның биохимиязының болгаш технологиязының лабораториязында ажылдап турарын ийи чуруктан көөр силер.

Фото В. МЕЛЬНИКОВТУУ.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Карточканы канчаар ажыглаарыл

Башкы Пуговкинаның ажылынын дуржулгазы

Кызылдың № 5 школазының башкызы Варвара Ивановна Пуговкинаның 2-ги класска эрттирген ажык урогунга хоорайның алаан хөй эге класс башкылары олурушкан.

Урок эгелээн. Класста бичии-даа артык чүве чок. Көргүзүг материалдары шыгжаар шкаф. Самбыраны ак кожеге-биле шын каан. Самбыра-биле кожа «Бодунну хына» деп бижиктиг үжүк кассазын аскан. Ында 1-ден 30-га чедир карманнарда карточкалар бар.

Урокту эгезинде — арифметиктиг диктант болган. Башкы бодалганың сөзүн номчаш, айтырыын салбайн барза-даа, уруглар боттары айтырыын тургускаш, дораан бодапкан. Үлээринге, көвүдиринге, бичедиринге болгаш улгаттырарынга 6 бодалганы бодадылар. Ол бодалгалар мындыг хевирлиг: Саша неделяда 21 беш демдек алган, а Витя оон 3 катап эвээш; Бир эвес бир платьеге-ле 3 метр пос кирер болза, 15 метр пестен каш платье даарап ап болурул? Дээш оон-даа өске.

Дараазында өөренип эрткен бодалганы катаптаары эгелээн. Катаптаашкынны мындыг хевирлиг чоруткан: кандыг-бир бодалганы бодаар аргазын башкы чугаалаарга, өөреникчилер аңаа тааристыр бодалга тургузар. Чижээ: үшкү каттынгыны тыварынга бодалга тургузар деп, башкы чугаалаарга, бир оол мындыг бодалга тургускан: Наташаның ном шкавында шуптузу 98 ном бар, бирги полкада 38 ном, ийигизинде 30 ном, а үшкүзүнде каш ном барыл? Канчаар бодап алганын оол кыдыраашындан номчаан. Ол ышкаш биледиммес эвээжедигни, биледиммес каттынгыны тыварынга элээн каш бодалганы ынчаар дүрген, тывынгыр тургусканнар.

Үстүнде бодалганы бодаткан соонда, самбыраның ак көжегезин башкы ажыдыкпан. Самбырада картондан кылган кассаны аскан. Ол кассаның үстүкү одуруунун карманнарында 9 грушаны (картонга чураап ол кескилээн), адакы одуругда—9 яблокту грушалар-биле дужаап кылдыр суп каан, а 9 яблокту оон анты салып каан болду.

Варвара Ивановна бир өөреникчини тургускаш, грушаларны, яблоктарны санаттыр. Грушадан яблоктар 3 артык дээрзин ол өөреникчи чугаалады. Бердинген саннарга бодалганы башкы тургускан: Авазы садыгга чораап 9 груша база элээн каш яблок садып алган. Яблоктар грушадан 3 катап хөй. Ол садып алган фруктузунун 3-түн бир кезээн уругларынга үлеп берген. Ам кайы хире фрукт артканыл?

Ол бодалганы харыылап турган өөреникчи 9 грушаның 3 кезээн база 12 яблоктуң 3 кезээ—4 яблокту ап алды. Бодалганың сорулгазын херек кырынга көргүзүп тургаш бодаарга, уруглар дүрген угаап билир болгаш сайгарыптар. Ол-ла бодалгага тайылбырлыг бижилгени Володя кылган. Тайылбырлыг бижилгени чүгле грамматика уроктарынга эвес, өске-даа уроктарга чорудуп турары моон илден.

Картондан кылган 24 ромашка чечекти самбырада аскан. Бир өөреникчи оларны санаап, олуруп алган. Оон соонда башкы бодалганың сорулгазын чарлады: «Үрүг одуругларга 24 чечек тарып алган. Сентябрьның 1-нин хүнүнде ол чечээнниң дөрттүң бирин башкызынга белекке берген, а арткан чечээнин чартыын савага олуртуп алган» дээш, башкы оон ынай соксап кагды.

Харыылаары-биле Таня туруп келгеш, чечектерниң үштүң бир кезээнде—6 чечекти алгаш, башкызынга берген. Арткан чечектерин санаарга 18 болган, оон чартыын башкы столунуң кырында белеткеп каан савага экжеп суп кагды.

Ам бодалганы бүгү өөреникчилер тус-туста бодап эгелединер. Уруглар дүрген бодыпкан соонда, бодалганың түңүн карточка-биле хынаан. 9 деп сан бижээн карточканы уруглар көдүргеннер. Бодалганың харыызы ол-дур.

Карточка бүрүзүнде 3—3 бодалга бижээн, оларны алгаш, уруглар бодап эгелединер. Бодалга бүрүзүн 1, 2, 3 деп дугаарлаан, а карточка бүрүзү база үстүнде дугаарлыг. Чижээ, мээң чанымга олурган өөреникчиде 27 дугаарлыг карточка бар болду. Ында мындыг бодалга бар: огородка 5 одуруг капуста олурткан, а картофельди оон 4 катап хөйнү олурткан. Баш одуруг картофель олурткаңыл? Өөреникчи бодалганы саадавайн бодапкаш, «Бодунну хына» деп кассага чеде бергеш, 27 дугаарлыг карманда суп каан саазында бижээн түң-биле бодунун кыдыраажын шуштуруп көрген. Ол ышкаш оон өске өөреникчилер база-ла шалыпкын бодапкаш, барып хынааннар. Бо ажылды бүгү класс кончуг эки күүседткен.

Башкы самбырага таблица азып каарга, аңаа кадарын, казырын, үлээрин болгаш көвүдиринге катаптааннар.

Ынчангаш бүгү кичээл дургузунда 15 бодалганы (оон иштинде 6 бодалганы өөреникчилер боттары тургускан), 8 чижекти бодап четтигипкеннер. Урокка 6 өөреникчи 5 демдек, 3 өөреникчи 4 демдек, бир өөреникчи 3 демдек алгылаан. Оон аңгыда, өөреникчилер доктаамал ажылдап, улуг сонуургалдыг өөренгеннер. Урок эрткени безин эскертинмес солун болган.

Янзы-бүрү бараанналрның эртектерин ийиги классчылар өөредилге чылының эгезинде-ле магазиннерден

Бистиң киржилгевис каяа-даа чугула

(Кызылдың херээженнериниң ийиги конференциязы)

Совет херээженнер болза, бистин чуртка коммунизмни тургузарының херээнге эргежок чугула улуг күш болу берген. Оларның киржилгези чокка ам кандыг-даа ажыл чоруттунмас болган — деп, май 22-де болган Кызыл хоорай херээженнериниң II-ги конференциязынга отчеттуг илеткелин ук төвүлелдин даргазы эш Л. Кочеткова ынчаар эгелээн.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлериң амыдралга боттандырар, чеди чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш хоорайның ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле бир дөмей карак кызыл ажылдап турар. Бо чылдың эрткен 4 айларында хоорай ниитизи-биле бүдүрүлге планын 103,8 хуу күүседткен ийикпе эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге 727 мун рубльдин продукциязын хөйнү бүдүрген. Ынчангаш пландан ажыр 185 мун рубльдин продукциязын Төрээн чуртка берген.

Ажыл-агыйжы кайгамчыктыг чедиишкиннерни бус-биле ажылдаар электростанция, № 1 АТК, типография, хлеб заводу, хөмүр-даш шахтазы, дааранылга комбинады болгаш өзүт комбинады чедип алган.

Хоорайда херээженнер ажылдавайн турар ындыг бүдүрүлге, албан-организация черлерин тывары берге, харын-даа чамдык хлеб заводу, дааранылга, үлетпүр комбинаттары дээн ышкаш улуг-улуг бүдүрүлгелерде чүгле херээженнер ажылдап турарын илеткелчи болгаш хуралга санал бергеннер онзалап демдеглээн. Оон-биле чергелештир бүдүрүлгенин мурнакчылары хүн бүрү өзүп турар. Ылангыя «Кызыл тудуг» эргелелиниң штукатур-малярлары — Мария Шөмбул, Мария Петрова, Инна Зырянова олар ай, квартал планын үргүлчү 105—110 хуу, хлеб заводунун хлеб быжырыкчылары — Антонина Пдинова, Мария Зарубина, Анастасия Зубанова олар 128—165 хуу, дааранылга комбинадының ажылчыннары — Степанида Акулова, Матрена Шанова, Татьяна Боргоякова, Белдир-кыс Комбуй-оол олар планнарын 110—150 хуу чедир, хоорайның үлетпүр комбинадының ажылчыннары — Надежда Данилова, Екатерина Скрипаченко, Валентина Юрина олар ажылын планын ай, квартал санында ажырып, боттарының күш-ажылы-биле улуг хүндүткелди чаалап алганнар.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин хоорайда қалбарган. Бо хүннерде коммунистиг күш-ажылдың бедик адын 61 бригада, 7 ээлчег цеги 318 аңы-аңгы кижилер чедип алганнар. Ындыг ээлчег цехтерин херээженнер удуртуп турарлар: оларның аразында электростанцияда химиктиг цех, (начальниги Павлюк), хлеб заводунда (Е. Викторова), пиво заводунда (М. Вязовкина) өске-даа цехтер бар. Пиво заводу, «Сельхозтехника» АТК-зы, аэропорт, ном садыы, типография коллективтери коммунистиг күш-ажылдың коллективиниң ады дээш демисежип турарлар.

Конференцияга илеткелчи болгаш санал бергеннер чүгле бүдүрүлгениң мурнакчыларын адаары-биле кызыгаарлаттынмайн, эки ажылдыг эмчилерни, ылангыя туберкулёзка удур уруглар эмчизи, хоорай советиниң депутады С. Шактаржыкты, республика эмнелгезиниң методистиг кабинединиң эргелекчизи Г. Жданованы, республика эмнелгезиниң кол эмчизиниң оралакчызы А. Гончаренкону болгаш оон-даа өскелерни адап турганнар. Хоорай школаларының башкыларының нургулайы-ла херээжен башкылар болуп турар. Бо чаагай керекте № 5 школадан эштер Лубошницова, Пуговкина, № 6 школадан Башанова, № 7 школадан Казанцева, Амова, № 10 школадан Башкирцева оларны конференцияның киржикчилери улуг хүндүлел-биле адап турганнар. Хоорайның ажылчы херээженнериниң чедиишкиннеринден ангыда, чамдык четшестерге конференцияның киржикчилери онза доктаап, ону узуткап, чок кылырының хемчеглерин тыварынче угланган саналдарны үндүрүп турганнар. Ылангыя бо удаада хоорайның сүт заводу планныг сорулгазын күүсетпейн турары дээш чидиг шүгүмчүлелге таварышкан.

Кайда-ла херээженнер төвүлели эки ажылдап турар болдур, ында ажыл-агыйның көргүзүглери бедик болуп турарын эш Кочеткова демдеглээн. Тодаргайларга, хлеб заводунга херээженнер төвүлелиниң даргазы эш Набойченко, электростанцияның Солдатова, пассажирлер АТБ-зында Чередникова оларның херээженнерни организастап удуртуп келгенин ол чугаалаан. Хоорай амыдыралынга пенсионерлерде херээженнер төвүлели даргазы (эш Плюснина) дыка идепкейлиг киржип турар. Чижээ, ол төвүлелдин кежигүннери милицияның уруглар өрээлинде, чоннуң чуртталга хандырылгазында, ылангыя квартал комитеттериниң ажылын акижидеринге, чаагайжыдыга херээнге бо-ла киришкен. моон-биле ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Советиниң идепкейлиг дузалакчылары болуп, эгелээн ажылын төнчүзүнге чедир чедиишкинниг күүседип келгеннер.

Эрткен чылдың сентябрьде херээженнер төвүлели хоорай Советиниң күүсекчи комитеди-биле кады чечектер делгелгезин организастаан. Аңаа хоорайның дыка хөй коллективтери киришкен. Делгелгениң түңнелинде № 1 школа, аныяк бойдусчулар станциязы, күрүне банкызы, күрүнеин айыыл чок черииниң коллективи, Хөй-ниити корум-чурум камгалалының министерствозу эн дээре черлерни эелээннер. Ынчангаш бо чылын янзы-бүрү чечектерни албан, бүдүрүлге черлериниң чанындан эгедээш, анты-аңгы чуртталга бажыннарынга чедир өстүргеш, оон делгелгезин күзүн дыка орайтатпайн кылган турарын хуралдың киржикчилери саналдаан. Черле ниитизи-биле чаагайжыдыга ажылын хүн бүрүнүң сонгаарлаттынмас айтырыы кыдыр көрүп тургаш, чоокку үеде төрээн хоорайывыс чечектелчек сад апарган турар кылдыр ажылдаар бис — дээн саналдар оон-моон үнүп турган.

Хоорайның улус чырыдышкын киидизиниң эргелекчизи эш **Борисова** бодунуң саналын херээженнериниң уруглар кижизидилгелинче, ылангыя үстүкү 8—11 класстарның өөреникчилерин школага, хөй-ниити черлеринге, аг-бүлезинге боттарын ап чоруурунче онза кичээнгей салган турарынче угландырган.

Чайгы үеде хөй чурттакчылыг улуг-улуг чуртталга бажыннарының чанында бөлүк отрядтар тургузуп, аңаа школада өөренип турар янзы-бүрү назынның уругларын хаара туткан турарын чедип алырын пенсионер **Фастунова** саналдаан. Эрткен чылгы оларның бажыныың чанында 35 кижи составтыг ындыг отрядтың багай эвес ажылдап чайлаанын ол тодаргай чижектер-биле көргүскен. Уруглардың чайгы дыштанылгазын мындыг янзылыг организастыг, эки арттирериниче угланган саналды ВЛКСМ хооркомунуң ажылдакчызы эш **Хабарова**, хоорай милициязының чанында уруглар өрээлиниң эргелекчизи эш **Сермавкина** болгаш өскелердээ бергеннер.

Конференцияга шуптуг 12 кижи санал берген.

Түңнелинде хоорайның бүгү херээженнеринге конференция кыйгырыг үндүрген. Хурал соонда улуг концерт болган.

С. ТАС-ООЛ.

КОМСОМОЛ АЖЫЛЫН ЭКИЖИДЕР

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунда комсомол комитеди комсомолчу-аныяктарны колхоз бүдүрүлгезинге быжыглап, оон экономиказының хөгжүлдезинге улуг хузаны чедирип турар. Эрткен кыштың берге байдалынга малдың чаш төлүн ажаап алырынга малчыннарга дузалаар кылдыр 7 аныяктарны кыштагларже чоруткан. Олар ийи айның дургузунда малчыннарга эки дузалааннар.

Комитет кыжын аныяктарның шефтээшкинин үш катап организастаан, үш малчыының кыштаанга хөрженни хооруп берген. Малчыннарга быжыглаан чолаачылар А. Сарыг-оол, В. Торлукпан олар хүн бүрүде 10—12 центнер сигенни кыштагларже сөөртүп турганнар. Аныяк тракторист П. Баян-оол «ДТ-54» трактор-биле одар далбыйлаар ажылга онза шылгарап, ам тарылгада эки ажылдап турар. Комсомолчу Абрекке баштаткан трактористер звеновзу сентелгени кыска хуусаада эки шынарлыг дооскаш, тарылга шөлүнде кандыг-даа үрелиишкин чокка бедик көргүзүглерлиг ажылдап турар.

Колхозтуң сүт-бараан фермазында аныяктар база шулургу ажылдап турарлар. № 1 сүт-бараан фермазында саанчылар Клара Бай-Кара, Моңхурушку Бюрбю бирги кварталда инек бүргүзүнден 374 литр сүт саап алганнар. Ол-ла ферманың бызаа ажаакчызы Б. Саара, № 3 фермада бызаа ажаакчызы Б. Мыпырак олар азырап өстүрүп турар бызааларының бирээзининң-не дүн-хүнде немелде денизинин» 600 грамм чедирип турар.

Оой-биле кады комсомол комитединиң ажылында улуг четпестер база бар. Комсомол эге организациязы комсомолчуларның болгаш аныяктарның ортузунга кижизидилге ажылын кончуг кошкак чорудуп турар. Комсомол хуралын чоруткайн турар. Бо чылдың эгезинден май 1-ге чедир чүгле ийи катап хурал эрттирген. Комсомолдуң хүрээлени өспейн турар. 1962 чыл октябрьдан бээр комсомолга чүгле 3 кижи хүлээп алган. Комсомолчулар кежигүн дадыырын ой-шаанда төлевейн турарлар. Чижээ, апрельде болган комсомол хуралынга келген комсомолчулардан чүгле 27 кижи дадыыр төлээн.

Комсомол организациязы 3 тонна демир-дес чыыр деп шиитпирни үндүргеш, оозун мынчага чедир күүсетпээн, аныяктарны күш-культура болгаш спорт ажылынга база кончуг багай кинриштирип турар. Бо ажылды калбартырынга чүгле организациянын инициативазы негеттинип турар. Бистиң аныяктарывыстың аразында шыдыраачылар, хазакчылар, конькичилер, хол-бөмбүкчүлерни хөй.

М. БИЛЕН-ООЛ, клуб эргелекчизи.

Аныяк музыкантылар

Кызылда уругларның музыка школазының түңнел концертинге чеде бергеи санында, кижи оны хандыкшылдыы-биле соңуурган дыңнаар. Улуг кижилерге безин бодумун өөредилгезин ажылыбиле шын холбаштырып алыры, ындыг-ла чиик эвес болгай. А мында дээрге уруглар... Олар ниитти билигиниң школаларында өөренип турар болгаш, кичээлдерге белеткеиир, школазының хөй-ниитти ажылынга киржир, музыка школазында кээп өөренир. Ынчангаш олар өөрээш эвес күштү үндүрүп турарлар. Музыкага өөренимишаан, олар амыдыралдың өөрүшкүзүу—ыр, музыкага тускай мергежилдя чедип алыр дээш делгем базымны моон ап эгелээр.

Бо чылдың түңнел концерти аныяк күүседиичилериниң мергежилиниң өзүлдезиин база катап көргүскен. Оон программазының номерлери янзы-бүрү болган: ниитти ыр, үрер хөгжүм, хылдыг хөгжүм хереккелдерниге ойнаары. Баяныстер, домрачылар, пианистер болгаш аккордеонистер, база-ла түңнел концертке киришкеннер.

Концертти В. А. Старухинниң удуртулгазы-биле үрер хөгжүм оркестри эгелээн. Аныяк музыкантылар улуг орус композитор М. Глинканың «Патриоттуг ырызын» болгаш тыва улустуң «Дээңдээң» деп ырызын черле эки күүседткеннер.

Бичии бөлүктүң уругларың бодунуң концертии «Ленин дугайында» ыры»-биле эгелээн. Олар дирижёрлап турган башкы А. А. Пановту эдертии көрүп, совет уругларың улуг өңүүү—Ильичиниң дугайын сеткил хаймышкынныг ырлап турганнар. «Май бирииң ырызының» делгем аалгазы оон соон дарый дыңналып эгелээн. Улус бөлүктүң күүседилери база-ла солун болгаш шынарлыг болган. Бо түңнел концертке белеткеп алган оларның номери — «Пионержи вальс». «Пионер дружиналарының марыжы» түңнел концерттиң дыңнакчылары бедиибиле үнелээн.

Инструменталдыг ансамбль дугаймында каш сөс. Олар чүгле дорт болгаи. (үрер хөгжүмүнүң дугайын үстүнде чугаалаан болгай). Үнүүг скрипка хереккелериниң квартедн ойнаи эгелээн. (В. А. Старухинниң класы). Характер таласы-биле бот-боттарынга дыка дөмейлешпес ийи чогаалды — «Ногаан шыкта» деп орус улустуң ырызы-биле В. Моцарттың «Аллегреттозун» олар күүседир ужурлуг турган. Ындыг ийи аялганы соңнуг-мурнуг ойнаары, шынап-ла берге болур, чүге дээрге, чижээ, бир артис шин болгаш каттырынчыг ролъларны катай ойнаары берге-ле болгай. Ынчалза-даа аныяк музыкантылар ону чедиишкинниг күүседткен.

«Огородта сад бе?», «Делгем Днепр шимээргеп, чалгып чыт» деп ырларны күүседткен, орус улустуң хөгжүм хереккелериниң оркестри бодунга онаашкан номерлерни база эки ойнаашын демдеглээри чугула.

Ынчалза-даа эң-не улуг чедиишкин—башкы В. М. Фирсовтуң удуртканы баяныстер оркестринге онаашкан. Оон киржикчилери маңаа «Мээң чырыткым, мени көрүп тур сен бе?» деп, орус улустуң ырызын, тыва аялгаларны болгаш Б. Астафьевтиң «Кавказка тутуруукчу» деп баледиидеи танцыны бедик мергежилдиг ойнаавнар.

Бо концертте тус-тус киржикчилериң күүседилелери база бар болган. Үшкү класстың өөреникчизи Серёжа Даваалай А. Гречаниновтуң «Аътчыгаштар» деп шииржигелии күүседткени көрүкчүлерге дыка сонуургавчыг болган. Бешки классчы Витя Чокуров М. Глинканың «Иван Сусанин» деп операзындан вальсты домрага ойнаамы эки болган. Ол ышкаш, бешки классчы Витя Масящев, П. Чайковскийниң «Хек-даван» деп ырызын күүседткеш, база-ла макталды чаалап ап шыдаан.

А. АРКАДЬЕВ.

Чеди классты дооскан соонда, комсомолчу Кара-кыс Дамдын Өвүр районнуң Торгалыг суурда уруглар садынга кижизидикчи болуп ажылдап кирген. Оон бээр дөрт чыл эрткен. Бо аразында, комсомолчу кыс бодунуң ажылының аргазынга улам-на мергежип, бичиилер ортузунга солун болгаш янзы-бүрү ажылдарны чорудуп келген. Ынчангаш аңаа уруглар садының кижизиттиргеннери-даа, оларның ада-иелери-даа ынактар.

ЧУРУКТА: уруглар садының кижизидикчизи Кара-кыс Дамдын.

Фото Г. СИРОТИННИИ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бүгүн республикага шөкәр булуттарлыг, чаашкын шоолуг эвес хүн болур. Хат ой-тавындаазыныан чоорту дынзыыр, сонгу-барыын чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага — 15 — 20, а Кызылга — 17 — 19 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Согур музыкант» 10, 12, «Бензоколонканың кадыны» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хууда бирги чер» 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 9.15, «Дагларда застава» 7.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10, «Сускаашкын» 11.15, 1.15, 3.15, «Кижи—амфибия» 5.15, 7.15, «Ленинград эстрадазының артистериниң концерти», «Кижи—амфибия» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Үш мушкетер» (делгем экранныг) 10.30, 12.30, 2.30, «Эртенден кежээге чедир» 4.30, 6.30, «Мээң чонумну хостанар», «Эртенден кежээге чедир» 8.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Хаан уруглары» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнун 24-63, редакторнун оралакчызынын болгаш харыысалгалыг дежурныйның 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр, транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганза 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00194. Чагыг № 122. Культура министерствозунун типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттингеи

ШЫН

1963 ч.
МАЙ
26
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 124 (5528).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң органы

Өртээ 2 көп.

Хой ажылының база бир дүжүдү

Бо чылдың чазы орай болгаш соок болган. Ынчалза-даа ам чайның эки үези эгелээн, үш келген түдүм-на чылып, чамдык черлерде хойнун дүгү хозалып, кыргылданы чорударын негеп турар апарган. Баштай чае дүшкен, агаар-бойдузунуң байдалы таарымчалыг болуп турар Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарда хой кыргылдазы мырынай эгелей берген дугайында медээлер кээп эгелээн.

Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозу хой кыргылдазының сес пунктуларынга 120 кыргыыр машиналардыг 8 агрегаттарны баш бүрүнгаар бүрүн белеткээн. бригадаларга ажыдаар кыргыкчыларны, механизаторларны, эдикчилерни, чаныкчыларны, мотористерни болгаш дүк айылакчыларын четчелээн турган. Хой кыргылдазы ында ам организастыы-биле эгелей берген. «Искра» колхозунуң ажыл-агый артелинде бо ажыл база-ла багай эвес чоруп турар.

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң хойжулары хойларны чүгле электроагрегаттар-биле кыргыыр деп шиитпирлээн. Бар агрегаттарны бүрүнү-биле септеп, белеткеп алган. Чаа агрегаттарны немей тургузары үргүлчүлеп турар. Ийи кезек черле шалалаан болгаш серилээн кыргылда пунктулары эки дериттинген. Колхозтуң баштаар чери хой кыргылдазын чорударының графиктиг планын кылган. Тес-Хем районнуң «Коммунизмче, оруң» колхозунда, Барыын-Хемчик районнуң «Тээли» совхозунда бо кампанияга белеткел ажыллары база-ла багай эвес чоруттунган.

Малдың чаш төлүн чидириг чокка кампалап алырын хову ажылының дүжүдүн ажаап алыры-биле бир демей көрүп турган бис, ынчаарга дүктү чогуур үезинде, чидириг чокка кыргыш алырын дээш чарышче бүтүр хойжуларны мобилизастаар кирер түлүк че ам келген.

Хой ажылының бо дүжүдүн ажаап алыры чыл санында-ла чанчыккан чүгүлө ажыл-дыр. Ол хирезинде-ле кыргылда пунктуларын сөөлгү хүннерге чедир-ле белеткевейн турар ажыл-агыйлар бар боон турары хомуданчыг. Тес-Хем районнуң «Ак-Эрик» колхозу (даргазы эш Сарыглар) 4 электроагрегаттарның үжүн ам-даа белеткеп албаан. Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозу (даргазы эш Висляев, кол зоотехник эш Доржу) хой кыргылдазынга дендин багай белеткелдиг ужуражып, хойну электри-биле кыргыырының ажыктыын үнелевейн, «бо чылын бүгү хойларны хол-биле кыргыыр бис» деп турар. Хойну дүрген болгаш хала чок кыргыырынга, дүктү арбыдарынга болгаш оон шынарын бедидеринге электри-биле кыргылданың улуг ужур-дузалының шак ынчаар үнелеп көрбес чорукту соксадыр херек. Электроагрегаттарны тургузар болгаш оларны бедик бүдүрүкчүлүг ажыгдаар, массалыг кыргылда үезинде харын-даа оларның ийи эвилчелиг ажылдаарын организастаар херек.

Хой кыргылдазын үлегерлиг чорудар болгаш дүктү күрүнеге чогуур үезинде дужаар ажылдар-биле холбашкан организациялар болгаш ажыл-агыйлар тургустунуп кээп турар айтырыгларны оперативтиг шиитпирлээри чугула. Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозу ийи электроагрегаттың ортээн «Сельхозтехниканың» Чадаана салбырынга шагдала шилчидип берген хирезинде-ле, а колхозтуң хереглээн агрегаттарын ол салбыр мынчага чедир бербээн. «Октябрь 30 чылы» колхозтуң электроагрегат ажылдадыр мотору, артык кезектери чок. «Сельхозтехниканың» Чадаана салбырында ол хереклелер база-ла чок. Хереглекчилер нинтилелиннин Чадаанала белеткээн пунктузу дүк хүлээп алырынга бүрүн белеп чоруун көргүспейн турар. Дүк хүлээп алыр черлерге прессперни четче тургуспаан, колхозтарга болгаш совхозтарга шарыг материалдарын чедирбээн, райпода хачылар болгаш дүк кыргыырынга эргежок чүгүлө өскеда чамдык чүүлдер чок болгулаан. Ол бүгү четпестерни доп-дораан узуткап алыры негеттиниң турар.

Дүк — колхозтарның оруга киирип алыр ажылының бир кол адыры. Ынчангаш оон өртээ шынарындан дыка хамаарыыр дээрзин үттуп болбас. Дүктүң шынарын күдуладыр, чидириин көвүдедир чылдагааннарны — элекке азы орайтады кыргыыры, кыргышкыны шын эвес чорудары, өң-чүзүнүң, шынарын ылгавазы, үш-баш чок холуй савалаары, довурак-доозунга, бок-чамга былгаттыыры дээн чижектиг организас талазы-биле таарымча чок чүүлдерни болдурбас ужурлуг.

Ам бо хүннерде хой кыргыыр пунктуларга бүгү-ле негеттинер хереклелдер, кыргылдага ажылдаар кижилер — кыргыкчылар, механиктер, мотористер болгаш чаныкчылар, дүктү ангылаар болгаш савалаар кижилер четчелеттинген турар ужурлуг. Хойларны ыяавыла кыргылда пунктуларынга кыргыырын чүрүмчүдер, кыргыыр хойларны аңаа эккээриниң графиктиг планын кылыр, ону шыңгыы сагып ажылдаар херек. Дүктү кыргылда болуп турар черге дораанна сорттап, класстап, савалап, денгилеп алыры, үчёдун шыңгыы кылыры, оон күрүнеге дужаары чүгүлө. Ынчангаш пункт бүрүзүнге кыргыкчыларның ажылдаар черин, хойларны кажаалаар өрээлди, дүктү денгилээр болгаш класстаар, савалаар серилиг өрээлдерни кылып алыры чүгүлө.

Хойжуларның ажылынын бир кол кампанниязын үлегерлиг чорудары, кыргылда агрегаттарының доктаамал болгаш бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хандырары, кыргыкчылар аразынга социалистиг чарышты организастаары — колхозтар болгаш совхозтар удуртукчуларының, партия, хой-ниити организацияларының, черчер Советтериниң, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргеледдеринiң ажылдакчыларының үлүүнге база-ла шуут онаажып турар.

Чер-черниң агаар-бойдузунуң байдалын барымдаалап тургаш, хой ажылының дүжүдүн ажаап алырын — албек болгаш эки шынарлыг дүктү кыргыырын, ону күрүнеге садарын үлегерлиг чорудаалынар!

Часкы хову ажылдарының хүн демдеглели

Республиканың чер болганында доктааттынган чылыг, хүннээрек агаар тәраа культураларының тарылгазын организастыг чорудар база күкуруза болгаш картофель тарып олуртулгазының темпизин дургедедир арганы берип турар. Чаа-чаа ажыл-агыйлар тараа культураларының тарылгазын доосканының дугайын дыңнадып турар. Дүүн ындыг өөрүшкүлүг медээ Бии-Хем райондан келген. Ол районуңу ажыл-ишчилери хову ажылдарының хуусаазын кызырып, ону эки шынарлыг чорудар дээш чарышпышаан, чеди чылдың беш чылының бедик дүжүдү дээш демиселге баштайгы тиилелгени чедип алган. Районуңу колхозтарының болгаш совхозунуң ховуларында барык-ла 30 муң гектар тараа культуралары тарыттынган. Ол болза планныг онаалгадан дыка ажып турар. Ол ышкаш Каа-Хемниң тараажыларының тода эки ажылын демдеглезе чогуур. Каа-хемчилер сөөлгү 1355 гектар тарааны тарып турар.

Чөөн-хемчикчилер тараа культураларының тарылгазын база доозар чыгаан.

Тараа культураларын тарыырының планы республикада нинтизи-биле 90,7 хуу күүсеттингеи. Ол ажылды шагда-ла доозар болгаш олдуртулгазының аразын сайзырадыр культуралар тарып олуртулгазын бедик темпилиг чорудар арга биске турган. Чылдагааны болза улуг-хемчилер болгаш тес-хемчилер республиканы дедир тыртып турарында болур. Улуг-хемчилер онаалдазым 74,2 хуу, а тес-хемчилер—84,9 хуу күүсеткен. Ол болза республикада ең-не куду көргүүглер-дир.

Ол районнарда тракторларны, чаштырылга агрегаттарын, кывар-чаар үүлдер болгаш үезинниг сөөртүп турар транспортту багай ажылгап турарының дугайын бистиң хүн демдеглелдеривиске каш удаа айтып келген. Ынчаза-даа чамдык партия комитеттериниң секретарылары—эштер Чакар болгаш Кызыл-оол эргежок чүгүлө түңнелдер кылбаан болгаш хову ажылдарын доозарын саададып турар четпестерин үзүткаар талазы-биле хемчег албаан.

Республиканың ажыл-агыйлары картофель олуртулгазын чорудуп турар. Май 25-ке чедир ол культура 114 гектарга тарыттынган болгаш оон планы 33,6 хуу күүсеттингеи.

Ол үнелиг культураның бедик дүжүдү дээш канчаар демисежириниң болгаш СЭКП ТК-ның база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Кыйгырыкка практиктиг ажыл-херектер-биле харылаарының үлегер-чижээн Бии-Хем районуңу «Кызыл тараачын» (даргазы эш Астафьев, партком секретары эш Бессмертимых, агроном эш Икоников) көргүзүп турар. Май 24-те ук ажыл-агыйга 100 гектар картофель тарылгазы эки шынарлыг доозулган. «Өөк» совхозтуң механизаторлары картофель тарырының планныг онаалдазын орту ажып күүседи берген.

Ындыг болза-даа Бии-Хемде ажыл-херек нинтизи-биле эки чорун турзажок таарымча чок четпестер база бар. «Тиилелге» болгаш «Хадың» колхозтар картофель тарып олуртурунче амга чедир эгелеп кирбээн. Картофель тарылгазынче механизаторларны болгаш хову ажылдакчыларын кажан мобилизастап кирер деп бодап турар силер, эштер Конопенко, Бондаренко? Бир эвес ол үнелиг культураны тарып өстүрериге ындыг турушту эзлээрни моон соңгаар үргүлчүлээр болзуңарза, силерниң ажыл-агыйларыңар база катап куду дүжүт алыр болгаш күрүнеден картофель үрезинин дилээр апаарыңарны утпаңар.

Өөрүжүлер картофель олуртулгазын багай чорудуп турар дугайын бистиң хүн демдеглелиviске шүгүмчүлээн болгай. Ынчалзажок байдал экиживейин турарын фактылар көргүзүп турар. Майның 25-те силерниң районуңу колхозтарының ховуларында үгүле ийи гектар картофель тарыттынган болгай, эш Семис-оол! Өөрүде кукурузачылар база аажок багай ажылдап турар. Бир агрегаттың хүнде бүдүрер ажылы дөңгүп-ле 4 гектар чедип турар.

Тес-Хемниң ажыл-агыйларында картофель олуртулгазы улуг дүвүрээзинии болдуруп турар. Май 24-те олар үгүле ийи гектар картофельди тараан. Ол дээрге тес-хемчилерге багай талазы-биле ең тулган «рекордта»-тур.

Кукуруза тарыыры картофель олуртулгазындан май 24-те дээре болган. Ол хүн дургузунда 3.365 гектар кукуруза тарыттынган. Республикада нинтизи-биле 17.018 гектар шөлге кукурузаны тараан. Ындыг болза-даа ол ажылдың темпизи ам-даа куду хевээр, ажылдың шынары аажок багай. Ол чорук республиканың бүгү механизаторларының болгаш чер ажылдакчыларының дүвүрээзинин хайныктырбас аргажок.

Хову шөлдериңиң ажыл-ишчилери! Час төнер чыгаанын билир болгай силер. Тараа культураларын тарыырының эки хуусаазы төнүп турар. Ол болза тарылганы чоокку хүннерде доозарын хандырар хову ажылдарының ындыг шынарын чедип алырының, ындыг темп-биле ажылдаарының эргежок чүгүлазының дугайын көдээ ажыл-агыйның бүгү ажылдакчыларынга база катап куду дүжүт алыр болгаш күрүнеден картофель үрезинин дилээр апаарыңарны утпаңар.

Өөрүжүлер картофель олуртулгазын багай чорудуп турар дугайын бистиң хүн демдеглелиviске шүгүмчүлээн болгай. Ынчалзажок байдал экиживейин турарын фактылар көргүзүп турар. Майның 25-те силерниң районуңу колхозтарының ховуларында үгүле ийи гектар картофель тарыттынган болгай, эш Семис-оол! Өөрүде кукурузачылар база аажок багай ажылдап турар. Бир агрегаттың хүнде бүдүрер ажылы дөңгүп-ле 4 гектар чедип турар.

Тес-Хемниң ажыл-агыйларында картофель олуртулгазы улуг дүвүрээзинии болдуруп турар. Май 24-те олар үгүле ийи гектар картофельди тараан. Ол дээрге тес-хемчилерге багай талазы-биле ең тулган «рекордта»-тур.

Кукуруза тарыыры картофель олуртулгазындан май 24-те дээре болган. Ол хүн дургузунда 3.365 гектар кукуруза тарыттынган. Республикада нинтизи-биле 17.018 гектар шөлге кукурузаны тараан. Ындыг болза-даа ол ажылдың темпизи ам-даа куду хевээр, ажылдың шынары аажок багай. Ол чорук республиканың бүгү механизаторларының болгаш чер ажылдакчыларының дүвүрээзинин хайныктырбас аргажок.

Хову шөлдериңиң ажыл-ишчилери! Час төнер чыгаанын билир болгай силер. Тараа культураларын тарыырының эки хуусаазы төнүп турар. Ол болза тарылганы чоокку хүннерде доозарын хандырар хову ажылдарының ындыг шынарын чедип алырының, ындыг темп-биле ажылдаарының эргежок чүгүлазының дугайын көдээ ажыл-агыйның бүгү ажылдакчыларынга база катап куду дүжүт алыр болгаш күрүнеден картофель үрезинин дилээр апаарыңарны утпаңар.

Өөрүжүлер картофель олуртулгазын багай чорудуп турар дугайын бистиң хүн демдеглелиviске шүгүмчүлээн болгай. Ынчалзажок байдал экиживейин турарын фактылар көргүзүп турар. Майның 25-те силерниң районуңу колхозтарының ховуларында үгүле ийи гектар картофель тарыттынган болгай, эш Семис-оол! Өөрүде кукурузачылар база аажок багай ажылдап турар. Бир агрегаттың хүнде бүдүрер ажылы дөңгүп-ле 4 гектар чедип турар.

Тес-Хемниң ажыл-агыйларында картофель олуртулгазы улуг дүвүрээзинии болдуруп турар. Май 24-те олар үгүле ийи гектар картофельди тараан. Ол дээрге тес-хемчилерге багай талазы-биле ең тулган «рекордта»-тур.

Кукуруза тарыыры картофель олуртулгазындан май 24-те дээре болган. Ол хүн дургузунда 3.365 гектар кукуруза тарыттынган. Республикада нинтизи-биле 17.018 гектар шөлге кукурузаны тараан. Ындыг болза-даа ол ажылдың темпизи ам-даа куду хевээр, ажылдың шынары аажок багай. Ол чорук республиканың бүгү механизаторларының болгаш чер ажылдакчыларының дүвүрээзинин хайныктырбас аргажок.

Хову шөлдериңиң ажыл-ишчилери! Час төнер чыгаанын билир болгай силер. Тараа культураларын тарыырының эки хуусаазы төнүп турар. Ол болза тарылганы чоокку хүннерде доозарын хандырар хову ажылдарының ындыг шынарын чедип алырының, ындыг темп-биле ажылдаарының эргежок чүгүлазының дугайын көдээ ажыл-агыйның бүгү ажылдакчыларынга база катап куду дүжүт алыр болгаш күрүнеден картофель үрезинин дилээр апаарыңарны утпаңар. Ону дүжүттүң эргеажыы, Төрээн чурттуң эргеажыы негеп турар.

АКЫ-ДУҢМА НАЙЫРАЛДЫҢ ЧАЙЫННАЛЧАК КӨРГҮЗҮҮ

Совет-куба кады кылган Медеглел

Социалистиг революциялының Чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының Бирги секретары болгаш Куба Республиканың Революстуг чазааның Премьер-Министри Фидель Кастро Рус болгаш ону үдеп чоруур куба эштер СЭКП ТК-ның Бирги секретары болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң чазааны-биле апрельдиң 27-ден майның 24-ке чедир Совет Эвилелинге найыралдың аян-чоруун кылып чоруп турган.

Куба аалчылар Совет Эвилелин эргип көрген. Маадырлыг Кубаның төлээлеринге совет кижилер чер болганга чүректиң ханызындан байыр чедирип турган. Москвага база Совет Эвилелиниң өске-даа хоорайларынга болгулаан массалыг митингилерге Фидель Кастро киришкен. Куба революциянның баштыңчызының келгени болгаш ажылчыннар-биле, колхозчулар-биле, культураның болгаш артеминиң ажылдакчылары-биле, студентилер-биле оон ужуражышкыннары Совет Эвилелиниң болгаш Куба Республиканың аразында акы-дуңма найыралдың чайынналчак көргүзүү болуп илереп турган. Москвага чоруп турганының болгаш Москва чоогунга дыштанып турганының үезинде Н. С. Хрущев-биле Фидель Кастро ужурашкылап, чугаалашкан. Ол чугаалажышкыннарга совет таладан СЭКП-ниң болгаш совет күрүнениң өске-даа удуртукчу ажылдакчылары, а куба таладан—Кубаның революстуг чазааның Премьер-Министрин үдеп чоруун эштер киришкилээн.

ССРЭ-ниң болгаш Куба Республиканың аразында акы-дуңма найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзааларын улам ынай быжыглаарының база хөгжүдүрииниң айтырыгларының талазы-биле, а ол ышкаш кайы-кайызынга сонуургалдыг болуп турар делегей айтырыгларының талазы-биле ажыт-чажыт чок бүгү таланың санал-оналары чугаалажышкыннар үезинде болгулаан. Эштер Н. С. Хрущев болгаш Фидель Кастро делегейниң ажылчы шимчээшкиниинiң ийи келген айтырыгларын база чугаалажып көрген.

Болган ужуражышкыннар болгаш бесседалар чүректиң ханызындан, бот-боттарын долузу-биле билчириниң байдалынга эрткен болгаш чугаалашкан бүгү айтырыглар талазы-биле ийи таланың үзел-бодалдарының чаңгыс эптиин көргүскен.

Социалистиг нинтилелди чедиишкиннин-биле тургузуп турар маадырлыг куба улуска Совет Эвилелиниң улустары изиг байырны чедирип турар деп, совет-куба кады кылган Медеглелдиң бирги кезээнде чугаалап турар. Бубага улусчу демократтыг, антиимпериалистиг революцияны шылгарангай революсчу, Кубаның национал маадыры Фидель Кастронуң удуртулгазы-биле куба ажылчыннар болгаш тараачыннар боттандырган, олар национал бүрүжээшиниң болгаш даштыкы монополияларның холунган эргече-чагырганы хунаап алган, Америкага бирги социалистиг күрүнени тургускан, ол чорук делегейниң амгы төөгүзүнге чугула болуушкун болган.

Күрүне, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле куба ажылчы чоннарның улуг чедиишкиннери совет кижилерни өөртүп турар. Эш Фидель Кастро баштаан Социалистиг революцияның чаңгыс аай партиязының удуртулгазы-биле чаа амыдыралды тургузуп турар куба улустуң сырый каттышканының ачызы-биле, социалистиг дем-каттыштырылга чурттарының акы-дуңма эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш дузаламчының ачызы-биле ол чедиишкиннер чедип алдынар аргалыг болган.

Тайбынны кампаларының болгаш быжыглаарының эрге-ажыктарын идепкейлии-биле кампалап, тайбың кожа-хелбээ догунналшкынның принциптериниң тиилелгези дээш, чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрери дээш, колониалдыг системаны туюлунга чедир узуткаары дээш шиитпирлиг демисежин турар күрүнелериниң мурнуку олдуруунга чоруп турар Куба Республиканың делегейде ат-алдары кажандан артык өскен.

Совет Эвилелиниң чонунуң Куба Республиканы кайгамчыктыг чыдыы-биле, чүректиң ханызындан байдал-биле көрүп турарын эш Фидель Кастро демделээн деп, Медеглелде чугаалаан. Коммунистиг партиянын удуртулгазы-биле социалистиг нинтилелди тургузарын дооскаш, коммунизмни калбаа-биле тургузуп турар совет улустуң кайгамчык улуг политиктиг болгаш куш-ажылчы көдүрүүшкүнүнге бодунун магадап турарын куба улустуң өөрүнээзинден ол илергейлеэн.

Совет улустуң бүгү делегейге төөгүлүг ол тиилелгелери болза бүгү совет-куба дугуржулгаларны боттандырары-биле холбашкан айтырыгларны талалар чугаалажып көрген болгаш ол дугуржулгаларның чедиишкинниг боттанын турарын сеткил ханыышкын-биле демделээнин Медеглелде чугаалаан. Ийи чурттарның аразында экономика, садыг болгаш артем-культураның харылзааларын улам ынай хөгжүдер хемчеглериниң дугайында дугуржулга чугаалажышкым үезинде чедип алдынган.

Акы-дуңмалышкы Кубаның социалистиг экономиказын быжыглаарынга дузаларынче чүткүлүг удуртулга болдурбушаан, делегей рыногунга чигир чиг-ээлиниң өртектериниң сөөлгү үеде дыка өскенин барымдаалаан, Совет чазак бар турар дугуржулганы өскерткеш, кубаның чигир чиг-ээлиниң 1963 чылда садып алыр өртээн улгаттырар деп бодунуң эгелээшкинии-биле сүмелээн.

Делегейниң амгы байдалын үнелеп көөр талазы-биле ийи талалар чаңгыс аай болгаш тайбынны кампалаары база быжыглаары дээш демиселге ниити турушта турарын эштер Н. С. Хрущев биле Фидель Кастронуң аразынга санал-онаал солчуушкунунуң бадыткаанын Медеглелдиң үшкү кезээнде демделээн.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының эгелеп кааны, кол утказы капитализмден социализмче шилчиге болур бистиң бо үевис дээрге-ле ниитилелдиң бот-боттарынга удурланышкак ийи системаларының демиселиниң үе-чадазы, социалистиг революцияларның болгаш национал-хосталгалыг революцияларның үе-чадазы, империализминиң бууралдүжериниң, колониалдыг системаны узуткаларының үе-чадазы, улам хөй чаа-чаа улустарның социализминиң оруунче шилчип киреринiң, бүгү делегейге социализминиң болгаш коммунизминиң тиилээринiң үе-чадазы болуп турар. Делегейниң социалистиг системазы кижи төрелгетен ниитилелиниң хөгжүдезиниң шиитпирлиг фактору болу берген.

Империализминиң улуска удур араатанзыг бүдүжү ам-даа өскерилбээн. Ону барымдаалап көөрге, олар делегей дайынын өөскүдүп болурунуң айыылы хевээр артпышаан. Ынчалза-даа империализм бир эвес делегейниң термоядролуг дайынын эгелээрин диттигиптер болза, бодун узуткаттырарының айыылынга таварыжыр деп чүвени база билип турар.

Бистиң үевисте делегей дайынының ыяавыла чайлаш чок болу бээр чоруу чок деп, Медеглелде онзалап айыткан. Империализминиң күштеринден социализминиң күштеринiң, дайынның күштеринiң тайбынның күштеринiң улам артык күштүг болуп турары делегейниң термоядролуг чергүлээлерин чайладырын черле боттуг соруулга кылдыр көөр арганы берип турар, ол соруулганы улустар шиитпирлеп шыдаар.

Тайбың кожа-хелбээ догунналшкынының ленинчи политиказының тиилээри дээш могаг чокка демисежирин совет болгаш куба таланың база катап бадыткаан: АКШ-тың болгаш оон эвилелчилериниң улустар аразының дүшкүүлүг чоруун улам нарыядадып турар үүлгединиккинiң тайбынга ынакшылдыг күштерiнiң серемчилели бедидерiни болгаш улустар аразының эң чугула айтырыгларын тайбың арга-биле шиитпирлээри дээш демиселди күштелдирiнiң негеп турар деп, Совет Эвилели болгаш Куба санап турар.

Термоядролуг дайынны баш удур болдурбазынга болгаш идегелдиг тайбынны хандырарынга чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрериниң программазын амыдырал боттандырарының шиитпирлиг ужур-дузалының демиселээри эргежок чугула деп, эштер Н. С. Хрущев биле Фидель Кастро олар санап турар.

Герман айтырыын таарыштыр шиитпирлээрин Совет Үазактың канчаар көрүп турарын Н. С. Хрущев санал-онаал солчуушкунунуң үезинде тайылбырлаан. Герман айтыыр талазы-биле Совет чазактың туружун чүүлдүзүнгенiниң дугайын куба тала медеглээн.

Совет Эвилели-даа база Куба Республика-даа колониализмни шиитпирлии-биле бүрүү шапкан болгаш африк диште, Азияда болгаш Латин Америкада колония он-он девискээрлер болгаш хамаарылгалыг чурттар ам-даа бар болуп турар байдалга шыдажып олуруп болбас деп санап турар. Боттарының хосталгазы, политиктиг болгаш экономиктиг хамаарышпас чорүү болгаш колониализминиң аар-берге уржуктарын үзүткаары дээш демиселди чорулуп турар бүгү улустарга чугаа чокка ең-сеткил каттыжышкынын болгаш деткимчезин Совет Эвилели болгаш Куба Республика илередип турар.

Бот-боттарының аразынга ажыктыг принциптерге, дең эргеге болгаш сөөк-азы илгаарын болгаш күрүнелериниң ишти хереткеринге чаржылажырын болдурбазынга үндезилээш, улустар аразынга садыглажышкынны болгаш экономиктиг кады ажылдажылганы ең-не калбаа-биле хөгжүдерiн ийи талалар түүлдүг деп көрүп турар. Садыг болгаш хөгжүлде айтырыгларынга ыяавыла-биле хосталар аразының конференциязының ыыжыкларында КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVII сессиязының шиитпирiн ийи талалар деткип турар.

Кыдат Улус Республиканың КНО-да хоойлу өзугаар эргелерiн тыпсырынга шаптыктап турар империалистерниң каржы-дошкун үүлгединиккинiн соксадыр ужурлуг деп, Совет Эвилели болгаш Куба Республика санап турар.

Эш Фидель Кастронуң болгаш ону үдеп чоруур кижилериң ССРЭ-ге чоруп турганының үезинде СЭКП ТК-ның болгаш Социалистиг революциянын Чаңгыс-аай партиязының Национал удуртулгазының аразынга СЭКП-биле ПУРС-туң (Социалистиг революциянын Чаңгыс аай партиязының) аразынга партийжи харылзааларны моон-даа соңгаар улам калбарыын дугайында болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкиниинiң чугула айтырыгларының талазы-биле калбак санал-онаал солчуушкуну болганың Медеглелдиң дөртку кезээде дыңнадып турар.

СЭКП биле ПУРС-туң аразында акы-дуңма партийжи харылзаалар быжыглып база хөгжүп, ол харылзаалар боттарының боттуг түңнелдерiн берип турар, партия болгаш күрүне тургузуунуң дуржулгазын бот-боттарының аразынга түңнеп, байдыл, социализминiң болгаш коммунизминiң өруу-биле ССРЭ-ниң база Кубаның улустарының бүрүнгаар шимчээшкининге идепкейлиг дузалап турарын талалар демделээн. Пролетаржы интернационализминiң ленинчи принциптеринге үндезилээш, делегейниң коммунистиг шимчээшкиниинiң чаңгыс эвии быжыглаарының чугула ужур-дузазын СЭКП болгаш ПУРС үнелеп көрүп турар.

1957 болгаш 1960 чылдарда компартияларның Москвага болган чөвүлел хуралдарының Декларациязында болгаш Медеглелинде бижээн туруштарга ийи партиялар чайгылыш чокка туруп, база ол чугула документилерни удуртулга болдурбушаан, боттарының политиказын, боттарының практиктиг ажыл-чорудулгазын тургузуп турар.

Амгы төөгүлүг үеде янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догунналшкынының байдалдары улустарның национал-хосталгалыг, антиимпериалистиг демиселиниң, хамаарылгалыг болгаш колония чораан чурттарның бүрүн национал хосталгазының, оон иштинде оларның экономика талазы-биле тускайлан турар чорүүн чедип алырының сорулгаларынга дүжүп турар деп, Медеглелде айыткан. Тайбың кожа-хелбээ догунналшкынының байдалы коммунистиг болгаш ажылчын партиялардың салдарының өзеринге, социализм дээш демиселдиң фронтузун калбартырынга дузалап турар. Социализминiң оруунче киргеи маадырлыг Куба аңаа чижек болур. Чогум-на харын янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбын кожа-хелбээ догунналшкынының байдалында дөртеи ажыг чурттар хосталганы чаалап алган болгаш империалистиг күрүнелерден экономиктиг хамаарылганы ажып эртериниң оруунче киргеи.

Совет Эвилелинге бодунун чоруун турганының үезинде Фидель Кастро Куба Республикага найыралдың аян-чоруун кылып чеде баэри-биле Н. С. Хрущевту чалаан. Ол чалалганы Н. С. Хрущев өөрүп четтириишкин-биле хүлээп алган.

Совет Эвилелинге Фидель Кастронуң чедиишкинниг аян-чоруу Совет Эвилелиниң болгаш Куба Республиканың улустарының акы-дуңма найыразының болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганың хүн бүрүде быжыглып турар харылзааларынга шылгарангай салыышкынны киргеи дээрзин Медеглелде демделээн. Чер кырынга быжыг тайбынны тургузарының, улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарының база бүгү чурттарның болгаш улустарның аразынга кады ажылдажылганы хөгжүдериниң улуг болгаш чаагай өчис сорулгаларын боттандырары дээш, социалистиг дем-каттыштырылгазының болгаш тайбынга ынакшылдыг бүгү чурттарның демисежинге чугула рольду ол аян-чорук ойнаар хээрлинге быжыг бүзүрелин талалар илергейлеп турар.

Совет-куба кады кылган медеглелге Н. С. Хрущев биле Фидель Кастро Рус Москвага май 23-те ат салганнар. (СЭТА).

„Космос-18“ ужудуушкунда СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

Черниң «Космос-18» деп ээлчеглиг кылымал спутнигин 1963 чылдың май 24-те Совет Эвилелинге салып үндүрген.

1962 чылдың марттың 16-да СЭТА-ның чарлааны программазы ёзугаар космос делгемин шинчилээрин үргүлчүлээринге көрдүнген эртем аппаратуразын спутникте тургускан.

Спутникти дараазында параметрлиг кылдыр орбитажке үндүрген: долгандырыгның эге үези — 89,44 минута; черниң кырындан ең-не ырай бээриниң хемчээли (апогеязынга)—301 километр; черге ең-не чоок эрттериниң хемчээли (перигеязынга)—209 километр; орбитаның экваторже ийленчээниң булуңу 65 градус 01 минута. Спутникте эртем аппаратуразындан аңгыда бар үүлдер болза:

19.996 мегагерц частотага ажылдап чоруур радиодамчыдыкчы,

Орбитаның элементилерин шын хемчээрниге херек радиосистема болгаш приборларның база эртем аппаратуразының ажылының дугайында медээлерни черже дамчыдарынга херек радиотелеметриктиг система.

Спутникте тургускан аппаратура чогумчалыг ажылдап чоруур.

Кээп турар информацияны таарыштырылга-саналга төөгү ажылдан кылып турар.

СЭКП ТК-ның Пленумунга уткуштур

Лекция пропагандазын бедик деңнелче

Партияның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлериниң база СЭКП-ниң Программазында ажыттынган коммунизм тургузуушкунунуң улуг сорулгаларын боттандырар херекче совет улустуң күжүн мобилизастаарынга болгаш совет кижилерни коммунизм өзугунга кижизидеринге эртем билиглерни нептередип, пропагандалаары партияның идеология ажылының чүгүла кезээ болуп турар. Сөөлгү чылдарда ,политиктиг болгаш эртем билиглерни нептередир талазы-биле Ниитилелдиң ажылы калбарып, лекция номчулгазының деңнели бедээн. Бистиң чүртүвүста 1 миллион 200 мун ажыг улегчүр будүрүлгенин, кезээ ажыл-агыйның мурнакчылары, совет интеллигенциязының төлээлери ниитилелдиң кежигүннери болуп, 1962 чылда 12 миллион лекцияларны номчаннар.

Сөөлгү үеде, ол ыланғыя партияның XXII съездизиниң соонда, политиктиг болгаш эртем билиглерни нептередир талазы-биле Ниитилелдиң Тыва республика салбырының ажылы партия организациязының удуртулгазы-биле база-ла ажыкшээн. Лекция пропагандазын күштелдирер талазы-биле тодаргай хемчеглерни ап ворутканының болгаш чаа кежигүннерни болдунуң хүрээлениңче хаара тутканының түнелинде, лекция номчулгазы көвүдеп, оон шынары ажыкшээн база амыдырал-биле харылзаазы күштелип турар. Бир эвес политиктиг болгаш эртем билиглерни нептередир талазы-биле Ниитилелдиң Тыва салбыры чаа-ла организастаттынып турар үеде биске чүгле 100 кежигүннер бар, а номчуттунган лекциялар саны 400-ле хире болуп турган болза, 1962 чылда ниитилел кежигүннериңе кезээ ажыл-агыйның, будүрүлгенин түскай эртемниглериниң болгаш өскедээ интеллигентилерден 2000 чыгыы кижи хаара туттунган. Колхозчуларның, ажылчыннарның мурнунга 10728 лекциялар номчуттунган, 207 массалыг хемчеглерни организастап ворутkан.

Партия организацияларының удуртулгазы-биле ажылдап турган, чоңнуң хүндүткелин чедип алган, боттарының мергежилин хүн бүрү бедидип турар лектор кадрлар болгаш эки ажылдыг лекторлар болуктери бистиң республикада эвээш эвес аппарган. Улуг-Хем районунда Жданов аттыг колхозта школа директору В. О. Бавуу-Сюрюңге баштаткан лекторлар бөлүүнүң ажылында солун чүүлдер бар: лекциялар, тематиктиг кежээлер, колхоз будүрүлгезинин мурнакчыларының ужуражылга кежээлери, номчулга конференциялары, айтырыглар болгаш харылзар кежээлери ышкаш массалыг хемчеглерни үргүлүг кылып, хөйхөй дыннакчыларны база киржикчилерни хаара тудуп турар. Болуктүн кежигүннери чүгле колхоз төвүнге эвес, харын ыракта малчыннарга, фермаларга лекция, беседаны үргүлүг ворудуп, партияның болгаш чазактың шиитпирлерин чонга таныштырар талазы-биле улуг ажылды кылып турарлар. Бо колхозта ниитилел кежигүннериниң ажылы партия организациязының удуртулгазы-биле чаңгыс аай план ёзугаар, ажыл-агыйның мурнунда туруп турар сорулгалар-биле дорт харылзаалыг болуп турар. Жданов аттыг колхозта ниитилел бөлүүнүң эки ажылын демдеглеп көргеш, РСФСР-ниң политиктиг болгаш эртем-билиглер нептередир талазы-биле Ниитилелиниң баштаар чери оон удуртукчузу эш Бавуу-Сюрюңнү Хүндүлүг бижикбиле шаннаан.

Каа-Хем районнуң Сизим суурда лекторлар бөлүү база-ла багай эвес ажылдап турар. Сизимде болгаш Эржейде чүдүлгелиг кижилерниң ортузунга атеистиг ажылды хүн бүрү доктаамал чорудуп келгенинин түннелинде, ол суурларда шажынчыларның идепкейжи хевири кошкаан болгаш сөөлгү үеде шажынчы хүннер демдеглээр чоруктар ында ам болбастаан. Мындыг янзылыг эки ажылдыг бөлүктер өске-даа районнарда бар.

Колхозтарда, совхозтарда, будүрүлге черлеринде, албан организацияларда лекторлар бөлүктеринге, лекторларга дузалаары-биле ниитилелдиң республика салбыры, оон президиумуу база оон секциялары чамдык ажылдарны чорудуп келген. СЭКП Тыва обкомунуң идеология килдизи-биле кады семинарларны, консультацияларны Кызылга болгаш районнар төптеринге арттыргээн, эрткен чылын 56 лекцияларны орус, тыва дылдарга ажылдап кылгаш, районнарже чоруткан. Район салбыларының харыысалгалыг секретарьларының семинарын бо чылын база арттырген. Бо бүгү хемчеглер лекция пропагандазын күштелдирериңге, оон дээштиин чедип алырынга дузалап турар.

Ниитилелдиң республика салбырының ажылында чамдык чедишкиннер бар-даа болза, улуг четпестер ам-даа чайлаттынмаан болуп турар. Чамдык район салбырларында номчуттунуп турар лекцияларның саны чүгле өспейн турар эвес, харын кудулап, номчуп турар лекцияларның шынарын, идейлиг деңнелин хынаар ажыл кошкак чоруп турар. СЭКП төөгүзүнге, марксизчи-ленинчи философияга болгаш өске-даа чүгула темаларга лекциялар 1961 чылга бодаарга 1962 чылда Тес-Хем, Өвүр, Барыын-Хемчик, Бии-Хем, Улуг-Хем районнарга кончуг эвээш номчуттунган. Оон ынай биология, геология, география, физика, математика, химия темаларынга, эртем-техника талазы-биле лекциялар бисте мырынай эвээш номчуттунуп турар болгай.

Бо четпестер чүүден болуп, тыптып турарыл дээрге, район салбыларының даргалары болгаш харыысалгалыг секретарьлары, Республика салбырының баштаар чери организакчы ажилды суда чорудуп, лекция пропагандазының байдалын чогуур үезинде, ханы анализтеп көрбейн база лектор кадрларны белеткээринче кичээнгейни суда салып, чаңгыс аай планнаашкынны чоруттайн турарында.

Бистиң четпес ажылывыстың база бирээзи—ниитилел кежигүннериниң саны кончуг оожум өзүп турарында. Бистиң республикада дээди болгаш ортумак эртеминиг түскай эртемниглер хөй, ол хиреде-ле оларны лекция пропагандазынче четче хаара туттайн турар бис. Чижээлээрге, бистиң республикавыста кедээ ажыл-агыйның 700 ажыг түскай эртемниглериниң ниитилел кежигүннери чүгле 236 кижи, 2600 ажыг башкылардан — 426 кижи, 1200 ажыг медицина ажылдакчыларындан —124 кижи лекторлар болуп турар. Сорулга чүл дээрге, чүгле түскай эртемниглерни эвес, харын үлетпүр будүрүлгенин, транспорттуң, кедээ ажыл-агыйның мурнакчыларын ниитилелдиң хүрээлениңге хаара тудуп, оларның дузазы-биле мурнакчы дуржулганы, ажыл-агыйның чедишкиннерин бүгү чонга таныштырып турган, коммунизм тургузуушкунунга улам-на чаа-чаа бедиктерни чедип алырынга кижилерге дузалаары болур.

Партияның идеология талазы-биле ажылының бир кол сорулгазы болза совет кижи бүрүзүн коммунистиг ёзугa кижизидери болгай. Ынчангаш лекция пропагандазын чорударда чүгле колхозтар, совхозтар төптери, албан организация, үлетпүр будүрүлге черлери-биле кызыгаарлаттынмайн, харын-даа хамаатыларның чурттап турар бажыңнарынга чедир ажылдаары негеттинип турар. Моонбиле кады бистиң ыракта одар-белчирде малчыннарывысты, каларчыларывысты, фермаларны, бригадаларны база үттүп болбас.

СЭКП ТК-ның РСФСР талазыбиле Бюрозунуң докгаалы-биле бо чылын бистиң Россия Федерациязында политиктиг болгаш эртем-билиглер нептередир талазы-биле Ниитилелдиң эге организацияларындан эгелээш үстүкү удуртур органнарынга чедир отчёт сонгулдалыг хураллар эрткилээр. Ол хуралларны лекция пропагандазын улам күштелдирер болгаш чаа-чаа күштерни хаара тудар, бистиң ажылывыста четпестерни чайладыр дээн лозун-биле организастыг арттирери район салбыларының удуртукчуларының хүлээлгези болуп турар.

СЭКП ТК-ның ам удавас болур Пленуму идеология талазы-биле айтырыгны чугаалажып көөр. Пленумнуң шиитпири лекция пропагандазын улам калбарыдырга, ниитилел кежигүннериниң идепкейин кодуреринге канчаар-даа аажок улуг идиг-ни бээри чугаажок.

В. ОЧУР.

Политиктиг болгаш эртем билиглер нептередир талазы-биле ниитилелдиң Тыва АССР-де салбырының башлаар черинiң даргазы, төөгү эртемнериниң кандидады.

Тываның үүлүүр тудугларында

Июнь—эргилделиг ай болур ужурлуг

ПАСПОРТ КАИЫЛ?

Кызылдан Хову-Аксынче баар самолётка бо удаада пассажирлер эвээш болган. Красноярскиден келген үш инженер болгаш мен, бо-ла бис. Инженерлер Тывага бир-ле дугаар кээп турар хирелиг, аажок соңуургачал улус болду. Самолёттуң бичии, төгерик соңгаларынга хавактарывыс үстүрүп алгаш, куду сөөрбүшаан, чугаалажып-ла чордувус.

«Бо черни Бүрен ховузу деп адаар, тараа-даа, ногаа-даа тарыыр, а шээр мал одарладырынга мырынай кедергей тадырмчалыг чер чүве» деп, кожаларымга тайылбырлап чордум. Ол аразында самолёт чалгынының адаанда Элегес хемниң өөр-мыйыр уну, эмгежок хей ортулукчугаштары көстүп келди. Инженерлер дээрге кыры-биле ужудуп эрткен чөлеривистиң географтыг байдалын, административтиг хуваалга айыы-биле каяа хамаарыштыг турарын, ол чөлериниң адын, бир эвес ол атты орус дылче очулдурар болза чүү болурун шуптуурун биилп алыксаар улус болду. Шак ынчаар чугаалажып чорувуста үжен минута эрте берген, самолёт Хову-Аксы суурнуң кырында кимсикидип тур-ла. Удатпанда ол хонуткан, бис үнүп келдивис. Инженерлер ол-бо чүктерже долгандыр көргүлээш, магадап чугаалаштылар:

— Чурумалдыг-ла оран-дыр, тайгаларны, хадыңнын калбак эзимнерин, дөө ол ак меңгилерни көрүнердээн, чараш-ла бойдус-тур.

Оон бичии болганда бир инженер менден айтырды:

— А тудуг кайыы?

— Дөө ол ийин, электростанция, оон чанында фабрика тудуу— дээш, кедээр айыттым.

— Ону көрүп-ле тур бис харын, бо улуг тудугнуң паспорту кайыл деп айтырып турарывыс бо. Красноярск крайның чаа тудуг бүрүзүнче чеде баарге аэродромда, олче баар оруктарда он, чээрби километр четпейн чорда-ла медээжок улуг ужуктер-биле тудугнуң адын, ажыглалга киирер хуусаазын бижээш, бедик көскү черлерде аскылап каан турар, харын мырынай дүне безин чырып турар боор чүве. Мында ындыг чүве чок тур, бис кым деп аттыг черде чедип келгенивисти, мында чүнү тургузуп турарын билбейн тур бис—деп, демгилерим арай хомудаан шинчилиг чугаалаадылар.

Инженерлерниң шын. Хову-Аксы дээрге бүгү-эвилел ужур-дузалыг комбинаттың тургузунуп турар черидир, ол болза Тывада эң улуг тудугларның бирээзи-дир. Оода-ла маңаа, аэродромга: мында «Тыва кобальт» комбинат тургустунуп турар»—деп, бир метр ажыг улуг ужуктер-биле бижип кагза канчап баарыл? Чоокта чаа Хову-Аксынга Красноярск совнархозтуң даргазы чораан, «бо дээрге партийжи паспорт чок тудуг ышкажыл» деп чугаалаан-дыр, ынчаарга «Тыва кобальт тудуг» эргелелиниң удуртукчулары-даа, онда партком-даа оон чогуур түннел үндүрбээнин кижи кайгаар.

ЭКИ БОЛГАШ БАГАЙ— КОЖАЛАШКАК

«Тыва кобальт» тудуг эргелелиниң будүрүлге комбинадының чазанылга цегинде коммунист Роман Иванович Коровин удурткан бригада ажылдап турар. Цехтиң техниктиг чепсегленишкини дыка шыырак. Онда ыяшты чондурар, доораар, үттээр, хоюглаар, ховуулдаар янзы-бүрү нарын станоктарны тургускан. А бригада кежигүннериниң кижи бүрүзү ол станоктарның тургузуун, оларга ажылдаарының мергежилин беш салаазы ышкаш билирлер. Ынчангаш чазанылга цегин, айларның болгаш кварталдарның планныг онаалгаларын доктаамал ажыр күүседип, чүгле эки болгаш кончуг эки шынарлыг чазанылга кылыгларын берип турар, а продукцияның бот-үнези ол цехте эң-не чиик, бригада кежигүннериниң күш-ажылының будүрүкчүлүү эң бедик болуп турар. Ажылдың айын бодаарга чазанылга цегинге ыяш кескиндилери, чонгу, хирээнги черле өмгежок болгу дег, а чогум цехке чеде баарге арыг-силии кыланна чүве. Бригада кежигүннери коммунистер Бүдер, Соколов, комсомолчу Григорий Оюн база Бузькин олар комбинат тудуунуң улуг коллективинде мурнакчыларның одуруунда турарлар. Роман Иванович Коровин удурткан бригада коммунистиг күш-ажылдың деп атты чедип алганнан бээр үш-чыл ажып турар, бригада кежигүннери ол бедик атка төлептинг болуп, коммунизм үезинге чурттаарынга боттарын амдыгаалтан эгелеп шудургу белеткеп турарлар.

Чазанылга цегинин кожазында ыяш дилдирер болгаш бетон хоодар цехтер бар. Оларда байдал мырынай өске. Каттыштыр санаарга, чүс ажыг ажылчыннарлыг ийи цехте коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы азы бригадазы деп ат ээш шимчээшкинде киржип турар чангыс-даа кижи чок, социалистиг чарышты чүгле ёзу барымдаалап организастаан, оон түннелин-даа үндүрбейн турар, лозуннар, плакаттар болгаш өске-даа көскү агитация мырынай чок, хана солуннү Май 1-нин байырлалын уткуштур безин үндүрбээн. Кысказы-биле чугаалаарга, политмассалыг ажылдар ол цехтерде сандаргай байдалда кирген, а оон уламындан будүрүлгечи көргүзүүлер база куду болуп турар. Кайы-даа будүрүлгенин экономиктиг кол көргүзүү продукцияның бот-үнези болгай. Ынчаарга бетон цегинде продукцияның бот-үнези чингээр туржук, ай санында улам өзүп турар. Бетоннуң шынары куду, ону будүреринин технологиязы сагыттынмайн турар. Бетонның маркалары хөй янзы болгай. Оларны кылырда цементини, сайны болгаш элезинни техниктиг норма ёзугаар өйлеп холуур апаар, а бетон цегинде холуушкунну хемчег чокка, карак-биле чижеглеп кылып турар. Продукцияның куду шынарлыг болуп турарының бир кол дээзу ол-дур. Ол-ла цехте бетон блоктар база будүрүп турар, а оларны даштындан көөрге-ле

ЧАС ДООСТУП ОЛУР, БҮГҮ ТАРЫЛГАНЫ ДУРГЕН ДООЗААЛ

Ногаажыларда

Бии-Хем районунуң «Кызыл тараачын» колхозунуң Эәрбек участогунуң ногаажыларында ажыл ам изиг-түлүк. Олар амгы үеде ховуажылакчылары-биле кады нимтининг малынга кукуруза болгаш чаңгыс чылдыг сигенниер тарылгазын доозуп, ногаалариның бедик дүжүттерин азыр дээш демисежип турар. Ногаа ажылдакчылары бо часкы күженишкининг хүннерде хөй ажыл-херектерни шиитпирлеп турар. Чамдыктары помидорлар болгаш капуста рассадаларын өстүрүп, өскелери, ол ажылды болдунар шаа-биле эки күүседир дээш тарылга мурнунуң суггарылгазын чорудуп турар.

— Бистиң ногаа ажылдакчыларывыс чеди чылдың бешки чылынга бедиткен хүлээлгелерин боттарынга алганнар. Оларның күүселдези дээш демисел эрте чазын-на эгелээн. Ногаа тарыыр черлерже хөй өдек төктүнген, парниктер болгаш чепсек-херекселдер өй-шаанда белеткеттинген. Ол ажылдың түңнели каракка илдең. Парниктерде эки рассадалар өзүп турар. Оларны өстүрер дээш хөй күш үнген—деп, бригадир-агроном эш Букреев чугаалап турар.

Бригадириниң чугаалап турары аажок шын. Бо час аажок чударгай болгаш соок болган. Чылыг, кааң хүннер соок, хаттыг хүннербиле болганчок-ла солужуп турар. Рассадаларны өстүрүп база камгалап алыр төлээде ёзулуг мастер болур херек.

Огород шөлүнүң эки ажылдап кылдынган хөрзүнүнде столовая свёклазы, огурец тарып олуртқан. Ам ногаажыларның бүгү күжү арбуз тарыырынче углапган. Анаа 20 гектар черни тускайлаан. Ээрбекчилер ажык хөрзүнге помидорлар болгаш капуста тарып олуртур үе ырак эвес. Ол культуралар 11 гектар шөлдү ээлээр. Ногаажыларның ол хөй күш үнер ажылынга ында школаның өөреникчилери боттарының шыдаар шаа-биле дузалажыр.

Ээрбектиң ногаажылдары ногааларының албек дүжүдүн өстүрер бис деп медеглеп турар.

В. НИКОЛАЕВ.

Районда бир-ле дугаар

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле бистиң корр.) Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң тараажылары май 24-те районуң ажыл-агыйларындан бир-ле дугаар кызыл тас чаштырылгазын доозуп, бедик дүжүт дээш демиселдиң баштайгы белең эвес шылгалдазын тутканнар. Ол өөрүшкүлүг медээни мындыг сан-түңнер-биле көргүзүп болур: ажыл-агый инитизи-биле бо чылын 2273 га черге кызыл-тасты чаштырар планныг, ону колхозтуң ажыл-ишчилери ол хүнге чедир 2280 га черге чаштырган. Колхозтуң тараа шөлдеринде ол кол культура-биле чергелештир мал чеми культуралар база тарыттынган. Чижээ, Торгалыгда трактор-ховуу бригадазы 60 га черге чочак-тараа тарып олуртур планын 70 га кылдыр ажыр күүсеткен, 50 га черни чигир свёклазы эзлепкен.

Бо ажыл-агыйда бо чазын үш трактор-ховуу бригадазы ажылдап турар. Оларның аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнакчылары Торгалыг болгаш Кожайда трактор-ховуу бригадаларының ажыл-ишчилери болуп турар. Ук бригадаларда агитас-массалыг ажылды колхозта партия организациязы часкы ховуу ажылларының баштайгы хүнүнден эгелээш-ле тааырымчалыг кылдыр хуваай тургусканы чаагай үре-түңнелдерге чедирген. Ында ховуу турлагларынга үргүлчү агитхуудустар үш хонгаш-ла доктаамал үнүп, «Крокодил» деп хана солуну четпестерин илередип, оларны өй-шаанда эдип алырынга дузалап келгенин айтыры чугула. Ол шыкаш ында партия организациязының бижыглаан агитаторлары ховуу турлагларында ажылдап турар колхозчу ажыл-ишчилериниң күзенчиг аалчылары болуу берген. Агитаторлар Нина Вагрецова, Лида Корняк болгаш Тумак Чаш-оол олар механизаторларга болгаш тараажыларга солуп беседаларны, ыыткыр номчулгаларны үргүлчү организастап келген.

Алдарлыг чеди чылдың бешки чазын төрээн колхозунуң тараа шөлдеринге чүткүлдүг ажыл-ишчибиле демдеглеп турар мурнакчы механизаторлар ында эвээш эвес. Ындыгларга Торгалыгның трактор-ховуу бригадазында эзлчег нормазын үргүлчү 1,5—2 катап ажыр күүседип келген Иван Сугараковтуң, Түлүш Байыр-ооллуң чаштырыкчы агрегаттарын хамаарыштырып болур. Ол-ла бригадада «Беларусь» деп трактор-биле хүнде 12 га черге тараа чаштырар нормалыг турган. 48 га чедирип турар мурнакчы механизатор Федор Леериниң агрегадының адысураа ажыл-агыйның тараа шөлдеринде неперегейгей болу берген.

Кожайда трактор-ховуу бригадазының мурнакчы механизаторлары Анатолий Рассохин «ДТ-54» тракторга үш сеялка-биле эзлчегле 25 ганың орнунга 40 га чедирип, Түлүш Сарыг-оол хүнде «Беларусь» трактор-биле 12 гага тараа чаштырар нормазын 35 га чедирип, мурнуку одурүгда чоруп турар.

Часкы тарылганы кысна хуусаада дүрген доозарынга ховуунуң бүгү-ле ажыл-ишчилериниң чаңгыс кижи дег эп-сеткилдиг шалып ажылы негеттинер. Ынчангаш «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң ховуларында чүгле механизаторлар мурнакчылар болуп турар эвес, харын-даа чолаачыларның аразында база чүткүлдүг кижилер эвээш эвес болуп турар.

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң тараажылары ам бо хүнниерде картофель биле кукуруза тарып олуртурунче массалыы-биле киришкеннер.

Тараажының алдары дээш, келир күстүң бедик дүшүдүн магадылап турар ховуунуң ажыл-ишчилериниң аразында чаштырыкчыларның улуг үлүү кесну черни эзлеп турар. Боттарының бедүүн күш-ажылы-биле тараа шөлдеринге ёзулуг сураглыг апарган кижилер оларның аразында хөй.

Ындыгларга бо чурунта Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң № 1 трактор-ховуу бригадазында чаштырыкчылар (оң талдан) Владимир Сагаандай, Каң-оол Наксыл болгаш Александр Чалбаа хамаармыр. Часны тарылганың шылгарангай кижилери болур.

Фото болгаш сөзүү О. НАМЧЫЛАКТЫЫ.

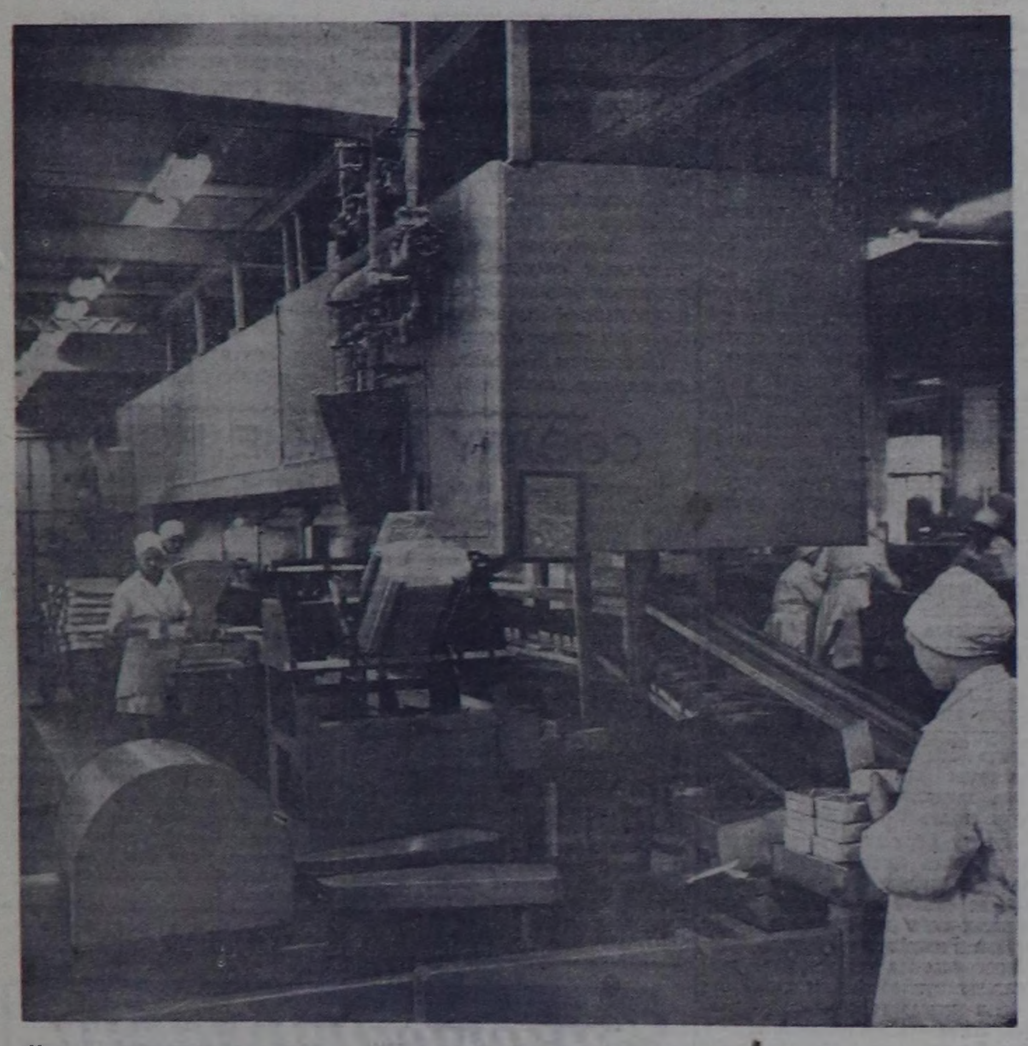

Мосиваның балык болбаазырадыр комбинады янзы-бүрү 100 ажыг балык кылыгларын хүннүң-не бүдүрүп үндүрүп турар. Бүдүрүлгениң коллективи эрткен чылын Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга киришпишаан, эки чедишкиннери дээш, ийиги шаңналды алган. Комбинатта бүдүрүлгениң мурнакчылары ай санында көвүдеп турар, 600 хире кижи шагда-па коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты чедип алган.

ЧУРУКТА: балык болбаазырадыр талазы-биле автоматтыг шугум. СЭТА-ның фотохрониказы.

Одалга сезонунга белеткел

Ажылчы чоннуң чуртталга-амыдыралын экижидер дээш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың хүн бүрү сагыш-салыышкынының ачызында бистиң республиканың пайысчылы Кызыл хоорайда изиг суг-биле төп одалгадан чылытынып турар хөй каът бажыңнарны сөөлгү чылдарда квартал-кварталы-биле тудуп, ажыглалга киирип турар. Чижээ, хоорайның төвүнде, № 2 школа районунда кайыынгадаа 96 аал иштиг чурттаар ийи бажыннар шагда-да ажыглалга киргеп база 46 аал иштиг чурттаар бажың удиппас ажыглалга кирер. Бо бажыннарда ажылчын, албан-хаакчыларның хөй өг-бүлелери чурттап турарлар. Хоорайның барыын талазында, Улуг-Хемни кежилдир улуг көвүргүг тудуп турар черниң үстүнде, «Енисей» кинотеатр дужунда чуртталганың хөй каът улуг бажыңнарлыг, 26-гы кварталын тудуп турар. Чурттагланың бо улуг тудуунун доостурун хоорайның хөй-хөй чүс ажылчын, албан-хаакчыларының өгбүлелери четтикпейн манап турарлар.

Хоорайларда чурттап турар ажылчы чоннарның чурттагла-амыдыралынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынга коммунал-чурттагланың, ылангыя тудуг ажылакчыларының ролю улуг. Ындыг турбуже хоорайның чурттагла эргелелиниң мурнунда турган удуртулгазы база амгы «Кызыл тудуг» трезинин удуртукчулары эштер Нестеровский, Григородов олар одалга системаларының эки ажылдаарын хандырарынга кошкак кичээнгей салып турганнар. Тудугну кылып турган организация одалга системазын эки таарыштыр тургуспайн, шала-була кылгаш дужаарга, коммунал чери хүлээп ап турган. Оон түңнелинде Кочетов кудумчузунуң бажында 96 аал ишти чурттаар бажыңнарның чурттакчылары кыжын донуп, берге байдалга таваржып турган. Чүге дизе, одалга системазын кышка удур арыглап-аштап, септеваанинден изиг суг дамчыыр хоорзалар, радиаторлар, оон туржук төп одалгага котелдары безин чарлы донуп, ажыглалдан үнүп турган.

Бо бүгү четпестерни ол болгаш өске-даа төп одалгалыг бажыңнарның чурттакчыларындан СЭКП обкомунга болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге билдиримишкиннер киирген соонда, чүгле январьның соогунуң үезинде чөк кылыр ужурга таварышкан. Хоорайның бажыңнарының одалгазынга бооп турган бо четпестериниң база бир кол чылдагааны болза, одалга системазын ажылдадып билир шыырак билигліг көчегар, слесарь кадрлар-биле хандырылга багай турганында. Анаа колдуунда таварылга болган кижилерни, харын-даа арагачыларны киирип ап турган.

Ам изиг суг болгаш бус-биле одалгаларга ак-сеткилдиг ажылдап шыдаар кадрлар-биле колдуунда хандыртынган бис. Оларга көчегарлар М. Савастьянов, А. Мураев, Н. Парадеева, М. Козинова, слесарьлар И. Филиппов, Н. Попов, электрик Ю. Комиссаров болгаш оон-даа өскелер хамааржып турар.

1962—63 чылдың одалга сезонун эрттиргеш, бо чылдың одалга сезонунга белеткел ажылдарын чорудуп эгелей берген бис. Хамыктың мурнунда республиканың Коммунал ажыл-агый министерствозунуң өөредилге черинге кадрларны белеткеп эгелээн.

Ам үеде бистиң бажың эргелел ажылдакчылары СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга күш-ажылчы чедимишкиннерлиг ужуражыр дээш, чурттагла фондузунуң аар-саар болгаш капитал септелгезин база одалга системаларының септелгезин хайныышкынынын-биле чорудуп турар. Оларның күш-ажылчы күженишкиннериниң түңнелинде бо чылдың кыжында эки белеткелдиг ужуражыр бис дээрзинде чигиниг чок.

А. ЯЦЕНКО.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГ-ААЛАР

Четпестерни айытпышаан

Таңды районда «Совет Россия» колхозтуң Артыы-Узун сүт-бараан фермазында 270 инек бар. Коллективте 9 саанчы-биле кады шупту 12 кижи ажылдап турар.

Часкы хүннер улам-на чылып, олар экижип турарынга холбаштыр инектиң сүткүрү база бедип турар. Чижээ, апрельде хүнүң ортумак саалдазы 170 литр турган, а майда—360 литр чедир бедээн. Бо талазы-биле Соян Үзестин кадарган ээлчээзинде инектерниң тодуг, сүткүр келирин саанчылар чаңгыс эвес удаа чугаалашкан тургулаар.

Кижи бүрүзү бодунуң онаашкан ажылынга кызымак, бедик көргүзүглүг болурунга чүткүлдүг. Моон-биле кады эвилернин эвилери—пилиидектер черле турар. Артыы-Узун фермазында Манчалмаа, Думатт, Ланзыы ышкаш ажыл-ишке үлегерлиг саанчыларны мактаары чөптүг.

Ферманың турар чери колхоз төвүнден ырак эвес. Колхозтуң удуртур ажылдакчылары чанында фермаңың ажылын өренгей башкарып, анаа кончуг ховар кээп турарын база айтыр херек. Баштаар чернин ларгазы эш Дубатов сөөлгү беш айларда чүгле чаңгыс удаа, далаш кадында чораап барган.

Улуг азы биче-даа бол, ажыл-агый черинге кандыг айтырыг турбас дээр. Фермада сава чедишпес: 8 бидон, 15 хире кочал бар. Инек саарынга, сүт, сметана, тыртқан сүт кудар сава дугайында айтырыгны чеже катап тургуспаан дээр. Тыртқан сүттү хаван фермазынче хүннүң чедирер үжүрлүг, а херек кырында 3—4 хонукта, чамдыкта неделяда безин албайн баргылаар.

Материалдыг байлактың тургузукчулары — кижилер, малчыннар дугайында, оларның өзүп турар культурлуг негелдезинге хамаарыштыр сагыш салыышкын четпес. Чижээ, фермага кино келбейн, лекция болгаш беседа организастаттынмайн турарын, көргүзүг агитацияны чогун, колхозта парторганизация секретары эш Лопсан-оол биле-тура, тоҳаргай хемчег албайн келген.

Бруцеллёзтуг инек фермазында ажылдап турар кижилерниң кадыкшылынга хамаарыштыр шинчилгени өй-өйде чорудары, беседа тайылбырны организастаары күзенчиг. Владимировкала эмчи эш Никитина, ындыг хемчеглер чорудар хамаан чок, харын Артыы-Узун фермазынга безин кээп көрбээн. Ферманда чүнар бажың база чок. К. КАНЧЫЫР-ООЛ.

Ынчаар ажылдап болур бе?

Барыын-Хемчик районнуң «Мурнакчы» колхозунда почта эргелекчизи Т. Моряхина ажылчы чоннуң дилээн болгаш негелделерин чогуур үезинде хандырбайн турар. Почтаны шоочалап каапкаш, Тээли суурже азы район төвү—Кызыл-Мажалыкче ол чеже-даа катап чоруур, чораан санында-да 3—4 азы 5 хонгаш келгилээр.

Колхозчуларның чагаан солуннары почта хагдынчак турган хүннерде анаа чыгы берген чыткылаар. Ол дээрге Моряхинаның бууруу-биле ындыг болгулаар-дыр. Почтаның оран-суурунуң иштн корум-чурум чок, арыг-шевер эвес. Акша шилчиилгелерин эргелекчи өлеринге чогуур үезинде бербейн турар.

Моряхина комсомолчу кижи хирезинде, чонга үлегерлиг ажылдаарының улуу, харын келген кижилерге эптиг-эзлдек эвес, дилег кылган, айтырыг салган улуска каржы, харыылавас, чамдыкта ыыттавайн эрттирип каар чүүлдер бар.

Черле төлептиг ажылдавас боорга, райкүүском, көдээ Совет эрткен чылдың күскээр кыжынында Моряхинаны ажылындан хүжүрер деп баарга—моон сонгаар черле ажыл шагы үспес, кижилерниң дилээн, негелделерин чогуур үезинде чөптүүбиле хандырар мен—деп сөзүн бергеш, ажылынга ол артып калган. Ол хирезинде-ле эргелекчи бодунуң четпестерин эдип шыдаваан, оон «чези-холазы» база кестү берген.

Апрельдиң эгезинде бир-ле хүнде солуннарны алгаш суурга тарадыр дээш келген почтальоннарны Моряхина почтадан үндүр ойлаткаш, ол хүн Тээлиже кирип, 4 хонгаш келген.

Май 1-нин байырлалын таварыштыр төрелдеринге, эш-өөрүнге байыр чедирген телеграммалар чорудар, шилчиилгелер, пособиелер алыр дээш почтага хөй кижи келген. Ындыг-даа болза, эргелекчи апрельдиң 28-те-ле бодунуң үезинде бир-ле черже аалдап чорупкан турган. Ол чүгле май 3-түң кежээзинде чедип келген. Ынчаар ажылдап болур бе?

— Почта черле орта ажылдавастаан, эргелекчи-даа читкен—деп, хомуданыыр аарак чугаалап чоруур кижилерни бо-ла дыңнап болур. Районда харылзаа конторазының начальныгы эш Белов Моряхинаның четпес ажылын чүге хынап көрбейн турар ирги? Почта ажылын сегидерин негеп тур бис. Ажылынга харыысалга чок, чонга дыңнангыр эвес эргелекчини чоорул, оон орнунга эки ажылдап шыдаар, чонга эптиг-эвилең кижи херек.

Х. ЧАЙЛАГ-ООЛ,
Д. ДОСТАК-ООЛ,
Н. АК-ХУУРАК.

Чаа столовая

Улуг-Хем районда «Чодураа» колхозтуң төвүнде май айның эгезинде чаа столовая ажыттынган. Ында сес кижи чем белеткеп турар. Оларның хүн бүрү кылып турар чеминиң шынары эки. Тудуг бригадазының бызаңчылары болгаш төп шапка ажылдап турар кижилер аңаа кээп чемненип турардар, а суур чоогунда ховуда чер ажыдырып турар механизаторларга бөлеткээн изиг чемни поварларның бирээзи машина-биле чедирип берип турар. Столоваяның ажыттынган хүнүнден эгелеп ногаа бригадазының ажыл-ишчилери болгаш өске-даа кижилер база оон чемненип эгелээн.

К. ЯҢМАА.

ПЕНСИЯ ТЫПСЫРЫНЫҢ ЧУРУМУН САГЫЫР

Бистиң бүдүрүлгелеривисте, организацияларывыста болгаш албан черлеривисте күрүнеден пенсия албышаан, ажылдап турар кижилер хөй. Оларның хөйү үшкү болуктүн дайын болгаш күш-ажыл инвалидтери. Оларга пенсияны дүрүм ёзугаар шалының барымдаалап, берип турар.

Бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң бухгалтерлериниң хөй нуруузу инвалидтерге пенсияны шын тыпсып турар. Ындыг болза-даа чамдык бухгалтерлер инвалидтерниң шалыныын барымдаалап, № 25 форма ёзугаар оларга пенсияны төлээриниң чурумун ам-даа билбейн, сан-хөөнүн чурумун шыңгыы хажыдып турарлар.

Чижээ, № 1 АТК-ның бухгалтериязы эрткен чылын 104 рубльдиг пенсиязын артыкка төлээш, ол частырындан чогуур түннел кылбайн, бо чылдың бирги кварталында инвалидтерге 51 рубльди база артыкка берген. Пенсионер Хитаевке пенсияны артыкка төлээн фактыны инспектор Абрамов илередиптерге АТК-ның бухгалтери Короцева хыналданы оон ынай чорударынга шүүт удурланган. Ынчалза-даа Абрамов хамаарышкан албан черинниң айтышкыны-биле хыналлыны катап кылгаш, үш кижиге пенсияны артыкка төлээн фактыларны илереткен.

Бо чылдың мартган майга чедир чоруткан чүс ажыг хыналлының түннелинде Кызылдың төп электростанциязынга (бухгалтери Кострова) 39, хоорайның үлетпүр комбинадынга (бухгалтери Румянцева) 70 рубльди пенсияга ажыр төлээни илерээн. Ол ышкаш горпонуң 4-кү салбырында пенсионер Поминовага 240 рубльди артыкка төлээн.

Оон-биле кады Тожу райүлетпүр комбинадының, Кызылдың хлеб заводунуң, республиканың төп ажаалга кассазының болгаш өске-даа чамдык бүдүрүлге, албан черлериниң бухгалтерлеринде пенсияны чедир төлеп бербейн турарының фактылары бар болган.

Хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының министерствозунуң таңныыл камгалалында 40 ажыг пенсионерлер ажылдап турар болза-да ында бухгалтер эш Воронкова пенсияны артык, дудуу кылдыр төлээр чаңгыс-даа фактыны болдурбайн турар.

Бо чылдың мартта хоорайның социал-хандырылга киллизинин чыылдырган семинарынга 200 ажыг бухгалтерлерни чалаан турда, анаа 80 кижи олурушкан. Ол чорук пенсияны артыкка, азы дудуу кылдыр тыпсыр чоруктү болдуруп турар хирезинде-ле, дыка хөй бухгалтерлерниң бот тогунар улуургак байдалын көргүскен.

Ынчангаш инвалидтерниң пенсиязын шын тыпсырының чурумун бүдүрүгелерниң, албан организацияларның бухгалтерлери шыңгыы сагыыр хүлээлгелиг. Пенсияны артыкка, азы дудуу кылдыр тыпсыр үстүнде ышкаш четпестерни моон соңгаар болдурбазы чугула.

Н. БАЙКАЛОВ,
хоорайның социал-хандырылга киллизинин штаттан дашкаар инспектору.

Ыяш белеткелинде

Тожу район Тыва АССР-ниң түдүг ыяжы белеткээринин талазы-биле байлак болгаш таарымчалыг черлериниң бирээзи.

Республика төвү — Кызыл хоорайны сайзырадырының ажылдарынга «Май бири» колхозтуң ажыл-ишчилери боттарының эвээш эвес үлүүн киирип турарлар. Колхозтуң баштаар чери февраль айда түдүг ыяжы белеткээринин ийи бригадаларын организастап тургускан болгаш Кызылдың түдүг-монтаж эргелели-биле 7000 кубометр эки шынарлыг түдүг ыяжын июль 1-ге чедир белеткээринниң керээзин чарган. Хоочун лоцман, түдүгжү Айыр-Сана-ага удуртқан 20 кижи составтыг бирги бригада Енисейниң адаккы агымында Кадыр-Адыр деп черде тургустунган. Апрель айның планы 2100 кубометр турда, 2200 кубометр эки шынарлыг түдүг ыяжын олар белеткээннер. Эң ылаңгыя трактористер Саладан Адылой, Чөлдүрбен Сайын-оол, прицепщиктер Күкелиг Мыйгахчык, Чөлдүрбен Доңгар-оол, Медоок Дүктүг-оол, ыяш кезикчилери Чылбак Серин-кыс, Ак Долуун, штабель салыкчылары Ак Деннербен болгаш өскелер-даа ажыл нормазын 120—130 хуу күүседип шудургу ажылдап турарлар.

Ак Анчы-оолга баштатқан ийиги бригада озаадаашкын-биле кирзе-даа, 5000 кубометр түдүг ыяжын хуусаа бетинде күүседир дээш бедиткен хүлээлгени алган ажылдап турар.

Амгы үеде Улаачы Айыр-Сананың бригадазы 2200 кубометр белеткеттинген ыяштыг салдадып бадырарының белеткел ажылдарынче киришкен.

Ол ыяш майның сөөлгү хүннериндө Кызылдың түдүгларынга ажыглатынып эгелээр.

К. КУМАЯН,
Тожу району.

КЫЗЫГААРЖЫНЫҢ ХҮНҮНГЕ УТКУШТУР

Совет кызыгаажы—тайбың кижи. Бо чурукче көрүнер даан. Ол дээрге, Н заставазының солдады Анатолий Лыков-тыр. Албандан хостуг үезинде ол көге-бугага ажаар амылды күзелдни-биле ылып турар. Бо дыка найгамчым: совет солдат болгаш көге-бугалар—тайбыңның куштары!

Фото Ю. Муравинниң. СЭТА-ның фотохрониказы.

Кызыгааржыларның бир заставазында

СТАШИНА ЛУЦКИЙ

Дүне чаа-ла морлап келгеш чонубиле чолукшуп, амыр-мендизин айтырышкан 1963 чылдың баштайгы хүнү — январь 1. Эртенги соок чывар сырыннадыр хадып, арыннарны ажыннадыр суйбап каап эртип турган. Кара эзимнер-биле шугланып алган, чогум баштарында ак харын хатка карартыр чүдүүп каапкан, калчан баштыг тайгаларның кырындан хереп келген хүннүң херели ак ынчек эштинкен чыткан делгем ховуну улам-на ак чайт кылдыр чайырлап турган.

Бичe сержант Николай Зозуля биле аңаа дайынчы Левенчук Бырынмай олар шак ынчан кызыгаар эргин чорааннар. Ак чыраалырлыг, кезек теректерлиг бичe хемчигештиң бир талазын буду алзы бар чораан, мурнунда чораан сержант Зозуля хем кежип олурган чүктээшкинниг кижини аскерип каан. Кызыгааржылар онгар иштинче дедир ээй тыртыкаш, аңаа аъттарындан дүже халышканнар. Сержант аъдын эжинге түтсу каапкаш, мурнунда бичии денүгүлеш кырынга үне маннап келгеш, ында турган бичии харааган артынга дураннап олурупкан.

Күштүг дуран кызыгаар үрекчизин мырынай чанында чүве дег кылдыр чоокчуладыр тыртып эккелген. Оон арын-бажы, дурт-сыны дыка тода көстүр, ол ооргазында бирле чүве чүктеп алган, ынай, бээр көрүүп каап, далаштыы аажок бээр кел чоран. Кызыгаар үрекчизин тудуп алырының дугайында хемчегни эрес-дидим кызыгааржылар ол-ла дораан апкан. Кызыгаарже кел чораан кижинин оруун доза олурупканнар. Үүктээшкинниг кижи нейтральдыг зонаны эрткеш, Совет күрүне кызыгаарынга келген. Ол күдүүп алгаш, ынай, бээр көрүгзүнүп тура, шуут-ла бээр артип кирип келген. Кызыгаржыларның дужунга каш-ла базым хире кел чорда, бичe сержант автомадын олче үглай туткаш, тура халып келген.

— Тур! Холуң өрү көдүр!— деп, ол ыыткыр чугаалап дужаган.

Кызыгаар үрекчизи оларже көрүүп келгеш, ангдай берген хевирлиг турган. Аңаа дайынчы Бырынмай тура:

— Холуң өрү көдүр!— диген.

Совет кызыгаарның көрүнгүр, серемчилединг камгалакчылары бичe сержант Николай Зозуля биле аңаа дайынчы Левенчук Бырынмай кызыгаар үрекчизин ынчаар тудуп алганнар.

Чурукта: старшина Иван Луцкий. Фото В. ЛУТКОВТУУ.

— Иван Михаилович Луцкий Төрээн чурттун кызыгаарын серемчилединг болгаш көрүнгүр камгалап турар, дайынчы болгаш политиктиг белетхелдиң база бир шылгаракчызы старшина чүве. Ол бодунуң харыысалгалыг хүлээлгезин алдарлыбиле күүседип турар. Дайынчылар аңаа ынак болгаш ону аажок хүндүлээрлер. Заставаның ажыл-агыйын кончуг эки башкарып турар — деп, улуг лейтенант Михаил Ефимович Муравеев оон дугайын ынчаар чугаалады.

Старшина Иван Михайлович Луцкий Төрээн чурттуңун ыдыктыг кызыгаарын камгалаар хүлээлгезин кончуг эки күүседип, Совет Социалистиг күрүнезиниге төлептиг бараан болуп турар. Кызыгаар үрекчилерин тударынга эрес-маадырлыг чорудактарны көргүзүп келген.

Шериг албанын эрттирип келген үезинде Иван Михайлович шаннал, макталды үргүлчү ап келген. Ол — Совет Эвиелининң Коммунистиг партиязының кежигүнү. «Кончуг эки кызыгаажы» деп ийи хөрек демдектиг, Совет Армиянын хүнү — февраль 23 тавырыштыр ону Тыва АССРнин Дээди Соведининң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаннаан.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Мурнуу Африканың бантустаннарының дугайында

Мурнуу-Африка Республиканың чазаа чуртка кеш-сөөк ылгаар чорукту мөнгежидиринче угланган улуг демчегленнің бирээзин боттандырып кирип турар. «Иштики ботэргелелди» Февврудтуң чазаанын аазап турары колдуунда банту аймактар чурттаан девискээрлерни — бантустаннар дижир черлерни тургузар дугайында хоойлуну парламентиде белеткеп турар.

Тос бантустаннарны тургузарын планнаан. Оларның баштайгызы чурттун мурнуу-чөөн талазында Кап можуда турар Транскей девискээри болур үжурлуг. Транскей болза девискээрининг талазы-биле Швейцарияга дең. Ссоза, пондо, финго, тембу болгаш өске-даа аймактардың тургустунган оон чону 1,3 миллион чыгам кижи болуп турар.

Бантустаннар тургузар дугайында бодунуң бодалын чарлавышаан, Мурнуу-Африка Республиканың кеш-сөөк ылгаар чазаа кандыг соруглаларны салып турарыл?

Февврудтуң чазаа Мурнуу Африканы ол чернин миллион-миллион үндезин чурттакчыларыйга хилинчектиг албадал лагери болдурган. Африканнарга хамаарыштыр мурнуу-африканчы эрге-чагыргаларның туразында аажылаашкыннары бүгү делегейде билиндээшкинни хайныктырып турар. Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының сөөлгү сессиязынга төлээлерниң хөй нуруузу Мурнуу-Африка Республикага хамаарыштыр оон-биле дипломаттыг харылзааларны үзеринге чедир политиктиг болгаш экономиктиг хемчегларни алырын негээн болгай. Мурнуу-Африка Республиканы КНО-дан үндүрер дугайында айтырыг тургустунган. Бантустаннар дугайында болгаш оларга «бот-эргелелди» тыпсыр дугайында хоозун чугаалар-биле Мурнуу-Африка Республиканың чагырыкчы идеегтери чуртта болуп турар үжүр-дүрүм чок байдалдан делегейниң хөй-ниитизининң кичээнгейин чардыктырарын болгаш боттарын «демократтыг» чаартылгаларның эгелекчилери кылдыр көргүзерин күзеп турарлар. Бантустаннар дугайында төлевилелбиле элээн тодаргай таныжарга, ол түүнел дораан-на бадыткаттынып келир.

Чурттун бантустаннарга кирип бактаавас девискээрлеринге африканнарны даштыкы кижилер кылдыр көөр болгаш олар хамааты эргелерин ышкынган болур. Төп парламентиге, ындыг болганда, Мурнуу-Африка Республиканың чазаанга-даа оларны мурнуку хевээр черле чагдатпас.

Мурнуу-Африка Республиканың чазаанның чогаадып тургускан «конституциязын» ёзугаар алырга, Транскей, чижээ, бодунуң туктуг, гимнниг, найысылалдыг, парламентилиг, оон туржук бодунуң 6—8 кижиден кабинеттиг «премьер-министрлиг» болган туруп болур, тодаргайларга, кеш-сөөк ылгакчылары африканнарның «бот-эргелелдиг» күрүнези дижир хоозун чүвени тургузарын күзеп тураралр-дыр. Транскейнин хоойлужудулга хуралынга кижилерниң 60 хуузу Мурнуу-Африка Республиканың чазаанын тежээлинде турар аймактар баштыннарындан тургустунган болур. Ол баштыннар кымнар болуп турарын Транскей бантаустаныныҢ «премьер-министри» кылдыр эрге-чагырганың адап турары Кайзер Матанзиманың чижээнден көрүп болур. Матанзима бодунуң чонундан шагда-ла өскерлиг ырбаан болгаш Февврудтуң чазаанга айбычы болуп шилчий берген. Транскейниң чону ол өскерликчи идегетти көөр хөөн чок чоруун чажырбайн турар болгаш ону мурнуу-африканчы Чомбе деп чөптүү-биле адап турарлар.

Ам безин Матанзима премьер-министр албан-дужаалды алыксаап, февврудчу полиция-биле кады патриоттарны аглап, ол «будулдурукчуларны» чок кылырын дангыраглап турар. Шак ындыг томуйлаттырыкчы өске талазында, «башкала база эргелеп чагыр» деп, колонизаторларның ындыг принцивин ёзугаар хөделбишаан, кеш-сөөк ылгакчылары Мурнуу-Африканы «балканчыдарын», оларны элээн каш башкаланчак девискээрлер болдурарын, оон уламыңдан Мурнуу-Африка Республиканы африкан чонунуң чангыс ай хосталга фронтузун тургузар чорукка шаптыктаарын күзеп турарлар.

Кеш-сөөк ылгаар чорукту чүтле харын ханыладыр апаар бантустаннарны тургускананың соонда Мурнуу-Африка Республика эрге-медел чок «кара» болгаш тергиидекчи «ак» Африка кылдыр, кажан-даа туруп көрбээниңден артык кылдыр хувааалы бөөр.

Февврудтуң ёзу-чурумунга шериг талазы-биле улуг дузаны көргүзүп турар, ынчалзажок Мурнуу-Африка Республикада кеш-сөөк ылгаар кара-тураашнга чорукту бүгү-нинти бруу шаап турарының үжурунда ол ёзу-чурум-биле боттарының сырый харылзалыын чаап чажырар үжүрга таварышкан «барының талакы чурттардан таарымчалыг көрүүшкүнүг» бантустаннарны тургузар чорук чедип алыр үжурлуг деп, чазакка хандыкшылдыг «Фадерланд» солун январь 9-та-ла бижээн.

Мурнуу Африканың коммунистиг партиязының органы «Африкан коммьюнист» журнал бантустаннар тургузарын «аажок улуг мегечи бузурааашкын-дыр» деп адаан. Мурнуу-Африка Республикада болгаш делегейнин өске-даа чурттарында депшилгелиг күштер оларны харын база шак ынчаар үнелеп көрүп турар. Мурнуу-Африка Республиканың чону кеш-сөөк ылгаар чорукка удур демиселин күштелдирип турар болгаш февврудчу бантустаннарны бруу шаап турар. Транскейге чоокта чаа полицияның болгаш африкан чонунуң аразында улуг мөсилдежиишкиннер болгулаан. Ол чон болза бантустаннар тургузарынга болгаш кеш-сөөк ылгакчыларының чалчазы Матанзимага удурланып үнүп турганнары ол-дур.

В. КУЗНЕЦОВ.

Кызылдан—Москва чедир...

Транспорттуң бүгү-ле хевирлериниң ажылдакчыларынга изиг-түлүк чайгы үе келген. Ол үе — ажылчы чоннарның массалыг шөлээзиниң үези болур болгаш бистер, транспортчулар оларның негелделерин эң эки хандырары дээш бүгү күжүвүстү салыр ужурлуг бис.

Район төптери болгаш Кызыл хоорай-биле бүгү-ле чурттакчыларлыг черлерни харылзаштырып турар машина оруктарынга чоруп турар автобустарның санын чайгы үеде көвүдеткен турар ужурлуг.

Автотрестиң ажыл-агыйы «КАЗ-651», «ПАЗ-652» болгаш «ЛИАЗ-158» деп маркаларлыг чаа автобустарны ап эгелээнкер.

Ак-Довурак болгаш Кызыл-Мажалык аразында чоруп турар автобустарның саны көвүдээн. Кызыл-Мажалык АТК-зы «ЛИАЗ-158» маркалыг ийи чаа автобусту база немей алган.

Дыштанып турарларның хандырылгазында «таксомоторлуг, хөй санныг «Волга» деп автомобильдер база бар болгаш ооң-биле тергиин таарымчалыг байдалга Тываның чурумалдыг, чараш чаагай черлеринче аян-чорук кылып, база Тываның девискээриндек дашкаар-даа чоруп болур. Такси-моторлуг парк база-ла чаа-чаа автомобильдерни немей ап турар.

Чорук чоруур кижилерге таарымчалыг болган

Хоорайлар чоогунга дыштанырынга ынак кижилерге пассажирлер АТК-зы чолаачы чокка, «Москвич» деп автомобильдерни берип болур.

Чайгы үеде ажылчы чоннарның организациялары болгаш коллективтери эскурсияларга ажыглаары-биле автобустарны чагып ап болур.

Автомобиль-биле аян-чорук кылыры транспорттуң өске хевирлеринге бодаарга кончуг солук болгаш ажыктыг. Чүге дээрге, аян-чорукту бодунуң туралааны-биле кайнаар-даа чоруп, бодунуң күзээни-биле хем ийикпе хөл-даа кыдыынга, арыгга ийикпе азы бойдустуң кандыг-даа чурумалдыг черлеринге доктаап дыштанып ап болур. Суг азы агаар транспортун, демир орукту ажыглап чораан үеңерде ынчалдыр дыштанып алдынмазы билдингир.

Бо чылын бир-ле дугаарычда Кызыл—Москва аразынга пассажирлерниң дажылгазы амыдыралга боттанып. Пассажир Кызылдың автобус станциязының кассазындан автомобильге болгаш демир орукка олурарының чаңгыс холушкак биледин садып алыр.

Пассажир Кызылга тургашла олурар вагонунуң болгаш олудунуң дугаарын билип алыр. Чүге дээрге, билетти садып ап турда-ла автобуска болгаш поездиге олурар олуттарының дугаарын дораан-на билетке бижип бээр.

Пассажирлерни Кызылдан Абаканга чедир чымчак чоруктуг, орукка дыштанырынга эптиг, ойтур каап алыр олуттарлыг «Шкода» деп автобус-биле чедирер.

Кызылдан Абаканга чедир орукту ол автобус 14 шак иштинде эртер.

Пассажир Абакандан эгелээш, бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы—Москвага чедир дүрген чоруур поезд-биле 3 хонгаш-ла чеде бээр.

Пассажир дедир келирде демир орук болгаш автомобильдиң холумак биледин Маркс проспектизинде метрополь аттыг аалчылар бажыңында турып турар Москва хоорайның Төп станциязының кассазындан садып алыр.

Демир-орукка болгаш автомобиль транспортунга дорту-биле чоруп турар үеде пассажирлерниң артык үе-шак чидирер чоруу узуткаттынар. Чүге дизе, транспорттуң бир хевиринден өске хевиринче олурарда билет садып ап, олуттар дугаарларын эде кылдыраның үе-шагы камнаттынар.

Демир-орук — автомобиль дорт харылзаазының биледин баш бурунгаар садарының кассазы Кызылда организастаттынган.

Билетти, поезд чоруурунга чедир 10 хонук артканда садып ап болур.

Ф. КРУГОВОЙ,
автотрестиң дажылга килдизининң начальниги.

СӨӨЛГҮ УРОКЧЕ КОҢГА

Чурттуң бүгү-ле 11-ги классчылары-биле бир дөмей. Кызылдың № 2 школазының доозукчулары — 11-ги классчылары школачы чылдарының эң сөөлгү урогунче чалаан сөөлгү коңганы май 24-те каккан.

Баймралдыг шугум чыскаалыңга өөренижкилер, башкылар чыглып келген. «Кокпажыгаш» деп урутлар ырының аялгазы дыңналып турда, 11-ги классчылар чыскаалыпкаанар. Чыылганнар оларны адыш часкаашкынналары-биле уткуп алган.

Шугум чыскаалыы ажыттынган деп чарлаашаа, доозукчуларны күрүне экзаменнерин дужаарынче киирген дугайында школа директизязының дужаалын өөредилге эргелекчизи эш Конгарова номчаан. Азы үнген өөренижкилер шупту 75 кижи бир базым бурумгаар баскаш, тургулапкан.

11-ги классчыларга байыр чедирбишаан, экзаменнерни чедишкинниг дужаарым школа директору С. М. Ортун-оол күзеп чугаалаан.

Билигже делгем оруктуу оларга ажыктан эргим башкыларынга чүрээнин хамыынан өөрүп четтиргенин илеретпишаан, бирги классчы дуңмаларынга чагыг сөстерин 11-ги классчылар Зоя Байыр, Чалбаа Кара-кыс олар чугаалаан.

11-ги классчылар Николай Тумат, Назынчап Долуйча школаның тугуп 10-гу классчылар Алексей Монгуш, Мария Маады оларга хүлээдип берген. 10-гу классчылар, доозукчуларның оруннарын эзлеп, турупкан.

Амгы бо акылары, угбалары ышкаш, 10 чыл болгаш школаны доозуп үнерин, кончуг эки өөренирин, күш-ажылга ынак болуруун аазавышаан, бирги классчылар 11-ги классчыларга боттарының белектерин тывысканнар. Сөөлгү урокче коңганы 1-ги классчы Таня Дингa бериптерге, 11-ги классчылар класстарынче шуужупканнар.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

МАЙ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Чиполлино» 9.30, «Бензоколонканың кадыны» 11.10, 12.55, 2.40, 4.25, 6.10, 8, 10.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кудумчу хенертен болуушкуннар-биле долдунган» 11.15, 1.15, «Леди Гамильтон» 3, 15, 5, 15, «Чөөн чүкче он базым» 7.15, «Аян хевири өскерилп турар», «Амгы үениң бажың херекселi», «Доңгалыг кыс» 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10, «Чаңнык-диңмиттиг дүнелер» 11.15, 1.15, «Кижилер болгаш араатаннар» (1-ги сериязы) 3.15, 7.15, «Кижилер болгаш араатаннар» (2-ги сериязы) 5.15, «Ленинградтың эстрада артистериниң концерти», «Кижилер болгаш араатаннар» (2-ги сериязы) 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Үш мушкетер» (делгем экранныг 1-ги сериязы) 10.30, 12.30, 6.30, «Эртеңден кежээге чедир» 2.30, «Илереттинген болчаг» 4.30, «Кайгамчыктыг күш» «Илереттинген күш» 8.30 шактарда.

МАЙ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Миклуха-Маклай» 10, 12, 2, «Хат» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кыстар хендир тараанналр» 3.15, 5.15, 9.15, «Чаагай сеткилдиг кижилер аразында» 7.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бензоколонканың кадыны» 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Бистиң хоорайывыстан келген оол» 2.30, 4.30, «Крест эдилекчилери» (делгем экранныг) 1-ги сериязы 6.30, 2-ги сериязы 8.30 шактарда.

АГААР ДОЛГУЗУ

Бөгүн республикага эдир булуттарлыг, чаашкын шоолуг эвес хүн болур. Хат ой-тавында. Агаарның температуразы: республикага—17—22, а Кызылга—20—22 градус чылыг.

„Маадырлыг Кубаның төлээлери Ленинградта“

Тускай үндүрген кинохроника

МОСКВА. (СЭТА). Куба революциянын баштынчызы Фидель Кастронуң Москвага, Волгоградна, Узбекистанга, Иркутскиге, Братскиге, Свердловскиге чораанының дугайында кинорепортажтарның соонда, документальдыг кино-чуруктарның Төп студиязы «Маадырлыг Кубаның төлээлери Ленинградта» деп тускай кинохрониканы белетизээн. Ол экраннарда үнүп эгелээн.

Лениниң хоорайынга база-ла, куба өңнүктерни чылыы-биле, чүреитиң хамыындан хүлээп алганын кинооператорлар көргүзүп турар. Фидель Кастро болгаш оон өөрү «Электросила» заводта, Кубага безин билдингир күчүлүг электри машиналарының тургузукчуларының аразында турарын көрүнчүлер көөр. Куба аалчыларның Писаревскиниң турасказалдар хөөрүнге, Разливке, Смольныйга болгаш «Аврора» крейсерге чораанының үезинде тыртырган чуруктар репортажта кирген.

Адис-Абебада бедик деңнелге ужуражыышкын

АДИС-АБЕБА. (СЭТА). Африка чурттарының күрүнелериниң болгаш чазактарының баштыннарының конференциязы Африканың өндүр улуг бажыңынга май 22-де ажыттынган. Африка диптиң төлээлекчилериниң чыылганы ол бажыңның кырында 30 ажыг чурттарның национал туктары киинкип турар.

Конференция Африканың чангыс эвининң, колониализм кинчизинден дипти туюлунга чедир хостаарының чугула айтырыгларын чугаалажып көөр.

Африка чурттарының аразында бедик деңнелдиң бо ужуражыышкыны конференциянын хүн айтырыгларын болгаш шиитпирлериниң төлевилелдерин белеткээнин африка чурттарның даштыкы херектер министрлериниң чөвүлел хуралының дараазында эгелээн.

БҮКҮЛЭЭШ

Семис, улуг каратлыг, кадыр хавактыг Саша, бир харлаан хирезинде, ам-даа бут кырынга эки туруп, кылаштай албас болган. Ол каттырып орда чүтле ийи борбак дижи көстүр, а өскелери ам-даа үнмээн.

Аввазы өглуның бажын суйбай бергеш, өске өөрүн бодаарга Сашаның бүкүлээжиниң ам-даа дуглалып келбээнинге каразып турган.

Эмчи Сашаның рахиттей бергенин көргеш, чогуур эмнерни бижип бергеп. Оон соонда аарыг чоорту чидип, оолдуң диштери үнгүлеп кээп, бүкүлээжи бичелеп келген. Бүкүлээштиң хемчээли, оон кыдыгларының кадыг апаары чүден хамаарыжырыл?

Бичии уругнуң бажы—чушкуу, ийи чулчургай, ийи човек сөөктеринден болгаш ийи хавак сөөктеринден чоорту тутчуп тургустунар. Чаа төрүттүнген кижиниң бажының сөөктери аразында эки тудушпаанындан шимчеп турарлар, оон чоорту быжыг тиглер-биле тутчу бээр. Чаш кижиниң хавак сөөктери-биле човек сөөктериниң тудушкан черинде дөрт булуңчук хевирлиг чымчак кыртыш бар. Ол, чушкуу сөөгүбиле човек сөөктериниң аразында шак ындыг кыртышка бодаарга улуг, ынчангаш ону бүкүлээш дээр.

Бүкүлээшке адыш-биле дээрге, чоок чыдар мээ дамырларының согуушкуну билдинип турар.

Чаа төрүттүнген кижилериниң бүкүлээжиниң узун дурту ортумаа-биле 2—3 сантиметр чеде бээр. Урут өскен тудум-на бүкүлээжиниң кыдыглары кызырлып кээп, а 12—14 ай четкенде бүкүлээш шуут дуглалы бээр.

Бүкүлээштиң чоорту дуглалы бээр чылдагаанын—бичии уругнуң чылда бажының сөөгүнүң долгандыр 10 см чедир улгадып өзе бээринде. Ол үеде бүкүлээш мээниң дең, дески өзүлдезиниге ковчуг ажыктыг.

Чаш кижи рахиттээнде сөөктеринең ботталып өзери хожудап, харын бүкүлээштиң кыдыглары улам чымчап кээп болур болгаш чүгле 15—18 айлыында ам кээп дуглалыр. Бүкүлээштиң кыдыглары чымчаваан-даа болза, ооң дуглалыр хуусаазы узай берип болур.

Рахиттээн уругларның сөөктеринең хевири өскерлип, ол ышкаш бүкүлээштиң-даа хевири квадрат, дөрт булуңчук, үш булуңчук-даа хевирлиг кылдыр өскерли берип болур. Ындыг уругларның бүкүлээжи улуг-даа, дуглалыр хуусаазы узун-даа.

Эмчи бичии уругну шинчип тура бүкүлээжиниң согуушкунунуң дыңзыг, кошкаан база хынаар.

Чаш кижиге суксаанын хандыр суг чүүл бербейи, тоттур чемгербейн турар ийикпе, азы кустургаш, куду олурткаш, хөй суг чидирип турар болза, ооң бүкүлээжи оңгарарып кире бээр. Ол—организминиң суг чокталып келгенниң коргунчуг херечензи-дир, ынчангаш дурген хемчег алыры чугула.

Ындыг таварылгада эмни чүгле эмчи сүмелээр ужурлуг.

Бүкүлээштиң кадыг, чымчаан уруг ыглавайи чыдырда хынаары чугула, чүге дээрге, уруг ыглап турда ооң бүкүлээжи база дыңзып кээр.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын, № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 35—24, пропаганда килдизининң 23—54, харыысалгалыг секретарьнын 23—35, көдээ ажыл-агый килдизининң 25—38, партийжи амыдырал килдизининң 37—13, иштики информация килдизининң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27. үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтериянын 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—00196. Чагыг № 130. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1963 ч.
МАЙ
28
вторник
№ 125 (5529).

СЭКП Тыва обкомунун болгаш Кызыл хооркомунун,
Тыва АССР-нин Дээди Совединин органы

Өртээ 2 көп.

Бригадалар, фермаларже!

«Чон аразынга чурттаары партия амыдаачыларындан неэзэде негеттинер. Партия комитеттериниң амыдаачыларының амыдаар чери кайда? База-ла колхозтарда, бригадада, партия организациязында» — деп, Н. С. Хрущев чугаалаан, анаа олар кижилер-биле организастыг болгаш политиктиг ажылды чорудар ужурлуг дээрзин онзалап демдеглээн. Шынап-ла идеологтуг ажыл бүдүрүлгеже, ыырынай бригадаларже, фермаларже аа чоокшулаттынганда, ажылдың чорудулгалары-биле тудуш харылзаттынганда, чүгле ынчан эки үре-түннелди берип болур.

СЭКП ТК-нын ноябрь Пленумунуң база партия обкомунуң V пленумунуң соолгунде хойжу база хову бригадаларынга, мал фермаларынга политиктиг ажылды болгаш ажыл-ишчилерниң культура-амыдыралын экижидер талазы-биле Чөөн-Хемчиктиң болгаш Таңдының парткомнарынга хөй ажылдарны кылып, кызыл булуннарны дерип, пропагандистерниң, агитаторларның составын эде тургускулаан. Малчыннарже, бригадаларже үнүшкүннер, лекция, беседа чорудары, көскү агитация дээш чергелиг чүгула хевирлерни бо районнарда калбаа-биле ажыглап турар. Ынчангаш ол районнар бирги кварталда эки түннелдерни чедип ап, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тукгарын чаалап алганнар.

Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң комплексилиг бригадаларында партийжи политиктиг ажыл бүдүрүлге болгаш коммунистиг кижилидиле айтырыглары-биле сырый холбаалыг тургустуунган. Моон түнелинде ол бригадаларда планныг онзалдалар-даа чедиишкинниг шинтпирлеттинип, чер болгаш мал ажылын чорударында чаа, депшилелиг аргаларның тыптып турары-даа таварылга эвес. Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң Хараалдыг-Тейде сүт-бараан фермазы — боттарының мурнунда салдынган сорулганы чедиишкинниг күүседир дээш демиежиш турар бир эптиг коллектив. Ажыл-херекти шинтпирлээринге ынаа агитаторларның болгаш пропагандистиң роли дыка улуг. Олар кижилерни күш-ажылче сорук киннери-биле чергелештир, эът, сүт бүдүрериниң курлавырларын илередип тыварынга, ферманы механизастаарынга идепкейлиг киржикчилер болган.

Ол ышкаш, Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң Туран фермазында мурнакчы дуржулга школазының кылган чугула ажылдарын база ол-ла районнуң «Өөк» совхозунуң Малиновка фермазында эш А. Санчайга удуртурган политбөлүмүнүң эки ажылын демдеглээр херек.

Чамдык парткомнар болгаш эге организациялар бригадаларда, фермаларда политиктиг ажылды күштелдиреринге идеологтуг ажылдың бүгү хевирлерин четче, партийжи чүткүлдүү-биле ажыглавайн, оон чедингир, дээштиг чорууп бедиерянче чогуур кичээнгей салбайн турар.

Бо чазын Бии-Хем районнуң «Искра» колхозунуң төп сүт-бараан фермазынга чүгле сүт саалдазы эвээжеп турган эвес, харын ында малдың байдалы бергедеп турган. Хамык ужур дээрге, эвээш-даа бол, мал чеми турда-ла, инектериниң ажаалгачемгерилгезинин багайында болган. А партия организациязы-даа, ында агитаторлар-даа чүүл кылып турганы дээш айтырыг чаагай тургустуунун келир. Ол-ла районнуң чамдык мал фермаларында, хову бригадаларында политиктиг ажыл бага кошкак.

Тес-Хем районнуң чамдык мал бригадаларында, фермаларында малдың арын баксыраар, өдүп хораар чоруу хөй боон турар, а районда дыка хөй силос чыл ашкыже ажыглаттынмаан. Бүдүрүлгениң курлавырларын илередип, ону ажыглап тургаш мал өстүрериниге, продукт бүдүрерин көвүдериниге дузалаар ужурлуг партийжи политиктиг ажыл ындыг черлерде чүүнүн эрге-ажыы дээш чоруп турар деп санаарыл?

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң Аянгатында хову-трактор бригадазының механизаторлары часкы тарылганың бир чугула хүнүнде анаа «дыштанып» хүнзээн. «Бардык» совхозта, «Шекпээр» совхозтуң Үттүг-Хаяда бригадалар кукурузаны дөрбелчин-уяланчак эвес арга-биле чаштырып турган. Бир эвес СЭКП парткому, совхозтарда партия организациялары болгаш агитаторлар механизаторларның мурнунда турар харысалгалыг сорулганы чедип тайылбырлап, чаа аргаларны, курлавырларны четче ажыглаарынче кижилерни мобилизастаан турган болза, ындыг түүлдер турбас ийик.

Бригадаларда болгаш фермаларда политиктиг ажыл амыдыралдан, ажыл-агый сорулгаларындан, күш-ажылдың мурнакчы аргаларын, дуржулгаларын нептередириниң ам-даа хоорук болуп, ёзу барымдаалаар, сап сүрер чоруктар чайлаттынмайн турар.

Ам үеде политиктиг ажылдың кандыг бир хевири-биле хаара тутунмаан, агитатор, пропагандист барбайн турар ындыг бригаданы, фермаңы республикадан тывары берге. Ол хиреде-ле, хөй санныг фермаларның механизастаттынмайн турарын, мурнакчы арга-дуржулганың кызыы нептереп турарын, чамдык бригадаларда, фермаларда продукция бүдүрериниң планы күүсеттинмейн баарын идеологтуг ажылдың багай тургустунганының чылдагаанын деп санаар херек. Ол дээрге политиктиг ажыл чүгле информация шинчилиг болуп, агрозооветеринарлыг, механизатор өөредилгелериниң, мурнакчы дуржулганы пропагандалаарының болгаш нептередириниң херээниң кошкак тургустунганындан тыптып кээп турар.

Бригадаларга, фермаларга политиктиг ажыл кижилерни коммунистиг ёзугга кижизидери-биле кады, бүдүрүлге-биле сырый холбашкан, кижилерни улам эки ажылдаарынче, чаа аргаларны, курлавырларны дилеп тыварынче, мурнакчы дуржулганы нептередириниче кыйырган, оларны өөретпеп турар ужурлуг. Бо сорулганы чедип алыр дээш, политмассалыг ажылдың бүгү хевирлерин калбартыр, сайзырангайжыдар, оон доктаамал болурун, боттуг сорулганы шинтпирлээринче угланыышкынының чедип алыр ужурлуг бис. Политиктиг ажылды чорудун турар кижилерниң составынче ажылдың ол адырын эки билир кижилерни, тускай эртемниглерни калбаа-биле кириштирерин, оон хевирин ажылдың тускай угланыышкынынга дүүштүрерин чугула.

Чайгы үеде фермаларга эът, сүт, дүк бүдүрерин улам көвүдеп дээш бригадаларга тарылганың чайгы ажаалга-суггадын, одуруглар аралын ажылдап кылырын эки шынарлыг чорудун турган, бедик дүжүттү өстүрүп алыр дээш шынгыы демисел калбарар. Ол дээрге бистиң республиканың күүнеге 125 мүң тонна тараны, 20 мүң тонна эътти, 19,6 мүң тонна сүттү, 2000 тонна дүктү садарын чедип алыр дээш шинтпирлиг демисел болур. Фермаларга болгаш бригадаларга политиктиг ажылды ханы үткалыг, бүдүрүлге-биле сырый холбаштыр организастап турган, боттарывыска алган социалистиг хүлээлтевисти хандырары партия организациязы бүрүзүнүң эң чугула сорулгазы, СЭКП ТК-ниң июнь Пленумунга боттуг салыышкыны болур.

Часкы хову ажылдарының хүн демдеглели

Республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында часкы ажылдар изиг-түлүк чоруп турар. Майның 27-зе Каа-Хем райондан өөрүшкүлүг медээ келген. Ол районнуң ажыл-ишчилери план ёзугаар 40.015 гектар тараа культураларын тарыыр тургаш, 39.366 гектарны тарып, үк культураларның тарылгазын зоозуп турар. «Бурунгаар», «Октябрь 14 чылы», «Тиилелге» болгаш өске-даа колхозтарның механизаторлары ховуларга бедик организастыг чорукту көргүзүп турар. Ында чер аңдарарын болгаш хөрзүнү ажылдап кылырын, каттышкан агрегаттар-биле улуг шөлдерге тараа тарыырын чериң ынавыла таптай бастырбышаан, чорудуп турарын демдеглээри өөрүнүүр.

Чөөн-Хемчик районнуң тараажылары тараа культураларының тарылгазын доозар дей берген. Ам бичии-ле күженишкининг ажылдаптар болза бо ажылды доосканының дугайын олар дыңнадып рапорттаарлар.

Республика ниитизи-биле 270 мүң 225 гектар тараа культураары тараан болгаш ооң планы 93,4 хуу күүсеттинген.

Майның 27-де СЭКП обкомунуң бюрозу болган. Часкы хову ажылдарының темпизи дендии куду болуп турарын бюро демдеглээн. Республиканың ховуларынга чүгле тараа культураларын безин ам-даа 19.045 гектарга тарыыр ужурлуг. Районнарның хөй кезии кукуруза, картофель тарып олуртурун аажок оожум темплиг болгаш агротехниканы аажок хажыдып чорудуп турар. Ажыл-агыйлар ногаалар тарып олуртурунче барык-ла эгелеп кирбээн.

Тес-Хем болгаш Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелдериниң колхозтары база совхозтары темпизин дыка кудуладып, ажылга күженишкинин кошкадып турар. Сөөлгү беш хонук дургузунда тарылгага немелде өзүлле 2,6—5,4 хуу болган. Оон хараазы-биле ол эргелелдериниң ажыл-агыйларында чазын тарыыр культуралар тарымырының планы чүгле 69,3—78,1 хуу күүсеттинген.

Улуг-Хем, Тес-Хем болгаш Тожу районнарда часкы тарылганы шыдажыр арга чогу-биле узамыктырган. Механизаторларның күш-ажылын дыка хөй ажыл-агыйларга багай организастаанының, тракторлар, сеялкалар болгаш өске-даа техниканың массалыг анаа туруушкунун болдурганының ужурунда тараа болгаш өске-даа культураларны тарымырының эки хуусаалары эрттирип турар. Улуг-Хем районнуң совхозтарында белең чер чок болганының хараазы-биле тараа сеялкаларының 40 чедир хуузу анаа туруп турар. Бир сеялкага бүдүрер ажыл хонукта 5—6 гектар чедир кудулай бээр чорук ховар эвес.

Таңды, Улуг-Хем районнарының колхозтарында болгаш совхозтарында пунктирлиг арганың дуржулгазын чорудар улус бис деп чылдаа-биле улуг шөлдерге кукуруза тарылгазын анаа арга-биле чорудуп турар. Таңды, Тес-Хем бүдүрүлге эргелелдериниң колхозтары болгаш совхозтары картофельдиң четпес үрезинин амга чедир тыптынып албаан болгаш аъш-чемниг ол үмелиг культуразының олуртулгазынга агротехниктиг чурумнарны аажок хажыдып, ооожум чорудуп турарын эргелелдериниң болгаш районнарының удуртукчуларының чүгле харысалга чок чоруу-биле тайылбырлап болур.

Тес-Хем эргелелиниң ажыл-агыйларында майның 27-ге чедир чүгле 66 гектар картофель тарыттынган, ол болза планның 24 хуузу болур. «Межегей» совхоз 100 гектар шөлге картофельди норма ёзугаар 45 сантиметр хемчээлдиг тарыыр турбуже, ону хажыдып, өстериниң аразын оон-даа ырадып—метр ажырып турар чорук бар. Оон ужурулган картофельди тарырының нормазы чартынга чедир эвээжээн.

Чылыг хүннер-биле холбаштыр барын болгаш мурнуу районнарның дыка хөй черлеринде тараа культураларының өзүмнери кадып күргап турарын СЭКП обкомунуң бюрозу онзалап демдеглээн. Ындыг болза-даа суггарылга четкизинде суг четчир турбуже Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Тес-Хем болгаш өске-даа районнарда тарылгаларны суггарбайн турар.

Ол болза дыка хөй парткомнар, колхозтарның болгаш совхозтарның партия организациялары, бүдүрүлге эргелелдериниң удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери организакчы болгаш политиктиг ажылче кичээнгейни кошкатканының, тарылганың, ылаңгыя одуругларының аразын сайзырадыр культураларны тарымырының бедик шынары дээш, техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаары дээш, часкы хову ажылдарының шинтпирлиг үезинде ховуларының ажыл-ишчилериниң ортузунга күш-ажылчы күженишкинни тургузар дээш демисел чорутпайн турарының түңнели болур.

Бүгү тараа болгаш мал чеми культураларың, картофельдиң болгаш ногаалардың тарылгазын чоокку хүнинде эки шынарлыг доозарын СЭКП обкомунуң бюрозу болунуң докгаалы-биле бүдүрүлге болгаш белетелдер министерствозунга, бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктеринге болгаш парткомнарга дааскан. Ол сорулга-биле чер аңдарарынга болгаш тараа культураларының тарылгазынга тракторларны дүн-хүн чок ажылдадырын организастаары, чырык хүн дургузунда агрегаттарны кукуруза, картофель болгаш чигир свёклазы тарып олуртурунга бүдүрүкчүлүг ажыглаары эргежок чугула. Тарып олуртурунуң болгаш үрезиннер хөмдүрериниң нормаларын шыңгыы сагывышаан, кукуруза болгаш картофель тарылгазын чүгле дөрбелчин-уяланчак арга-биле чорудар, бүгү колхозтарга болгаш совхозтарга ногаалар тарып олуртур планын чугаажок күүсеттирин болгаш ажыр күүсеттирин хандырар. Кукуруза болгаш чигир свёклазының тарылгаларын өзүмнер үнгүже чедир база өзүмнер үнгеп соонда илиртээрин, одуруглар аразын оон ыңай ажылдап кылырын, чемниг чидирлегерин төкпүшаан, тарылгаларны ватап илиртээрин чер болганга организастаар херек.

Бүгү тарылгаларны массалыы-биле суггарарын, суггарыкчыларының дүн-хүн чок ажылдаарын, суг ажыл-агый тудуунуң механизмнерин бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарын организастаарын СЭКП обкомунуң бюрозу бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктеринден негээн. Дүжүт ажаап алышкынынга болгаш мал чемнерин белеткээринге херегээр комбайнарны, сиген кезер машиналарны болгаш өске-даа техниканы белеткээрин бүгү ажыл-агыйларга доп-дорааи эгелээрин база сүмелеэн. Чүгле часкы тарылганың дооступ турар үезинде эвес, харын тарылгаларны ажаарымга, тараа ажаап алышкынының болгаш мал чемнерин белеткээрининг техниказын белеткээринге бедик күш-ажылчы идепкейлиг чорукту хандырар дээш партия комитеттериниң болгаш ажыл-агыйларның удуртукчулары ховуларның ажыл-ишчилериниң ортузунга организакчы болгаш политиктиг ажылды кажангызындан-даа артык күштелдирер хүлээлгелиг.

Тыванның тараажылары! Чедиг чылдың бешки чылының дүжүдүнүң салым-чолу силерден хамаарыр болгай. Мал болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күүнеге садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни алдарлыы-биле күүседир дээш бүгү чүүлдерни кылыылыңар.

Чурукчу В. Жариневтүң планады.

КЫЗЫГААРЖЫНЫҢ ХҮНҮ

Кызыгааржылар хүнүн байырлап эрттиргени

Социалистиг Төрээн чурттуң ыдыктыг кызыгаарының камгалакчылары — совет чекистерин 45 чыл болган оюн республика найысылалының ажылчы чоннарны байырлап эрттиргеи.

Дыштанып хүнде культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгынга ажылчы чоннарның массалыг селгүүтээшкини болган. «Ниминиң эки мөзү-шынары чүдел» деп диспут, кызыгаар албанының тергиннери-биле ужуражышкын, ол ышкаш кызыгааржыларның улуг концерти парктың ногаан театрынга болуп арткан. Чайгы кинотеатрга «Тисса хемде» деп кинофильмни көргүскен.

Шериг кезээнин, хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының Министерствозунуң болгаш күүнеэнің ажыыл чок чорук комитединиң спортчуларының эш-хуу ужуражышкынарын мун-мун кызылчылар көргеп.

Хожудаашкыдан чайлаар

БАЖЫН-АЛААК. (Телефон-биле). Хөй кыргылдазын чогуур өйүнден озалдадыр болза, ол чүгле дүк ажаап алышкынынга чидиригин болдурар эвес, оон-биле кады чайгы мал семиртилгезин база шаптыктаар дээрзин билири чугула. Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхоз 11500 хойнун болгаш 200 ажыг өшкүнүн дүгүн кыргып алыр планныг. Бо чугула кампания ажылынга белеткеп четпес организастаттынганын колхозта амгы байдал илередип турар.

Бодхоз төвүнде чаңгыс кыргылда пунктузу бар, ында 22 хачыыт агрегаттың 7 хачыынын бизи мынчага чок хевээр. «Сельхозтехника» каттыжынкынының Чадаана салбырының ажылдакчылары «кыргылда агрегады болгаш хачы бизи чок» деп олурбайн, өске арга-хемчегларни чогуур өйүнде алыр турган. Магазинде хол хачыны четчири-биле бар, ол талазы-биле звеволарны ылаңгыя ыраккы бодаларга организастаар болгай. Эртежик шимченген болза, кыргылда машиназының бистерин четчелээн, харын чаа агрегатты-даа немей салып алган турар ийик.

«Искраның» кожазы «Октябрь 30 чылы», «Большевик» колхозтар база районнуң өске-даа ажыл-агыйлары хөй кыргылдазын түүлүк калбартып турар, а «Искра» амга чедир барык өгелевээн. Баштайгы кыргалан 120 ажыг иттерниң көргүзүү эки эвес, олларның баш бүрүзү чүгле 1100 грамм дүктү берген.

Бир эвес моон соңгаар байдал ол хевээр, кыргыдаанын көргүзүү чавыс үргүлчүлээр болза, дүк ажаап алышкынынга чидиригни таварыштырып болур. Мал чайлагладыры база орайтаар аппаарын үттүп болбас. Колхоз бо чылын күүнеге 265 центнер дүктү белеткээр хүлээдегдиг. Ону чедиишкинниг күүседиринче күштү, бүгү-ле аргаларны организастаары чугула негеттинип турар.

Фидель Кастро Рус биле Н. С. Хрущев Кавказтың Кара далай эриинде

Социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының Бирги секретары, Куба Республиканың Премьер-Министри Фидель Кастро Рус биле СЭКП ТК-ның Бирги секретары, СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев олар дыштаныры-биле Кавказтың Кара далай эриинде чеде бергеи.

(СЭТА).

МААДЫР ӨҢНҮК

Чуртувуска аалдап келгеш,
Шуптувуска, душкавың дег.
Чуруүдүү бо тудуп алган,
Чугаалажып, көрүп ор мен.

Бистиң чурттуң аалчызы —
Фидель Кастро, эргим өңнүк,
Дылдарывыс аңгы-даа бол,
Тыныжывыс кара чаңгыс.

Хувискаалчы тугу киискээн
Куба чурту биске эң чоок.
Патриотчу соруу тимлээн
Маадыр чонуң биске төрел.

Мөңге кылдыр тутчуп алган,
Мөге, даг дег, холдарывыс —
Аку-дуңма найыралдың
Арыг-шынчы демдээ бо-дур.

Алыс күзээн күзелиивис —
Аас-кежик—коммунизм.
Баштап турар баштыңчывыс —
Марксизчи партиялар.

Ленинчи мөзу сиңген
Идегелдиг өңнүүвүс деп,
Россия—Фидель сени,
Оглу мшкаш, хүлээп алды.

Ак-көк хемниг Тывавыска
Аалдап чедип четтикпедиң.
Ынчалза-даа, найыралда
Ырак эвес, халдып кээр сен.
Бистиң чонуң үнүвүс бо:
— Вива Куба! Вива Кастро!
Бистиң болгаш куба маадыр —
Фидель өңнүк сеңээ алдар!
Маадырывыс Фидель Кастро,
База катап душкужеге!
Оранынга бистеп байыр!
Орук-суурга менди чаагай!

Л. ЧАДАМБА.

ВЦСПС-ТИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

Тудугларга—профэвилелдериниң кичээнгейин салыр

ВЦСПС-тиң президиуму 1962 чылда болгаш бо чылдың бирги кварталында чурттарга база культура-амыдырал тудуунуң планының эки хире чурттарга бажыңнарын тудар талазы-биле күүседиринде хоорайларга, ажылчын суурларга, совхозтарга 81 миллион ажыг дөрбелчин метр шөлдүг чурттарга бажыңнарын ажыглалга киирген. Оон ангыда кодээ черлерге күүнеге чээлизиниң дузазы-биле 450 мүң хире чурттарга бажыңнарын тутқан.

Моон-биле кады чурттарга болгаш культура-амыдырал тудуунда улуг четпестер ам-даа бар. Дыка хөй совнархозтар, министерстволар болгаш төп албан черлери докгаатгынган планны чыл-чылы-биле күүсетпейн турар.

Чурттаганың чаа тудуун чорудуп турар черлерге амыдырал хандырылганың эргежок чугула бүдүрүлгелерин түтпайн турар.

Чамдык тудугларда күш-ажылды организастааны багай, техниканы четпес ажыглап турар.

Бодунуң докгаалынга ВЦСПС-тен айыткаңы чүл дээрге, профэвилел организациязы чурттарга болгаш культура-амыдырал тудуунга кичээнгейни четпес көрүндүрүп турар. Олар социалистиг чарыштың болгаш коммунистиг күш-ажыл дээш шинчээшкинниң айтырыгларын эвээш ажылдап, тудугнуң экономиказынче ханылап кирбейн, хоорайларның чаартты тудуушкунунга эргежок чугула салдарны чедирбейн турарлар.

Чурттарга болгаш культура-амыдырал тудуунга капитал салыышкынларны планнаарын экижидер, хоорайларны комплексилиг чаартты тулаында четпестерни чайладыр, амгы хоорай тудуунуң негелделеринге дүжүп турар чангыс аай чаа төлевилелдерни ажылдап кылыр, тудугнуң шынары дээш контрольду күштелирер талазы-биле хемчеглерни ССРЭ-ниң Күртудуу ап турар деп, ССРЭ-ниң Күртудуунуң даргазының оралакчызы М. В. Посохйниниң медеглелин ВЦСПС-тиң президиуму өөренип көргеп.

Чурттарга болгаш культура-амыдыралдың тудуунга кичээнгейни күштелдирерин профэвилелдериниң чөвүлелдеринге, областар, тудуглар, фабрика-заводтар болгаш чер-чер комитеттеринге докгаал хүлээдип турар. Ажыл-агый органнары-биле кады профэвилел организациялары четпестерни чайладыр, 1963 чылда тудугнуң планын күүседирип, ажылдарның бот-үнезин чиигедирин болгаш шынарын бедидерин хандырып турар хемчеглерни ажылдап кылыр болгаш боттандырар ужурлуг. Чурттарга болгаш культура-амыдыралдың тудуунуң планының күүселдезиниң чоруп турарын квартал санында көрүп, ажыглалга киирер тудугларны дүргеп доозар талазы-биле хемчеглерни ап турарын профэвилелдер организациялары-нга дааскан.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Иранче аян-чорук кылып баарынга холбаштыр

Иранның шахиншагы дээрги мындаагылар Мохаммед Реза Пеплеви харыы аян-чорукту кылып Иранга келзин деп чалалганы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневке чоруткан. Л. И. Брежнев ол чалалганы хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев албанның аян-чоруун кылып, Иранга 1963 чылдың ноябрь 16-да чеде бээр дугайында дугурмуушкун чедип алдынган.

Хөй уругларлыг иелерге „Маадыр ие“ деп хүндүлүг атты тывысканы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1963 чылдың май 24-те Чарлыы-биле Тыва АССР-де оп болган оон-даа хөй уругларны төрбэн болгаш кижизиткен иелерге «Маадыр ие» орденни болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң грамота бижиир тывыспышаан, «Маадыр ие» деп хүндүлүг атты тывысканы болза:

1. **Борбай-оол Аякай Окековна** — Чөөн-Хемчик районда Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.

2. **Донгак Дыртый Чүсүмаевна** — Улуг-Хем районнуң Арыскан суурда өг-бүле эзэзи.

3. **Дыртый-оол Чамаа Бүлүүновна** — Таңды районнуң «Революцияның чалбыжы» колхозунуң колхозчузу.

4. **Куулар Борбак-Бек Торгановна** — Таңды районнуң Кочетово суурда өг-бүле эзэзи.

5. **Куулар Сюрюнча Шчи-ооловна** — Таңды районнуң Адаак суурда өг-бүле эзэзи.

6. **Монгуш Мандан Агбановна** — Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң колхозчузу.

7. **Монгуш Өшкүжек Мартан-ооловна** — Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң колхозчузу.

8. **Сат Седен Кердеевна** — Таңды районнуң «Элегес» совхозта өг-бүле эзэзи.

9. **Серин Норзун Чудуковна** — Тес-Хем районнуң «Кызыл сылдыс» колхозунуң колхозчузу.

10. **Сундуй Норжунмаа Калбаковна** — Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунуң колхозчузу.

(СЭТА).

СОРУЛГАНЫ ШАЛЫПКЫН КҮҮСЕДИР

Партияның XXII съездизиниң төөгүлүг шинтпирлерин амыдыралга боттандырар дээш Улуг-Хем районнуң көдээ ажыл-агыйының ажылышчилери бүгү тарылганы 6400 гектарга, оон иштинде тараа культураларын 48240 гектарга тарыыр сорулганы салган.

Бо чылгы частың таарымча чок байдалдары турза-даа колхозтарда, совхозтарда партия, совет, комсомол организациялары майның соолгу чылыг хүннеринде ажылдың темпизин дүргедетпишаан, мурнакчы трактористериниң, чаштырыкчыларның болгаш өске-даа тараажыларның дуржулгазын нептередип, тараажы бүрүзүнүң аразында калбарган социалистиг чарышты түңнеп, көзүлген четпестерни дүрген чайладырынче тодаргай хемчеглерни чоруткан.

«УТКА 25 чылы», «Найырал» совхозтар, «Күш-ажылдың хостуу» колхоз чочаңтарада тарылгазын районнуң өске ажыл-агыйларын мурнап доосканнар. «Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбырының (эргелекчизи С. Давва) Аймыырлыг бригадазы аъш-чем продуктуларының кол культуразы кызыл-тасты 2280 гектарга тарып, планын күүсеткен. Ында трактористер Даскый Меспей-оол, Василий Дамба-Хуурак хүн нормазын 150—200 хуу күүседип турар. Чаштырыкчылар Оюу Саная, Конеек Талгай-оол ак-сеткилдиг, үлегерлиг ажылдааннар.

«УТКА 25 чылы» совхоз часкы тарылгага белеткел ажылдарын багай эвес чорутканының түңнелинде оон механизаторлары чедиишкиннерлиг болган. Совхозтуң Арыскан салбырында тракторист Чаш-оол Кызыл-оол чер чарар онаалгазын 150 хуу, тракторист Тюлюш Сурун чаштырар нормазын 155 хуу күүседип, Иштин-Хем фермазында тракторист Ховалыг Арбай-оол хүнде 6 гаңын орнуна 11,5 га черни чарып, мурнакчыларның олуруунда чорун турарлар. Ол-ла совхозтуң Ооругда эш Агбаанның звенозу чер чарарының нормазын 122, чаштырылганы 106 хуу, Иштин-Хемде эш Орешниковтуң звенозу чаштырарының онаалгазын 110 хуу, чер чарарын 150 хуу күүседип, бедик көргүзүглерни чедип ап турар.

Оон түңнелинде совхозтуң механизаторлары кызыл-тас тарыырының планын өске совхозтардан мурнап дооскан. Ол ышкаш план ёзугаар чүс гектар чигир свёклазы база 300 гектар чочак-тараны 366 гектар кылдыр тарып күүсеткеннер. Оон ыңай ажылгалдан үнген комбайнарның бункерин ажыглап тургаш, үрезинни сеялкаже урарын механизастап, тускай автомашиналарны дерээн. Ол чорук күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн көргүзүп турар.

Ындыг-даа болза районнуң ажылышчилериниң шинтпирлээр ажыл-херектерин ам-даа улуг, Сөөлгү хүннерге чедир байдал-биле алырга, кол культура кызыл-тасты ам-даа беш мүң гектарга тарыыры арткан. Кукурузаның планы 32,8 хуу күүсеттинген, «Чодураа» колхоз (даргазы эш Кошкар-оол, партия организациязының секретары эш Думбүү) 650 гектар кукурузаның орнуна чүгле 35 гектарны олурткан. «Күш-ажылдың хостуу» колхозта байдал оон база-ла дээредевес. Район картофель олуртур планын чүгле 9,8 хуу күүсеткен. «Х Улуг хурал» колхозтан өске колхозтарда, совхозтарда картофель үрезини четчири-биле белеткеттинмээн. Ниитизи биле 422 тонна картофель үрезини районда четпес.

Агротехниканы хажыдып, черни ханы эвес аңдарар, ооргалаар чоруктар чамдык ажыл-агыйларда ам-даа бар. Күскү аңгыс аңдарылгазынче качээнгей салбаанындан муң-мун гектар черни чазын удур аңдарын турар чорук тарылганың хуусаазын уздып турар. Ховуларже минералдыг чемишчидилгелер соөртүрүн бармындаалавайн турар. «Найырал» совхозтуң Шаңчы бригадазында минералдыг чемишчидилгелер ажых дээр адаанда үрелап, шынары бәкспран турар.

Ховунуң ажыл-ишчилериин күш-ажылче сорук киирип турар ээзунар, агитхуудустар, чуруктар бар-даа болза, оон ёзулуг хээштиг, бедик идейлиг чоруу ам-даа чедип алдынмайн турар.

Элегес-Аксы соңгулда комиссиязының дыңнадыы

1963 чылдың май 26-да Тыва АССР-ниң Дээди Совединге Элегес-Аксының № 22 соңгулда округунуң талазы-биле соңгулда болган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат эш Иван Игнатьевич Еромин дээш бадылаашкынга киришкен соңгуучулар 100 хуу бадыпаан.

СЭКП ТК-ның Пленумунга уткуштур

Ёзу барымдаалаашкынның хоразы

Чоокта чаа Таңды районда Дуржулга станциязының база «Совет Россия» колхозтуң чамдык бригадаларының тарылга шелдерин, Хадын болгаш Кара-Чыраа ынчаар малчынарның коданнарын кезип, ында ажылчы чоннуң ажыл, амыдыралы-биле таныжып чораан бис. Бала-даа баарга, амыдырал хайныкан, кижи бүрүзү бедик көдүрүүшкүн-биле ажылдаан турары көстүр болду.

Бис ол чоруп тургаш, хөй-хөй тараажылар болгаш малчыннар-биле чугаалажып, оларның күш-ажылчы чедишкиннерин магадап чордувус. Тараажыларның иштинден эвлечеде 1,5—2 болгаш оон-даа хөй нормаларны күүседип турар мурнакчы кижилерниң дугайын «Шынның» моон мурнунда үнүдээн номерлеринге чырыдып бижээнивисти номчукчу билир боор.

Ынчаарга тараажыларның-даа, малчыннарның-даа чүгле ажылдап турары чедишкиннинг эвес, оран-бажың, аъш-чем-биле хандырылгазы база ниитизи-биле эки-дир деп бүзүрээн бис. Бо талазы-биле байдал, ыланғыла дуржулга станциязының № 3 болгаш 5 бригадаларында, Кара-Чыраа хойжуларында черле эки чорду. Моон алгаш көөрге, СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң соонда материалдыг байлактарның ёзулуг тургузукчулары тараажылар биле малчыннарның амыдырал-хандырылгазын жижидиринче Таңды районнуң партия, совет болгаш садыг организациялары, ыланғыла ол станцияның дирекция черн, партком болгаш ажылчын комитеди биче эвес кичээнгей салганы тодаргай. Чүгле садыг талазы-биле хандырылганы безин алыр болза, бис аңаа чоруп турган хүннеривисте райпонуң автолавказы хову турлагларын, малчынар аалдарын каш удаа өргип, эргежок чугула үлетпүр бараанарын, аъш-чем продуктуларын садыгап турган. Ол эки-дир, ындыг болур-даа ужурлуг.

Шупту чүве эки-дир, ынчаарга ам чүү багайыл, ынчам? деп айтырыг тургустунар апаар. Шынында четпес чүве чок эвес. Маңаа хамыктың мөрнунда ында ажыл-ишчилерниң ортулунда партийжи-политиктиг, партийжи-массалыг ажылдың кошкагын хамаарыштырар херек. Бригадаларның хову турлаглары, Кара-Чыраа малчыннарының төвү масса ортузунга идеологтуг ажылдың чугула хевири — көскү агитация-биле багай эвес шиметтинген: көргүзүг самбыраларм-даа, агитхууштар-даа, лозуннар-даа бар, социалистиг хүлээлгелерни-даа бижээш аскылаан. Моңу барымдаалаар болза, чон ортузунда политиктиг ажыл чогуур деңнелинде тургустунган-дыр эвеспе деп билип болур.

Ынчаарга масса ортузунга идеологтуг ажылды чүгле көскү агитация-биле кызыгаарлап болбазы билдингир турбуже, Таңды парткомнуң ажылдакчылары, станцияда партия организациязы маңаа ёзу барымдаалаашкынны болдурган деп саналза чогуур. Чүге дизе, хову турлагларында ажылдап турарларның болгаш малчыннарның ортузунга политиктиг база көдээ ажыл-агый темаларынга хамаарышкан лекция, беседаларның номчулгазы кончуг ховар чоруттунуп келгенин ында кижилер хомудан турар. Ылангыя Кара-Чыраанын хойжудары О. Кашпык-Кара, О. Доктугу оларның кайызы-даа «бистин малчыннар солун лекция, беседа дыннаваандан бээр дыка ур болду, хамык болуушкуннардан чыдып каап турар апарывыс, станцияда партком секретары эш Яркин биске моорлап чедип келип, лекция, илеткел кылып бээрден туржук, маңаа шуут көдүлбес, чүгле Дүрген суурда сураа дыннаныр боор-дур» деп, чугаалааны черле таварылга эвес ышкаш.

Амыдыралдан, чугула-чугула болуушкуннардан оларның чыдып каап турары-ла ылап чорду. Ол хойжуларның кайызы-даа партия кежигүннери улус чораан. Ол хирезинде бистиң партиянын, бүгү чуртуң амыдыралында чугула болуушкун—СЭКП ТК-ның удавас болур Пленумунуң дугайын олар мынчага чедир дыннаваан болган, чон-биле идеологтуг ажылда формализмниң ам-даа узуткаттынмайн турарының тодаргай хереченизи бо-дур.

Тараажыларның, малчыннарның культурлуг негелделериниң хандырылгазы бо черлерде база шоолуг эвес. Чүгле ында-хаая кино көргүзүү-биле кызыгаарлаттынып турар боордан башка, часты өттүр чангыс-даа концерт организастаттынмаан бооп турар. Чамдык бригадаларга, түс-түс малчыннарга почта чедирилгези аажок үзүктелиишкинниг. Дуржулга станциязының дирекция черн, парткому почтальонга бижик билбес ашакты шизип алганы-биле ол шеригге бодунуң оглундан келген чагаазын беэин Хадын бажында Дажы-Сан деп малчынның аалынга экжеп берип каан барганын ук малчын чугаалаар болду. Мындыг почтальон чагыкчыльрның чагаа, бижиктерин, солун, сеткүүлдерин кайы хире будап болуру моон-на илден-дир.

Бо бүгү четпестер чүнү чугаалап турарыл дээрге, Таңдының парткому, станцияда партия организациязы чүгле ажыл-агый айтырыгларынче сундуккаш, чон ортузунга политиктиг болгаш организас-массалыг хемчеглерни кыдыра чорудуп, маңаа чангыс талалаашкышны болдуруп келгени тодаргай-дыр. Бир эвес идеологтуг ажылдың бүгү хевирлерин шын ажыглап, оларны ажыл-агый сорулгалары-биле тудуш холбаштырып келген болза, ында көдээ ишчилернин чедишкиннери амгызындаа хөй болур ужурлуг турганы билдингир. Мал болгаш чер ажылын сайзырадыр талазы-биле ам-даа чугула кампанниялар бистин мурнувуста. Ол кампанияларның чедишкинниг шиитпирлеттинери партийжи-политиктиг, партийжи-организастыг ажылдың денгелинден, оон мобилизакчы күштүүнден дорт хамаарыр дээрзин СЭКП-ниң Таңды парткому утпаза чогуур.

А. КЫЗЫЛ-ООЛ,
бистин тускай корр.

Кызылдың медицина училищезиниң сургуулдары амгы үеде бүдүрүлге практиказын бистиң республиканың янзы-бүрү черлеринде эрттирип турар. Олар бирган черлеринде эмнелгелерге аарыг улустарны хүлээп ап, медицина темазынга беседаларны чорудуп, хөй-ниитичи ажыл-херектерге киржип келгеннер. 4-кү курстуң сургуулу Анчымаа Дарый-оол Өвүр районнуң Торгалыгда участок эмнелгезинде практика эрттирип, суурнуң чурттакчыларының хүндүткелин чаалап алган. Анчымаа—хөй-ниитичи, бодунуң сорулгазын чедип алырынга түткүлдүг кижи.

Чурукта: Анчымаа Дарый-оол. Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Малчынннар—дүжүдүн ажаап эгелээн

САДАК-ТЕРЕК. «Барлык» совхозтуң шээр малы часкы одарларда. Бүгү малды чайгы семиртилгеме организастыг үндүрери-биле, аңаа белеткелди сайбыр бүрүзүнде хынамчалыг чорудуп турар. Белеткелде бир кол негелде — хой кыргылдазын чогуур ейүнде чорудары, дүктү чидириг чокка ажаап алыры болур.

Совхоз бо чазын 31 муң ажыг хойнуң дүгүн кыргып алыр. Бижиктиг-Хая, Хөнделең, Аксы-Барлык—мындыг үш кезек кыргылда пунктуларын тургускан, ында ниитизи-биле 100 хачылыг агрегаттар белеп.

Техниканы бүдүрүкчүлүг башкарарынга болгаш кыргылдага мергежилдиг кадрлар четчир. Пунктуларда көскү агитация шимчеттинген, кижилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунган. Хойнуң дүгү (кеш-биле аразы) хозалганынга хамаарыштыр, кыргылда чоокну хүннерде эгелээр.

• • •

БОРБАК-АРЫГ. Чөөн-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң төп кыргылда пунктузунда үш агрегат ажылдап эгелээн. Оларның бирээзи 12, ийизи 4 — 4 хачылыг.

Кыргылданы өшкүден эгелээн. Амылдың графигин ёзугаар баштайгы коданнарның көргүзүү өөрүнчүг, өшкү бүрүзү 450 — 500 грамм дүктү берип турар. Кадарган малының продуктулуу бедик болурунга малчын, бригада бүрүзү сонуургалдыг.

Хоймуларның эдлчээ чоокну хүннерде база эгелээр. Колхоз ниитизи-биле 8000 ажыг хойнуң дүгүн ажаап алыр. Пунктуда хана солуну үнүп эгелээн, көргүзүг самбыразын организастап турар.

• • •

ЧАДААНА. «Чыраа-Бажы» совхоз бо чазын 32800 хойнуң болгаш 1800 ажыг өшкүнүң дүгүн ажаап алыр. Кыргылданы чогуур ейүнде, чедишкинниг чорудары — чуртта дүк будүрерин улам көвүдедиринге болгаш малды организастыг чайлагладырынга чугула ужур-дузалыг болур.

Совхоз хой кыргылдазынга белеткелди баш бурунгаар хынамчалыг чоруткан. Чыргакы, Чыраа-Бажы болгаш Хорум-Даг салбырларында ниитизи-биле 100 хачылыг агрегаттар белеп. Пункт бүрүзүнде мергежилдиг кадрлар база быжыглаттынган.

Хорум-Даг салбыры өшкү кыргылдазын майның 23-те эгелээн. Дараазында, өске салбырларда, кыргылда база уламы берген. Баштайгы көргүзүглер өөрүшкүнүү илередип турар.

• • •

БИЧЕ-ТЕИ. Үш салбырның хөюн чаңгыс төп пунктуга энкеп кыргыдарын орайдашканы-биле «Шекпээр» совхоз эрткен чылын ээзэн бергедеп, чамдык коданнарның кыргылдазын орайтаткан. Ол чорук дукке чидиргини таварыштырып, малды организастыг чайлагладырын шаптыктап турганы тодаргай.

Бо чылын ындыг байдал болбас. Биче-Тейде төп пунктунуң белеткели багай эвес, ында 70 хачылыг агрегат белеп, өске-даа дерии чогуур өйүнде хандыртынган. Оон ыңай Дөң-Терезинде 24 хачылыг агрегатты база немей организастаан.

Совхоз 4 муң хире өшкүзүнүң кыргылдазын доозар четкен. Хою 26 муң баш, оон кыргылдазын график ёзугаар база дораан эгелээр. Бо талазы-биле кадр четчир.

Картофель будурери дөрт катап көвүдээр

Картофель будурерин көвүдедир дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Кыйгырыын Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» көдээ ажыл-агый артелининң ажыл-ишчилери изии-биле деткээн. Картофель болза үнелиг аъш-чем болгаш техниктиг культура болуру билдингир. Ол дугайын ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш көдээ ажыл-агыйның бүгү ажыл-ишчилери шагда-ла билир. Ындыг болза-даа дыка хөй ажыл-агыйлар картофельди ажыл-агыйжы ёзу-биле өстүрбейн келген.

Маңаа бистин артель тодаргай чижек болур. Артель баштаар чери, ол ышкаш колхозчулар боттары-даа сөөлгү үш чыл дургузунда картофельдиң ужур-дузазын чедир үнелевейн келген. Час бүрүзүнде хөй чарыгдал үндүрүп, улуг шөлге картофель тарып келзе-даа, бедик дүжүт алыр дутайында шоолуг сагыш салбайн турган. Колхоз 1960 чылда тараан үрезининден бичии-ле хөй, тодаргайлаарга бир гектардан 24 центнер дүжүттү алган. Оон бир центнеринин бот-үнези 8 рубль 30 көпеек болган. 1961 чылда бир гектардан 70 центнер дүжүт алдынган. Бир центнерниң бот-үнези 1 рубль 59 көпеек чедир чиигээн. Ынчаарга арткан чылын тараан картофельден база катап аажок эвээш, бир гектардан 25 центнер дүжүт алдынган, оон бир центнериниң бот-үнези 3 рубль 30 көпеек болган.

Бо чурагайлар болза картофель тарып өстүрериниче колхоз кандыгдаа кичээнгей салбайн келгенин бодуна чугаалап турар. Оон-биле кады артельдиң чери гектар бүрүзүнден 120—150 центнер картофельди бээр аргалыг, аажок эки чер болуп турар. Ол дугайын колхозчулардың хуузунда огородтары бадыткап турар. Олар бир гектардан органмаабиле 400—450 центнер картофельди ап турар.

Болхозка картофель дүжүдү кулу болуп турарының ужуру болза, картофельди улуг шөлге тарып түрза-даа, ону эки ажаавайн турарында. Чижээ, арткан чылын 100 гектарга картофель тараан, ажаалгазын баксыратканындан дүжүт дендии эвээш болган.

Артель баштаар чери-даа, колхозчулар-даа бо чылын картофельче улуг кичээнгейни салып эгелээн. Партияның болгаш чазактың кыйгырыынга харыы кылдыр колхоз бо чылын 60 гектар картофель тарырын, гектар бүрүзүнден 100 центнер дүжүт алырын шиитпиргээн.

Күзүн аңгарган аки черни картофель тарыырынга тускайлаан. Картофель болгаш ногаалар тарып өстүрер 20 кижи составтыг тускай бригаданы дуржулгалыг хову ажылдакчызы М. И. Руденко баштадыр тургускан.

Бригаданың кежигүннери ам картофель тарылгазын чорудуп турар. Картофель тарыыр участоктта дээре тракторист Леонид Фунтиковту болгаш дуржулгалыг машинист Кыргыс Өшкү-Саарны быжыглаан. Үрезин сөөртүрүн үзүктел чок хандырарыбиле автосамосвал ажылдап турар. Картофель тарылгазы чеди ажыл хүнүнде доостур.

Картофель тарылгазы доозулган соонда өзүмнер үнгүже, чедир база олар үнген соонда бүгү участокту илиириээр. Июнь айда суггарылганы организастаар, ол ышкаш одуруглар аразын ийи удаа ажылдап кылыр. Картофель чечектелириннин мурнунда картофельдиң чашпаныи чүлүп, одуруглар аразын үлүредип, хөмөр.

Будурүлге-сан-хөө планын ёзугаар бо чылын 6000 центнер картофельди алыры көрдүнген. Центнер продукциянын бот-үнези 2 рубль 15 көпеек болур. Бир центнер картофель будурериите 0,46 кижи-хүнү чарыгдаттынар.

Х. ДОРЖУ.

Кара-Дашка часкы кежээ

Ак-Көл Хемчик эриндиве
Ажыл соонда ийи душтуг
Хере базып кирипгилер.
Кедээзинде — Кара-Дашта
Улуг тудуг кызыл тугу,
Уруг, ооллу үдээн-даа дег,
Часкы кемээ сырынынга
Чалбыышталып киинсип турду.
Амылуын хол башкарганда,
Алдын үүле будуруп каар
Экскаватор, кранкар-даа
Эзлерин чалаан ышкаш:
«Эмин эртир селгүүстээштим
Эртен ажыл саадаттыңар,
Даг-дүгүн чуртка бээр дээш
Далажымар, эргимнерим!.. »
Хүннүң үлүүн ушчок ажыр
Күүседип каан амдыгылар
Даарта хүнге күштү немеп,
Тываар-шөлээн дыштамырлар.
Кара-Дашка часкы кемээ
Кайгамчык-тыр. Шапкын Хемчик
Кысна, оолга аян тудуп.
Кыңгырткайндыр ыяап чыдыр!

Б. КАРАШПАЙ.

«ИСКРАНЫҢ» ХОВУЛАРЫНДА

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозу бо чылын час орайтаан-даа бодза часкы хову ажылдарынче организастыы-биле киргеш, кыска үениң иштинде күш-ажылчы тиилелгелерни чедип алган. 2875 га кызыл-тасты, 500 га арбайны, 250 га чинге-тараапы, 76 га суланы болгаш 87 га чочак-тараапы тарып дооскан дугайында боттарының өөрүнчүг рапортун искрачылар СЭКП обкомунга болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниг майның 16-да киргеннер.

Колхоз баштаар чери болгаш партия организациязы хову ажылдарының чоруп турарын хүн бүрүнүң контролюнга албышаан, кылдыгаан ажылдарның шынарынче болгаш техниканы камнаг адылаарынче механизаторларның кичээнгейин утландырган. Мурнакчы трактористерниң, чажыкчыларның дуржулгазын нептередир ажылды тарылганың үезинде чоруткан. Часкы тарылганы кыска хуусалда доозар дээш механизаторларның ортузунга калбарган чарыштын мурнакчыларының санынга Монгуш Хевек-ооллу, Ооржак Доруг-ооллу, Сат Базырны, Алексей Ховалыгны, Ооржак Сорулганы, Сат Севек-Доржуну болгаш өскелерни-даа киирип болур. «ДТ-54» трактор-биле хүнде 5,5 га чер аңдарар нормалыг тургаш, трактористер А. Ховалыг 10—13 ганы, С. Севек-Доржу 10—11 ганы доктаамал аңдарып келген.

Механизатор Д. Тангыт-Доржу бир эдлчеге 60 га черни илиириээр тургаш, херек кырында 71 ганы илиртеп турар. Ол ышкаш М. Хевек-оол, О. Доруг-оол бир эдлчеге 36 га черге тараа чажар нормазын 75 га чедирип келген. О. Энчек-Кулак бригадирлээн № 2 хову бригадазының механизаторлары тараа культураларының чажылгазын чедишкиннинг дооскаш, ам май 20-ден эгелеп чайгы чер аңдарылгазынче киргеп. Сес трактор ийи хонук иштинде 200 ажыг га черни чарган. Оларга ам удавас чеди трактор база немежир. Бригаданың мурнакчылары М. Лүндүп, С. Базыр хүнде 6 ганы аңдарар тургаш, 10 ганы доктаамал аңдарып, нормазын ыракта ажыр күүседип турар.

Үвелиг мал чеми болур кукуруза тарылгазын С. Лопсан-Серен бригадирлээн № 1 хову бригадазының үш кукурузачы звенолары майның 15-те эгелээн. Бирги звенонуң кукурузачылары Ооржак Сорулга биле Сарыглар Сингир-оол чеди хонук иштинде 110 га аңдарган кур черге кукурузаны чажып дооскан. Монгуш Удувас-оол биле Мөнгуш Чүргүй-ооллуң звенолары бо хүннерде боттарының хүлээнген шелдеринде шалыпчы ажылдап турар болгаш олар база-ла чажылганы доозар чыгаан.

Колхоз бо чылын алээн хөй кур черни шингээдип алган болгаш ол аңдартынган шелдерде чочак-тараа, кукуруза, чиңге-тараа дээш өске-даа культураларны тараан. Чаа черниң хараганың сөккеш, аштап арыглаары ышкаш беден эвес ажылды комсомолчуларның болгаш аныяктарның алды звенозу шалыпчы күүседип турар. Үр эвес үениң иштинде хөй гектар черниң хараганың чок кылдыр арыглааш, тарылганы дүргедедир сорулганы олар хүн бүрү салып келген. Звенолар боттарының аразында социалистиг чарыштыг калбарткан. Х. Малчын-Тараанын удурткан звенозу 70 га, М. Чолдаанның звенозу — 63 га чернин хараганың сөккен. Ам ол аштаттынган шелдерде чиңгетараа болгаш кукуруза тараан.

«Бедик шынарлыг картофельге чүртүн хереглелин хандырар дугайында» СЭКП ТБ-ның болгаш ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң көдээ ажыл-агыйның ажылдакчыларынга Кыйгырыын колхозчулар улуу-биле деткиишаан, картофель үрезининн белеткеп ап, шелдү чарган. Ынчалзадаа картофель олуртулгазы ында орай эгелээнин дедерлезе чөүүр. Ажылагый бо чылын картофельди шупту 40 га шөлге тарыыр. Олар картофель олуртулгазының шынарынче онза кичээнгей салбышаан, майның төнчүзүнде доозар дээш күжениишкиннинг ажылдап киришкеннер.

Механизаторларның социалистиг чарыжын эки удуртур болгаш хүн бүрүнүң мурнакчыларын агитхууштарга, хана солуннарга чырыдар ажылдар ында багай эвес организастаттынган. Республика солуннарын ол-ла үнген хүнүнде хову турлагларынга чедирип турар. Партия организациязының секретары болгаш хову бригадирлери бистин чуртта болгаш даштыкыда болуп турар онза болуушкуннарны база республиканың часкы хову ажылдарының чоруп турар байдалының дугайында чаа медээлерни механизаторларга үргүлүү чугаалап берип, солун номчулгазын организастап турар.

Кара-Таңда болгаш өске-даа ховуларда дүн-хүн дивейн ажылдап турар хөй механизаторлар кинону болгаш концертти көрүксеп турза-даа, оларга кино, концерт көргүзүлгезин чангыс-даа удаа организаставаанны четпес. Солун болгаш байлак программалыг концертти белеткеп шыдаар талантылыг комсомолчулар болгаш аныяктар сүүрда хөй. Четчир санныг музыка херекселдери база бар. Часкы хову ажыды калбарган түдүм ажыл-ишчилериниң ортузунга политмассалыг ажылды улам күштедирери эргежок чүгүл.

М. СҮГЕ-МААДЫР.

Тараажыларның эмчи хандырылгазы

Туранның район эмнелгезинде партия организациязы часкы хову ажылдарының үезинде тараажыларга эмчи дузаламчызын экижидерин шиитпирлээш, ындыг сорулга-биле эмчилер Шилакин, Шихов оларны тускайлаан болгаш оларга санитар машиназын быжыглаан.

Оон бээр-ле «УАЗ-450» маркалыг, ийи талазында кызыл крест демдектиг машина хову турлагларынга бола көстүп келир апарган. Майның эгезинден бээр бо эмчилер районнуң бүгү хову турлагларынга баргылаан, чамдык турлагларга 2—2 катап четкеннер. Ол баргаш, хову турлагларының байдалын, аъш-чемни канчаар белеткеп, ону кандыг байдалда шыгжап турарын хынап көргеннер.

Ажыл-ишчилерниң кадыкшыл байдалы-биле таныжары—эмчилерниң кол-ла сагыш салыышкыны. Эмчиниң дүрген дузазы кымга херек болдур, эмчи Шилакин оларга ол-ла черинге дуза чедирип, эмнеп турар. Янзы-бүрү эмнерлиг аптечканы ол бодунга доктаамал ап чоруур. Туранның район аптеказында ындыг аптечкалар четчир санныг бар-даа болза, чамдык хову турлагларында оларның чок бооп турары четпес.

Ховунуң ажыл-ишчилеринге барбышаан, эмчилер сүүрларда эмнелге пунктуларынга барып, консультацияларны берип турарлар.

А. ДАНЬКОВ.

МУРНАКЧЫ ДУРЖУЛГАНЫ ЭКИ ӨӨРЕНИР

Тарылга шөлүнде кижи

Агроном Завада бодунуң томуйлаашкынының дугайында шагда-ла бодап келген. Чөвүлекчи болур, ол-ла бе? Ынчаарга чөвүлекчини чүгле дыңнаар, а күүседири адбан эвес болгай. Ону чүү ажыл дээрил? Билигни тодаргай ажыл-биле каттыштырар төлээде, холга тудуп алыр бира болза!

Оон ол бодаалы бир колхозчу кижи биле каан чүве дег, бир-ле катап хураага агрономнарны чемелеп чугаалаан:

— Дипломнуг хирегерде, шөлге турустер дег чоруп турар-дыр силер. Шуугаазын чажар-дыр силер, а оон тараа үвер эвес.

Ындыг чемеден аарышкылыг болуп келген. Ынчалза-даа ол дээрге ырмазынчыг шын-дыр.

Агроном бодунуң сеткили-биле сүмележип, канчаарын бодангылаан. Бригада хүлээп алыр чоор бе? Завод азы фабрикага инженер кижи — цех, участок начальныгы болур болгай. Ол аңаа өөредирдээ, удуртур-даа. А колхозка чүге оон өскел?

Коммунистиг сеткили чугаалап турган: «Кириивит!» Чигзиниишкинин ашкаш, колхозтуң партия организациязы-биле чугаалажыр дээш чорупкан. Оон партия райкомунга барган. Секретарь оон хорлуг дыңзыг туткулааш, деткип чугаалаан:

— Эки чүве эгелеп турар-дыр сен, Петр Григорьевич. Бүдүрүлгени удуртурунга өөредилге — келир үевис болгай.

Партияның XXII съездизи аттыг колхозтуң комплексилиг дөрткү бригадазынга агроном Петр Завада ышкы эртем ынчаар чедип келгем. Хоочун колхозчу Иван Ефимович Ковел ону уткуп алгаш, чаа томуйлаашкыны-биле аңаа байыр чедирген. Оон биче маңап чоруй чугаалаан:

— Берге болур эвеспе, Петро. Бригада чөвүлели соңгуп алза чүл? Эки кижилер тыпты бээр.

Чөвүлел? Эки-дир. Ол звено мени бүгү тараажылар-биле холбаштырар эвеспе. Мен оларның бозалдарын, күзелдерин, негелделерин ону дамчыштыр үргүлүү билир болур мен. Кижи чаңгыс боду чүге четтигер боорул.

Чөвүлелди тургузуп алган. Эң дээрге механизаторлар, звеночулар, малчыннар, күш-ажылдың хоочун кижилери оон составышта кирген. Ак-сеткилдиг, шалыпкын чон. Ажыл-агыйда бакысыраашкының чылдагаанмарын ол дораан сайгара бергеннер. Бүгү чүвени казып көрген. Планнар чогаадып, мрак бурунгаар көрүп эгелээн. Хождаашкынны ажып эртер дээрзинге бодалдар бир аай.

Мурнакчы көдээ ажыл-агый артелиниге мурнунда каттыжып киргеп, экономика талазы-биле кошкак колхозка бригаданы организастап алганнар. Ажыл-агый маңаа багай турган. Удуртукчулар черге хомудан:

— Элезин-дир, оон чүнү алыр боор — дижип турган.

Гектардан-на аңаа чедиг центнер тараа, үжеп центнер картофель ап турган, ынчаарга чигир свёклазын, кукурузаны шуут тарывайн турган. Чылда бир инектен-ле сүттү дөңгүп 800 литрин саап ап турган.

Чер дээрге, суурдан ырак эвеске, хоозурап калган, хомудаан чүве дег чыткан. Ол чер төлеп чоктарны кыжырын чыткан. Оны Завада бодунуң базымнары-биле хемчээп көргеш, оон бодунуң чоруп турганы. Черингов чоогунда «Новый шлях» колхозту сактып келгеп. Ында хөрзүн база ядыы, сууриу безин Элезин деп адаар. А дүжүт дээрге чаагай болгаш мал ажылы база көдүрлүүшкүнде. Чажыт чүдел? Черим эки чемгерип турарында. Чыл бүрүзүнде гектар тарылга шөлү бүрүзүмге 20 тонна чемишчидилгеми төп турар. А бистиң бригадавыста кандыгыл? Ында ол чемишчидилгениң оныңу бир кезии-даа чок. Ындыгда шөл канчап дүжүт бээр боор.

Завада чөвүлел чыгган. Фермадан болгаш колхозчуларның кодамындан ап болур чемишчидилгелерни санап көргеп. Чайын академик Лысенконуң аргазы-биле компост белеткеп эгелээн. Бригадир колхозчуларга лекция номчуп, үндүрүп берген участокка ажылды болу удуртуп турган.

Шөлге төккен чемишчидилгелер овааларны үнүп келип, бригадирни өөртүп турган. Чемишчидилге — кол чүүл дээрзин Петр Григорьевич билир. Бүгү шөлдү чаагайжыдып алырынга ол дузаалаар. Кукуруза, чочак-тараа, чигир свёклазы тарыыр черни бригадир үзүп, үрезиннерин эккеп ап турган. Маадыр культуралар ооң бригадазын хожудаашкындан үштуп алыр ужурлуг турган, ынчаарга мооң мурнунда оларның маңаа орнудаа чок турган болгай.

Фермага кажааларны септеп, сут хандырылгазын, суттарарын механизастап эгелээн. Эң эки кижилерни шилип ап турган. Немелде төлевир бээрин база ажыглай берген. Бригада бот-орулга-чарылгага шилчээн.

Кайда эки ээ бар болдур, аңаа тараа өзер деп чон чугаалажыр. Ындыг чаагай тараа дөртку бригадага база төрүттүнүп эгелээн. Улам-на улам экижип турар. Сактырга, черим кым-бир кижи солупканзыг. Тарааларның дүжүдү барык үш катап көвүдээн — эрткен чылын гектардан-на 19 центнерни бастырып алган. Мурнуидаазынга бодаарга картофельди дөрт катап хөйнү казып алган, а кукуруза 250 пуд дүжүттү шаңнаан. Сүттү имек бүрүзүндеи 2500 литрни сагган. Бригаданың орулгазы ийи катап көвүдээн.

Кижилер черге бүзүрей берип, ажылын, угаазылалын аңаа берип турар. Чөвүлел чыгып келирге — клубка кижи долуп келир. Боттуг хөй чүүлдерни саналдап тургулаар.

Бригадир өртем эрте тургаш, орай чанып келир. Ажыл-ла хөй. Тараа шөлү хөй тарааны берип, сут хем дег агып турда, чүрекке өөрүшкүлүүн кандыг дээр оны. Элбекшил дээрге оон келир. Колхозчулар чараш бажыңнарны туруп ап турар. Оны тударынга херектиг чүве дег, ай бүрүзүнде ажыл төлевири алыр. Күш-хүнү безин чок, а чүгле норма болгаш аңаа үндезилээн акша саналгазы бар. Шуут туда алыр.

Кезээде чайы чок хирезинде, бригадир аарыг кижиге барып ужуражыр, кырганнарга кире дүжер шакты тып алыр. Бир кижиге саваң сөөртүп бээр, өскезинге — оттулар ыяш херек, а чамдыктарга бажың септедип алыр мастерни-даа чорудуп бээр. Бригадир-даа, чөвүлелдиң кежигүннеридээ кижилер-биле кады бергенидээ, өөрүшкүнү-даа үлежип турарлар. Агроном Завада бригадираей бергемзен бээр үш чыл ашкан. Ындыг базымны ол биргелериниң бирээзи болуп кылган. Амгы үеде районда 200, а Черниговшинада 1600 тускай өртемнигер бригадаларны болгаш фермаларны баштай берген. Ол улуг эгелээшкин кыптып үнген. Петро Григорьевич аңаа чоргаарланыр. Өөрүнге: «Бүдүрүлге тудазын холуңарга дидими-биле алыңар. Ол чөптүү-биле биске хамаарыжып турар»—деп, ол чугаалаксаар.

Чаа ажылынга агроном дээрге билиглериниң ёзулуг үнезин билип медерээн. Ол ам оон хамызынче чүткүп кирипкен. Номнарны, журналдарны бо-ла номчаан олурар. Бригадага аграр талазы-биле чаа чүүлдерни таныжарын таарыштырган. Өскелерге төрүттүнүп үнген мурнакчы чүүлдер дугайында чөвүлелге чугаалажып көргеш, ону биске ажыглап болур бе дээрзин шиитпирлеп турар. Кана-даа дилеп, тып турарлар. Бригадир шолбаннарының дуржулгазын өөредип турар. Киевке болган чөвүлел хуралга Н. Г. Заглададың чугаазы ону магададыпкан, ынчаарга Винницадан колхоз даргазы В. М. Кавунуң чугаазы дээрге, черге кол чүве—чемишчидилге болгаш тараажының аңаа ынакшылы деп чүвеге оон бүзүрелии база катап бадыткаан.

Бригадириң бир-чурттугжузу шүлүүчү ону тараа шаңнакчызы деп адаан. Ол чараш сөс-түр, ынчалза-даа арай-ла эртир хөөреднишкин-дир. Ындыг болза-даа кижилерге тараапы шаңнаары, а оон-биле кады амыдыралын база кижилерге бараан болдурары — кайгамчык хүлээлге ол.

— Тараа шөлүнде кижи базып чоруп турар. Доңгайгаш, черни адыштап ап, уштагылааш, чыттагылаар. Ол дээрге тараа шаңнакчызы — бригадир Завада-дыр. Харам чогу-биле ажаап тараан тараа шөлү төлептир ээзиниге бодунуң бедик дүжүлү-биле четтиришкинин илередирин даазап турар.

Николай РОМАНИКА.
СЭТА-ның корреспондентизи.
Черниговшинада Ичнянскиниң будүрүлге өргелелиниде партияның XXII съездизи аттыг колхоз.

ЫДЫКТЫГ СОВЕТ КЫЗЫГААРНЫҢ КАМГАЛААЛЫНДА

Серемчилелдиг болгаш көрүнгүр камгалакчылар

Шеригниң Н кезээниң бир заставазы ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарындан ырак авес черде туруп турар. Ында шериг албамын эрттирип турар ногаан фуражкалыг кижилер бистиң делгем Төрээн чуртувустуң ыдыктыг кызыгаарының эрес-дидим камгалакчылары. Олар хензигийне даатпы-даа дораан-на дыннай дыртып каарлар, чүнү-даа чандыр көрбестер. Ынчангаш оларны көскү карактыг, дынналгыр кулактыг кижилер деп улуг чоргаарал, инанып-биле адап турар болгай бис.

ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарының көскү карактыг, дынналгыр кулактыг эрес-дидим камгалакчы дайынчыларының дугайын, бо репортаж силерге допчулуу-биле таныштырар.

КАРА ЧЫРААЛАРЛЫГ, узун, хөнү дыттарлыг дөргүнек кыдынга сержант Виктор Краснов, анаа дайынчылар Серенги Дадар-оол, Федор Велик олар боттарының истекчи ыды-биле кады чажыт кайгылга чорааннар. Борбак харган баарынга ажытталып олурупкаш, дөргүнек ол чарын дургаар чоруткан кызыгаар унун конгуг кичээнгейлиг дураннап көрүп, тыныштарын кыскаладыпкан, дынналал чытканнар. Чүгле дагдан баткан шапкын сүгнун даажы дынналыр, кедээр ак менги баштарлыг тайгалардан каккан соок сырынныг часкы салгын оларның чер-биле өнеш халадын хөрүккелдир үрүп каап турган. Ийи өдүрек суг унун куду чалгыннарын ыяладыр чайбышаан ужуп келгеш, кызыгаажыларның олурганы хавак баарында бичии хөлчүгешке кээп хонупканнар. Сүүр кулактыг, бөрү ышкаш-куу өөнүг, улуг чаагай истекчи ыт ийи холун көзүй сунупкан, база-ка бурунгаар көрүп алган чыткан.

Сержант Виктор Краснов орус националдыг, өскен төрээн черн — Куйбышев хоорай. Шериг албан-хүлээлгезин эрттиргештиң төрээн хоорайынга барып, тайбың күш-ажылдың одурүүнга туруптар. Анаа дайынчы Серенги Дадар-оол Улуг-Хем районнуң Баян-Кол чурттуг. Шериг албамынга келириниң мурнуу чарында колхозунга ажылдап турган. Анаа дайынчы Федор Велик украин националдыг. Ол Донецтен келген. Бо үш нацияның төлөөлекчилери — кызыгаажы дайынчылар Төрээн чуртунуң ыдыктыг кызыгаарын быжыг серемчилелдиг, көрүнгүр камгалажып турааннар.

Хенертен оларның үстүү чарында кара чыраалар аразында бир-ле даап үнген. Сержант Краснов дураның дүрген-не ынаар углапкан. Ийи-үш хире чыраалар чайганы аарак шимчей берген. Кызыгаажыларның бүгү-ле кичээнгейи даап үнген черде барган. Иечи ыт кулактарын атказар хачыландыр кызыпкаш, кыйынында дураннап чыткаңы сержантыже, оон команды бээрин четтикпейн маналап чүве ышкаш, көре каапкан. Оон ол кызыгаажыларның карак албайн чыткаңы кара чыраалаже көрүнгеш, думчуунуң иштинде бүдүү сынайны берген. Шөлүг үр болбаанда чыраалар баштары ынай шимчеп чоруй барган.

— Бурунгаар! — деп, сержант оожум командылай каапкан.

Федор истекчи ыдын алгаш, даап үндүрбейн далаштыг ынай болган. Ыт мойнуң мурнунче үзейтипкеш, четкекти дынзыдыр тыртып, бурунгаар тывыржып бар чораан, оон соонда Краснов биле Серенги автоматтарын мурнунда тутқулап алгаш салып ынай болганнар.

Демги чыраа баштары шимчеп турган черге кээрге, дожу чап-чаа эрээн малгашта сапык идик изи чыткан. Истекчи ытты ол-ла дораан салыпканнар. Ол думчуу-биле чер чыттап алгаш, салып ынай-ла болган.

Беш минута безин четпээнде сержант Краснов, анаа дайынчылар Серенги, Велик олар кызыгаар үрекчизин тудуп алган, заставаже аштар чорааннар.

ЗАСТАВАДА амыдырал, ажылыш болгаш өөредилге солун. Кызыгаажы дайынчылар чүгле шериг хөрээнин талазы-биле конгуг эки белеткелдиг авес, олар политиктиг биилиин бедидип, марксизм-ленинчи өөредиг-биле чепсегленип, чүүл-бүрү эртемнерни өөренип турааннар.

Ленинчи комната. Ол кызыгаажыларның политиктиг болгаш техниктиг база өске-даа эртемнериниң талазы-биле өөредилге эрттирер чери. Дүштеки чем соонда анда кире берген бис. Ада-чурттуң Улуг дайынының төөгүзүн өөренир болгумну улуг лейтенант М. Муравьев эрттирип тур. Эрткен кичээлге өөренген теманың талазы-биле салган айтырыгны дайынчылар конгуг эки харыыладылар.

Кызыгаажы дайынчылар спортка база-ла ынактар. Оларның кижи бүрүзү-ле спорттуң аңгы-бүрү хевирлериниң талазы-биле улуг мергежилдиг. Оларның аразындан дыка хөй кижи спортчу разрядтарлыг. Хол, бүт бөмбүктерин ойнаар талазы-биле безин бир, ийи, үш разрядтарлыг дайынчылар бар.

Заставада бот-тывынгыр уран чүүлдүң болгумнери доктаамал ажылдап, кино, концерт үргүлчү-ле болуп турар. Танцылаар, хөгжүмге ойнаарынга, ырлаарынга талантылыг дайынчыларның черле кайызын ол дээр боор.

Кежээ дайынчылар орус улустуң плясказын ойнап турган черге чеде берген бис. Бөлүк бөлүнистериниң үделгези-биле билдилиг, капшагай теп турда чаражын канчаар ону. Плясканы тевер талазы-биле анаа дайынчы Вячеслав Барков черле онза талантылыг кижи болду. Ол каш чүүл нарын, берге көргүүглерни мергежилдиг, чараш теп танцылаап, өөрүнден черле онзагай болуп шылгарап үндү.

— Бистиң Слава чүгле пляска теверинге талантылыг авес. Цыган, молдав дээш кащ-каш чүүл танцыларны база-ла конгуг эки теп билир. Танцылап турда ону кыстар көрүп турган суг болза мырынай эри хайны бээр болгай. Каш-каш чүүл хевирлерни көргүзүпкеш баар. Ынчангаш уругларның чүраан туда каапкан — деп, бир дайынчы баштактанып чугаалай-дыр.

Өөрейтөр Владимир Зинаков биле анаа дайынчы Григорий Руденко, кызыгаар эргин чораашаа, кежээликтей чедип келгеннер. Григорий Руденконуң адынга келген чагааларны, телеграммаларны өөрү түтсу каапканнар.

Ол телеграммалар, чагаалар оон дөргүл-төрелдеринден, эштериниң келгилээн. Ында Гришаның төрүттүнген хүнүң таварыштыр байыр чедирген, шериг албан-хүлээлгезин конгуг эки эрттиреринң чылыг-чымчак сөстер-биле күзеп, йөрээген болган.

— Төрүттүнген хүнүң таварыштыр байыр чедирип тур мен — деп, кижи бүрүзү-ле Гришаның холун дыңзыг тудуп, анаа база-ла чылыг-чымчак сөстерни сөглеп турганнар.

ЗАСТАВАДА ажыл-иш, өөредилге, дайынчы белеткел, хөгжүү ырлар, музыкалар үргүлчү хайныгып, дицмиреп турар.

Старшина Иван Луцкий, сержант Виктор Краснов, Серенги Дадар-оол, Юрий Золотов болгаш оон-даа өскелерниң конгуг эки өөредилгелиинь, политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиң талазы-биле шылгарангайын, хөй-нийтиннің ажылынга идепкейлиг киржип турарын офицер Михаил Муравьев улуг чоргаарал-биле мактап чугаалады.

Төрээн чуртуңу ыдыктыг кызыгаарының шак ол серемчилелдиг, көрүнгүр камгалакчылары совет кызыгаажыларының 45 чыл болган оюн дайынчы болгаш политиктиг белеткел база өске-даа талазы-биле улуг чедишкиннерлиг демдеглеп эрттирип турарлар.

Т. САЯН-ООЛ

ЧУРУКТА: анаа дайынчы В. Дюжник сес чыл школазында «Кызыгаажыларның аныяк өөнүктерин» деп бөлгүмүң киржикчилеринге пулемёттуң кезектерин өөредир талазы-биле кичээл эрттирип турары.

Фотолары В. ЛУТКОВТУУ.

Шеригниң Н кезээниң бир заставазының истенчи ыды Баре — кызыгаажыларың база бир ынаныштыг өөнүү. Ол ыт кызыгаар үреичизин истеп тудар талазыбиле улуг дуржулгалыг.

ЧУРУКТА: анаа дайынчы Федор Велик истенчи ыт Баре-биле кады дозорда.

Шынчы дузалакчылар

Төрээн чуртувустуң ыдыктыг кызыгаарын камгалажыр херекке хөй-хөй совет кижилер боттарының үлүг-хуузун киирип, кызыгаар үреичилерин тудуп, эрес-маадырлыг чоруктарны кылып турарлар.

Бистиң колхоз ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарының чоогунда туруп турар. Ынчангаш бистиң колхозчулар база-ла миллион-миллион совет кижилер ышкаш Төрээн чуртуңу кызыгаарын камгалаары бистиң база бир ыдыктыг хүлээлгевис дээрзин эки билип турарлар. Дыка хөй колхозчулар кызыгаажыларының үлүлүг-ла шынчы дузалакчылары болу бергеннер. Олар кызыгаарының көскү камгалакчылары болуп, кызыгаар үреичилерин тударынга кеззеде белеңнин көргүзүп, кандыг-бир чорук болу берген болза, ону заставага доп-дораан дыннады каапгарлар. Чамдык колхозчулар кызыгаар әртер дугайында чөпшээред бижиктерниг үлүстарның эрттирилгелерин кызыгаажылар-биле кады хынап турар.

Колхозтуң бир сүт-бараан фермазында колхозчу эштер Седип, Бүрбү, көдээ Совет даргазы эш Тувет-оолдуң чедирген дузазын кызыгаажыдыр мактап турар. Ында ыяш кызыгар үреп киргештиң оор херек кылган кижини колхозчулар Седип биле Бүрбү олар чоокта чаа тутканнар. Моон мурнунда-даа чылдарда бистиң колхозтуң чамдык колхозчулары кызыгаар үреичилерин тудуп, дидим, ыяшыг серемчилелдиг чоруун биргүскеннер.

Кызыгаажыларның аныяк өөнүктерн биётиң суурнуң школазында хөй. Олар совет кызыгаажыларның база-ла шынчы дузалакчылары апарганнар. Школада «Кызыгаажыларның аныяк өөнүктери» деп бөлгүм бар Ол бөлгүмүң сержант эш Краснов башкылап турар. Бөлгүмүң киржикчилери радиостанцияларының тургузуун, кызыгаар үреичизиниң изин тып истээрин, дайынчы бооларны, хайгаарал херекселдерин өөренип турарлар. Бөлгүмүң командири 7-ги класстың өөреникчизи Сергей Ооржак, алдыгы классчы Данил Ооржак, бешки классчы Ооржак Матвей олар бо үстүнде чүүлдерни өөрүп шыгжөдип ап туралар. Кызыгаажыларның аныяк өөнүктери дыштанылгазының үезинде Төрээн чуртуңуң кызыгаарын камгалажырлар.

Бистер, колхозчулар Совет чуртувустуң кызыгаарың камгалаар талазы-биле кызыгаажыларның шынчы дузалакчылары болуп, эрес-маадырлыг чоруктарны кылырынга кеззеде белең, ыяшыг серемчилелдиг бис.

Совет кызыгаажыларның 45 чыл болган оюн бистиң колхозтуң колхозчудары боттарының ажыл-ижинге болгаш кызыгаар камгалаар хереккә эки чедишкиннерлиг демдеглеп эрттирип турарлар.

С. ТАҢЗЫ-БЕЛЕК,
көдээ Советтиң активчизи.

ТҮМҮҢ ИРЕЙ

Колхозуңга хүндүткелдиг,
Хөөчүн хойму Түмүң ирей
Чаламаның баарында
Чазаан орта көжүп келген.

Кавыскалыг бир-ле хүндүс
Каттангылыг, чиктиг кижи
Оон өөнге кирип келгеш,
Орук-чирим айтырып-тыр.

Хөңмелеп каан чаглыг зээче
Мезе кайгап, чараа сыыргаш:
— Зээттен дүлүп көрүнер—деп,
Зэрежип дилей берген.

Түмүң ирей олче көргеш:
— Дүлүп берейн харын—дигеш,
Пашты тиикеш, зээттн суккаш,
Бачым-далаш үне халаан.

Каттангылыг танывастан
Каразынган Түмүң ирей
Комазында заставаже
Хойму зэмин макпы каапкан.

Зээттн чаа-ла зэзип турда,
Зэмин сонтаан. Чөпшээрепинен.
Совет ийи кызыгаажыы
Сонгуг, мурнуг кирип келген.

Талыгырда каргыс чурттан
Даалга алгаш, чоруун чоруур
Саттынмыкчы шивишкинни
Шак-ла ынчаар тудуп алган.

Кызыгаажыы шериглериң
Кырган өөнүү хойму Түмүң —
Ыдык совет кызыгаарның
Ынанышты хайгылачызы.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Эки-турачының маадырлыг чоруу

Немец фашизм болгаш япон империализм-биле дайын бистиң тиилелгевис-биле доозулганындан бээр хөй чылдар эртсе-даа, ол чылларның кижилериниң, болуушкуннарының дугайында сактыышкыннар кажан-даа үттүндурбас.

Мен Ыраккы Чөөн чүк кызыгаарында шериг албаны эрттирип турган, сержант Сат Доржу-биле тамыжып алган мен. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде фронтуже чорударын ол дилээн. Командылал чери ону истекчи штаар өөредир инструкторлар школазынче чоруткан. Сат ол школаны дооскаш, кызыгаар заставазынга келген. Эрес-дидим тыва кызыгаажыга заставаның дайынчылары чоргаарланып турганнар, а Сат оларга тыва араттарның амыдыралының дугайын, оларның орус улусбиле аку-дүңма найыралының дугайын чугаалап турган.

Бир-ле катап карааңгы, ыржым чайгы кежээ сержант Доржу биле анаа дайынчы Братусь хайгылага үнүп келген. Үзүктелчек чымчак салгын хадып турган. Ыржымны үревес дээш кызыгаажылар хайгылчы кокпа-биле далаш чок чоруп органнар.

Хенертен эзимде сыйтылааш үн үнген. Хайгылчылар доктаамал берген. Дүнеки куш база катап кыйгы салган.

— Адыр, ол куш бир-ле чүвени эскерип каан хире-дир. Чыт!— деп, сержант сымыранып командылаан.

Кызыгаажылар дыңмаалап турупканнар. Үзүр талаадан үгү үнү дыңналган.

— Ам билдиң бе?

— Билдим, эш сержант. Ийи кижи кыйгы салчып турар-дыр — деп, Братусь харылаан.

— Ол-ла болгай, өөнүк..

Кызыгаажылар кара сугну билдиртпейн кеже бергеш, чыгрыраштың алгырган черинче чоокшулап келгеннер.

Бир шак хире болган соонда «сыйтылааш» биле «үгүнү» кызыгаажылар бүзөөлеп келген. Кызыгаар үреичилериниң кажарлаашкыны ынчап бүтпейн барган.

...1954 чылдың август 8-тен 9-че дүнезинде, Совет Армияның кезектеринге Маньчжурияже баар орукту арыглап бээр дайынчы даалганы кызыгаар шериниң бир кезээ алдарлыы-биле күүсеткен. Ол дайынга Сат Доржу оюза эрес тулчуп турганын утпаан мен.

Дайзының талазында коңпа, харааган бүрүзүн эки билир турган бис, ынчаза-даа дайзынче чоокшулаары биске дыка берге турган, чүге дээрге японнар совет шериглер удавас халдаашкынарын эргелээр деп билип, кызыгаарже шериглерин, боо-чепсээн чоокшуладып турганнар.

Бистиң хайгылчы болгүүвүстү капитан Крыловский баштап, бөлүктүң мурнунга сержант Доржу истекчи ыды-биле чоруп, бөлүктү әдертип чораан. Үскүдежишкин чугаажок болуп-биле улуг дуржулгалыг.

ЧУРУКТА: анаа дайынчы Федор Велик истенчи ыт Баре-биле кады дозорда.

Шынчы дузалакчылар

Төрээн чуртувустуң ыдыктыг кызыгаарын камгалажыр хереккә хөй-хөй совет кижилер боттарының үлүг-хуузун киирип, кызыгаар үреичилерин тудуп, эрес-маадырлыг чоруктарны кылып турарлар.

Бистиң колхоз ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарының чоогунда туруп турар. Ынчангаш бистиң колхозчулар база-ла миллион-миллион совет кижилер ышкаш Төрээн чуртуңу кызыгаарын камгалаары бистиң база бир ыдыктыг хүлээлгевис дээрзин эки билип турарлар. Дыка хөй колхозчулар кызыгаажыларының үлүлүг-ла шынчы дузалакчылары болу бергеннер. Олар кызыгаарының көскү камгалакчылары болуп, кызыгаар үреичилерин тударынга кеззеде белеңнин көргүзүп, кандыг-бир чорук болу берген болза, ону заставага доп-дораан дыннады каапгарлар. Чамдык колхозчулар кызыгаар әртер дугайында чөпшээред бижиктерниг үлүстарның эрттирилгелерин кызыгаажылар-биле кады хынап турар.

Колхозтуң бир сүт-бараан фермазында колхозчу эштер Седип, Бүрбү, көдээ Совет даргазы эш Тувет-оолдуң чедирген дузазын кызыгаажыдыр мактап турар. Ында ыяш кызыгар үреп киргештиң оор херек кылган кижини колхозчулар Седип биле Бүрбү олар чоокта чаа тутканнар. Моон мурнунда-даа чылдарда бистиң колхозтуң чамдык колхозчулары кызыгаар үреичилерин тудуп, дидим, ыяшыг серемчилелдиг чоруун биргүскеннер.

Кызыгаажыларның аныяк өөнүктерн биётиң суурнуң школазында хөй. Олар совет кызыгаажыларның база-ла шынчы дузалакчылары апарганнар. Школада «Кызыгаажыларның аныяк өөнүктери» деп бөлгүм бар Ол бөлгүмүң сержант эш Краснов башкылап турар. Бөлгүмүң киржикчилери радиостанцияларының тургузуун, кызыгаар үреичизиниң изин тып истээрин, дайынчы бооларны, хайгаарал херекселдерин өөренип турарлар. Бөлгүмүң командири 7-ги класстың өөреникчизи Сергей Ооржак, алдыгы классчы Данил Ооржак, бешки классчы Ооржак Матвей олар бо үстүнде чүүлдерни өөрүп шыгжөдип ап туралар. Кызыгаажыларның аныяк өөнүктери дыштанылгазының үезинде Төрээн чуртуңуң кызыгаарын камгалажырлар.

Бистер, колхозчулар Совет чуртувустуң кызыгаарың камгалаар талазы-биле кызыгаажыларның шынчы дузалакчылары болуп, эрес-маадырлыг чоруктарны кылырынга кеззеде белең, ыяшыг серемчилелдиг бис.

Совет кызыгаажыларның 45 чыл болган оюн бистиң колхозтуң колхозчудары боттарының ажыл-ижинге болгаш кызыгаар камгалаар хереккә эки чедишкиннерлиг демдеглеп эрттирип турарлар.

С. ТАҢЗЫ-БЕЛЕК,
көдээ Советтиң активчизи.

АЛДАРЛЫГ ЧЫЛДАР

Улуг Ленин 1918 чылдың май 28-те «Кызыгаар камгалалын тургузар дугайында» Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң Декредиинге ат салган. Ол алдарлыг хүндеп бээр 45 чыл болуп турар. Коммунистиг партия болгаш Совет чазак Владимир Ильичиниң чагыгларын күүсетпишаан, ССРЭниң Чепсектиг Күштериниң дайынчы күүгүзүн үргүлчү бедидип, социалистиг күрүнениң кызыгаарының камгалалын быжыглап келгея. Партия болза кызыгаажыларның алдарлыг хөй салгалдарын кижизидип, улуска шынчы бараан болурунче сорук киирип, оларны эң чидиг чепсек—революстуг серемчилел-биле чепсеглээн.

Кызыгаажылар хүнүн бистиң чуртувуста бүгү улустуң байырлалы кыллыр демдеглел турар. Бо дээрге совет кызыгаарның көрүнгүр камгалакчыларынга бүгү улустуң партияның болгаш Совет чазактың хаңы ынакшылын, оларның ачы-хавыяазын үнелел турарының болгаш совет чурттуң ыдыктыг кызыгарын камгалаар дугайында бүгү улустуң сагыш салышкынын хереченлеп турар. Партияның болгаш улустуң бүзүрелинге болгаш идегелиг харыы кылдыр кызыгаажылар чүткүлдүт ажылы-биле харылаан турар. Ынчангаш олар кызыгаажылар хүнүнүң 45 чыл оюн демдеглеп тура, Коммунистиг партияга болгаш оон ТК-зынга, Совет чазакка, бүгү совет улуска изиг ынакшылын, өөрүп четтиргенин илередип туралар.

ССРЭ-ниң кызыгаар шериглери дээрге, бистиң социалистиг күрүвевистиң хамаарышпас чоруун болгаш айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле партияның болгаш чазактың политиказын боттандырып турар ёзулуг улусчу күш болуп турар. Күрүнениң айыыл чок чоруунуң органнары-биле кады кызыгаар шериглери Төрээн чуртуңу ыдыктыг кызыгаарын камгалаар талазы-биле хүн бүрүнүң, чаңгыс шакта-даа соксаш дивес, дайынчы албанын кылып турар. Олар агаар-бойдустуң, чурт девискээрниң кандыг-даа бергелери турзажок, коммунизм тургузукчуларының тайбың күш-ажылын камгалаарының берге, ынчаза-даа хүндүүг хүлээлгезин чедишкиннинг күүседип турааннар.

Совет кызыгаажыларының чедишкиннериниң күжү—Коммунистиг партияның мерген удуртулгазында, социалистиг тургузугуң артык күштүүмде, кызыгаажыларның дайынчы болгаш политиктиг белеткелиниң бедиинде, совет улустуң оларга кызыгаар чок ынаанда болгаш деткимчезинде болуп турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээнинге каржылаирган делегейниң империалистери боттарының күштерин контрреволюсчулар-биле каттыштырып алгаш, хамаатты дайынның болгаш ажык интервенциняның аргазы-биле аныяк Совет күрүненн кавайынга-ла бооп турдуп каарын орналдашканнар. Ол соруглазын чедип алыр дээш, олар шпиончу-үрегдекчи чорудулганы калбартып, бистиң чуртувусче хөй санныг агентуралларны чорудуп, дүжүрткен мөлчүкчү аңгыларың контрреволюстуг сүлчээлерни, үймээнгерни, дээрбедээшкиннерни, үрегдээшкиннерни идепкейжидип турганнар.

Хамааты дайынның болгаш дашкы интервенцияның одунга Совет Чепсектиг Күштерни, БОК органнарын болгаш оон составынга кызыгаар шериин партия тургускан. Ол күш болза, боду аныяк турзажок, империализминиң агрессчи күштерин болгаш разведказын, иштикининң контрреволюциязын тиилеп үнген пролетариат диктатуразының ёзулуг дайынчы органы болган.

Кызыгаажылар ак-гвардейжи болгаш өске-даа дээрбечилерниң халдаашкынын ойтур шаап, империалистиг күрүнелериң халдакчы шериглери-биле кадыг-дошкун сегнржип алышкынынарга тиилел, империализминиң агентилерин болгаш шүргүкчуларын тудуп, үзүткап турган. Чээрби чыл иштинде (1921—1941 чылдарда) он-он муң кызыгаар үрекчилерин, оларның аразындан хөй санныг кажараан шпионнарны, агентилерни, өлүрүкчүлерни болгаш дээрбечилерни тутканының фактылары кызыгаажылардың шудургу деминселиниң дугайын чугаалап турар.

Хамааты дайынның чылдарында демисел болгаш Хасан хөл, Калхин-Гол хем районнарынга япон эжелекчилер-биле тулчуушкунар кызыгаажы дайынчыларның баштайгы дайынчы дадыгышкынының школазы болган. Бо бүгүнүң сорук киирикчилери, кезээдээзи ышкаш, коммунистер, комсомолчулар турган. Кызыгаажыларның ол чылдарда дайынчы албан-чорудулгазын Коммунистиг партия, Совет чазак бедии-биле үнелеп, 18 кижиге Совет Эвилелиниң Маадыры атты тыпсып, 3095 кижини чазак шаңналынга киргеп.

Ада-чурттуң дайынының дүүрээзиннинг, тулчуушкуннарлыг шыңгыы шыгалгадазы кызыгаажыларны улам каңналдырып быжыктырган. Ол үе бистиң дайынчыларывыстың массалыг маадырлыг чоруу-биле демдеглеттингеп. Кызыгаажылар гитлержи аг-шеригниң баштайгы согуушкуннарын боттарынга алгаш, совет улустуң, оон армиязының кайы хире күүлүүн бир дугаарында көргуспкеп.

Чүгле чиик чепсектиг кызыгаажылар заставаларынче дайзынның тулдур чепсегленген доктаамал шерии шурап кээрге, кызыгаажылар мөгүдевээн. Боттарының туруштарын хөй-хөй шакгарда, а чамдык черлерге хүннерде камгалап, тулчуп окка, сөөлгү тынышка чедир камгалап турганнар. Ол дугайын 1941 чылдың июнь 24-те үнген «Правда»: «Бужар дайзынның башгайгы согуушкуунуңа таварышкан совет кызыгаажылар арзылап дег тулчуп турганнар» деп бижээн.

Совет Армияның составынга каттыжып алгаш, кызыгаажылар Киевтиң болгаш Севастопольдуң, Ленинградтың болгаш Одессаның маадырлыг камгалаларынга, Поляр чоогунга болгаш Волгага эрес тулчуп, Варшавага, Прагага, Берлин чоогунга, Ыраккы Чөөн-чүкке дайзыннарны чылча шаап турган.

Төрээн чурт дээш боттарының амы-тынын берген маадырлар А. Коробицының, П. Санькиниин, А. Лопатининиң, В. Усовтуң, В. Козловтуң болгаш өскелериниң-даа аттарын бүгү совет улус-биле кады кызыгааржылар ынакшыл болгаш чоргаарал-биле адап турарлар. Олариың үлегер-чижектеринге кызыгаажыларның хөй салгалдары кижизиттинер.

Ада-чурт дайынының чылларында кызыгаар шериниң ачы-хавыяазын Төрээн чурт бедии-биле үнелеэн. 13 муң ажыг дайынчылар чазак шаңналдары-биле шаңйаткан, 100 ажыг кижиге Совет Эвилелиниң Маадыры атты тыпсыскан.

Ада-чурт дайынынга чедип алдыган тиилелгениң түңнелимде совет черниң шаандагы кызыгаары катап тургустунган болгаш оон камгалалын совет кызыгаажылар боттарының идегелдиг холунга алганнар. Ол хүннерде кызыгаажыларны кыйгырбышаан, Н. С. Хрущевтуң бижээни болза: «Совет улус кызыгаажыларга харыысалгалыг турушту бүзүрээн. Кызыгаарны Совет Эвилелиниң бүгү дайзынарындан камгалаңар, бистиң чуртувусче шургуп киреринн оралдажыр шпионнарны, диверсантыларвы тудуңар. Кызыл Армияның эң улуг тулчуушкуннарының түңнелинде катап тургустунган бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң кызыгаарын корудүүр камгалаңар!»

СЭКП-ниң XXII съездизининң шиитпирлерин-биле чепсеглеиген, партияның болгаш улустуң сагыш салышкынынга хүрээлеткен совет кызыгаажылар бистиң ыдыктыг кызыгаарывысты камгалаарының соруглаларын чаа күш болгаш инициатива-биле шиитпирлеп киирипкен. Совет чурттуң улуг делгем кызыгаары тайбың хүнүерде безин минутададаа оожургал чок. Социализминиң дайзынынары чепсээн холдан салбаан. Олар бистиң чуртувустуң күүзүн болгаш айыыл чок чоруун чажыт арга-биле божаңнадырын оралдажып келген болгаш ораалажып турааннар. Тайбың үелерде безин империализминиң хөй санныг кажар агентилерин кызыгаажылар тутқан, элээн каш өнчүк-чоңгээлерни чайлаткан, Совет күрүнеге экономиктиг хора чедирер дээш хөй санныг контрабайтыларның, байлак төтчеглекчилериниң, кем-херех үүлгелнкчилериниң оралдажышкыннарын үскен.

Улуг делгем совет черниң курраг чер болгаш далай, агаар кызыгаарында дайынчы амыдырал хайныгып, кажар болгаш кара сагыштыг дайзын-биле демисел үргүлчүлел турар. Делегейниң социалистиг системазының тургустунганы-биле капиталистиг хүрээлээшкин узуткатынган. Ам совет кызыгаарның дыка хөйүг социалистиг чурттар-биле аку-дүңмалышкы найыралдың кызыгаары апарган.

Совет кызыгаар шериглери боттарының моралдыг шынараларын сайзыраңгайжыдып, политиктиг болгаш дайынчы белеткелин бедидер дээш могаг чок ажылдап турар. Чыл келген тудум-на политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиң тергиннирери, мергежилдиг тускай эртемниглер, кончуг эки кезектер өзүп турар. Чижээ, офицер Власовтуң командылап турар заставазы ам 6 чыл дургузунда кызыгаар камгалалынга, политиктиг болгаш дайынчы белеткелге кончуг эки түңнелдиг болуп, дайынчы чурум-сагылганы шыңгыы сагып турар. Ол ышкаш офицерлер Муравьев, Соколянский, Кузьмичев, Николаев, Вшивков, Алексеев оларның дайынчылары; сержантылар Колянко, Хайрулин, Горбатов, Деев, Жаров, Шуховцев, Чернышев, олар; солдаттар Щеголев, Кызыл, Бондаренко, Серенги, Дундук-оол, Контратьев, Мөңге, Сосков, Якунин, Швецов, Феоктистов олар болгаш өскедаа лөй кызыгаажылар кызыгаар хүнүнге дайынчы болгаш политиктиг белеткел талазы-биле кончуг эки болгаш эки көргүзүглерниг ужурашканнар. Партия болгаш чазак кызыгаажыларга эки ажылдаарының, культурлуг дыштанырының бүгү таварымчалыг чүүлдерин тургузуп бергеш.

Кызыгаажылар биче эвес чүүлдү кылган болгаш боттарының ажылының түңнелингээ чоргаарланып болур. Ынчаза-даа чедип алганынга мезээргеимес, үргүлчү буйунгаарлаар, ажыл-херекти СЭКП-ниң XXII съездизининң шиитпирлериниң бедик негелдези-биле дүүштүр үнелеп көөр деп, партия бисти өөредип турар. Партияның бо айтыышкыны болза кызыгаар камгалалының херээн улам күштелдирип, совет черже чаңгыс-даа дайзынның шургуу эртерин болдурбазын кызыгаажыларга хүлээдип, оларны сорук киирип турар.

Дөртен беш чыл дургузунда чүсүүс муң аныяктар кызыгаар шериниң әдепкей албан эрттирип, ол кайгамчыктыг школага тура соруккур, эрес, чурумнуг чоруккә даңчыгып, эпнайыралга, улустуң херээн болдуңу херээнден бедик көөрүнге кижизиттингеннер. Бо бүгү эки шынарлар шериглеп халашкан соонда эки ажылдаарынга дузалап турар. Мурнундагы кызыгаажыларны улуг тудуглардa-даа, кур чер шиңгээдикчилеринде-даа, эртемделнер аразында-даа көрүп болур. Мурнундагы кызыгаажылар: Ленинчи шаңналдың лауреазы, математик Е. Мященко, пароход тудугжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. Смирнов, колхоз даргазы Н. Головацкий, Енисейниң чагырыкчызы А. Шелковников, кукурузачы Ю. Полоротов, коммунистиг күш-ажыл бригадазының бригадирлери Л. Носов, Н. Мякишев, ССРЭ-ниң Дээдл Соведининң депутазы, чолаачы Н. Пилипчук оларга болгаш өскелерге-даа кызыгаажылар чоргаарланып турар.

Кызыгаажылар хүнүн чүгле дээлнчилар эвес, харын бүгү улус байырлап турар. Тус черлериң чонуубиле кызыгаажыларның найыралы дайзын-биле демисселге каңналган. Ол найырал ам улам быжыккан. Бодунуң күрүнезинниң аймыл чок чорууи хандырар дээш сагыш салышкын кызыгаажыларга дузалаарының болуу, улусчу дружина, кызыгаажыларның аныяк дузалакчылары ышкаш кайгамчык хевирлерни төрүттүндүргеи. Оны коммунистер, комсомолчулар, пионерлер баштап турар. Эрткен чылын кызыгаар үреэниерниң дөрттүң бирии дружинниктер, совет патриоттар туткан чорук чурттакчы чонуур кызыгаажыларга кайы хире дуза чедирип турарын көргүзүп турар. Чөн-биле кызыгаажыларның найыралының күчүлүүн ССРЭ-ниң кызыгаарын дургаар чоруткан комсомолчу-аныяктар эстафетазы тодаргай көргүскеи. Бистиң идепкейлиг дузалакчыларывыс Лахов, Бюрбү, Нурзат, Хертек, Очуроол, Комбук. К. Дажы, Ч. Нурзат, Шожулчап болгаш өскелер-биле-даа быжыг найыралывысты кызыгаажылар үнелээр болгаш хүндүлээр.

Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттышкан совет кызыгаажы дайынчылар кызыгаажыларның хүнүүн 45 чыл оюнда демдеглеп тура, Төрээн чуртуңуң улуг идегелин алдарлыы-биле бүзүредир дээш, боттарының билиин, күжүн, а херек апарза амы-тынын-даа харам чок бээрин совет улуска бүзүредип турар.

В. КУЗНЕЦОВ.

Телеграф дамчыдып, медээлеп тур

Совет-куба найырал кезээде мөңге

ССРЭ бодунуң интернационалчы хүлээлгезинге шынчы

БЕРЛИН. (СЭТА). Москвага болган совет-куба найыралдын аажок улуг митингизининг дугайында отчёттар ГДР-ниң бүгү солуннарының колчерлерин ээлээн. Эштер Н. С. Хрущевтуң болгаш Фидель Кастронуң чугааларын солуннар парлап үндүрген.

«Трибюне» биле «Нейе Цейт» солуннарның эгелериниде демдеглээни: Премьер-министр Хрущев: Куба революция америка дитпе чаа амыдыралдың халазы болур».

«Нейес дейчланд» солуннуң демдеглээни-биле алырга, бүгү империалистиг авантюраларга баш удур кылган бүзүрелдиг сагындырыг Совет чазактың баштыңының чугаазында дынналып турган: бир эвес АКШ-тың чазаа чедип алдынган дугуржулганы быжыы-биле барымдаалавас болгаш байдалды чидиглендире бээр болза, Совет Эвилели аку-дунма куба улустуң мурнунга бодунуң интернационалчы хүлээлгезин күүседир база аңаа дузалажыр.

Чаңгыс орук-биле

ВАРШАВА. (СЭТА). Москвага совет-куба найыралдын митингизининг дугайын, Кремльге Фидель Кастрога алдар болдурган хүлээп алышкын дугайын, совет-куба кады кылган медеглелге ат салган дугайын, куба улустуң маадырлыг оглу Фидель Кастрога Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан дугайын тодаргай чугаалап турар хөй материалдарны бүгү польша солуннар парлап үндүрген. Солуннар Н. С. Хрущевтуң болгаш Фидель Кастронуң чугааларының делегеттерниң допчулалын парлап үндүрген.

Москвага Фидель Кастронуң чоруп турарының дугайында материалдарны солуннар мындыг эгелер-биле бижээн: «Совет Эвилели биле Куба чаңгыс аай орук-биле бурунгаарлап бар чоруур», «Куба революция—ол дээрге, америка дипче хөрлээлей бээр чалбыш-тыр», «Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказы болза өске күрүнелер-биле харылзааларга ССРЭ-ниң ажыл-чорудулгазында бол угланыышкын болуп келген болгаш болуп артар-дээ; «Социалистиг лагерьниң күүш-шыдалы дайын авантюраларына ынактарның бүгү оралдажыышкыннарын сандарадыр турар».

Найыралдың болгаш кады ажылдажылганың чайыннанчак чижээ

ДЕЛИ. (СЭТА). «Хиндустан таймс», «Таймс оф Индиа», Стейтсмен» болгаш өске-даа индий солуннар Москвада Ленин аттыг Төп стадионга болган Совет Эвилелиниң болгаш Куба Республиканың улустарының аразында найыралдын митингизининг дугайында делгеренгей отчёттарны көскү черлерине парлаан. Солуннар Н. С. Хрущевтуң болгаш Фидель Кастронуң чугааларының допчулалын парлап, Совет чазактың баштыңы болгаш революстуг Кубаның баштыңы боттарының чурттарының аразында тургустунган акыдунманың болгаш кады ажылдажылганың харылзааларын хөгжүдеринге олардың күзелдинн бадыткаан деп демдеглеп турар.

Куба революция болза америка дипте чаа амыдыралдың халазы болур дугайында Н. С. Хрущевтуң сөстерин парлалга тускайлап айтып турар.

Агрессия болу берген таварылгада Кубаны камгалаарынга Совет Эвилелиниң белеңин солуннар база демдеглеп турар.

Эң чугула болуушкун

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Москвада В. И. Ленин аттыг стадионга болган совет-куба найыралдың митингизининг дугайын сөөлгү үеде делегейниң эң мугула болуушкуну болур деп, Нью-Йорктуң бүгү солуннары дыцнадып турар.

Н. С. Хрущевтуң болгаш Фидель Кастронуң чугааларының допчулалдарын көскү черлерине парлап, боттарының тайылбырлакчыларының ол чугааларның дугайында редакция чүүлдерин болгаш тайылбырлалдарны бижип турар.

Америк парлалганың бижээн чүүлдеринден билдинип турары болза, улусчу Кубаны көөр хөөн чок буржуаз журналистерниң хөй нуруузу Н. С. Хрущевтуң чугаазында дайын авантюраларына ынактарга баш удур кылган сагындырыгның ужурутказын билип албайн барып шыдаваннар. «Кубаны бүзээлээшкин азы олче халдаашкын эрткен чылдың октябрьда болганындан дыка артык шынгыы кризисти чөнгээлеп үндүрер ийик дээрзин премьер Хрущев баш удур сагындырган» деп, Нью-Йорк «таймс» солун бижээн. «Эрткен күзүн премьер Хрущев биле президент Кеннединиң аразында чедип алдынган дугуржулганы бир эвес Каттышкан Штаттар үрээр болза, Совет Эвилели Кубага дузалаар апаарын Хрущев медеглээн» деп ол солун үргүлчүдеп бижээн.

«Нью-Йорк геральд трибюн» солуннуң Москвада корреспондентизининг дыннатканы болза «Кубаже халдаашкынны Совет Эвилелинче база халдааны кылдыр көөр деп совет премьер Хрущев медеглээн».

Аддис-Абебада конференция

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). СЭТА-ның тускай корреспондентилери С. Лосев, Н. Олейников, Р. Серебряников оларның дамчытканы:

Аддис-Абебада болуп турар Африка күрүнелер баштыңчыларының конференциязының май 23-те кежээки хуралынга Гананың президентизи Квама Нкрума даргалаан. Ниити чугаалажышкын үргүлчүлээн болгаш аңаа чамдык Африка чурттарының күрүне баштыңчылары чүве чугаалааннар.

Чүве чугаалааннарның чугааларынга Африканың чангыс эвин тургузарының айтырыын шиитпирээринге ийи угланыышкыннар үнүп келген. Чамдык чурттарның делегаттары Африка күрүнелериниң чангыс эгитиг организациязын тургузары, Африкага колониализмни узуткадарын төнчүзүнге чедирери, Африка чурттарының экономиктиг хамаарышпас чоруун быжыдары болгаш Африканы неоколониализминиң чимзенииглеринден камгалаары, бүгү африка күрүнелерниң ролюн улустар аразының ареназынга бедидери дээш саналдаавнар.

Чамдык өске күрүнелерниң төлээлери Африка чурттарының үүрмек эвилелдерин камгалап, африка дипте болүүлээшкиннерни хевээр арттырарын дээре кылдыр саналдап турарлар.

Ол айтырыг талазы-биле боттарының бодалдарын илереткен Африк күрүнелерниң болгаш чазактарның баштыңчыларының чугаалары-биле кежээки хурал хагдынган.

Гватемала партизаннар девидедип турар

ГАВАНА. (СЭТА). Пресса Латина агентилелдин дыннадыын өзугаар «Вердад» деп гватемала солуннуң бижип турары-биле алырга, «партизаннарга удур дайын чорударынга тускай өөреткен» чаа шериг кезектерин чурттуң даглыг районнарынче Гватемаланың чаза чорудуп турар. Чуртта партизан шимчээшкинниниң калбарганындан корткан чазак ындыг хемчеглерни ап турар. Турачылыкчылар чазак шериглериниң отрядтарынче аваангыр халдаашкыннарны доктаамал кылыр. Ол-ла агентилелдин дыннадыы-биле алырга, чоокта чаа Таблон—Око-де-Агуа көдээ суурнуң чоогунга партизаннар биле шериглериң аразынга чепсектиг чаа үскүлежишкин болган. Боолаашкын үезинде каш-каш кижилер өлүртикен болгаш балыглаттырган.

КЫЗЫГААРЖЫЛАРНЫҢ АЖЫЛ-ХЕРЭЭ

Хүлэээлгевис-тир

(Л. Лыньковтун рассказындан)

★ ★

Федор Потапов таңнымыла турда, кадыр ийим өрү ийи кижи бир-ле аар чүве аргажып үндүрүп орган. Оларның ооргазында—дыгыглыг хаптар, даңга чоруур чолдак лыжалар. Ий улам-на кадыр бооп кээрге, кижилериң бирээзи чүктенчизин эжинге бергеш, аргажып чораан чүвезин чаасказан чүктеп алган.

Потапов оларны шак ажыр хайгаарап кээп-тир. Имир дүжүп келгенинидем оларны топтап көөрү улам-на бергедей берген. Чүү улус боор? Күрүне кызыгаарында артче чүге үнүп орар амытаннарыл?

Кызыгааржыларның таптай басканы кокпа оруктуг шелчүгешке узун эр кижи баштай үнүп келгеш, имиртиңде харда орукчугашты эскербээн. Он хире минута эрткенде ооң эжи арай бооргa үнүп келген. Хая баарынга чаштынып турган Потапов оларны ам-на топтап көрген: оларның аргажып чораан чүвезим база кижи бооп-тур.

Кызыгааржылар Клим Кузнецов биле Закир Османов маңнажып кээрге, холдарын көдүрүп алган кижилерже Потапов автоматын адарынга белеткей тудуп алган турган.

Чедип келген эштерин Потапов көре тыртып кааш, танывазы кижилерни фонарь-биле чырыдып көре берген. Оларның хевии көөрге, аңчылардан ылгалбас. Эң үзүмү европейжи, бирээзи азийжи кижи бооптур. Чыткан кижиниң арны көзүбес—моюн ораар-биле ыяк ораттынып алган. «Кызыгаар үрекчилери бе, азы кымнарыл?»

— Бо кижиниң чүрээ багай-дыр, дузалап көрүңер—деп, узун кижи чыткан эжинче айыткаш, орустап чугаалаан.

— Силер Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң кызыгаар чурумунуң үрекчилери-дир силер. Силер ам туттурган силер—деп, Потапов шериг ёзу-биле чугаалаан.

— Бис аскан улус бис. Харын-даа силерге таваржып келгенивис эки бооп-тур — деп, узун эр харылаптыр.

Туттургаанар көрүп турда, оларның чүктерин үжээрге, брезент майгын, дүктем кылган чоорганнар, хөй эвес аъш-чем продуктузу, автоматтыг ийи пистолет, компас, хронометр, ол черниң топограф картазы, дураи болгаш фотоаппарат бар болган.

Николай Сорокин мен дээр узун эр мынчаар тайылбырлаан: олар дагда будун неделяда азып келген. Аарыг кижи болза Ортаакы Азияның сураглыг шинчилекчизи Свен Гединиңиң өөреникчизи Ивар Матиссен деп кижи. Ол кижи бо чоок-кавыны кыжын шинчилээр дээн. Сорокин боду Кашкарда 1919 чылдан бээр чурттап турар болгаш аян чорукчуну үдеп чоруур. Бир эжи Аджан—орук айтыкчызы, ол хирезинде орук-даа айтып шыдавас, даглар аразынга чүү-даа дайын тыппайн барган кижи бооп-тур...

Эртеминде аарыг кижизи мүн-не үгээр, оозу Сорокинге бир-ле чүвен будунуң дылынга чугаалаан.

— Силериң офицериңерге бистн дүрген-не чедирерин дээрги Матиссен дилеп тур. Ол будунуң элчин черниге бодунуң аза бергенииниң дугайын дораан-на медээлексеп турар-дыр—деп, Сорокин очулдурган.

— Дээрги Матиссен маңаар апаардыр—деп, Потапов эскет чокка харылай тыртып кааш...

Бедик дагда, өөрү-биле харылзаазы түр үзүлген үш кызыгааржылар-биле чедип келген үш кижиниң кады амыдыралы мынчаар эгелээн. Ам Федор, Закир, Клим чүгле кызыгаар камгалаар эвес, а туттургаанарны база кадарар ужурга таварышканар.

Потаповтуң хаяга хүниүн-не бирээни немей шыйып турар саннарын Сорокин ийи хонганда хар-биле чүпуп тура эскерип кааш, мынча деп чугаалаан:

— Бис силерге туттургаш а силер муңгаш дагларга туттурган, мынлыг ышкажыл? Ынчаарга, хамааты Потапов, коняк арагалыг сававысты берип көрүңерем.

— Конякты медицина сорулгалыг кадагалаар апаар-бис—деп, Потапов харылаан.

— Медицина сорулгалыг че? Силериң ооңар мугулай чүве-дир, сержант. Бир эвес маңаа хар көөкзеи болур болза, моон июнь айга чедир үндүнмес деп Аджан чугаалай-дыр. Силер ону канчаар болап турар силер? — деп, Сорокин чоргаарзымаар чугаалаан.

— Мен мынчаар болап тур мен, силер бөгүн мээң-биле кады хаяже үнүп, одаар хараган чыыр апаар-дыр силер — деп, Потаповтуң харыызы серде-даа чок бооп-тур.

— Ооң херээ чүү боор эрте-даа бол, орай-даа бол дөмей-ле өлүр улус-тур бис. Ынчалза-даа өлүгже чедир демисежир апаар, силерниң шын-дыр — деп, Сорокин чугаалап олурда, самолет даажы дыңналып келген. Ынчалза-даа дээр бүргет болганындан чүнү-даа көрбейн, ооң даажы ырап чоруй барган.

Матиссен улам баксырап, дембээреп, бажын безин көдүрүп албастап орган.

— Потапов, угаанныг кижи-дир силер, бодап көрүңерем. Бистиң маңаа мынчап турарывыс шуут ла хей чүведир. Соңгу чүкче баар орук үр үеде хагдынган төлээде, мурнуу чүкче, бистиң келген чүгүвүсче чоруулу. Бир эвес силер маңаа аштап өлүп каар деп бодаар болзуңарза, бисти салыптыңар. Маңаа турган херээ чүү боор. Силерни мында чүү тудуп турарыл? Черде чүл?— деп, Сорокин ыйыткан.

— Хүлээлгевис-тир — деп, Потапов шыңгыы харылаан.

— Хүлээлге?... Хүлээлгеңер хөй бе? — деп, Сорокин оскээр көргеш, бодумга чугааланган...

Неделялар эртип-ле турган. Февральдың төнчүзүнде Аджанны Клим эдертип алгаш, одаар чүве чыып чорупкан. Олар кежээге чедир сураг. Потапов боо адыышкыны-биле Закирни кыйгырып алгаш, туттурган Сорокин биле Матиссенни кадарарын дужаагаи болгаш ыяштаан кижилерин дилеп чорупкан.

Бир шак хиреде Федор Потапов дошталган кадырны орү үнүп чорааш, доштуң ханы оңгарыныл дүвүнде Климниң ыыдыл дыннап каап-тыр.

Ханы дош чарыының эриинге чымап алгаш, ооң дүвүче узуп хемдирии ол бадырбышаан.

— Тут!— деп алгырган.

Потапов эжин арай боорда уштуп экээрге, бут кырынга туруп албас болган.

— Будум бертингеи-даа, үжээидаа ышкаш-тыр — деп, Клим Кузнецов аарзынганыидан арныи дырыштырып чугаалаан.

— Аджан кайдал?— деп, Потапов айтырарга:

— Дезиптерге, оны сүрүп чорааш, дош чарыынче кире бердим — деп, харылаан.

— Ол кайдал ам?— деп, сержант четтикпейн катап айтырган.

— Мооң дүвүнде, ийилээн ынаар дүже бердивис. Ону адып кааптым — дээш, Клим чарык дүвүнче айыткан.

Сержант эжинче оожум көрүп келгеш:

— Адып кааптым че?.. Кай будуңну хар-биле дүрбүптейн — деп, ширии чугаалаан.

Климниң кидис идиин ол камныы сүргей үжулгаш, хар-биле дүрбүп-ле эгелээн. Климниң будуңуң аарыырын миниип келгиже чедир дүрбээн.

— Ону чүге адып кааптың? Байдалын тодаргай илетке! — деп, сержант хемертем негээн.

Клим эжиниң шериг ёзу-биле негелдезин дыңнаааш, човуурлаарын соксадып алган.

— Илетке!— деп, Потапов эжиниң будуи дүрбүвүшаан, катаптаан.

— Эш сержант, кызыгаар үрекчизи менче халып келдн. Чарыкче дүшкеш, кемдевээни ол боор. Халдап кээрге аргажоктун кырындан боолаптым.. Ой, аарышкылыын!

— Шыдаш, шыдаш — дээш, Потапов эжи Климниң чаш долуп келген караанче кээргел-биле көргеи.— Эш Кузнецов, дидим болгаш шиитпирлиг болганың дээш сеңээ мактал байыры чедирип тур мен!— деп, албан ёзузубиле чугаалаан.

Клим будуңуң аарыырынга бергедээш, чүнү-даа харылаваан.

Потапов пёш будуктарындан шырга кылып алгаш, эжин сөөрткеш чорупкан. Оңгарлар болгаш көшке хорумнар таваржы бээрге, Климни Потапов холга кодүрүп алгаш эрттирип чорааи.

Эжинге сөөртүртүп чорааш, Клим бүгү-ле чүвени ам-на билип чорааи. «Кыжын боже кым чедип кээр боор, хей таңнымыллап турар улус-тур бис ийин» деп болап тургаимыңга шын эвезии-даа, «Матиссенни элертикен өөрү-биле даттга аскан шинчээни-дир, ийин» — деп болаан частырыын-даа, сержант Федор Потаповтуң чаңгыс шак-даа, минутада-даа кичээнгей сулараттайн, Клим биле Закир ийиге кезээде серемчилеаыг болур деп чагып келгениниң шыңыын-даа ам-на эки билип чорааи.

Ооң соонда бир хонганда база катап самолет даажы дыңналып келген. Ынчаарда дээр булут чок турган. Баштай бичии парашют-биле бичии чүве самолеттан дүжүп батаан. Самолет ийиги долганыгны кылгаш, улуг парашют-биле улуг чүве дүжүүрүп бадырган.

«Бисти утпаан-дыр. Черде хайын уттур даан» деп бодал Климниң чоргааралын хайныктырып, өөрүшкүнүү карак чажын ламдыладыпкан.

Потапов бичии парашюттуң чүзүгн часкаш, ооң чагда момчаан соонда:

— Бисти часка чедир шыдажыпар деп бижип тур. Улуг чүкте далган, консервалар, дус, чигир болгаш согуна бар-дыр. Каш хонгаш бисче ам база аъш-чем октап бээр-дир — деп дыңнаткан.

Дошталган ыагның артындан хүнүүн-не хүн улам эрте үнүп кээп, кежээнии-не улам орай ажар турган.

Бир-де хүн Потапов хаяга ээлчеглиг демдеглелии кылып турда, кадыр дагдан хар көшкези дүргелип баткан. Көшке хар кызыгааржыларның лагериниң мырыдай чанында кээп дүжүп турган.

— Туттургаиларны кадар! Мен таңнымыла Закир Османовка барайн — деп, Потапов одаг чанында чыткан Климге далаш-биле чугаалааш, аңаа пистолет берип каан. Сорокин биле Матиссеннің холдарын, буттарын хендирлер-биле ол баглагылап кааш, демир-хүүрек алгаш, маңнап чорупкан.

«Закир канчалчык ирги? — Хар хөме таварып каапкан ирги бе?»— деп бодаал Климни мөгүдедип турган.

Кызыгааржыларның аарыг кижи деп санап келгеии Матиссен биле Сорокин ийилээн, буду бертингеи Климни кичээнгейлиг көрүп чытканнар. Клим шимчеш-даа кылынмас болган: чок-ла болза медерелии оскулган, чок-ла болза удаан боор деп бодаанынар Матиссен ону кыйгырарга ыыттаваан.

— Клим Кузнецов!— деп Сорокин база кыйгырган. База ыыттаваан.

Бичс маңап чоруй Матиссен одаг-же союп четкеш, отта тип каан турган сүглуг кочалчыгаштың аскыжыныга дээпкен. Кочал кыңырадыр барып дүшкен. Кызыгааржыны оттуруптум бе ээш, Матиссен шыпшың-на баргаи. Ынчалза-даа Клим шимчеш-даа дивээн. Матиссен база бичс маңап чоруй, одагныц одунга холуиуң хулуг хендирин үзе чиртир дээш догей бергеи. Оттуң изиинге шыдашпайн бирде холуи оттан ыраднп, бирде аңаа чыпшыр гудуп, оралдажып-ла чыткан. Ол шылашпайн хүлүг хендирин бистиг дашка үзе хирээлеп бергеи.

Ооң даажыидан Клим оттуп келгеш, Матиссенче дегийт-ле көрүп көөрге, ол Сорокининиң хүлүүи дүвү далаш-биле чешкен чыткан.

Клим мөгүдей бергеш, пистолет-биле агаарже үш удаа адыпкан.

— Дедирлеп!— деп, Матиссенни Клим дужаагаш, пистолеии олче утлай берген. «Аарыг эвес, а мегеленип чыткан амытан-дыр мон» деп, ам-на билип каан. Матиссен Сорокининиң чамыидан ыыйлай берген. Клим ийи катап олче боолапкан. Ынчалза-даа мөгүдээш чазыпкан.

— Майгынче кир!— деп дужаагаш, дегийт-де Сорокинче кызыгааржы көрүнген. Ооң хүлүүи Матиссен чежип шыдаваан болган.

— Ону даш-биле, даш-биле!— деп, улуг даш артында ажыттаган Матиссенге Сорокин алгырып чугаалаан.

— Эй, боолап билбес кижи-дир сен. Пистолеидиве ам_ийи-ле оък арткан. Бир эвес эр кижи болзуңза, ооң бирээзии бодуңга арттырып ал — деп, Матиссен орустап чугаалай берген.

Боо даажы дыңнаааш, далашкан Потапов бүгү-ле чүвени бодап каапкан. Харга бастырган Закирии ол казып үштуп турда, база-ла элээн үе эрткен.

Лагерьге маңнап чедип кээрге, Клим автомадын тудуп алган, одаг чанында чыдып-тыр. Майгындан ырак эвесте балыгланган Матиссен човуурлаан, ооң чанында шарыглыг Сорокин дыгдына берген чыткан.

— Хүлээлгем күүсетпм, эш сержант!— деп, Клим Кузнецов сержаитыга илеткээн.

Бо заставаның кызыгаажы-дайынчылары Төрээн чурттуң мамыктыг кызыгаарын серемчилелдии-биле камгалап турарлар. Оларның барык кижи бүрүзү политиктиг болгаш дайынчы белетькелдиң тергиннери. Көдээ дружининктер болгаш школачылар кызыгаажыларга улуг дузаны чедирип турар.

ЧУРУКТА: кызыгааржылар хостуг шакта.
Фотозу Б. НЕМРУТТУУ. СЭТА-ның фотохрониказы.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шуужуп турар булуттарлыг хүн болур. Чамдык черлерге чазыс болгаш өл хар чаар. Диңмирээшкин болуп магатчок. Хат ий-тавындаазындан чоорту дыңзыыр, соңгу-барыын чүк угланыышкынныг.

Агаарның температуразы: республикага—19—24, а Кызылга—21—23 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Милуха-Маклай» 10. «Кижи—амфибия» 12, 2, «Петер» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шортанның чарлыы-биле» 11.15, «Илереттинген болчаг» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бензоколонканың кадыны» 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кара далайның кыс» 2.30, 4.30, «Ийи амыдырал» 1-ги серия — 6.30, 2-ги серия — 8.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Янзы-бүрү салым-хуулар» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харыысалгалыг межурныйның 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаз болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетүр, транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00854. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографизы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттингеш

1963 ч. МАЙ 29 СРЕДА № 126 (5530).

СЭКП Тыва обкомунун болгаш Кызыл хооркомунун, Тыва АССР-нин Дээди Соведининн органы

Өртээ 2 көп.

СОВЕТ КЫЗЫГААРЖЫЛАРГА

Совет Эвилелиннн Коммунистиг партиязының Төп Комитеди болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлели кызыгаар шериглериниң 45 чыл болган ойнун хүнүнде совет кызыгааржыларга — бистиң алдарлыг Төрээн чуртувустуң ыдыктыг кызыгаарларының көрүнгүр таныылчыларынга изиг байырны чедирип, чүректиң ханызындан амыр-мендизин айтырып тур.

Улуг Ленинниң инициативазы-биле тургустунган, Коммунистиг партияның кижизиткени болгаш дадыктырганы, кызыгаар шериглери алдарлыг дайынчы оруктү арткен, бистиң Төрээн чуртувустуң кызыгаарларын камгалаар талазы-биле сорулгаларны алдарлыг болган төлептиг күүседип база совет кызыгаарларда эвлчег чок вахтаны арттырип турар.

Тайбың тургузуушкунуң чылдарында болгаш Ада-чуртуң Улуг дайынының үезинде совет кызыгааржылар боттарын бистиң улустуң шынчы оолдары, серемчилелдиг, туруштуг болгаш эрес-аваригыр дайынчылар кылдыр көргүскеннер. Олар Коммунистиг партияның херээнге кызыгаар чокка бердинген болгаш боттарының эрес-маадырлыг албаны-биле ажылчы чоннарның ханы нынакшылын база хүндүткелин чедип алганнар.

Кызыгаар шериглериниң чугула сорулгазы үдел дизе, моон соңгаар-даа чуртуң камгаланыр аргазын болгаш күрүнениң айыыл чок чоруун бүгү хемчег-биле быжыглаарында, совет кызыгааразрга дайынналрның чизенишкиннерине удур серемчилелди могаг чокка бедидеринде болур. Шериглерниң бот составы кызыгаар камгалаар талазы-биле албанны чогаадыкчы сайзырангайыдар, дайынчы техниканы билдилии-биле ажыглаар, бүгү кезектерге бедик дайынчы белен болур чорукту доктаамал тургузар, буржуаз идеологияның болгаш моральдың кандыг-даа илередиишкиннерине эптеш чок болур ужурлуг.

Марксизм-ленинизмниң идеяларынга, Коммунистиг партияга болгаш улус чонга кызыгаар чокка бердинген кызыгаар шериглериниң бот составы бистиң Ада-чуртувустуң кызыгаарларын моон-даа соңгаар серемчилелдиг, туруштуг болгаш ыяыг камгалаар дээрзинге ыяыг бүзүрелин Коммунистиг партияның Төп Комитеди болгаш Совет чазак илергейлеп турар.

Совет кызыгааржыларга, бистиң ынак Төрээн чуртувустуң көрүнгүр болгаш эрес-маадырлыг таныылчыларына алдар!

Коммунизмниң тургузукчузу—улуг совет улус делегезин!

Бистиң бүгү тиилелгелеривистиң сорук кимирикчизи болгаш организакчызы — Совет Эвилелиннің Коммунистиг партиязы делегезин!

СЭКП-НИҢ ТӨП КОМИТЕДИ. ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

Совет кызыгааржыларның байырлалы

Совет улус кызыгааржының Хүнүн байырлалдыы-биле демдеглеп турар. В. И. Ленинниң айтышкыны-биле тургускан кызыгаар шериглери Совет Эвилелиннің кызыгаарлыы 45 чылдарынң дургузунда көрүнгүр камгалап келген. Совет күрүненің дайзынарынга удур соксаал чок болгаш кадыг-дошкун демиселге олар төрүттүнген, өскен болгаш дадыкканнар.

Кызыгаар шериглериниң 45 чыл оюнга холбаштырган байырлалдыг хурал май 27-де Москвага болган. Ф. Э. Дзержинский аттыг Төп клубка совет кызыгаарларның эрес-маадырлыг камгалакчылары, кызыгаар албаныының хоочун кижилери. Совет Арминиң дайынчылары, найысылалдың хөй-нинтизининң төлээлекчилери келген.

Эш Н. С. Хрущевту баштадыр СЭКП Төп Комитединиң Президиумуну составтыг хүндүлүг президиумну аажок улуг көдүргүүшкүн-биле соңгаан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелининң чанында Күрүненің айыыл чок чоруумун Комитединиң даргазы В. Е. Семичастный совет кызыгааржыларга СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелининң байырлыг чагаазын номчуурга, ол чагааны диңмиттиг алыш часкаашкыны-биле уткаан. Марксизм-ленинизмниң идеяларынга, Коммунистиг партияга болгаш улус чонга бердинген совет кызыгаар шериглериниң бот составы моон соңгаар-даа бистиң Ада-чуртувустуң кызыгаарларын серемчилелдиг, туруштуг болгаш мергежилдиг камгалаар дээрзинге ыяыг бүзүрелди ол чагаада илергейлеп турар.

Кызыгаар шериглериниң Кол эргелелиниң начальныгы генерал-полковник П. И. Зырянов хуралга илеткел кылган.

(СЭТА).

СПОРТТУҢ ТҮЛҮК ӨЙҮ

Бистиң чуртувуста спорт шагда-ла бүгү улустуу, бүгү массаны болу берген. Оон улам ыяайгы хөгжүлдези дээш Коммунистиг партия болгаш Совет чазак хүнбүрү сагыш салып турар. «КҮШ-КУЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ КИЖИЛЕРНИҢ ХҮН БҮРҮДЕГИ АМЫДЫРАЛЫНГА БЫЖЫЫ. БИЛЕ СИҢНИГЕ БЭЭР» деп, СЭКП-ниң Программазында айыткан.

Коммунизмни бөгүн тургусчуп турар совет кижи эът мага-бодуидан кадык-шыырак, бергелерге торуубас шыдамыккай болур, а бистиң өзүп олурар салгакчыларывыс — даштыкы хевирлеринден безин дурт-сыны чараш, дыңзыг шыгнанарлыг, амыдыралчы 'омак-сергек кылдыр өзер ужуралуг.

Тываның хову-шөлдерни, дагла рыи, арга-зыннарын болгаш шынааларын ногаан үнүш, айыраң чечек-ситеп хевистелдир шыва алыбергеп—чай үезин спорттуң чогумна яязы-бүрү хевирлеринге маргылдаалар, шенелделер эрттиреринге таарымчалыг түлүк өй болур. Республика наймылалында, районнар төптеринде болгаш көдээ суурларда бүт бөмбүүнүң, волейболдуң, баскетболдуң, чиик атлетиканың, хүрештиң яязы-бүрү хевирлеринге шенелделер, белеткелдер болгаш харын-даа маргылдаалар эгелээн.

«Шын» солуниуң шаңналы дээш болуп эрткен хүреш маргылдаазы, «Тываның аныяктары» солуниуң шаңналы дээш чаңчыл болган эстафета республикада спорттуң чайгы хевирлериниң талазы-биле маргылдааларынг эгезии салган. Спортчу чайның ол кывыстынган чырыткызы Кызыл, Абакан, Минусинск — үш хоорайның чоокта чаа Кызылга болуп эрткен ужуражышкынарынга улашкан. Ол маргылдааларга бистиң спортчуларывыс элээн чедишкиннерлиг болганын айтыр херек. Бут бөмбүүнүң маргылдаазынга пассажирлер АТК-зының спортчулары бо удаада чедишкиниг ойнаан, чиик атлетиканың бүгү хевирлеринге маргылдааларга Кызылдың чиик атлетчилери кожаларыбыле чиик эвес демиселди чоруткаш, команда талазы-биле тивилелгени чедип алганнар.

Бо чайгы спортчу календарь ёзугаар эртсе чогуур маргылдаалар база-ла байлак. Оон иштинде спорттуң «Урожай» эки-тура ниитилелиниң шутуму-биле районнар аразынга чиик атлетика, бут бөмбүүнүң маргылдаалары дээш кайызым ол дээрил. Бо чылдың июль 14 — 16-да республиканың чайгы спартакиадазы болур. Орта мээн белеткенир дугайында бодаиыры ам-даа орай эвес. Чамдык спортчу коллективтер аиаа кыштан-на эгелеп белеткенип келген. Спортчу коллектив бүрүзү аиаа хая көрүнмес кылдыр белеткенир ужурлуг.

Кызылдың көдээ ажыл-агый профессионал-техниктиг училищезинден көдээ ажыл-агыйга чугула тускай мергежилдиг кадрлар каңнаттының үнүп турарындан аңгыда, спортка мергежилдиг болурунуң кокпа оруун оон изеп турар чалмылар кайы хөй. Чоокта чаа Ыраккы Чөөн-чүктен ол училищенің спортчуларынга чагаа келген. Ук коллективке өөренип турганының үезинде ону спортка ынак кылдыр кижизиткени дээш, тыва солдат өөрүн четтиргенин ында илереткен. Ол чагааның ээзи хостуг хүреш талазы-биле шериг кежээниң маргылдаазынга чемпион болу бергенин болгаш спорт база оон күш-культурлу мергежилги шериг кижиге таварышкылаар бергелерни чиик ажып эртеринге кайы хире дузалыг болуп турарын бижээн. Ыидыг өөрүп четтиринишкиниң чагаалары, телеграммалары ол өөредилге черинге ээзээш эвес келгилээр. Аиаа бо кыжын тыва болган хостуг хүрештериң шенелделерни болгаш харын-даа маргылдааларын чедиишкиниг практикалап кыштаан. Черле ол коллективте спорттуң бүгү хевирлери будун чылда үзүктел чок чоруп турар.

Өске черлерде бо талазы-биле ажыл амдыызында чоруттунмайн турары хомудаичыг. Спорт залдарының болгаш күш-культуржу дериг-херекселдериң чедишпес болуп-турары мәкаа салдарлыг-ла харын. Ынчалза-даа, хамык ужур ону четпес организастап турарында, чижээ, республика наймылалында база бир улуг өөредилге черлериниң биразы — көдээ ажыл-агый техникумун ап көрээлиңер. Ында делгем спорт залы бар, күш-культура болгаш спортка ынак, шуут-ла талантылыг аныяктар хөй. Ыидыг турбуже, бо кышкы сезонда ол шыырак коллективке, спортчу коллективке чаңгыс-даа спорт секциязы ажылдаваан, тыва хүреш, чиик атлетика, уран гимнастика чергелиг спортчу шенелделерин аиаа организаставааны четпес. Спорттуң эки-тура ниитилелдери чайгы спортчу сезонда чүгле оон бо өйде чоруттунар хевирлеринге маргылдаалар эрттиреринге алаакаш, хаакчыларның, конькичилериниң белеткелин уттуптар чоруктан уштунар херек. Ыидыг сорулга-биле чайгы чалаг кросстарны, хаакчылар болгаш конькичилер колдап киришкен тускай чарыштарны, дагдан хаактаарының хевирлеринге таарымчалыг — турисчи походтарны чорудары чугула.

Амгы үеде бисте спорттуң «Урожай», «Спартак», «Динамо» болгаш «Трудовые резервы» эки-тура ниитилелдериниде ниитизи-биле 24 муң ажыг спортчулар санаттыйын турар. Ыидыг турбуже күш-культура болгаш спорттуу массалыг болдурары-биле, спорттуң болгаш күш-культураның тускай хүннерни, кежээлерни чер-черде четпес организастап турар. Маргылдааларга белеткелдер будун айларда, чамдыкта харын-даа будун чылда үргүлүлээр, а оон түңнели — чүгле каш шак дургузумда, тус-тус киржикчи бүрүзүнге болза — шуут-ла каш минутада азы секундада илереэр болгай. Аиаа үндүрген хөй күжүн халас мытпас, өөрүшкүлүг түңнелдери-биле коллективни болгаш будун өөртүр дизе, ылап белеткенир херек. Чалыы мазының байырлалы — Совет аныяктарының хүнү июнь 30 чоокшулаан. Ону аныяктар боттарының чалмы күштерин шенежир хүнү болдуруп, спортчу маргылдаалар, ужуражышкынарны ол хүн эрттирги дег. Бо хүнге чедир спорт хемчегларининг тодаргай планнары ВЛКСМ обкомунда-даа, спорт организациялырында-даа чок.

Маргылдааларны хөй-ниитичи эгелээшкин-биле, төлевир чокка эрттиреринн улам-на иептереңгейбиле практикалаары чугула. Спортчу бөдүүн дериглерни, волейболдуң болгаш чиик атлетиканың шөлүгетгерин көдээ черлерге спортчу хөй-ниитининг комсомолчулар болгаш аныяктарның күжү-биле кылып алыр арганы калбаа-биле ажыглаар херек.

Республиканың спорт эки-тура ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң Чөвүлели, ВЛКСМ обкому, профэвилелдериниң область Чөвүлели чер-черде спортчу коллективтерге чайгы спортчу сезонну чедиишкиниг эрттиреринге болгаш черде оларның чорудар ажылдарынга улуг деткимчени көргүзер ужурлуг.

ТАРЫЛГАНЫ ЧООККУ ХҮННЕРДЕ ШАЛЫПКЫН ДООЗААЛЫҢАР!

Республикада тарылганың чоруп турары

(1963 чылдың май 25-ке чедир хуу-биле)

РАЙОННАР	Бүгү тараа культуралары	Ооң иштинде кызыл-тас	Кукуруза	Картофель
Барыын-Хемчик	102,7	104,3	40,5	31,2
Чөөн-Хемчик	94,2	104,1	31,4	30,7
Улуг-Хем	74,3	91,3	48,4	16,7
Чөөн-Хемчик эргелелиниң түңү	**86,9**	**98,2**	**40,3**	**24,6**
Бии-Хем	100,3	101,1	26,4	44,2
Каа-Хем	96,6	102,3	34,6	42,6
Таңды	89,8	96,1	46,5	44,8
Тожу	67,8	—	—	—
Таңды эргелелиниң түңү	**93,1**	**98,5**	**41,3**	**43,2**
Өвүр	142,0	191,3	24,8	12,5
Тес-Хем	79,4	111,8	41,0	37,8
Тес-Хем эргелелиниң түңү	**84,8**	**117,4**	**37,7**	**34,1**
Ооң иштинде совхозтар:				
«Көк-Тей»	111,7	134,3	77,1	55,6
«Чыраа-Бажы»	105,6	110,6	52,6	90,0
«Барлык»	104,3	102,1	40,4	22,9
«Шекпээр»	103,0	108,3	69,8	17,1
«Сукпак»	101,0	149,7	67,9	—
«Өөк»	100,9	100,8	15,0	53,0
«Тээля»	100,2	104,3	1,1	—
«Элегес»	100,0	121,6	39,3	68,0
«Сүт-Хөл»	98,2	103,2	10,7	—
«Межегей»	87,1	98,6	42,2	46,3
«УТКА 25 чылы»	86,8	100,0	64,5	10,0
Дуржулга станциязы	83,7	97,1	6,5	26,0
«Тинлелге»	79,1	80,5	55,9	47,0
«Тес-Хем»	78,3	108,0	46,2	—
«Найырал»	68,9	93,6	42,3	—
«Улуг-Хая»	68,5	84,2	49,3	10,0
«Тыва»	61,0	101,0	13,8	20,0

★ ★ ★

Көдээниң ажыл-ишчилери бо часкы хүннерде чеди чылдың бешки чылының элбекшил дүжүдү дээш шудургу демиселди чорудуп турар. Чер болгаш мал ажылын улам ыяай көдүрер талазы-биле төлевилеттингеи планнарны чүгле хүн бүрүнүң чүткүлүг күш-ажылы-биле амыдыралга боттандырып болуруи колхозчулар болгаш совхозтар ажылчыннары эки билир. ХОВУЛАРГА БО ХҮННЕРДЕ ШАЛЫПЧЫ ЕЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДААРЫ, ТАРЫЛГАНЫ ОРГАНИЗАСТЫГ, ДҮРГЕН БОЛГАШ ШЫНАРЛЫГ ДООЗАРЫ НИИТИ СОРУЛГА. ОЛ ДЭЭРГЕ КҮЗҮН ЭЛБЕК ДҮЖҮТТҮ АЖААП АЛЫР, ЧЕТЧИР ТАРААЛЫГ БОЛГАШ МАЛ ЧЕМНЕРЛИГ БОЛУР ДЭЭНИ ОЛ.

Бо чылын хову ажылдары элээн нарын байдалга эртип турар. Час өзалдаашкын-биле эгелээниңиң түңнелинде тараажылар эрте-даа, орайдаа тарыыр культураларың тарылгазын барык-ла хары угда чорудар ужурга таварышкан. Үениң хөй кезии бораң, соок, хаттыг хүннер болуп келген. Бо бүгү хову ажылдарын чорударынга онза организастыг болгаш тода чорукту механизаторлардан база тараажылардан негээн.

Республиканың күүдүг техника-биле чепсегленген механизаторлары болгаш тараажылары бергелерни шудургу ажып эртпишаан, боттарының кызымаккай күш-ажылы-биле келир үениң дүжүдүнүң быжыг суурун ховуларда тургузуп турар. Тыванын дыка хөй ажыл-агыйларында чазын тарыыр культуралар тарылгазы доозулган.

МАЙ 25-КЕ ЧЕДИР РЕСПУБЛИКАНЫҢ КОЛХОЗТАРЫ БОЛГАШ СОВХОЗТАРЫ ЧАЗЫН ТАРЫЫР КУЛЬТУРАЛАРНЫ 297 МУҢ 222 ГЕКТАРГА ТАРААН. ТАРАА БОЛГАШ ТАРАА-БОБЫ КУЛЬТУРАЛАРЫ (КУКУРУЗА ЧОККА) ПЛАН ЕЗУГААР ОЛАРНЫ тарыза чогуур шөлдүң 90,5 хуузун эзлээн. Аъш-чемниң кол культуразы—кызыл-тас тарыырының планы 99 хуу күүсетгинген.

Өвүр, Барыын-Хемчик, Бии-Хем районнар, «Чыраа-Бажы», «Барлык», «Шекпээр», «Өөк», «Элегес» совхозтар болгаш чамдык колхозтар тараа культураларының тарылгазын доозаан. А Каа-хемчилер ону доозар чыгай берген. Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Тес-Хем районнар, совхозтарның хөй кезии кызыл-тас тарылгазын доозаш, ону планнан ажыр тарып турар.

Ындыг болза-даа Улуг-Хем, Таңды, Тес-Хем районнар тараа культураларының тарылгазын аажок оожум, узамдыктырымышкынныг чорудуп, республиканың ниити көргүзүүн дедир тыртып турар. Ол мышкаш Тожу районнуң колхозтары часкы хову ажылдарын дендии куду темп-биле чорудуп турар. Таңды болгаш Улуг-Хем районнарның ажыл-агыйлары ам-даа 20 муң ажыг гектар шөлге тараа культураларын тарыыр ужурлуг.

Ам республиканың колхозтары болгаш совхозтары чазын тарыыр, ылаңгыя тараа культураларын тарыышаан, үнелиг культуралар кукуруза база картофель тарып олуртур ажылды чорудуп турар. Ындыг болза-даа ол ажылдың темпизи куду деңнелдиг болуп турар.

СЭКП обкомунуң май 27-де болган бюрозу часкы хову ажылдары дендии куду темплиг чоруттунуп турарын, механизаторларның күш-ажылы дыка хөй ажыл-агыйларда багай организастаттынганын, тракторлар, сеялкалар болгаш өске-даа техника массалыы-биле аиаа турар чорукка хөй удаа таваржып турарын, ынчангаш тараа болгаш өске-даа культураларның тарыырының эки хуусаазы эртип турарын демдеглээн.

Кукуруза болгаш картофель тарып олуртуру эгелээнден бээр он ажыт хонук арткан. Май 28-ке чедир республикада 23.664 гектар кукуруза чүгле 1,525 гектар картофель тарыттынган. Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Тес-Хем, Барыын-Хемчик, Өвүр районнарның ажыл-агыйларында кукуруза-даа база картофель-даа тарып олуртуру дендии багай чоруп турар. «Тээля», «Өөк», «Сүт-Хөл», «Тыва» совхозтар, дуржулга станциязы кукуруза тарыырының планын чүгле 1,1-ден 15 хуу чедир күүсетгилээн. «Сукпак», «Тээля», «Сүт-Хөл», «Тес-Хем», «Найырал» совхозтар май 27-ге чедир картофель тарылгазынче кирбээн. Таңды, Улуг-Хем районнарның чамдык колхозтары болгаш совхозтары кукуруза, картофель тарыырының агротехниктиг чурумнарын хажыдып турар.

Бүгү тараа болгаш мал чемни культураларның, картофельдиң база ногаалларның тарылгазын чоокку хүннерде эки шынарлыг доозарын СЭКП обкомунуң бюрозу бүдүрүүге болгаш белеткелдер министерствозунга, бүдүрүүге эргелелдериниң начальныктарынга база парткомнарга дааскан.

Ажыл-агый бүрүзү ам чер аңдарарынга, арткан бүгү культураларны тарыырынга бар-ла техниканы дүнхүн чок бедик бүдүрүкчүлүг ажыглап тургаш, часкы хову ажылдарын шынарлыг доозуп, тарылгаларның ажаалдазын эки организастаар хемчегларни боттандырар ужурлуг.

Часкы хову ажылының хүн демдеглели

Тараа культураларын чажып тарыырының, картофельди, кукурузаны, чигир свёклазын олуртуруның ең таарымчалыг үези — май айының төнеринге чедир ам ийи-ле хонук арткан. Ынчангаш көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң ең күжениишкиниг ажылдаары болгаш организзакчы ажылдарны оларның ортузунга улам күштелдирери негетгинип келген. Үгле ынчаар ажылдаар болза ам республика часкы тарылганы доозар болгаш бүгү культураларның бедик дүжүдүн алырынга идегелдиг үндезинии салып болур.

Баа-Хем районнуң тараажылары 650 гектарны чаштырыптар болза тараа культураларның тарылгазын доозуптар аргалыг дээрзин дыннатқан болгай бис. Ынчалза-даа ол районнуң ажыл-агыйлары майның 27-де үгле 224 гектарны чаштырып тараан. Бир эвес районнуң механизаторлары ынчаар шүшпең ажылдаар болза майның арткан бо хонуктарында бо соруланарыны күүседиринер чегей-ле ышкаш-тыр, эштер Аракчаа болгаш Даржаа. Оон-биле кады планны күүседир дизе 1953 га кукурузаны болгаш 155 га картофельди база тарып олуртур ужурлуг силер. А ол ажылдарга база-ла дыка хөй санныг кижилер болгаш машина-техника хереглеттинер апаар.

Тес-хемчилерниң тараа культураларын чаштырарын доозуп чадажып турарын көөргө карак чаржынчыг. Бо районда тараа культураларын багай чаштырып турары-биле кады кукурузаны болгаш картофельни тарып олуртурунче далашпайын, харын-даа агротехниканың дүрүмнерин каржызы-биле үреп тұрарын айтыр херек. Май 27-де картофель олуртур ажылдың дүргедээшкини үгле 28 га болган. А план 230 га турда-ла, оон үгле 84 газын олурткаиы бо талазы-биле ажылдың хомудап турары илден-дир.

Өвүрүң ховуларында ам шуут шыпшын болу берген. Бо районнуң механизаторлары чигир свёклазының тарыыр планны боттарының-на багы-биле чогуур үезинде күүсетпээн болгаш ам кукурузаның, картофельдиң олуртулгазын база чадашкап туруп бергеннер. Партия комитединиң удуртукчуларын бистин хүн демдеглелдеривиске хөй удаа шүүлүмчүлээн болгай бис. Ынчалза-даа эш Семие-оол техниканы ажыглаарында, кижилерниң ажылын организастаарында четпестерни үзүткеп, бо талазы-биле ажылды эжикидиринің хемчегларин албалны тодаргай-дыр. «Коммунизмче орук» колхоз сөөлгү дөрт хүннер дургузунда чангыс-даа гектар чер андырбаанын, кукурузаны болгаш картофельди чангыс-даа гектарга тарып олуртпаанын үгле сагыш амыр көрүп олурар силер. эш Семие-оол? Ол ажыл-агыйның удуртукчулары эштер Бүрбү биле Бичеоол оларга партиянын шыңгыы харыысалгазын үгле хүлээтпейин турар силер? Картофель будуреринн болгаш салдарын улам көвүдедир дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Бийгырыңга олар боттарының практикалыг ажыл-ишчилери бо часкы хүннерде чеди чылдың бешки чылының элбекшил дүжүдү дээш шудургу демиселди чорудуп турар. Чер болгаш мал ажылын улам ыяай көдүрер талазы-биле төлевилеттингеи планнарны чүгле хүн бүрүнүң чүткүлүг күш-ажылы-биле амыдыралга боттандырып болуруи колхозчулар болгаш совхозтар ажылчыннары эки билир. ХОВУЛАРГА БО ХҮННЕРДЕ ШАЛЫПЧЫ ЕЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДААРЫ, ТАРЫЛГАНЫ ОРГАНИЗАСТЫГ, ДҮРГЕН БОЛГАШ ШЫНАРЛЫГ ДООЗАРЫ НИИТИ СОРУЛГА. ОЛ ДЭЭРГЕ КҮЗҮН ЭЛБЕК ДҮЖҮТТҮ АЖААП АЛЫР, ЧЕТЧИР ТАРААЛЫГ БОЛГАШ МАЛ ЧЕМНЕРЛИГ БОЛУР ДЭЭНИ ОЛ.

Бо чылын хову ажылдары элээн нарын байдалга эртип турар. Час өзалдаашкын-биле эгелээниңиң түңнелинде тараажылар эрте-даа, орайдаа тарыыр культураларың тарылгазын барык-ла хары угда чорудар ужурга таварышкан. Үениң хөй кезии бораң, соок, хаттыг хүннер болуп келген. Бо бүгү хову ажылдарын чорударынга онза организастыг болгаш тода чорукту механизаторлардан база тараажылардан негээн.

Республиканың күүдүг техника-биле чепсегленген механизаторлары болгаш тараажылары бергелерни шудургу ажып эртпишаан, боттарының кызымаккай күш-ажылы-биле келир үениң дүжүдүнүң быжыг суурун ховуларда тургузуп турар. Тыванын дыка хөй ажыл-агыйларында чазын тарыыр культураларын тарылгазы доозулган.

МАЙ 25-КЕ ЧЕДИР РЕСПУБЛИКАНЫҢ КОЛХОЗТАРЫ БОЛГАШ СОВХОЗТАРЫ ЧАЗЫН ТАРЫЫР КУЛЬТУРАЛАРНЫ 297 МУҢ 222 ГЕКТАРГА ТАРААН. ТАРАА БОЛГАШ ТАРАА-БОБЫ КУЛЬТУРАЛАРЫ (КУКУРУЗА ЧОККА) ПЛАН ЕЗУГААР ОЛАРНЫ тарыза чогуур шөлдүң 90,5 хуузун эзлээн. Аъш-чемниң кол культуразы—кызыл-тас тарыырының планы 99 хуу күүсетгинген.

Өвүр, Барыын-Хемчик, Бии-Хем районнар, «Чыраа-Бажы», «Барлык», «Шекпээр», «Өөк», «Элегес» совхозтар болгаш чамдык колхозтар тараа культураларының тарылгазын доозаан. А Каа-хемчилер ону доозар чыгай берген. Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Тес-Хем районнар, совхозтарның хөй кезии кызыл-тас тарылгазын доозаш, ону планнан ажыр тарып турар.

Ындыг болза-даа Улуг-Хем, Таңды, Тес-Хем районнар тараа культураларының тарылгазын аажок оожум, узамдыктырымышкынныг чорудуп, республиканың ниити көргүзүүн дедир тыртып турар. Ол мышкаш Тожу районнуң колхозтары часкы хову ажылдарын дендии куду темп-биле чорудуп турар. Таңды болгаш Улуг-Хем районнарның ажыл-агыйлары ам-даа 20 муң ажыг гектар шөлге тараа культураларын тарыыр ужурлуг.

Ам республиканың колхозтары болгаш совхозтары чазын тарыыр, ылаңгыя тараа культураларын тарыышаан, үнелиг культуралар кукуруза база картофель тарып олуртур ажылды чорудуп турар. Ындыг болза-даа ол ажылдың темпизи куду деңнелдиг болуп турар.

СЭКП обкомунуң май 27-де болган бюрозу часкы хову ажылдары дендии куду темплиг чоруттунуп турарын, механизаторларның күш-ажылы дыка хөй ажыл-агыйларда багай организастаттынганын, тракторлар, сеялкалар болгаш өске-даа техника массалыы-биле аиаа турар чорукка хөй удаа таваржып турарын, ынчангаш тараа болгаш өске-даа культураларның тарыырының эки хуусаазы эртип турарын демдеглээн.

Кукуруза болгаш картофель тарып олуртуру эгелээнден бээр он ажыт хонук арткан. Май 28-ке чедир республикада 23.664 гектар кукуруза чүгле 1,525 гектар картофель тарыттынган. Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Тес-Хем, Барыын-Хемчик, Өвүр районнарның ажыл-агыйларында кукуруза-даа база картофель-даа тарып олуртуру дендии багай чоруп турар. «Тээля», «Өөк», «Сүт-Хөл», «Тыва» совхозтар, дуржулга станциязы кукуруза тарыырының планын чүгле 1,1-ден 15 хуу чедир күүсетгилээн. «Сукпак», «Тээля», «Сүт-Хөл», «Тес-Хем», «Найырал» совхозтар май 27-ге чедир картофель тарылгазынче кирбээн. Таңды, Улуг-Хем районнарның чамдык колхозтары болгаш совхозтары кукуруза, картофель тарыырының агротехниктиг чурумнарын хажыдып турар.

Бүгү тараа болгаш мал чемни культураларның, картофельдиң база ногаалларның тарылгазын чоокку хүннерде эки шынарлыг доозарын СЭКП обкомунуң бюрозу бүдүрүүге болгаш белеткелдер министерствозунга, бүдүрүүге эргелелдериниң начальныктарынга база парткомнарга дааскан.

Ажыл-агый бүрүзү ам чер аңдарарынга, арткан бүгү культураларны тарыырынга бар-ла техниканы дүнхүн чок бедик бүдүрүкчүлүг ажыглап тургаш, часкы хову ажылдарын шынарлыг доозуп, тарылгаларның ажаалдазын эки организастаар хемчегларни боттандырар ужурлуг.

Чаа теплоходтар Тывада

Майның 27-ниң хүннээрек, аяс эртенинде Кызыл пароходствозунга өөрүшкүлүг медээ чедип келген—Тыва АССР-ниң найысылалы Кызыл хоорайже Улуг-Хемни өрү чаа теплоходтар чоруп орар. Удаваанда «СОВЕТСКАЯ ТУВА», «ЧАДАН» деп ийи теплоходтар чедип келген. Кызылдың чурттакчылары, СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, СЭКП Кызыл хоорай комитединиң төлээлекчилери оларны улуг өөрүшкү-биле уткуп алган.

«Советская Тува»—907 аът күштүг, 200 тонна чүктү сөөртүр. «Чадан» база оон-биле дөмей. Оларның сугга эштир, чүк сөөртүр шынарлары эки. Бо теплоходтар сугну куду шакта 24 километрлерни, а сугну өрү алзы 12 километрлерни эртип болур, оларны 11 кижи составтыг команда башкарып чоруур, пассажирлер ап чорбас, а чүгле чүк сөөртүрүүге таарыштыр кылган. Удаас «КЫЗЫЛ», «КИРГИЗИЯ», «ЯКУТИЯ» деп бо хевирниң теплоходтары немей келир. Бо беш теплоходтар Кызыл—Шагаан-Арыг—Абакан аразынга чүк сөөртүп ажылдаар. Олар чүгле Кызылдың сайгарылга баазазындан Абаканче тараа сөөртүп бадырар херээнң чарып алган, ол ышкаш муң-муң тонна тудуг материалдарын, бараннарны сөөртүр.

— Улуг-Ужарны эжиндирип эртер черде эрик болгаш хем кыдыының демдектерин тургуспаан, ынчангаш хемниң ханы, сыык черлерин тодарадыр ажылдарны боттарывыс кылыр ужурга таварышкаш, элээн саадай бердивис. Оон өске берегдээшкиннерге таварышпаан бис. Улуг-Хемниң эгелээн бажынче баштайгы эжиндириишкинивис мендичаагай эрти—деп, улуг капитан Сергей Михайлович Чемагин чугаалады.

ЧУРУКТА: чаа теплоходтар Кызылдың суг өртээлиңде.

Сөзү А. Даржаанының.
Фото С. Феоктистовтуу.

„Шынның" материалдарының изи-биле

Шын шүүмчүлел дугайында

Бистиң корреспондентивис эш Т. ТАЛГАНЧИКТИҢ бижээни «ЧҮГЕ ХОЖУДАП ТУРАРЫЛ?» деп шүүмчүлелдиг чагаа БО ЧЫЛДЫҢ МАЙ 19-ТА № 118 (5522) «ШЫНГА» үнген турган. «Тээля» совхозта часкы тарылганың темпизиниң оожумун, күш-ажылдың организастыынның багайын, агротехниканың чурумун каржызы-биле үреп турарын, үрезин төтчегээшкинин, полит-массалыг болгаш культура-массалыг ажылдарның чорбайн турарын автор ол чагаада шүүмчүлээн.

ОЛ ШҮҮМЧҮЛЕЛДИҢ ДУГАЙЫН ХЫНААШ, ДИРЕКЦИЯНЫҢ, ПАРТБЮРОНУҢ БОЛГАШ АЖЫЛЧЫН КОМИТЕТТИҢ ХУРАЛЫНГА ЧУГААЛАЖЫП КӨРГЕН, А ОЛ ШЫН ШҮҮМЧҮЛЕЛДЕН ЧОГУУР ТҮҢНЕЛДИ КЫЛГАН БОЛГАШ ЧЕТПЕСТЕРНИ ЧАЙЛАДЫРЫНЫҢ ХЕМЧЕГЛЕРЛИН АЛГАН БИС деп, ук организацияларның удуртукчулары редакцияга харыылаан. Ынчангаш совхоз тараа культураларының тарылгазын чогуур хуусаазында доозаи, оон соонда картофельди, кукурузаны болгаш өске-даа мал чемнерин тарыырынче кирген.

Чарыш улам калбарган

ХАНДАГАЙТЫ. (Телефон-биле). Өвүрүң «Торгалыг» колхозу күрүнеге чыл бүрү авзэш эвес, эки шынарлыг дүктү киирип турар. Эрткен чылын 866 центнер дүктү саткан, а бо чылын 876 центнерни белеткээрин хүлээген. Колхозтуң бүгү хонуның 87 хуузу эжиктиттинген укеалның хайнактары, ол чорук дүк бүдүрерин улам көвүдедирине чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Колхоз ниитизи-биле 25 муң хойнуң болгаш 9 муң өшкүнүң дүтүн ажаап алыр. Бо талазы-биле белеткел эки. Чаа-Суурда төп пункт белен, ында 44 хачылыг агрегат, дүктү тырып шарыыр тускай пресс, өске-даа чугула техника тургустунган. Бозурда, 20 хачылыг агрегатты организастаан, ол болза 6400 ажыг хойлуг ийи бригаданың хоюн кыргыыр.

Ак-Чыраанның кыргылда пунктузунда ажыл-иш бо хүннерде тулуктээн. Сес хачылыг агрегат баштайгы хүннерде 700 ажыг өшкүнү кыргаан, оларның баш бүрүзү 400 грамм дүктү берип турар.

СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунга күш-ажылчы белектиг ужуражыры дээш чарыш малчыннар ортузунда калбарган.

СЭКП ТК-ның Пленумунга уткуштур

ӨӨРЕНИР, АМЫДЫРАЛГА БОТТАНДЫРАР

СЭКП-ниң XXII съездиниң шиитпирлерин, оон хүлээп алганы Совет Эвиделиниң Коммунистиг партиязының чаа Программазын—бистин чүртүвуска коммунистиг нииитилелдиң программазын амыдыралга чедиишкининиг боттандырары хамыктың мурнунда өө документилерин утка-шынарын ажылчы чонпар ханызы-биле билиринден хамаарыжыр.

Мынчангаш бистин районуң партия, комсомол организациялары партия, комсомол чырыдыышкынының 1962—1963 өөредилге чылын эки организастыг арттирер талазы-биле белеткел ажылдарынга кичээнгейин дыпсытканнар.

Партия өөредилгезиниң эртип турар өөредилге чылын районга эгелээрде, чырыдыышкынның 128 янзы-бүрү белгүмнеринге бүгү коммунистерниң 65 хуузун хаара туткан турган. Белгүмнер бүрүзүнге 2-2-ортумактан орү эртеминг, дүржүлгалыг пропагандистер ажылдап келген.

Өөредилге чылын эгелээрде, чаа түргүстунган белгүмнерге съездиниң материалдарын, партиянын программазын өөренип эгелээн болгаш дыпнакчылары ол материалдарны мурнунда өөредилге чылында дооза өөренип четтикпээн белгүмнерге уламчылап эгелээн. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң материалдарын шупту белгүмнер немелде программа ёзугаар өөренген.

Партия чырыдыышкынының өөредилгези «Бардык» совхозка, «Большевик» колхозка организастыг, бедик деннелге эрткен. Бо ажылагыйларда коммунистерни, комсомолчуларны, кежигүн эвес активчилерни чырыдыышкынче долузу-биле хаара туткан. «Большевик» колхозта парторганизация (секретары эш Эмер-Сарыт) малчыннарын өөредилгезин база эки организастыг эртиргеп. Неделяның пятница санында малчыннар суурга келгеш, кичээлдеп турганнар.

Дыпнакчылар программа ёзугаар теориялыг билиглерни өөренириниден аңгыда колхоз, совхоз будурулгезиниң айтырыгларын калбаа-биле өөренип, аналиэтеп турганнар.

«Большевик» колхозта кодээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказын өөренир белгүмүң пропагандизи эш Х. Оттугаш кичээлдерни коргузуг материалдарын калбаа-биле ажыглап, колхозтуң ажыл-агый чорудулгазынга холбаштыр чорудуп келген. Ол кичээлдерге колхозтуң сан-хөө-экономиктиг көргүзүглерин аналиэтеп, чогуур түнелдерни дыпнакчыларга билдингнири-биле тайылбырлап турган.

Хөөчүн пропагандистер Күжүгет Успун, А. Хертек, С. Салчак, С. Санчат, Д. Хертек, В. Очур-оол болган В. Шабалин олар кичээлдерге эки белеткелдиг кээп, амыдырал-биле холбаалыг, солун эртиргин турары-биле дыпнакчыларның хүндүткелин чаалап алганнар.

Олар чүрттүн, республиканың, районнуң иштинде чугула болуушкуннарны, ээлчеглиг сорулгаларны дыпнакчыларга үргүлчү дыпшадып, сонуургадып турганнар.

Партияның чырыдыышкынын кайда-ла эки организастаап болдур, ында ажыл-херектин байдалы эки дээрзин практика бүзүредип турар. «Бардык», «Шекпээр» совхозтарда, «Мурнакчы» колхозта партия өөредилгези эки турганындан олар чаазын эрте чажар тараа культураларының тарылгазын май 8-те доосканы таварыла эвес. Бо черлерде белгүмнерниң дыпнакчылары сезонныг ажылдар үезинде чон ортузунга тайылбыр ажылдарын калбаа-биле чорударынга партия организациязының идепкейлиг дузалакчылары боон турарлар.

Ындыг-даа болза чамдык партия организациялары өөредилге чылын, орайтап эгелээнинден белгүмнер өөредилге программазын дооспааннар. Чамдык пропагандистер хүлээлгезин багай күүседип турганнар. Чижээ, районнуң кижи эмнелгезинге философия өөренир талазы-биле белгүмүнүң пропагандизи эш В. Гладилин, райпода СЭКП төөгүзүн өөренир белгүмүнүң пропагандизи эш Кюрю чангыс-даа катап кичээл эрттирбээннер.

«Кара-Хөл», «Малчын» колхозтарда, «Тээли» совхозта партия организациялары партия чырыдыышкынын организастаарынче кошкак кичээнгей салганындан бо черлерге белгүмнерниң кичээлдери утка-шынарының талазы-биле күлү деңнелге эртип, үргүлчү кичээл үстүп турган.

Партия чырыдыышкынының пропагандистерииң теоретиктиг семинарларын, дүржүлгэ солчулгалын, практиктиг консультацияларын партком чанында методиктиг совет база четпес организастап келген.

Районда партия чырыдыышкынында кол четпестерниң бирээзи болза, кодээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказының өөредилге номнарының чогу, көргүзүг материалдарының чедишпезин болган. Бо талазы-биле партия обкомунуң Чырыдыышкын бажыңы боттуг дузаны районнарга моон сонгаар көргүзери негеттиниң турар.

Ам партия организацияларының кол сагыш салыр үүлү болза өөредилге чылы доозугаан дээш дыпнакчыларың өөредилгезин соксатпайн агитаторларның, активтерниң дузазы-биле оларның ортузунга тайылбыр ажылдарын чорудуп, зоотехниктиг, агротехниктиг белгүмнерниң өөредилгезин уламчылаары болур. Ол шыкап пропагандист кадрларның теоретиктиг биилиин бедидери-биле оларның бот-өөредилгезин доктаамал удуртуп, даразында өөредилге чылынга белеткелдерни чорудары болур.

Ш. КУУЛАР.
Барыын-Хемчиктиң парткомунуң секретарының оралакчызы.

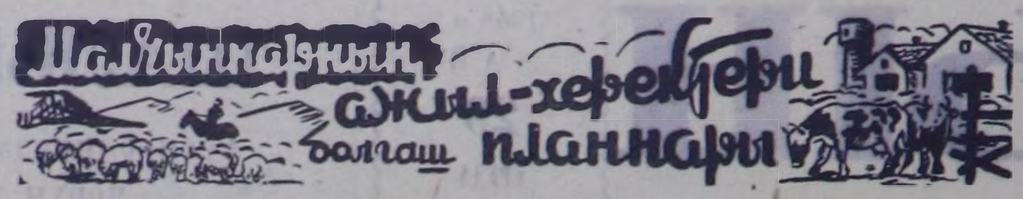

Мээң санал ым

Кара-Чыраада хойжу бригада дугайында хойжунуң бодалы

Коммунистиг элбекшил чүгле үдептүрүнүң эвес, харын кодээ ажылагый ажылдакчыларының, оларның иштинде малчыннарның бүдүрген продукциязындан база тургустунар чүве болганда, мен база-ла ол элбекшилдиң савазынга хөйнү кимриксээр күзелдиг мен. Ниитиниң мал ажылынга ажылдаа-ла ам он чыл ажып тур мен. Бо үениң дургузунда Төрээн чуртумга чүс-чүс баш ишээр малды алырап берип, он-он тонна эттиг, чүс-чүс килограмм дуктуг бүдүрүп ыыдаар аргалыг болган мен. 1962 чылда элээн хөй дураганнарны өстүрүп, хөй бүрүзүнден ортумаа-биле 2 кг 950 грамм дуктуг кыргааш дужаадым.

Оюн Кызыл-оол-биле кады 850 баш хойну кадарып кыштадывыс. Оларның хөй кезии каракуль уксаның хойлары чүве. Хойларывыстың оолдаашкыны бо чылын кончуг дүрген эрткен — боозаан хойлар шупту-ла 22 хонук иштинде оолдапкан. Мээң хөй малдан келген үемнин дургузунда ындыг дүрген болгаш массалыг оолдаашкын болганын черле билбейн-дир мен. Шынап-ла ынча көвей хөй барык-ла чаңгыс угда оолдаан туруп бээрге, дыка-ла девидениг чорду, бичии-даа кызыг-чайжок апаар. Ол 20 ажыг хонуктарның иштинде чаңгыс-даа дүне орта үйгу удуваан бис.

Бир эвес коданда бар бүгү хойлар шуптузу төрээн чүве болза, оон-даа артык девиденчиг болур турган. Бистиң хойларывыстың 70 хирези төрүвейн барган болдур ийин. Ол биске кончуг-ла хомудаңчыг болган, чүге дизе, төрүүр малдың чаш төлүн четче алыры бистиң ажылывыста кол көргүзүглериниң бирээзи болур чүве болгай, алыр орулгавыс-даа оон шуут хамаарыжыглыг.

Ынча хойдан чаш төл алдынмаанынга бистер чамдык талазы-биле бүрүүлүг бис харын, ынчалза-даа хойларның тарып боозадылгазын шынар чок чорүткен, станцияда мал ажылының түскай артемниглери маңаа база биче эвес бүрүүлүг деп бодаар мен. Олар ол чүгүла кампанияны буу-хаа ёзу-биле эрттиргеннер. Ол ындыг харыысалга чоң чоруктуң ёрады бо-дур — 70 ажыг хой кызыраш, күрүне улуг когаралга таварышкан.

Бо кыш бистиң Кара-Чыраа хойжуларынга дыка аар болуп эрткен. Мал чеми база чедишпээн, хар улуг, кыш соок болганы-биле хойларның күжү-арык, арай боорда кыш ашкан. Чүгле бистиң коданывыска беэнн 30 ажыг хураганнар, элээн каш улуг хойлар чүттан өлген. Ындыг чылдагаанналрның үржүү-биле немештир өстүрээ чогуур 100 хире хураганнарны чедир албайн барган бис.

Ынча хөй чидириглиг болур чорук, ленинчи партияның кежигүнү кижи мээң арын-нүүрүмге канчап-даа таарышпас, кончуг эпчок болганын маңаа ажыы-биле минир херек. Ынчаарга бо хире берге кыштың үезинде бис чүгле боттарывыс мушаңып турган боордан башка, станцияның директиязы чери, мал ажылының түскай артемниглери кыштаглаашкынны хүр эрттирер талазы-биле биске эки дузалашпайн барганы хомудаңчыг. Бир эвес олар чогуур ейүнде шиитпирлиг хемчег ап, мал чөнери сөөртүрүнге, одарларның харын далбыйлаарынга боттуг дуза кадып, концентраттыг чемнерни ейшаанда четчири-биле хандырган болза, мынча хөй чидириг болбас турган ийик...

Биске кыштаглаашкын ынчаар эрткен. Ам бистиң сорулгавыс — дүк кыргылдазын чидириг чокка алыр, шээр малдың часкы, чайгы одарлаашкынын үлегерлиг организастап, ол эки семиртилгени бээри ол деп билир мен. Ол сорулганы боттандырар дээш Хадын үнүнда чазаглап кожуп келиивис. Дүк кыргылдазының соонда, улаштыр частар чаап, донаттаар болза, харык чок кыш ашкан хойларга дыка айылдыг. Ындыг айыыл туруп келзе, хойларны кыштатта кээп ажаар дээш кажаалардың көрженин хооруп, кургаткылап каан бис, оон башка хоржок.

Малчыннарның амыдырал-культура хандырылгазын экижидер дугайында СЭКП обкомунуң пленумунуң доктаалын күүседиринге хамаарыштыр биске чамдык хемчеглер чоруттурган. Ынчалзажок четпестер амдаа хөй. Районнуң болгаш станцияның удуртур ажылдакчылары, мал эмчилери, зоотехниктер маңаа келзе-даа чүгле ажыл-херек-биле каксы танышкаш, дедир шапкылажып чаңа бээр боордан башка, биске лекция, беседа кылып бербес боор-дур. Ынаңгыя станцияда партком секретары эш Яркин бистиң эң-не ховар аалчывые ол.

Кино, концерт көрбээнивистен бээр дыка үр апарды. Бистиң хойжуларывыстың төвүнде кызыы булуң база-ла ээнзиргей апарган. Почта чедирилгези бисте база экиживээн, неделяда чүгле чаңгыс катап экжээрдир. Оон ужурунда чаа-чаа болуушкуннардан болганчок-ла чыдып каардыр бис. Станция төвүнден хаймы чүрттап турар болганывыста, аарыг-аржык болурга база берге-дир. Кижи эмчилери черле маңаа көзүлбестээн, та кажан моорлап келир чүве ийик?..

Хой ажылын сайзырадыр талазы-биле чамдык саналдарым база бар. Кара-Чыраада шупту 8 кодан хой бар. Оларның кадарчылары бистер чүгле ат кырында чаңгыс бригада кылдыр санадып турар боордан башка, херек кырында түс-түс ажылап келген бис. Ээлүүг дем каттыжышкыны чок чүве болганда, мынчаар ажылдаарга берге-дир. Мынчангаш өске черлерниң үлегери-биле бистиң Кара-Чыраага ёзугаар бот-оруулга-чарылгадыг хойжу бригаданы чоокку үеде түргүзар болза чогуур. Хой ажылын шак мынчаар организастаарынга Кара-Чыраа таарымчалыг-даа чер: коданнар шупту болук, сууржулгавыс-даа белен, мал чемнериниң баазазы-даа бистен ырак эвесте.

Бистиң коданнарывыста хойларны оларның назын-харын, продуктулуун барымдаалап турган, дүрген ылгаары чүгүлээ. Оон башка хоржок-тур, барык кодан бүрүзүнде ээваш продуктулуг, төл бербес, кырган хойлар көвүдээн. Ылаңгыя маңаа кадарып турар коданымның хөй кезии кырган хойлар болуп турары-биле төрүээ-даа, хураганнарын беэнн тоттуруп ыыдавас-тыр. Бо коданны мен он чыл бурунгаар, хураганнар турда хүлээп алган турган мен.

Дүржүлгэ станциязының шээр малының кол нүргүлүү бо Кара-Чыраада мөөцнеттинген болганда, бир мал эмчизиниң азы зоотехниктиң бистиң-биле кады чурттавышаан, маңаа доктаамал ажылдаар кыдыр бижыглээр болза эки, чүгле ынчаарда малчыннарга ветеринарлыг болгаш зоотехниктиг дуза чедирери ам экижип болур. Бистиң станциявыс өскелерге үлегер-чижек көргүзер сорулгалыг ажыл-агый болганда, хой ажылын мынчаар сайзырадыр болза чогуур деп бодаар мен.

О. КАШПЫК-КАРА.
Таңдының Дүргенде дүржүлгэ станциязының Кара-Чыраа хой фермазынга кадарчы.

КЫЗЫЛДЫҢ № 2 ЧҮЪК АТК-ЗЫНДА

Бистиң республиканың улуг автоажыл-агыйларының бирээзи. Кызылдың № 2 чүък АТК-зының коллективи чеди чылдың бешки чылының бүдүрүлге онаалдазын хуусаа бетинде, декабрь 25-те доозар дээш хайнывышкынныг ажылдап турар. Бо коллективте бүдүрүлгениң чаржып турар 15 бригадазы бар. Оларның иштинден 6 бригада коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алган. Оон аңгыда АТК-ның чолаачыларының иштинден 80 ажыг кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты база чаалап алган. 30 ажыг чолаачылар чеди чылдың сөөлгү чылы—1965 чылдың үлүүнде ажылдап турарлар. 1966 чылдың төнчүзүнүң үлүүнде ажылдап турар чолаачылар АТК-ның коллективинде дыка көвүдээн. Оларга ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң депутады П. Благодатский, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары Н. Дулов, В. Жуков, Ю. Федяев, А. Могильников, Н. Беликов болгаш оон-даа өскелер хамаарыжыр.

Чолаачыларның болгаш септекчилерниң кызымаккай ажылдап турарының ачызында АТК бо чылдың 4 айларының бүдүрүлге онаалдазын бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүсеткен. Чүък сөөртүлгезиниң тонна талазы-биле планын 4 айларда нииитизи-биле 101.1 хуу, оон иштинде апрель айның планын 2 хонук бүрүнгаар 115 хуу кылдыр күүсеткен азы 252.9 мун тонна чүъктү сөөрткен. Тонна-километр талазы-биле онаалганы 103,9 хуу күүсетпишаан, 54 мун литр кывар материалды камнап алган. Чыл эгезинден бээр май 1-ге чедир үениң дургузунда бир ажылчын кижиге онаалтыр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг мында 10,1 хуу бедээн. Ол-ла үениң иштинде чүък сөөртүлгезиниң ботунезин 20 мун рубль түңге чинчеткен.

Бо эки чедишкиннерни коллективтиң септекчилер болгаш чолаачылар бригадаларының аразынга социалистиг чарышты калбартып, ону эки удуртуп келгени-биле чедип ап турар. Мында партия, профэвилел организациялары бригадалар болгаш ажылчыннар аразында калбарган социалистиг чарыштың күүселдезиниң түнелин ай, квартал санында үндүрүп, бригадаларның каттышкан нииитизи хураалынга чутаалажып, тиилекчи болган бригадаларга, түс-түс кижилерге шаннал-макталды тыспын турар. Чижээ, Май бирээнин байырлалынга таварыштыр үндүрген 4 айларның түнелиинде чүък сөөртүлгезиниң планын 184 хуу күүсеткеш, бирги черни алган эш А. Пастуховтуң удурткан бригадазынга бүдүрүлгениң администрациязының партия, профэвилел организациялары-биле кады бригадалар аразынга шилчиир Кызыл тукту тывыскан болгаш 30 рубль-биле шаннаан. Ол бригадада 7 чолаачылар боттарының бүдүрүлге онаалдазын түс-түзүнде 112—180 хуу күүсеткеннер.

Чолаачы болгаш септекчи кадрларны эки түнелдиг ажылдаарынче мобилизастаарынга бүдүрүлгеле партия, профэвилел, комсомол организацияларының үндүрүп турары «За рулем» деп нииитн болгаш «Сатира база юмор» деп шоодуглуг хана солуннары улуг ужур-дузалыг боон турар. Чолаачыларның ажыл-чорудулгазынга болган эки-даа, багайда-даа чүүл бүрүзүн доп-дораан бижип турар «Чаңнык» деп хуудусту база үргүлчү үндүрүп, көскү черге азып турар.

Оон аңгыда бүдүрүлгеде партия организациязы чолаачы болгаш септекчи составтың ортузунга лекция пропагандазын, көскү агитацияны багай эвес организастаап. Бистиң чүртүвустуң иштики болгаш дашкы байдалдарының дугайында база өске-даа темаларга хамаарышкан лекцияларның номчулгазын ай санында 2 катап организастап келген.

Ам үеде коллектив СЭКП ТК-ның удаваг болуур Пленумунга белек кылдыр чартык чылдың чүък сөөртүлге планын хуусаа бетинде күүсеткир дээш күш-ажылчы ээлчеглиг хаарга туттунган.

О. ШИРАП.

НИИТИ ХУРАЛДАН

Чоокта чаа «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында херээженнерниң ниити хуралы болган. Анаа салбырда херээженнер чөвүлелиниң отчёдун дыннап чугаалашкан. Совхоз будурулгезинче херээжен чонну хаара тудар талазы-биле херээженнер чөвүлели организакчы чамдык ажылдарны кылганын хуралдың киржикчилери демдеглээннер.

Ам үеде салбырның түс-түс ажылагый участоктарында 148 херээженнер ажылдап турар. Оларның иштинден мал, чер ажылында 100 ажыг херээженнер бар.

Сүт-бараан фермазында саанчылар М. Көк, М. Чылбак, М. Кыр-оол, хаван ажаакчылары М. Чолдак, М. Ондар, уруглар яслизинде Ондар Көкүү, Ондар Кызыл-оол, школада ажылчын К. Ондар болгаш оон-даа өскелер эки ажылдап, уруг-дарының кижизидериниң, культурлуг чүрттээрының талазы-биле үлегерни өскелерге көргүзүп турарлар.

Ындыг-даа болза сүүрда хөйниити ажылынга кирипшес, хууда херээн хөй-ниитиниң эрге-ажыындан артыр көөр, арага-дарыга хандыкшыыр, чүрттелгазын экижиттиес, совет херээжен кижиниң ат-алдарын, арын-нүүрүн хүндүлеевес Ондар Дүктүг, Ондар Күшкан ышкаш херээженнер барын хуралдың киржикчилери шынгыы шүүгүмчүлээннер.

Херээженнериниң ниити хуралындан 11 кижи составтыг херээженнер чөвүлелин сонгаан. Даргазынга комсомолчу Хемеректи сонганнар.

Совхозтуң аныяктарының боттывынгыр уран чүүл болгумунуң ойнакчылары хуралдың киржикчилеринге солун концертти көргүскеннер.

К. КЕНДЕН.
«Сүт-Хөл» совхоз.

АЛДАРЛЫГ МАЛЧЫН

Оку танывас малчын бистиң республикада ховар. Оон адын, оон чуруун республиканың солуннарының арыннарынга бо-ла көөр. Домна Родионованың ады-сураа ынчаар нептерей бергени, оон ам бо хүннерге чедир кылбышаан ынак ажылы — мал ажылы-биле холбашкан.

1958 чыл үезинде Туран сүт-бараан фермазынга бир саар инектен-не ортумаа-биле 800 кг сүттүг саап турар саанчы тыптып келген. Ол дээрге ынчан бүгү Тывага ховар чедиишкин турган. Ындыг сураглыг чедиишкинниң ээзи — Домна Родионовна Завьялова болган. Оон эгелээш-ле сүт саалдазын көвүдедир талазы-биле, ол уламна чаа-чаа чедиишкиннери-биле малчыннарны кайгадып эгелээн. Кажан ол инек бүрүзүнден 1200—1600 чедир саап алыр аргалыын көргүзе бергенде, чер болганга-ла оон эдерикчилери оон-моон көстүп келип турар апарган.

Домна Родионовна чылда бир саар инекке онааштыр сүт саалдазын оон-даа көвүдедириниң аргазын дилеп тып турар өйде, кадыы баксыраан, ынчан оон бодунуң дилээн ёзугаар «Кызыл тараачын» колхозтуң баштаар чери өске ажылче — бызаа ажаакчыладып кирген.

Бодунуң хуузунда кежиин чүгле ниитилелге ажыктыг күш-ажылда кылдыр санап чоруур, Д. Р. Завьялова ышкаш кижилер кандыг-даа ажылдың сүүзүнүн тып, үлегери-биле өскелерни эдерти бээр. Бызаа ажаар ажылга ол база-ла инек саап турганындан тудак чок көскү чедиишкиннерни чедип алгылаан. Чаш бызааларны азырап эгелээш-ле ол хонук бүрүзүнде бир бызаага онааштыр 700—900 грамм чедир дензи немелдезин ап келген. Ам бо хүннерде ол сураглыг малчын ийи айлыг 39 бызааны ажаап турар. Оон клеткаларда бызааларын молдургалар кылдыр эндээ танып болур,— улуг, чаагайы ол хире. Домна Родионовна бо бызааларын 6 ай четкижеге бирээзи-ле 180—200 кг кылдыр семиртип азырааш, күрүнеге киирерин хүлээнген. Чүткүлдүг ишчи аазаан сөзүн ээлеп шыдаар дээрзинге чигзиниг турбас, ол дугайын бо хүннерде бир бызаага онааштыр ортумаа-биле 830 грамм дензи немелдезин ап турары херечи болур.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыы-биле Домна Родионовна Завьяловага Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп бедик атты бо чылын тывыскан. Чоокта чаа Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң даргазы Б. Ш. Долчаңмаа «Кызыл тараачын» колхозтуң сураглыг бызаа ажаакчызынга ол бедик шаннаалды байырлалдыг байдалга тывыскан.

Туран сүт-бараан фермазының бүгү коллективи ол байырлыг хуралга чыылгаш, боттарының мурнакчы эжиниң адрезинге байыр чедириишкинининң чылыг сөстерин чугаалап тургулаан. Коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп бедик ат дээш демисежип турар ол коллективти хөй чыл улаштыр удуртуп турар Дмитрий Спиридонович Доронининиң анаа чугаалаан мындыг сөстери-биле бо үүлдү добзуксаазы келир-дир:

— Домна Родионовна-биле бо фермага хөй чыл кады ажылдап келдим, оон ажыл-ишке чүткүлдүүн билир мен. Чаңгыс күзеп каар чүвем болза — бистиң фермага чүгле Домна Родионовна эвес, ол дег хөй завьяловачылар тыптып келир кылдыр, аныяктарны бодунуң үлегеринге өөредип турарын күзээр ийик мен! **О. НАМЧЫЛАК.**

Таңды районнуң «Элегес» совхозунуң «Кажк» сүт-бараан фермазында Мария Ханды — совхоз будурулгезиниң мурнакчыларының бирээзи. Ол сөөлгү маш чылдарның дургузунда сүт саалдазының хемчээлин доктаамал өстүрүп келген.

ЧУРУКТА: Мария Ханды. Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Эки садыгжылар

Ыргит Содунам — Кызылдың кооператив училищезиниң баштайгы доозукчуларының бирээзи. Кооператив шугумунга тәэрбә дөрт чылда ажылдап келген.

Ол ам «Тиилелге» совхозта аъш-чем магазинининиң эргелекчизи. Оон кадайы база-ла хоочун садыгжы Содунам Дежитмаа ол-ла магазинниң садыгжызында ажылдап турар. Олар ийилээ бараан саарылгазының планын ай санында-ла 150—175 хуу чедир күүседип келген.

Барааннарның ассортиментизин көвүдедип, оларны көскү черге делген, өртектерин бижээш азаары садыгжыларның чаңчылы апарган. Оларның магазинининиң ишти үргүлчү-ле арыг-силиг турар.

Уругларын кижизидеринге мурнакчы үлегер-чижээн олар өскелерге база көргүзүп келген. Оларның улуг уруу Тамара Красноярскиниң педагогика институдунуң 3-кү курузунда, оглу Саша — ортумак школаның оңгу класында, Грина — үшкү класста, Таня — бирги класста өөренип турарлар.

Содунам Дежитмаа уругларының өөредилгези дээш сагыш човап, школаның башкылары-биле харылзааны үргүлчү тулуп турар. Ол—төрелдер комитединиң кежигүнү, комитеттиң ажылынга идепкейлиг киржип турар. Чонга ээлдек, биче сеткилдиг болгаш культурлуг садыгжыларны Сүт-Бажы суурнуң чүрттакчылары улуу-биле хүндүлеп турарлар.

С. Монгуш-оол.

* * *

Кырында дорбелчин улуг көк хааржак салган тергелиг азы шанактыг аътты чоруур ак халат кеткен кижи Барыын-Хемчиктиң Тээли суурунга кыжын-даа, чайын-даа бе-ла шокшуткан чоруур.

Ол дээрге кооператив шугумунга 22 чыдда ажылдап келген. Амгы Бай-Тайга сельпозунуң хлеб сөөртүкчүзү Салчак Демир-Маадыр-дыр. Ол, төрүттүнгенинден-не үнү чок болза-да, ажылга кызымак, чонга эптиг, шынчы чоруун көргускен. Оон ажылдап турар организациязы ону эки ажылдааны дээш ертектиг үүлдер, хүндүлел бижиктери-биле хөй удаа шаңнап келген. Совет садыг шугумунга хөй чыл дургузунда ак-сеткилдиг ажылдап келгени дээш, Тыва республиканың баштаар черн «Совет садыгның шылгаракчызы» деп хөрек демиргээн анаа чоокта чаа тывыскан.

Х. Ооржак.

Сценада—ыры, танцы

Саадак-Терек суурнуң клубун улус делдур олурупкан. Профэвилелдериниң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезиниң «Бардык» совхозка эртирип турары бо-дур.

Аксы-Барлыкта бот-тывынгыр уран чүүл коллективи көрүлдеге чээрби ажыг номерлерин киргеп. Оон ниити ыр бөлүүнүн «Изиг байыр» деп ырны күүсеткени-биле концерт эгелээн. Чүгле бо ырны безин ынчаар күүсеткенин дыннап ора, оларның чогладыкчы мергежилиниң өскенин магадаан мен. Ол ырның чаңгыс кижи дег, бир аай үнү ырның сорук киирикчи аялгазын чыылган чонга тодазы-биле чедирген. Концерт мурнуу чарымда, бо коллективтин аныяктары-биле ужураштывыс. Киржикчилериниң саны өскен. Оларның аразында: бот-тывынгыр коллективтин идепкейлиг киржикчилери С. Бийир-оол, С. Соскалдай, пенсионер К. Чолбейак, өөренликчилер Маадыр-оол, Алдын-Кыс, Хертек Көк-оол болгаш өскелер-даа бар.

Аксы-барлыкчыларның концертке ойнаан номердери: «Авай» деп танцы, «Саадак-Терек», «Совет паспорт дугайында» деп шүлүктер, «Ыраажы кыс» деп ыр эки мергежил-биле күүсеттинген. Кадарчы Докмит тыва аялгаларны бызаанчыга эки ойнаан. Аксы-Барлыктың аныяктары бо концерти-биле Алдын-Булак суурга, Бай-Тайгага элээн каш удаа ойнаан, келгеннер.

Хөнделең сес чыл школазының башкызы А. Белек-Баир «Демдээ олдур» деп бир көжеге каттырынчыг шинжигешти чогаалкан. Ону Хөнделең салбырындан келгеннер күүсеткен. Шинжигештиң кол маадыры— бир колхозтуң аныяктар звенозунуң кежигүнү Маадыр-оолдуң ролюн А. Ооржак черле чедиишкинниг ойнаан. Эш Ооржак «Хемчик» деп ырны база эки ырлаан.

«Бардык» совхозтуң төвүнде клубтуң бот-тывынгыр коллективи эрткен чылдарга деннээрге, бо чылын элээн чедиишкинниг ойнаан.

Көрүлдениң түнелин үндүрген. Бирги черни: концерт-биле—Хөнделең салбырында бот-тывынгыр уран чүүл коллективинге, ажыл-агый талазы-биле чедиишкиннерлиг болгаңы дээш аксы-барлыкчыларга бээр деп жюри шиитпирлээн.

А. ДОПЧАА.

Виинница область. Бершадск будурулге эргедезиниң Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Василий Михайлович Кавукчуң даргалааны, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхоз Украинада мурнанчы колхоз болуп турар. Бо чылын ол колхоз тараа культураларының гектар бүрүзүндэ 45 центнер дужуттуг алыр дээш демисежип турар.

Алдын бачым турзашкы, колхозчулар боттарының шефке алган колхозтарының дугайын утпайн турарлар. Тускай эртемниглер, будурулгениң мурнанчылары тарылга талазы-биле боттуг дузаламчыны көргүзер дээш номаларынга бөрүп турар.

ЧУРУКТА: шефке алган «Коммунар» колхозтуң ховаларында В. М. Кавун (оң талазында) болгаш колхоз даргазы Г. П. Ивашкевич.

Фото КОПЫТТЫЫ. СЭТА-ның фотохрониказы.

ОСКАЛ-ООЛДАР МООЛДА

Аны-дуңма социалистиг чурттарның — Совет Эвилелиниң, Болгарияның Улус Республиказының, Герман Демократтыг Республиканың болгаш Моол Арат Республиканың цирк артистериниң каттышкан оюн-коргузуу МАР-ның найысылалы Улан-Баторда май 15-тен эгелеп болуп турар. Цирк артистериниң каттышкан коргузуун моол найысылалдың ажылчы чоннары улуг сонуургалбиле корүп, изин-биле байырлап турар. Баштайгы коргузугленииң бирээзинге МАРП ТК-ның бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Ю. Цеденбал баштаар МАР-ның партиязының болгаш чазаанның удуртукчулары, министрлер, даштыкы чурттарның Улан-Баторда здвин черлериниң ажылдакчылары, даштыкыдан аалчылар олурушкан.

Социалистиг чурттарның цирк артистериниң каттышкан оюн-коргузуунуң дугайын моол парлаага калбаа-биле чырыдып турар. Ылаңгыя В. Оскал-ооддуң баштаамы тыва артистерни «Үнэн» солун кескизу-биле парлаан. Солуниүң май 18-та үнген номерлериниң бир арнының кырын кежиндир улуг фото-чурукту парлаан. Ол чурукта совет, болгар, немец, моол артистерниң сценага баштай үнүп келгенин көргускен. Ол чуруктуң кол өзээнде — тыва артистер.

«Үнэн» солуннуң 20-де үнген номеринде аны-дуңма улустарның цирк артистериниң коргузуунүң дугайында делгереңгей отчётту парлаан. Ол отчёттуң үмен-дертен хире хуузу Оскал-ооддарның дугайы болуп турар. Ында бижип турары: «РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң улустуң артизи В. Б. Оскал-ооддуң коргузуглери дыка солун. Оскал-оол болза Тыванның национал циригиниң тургузукчузу, бүгү чурталгазын цирк уран чүүлүнге бараалгаткан болгаш сураглыг цирк артистериниң бирээзи. Ынчангаш оон коргузуглерин көрүкчүлер улуг сонуургал-биле уткуп турар. Оон циричилер белүүнде Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Д. Э. Очур чергелиг мергежилдиг артистер бар. Олар сөктаар, дүк кагарындан эгелээш, агаарга шойген чиңге демир кырлаарынга чедир нарын чүүлдерни күүседип турар. Дөрт кижиниң хары угда октаан тавактарын В. Б. Оскал-оол чааскаан эң шалыпкыныбиле чыып аптарга, көрүкчүлер диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле байырлап уткаан.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи К. Б. Хензигоолдуң ыяш сегааш-биле күүседир жонглёру күштүг адыш часкаашкыны-биле уткаан номерлериң бирээзи болган».

Ол отчёт-биле кады В. Б. Оскал-ооддуң кадыр тавактар, тырыкылар-биле коргузуүнүң фото-чуруун парлааш, оон адаанда мынча деп бижээн: «Совет артист В. Б. Оскал-ооддуң ойнаан жонглёрун көрүкчүлер улуу-биле үнелээн».

МАР-ның улустуң артизи Ж. Данзан «Бот-боттарындан өренир» деп үүлдү бижээн. Оон ол үүлүнде база тыва артистерниң коргузуун онзалап демдеглеп турар. Оон бижээни: «Совет Тываның цирикчилериниң оюн-коргузуу болза национал уран чүүлдүң социалистиг ёзу-биле хевирээш, улуг чедишкиннерлиг болуп турарын илередип турар. Оларның чиңге демир кырлап ойнаары онза эки болуп турар».

Социалистиг улустарның цирк артистериниң каттышкан коргузуу Улан-Баторга июньның бирги чартыынга чедир үргүлчүлээр.

«Аны-дуңма чурттарның артистери уран-мерген арга-дурмулгазын солужуп, оларның коргузуу бистиң цириқчилеривиске улуг дузаламчы болуп турар»— деп, «Үнэн» солун түкнелинде бижип турар.

ИЗИГ СЕТКИЛ

КИНО

Он чеди харлыг Кемель бир-ле трактор бригадазынга ажылдаары-биле чедип кээр. Бригада төвү — чавызааш даглар аразы оргулаашта. Ону долгандыр чарлыган чер, тараа шөлү делгеми-биле көстүп чыдар...

Кемель бригаданың бичии коллективи — бригадир Сазабек, оон кадайы, повар Альдей, прицепшик Шеймен, трактористиң дузалакчызы Калипа, тракторист Абакир олар-биле ужуражып таныжып, амыдыралынла бир-ле дугаар ажылдаар деп эгелээнинге чоргаралы хайныгып турар. Ол чоргаарал болгаш өөрүшкү оон омак-сергек арын-шырайындан-на, кижилер-биле ужуражылгазындан-на илдең.

Кемель трактурга прицепщиктеп ажылдаарын кончуг-ла күзеп келген. Ынчалза-даа бригадир Сазабектиң: «Суг дажыглап ажылдаар сен, өскө ажыл бисте чок» дээн сөзүн дыңнаан, аныяк оол баштай муңгарап, сагыжы саарыкталып турар... «Ам кайчаар, соонда трактурга-даа ажылдап болгай-ла мен, бо удаада суг сөөртүкчүзү болур-дур» деп шиитпирлээш, Кемель ажылдан кириптер. Ол хүлээлгезин эки күүседип турар.

Фильмниң болуушкуннары, ында кижилерниң аажы-чаң, характери, аразында харылзаазы чоорту-ла дыңзып орар. Оон-биле кады залда олурган көрүкчү кижиниң сеткили база-ла дүвүреп орар боор чүве болгай. Бо фильмни көрүп ора, ында кол хөделимишкиниг, чидиг болуушкун— трактурист Абакир биле Кемельдиң аразында удырланышкаан көрүнүү шынап-ла, сеткил хайныышкынныг көөр.

Абакир — ажылга ынак, чүткүлдүг кижи, мурнакчы тракторист деп макталды чедип алгандаа. Ынчалза-даа ол — бистиң амыдыралывыста улуг болгаш нарын болуушкуннарны билирин күзевес, эш-өөрүнге каржы. Ылаңгыя ажыл-ишти биилп, өөренип алырын күзеп чоруур, амыдыралда четпестерге хөлүү чок, эрес оол Кемель-биле Абакир болза маргыжып, Кемельди «эртемдем» деп, болганчок-ла чемелей бээр. Кемельге Абакириниң хөлүү чогун, аңаа каржызын бригаданың улузу билип турар. Повар Альдей кажан Абакир-биле ужурашканда: «Ол оолга чүге ажыныл турар сен?!»—дээр. Ынчалза-даа Абакир: «Эртемдей чүвени...» —дээш, Кемельге каржыламышаан турар.

Абакириниң ынакшыл турары кыс Калипа сагыш-сеткили хайныгып. Абакирге мынча деп турар: «Сен, Абакир, ол оол-биле чүге найырал чок сен? Чүге оны тоовас сен?...» Ол айтырыгны Абакир база-ла херекке албайн баар. Харын-даа дүштүү кыстың Абакир каржы-дошкун аажылап, эттеп-даа турар. Чүге ындыгыл? Чаа, магалыг эки чүүлге чүткүлдүг Кемельге оон удурланганы, дүштүү кыс-биле харылзаазынга база көстүп турары ол. Бо бригадага Кемель келгеннден бээр Абакир аажы-чаңын өскертпейн, чаңгыс дай түттүнүп турар: хоралай бергенде, радиоприёмникти буза шаап, керосин лампазын үрей октап, черле элээн турамыкай аажылап турар.

Күзевээни өске ажылга кырып ап, сагыш-сеткил талазы-биле ындыг берге байдалга тавармыш турза-даа, Кемель суг сөөртүп ажылдавышаан, ол аразында прицепщиктеп-даа, тракторну башкарып-даа өөренип алган. Ол-ла бүгү—Кемельге дыка-ла өөрүшүг!

Ынакшылдың эге үезин, оон ханылап бар чыдарын фильмде элээн көргускен. Бистиң маадырывыс — Кемель суг сөөртүп чоруп тура, бригададан ырак эвесте, сакманшиктеп ажылдап турар бир кысчыгаш-биле ужуражып каап, оон эргим болгаш омак-хөгүү аажы-чаңынга кончуг-ла тааржы бээр. Аңаа Кемель шыкап-ла, сагыш-сеткилиниң бердинген турар. Бо дээрге—аныяктың шөкелчок үези. Кемельдиң ынакшылы, оон чоргаарал-дыр!

Бо фильмни «ИЗИГ СЕТКИЛ» деп адаар. Ону аныяк кыргыс чогаалчы, Ленинчи шаңналдың лауреады Чингиз Айтматовтуң «Тева карда» деп тоожузуун ёзугаар, «КИРГИЗФИЛЬМ» киностудиязы кылып үндүрген. Фильмде бо чогаалдың үрезинин, оон кол бодалын арттырган, ынчалзада фильм бо тоожудан чамдык талазары-биле элээн ылгалдыг.

Кол маадыры — Кемельдиң ролюн актёр Шамшиев Болот күүседип турар. Ол—Бүгү-эвилелдиң Күрүнеңиң кинематография институтуунуң режиссёр факультединиң студентизи. Ынчангаш ол режиссёр болур дээш актёрнуң берге школазын эртекеин бо-дур.

Кижи болгаш бөгүнүнүң амыдыралы, кижи болгаш шаг-үе— фильмиң темазы бо. Ол теманы шиитпирлээрин оралдашпышаан, Кемель-биле удурланчып турган Абакир болза бригададан үнүп чоруур ужурлуг дээрзи көрүкчүге билдинер, ынчангаш оон өске таварыла турбас.

Кемель — бистиң бөгүнүвүс болгаш бистиң ' даартагы хүнүвүс. Шак-ла ындыг кижилер турда, бис коммунизм дээш демиселге оон-биле кады чоруур ужурлуг бис. А Абакир (ролюнда артист Н. Жантурин) болза, Кемель ышкаш кижилериниң келир үезин чедир билбейн турар.

Абакир кайнаар чоруй баарыл? Кажан чоруп бар чыткан Абакириниң соонче Кемель көргеш, сеткили хайныгып, халып бар чорда, бригадир Сазабек ону доктаадыптар. Ышкы сеткилдиг Абакир аңаа-ла чоруй барбас деп, бо бичии коллективтиң кижилери билирлер. Ол оон чорааш, домей-ле чомуунуң аразынга, бистиң ажылнышчы маадырларывыстың аразынга баар. Ынчаарга Абакир болза Кемель болгаш оон өөнүнүң дүрүмү-биле, амыдырал болгаш келир үени бадыткап турар оң дүрүм-биле чурттаар дээрзи биллингир.

А. НУГУУРАК.

Чагылгаларыңар узадып алыңар

1963 чылдың ийиги чартыында парлалга чагылгазы ам бистиң бүгү чуртта барык-ла ай чыгам үргүлчүлеп турар. Бистиң республикага бо ажыл база хайныышкынныг чоруун эгелээш. Чүгле Кызыл хоорайда бээн бо чүгүла кампанияже шыырак актив хаара туттүнген. Харылзаа ажылдакчылары болгаш хөй-нийтиг парлалга тарадыкчызы, совет өгбүде бүрүзү солуннарны болгаш журналдарны чагыдып алган туразун дээш оларга таарымчалыг байдалды тургузарын СЭКП ТК-зы айтып турар. Бистиң чуртувуста хүн бүрүнүң парлалгазынче улуг сонуургал бүгү улус массаларның политиктиг болгаш чогаадыкчы идепкейиниң хүн бүрүде улам өзүп турарының болгаш оларның материалдыг байдалы база культурлуг деңнели чайгылыш чок бедөөнинниң тодаргай херечизин. Кызылдың чурттакчыларының чагылгалары чыл бүрүде-ле улам өзүп турар.

1963 чылдың баштайгы чартынында хоорайның божулга бажында (хөй-нийтиг парлалга тарадыкчызы эш Крупская), Республика эмнелгези (эш Масленникова), Коммун-тудуг (эш Гавриенко), № 6 школа (эш Иванец), Бөдөө ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш белеткээриниң министерствозунда (эш Ешенко) парлалга чагылгаларын эки чорутканын демдеглээр херек.

Солуннар болгаш журналдар чагылгазының хоорайда өзүп турарыбиле чергелештир, алды мун хире чагылгалар чүгле алды айда кылдыр хүлээп алдынганын айтыр ужурлуг. Ол чагылгаларның чүгле 667 экземпляры май 20-ге чедир узаттынган болуп турары четпес.

Ажылчы чоннарның чагылга талазы-биле негелделерин чедир үнелевейн турар черлериниң бары хомудынчыг. Чижээ, медицина училищезинде чартык чылда чагыттынган 36 экземпляр чагылгадан чүгле 4 экземпляр катап узаттынган, ажылчын аныяктарның кежээки школазында 48 чагылганың чүгле чаңгызы узаттынган дээш оон-даа өске.

Чамдык бүдүрүлге черлериниң удуртукчулары болгаш партия организацияларының секретарлары солуннар болгаш журналдар чагылгазынче сагыш салбайн турар чоруктар бар. Ындыг организацияларга автошкола, зооветснаб, Республика прокуратуразы, № 1 поликлиника, типография, Республиканың ном үндүрер чери дээш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур.

Хоорайның дыка хөй организацияларында болгаш бүдүрүлгелеринде партия, комсомол болгаш профэвилел организацияларының парлалга чагылгазын чорударын элээн идепкейлиг кижилерге дагып турар. Ындыг кижилер коллективте ажылдап турар кижи бүрүзүнүң чагылгага солуургалын билир, оларның билиин бедидиринге сагыш човангыр болуп турар. Республика эмнелгезинде хөй-нийтиг парлалга тарадыкчызы Лидия Васильевна Масленникова коллективиниң кежигүн бүрүзүнүң сонуургалын барымдаалап, хүн бүрүнүң парлалгазындан кандыг чагылганы кылып алза чогуурун тайыырлап турган, ийиги чартык чылда солун болгаш журнал чагылгазының планын өскелерни мурнай күүседген.

Дыка хөй хөй-нийтиг парлалга тарадыкчылары чүгле чагылгалар кылыры-биле кызыгаарлаттынмайн, ажылчы чоннарның ортузунга масса-политиктиг ажылды хүн бүрү чорудуп турар. Ындыгларга Анна Григорьевна Маколова (Тываның комплексилиг экспедициязы), Алексей Григорьевич Булычев (Респотребсоюзтуң садыг баазазы), Мария Михайловна Белогорская (пассажирлер АТК-зы) оларны хамаарыштырып болур.

Амгы үеде кол сорулга болза, кижи-бүрүзү кыска хуусаада кылган чагылгаларын үзадыры, партийжи, хөй-нийтиг-политиктиг болгаш түстүг адырлар аайы-биле журналдарның база төп болгаш республика солуннарының чагылгаларын кылып алыры чугула. Эрткен чылын парлалга тарадыкчылары өөредилге черлеринге чагылгалар чорудар таарымчалыг ийиг эрттирикпенниң үржүүбиле дыка хөй чагылгалар кылдынмайн барган, а оон уламыдан хөй башкылар болгаш сургуулдар өөредилге-педагогиктиг база өске-даа журналдарның чагылгалары чок арткыдаан. Ол чорук бо чылын катаптавазын дээш бүгү күштү салыр херек.

Төп журналдар чагылгазының хуусаазы май 25-те эрткен, төп солуннарга чагылга иижиң айның 5-ке чедер. Хөй-нийтиг парлалга тарадыкчылары партия организацияларының удуртулгазы-биле чагыкчы бүрүзү солуннуг болгаш журналдыг болзун дээш бүгү-ле арганы херегләэр үзүрлүг.

Б. ЛАНТУХОВ,
«Союзпечатьтың» бүдүрүлге участогунуң начальниги.

Чөвүлелдиң ажылынга дузалаар

Чоокта чаа «Сут-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбырында херээженнер чөвүлелиниң отчёт-сонгудалыг хуралы болуп эрткен. Аңаа херээженнер чөвүлелиниң даргазы эш Донгак Кажаанның илеткелинден илереэни болза, салбырда херээженнериниң аразында чурталга-амыдырал, бичии чаптарны кижизидип өстүрер талазы-биле өскелерге эки үлегерни көргүзүп турар ажылчын, албан-хаакчы херээженнериниң саны көвүдээн. Оон-биле кады совхоз бүдүрүлгезинге олурынын киржилгеи мурнукузундан база идепкейжээн.

Ындыг-даа болза мурнакчы саанчылар О. Карбы, Н. Ооржак, М. Ыдык-Хүна, О. Чечекпаа, О. Дадым олар бо чылдың бирги кварталында саар инек бүрүзүнге онаалтыр 300 ажыг литр сүттү саап ап турда-да, салбыр бирги кварталда күрүнеге сүт дужаар хүлээлгезин чүгле 97 хуу күүседкен.

Хуралдың киржикчилери СЭКП обкомунуң V пленумунуң докгаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле идепкейлиг ажылдап, боттары культурлуг амыдырып, чурттап турар О. Чамыян, О. Ичин-Хорлуу, О. Анчымаа, Сыгыр Сарыглар ышкаш мурнакчыларны мактап турганнар. Оон-биле кады культурлуг чурттаарын бодавас, боттарының бүдүүлүк ажыл-чаңын кагбас, арагадарыга хандырыр, шоп-содаа кылыр херээженнерни база илередикч, шынгы шүүмүүлээннер. Чижээ, Шыдыраа Анчымаа, Рузо, Чалаа база Шыгжаа олар бажыңга азыртыр сускун кылырын дүрүм үзүгаар хоругдап турда-ла бажыңнарынга чажыт аргабиле пизо кылып турганнар.

Херээженнер чөвүлелиниң чорудуп турар хемчеглериниг салбырның баштаар чери, ында көдээ Советтин шүүскому, партия организациязы сула дузалажып турарын хуралдың киржикчилери база чугаалап турганнар. Чижээ, бо чылдың январьда хойуу бригадага дузалажыр дээш херээженнер шеф организастап алырга, салбыр өргелекчизин машина бербээн. Салбыр өргелекчизи эш Ойдупаа салбырда уруглар яслизин апрель 15-те ажыдып, ажылдадыр дээш аззаашкын кылгаш, ону амыдыгаа чедир күүсетпээн. Ынчангаш чаш уруглар лыг иелер ажылдавайн турарлар. Оон ынай совхоз төвүнден салбырның ыраан барымдаалаш, эмнелге пунктузунга божудулга өөрээлин организастап ажыдырын херээженнер чөвүлелиң дилээрге ону база мынчага чедир хандырып бербээн.

О. СЕГБЕ.

Парлаттынмаан чагааларның изи-биле

Өвүр районуң Чаа-Суур, Торгалыг суурларында уруглар яслилеринге болгаш садтарынга артель кежигүнү эвес ажылчын, албан-хаакчыларның уругларын албайн турарын бижээн көдээ бижиичиниң чагаазы редакцияга келген.

Бистиң чоруткан бижиниңиске колхозта партия комитединиң секретары эш О. Донгактың дыңнатканы болза: бо чылдың март 1-де болган колхоз баштаар черинүң хуралынга ийи суурда уруглар яслилеринге, садтарынга колхоз кежигүннериниң уругларынан аңгыда тус черде ажылдап турар ажылчын, албан-хаакчыларның уругларын база хаара тудар деп көргеп. Ажылчын, албан-хаакчылар уругларының яслилерге, садтарга чээн чемининг өртээн төлээрлер деп ук хурал доктаатнаан.

Артель баштаар черинүң үндүрген шиитпирин уруглар албан черлеринде ам күүседи берген.

Өске черлерниң аңнарын Тывага

Тыва АССР-ниң девискээри янзы-бүрү дириг амытаннар-биле байлак. Эзи ховуларның чээрен болгаш алактаагы, ховунуң дилги болгаш тогдук, тайганың хайракан болгаш киш, даглыг черниң аргар болгаш ак торлаа чижектиг янзы-бүрү дириг амытаннар Тывада хөй.

Тыва чуртунуң бодунуң дириг амытаннарын ажыглаар болгаш камгалаар хемчеглер-биле чергелештир өске черлерниң өлүк кылдыр белеткээр аннарын Тываның бойдузунга болгаш Тываның бир черинниң өске черинге чанчыктырыл өстүрер ажылды база чорудуп турар.

1952 чылдан 1954 чылга чедир 214 киштерни Таңды районнуң Өнгеш, Кызыл-Эрик, Бичe-Сайлыг деп хемнерде аппарып салгылаан. Улуг-Хем районнуң Чаа-Хөл бажынга 100 киштi, Бии-Хем районнуң Өөк хемге 27 киштi салган.

Улуг-Хем болгаш Таңды районнарының киштер аппарып салган черлери Таңды-Уланың сыннары болуп турар. Ол сыннарда Витимск каттарының 203 киштерин база салган.

1961—1962 чылдарның кыжынында Таңды-Уланың сынынга салган киштернин ол черге чанчыгышкынының түңнелдерин шинчилээр ажылды чоруткан. Алдынган түңнелдерден көөрге, киштер ол салган черлеринге дыка таарышкан болгаш аннаар ажыдын чорудуп болур кылдыр көвүдеп ескен. Бии-Хем районга салган киштернин кандыг байдалдыг болганының дугайында албанның тускай мелээзи ам дээрезинде чок. Тус черниң чурттакчыларының чугаалап турарындан алырга, ол киштерни аппарып салганының чырыында тайгага улуг өрт болган. Ынчангаш олар азы өлүглээн, азы оон чоогунда тайгаларже чоруткаш, тус черниң киштери-биле каттышкан чадавас.

1954 чылда Каа-Хем районнуң Бүрен хемниң унун шинчилеп көргеш, аңаа Европаның норкаларын 29-ту аппарып салган. Совет Эвилелиниң хөй-хөй областарынга чоруттунган чанчыктырылга ажылдарындан ап көөрге, Европаның норкалары чанчыгышчал болуп турар. Тывага кыска үенин дургузунда норкаларның саны көвүдээн болгаш районнуң элээн хөй хемнеринде нептерээн. Норкаларны республиканың өске черлеринге салыры-биле 1956 чылда оларны тудар ажылды чоруткан. Норкаларны туткаш, Тожу районнуң Ий хемге аппарып салган. Олар оон ынай Хамсыра хемниң адырларынче болгаш Бии-Хемниң унунче тарап нептерээн. Районнуң чамдык черлеринде норкалар элээн көвүдээн.

Европа норкалары тус черниң байдалынга тааржып, Каа-Хем болгаш Тожу районнарының хөй-хөй черлеринде 1960 чылдан бээр өзүп көвүдээнин барымдаалаш, оларны лицензия чокка аннаарын чөпшээрээн.

Республиканың чамдык районнарынга ондатраны чанчыктырып, өстүрер ажылды сөөлгү беш чылдарның дургузунда чорудуп келген. Бо үенин дургузунда Красноярск крайдан чеди түс ажыг ондатраларны экжеп салган. Тере-Хөлдүң суунче 1958 чылда 100, 1959 чылда 108, 1960 чылда 120 ондатраларны салган. Ол ышкаш Тожу районнуң Хамсыра хөлдеринче 1958 чылда 104, Ий хемниң унунче 1962 чылда 58, Бии-Хемниң Өөк хемче 1959 чылда 39, 1962 чылда 146, Таңдының Межегейже 1960 чылда 40 ондатраларны салгылаан.

Тере-Хөлче болгаш Тожунуң хөлдеринче ондатраларны салып өстүрери чугула перспективалыг болуп турар. Ол черлерге оларны аннаары чоокку келир үеде өлүк белеткеллингe бирги черлерниң бирээзин ээлээр апаар. 1962—1963 чылдарның аңнаыр сезонунда ондатра кежин 1000 кезекти белеткээрин чөпшээрээн, а херек кырында 390 кезек белеткеттинген.

Чоокку чылдарда ондатраны чыл бүрүде 5 муң чедир белеткээр деп турар.

Тожу районнуң Ий хем болгаш аңаа хамаарышкан хөлдер ондатра өстүрер талазы-биле Тывада ээ-не таарымчалыг болуп турар. Ында сугнуң нийти шөлү 50 мун гектар, оон иштинде хөлдериң шөлү 22—23 мун гектар. Ында хөлдериниң эрик талаларының терези—0,8—3 метр, хөлдериниң ортузунуң терези—2-ден 5 метр чедип турар. Ынчангаш хөлдер кыпкы үеде дүвүнге чедир донмас болганда, ондатрага чемиш кыпкы-даа үеде четчир. Ондатрага чемиш болур үнүштер ол ынчаар хөй. Баштайгы шинчилелди чоруткапының соонда 1962 чылда ол черлерже ондатраларның бирги белүүн—58-ти салган.

1963 чылда ондатрага таарымчалыг черлерни ылап шинчилээш. Тываның бодундан туткан ондатраларны салгылаар.

Хамсыра чоогунуң хөлдеринден 1962—1963 чылдарның аңнаыр сезонунда 1000 чедир ондатраларны өлүгерин чөпшээрээн, херек кырында 280-киң кежин өлүк белеткелинге кирген. Бо белүк хөлдерниң району ондатра чемнижи болур үнүштери эвээш болганындан перспективазы ындыг-ла улуг эвес. 1965—1966 чылдарда Хамсыра хөлдеринден сезонда 4—5 муң чедир ондатра кештерни белеткээри көрдүнген.

1962 чылда Бии-Хем районнуң Өөкке чоруткан шеңелде саналгадан ап көөрге, мурнунда салган ондатралар аңаа тааржыр болган. Оларга чемиш болур үнүштер ында база бар. Чоокку чылдарда ондатра кештерни сезонда 5—7 муң чедир белеткеп болур.

Таңды районнуң Межегейге салган ондатраларының өзүлдези шөолуг эвес болган. Чүге дизе ында суг шөлү бинче болгаш чемиш үнүштер эвээш. Ынчангаш аңаа ондатра аңнаашкынын чоруткаш, чүгле өске черлерге аппарып салыры-биле оларны тударын чоруур.

Аң араатаннарны бойдуска чанчыктырар ажылдың чамдык чедимчелиг болган чоруктары-биле чергелештир ол амытаннарны экжеп салганы чогуур түңнелди бербейн барган. Чижээ, 1951 чылда Таңды районнуң Мажалыкка 60 еноттарны экжеп салган. Бо чанчыктырылга чедимче чок болган. Чүге дизе шилиттинген чер оларга таарышпас болган болгаш оларны күзүн орай (октябрь төнчүзүнде) салган. Чемиш болгаш ыжыктанып чөрлер дилеп чораан, олар араатаннарның чижи болган. Оларның чамдыктары ийи чыл чедир ол салган черинге чурттаан-даа болза, оон соонда база-ла үстүнде чылдагааннар-биле шүүт үрези үзүлген.

1963 чылда Белорус ССР-ден 40 кундустарны Тожу районнуң Азас чанынга салган. Ол база-ла таарымча чок болган. Чүге дизе оларның байдалын чедир шинчилеэвээн болзган оларны салган чери-даа таарымча чок болган. Оон ынай оларны суг дошталып турар үеде өөкеп салганындан олар өлүглеп калган. Белоруссиядан экжелген кундустар Тываға таарышпайн барган турда, тус черниң кундустары чамдык элээн кашчөрлерде бар болуп турар дугайын чоруттунган шинчилел саналга хереченип турар.

Красноярск крайның Минусинск районундан Таңды районда Балгазының халыыг эзиминге телеут диниңнерни 1954 чылда экжеп салган турган. Билиниң турары-биле алырга, ол телеут диниңнер ол салган черинден мурнуу-чөөн үүкче—Каа-Хем районче чоруткаш, тус черниң диниңнери-биле каттыжа берген.

Тывага өлүк белеткелин көвүдирингe ондатра эң-не перспективалыг болуп турарын үстүнде көргүскен чижектер хереченип турардыр. Ынчангаш 1963 чылдан өгелээш, оларны шинчилеттингeн черлерже нептередир талазы-биле өргежөк чугула хемчеглерни ап, оларның кештерин өлүкке белеткеп болурунун аргаларын өөреникч хөрээ чогуур.

Ондатраларны көвүрүп чанчыктырар болгаш оларны аңнаар аргаларны анчыларга өөредири, тускай черлерни анчыларга быжыглаары чугула хемчег болур.

Ондатраларны, норкаларны Тывага чанчыктырып өстүрери болгаш киштерни бир черден өске черже көжүрүп чанчыктырары—чоокку чылдарда үнелиг чиг-эттiг чуртка немей өөр арганы тургузар.

О. ВОЛЧЕНКО,
Тыва респотребсоюзтуң белеткелдер кылдызының начальниги.

Бо чурукта аныяк кижиниң тускай эртеми гинеколог, Комсомолчу эмчи Галина Степановна Турицина Тес-Хем район эмнелгезинде кээп ажылдаа-ла үр-даа эвес, чүгле үш чыл чедип турар. Бодунуң шилип алганы тускай эртемниг аныяк кижи кызымаккай ажыл-ишти-биле ол районнуң чурттакчыларының хүндүткелин чаалап алган.

Фото О. НАМЧЫЛАК-ТЫЫ.

Бистин календарывыс

ОЛЬГА ФОРШ

(Төрүттүнген хүнүнден бээр 90 чыл болганынга)

1954 чылдын декабрьда совет чогаалчыларның ийиги Бүгү-эвилел съездизин Ольга Дмитриевна Форш ажыткан. Оон ынчаарда чугаалаан: «...Бирги съезд-биле бөгүнүн аразында эртикен чээрби чыл иштинде, чээрби чылдың ол үезинин дургузунда бистин улузувус кайгамчык хөй алдарлыг, маадырлыг үүлелерни бүдүргеп. Ада-чурттун дайынының чанныктыг хүнерин чурттап артип, дайыны маадырлыы-биле тиилеп, өндүр улуг эрес-дидимивисти болгаш өндүр улуг чангыс эптивисти бүгү делегейнин мурнунга көргүскен бис...

Бистин литературавыстын күжү чүдел дизе, бистин чурттун социализм тургузуушкунунун болгаш коммунизмче оон шимчээшкинининн бүгү-ле чадаларынга улуг Ленининнин күзел-соруун, идегелин болгаш алыс бодалын, кыргай-даа, аныяк-даа чогаалчылар бистерге шуптувуска төрээн болуп турар Коммунистиг партияның күзел-соруун илередирин орааладжып турарында.

Бистин литературавыстың күжү чүдел дизе, чоннун эрге-ажыы-биле, коммунизм тургузуушкунунун күрүне соруглалары-биле оон чурттап турарында.

Совет литература—хостуг болгаш дең эргелиг хөй нацияларның литературазы, бүгү улустун коммунистиг чаагай чорук дээш демиселге бистин нинтилелдин күштүг чепсээ.

...Бистин хүлээлгевис болза, совет литература дээрге—дайынга болгаш кижини кижи дарлаар чорукка удурдемиселге бүгү делегейнин литературазының мурнакчы отряды деп чүвени утпазы болур...»

Ольга Форштун төрүттүнген хүнүнден бээр 90 хар харлап турарыбиле холбаштыр ол сестерни кижи сактып келир. Оон боду 88 хар чурттап келгеш (1961 чылда мөчээн), хөй чогаалдарны бижээн. Ольга Форштун чогаал ажылы 1908 чылда эгелээн. Оон ынчаардагы башгайы рассказтарны кайгамчык кижи дугайында бодал биле амыдыралда бар бүжар чүүлдүн аразында үскүлежиишкин болуп турар. Ол рассказтарның алаан хөйү көдээ амыдыралга холбашкан. Ужур чүл дээрге, Ольга форш 1890—91 чылдарда аш боот турар үеде кадээге ажылдап турган. Чогаалчы кезек үеде символизмнин салдарынга база кирип турган. Чижээлээрге, оон «Изиг цех», «Балчаараан корабль», «Баарган» деп романнарында символизмнин культуразы амгы үеде үнелиг дээр бодалды илереткилеп турар.

Ольга Дмитриевна «Михайловск орду» деп романны база бижээн, ында болза архитектура талазы-биле орус үш салгагнын (В. Баженовтун, К. Россинин, А. Воронихинниң) төөгүзүн чечени-биле номчукчуларга берген.

1953 чылда декабристер дугайында «Хосталганын баштайгылары» деп романны ол парлап үндүрген. Оон-биле кады Ольга Дмитриевнының сценарийин ёзугаар «Пугачев» деп кино-чуруктуң бистиң чуртувуска чогаадып үндүрген болгай. Кино талазы-биле оон ажылы чаңгыс ол эвес. П. Е. Щеголев-биле кады «Орду болгаш шивээ» деп кино-чуруктуң база чогаадып кылган. Совет чечен чогаалды хөгжүдеринге Ольга Дмитриевна Форштун ачы-хавыяазын совет чазак бедии-биле үнелеп турган, оон хереченин—ону Ленин болгаш өске-даа орденнер-биле шаннаанны болур-дур.

Совет чогаалчыларның ийиги Бүгү-эвилел съездизин ажыдып тургаш, оон дараазында чугаалаан сестерин сактып көрээли:

«Империалистерниң кара күштери сөөлгү үеде чаа ханныг дайынны өөскүдер дээш каттыжарын бистиң караадыска-ла оралдажып турарлар. Бистин чаагай шүзелиништи, тайбынче болгаш улустарның аразынга найыралче чүс-чүс миллион кижилерниң күзелин империалистерниң хоралыг күзелинге удур тургузар ужурлуг бис. Бүгү кижи төрелгетенге чырыткылыг аас-кежиктиг болурунга бүзүрээр бистиң кижилерниң чырыткылыг күштерин ол империалистерниң кара күштеринге удур тургузар ужурлуг бис. Бистиң өндүр улуг литературавыс, Октябрьның Улуг революциязын кылган улустун литературазы, коммунизмни тиилелгелии-биле тургузуп турар улустун литературазы болза бистин күштеривистиң болгаш бистиң утаанныарывыстың үстүнде айтканывыс ол каттыжышкынынга кайгамчык улуг рольду ойнаар хүлээлгелиг».

ДАШТЫКЫДАН МЕДЭЭЛЕР

Нүгүлдекчилерге ойтур шавыышкын

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Бирмингемде америк расисчилериниң араатанзыг үүлгедиглериниң дендеп турарының үезинде Америк күрүнелериниң организациязының кижиниң эргелериниң комиссиязы Кубада кижиниң эргелериниң үреп турар дээр дугайында мүгүлдүг «илеткелди» чогааткан болгаш ону ол организацияның чөвүделинге киирген. Моон-биле холбаштыр Кубаның КНО-да доктаамал төлээлекчизи Карлос Лечуга медегледи парлап үндүрүп, ол илеткелдиң чогаадыкчыларының Кубага удур нүгүлдүг чоруун ында сойгалап турар.

Комиссияның илеткелин Лечуга «нүгүлдүг болгаш дуба революциязы шуут көөр хөөн чок чоруктуң илеткели-дир» деп айткан. Америк күрүнелериниң организациязының кежигүзү болур Каттышкан Штаттарда кижиниң эргезин каржызы-биле үреп турарын ол документ шуут херекке албайн турар деп, ол демдеглээн. Бирмингемде болуушкинарның көргүзүп турары-биле алырга, Каттышкан Штаттарда тускай өөредип каан ыттарыны кижининг эргези дээш демиседип турар хамаатыларже чыдалап, кижизиг эвес үүлгедиглерни кылып турар.

Бүгү делегейниң хөй-ниитизин киледиеткен, Бирмингемде болуушкунарының дугайын комиссияның кежигүнери калчаалыы-биле дуюкаа чажырып эрттиргенни Карлос Лечуга оон ынай айтып турар. Каттышкан Штаттарның төлээзи болза Кубага удур ол нүгүлдүг илеткеа-биле холбаштыр сөөлзүлелир чүве чугаалаар эргени бодунга артырып алыр дугайында бодалын Америк күрүнелериниң организациязының чөвүделинге медеглээнин бужар дорамчылаашкыидыр деп куба төлээлекчи демдеглээн. Амыдыралдың болбазырангай хевиринің бөдүүн чурумнарын хөйге көзүлдүр-ле үреэн болгаш сөөк-язы илгаар чорукту соксатпайн турар чурттун төлээлекчизи ону чугаалап турар-дыр, а Америк күрүнелериниң организациязы ол дугайын чаңгыс-даа катап сагындырбайн келген деп, Лечуга медеглээн.

Аддис-Абебада конференция доозулган

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Африка чурттарының күрүнелериниң болгаш чазактарның баштыңнарының конференциязы бодунуң ажылын ында дооскан. Конференцияның киржикчилери Африканың чаңгыс эвиниң деколонизациязының, аймак, сөөк-язылгай көөр чоруктуң, чепсегленнишкинин бүгү-нииги дүжүреринің болгаш экономиктиг кады ажылдажылганың айтырыларынга хамаарышкан элээн чугула документилерни хүлээп алган.

Ындыг язылыг ужуражмышкынларны моон соңгаар күрүнелериниң болгаш чазактарның баштыңнарының ассамблеязы деп адаар болгаш чылда бирден эвээш эвес удаа чорудуп турар деп шиитпирни конференция хүлээп алган.

Африканың чаңгыс эвиниң организациязының кежигүнү кайы-даа күрүненинг дилээн ёзугаар, ол дилегни ассамблеяның кежигүннери күрүнелериниң хөй нуруузу чүүлдүгүнүп көргени-биле чазактар болгаш күрүнелер баштыңнары онза сессияга чыглып болур.

КҮШ-КУЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ

Спортчу маргылдаалар

«Совет Тываның 5 чылы» сталиннга 150 ажыг студентилер чыскаалыпкан. Кол судья Михаил Николаевич Лебедев хүнүң программазы-биле таныштырган. Ол болза Кызылда күрүнениң башкы институдунуң чайгы спортчу маргылдааларының эгелээни-дир. Программа янзы-бүрү: чиик атлетика маргылдаалары, аар шой көдүрери, ча адары, хүреш.

Маргылдаа эгелээн. Бир-ле дугаарында уруглар 100 метрге чарышкан. Борта маңнаарының аргаларын билир, аваангыр, күштүг кижи шүглүрү чугаажок. Чемпион атты физика-математика факультединиң 2 курузуунуң студентизи А. Бочкарёва 14, 3 сек. эрткеш, чедип алган. Ийиги черде — И. Носова.

Дараазында долдар чарышкан. Түннел чарышка физматтың студентизи Николай Иванов 12, 4 сек. келгеш, бирги черни алган. 2-ги, 3-кү черлерде — В. Сизенең биле М. Кыргыс.

Маргылдааның эң-не солуну — черниң бединн ажа халыыры болган. Кажан доора хемчегни 165 см көдүрүпкенде, 2 кижи арткан. Ол дээрге спорттуң бо хевириниң үшкү разрядының нормазын ажып турар. Ону чүгле Виктор Сизенев ашкан. Бедик 170 см. чеде берген.

Уругларның 800 м чарыжынга бирги черни А. Бочкарева 2 мин. 46,7 сек. көргүзүүнү чедип алгаш, тиилекчи болган. Ийиги черде — Хомушку Оолак. Оолдарның 1500 м. чарыжы солун эрткен. Кажан бир дээскинг арткында В. Чамзан мурнап чоруп турган. Эң сөөл. гү 100 метрге Юрий Непомнящий биле Владимир Чамзан финишке деңге келгеннер. Чамзан биле Непомнящий (500 м) чемпион атты чаалап алганнар.

Бирги хүнүң түнелп ындыг болган. Спорттуң чайгы хевирлеринге бирги чер дээш маргылдааларның ийиги хүнү эстафета-биле эгелээн. Баштай уруглар 4 х 100 м чарышканнар. Педагогика биле физика-математика факультеттериниң аразынга чидиг демисел болгаи. Кажан 100 м артканда педагогика факультединиң 2 курузуиуң командазы бир дугаарында финишке келгеш, бирги черни алган.

Оолдардан физматтың 2-ги курузу тиилекчи болган. Уруглардан копье октаарынга Светлана Крылова 19 м 08 см түнелдп көргүзүп, 1-ги черни ээлээн. Бединге Т. Томилина 120 сантиметрни ажа халып, бирги черни алган.

Оолдардан ядро идеринге 10 м 70 см түнелдп көргүскен К. Казаков тиилээн. Ийиги черде — В. Сизенев.

Маргылдааларның ийи хүнүнүң түнелиндеи ап көөрге, бирги черни физмат факультединиң 3-кү курузу (9100 санныг), ийиги черни—оллла факультеттиң 2-ги курузу алган.

Маргылдаага шупту 12 группалар киржип, 150 хире студентилер хаара туттунган. Тиилекчилерни өртектиг белектер-биле болгаш дипломнар-биле шаңнаан. 100 ажыг студентилер спорттуң II-III разрядтарын күүсетсенненр. Тиилекчи шилиндектерден республика спартакиадазынга киржир чыныды команданы тургускан. Маргылдаа солун болгаш организастыг эрткен.

М. ДАМДЫН.

МАРГЫЛДАА ЭГЕЛЭЭН

«Тываның аныяктары» солуниуң шаңналы дээш шыдыраа маргылдааазы Кызыл хоорайда эгелээн. Ында найысылалдың 16 шилиидек спортчулары киржип турар. Үүгле составының талазы-биле безин бот-боттарындан дыка ылгалдыг шыдыраачылар ында бар: спорт мастеринге бир кандидат, дөрт бирги разрядчы, беш ийиги разрядчылар болгаш үшкү разрядчы—алды шыдыраачы.

Хары уга сес көлге демисел эгелээн. Киржикчи бүргүзу-ле баштайгы салыгдан эгелээш чедишкин чедип алырын күзээр болгай, ындыг чедишкин-биле борта ийиги разрядчы кижи 11,5 санны апса, бирги разрядчы болу бээр арга бар.

Үр-даа болбаанда чамдык салыгларның байдалы билдинип келгилээн. Бирги разрядчы М. Кенин-Лопсан И. Түлүш-биле тывынгыр чараш ойнап дооскаш, даңзыга баштайгы санны книр бижээн. Бирги разрядчы Л. Христофоров—А. Аирни, М. Дамдынчап—А. Ждановту, В. Содунам—А. Чадамбаны, С. Кокорин—Н. Ануфриевтя, А. Немков—В. Окородниковту тус-тузунда уткулаан.

Ийиги разрядчы Н. Чыргал-оол спорт мастеринге кандидат Н. Шишигинге удур чедимчелиг ойназа-даа, сөөлүнде келгеш, эттиимес чазыгны кылып, аълы халаска алыскаш, 29-ку көште удурланыкчызынга дүжүп бээр үжурга таварышкан. Бирги разрядчылар А. Азанчевский биле Н. Зыряновтуң салыын соңгаарлаткан.

Эрткен дыштанып хүнде маргылдаанын ийиги ужуражмышкынлар эгелээн. Бо удаада А. Азанчевский биле И. Түлүш удурланыкчылары А. Немков болгаш А. Аирни чингибиле улканнар. Үшкү разрядчы А. Чадамба бодунуң таварышканы дуржулгалыг шыдыраачы Н. Чыргал-оолду удуп, баштайгы чедишкинин демдеглээн.

Д. ХОВАЛЫГ.

Н Заставаның кызыгааржыларының хайыыкшкынныг ажылы доктаамал өөредилге-биле холбашкан. Кызымаккай белеткелдерге дайынчы өөредилге, ярга-мергежил, байдалды дораан шинчилеп билир чорук чедил алдынып турар.

Застава алдарлыг чаңчылдар-биле байлак. Ол заставада турар кежети үш дайынчы Кызыл Тук орденнер, Александр Невский болгаш Кызыл Сылдыс орденнер-биле шаңнаан.

Совет кызыгаар шериглериниң 45 чыл оюн заставаның дайынчылары дайынчы болгаш политиктиг белеткелге чаа-чаа чедипшкиннер-биле уткаан.

ЧУРУКТА: кызыгаарчылар хайгыылда. «Аи силер көрүүер даан...» деп сержант Юрий Зывинниң (оң талазында) анаа дайынчы Владимир Погребныкке чугаалап турары.

Фото Э. БРЮХАНЕНКОНУУ. (СЭТА-ның фотохрониказы).

НИГЕРИЯНЫҢ БЕРГЕ ОРУУ

Африканың политика талазы-биле хамаарышпас чорукту чоокта чаа чаалап алган аныяк күрүнелери империалистиг күрүнелериниң үр тергиндээшкини-биле төрүттүнген аажок улуг бергедээшкинниерге бодунуң хөгжүлдезинде таваржып турар. Колониалдыг эзелдиңг уржуктары амыдыралының бүгү талаларынга онза хоралыг илергейлеттинип турар чурттарның санынга Нигерия хамааржыр. Чурттакчыларының санының талазыбиле бо дээрге Африканың эң улуг күрүнези-дир. Ында чурттаан 38 миллион чыгаа кижи янзы-бүрү 250 аймактарга хамааржыр.

Эрткен чүс чылда-ла Нигерияга бодунуң тергиделин тургузуп алгаш, англичаннар ону Англияның аграр-чиг-эттиг кожундаа болдурган. Хөй санныг хоойлуларны үндүреринің, чонга үндүрүглер онаарының аргазы-биле колонизаторлар нигерлерни аъш-чем үнүштеринге каражалыг кылдыр, дашкаар үндүреринге таарышкан культураларны: соңгу талага чер тооруун, мурнуу-барынын талага какаону, мурнуу-чөөн талага үскүр пальманы тарып өстүрер кылдыр албадапкан. Сөөлгү чылдарга колонизаторлар Нигерияга хөвеңни болгаш каучукту тарып турар апарган. Ол черниң чурттакчыларындан продукцияны чиик өртек-биле садып ап, үлетпүр барааннарын оларга улуг өртектер-биле садыглавышаан, англи фирмалар тоолда чүве дег хөй кончааларны мөлчүп ап турган. Ынчангаш дең үнелиг эвес солчуушкун империалистиг кончааларның кол үнер дөзү болуп турган. Колонизаторларга кончааларның өске бир үнер үндезини болза ак-коргулчун, бедик сорттуг каңнар будүреринге ажыглаар колумбит, үлетпүр талазыбиле тывыжы 1958 чылда эгелээн, нефть, ракета тудуунга хереглеп турар белен эзилбес металл—ниобий тывыжы болган. Колонизаторлар чүгле сайзырады ажылдаар үлетпүр адырларын хөгжүтпейн турган эвес, харын база оларны тургузарынга шаптыктап турганнар. Ажыктыг казымалдарны олар руда концентраттары хевирлиг кылдыр океан ындынче сөөртүп үндүрүп турганнар.

Нигерияның экономиказының тургузуу шуут-ла колония чурттун шынзр будуштүг турган. 1960 чылдың октябрь 1-де хамаарышпас чорукту алган Нигерия оон түнелинде, дашкы экономистерниң демдеглеп турарын ёзугаар алырга, Африка дипке безин эң-не хожуданган чурт турган-дыр. Нигерияның найысылалы Лагосте үнүп турар «Уэст Африкэн пайлот» солун ыыңча деп бижээн: «Бисте чаа бажыңнарны тудуп турар, ынчалза-даа оон бүгү демир аймактыг кезээн мырыңай кадагларынга чедир даштыкыга кылган болур-дур. Какаону өстүрүп, каучукту бүдүрүп, пальма продукциязын чыып турардыр бис, ынчалза-даа бистиң чип турарывыс бүгү-ле конфеттерни, бистиң машиналарывыска, чадаг-тергелеривиске хереглээр бүгү-ле покрышкаларны болгаш камераларны даштыкыга кылып турар-дыр». Барын чүктүң капиталистиг чурттарының хөгжүлдезиниң деңнелиндеи Нигерияның хожудаашкынының дугайын мындыг чурагайлар хереченлеп турар: Нигерияда чонның кижи санынга-онаштыр алырга национал орулга Англияныыңдан 14 катап эвээш; Англияныңга бодаарга, бир нигер кижиге электроэнергия барык 200 катап, каң—90 катап эвээш онаажыр.

Даштыкы кулданыкчылар Нигерияның экономиказынга аар уржуктарны артырганы-биле чергелештир, «Бэшкала база эргелеп чагыр» деп чаңчыл болган политиказын чорутпушаан, олар аймактар аразынга көрүшпес чорукту өөскүдүр, аймактар аразынга адырланып, башкаланыр чорукту деткип турганнар. Нигерияның улузунуң чаңгыс эпти чедип алырын бергедедир дээш англи эргечагыргалар чүртка федеративтиг тургузугну доңнаштырган. Калбак бүрүн эргелерни берген, боттарының чазактарлыг болгаш парламентилериг автономнуг үш районга Нигерияны хуваараан. Нигерияны хураарының үнүлезинин аймак принцини болдурган: Соңгу район нүргулайында-ла хауса болгаш фульбе аймактар чурттаан девискээрни хаара туткан. Барын талакы район—йорубо аймактардан тургустунган чонну, Төөн талакы район—ибо аймактарны бодунга хаара туткан. Англи колониалдыг эргечагыргаларның даянып күжү Соңгу талакы районуң феодалдары, эмирлери болуп турган. Нигерияның өске черлеринге ол районнуң салдарын быжыглаар сорулга-биле колонизаторлар аңаа чурттун дөрттүң үжү кезинн берген. Нигерияның черин ынчалдыр кара-туразында кызыгаарлап хуваар чорук аймактар аразынга дүрбүжүүшкүнү улам-на күштелдиргеп.

Нигерияның чонунуң аймак-сөөк талазы-биле нарын составы, национал болгаш шажынчы ожээннежиишкининиң туруп турганы чурттун политиктиг амыдыралынга бодунуң бак салдарын чедиргеп. Аймак принцивин ёзугаар тургустунган үш партиялар өске дыка хөй партиялардан төп болгаш чер-чер чазактарында чугула рольду ойнап турар. Ол партиялар дээрге: Соңгу Нигерияның феодалдарының эргe-ажыктарын төлээлээн болгаш чагырыкчы партия болуп турар Соңгу таланың Улусчу конгрези; нбо улустун төрүттүвүп орар буржуазиязының болгаш чартык феодал элементилериниң эрге-ажыктарын илереткен нигер хамаатыларның Национал чөвүлели; йорубо улустун национал буржуазиязын болгаш интеллигенциязын төлээлээн хөделимишкин Болүү — болуп турар. Башайгы ийи партиялар федерацияның эвилелчи чазаан тургузуп турар. Нигерияның премьер-министри — Соңгу таланың төлээлекчизи Тафава Балева.

Нигерия ёзу барымдаалаан хамаарышпас чурт болуп турарының ужурында ооң экономиказының кол-кол адырларында даштыкы капиталистер тергинден үргулчүлевишаан. Чазактың өнчүзүнде турар хөмүр даш үлетпүрүнден ангыда даг тывыш үлетпүрү колдуунда англичаннарның болбушаан. Ак-коргулчун болгаш колумбит казылдазын англи компаниялар чорудуп турар. Хамаарышпас чорукту чарлаанының соонда АКШ-тан, Барын Германиядан, Япониядан болгаш өске-даа чурттардан Нигерияже капиталдар кинрери күштелген. Нигер чазак даштыкы капитал салыышкынларны деткип турарыбиле ол тайылбырлаттынар.

Африкада эң-не делгем нигер рынокту ээлеп алыр, үлетпүрүнү база көдээ ажыл-агыйның үнелиг чигзинин үнер дөстерин контрольдаар дээш демисел даштыкы капиталистерниң аразында калбарган. Нигерияга салдар дээш демиселче америк империалистер эң улуг түткүл свла берген. Олар экономиктиг сорулгалардан аңгыда, политика талазы-биле база ырак сорулгаларны салып турарлар. Нигерияны америк салдарның оруунга киирип аптар болза, Африканың өске чурттарынга улуг салдар чедиреде АКШ-ка ол дузалаар боор деп, Вашингтон идеген турар. Нигерияже шургуп киришкининиң кол чепсээ кылдыр американнар экономиктиг дуза дижир чүвезин ажыглап турар. Нигерияга 1962 — 1967 чылдарның дургузунда 225 млн. доллар түңүг «дузаны» көргүзер бодалдыының дугайын АКШ медеглээн. Эрткен чылын АКШ-тың конгрези Нигерияга «дуза» кылдыр 45 млн. долларны тускайлаан. Экономиктиг хөгжүлдениң америк фондузу болгаш Фордтуң фондузу нигер чазакка дыка хөй түңнү тывыскан. Нигерлерни идеология талазы-биле будулдурар ажылды «Тайбынның корпузу» дижир чүве чорудуп турар, оон каш-даа чүс төлээлекчилери башкылар, инженерлер, эмчилер бис деп чагдынып алгаш, авыяастап, капиталнзм «артык күштерлиг» деп пропагандалап, Совет Эвилелин болгаш социализмниң өске-даа чурттарын нүгүлдеп чоруп турарлар.

Нигериядан нефть илереттинип келири билек-ле, америк капиталистер кывар чүүлдүң ол үнелиг үндезинии ээлеп алыр дээш демиселди эгелээн. Нефтини шинчилээринге болгаш казып тыварынга артык эргелиг турган «Шелл» дээр англя компания кыстырып, туруштарының чамдыызын америк чаржалакчызынга дүжүп бээр ужурга таварышкан. Элээн каш америк компаниялар нефтилиг черлерни шинчилээр болгаш ажыглаар эргени алган. Империалистер улуг ажыкты алырынга идегелин нигер нефть-биле холбаштырып турар. Нигерия—изиг Африканың нефть талазы-биле дыка хөй курлавырларлыг хөй эвес чурттарының бирээзи-дир. Үлетпүр талазы-биле тывыжы Төөн талакы районга 1958 чылда эгелээн ол нефтини казып тывары чылдын-на көвүдеп орар. 1960 чылдың төнчүзүнге чедир Нигериядан 1,5 млн. тонна нефтини тыпкан болза, 1961 чылда-ла—3,5 млн. тоннаны тыпкан. Тускай эртемниглериниң санап турарын ёзугаар алырга, 1970 чылга чедир чүгле Төөн талакы районга безин чыл бүрү 10 млн. тонна нефтини алыр.

Нигерияның чазаа национал экономиканы тургузар болгаш көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни ап турар. 1962—1967 чылдарда экономиктиг хөгжүлдениң алды чыл планын Нигерияның хүлээп алганы ол сорулгаларга бараан болур. Ол план болза металлургия комбинадын, Нигер хемге электростанцияны болгаш плотиналарны, элээн каш фабрикаларны тударын, көдээ ажыл-агыйны көдүрерин, транспорт болгаш харылзаа системазын экижидерин көрүп турар.

1962 чылда Нигерияга чаа 20 бүдүрүлгелерни туткан, оларның аразында дозу-будук заводу, эмнер болгаш прокат заводтары, битум заводу, пес-таавы фабрикалары бар. Бүдүрүлгелериниң хөй нуруузун нигер болгаш даштыкы—америк, англи, барыын-герман, итали, япон фирмаларның киржилгези-биле туткан.

Алды чыл планының төлевилелерин күүселиринге миллиард фунт стерлинг акша негеттинер. Чазак оон деп чыгам кезинн даштыкы чээлилер кылдыр алырын бодап турар. Ынчалзажок акшаландырышкынының ындыг аргазын ажылаары даштыкы капиталдың чүртче шургужукунун күштелдирип, оон уламындан национал экономиканы бакшырадыр. Оон ужурунда чурттун улам ыңайгы экономиктиг хөгжүлдезинин айтырыглары Нигерияның хөй-ниити амыдыралының төвүнде туруп, чамдыкта политиктиг кадыг-дошкун демиселдиң үржуу болу берип турар. Чижээ, 1962 чылдың чазынында Барын талакы районга калбарып үнген политиктиг иштики кризис ол дугайын хереченлеп турар. Ол районда хөделиишкин Бөлүү дээр чагырыкчы партияга болган чарлышкын Нигерияның хөгжүлдезинге даштыкы капиталдың киржилгезинин кандыг черделиг болурувун дугайында айтырыгны оон удуртукчуларынын янзы-бүрү көргеп чоруу-биле болдунган. Партияның чөөн үзелдиг бөлүүнүң удуртукчузу Аволово даштыкы капиталды кинриштирер чорукту кызыгаарларын саналдаан. Барын үзелдиг бөлүүнүң капиталы кинриштирер дээр туруш-бодалды барымдаалап турар. Партияның чөөн үзелдиг бөлүүнүң бодалы тиилеп үнген. Ынчалзажок Барын талакы районга онза байдалды чоруда берген федералдыг эрге-чагыргалар холгаарлап кирипкен. Барын талакы районуңуң премьер-министри албан-дужаалдан кризис үезинде дүжүрткен болгаш каттышкан чаа улусчу партияны организастаан Акинтоланы ол албандужаалга катап тургускан.

Федерацияда-даа, районнарда-даа эрге-чагыргада турар партиялар Нигерияның хөгжүлдезинин орукталарының дугайында маргылдааларны чорудуп турзажок, оларның кайызыда чүрттүң өйү келген айтырыгларын шинтпирлээрининң боттуг аргаларын саналдавайн турар. Ынчалзажок колониализмнин каргыштыг уржуктарын чок кылырын, улус массаларның байдалын экижидерин чүгле үйезин социал-экономиктиг чаартылгаларның дузазы-биле чедип ап болур кылдыр самап турар күштер Нигерияда бар. Чижээлээрге, Нигер аныяктарның 1961 чылда тургустунган конгрези ындыг күштерге хамааржыр. Марксизм-ленининзмнин принциптеринге бодунуң хандыкшылдының медеглээн ол организация социалистиг Нигерияны тургузарын бодунуң сорулгазы кылдыр чарлаан. Ам безин бодунуң хүрээлеңинде миллион чыгаа кижилиг ажылчыя аңгының өзүлдезинин хире чергези-биле депшилгелиг күштер харын хөгжүп, быжыгар апаар.

Д. КАСАТКИН. (СЭТА).

Эштир черге

Чай — организмнин дадыктырып, дыштанып алырынга кончуг таарымчалыг уе. Ынчалзажок чайгы хүн хереленн болгаш сугну шын эвес ажыглаан кижилер бодунуң кадынга хора чедирип болур.

Шак ындыг, кижилер эмчилерге бо-ла чедип келирлер. Курортка келгеш, поездиден дүшке-ле дүргеп-не хүнге дадыгып алыр сорулга-биле, эштир черге барып элээн каш шак иштинде изиг хүнге дөгелеминкен кижилер аъш-чем чий албастап, шагзырап, бажы аарып эгелээрлер. Ындыглар эртенинде улам баксыраш, эмчиге баарга эъдин эвин эртир хүнге чидиртипкен дээрзин эмчи тодарадыр. Ынчангаш ындыг кижилер дараазында 2 — 3 хонукта харын-даа бүдүн неделя иштинде эки дыштанып алыр туржук, бодунуң буруузу-биле тып алган аарын эмнедир ужурга таваржырлар.

Эът-кештн хүнге канчаар шын дадыктырарыл? Мурнуу чүкке келгенинин баштайгы 2—3 хонуктарында хүнге дыка дөгелеммейн, ыяш хөлегезинге чыдып алгаш, эъдин салгынга кагысканы дээрге. Оон чоорту, эртен эрте хүн караа дыка изивээнде хүнге дөгеленип эгелеп болур. Хүнге дөгелеиирде ак чоорган ийикпе кудус дөженип алгаш, бажын аң аржымд азы шляпа-биле шып алгаш бут талазын хүнге дөгээр. Эъдин эвин эртир хүнге чидиртпес төлээде, оорганзын база хырным, быгынмарын солуштур чыдып дөгелеиирн чугула. Баштайгы хүнде 1 — 2 минутадан эртир дөгелеиген ажыы чок; оон чоорту дөгелеиирни бир-бир минуталап узадып эгелээр херек. Хүнге 40 — 60 минута чедир дөгеленип турар апаргаш, 15 — 20 минута болгаш-ла хөлегеге дыштанып ап турар херек. Ол ышкаш тоттур чемненип алгаш азы сутдан үнген дораан хүнге дөгеленип болбас. Чүге дээрге, өд кештн изиг хүн караа эвин эртир чивидип болур.

Кижи эът-кежин чүгле изиг хүнмерде эвес, харын серинн хүнмерде безин, далай эриинге чыткаш эвин эртир хүнге чидиртивидип болур. Чүге дээрге, хүнүнү ультрафиалеттиг херелдерн элезиниден болгаш суг кырындан дедир херелденгеш, кижинин кежин шонувудуп болур.

Хөлге эштирин канчаар шын организастаарыл? Сугнуң температуразы 17 — 18 градустан, а агаарның температуразы 20 градустан куду эвес турда эштип эгелээр болза эки. Эштир бетинде эът-кеш кургаг, чылыг турар ужурлуг. Эштип эгелээр бетинде арныкарны, чушкууңарны соок сут-биле өттүрүп алгаш, бажыңарны 1 —2 катап сугже супкаш, оон эштип эгелеңер. Сугже киргенинин баштайгы минуталарында кижинин кежинин дамырлары бичелеп, хан иштики органнарже кутулуп эгелээр; ол үеде кижи бичө дидиреккеп келир. Оон соонда кештин дамырлары улгадып кээп, кеш кызып, кижи чылыгып кээр. Сугга үр болу бээр болза, кижи катап дидиреп эгелээр болгаш кеш борбайгылап кээп, од ышкаш бут сынын база тырта берип болур. Сугга үр турупкаш дидиреп келген болза, оон дораан үнүп, эъдин кургадыр чоттунуп, чылыктыр элээн шимченнптер болза эки.

Эртенги чем соонда 1 — 1, 5 шак болгаш азы дүштеки чем соонда 2 — 3 шак болганда, кежээкинин 4 шактан 7 шакка чедир эштирн эң-не таарымчалыг болур. Чемненип алган дораан эштирге чүрек дакпыжап кээр болгаш кижи дүргеп туруучал. Сырыңгылап, чөдүрүп турган, тыныш оруктарының ийикпе ижин-хырының болгаш өске-даа аарыглардан аарып турган, сугга эштип болбас. 45 — 50 хар чеде берген кижилер эштир ийикпе хүнге дөгеленнр бетинде эмчи-биле сүмележнрн чугула.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

АГААР ойуу

Бөгүн республикага чаашкын чагбас. Барын чүк угланыышкынныг кошкак хат чамдык черлерге дынзыыр. Агаарның температуразы: республикага 13 — 18, Кызылга 16 — 18 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

ХӨМҮР ДАШ САДЫП АЛЫР КИЖИЛЕРГЕ

Кызыл хавак шахтазындан хөмүр дашты садарын 1963 чылдың чүгле август 1-го чедир чорударын Кызыл хоорайның чурттакчы чонунга «Тартспбыт» дыннадып тур.

АДМИНИСТРАЦИЯ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: Васёк Трубачев болгаш оон командазы» 10, 12, «Ужуп чоруур корабль» 2,«Оожум Дон» (1-ги сериязы) 4, 8, «Воскресенье» (1-ги сериязы) 6, 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Эртенден кежээге чедир» 11.15, 3.15, 7.15, «Гитаралыг кыс» 5.15, 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Чер-дээр дуидүүнүң ужар чылаиы» 11.15, «Миклуха-Маклай» 3.15, 5.15, «Петер» 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Бензоколонкаиың кадыны» 10.30, 12.30, 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Амыдыралдың кичээнии» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызынын болгаш харыысалгалыг дежурныйнын 35-24, пропаганда киллизиниң 23—54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, өөдээ ажыл-агый киллизиниң 25-38, партийжи амыдырал киллизиниң 37-13, иштики информация киллизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг киллистериниң 21-27, үлетпүр, транспорт база культура амыдырал киллистериниң 22-64, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00198. Чагыг № 122. Культура министерствозунун типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢДАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,
Тыва АССР-нин Дээди Соведининиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
МАЙ
30
ЧЕТВЕРГ
№ 127 (5531).

Өртээ 2 көп.

ЭЛЕЗИННИГ ЧЕРЛЕР ЧЕЧЕКТЕЛГЕН ШЫНААЛАР БОЛУП БАР ЧЫДАР

«Туркменистанга суггарылга ажылдарынга 50 миллион рубльди дөзевлээр дугайында болгаш ол ажылдарны организастаар дугайында» Ленинчи декреттиң 45 чыл ою бо чылын болур.

Эрткен чылдарда чүнү кылганыл? Ам кандыг ажылдарны чорудуп турарыл?—деп айтырыгларны чаа чүүл парлалгазының агентилелиниң корреспондентизи И .Сигалов совхозтар суггарылгазының болгаш тудуунуң талазы-биле Ортаакы Азияның кол эргелелиниң начальнигиниң орлакчызы Е. Озеровскийге салган.

Совет кижилер кандаачал черлерни суггарар дугайында ленинчи идеяларны амыдыралга боттандырар талазы-биле хөй чүүлдерни кылган. Хөвең тарыыр республикаларының суггарылга тудуунга Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда 2,7 миллиард рубльди чарыгдаай.

Аш хөвүнү суггарар талазы-биле улуг ажылдар кылдынган. Совет эргечагырганың баштайгы хүннеринден эгелээш, Аш хөвү болза чазактың ыяаш үргүлүү сагыш салыр чери болуп берген. 1940 чылда Аш хөвүге 137 муң гектар, ынчаарга 1956 чылда 200 муң ажыг гектар черни шагда-ла суггарып турган. Сөөлгү чылдарда узуну 165 километр мурнуу Аш хөвүнүң хөй адырлардыг каналын тудткан, ынчангаш 94 муң гектар чаа чер үре-дүжүттүр болуп берген.

Суггарылга системаларын организастаар дугайында Ленинчи хоойлуну үндүрген үедеп бээр хөй чүүлдер кылдынган. Ынчаарга моон соңгаар оон хөй катап улуг ажылдарны кылыр. 1980 чылга чедир чуртка суггарылгалыг черниң шөлү үштен хөй катап көвүдээр болгаш ол—28 миллион гектар чедер.

Кичээнгейге алыр чугула айтырыг

Ажыдыралдың калбак-делгем оруунче киреринин ажинде келген, удавас он бирги классты доозуп үнер өөренижилерге кичээлдээриниң байырлалдыг сөөлгү медээзин чоокта чаа берген. Эге класстарның уруглары чайгы хөлүг дыштанылгаже кирипкен. Школаны эде тургузар дугайында Хоойлуну күүседиринің талазы-биле өөредыгенің база бир күжениишкининг чыды дооступ турар. Ынчаарга ам школа ажыдыралынга элчегліг чугула соруглга — оларны чаа өөредилге чылынга үлегерлиг белеткээр ажылдар чоруп турар.

Бүгү школаларны эң эки бажың-балгаттар-биле хандырар база чаңгыс эзлегже шилчиир болгаш школаларга өөредилге мастерскааларын, физиканың, химияның болгаш өске-даа эртемнерниң кабинеттерин база лабораторияларны тургузарының эргемон чугулазын партияның чаа Программазында онза чугулалап айтып турар. Бүгү чурттаазы дег бистиң АССР-де бо талазы-биле сөөлгү чылдарда эвээш эвес ажылдар кылдынган болгаш школаларны чаа өөредилге чылынга белеткээр хемчегдерже чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агый органнары улуг кичээнгейни салып, аңаа бүгү хөй-ниитиин калбаа-биле кириштирип турар апарганнар.

Чоокта чаа ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң сессизиинга бо айтырыгны чугаалашкан болгаш тодаргай хемчегдерни айыткаш, ону хоорай школаларында боттандырып эгелээн. Кызылдың № 7 болгаш 2 база Тожунуң Тоора-Хем болгаш өске-даа школалар сентелгеге хереглээр материалдарны четчелеп алган болгаш ол ажылга ада-иелерни, башкыларны, үстүкү класстарның өөренижилерин калбаа-биле кириштирер ажылдарны чорудуп турарлар.

Бисте школаларны чаа өөредилге чылынга белеткээриниң талазыбиле ажылдың хемчээлин ап көөр болзувусса, улуг шудургу күжениишкиннерни, энергияны негеп турар. Ындыг түрбүже бо чугула ажыл-херекти чамдык черлерде ёзу барымдаалап, кончуг оожум чорудуп турарының фактылары бар. Маңаа оттулар үүлдүү белеткеп, сөөртүп ап турарын чижек кылдыр көрзээл. Ниитизи-биле республиканың школаларынга хереглээр 67 муң кубометр оттулар ыяштан майның бирги чартыынга чедир үүле 19 муң кубометрин сөөрткен. Бии-Хемнин школаларынга үүле 500, Тандыныңга үүле 700 кубометр ыяшты сөөртүп алган. Ол ажыл республиканың барынын талакы районнарында дыка багай чоруп турар. Дооступ турар бо өөредилге чылында Улуг-Хемнин Арыг-Бажы, Ак-Туруг, Өвүрнүң Хандагайты школаларынга оттулар үүлү үстүп, берге байдалга таваржып турган. Ынчаарга бо чылын ол черлерде байдал база-ла аки эвес. Кижи бодап көөрге, Улуг-Хемнин, Өвүрнүң райкүүскомнарының улус өөредилге киидистеринге (эргелекчилери эштер Шанна, Донгак) оларга болгаш хамаарышкан көдээ Советтерге ол чорук кичээндириг болгу дег-дир.

Оон-биле кады чамдык районнарда школаларны, башкылар бажыннарын, интернаттарны сентээринге, чылыглаарынга чеже хире материалдар, чү хереглл деп чүвени безин чоокка чедир санап, планнаваан. Ындыг байдалдар Бии-Хемде, Улуг-Хемде эртөн чылдаазы дег бо чылын база катаптап турар. Ол чорук сентелгеге хереглээр янзы-бүрү материалдарны болгаш акша-хөрөнгини кайы хамаан чок төтчеглээринге чедирер деп чүвени үтпас херек.

Бисте база бир кол четпес чүүл болза, ортумак школаларның материалдыг баазазын быжыглаарынче, оларга физиканың, химияның, биологияның болгаш черченнеинин кабинеттерин тургузар дугайында амдыгаа чедир кошкак кичээнгей салып турары болур. Ылангыя Барын-Хемчиктин, Улуг-Хемнин чамдык ортумак школаларының директорлары бо дугайында эдээн каш чылдар дургузунда хөй чугааларны кылып келзе-даа, эки түннел чок бооп турар. Чоокта чаа республиканың Министрлер Төвүлели ол талазы-биле айтырыгны чугаалашкаш, улуг четпестерни демдеглээн болгаш ол соруглга хереглээри-биле 50 муң рубльди тускайлап берген. Ынчангаш школаларның өөредилге-материалдыг баазазын быжыглаарынче база аңаа төлевилээн акша-хөрөнгини чөп ажыглаарынче улуг кичээнгейни салыр ужурлуг.

Кылыр ажыдың хемчээли аажок улуг деп чүвени үстүнде чугаалаан болгай. Бо дугайында чижек кылдыр августуң 15-ке чедир 1200 класстар өрээлдерин, физиканың, химияның база химия-биологияның 150 кабинеттерин, ыяш болгаш демир ажылының талазы-биле 170 хире мастерскааларын, бажың ажылының 50 комнаталарын белеткээн турар ужурлуг дээрзин чугаалааргa-ла четчир. Оон аңгыда чаа тудугларны чогуур өйүнде ажыглалга киирер, башкылар бажыннарын, интернаттарны база столоваяларны болгаш өөредилге номнарын, пособиелерни бүгү тала-биле таарымчалыг кылдыр белеткээринге база хөй күш негеттинер апаар.

Чаа өөредилге чылынга чогуур өйүнде үлегерлиг белеткел — школаларга өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың чедиишкинин шиитпирлээр чүве төлээде, ол харыысалгалыг ажыл-херекке чер-черде партия, совет болгаш профэвилел, комсомол органнары хүн бүрүнүң кичээнгейин салып, аңаа хөй-ниитиини, төрелдерни калбаабиле кириштирер дээш бүгү хемчегдерни алыр хүлээлгелиглер. База бир кол үүл болза өөрензе чогуур чангыс-даа уруг школадан дашкаар артпазын дээш оларның сан-дамзызын шын тургузарынче улуг кичээнгейни салза чогуур. Бо талазы-биле ажылды чер-чер Советтери, оон доктаамал комиссиялары, школа директорлары бодунуң холунга алза чогуур.

Шаг-үе маңавас болгай. Ынчангаш школаларны чаа өөредилге чылынга белеткээр ажылга бичии-даа озалдаашкын болдурбайн, бо талазы-биле район бүрүзүнүң алган социалистиг хүлээлгезин алдарлыг күүседир, аңаа бирги чер дээш бүгү ажылдарны күжениишкининг калбартыр ужурлуг. 1963 — 64 чаа өөредилге чылынга школа албан черлерин бүгү талалыг үлегерлиг белеткеп, оон-биле өзүп олурар аныяк салгакчылар дугайында партияның болгаш чазактың хүн бүрү сагыш-салыышкынынга харылап база СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга чедиишкининг ужуражылынар!

Тараажы алдарың ышкынма

* *

Чаштырыкчы кыстар

Бии-Хем районнуң «Хадың» колхозунуң бирги трактор-хөвү бригадазында Зоя Санчат, Валентина Делег-оол, Светлана Конгуртаа деп аныяк кыстар чаштырыкчылап ажылдап турар. Олар часкы хөвү ажылдарының баштайгы хүннеринден эгелээш үш-үш сеглка кошкан, трактористер Т. Белекпен, М. Эренчик, О. Хемер-оол оларның башкарып турары «ДТ-54» трактор агрегаттарынга чаштырыкчылап ажылдап келген.

Чаштырыкчы кыстар хөвү ажылдарының үезинде 2.280 гектар тараа культураларын чаштырган. Олар хүн нормазын доктаамал 160—200 хуу чедир күүседип, беш хонуктуң түннелин үндүрген санында-ла акшабиле шаңнадып келген.

Аныяк кыстар хөвү ажылының үезинде билип алган үүлдерин улам быжыглаар, механизатор мергежилги чедип алыр соруглга-биле келир өөредилге чылында механизация училищезинге өөренир деп турар.

* * *

Часкы хөвү ажылдарының хүн демдеглели

Республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының хөвүларында часны хөвү ажылдары ■ссеөзүрзин. Орай дүшкен, таарымча чок агаарлыг час тараажыларның ажылдаарынга дыка шаптыктыг болган. Трактор ларны, чаштырыгга агрегаттарын бедик бүдүрүмчүлүг ажыглаарын хандырган, кижилерниң күшажылының шын организастаан черлерде тарыга чедиишкининг болгамын недээ ажыл-агыйның бо харыысалгалыг кампаниязының чорудулгазы база катап көргүсмен.

Одуругларының аразын сайзырадыр культураларга тарылгазының темпизи куду дээш Чөөн-Хемчиктиң «Искра» колхозунуң удуртукчуларын бистиң хүн демдеглелливиске шүүгүмчүлеп келген болгай. Недээ ажылагый артелиниң даргазы эш Доктугу, партия организациязының секретары эш Доржу оон шын түннелдер кылган. Будуруглгениң участок бүрүзүнде ажыл-херектиң байдалын дүрген эде көргеш, четпестерни узуткаан болгаш хөвү ажылдарының темпилерин бедиткен.

Тараа культураларының тарылгазын, картофельдиң, кукурузаның болгаш чигир свёклазын тарып олуртурунуң планын механизаторлар болгаш хөвү ажылдачылары күүсеткенин чугаалап турар телеграмма майның 29-та партияның область комитединиң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң адынга келген. Күш-ажылчы улуг тиилелге-биле силерге байыр чедирип тур бис, искрачылар.■ Недээ ажыл-агыйның өскеда сорулгаларын күүседиринге чаачаа чедишкиннерлиг болурун нүзедивис.

Ам бичии-ле күжениишкин үндүрүп, шудургу ажылдаар болза КааХем, Таңды болгаш Чөөн-Хемчик районнарның ажыл-ишчилери тараа культуралары тарыырының планын күүсеткенининиң дугайын рапорттаар.

Майның 29-на чедир республиканың ажыл-агыйларында ниитизи-биле 277 муң 569 гектар тараа культуралары тарыттынган, ол болза планның 95,9 хуузу болган. Ол ажылды чоокну хүннерде доозарының бүгү аргалары бистe бар. Ындыг болза-даа тараа культуралары тарыырының планын 82,9 хуу күүсетикен, улуг-хемчилерниң чогенчиг хомудаашкыныың база катап демдеглээр апаар-дыр. Район ам-даа 8238 гектар тарааны тарыыр апаар. Сөөлгү үеде тарылганың темпизи ында дыка кудулаан. Хүн дургузунда түгле муң гектар чедир тараа тарып турар. Ол болза планны күүседиринге чедир ам-даа сес хүн ажылдаары негеттинип турары ол-дур. Тараа культураларын чажып тарыыры-биле кады районнуң ажыл-агыйлары ам-даа 3231 гектар кукурузаны болгаш 294 га картофельди тарып олуртуру эргемон чугула болуп турар. Ол культураларны тарып олуртур талазы-биле онаалданы ажыл-агый бүрүзү күүсеткен турар ужурлуг.

Одуругларының аразын сайзырадыр культураларны тарып олуртур талазы-биле республиканда дүвүрээзининг байдал тургустунган. Кукуруза тарыыр талазы-биле онаалда 63,4 хуу, картофелдии — 58,4 хуу күүсеттинген. Кол мал чеми культура болур кукуруза тарылгазының талазы-биле өвүрүлер, бии-хемчилер, чөөн-хемчиктилер болгаш каа-хемчилер онза хомудап турар. Будуруглге эргелелдериниң иштинден тес-хемчилер хамыктың сөөлүнде чоруп турар. Ол эргелелде план ёзугаар тарыза чогуур 5.390 гектар кукурузадан 2.954 гектар тарыттынган. Ол культураны тарып олуртур талазы-биле бии-хемчилер амга чедир шуудап чадажып турар. Ында план күүселдези түгле 43,7 хуу болган. Силерниң районнуң ажыл-агыйлары тараа культуралары тарыырының планын доозкан болгай, эштер Натпов болгаш Байыр-оол. Кукуруза тарылгазын түгле саададып турар силер? Силерге чүү шаптыктап турарыл? Хүннер-даа хүннээректиг, чылыг-дыр. Ол амыдыл күүседир дээш даламыр херек.

Картофель будуреринн болгаш белетизээрин көвүдедир дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң Кыйгырыынга харыы кылдыр кадзынын ажыл-ишчилери ол культураны бо чылын 3.017 гектарга тарыыр деп сес берген. Ынчаарга ону тарып олуртуру кандыг чорун турарыл? Кончуг багай. Май 29-на чедир республикага түгле 1762 гектар картофель тарыттынган.

Ол болза планга удур 58,4 хуу болур. Чимээ, Өвүрде 40 гектардан 14, Улуг-Хемде — 490-дан 200, Тес-Хемде — 230-дан 101 гектар тарыттынган. Моон ап көөрге түңнелдиң багайы тодаргай-дыр.

Будуруглге эргелелдериниң, партия комитеттериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларын картофель тарылгазында хомудаашкынны үрезин чок болуп турарының чылдагаанын деп тайылбырлап турарлар. Ынчалзамок ол дээрге барымдаа чок чылдагаан-дыр. Өвүр районнуң ажыл-агыйларында бүгү шөлге четчир үрезин-даа бар. Ындыг чорук недээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында болгаш Таңдының «Революциянның чаңбыыны» колхозунда база бар. Картофель тарылгазын чорударынга болгаш оң үнелиг аъшчем культураның күүгүне планын күүседиринге силерге үүү чүве шаптыктап турарыл, эштер Юртаев, Дорохов, Гудков болгаш Чүева? Будуруглге эргелелиниң удуртукчулары (начальник эш Куценко) болгаш партия комитеди (секретары эш Сухачев) олар чер-черде ажыл-херектиң байдалын чоокну хүннерде танывып көрүп, картофель тарыт слуртурунга шаптыктап турар организастыг четпестерни узуткаар боор деп бодап турар бис.

Чигир свёклазын тарыырының эки хуусаазы шагда-ла эртикен. Ындыг болза-даа ону тарыырының планныг онаалдазын республика түгле 95,5 хуу күүсеткенин бөгүн база катап демдеглээр апаар. Май 28-те колхозтарга болгаш совхозтарга ол түгле 20 гектарга тарыттынган. Бо талазыбиле чөөн-хемчиктилер, тандылыпар болгаш өвүрүлер улуг өрелиг.

Ам часны тарылга дооступ турар үеде недээ ажыл-агыйның бүгү культураларының тарылгаларының авазалдазын чер болганга эгелээр, оларның суггарылгазын организастаар херек. Ынчалзамок колхозтар болгаш совхозтар ол амылче амдыызында далашпайн турар. Чаягаар бүтмен сиген шелдеринден болгаш недээ ажыл-агый культураларының тарылгаларындан түгле 6.390 гектар суггартынган.

Тывавның тараажылары! Майның артнан хүннеринде күш-ажылчы күжениишкининисти ийи катап көвүдедилиңер. Тараа культураларының, одуругларының аразын сайзырадыр культураларның, негаларның тарылгазын чедишкининг доозарындан чеди чылдың бешки чылының дүмүдүнүң салып-чолу болгаш мал, чер ажылының талазы-биле социалистиг хүлээлгелерниң күүселдези хамаарышырын утпазар.

Суггарылгага

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» көдээ ажыл-агый артелиниң тараажылары бо чылын Кара-Талдың болгаш Кара-Булуңнуң суггарылга буталарының аштала септелгезин ий-шаанда эки шынарлыг доозкаш, тараа шөлүн суггарар сорулга-биле бирги, ийиги хөвү бригадаларынга суггарылга чорудар ийи звенону тургускан.

Кара-Тал бригадазында суггарылга звенозу (удуртукчузу О. Донгак) 205 гектар, а Кара-Булуң бригадазында суггарылга звенозу (удуртукчузу М. Мендот) 200 гектар черни суггарган. Суггарыкчы бүргүү черни эки шынарлыг суггарар дээш бүгү күүнү салып турар. Суггарыкчылардан Бартына, Даман-оол, Чаржей-оол, Хуна, Борбак-оол, Бичекыс олар хүн бүргүе 2—4 гектар чедир черни суггарып, онза күжениишкининг ажылдап турар.

Бии-Хем районнуң «Искра» колхозунда малчыннар Маады Седип, Оруспай Баир болгаш Монгуш Норбу олар мыйыстыг бода малды өстүрер талазы-биле багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Ынчаарга часкы хөвү ажылдары эгелээр билек-ле олар тарылгага ажылдап киргеннер. Олар хүн нормазын үргүлүү 120 хуу күүседип турганы-биле өртектиг шаңналдарны каш-даа алганнар.

ЧУРУКТА: (оң таладан солагай талаже) Маады Седип, Оруспай Баир, Монгуш Норбу олар часкы хөвү ажылдарында.

Фото А. СОҢУРОВТУУ.

Бистин улуг Төрээн чуртувуста

Бухаресте чөвүлел хуралга Н. С. Хрущевтуң байыр чедиргени

Балканнарга кады ажылдажылга дээш национал комитеттериниң Бухаресте болуп турар чөвүлел хуралынга Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущев байырлыг чагаа чоруткан, ында болза ол чөвүлел хуралдың ажылы Балканнарга болгаш Чер-ортузу далай ынчаар тайбыңнам база найыралдың зоназын тургузарының оруунга таарымчалыг базым болур дээрзинге бүзүрелди илергейлеп турар.

Бот-боттарын биячир болгаш найыралдыг кады ажылдажылганың байдалын Балканнарга тургузар талазы-биле балкан улустарның күжениишкиннерин совет кижилер бүрүн медерелдии-биле билип көрүп турар деп чагаада чугаалаан.

Чер-ортузу далайның бүгү зоназын ракета-ядролуг чепсектен хостуг район ыялдыр чарлаашы, ол район ядролуг чепсекти ажыглаарының кавызындан дашкаар турар чер кылдыр көрдүнген турар дээр дугайында идегелдиг магадыялды АКШ болгаш барыын таланың өске-даа күрүнелеринбиле кады бээр деп саналды ССРЭ-ниң чазаа чоокта киирген болгай дээрзин Н. С. Хрущев ол чагаазында сагындырып турар.

Айыттынган саналдарны боттандырар чорук болза ол делгем районнуң күрүнелери улуг күштерни болгаш акша-хөрөңгини боттарының экономиктиг база социалдыг айтырыгларын шиитпирлээрингe бээр арганы түгле бээр эвес, харын улустар аразының дүшүүрүлүг чөрүүн чымчадырынга база улуг салыышкын болуп, чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүреринің айтырыгларының талазы-биле дугурмулганы чедип алырының аргазын улгаттырар ийик дээрзинге бүзүреп турар бис деп Совет чазактың баштыңы оон ынай бижип турар.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң Күртудуунда

ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭниң Күртудуунун даргазы Н. Т. Новиковтун даргалаашкыны-биле чоокта чаа ССРЭ-нин тудуг хереглериниң талазы-биле Күрүне комитединиң хуралы болган. Тудугнуң болгаш чаа-чаа күчүлерни, кол фондуларны ажыглалга киирериниң планының күүселдезиниң болгаш күшажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, тудугнуң бот-үнезин чигедир талазы-биле онаалгаларның күүселдезиниң бо чылдың 4 айларының дургузунда чорун турганының дугайында база 1963 чылда күчүлерни ажыглалга киирериниң планнарын күүседирин хандырар талазы-биле хемчегдер дугайында РСФСР-ниң тудуг министерствозунуң илеткелин ол хуралга дыннап чугаалашкан.

ССРЭ-ниң министрлери, күрүнениң будуруглге комитеттериниң даргалары, девискээр азайы-биле кол тудуг эргелелдериниң начальниктери болгаш өске-даа организациялларның удуртукчулары ол айтырыгны чугаалажып көөрүнге киришкилээн.

Планны күүсетпейн турарының кол чылдагааны болза бар турар курлавырларны багай ажыглап, ан улуг тудугларга каражалыг кыдыр ол курлавырларны хөй санныг тудуглар аразынга оонакталдырып турары болгаш республиканга тудугну эргелеп башкарарын эде тургузар чорукту улуу-биле саладыпканында болур-дур дээрзин бүгү санал бергеннер демдеглеп турган.

РСФСР-ниң Улус ажыл-агый чөвүлели болгаш РСФСР-ниң тудуг министерствозу ажыглалга киирер тудугларны дерилгелер-биле хандырарының айтырыгларын багай шиитпирлеп турар.

ССРЭ-ниң Күртудуунун хуралынга ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң Даргазының Бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң Улус Ажыл-агыйының Дээди Чөвүлелиниң Даргазы Д. Ф. Устинов база киришкен.

Чугаалашкан айтырыгларның талазы-биле делгереңгей шиитпирни хүлээп алган.

(СЭТА).

Төөгүлүг кино-чурук

МОСКВА. (СЭТА). Социалистиг революцияның чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының Бирги секретары, Куба Республиканың революстуг чазааның Премьер-Министри Фидель Кастро Рустуң Совет Эвилелинге найыралдың аныяк-чорууң кылып чоргаараның дугайында телевизиор дамчыштыр көөр документальдыг кино-чурукту ССРЭ-ниң төп телевиденнези көргүскен.

Советтер чуртунга Фидель Кастронуң чедип келгенининң, Кызыл шөлге болган митингиниң дугайында, москвачылар-биле, Мурманскиниң болгаш Волгоградтың, Ташкентиниң болгаш Самарканднның, Иркутскиниң болгаш Братскиниң, Свердловскиниң, Ленинградтың, Киевтиң ажыл-ишчилери-биле Хосталга ортулуунуң төлээлекчилериниң ужуражышкынарының дугайында сеткил хайныышкыны көргүзүглери миллион-миллион көрүкчүлер телевизорларны дамчыштыр көргеннер.

В. И. Ленин аттыг стадионга болган совет-куба найыралдың митингизин, Кремльге болган хүлээп алышкынга Совет Эвилелиниң Маадырының Алдын Сылдызын болгаш Ленин орденин Фидель Кастрога тывыскаанын көргүскен көргүзүглер-биле ол кино-чурук төнүп турар.

Хой ажылында хайгаарал салыр чугула айтырыглар

★ ☆ ★

С. СОНАМ,
Тес-Хем колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальниги.

★ ☆ ★

Бистиң эргелелиниң ажыл-агыйларында мал ажылы колдаан. Оларда изиг ховуларның ээлери болур тевелерден эгелээш, сонгу чүктүң ивилеринге чедир. Тывада бар-ла бүгү чүзүн мал шупту бар. Ынчалза-даа бир эвес малдың чүзүн-чүзүнүнүң экономиктиг деңзиңүүрүн алыр болза, зонаның ажыл-агыйларында, «Тере-Хөл» колхозтан ангыда, хой ажылы илергей колдаан. Колхозтарның улуг нуруузунуң болгаш «Тес-Хем» совхозтуң бүгү акша орулгазының дөрттүн үш кезии хой ажылындан кирип турар, оон бир чартының хой дүгүнден алыр. Зонаның күрүнеге дужаар бүгү эдиинии база-ла барык 70 хуузун хой мал-биле дуглап турар.

Бо бүгүнү бодаваш, ажыл-агыйларның хойжулары, ылангыя Өвүрүң хойжулары, соолгу чылдарда хойнуң уксазын экижидер болгаш оонбиле холбашкан хой ажылының чаа системазын шинчээдип алыр дээш чамдык түнелдерни чедип алган.

Ынчалза-даа хой ажылында шинтирлеттинмээн чаа сорулгалар болгаш улуг четпестер бар. Бо үүлгеге оларның оода чамдызын көрүп, хойжуларның кичээнгейин көрүндүрер деп бодадыг мен.

Чыл эгезинде зонага 105 мун ажыг төрүүр хой турган. Май 1-де оон арткаңы 97,5 мун, оон иштинден төрээни—70 муң. Ам хойнуң хураганнызы барык-ла соксаан. Ындыкаяа ийи-чангыс хойлар хураганнап турар. Сөөлгү ийи чылдан бээр хойну чаңгыс катап январь-февраль айларда төрүүп алыры депшигелиг системаны шинчээдир деп сорулга салып келген бис.

Бо чылын бистиң зонада ол кандыг болганы? Февраль 1-де төрээн хой 25 хуу, март 1-де—36 хуу, апрель 1-де—60 хуу, май 1-де —70 хуу болган. А хойну тарып боозадырының кампаниязы сентябрьның 20—25 үезинде доозулган турган, биргээр сеглээрге, хой февральдың 20—28 хүннеринде хураганнап дооскан турар үүрлүг. Ол чорук бүтпээн. Хой тарышкынының кампаниязы карак-чаашкыны болуп эрткен. Канчап ынчап барганыл, колхозтар даргалары ону чүге «эскербейн» барганыл? «Торгалыг» колхозтуң чыл эгезинде турган 16 мун төрүүр хоюндан май 1-де чүгле 7600 баш төрээн, өскезн чүге кызыр болганыл? Колхоз даргазы М. Д. Мирчин биле зоотехник Х. Д. Комбу ол чорук ындыг түнелге чедирер деп чүвени канчап билбээнил? Чүү чүвеге илгээнил? Хамык үүрүг зоотехниктиг эртемнин эргежок чугула негелделерин тоо бодавазында, ажылда хуусаа бар, кылыр чүведе хажыпас чүрүм саавыр бар деп чүвени бодавазында. Бедерезе: «канчап мурнунда тарылга чок мал өзүп чорааныл» деп бодаарында. Мындыг байдал чаңгыс «Торгалыгга» эвес. Ол «Ак-Эриктеө»-даа, «Тере-Хөлдеө»-даа, Өвүрнүң «Коммунизмче орукта»-даа, «Тес-Хем» совхозта-даа ындыг.

Хойну тарыырының саавырындан алырга, кодан бүрүзүн хүннүң, а сырый хураганнаашкын эрттирер дизе—хүнде эртен, кежээ ийи катап шенекчи кошкарлар-биле хынаар үүрлүг. Мынчап келирде бир пунктуга чеже коданы быжыглаары илдең. Шенелдени чүгле эртенги серинии шактарда кылырын бодаар болза, ийи коданнан ажыр бир пунктуга быжыглап болбас. Амгы үеле бир коданда төрүүр хой 500 баштан ашпайн турар төлээде, муң хойга-ла бир пункт тудар дээр болза, ол күүсеттинмес. Ындыгның үүрүнде, шевелделерни коданнарының боттарынга кылырын организастаар херек. Ону быжырымчалыг кылырының бүгү белеткелдерин амыгаштан кылыр. Ынчан төрүүр 3—3,5 мун хойга бир пункт тудар херек, чер аразы чоок болза оон көвүдедип база болур. Тодаргайы-биле чугаларга, бистиң зонада амгы үеде ажылдап турар 38 бригада бүрүзүнге бир пунктуну тургузар, а тарыкчы техниктиг бригаданың кежигүннериниң иштинден эң-не быжырымчалыг ажылдаар кижиден өредип алыр. Ындыг курсту 6—7 айларда мал тарыыр станцияларга эргелеп чери чорудар. Оон аңгыда амыгаштан четчир санныг болгаш негелделерге тааржыр пунктуларны тудар херек. Чамдыкта хой тарылгазы тулуп келирге, ол ажылды өгге кыза бээр болгай, чижээ, Ленин аттыг колхозтуң (даргазы эш С. С. Чымба, зоотехниги эш Д. С. Хоргуу) Сыын-Мыйыста сүт-бараан фермазының инек тарыыр пунктузун саанчы Суванның өөнде тургузуп алган. Шак ындыг «пунктуга» ындыг «ажылдан» улус каткызы үнер боордан башка, мал төлү канчап-даа үнмес. Бо чылын мал тарыыр пункт бүрүзүн, оон ажылдап болур-болбазын бадыткаар паспорт тыпсыр ажыл чорутунар. Паспорттуң негелделерин хандырбас пунктуларның ажылдаарын чөпшээревес.

Зонаның кандыг-даа ажыл-агыйында заводчу кондициялыг (элеңхизге деңгели шыырак) кошкарлар чок. А алды айның төнчүзү-биле 7 айның эгезинде зонага 8 мун хойну тараашы, декабрьда хураганын ап, план күүседир онаалгаларны ажылагыйлар алган болгай. Ол болза зоотехниктиг чүрүмга болгаш ажылагый планынга карышкак, аргажоктаа кылып турар хемчег. Ынчалзада-даа аңаа белеткенир херек. Төрүүр хойну-даа, бүдүрүкчүлерни-даа белеткээр. Ол тарылганы чорудар чайлагга пунктуну-даа белеткээр херек. Черле бүдүрүкчүлерни эдержилге кампаниязынга ийи ай бурунгаар белеткээр үүрлүг.

Эрткен кыш хары улуг-даа бол, чымчак болган. Ол хирезинде зонада өлген мал эрткен чылдаазынган 2—2,5 катап хой болган. 11.000 баш өлген, ол малдың улуг нуруузу хураган. Оон иштинден 5100 баш хураган Тес-Хем районга овааржыр. Моон үүрү чүлеп дизе, «Чодураа» колхозта Иван Данзырының болгаш совхозтуң база бир ийи бригадазынган өскезинде хураганнарны сакманнап доруктурар арганы шын хереглевээнинде болгаш аңаа таарымчалыг кажаалар-даа чок болганында болган. Аңаа бодаарга, Өвүрде байдал экн, ында хөй хой кызырааны база-ла багай, ынчалзажок төрүттүнген хураганнарның 2,5 хуузу хоран турда. Тес-Хемде барык 10 хуузу хораан. Үүрү болза Өвүрде сакманчы методтуң амданын ала берген болгаш ону боттандырар кажаалларны элээн хөйну туткан.

Ам хойжу бригадаларның сорулгазы болза, кыргылда бетинде болгаш кыргылда соонда бүгү чай дургузунда төрүүр хой кыштаар кажаалларны алгыдып, оларның иштинге сакманнар тургузар аргалыг кылдыр белеткээри болур. Бо дугайты чоокта чаа Самагалдайга болган бригадирлер хуралынга алган хүлэгелерни эштер бригадирлер күүседир үүрлүг. Бир-төө бо чылын бүгү кажаалларны төрүүр хойнуң баш санынга-ла 1,5 дөрбелчин метр четчир кылдыр алгыдар аргажок болганда, төрүүр хайнак хойларның кажаалларын ыяавыла ынчаар алгыдары эргежок чугула. Бир эвес бо ажылды күскү «кыштаглаашкын белеткели» деп үеге чедир соңгаарладыр болза, ам эрги хепке хевээр арттырганы ол апаар. Кажаалларны сакманнар тургузар аргалыг кылдыр алгыдары бистиң зонада хой ажылынга, оон моон соңгаар хөгжүүрүнге эргежок чугула соңгаарладып болбас чугула хемчег. Бодап-даа көөрге илден. Келир кыжын хойнуң хураганнаашкынын январьның 2—3 хүннеринден февральдың 20-ге чедир эрттирер (хой тарышкынының 8 айның 1—2-ден 9 айның 15—20 чедир чорудар), ол дээрге хойнуң түлүк төрүй берген үезинде бир хонукта 30—50 баш чедир хураганнар алыр. А бир эвес амгы тар кажаалларга кыштың кончуг соогунун үезинде ындыг хураганнаашкынны чорудар болза, куруг калып болур.

Хойжу бригада бодунун бүгү хүүн планнай үлеп, кандыг кажааны кажан, канчаар алгыдып доозарының графигин кылып, ону боттандырар дээш хүн бүрү демисежир херек. Колхозтар баштаар черлери бригадаларга херектиг дузаны база көргүзер үүрлүг.

Бо үүлгеге хой малдың уксазының экижидериниң дугайында байдалды болгаш ол айтырыгның бистиң зонага катап чидиг тургустунуп турарын биживейн турар бис, чүге дээрге ол дугайты байдалды база кылыр чүүлдериниң чамдык талааларын эш И. Кызыл-оол май 17-де үнген «Шында» чөптүү-биле айыткан. Сөөлгү үеде чыл санында кыягылап келген бонитировкаларның түнелдерин безугаар коданнарны класстап тургузары болдунмайн келген. Бонитировка хей артип турган. Мурнунда класстар аайы-биле хойлар саны кодан четпес деп чылдагаан турган. Ам ажылагыйларның үлүг нуруузунда классты коданнарны тургузуп болур санның хой бар апарган. Хамык үүрүг чүдеп дизе, колхозтар баштаар черлери болгаш совхоз директиязы бо ажылды чугулага көрүп, ону боттанырында-ыр, а аңаа-ла зоотехниктиңниң чай аразында кыла тыртып каар чүвезн деп көөр болза хоржок, чүге дээрге ол орта немей кадарчыларны, коданнарны солуштурар-даа үүрү ыяавыла турар апаар. Мону чорудар апарганда бригадалар аразында хойларны база сайгарар үүрлүг таваржып болур, оон кортпайн уксажыдыгга ажылын чурумчударының эрге-ажын бодааш, сайгарыгланы херек апарза-ла чорудар үүрлүг. Ол ышкаш бо чылын кыргылда эртери-билек хураганнар үзүүшкүнүн сонгаарладыгга чокка чорудар херек. Мурнунда чылдарда ол ажылды сес-тос айларга чедир сонгаарладып турган, ынчангаш эдержилге кампаниязының мурнунда хой дешгел кирип шыдавайн турган, оон үүрүнде тарылга кампаниязында дыка хөй хойлар кызыр эрткилеп, чүгле «арыглаашкын» үезинде бооззар ийикпе азы шуут кызыраар үүрү көвүдеп турганын бо чазын көрген болгай бис.

Кыргылда эртери билек хураганнар болгаш коданнар таарыштыр үзер ажыл-биле кады бракталашкынны база чорудар херек. Эрткен чылын хойларны бракталарын күзүн кылып турганының үүрүнүнден бракталн хөй хой күрүнеге дужаттынмайн кыжын артып каар турганы таарыштпас. Ынчангаш бракталашкынны чазын кылып, бракталн хойну аңгы коданга үскеш, ону суггатчыг эки одарга семиртир болгаш херек апарза күрүнеге дужаар бетинде концентрат-биле немей чемгерип тургаш, күрүнеге дужаар кондициягa дүрген чедиргеш, дужаар херек.

Тес-Хемниң «Чодураа», «Чаа орук», Ленин аттыг болгаш «Коммунизмче орук» колхозтарының бир чугула сорулгазы болза, күскү болгаш кышкы хой одарларында массадемисел кара чаңгыс: аза огу чем хоралыг үнүш-биле демисел чорудары болур. Амгы үеде ол үнүш-биле демисел кара чаңгыс: аза огу чем тырттарының бичим мурнунда (6 айның 10—15-тен эгелеп 25—30-ге чедир) оон бажын массалыы-биле одура кезеринде. Ону кылырда чаңгыс брустуг косылкалардан база делгем алыр үш брустуг сиген кезер машиналардан эгелээш жатказларга чедир кезер машиналарны калбазыбиле кинрер. Бо болза хойнуң уксазын экижидип турар үеде эскербейн эрттирип болбас чугула ажыл. Бо ажылга техниканы өй-шаанда белеткеп, ол ажылды чорудар механизаторларның ажылын ийи эдлчеглиг тургузуп, оларга ажыл-амыдыралдың таарымчалыг байдалын тургузуп, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери эргежок чугула.

Зонаның хойжузары амгы үеде хой кыргылдазынга кидин белеткенип турар. Кыргылда пунктуларын, агрегаттарны, хереккелдерни, шоодай-саваны белеткээри-биле чергелештир кыргыкчыларны томуйлап, оларны мурнакчы арга болур кыргылданың Оренбург аргазынга өредири ан чугула белеткел ол. Бистиң зонаның ажыл-агыйларының барыкла бригада санында кыргылда пунктузу ажылдаар деп турар. Пункт бүрүзүнге ажылды шактың механизми дег организастаары-биле чергелештир чаңгыс грамм-даа дүктү чидирбейн күрүнеге дужаар сорулга-биле ажылды кончуг шевер күүседир, кыргыкчыларның ажылын шын санаар, дүктүң чидер-тудаар чорууп болдурбас дугайында бригадирлерниң болгаш ажыл-агый удуртукчуларының талазындан хемчег алыры негеттинип турар. Кыргылданы шеверлээн ыяш азы цемент шала кырынга чорутпас болза, класстаар болгаш савалаар үеде аңгы-аңгы чиңгелиг дүктериниң ийи-таңгыс узун хылдарын холуштурар болза, хойну кыргырда аштап шеверлевее болза, конгуратыг болгаш бонак дүктерни шевер ылгавас болза, эрткен чылдың ышкаш, Эрзин болгэш Өвүр районнарның дужааган дүктери 90—100 хуу чедир дефектиниг бооп болур. Ындыг чорүктүн харааззы-биле республиканың ажыл-агыйларының эрткен чылын чедир албайн барган 2 миллион рубльдин хөөрем чокка чартынган хойну Тес-Хем эргелелиниң ажыл-агыйларынга онаажыр деп чүвени ам бо чылын бодаар херек.

Дүк хөөреп, четчи берген үеде ону кыргырыгын озалдадып база болбас. Ындыгның төлээзинде кыргыкчыларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедидерин хандырар бүгү байдалды тургузуп, республикага чарлаан конкурстуң негелделерин кыргыкчы бүрүзү күүседир дээш демисежир үүрлүг.

Дуржулга станциязының шөлдеринде моторлар дынмиреп-ле турар. Ында тарылга чоруп турары оп. Мурнакчы трактарист П. И. Логачев «Белорусь» трактордa амылдап турар болгаш норма хүнде 25 гектар турда, ол 35 гектарны болгаш оон өрүнү-даа тарып турар.
ЧУРУКТА: П. И. Логачев амыл өйүнде.

Фото С. Феоктистовтуу.

Тыванып улуг тудугларында

Комсомолчуларның ажыл-херектери

Бүгү-эвилелге онза чугула үүрдузалыг «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде райком эргелиг комсомол организациязы ажылдап турар. Оон кежигүннери—бистиң чүртүвүстүн хөй национал улустарының 1020 оолдары болгаш кыстары чаңгыс өгбүле дег найыралдыг чурттап, чурттуп улус ажыл-агыйынга баштайы тыва даг-дүгүн бээр аас-кежиктиг улуг-хууну күүседип турар.

Тудугла аныяктардан тургуступган 27 бригадалар ажылдап турар. Оларның аразында күш-ажылчы бедик көргүзүүлери-биле бистиң республикада сурагжаан, бот-боттарыбиле чаржып турар ийи мурнакчы бригадалар бар, оларны Владимир Чёрный биле Степан Холот олар удуртуп турар. В. Чёрныйның бригадазы бирги кварталдың планын ажыр күүседип, республиканың тудугларында калбарган социалистиг чарышка бирги черни эзлеп, ВЛКСМ Тыва обкомунуң, шилчир Кызыл тугун чаалап алган. Бо бригаданың 27 кежигүннери шупту комсомолчулар, оларның 22-зи кежээки школада, техниктиг тускай мергежил бедидерининң курстарында өөренип, хөйнинти ажылынга идепкейлиг киржип турар.

Мурнакчы бригадаларның үлегерин алырга, М. Воронов, Г. Голубев, И. Слозёнков оларның удуртуп турар бригадалары эки ажылдап турар.

Комсомолчулар болгаш аныяктар күш-ажылды, өөредилгени спорт-биле холбаштырып, республиканың спорт маргылдааларынга белеткенип турар. Май байырлалында болган чиик атлетика талазы-биле маргылдаага комбинаттың эмчилери Татьяна болгаш Борис Чалыктар спорттуң мергежилдиин көргускеш, ам болур республика маргылдаазынга олар онза идепкейлиг белеткенип турар. Шагаан-Арыг хоорайның футбол командазы-биле эш-хуунун ужуражылгазынга чораан чыында команда тудуг эргелелинде шыырак командаларның бирээзи, оон капитаны дуржулгадыг футболист Валентин Волочко, база волейбол командазы, капитаны Валерий Целуйка, Кызылга болур шимпирлиг ужуражышкынарга белеткенип турар. Сөөлгү үеде спорт аныяктарның ортузунга калбарып, комсомол организациязында спорттуң ашты-аңгы хевирлеринге шыырак мергежилдиг комсомолчулар болгаш аныяктар хөй. Чиик атлетика белүүн Анатолий Лысов, штангистер белүүн Иван Пурих удуртуп турар.

В. Чижик, Л. Долгова, А. Миллер оларга удуртқан бот-тывынгыр уран чүүл коллективи доктаамал ажылдап, ССРЭ-нин профэвилелдериниң XIII съездизиниң ажыттынар хүнүнге тураскаатқан республиканың бот-тывынгыр уран чүүл коллективтеринин Кызылга болур көрүүлдезинге танцы, эстрада номерлери-биле долдунган солун программалыг концертбиле киржиринге белеткенип турар.

Кежээки школаларда, ажылчыннарның техниктиг билиин бедидер болгаш даг-дүгү арыглаар фабрикага ажылдаар тускай мергежилдиг кадрлар белеткээр курстарда 864 комсомолчулар өөренип турар.

Комсомол организациязы аныяктарның культурлуг дыштанылгазын экижидериниң талазы-биле элээн ажылдарны кылган. Суббота, дыштанар хүн санында спорт маргылдааларын эрттирип, янзы-бүрү темаларга солун лекцияларны, беседаларны кылып, танцыларны организастаар турар. Чоокта чаа бот-тывынгыр композиторларның киржилгезинбиле «Танцылап өөренинер» деп кежээни эрттирген. Ол кежээге бистиң чамдык аныяктарывыстың ортузунда а нептереп турар даштыкы үш-үдүрүм танцыларны шүгүмүүлеп, бистиң орус болгаш совет танцыларны шын, чараш танцылап өөренириниң дугайында лекцияны комсомол эгелерганизациязының секретары А. Ширяев кылган. Аныяктарның ортузунга агитас-массалыг ажылды улам калбартыры-биле, оларның ниити чурттаалга бажыңнарының чанында спорт шөлүүгештерин кылган. Арыгшеверниң чурумун сагыыр ээш өрээлдер аразында чарышты чорудуп, оон түнелнин квартал санында үндүрүп, тиилекчи болган өрээлди өртектиг барааннар-биле шаннап турар. Бо чылдың бирги кварталында бирги черни эзлээн оолдарның ниити чурттаалга бажыңының № 2 өрээзин ийи хевис орукчугаштар-биле шаннаан.

Сөөлгү хүннерде тудуг эргелелинде организакчы ажылдың кошкааныбиле, бригадаларда ажыл шагы үзер, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктар бар. Комсомол организациязы оларның-биле чидиг демиселарни чорудуп, ажылды экижидер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер ээш демиселге дузаны чедирип болур, тудуг эргелелинде партия комитединиң болгаш комсомол организациязының органы «Кувалда» деп неделяда бир катап үнер сатиристиг хана солуунну үндүрүп эгелээн.

А. ДАРЖАА.

Ховуларже, кижилерже

„Правданың" мурнуку чүүлү

Тарааны, эттиг, сүттү болгаш өске-даа продуктуларны дыка хөйну бүдүрерин хүлэзнгеш колхозтарның болгаш совхозтарның ховуларының ажыл-ишчилери бедик сорулгаларны чедип алырын айтып турар. Ол хүлэзлелгелерни чедишкинниг күүседири дээш демиселдин баштайгы үе-чазазы — часкы тарылга дооступ турар. Ам тарааны ажаап өстүрери, дүүгүт ажаап алышкын ажылдарынга техниканы болгаш кижилерни белеткээри — эдлчелиг сорулга болуп турар. Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедири дээш улуг шавар халлаашкынга кол роль дайынчы чарыштың эгелекчилери, мурнакчы, чаа чүүлдүн нептередикчилери — көдээ коммунистерге онаажыр апаар. Амгы үеде көдээге бүгү-ле организакчы болгаш политиктиг ажыл алган хүлэзлелгелерни күүседири-биле холбашкан сорулгалар-биле дүүшкен турар үүрлүг.

Бо чазын кижилер-биле ажылга хөй-хөй партия организациялары улуг дуржулганы алганнар. Ол дуржулгаларны хогжүдери болгаш нептередири, көдээнин ажыл-ишчилериниң идепкейин бедидери — бүдүрүлге эргелелдериниң парткомнарының, партия эге организацияларының өң чугула сорулгазы болур.

Чижээ, Кубаньда Усть-Лабинскиниң бүдүрүлге эргелелининң партия организациязының ажыл-чорудулгазынга эвээш эвес өредилгиг чүүлдер бар. Ында бүгү-ле организас болгаш политик-кижизидилгелиг ажылды бо хүннерде хову турлагларынга өөренээн. Тараажыларга ниити чурттаар черни, столовайларны, кызыл булуңнарны дерип кылган. Хову турлагларынга эки лекцияларны болгаш беседаларны дыннап болур, оларже көдээ клубтарының болгаш библиотекаларының ажылдакчылары, агитбригадалар, бот-тывынгыр уран чүүл болгумнеринин коллективтери кээп турарлар. Кижилер ортузунга коммунистер хүн бүрү ажылдавышаан, ажыл-херекке чогаадыкчы болур чоруктуң үлегерлиг дээш боттары көргүзүп турарлар.

Кижилер-биле хүн бүрү ажыл—партия ажылдакчызының дээш хүлэзлелгези болур. Эш Н. С. Хрущевтуң чугааланы болза: «Кижилерни өөренип көөр, оларны билир херек. Кижилер-биле ужуражып, олар-биле чугааламып, оларның ажылдап турарын көрүп танышкаш, ынчан оон дугайын эки билип алыр болгаш ол кандыг ажылга арга-дуржулгалыгыл, аңаа кандыг дуза херегил дээрзин шинтпирлээр апаар».

Кезээде кижилер-биле кады ажылдаары, оларны чаа-чаа күш-ажылчы чеднишкиннерже сорук киирип, башгаары — коммунистиң хүлэзлелгези болур. Ынчаарга бирги-төө амгы үеде чер ажылының ажылдакчыларының дүүгүт дээш демисешпишаан, дүне-даа, хүндүс-даа ховуларда ажылдап, чурттап турар чүве төлээде, партия ажылдакчызы, пропагандист, агитатор база аңаа ажылдаар апаар.

Чаа, дешпилгелиг чүүл дээш демиселге идепкейлиг киржип, ажыл-херекти боду эки билир чүгле ындыг коммунист — удуртукчу азы аңаа ажыл-ишчи кижилерни ажылче хайныктырып, күш-ажылчы маадырлыг чорукче көдүрүп үндүрер. Пропагандаңы болгаш мурнакчы дуржулганы нептередирип чижек кылдыр ап көргэлиңер. Бир эвес партияның идейлиг, ёзулуг дайынчызы, пропагандист азы агитатор болза эңне дээре кижилерниң үлегерин эдерипер деп ниити кыйгырыглар-биле кызыгаарлаттынмас. Чаа чүүлду ол боду кичээнгейлиг өөренип алгаш, а оон соонда ажыл-агыйга, бригадага, звенога ону ажыглаарынга дузалажыр. Ынчалза-даа ханы анализ кылырының база дуржулганы байыдарының, ону нептередирининң талазыбиле боттуг ажыл чорударының орнунга эренгейлээр, хоозун хөй чулчурушкуннар кылыр ындыг ажылдакчылар ам-даа бар бооп турар. Чижээ, Ростов областың Морозовск бүдүрүлге эргелелинде хоозун чугаа-соотка кижилер ам-даа хевээр артышаан. Ол эргелелдиң партия болгаш ажылагый ажылдакчылары, чамдык ажылагыйларның удуртукчулары, Кубаньның алдарлыг механизатор-кукурузачызы Владимир Первицкийнин чедишкиннеринин дугайында эвээш эвес чугаалап келгевнер. Ынчаарга кажан чажылга эгелей бергенде Морозовскиниң колхозтарының болгаш совхозтарының ховуларынга В. Первицкийнин методу-биле ажылаар кылдыр белеткээн чаңгыс-даа звено чок болган! Областың «Молот» солуунуун дыннадып турары-биле алырга ындыг фактылар областың чамдык өске эргелелдеринде база бар.

Экономика талазы-биле кошкак ажыл-агыйларже онза кичээнгей салыры пропагандистерден болгаш агитаторлардан, партия ажылдакчыларындан негеттинип турар. Оларның кандыызы-даа кыска үеде хожудаашкынны ажып эртип шыдаар дээрзин практика көргүзүп турар.

Мурнундагы дуржулгадан чүүнүбиле чепсегленирил, ону канчаар чедип алырыл, кандыг методтарны ажыглаарыл а чүнү архивке дужаарыл?— бо айтырыг амгы үеде дыка хөй көдээ коммунистерни хайныктырып турар. Бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазын массалар-биле холбаштырып, колхозчуларны болгаш совхозтар ажылчыннарын күш-ажылдың эң эки үлегер-чижээнге кижизидип турар партия организациязы чедишкинниң чедип ап турар деп Россия Федерациязының бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктериниң болгаш партколмнар секретарьларының март Чөвүлел хуралынга демдеглээн. Олар коммунист бүрүзүнүң ажылчы чонларның кижизидилгезинге киришкен үүрлүг негеп турарлар.

Бо чугула ажылга удуртукчу кадрлар киржилге чок турүп болбас. Олар болза дуржулгалыг, политик талазыбиле белеткеттинген ажылдакчылар болуп турар. Идепкейлиг пропагандистер болгаш агитаторлар олар болбас болза, кым болур деп ынчаш. Ажылчы чоннарның хереглеедерин болгаш негелделерин хандырары-биле чоруткан беседа үезинде үнүп келген чидиг айтырыгларны шинтпирлээрининң аргалары оларда-даа хөй.

Пропагандист болгаш агитатор бүгү ажыл-херектерге киржилгелиг болур ол, көдээнин ажыл-ишчилериниң дугайында сагыш-човаашкынга болгаш хереглеедеринге дүүшпес, хандыкшыл чок чырыдыкчының ролюн күүсетпес үүрлүг.

Ажылда кандыг-даа четпестерге болгаш частырыгларга ол идепкейлиг-биле удураныр үүрлүг. Ол болза хову ажылдарының, чер ажыддыгларга минута бүрүзү үнелиг бооп турарының бо хүннеринде билдингир сүме, тодаргай дуза оларга тергиин үнелиг бооп турар.

Бо дугайын чамдык черлерде үттүп турар. Сонгу-Казахстан областың Булаевск бүдүрүлге эргелелининң чамдык совхозтарынга көдээ ажыл-агый машиналарын багай эдилеп, ажылагыйжы эвес, техникага камныг эвес чоруктарны болдурган. Чижээ, «Возвышенск», «Караганда» совхозтарга ам-даа хөй чыл ажылдап болур турган элээн каш ылгырбе дугуйларлыг тракторларны, комбайннарны, тараа кургадыкчыларын болгаш өске-даа машиналарны үптеп, тонап казанганы болгаш санган үндүр бижээнп илерээн.

Пропаганда болгаш агитация коллективтиң эргежок чугула сорулгаларындан хоорук, азы шуут чугаалазарга аңаа-да ажык чок чоруттунуп турар ындыг байдалдар-биле эптежип болбас. Пропагандист, агитатор, көдээ коммунист бүрүзү кажан, чамдык колхозчулар болгаш совхозтар ажылчыннары бүдүрүлгеге киришпес, хөву ажылдарындан дезер чоруктар-биле эптешпес сорулгалыг. Политиктиг дайынчының хүлэзлегези — кижилерниң медерелиниң эргинин артышкыннары-биле эптеш чок демисежирескиниң күүү-биле амыдыраар, ниитининн хөрөнгизиин оорлаар, арагалаар болгаш хулиганнаар чоруктарны үндезиниинден кам-хайыра чок тура тырттары болур.

Көдээге политикижизидилгелиг ажылдарны калбартырынга кажангызындан-даа артык таарымчалыг ле ам тургустунган. Бо аргаларны чөп ажыглаары, кижилер-биле чорудар политиктиг ажылдарга бүгү коммунистери, бүдүрүлгенин мурнакчыларын, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглерин, башкыларны, эмчилерни болгаш көдээнин өске-даа интеллигенциязын шудургузу-биле киприттерин, оларны агитас-пропаганда ажыл-чорудулгага чанчыктырары — партияның чаа организациялары, эге организацияларының сорулгазы болур.

Кижилер хову ажылдарынын хүннеринде үр үеним дургузунда көдээ суурлардан хоорук турар. Оларның дугайында сагыш салырын, оларга культура амыдыралдың чугула негелделерин хандырарын чүгле ажылагый удуртукчулары эвес, харын көдээ коммунист бүрүзү үргүлүү сактып чоруур херек.

Көдээнин ажыл-ишчилериниң мурнунда көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бүгү алырларын улам ынай хөгжүдериниң талазы-биле улуг сорулгалар салдынган. Ону чеднишкиниг шинтпирлээрде көдээге организакчы болгаш политиктиг бүгү ажылды күштелдирери эргежок чугула.

КЫРГЫЛДАГА

БЕЛДИР-АРЫГ. (Телефон-биле). Тес-Хем районда «Чодураа» колхозтуң малчыннары СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунга күш-ажылчы белектиг ужуражыр дээш чарыштыг улам калбартып турар. Кыштагладыышкын организастыг арткан, ам шупту мал часкы одарларда, чайгы семиртилгеге белеткелди кодан бүрүзүнде хынамчалыг чорудуп турар.

Колхоз хоюнуң 80 ажыг хуулун экижидерин чедип алган. Эрткен чылын күрүнеге 310 центнер дүктү саткан, а бо чылын оон 59 центнер хойну белеткээрин азы хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2200 грамм дүктү кыргып алырын малчыннар илередип турар. Олар сөзүн эзлеп шыдаар.

Төп кыргылда пунктузунда ниитизи-биле 36 хачылыг агрегаттарны белеткеп тургузары барык доозуган. Кижилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдал хандыртынган, пунктуда дериге, шимелде багай эвес. Агрегаттарны шын башкарарынга билиглиг, кыргылдага мергежилдиг кадрлар четчир.

Колхоз бо чылын 17 муң хойнуң болгаш 560 ажыг өшкүнүң дүгүн ажаап алыр, аңаа бүгү белеткел доозугган, ам чүгле хойнуң дүгү хозаларынга хамаарыштыр кыргылданы чообку хүннерде эгелээр.

* * *

ЭРЗИН. Телефон-биле). Төрээн чуртка улам-на хөй болгаш эки шынарлыг дүктү белеткээри даңзы ажыл-иш, Тес-Хемниң колхозтарында, бо хүннерде калбарып эгелээн. «Коммунизмче орук» көдээ ажыл-агый артели эрткен чылын 320 центнер дүктү саткан, а бо чылын 400 центнерден эвээш эвес дүктү белеткээрин хүлэзнген.

Дүк бүдүрерин көвүдедиринге холбашкан тодаргай хемчегларны организастап турар. Малдың семис, күштүг болурунче кичээнгейни угландырбышаан, кажаалларга болгаш одарларга дүктүң будалын хораарын бодурбайн турар. Дүк чыырының чуруму кодан бүрүзүнде чанчыккан, ындыг арга-биле 400 килограмм ажыг дүк чыгдырган.

Колхозта үш кыргылда пунктузу бар, оларның бирээзинде-ле 12 хачылыг агрегат чогуур өйүнде тургустунган, аңаа ажылдаар кижилерни база белеткээн. Ажылдың графиги малчын бүрүзүнде чедиртинген. Кыргылдага бедик көргүзүүлүг болурунга малчын, бригада бүрүзү улуг сонуургалдыг.

Кыргылда эгелээн. Баштайгы ээлчегде 400 ажыг өшкүнү кыргып дооскан. Көргүзүр багай эвес. Бап бүрүзү 400 грамм дүктү берген. Колхоз бо чылын 18000 хойнуң дүгүн ажаап алыр, а хойдан ортумаа-биле 2100 грамм дүктү кыргып алырын ажылдың баштайгы хүннери илередип турар.

* * *

АРЫГ-БАЖЫ. (Телефон-биле). Өвүрнүң «Коммунизмче орук» колхозу дүк ажаап алыышкынынга белеткелди эрткен чылдан бээре организастаан. Улаатайда, Арыг-Бажында болгаш Бора-Шайда ниитизи-биле 36 хачылыг агрегаттарны чогуур өйүнде тургускан. Пунктуларда дериге, шимелде багай эвес.

Колхоз бо чылын күрүнеге 414 центнер азы эрткен чылдыындан 44 центнер хөй дүктү садарын хүлэзнген. Ону чеднишкинниг күүседири — хой кыргылдазын организастыг чорудузарындан, дүктү чидириг чокка ажаап алырындан чугула хамааржыр. Кажаалларга, одарларга чүлдүнүп тоглаан дүктү чыырын малчыннар организастап турар.

Кыргылда эгелээн. Баштайгы ээлчегде 400 ажыг өшкүнү кыргып дооскан. Көргүзүр багай эвес. Бап бүрүзү 400 грамм дүктү берген. Колхоз бо чылын 18000 хойнуң дүгүн ажаап алыр, а хойдан ортумаа-биле 2100 грамм дүктү кыргып алырын ажылдың баштайгы хүннери илередип турар.

* * *

АРЫГ-БАЖЫ. (Телефон-биле). Өвүрнүң «Коммунизмче орук» колхозу дүк ажаап алыышкынынга белеткелди эрткен чылдан бээре организастаан. Улаатайда, Арыг-Бажында болгаш Бора-Шайда ниитизи-биле 36 хачылыг агрегаттарны чогуур өйүнде тургускан. Пунктуларда дериге, шимелде багай эвес.

Колхоз бо чылын күрүнеге 414 центнер азы эрткен чылдыындан 44 центнер хөй дүктү садарын хүлэзнген. Ону чеднишкинниг күүседири — хой кыргылдазын организастыг чорудузарындан, дүктү чидириг чокка ажаап алырындан чугула хамааржыр. Кажаалларга, одарларга чүлдүнүп тоглаан дүктү чыырын малчыннар организастап турар.

Кыргылда эгелээн. Баштайгы ээлчегде 400 ажыг өшкүнү кыргып дооскан. Көргүзүр багай эвес. Бап бүрүзү 400 грамм дүктү берген. Колхоз бо чылын 18000 хойнуң дүгүн ажаап алыр, а хойдан ортумаа-биле 2100 грамм дүктү кыргып алырын ажылдың баштайгы хүннери илередип турар.

ЭЪТТИ, ДҮКТҮ УЛАМ ХӨЙНҮ ЧУРТКА БЭЭР ДЭЭШ

„Тээли“ совхозтуң хойжуларының хуралындан

«Тээли» совхозтуң төп клубунга болур дээн хойжуларның хуралының ажыттынар шагы чоокшулап олурда, клубтуң иштинде-даа, даштында-даа кижилер-ле хөй болду. Таңцылаар залда хереглелдиң чугула барааннарын, номнарны, журналдарны, тетрадтарны болгаш блокноттарны, оондаа өскелерин садыгаан тур. Бо бүгүнү малчыннар хурал эгелээранын мурнунда болгаш хуралдың чаңсарының аразында дыка-ла садып ап турдулар.

Клубтуң улуг залының президиум столунуң баарында кызыл пеште: «Тээли» совхозтуң бүгү хойжуларының хуралының кириинчилеринге байыр!» деп кызыл лозун сандайга олурупкан кижиниң кэраанга хамыкты мурнай көстүр. Солагай талакы ханада: «100 төрүүр хойганнга 120 хураганны камгалап алган Ооржак Лопсаңчаптың бригадазынга байыр!» деп бижээн лозун база бар.

«Тээли» совхозтуң хойжуларының хуралы ажыттынып, президиумуну сонгаан соонда, хурал президиумунда

КЫШТЫ УЛУГ ЧИДИРИГЛИГ ЭРТТИРГЕН

Колхоз-совхоз бүдүрүлгезиниң Чөөн-Хемчик эргелелийиң начальниги эш А. Тургел-оолдуң илеткелинден болгаш хойжуларның санаонаалдарындан ап көөрге, 1962—63 чылдарның мал кыштагладышкынын «Тээли» совхоз мал ажылынга улуг чидириглиг эрттирген болду. Барын-Хемчик районнуң ажылагайлары бо кыжын чеди муң чыгым улуг, бичe малды ышкынган. Оон иштинде «Тээли» совхоз 1700 ажыг баш малды хорамчага таваръштырган, азы когарал талазы-биле районнуң бирги черде болган.

Сүт-бараан фермаларынга саар инектерниң ажаалдазын, чемгерилгезин четпес организастаанындан «Тээли» совхозка эрткен айларда сүт саалдазы 1962 чылдың ол үезинде турганындан 46 хуу кудулаан. Апрельдиң 20-ден майның 20-ге чедир совхоз күрүнеге чангыс килограмм-даа сүт дүжаваан. Эрткен чылдың дөрт айларында ортумаа-биле бир инектен-не 155 литр сүттү сагган болза, ам 108 литр кылдыр кудулаан. Бо дээрге барын талакы зонаның ортумак көргүзүүнден ийи ажыг катап эвээш болган.

Совхозтуң малчыннары, оон иштинде хойжулары бо чылын малдың чаш төлүн камгалап алыр соруглазын дыка четпес күүседип турар. Эрткен дөрт айларның дургузунда төрүүр малга онаалтыр түгле 51 хураганны, 48 анайны болгаш 46 бызаны камгалап алган. Бир эвес өлүрүп чигеш-биле катай нйи муң хире баш когараан малдарны продуктуга алырга, 112 тонна эът, 3 тонна дүк, 27 тонна сүт, азы 83 муң рубль болур, а кызыраашкындан сес муң ажыг баш чаш төлдү чедир албаан. Ону акшага шилчидерге түс муң рубль ажа бээр.

Совхоз куш ажылынче сагыш салбайн турар. Дагааларның төрүүр үезы чедишпезинден оларның хөй кезии чер болганга төрүп клап турар.

Совхозтуң дирекциязы, хөй-ниитн организациялары, салбырларның удуртукчулары, мал ажылының түскай эртемниглери мал ажылын хөгжүдер талазы-биле партияның болгаш чазактың айтышкыннарын амыдыралга боттандырар ёзээ. малчыннар-биле ажылды кончуг кыдыра чорукаанын, бар мал чемнерин болгаш шыдавааның үстүнде чижектер көргүзүп турар. Шынын сөглээрге, «Тээли» совхозтуң девискээринге бо кыжын харның кылыны өске чамдык районнарга четпес болган болгай. Оон даг одарларынга шээр малды улуг чидириг чокка кыштадып болур турган.

КИЖИ БҮРҮЗҮ-БИЛЕ АЖЫЛДААР

Бир хойжунуң түнели эки, а оон кожазында байдал багай деп, илеткелчиниң болгаш санал берген хойжуларның чугаалаан чижектери болза кижилер-биле ажылдың четпестерин, мал ажылының кадрларын шын шилип албайн турарын, нинтинин малы дээш бодунуң хүзээнген харыысалгазын медереп билбес кижилер-биле үр-ле эртежии келгенин хереглеп турар.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Үрүле Кандан база бар болду. Ооржак Лопсаңчап бодунуң районунуң хойжуларының мурнундан аддчы болуп, ол совхозтуң хойжулары-биле арга-дүржулганы солчуру-биле барганынга холбаштыр оон бо чылдың эрткен дөрт айларында чедишкиннерин демги лозунда бижип, байыр чедиргени ол деп чүве ам билдинде берген.

Совхозтуң хойжуларындан аңгыда, хуралга чоок-кавыда сүт-бараан фермаларының сааучылары, Барын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң, «Барлык», «Шекпээр» совхозтарының төлээлери болгаш партия, совет ажылдакчылар база киришкен.

Хойжуларның хуралынга «хой ажылының амгы байдалы болгаш моон соңгаргы соруглалар дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

КЫШТЫ УЛУГ ЧИДИРИГЛИГ ЭРТТИРГЕН

Колхоз-совхоз бүдүрүлгезиниң Чөөн-Хемчик эргелелийиң начальниги эш А. Тургел-оолдуң илеткелинден болгаш хойжуларның санаонаалдарындан ап көөрге, 1962—63 чылдарның мал кыштагладышкынын «Тээли» совхоз мал ажылынга улуг чидириглиг эрттирген болду. Барын-Хемчик районнуң ажылагайлары бо кыжын чеди муң чыгым улуг, бичe малды ышкынган. Оон иштинде «Тээли» совхоз 1700 ажыг баш малды хорамчага таваръштырган, азы когарал талазы-биле районнуң бирги черде болган.

Сүт-бараан фермаларынга саар инектерниң ажаалдазын, чемгерилгезин четпес организастаанындан «Тээли» совхозка эрткен айларда сүт саалдазы 1962 чылдың ол үезинде турганындан 46 хуу кудулаан. Апрельдиң 20-ден майның 20-ге чедир совхоз күрүнеге чангыс килограмм-даа сүт дүжаваан. Эрткен чылдың дөрт айларында ортумаа-биле бир инектен-не 155 литр сүттү сагган болза, ам 108 литр кылдыр кудулаан. Бо дээрге барын талакы зонаның ортумак көргүзүүнден ийи ажыг катап эвээш болган.

Совхозтуң малчыннары, оон иштинде хойжулары бо чылын малдың чаш төлүн камгалап алыр соруглазын дыка четпес күүседип турар. Эрткен дөрт айларның дургузунда түс баш төрүүр малга онаалтыр түгле 51 хураганны, 48 анайны болгаш 46 бызаны камгалап алган. Бир эвес өлүрүп чигеш-биле катай нйи муң хире баш когараан малдарны продуктуга алырга, 112 тонна эът, 3 тонна дүк, 27 тонна сүт, азы 83 муң рубль болур, а кызыраашкындан сес муң ажыг баш чаш төлдү чедир албаан. Ону акшага шилчидерге түс муң рубль ажа бээр.

Совхоз куш ажылынче сагыш салбайн турар. Дагааларның төрүүр үезы чедишпезинден оларның хөй кезии чер болганга төрүп клап турар.

Совхозтуң дирекциязы, хөй-ниитн организациялары, салбырларның удуртукчулары, мал ажылының түскай эртемниглери мал ажылын хөгжүдер талазы-биле партияның болгаш чазактың айтышкыннарын амыдыралга боттандырар ёзээ. малчыннар-биле ажылды кончуг кыдыра чорукаанын, бар мал чемнерин болгаш шыдавааның үстүнде чижектер көргүзүп турар. Шынын сөглээрге, «Тээли» совхозтуң девискээринге бо кыжын харның кылыны өске чамдык районнарга четпес болган болгай. Оон даг одарларынга шээр малды улуг чидириг чокка кыштадып болур турган.

КИЖИ БҮРҮЗҮ-БИЛЕ АЖЫЛДААР

Бир хойжунуң түнели эки, а оон кожазында байдал багай деп, илеткелчиниң болгаш санал берген хойжуларның чугаалаан чижектери болза кижилер-биле ажылдың четпестерин, мал ажылының кадрларын шын шилип албайн турарын, нинтинин малы дээш бодунуң хүзээнген харыысалгазын медереп билбес кижилер-биле үр-ле эртежии келгенин хереглеп турар.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Үрүле Кандан база бар болду. Ооржак Лопсаңчап бодунуң районунуң мурнундан аддчы болуп, ол совхозтуң хойжулары-биле арга-дүржулганы солчуру-биле барганынга холбаштыр оон бо чылдың эрткен дөрт айларында чедишкиннерин демги лозунда бижип, байыр чедиргени ол деп чүве ам билдинде берген.

Совхозтуң хойжуларындан аңгыда, хуралга чоок-кавыда сүт-бараан фермаларының сааучылары, Барын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң, «Барлык», «Шекпээр» совхозтарының төлээлери болгаш партия, совет ажылдакчылар база киришкен.

Хойжуларның хуралынга «хой ажылының амгы байдалы болгаш моон соңгаргы соруглалар дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

КЫШТЫ УЛУГ ЧИДИРИГЛИГ ЭРТТИРГЕН

Колхоз-совхоз бүдүрүлгезиниң Чөөн-Хемчик эргелелийиң начальниги эш А. Тургел-оолдуң илеткелинден болгаш хойжуларның санаонаалдарындан ап көөрге, 1962—63 чылдарның мал кыштагладышкынын «Тээли» совхоз мал ажылынга улуг чидириглиг эрттирген болду. Барын-Хемчик районнуң ажылагайлары бо кыжын чеди муң чыгым улуг, бичe малды ышкынган. Оон иштинде «Тээли» совхоз 1700 ажыг баш малды хорамчага таваръштырган, азы когарал талазы-биле районнуң бирги черде болган.

Сүт-бараан фермаларынга саар инектерниң ажаалдазын, чемгерилгезин четпес организастаанындан «Тээли» совхозка эрткен айларда сүт саалдазы 1962 чылдың ол үезинде турганындан 46 хуу кудулаан. Апрельдиң 20-ден майның 20-ге чедир совхоз күрүнеге чангыс килограмм-даа сүт дүжаваан. Эрткен чылдың дөрт айларында ортумаа-биле бир инектен-не 155 литр сүттү сагган болза, ам 108 литр кылдыр кудулаан. Бо дээрге барын талакы зонаның ортумак көргүзүүнден ийи ажыг катап эвээш болган.

Совхозтуң малчыннары, оон иштинде хойжулары бо чылын малдың чаш төлүн камгалап алыр соруглазын дыка четпес күүседип турар. Эрткен дөрт айларның дургузунда түс баш төрүүр малга онаалтыр түгле 51 хураганны, 48 анайны болгаш 46 бызаны камгалап алган. Бир эвес өлүрүп чигеш-биле катай нйи муң хире баш когараан малдарны продуктуга алырга, 112 тонна эът, 3 тонна дүк, 27 тонна сүт, азы 83 муң рубль болур, а кызыраашкындан сес муң ажыг баш чаш төлдү чедир албаан. Ону акшага шилчидерге түс муң рубль ажа бээр.

Совхоз куш ажылынче сагыш салбайн турар. Дагааларның төрүүр үезы чедишпезинден оларның хөй кезии чер болганга төрүп клап турар.

Совхозтуң дирекциязы, хөй-ниитн организациялары, салбырларның удуртукчулары, мал ажылының түскай эртемниглери мал ажылын хөгжүдер талазы-биле партияның болгаш чазактың айтышкыннарын амыдыралга боттандырар ёзээ. малчыннар-биле ажылды кончуг кыдыра чорукаанын, бар мал чемнерин болгаш шыдавааның үстүнде чижектер көргүзүп турар. Шынын сөглээрге, «Тээли» совхозтуң девискээринге бо кыжын харның кылыны өске чамдык районнарга четпес болган болгай. Оон даг одарларынга шээр малды улуг чидириг чокка кыштадып болур турган.

КИЖИ БҮРҮЗҮ-БИЛЕ АЖЫЛДААР

Бир хойжунуң түнели эки, а оон кожазында байдал багай деп, илеткелчиниң болгаш санал берген хойжуларның чугаалаан чижектери

ООРЖАК ЛОПСАҢЧАП ИНДИРДЕ

Бодунуң районунуң болгаш колхозунуң хойжуларының мурнундан байыр чедирбишаан, хойжу бригадазының ажылын чугаалаан. Бистиң бригадавыс чаңгыс өг-бүле иштн ышкаш хойжулар малдың чаш төлүн бүрүн камгалап ап турар. Ылангыя Куулар Үмер-оол 100 хойга онаалтыр 131 хураганны алгаш, эрткен чылын велосипед-биле таннаткан болгай. Бистиң хойжуларывыс эртен 5 шактан хойларны одарже үндүрген, дүште дыштандырар, кежээ орайга книр кадарар. Бижын кажаанын кырын ажыдып турар. Ылангыя хойжу Үмер-оол кыштын хөй кезиинде улуг хойларны чадагай кажаага тургузар. Ынчаарга хойнуң дүгү эки болур.

Оон ында Лопсаңчап «Тээли» совхозтуң чамдык хойжуларынга чораанын чугаалаан. Хойжу бригадаларның төптеринде чуртталга бажыннарын, хөй кажааларын, чамдык черлерде бөк төгөр черлерни, арыгламыр бажыңнарны, херимнерни тудуп турар. Хемчик ол чарында аныяктарның бригадазының бижаңчыларының шеверин, оларның тудуп турар бажыңнарының, кажааларының экизин магададым. Бистс ындыг эвес болгай. Бо дугайын малчыннарга болгаш черле улуртур ажылдакчыларга барып чугаалаар мен. Хойжу Маадыр-оолдуң кажаазын даш биле кылганы солуд чорду. Ол дээрге кедилиг болгаш чиик өртектиг тудуг-дур. Ынчалза-даа ол хойжунуң сугган ырак турары чет-

ООРЖАК ЛОПСАҢЧАП ИНДИРДЕ

Бодунуң районунуң болгаш колхозунуң хойжуларының мурнундан байыр чедирбишаан, хойжу бригадазының ажылын чугаалаан. Бистиң бригадавыс чаңгыс өг-бүле иштн ышкаш хойжулар малдың чаш төлүн бүрүн камгалап ап турар. Ылангыя Куулар Үмер-оол 100 хойга онаалтыр 131 хураганны алгаш, эрткен чылын велосипед-биле таннаткан болгай. Бистиң хойжуларывыс эртен 5 шактан хойларны одарже үндүрген, дүште дыштандырар, кежээ орайга книр кадарар. Бижын кажаанын кырын ажыдып турар. Ылангыя хойжу Үмер-оол кыштын хөй кезиинде улуг хойларны чадагай кажаага тургузар. Ынчаарга хойнуң дүгү эки болур.

Оон ында Лопсаңчап «Тээли» совхозтуң чамдык хойжуларынга чораанын чугаалаан. Хойжу бригадаларның төптеринде чуртталга бажыннарын, хөй кажааларын, чамдык черлерде бөк төгөр черлерни, арыгламыр бажыңнарны, херимнерни тудуп турар. Хемчик ол чарында аныяктарның бригадазының бижаңчыларының шеверин, оларның тудуп турар бажыңнарының, кажааларының экизин магададым. Бистс ындыг эвес болгай. Бо дугайын малчыннарга болгаш черле улуртур ажылдакчыларга барып чугаалаар мен. Хойжу Маадыр-оолдуң кажаазын даш биле кылганы солуд чорду. Ол дээрге кедилиг болгаш чиик өртектиг тудуг-дур. Ынчалза-даа ол хойжунуң сугган ырак турары чет-

МУРНАКЧЫЛАР ЧУГААЛАП ТУР

СЭКП Тыва обкомунуң кежигүү, хойжу И. Адаштың чугаазын хуралдың киржикчилери кичээнгейлиг дыңнаан. Зоотехниктер, ветеринария ажылдакчылары кыштагларны таарыштыр хуваайн, ылангыя чүл одарлыг хая черлерни ажыглаайн, хойларны эрги кыштагларже мооннеп турар чорук чамдык коданнарга хөй хорамча болганының бир чылдагааны ол деп санаар мен. Хойжуларны чайгы үеде брезент, хемир суугулар-биле хандырза чогуур. Хойнуң уксаазын экижиндер ажыл дыка четпес. чамдык коданнарда хайнак-даа, бодуун дүктүг-даа хойлар холумак турарын зоотехниктер түге көрбейн турарлы?

Сөөлгү үеде чылгы болгаш сарлык малдарже кичээнгей суларай бергенин сокпадыр деп. хуралга көдүрүлген айтырыгны эш Адаш деткип, ылангыя сарлыкка кышкы үеде азырал негеттинмезин. оон сүдүнүн үскүрүп тодаргай чижектерге чугаалаан. Хойжу бригадаларның төптеринде бажыннарны тудуп турар. Ол бажыннарже көжүп киреринге хойжулар амыгаалтан белеткенир херек. Ындыг түрбүже чамдык хойжуларның чурттап олурары арыг-шевер эвес. эт-керексел саттынып албас, акшазын дескээр ажыглаар, чок болза шоолуг ажыл кылбас уругдарын азырап, оларны амдажыдар чүүл бар.

Хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2 кг дүктү кыргып, 20 тонна сигенни белеткеп алырын ол хүлээнген.

Хой ажылын хөгжүдерде чер ажылын катай чорудар, ылаңгыя оон чем-суурун тургузар херек деп, хойжу С. Кандан кончуг шын саналды берген. Чыл бүрү эвээш мал чеми белеткеп алыр чоруктан кыжын бергедээшкинге таваржыр. Мал чеми белеткээринге, кажаа-хорааны тударынга малчыннар боттары сагыш салыр ужурлуг. Мен түгле малды кадарар мен, ол бүгүнү белеткеп бээр ыйнаан дээш олурар болза хоржок. Чайгы семиртилгенни эки организастаар, хойну кажаалар чорукту болдурбас.

— Бистиң ажылывыстың түннелин үндурер үе—хой кыргылдазы келген. Кыргылданы түгле электрибиле чорудар. Бо дугайында кижилерни өөредир херек. Эрткен чылдарда ышкаш, дүктү арттырып каар, хойну кезип балыглаар чорукту болдурбас. Совхозтуң баштаар кижилери-даа, мал-даа, кижи-даа эмчилери кыргылда пунктузунда шоолуг көзүлбес түве болган. Ам ындыг болбас ужурлуг. Үшкү салбырның малчынарыңга зоотехник түге көзүлбезин, мал эмчилери аарыг бар черлерге түге барып, оон когун үе амневезин? Түгле көстүп каан, дедир чоруптарга аарыгны канчап чидиреринг. Мээн хойжу бригадам 100 хойдан-на 100 хураганны, хой бүрүзүнден 2,5 кг дүктү алыр хүлээлтелиг, а бодум 130 хураганны, 3 кг дүктү алыр мен.

Чамдык малчыннар малды эмнеп билир апарган. Ындыг турбүже оларны эмнер-биле хандырбайн турар. Малчыннарны калбаа-биле өөредир, эмнер-биле хандырар херек. Чамдык малчыннар арын-нүүрүн бодавас, күрүнеден акшаны ап турган-ла багай ажылдап турар. Ындыг кижилер-биле салдынмас чорук шын эвес—деп, хойжу К. Канданның чугаазын адыш часкаашкыны деткээн.

Хойжу Х. Адыг-оол 248 хойдан 259 хураганны алганын, малдың чем-суурун тургузарының чугаазын, ылаңгыя кукуруза силозу шээр малга аажок ажыктыг болурун чугаалавышаан, малды тарын бооздырын орайтатпайн, хойнуң күскү одарга кээрин манавайн, август айда-ла чайлагларга чорудары чугула деп саналдаан. Оон эрте төрүттүнген хураганнары ам 20 кг ажып ту-

МУРНАКЧЫЛАР ЧУГААЛАП ТУР

СЭКП Тыва обкомунуң кежигүү, хойжу И. Адаштың чугаазын хуралдың киржикчилери кичээнгейлиг дыңнаан. Зоотехниктер, ветеринария ажылдакчылары кыштагларны таарыштыр хуваайн, ылангыя чүл одарлыг хая черлерни ажыглаайн, хойларны эрги кыштагларже мооннеп турар чорук чамдык коданнарга хөй хорамча болганының бир чылдагааны ол деп санаар мен. Хойжуларны чайгы үеде брезент, хемир суугулар-биле хандырза чогуур. Хойнуң уксаазын экижиндер ажыл дыка четпес. чамдык коданнарда хайнак-даа, бодуун дүктүг-даа хойлар холумак турарын зоотехниктер түге көрбейн турарлы?

Сөөлгү үеде чылгы болгаш сарлык малдарже кичээнгей суларай бергенин сокпадыр деп. хуралга көдүрүлген айтырыгны эш Адаш деткип, ылангыя сарлыкка кышкы үеде азырал негеттинмезин. оон сүдүнүн үскүрүп тодаргай чижектерге чугаалаан. Хойжу бригадаларның төптеринде бажыннарны тудуп турар. Ол бажыннарже көжүп киреринге хойжулар амыгаалтан белеткеп алыр херек. Ындыг түрбүже чамдык хойжуларның чурттап олурары арыг-шевер эвес. эт-керексел саттынып албас, акшазын дескээр ажыглаар, чок болза шоолуг ажыл кылбас уругдарын азырап, оларны амдажыдар чүүл бар.

Хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2 кг дүктү кыргып, 20 тонна сигенни белеткеп алырын ол хүлээнген.

Хой ажылын хөгжүдерде чер ажылын катай чорудар, ылаңгыя оон чем-суурун тургузар херек деп, хойжу С. Кандан кончуг шын саналды берген. Чыл бүрү эвээш мал чеми белеткеп алыр чоруктан кыжын бергедээшкинге таваржыр. Мал чеми белеткээринге, кажаа-хорааны тударынга малчыннар боттары сагыш салыр ужурлуг. Мен түгле малды кадарар мен, ол бүгүнү белеткеп бээр ыйнаан дээш олурар болза хоржок. Чайгы семиртилгенни эки организастаар, хойну кажаалар чорукту болдурбас.

— Бистиң ажылывыстың түннелин үндурер үе—хой кыргылдазы келген. Кыргылданы түгле электрибиле чорудар. Бо дугайында кижилерни өөредир херек. Эрткен чылдарда ышкаш, дүктү арттырып каар, хойну кезип балыглаар чорукту болдурбас. Совхозтуң баштаар кижилери-даа, мал-даа, кижи-даа эмчилери кыргылда пунктузунда шоолуг көзүлбес түве болган. Ам ындыг болбас ужурлуг. Үшкү салбырның малчынарыңга зоотехник түге көзүлбезин, мал эмчилери аарыг бар черлерге түге барып, оон когун үе амневезин? Түгле көстүп каан, дедир чоруптарга аарыгны канчап чидиреринг. Мээн хойжу бригадам 100 хойдан-на 100 хураганны, хой бүрүзүнден 2,5 кг дүктү алыр хүлээлтелиг, а бодум 130 хураганны, 3 кг дүктү алыр мен.

Чамдык малчыннар малды эмнеп билир апарган. Ындыг турбүже оларны эмнер-биле хандырбайн турар. Малчыннарны калбаа-биле өөредир, эмнер-биле хандырар херек. Чамдык малчыннар арын-нүүрүн бодавас, күрүнеден акшаны ап турган-ла багай ажылдап турар. Ындыг кижилер-биле салдынмас чорук шын эвес—деп, хойжу К. Канданның чугаазын адыш часкаашкыны деткээн.

Хойжу Х. Адыг-оол 248 хойдан 259 хураганны алганын, малдың чем-суурун тургузарының чугаазын, ылаңгыя кукуруза силозу шээр малга аажок ажыктыг болурун чугаалавышаан, малды тарын бооздырын орайтатпайн, хойнуң күскү одарга кээрин манавайн, август айда-ла чайлагларга чорудары чугула деп саналдаан. Оон эрте төрүттүнген хураганнары ам 20 кг ажып ту-

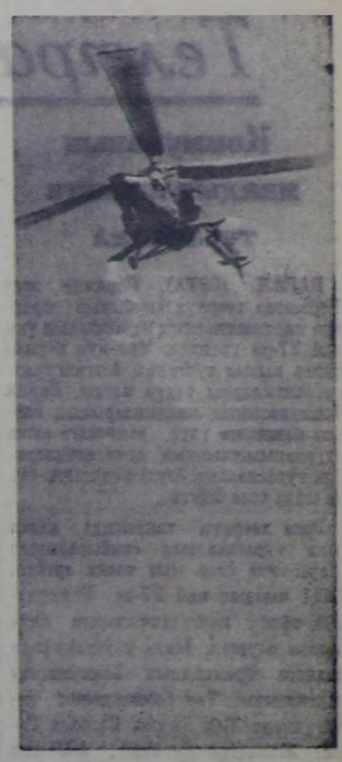

Бедик дүшүт дээш демисеп талазы-биле Алтайның тараанылыларынга ужар чүүл улуг дузаны чедирип турар. Агаардан минералдыг чемнишчидилгелерни октап, тарылгаларны немелде чемгерер ажылдарны кылып, бөн үнүштер-биле самолёттарны дашчыштыр демисеңдн чорудуп турар.

ЧУРУКТА: Чаа-Алтайның сүт-ногаа совхозунуң шөлдерин чемнишчидилгелер-биле былгыртып турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АЖЫЛ-ИШЧИ

«Эки аътка эр хөй, эки кижеэ эш хөйө деп чоннуң үлегер домаан алыр болза, Тужат Мачылаевич Майынды анаа ёзулуг-ла дугжуп турар. Ол—Өвүрүнүң Чаа-Суур школазының ажыл-агый эргелекчизи. Оон эш-өөрү, шынналаа хөй. Ындыг өөкүттерни ол чүткүдүг куш-ажылы-биле бодунга тып алган.

Ажыл-агый эргелекчизинге ол 11 чыл ажылдаан. Школаның ажылчыннарын болгаш өөренчиктилерин эвилелдеп алгаш, кандыг-бир ажылды ол бо-ла кылып будурген турар. Эш Майынды— Дус-Дагда дулган дээш шеверлериниң бирээзи. Оон кылып бивесле чүвени чок. Печкиктиң түскай мергежилин чедип алган. Чайгы септелге үезинде школа колхозтан чазамыкчы, бызаңчы-даа хереглевес, түскай печкик-даа хөлөзилеп албас.

Ол —башкыларны чазанырыгга, печка кылырыгга чыл бүрүде өөредип келген. Ам школада 9 хаванныг. Оларны эш Тужат өөреникчилер-биле кады кыштыг ажыр эки азырап өстүрген. Ол хаваннарның баш саным моон соңгаар көвүдедир деп турар. Часкы дыштанырга үелиндө үстүкү класстарның элээн хөй өөреникчилерин эвилелдеп алгаш, школаның кедир өөредилге чылында оттуглар ыяжын планнан ажыр (92 кубометр) хап белеткээн.

С. БАЛЧЫР.

Почтачы кыс

Солуннарны, журналдарны, чагааларны сумказында долдур суп алган почтальон бажыннарда бо-ла чеде берген турар. Чагылгаларны ол ээлеринге таратпышаан, чамдык чурттакчыларга солуп номчуулгазын база чорудуп турар. Бо кыжын дээ, Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозунда почтальон кыс Тужат Байыр-дээрэи ол.

Хүлээнген ажылынга ол кызымак, чагылгаларны, чагааларны чангыс-даа саадатпайн, чогуур үезинде тарадып келген. Тужат 360 ажыг чагылгаларны колхозчуларга чагыткан. Оларның барык шуруузу чыл хуусаалыг. Бо чылдың чагылгалары эрткен чылдыңнан ийи катап хөй болган. Аныяк почтачы ам-даа эки үре-түннелдиг ажылдаар даарзынге бүгүрээр бис.

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

ЧУРУКТА: «Тээли» совхозтуң хойжузу Иргит Адаш.
Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң колхозтарының болгаш совхозтарының бүгү хойжуларынга „Тээли“ совхозтуң хойжуларының кыйгырыы

Эргим өөттер хойжулар! СЭКП-нин XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар соруглага-биле 1963 чылда алган бедиткен социалистиг хүлээлгелеривисти алдарлыы-биле күүседир дээш. «Тээли» совхозтуң бүгү хойжулары бистер бар күрлавырларывысты болгаш болдунар аргаларывысты санап көргеш. Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң бүгү хойжуларын кыйгырыышаан, хүлээниривис болза: эртемге болгаш мурнакчы дуржулгага үндезилээш, хойнуң уксаазын бүгү хемчег-биле экижиндип тургаш, 354 тонна хой эъдин азы совхозтуң бүгү бүдүрер эъдинин 66 хуузун, 64 тонна дүктү Төрээн чуртка бээр бис. Эрткен чылга деннээрге дүк бүдүрери 8,4 хуу өзер.

Бистиң совхозка хойнуң баш саны чыл эгезинде 25534 баш турганындан чыл төнчүзүнде 29980 башка четкен турар. Чай дургуазында 7193 баш хойну, оон иштинде эрте төрүттүнген 3845 өр хураганнарны сентябрь айга чедир түскай кадатка семирткеш, бирээзинин-не ортумак денизин 38 килограммдан эвээш эвес кылдыр дужаар бис.

1963 чылда 100 баш төрүүр хой бүрүзүнден 95-тен эвээш эвес уксаазын экижиткен хураганнарны камгалап алыр бис. Бо соруглага чедип алырл-биле бүгү кызыраан болгаш ара салган хойларны анги коданнарга үскеш, эки одар-белчиңирлиг чердерге кадарып семирткеш. 7365 баш хойларны июнь 10-дан июль 15-ке чедир тарып боозаткан турарын чедип алыр.

Хойжу бүрүзүнүң ажылын үнелеп көөрде, кыргыл алган дүгүнүң хемчээлиндеи болгаш камгалап алган хураганнарының баш санындан аңгыда, хураганнарның уксаалыг шынарын экижиткенин база өг-бүленин культура-амыдыралының дешелин барымдаалап көөр.

Сураглыг хойжу Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Үрүле Кандан төрүүр 100 хойгө онзаштыр 100 баш экижиткен уксаалыг хураганны алган. Бистиң совхозтуң мурнакчы хойжулары С. Араштан, Оо-Дедик, Б. Кадыг-оол, Х. Даржаа, С. Чүлдүм-оол, М. Кандан, Х. Адыг-оол олар 100 баш төрүүр хойларга онаалтыр 90—100 хураганны камгалап алганнар. Бистиң хуралывыска олурушкан, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Лопсаңчаптың ажылының дуржулгазын шингээдип алыр бис.

Бистиң совхозка бот-оруга-чарылгалыг чедп хойжу бригадаларны тургускан чорук совхозка хой ажылын улам ынай хөгжүдеринге улуг идиғни берген. Хой ажылында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү улам бедээн. Продукция бүдүрери кескүзү-биле өскен болгаш оон бот-үнезин чигедир арганы берип турар. Эртжен чылын Х. Даржаанын удуртканы бот-оруга-чарылгалыг хойжу бригада 100 төрүүр хойга онаалтыр 92 хураганны ап, 63 центнер дүк бүдүрер планын 65,3 центнер кылдыр, 304 центнер хой эъдин бүдүрер тургаш, 318 центнер кыдыр ажыр күүседип, 265 тонна сигенни, 60 тонна саванны, 60 тонна кукуруза силозун белеткеп алганы-биле, кыш берге турар-даа, малын чидириг чокка эки деңгилделиг кыш ажырган.

Мал чеми чокта эът-даа, дүк-даа болбас деп чүвени ханызы-биле мередеп билбишаан, 1963 чылда боттарывыстың күүзүүс-биле 4057 тонна эки шынарлыг сигенни, 3000 тонна кукуруза силозун белеткээр бис. Ол соруглага-биле хойжу бригадалар бүргүзүнге берген план ёзугаар 300 га сиген мөлдерининг ашталгазын чорударын, чаңгыс чыдыг сиген мөлдерин ийиден эвээш эвес катап суггарган турар бис.

Бүгү хойжу бригадаларга онаашкан 200 га кукуруза мөлүнүн агротехниктиг ажаалдазын шынгыы чорудуп, ийиден эвээш эвес катап суггарып тургаш, га бүргүзүнден 300 центнер ногаан массаны алыр бис.

Эргим хойжулар! Бистиңнің бүгү чыдың дургузунда күженишкинниг ажылывыстың база бир кол түннели—чымчак алдын болур дүктү кыргып алыр үевис келген.

Бистер, тээличилер хой кыргылдазын кыска хуусада, чидириг чокка бедик организастыг эрттирер дээш, 82 электрп хачылардыг хой кыртыырының үш пунктуларын тургускан бис. Бир пунктуау оренбургжуларның мурнакчы дуржулгазы-биле хой кыргыырынга таарыштыр дериш тургусбан бис.

Хойну хол хачызы-биле болгаш дүгү хозалбаан хойларны кыргыыр чорукту кааа-даа болдурбас бис. Кажааларда, коданнар девискээринде болгаш одарларда дүк тогланчызын чыырын калбаа-биле чорудар бис.

Хураганнарны 4—4,5 ай назыыг турда иелериниден чарып үзерин организастаар. Чайгы үеде хойларны кажаалаар болгаш саар чорукту болдурбас.

Хойнуң бирги чуулдазын кыргылданың соон дарый доозар, бүгү хой кажааларынга ийи удаа дезинфекцияны албан чорудар болгаш кыштагласшкынның бүгү белеткелин октябрь 1-де дооскаш, түскай эртемниглерниң удуртулгазы-биле хойжу бригадалар кышка белеткел талазы-биле бот-боттарын хынажырын организастаар.

Шээр малды эң эки одарлар болур Улуг, Бичe Ооруглар баштарынга, Бай-Тайганың база Шуйлар баштарынга чайладырын, чай дургузунда одарларны үргүлүү солуп тургаш, малдың деңгилдезин ортумактан өрү күштүг кылдыр семирткен турарын хойжу бүргүзү ылавыла чедип алыр.

СЭКП-нин Тыва обкомунуң бешки пленумунуң доктаалын чедиишкиннииг күүседир дээш, хойжуларның амыдыралынга үндезин чаартылгаларны кылыр бис. Ол соруглага-биле хойжу бригадаларның төптеринге ийи аал иштн чурттаар 10 бажыңны, 20 өтүг, 2 кудукту кылган турар. Беш хойжу бригадаларның төптерин электрижидер, бирээзинге телефон киирер болгаш беш кызыл булуннарны тудуп дериир болгаш шупту төптерге радиоприёмниктерни тургузар.

Хойжулар бистерниң амыдырал-чурттагларывыстың дүрген экижиири бистиң боттарывыстан кол хамаарыр деп чүвени эки билир херек. Ынчангаш боттарывыстың күш-демивисти кадып тургаш, 10 чурттагла бажыңының капитал септелгезин, 5 чунар бажыңны, 4 кызыл булунну боттарывыстың күжүүс-биле тудуп турар бис.

Хой кажааларын кедиинг, шынарлыг кылыр соруглага-биле даш кажааларның тудуун калбартыр бис. Бо чылын Мажалыкта хойжу бригадага 1000 баш хой киирер даш кажааны ажыглалга киирген турар.

Эң эки культурлуг чурттагла дээш республикада калбарган социалистиг чарышты база катап деткиишаан, бо талазы-биле боттарывыстың аравыска чарышты чорудуп, амыдырал-чурттаглага эң чугула дериг-хереселдерни малчын бүргүзү садып алган турарын бо чылын чедип алыр бис.

Хой ажылын хөгжүдерде амгы үениң эртем-билиглерин, мурнакчы дуржулганы өөренмес болза хоржок деп чүвени барымдаалаш, хойжу бригадалар бүргүзүнге өөредилгени доктаамал организасташ, хойжу бүргүзү зооветеринарлыг эртемниериниң өге билиглерин чедип алган турарын, хойну тарып бооздырының 14 техниктерин, 10 ветсанитарларны хойжуларның иштинден 1963 чылда өөредип белеткээр соруглага салдывыс.

Коммунизминиң тургузукчузу—совет кижиниң чаагай мөзү-шынарын ажыл-ижинске, хуула амыдырал-чурттагласка көргүзүп, каза-даа чораашы, ниитиледнң байлаан карак огу дег кангалаарын, чаңгыны — шупту-зу дээш, шупту-зу—чаңгызы дээш ажылдарывысты ыдыктыг хүлээлгевис деп медереп билип тур бис, эргим хойжулар.

Бистиңнің

Телеграф дыңнадып тур

Коммунаның ыаадырларынга тураскаал

ПАРИЖ. (СЭТА). Парижте эрги Перлашез хөрөңү мырыкының француз партизаннарның марыкының үшү май 27-де үрешкен. Мун-мун парижчилер кызыл туктарны болган транспарантыларны тудуп алган. Париж Коммунаның ыаадырларының болган фашизмге удур демиселге олген удурланыышкынның демиселчилерининг тураскаалын ёзулап сактыры-биле шинтиргеш чеде берген.

Эрги хөрөңү ханазында кадап каан тураскаалдың самбыразының балры-биле олар ыыт чокка эрткен. 1871 чылдың май 27-де Коммунаның сөөлгү камгалакчыларын аңаа боолап өлүрген. Ында тургузуп каан кидирге Францияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң кежигүннери Жак Дюкло, Вальдек Роше, Жаннетта Вермерш, ФКП-нин хоочун ажылдакчылары, удурланыышкынның ыаадырлары бар болган.

Коммунаның 92 чыл болган ооң демиселээн мун-мун парижчилерниң мегеглеп турганы болза, тайбың дээш, чепсегленимишкинни бүгү-нимти болган бүрүн дүжүрери дээш, демократыг хосталгаларны камгалаар, Францияның ажылчы чоннарының хөделиишкиннериниң чангыс эви дээш демисел ыаадырларга дээре тураскаал болур.

БЕЛГРАДТА ЯРМАРКА-ДЕЛГЕЛГЕ

БЕЛГРАД. (СЭТА). Белградта техниктиг чедиишкиннер талазы-биле делегейниң VII ярмарка-делгелгези ажыттынган. Делегейниң 27 чурттарының 800 хире организациялары болган фирмалары, ол ышкаш Югославияның 430 организациялары үлетпүр дериг-херекселдерин, машиналарны болган өске-даа продукцияларны ярмарка-делгелгеде киирген. Көрүкчүлер совет оптика приборларын көөрлер.

Ярмарка-делгелгени Югославияның президентизи И. Броз Тито ажыткан.

ЮГОСЛАВИЯ ЧЭЭЛИ АЛЫР

БЕЛГРАД. (СЭТА). Белградтан дыңнатканы-биле алырга, Югославияга 35 миллион доллар хемчээлдиг чээлиин тыпсыр дугайында югослав төлээлер биле чаартылганын болган хөгжүлденин делегей банкызының аразынга болган чугаалажышкынар Вашингтонда чедиишкинниг доогуган. Ол дугайында дугуржулгага ат салышкыны июнь айның бирги чартында болур.

Ол чээлиин автомобиль оруктарының тудуун акшаландырарынга киирер.

Грецияда байдал чидигленип турар

АФИНЫ. СЭТА-ның корреспондентези И. Абланоотун дыңнадып турары болза:

Тайбын болган делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырары даап бүгү-грек комитединиң даргазының орлакчызы, грек парламентиниң депутады Г. Ламбракис фашисчи өлүрүкчүлерге балыглаттырган, ол балыңдан Салоникке май 27-де мочээн. Май 22-де Салоникке тайбын талалакчыларының болуп турган хуралынче национал радикал эвилели деп башкарыкчы партияның талалакчылары фашисчи идегеттерининг халдаашкынының үезинде Г. Ламбракис аар балыглаттырган.

Чангыс аай демократтыг чөөн партияның депутады (ЭДА) Царухас ол халдаашкынының үезинде балыглаттырган болган ачинде ам-даа чыдар. Оон кадының байдалы аар болуп турар.

Чуртта фашизмге удур митингилер болган чыскаалдар үргүлчүлеп турар. Ламракистиң өлген дугайын аныяктар кажыдалдың туктарын тудуп алган, Салоникке күдүмчуларын-биле эрткен.

Демократияны камгалаары-биле демисежип турар кижилерге удур деранын хемчеглерин эрге-чагырганар ап турар. Күдүмчуларга кандыг-даа хуралдарны чыылдырарын хораан. Фашизмге удур кижилер биле полицияның аразынга үскүлежиишкиннер болган. Он-он хамаатылар балыглаттырган. Полицияның араатанзыг үүлгедиглерин бижээн чүүлдер солуннарда долган. Афиныга «Авги» деп чөөн солунну номчааны дээш бир саатты херээжен кижиже полицейжилерниң халдаанын дыңнадып турар. Ол херээжен кижининг уруун дүжүр эттээн болган ам ол шуминүн байдалында турар.

Төптүн эвилели деп буржуаз партияның удуртукчузу Папандреу чүгле чазактың дүжерин эвес, харын база Ламбракисти өлүргени дээш моральтазы-биле харыысалганы хүлээр ужурлуг. Грецияның премьер-министри Караманлисти судка бээрин негээн. Чазак бодунун тургузуп ап турар өлүрүкчү организацияларының дузазы-биле удурланыкчыларының демиселин балып каар бодап турар деп чазакты Папандреу буруудаткан.

ЭДА-ның күүскомунун кежигүнү Манолис Глезос Гераклионга болган митингиге чүве чугаалаан, өлүрүкчү организацияларның ажыл-чорудулгазы дээш харыысалганы хүлээр ужурлуг чазактың дүжерин болган ол организацияларны тарадырын негээн.

Яннинге болган митингиге ЭДА-ның күүскомунун кежигүнү Илиу болза Грецияда политиктиг барометр шуурганның көдүрүлүү үнерин айтып турар деп медеглээн.

Салониктерге тайбың талалакчыларының хуралынче өлүрүкчүлерниң халдаан байдалын истеп хынаарынга шаптык чедирерин эрге-чагыргалар оралдажып, улуг албан-дужаалдыг кижилерни сойгалаашкындан чайладырын шырбайып турар деп, «Неа» солун дыннаткан.

Улустуң шимээшкинин базар сорулга-биле чуртка шериг байдалын тургузарын чазак бодап турар дээрзин ол-ла солун бижээн.

Май 28-те Ламбракистиң мага-бодун Афиныда чедирип келген болгаш ында хөөржүткен. Ламбракисти орнукшударын тайбынны болгаш демократияны камгалазарының, фашизмге удур күчүлүг чыскаал болдурар деп, грек улусту ЭДА-ның күүскому кыйгырган.

„Хосталга походунуң“ киржикчилери кара бажыңда

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи С. Луриниң дамчыдып турары болза:

Килба кара бажың — Алабама штатта ээн-не идегелдиг чүве ол. Бо дээрге бүжар, эрги ирик бажың-дыр, ында хоргудаттырганнарга тургускан чуруи онза кадыг-дошкуну-биле ыглалып турар. Бо кара бажың Алабама штаттың кол хоорайы — Монтомеринин чоогунда турар.

Оон ханаларында ам 28 негрлер болгаш ак-кештиг кижилер хилинчектенип чыдар. Олар Килба кара бажыңга июнь айга чедир чыдар. Ынчаарда оларны «кемниг үүлгедиглери» дээш судтаар деп турар. Оларның бүрүүзү чүдел дизе, Балтимор почтазының ажылдакчызы Уильям Мурну Алабама штатта Аталла хоорайның чоогунга апрель 23-те расписчилерниң өлүргени-биле холбаштыр «хосталганың походун» төнчүзүнге чедир чорударын оралдашканында.

Килба кара бажынче кинр октатырган 28 аныяк кижилер негрлериниң ден эргези дээш бодунун амытының берген ак-кештиг кижи — Уильям Мурга тураскаал болдуруп, боттарының походун эгелээн.

Оларны барык-ла Уильям Мурну өлүрген черге, Атталлага тудуп хоргудаан. Оларның хөй нуруузу — «албадаашкын чок хөделиишкиннерни таарыштыр каттыштырар студент комитеттиң» база аймак-сөөк талазыбиле дең болур чоруктуң конгрезинин кежигүннери болгаш удуртукчулары. Оларның иштинден хөй кижилер сөөкязы ылгаар чорукка удурланганы даап чангыс эвес удаа хоргудаттырып азы кара бажынга олуруп келгеннер.

«Албадаашкын чок хөделиишкиннерни таарыштыр каттыштырар студент комитеди» болза «хосталга походунун» бүгү киржикчилерин доп-дораан хостаар даап кампанияны эгелээн.

Абхазиядың узун назылыгларның төрээн чуртту деп адаан турар. Очамчирск районнуң Джгерда суурунуң «Правда» солун аттыг колхозунуң хоочун кижилери (солагай талазындан оң талазынче) Мексуд Аминба, Астан Шларба, Эдиге Аминба, Теб Шармат олар боттарының чүс чылгы чазын уткуп, чугаалажып турлар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Чаа дүшкүүрлүг чорукче медээ

НЬЮ-ЙОРК. Ассошиэйтед Пресс агентилел Оттавада бодунуң корреспондентизининг дыннадыын таратkан. Сонгу-атлантика блоктун эвилел аразының ядролуг күштерин тургузарының ёзулуг сорулгаларын ол дыннадыгда илередип турар. Ындыг күштерни тургузарын НАТО чөвүлелиниң чоокта чаа доозулган сессизизы чөпшээрээн.

Ол күштерни тургузар чорук боочепсек-даа, өске-даа хемчеглер талазы-биле АБШ-тың ядролуг чажыттарын Европада эвилелчилерингe тыпсырынче орукту ажыдып турарын АП-ниң корреспондентизи бижээн. Америк улуг албан-дужаалдыг кижилерниң бодалы-биле алырга, «ядролуг билиглерни» ынчаар дамчыдып бээри каш чылдарның мурнунда болдунмас турган.

Оон аңгыда ам Барыын Германия ядролуг согугну таварыштырар талазы-биле идепкейлиг рольду делегейниң ийиги дайынының соонда бир-ле дугаарында ап турар. Моонбиле холбаштыр корреспондентининг санап турары чүл дээрге, НАТО-нун ядролуг күштерин тургузар чорук социалистиг чуртталга хамаарыштыр чаа дүшкүүрлүг чорукче медээ болуру магат чок.

КУДР-нуң сугларынга америк корабльдерниң өнчүк-чоңгээзи

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Көрейге тайбынчыдылга талазы-биле шериг комиссиязының май 27-де болган хуралынга көрей-кыдат таланың кол төлөөзи генерал-майор Чан Чжон Хван КУДР-нуң девискээр сугларынче америк шериг корабльдерниң чаа шугруп кирген үүлгедиглеринге шинтпирлиг удурланыышкынны медеглээн.

ЦТАК агентилелдиң дыннатканыбиле алырга, май 21-де америк шериг корабльдер КУДР-нуң девискээр сугларынче шугруп кирип келгеш, балыктап чораан траулерни оон ажылдакчылары-биле кады тудуп алгаш, күш-биле апарган.

Тайбынчыдылга дугайында дугуржулганы үреп турар ындыг янзылыг өнчүк-чоңгээлерни доп-дораан соксадырын болгаш бууулугларны шыңгыы шиндерин генерал-майор Чан Чжон Хван негээн.

ЭМЧИНИҢ СҮМЕЗИ

Нерви системазын быжыглаар

Элир чылын бисиң эмнелгенин ыарыг улус хүлээп алыр кабинединге Хомушку С. келген. Район эмчилериниң ону бээр чоруткал бижинин көөрүүскe: «...Шинчилеп эртер» деп каан болган.

— Район эмчилеринге дыка үр эмнеттим. Чогум мен кандыг янзылыг ыарый бергенимни орта тыппайн турар хевирлиг. «Нерви» — дээр-ле эмчилер болгай, та чүү деп ыарыг чүве?..— деп, ол чугаалаан.

— Башкай кандыг янзылыг ыарып эгелээн силер? —деп айтырыгны Хомушку С. ынчаар тодарадып турар.

— 1960 чылдың чайынында мээң аван бир-ле дүне: «Ат болдум, мени тут!» дээш, шала кырынче барып дүшкен. Оон мен ону хойнумга тудуп олурумда-ла, чок апарган. Аванны эмчилер хан базыышкыны улуг дээр улус болгай. Кижи ындыг дүрген олу бээр деп чүвени ким билир боор. Ынчан кончуг коргуп, хомудап, 2—3 дүне удуваан мен. Оон бээрле шагжоктанып, үйгү кээр, ажыныычал, чогум удуур дээш чыдып ааргa, удаан-даа, удуваандаа ышкаш, бир-ле шыгайның чыдар апардым. Хандыр черле удуттунмас апарган. Улус эпчок чүве чугаалаарга — ажыныычал, хей черге-ле бүгү эрткен-барган чүве сактыр апарган кижи-дир мен. Ол бүгү сагышка кирергеле, караам адаанын кежи тыртa бээр. Ынчан чоруй шуут чаагым эъди дыка анчыг тырттар апарган, көрүп ор силер ыйнаан, эмчи?—деп, ол менден айтыра-дыр.

Шынап-ла, оон он талакы караанын адаа, чаагының эът-кежи биле каттай баскыланнадыр тырткыланнаап кижи болду. Ол чүнү айтып турарыл дээрге, кижи бодунга хамаарышкан таарымча чок байдалларны качыгдап эртип турар апаарга, кижиниң төп нерви системазы кошкак, күжү сула болганындан бергедээшкиннерге таваржып болурунуң тодаргай чижээ ол-дур.

Бис аар күш-ажыл кылганывысты туруп шагзыраанывысты дораан-на билип каар бис. Адаа бодаарга, төп нерви системазының туруп, шагзырааны кижиге дораа-ла билдинмес болгаш нерви системазының күштүг туруп, шагзыранын янзы-бүрү байдалдар-биле илереп турар. Моон чижээнге, бис үр угаан ажылы-биле ажыыдаан соовуста, үйгү келир, шаг чок болу бээривисти айтып болур. Чамдык кижилер үйгү келдирбезин бодаш, улутпас эминерни кайы хамаанчок ажыглай бээр таварылгалар туруп турар. Ол чорук түр үеде чингелдеин кылыр болза-даа, ажыы барып, нерви системазының талазыбиле быжыг эвес, чүве кылгаш «чүрээ өлген», чалгаа, чүве эрентейлээр чоруктарга чедирер.

Янзы-бүрү багай качыгдалдар, угаан-сагыш талазы-биле ундараар чоруктар, чүгле нерви ыарының чамдык демдектери болур—эът-кежи тыртар, дыртаннаап, белиннээш чоруктарга чедирер эвес, а харын нервиниң чамдык ёзулуг ыарыгларынга чедирип болур. Ынчан эмчилериниң сүмезин, оларның аныээшкиннерин хажык чок күүседир чорук улуу-биле негеттинер. Кижиниң эът-мага бодунда чүгле сөөктен, дүктерден ангы, бүгү-ле органнар нервилериг. Оларның ыарыырын миннип, билип турар бис. Ынчангаш кандыг орган нервя талазы-биле суларап баксыраанып, оон ажыл-чорудулгазы баксыраар болгаш оон ыарыгаан демдектерни билдинип келир. Чижээ: чүректиң чамдык ыарыгларының үезинде чүрек дүргедээр, согаар, дыртылаар, сыртанайнып ыарыыр, улуг нерви ыарыгларында—баар карарын ыарыыр, сарыг хайыыр, чүве ижер хөөн чок апаар дээш оон-даа ыдай. Ынчангаш сорудга чүл дээрге, ажыл-ажыдыралдың, күш-ажыдың, чемнениишкиннин, дыштанылганың, үйгүнүң, угаан ажылының чогуур чурумнарын ыяк сагыыры чугула.

Бистиң үстүнде чижекке киирген-ивис эш Хомушку С. эмчилерниң сүмелерин сагып, ниити быжыглаар эмнер-биле эмнеткенининг түннелинде, амгы үеде оон сагыш-сеткили быжыглаттынган, арын-бажы дыртаннаар чоруу сөөлгү үеде чок болуп, чидип турар.

Эмчи Д. КУУЛАР.

ТАЙГА „СУДУ“

Пөш тооруу быжып келген өйде тайгада амыдырал дүвүрээзининг байдалче шилчинир. Тайганың байлактыг белээн дининер, киштер, чидиг үннүг кээргеннер лойлап, күртүлер безин бооставазында кодужугаштарын үстүг тоорук чеми-биле долдур дыгып аптарлар. Ылаңгыя адыглар тоорукка кончуг ынактар, ынчангаш тоорук сайланып турда олар пөштүг черлерже көже бээрлер. Амданныг тооруктарны оларның канчаар дүжүрүп турарын көөрге солум. Чокпак пөштерже үне бергеш, оларны күштүг-биле силгилептерге, тооруктар чаашкын дег, черже төктүп-ле бадарлар. Селбегер «белеткелчи» бажын ийлендирип алгаш, тооруктарның дүжүп турарын дыңнаалаар-даа!

Пөш—байлак үнүш. Бажыннар каастаарынга, бажың иштининг эът-херекселдерин болгаш карандаштар кылырынга эргежок чүгүлә ыяшты база скипидарны пөш берип турар. Оон инеленчек күзүрүмнериден цинга аарынга удур хереглээр холуксааны ап турар. Тоорук чеми 15—20 хүү белок түүлүн, 60 хүү хире үстерни тудуп турар. Ол үстерден чемге болгаш техникага хереглээр үнелиг үстерни үндүрүп турар. Үстер үндүрүп алган сөөлүнде, артып калган артынчыны аъш-чем үлетпүрүнге, халва, торттар болгаш пироглар кылырынга ажыглап турар.

Ынчалза-даа, пөш «сүттүг» база бээр, Каа-Хем бажында мунгаш тайгага бир аалга кирер үжүр менээ таварышкан. Аалдың ээзи мени Сибирь ёзу-биле, чаа тутkан бел эъдинден быжырган пирог-биле болгаш хеңмелеп каан аныг эъди-биле хүндүледи. Оон соонда, кырында үстер салдап турар, хайындырып каан ышкаш сарыгзымаар өөнүг сүттүг стол кырынга салдылар. Мен ону амзап көргеш дыка элдепсинген мен. Ол кажарзымаар хүлүмзурду. Ол сүт чаагай чыттыг, хоюг, арай чигирзиг болгаш тайганың кайгамчык чаагай чыды сиңиккен болду.

Элээн үе эрткен соонда ол тайга «судун» үндүрүп алырының «чажылын» билип алдым. Нарын-даа эвес чүве болду. Пөш тооруун хооргаш, согаашка сокташтар. Ол чуурган тооруктуң чылыг суг-биле хоюткаш, шүүрептер. Оон өңү кызыл-хүрең апаар. Ол сүтте ижин чээзер эм чүүлдер бар, ынчангаш ону ижин баксыраанда ижерге ажыктыг. Чуурып каан тоорук сайын чүгле эки хайындырар херек.

Бүзүрээри-биле боттарынар шенеп көрүңер.

О. ГАВРИЛОВ.

А СИЛЕРДЕ?..

Дыштанылганы чөп ажыглап, спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге күжүн шенежири чүгле аныяктарның херээ кылдыр көөр болза, шын эвес. Тываның ном үндүрер черинин хереженнери дыштанып хүннерин чөп ажыглап чаңчыкканнар. Чоокта чаа олар боттарының билир спорту шашка маргылдаазын организастап эрттиргеннер. Оюн-баштак-биле үдеттирген ол эш-хүүзүнда ужуражыышкыннар ёзулуг-ла хөглүг болуп эрткен. Аңаа корректор О. Чечеккей хөй үдурланыкчыларын удуп, тимелегени чедип алган, а Р. Саган-оол биле П. Киселева олар 2-ги болгаш үшкү черни алгылаан.

А силерниң коллективиңерде хереженнер хостуг үезин канчаар эрттирип турарыл?

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага чаашкын чагбас, кошкак хаттың угланыышкыны үргүлчү өскерлип турар хүн болур. Агаарның температуразы: республикага 18—23, Кызылга 19—21 градус чылыг болур.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Трубачёвтуң отряды дайылдажып тур» 10, 12, «Шугумналчак рейс» 2, «Оожум Дон» (2-ги сериязы) 4, 8, «Воскресенне» (2-ги сериязы) 6, 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Амыдырал ыыма хүлүмзүруп турарыл» 11.15, 3.15, 9.15, «Каран коруучу хереженнер» 5.15, 7.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Алдын бажың» 11.15, 1.15, «Миилуха-Маклай» 3.15, 5.15, «Петер» 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Бензоколонкизиң кадыны» 10.30, 12.30, 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Джамиля» 5, 7, 9 шактарда.

ЧАЛБЫЫШТЫГ РЕВОЛЮЦИОНЕР

(Н. Э. Бауманның төрүттүнген хүнүнден бээр 90 чыл болганынга)

Чалбыыштыг революционер болгаш большевиктер партиязының шылгараңгай ажылдакчызы Николай Эрнестович Бауманның төрүттүнген хүнүнден бээр 90 чыл болган.

Н. Э. Бауман 1873 чылдың май 29-та Волга эринде шимээн дааштыг, хөй кижилиг Казань хоорайга төрүттүнген. Ооң кады чурттап, ойнап чораан өөрү—ядыы-түреңги амыдыралдыгларның уруглары чораан. Бичизинде-ле угаангыр, эскеринчел оол ол үенің чөптүг эвес чоруун, хоорайның ажылчы кижилериниң болгаш көдээниң тараачынарының аар-берге амыдыралын кичээнгейлиг көрүп, хайгаарал чораан. Бауман гимназияга өөреніп тургаш-ла бодунуң чурттагазын ажылчы чоннарның хосталгазының хереэнге бараалгадыр деп бижыы-биле шиитпирлеп алган.

Ынчангаш ооң соонда Казань хоорайның ветеринария институдунга өөренип киргеш. Бауман революстуг чажыт бөлгүмнериниң идепкейлиг киржикчизи болу берген.

Ветеринария институдуи ол дооскан соонда Саратов губерниязының Чаа Бурасы суурунга мал эмчизи болуп ажылдап киргеи. Ол черниң тараачынары омак хөглүг, ажык чугаажыр эмчиге удатпаанда-ла ынак апарганнар. Чүге дизе угаанныг, эртемниг ол кижи помещиктериңг болгаш каргыс эрге-чагырганың. тураында дүржөк аажылалыидан тараачынарның камгаланырынга бодунуң сүмези-биле болгаш ажыл херээ-биле дузалап турган.

Чаа Бурасы суурунуң аныяктары 1896 чылдың май бирде четкилерин болгаш сыырткыыштарын туткулап алгаш, балыктаар кижилер боол үнгеннер. Олар ол чоруткаш, суурдан ырап кээрге Николай Эрнестович Бауман кызыл туктуу киискидир көдүргеш, оларга чүве чугаалаан. Аңаа тараачынар база чүве чугаалап, помещиктериң болгаш каргыс эрге-чагырганың дарлалының дугайын чугаалап, килеңии илередип турганнар.

Чаа Бурасыга эң баштайгы маевканы Бауман ынчаар организастап эрттирген. Ол чылдың күзүнүнде тараачыннар боттарының ынак эмчизинден чарылганнар: ооң революстуг суртаал ажылы чорудуп турганын хаанның полициязы билип каан.

Бауман Петербургка чеде бергеш, «Ажылчын аңгыны хостаары дээш демиселдиң эвилелининг» эң идепкейлиг кежигүннериниң бирээзи болу берген. Удатпаанда каргыс шагдаалар ооң революстуг ажыл-чорудулгазын база билип каан болгаш ону тутkаш. Петропавловск шивээге хорудаан. Барык-ла ийи чыл чыгыы үенің дургузунда, тодаргайларга чээрби ийи айларда, кара бажыңга ол олурган. Кара бажыңга олуруп тургаш, ол бодунуң мурнунга салып алган сорулгазындан ойталавайн, ажылчы чоннарның хосталгазы дээш демиселге шиитпирлиг киржир күзел-соруун улам-на быжыглап турган. Ооң ол шиитпирлиг чоруунуң дугайын ооң төрелдеринге бижээн чагаалары хереэчилеп турар. Бир чагаазында ол мынча деп бижип турар: «...Мээң баар оруум шагда-ла шилиттинген, оон чайлаары дээрге, кижи бодунуң күзел-соруун өлүргени ол болур».

Бауманны үр үеде кара бажыңга хоргудаанының соонда, хаанның эргe-чагырганың суду оны шөлүлгеге шииткен. Ынчалза-даа эрес-дидим революсчу даштыкы чүртче дезип чорупкан. Ол чоруткаш, 1900 чылда Владимир Ильич Ленинге Бауман эң баштай ужураашкын. Ол ужуражышкын Бауманның оон соцгаргы революстуг ажыл-чорудулгазынга канчаар-даа аажок улуг салдарлыг болган.

Бүгү орустуң эң баштайгы социалдемократтыг солуну болур «Искраны» тургузарынга Бауман эң соруктуу-биле кириишкен. Немец садыгжы деп паспорт-биле Бауман Россияга катап ээп келгеш, «Искраны» тарадып, нептередир ажылды аайлап башкарып эгелээн. «Искраны» ажылчыннар ортузунга тарадыр ажыл хөй-хөй дидим болгаш тывынгыр чоруктарны кылырын негеп турган. Ол үеде Бауман «Грач» деп шола ат-биле ажылчыннарга сурагжып, паспортун янзы-бүрү аттар-биле хөй удаа өскертип, чурттаар чажыт бажыңнарын, хоорайларын болгаш чажыт аттарын солуп тургаш, ажылчын кижилерже «Искраның» оруун ажыдып, хөй чүүлдерин кылган.

Иваново хоорайның пөс-таавычылары, Туланың металлистери болгаш Казаньның демир-орукчулары Николай Бауманны эки билир турган. Бауман ажылчыннарның бижээн чүүлдерин чыып алгаш, оларны даштыкыже, Ленинче чорударын организастаан. Ол солунну Москвага чажыт типографияга хоолгалап парлаарын база организастаан.

Ынчаар ажылдап чоруп турда ону база катап тудуп хоргудаан. Киевтиң кара бажыңынга чыткаш, Бауман туттурган өске искрачылар-биле харылзааны тургузуп, дезип үнер белеткелди кыла берген. Бауманның организастаану-биле он бир революсчулар кара бажың начальнигининг мырыңай «думчуунуң адаандан» дезип чорупкаанар.

1902 чылда Россияның Социал-Демократтыг Ажылчын партиязының ийиги съездизи ажыттынган. Бауман ол съездиниң киржикчизи болу берген болгаш оппортунистиг меньшевиктерге удур ленинчи шутумну камгалап, аңаа өткүт, чидиг чугаану ол кылган.

Съездиниң соонда Бауман чажыды-биле база катап Москвага чедип келген. Бо удаада Бауман мырыңай полиция участогунуң херииниң яштинге чажыт типографияны организастаан. Солун парлаар станокка Бауман ажылдап турда, ооң кадайы даараныр машинага даараныр турган. Каргыс шагдаалар ооң чаны-биле эртип тургаш-ла, «даараныр мастерскаялыг немец даараныр-ла турардыр аа» деп бодап эртер турганнар.

Бауман бодунуң фамилиязын болгаш чурттаар бажыңын база-ла катап-катап солуур, өскертир ужурга таваржып турган. Кезек үеде Бауман Москванын уран-чечен театрының артизи, амга чедир сураглыг В. И. Качаловтуң бажыңынга чурттап турган. Сөөлүнде Бауманның дугайында сураглыг артист Качалов мынча деп сактып бижээн: «Бауман дээрге бодунуң кайгамчыктыг омак-шылдыг, чаяан-салымныг чоруу-биле, хайныышкыныыг, чогаадыкчы угаан-бодалга сонуургалының улуу-биле кижиниң кайгадыр кижи чораан. Революционерниң чалбыыштыг болгаш дарлакчыларга эптежип шыдавас шыңгыы чоруу-биле ооң бодалының чымчаа, чаагай сеткилдиин чаңгыс чүүл кылдыр каттыжып турар. Бауман уран чүүлге дыка ынак, ону экм билир, ооң дугайын чугаалап билир, ооң дугайын чугаалаарынга ынак кижи чораан. Бодумнуң бүгү чурттагам иштинде мээң чоок ужуражым танышкан бүгү кижилеримден ээ-не экм кижи ол болганын мен черле утпас мен».

Бауман ооң соонда база-ла революсчу ажыл-чорудулгазы дээш катап туттуруп бажыңнаткан болгаш бо удаада ону 1905 чылдың революциязы кара бажыңдан хостатkан. Кара бажыңдан хосталып үнген дораан-на Николай Эрнестович чаңгыс-даа хүн дыштанырын бодавайн, революстуг ажыл-чорудулгажe сундугуп киргеи—Москванын большевиктер организациязының секретары болу бергеи. 1905 чылдың октябрь 31-де Бауман кызыл туктуу көдүрүп алгаш, хаанныг ёзуга удур чыскаалга катты. жарынче ажылчыннарны кыйгырып, революстуг чыскаалдың бажыңга чорул турган. Эрес-дидим революционер хаанга удур чыскаалды баштап, ынчаар чоруп турда, чүс-карачы провокатор ооң соондан кедеп чедип келгеш, Николай Эрнестович Бауманның бажын демир-биле чара шаап өлүргеи. Ооң бүгү чурттагазында ажылчы чоннарның хосталгазы дээш, аскежии дээш бараалгадып чораан маадырлыг, чалбыыштыг амыдыралы ынчаар элекке үзүлгеи.

Бауманың өлүртkенининг дугайында медээ Москванын болгаш чурттуң өске-даа хоорайларының ажылчыларының күчүлүг килеңин хайныктырып үндүргеи. Эрес-маадырлыг революсчуну Москвага хөөржүткеи. Бауманның хоорждүлгези үш чүс муң ажылчыннарның хаанныг ёзуга удур күчүлүг чыскаалы болган.

Шылгарангай революсчуның бодап чораан бодалы, күзели, ол дээш демисежип чораан улуг херээ ам чүгле бистиң чуртувыста эвес, харын база Азияның, Европаның, Американың элээн хөй чурттарында боттаигаи.

Бо дээрге Бауманга болгаш ол ышкаш ажылчы чоннарның херээ дээш демиселге амы-тыным берген хөй-хөй революционерлерге эң эки, бедик чаагай тураскаал болур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың, № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 35—24, пропаганда кылдызының 23—54, харыысалгалыг секретарьның 23—35, кодээ ажыл-агый кылдызының 25—38, партийжи амыдырал кылдызының 37—13, иштики информация кылдызының 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 21—27. үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал кылдыстериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—00858. Чагыг № 130. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢДАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
МАЙ
31
ПЯТНИЦА
№ 128 (5532).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң органы

Өртээ 2 көп.

Часкы хову ажылдарының хүн демдеглели

Бүгү кедээ амыл-агый культураларының бедик дүмүдүнүң үндезинин салыр дээш, республиканың тараажылары бо хүннерде улуг-чаагай ажыл-херектерни бүдүрүп турарлар. Зө ылаңгыя ква-хемчилер тараа культураларының тарылгазын доосказ, бистиң номчукчуларывысты өөртүп турар. Ол районнуң механизаторлары болгаш хову ажылдакчылары бо хүннерде одуругларының аразын сайзырадыр культураларның тарылгазын чоокшу хуусаада доозар дээш, бүгү-ле күжениишкинин салып турар. Ынчалза-даа бо талазыбиле амылдарның шүшпеп чоруп турарын фактылар база көргүзүп турарын айтыр херек. План ёзугаар кукурузаны 4100 гектарга тарып өлуртур турган болза, тарып алганы 2824 гектар болуп турар. Ол ышкаш картофель өлуртур даалга 74,4 хуу күүсеттинген. Картофель өлуртур планны күүседиринге үрезинниң чедишпейн турары шаптыктап турар. «Октябрь 30 чылы», «Совет Тыва» болгаш «Октябрь 14 чылы» колхоздар үрезиннерге чедиппейн, элээн бергедээшкинге таварыпып турар. Ындыг турбуже, бо амыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери-даа картофельдиң үрезин материалын дилеп өттыптынарының кандыг-даа хемчеглерин айбайн турар.

Таңды районнуң тарылга шөлдеринде бүгү амыл-ишчилерниң картофель өлуртур амылга хөмүдаашкынын кандыг-даа чөптүг чылдагааннар-биле камгалап чер-ле болбас. Майның 29-та—часкы тарылганың сөөлгү шимтпирлиг үезинде—«Межегей» совхозтуң ховуларынга куланка илдигер дааш безин дыңналбаан. Ындыг болганының түңнелинде машина-техника болгаш механизатор кадрлар четчир-даа болза, ында амдыгаа чедир чүгле 141 гектар кукуруза болгаш 20 га картофель тарыттынган.

Хову амылдарының бүгү хевирлерин канчаар кылырының чижээнге «Революцияның чалбыышы» колхозту көргүзүп болур: ол амыл-агый тараа культураларының белгаш кукурузаның чажып тарыышкынын дүүн доозупкан. Ам ында картофельдиң безин сөөлгү гектарларын өлуртуру артнан.

Эштер Пащенко болгаш Лысан! Бүгү культураларның элбек дүмүдүдээш канчаар амылдаарын балгазынчылардан өөренип алыр болзуңарза, эки-дир.

Тес-Хем бүдүрүлге эргелели (начальниги эш Сонам) часкы хову амылдарын чорудар талазы-биле амдаа хамыктың сөөнда ылдыр санатпышаан. Ында амылдарның шынары чүгле багай эвес, харын-даа одуругларының аразын сайзырадыр культураларны түүлен-даа шүшпеп тарып турарын айтыр херек. Ол эргелелдиң болгаш аңаа хамаармыр партия комитеттериниң удуртукчуларын чоокта чаа партия обкомунуң бюрозунга болгаш хову амылдарының хүн демдеглелдеринге-даа хөй удаа шүгүмчүлеп турган болгай. Ынчалза-даа олар чогуур түңнелдерни ам-даа кылбаннар. Майның 29-та ол эргелелдиң амыл-агыйлары кукурузаны чүгле 51 гектарга болгаш картофельди — 15-ле гектарга өлуртуп тарааны оок тодаргай барымдаазы-дыр.

Чөөн-Хемчиктиң тараажылары сөөлгү каш хонуитар дургузунда чамгыс черде таптаап турупканнар. Сөөлгү 900 гектар тараа культураларын доозуп чадажы берген. Бар турар техниканы шуптузун одуругларының аразын сайзырадыр культураларны түүлен-даа шүшпеп тарып өлуртур амылче шилчитпен турар үшүрлүг. Барыын-Хемчик районнуң амыл-ишчилери тараа культураларының чамыдазын бир дугаарында доосказ, ол дугайын илетиззи болза-даа, ынчаар кылбаннар. Чижээ, кукуруза тарыырының планы ол районда чүгле 66,2 хуу күүсеттинген. Оон чылдагааны кукуруза өлуртукчуларын багай амыглап турарында. «Сельхозтехника» салбырында хемчээкчи удаазынар бар-даа болза, «Тээли» совхозта дөрт агрегат оон чогуның үржүүндан амыл чөп турар. Ынчалза-даа ол амыл-агыйның удуртукчулары — директору эш Чюдюк, кол инженер эш Купоросов олар ону садып алыр бе, азы канчаарыл, деп дугуржуп чадажып турарлар. Бо аразында мал чеминге үнелиг ол культураны тарыырының эң таарымчалыг хуусаазы эртип бар чыдар.

Барыын-Хемчик районда картофель өлуртур амыл база багай чоруп турар. Май 29-та бо амылга өзүлде чүгле 16 гектар болган.

Республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында тараа культураларын тарыырының планы нигитизи-биле 97,3 хуу күүсеттинген. Республикага ам ол культураларны 8108 гектарга тарыыр болза, бо амылды доосканын илетпеп болур.

Агаар чылып эгелээни-биле чергелештир бок үнүштер өзүп үнүп эгелээн болгай. Ынчангаш тарылгаларны илииртеп, арыглаары чугула апарган.

Ол ышкаш суггарылга дугайын чаңгыс-даа хүн уттуп болбас. Суггарылга четкилеринде суг четчир турбуже, бо амыл дыма сула организастаттынып турарын айтыр херек. Чаягаар бүткен болгаш тарзан сиген шөлдеринден, тараа болгаш кукуруза тарыыр черлерден чүгле 6899 гектарны суггарган.

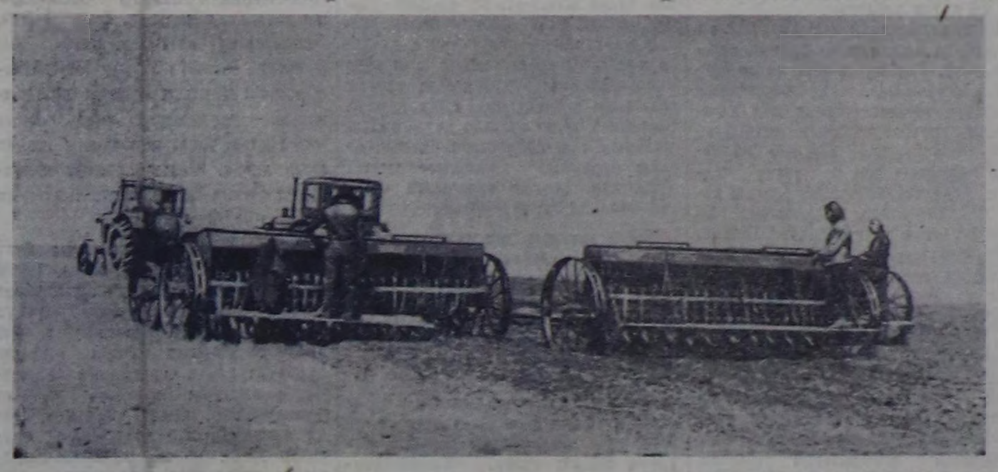

Дуржулга станциязының механизаторлары Н. Федосеенко болгаш А. Неделин олар тараа чаштырар нормазын үргүлчү ажыр күүседип турарлар. Оларның агрегаттарының чаштырыкчылары Людмила Варфаломеева, Моңгуш Эрес-оол, Дина Кондратенко олар база мурнакчыларның одуруумда.

ЧУРУКТА: бешки бригадада чаштырылганың чоруп турары.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Бүдүн чартык норманы

«Найырал» совхозтуң Аймырлыгда ийи дугаар трактор-ховy бригадазында ажылдап турар тракторист Ш. Минчит-оол «Беларусь» трактор-биле кукуруза тарып турар.

Кукуруза тарылгазын дүрген болгаш шынарлыг доозар дээш анда бызыглаан техниканы камнаг база бедик бүдүрүкчүлүг ажыглап, хүнде 7 гектарны чаштырар нормазын 12—13 гектар чедирип, азы бүдүн чартык ийи норманы күүседип турар.

СОВХОЗТА МУРНАКЧЫ

Таңды районнуң «Межегей» совхозунуң Кара-Булун салбырында комсомолчу-тракторист Анатолий Мамрашев 1956 чылдан бээр мурнакчыларның одуруунга санадып, тракторну бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарының дуржулгазын көргүзүп турар.

Чеди чылдың бешки чылының чаткы хову ажылынын бо совхозта күш-ажылчы маадырларының бирээзи эш Мамрашев болган. Ол, тарааны хүнде 32 гектар черге чаштырар норманы 83 — 85 гектар кылдыр күүседип келген. 741 кг кывар-чаар материалды камнап алган. Эш Мамрашевтиң трактору үрелиишкинге таварышкан таварылга болуп көрбээн. Агрегаттар аразында шилчиир кызыл тукту оон агрегады быжыы-биле тудуп келген.

Эш Мамрашев чүгле бодуу эки ажылдаары-биле кызыгаарлаттынмайн, тракторист мергежилге аскэш-өөрүн өөредип турар. Шазатыя Виктор Попов ол дуржулгалыг трактористиң дузалаамчызы-биле трактору база-да мергежилдиг башкарып билир кылдыр өөренип алган.

Анатолий Мамрашев ам чайгы чер андырылгазынче киришкен. Хүнде 7 гектар черни андырарын 12 — 15 гектар кылдыр күүседип турар.

Алдын-Булактың соңгулда округунда Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң депутадын дедир кыйгыртыр дугайында бадылаашкын чорудар округ комиссиязының дыңнадыы

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң 1963 чылдың май 15-теги Чарлыын ёзугаар Барыын-Хемчик районнуң Алдын-Булактың № 38 сонгудада округунга Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң депутады Доржат Сүрүнович Сарыгларны дедир кыйгыртыр дугайында бадылаашкын чорудар талазы-биле сонгукчуларның хуралдары 1963 чылдың май 26—27-де болгулаан.

Ол сонгудада округунуң сонгукчуларының 83 хуузу ол хуралдарга киришкен. Хуралдарга киришкен бүгү сонгукчуларның 100 хуузу Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң депутады Д. С. Сарыгларны дедир кыйгыртыр дээш бадылаан.

«Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң депутадын дедир кыйгыртырының чурумунуң дугайында» Хообулунуң 10-гу үүлүн ёзугаар депутат Доржат Сүрүнович Сарыгларны Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң депутаттарының составындан дедир кыйгырткан деп санаар.

ТУРК ТӨЛӘӘЛЕРНИҢ МОСКВАДА КЕЛГЕНИ

МОСКВА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң чалааны-биле Турцияның Национал улуг хуралының (меджлис) төлөөлери Москвага май 29-та чедип келген. Төлөөлерни сенаттың даргазы Суат Хайри Үргүплю баштап чоруур.

Турцияның болгаш Совет Эвилелиниң күрүне туктарын аскан Внуково аэродромга төлөөлерни ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазының орлакчызы В. И. Козлов, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң палаталарының даргалары И. В. Спиридонов, Я. В. Пейве, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары М. П. Георгадзе болгаш өскелер-даа уткаан.

Турцияның Совет Эвилелиниде элчини Фахри Корутюрк, турк элчин черинiң дипломаттыг ажылдакчылары уткааннарының аразында база бар болган.

Аэродромга И. В. Спиридонов биле С. Х. Үргүплю олар найыралчы ёзу-биле чүве чугаалааннар.

Англи ужар чүүл төлөөлери Москвада

МОСКВА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Ужар чүүл талазы-биле Күрүне комитединиң чалааның ёзугаар Англияның ужар чүүлүнүң төлөөлери май 29-та Москвада чедип келген. Оларны ужар чүүл министри Джулиан Эмери баштап чоруур.

Совет Эвилелиниге англи ужар чүүлдүң төлөөлериниң келгени ССРЭ биле Англияның аразында харылөөларны быжыглаар дээрзинге идегелиян СЭТА-ның корреспондентизинге медеглелинге Джулиан Эмери илергейлээн.

Россияның 30 миллиарды болур

Россия Федерациязының ажылчылары чеди чыл төнчүзүнде пландан ажыр 30 миллиард рубльдиң продукциязын бээр деп шинтпирлээн. Бүдүрүлгелерниң болгаш цехтерниң, участоктарның болгаш бригадаларның коллективтери, экономиктиг районнар чинтизи-биле пландан ажыр фондуга хөй немелдени киирер дээш чарышты калбарып турар.

Кузбасс экономиктиг районнуң ажылчы чоннары бо чылын бүдүрүлгениң хемчээлин 9 хуу ажыг көвүдеткен. Россияның 30 миллиардынга киришпиир олар чылдың төнчүзүнге чедир 45 миллион рубльдиң үлетпүр кылыгларын онаалгадан ажыр киирерин хүлээнген.

Барыын-Урал совнархозтуң коллективтери чеди чыл планындан ажыр бир миллиард рубльдиң продукциязын бээрин төлевилеп турар. Пермьнин «Камкабель» заводунуң ажылчыннары, Березниковтуң аниин-будулга заводунуң ажылдакчылары, Соликамскиның калий комбинадының дагжылары улуг чедишкинжерни чедип алган.

Кузнецкиниң (Пенза область) яшк фабриказының ажылчыннары бүдүрүшкүнүң көвүдериниге улуг күралвырларны илереткен. Чеди чыл төнчүзүнге чедир олар 6 миллион рубльдиң ишнин онаалдадан ажыр бээр деп турар.

Мордовияның ажылчы чоннары бүгү-россияның үлүүнге чүс миллион рубльди киирерин хүлээнген. Чыл агезинден бээр үлетпүр коллективтери пландан ажыр хөй техниканы көдээ ажыл-агыйга берген, цементнин болгаш кабельди бүдүрүп үндүрген.

Сахалин областың ажыл-ишчилери чеди чыл төнчүзүнге чедир планнан ажыр 90 миллион рубльдин продукциязын бээр. «Чугуев» деп сейнерниң ажылдакчыларының чедишкинин эрес-маадырлыг күш-ажылдың үлегер-чижээ болур. Ол сейнерни РСФСР-ниң Дээди Соведининиң депутады, Социалистиг Бүш-ажылдың Маадыры капитан А. И. Босоногов удуртуп турар. «Чугуев» сейнерниң ажылдакчылары чеди чыл онаалдазын күүседипкен.

(СЭТА).

Планны күүседир

Улуг-Хем парткомунуң бюрозу мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле районнуң ажыл-агыйлары боттарының алган хүлээлгелерин канчаар күүседип турарының дугайында айтырыгны чоокта чаа чугаалажып көрген.

Анда «Х Улуг хурал», «Чодураа» колхозтарның даргалары эштер Висляев, Кошкар-оол, «УТКА 25 чылы» совхозтуң директору эш Стихарев оларның информацияларын дыңнаан.

Бо чылдың бирги чартында «Х Улуг хурал» колхозтуң ажылнишчилери 57 тонна эттти, 104 тонна сүттү күрүнеге садар турган, эттти 8,2 хуу, сүттү 24,7 хуу күүсеткен. Колхоз даргазының санап алганы-биле алырга июнь бирге чедир колхоз 5 тонна эттти, 6 тонна сүттү дужаап болур аргалыг. Ындыг болзаада хүн бүрүде чеже тонна сүт сагдынып база дужааттының турарын эш Кошкар-оол билбес, ол талазы-биле түннелди бодунга кылып албайн турары илерээн. Колхозта сүт-бараан фермалары үш черде тургустунган. Оларның бүдүрген сүдү иштики хереглелдерге, ылангыя бызааларга ижиртириңге хөй чарыгдаттынып турар. Колхоз июнь бирге чедир алды тонна сүттү дужаар болза, чартык чыл планын күүседиринге ам-даа чедеп ажыг тонна сүт арттар. Ол болза чаңгыс айның дургузунда улуг күжениишкинни негеп турар.

«Чодураа» колхоз чартык чылда күрүнеге эзт, сүт садар планын күүседиринге 568 центнер эзтти, 1172 центнер сүттү күрүнеге садары негеттинип турар. Мындыг байдал оон удуртукчуларын, ында ферма эргелекчилерин, тускай эртемниглерни дүвүретпейн турары элдептиг.

Колхозтар даргаларының партком бюрозунга чугаалап турары-биле алырга, күрүнеге садар малдың күжу арган, мал четчир санныг мал чеминбиле хандыртынмайн турар. Ындыг тайылбырлар амгы үениң партийжи негелдезинге дүүшпейн турары билдингир. СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленуму малчыннарның амыдыралхандырылгазынче болгаш негелдезинче кичээнгей салыр кижилер-биле ажылды экижидер, социалистиг чарышты тодаргай удуртур дугайында делгеренгейи-биле айыткан. Фермаларда учёт болгаш отчёт багай тургустунган, ону ким-даа хынап, контрольдавайн турар.

Районнуң колхозтарында, совхозтарында он чеди сүт-бараан фермалары ажылдап турар. Олар чартык чылда күрүнеге сүт садар онаалгазын май 20-ге чедир 46,9 хуу күүсеткеннер. Алган хүлээлгени күүседир дизе 730 ажыг тонна сүт херек. Сорулга болза ону түгле күүседир эвес, харын ажыр күүседип, малдың продуктулуун көвүдериг болур. «Найырал» совхозтуң Кызыл-Дагда, Үрбүнде, Кара-Талда сүт-бараан фермаларының саанчыдары социалистиг чарыштү калбартып, күжениишкинниг ажылдап турган, бо чылдың баштайгы чартында сүт саалдазын көвүдедип, совхоз чартык чылдың планын май 20-де 73,4 хуу күүседирин хандырган. Олар күрүнеге сүт садар хүлээлгезин хуусаа бетинде күүседиринге чүткүлдүглер. Үрбүн сүт-бараан фермазында Т. Наваштай, М. Шивит дээн ышкаш мурнакчы саанчылар бар.

Жданов аттыг колхоз күрүнеге сүт садар талазы-биле районнуң өске ажыл-агыйларындан дыка хожудап турар. Ол колхоз чартык чылда сүт садар планын 18,3 хуу күүседип алган. Ийи-Тал сүт-бараан фермазының коллективи коммунистиг күш-ажыл бригадазының бедик алын чаалап алган.

Колхозтарның болгаш совхозтарның чартык чылда күрүнеге садар ээдинин, сүдүнүң график планын парткомуң бюрозу бадылаан, ажылагыйларның удуртукчулары, партия эге организацияларының секретарылары оон күүселдезинин хүн бүрүнүң контролюнга алыр, күрүнеге эзт, сүт садарының чартык чыл планын чедишкинниг күүседирин хандырар хүлээлгелиг.

БЕЛЕН

Хой ажылының база бир дүмүдүн чидириг чокка ажаап алырынга баш бурунгаар белеткел ажылдары Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунда эки чоруттунган.

Бирээзи 20, а өскези 44 хачылыг ийи кыргылда пунктуларын дерип тургускан. Чаа-Сүүрда кыргылда пунктузунга эрткен чылын хүнде 1500—2000 хойну кыргыптар турган. Ол улуг пунктуның септелгезин суурнун херээженнери кылган. Кыргыкчыларның ажылдаар черн, хойларны кажаалаар өрээл, дүктү класстаар, савалаар, денгилээр чер бо пунктуда таарымчалыг кылыр кылдынган. Кыргылда пунктузунга ажылдаар бүгү кадрлар четчелеттинген.

Кыргылда үезинде ниитинин чеменилге черни, бүгү бичии уругларны ажаар яслини тургускан. Хой кыргылдазын чорударда сагып күүседир негелделерни тодаргайлаан тайылбырлыг материалдарны пунктуда делгеп аскан. Кыргылданы коданнар аайы-биле чоруларының графиктиг планы кылдынган.

ЭРТИНЕЛИГ ИШЧИ ХОЛДАР

Бүлянныг кижиниң чоруу ак дижир болгай. Шынап-ла, ол хүн ораңделегей безин оларга чоргаарланып, бодунуң өөрүшкүзүн илереткен-даа дег, хиндиинде хир чок каан хүнү хүнней берген. Клубка сыныпайн барган улуг, аныяк чон ол-бо эжиктерден дашкаар үне бергеш, клубтуң иштинче карак албайн көрген, кулак салып дыңналаан турганнар. Олар боттарының шолбаннарының өөрүшкүзүн үлежип, оларның моон сонгаар хөй чылдарда чурттап, улам хөй күш-ажылчы чедишкиннерниг болуруун алган өөрээр дээш келгеннер.

Олар аныяндан тура күш-ажылга, кадыг-бергеге далыккан кижилер. Кажан Тывага колхоз тургузуушкуну эгелей бээрге, төрээн Шемизинге чаа колхозту идепкейлин-биле организасташканнар. Колхозка каттыштырган баштайгы бир кодан хойну өстүрери-биле ол өг-бүле хүлээнип алган. Оон бээр бо хүннерге чедир төрээн колхозунуң экономиказын быжыдарынга эвээш эвес ажыл-үүлеңи олар бүдүрүп берген. Колхозчу амыдыралга күш-ажылчы он үш чылдарының дургузунда олар 4693 хураганны өстүрген. Бир эвес колхозта амгы 8500 ажыг хой барын кичээнгейге алыр болза, оон ден кезии ол өг-бүлеге онаажыр деп билзе ажырбас. Оларның ол өстүрген хойларын дириг деңзинге шилчидер болза, барык 234 тонна 650 кг азы акшага алырга—187 муң ажыг рубль болур. Ол үениң дургузунда 12 тонна дүктү бүдүрген, оон өртээ 25.584 рубль. Ниитизи-биле олар ийилээ он үш чылдарның иштинде колхозка 213304 рубльдин орулгазын киирген.

Кымнарыл ол дээрзин эргим номчукчу дораан биле бээр сен. Оларның кайызы-даа 1903 чылда төрүттүнген болгаш май 22-де алдан харны харлааннар. Колхозчуларның бистин шолбаннарывыс деп адап турары, алдан чылды чурттап эрткен ол ирей, кадайның төрүттүнген хүнүн демдеглеп эрттиреринден колхоз баштаар черн, партия организациязы болгаш кадаа Совет шинтпирлээн. Колхозчу чоннуң клуб сынмас кылдыр чыылган ужуру ол.

Олар дээрге Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң хоочун хойжулары Сангыспаа Ховалыг Чимит-Сереновна биле Хандый Ховалыг Дембиреловна-дыр. Оларны анаа-ла Ховалыглар-даа дээр-ле.

Хурал президиумуу олурупканда, колхоз баштаар черинiң даргазы эш Ш. Д. Буулар СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Токага сөс берди.

Ховалыгларның 60 хар харлаанын-биле холбаштыр СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелининиң өмүнээзинден эш Тока оларга байыр чедиргеш, оларны шаңнаар дугайында республиканың Дээди Соведининиң чарлыктарын чугаалаан, Х. Сангыспаага «Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны» деп хүндүлүг аттың дипломун болгаш Х. Хандыйга Тыва АССР-ниң чазаанын хүндүлел бижинн база «Социалистиг чарыштың шылгаракчызы» деп хөрек демдээн тывыскан. Оон-биле кады өртектиг белектерни база тывыскан.

Ховалыгларга тывыскан шаңналдар чүгле оларның эвес, а ниити колхозтуң эки ажылдаанын херечилеп турар дээрзин эш Тока демдеглээш, моон сонгаар улам эки ажылдаарынче бүгү колхозчуларны кыйгырбышаан. Ховалыгларның улам хөй чедишкиннерлиг, үр чурттаарын йөрээген.

Дараазында колхоз даргазы эш Ш. Куулар, хар харлап, шаңнал ап турар мурнакчыларга байыр чедирбишаан, оларның кызымак күш-ажылын колхозчуларның үнелеп турарының дугайын чугаалап тура, мынча дээн: «Кижини күш-ажыл каастаар дээр чүве болгай. Бистиң бо хоочун хойжуларывыс боттарының кызымак күш-ажылы-биле мынды бедик атты, чаагай шаңналдарны ап турар-дыр. Ону колхозчулар база-ла бедии-биле үнелеп турар. Оон чижээ бо-дур: кижин бистиң хойжувус Сангыспаага «Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны» деп ат тыпсыр дугайында чарлыктың үнгенибиле холбаштыр колхозтуң аныяктары мынды ыры чогаатканнар:

Ээн турган хову сынмас
Элбек хойну өстүрүп каан,
Эртинелиг ишчи холдуг
Эрес хойжу Сангыспааны.

Ырга мактадыр деп чүве алдардыр, эштер. Колхозка чедирген күш-ажылчы белектерни дээш бистиң мурнакчы кырганнарывыска улуу-биле өөрүп четтиргенивисти илередип тур мен».

Ховалыгларга колхоз баштаар черинiң мурнундан өртектиг белектерни эш Куулар тудуспушаан, ам-даа хөй-хөй чылдарда чурттап, чедишкинниг ажылдаарын күзээн.

Оон соонда Ховалыгларның адынга келген хөй санныг байырлыг телеграммаларны колхоз даргазы чоңга номчуп дыңнаткан. Телеграмма чорутканнарның аразында Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Оюржак Лопсанчап, «Чыраа-Бажы» совхозтуң мурнакчы хойжузу Сат Сагбалдай, Тыва АССР-ниң культура болгаш уран түүдериниң алдарлыг ажылдакчызы Константин Дамдын, Чөөн-Хемчиктиң ВЛКСМ райкому база Ленин аттыг колхозтуң колхозчулары дээш, кымнарны чок дээр.

Дараазында колхозтуң № 1 хойжу бригадазының бригадири Ондар Монге, Шеми кедээ Соведининiң даргазы Куулар Сечикпаа, школа директору Монгуш Зоя, колхозта партия организациязының секретары Константин Хаяк-оол, Чөөн-Хемчиктиң партком секретары Ондар Дажүүдей олар байыр чедирип, хар харлаанынарның хөй чылдарда чурттап, ажылдарын күзевишаан, боттарының хүүда белектерни түгсүп турганнар. Оларның кызымак күш-ажылын чон ынчаар үнелеп, чылыг сөстерни чугаалаарга, өөрүшкүүнүң демдектери ажыл-ишчи ирей, кадайның арыннарынга мижуга бүргүзүндө-ле чайнап турду. Амыдыралынга бүгү-ле эрткен оруктарын сактып, ялыы халечиктиң халалыг чымыжындаа, дүжүттерниң дошкун ажылдарын-даа, революция соонгары амыдыралдың чаагай көгүдүзиндээ бодап олурарын оларның арыннарындан ийделп көстүп турду. Ол дугайын Ховалыг Чимит-Сереновичиниң мынчыг чугаазы улам тоза кылдыр херечилепти:

— Шаанда ядыы-түреңги чораанывыстан кадайым-биле куда доозун эрттирбээн улус бис. Ам ону кылыр чоор бе, деп-даа бодай-дыр мен. Коммунистиг партиянын, Совет чазактың бадүүн кижилеринин, хойжу ирей, кадай бистериниң дугайывыста сагыш човаашкынынга, колхозчу чонум, ха-дуңмам силерниң бистиң ажылывысты бо хире үнелеп турарыңарга багай бодум дешкилеп өөрээн бичии уругларгыларывыстың өөрүп тур мен. Кадыым-на ыядашса, кашдаа харга чедир ажылдаар мен.

Оон соонда эш Сангыспаа кадайыбиле кады 1963 чылда алган хүлээлгелерин (436 хойдан ынча хураганны менди доруктурарын, хөй бүргүзүнден 2,5 кг дүктү алырын, чайгы үеде хоюн каш катап чуулдага киирерин, бодунуң күжү-биле 15 тонна сигенин кезии белеткээрин, кыштаан сентябрь 1-нин бетинде септеп алырын) бүгү колхозчуларга чарлаан болгаш колхозтуң № 2 хойжу бригадазының мурнакчызы Ооржак Маннай-Караны социалистиг чарышка кыйгырган.

Алдан харны харлап турар, күш-ажылдың мурнакчыларынга тураскаткан колхозтуң аныяктарының концерти «Шеми-Бажы» серинiң чайлаг» деп ырның тааланчыг аялгазының алаа-биле мынды сестер-биле эгелээн:

Сеткил ханган өөрүшкүге чалгынанган
Шеми хемниң эрес-омак оглу,
кызы,
Шолбаннарга—Ховалыглар
силерлерге
Чалбыыш-оттуг байырывыс сөөнеп
тур бис.
Көжегени ажыдарын
чөпшээрецер,
Хөглүг-омак ыраажыларны
магадаңар,
Хөөмей, сыгыт аялгага тааланар,
Хөгжүм, ырлар агымынга
чалгынар-ла.

Шеминiң талантылыг аныяктары боттарының алдарлыг мурнакчыларынга солун концертин бараалгатканнар.

Колхозтуң шолбаннары, хой ажылының мурнакчылары Ховалыг Сангыспаа, Ховалыг Хандый концерт соонда эш Тока-биле беседалашкаш, долу өөрүшкү-биле алышче хаптылар.

С. ПАВУ.

СОРУК КИИРГЕН

САМАГАЛДАЙ. (Телефон-биле). «Тес-Хем» совхозтуң малчыннары хой кыргылдазынга белеткелди эрткен чылдан дээре организастаан. Хойну шуптузун электри-биле кыргыдары ажыктыг, ол сорулга-биле беш пунктуда 106 хачылыг агрегатты тургускан. Техниканы шын башкарарынга, хойну мергежилдиг кыргыларынга кадрлар база четчир.

Совхоз бо чылын күрүнеге 740 центнер дүктү белеткээр, ону чедишкинниг боттандырарынга бүгү аргалар бар. Чижээ, бүгү 31200 хоюнуң 65 хуузу экижиктен уксаанның хайвактары. Берт-Дагның малчыннарының инициативазын ёзугаар, кажаалларга болгаш одарларга чүлдүүнүп тоглаан дүктү чыыр, кыргылда үезинде дүкке чидиргин болдурбас, продукциянның шынарын бедиидер талазы-биле чарыш салбыр, бригада бүргүзүнде калбарган.

Амдыызында хойнуң дүгү хозаалгалак, оон ужурунда кыргылданы ошкүден эгелээн. Совхоз 8200 ажыг өшкүнүң дүгүн ажаап алыр. Баштайгы үезчегле кыргыттынган 300 өшкүнүң дүгү баш бүргүзүнге 600 грамм, а чамдыктарының килограммдаа чедип турар. Совхозтуң малчынары хойдан ортумаа-биле 2100 граммдан эвээш эвес дүктү ажаап алырынга бүзүрелдиг ажылдап турар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга уткуштур

Культура ажылдакчылары — көдээге

Партияның XXII съездиэи болган СЭКП ТБ-ның ноябрь Пленуму культура ажылдакчыларынын мурнунга улуг сорулгаларны салган. Культура албан черлериниң бүгү-ле ажылын партия организацияларының масса-политиктиг ажылының төвү болдурар, көдээ ажыл-агый билиглерин болгаш мурнакчыларның дуржулгазын калбаа-биле пропагандалаар, ынчангаш ол организакчы, хей-аът кириикчи ажыл-херээ-биле, мал болгаш чер ажылын улам ынай кодурери дээш улуг керекке олар идепкейлиг киржир ужурлуг. Бо хүндүлүг болгаш чугула сорулгазын күүседир дээш, бистиң республиканың культура ажылдакчылары хей-ниити актив-биле кады алаан ажылдарны чорутканнар.

Хей-хей библиотекалар болгаш клубтар мурнакчы дуржулганы неп-тередириниң төптери апарган. Көдээ ажыл-агый ажылдарынче угланган янзы-бүрү кежээлерни эрттирип, стендилерни кылып, колхозтарның, совхозтарның болгаш республиканың ажыл-агый сорулгаларын база хүлээлгелерин көргүскен плакаттарны, чуруктарны, көргүзүг самбыраларын олар кылып турарлар.

Тоора-Хемниң Культура бажыңының болгаш Ий көдээ клубунуң агитколлективиниң киржилгези-биле «Май 1» колхозтуң Куштуг-Кежиг сүт-бараан фермазынга малчыннар хүнүн эрттиргени солун болган. Агитбригаданың лектору анаа лекция номчаан. Ферманың бо чылдың бирги кварталында ажылының түңнелин чугаалашкан. Эң дээре саанчыларны, ажылдакчыларны шаннаан. Кежээ көдээ ажыл-агый фильмин болгаш агитбригаданың концертин көргүскен.

Улуг-Хем районнуң «Куш-ажылдың хостуу» колхозунуң культура ажылдакчылары — библиотекарь эш Багрецова, көдээ клуб эргелекчизи эш Хориняк, киномеханик эш Белоусов көдээ ажыл-агый пропагандазын эки чорудуп турарлар. Колхозтуң, районнуң болгаш республиканың социалистиг хүлээлгелерин билдингир, чараш кыдыр бижип кылган, клубта, библиотекада аскан. Бо клубта көскү агитацияның бир чижээн ап көрээл. Колхозтуң саанчызы Мария Балдан бо чылдың дөрт айларында бир инектен-не 658 литр, а Көк-кыс—783 литр сүттү саап, Василий Даваага удурткан хойжу бригада 901 хойдан 901 хураганны камгалап алганын бижээш, көскүзүг-биле аскан. Клубта көргүзүг агитациязын кезек болгаш-ла чаартып турар.

Эш Багрецова бригадаларга, фермаларга бо-ла чеде бээр. Ол баргаш, кандыг-бир солун беседаны кылыр, номнар, солуннар-даа аппарып бээр. Чижээ, чуртка картофель бүдүрерин көвүдедир хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Кыйгырыын парлаан солунну ап алгаш, ногаа бригадазынга оон дугайында беседаны эрттирген. Колхозчу ногаажылар бо чылын 60 га черге картофельдиң бедик дүжүдүн өстүрерин хүлээнгеннер.

Таңды районнуң Алаак, Кочетово, Сосновка суурларында көдээ клубтар болгаш библиотекалар, районнуң Культура бажыңы «Бүгү-ле чүвениң кижиге—кижиниң чаагай чоруугa», «Коммунизм — бистиң амыдыралывыста», «Коммунизм тургузуп-чузуның моральдыг дүрүмү» деп тематиктиг кежээлерни эрттирген. Ол кежээлерге хей кижи чыыган болгаш боттарының бодалдарын болгаш саналдарын чугаалап турганнар.

Көдээ ажыл-агый билиглерин неп-тередиринге ном пропагандазы чугула рольду ойнап турар. Республика библиотекаларында амгы үеде 53000 түүл бүрү аттарлыг номнар бар. Ынчалза-даа районнар болгаш көдээ библиотекадар көдээ ажыл-агый литературазы-биле багай ханы-дыртынганын айтыр керек. Бар турар литератураны ажыглап турары четпес. Чижээ, Чаа-Хөл библиотеказы көдээ ажыл-агый литературазының 1299 номундан эрткен чылда чүгле 89 номну номчукчуларга бижип берген. Мындыг байдал өөүр, Каа-Хем, Тес-Хем районнарга база тургулаан болгаш ам-даа үргүлчүлеп турар. Ол болза ында библиотекалар ажылдакчыларының ажылга сонуургал чогун айтып турар.

Көдээ ажыл-агый номнарының пропагандазын чоруларда, библиотека ажылдакчылары агрономнарны, зоотехниктерни болгаш мал эмчилерин ол ажылынга кириштирбейн турар. Ол түскай эртемниглер—көдээде улуг күн, ынчангаш олар-биле хүн бүрүнүң харылзаазын быжыг тудар керек. Россия федерациязының чамдык областарында мындыг аргаиы ажыглап турар: агроном азы зоотехник көдээ ажыл-агый номнарын библиотекадан ап алгаш, ук библиотеканың ажылын хей-ниитиниң шугуму-биле номчукчулар ортузунга тарадып турар. Хабаровск крайга бо арганы ажыглаанының түңнелинде, көдээ ажыл-агый номнарын тарадыры 20 катап улгаткан.

Бистиң республикага бо ышкаш арганы ажыглап болурунуң аргалары бар. Ону күүседири үчүле бистен хамаарыр. Республиканың Культура министерствозу мал ажылының литератураларын пропагандалаар сорулга-биле «Зң эки библиотека плакады» деп конкурсту чарлаан. Анаа хей-хей район болгаш көдээ библиотекалар киришкен. Бо конкурс биске улуг ажыктыг болган: библиотекаларга көскү агитацияның шынарын экижиткен, номчукчулар-биле харылзааны быжыглаан. Конкурска Тандының Кара-Булуң, Дүрген, Балгазын библиотекалары, Каа-Хемниң район библиотеказы эки түңнелдерни чедип алган. Кара-Булуң көдээ библиотека (эргелекчизи эш Ладыгина) бодунуң «Межегей» совхозунуң ажыл-амыдыралы-биле чоок холбашкан стендилерни кылган, Балгазын библиотека (эргелекчизи эш Егорова) мал ажылының дугайында плакаттарны фермаларда аскан, номнуң ужур-дузазының дугайында беседаларны организастаан.

Конкурска киришкен библиотекаларның кылган ажылдарындан чамдык чижектер бо-дур. Ынчалза-даа Өөүр, Тес-Хем районнарның библиотекалары бо конкурска киришпээн.

Республика библиотеказының көдээ ажыл-агый литературазының фондузу 15402 экземпляр. Эргижирээн литератураларны маңаа эрткен чылын ылгап салган, көдээ ажыл-агый номнарындан кандыг номнар эң-не чугула дээрзин тодаратқан. Ынчалза-даа бо библиотека (эргелекчизи эш Байгара) көдээ ажыл-агый литератураларын тарадыр талазы-биле кошкак ажылдап, методиктиг сүмелерни эвээш бижип турар. Оон ажылдакчылары көдээ библиотекаларга практиктиг дузаны чедирерин эжижидер ужурлуг.

ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлели 1962 чылдың март 15-те доктаалында көдээ ажыл-агый билиглерин болгаш мурнакчы дуржулганы пропагандалаарда, кинону калбаа-биле ажыглаар деп айыткан.

Ол доктаалга үндезилээш, республиканың кино четкилери чамдык ажылдарны кылган. Бо чылдың бирги кварталының планын ёзүглаар алырга, көдээ ажыл-агый фильмерииниң 1255 сеансыларын 90,1 мун көрүкчүлерге көргүзери айыттынган. Херек кырында, ол кварталда 1284 сеансыларны 142,3 мун көрүкчүлер көрген. Ол-ла үеде, бистиң көрүкчүлериниске «Оларның күш-ажылы — маадырлыг чорум», «Силос белетиззириниң механизациязы», «Гвардеец» совхозтуң мал чөми» болгаш өске-даа фильмнерни сонуургаткан.

Көдээ ажыл-агый билиглерин кино дамчыштыр пропагандалаарынга Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Тожу районнарның культура килдистери эки түңнелдерни чедип алганнар. Киномеханиктер эштер Лямкин, Каблуков, Неволин (Каа-Хем районда), Ховалыг, Дадар (Чөөн-Хемчик районда) болгаш өскелер-даа кино көрүлдезинин акша чыылдазын көрүкчүлер болгаш сеанс планнарын ажыр күүседип, идепкейлиг ажылдап турарлар.

Чөөн-Хемчик районнуң культура килдизи республикага бирге дугаарында көдээ ажыл-агый фильмнерин көргүзериниң керээзин колхозтар болгаш совхозтар-биле чарган. Фильмнерни хей нуруузунда-ла, фермаларга болгаш хойжу бригадаларга көргүзүп турар. Кино болур мурнунда лекция азы беседа эрттирерин чурумчуткан.

Өөүр. Барыын-Хемчик, Тес-Хем районнарның культура килдистери ындыг керээлерни колхозтар, совхозтар-биле амдыгаа чедир чарып албаан. Өөүрге болгаш Тес-Хемге бо чылдың бирги кварталында чангыс-даа көдээ ажыл-агый фильми көргүстүнмээн. 17 киноустановкалаарлыг улуг район—Улуг-Хемге ол үеде чүгле 60 сеансыларны азы айза киноустановка бүргүзүнге-ле чангыс сеансыны көргүскени дыка четпес. Барыын-Хемчик районга көдээ ажыл-агыйның беш фильмнери читкен, ол дээш бүрүүлүг кижилерге хемчег хүлээткен. Ындыг таварылга өскедээ районнарга тургулаан.

Биске эрттирер деп планнаан «Көдээ ажыл-агыйның мурнакчылары» деп кинофестиваль болдунмайн барган. Чүге дээрге, республиканың кинофильмнер тарадыр прокады бинде Культура министерствозунуң кинофикация килдизи ол ажылды организаставаан. Кинохроникаңың Иркутск студиязы Тываның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң дугайында фильмнерни эвээшти бүдүрүп кылып турар. Кызыл хоорайда ол студияның корреспондент пунктузу бар-даа болза, бо чылын көдээ ажыл-агый темазынга Тывадан чангыс-даа фильм тырттырбаан.

Культура албан черлериниң ажылынга хей-ниитиниң киржилгезин экижидер дээш ажылдазары—бир чугула сорулга. Кайда-ла культура ажылдакчылары-биле хей-ниити организацияларының харылзаазы эки болдур, ында ажыл-херек солун болгаш шынарлыг. Маңаа чижек кылдыр Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң даргазы эш Шүлуу биле парторганизация секретары эш Хаян-оолду ап көрээл. Олар бот-тывынгыр уран чүүлдүн концерттеринге киржип, малчыннар-биле ужуражылгаларны клубка организастап, клуб, библиотека ажылдакчылары-биле эки харылзажып турар. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны эш Сангыспаа-биле ужуражылга кежээни солун бооп эрткен.

Материалдыг чүүлдерни бүдүрүп турар киживер—малчыннар, тараажылар ортузунга культура-массалыг, полит-кижизидилгелиг ажылдарны чорударының хей янзы аргаларын ажыглаары чугула. Чижээ, ам чай келген, ынчангаш ажылды бо үениң байдалынга таарыштыр организастаар. Автоклубтарны болгаш көжер библиотекажыгаштарны чайлагларже доктаамал чорудар, анаа лекция, беседаларны эрттирер, клуб азы Культура бажыңы бүргүзүг бот-тывынгыр уран чүүлдүн концерт программазын чогаадырда, анаа көдээ ажыл-агый темазын колдады шилип алыр керек. Ындыг концерт көрүкчүнүн сеткил-сагыжын хайныктырып шыдаар болгаш дээштиг.

Культура ажылдакчылары бүгү ажылчы чоннар-биле кады, СЭКП ТК-ның июнь Пленумун ажыл-ишке улуг чедиишкиннер-биле үткүп алыр төлээде, бүгү-ле клубтарның, библиотекаларның болгаш еске-даа культура албан черлериниң киживидикчи ажылын массаже улам-на чоокшуладыр, чеди чылдың бешки чылының күрүне планын күүседир дээш, партия организацияларынга дузалажыр сорулгалыг.

П. САМОРОКОВ.
Тыва АССР-ниң культура министриниң орлакчызы.

Бо чаа машинаны Курганның автобус заводунуң түскай эртемниглери чогаадып кылганнар. Хоорай автобустарынга бодаарга бо автобуста пассажирлерге дыка таарымчалыг үүлдерни кылган: ында радиону-даа тургускан, чылдың кайы-даа үезинде температураны таарыштырып ап чоруур херексел база бар. Чаа автобуска 65 киживи олурар. Ам үеде ол машина шенелделерни эртип турар.

ЧУРУКТА: «Сибирь» деп чаа автобус.
Фотозу С. ЮДИННИЙ.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ УЖУР-ДУЗАЛЫГ ТУДУГДА

«ТЫВА ДАГ-ДҮГҮ» КОМБИНАТТА

Даг-дүгүн ап-не баштай бичип тургаш көрген мен. Ынчаарда ачам дой-довуракта суугу кылдыртыр дээш, изиг отка өртенип тигленмес, быжыг шынарлыг болзун дээш аңаа холуур бир килограмм хире даг-дүгүн хуу кижилерден аар өртек-биле садыш экелгени ол чүве. Оон бээр хей чылдар эрткен, а ам бистеп чуртувустун улус ажыл-агыйынга ажыглаар хей тонна даг-дүгүн казып болбаазырадыр улуг комбинатты Ак-Довуракта тудуп турар. Ол даглырда даг-дүгүнүң шынары эки болгаш оон курлавырлары эгээртинмес байлак. Ынчангаш чылда 145 мун тонна даг-дүгүн казып болбаазырадыр комбинатты ында тудуп турар. Оон бирги ээлчээн, чылда 15 мун тонна даг-дүгүн болбаазырадыр фебриканың тудуун бо чылдың күзүнүнде доозар болгаш ажыглалга киирер. Даг-дүгү болбаазырадың кылыр комбинатты тудуп, баштайгы тыва даг-дүгүн улус ажыл-агыйынга бээр аас-кежиктиг улуг-хууну бистин чуртувустун хей национал улустарының оолдары болгаш кыстары күүседип турар, ынчангаш комбинатче баар чааглыг оруктун кидыында: «Ак-Довурак — Бүгү-эвилелге онза чугула ужур-дузалыг комсомолчу мурнакчы тудуг» деп бижик киживерниң сеткилин өөртүп, хайныштынның ажыл-херектерже сорук киирип турары таварылга эвес-ле болгай.

МУРНАКЧЫ БРИГАДАЛАР

Комбинатты ажылдаар электростанциязының тудуун 1958 чылдың чайынында эгелээн. Чоокта чаа оон ханаларын тудуп дооскан, оон иштинге электри турбиналарны болгаш котёлдарны эштеп тургускан, ам сонгалар, эжиктер кылыр болгаш оон дэввирин шывар ажылдарны кылып турар. 90 киживилиг коллектив бо чылдың июнь 30-ге чедир ол ажылдарны доозуп, станцияны ажыглалга киирер сорулганы салып алган ажылдап турар. Ол чылыг-биле ажылдаар электростанция (ТЭЦ) 5 мун киловатт күштүг. Оон тудуунда Вячеслав Ильичев, Алексей Шабалин, Ооржак Багай-оол оларның удуртуп турар бригадалары онза шалыпкын ажылдап турар.

ТЭЦ-тиң ап үстүнү каъдының кырынга үнүп келиримге, аныяк оол демир хүүрек-биле калбак манзалардан кыпган улуг деспиле цементини суг-биле хоюдур булган турда, чайгы хүнүнүң хередери аңаа моңгүнелдир дээп турду. Ол Анатолий Филаретов-тур. Филаретов Свердловск областыңы Режь хоорайында тудуг училищезин денге дооскан 25 эштери-биле кады аңаа өртөн чылдың чайынында келген. Оон түскай мергежилиг бызанчы, бетончу, ам ол он сес харлыг, мергежил бедидериниң курстарында өөренип турар. Филаретов шилип алган ажылынга ынак, ёзулуг мергежилдиг тудугжу деп хоочун тудугжулар чугаалап турар.

О. Багай-оолдуң бригадазы хоочун тудугжулардан тургустунган. Оон кежигүннери ТЭЦ-тиң тудуу бедип үнген черге кожаар өрген безин чок, дески шөл турда, аңаа баштайгы туунбуну салып, даш тудуг кылырының нарын мергежилдерни ботарының хүн бүрү ажылынга улам өөренип, тудугнуң технологиязын ажыл-биле холбаштырып, быжыг шинчээдип алган дуржулгалыг тудугжулар-дыр. Ынчангаш олар эң-не үстүкү каъттарның бетон ханаларын кылып турган. Ам адакы каъттан үстүкү каъттарже тудуп үндүрген маңзы чадаларны, оларның чагыларын дүжүрер ажылдарны кылып турар, чүге дээрге, олар озалаңдак болдурбазының техниказын эки билир. Ылаңгыя бо ажылдарга С. Амыртин, А. Монгуш, С. Холбаа олар шылгаран турар. Бо бригада бедии 38 метр сүг соодар башняның 40 изиткилерин кылып, оон ханаларын тудуп дооскаш, ам дээвиирин кылып турар.

Коммунистиг күш-ажылдың бригадазын А. Шабалин удуртуп турар. Ол бригадага ай бүргүнүң планын 130—150 хуу күүседиринге мурнакчы тудугжулар А. Шабалин, П. Бах, Х. Тодуй-оол олар улуг үлүг-хууну киирип турар. Эш Шабалинниң күш-ажылга ынак чоруу оон бригадазының кежигүннеринге эки үлегер-чижек деп тудугжуларның чугаалап турары чөптүг. Ам бо бригада цехтерде тургустунган турбиналарны, котёлдарны арыглап, чаап, ажылдадырына белеткеп, цехтер иштин тудуг материалдарының артынчыларындан арыглып аштаар, суг дамчыдылгазының хоолайларын, электри шугуммарын шөөр сөөлгү ажылдарны кылып турар.

Да-дүгү арыглаар комбинаттың база бир чугула тудуу—ТЭЦ удавас ажыглалга киирер.

КОМБИНАТ ТУДУУНДА

Даг-дүгү арыглаар комбинаттың үш кол өзөө—даг-дүгү арыглап күргадыр корпустун, арыглаан даг-дүгүн болбаазырадыр кол корпустун база оон үнген артынчыларны арыдырып үндүрер корпустун ханаларын тудуп турар. Кол корпустун дөрт каъттарын тутқан, ам үстүү ийи каъттарын тудуп турар. Бо тудугда аныяктар бригадалары ажылдап турар. Оларның аразынга калбарган социалистиг чарышка бирге чернн Владимир Чёрныйның удуртуп турар аныяктар бригадазы хей айларның дургузунда ап, коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чаалап алган.

Комбинат тудуунда баштайгы чедимишкиннер-биле кады хей четпестерниң барын Красноярскиден келген болук инженерлерниң (удуртукчузу эш Б. Н. Зверев) кылган хынаддазы көргүскен. Комбинат тудуу тудуг материалдары болгаш техника-биле хандыртынган болзажок, күш-ажылды организастап турары куду деңнелде, техника кадагалалы багай тургустунган, тудуг ажылдарынга озал-ондактарны болдурбазы дээш ажылды кошкак чорудуп турар.

Участоктарда бригадирлерниң көскү удуртукчу ажылы кошкак. Бригадир ажылды удуртур, күүселдезин хынаар хүлээлгелиг. Аныяк бригадирлер удуртуп турар бригадаларының кежигүннерин удуртуп ажылдавайн, а боттары оларның кылыр ажылын кылып, удуртукчу хүлээлгезин үттүп турар. Бо ховар таварылга эвес-тир. Аныяк бригадирлерниң авторитедин көдүрүп, оларның ажылды удуртуп башкарарынга практиктиг дузаны тудугнуң удуртукчу ажылдакчыларының талазындан көргүзерин тудуг ажылдарын экижидериниң сорулгалары негеп турар.

Күш-ажылдың хыналдазын чорудар ажылды экижидериниң талазы-биле нормировщик Валентина Никитина элээн ажылдарны кылган. Ажыл шагы үзер, ажылга саадалгаларның, ажылды үрей кылыр чоруктарның чылдагаанарын илередип, актыларны тургузуп турар. Цементини баш удур белеткевээни болгаш кран үрели бергени-биле эш Сарыглардың бригадазының тудугжуларын ийи шак иштинде ажылдавас ужурга таварышкан.

Совлгу үеде корпустуң тудуу бедээни-биле озал-ондак болдурбазының техниказын шыңгыы сагыыры негеттинип турар. Эш Степан Моккурааштың бригадазы чадалар чазып дүжүрер ажылдарга ажылдап турда, тудугжу Бөвей Тарак-оолдуң кырынче узун чагы дурлуп дүшкеш, ону кемдеткен. Бир эвес озал-ондак болдурбазының техниказын сагыш тургап болза, мындыг таварылга болбас ийик.

Комбинат тудуунуң коллективи илереттинген четпестерни кыска хуусаада узуткаар, тудуг ажылдарының шынарын экижидер, темпизин дүргедедир хемчеглерни чорудуп эгелээн.

Бригадалар өске доора ажылдарже чартыкпайн, а боттарының онаашкан участогунга доктаамал ажылдап турар чурумну тургускан. Күш-ажылдың сагылга-чурумун шыңгыы сагыыр, ажылдап турар черин үргүлүү арыг тургузар, тудуг материалдарын чурумнуг кадагалаар сорулга-биле бригада бүргүзү ажыл шагының төнчүзүнге чедир он беш минута бурунгаар ашталга ажылын кылыр, а прораб хүнүнүн-не ажыл хүнү дооступ чорда, ол хүн кылган ажылды түңнеп турар чурумну тургускан.

Комбинат тудуунуң коллективи—аныяктар. Ынчангаш олар салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседип, чүртүүн улус ажыл-агыйынга баштайгы тыва даг-дүгүн бээр үе ырак эвес—122 хонук арткан.

А. ДАРЖАА,
«Шынның» түскай корр.

Өөредилге доозулган

«Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбырында агар политика өөренир болгумнуң түңнел кичээли чоокта чаа бооп эрткен. Ук болгум эрткен чылдың ноябрьдан эгелээш, бо чылдың апрель төнчүзүнге чедир 19 кичээлдерни кылган.

Хүн бүрү бооп турар чугула болуушкуннарны программа ёзугаар өөренирп-биле чергелештир, СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң материалдарын, ССРЭ-нин Дээди Советиниң база РСФСР-нин Дээди Советиниң сессияларының шиитпирлерин түскай кичээлдерге ханызы-биле өөренип эрткилээн. Малчыннарның культурааамыдыралын бедидер дугайында партияның Тыва обкомунуң V пленумунуң шиитпирин салбырның ажылишчилериниң мурнунда турар сорулгалар-биле дүүштүр база өөренип эрткен.

Подитболгумнуң дыннакчылары шупту 12 кижи. Олар кичээлдер үстелпн, кызымак өөренип келгенинден, билиглерни ханы шиңгээдип алганын түңнел кичээлдерге көргүскеннер. Дыннакчыларның иштинден эштер Т. Доржу, М. Норбу, М. Норжук олар өөренип эрткен материалдарны билип алганының болгаш ажыл-херек-биле холбаштырарының талазы-биле өске өөрүнден шылгарап үгеннер. Хову бригадазының бригадири эш С. Анайоол болгумге өөренип тургаш, чедип алган билиин практиктиг ажылга ажыглап, часкы тарылга үезинде күш-ажылды организастаарын эки чорудуп турар.

Болгумнуң удуртукчузу дуржулгалыг пропагандист Сарыглар Севээн кичээл бүргүзүнге бүгү тала-биле хынамчалыг белеткенип, өөредилгени ажыл-агый сорулгаларын күүседирибиле эки холбаштырып келгенин демдеглээри чугула.

Өөредилгенин улам чедиишкиниг болдурунга моондактап турган чамдык четпестер база бар тургулаан. Чамдыкта чыртыкты чок апаарындан азы ол чертелиг аап-саап чыылдагааннар тыптып келиринден кичээлдерни дараазынче сонгаарладыр чорук таварыжып турган. СЭКП Улуг-Хем партКомунуң идеология килдизиниң талазындан өөредилгенин байдалын хынап көрбээн болгаш чыл дургузунда чангыс-даа кичээлге кээп олурбжуп көрбээн. Совхозта партком секретары эш Р. Хунай-оол өөредилге чылының иштинде чүгле чангыс катап кичээлге олурушкаш барган.

С. ӨПЕШ-ООЛ.

ТӨЛЕПТИГЛЕР

Ажылчын болгаш • өөреникчи аныяктарның ең дээредиин ленинчи комсомолдуң хүрээленинге киирип алыр талазы-биле ажылга Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозта комсомол комитеди (секретары эш М. Хеймер-оол) улуг кичээнгейни салып турар. Чоокта чаа совхозта комсомол комитединиң бюрозу болган. Анаа совхозтуң. Алдан-Маадыр салбырында комсомол эге организациязының секретары эш О. Кысыгбай ленинчи комсомолга киреринге күзээн, хову ажылының мурнакчылары—аныяк оолдар О. Хуна, О. Чамбый-оол болгаш почтачы О. Кайгал-оол оларның билдиринишкиннерни номчуп, оларны комсомолга хүлээп алырын дилээн. Бо аныяк, күдер шыырак оолдар олардан бюро кежигүннериниң айтырган айтырыгларынга билдингир, шын харыы берип, ВЛКСМ-ниң хүрээленинге кирип алгаш, өскелерге үлегерлиг кыдыр оон-даа артык эки чурттап, ажылдап, өөренирин хүлээнгеннер.

Совхозтуң Чыраа-Бажы салбырында сес чыл школазының ең эки өөредилгелиг болгаш сагылга-чурумнуг өөреникчилери Ховалыг Клара, Сарыглар Ким-оол, Монгуш Марта, Монгуш Арина олар база ленинчи комсомолдуң хүрээленинге киреринге төлептиг болганнар. Чыл эгезинден бээр совхозта комсомол организациязының хүрээленинге 150 ажыг ажылчын болгаш өөреникчи аныяк оолдар, кыстар немежип кирген.

О. ДАРЫМА.

Чаагайжыдылга калбарган

Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхозтуң төвү Бажың-Алаак суур чыл келген тудум улам өзүп орар. Эрткен чылдарда анаа ыяш олуртулгазын организастап келзе-даа, ол чугула ажылга кижи бүргүү киришпейн турган. Суму Советиниң күүскому бо чылын час дужери билек суур чаагайжыдылгазының дугайында хемчегни ап чоруткан. Ам бо ажылга депутаттарны, медицина ажылдакчыларын, башкыларны болгаш бүгү колхозчуларны калбаа-биле киришкилирип турар.

Суурнуң кудумчузарында бо чылын эрги ыяштарга немей 2000 дөс янзы-бүрү чаа ыяштарны олурткан. Өг-бүле бүргүү боттарының чурттаргa бажыңнарының чанында палисадниктерге 20 дөстен эвээш эвес чолураа, чыжыргана, дыт, хадың, шивя болгаш өске-даа үнүштерни тарыырын хүлээнген болгаш ам ол ыяштар колдуунда олуртунган. Чоокка чедир ыяш тарыттынмайн турган Тайбың кудумчузу ам ногаан ыяштар-биле шиметтинген. Ол ышкаш эвээш ыяш тараан Карл Маркс кудумчузунда болгаш чаңгыс-даа ыяш чок турган Ленин кудумчузумуң үстүү ужунда тал, дыт болгаш өскедээ хей дөс ыяш база тарыттынган.

Төрээн суурун ёзулуг сад болдуруп алыр дээш кижи бүргүүнүң кызымак ажылдап турарын демдеглээри чугула. Чижээ, Ленин кудумчузунда чурттап турар М. Чимит-Доржуңуң, Карл Маркс кудумчузунда Н. Ооржактың, бухгалтер П. Коковтуң болгаш өске-даа колхозчуларның херимнериниң ишти арыг-силиг, бажыңнарының чанында таваан ыяштарын эки ажааганының түңнелинде сагланайндыр үнүлеп келгилээн. Кежээ ажыл соонда болгаш эртен эртежик ыяштарны суггарган, бажыңнарының даштын аштап арыглаан кижилерни кудумчу салыпга бо-ла көрүп болур.

Кудумчуларда тараан ыяш хей болганындан оларны суггарар суг кезек үеде чедиишпейн турган. Чоокта чаа, бир дыштанып үнде, квартал комитединиң даргазы М. Содунам чээрби хире кижини баштап алгаш, суг бадырып чораан. Олар эрги буганың унун аштаан, оон бир дембиле судак суун чара каскаш, четчир сугну бадырып келгеннер.

Ногаанчыдылга ажылы чүгле суурда эвес, харын сүт-бараан фермаларында болгаш хойжу бригадаларының төптеринде база калбарган. Суму Советиниң депутады О. Шыырыр-оол бригадирлээн № 2 хойжу бригаданың төвүнде 307 дөс ыяш эки шынарлыг кылдыр олуртунган. Ол ышкаш Арыг-Бажы болгаш Кызыл-Хавак сүт-бараан фермаларында ыяш олуртулгазы үргүлчүлеп турар.

М. СҮГЕ-МААДЫР.

Дуржулга станциязының бешки бригадазының ажылдап турар хову турлаанда механизаторларга таарымчалыг бүгү байдалды тургускан. Ында столовая, кухня, механизаторлар дыштанып черни кылган.

Хову турлаанда повар Ульяна Иванова янзы-бүрү амданныг чемнерни белеткеп, ында ажылдап турарларның хүндүткелин чаалап алган.

ЧУРУКТА: повар Ульяна Иванова.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

БЕЛЕТКЕЛ

Улуг-Хем районнуң «Куш-ажылдың хостуу» көдээ ажыл-агый артелиниң Эйлиг-Хем участогунда Донгак Чаш-оолга удурткан тудугжулар бригадазы Дөстеек деп черде тудуг материалдары белеткеп турар.

Бригаданың тудугжулары 500 кубометр тудуг ыяжын кескеш, машина оруунче үндүр сөөрткен. Оон-биле кады 7 тонна чугайны өртедип белеткээн.

Тудугжулардан Б. Байлакай, Д. Бады-Суур, К. Сандаков, Ч. Пар-оол, К. Кенден олар бүдүрер ажылдың хүн нормазын 125—130 хуу чедир күүседип турар. С. Кызыл тудугжу эш-өөрүнге чем белеткеп, повар хүлээлгезин эки күүседип турар. Ол ышкаш коммунист Т. Дадар-оол номчуга, беседаларны үргүлчү кылып турар.

М. ДАМДЫН.

Паромну тургузар

«Куш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем салбыры район-даа, колхоз-даа төвүнден ырак черде тургустунган. Ол салбырны Улуг-Хем база чарып чыдар. Ындыг турбуже, Ховужук деп черде паромну мынчага чедир тургуспаан, оон септелгезин безин эгелевээн. Паромнуң ийи хемезиниң бирээзи чарлып калган чытпышаан. Оон ужурунда колхозтуң күрүнеге дужаар малы кежиртинмээн. Шагаан-Арыгже чорук кылган малчыннар хеме дилеп, хонар ужурга таваржып турарлар.

Паромну дүрген тургузуп, чоннуң харылзаазын быжыглаар дугайында колхоз баштаар чери хемчег алза чогуур.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

Чаагаа парлаттынган соонда

Бо чылдың май 11-де үнген № 111 «Шын» солунга көдээ бижимчи К. Комбунуң Өөүр районнуң төвү Хандагайтыда столоваяның иштн хирлиг, хеп азар чери чок, олче ыттар безин димзенип кирип турар, поварлар хей-даа болза, олар чүгле мүң, гуляш, амдан чок пироги белеткээринге өйлежип турар деп бижээн шүгүмчүлелдиг материалы парлаттынган.

Бистиң чоруткан бижимивиске Өөүр райпозумуң баштаар черииң даргазы эш Очурнуң харыылаазы болза: солунга үнген материалды истеп көөрүвүсне, ында бижиттинген фактылар долузу-биле бадыткаттынган. Столоваяның амылчын штадын ыызыргаш, чемниң шымарын эжижитпишаан, ассортиментизин көвүдетиен бис. Ында байдал ам мурнукузундан эжижээн.

Чонунга мактадыг эмчи

Моол Арат Республиканың хамаатызы киži аар, айылдыг аарыган аараан, анда совет эмчиниң дузазы дораан негеттинип турар дугайында медээ келген.

Шоолуг-даа үр болбаанда, эмнелге участогунуң эргелекчизи, аныяк эмчи Тамара Петровна Клочко кызыгаар эртер чепшээредиг алгаштың, колхозтуң чиик машиназынга олурупкаш, бир хелемечи-биле кады аарыг кижиже хапкан. Кызыгаарны эртип кээрге, аътты моолдар оларның олурган машиназын уткуй хап келген.

Амыр-менди солушкан дораан-на, бир кижи тура:

— Аарыг кижиниң байдалы дыка-лыг баксырап тур. Дүрген-не, дүрген чедип көрүңер, хүндүлүг совет доктор—диген.

Чүгүрүк аътчан мунган, үткүп келген кижилер машинаның мурнунга кирип алгаш, аътчаның сыр кара маңы-биле каранадып-ла олурганнар. Тамара Петровнаның сагыш-сеткили машинага четтирбейн ужуктуруп олурган чүгүрүк аътчаның-даа оранчок мурнунда барган: аарыг кижиге дүрген-не, дүрген дуза чедирер!..

Каш-ла минуталар эрткенде, чиик машина аарыг кижиниң аалынга каранадып кирип келген. Ол мырынай олуг, дириҥниг аразында, угаан-медерелин шагда-ла ышкынышкан болган. Тамара Петровна ол-ла дораан кижиниң амы-тынын камгалап алыр дээш, аарыгга удур демисежин киришхен.

Күштүг эмнерни сыкырткан соңда, аарыг кижи ам-на медерел кирип, совет эмчиже характарын хере көрүп келген. Берге аарыгдан медерелин оскунуп, шаг-шинек, күш чок болуп бакпараза-даа, оон характарында өөрүшкүүнүң оттары хып келгев.

— Совет эмчи, эмчи. Мени өлүмден силер чарып алган-дыр силер, але? Четтирдим, четтирдим! Мен ам өлбес мен. Силерниң арныңарже көрүү безин менээ магалыг экı-дир —деп, чылыг-чымчак сөстерни сергек сөглээн.

Каш хонук эрткенде, Хандагайтыда район эмнелгезинге моолдан аарыг кижилер келген.

— Силерниң Саглыда эмчи уруг Тамарага бистиң бир кижи болган оон дөргүл-төрели изиг байыр чедирген чүве. Ажылыңарга, амыдырал-чүртталганарга чаа улуг чедиишкиннерлиг болуңар деп күзеп, йөрээп турар улус чораан. Оларның ол байырын Тамара эмчиге чедирип көөр силер—деп, шинчидип келген кижилериҥ бирээзи чугаалаан.

Тамара Петровна Клочко—Өвүр районнуң Саглыда участок эмнелгезиниң эргелекчизи. Оон эргелекчилеп турар эмнелгези ам бистиң республиканың база бир эки ажылдыг эмнелгелериниң бирээзи апарган. Саглының чону боттарының эптиг-аалдех эмчизин мактаар, оон дугайында чылыг сөстерни чугаалап турардар. Ол чеже кижиниң кадыкшылын быжыглап, оларны эжиртпээн дээр! «Мени эмнеп эжирткенинерге четтирдим, эмчи Тамара!» диген өөрүшкүлүг сөстерни ол чеже кижиден дыңнаваан дээр. Саглының участок эмнелгезинде он сес өруи бар. Ында мезер божуур тускай өрөөл база бар. Чеже не аңаа чиик-чаагай божуп, чараш-чаагай ооп, кыс олчалыг болбаан дээр.

Четверг санында-ла Тамара Петровна дузалакчы эжи, фельдшер кыс Ида Григорьевна Аңжимова-биле суурның чурттакчыларының болгаш малчыннар аалдарынга профилактика ажыдарын чорудары шуут чанчыл болган. Ылаңгыя малчыннарның культуразын, амыдырал-чүртталгазын эжиидер талазы-биле улуг ажылдарны кылып турар. Кандыгдаа хаттыг, частыг, каранғы дүнелерде чалаашкын көөрге, Тамара Петровна ол-ла дораан хаптар.

Комсомолчу эмчи Клочко үш чыл мурнунда Омск хоорайга медицина институдун дооскаш, Тывага келген. Республиканың Кадык камгалал министерствозу чап-чаа институт доосканы келген, аныяк кыстың өвүр районнуң Торгалыг суурда участок эмнелгезиниң эргелекчизиниге чорутткан. Институт азы медицина училищезиндан дооскан чамдык түскай артемниг аныяктар Өвүрге келгеш, бир чыл хире ажылдаан, дедир чорүй бакары кайы хөй турган. Тамара Петровна ыңдыг эвес. Ол ам Өвүрде үш чыл ажыг ажылдап, чоннуң кадыы дээш бүгү-ле күжүн, билиин берип турар.

Оон мурнунда чыдарда Торгалыгга участок эмнелгезин эргелекчилеп ажылдап тургаш, Тамара база Дус-Дагның чонунуң хүндүткелин чаалап ап, эки ажылдан турган.

— Бистиң эмнелгениң ажылдакчылары чоннуң кадыкшылын камгалаары дээш бүгү-ле күжүн салып турар. Бисте бир четпес болуп турар кол чүүл болза, эмнелге ажылдакчыларының чедишпейн турарында. Ам-даа биске акушерка, 3 дежурный сестралар хереглеттинип турар. Оларның штады-даа бар. Бо дугайында айтырыгны район эмнелгезиниң улуг эмчизиниге болгаш республиканың Кадык камгалал министерствозунга каш катап тургузуп келген бис. Оон бээр ам бир чыл чедип турар. Шынчангаш бистер дүне, хүндүс-даа ажылдаар ужурга таваржып турар-дыр бис. Бистиң бо Саглы район төвүнден 80 хире километр ырак, кыдыг-кызыгаар чер болурдур. Ыракта фермалар, малчыннар аалдары кезиир дээш чамдыкта транспорт чох боор, чадагдай боордир бис. Колхоз даргазын, кедээ Совет даргазын үргүлүг-ле машиназар экжелиңер дээрге хоржок-ла болгай. Олар биске машиназын үргүлүг-ле берип, уттундурбас улуг дузаны чедирип турар улус чүве. Кожавыста Моол Арат Республиканың чонунга аарыг болурга дургеи дуза чедирерии дилеп дээр боор чүведир. Шынчангаш биске санитар машиназы чүгула хереглеттинип турар. Бадык камгалал министерствозундан ол дугайын дилеэн улус бис. Бээр боор аазаан чүве. Ол хирезинде, мынчага дээр сураг-ла-дыр. Та кажан бүдер аазаашкын чүве—деп, Тамара Петровна биске чугаалады.

Саглының участок эмнелгези ырак болгаш кызыгаар черде туруп турар. Район төвү-биле аргыжары безин берге. Республиканың Кадык камгалал министерствозу (министри эш Любимов) ырак-кыдыг черде амнелге участогунче кичээнгей салыры черле эргежок чугула. Аазаашкыннардан ол чугула айтырыгны шиитпирлээринче киреринь министрге база катап дыңнадып каалы.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

ЧУРУКТА: Саглыда участок эмнелгезиниң эргелекчизи Т. П. Клочко.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Башкыларның билиин бедидер дээш

Школа дугайында хоойлуну хүлээп алганының дөртку өөредилге чылы дооступ турар. Ийи чылчылар чок өөредилгени чедип алырының чурттуң хөй-хөй школалары чедиишкинниг шиитпирлеп турарын билир болгай бис.

Липецк, Ростов областарның база Татар АССР-ниң школаларының башкыларының мурнакчы дуржулгазын чогаадыкчы ёзу-биле ажыглавышаан, боттарының арга-мергежилин бедидип, башкылап турар класстарынга өөредилгении бедик деннелин чедип алган башкылар бисте хөй. Шынчангаш бистиң республикада 300 хире башкылар эрткен өөредилге чылында ийи чылчылар чок ажылдаар аргалыг болганнар. РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп атты 1962 чылда бистиң мурнакчы башкыларывыс А. Д. Арапчор, А. И. Казанцева, Г. С. Шачина, А. Н. Башкирцева болгаш М. П. Ермишкина оларга тывыскан.

1963 — 1964 өөредилге чылында республиканың школаларының мурнунда туруп турар бир кол сорулга—ийи чылчылар чок ажылдаары. Ол айтырыгны чедиишкинниг шиитпирлээринче бистиң башкыларывыс бо өөредилге чылында-ла кирген болгай. Өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың деннелин бедидер, ийи чылчылар чок өөредилгени чедип алыр, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнге дүүштүр чаа кижини кижизидер болгаш школаның мурнунда туруп турар ёске-даа сорулгаларны шиитпирлээр дээш, республиканың башкылар билиң бедидер институду бо чылдың июнь—июль айларда башкыларның билиг бедидер курстарын организастап эрттирер.

Эге класстарның 180 башкылары курстарга өөренир. Оларга 6 бөлүк организастаттынар, оларның дөртүнге эге класс башкылары өөренир. Ол бөлүктер июнь 4-тен өөренип эгелээр. 5 — 8 класстарның башкыларынга беш бөлүк турар. Ол бөлүктерге тыва школаларының тыва, орус дыл башкылары, орус школаның орус дыл, математика база физика башкылары кирер. Оларның өөредилгези июнь 17-ден эгелээр.

9 — 11 класстарның математика башкылары— шупту 30 кижи Алтай крайның Барнаул хоорайга июль 5-тен эгелеп курс эртер болгаш ол-ла класстарның химия башкылары 20 кижини Кемерово хоорайга июнь 19-та эгелээр курсче чорудар бис.

Бо чайын эрттирер деп турар курстарывыстың эрткен чылдардан онзагай чүүлү болза, оларның практиктиг угланышкынныг болуру-дур. Кызыл хоорайның болгаш республиканың аң дээре башкылары Е. И. Лубошникова, А. И. Башкирцева, М. П. Ермишкина, В. И. Пуговкина, А. М. Онишенко, В. С. Кошелева болгаш өске-даа башкылар боттарының ажылында башкыларашкынның мурнакчы-арга-дуржулгазын чугаалаарлар.

Эш Лубошникова бистиң республиканың бөлүк башкылары-биле кады Донда Ростов хоорайга барып, чаа арга-мергежил-биле танышып чораан. Ростовтуң башкыларының дуржулгазын ол чогаадыкчы ёзу-биле ажыглап турар. Уругларны шын бижип өөредиринче улуг кичээнгей салып, эш Лубошникова ол талазы-биле улуг чедиишкинниг бөөп турар. Ол эге класстар башкыларының курстарынга оон дугайын таныштырып, көргүзүг материалдарын канчаар ажыглаарын көргүзер болгаш чугаалаар. Лубошниковзның удуртулгазы-биле башкылар көргүзүг материалдарын белеткеп алырлар.

Кызылдың № 5 школазының эге класстар башкызы В. И. Пуговкинаның өөреникчилери бодалгалар бодаарынга эки мергежилдиг. Ол дээрге бо башкының хөй чылдарда ажылдап келген үезинде дуржулгазындан алдынган. Эш Пуговкинаның уроктары амыдырал-биле харылзаалыг, кезээде-ле көргүзүг материалдарлыг. Арифметика уроктарынга бодунуң дуржулгазының дугайын курска келген эге класс башкыларынга ол таныштырар.

Кызылдың № 10 школазының эге класстар башкызы А. Н. Башкирцева бодунуң уроктарынга тайылбырлыг бижилгени тывынгыр ажыглап, шын бижидилге талазы-биле уругларга быжыг билигни берип турар.

Институттуң организастаар деп турары бүгү-ле курстарга дуржулга солчулгазын калбаа-биле организастаар бис. Башкы бүрүзү бодунуң ажылында аки талаларны өөрүнге чугаалап бээр. Липецк, Ростов областарның база Татар АССР-ниң башкыларының дуржулгазын өөренири-биле кады, тыва школаларның ажылының дуржулгазын чугаалажыр.

Ол-ла курстарга башкылар эртеминиң болгаш техниканың чаа чедиишкиннери болгаш педагогика, психология, дидактиканың кол айтырыгларын база чугаалажырлар. Ол ышкаш, Кызылдың бүдүрүлгелериниче экскурсияга баарлар.

5 — 8 класстарның физика, математика башкылары бо үстүнде чорудар ажылдардан аңгыда, класстар аайы-биле программа ёзугаар чорудар лабораториялыг болгаш практиктиг ажылдарны дөгерезин күүседирлер.

1963 — 1964 өөредилге чылында 9-ку класстар чаа өөредилге планы болгаш программазы ёзугаар өөренип эгелээр. Шынчангаш ол класстарга ажылдаар башкылар улам-на эки бедеткенири чугула. Ол-ла сорулга-биле бистиң институт өлөн каш математика башкыдарын Алтай крайже курска чорудар, чүге дээрге ында математика башкыларашкыны бедик деннелде эртип турар.

Химия башкыларының курузу Кемерово хоорайга эртер. Ол башкыларга солуң болгаш ажык-дузалыг болуру чугаажок. Башкылар анза баргаш, химия заводтары-биле танышып, чамдык химиктиг бүдүрүлгелериниң технологиязы-биле, Кемерово областың мурнакчы химик башкыларының дуржулгазы-биле танышарлар.

Бо чылдың чайынында бистен 370 башкы билиг бедидер курстарга өөренир. Ол болза бистиң башкыларывыстың нийти санынга хамаарыштыр, эвээш дээрзи чугаажок. Шынчаза-даа хөй-хөй башкылар бот-өөредилгелиг өөренип турар болгаш курстарга кээп шыдавас. Шынчангаш районнарның улус өөредилге киидистери, методика кабинеттери бо чылдың августа (август төвүлел хуралдарының мурнуу чарымында) районнуң бүгү башкыларының 5 — 7 хонук семинарын эрттирер ужурлуг. Оон дугайын Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозу бо чылдың май 20-деги дужаалынга бижээн. Бистиң институтка курс эрткен башкылар билиң алган чаа чүүлдерин база тус-тус эртеминиң аайы-биле баштайгы темаларны өөредирин, тема аайы-биле шын планнаарын ол семинарларга өөрүнге чугаалап бээрлер.

Башкыларның билиин бедидери — харыысалгалыг болгаш чугаа керек. Школа бүрүзүнүң удуртукчулары кайы башкыны билиг бедидер курстарже чорудары чугула дээрзин таныжып көргеш, курстарже ам чорудар херек.

П. ПАРШУКОВА,
башкылар билиин бедидер институттуң өөредилге эргелекчизи.

Моол культураның эртинези

Моол Арат Республиканың Улан-Баторда Күрүне библиотеказы — улусчу Моолдуң аң улуг ном шыгжамыры болуп турар болгаш ам ында миллион ажыг экземпляр хол-биле бижээн ажылдар, номнар болгаш журналдар бар. Тускай эртемниглериниң демдеглеп турарын ёзугаар алырга, Улан-Баторуңу библиотеказы—арган моол болгаш тибет номнарның аң байлак эртинези чыгдынган чер болуп турар. Ында Моолдуң төөгү хрониказының турар чаңгыс экземпляры—«Алтан Товги» (Алдын тоожулаашкын) база Моолдуң төөгүзүнүң болгаш культуразының талазы-биле аң ховар ажылдар бар. Ол номнарны «кескү» ужук, а ол ышкаш «соембо» деп адаар ужуктер-биле ксилографтыг арга-биле парлаан, библиография талазы-биле улуг үнелиг болуп турар.

Тибет болгаш будда номнарның аразында «Найман мянгат» (сее муң стофадан тургустунган поэма) деп ном улуг сонуургалды болдуруп турар. Ону эрте-бурунгу Индияның бижикчилери пальма дээр ыяштың бүрүлеринге бижээн. Ол ышкаш философия, ыдаптыг эртем, медицина, уран чүүл болгаш өске-даа адырлар талазы-биле 4687 статьяларны, материалдарны киирген, 335 томнардан тургустунган «Ганджур» болгаш «Дяиджур» деп чыындылар сонуургапчыг.

Моолга шаанда номнар кылырынга алдынны, монгүүнү, коралды, перламутрны болгаш өске-даа класталгаларны хөй-биле ажыглап турган. Номнарны ыяш болгаш демир самбыраларга ужуктерин алдыннап үндүрүп турган. 19 чүе чылда тибет дылга үндүрген «Ганджур» деп номнуң арыннарын онза өңнүг, кара будук-биле буязы үндүрген, шынчаарга эрткен чүс чылда үндүрген «Дяиджур» деп номнуң ужуктерин шуптузун алдындан кылган болган.

«Итгэл» деп ном полиграфиягa хамаарышпас, а сиилип даараарының эртинези болуп арткан. Оон бүгү ужуктерин яңзы-бүрү өңнүг торгу-биле сиилип даараан.

Моол хептекчилерниң уран холдары-биле «Самдуймуд» деп ыдыктыг будда номну монгүнден куткан чуга пластинкалардан кылган. Ол номнуң арын бүрүзүнүң бирги болгаш сөөлгү сөстерни алдындан өөп кылгаш, тускай быжыглаан болуп турар. Бо чогаалдың деңзизи 52 килограмм 560 грамм болуп турар.

Моол Арат Республикада ном парлаар талазы-биле национал тураскаалдарны чыыр болгаш кадагалаар талазы-биле улуг ажылдарны чоруткан. Ам үеде Улан-Баторнуң ном шыгжамырында 1921 чылда тургыннындан 500 катап хөй ном бар.

МАР-ның Күрүне библиотеказы делегейниң 40 библиотекаларыбиле дектаамал харылзаалны түзүп турар. Оон аразында күрүненнин В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел библиотеказы бар. Улан-Батор библиотеказы делегейге ном солужарының чүрүмүн ёзугаар өске чурттардан 7000 хире номнарны ап турар болгаш Моолдуң полиграфия үлеттирүрүнүң үндүргени 4,5 муң хире номнарны даштыкы чурттарже чорудуп турар.

Кижизидилге темазынга

НАЗЫ ЧЕТПЭЭННЕРНИҢ КЕМ-ХЕРЕК ҮҮЛГЕДИР ЧОРУУН БОЛДУРБАС

Назы четпээн уруглар-биле ажыл чорударының республика комиссиязының төвүлел хуралы чөөкта чал болуп эрткен. Уругларны көрүп хайгаарааре чоруктар-биле демиселди чорудар дугайында РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыын бистиң республикада канчаар күүседип турарын болгаш назы четпээн уруглар оргузунга моон соңгаар кижизидилге ажылын күштелдирер дугайын ол төвүлел хуралга чугаалашкан.

Төвүлел хуралдың ажылынга Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң даргазының оралакчызы Х. А. Анчима болгаш республиканың Дээди судунуң, республика прокуратуразының ажылдакчылары, райкүүскомнар даргаларының оралакчылары, республиканың партия, совет, профэвилел, комсомол органнарының ажылдакчылары, ВЛКСМ-ниң районнар комитеттериниң секретарылары, хөй-нийтиниң корум-чурумун камгалаар органның ажылдакчылары киришкен.

«Хайгаарал чок болгаш назы четпээн уругларның кем-херек үүлгедир чоруктары-биле демиселди күштелдирер ажылдың амгы байдалының болгаш моон соңгаргы ап чорудар хемчеглер дугайында» илеткелди Хөй-нийтиниң корум-чурумун камгалаар министерствонуң килдис эргелекчизи эш Кочетков кылган.

Аныяк салгакчыларны кижизидериниң талазы-биле партияның салган улуг сорулгаларын, ылаңгыя СЭКП-ниң XXII съездизинге бадылаан партияның өндүр чаагай Программазында аныяк салгакчыларны кижизидериниң талазы-биле канчаар-даа аажок улуг сорулгаларны салганын илеткелчи онзалап демдеглээн.

Бистиң республиканың дыка хөй школалары, өөредилге, уруглар албан черлери, комсомол, пионер болгаш хөй-нийти организациялары болгаш өске-даа черлер аныяк салгакчыларны төлептиг, бедик билиглиг кижилер кылдыр кижизидер талазы-биле чугула ажылдарны кылып турар.

Ындыг болза-даа чамдык школаларда, өөредилге черлеринде, албан организацияларда, будүрүлгелерде, колхозтарда, совхозтарда, чамдык ада-иелериниң, төрелдеринин талазындан кижизидилге ажылынче кичээнгейни кошкатканындан назы четпээн уругларның талазындан хөй-нийтиниң корум-чурумун үреп, кем-херек үүлгедир чоруктар бистиң республикада сөөлгү кап-кылдаага бөвүрлээн илеткелчи онзалап демдеглээн.

Илеткелчи бо талазы-биле чамдык чижектерни көргүскен. «Барлык» совхозтуң ажылчыны он алды харлыг Бапын Овус бо чылдың март 27-де хамаапы Сааяны бижек-биле аар балыгланыңдан ол кижи мөзээн. 15 харлыг Донгак Эрес-оол, 16 харлыг Ооржак Темир-оол олар кала-даа өөреммейн турганнар. Олар бо чылдың апрель 16-да тудуг-монтаж ажылчыны 16 харлыг Монгуш Дарташ-оол-биле кады азырип алгаш, Кызыл-Мажалык суурнуң аъш-чем магазинииге кежээ чедип келгеннер. Ол магазинииң эргелекчизи Иргиттиң хөй акшазын көрүп каапнар, шынчангаш ол акшаны доңдораан бээрин олар оон негээн. Иргит акшазын бербейн баарга, олар бижектер ушта соп экжелгештиир, садыгжының амы-тынынга кыжанап, оон акшазын хунаап алгаш, база катап уламтыр арагалаан турун бергеннер. Чөөн-Хемчик районнуң Шеми школазының 6-гы класының өөреникчизи 14 харлыг Донгак Крылов бо чылдың январь айда школага болгаш интернатка бижек тудуп алгаш, өөреникчилер коргудуп, маңнап турган, бир өөреникчини ол аар балыглаан.

Бо чылдың май 1-де, Шагаан-Арыг школазының 9-ку класының өөреникчизи Ховалыг Кызыл-оол бодунуң эжи Монгуш Шунов-биле ийилээн Ак-Туруг суурнуң кудумчузунга азырык чораан, чырык хүндүс-ле кудумчуга чораан чөөрбү харлыг уругну орук ийинче аппаргаш, күштеп чазарлаапнар. Шак ындыг дүржок хулиганзыг чорук болуп турда, Ак-Туруг суурда улусчу дружина тогуур хемчег албаан.

Назы четпээннериниң талазындан кем-херек үүлгедир чоруктар Кызыл хоорайда база-ла бар болуп турар. Оң ийи харлыг оолдар Александр Ковешников, Николай Смылияев, Юрий Усов олар өөредилгезин ара каапкаш, дүн-хүн чокка хооранның кудумчуларында тоңап, арагалап чорүп турган, кем-херек үүлгедир чорукче киргеннер. Олар март 21-де Кызылдың төп аъш-чем магазинииңе чеде бергеннер. Магазинден арага садып алгаш, үүп чыткан, аныяк ашак-кадайны көрүп каапнар, дашты-га баргаш, оларның арагазын хунаап алыр дээрге, кудумчуда улус хөй болган, ынчангаш оларның олурупкан автобузунга олурупкаш, «Ремзавод» дээр доктаар черге автобустан дүүүп казырга, аныяк ашак-кадайны эттээш, оларның арагазын болгаш херээжен сумканы хунзан алгаш, четтирбейн барганнар. Даарагазында ол-ла хулиган оолдар хоорайның үстүү ужугна база-ла азырик, демир-биле чепсегленип алгаш, автошколаның ийи курсантызынче халдаашкын кылып, олүрны үптеп алырын оралдашканнар. Шак ол кемхерек үүлгедикчилерин ол-ла дораан туткулап алган болгаш оларның херээн судче шилчидип берген.

Бо чылдың май айның 2-де Бай-Хаак школазының 3 болгаш 6 класстарының өөреникчилери 14 харлыг Павел Шуров, 10 харлыг Анатолий Богачев, Василий Хромов, 11 харлыг Игорь Трухин олар Таңды райпозунуң бир ларёгун үреп киргеш, оон элээн каш шил араганы болгаш өске-даа аъш-чем аймаан оөрлааннар.

Назы четпээннериниң талазындан кем-херек үүлгедир чоруктар Кызыл хоорайда болгаш Барыын-Хемчик районда көвүдеп турар. Бо чылдың эрткен бөш айларының дургузунда үүрмек оор херектер болгаш хулиган чоруктар дээш, өске-даа кем-херектерни үүлгеткени дээш 50 назы четпээннерни хоорай шагдаазының уруглар комнатазынга экжелгеп, оларның аразында школачылар 43 кижи. Шак ол чурум үрекчилериниң хөй кезии Кызылдың №№ 1, 6, 7, 10, 11 школаларының өөреникчилери болуп турар. Ынчангаш ол школаларда кижизидилге ажылы эң-не куду деннелде тургустунган болгаш ада-иелер-биле ажыл көшкак тургустунган деп чүве билдингирдир. Улуг-Хем районнуң чамдык школаларының өөреникчилериниң кижизидеринче долу күш үндүрбейн, багай ажылдап турарында. Харындаа чамдык башкылар боттарының төлеп чок ажы-чаннарын өөреникчилерге көргүзүп турар. Ол дээрге совет башкының бедик адын бужартадып турар, төлеп чок кижилер-дир. Чижээ, Ак-Туруг школазының директору Самбуу школага коллективтиг арагалажашкынны организастаанының түңнелинде анаа шош-шоолаа үнүп, Самдан Хемер-оолду ажы-биле эттеэн.

Бистиң республикада комсомол улуг күш болуп турар. Олар аң-не хөй ажыктыг чүүлдерни кылган турар ужурлуг. Ындыг түрбүже, бистиң республиканың комсомол организациялары уругларның хайгаарал чок чоруун болдурбас, назы четпээннериниң кем-херек үүлгедир чоруун улутказар дугайында ВЛКСМ ТК-ның айтымышкынын багай күүседип турар. Хоорайларның, районнарның комсомол комитеттери уругларны болгаш аныяктарны кижизидериниң айтырыныче улуг күштү салыр дугайында будүрүлге, өөредилге, албан организация черлериниде, колхозтарда, совхозтарда комсомол эге организацияларының харыысалгазын бедидип, оларга негелдеп күштелдирер херек. Кызыл хоорайда, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарда назы четпээннериниң кем-херек үүлгедир, хөй-нийтиниң чурумун үреэр чоруу чүге көвүдеп турарыл дээрзиниң дугайын ВЛКСМ обкому комсомол хооркомундан, ол районнарда комсомолдуң район комитеттеринден шыңгыы негээр ужуралуг.

Назы четпээннериниң кем-херек үүлгедип, хөй-нийтиниң корум-чурумун үреэр чоруктары-биле шыңгыы демиселди чорудары шагдаа, прокуратура органнарындан кол хамааржып турар.

Уруглар кижизидилгезиниң херээнче улуг күштү салып, ону чурумчудары — хамыктың мурнунда ада-не бүрүзүнүң, башкыларның, республиканың бүгү хөй-нийтизиниң бирги чүгүза херээ болгаш хүндээлгези болуп турар.

Төвүлел хуралга әлээн хөй кижилер санал берип, назы четпээннериниң кем-херек үүлгедип, хөй-нийтиниң корум-чурумун үреэр чоруктарыбиле шыңгыы демиселди чорудуп, кижизидилге ажылын соксаал чокка күштелдиреринии эргежок чугулазын чугаалааннар.

Чөөн-Хемчик районнуң комсомол комитединиң секретары эш Базыр санал бергеш, назы четпээннер-биле ажыл чорударының район комиссиязы багай ажылдап турарын шүүмчүлээн. Районнуң школаларында өөредилге-кижизидилгелиг ажылды багай тургускан. Чамдык башкылар арагалап, өске-даа чурум чок чүүлдерни үүлгедип турар. Чижээ, хереэжен башкы Эртине уругулчу арагалап, чурум чок үүлгедиглерни кылып хуралга комсомол тегиттинүүнден болгаш ажылындан үндүрткен. Школа директору турган Дүгержап школаның ажылын сандарадып каапга, ону база-да өске школаже шилчидип, удуртур ажылга томуйлаан. Чадаанаиың № 2 школазында кижизидилге ажылы кончуг багай. Районнуң комсомол комитеди назы четпээн уругларның кем-херек үүлгедир чоруун болдурбас дугайында кандыг-кандыг хемчеглер алырын аш Базыр чугаалаан.

Барыын-Хемчик райкүүскомунуң даргазының оралакчызы эш Бондаренко бодунуң саналынга назы четпээннер-биле ажыл чорударының район комиссиязының багай ажылдап турарын шүүмчүлээн. Комиссия хөй-нийти организацияларының, активтиң калбак киржилгези чокка ажылдаары берге дээрзин чугаалаан. Назы четпээн уругларны кежээ кино-же кимрбеэнде, ол ышкаш магазинерден уругларның таапкы, арага аймаа садып алыр чоруун садыгжыларның канчап-даа болдурбазын, уругларны кижизидеринче ада-иенин харыысалгазын бедидериниң эргежок чугулазын ол чугаалаан.

ВЛКСМ обкомунуң ажылдакчызы эш Сурова уругларның эстетиктиг кижизидилгезинче кичээнгейин улгаттырар дугайын чугаалаан. Уруглар, ылаңгыя кыс уруглар бажының дүүгүн хевир дүрүү чок кылдыр үндүрүп алган чоруурун, оларның чүү алам дүрүү хевир чок хептер кедип турарын буруу шапкан.

Чөвүлел хуралга Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң даргазының оралакчызы эш Анчима, республиканың Дээди судунуң даргазы эш Куулар, Улуг-Хем райкүүскомунуң шагдаа киидизиниң начальниги эш Маадыр, Каа-Хем райкүүскомунуң даргалының оралакчызы эш Попков болгаш оон-даа өскелер база санал бергеннер.

Шиитпирлиг демисел

Тес-Хем райкүүскомнуң хуралы чоруп турган. Хүн чурумунга киргилээн ажыл-агый болгаш культура тургузуушкынунуң айтырыглары шиитпирлеттинип өтүп-ле турган. «Ажылчы чоннарның хуралдарының шиитпирлерин бадылаар дугайы» деп база бир айтырыг тургустунган.

«Чаа орук» колхозтуң кежигүннериниң нийти хуралындан колхоз бүдүрүлгезинге ак-сеткилдиг ажылдавас, арагаже хандыккан, хулиган үүлгедиглерни кылып чоруур, сөөлгү үеде маңгыстаачак амыдыралче шилчээн И. А. Сагариың дугайын кирип келген. Ажылчы чоннар ол кижини 1961 чылдың май 4-те РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыын ёзугаар тускай черже үш чыл хуусаалыг шөлүүр деп шиитпирлээн. И. Сагар күүскомнуң хуралынга ол-бо арга-он хереглезе-даа, ажылчы чоннарының оон адынга киирген чүүлдерии шынныг болганы-биле ол тула берген. Шиитпир бадызаттынган.

«Тере-Хөл» колхозтуң кежигүнү чораан С. С. Очур хөй удаа хулиган чорукту кылгаш, бо хуралга база чедип келген. Ол кижи шаанда алдын уургайларынга ажыдап чораан «ажылчын кижи мен» деп бодун агартыксап турза-даа, хамык кылган буруулуг чүүдериниге үскеш, үш чыл хуусаалыг шөлүлгеже чоруур болу берген.

Т. Х. Тараа, Д. Д. Оюн болгаш А. Ч. Чараш-оол олар «Чодураа» колхозтуң кежигүннери чорааннар. Олар база-ла үстүнде кижилер ышкаш, ак-сеткилдиг ажылдавас, арага-хыныска хандыкшаан, маңгыстаачак амыдыралче шилчээн, ужугуп чоруур кижилер болганнар. Колхозчулар олариың херээн көргеш, боттарының шиитпирин райкүүскомга кирип келгеннер. Күүскомнуң хуралы ажылчы чоннарның шиитпирии бадылап каан, ону ёзугаар Т. Х. Тараа — үш чылга, Оюн Дажыяа—5 чылга база А. Ч. Чараш-оол 5 чылга шөлүлгеже чоруур болу бергеннер.

«Чодураа» колхозтуң кежигүнү, мурнунда малчын чораан К. Курбуунуң херээ база көрдүнген. Ол кижи «малчын» деп ат-биле шырымаланып, кыргап адазының база кадайының күжүнге даянып алгаш, арагалап, маңгыстаачак амыдыралче шилчээн турган. Райкүүскомнуң хуралы ону беш чылда шөлүүр хугайында колхозчуларның шиитпири шын деп көрген, ынчалзажок оон ог-бүлезинде чамдык байдалдарны өөренип көргеш, доп-дораан колхоз ажылынче кирип, байдалды өдерин Курбуунуң бодунга дааскаш, эң сөөлгү сагындырыгны берген.

«Тере-Хөл» колхозтуң кежигүнү Василий Канданың шөлүүр дугайында колхозчуларның нийти хуралының шиитпирин база шын деп күүскомнуң хуралы саналаан. Ынчалзажок Канданың кадыынып байдалын база колхозка мурнуку чылдарда чүгээр ажылдап чоранын барымдаалааш, анаа сөөлгү сагындырыгны берген.

С. ПИРОГОВ.

Делегейниң хөй-ниитизи удурланып турар

Тайбың дээш көскү грек демиселчи, парламентниң депутады Григориос Ламбракистиң фашист дээрбечилериниң араатанзыг халдаанының түнелинде мөчээнинге делегейниң хөйниитизи ханы килеңнээшкинин илередип турар.

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң күүсекчи президентизи профессор Бернал тайбың камгалалының грек комитединге телеграмма чоруткан. Григориос Ламбракистиң элекке өлгени тайбың дээш грек шимчээшкинге, тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерге аажок улуг чидириг болур деп, ол телеграммада чугаалап турар. Г. Ламбракисти тайбыңның алдын медалы-биле мөңгези-биле шаңнаар деп шиитпирни тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлели хүлээп алганы Бернал дыңнаткан. «Оон эрес-маадырыг чоруу болгаш тайбыңның идеяларывыга бердингени бистерге кезээде үлегер-чижек болур болгаш демисежип чораан оон амы-тынын бергени херектиг тилелгеге чедиринге бистиң шиитширлиивисти күштелдирип турар».

Балканнарның кады ажылдажылгазы дээш балкан чурттарның национал комитеттериниң төлээлекчилериниң Бухарестке болган ужуражышкынының киржикчилери Г. Ламбракистиң тураскаалын минута иштинде ыт чок туруп, ёзулаан. Тайбың болгаш делегейниң кады ажылдажылгазы дээш шылгараңгай демиселчиниң өлүрткени-биле холбаштыр ужуражышкынының киржикчилери «Балканнарның кады ажылдажылгазы дээш грек шимчээшкинге» база тайбың болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырыдырары дээш Бүгүгрек комитетке ханы кажыдалын илергейлээнинер.

Грецияда демократия дээш лиганың даргазы, көскү юрист Д. Питт Караманлиске телеграмм чорудуп, Ламбракисти политиктиг бодал-биле өлүргенинге шиитпирлиг удурланышкынны ында илергейлеп турар. «Гитлержи өлүрүкчүлериниң чурумун ёзугаар организастаан болгаш ол бужар кеминг үүлгедиг дээш харыысалганы хүлээр ужурлуг террорисчи дээрбечилерни тарадырын силериниң чазааңардан негеп тур бис» деп, ол бижээн.

Чехословакияда туруп турар тайбыңның грек талалакчылары тайбың камгалалының чехословак шимчээшкинниң төлээлекчилери-биле ужурашкан. Беседаның түнелинде кады кылган медеглелди хүлээп алган. Грек болгаш чехословак улустарның төлээлекчилери депутат Григориос Ламбракисти грек фашисчи дээрбечилериниң өлүргени-биле холбаштыр боттарының кажыдалын илергейлеп. Грецияда тайбың талалакчыларын болгаш фашизмге удур кижилерни истеп сүрүп турарынга удурланып, тайбыңны хандырар дээш демисежип турар бүгү кижилерге деткимче көргүзерин илергейлеп турар. Чер ортузу далайның районунга болгаш Төп Европага атом чок зонаны тургузарын, шериг баазаларын узутказарын, чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында керээни чарарын негеп турар.

Грек чазакка тайбың камгалалының болгар национал комитединиң чоруткан удурланышкынында чугаалап турары болза: фашист дээрбечи араатаннарны кынчыктырбазы-биле хемчеглерни өй-шаанда албаан грек чазак Григориос Ламбракисти өлүргени дээш харыысалганы база хүлээр ужурлуг. Өлүрүкчүлерни шыңгыы шаажылаарын тайбыңның болгар талалакчыларының муриундан негеп тур бис.

Францияның Коммунистиг партиязының парламент бөлүктериниң даргалары Вальдек Роше, Жак Дюкло, ЭДА партияның даргазы Пассалидиске телеграмма чоруткан. Ламбракисти өлүргени өлүрүкчүлерни шаажылаар дээш, Грецияда кижиниң эргелерин сагыры дээш демиселге бодувустуң идепкейлиг эп-сеткилиивисти каттыштырып турарывысты силерге бүзүредип тур бис деп, ында чугаалап турар.

Итали партизаннарының национал ассоциациязы өлүрүкчүлериң кеминг херектеринге болгаш итали фашистерниң тактиказы ышкаш тактиканы ажыглап турар полицияның үүлгедиглеринге шыңгыы удурланышкынының база илергейлээн.

(СЭТА).

КУБА РЕСПУБЛИКА. Пинар дель Рио дагларында Сабанилья деп суурга мооң мурнунда электри-даа, школа болгаш эмнелге-даа турбаан. Революция соонда ында амыдырал шуут өскерилген. Тараачыннар кооперативтерни организастаан. Олар күрүмеге саткан көдээ ажыл-агый продуктуларының чогуур өртээн ап турарлар. Ынаар улуг орукту кылган болгаш школа, клуб, магазин, аптека, парикмахерская, хеп даараар черлерни тутказ.

ЧУРУКТА: Сабанилья суурда парикмахерскайда.

Фото Пресса Латина—СЭТА-ныы.

Кады ажылдажылга дээш

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Балкан кады ажылдажылга дээш балкан чурттарының национал комитеттериниң төлээлекчилериниң Бухаресте болуп турар ужуражышкынының эртенги хуралынга ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң байырлыг чагаазын номчаан. Чагааны диңмиттиг адыш часкаашкыныбыле уткаан.

Грек төлээ Меркуристиң хуралга киирген чугула саналында чугаалап турары болза, кижи төрелгетенге ядролуг дайынның таварыштырып болгу дег халавының айыылдыын грек улустуң хөй нуруузу медереп билип турар. Грек улустуң хөй нуруузу кандыг-даа чепсекинг күшке, ылангыя ядролуг чепсекке удур демисежип турар. Балканнарга атом чок зонаны магадылаарынга белениң Совет Эвилели бодунуң премьер-министри дээрги Хрущевту дамчыштыр хөй удаа медеглеп келген, ынчангаш ындыг магадылалды бээринге база чөпшээрежирин Каттышкан Штаттардан негеп шыдаар бис.

„Штраус үнүп чор!“

ТЕЛЬ-АВИВ. СЭТА-ның корреспондентизи Владимир Жинкининң дамчыдып турары болза:

Германияның Федеративтиг Республиказының камгалал министри чораан Штраус премьер-министр Бен-Гурионнуң чалаанын ёзугаар он хонуктуң аян-чоруун кылып, май 27-де Тель-Авивке чеде берген. «Хүндүлүг аалчыны» Израиль чазактың кежигүннери болгаш албаипың өскедаа кижилери уткаан. Полицияның улуг күштери аэропорт районунга корум-чурумну камгалап турган. Штраусту ийи хонук бурунгаар маналп келген. Чурттуң янзы-бүрү хоорайларындан чүс-чүс израильчилер «Штраус—үнүп чор!» деп чугаалаар дээш аэропортка чедип келген турган. Оларның сагыш-сеткилиниң дугайын чүс-чүс транспарантыларда бижээн ындыг сөстер тодаргай чугаалап турар: «Дайын кыпсыкчызы дораан чан, үнүп чор!», «Глобкенң болгаш Шпейдельдиң өңнүүнүң Израильде базар чери чок!», «Фашистериң кеминг үүлгедиглерин утпаан бис!», «Тайбыңның дайзыннары—бистиң дайзыннарывыс!» Аэропорттуң районунга полицияның улуг күштүг кезектерин келдирген. Айыыл чок чоруктуң күштерин белен байдалга тургускан. Штраустуң келир үезин шериг чажыды ышкаш чажыт турган. «Едиот ахронот» солуунун бижээни-биле алырга, «алдар чок аян-чорук чажыт хемчег кылдыр хүүла берген. «Хүндүлүг аалчыны» эрттирбес дээш чыскаалчылар аэропорттан эгелээш, бүгү орукту дургаар дүй турупкан турган. Штраусту 18 шакта маналп. Ындыг болза-даа ол келбейн баргап. Аян-чоруктуң үезин өш-биле өскерткен. Килеңнээн израильчилер-биле Штраустуң ужуражышкынын багай уржуктарга чедирип болур турган.

Штраустуң аян-чоруунда дугайында дыңнадыгны алганындан бээр Израильдиң шериг харылзааларын бижыглаары болур дээрзин солуннар демдеглеп турар.

Афиныга массалыг чыскаал

АФИНЫ. СЭТА-ның корреспондентизи И. Абламовтуң дамчыдып турары болза:

Тайбың дээш демиселдиң дайынчы албанныга турганы, фашист өлүрүкчүлерге араатанзыг ёзу-биле өлүрткен, грек улустуң шынчы оглу, тайбың болгаш демократия дээш демиселчи Григориос Ламбракистиң май 28-те орнукшуткан үезинде фашизмге болгаш дайынга удур болган ындыг хөй кижи киржикчилиг аажок улуг чыскаалды гитлержи эжелелден чурттуң хосталган үезиниң бээр Грецияда билбес.

Чыскаалга Афиныың, Пирейниң, оларның чоогунда хоорайларның болгаш суурларның чеже чүс-чүс муң чурттакчылары киришкенин санаарыы безин берге болган. «Фашизмни болгаш дайынны болдурбас!» деп Грецияның улузу медеглээн.

«Тайбың!», «Демократия!», «Фашизмни болдурбас!», «Өлүрүкчүлер сөнезиннер!», «Чаа хан төгүүшкүүн болдурбас бис!»—деп аажок хөй кижилерниң салган лозуңнары Афиныың кырынга чаңгыланып турган.

Каш-каш километр черни дургаар чыскаалдыр турупкан кижилериң аразы-биле Г. Ламбракистиң мага-бодун кажыдалдың оожум базымыбиле апар чораан. Оон мурнунда ядролуг чепсекти дужүрериниң аажок улуг тугу болгаш чечектер. Грек болгаш даштыкы янзы-бүрү хөй-ниити организациялардан 2,5 муң ажыг чечектерни эккелген. оон иштинде тайбың камгалалының Совет комитединии база бар.

Чаңгыс аай демократтыг төөн партияның (ЭДА) удуртукчулары, «Төптүң эвилели» партияның удуртукчузу Папандреу, Италиядан, Англиядан, Франциядан келген төлээлер Г. Ламбракисти орнукшударынга киришкен.

Дайынга, террорга болгаш фашизмге удурланышкынның дайынчы чыскаалы болган хөй муң кижи киржикчилиг кажыдалдыг орнукшудулгага назылап кыраан кижилер болгаш аныяктар чоруп турган. Олар тайбың болгаш демократия дээш лозуңнарны салып, национал гимнини ырлап чорааннар. Чыскаал Ламбракистиң хөөрүнге кажыдалдың митингизи-биле доозулган.

„Чемпион“ хоорай

НЬЮ-ЙОРК. Каттышкан Штаттарның найысылалынга кем-херек үүлгедир чоруктарның саны чыл келген тудум өзүп турар. 500 муңдан 1 миллион чедир чурттакчылыг хоорайларның иштинден кеминг-херектер үүлгедир чоруктарның санының талазы-биле Вашингтон бирги черни эелеп турар деп «Лука» журналдың корреспондентизи бижээн.

Ол чоруктарның дугайы «кончуг багай-дыр» деп АКШ-тың президентизи Кеннеди чугаалаан, а ооң акызы юстиция министри Роберт Кеннеди «бо чоруктар болза оожум частыр бомба-биле дөмей» болуп турар чүведир деп кайгаан.

Бо бүгү кеминг херектер болза ажыл чок, ядыы-түренги амыдыралдың уржуу-биле болуп турар деп ол-ла корреспондент демдеглээн.

Араатаннарның идеологиязы

Расизм—америк империализмниң чепсээ

Алабамада болгаш АКШ-тың мурнуу чүгүнүң өске-даа штаттарында негрлерни америк кара-кыстарның черлик ёзу-биле аажылап турар чоруу бүгү делегейге килеңнээшкинни хайныктырган. Америк расистерниң (сөөк-язы ылгакчылары. Ред.) кембуруулуг бужар үүлгедиишкиннерине удур улустар шиитпирлиг удурланыш турар. Каттышкан Штаттарда бооп турар болуушкуннарны тайылбырлааш. «Аль-Маска» деп египет солуннуң бижээни болза: «Негрлер кылдынмас чүвени негевейн турарлар. Олар чүгле чаңгыс чүвени: оларны кижилер кылдыр санаарын, деп эргени, хамыктыг мурнунда ажылдаарда деп эргени олар негеп турарлар. Ынчалза-даа америк расистер негрлерни чүгле чалчалар, кулдар, солдаттар кылдыр көрүп турарлар».

Каттышкан Штаттарда он сес миллион негрлер, оларның иштинде беш миллион мексикан уктуг негрлер чурттап турары билдингир болгай. Оон аңгыда, ында миллион ажыг пуэрториканнар, чартык миллион ажыг индейлер чурттап турар. Ол кижилер шуптузу аар-берге ылгай көөр чорукка, доктаамал истеп сүрдүрүүшкүннерге таварыжып турарлар.

Негрлерге удур полицейжи террорнуң коргунчуг халавы, расизминиң дерзин дендээшкини долларның чаап каан «демократиязының» бүгү хоозун мегезин илередип көргүзүп турар. «Негрлерни аглаарынга тускай өөредип каан, полиция ыттарының халдаашкының дидими-биле шыдап эртип турар, көзүлдүр-ле коргуп турар ээледи негр ооллардың чуруктары негрлерге макталды болгаш хүндүткелди, мурнуу чүктүң ак-кештиг кижилеринге киленнээшкинни хайныктырып келир-дир»... деп. «Индиан экспресс» деп, индия солун бижээн.

Көрген кижилериниң чугаалап турарын ёзугаар алырга, АКШ-тың мурнуу чүгүнде расалыг тулчуушкуннар ёзулуг хамааты дайын шинчилиг боон турар. Ол кем-бүрүүлүг дайынга расистер бомбаларны, автоматтарны, ку-клукс-клан дээр шаажылакчы дээрбечилериниң кижилерин болгаш полиция ыттарын ажыглап турарлар. Американың Каттышкан Штаттарының культуразынга болгаш дешилгезинге улуг салыышкынны киирген, негр улусту ядараашкынга болгаш эрге-медел чок чоруккa тударынга америк империалистерниң «мөңге эргеин» бүзүредирин оралдажып турар хөлезилеликчи каргыс бүржуаз идеологтар расистерниң талазында туруп турар.

Калчараан каргыс идегеттер чүгле улуг назылыг негрлерни эвес, харын оларның ажы-төлүн база кора бажыннарже киир октап, өлүрүп турар хүннерде, чамдык каргыс идеологтар кара расаның «үне чугун» бүзүредирин бар шаа-биле оралдажып турар. Чижээ, Колумбия университединиң профессору Гаретт дээрзи «негрлер төрүттүнгенининден-не үне чок кижилер-дир, ынчангаш оларның уругларын ак-кештиг кижилерниң уругларынга деннеп-даа каарга, эки өөренип албастар» деп чулчураан.

Билдингир баснялар-ла-дыр! Оларны америк монополияларның хөлезилеп алган пропагандистери шагдала ынчаар катаптап чулчуруп турган-на болгай. Сөөк-язы ылгаар чоруктар Каттышкан Штаттарда шагдан бээр-ле туруп келген. Негрлер, индейлер, метистер үнелиг эвес дээр чүвезин бүзүредир дээш америк империализминиң идеологтары арткен чүс чылда безин дыка оралдажып турганнар. Ак-кештиг куял эелериниң негрлерни дараар «эргезин», чижээ, сенатор Бевериджиниң бижээнин ышкаш, «черлик, амыдырап шыдаваc улустарны америк империалистерниң удуртуу «эргезин» олар бар шаа-биле пропагандалап келгеннер.

Каттышкан Штаттарда расизминиң пропагандазы амгы үеде күштелген. Расисчи идеология АКШ-тың башкарыкчы аңгыларының албан ёзузу-биле чөпшээреп каан дүрүмү апарган. Хөй-хөй америк ажылдакчылар боттарының кижинин көөр хөөн чок үзелбодалдарын ажыы-биле мактап турарлар. Чижээ, Алабама штаттың губернатору Джордж Уоллес ындыг кижилерниң бирээзи болуп турар, негрлерни өлүрүп хыдыыр чорукту ол организастаан.

Ам Американың Каттышкан Штаттарында «психологтуг расизм» деп адаар чүвени күштүү-биле нептередип турар апарган, ооң үндезини янзы-бүрү нациларның кижилери деп эвес дээр дугайында эрги идея боон турар. Ынчаарга психология расистери эртемге удур ол идеяга «чаа хептеи кедирерин» оралдажып турарлар. Олар кол ынаныжын даштыкы физиктиг демдектерже (кештин, баш дүгүнүң болгаш оон-даа өскелериниң) эвес, а психологтуг демдектерже салып турарлар. Каргыс философтарның бадыткап турарын ёзугаар алырга, улус бүрүзүнде оон «культуразының бодунга таарышкан, кандыг-ла бир үлегер-майыы бар, ол майыкты өске улустарның культуразының майыктарынга дөмейлеп азы демнеп болбас».

Боттарының колониалисчи политиказын, өске чурттарның херектеринге боттарының чаржалажырын шынзыктырар төлээде, америк идеологтар барын чүктүн улустарының психиказын чөөн чүк улустарының психиказындан ылгалдыг болур дээр янзылыг чүвезин бадыткаарын аажок оралдажып турарлар. Империализминиң идеологтары демократияже чүткүлдүг, хосталгага, идепкейлиг чорукка ынакшылдыг кижилер барын чүк кижилери, «хосталганы доомча чок көөр, каржы, дерзии чорукка ундулуг кижилер» чөөн чүк кижилери дижип турарлар. Болониалдыг дарлалды болгаш монополистиг капиталдың кара туразында чоруун теория талазы-биле шынзыктырар буржуаз идеологтар ынчаар оралдажып турарлар.

Амгы үедеги расистиг теориялар болза, бүржуаз идеологияның ханы кризизининг илереэшкини болур-дур. Ындыг теорияларның пропагандистери ниитилел хөгжүлдезининг шимчедикчи күштерин материалдыг чаагай чүүлдерни бүдүрериниң аргазында эвес, аңгыларның демиселинде эвес, расаларның демиселинде деп көрүп турарлар. Ниитилелдиң аңгыларга хуваатганы олар база раса демдектери-биле тайылбырлаарлар. Каргыс биологтарның бадыткап турарын ёзугаар алырга, ажылчы чоннар дээрге «янзы-бүрү чыргалар-биле холбашкан, үре салгаар багай кижилер болуп турар».

АКШ-тың делегейге тергиделин тургузарының авантюристиг планнарын үндезилевишкан, америк политиктер делегейниң бүгү улустарынга «тергиндекчилер аңгызының» чугулазын бар шаа-биле пропагандалап турарлар. Ол тергиндекчи бодукту расистер ажыл-херекчи идепкейниң болгаш инициативаның төлээлекчизи деп адап, тодаргайлаарга, ылыгуур салган укталып келген, ындыг мөзүлүг кижилер кылдыр көргүзерлер. Шылгаттынган кижилерни «чүс хуу» америк кижилер ол кылдыр санап, англосаксон уктуг, эрге-чагыргалыг, хөрөнгилиг кижилер ол деп көрүп турарлар. Каргыс философтар арткан өске хамаатыларны ийиги сорттуң кижилеринге хамаарыштырып, раса талазы-биле үнелиг эвес кижилер деп адап турарлар.

АКШ-та кайы-бир хамаатының расазын тодарадып көөр талазы-биле хоойлу үндүрер хемчегларниң системазы безин туруп турар. Джорджия штаттың кеземче хоойлузуунун дүрүмнеринде :«Ак-кештиг раса деп ат чүүле дамырларында негр, африкан, вестиндий, индей, моод, япон азы кыдат ханның холумаан ылаптыы-биле тодарадыры болдунмас, ак-кештиг азы кавказ расаның кижилеринге хамааржыр» деп бижип каан.

Раса ылгаар идеология—ол дээрге араатаннарның идеологиязы-дыр дээрзинин ооң өске кандыг-бир херечизин дилээн херээ бар деппе! Ол идеологияны гитлержилер чүүле пропагандалап турган эвес, харын ону амыдыралга боттандырарын, бодунун тергиделинге өске улустарны чагырып алырын оралдажып турганнар. Немец расага хамаарышпас миллионмиллион кижилерни фашистер өлүрүп хыдып турганнар. Ынчалза-даа гитлержи араатаннар боттарының идеологиязы-биле кады бүрүн буурап дүшкеннер болгай. Америк расистер шак ындыг бужар-чүдек атка кирерлер!

Делегей хөгжүлдезининг чорудулгазынга шиитпирлиг салдарны көргүзүп турар күчүлүг социалистиг лагерьнин дөмнээшкины хостуг, ааскежиктиг амыдырал дээш демиселче бүгү дарлаткан болгаш мөлчүткен улустарны сорук кирип турар. Боттарының кижи ёзулуг эргелери дээш америк негрлер база чүткүлүг демисежип турарлар. Оларның ол демиселин Американың, делегей бөмбүрзээнин бүгү ак-сеткилдиг, депшилгелиг кижилери деткип турар.

Аңгы тулчуушкуннарында дарлаткан улустарның бот медерели, расизмден, капиталдың дарлалындан адырлырының кара чаңгыс шын оруун — социализмни болгаш коммунизмни тургузарының оруун кижи төрелгетенге айтып берип турар марксизм-ленинизмниң идеяларынга оларның идегели өзүп турар.

А. ДЕМИДЕНКО.
философия эртемериниң кандидады.

ТЫВА ХҮРЕШКЕ ХОЛБАШТЫР

Миннип чугаалаарга...

Тыва национал хүрежиивистиң чоргааралдыг, тывынгыр чараш аргаларын биче чажымдан магадан көөр чордум. Хүрежип, девип, чонумуң мурнунга үнүп келир мөге болуксаар, мындыг улуг сонуургал ада-төрел салгалымдан-даа болбаан чүве. Ол-ла сонуургалым-биле национал хүрешке сөөлгү чылдарда элээн чедишкинниг хүрежип чоруур апардым. Амгы эдилеп турарым чемпион атты мурнунда чылдарда чүге чедип албайн келген мен деп айтырыгны бодумга бо-ла сала берген турар мен.

...1950 чыл Сүт-Хөлге улуг чыскаал болган. Орта хүрешкеш, сураглыг мөге Мартаажыкка баштай таварышкаш, камчок тулушкан мен. Дараазында база ол салгалдың хоочун мөгези С. Семис-оол-биле хүрешкеш, баштай догаан дүштүвүс, катап бистиң салыптарга ол дуржулгалыг мөге меңээ күш четтирбейн барган, үжүүрлежип үндүм. Ол мээң баштайгы чедишкинниг хүрежим болган.

Мөге кижи черле спортчулар дег, үзүктелчок белеткелдя, шеңелдеми кылып чоруур ужурлуг деп, хүреш аргаларының дутаймында солунарга идип үндүрүп турар санандар таварылга эвес. Чедишкинче чүткүлге хамаарыштыр бичии сактыышкындан чижек кылып көрейн. Бир катап кожам — 21 харлыг Монгуш Комбуй-оол-биле чазын тараа тарып тургаш, хүрежип эгеледивис. Ынчан 14-де харлыг турган мен. Улуг кижи меңээ октадыр боор бе — мени ол 17 катап октаан. А мен дээрге бодумнуң арга-мергежил билбезимни, күжүм кошкаан билинмейн, эштиң кырынче шурап-ла турган мен. Спорт болганда хүрежири дээрге мындыг адаанныг, чүткүлдүг болур деп бодаар мен.

Кажан республика хемчээлдиг хүрештерге бодум киржип турар, элээн шыырак мөгелериң аразынга кире бергеш, ол чүткүлүмге чөрүшкек чүүлдерге таварышкаш, кайгаан мен. 1952 чылда Кызылга болган маргылдаага дөрт мөге арткыже хүрежип келгеш, Сүт-Хөлдүң мөгези Ондар Айыжыга таварышкаш, чер-чуртум адын «бодаашы» ужуп бердим. Ол меңээ хөөчок чаржычыг болуп, бодаага арты. Кажан амыктарның фестивалы болуп турда база-ла Сүт-Хөлдүң мөгези С. Семис-оолга ужуп бергеш, үжүүрлешкен мен, ынчан мен Сүт-Хөлдүң эвес, а Кызылдың мөгези болуп турган мен. Ындыг янзы-биле хүрешке ынактарның сонуургаан сеткилин хомудадым, ак-сеткилдиг эвес чоруумну ханыладым алдым.

Хоочун мөге Ч. Маадыр-оолдуң «Шын» солуунну дамчыштыр, ак-сеткилдиг хүрешпес чорук мөгенинг спортчу арын-нүүрүнге таарышпас деп бижээнин меңээ ол таварылгаларны сагындырып, мындыг чүүлдер-биле эптеш чок болурунче албадаанын миннип тур мен.

Тыва хүрешке белеткел дугайында каш саналлыг мен. Белеткел чокка хүрежири берге. Эрткен чылдың частап эгелээш, башкылап турарым школачы ооллар-биле чиик атлетикага, хүрешке, чадаг кроссторга, янзы-бүрү шимченгир гимнастикаларга шыырак белеткелди эртим. Ол бүгү халас барбаан: 1962 чылдың чайынында дөрт ужуражышкынга 29 онаамның 28-зин арыг тиилээн мен.

Аваа-ла бардамнаар чорук-биле спортчу чүткүлдү холуп болбас. Аныяк мөгелер баштайгы чедишкинниге бажы дескинип, меңээргенин эгелээр болгулаар, ооң улам спортчу алдар-адын оскумар. Чаңгыс-ла чижектен көргүзерге четчир боор. Эрткен чайын республиканың малчыннар Наадымынга ынчаар көөргеттинип, маргылдаа эгелээр мурнуу чарымда эзирип алгаш, «шүглүр бис» дижип турган кижиниң саны 15 чедип турган болгай. Оларның бирээзи К. Доозоо Май чыскаалынга маргылдаага келгеш, хулиган херек кылгаш, а ооң соонда фестивальга хүрежир дээш келгеш — эзирик кем-херек үүлгеткеш, хорүгдаткан болгай.

Эң сөөлүнде, тыва хүрештиң аргаларын эки билир кижилер бо чайгы үеним ажыглап, көдээниң аныяктарының болгаш школачыларның ортузунга секцияларны организастаза чогуур деп боолаар мен. А 15 — 17 хар чедир назылыг ооллардың хүрежи бо чайгы республика спартакиадазының планында база көрдүнген болганда аңаа оларны белеткээр хүлээлгелиг бис.

О. СҮР-ООЛ.

САГЫШ САЛБАСТААН

Улуг-Хем районга 1948 чылга чедир хүрештер үргүлчү болгулап, бүгү Тывага сураглыг мөгелер оон үнүп тургулаан. Сөөлгү чылдарда аңаа хүреш маргылдаалары кончуг ховар болгулаар, мөгелерниң саны дыка кызырылган.

Район товузунга чыл дургузунда ийи-чаңгыс катап болгулаар хүрешти организастап турары чөгенчиг. Хүрештирер мөгелер саны чедирип чадаазы, хөөрү чок кижилерге чаныып-чашпыыр ужурга таваржыр, а мөгелер барык шупту форма чок хүрежир. Чижээ, районда элээн, шыырак мөгелерге санадып чоруур, Арысканда—Долгар-оол, Чодураада—Ортаа, Шактан-оол олар ийик кетпейн хүрешкилээр, хүреш чурумун үреп каржы-хедер хүрешкеш, салыкчылар-биле маргыжар.

Хүрешке маргылдаалар, шеңелдеер болбайн турарындан. Шагаан-Арыг хоорайга сөөлгү дөрт чылларда болуп эрткилээн маргылдааларга хоочун мөгелер эвес, а Кызылга өөренип тургаш, хостуг хүрешке хүрежип чораан Т. Көк, О. Дартай-оол ышкаш, аныяк мөгелер шүглүп келгени таварылга эвес. Район төвүүте хостуг болгаш тыва хүрештериниң секцияларын чорудуп болур арга бар, а оны чорутпайн турар.

Содак, суудак болгаш хүрешке чугула спортчу дериглер кылырыче, аныяк салгакчыларның ортузунга хүрешти нептередир талазы-биле ажылче районда спорт чөвүлелиниң даргазы эш Г. Константинов сагыш салбайн турар. Бо чайын база ол-ла байдал хевээр арттар бе?

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бүгүн республиканың сонгу-чөөн районнарынга чалшкын чаар. Кызылга шоолуг чагбас, динмирээшкин болгу дег хүн болур. Хаттын күжү кошкак. Агаарның температуразы: республикага 13—18, Кызылга 16—18 градус чылыг болур.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАПЫРАЛ»: «Эмираттың буурап дүшкени» 10, 12. «Оливер Твист». 2. «Оожум Дон» (3-кү сериязы) 4, 8. «Мистер Питкин дайзынның тыылында» 6. «Шынаада демисел» 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Амыдыралдың кичээнии» 5.15, 7.15. «Ӧн ийиги дүне» 11.15, 3.15, 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10. «Сашко» 11.15, 1.15. «Экии, доктор» 3.15, 5.15 ,7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чажыртынган» чер (делгем экраиныг) 2.30. «Бензоколонканың кадыны» 10.30, 12.30, 4.30, 6.30, 8. 30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Ынакшылдың болчаа» 5, 7, 9 шактарда.

КЫЗЫЛ—МОСКВА АРАЗЫНГА АВТОБУС. ДЕМИР ОРУКБИЛЕ ПАССАЖИРЛЕРНИҢ ХОЛУШКАК ДОРТ ХАРЫЛЗАЖЫЛГАЗЫН 1963 ЧЫЛДЫҢ ИЮНЬ 1-ДЕН ЭГЕЛЕП ЧОРУДАРЫН ПАССАЖИРЛЕРГЕ ТЫВА АВТОТРЕСТ ДЫҢНАДЫП ТУР.

Кызылдан Москваже чоруур пассажирлер Москвага чедир билетти Кызыл хоорайда автовокзалдың кассаларындан садып ап болуур. Кызылдан Москва чедир дорт харылзажылганың өттүр садып алган биледи-биле пассажирлерни, самолёттагызы ышкаш, ындыг чымчак сандайларлыг автобустар-биле Кызылдан Абакан станцияда поездиге шуут чедирер.

Абакан станцияга вагонга олурары-биле билетке немелде эдилер кылыры негеттинмес.

Кызылдан Москва чедир орукка пассажирлерниң чоруур үези 3 хонук 14 шак.

КЫЗЫЛДАН МОСКВА ЧЕДИР ПАССАЖИРЛЕРНИҢ ЧОРУУРУНУҢ БИЛЕТ ӨРТЭЭ АВТОБУСКА ЧОРУУРУН КИИРИШТИРБИШААН АЛЫРГА:

Чымчак вагонга 55 рубль 64 копеек.

Купелиг вагонга 47 рубль 54 копеек.

Уругларның билет өртээ чымчак вагонга тускай орунну ээлээр болза, 23 рубль 40 копеек, а тускай олутту ээлевес болза, 14 рубль.

Уругларның билет өртээ купелиг вагонга тускай олутту ээлээр болза, 19 рубль, а тускай олутту ээлевес болза, 10 рубль 80 копеек.

Билеттерни баштай садарының чуруму болза: Поезд чоруурунга чедир 10 хонук бурунгаар Кызылга эгелээр болгаш автобус чоруурунга чедир бир хонук бурунгаар доостур.

Москвага садары 5 хонук бурунгаар эгелээр болгаш поезд чоруурунга чедир бир хонук бурунгаар доостур.

БИЛЕТ САДАР КАССАЛАРЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Наймрал кудумчузу, № 81, Автовокзал.

Москва, Маркстың Проспектизи, «Метрополь» гостиница. Хоорайның төп станцизязы.

ПАССАЖИРЛЕР АВТОТРАНСПОРТ КОНТОРАЗЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харыысалгалыг секретарьның 23-35, көдээ ажыл-агый кылдызының 25-38, партийжи амыдырал кылдызының 37-13, иштики информация кылдызының 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 21-27, үлетүтр, транспорт база культура амыдырал кылдыстериниң 22-64, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгар.

ТС—00860. Чагыг № 122. Культура министерствозунун типографиязы